

ADY

ÖSSZES PRÓZAI MŰVEI

ADY ENDRE ÖSSZES MŰVEI

FŐSZERKESZTŐ

FÖLDESSY GYULA

ÉS

KIRÁLY ISTVÁN

1973

ADY ENDRE

ÖSSZES PRÓZAI MŰVEI

ÚJSÁGCIKKEK, TANULMÁNYOK

X.

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

LÁNG JÓZSEF

ÉS

VEZÉR ERZSÉBET

1973

Lektorálta
SCHWEITZER PÁL

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1973

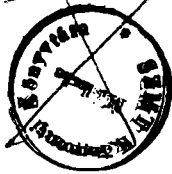

Printed in Hungary

CIKKEK, TANULMÁNYOK

1910 január — 1912 december

~~66233~~

I. SOKALLJÁK AZ ÉHBÉRT

Kérem a Nyugatot, szabadjon nekem most utoljára személyes dolgaimról álszemérem nélkül és röviden valamit írnom. Úgyis kiderül azonnal, hogy nem is olyan személyes dolgok ezek, de lírizáló formában forróbbak, és talán meggyőzőbbek. Panaszom van, fölpanaszlok egy barbár és undorító aránytalanságot, mely nem utolsó a magyar abszurdumok között. Párizsban élek ez idő szerint, de ide is eljutnak hozzám a piszkolódások hírei, s megvallom, bántanak. Apró piszkolódókra szót se vesztegetek, mert nem érdeklék meg, hogy akaratlanul is valakiket csináljak azokból, akik érdemesen senkik. De például olvasnom kellett itt Párizsban az öreg Eötvös Károlynak egy nyilatkozatát a főváros jubiláris díjáról és rólam. Tudom jól, hogy Eötvös Károly a régi magyar táblabíróvilág érdekes őszálatja, s ő már mint ember is elaggult. De tudom azt is, hogy Magyarországon babona-szárnyakon repül szét minden számárság, s ez nem csak nekem árt. Hálás vagyok Budapest főváros irodalmi díjáért Benedek János tisztelt barátomnak s értem síkraszállt bátor társainak. Tűröm, hogy Eötvös Károly, aki sohase volt más, mint egy vén, mulatságos szószátyár, engem leostobázzon. De nem tűröm a komoly irodalom nevében, hogy Budapest kétezer koronáját fölfújják horribilis jutalomná s dísszé. Eötvös Károly elfelejtette már azt is talán, hogy egy-egy ravasz fiskális-tanácsért sokkal nagyobb pénzeket fizetnek kétezer koronánál Magyarországon. Azt pláne meg se érti, hogy az irodalom végre belenőtt a köntösébe, s az irodalmat ma már nem birtokos urak, úriak és válogatott cigánylegények csinálják, hanem írók. Az a kétezer korona, amit én kaptam, rámfért, sajnos, de ma még nem tartok ott, hogy okvetlenül kellett volna. Az igaz magyar irodalom pedig nem tart már ott, hogy egy-egy valakijét kétezer koronával elkápráztassák örök időkre. Eötvös Károly nem szereti a verseimet, s ez egyik jele annak, hogy talán-talán mégis vagyok valaki. Sajnos, tele vagyok kétséggel, szomorúsággal, s örülten szeretnék nevetni, amikor Ady karrierjéről írnak és szavalnak. Nem csináltam karriert sem magamnak, sem a világ számára, nem csináltam karriert semmiképpen. Azonban mert még vagyok és írok, többet

kell szenvednem s gyanúsíttatnom, mint hűsz mágnás-milliomosnak s harminc milliókat zsebelő spekulánsnak. Voilà, hogy nem az én ügyem ez, s kérem a Nyugatot, közölje e pár sort. Mégse járja, hogy ma még mindig cigánynak nézzék azt a fajtájú embert, amelynek legtöbb joga volna az élethez és járandóságaihoz. Már a zsidók is kezdik eltanulni ezt a magyar kőkorszakbeli virtust és szokást. Papok, mágnások, pénzemberek és dzsentrifélék egyek abban, hogy az irodalom: magyar éhbérekért megvehető szórakozás. Bár személyes dolgokhoz fűztem, de, istenemre, a becsületes irodalom javáért ezennel tiltakozom. Hohó urak, már nem itt tartunk, s ha mi, írók, adjuk önök számára a kultúrvilágnak a türelmi bárcát, tessék tudomásul venni, hogy ismerjük minden tekintetben az értékünket, s jancsibankókkal nem elégszünk meg.

Ny 1910. január 16.

Ady Endre

2. PORTUS HERCULIS MONOECI

I.

Aki él, az egy kicsit istén, ha tud merni meggondolatlanul akarni, s ha tud és mer játszani életre-halálra.

Hellász istenei már vidáman kockáztak, s így isten-öseiknek méltó fiai voltak ők, mert ez az egy mégiscsak isteni: játszani, hogy nyerjünk vagy haljunk.

Én ma is szeretem még a szerelmet, de a szerelem póribb eredetű a játéknál, izzadságos és muszáj valami az emberiség életszerződésében. Szentebb indulat nincs, mint a játék, s úgy gondolom sokszor, hogy szépen halni csak a játékos ember tud, aki különb urat is látott már, mint a Halál. Mert a Vak-Sors különb világbajnokhoz, kinek nincs már méltó ellenfele. Minden játékos ember: világbajnok, aki legyűrte az Életet, Csókot, Hírt, Örömet és Halált, és a világtitok síkos porondján önmagával csap össze. Aki játszik, az túl van valláson és filozófián, s egy-egy Atlaszként egy-egy darab eget támaszt, hogy ránk ne szakadjon. Különben az istenek már Hellász istenei előtt ezt tehették: beleunva a teremtésbe, szerencsejátékot játszottak egymással. Egy-egy darabnyi, tavaszi, kék ég, öt-hat szemhatárnyi csillogó tenger s más efféle nagyszerűségek voltak az aprópénztétek. Egy villanásnyi jó sors, egy nászéjszaka, mely nem józanított és nem fárasztott, tíz-húszezer évre járó hírnév voltak a polgári,

szolid játék tétei. Nem tudom, voltak-e nagy játékok is, de úgy sejtem, hogy voltak, és világerők nőttek és rokkantak egy-egy játék végén. Ki tudja, hogy az ember nem azért szomorú és tudatlan-e s az élet nem azért ködös és ostoba, mert volt egyszer egy pompás, de kártyás isten, aki elvesztett egy gigászi játszmat?

De jöjjünk közelebb a Földhöz és magunkhoz, s álmodjunk töprengve arról, hogy vajon volt-e Babilon idejének Monte-Carlója? Tudott-e igazán isten és isteni lenni az ember akkor, amikor Babilon lángja körül röpdösött, csapongott az ember-voltával, csak embervoltával elégedetlen kultúrvilág. Mienk-e egészen az Ördögnek, a bölcsességnek, a nyomorúságnak, izgalomnak, túléletnek és túlhalálnak ez a kitalálmánya? Szeretném, ha a mienk volna, egészen a mi kultúránké, mert belőlünk vétett, a mi bölcsességünkéből, nyomorúságunkból és sorsunkból. De hiszen bölcsessége és sorsa mindig volt a világnak, még mielőtt az ember megjelent volna e földi téreken. Azt se tudjuk, nem vagyunk-e olcsó kártyalapja egy nagy játéknak, melyben a mindenség legmilliomosabb naprendszerei a partnerek. Ösztönöm, ösztönünk súgja, hogy a végtelen és zavaros valóság egy nagy jeu, s hogy aki játszik, az az istenektől, a legelőkelőbbektől, jusolt.

II.

Szitkozódva és hevesen csodálkoznám, ha én Monte-Carlóban nem volnék otthon, s ha Nizza csak olyan vágyam volna, mint amelyet ezrével szülök és ölk naponként. India, Japán már békén vakulhatnak meg saját mese-csillogásuktól, engem már, hajh-hajh, bajosan vagy sohase fognak látni, pedig tudom, hogy nagyon vártak. Senki se megy arra, amerre akar, s boldog az, aki karácsony havában, végtelen hómezőben, négy fekete ménnel a szánja rúdjánál, eltéved az esti, téli ködben. Megáll, tudja, hogy eltévedt, s tudja, hogy ugyse járt sohase biztos úton, hideg van, lovai melegénél próbál még melegedni egy utolsót, és megfagy. Régi vízióm volt ez, egy újféle Böcklin-kép lenne belőle, ha meg tudnám csinálni, s a címe talán ez: „Most már látom az utat.” Benyargalunk fekete paripákkal a fehér, úttalan életbe, mert fehér az élet és úttalan, és az utat csak akkor látjuk feketélni, midőn utolsót buzog az agyunk.

És hiszem, hogy minden halottnak fagyott szemeire rajzoldik (régi babona ez), akihez és ahova nem érkeztetett el s igazi élete, melyet senkisésem élhet, s ő sem élhetett. Menjetek tehát embertársaim, felebarátaim, testvéreim, röpüljétek megersz-

tett gyepelőkkel bármerre, mert úgysis mindig máshova mentek, de néha álljatok meg. Álljatok meg, ahol meg lehet állani, ahol az istenrokonság kitör belőletek, s várjátok be egyetlen méltó ellenfeleteket, önszemélyeteket, aki a Véletlen követje avagy talán maga a Véletlen. Szeressétek azokat a meleg szállásokat, melyeket a Sátán leshelyeinek vall az emberi, szomorú butaság, gyávaság vagy hipokratsaság[!]. Ezek, mert ezek szent helyek a nagy hómezőn, az eltévedés országában, mely Létezésnek is neveztetik, s ezek, mert ezek által példázódik a Létezés, melyet az Élettel gyermekesség volna összetéveszteni.

Szeretni kell a Hazárdot, a Véletlent, a Vagy-Vagyot, mert ha van világszellem, mi csak ez alaktalan, szent alakjában tapintathatjuk és foghatjuk föl. Éreznünk kell, hogy elszabadult koldusok vagyunk, istenfaj lerongyoltjai, talán egy játékvesztés áldozatai, akiknek játszaniuk kell. És aki játszik, nem egy bankkal s nem egy másik gazdag vagy szegény Lázárral játszik, de azzal az Úrral, akinek kebelébe a Biblia Lázárja költözött.

Lázár-magam mindig imádkozó kedvvel vágatok a fényes Paris—Lyon—Méditerranée legfényesebb és leggyorsabb vonatján le-le Déltre. Zsebemben Habert főtitkár úr, egy igen nagy úr kegyelméből az első osztályú, ingyért kapott tour-retour jegyem, s bensőmben az isteni fatalizmus. Poggyászomhoz számíthatnám a neuraszténiámat is, de ez voltaképpen se nem súly, se nem ruha, csak az igazi élés térdszalagrendje. Kevés arany, még kevesebb bankó, egy-két bolond játékterv, sok szomorúság és keserű, rossz vágyak. Így szoktam menni a helyre, melyet régi, görög szemek fedeztek föl a mi számunkra, s mely rómaiul Portus Herculis Monoecinak hívatik. Monacóba tehát, Monte-Carlóba, Károly fejedelem híres hegyére, melyen ékeskedik az a nevezetes palota. Édeskés, de belül Minotaurusz, cukrászagy-építhette, de Sátán-gondolhatta ház, mely a Hazárdnak Szent Péter-temploma. Így szoktam leérni a Riviérára, melynek ma már automobilbúzó útjait, sajnos, jobban kezdem ismerni az érmindszenti dűlőutaknál. Mert Érmindszenten csupán életrehoztak, s rámbízták, hogy megszülessek, és én vendégfogadó után néztem, ahol megszületni s gondolkozni lehet. Monte-Carlo nekem az az életvendégfogadó a hajrás bizonytalanságban, honnan már megsejtem a célhozérést, az utat, az utat, mely rögtön megtetszik előttünk, ha már nem hajthatunk reá. És aki szerelmes és gyógyíthatatlan, jöjjön ide a kedvesével, és aki már nem fél a Haláltól, jöjjön ide szépen, elszántan, istenmódon, az is.

III.

Ha valahányszor megint belépek e legőszintébb bankjába e vabank-világnak, többet érzek, mint a szentek-szentjében valaha is érezhetett a legszentebb főpap. Oh, ma már nem a pénz, a Pénz miatt, mely nekem ma sincs, és sohase lesz, s melyet már kezdek kifigurázni, mert nem is olyan minden. Sokat lehet vásárolni e drága eszközzel, de minél jobban, kényelmesebben esik a kezeügyébe valakinek, annál jobban eltávolítja e valakit önmagától. Cinikus, vén gazember iparkodnék lenni mostanában, s nem titkolom, hogy van is egy kis tehetségem hozzá, de a pénz, a Pénz, gyomron talált. Kell, mert kell, kell, mert nem rossz, kell, mert mások örülten szeretik, de például már szép, igazán szép verseket se tudnék róla írni. Azonban az nem poétaság és nem poétáskodás, hogy a legszebb kacagás a világon a pénz, a Pénz kacagása. Nincs ilyen, és nem volt, még föltevésben sem, asszony nem tud így kacagni, férfi se, Hermész se, Aphrodité se és a gerle se. A Pénz kacagása a legfokozottabb hisztéria, a nem eleven és elhatárolható, hanem az elszabadult hisztéria, s a hisztéria: szent valami. Mondjuk, hogy kicsaltam, kiravaszkodtam vagy kiérdemeltem valakitől két-háromszáz frankot, mely hirtelen jött, Krözüssá tett, mivel két frankom se volt az előbb. A posta közel van a Bankhoz, s én belépek, az átkozott, áldott, nagy szárnyas üvegajtók kitárulva hódolnak lépéseim s hirtelen jött frankjaim előtt. És csörög az arany szava fülembé, mely szintén szomjas, mint egész magam, s betegül szomjas, mint ez az egész, szörnyű, mérhetetlen világ. És muzsikál a pénz, a Pénz, és ez nem csupán fizikai történet, mert amott a belső termekben, hol nem golyó gurul, de kártya, s a bankók sűrűbbek, a bankók is muzsikálnak. Mulatságos, egyetlen zene, több a Halál biztos és sokat-hallott muzsikájánál, bár egy kicsit rontja az idegeket. Kár, mert ami számárság, szépség és perspektíva az életben van, e gyatra idegek által jön, sőt talán: van. Mindegy, megéri, ekkor már azonnal Herkules vagyok, itt, Portus Herculis Monoeciban, több, mint egy ilyen-amolyan, akármilyen isten. Tudom, hogy semmit se tudok, és tudom, hogy megint önmagam vagyok, ki szembe fog szállni egy nagyúrral. No, nem a Pénz ez a nagyúr, mint fiatalon hittem, hanem én, szegény jómagam vagyok, rajta. Mivel az ember végül is belátja, hogy nincs is semmi, csak ő, végül is nem fog észrevenni senkit, csak a Véletlent, a Vagyot, aki talán szintén — ő. De a muzsika, a muzsika az, amiről illetet volna e gyöngé, ködös filozofálás helyett beszélnem, azaz írnom. Minden teremben, minden asztalnál olyan ember, aki valaki, aki miatt a szívünk fáj, hogy renyhe életünk

folytán, s mert játszani akarunk, nem írhatunk. Itt mindenki a még meg nem írott regény avagy komédia nagyszerű hőse, akiből sok pénzt lehetne polgáriasan szerezni. De talán csak hangolják a monte-carlói Bank zenekarát, s talán fontosabb és szebb ezekkel együttlenni, mint regényt írni vagy drámát róluk, szóval irodalom-címmel szélhámoskodni. Ez a muzsika, ez a muzsika igazán több annál a csekélységnél, melyet Életnek nevezünk és élünk s irodalomnak és írunk.

IV.

Milyen kicsi, sőt utálatos a szerelem, ha játszunk, s ez a kicsiség és utálatosság hogyan meg tud nőni és kívánatosodni, ha játszunk. Hát ugye, hogy a játék több mint az Élet és a Halál, ugye, hogy több, mert e kettőt föl- és összefűjja? És milyen kék itt minden, a hegy, a harag, az Ég, a tenger, a mosoly, a Távolság és a közelség, a lelkünk. A lelkünk is, és még akkor is, amikor a tramwayra sincs pénzünk, hogy hazatérjünk, mert a pénzt, a Pénzt elvette tőlünk a magunkkal és a Talánnal vívó nagy viadal. És milyen kék ez a muzsika, a Pénz muzsikája, és van-e szebb szín a pirosnak kívül a kéknél? Első ajdulásunktól, mely orvosi vagy bábai kezek után toppant ki gyámoltalanul a tüdőnkéből, minden hangot hallunk addig a sóhajtásig, mellyel az utolsó Louis-t, szívesebben hívom Napóleonnak, fölrakjuk egy gonosz számra, s elveszítjük. És a muzsika nem áll meg, és követ bennünket, és asszonyt magához vonni vagy eldobni magától istenesen csak az tud, aki már Monte-Carlóban hallgatta a Pénz muzsikáját.

Ennek a muzsikának vétója van a szerelem ellen, s ugyanakkor ravaszul-édesen uszító melódiája, hogy szeressünk, siessünk szeretni. Aki a szerelmet mindennél jobbnak tartja, s olykor már nehezen és dadogva szeret, fiatalítsa meg erejét a játékkal. Akit nem tudnak jóllakatni az asszonyok, s minden csók után fájdalomosan kíván egy jobbat, menjen a Hazárd szent asztalához. Nem volt még ágy, mely annyi kéjt növelt, oltott vagy feledtetett volna, mint az asztal, melyre pénzdarabjainkat dobjuk. Ismertem egy leányt e leánytalan korszakban, akit a zárda nem tudott volna megőrizni minden erős szentségével sem. Hatvankét éves korában halt meg, mindig játszott, mert mindig szerelmes volt, és mindig volt neki pénze. És ha a Szentnek Kertjében van a Szüzek Ligete, most ő ott a legfehérebb liliom. És ismertem egy szép, fáradt s a szerelmi élet asszony-sínjeiről majdnem kisiklott művész-embert. Ez a Párizsban, Sztambulban, New Yorkban és Tokióban meg-

rokkasztott ember Monte-Carlóban az első lapon kezdte ismét olvasni a könyvet, melynek asszony a neve. Ez is meghalt, mert hiszen mi is meghalunk egyszer talán, de én azt hiszem, még egyszer elolvasta az utolsó lapig ezt a könyvet. És az sem igaz, hogy megcsúnyulunk, amikor játszunk, miként a filiszterek vétke és gyáva babonája tartja. Olyan szépek vagyunk, ha játszunk, amilyenek csak csodaszerekkel lehetnénk, s nem jó volna, ha nők és férfiak erre figyelnének, ha játszunk. Mert akkor nagyon örült szerelmi tumultus támadna a Játék templomában, lázas nagy tumultus. Szerencse, hogy a Játék a szerelem fölött való, szerencse, hogy aki játszik, elsőképpen játékos, és nem férfi és nem nő.

V.

Yachtok a kikötőben, autocanot-k, cifra vitorlások, s a hegyek, mint megkövült s felemelkedett tenger, s a tenger, mint elsímult hegyek. Az éjszakák verekedően szépek, s nem lehetne megmondani, nem akkor-e a legszebbek, amikor mindenhol, másutt csúnyák volnának. Ültem sötét éjjel, szakadó, hideg záporban Monte-Carlo partemelvényén, s szívesen vállaltam volna egy halálos tüdőgyulladást. Színházból, kávéházból, vendéglőből fény és zene jött, de különben is megteltem ültem a Pénz muzsikájával. Mögöttem a Bank, körül, messze a lámpafényes partvonal, s az esőn át is száz lépésnyire beláttam a dühös, lármás tengerre. Egy-két Fárosz és különös fényvillanások bent-bent olykor a tengeren, a legszomorúbb és legvakítóbb sárga színben. Micsoda villanások ezek, miért látja az ember a tengert akkor, mikor nem is látja? És miért sárga az azúr tenger, ha esős, szurkos éjszakán nézi valaki, aki nem is akar már semmit, és látni sem akar? A hajók is világosak és az eső olykor szikraesőnek tetszik a sötétségben, és hátrább a hegyek között, egy kápolnában harangoznak. Miért harangoznak, kiért, kinek, ilyenkor, ám nem csodálkozunk, de érezzük, hogy ez mind rendjén van, s hogy ezt ne zavarjuk meg életünk érzésével. Egy élet és az élet érzése: minden, de biztos, hogy a mindennél is van több, s ezt a többet sejtem vagy álmodom. Legyünk szerényebbek, mint a galambok, kiket itt lelődözni szoktak, s kik ilyen éjszakákon félóránként nagy összerebbenést csinálnak közeli lakásaikban. Ezek a galambok fontosnak érezik, hogy ők élnek, s nem tudják, hogy még a Halál sem a legfontosabb.

De haza kell szaladni, ázott ruhánkból kivetkőzni s fölszerelni testünket fényes termekhez és tornákhoz illő öltözettel. És mi-

kor kocsink rohan a bank felé, már nem tudjuk, hogy szakad a zápor, harangoznak a kápolnában, s léteznek a tenger. Belépünk, s egyszerre megint a nagy muzsikáé vagyunk, s alig vesszük észre, hogy itt mindenki levetette átázott ruháját. Ezek a heves félórak, az utolsók, az éjfélkörüliek. Csak úgy, halaványan rémlik az előbbi tanulság: hogy a mindenség egy haragos tenger, melyből sárga dühöket kényszerít ki a mi sok, apró, szemtelenkedő világosságunk. Az átriumban zene szól, meztelen női vállak reszketnek a világosságtól és izgalomtól. Százféle parfüm és dohányfüst, de más illatok is, beszélnek el, hogy itt már halottak is vannak. Halottak, akik mára vagy sok időre elvesztették a harcot és az életet önmagukkal s a Bankkal harcrakelvén. Nyolc asztal között válogatunk másodpercnyi, de szörnyű töprengésben, s odarohanunk egyhez, mert csak egyhez lehet egyszerre egynek jutni, mert éppen az a mi életünk tragédiája, hogy csak egy testi személyiség vagyunk.

Nincs megállás, nincs habozás, vezet, csal, dob bennünket a vágyak vágya s a szomszédok szomszédja. Félmásodpercig villan meg előttünk, miként a tenger a tolaikodó fénytől, sötétsárgán, hogy mindent rosszul csinálunk. De ez fokozza a kéjt, s erősíti a parancsot, és reszket a térdünk, és kifutni készül a szemünk, de odadobjuk az utolsó aranyat. Mellettünk egy nő van esetleg, ismerős vagy sohase látott, és hörgésünket nagy erővel elcsitítjuk, és nézzük a nőt, mint az előbb vaksötétben, záporban a tengert. Ki tudná miért, de a szemét nézzük, s a szemét akarjuk látni, mely szemek talán a legsekélyebb szemek voltaképpen. De nekünk nagy szemekre, női szemekre van szükségünk, megcsókolnivalókra, szemekre, melyeket mérhetetlenül mélyeknek vallunk most. És kérdezzük a magunk kigyújtott, de már törött sugarain, tébolyos szemeinkkel a nő szemét. Kérdezzük: ti, szemek, nőszemek, ilyenkor, amikor elbuktunk, de még valószínűen élünk, lehet-e mélységekbe lélegzetfojtva lemerülni? Egy olcsó s értelmetlen igenre is rögtön az ugródeszkára állunk, és eltemetkezünk egy nő szemében. S ha utolsó frankjainkért robog velünk hazafelé a kocsi a még meg nem állott esőben, félve nézünk ki a kocsiablakon a tenger felé. És ilyenkor mondjuk a nőnek, aki a szemünket csókolja, s akinek a szemét csókoljuk:

— Ma meghalt a világ, s csak a te szemeid s az én szemeim vannak. Szeressék egymást, s rejtsék el egymást a mi szemek, mert holnap úgyis szégyellni fogjuk ezt a boldogságot.

VI.

Boldog vagyok, mióta hiszem, hogy az Élet és a Halál volta-képpen nem is császárok, de csak örökös, szófogadó kancellárijai annak a nagyságnál nagyobb despotának, aki: a Véletlen. Békültebb vagyok, mióta nagy egészséget mutató, élethabzsoló, szerelemtől el nem ütött, minden kultúrás hájjal megkent, nagyon gazdag embereket láttam játszani. Játsszani húsz, száz, ezer vagy százezer frankért, olyan summáért, mely nekik semmi, játszani, halálosan, nagyon komolyan s annyi szenvedéssel, amennyivel egy Jézus öt halált tudna halni.

Am az is igaz, hogy a Véletlen úrasztalán nem a kegyeseknek és Lázároknak barátja a híres görgő golyó, hanem azoké, akiknél szállása van a pénznek, s azoké, akiknek minden mindegy már. Monte-Carlo azokat segíti, akiket úgyse tudna tönkretenni avagy akiket nem lehet már jobban tönkretenni, szóval az Élet igazi királyait, akik immár nem nyerhetnek, vagy nem veszíthetnek. Monte-Carlo a mai civilizáción túlnőtt embereké, szent Hegye annak az eljövendő kornak, amikor az embereket jóllakatni bajos dolog lesz, mert több történetet és több szeretetet éheznek, mint amennyi manapság és akkor is lehető és falható.

U tálom az embermajmokat, a polgári turistákat, a kalkuláló senkiket, a kíváncsiakat, a filozófiával játékosokat: ezek meggyalázzák szent Monte-Carlót. Lelki, idegéleti egzáment tétet-nék előbb a Bank helyében mindenkivel, aki bebocsáttatást akar termeibe, de, sajnos, a Bank nem is sejtí a maga fölségességét.

Mégis bizonyos, hogy Monte-Carlóban, a monacói Herkules kikötőjében, mégse vethet horgo[ny]t soha olyan ember, aki egészen érdektelen, s aki legalább öntudatlanul, ne Prométheusz volna egy kicsit. Akit csak láttam ott, aki csak elsuhant előttem, akit figyeltem, aki elkerült, s akit megismertem, mindnyájan a Flammarion emberei. Mást akarnak, mint a mai, földi világ, többet akarnak, jobbat akarnak, s nem tudnának számot adni arról, mi is kellene nekik, mert nem igaz, hogy ők csak a pénzt akarják. Ha hiszik sem igaz, mert láttam rossz ruhájú embereket, akik a nem is leplezett kielégültség sugárzásával távoztak, amikor elszedte legtítkoltabb zsebükből is pénzüket a Bank. Nagyherceg és szatócs, író és ügynök, nagydáma és kokott itt levetik kényszerű maszkjukat, s ahogy játszanak, az igazabb és szentebb, mint a középkori, önkorbácsoló cellajátékok ostoros játéka a mennyei üdvösségért.

VII.

Láttam aranyakat dobni a rulettasztalra egy valódi királyt, egy hivatásos királyt is már: olyan hidegül és szegényen játszott, hogy megértettem azonnal azt a sóvár toscanai hercegnőt, aki nem bírta ki mellette a feleségi állapotot. Láttam milliárdosokat, akik megszépültek a játéktól, s akiknek lelkemben azonnal megbocsáttattak összes dáriusi vétkeik, mert nagyon szerettek ők is, miként az Új Testamentum bűnös asszonya. A játékos ember szerető és szerelmes ember mindenek fölött, a játékos embernek az hiányzik, amire Jézus előtt és Jézus óta annyi vágyakozó ember ráhibázott, s annyi bolond ember fog még ráhibázni. Ma még beszélni is nehéz róla, mert még csupán süldő ösztöneinkkel állhatnánk helyet érte, hogy a legkülönb, legválasztottabb mai embernek voltaképpen a szeretet hiányzik szörnyűen az életből. De nem a galileai halászoké, nem az új humanistáké, hanem az a teljes nagy, közös szeretet, melyből senki és semmi sem hiányzik. Akinek istene a Véletlen, a Hazárd, az, aki játszik a kiszámíthatatlannal, életbe, pénzbe avagy bármibe, asszonyba, csontba, rongyba vagy gubadarabba: szerelmes ember. Szerelmes ember, akit ma még viszontszeretni hiába is próbál valaki, mert ő nem egy szerelmet akar, de minden szerelmet, mindennek és mindenkinek a szerelmét.

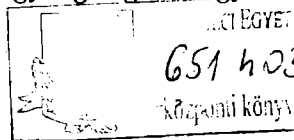
Áldassék, aki a játékot kitalálta, s aki először sejtette meg fájdalmasan és ösztönösen, hogy a szerelem nem csupán utódok-ról való gondoskodás és órányi öröm, s a szeretet pedig nem egyszerűen csak viszontbiztosítás az élet elemi csapásai között és ellen. Ágyasháza ajtaját néha-néha becsukja már kívülről, végleg valaki, elhagyja szüleit és pajtásait, testvéreit s azon érdektestvéreit, kikkel vállvetve él, élhet és élhetne, de a szeretet pörét tovább folytatja. Ha valaki az Életen és a Halálon túl rábukkant a Véletlenre, nem cselekedett mást, mint megtalálta a még kielégülhetetlen szerelmi éhségnek és kinszenvedésnek narkózisát, a csöndesítő titkot.

Szeretem azokat, akik lázban, belső riadalomban, lelkük titkos-véres kinyílásában, azt se tudván miért, eljártsszák azt az utolsó aranyat is, amelyből angolosan sült húst, friss spárgát és ananászt ehetnének egy fél óra múlva, mikor a gyomruk lesz éhes.

És furcsák és meghatóak a játékasztalnál a nők, akiket udvariasságra kaptatt a mai kultúra férfiainak undorító nagy ravaszága. Volt egyszer ügyem egy elég fiatal, elég csinos s nekem nagyon tetsző angol nővel, aki nyugodtan el merete venni azt a pénzt, amit én nyertem. S amikor én vádat emeltem, s reklamál-

tam a nyereségemet, széke szépségének teljességével és fölháborodottságával szembesült velem. Persze, hogy meghajoltam, s nem kerestem többé azt az asztalt, ahol az én angol tündérem birkózik a szerencsével, de nem tudtam többé elfeledni ezt a női gesztust, ezt a legnagyobb gesztust. Volt okom, hogy el ne felejtsem, mert a nagy nőmegvetőknek s epigonjaiknak igazságát ott, Monte-Carlóban, voltam dühösen kénytelen sokszor beismerni. Ott láttam én is, hogy a legférfiúbb férfiún mint üt ki válságos percekben a nő, mely nyilván ősbibb, erősebb és primitívebb alkatfele az embernek. Láttam síró férfiakat, ideggörcsökben rángattottakat; gyermekeseket, babonásakat s olyanokat, akik életükben sem imádkoztak, de egy-egy magymerészségű játék előtt igen. Emlékszem az afrikai félistenre, mert így becézték Párizsban, s aki különben generális volt, kegyetlen, istentelen, átkozott, hős katona. Nos, az afrikai félisten, a hős generális, minden nap meglátogatta a nizzai nagytemplomban Szent Antal szobrát, s mindennap imával és pénzzel próbálta pártjára hódítani ezt a ravasz pádovai szent embert. Künn az életben vagy gyilkolt, vagy hódított, vagy káromkodott, de Monte-Carlo eszébe és idegeibe hozta a legasszonyosabb, a leghitványabb gyöngeségét: a gyöngéséget.

VIII.

Egy sovány, nagyon nagyszemű, kékszemű kis kokott búsult néhányszor a közelemben, a buffet-ben, hová a játék elesettjei szoktak összegyülekezni. Az egész nőcskén nem volt négyszáz franknyit érő holmi, és én pompásan mulattam, amikor minden nap más férfinak elpanaszolta és dicsekedte, hogy ma nyolc, tíz vagy tizenkétezer frankot adott a Banknak. Egyszer véletlenül mellette voltam az egyik rulettasztalnál is, és láttam elveszteni tizezer frankot olyan szépen, olyan elegáns módon, hogy tanulhatt volna belőle mindenki. Miből vesztette, kitől kapta, miért vesztett, s miképpen tanulta meg az előkelő vesztés tudományát ez a kis senki nő, ma se tudom, ma se tudnám. De igazat mondott, és ha visszaemlékezem az arcára, csodálkozom, hogy nem akadt piktor, aki a Mater Dolorosát erről a nőről keresse meg, és fesse le.

Ott nők vagyunk szinte valamennyien, ott Monte-Carlóban, s ha akad egy-egy kemény sorstársunk, aki úgynevezett férfiúi erővel áll szemben a Véletlennel, az is nő.

Cigányból formás nagy urat, ledér nőből, ifjú nőből új Veturiát, koldusból nagyszerű nábobot s férfiúból nőt csinál a Véletlen monte-

carlói isteni vendégfogadója. Akik elüzetünk életünk furcsaságai és telhetetlenségei miatt a szolid, erkölcsi alkatú társadalmakból, nagy rokonsággal egymásra találunk Károly fejedelem hegyén. És visszatér mindenki, aki már egyszer ott volt, és én magam is nem tudom hányadikszor, de valószínűleg utoljára, el fogok menni a pénzemért s a vágyaimért még egyszer Monte-Carlóba. Ez a konokság már gúnyos mosolygással szállott felébe holmi babonás tudományoknak s holmi tudományos babonáknak. Írhatják már nekem komoly tanulmányokban, ötletes újságcikkekben s velős drámákban, hogy a japáni ember más ember, mint mink vagyunk. Mert én láttam játszani őket, harmincat-negyvenet, még többet, diplomatát, jogászt, nemzetgazdát és mérnököt, jeles, nem utolsó japániakat. Láttam játszani japániakat akkor, amikor Port-Arthur sorsát lestük hosszú hetek óta, s néztük az átriumban az új táviratokat. Benn, a termekben, a hatalmas asztalok mellett tíz-húsz japáni harcolt még talán hősiesebben, mint testvéreik Mandzsúriában. Csak akképpen, csak éppen úgy terveztek, próbáltak, kínlódtak, birkóztak, mint egy-egy játékos orosz nagyherceg, vagy egy-egy ogyesszai lócsiszár. Sárga színű és más szabású arcuk egyelőre még titokzatosakká teheti őket a naivak avagy a szomjas hívők előtt. De bizony ők is sorstársaink, nem lehetnek mások, mint mink, és a harakiri nem japáni, de a legemberibb életmegoldás.

A szomszédban, Monte-Carlo szomszédságában, Nizzában, ahol az álszemérmes Marianne, a francia köztársaság nem tűri a rulettet és a 30-at 40-et, él egy nagyon bölcs ember. Mellékes volna a nevéen nevezni, de véletlenül emlékszem a nevére is, Negresconak hívják, a Casino Municipal de Nice főadminisztrátora. Ebben a finom kaszinóban csak baccarat-t, lovacsákát s más tíz efféle ártatlan játékot szabad csak játszani. Ez a Negresco, aki annyit látott meg és jegyzett fel okos homloka mögé, ezeket mondta nekem egyszer:

— Kétféle ember van a földön: az egyikféle játszik, a másik-fajta még nem játszik, mert az utódai számára kell gyűjtenie a pénzt és a hajlamos képességeket. Higgye el uram, hogy a játéknak sokkal többet köszönhet biztatásban, ötletben és produkcióban a mai civilizáció, mint az egész reneszánsznak.

És igazán: mennyi differenciált érzés, mennyi új kép, zene-ópusz, divat, kozmetikai vívmány s módosult szerelmi frisson született a Riviérán. Mennyi új nézés-módra, új ravaszagra, új bánatra s új öröme tanította meg a mai embert az arannyal, a véletlennel való nagy hadakozás. Aljas és magasztos jelenségek alapján nincsenek a földön, de igenis csupán egymás kezére

játszóak és egyforma rangúak. Ma már egyformán becsülöm a religiót és a tudományt, de fölöttük látom büszke fény-sávval előretörni a törvényt, melyet csupán sejtünk, s melyet nem mi csinálunk, hanem amely bennünket csinál.

IX.

A földi társadalom pedig sokáig lesz még egyensúlyban — olvasom kijózanodott forradalmárok és gondolkozók írásaiban —, mert a tömeg ugyanaz ma is, mint a Fáraók idejében. Hiábavaló — olvasom tovább — a legújabb evangélium is, a tömegek forradalmasításának nagy, lendületes szándéka, mert ez a szándék is évezredek főlhalmozott butaságába süllyed el. Ezt a lápot csak új jövőző évezredek száríthatják ki, ha ugyan az ismeretlen, nagy törvénynek akarata akarja ezt. Jó, ám mit cselekedjenek azok, akik ma élvén, magukban egy még csak éppen hogy valószínű és évezredek késett társadalom morálját sejtik? Nem tudnék beletörödni, hogy szocialista szólammal intézze el bárki is talán ezt a szörnyűséges és aktuális kérdést. Hogy valaki például azt válaszolja: ez a burzsoáziának a problémája, egy elvénhült, halódó uralkodó osztályé, mely megfullad a saját zsírjában. Nem, nem, ez minden intellektuális, mai valakié, olyanoké is, akik az önmagukra és e problémára való eszmélést nem a terített burzsoá-asztaloknál kezdték és folytatták. Minden szép idea csúfjára kialakulóban van megint egy új arisztokrácia, melyet már ízlésbeli, köteles illendőségből se engednék szellemi arisztokráciának elnevezni. Nem is az, hanem azoknak a korukból kinőtt, szegény kortársaknak a szervezetlen együttese, akik lelkük részére a mai korlátok miatt semmit se kapnak. Az intellektus olyan kicsi dolog, olyan relatív, olyan mai, hogy a legkülönb intellektus is ma még esetleg nem több, mint a háromezer év előtt meghalt fellah értelme. Emberi kiválóság csak idegrendszerbeli kiválóság lehet, ha lehet, s itt alkalmilag szívesen állok az új misztikusok tanítása mellé. Hogy ugyanis: a mai emberben benne van a legörültebb fejlődési potencia, az elképzelhetetlen, az Isten mai konceptusánál jóval több. De addig, amíg ez nem generalizálódhatik, minden olyan ember, aki fejlettebb a soknál, mártír. Bármerre s bárhogyan fog változni, menni a mi civilizációnk, el fog kelleni hamarosan intéznie új mártír-arisztokráciájának problémáját. Paposan látó szembeit be kell hunynia egy sereg, morálját felrúgó, új, más, morális nézet előtt. A szerelem, az élet napi szükségleteinek megszerzése és sok más kérdés körül szabad kezet fog kelleni adni azoknak,

akik jóhiszeműen, igazán képtelenek magukat alávetni a gregoire-paragrafusoknak.

*

És itt, e gondolat parancsolt útján jutottam el például én is oda, hogy a Játék nagy lényegét érezzem. Portus Herculis Monoeci nem Monte-Carlo, nem a Játék, nem a Véletlen, hanem mindaz, ami az életünkben hiányzik. Több szeretetet, több igazságot, több szépséget és több boldogságot kérünk ettől a hitvány élettől. Nem a mi akaratunk volt, hogy megszülessünk, s ha idehívtak bennünket, tessék legalább részben a saját izlésünk szerint csinálni ezt a buta vendégséget.

Ny 1909. nov. 1. — 1910. jan. 16.

Ady Endre

3. POÉTA ÉS PUBLIKUM*

Hogy Budapest publikumát meg merjem invitálni, s látassam magamat, akin nincs semmi látnivaló, s hallattassam, aki bölcsőbeli sírása óta rekedt és a hangtalannál hitványabb hangú, soha, de sohase hittem. Életem is úgy indult, hogy Budapest ki fog maradni belőle, rejtőzködés, keserves, tragikus elnémulás s bujkálás önmagam és mások előtt lesz ez az élet, melyet akkor rövidebbnek jósoltam. Az a Valaki azonban, aki nagyon titkos és nagyon nagy úr, s akinek akaratából kaptunk valamennyien meghívást az Élet című mulatsághoz, mely hazardabb, érdekesebb és furcsább, mint egy Ady-este, mást határozott. Holott én erősen, a gyávaság legnagyobb erejével, olykor majdnem hisztériásan opponáltam, és még ma is, hacsak lehet és bírom, messzemenesse hurcolom el és tartom magam Budapesttől s környékétől, vagyis Magyarországtól. Magamat érezni és a világot és az én szerencsétlen, de nem unalmas magyar sorsomat, és élni az én nem vigasságos életemet ma is még csak távolról tudom. Alapjában nem olyan valakinek születtem, aki tud jelen lenni, mert gyáva vagyok, s mert megrémít már csupán az is, hogy mennyi más ember is van még, s ezeknek mindegyike egy-egy határtalan gögű, földi Isten. Egy megfordított Victor Hugonak merhetném most

* Az alábbi írásfölolvasásnak készült, s a Royalban olvastam föl november hó 27-én este egy páratlanul szíves és nagy publikum előtt. A fölolvasás íze nagyon rajta s benne van, az egész írás szubjektív, verselő írás. De éppen ezért nem tudnék hozzávalóbbat, vallomásosabbat küldeni a Huszadik Századnak.

magam talán úgy alkalmilag elkeresztelni, egy megfordított Hugonak, aki oroszlánt lát minden más emberben, mindenki másban, aki emberként él, mozog. Nagyon jól tudom, s még okosabban érzem, hogy mihelyst valaki jelen van, rögtön útban is van, s nekem riasztó a gondolat, hogy egy olyan társadalomban különösen, mely szegénysége miatt is kannibálíbb másnál, útjában állhatok bárkinek. Victor Hugo egy barátjával az állatkertben kocsizott, s amikor sétásan haladó, persze hogy elegáns kocsijuk az oroszlánok rácsai előtt haladt el, elnémultak az előbb gőgösen hangos, s az állattanban is királyi jelzőjű bestiák, hirtelen elhallgattak. A Victor Hugo barátja görög, sőt bizánci lelkű ember lévén, tudta mit jelent ez: a királyok királyának meghódoltak még az állatok királyai is, és Hugo-Jupiter kegyes mosollyal nézett a hódoló oroszlánokra. Mióta én megszólaltam, szegény, megfordított Victor Hugo, mindenki oroszlán lett e szép hazában, félelmes torokkal üdvözöl, s igazán csoda, hogy mikor az egész világ oroszlán, miért hallatom én még mindig az én szepegő, rekedt szavamat? Ehhez nyilván köze van Budapestnek, sőt ez majdnem egészen Budapest felelőssége, s ha sok szomorúbb és fontosabb oka is volt, nem utolsó oka e mai estének, hogy büntársaimmal akartam szemben állni. S az én büntársaim között, kik részben megjelentek itt az én vakmerő meghívásomra, nem azok a legkriminálisabbak, akik kevesen, velem voltak a már Ady-ügynek nevezhető, kétségbeesett kezdésű pör lelegején. Nem is azok, akiket később divat, hecc, félreértés, majmolás, megtérés, láрма, furcsaság, zavar, csődület, verekedés felém vagy körém vezetett, s nem is azok, akik egyszerűen kíváncsiak és ártatlanok. Egy szinte hat esztendő s hajszába, egészségem és életem földülésába, szegény nevem méltatlanul ismertté hurcolásába, minden Ady-versbe, mely lármás, feltűnő és rossz, nagyon is tudatos ellenségeim kényszerítettek. Most ők viseljék, ők a rossz taktikusok, ők viseljék rossz hadviselő bűneik terhét, mikor a már-már agyonűzött ember ő általuk ott tart, hogy meg meri hívni mindazokat, akik róla tudnak. Budapest, melyet ki akartam kerülni, s melybe Párizson át s csak félig érkeztem meg, ez a Budapest, mely mégiscsak Magyarország, mert ez az egyetlen építmény ebben az országban, amiből lehet valami, s amire lehet emeleteket rakni, végső földülésemben megtámasztott. Ez: úgynevezett erkölcsi diadal, mert én póz nélkül, orvosok nélkül és ravaszkodások nélkül is tudom, hogy nagyon-nagyon hamar el fogok menni nemcsak Budapestről, de arról a planétáról is, melynek egyik szép és gyarló, emberi szállása Budapest. Ha ez csupán csak neuraszténiás érzés vagy képzelődés, akkor se jó, s én egy ellenségemnek, sőt egy

barátomnak se kívánom, de valamire mégis jó. Hogy én először és talán utoljára hálásan hajoljak meg azok előtt, akik szeretnek, olvasnak, tartanak, s azok előtt, akik meggyőződés nélkül is elfogadnak, s főképpen azok előtt, akik meggyőződéssel utálnak, elhallgatnak, vagy csattanóan pofoznak. S ez a becsületes és talán orvosilag is igazolható sejtésem, hogy úgyse látjuk többé egymást, mentsen ki leelőször is a vakmerőségemért, hogy én Önöket ide hívtam, hogy én Önökhöz szólni merek. Mert tudnillik: itt Budapesten egy Roda-Rodának is szabad volt publikumot összecsalatni, itt Morris Rosenfeld is pódiumról gyönyörködhetett a maga budapesti publikumában, én azonban némely irodalmi erkölcsbírák szerint korteskedem, ha szemtől szemben állok a magam közönségével. Sőt: nagyobbat vétkezem, meggyalázok egy olyan isteni mesterséget, mint a poétaság, meggyalázom a letűnt legnagyobbak emlékét Lessingtől Kiss Józsefig. Hanem a poéta-mesterség isteniségével, gyönyörűségeivel éppen tele vagyok, torkig vagyok, s jaj volna nékem, ha csakugyan úgy volna, hogy poéta vagyok, s ezzel vége. Nem, nem, s úgy gondolom, s ez az egy éltet, valaki és valami más is volnék, s ha egyéb nem, de emberi és kiváltképpen magyar értelmek és avult értelmi gazdagságok nyugtalanítója, gyújtogatója. Ez már több, ez már jobb, hivatásnak is, mesterségnek is, mint egyszerűen csak nagyon rossz vagy nagyon dicső költőnek lenni, s e komoly, polgári és — Magyarországról lévén szó — főúri felfogás szerint: egyforma-állapotból levonni a konklúziókat. És most mondom meg, amit a szó-szós csak leönt és formásít: ez a forradalmak híján szűkölködő, boldogtalan ország csókoljon kezét mindenféle forradalom forralójának. Erupciós forradalom alig volt még Magyarországon, s ennek a földterületnek talán ez a legrettenetesebb átka, mert hiszen a forradalom: a teljességes Élet. S ma, mikor a forradalmár, fölséges Petőfi lényének meghamisítására összeállanak bigott mágnás-nőstények, beérkezett nagy írók, rabszolgatartók és diakónusok, zsidók és keresztyének: már azért is érdemes felolvasó estét tartani, hogy egy ember, ha halk, ha rossz, de élőszóval is mondja meg: hohó. És ez a legfőbb, ez talán a minden: mikor megrekedt volt itt szinte minden, bátortalan bátorsággal, de ezeket fölszabadítva talán véletlenül, sőt biztosan véletlenül, de én voltam, aki megszólalt. Bánom is én: értik-e verseimet, vagy sem, úgyis rettegek, hogy túlságosan és sokan értik, de a nagy dolog az, hogy vagy én voltam a nyugtalanság hozója, vagy ami tudományosabb: énáltalam hörgött föl manapság legnyugtalanítóbban a magyar társadalmat kínzó nyugtalanság. Ami a pálmákat illeti, sok igaz, nagy, jobb, érdekesebb csak-költő

él itt Magyarországon, s nem akarok magamnak művészeket illető pálmákat adatni, valamiként politizálni sem politizálok már jó idő óta. Próbáltam az lenni, amire a tapasztalatom s hitem szerint kérlelhetetlen sors kiszemelt: ember, aki a mások szükséges, véres ösztönzésébe belehal, s aki, ha a halála hamar és jól sikerül, igazán nem bánja, hogy az úgynevezett utókor mit fog vele művelni. Óh, én tudom jól, hogy ma még, titokban üzletembereknek is elsőrendű költők, kifelé kénytelenek az éhenhaló s csak a halhatatlanság hitével vigasztalódó nagy poéta-slemilek maszkjában járni. Tudom azt is, hogy tőlem legalábbis illetlenség éhen nem halni, s nem tenni magamat szépen érdemessé egy utcára, mint például Reviczky Gyula. De mikor Blériot-ék röpülnek, úgy gondoltam, hogy afféle csoda is megtörténhetik, hogy valaki követelje a halála után jöhető summák kamatjainak némi kielőlevezését. Végre is én nem tehetek róla, hogy még nem haltam meg, s látszólag borzasztóan elevenül élek, s hogy ehhez az éléshez piszkos mellékletek, sőt feltételek, például garasok kellenek, s hogy dicső társadalmi berendezkedésünk szerint minden garast, melyet kiharcoltunk, más elől raboltunk el. Sok-sok enyhítő körülményem volna, de elsorolni unalmas, hanem egyetlenegyét még mégis elmondok: sajnálatos becsületességgel éltem és írtam a verseimet, a legrosszabbakat is. A Nyugat című lap, mely végtelenül sok elnézéssel, szinte már engem is megdöbbenő jóssággal vállalt magáénak, tanúskodhatik, hogy gazdag ember-gyarlóságaim lehullanak rólam, amikor azért veszek ceruzát a kezembe, hogy valljak, írjak, különösen pedig, hogy verset írjak. Ismétlem: más dolog, más kérdés, mik ezek a versek, kikhez, kikért, mennyi élet-tartóssággal íródnak, de élet-darabok, de mindegyik egy-egy lépésnyi közeledés a Halálhoz. És még az is csak az én gyötrelmem és bántásom, ha igazságtalanul divatba jöttem, ha név vagyok, mert ártani nem ártok vele még az irodalomnak se, mely nem tartja irodalomnak, amit én csinálok. Végre az még Szabolcska Mihálynak sem árt, ha néha önmaguk lelkéhez tudtam eljuttatni, ha bátorságot adhattam néha bátoratlanoknak, már nem vagyok nagyon bűnös.

*

Eredetileg azt is akartam, hogy ez estén Tömb Szilárdja leszek magamnak, s megpróbálom magamat magyarázni. Szerencsére meggondoltam a dolgot, s most már csak annyit kérek: ne ijedjenek meg Önök még a híres *fekete zongorától* se. Ha a hatalmas Istent szabad volt ezer meg ezer vallásban mindig másként

látni, s ha szabad volt őt szakállas öreg férfiúnak is festeni, a szegény, mindnyájunkkal rendelkező Sors is kiheveri, ha én egy hangulatban titokzatos, fekete zongorának éreztem és hallottam, melynek hangjára táncoljuk el és ki valamennyien ezt a mi bús, szegény, végzetes életünket. A *jó Csönd herceg* se rossz herceg, a legnagyobb hatalom, s én nemcsak arra gondoltam, amikor az ember éjjel, egyedül riasztgatja el magától a rettenetes, félelmes csendet, de arra is, hogy jaj volna nekem, ha egyszer, míg élek, elhallgatnék, s engedném, hogy a Halálnál borzasztóbb csönd rám feküdjön. A *Halál automobilján* rokona a fekete zongorának, s valóban azt vallom és írom ma is, hogy legalább automobiltalponban kell élnünk, éreznünk és tennünk, hogy az élet juttathasson egy kis mámort és egy kis vigasztalást. Nem lesz több magyarázat, ezt a három versmagyarázatot is feledjék el, s a többi, amit mondtam Önöknek, prózába kényszerített vers, tehát — szintén megbocsátható.

HSz 1910. január-február

Ady Endre

4. AZ ISTEN AZ IRODALOMBAN

Lengyel Menyhért megírta már itt egyszer, hogy az Isten egyre ünnepeltebb valaki lesz mostanában. André Gide új könyve, a „*La Porte étroite*” szintén ezt a nem tegnap óta figyelt jelenséget igazolja. A dogmatikus vallások egyházi és világi papjai komikusak az ő jajgatásaikkal. Való dolog, hogy az ő vallásaikkal egy kis baj van, s az ő Isteneik kezdenek megfakulni. De annyi religio, igazi Isten-vágy még nem élt az emberi civilizációban, mint ma. Borzasztóul szeretnők igazi alakjában megélni az Istent, s az írók még természetesen türelmetlenebbek és idegesebbek a keresésben, mint a filozófusok. André Gide-nél, aki új könyvében vallásos, istenes és modern ügyekkel bíbelődik gyönyörűen, fontos dolog, hogy félig protestáns ember. Különböző vallású szülők gyermeke előtt lesz legkomolyabb rendszerint az Isten és a valláskérdés. De André Gide nekem másért is kedves: soha hasonlóbb embert írói és emberi kialakulásában nem találhatnék — magamhoz. Hogy a kálvinista predestináció milyen igaznak, mélységesnek tűnik föl ilyenkor nekem. Majdnem egyformán szült és indult embereknek majdnem ugyanazon életfőfogásig kellett eljutniok. André Gide-nek is protestáns pásztor-ősei voltak, s ő is prédikátor, bármennyire kívánna csak művészlenni. Szabadgondolkodó vagyok, s ha ki nem dobtak azóta, választ-

mányi tagja a magyar szabadgondolkozóknak. De nem ismerek szebb szabadgondolkozást, mint az Istennel való nyugtalan és kritikus foglalkozást. Vagy-vagy: végre valaki vagy megtalálja, vagy véglegesen leszámol vele az emberi élet gyönyörű, elképzelhetetlenül nagy megkönnyebbülésére.

Ny 1910. február 1.

Ady Endre

5. IRODALOM HÍRLAPFORMÁBAN

Néhány újságlap fekszik előttem: formájuk a Temps-é, vagy a Matin-é vagy valamelyik londoni lapé, vagy amerikaié. Különös újságok: ugyanegy lap, s minden számának más címe van, s egyetlenegyben sincs egy sornyi eseménye se a napnak. Ilyen címeket hord a lap: Eugénie Grandet, Les vacances d'un jeune homme sage, Les Cosaques stb. Minden lapszámnak más a riportere, például az előttem fekvőé: Honoré de Balzac, Alfred de Musset, Léon Tolsztoj, Henri de Régnier, Brieux. Íme az első írói élelmesség, mely egyenesen az újságoktól vesz példát, sőt az újságok ellen tör.

Brüsszelben nyomtatják a lapot, talán mert ott olcsóbb a papír és a munkabér, s hozzák Párizsba. A vállalat, a „La Feuille Littéraire” talán maga is megijedt már a sikertől, mely kevés munkálással rászakadt. Van már *olyan száma*, melyből 500000-nél, félmilliónál több fogyott el. Tíz centimes-ért, alig öt krajcárért egy-egy nagy, híres, igaz regényt vagy drámát vásárolhat akárki. S a terjesztés módja egészen a bulvár-lapoké, s a címek a lapszámokról nagyszerűen, hangosan ordítanak. De valóságos irodalmat ordítanak, s megállítják azt is, aki ponyvaregényen s olcsó hírlapon kívül sohase olvasott egyebet. Hiába a kiadók prüszkölése, mert végre is ez hírlap a maga módja szerint, s ráadásul nagyon jól meg is fizeti az írókat. Följegyezni valóm nincs is több az egészről, csak a következő két mondat. A hírlap nem taposhatta minden visszarugás nélkül az irodalmat, s egyébként is, így is példát és hasznot szerzett neki. Nem utolsó dolog irodalmat csinálni olyan nyelven, mely egy hét alatt esetleg millió számban viszi szét az író írását.

Ny 1910. február 1.

Ady Endre

6. UNE LETTRE DE M. ENDRE ADY

Paris, le 16 janvier 1910.

Monsieur le Directeur,

Permettez-moi de rectifier une véritable injustice littéraire commise dans le *Mercure* du 16 décembre dernier. J'allais dire qu'une revue libre, cultivée, renseignée comme la vôtre, aurait dû être la dernière à commettre une telle injustice, mais je ne le dirai pas, car M. de Gérando en est seul responsable.

Dans sa dernière lettre hongroise, M. de Gérando bafoue d'une manière intolérable le jeune mouvement littéraire hongrois, auquel il associe mon nom.

Ce n'est point parce qu'il me cite d'une manière élogieuse que je puis laisser passer ses inexactitudes.

A quelles instigations M. de Gérando a-t-il obéi? c'est ce que je ne chercherai pas ici. Je tiens simplement à rétablir la vérité objective, indiscutable, de notre mouvement:

La revue *Nyugat* (Occident) est la première revue littéraire et critique de la jeune Hongrie. Son but est de séparer nettement la littérature de la politique et de la «politicaillerie» qui chez nous ont eu trop de tendance à se confondre pour le plus grand malheur de la Poésie et des Lettres. Si on les avait laissés faire, les politiciens auraient dénaturé tout mouvement d'art.

Quant à la personnalité de M. de Gérando, à qui je ne veux pas chercher une vaine querelle, ce n'est un secret pour personne que son opinion est toujours le reflet de la *Budapesti Hírlap*.

Je veux continuer à croire que cette feuille pêche par ignorance simplement en nous représentant comme soumis à l'influence germanique alors que nous cherchons à favoriser l'épanouissement et l'affirmation de tous les talents libres, vrais et individuels, fussent-ils les plus disparates.

Nous germanophiles! Nous le sommes si peu que je vis à Paris, et que pour ainsi dire j'ai publié en Hongrie les premières traductions de Baudelaire, Verlaine, etc.

Et M. de Hatvany, qu'accuse également M. de Gérando dans sa lettre hongroise? Comme homme, il est généreux, comme écrivain, plein de talent, et sa pièce la *Vierge*, quoi qu'elle soit au point de vue technique théâtral imparfaite, est pleine de courage, de force et de beauté.

C'est ainsi que les vérités de M. de Gérando se présentent. Veuillez croire, monsieur le Directeur et cher confrère, etc.

Mercure de France, 1910. február 1.

Endre Ady

7. PÁRIZS SZÖRNYŰ NAPJAIBÓL

Párizs, január 31.

[Saját tudósítónktól] Aki talán már kezdett kijózanodni ebből a nagy, dicső és aljas Párizsból, most megint halálosan beleszeretett. Ez az Urbs mégis, ez az igazi város, csakugyan Párizsban vizsgálják állandóan az emberiség, hogy mennyit tanult. Soha még szebb példáját az emberi heroizmusnak nem adta város, mint most az özönvíz-sújtotta Párizs. Hiszen régi dolog, s ez nem is erény: a francia nem akar sohse tudni arról, hogy van veszély, s nem ijed meg tőle, ha jön. De most szörnyű volt a veszély, egész Párizst fenyegette mindenestül, s ha csak a Louvre elpusztul, nagyobb világkatasztrófa történt, mint Trója pusztulása. És a modern Ninive népe odaállt az ár elé, ez a léha Párizs elhatározta, hogy leckét ad a komolyságból és emberi méltóságból a világnak. Ez a tragikai fenség, mikor az emberek odaállnak megvadult elemek elé, s azt mondják: nem félünk, fölvesszük a harcot.

Gyönyörű volt Párizs, aki most látta, sohse felejtí el, s aki most látta, sohse fog rá haragudni. Nálunk, Budapesten egy tűzvész, afféle például, mely a parlamentben vagy a királyi palotában csapna föl egekig avagy egy hídomás a Dunán, már megtebolyítana minden embert. Párizsban az emberek mozgásán, arcán nem láthatott senki semmi rendkívülit akkor se, amikor a legnagyobb volt a veszély. Akiket bárkákon kellett kimenteniök emeletekig előntött házaikból, azok se jajgattak. Egy nagykereskedő ismerősöm, akinek raktárában egy nap alatt százezerfranknyi áru pusztult el, bárkára ült, s ennivalót vitt ínséges alkalmazottjainak. Volt egy rendőrtiszt, aki négy napig dolgozott, aludni semmit se aludt, enni alig evett valamit, s erőszakkal kellett posztjáról pihenésre vinni. A Rue Royale-on egyszerre megnyílt a föld, s a járókelők nem azzal töltötték az időt, hogy szerencsés megmenekülésüknek örüljenek, hanem azonnal mentéshez fogtak. Érdemes embernek születni, annyi szép emberi gesztust látott az ember e néhány, szörnyű nap alatt.

És se kocsi, se villamos, se világítás, se elég élelem, és megmérgezett az ivóvíz. A Rue de la Paix ékszerészei elviszik boltjaikból rengeteg millió értékű ékszereiket, s a lapok különkiadásai ostromállapotot újságnak. De azért semmi félelem, pedig az apacsok dolgoznak, hanem ha eddig az emberséges türelem nonpluszultájával kezelte az apacsokat Párizs népe, most nem ezt cselekszi. Komolyan, mint egy törvényszék, agyonveri vagy fölakasztja azt a zsványt, aki ilyen alkalmatlan időben zsi-

ványkodik. Mindenütt az emberségnek olyan komoly, tiszteletre intő öntudata, ami majdnem ujjongásra készítetné az embert. Nem kell gyűjtőveket szétszórni, harangozni: egyetlen napilap csak három nap alatt több, mint nyolcszázezer frankot gyűjtött össze a károsultak számára.

Másként pedig fölséges két vagy három estéje volt annak, aki kocsin vagy gyalog, rettenetes kínok árán bejárhatta az özönvíz-borította Párizs érdekesebb részeit. Velence, mely magát nagygyá, szebbé álmodta, de mely nagyság és szépség, mint minden igazi nagyság és szépség, halállal van átlengve. És Párizsban mindig dalolnak, akkor is daloltak, amikor a Commune-t vérbefojtották, s most is dalolnak. Ahol nagy a csődület, két-három trubadur dalba fog, s az ember hallja messze még, ma is még és talán mindig:

A chaque instant on entend
Les échos alarmants
D'un nouvel accident plus tragique,
Et tant que nous vivrons,
Nous nous rappellerons
Cett' vision fantastique.

És mint a vízáradat, úgy születnek az alkalmi versek, nóták s közöttük nem egy kedves, finom és illatos. És az istentelen Párizs, mely olyan gyönyörű emberséggel fogadta és viselte a csapást, így énekel utcai énekeseivel az úristenhez:

Dieu de bonté, de clémence,
Pourquoi tant de souffrances?

PN 1910. február 4.

Ady Endre

8. PÁRIZSI LEVELEK

Párizs, február 2.

A Szajna közbelépése

[*Saját levelezőnkől*] Egy év óta arról folyt a szó mindig, mit kellene csinálni Párizsban az abnormisra nőtt forgalommal. Az utcák nem bírták el a kocsiaradatot, s némely utcát valósággal elzártak az átkocsikázás számára. És vén és ifjú bölcsek és moralisták töprengtek hosszú írásokban, mit jelent az, ha egy metro-

polisz nem bírja el a saját vérkeringését? Mit jelent az, ha Párizs valósággal szétrepedni készül, s hogy lehetne új, nagy utcákat csinálni, s hol lehetne Párizshoz új csücsköket aggatni? S míg hivatalos és nem hivatalos agyak buzogtak, főttek, jött a Szajna és közbelépett. A föld alatt átlukgatott Párizs majdnem elsüllyedt, s járni csak minden harmadik utcában lehetett. A Szajna közbelépése most már talán ki fog erőszakolni egy pár reális ötletet arra, hogy Párizsban járni lehessen, sőt autózni is.

Itt van a Kronprinzz

Az egész Párizs árvíz-veszedelemben, s egy nyargaló hírecske egyszerre letipor minden más szenzációt. Valamelyik reporter [!] látta és megírta, hogy Párizsba érkezett Vilmos császár fia, a leendő német császár. És Párizs egyszerre nagyobb aggodásba jött, mint az özönvíz miatt. És a minap szintén így történt, mikor egy szintén hazug hír szerint az orléans-i herceg Párizsban járt. Nagyon szerethetik ott a monarchákat, ahol mindig látják őket, még amikor nem is láthatók.

A Loubet adománya

A párizsi árvízkárosultak javára Loubet, a volt köztársasági elnök, családostul csak 230 frankot adott. Ezért azután alaposan meghurcolták az összes bulvár-újságok. Holott Loubet adhatott volna ugyan tízszer annyit is, de ez esetben sokkal gazdagabbnak gyanították volna, mint amilyen igazán. A Loubet adományánál csak egy nagyobb bánatuk van a nacionalista hecc-lapoknak. A zsidók nagyon sok pénzt adtak össze, a fölgyűlt milliók tekintélyes részét. Mennyi vagyont lophattak ezek — mondja Rochefort —, ha ennyit tudnak egy-kettőre adományozni. S mennyivel több bajuk lett volna, mint Loubet-nak, ha nem nyúlnak ilyen mélyen a zsebükbe. De ez régi nóta, s ilyenformán Loubet és a könyörületes zsidók egyformán megvigasztalódhatnak.

Fallières elnök lemond?

Száll, száll a hír, mert nincs lengébb, szállóbb valami a hírnél, de lehet, hogy igaz. Emlékezünk még, hogy egy tréfás pincér meg-ráncigálta a sétáló Président tisztas szakállát az utcán. A rossz-nyelvűek szerint azóta Fallières üldözési mániában szenved, félti

a szakállát, s inkább lemond. Az embernek, bizonyísten, kezd elmenni a gusztusa a köztársaságtól is. Nekem sokkal szimpatikusabb a pokolgépektől rettegő cár, mint a szakállát féltő Falières polgártárs.

A Riviéra felé

A Paris-Lyon-Méditerranée csak átszállásokkal, nehezen viszi az utasait, de mégis mindenki a Riviérára menekül most. A lesújtott Párizs szomorú, s ráadásul kezd olyan tél lenni, mint Berlinben. Párizs néhány év óta dideregve tapasztalja, hogy az ő telei nem a régi, enyhe telek. És Párizs kezd szeretni Riviéráját, melyet eleddig egészen átengedett az idegeneknek. Tenger, nap, jókedv, elegancia, feledés: boldog ország, ahol az ember Délre és békességbe mehet.

PN 1910. február 6.

Ady Endre

9. JEGYZETEK A SZAJNA MELLŐL

[Párizsi levelezőnkől]

I.

Éhség és kedvetlenség

Húshagyó kedd napján, fájós fejjel déjeuner-re igyekeztem, s találkoztam az én régi, virágáruló, öregasszonyommal. Az idő bolond volt: öt percig napderű s utána olyan zápor, mint júliusban, megint derű és megint zápor. Az árvizes, szomorú Párizsban a húshagyó keddre nagy tilalom érkezett: nem szabad konfettizni. Virágot se szabad dobálni, meg azután sok-sok utca még mindig el van zárva, és az emberek zsebei mintha le volnának pecsételve. Az öregasszony abban a szörnyű, ötakilós papucsban jár, amelyet mi idegenek mindig megbámulunk. Hatvan éves lehet. Nem a papucs, melyet harisnya se folytat, de az öreg néni, aki, jaj, be szép fiatal leány lehetett, amikor a porosz katonák Párizsban jártak. Egy omnibuszra várok, s nézem a nénit, toló-kocsiján öt-hat kötés mimóza s talán mindösszesen tíz csokor ibolya. És emlékezni kezdtem, hogy a néni valamikor, tavaly, tavalyelőtt konfettizacskókat és sokkal több virágot árult. Megint zápor kezdett

hullani, majd szakadni, de én biztos óvóhelyemről a nénihez szaladtam. Mimózát vettem tőle, s a bőrömig áztam, míg üzletünk úgy ahogy, lebonyolódott, szomorúan, idegesen. Mikor az üzlet nyélbe volt ütve, fölsóhajtott a rongyos, már-már beszakázott arcú, öreg néni:

— Uram, borzasztó világ ez, eltiltanak mindent, eltiltják a konfettit, a virágdobálást, eltiltanak mindent. A Szajna üldözi Párizst, az embereknek nem kell a virág, meg kell halni az éhségtől és a kedvetlenségtől.

Ez az utolsó szó, a „kedvetlenség” volt a legsíróbb, s én elkábultan néztem és láttam az öregasszonyban a régi, vidám, szabad, de már elrenyhült, bajlódó és elközönségesedett Párizs Múzsáját .

II.

A Chantecler csodája

— És ön nem akarja megnézni a Chanteclert? — kérdezte a bár bájos asszonya, a béré, hova éjjel után olykor benézek. Különös véletlenből a Porte-Saint-Martin előtt vitt el ugyanazon estén a taxi-autóm, s amit a színház előtt láttam, már undorított. Húsz rendőr állott a bejáratnál, s ötszáz bábó ember lármázott a húsz rendőr kedvéért. Olyan volt ez, mintha rendezték volna, holott a húsz rendőrré szükség volt, s Rostand darabja valóban megmozgatta az utcát is. Elegáns, privát automobil állott meg a színház előtt, s nagyon finom, fehér dáma lépett ki belőle:

— A fácán, a fácán — zúgta tréfásan a tömeg, s a rendőrök is nevettek.

És én nyugodtan mondhattam a bár bájos tulajdonosnőjének, hogy nem vagyok kíváncsi arra, amire az összes párizsiak kíváncsiak.

III.

Hol marad Magyarország?

Fogalmuk sincs önöknek otthon, mennyire számontartják a franciák, hogy kik adakoznak s kik nem adakoznak az árvíz szerencsétlenjeinek. Az első híradás szerint Budapest székesfőváros ötven-ezer koronát akar adni, s milyen rosszul esett itt, hogy hivatalosan csak húszszázat adott. Oroszország és Spanyolország sokáig és erősen fogja érezni, hogy nem nyúlt a zsebéhez, amikor Európa

bankárja, Franciaország, bajban volt. És a hivatalos részvéteket is számontartják itt, a platonikusokat, s nem értik, hogy Magyarország nem kondoleál. Persze, ha tudnák, hogy a finn szenátusnak több ideje és módja van az ilyen udvariassági aktushoz, mint a magyar parlamentnek, másképpen beszélnének. De így csak azt kérdik s kérdezhetik, hol a magyar parlament, a hivatalos Magyarország az ő könnyeivel?

IV.

A szenzáció Párizsban

Nem fontoskodás, és nem is csoda: Párizsban egészen másféle a szenzáció, mint bárhol. A Panama-országban egy ezerfrankos panama hírlap-téma, holott nálunk a milliósat is elhallgatják. Viszont ami nálunk háromsoros rendőri hír, az itt öt-hat hírlaphasábra dagad. Nem csacsiskodunk, nem akarunk ebből is szégyent és hátramaradást kovácsolni Magyarország számára. De bizonyos, hogy egy társadalom mivoltáról az beszél legékesebben, hogy a társadalom eseményei közül miket választ ki eseménynek a közérdeklődés, mondjuk: a hírlap.

(Párizs, február 10.)

PN 1910. február 18.

Ady Endre

10. AZ IRODALOM DIVATJA

[Párizsi levél]

Jámbor halandók azt hihetnék, hogy csak Magyarországon s itt is csak különös okokból jött most divatba az irodalom, ha Párizs nem volna. Azonban itt van Párizs, és igazolja, hogy Magyarországon az irodalom-divat nem hivalkodás, de szimptomája egy nagy, világgraszolóan nagy epidémiának. Valahányszor társadalmak és emberek összezavarodtak, s kifáradtak ezer politikai tanácsban, s megutálták az elvtelen cselekvés hőseit, a fórum-embereket: „jövel irodalom” volt a jelszó. Az irodalom kedves mulatás és narkózis azok számára is, akiknek semmi közük hozzá, s megérjük még hamarosan, hogy Amerika, az éjszaki, lesz a legirodalmibb társadalom. Már Argentínában hónapokig hallgatták és ünnepelték Anatole France-ot, annak a Franciaországnak nagy íróját, mely-

nek minden bukott fórum-embere is az irodalomhoz menekül mostanában. Itt valami törvény lappang, e kérdés alján, de ezt a törvényt úgyis bajos volna kiásni és megtisztítani, jobb hát fölötte és körülötte sétálni.

Németország akkor volt a filozófusok és költők országa igazán, mikor politikailag a legkétségbeesettebb volt a sorsa. Nem szóról szóra, de manapság ez a történet látszik ismétlődni nagyon sok nemzet-társadalomban, majdnem mindenütt.

Az irodalom, amely eddig három-négy újság-szögletben kapott hitvány vackot Franciaországban, egy-két év óta üzletileg is hasznos rovatává vált majdnem minden egyes lapnak. Talán a fizetett reklámok érája nem múlt el egészen, de már szállást ajánlgatnak a legüzletibb hírlap-szállodákban is, ingyen szállást, az irodalomnak. Amin Párizs régen túlesett, s amit régen elfelejtett, s amin Berlin most készül túlesni: Párizs kezdi még színházaitól is számonkérni az irodalmat. Párizsban megint meghalt a külön, speciális színház-irodalomról szóló, kétes tudomány, mely már Budapesten is kezdi felütni újféle pápaszemes fejét.

Kezdenek sírjaikból kiásni elfelejtett, néhai írókat, s hívni, beengedni Párizsba eddig észre sem vett, erős külföldieket.

Jó ideig politikai, gazdasági és szociális izgalommal izgatta magát Párizs és Franciaország elitje, és most mintha egy nagy szünet kezdődne. Ismételjük: a legnagyobb zavar fogta el az embereket: Egyház, állam, tőke, munkásság, köztársaság és monarchia körül. Az emberek — ha csak vulkánok föl nem dobták őket — mindig és mindenha kényelmet és nyugalmat akartak, egyelőre tehát Franciaország nyolctizedrészenek is nyugalom a programja, s ez magyarázza meg az irodalom divatját is. Ez a program, hogy „hagyjanak bennünket dolgozni és élni”, olyan erős a francia publicitásban, hogy még vaksi szem is megláthatja. S ami pedig az irodalom divatját illeti, minden három-négy hónapban új irodalmi pályadíjak születnek, s kis folyóiratok kezdenek nagyon tollasodni.

Régi, már-már elszámolt s elfeledett, néhai írók kikelnek sírjukból, s becses lesz minden levelecske, melyet valaha akármi-lyen író-valaki akárhova írt. Ami nálunk furcsaság, az már Franciaországban parancs: öreg festők, színészek, képfaragók és muzsikuskok könyveket írnak. Franciaország elérte lábával régi lábnyomait: irodalmat akar mindenben, minden művészet-ágban, s amit a mi magyar festő-esztétikusaink régibb francia minta szerint bűnnek tartanak, az már nem bűn megint Franciaországban. Témát és irodalmi hangulatot kíván itt ismét mindenki, s nem csodálkoznánk, ha egy házat Voltaire valamelyik munkája szerint építenének föl.

Divat ez, persze, kedves, előkelő divat, ám csak divat, de csak keljen szárnyra, aminthogy szárnyrakelését megkezdte. Nem az emberek legértékteleenebb típusának életét teszi elviselhetőbbé, megérthetőbbé s morálisan jobbá ez a — divat.

VU 1910. február 20.

Diósady

II. PIROS ÉS FEKETE

(Elöljáró írás)

Hagyjátok el ezt a piros-fehér-zöld színt,
Lejárt az ideje.
Más szín illeti most a magyar nemzetet:
Piros és fekete!

(Petőfi)

Magyarország a XIX. század közepének váratlan csodagyermeké, akit tapsal fogadott Európa, sőt a komoly, bár kamasz Amerika is, de kissé tréfás tapsal. Petőfi Sándor pedig a XIX. század közepének váratlan csodagyermeké Magyarországon, mely Petőfit — valljuk be — meg se szolgálta, még akkor meg se értette, először. Azonban a két csodagyermeket egymás karjába hajtotta az idők akkori merész, hősiességű férfiassága: Petőfi és Magyarország egyek voltak akkor, egy csoda gyermekei. Akkor: mikor egy bizonytalan eredetű nemzet fogta magát, s nagy bizakodó magyarsággal be akarta iktatni a szegény, balsorsú magyarságot a jobb-fajta népek anyakönyvébe. Akkor: mikor az Ázsia szó kevés volt legyen és volt, hogy láttassa a zsarnok Habsburgok s még zsarnokabb magyar nemesség uralmának vad, embertelen, szörnyűséges voltát. És Magyarország a rosszul sikerült francia forradalom hírére föltámadt, s a föltámadt Magyarország ódáira ingerelte az ifjú Ibsent, Heinét és a többi. És Magyarország úgy állott akkor a világ előtt, mint az állami és emberi jogok legfiatalabb, legfényesebb, legmerészebb bajvivója. Csodagyermek-produkciója volt ez, miként Petőfi Sándor is csodagyermeké volt egy csodagyermek-nemzetnek, mely még ma is sínyli ezt a maga zseniális fiatalkorát.

Célunk e könyvben Petőfi Sándor forradalmi, valóban forradalmi verseit összefoglalni, s megmutatni e versek által a mai Magyarországnak (mely való Petőfijéből is egy mai Petőfit szeretne csinálni) a forradalmi, volt, szép Magyarországot és az ő Petőfijét. Húsz-harminc év óta még tréfás tapsokat is hiába áhítunk már a világtól, a kultúrás nemzetektől, s Magyarország ma utol-

sóbb talán, mint akár Montenegró. Petőfije megvan, megmaradt, mert a Petőfik nem múlnak el egy korszak históriájával s egy ország keserű dekadenciájával. Ám aki e könyvet összeállította, úgy veszi észre, hogy a visszafejlődött, koraöreg s még ma is buta mágnások, papok, csak kicsit elváltozott táblalírák s rosszindulatú jövevények és éhes csalók kezén levő Magyarország Petőfit is kikezdi. Nemcsak kikezdi, de meghamisítja, s a mindenrendű forradalmak poétáját hajlandó ledegradálni valami rímforradalmár-félévé, aki egy-két zsoldos tanárfej szerint a szerelem dalnoka volt főképpen.

És ezt még csak nem is a nyugati esztéta-farizeusok szép, csinos készültségével, tudásával, de speciálisan magyar kortesigékkal cselekszik. A feudalizmus másított, sőt súlyosított igájába süllyedt mai Magyarországnak teher volna az igazi Petőfi. Az igazi Petőfi: ez mindazt jelenti, amit a XIX. század közepén egy fiatal, szláv származású, tehát forradalmár és nagyon nyugtalan idegrendszerű magyar ember jelenthet. Jó előre kijelentjük, hogy Petőfi Sándor nem volt, nem lehetett ám ugyan mai hitű és elkészültségű szocialista, de korának minden szabadságérzése az ő érzése is volt. Hiszen akkor, különösen a mi magyar állapotaink között, a magyar nemzeti eszme forradalmi világfaktor készült lenni. Ha ma élne, biztosan Hervé volna az ő Lamartine-ja és Béranger-ja, s különben is méltán lehet ő prófétája mindazoknak, akik bilincseket viselnek. És itt uralkodói, gazdasági, hagyományi s mindenféle bilincset értünk, sőt — akár tetszik, akár nem — nemzetiségit is. Hiszen Petőfi írta: „Hagyjátok el ezt a piros-fehér-zöld színt, lejárt az ideje; más szín illeti most a magyar nemzetet: piros és fekete.” Ez a Petőfi mondta, amikor az ifjak központi választmányát szétzúzta a hivatalos megalkuvás: „... a forradalomnak vége van. . . de nincs vége, ez csak az első fölvo-nás volt. . . a viszontlátásra.” Az a Petőfi mondta ezt, aki „úgy érezte előre a forradalmat, mint a kutya a földrengést”, aki azt vallotta, hogy a népnek csak akkor és ott van hazája, ha és ahol joga van. Ugyanaz a Petőfi mondta ezt, aki szerint „égbe a népet, pokolba az arisztokráciát”, s aki nemcsak Magyarországnak, de egész korszakának szociális lelkiismerete volt.

Nemessége, tudniillik nemesi származása, kétséges, habár ő néha emlegeti, de ha a nagy francia forradalom paragrafusait hatványozni lehet, ő hatványozta. S mindig szemben állt a tekintélyekkel, melyek ma Magyarországon tekintély-voltukat Petőfivel akarják igazolni. Kossuth, Klapka, Mészáros, Vörösmarty és a minores, sokan-sokan panaszkodhatnak, ha életre ébrednének, a gaz Petőfi ellen.

Úgy válogattam össze Petőfi Sándor forradalmi verseit, hogy megtessék e fölséges ember aktualitása s rokonsága azokkal, akik ma Magyarországon (bárhogy fáj az ijesztő szó) *forradalmat* csinálunk. Az apostolt kénytelen voltam és szívesen voltam kénytelen belevenni a kiválasztott Petőfi-versek közé. Az ő szuggerált, érthetően szuggerált, forradalmi, de mégis ma már gyermekesen nacionalista verseit mellőztem. Nem azért, mert a hazátlan bitangság kenyerem volna, de mert ami anno Petőfi szabadságharc volt, ma nyomorult szájhősök kenyérszerző meszterkedése. Mi szívesen, sőt szívből hazafiak vagyunk, de a mai Magyarországon nem engedélyeztetik a hazafiasság, csupán csak a nagy földesuraknak s a kis kasznároknak. Kell tehát megállapítanunk, kell tudnunk, hogy ki volt az a Petőfi Sándor, akit életében gyalázatosan, ostobán, gőgösen nem láttak meg mai kisajátítóinak nagypapái és nagymamáik, kell, hogy valaki Marx kihagyása nélkül és minden szocialistáskodás híjával megmutassa újból a szabadságváró százazreknek: ime, ez az ember a ti csodálatos prófétátok volt.

Mert az volt Petőfi: koránfejtett nemzet-társadalmi ambícióinknak legteljettebb valakije, s akármilyen naivan, bibliásan és babonásan hangzik: próféta. Nem skatulyázzuk őt, nem fogjuk ráfogni, hogy a történelmi materializmus már vérében volt, s idegeiben dolgozott tudatosan. De igenis látjuk, s bárki láthatja, és látja, hogy Petőfi több volt, mint amennyit a világ várhatott a Duna-Tisza tájékáról. Ha gazemberek és ostobák bele nem kergetik a háborúba, ahol elveszett, bizonyosan Párizsba kerül, konspirál III. Napóleon ellen, gyönyörű dolgokat ír, s talán a Commune alatt éri a halál.

Victor Hugóból Franciaország pairje lehetett, Petőfi már a nyakravaló ügye miatt is csak Bemnek, az idegennek, a kis lengyel, romantikus katonának jóvoltából kapott kétes, halálrahívó őrnagyi rangot. Jó, jó, hogy akadtak Eötvös Józsefek is, akik őt meglátták, de általában a kicsúfolt „népköltő” rangját nyerte el Magyarországon, ebben az operett-országban, ebben a komikusan arisztokrata országban, ahol 1847 óta alig is változott valami.

Sorban leközeljük e könyvben, idősorban s rendben, azokat a Petőfi-verseket, melyek a forradalmi Petőfit mutatják meg szerintünk s Petőfi mai aktualitása szerint, a szociális forradalom Petőfijét. Hirdetjük s valljuk, hogy Petőfi nem azoké, akik belőle 1849 óta élnek, de a mienk, mindazoké, akik Magyarországon a változás, a megújulás, a forradalom áhítózi és harcosai vagyunk. (Párizs, 1910. március hónap első napján.)

Ady Endre

12. JEGYZETEK A SZAJNA MELLŐL

Párizs, március 3.

I.

„A hivatásos politikusok”

[*Saját tudósítónktól*] Egy exminiszter és diplomata ötletesen akarja megállapítani, mi a baja Franciaországnak és parlamenti életének. Az a baja, hogy a Dél jogtalanul érvényesül az Észak ellen, a szeleburdibb és latinabb franciák a munkásabbak, komolyabbak és — Bródy Sándor ne vegye zokon, ki a kelta jelzót egyszer rosszul használta — a keltábbak ellen. A harmadik köztársaság ideje óta a közélet főbb szereplőinek jóval több, mint hetven százaléka délvidéki volt, holott népesség szerint alig húsz százalék illette volna meg Dél-Franciaországot. Mert a déli franciák szájasabbak, temperamentumosabbak, merészebbek és koldusabbak. Szóval e magyarázat szerint a francia közélet baja az, hogy amit a munkás, komoly Észak gyűjt, azt a könnyelmű, politizáló Dél-fíú elfecsérli. Borzasztó rokonságban van ez a magyarázat azzal az olasz teóriával, hogy az olasz közélet baja a parlament előzőnlése a latájnerektől vagy ha úgy tetszik az intellektuelektől. És mind a két ötlet egy baj okának a keresése: a parlamentekben elszaporodtak a politikai iparlovagok vagy szebben mondvá: „a hivatásos politikusok” Erre minden országban, ahol parlamentarizmus és korrupció van, ezer teóriát találnak ki, de az ezer teória alapja mégis egyetlen dolog. Az ti., hogy a parlamentarizmus minél igazabb és demokratikusabb, annál jobban bővelkedik nagy erények mellett nagy gyarlóságokban. E gyarlóságok legnagyobbja, hogy olyan emberek csődülnek a fórumra, kiknek a politika hivatás, de a hivatás szónak — kenyérkereset értelmében.

II.

De Rochefort haragszik

Félve veszem naponként kezembe a lapot, amelynek első cikkét mindig-mindig Henri Rochefort írja. Hiszen emberek vagyunk, nem élhetünk örökké, s egy napon Henri Rochefort márki nem ír cikket, ami azt jelentené, hogy meghalt. Ám nincs baj, Párizst előnthati a Szajna vagy az öröm, de Rochefort haragszik.

Alig van szebb figurája ennek a kornak, mint ez a rakoncátlan, zseniális publicista. Aki mindig haragszik, mert ha száz évig él és ír, mindig van elég hite és elhíttelivalója. Mások az ő korában mamunak mondják a hamut, s az ő írásai — mintha egy húszéves, tüzes, zseniális siheder írná őket. Amely laphoz pártol, ott minden nap ő írja az első cikket, s még ha újra számúznék valamely Ördög-szigetre, onnan is pontosan írná. És ha egy nap Rochefort-cikket nem kapnak Párizsban, nagy szomorúság volna, mert azt jelentené, hogy Rochefort megbékült, azaz meghalt. De Rochefort haragszik, s akármilyen hitet valljon ő róla és munkásságáról az ember, kívánva kívánja, hogy még sokáig haragudjék. Mert azok az igazi emberek, akik haraggal és harcolva jönnek és élnek.

III.

Egy szomorú Mi-Carême

Ma volt Mi-Carême napja Párizsban, s a földült utcák egyikén két leány beszélgetett, kik nem siettek a menetet bámulni.

— Te se akarod látni a jókedvűeket — kérdezte az egyik, a szőke, a másiktól, a barnától.

— Ezt a jókedvet nem akarom látni, mert ezt abból a pénzből rendezik, ami az árvízkárosultak számára gyűlt.

És így volt, és soha még Párizsban nem láttak fanyarabb, szomorúbb, erőltetettebb Mi Carême-ot, mint az idén.

IV.

Offenstadték és társaik

Franciaországban és francia nyelven az Offenstadt-féle könyvkiadó cégé az érdem, hogy a legtudományosabb disznóságokat könyvekbe meri nyomtatni. Állítsuk-e, hogy Offenstadték nem a tudósokra, orvosokra, szakemberekre, írókra, s komoly, művelt amatőrökre spekulálnak? Fölösleges: maguk a nemi életet magyarázó tisztelt író és tudós urak se sokkal tisztább szándékúak rendszerint, mint a kiadók, akiknek mindegy, hogy ki vásárolja a könyveket. A „Les Orgies Sataniques” avagy a „Les Vices Feminins” íróinak bizonyosan csöndesebb fajtájú lelkiismerete volt, mint példának okáért a Multatulié. És ez kicsinyebben és disznóbban ekként üzetik Budapesten is és mindenütt a világon, ahol már

írnak és olvasnak. A nemi élet, a nemi élet tudománya és frazeológiaja irodalmilag számítóvá teszi az írókat s persze még inkább számítóvá a kiadókat. A serdületlenek, a perverzok, a furcsák étvágyát szolgálják az ilyen könyvek még akkor is, ha nem szándékolják szolgálni. Kár, hogy így van, s kár, hogy a szerelmi élet nagy titkairól bátran, kártevő eredmény nélkül, sokszor és hangosan, mindig beszélni nem lehet.

És mégis, az irodalom és a becsületesen emberi morál nevében nem tudjuk elítélni Offenstadtékat és társaikat. Bizony: a Loyola-tanítás az igaz, hogy a cél szentesíti az eszközöket, s a pornográfia szentesíti a Jövendő morálját, a mainál becsületesebbet. Író-embereknek különösen, óhajjal és kedvvel ajánlom figyelmükbe a tudományos pornográfia régi és új opusait, legbővebb kútfőit az életnek. Az én budapesti doktorom, aki egyébként nem becsüli nagyon sokra az irodalmat, s akit a szerelem testi hajótöröttjei keresnek föl legsűrűbben, mondta:

— Addig semmit sem fog érni semmi irodalom, amíg az írók rá nem jönnek, jobban Ibennél és mindenkinél, ki példával járt elől, hogy az írónak jobb orvosnak kell lennie, mint a legjobb orvos.

Pártolom a tudományos pornográfiát, mert sokkal többet használ, mint amennyit a rejtegető, éretnes tudomány árt. A gólyamesén már a hatéves gyermekek is túl vannak, de hosszúszakallú írók elég buták vagy alattomosak, hogy gyártsák a felnőttek számára az új gólyameséket.

PN 1910. március 6.

Ady Endre

13. A KÉT PÁRIZS

— *Ady Endre „A Jövendőhöz” —*

Párizs, 1910. márc. 8.

Hát addig csúfolták „paraszt Párizs”-nak Hódmezővásárhelyt a budapesti skriblerok, hogy a „paraszt Párizs” hirtelen beszélni kezd magáról, mint a magyar intellektuális forradalom új sánc-helye. Nem tudok szebbet és jobbat mondani, mint hogy engem lepett meg legkevesébé Hódmezővásárhely ébredése, kulturális nyugtalansága s az „A Jövendő”. Így kellett történnie, s így lesz ez még sok olyan elátkozott szögletében Hunniának, ahol ma még csak halál s legfőljebb egy kis prűszkölő bosszúság lakoznak. Itt

Párizsban, hova sok magyar csalódással rejtőztem el, olvasom az „A Jövendő”-t, s néha-néha örömet érzek. Ritka eset ez, hogy én örüljek tudniillik, de az Önök lapja örvendezésre méltó. Hiszen Budapesttől Orsováig voltaképpen minden, ami van, csak kezdet, de kaotikus, nyugtalan és ennélfogva minden szépet ígérő. Magyarországon ma az a fontos, hogy az emberek ne aludjanak tovább, s ha alusznak is még, de legalább nyugtalan álmaik legyenek. Biztos, mert ez törvény, hogy a mi mai kultúr-iparkodásunk is majdan a Nyugaton már észlelhető reakcióval fog járni. De, istenem, még olyan messze vagyunk a csalódásoktól, hogy gazember az, akinek nálunk nincs hite. Tehát: *előre, a forradalom nevében*, melynek székhelye volt a Párizs, honnan testvéri szeretettel küld üdvözlötletet a másik Párizsnak — *Hódmezővásárhelynek*

A Jövendő 1910. március 15.

Ady Endre

14. JEGYZETEK A SZAJNA MELLŐL

Párizs, március 15.

I.

„A házi idegen”

[*Saját levelezőnkől*] Egy olasz, élő olasz színpadi író darabját adták elő Párizsban, s egész Párizs oda volt a saját nagylelkűségétől. Hogy, íme, Párizsban szóhoz juthat egy idegen is, s íme, a franciák elismerik, hogy máshol is írnak. Mert a franciák például saját érdemüknek tudják azt is, ha jól-rosszul, inkább rosszul, egy-egy Shakespeare-előadást engedélyeznek. Ez a mostani olasz Sardou-cska szükséges volt egy kis tüntetésre, jó volt házi zsidónak, házi idegennek. Először, mert nem valami veszedelmes talentum, másodsor, mert el lehet vele dicsekedni. De próbáljon csak olyan idegen jönni, akinek a talentuma nem viseli el a nagylelkűséget. Próbáljon csak egy olyan idegen jönni a francia színpadra, aki konkurrenciát csinál a derék franciáknak. Alig van őszintébben és kedvesebben erkölcsstelen város a világon, mint Párizs.

II.

A nagy csömör

Egymásután jelentkeznek most a francia képviselőválasztások előtt azok a képviselő urak, akik nem akarnak többé képviselők lenni. A nagy csömör, a régi, híres, nagy csömör tehát itt is és megint

dolgozik. Akinek nem biztos a mandátuma avagy akinek nem jó üzlet a mandátum, nagy lármával — nem lép fel többé. Ez jó reklám, s azt se kell elfeledni, hogy Franciaország az a boldog ország, ahol bizonyos évkorral nyugdíjképes a képviselő úr. A nagy csömör e hangos visszavonulóknál valami olyas póz, mint mikor most Szokoly Tamás nem akar Nagyvárad képviselője lenni. A nagy csömör a politika iránt régi valóság és betegség, de nem azok betegsége, akik kérkednek vele.

III.

Ahol lehet lopni

A francia Duèz-affér megint csak erkölcstelen gondolatokat ad minden becsületes moralistának. Micsoda boldog ország az, ahol tíz-húsz millió frankot könnyebben lehet lopni, mint máshol tíz-húsz ezret. Hiszen megvan az illendő, polgári fölháborodás a szokott mértékben. Az „antiklerikális panama” sok embernek nyakába fog kerülni, s most választások előtt jó kis kortes-eset ez. Ám mégis megdöbben az ember, hogy aránylag micsoda nyugalommal olvassák a botránnyt a franciák. Mintha még büszkék is volnának arra, hogy náluk így és ennyit lehet lopni. És mintha igazuk volna ez erkölcstelen nyugalomban, mivel a pénznek, ha igazán hatalmas, mint Franciaországban, illik istenien megbocsátónak lenni.

IV.

A bűn reklámja

A francia bulvár-lapokat az a veszedelem fenyegeti, hogy a szenzációs bűnügyek szereplőinek arcképét közölniök nem lesz szabad. Bebizonyult, hogy például egy sereg apacs-gasztett csak azért történt, mert a dicsőséget megirigyelték azok az apacsok, akiknek a fotográfiája nem jelent meg újságban. Legutóbb egy undok gyilkosság esetében tanúkul hallgattak ki nagyon szomorú hivatású víg leányokat. Egy-két lap az arcképeiket is közölte, s azóta ezek a leányok a párizsi éjszakák királynői. Sőt, Rochefort azt hiszi, hogy valamennyi legalábbis egy-egy maharadzsza-férjet fog kapni. Szóval, a bűn reklámját törvénnyel akarja megtiltani a védekező polgári társadalom. Persze, hogy csak a bűn hírlapi fényképes reklámját szüntetheti meg. Mert a bűn többi reklámját ezután is a sajtó nélkül a tiszteletreméltó mai társadalom fogja végezni házi kezelésben.

PN 1910. március 20.

Ady Endre

15. LA VIERGE FOLLE

Jézus példázata s Máté evangéliumában olvasható a tíz szüzek históriája, kiknek „az öte pedig eszes vala, az öte bolond”. Henri Bataille azt állítja, hogy ő a bibliai esetre célzott új darabjával, melynek címe „La Vierge folle”, s a Gymnase-színházban adatik. Ez csak megint azt mutatja, hogy Henry Bataille-nak még mindig az a legfontosabb dolga, hogy Bernsteinnél különbnek lássák. Valami igazán érdekes álliteratúra, amit Bataille a színpadon produkál, s megható volna ez az irodalmi iparkodás, ha őszinte is volna. De nem az, miként nem igaz a Bataille darabjának már a címe sem, nem igaz a többi sem, amit ő magából kimagyaráz vagy magába belemagyaráz. A Biblia bolond szüzei azért voltak bolondok, mert lámpásukba nem gondoskodtak olajról előre, mikorra jön a vőlegény. A Bataille bolond szüze hercegkisasszony, aki beleszeret egy már nem fiatal milliomos fiskálisba, megszökik vele, de agyon (vagy szíven?) lövi magát, mikor látja, hogy az ő férfiát a felesége nálánál nobilisabban tudja szeretni. Hol van a bibliai példázatnak ereje, szépsége és hűsége, és vajon Bataille hitte, amit el akar hitetni? Furcsa dolog, s a „Maman Colibri” íróját igazán jelessé teszi az, hogy néha mintha — érezne. Valami szerencsés keverésével a kipróbált szavaknak a kezdő, ifjú, versíró, lírikus Bataille-t tudja meggyanúsíttatni színpadi dolgaiban. És annyira fél Bernsteintől, hogy tudatosan hibákat követ el, színpadra dolgozó embernél súlyos hibákat, de csak azért, hogy ő literátusabbnak vélessék, mint Bernstein. Szerencsés ember, mert a Chantecler után ő jött új s valamennyire tisztességes színdarabbal, s a haragos kritikusok beléfogózhattak — Rostand ellen. Budapest és Magyarország bizonyára hamarosan megkapják a Henry Bataille darabját: nem fog kárt tenni ízlésben és egészségben. A Gymnaseban nem rosszul játsszák, de még ahol rosszul játszanák is, megmarad némi gyanú: ez a Bataille hátha művészember, mert semmit se lehet tudni biztosan.

(Párizs, április 11.)

Ady Endre

16. KABOS EDE KÖNYVE

(Mária látogatói)

Kabos Edének új könyve van, mely nagyon-nagyon elolasandó: Mária látogatói, ez a címe a könyvnek, az első novellától kapott cím. Mert Kabos Ede új könyvében újabb novelláit

gyűjtötte össze, az ő írói mivoltának legbeszédesebb tanulságait és szép bűneit. A címadó novella például Anatole France receptje szerint készült, bár Kabos Ede egyike a legbüszkébb és önmagát legjobban izoláló valakiknek. S mégis (Kabos is érezhette, s én pláne látom, bűnbánóan, először, látom): Kabos e novellájában mutatja legjobban, hogy ő a lírából kisummázott lírikus. Húsz novellájából legalább tíz olyan nagyszerű líra, hogy Kabos Edét még csak ezután fogják igazán meglátni. Mesésen becsületes íróélet volt az övé, s fölséges bizakodás kellett ahhoz, hogy Kabos ne hagyja abba hitét és írását. Ő koránérkezett ember volt, kor és divat ellen hadakozó és tele annyi érzéssel, amennyi belőle az ő idejében a legnagyobb magyar lírikust csinálhatta volna. Még ott is, ahol anekdotát mond el, ráismerek arra a Kabosra, aki az élő Vajda Jánost a legtisztábban látta és szerette, s aki nem ijedt meg az Ady-versek legelső, buta vagy gonosz ostorozóitól. Író volt mindig, igazándi író, az a valaki, aki valaki, s nem egy pályára-kényszerült félemler. S ma inkább író, mint bármikor, s ma kevésbé tehet róla, mint bármikor, hogy az írásra örökölt nyavalyáságán, ti. őszinteségén fölül is túlságosan fölfegyverezte magát. Ennyi tudás, írói becsületesség és fantázia sok volt anno dacumal a magyar publikumnak, ma is sok, és sokáig sok lesz még. Viszont az echo elmaradása — miért ne valljuk be? — sok-sok tehetséget visszafejlesztett (jó szó ez az alapjában bolond szó) Kabos Edében. Hagyján, hogy elvesztette a fiatalságát, mert ezt mindnyájan megcselekedjük, de elszibbadtak lelkében a nagy, szűz művészbátorságok. S mégis, ez a nem viharzó, ez a bölcs, ez a méltán kesergő ember ma, jobban, mint valaha, író, és nagy író. Nálunk minden és mindenki lejárja magát nagyon hamar, s valaki legyen, aki tovább mer élni, mint Petőfi Sándor, évszámokban tudniillik. Ha csak író, csak írni valóinak fanatikus bolondja, rosszul jár, mert képviselővé kell magát legalábbis fölnyalnia. Valami konszolidálódást kezdnek észlelni a magyar szellemi életben abból, hogy Kabos Ede egy új könyvet írt, s annyi könyve után ez az új könyve fejlődést jelent.

Ny 1910. április 16.

Ady Endre

17. STRÓFÁK A CHANTECLERRŐL

1. A Nyugat kemény lap, s ez az oka, hogy én most második kritikámat írom a Rostand darabjáról: az elsőt ugyanis nem adták ki. Mégis keveset fogok változtatni legelső impresszióim heveségén, mert a sok változtatás hazugság volna. Hazudni pedig vagy

csak annak szabad, akinek csak ez a talentuma, mint például a Rostand-é vagy annak, akinél a hazugság — erény és génusz. Én, sajnos, sem a hivatásos kis, sem a hivatásos nagy hazugok közül való nem vagyok: csak szomorú, megállapításokra igyekvő, szegény ember.

2. Edmond Rostand hírhedt darabját, a Chanteclert, szeretné az ember amúgy istenigazában megrázni jogos haraggal, de meg se lehet fogni. Soha több jóindulattal nem készültek föl színdarabnézésre, mint mi tettük, és bár adtam volna oda az első koldusnak az ötven frankot, amellyel jegyemet megváltottam. Szerettem volna, akartam, hogy önmagamat is megcáfolva Rostand-t költőnek és a Chanteclert olyan poémának lássam, hogy meghajoljak. Olyan piszkos tábor alakult, verődött a Rostand sikere ellen, hogy izlésem szerint már eleve Rostand és a Chantecler mellé szegődtem. S kiderült, hogy lehet valaki szélhámos, rossz író, habár szélhámos, rossz írónak tartják a szélhámosak és a rossz írók is.

3. Olyan üres, semmi a Chantecler, mondom újból, hogy se fogni, se ütni nem lehet alaposan rajta, s az ember elámul az emberi hiszékenység és számárság nagyságán, terjedelmén. Dehogya is a színpad La Fontaine-ja Edmond Rostand, még csak modern bábjátékosnak is elvtelen és gyöngé. Rudyard Kipling valahogyan mégis a természethez közelebb nőtt művész lelkével próbálja barátokozásra bírni az állatok lelkeit. Ez a legmagasabb írói szándék teljesen kizárt és hiányzó Rostand-nál, mert ő rím-ember csupán, egy elsekélyesedett Hugo-epigon. Tessék elgondolni, hogy a Chantecler története emberekkel történik, s azonnal látjuk, belátjuk, hogy a Cyrano nem is volt olyan művészietlen munka.

De sehogyse vagy csak nagyon össze-vissza és rosszul érthetjük meg a Chanteclert, mint szimbólumos drámát is. A művészember drámája ez, a becsületes férfiúé, Franciaországé, a szerelemé, a fatalitása vagy mié? És az a szörnyű egyenlőtlenség: társadalmi szatíra, verses szójátékok, útszéli filozófia, viccek az olcsójából és nagyképű, lovagos cyranizmusok. Biztosan annak van igaza, aki azt állítja, hogy a Chanteclert nem egy baromfiudvar, de az juttatta a Rostand eszébe, hogy barátját, a szegény néha[i] öreg Coquelint bizalmasan Coq-nak becézték.

4. És azután ügyes üzletemberek magyarázatára Rostand is belátta, micsoda pikáns és érdekes dolog lesz baromfi- s állatkosztümökben pompázó színész hírességeket láttatni. Annak a jó publikumnak tudniillik, mely gyöngé, ítélettelen és kíváncsi, s mely ma már tudja, hogy a Chantecler csalás, de csődül e csalás csodálatára. (Azóta kevesebb a publikum, s világosabb a csalás, de ezt csak a literatúra jegyzi föl.) Az állatokkal való filozofálás

nem új, nem jó, és nem az, amivel pláne színpadról szóljunk. Ha pedig csak szép, zengő filozofémákat kell állatokkal elmondítani, a Biblia kigyójától a Nietzscheéig mindenki szebbeket és mélyebbeket mondott. A legmélyebb és legnagyobb a Chanteclerben, hogy a kakas azt hiszi, ha ő nem kukorikolna, nem jönne föl a nap, a perzsa, hindu s még régibb barbárnak is közmondása. De valamiért hálásnak kell lennünk Rostand-nak, a moralista akadémikusnak: új adatokat adott, hozott a színpad természetéhez. Valóban elsőrendű látványosság a Chantecler, s dekorációnak, iparnak és üzletnek száz ötlettel szolgáló látványosság, mint ahogy sok százezer frankot föl is emésztett.

5. Sajnos, minden jó, dacos szándékom ellenére csak arról számolhatok be, hogy a Chantecler örült újsága, szenzációja és haszna a színpad vállalkozóinak. Nagy készségű poéta-iparművész rosszhiszemű, szinte néreői indulatú műve, de amelyről a kereskedelem-rovatban kellene az újságoknak referálniuk. A színészek olyan rosszak, hogy szinte becsületeseknek és talentumosoknak kell elképzelnünk őket, s egy-két színészt ki kellene fütyölni, mert jól játsszák szerepeiket, tehát ők is valószínűleg rosszhiszeműek. Nincs ebben a darabban se természet, se menthető, az együgyű formát mentő, nagyobbyszerű szimbolizmus, se igazság, se hazugság, nincs ebben semmi. Versek vannak, csengő versek, közönségesek, szép, szende igazságok, közönségesek, elfogadhatatlan ember-állatok, közönségesek mégis. A színpad a Chanteclerrel közelebb jutott akaratlan föladatához, hogy végre is azzá váljék, amivé válnia kell: bármely szem és fül mulattatójává. Gyári dekoratőrök, szabók és mások, örüljetek, mert ezután már Shakespeare-t is ti fogjátok nagyon helyesen interpretálni.

6. És végül: minden harag nélkül íródott e rövid írás, mert sem a színpadot nem sajnálom, sem a Rostand százezreit nem irigylem, s hitem az már, hogy minden szükségből és helyesen történik e földön, e nagy baromfiudvarban, melyet még egy kicsit igazabban fog eldalolni nekünk egy valamely eljövendő, igazi poéta. Ha fáj valami, akkor az fáj, hogy sok-sok ezer sikertelen és impotens ember ellen miért nem írt Rostand egy igazi Chanteclert, egy igazi, nagy, színpadi poémát. Ha nem tette, nyilván oka volt reá: vagy a színpadot nem tartotta méltónak erre, vagy a publikumot, vagy pedig — nem tudott.

Ny 1910. április 16.

Ady Endre

18. PAPADIAMANTOPULOS KIS POÉTÁI

Párizs, április 14.

(A Saint-Mandé körül éjfél után két legényke csatangol, húsz-huszonhárom éves, francia diákfiúk, akik fáznak. Valóban veszekedett időt választott a meghalásra Papadiamantopoulos úr, azaz Jean Moréas, a költő. Húsvétkor nyár volt, s most majdnem megfagy az ember, még ha fiatal is, ötvenöt éven errül, mert ilyen idejű volt Moréas. A két diák végre is bemenekül egy kis kávéházba, isten neki, legyünk pazarlók, nem mindennap hal meg egy Papadiamantopoulos. Két kis francia poéta, akiknek verseit nem akarják közölni a gógös revük, s akik le vannak sújtva, de egyben istenülve is.)

Az egyik: Két év óta volt halálos beteg, de talán ötvenöt év óta, talán mindig, s azért volt bölcs, büszke és bátor.

A másik: Az volt, te tudhatod, te ott ültél az asztalánál a kávéházban, a múlt nyáron sokszor, háromszor is.

Az egyik: Ötször és mindig akkor, amikor a legbátrabb volt, s úgy beszélt, mintha senki és semmi se volna a világon. Mintha a világ se volna, mintha csak egy ember volna minden, kit megszűnt világok kértek föl emlékezet-őrzésre. Talán éjszakáznia is azért kellett: az volt a hite, hogyha ő lefeküdne, mindent bekapna egy ásitó falással az Éjszaka szája.

A másik: És, és (nehezen meri kimondani, amit akar) te szeretnél úgy élni, mint Moréas, irigyled?

Az egyik: Nem, nem irigylem (idősebb mint a másik, s szeret fitogtatni egy kis cinizmust), mert ő nagyon is költő volt. Hidd el, hogy az Élet senkihez sem tud teljes, tökéletes hajlandósággal lenni, de azokat aztán pláne megveri, akik vele szemben arisztokraták.

A másik: De hiszen utazgatott, tanult, szalonokba járt, előkelő barátai voltak, szép liaisonjai, tisztje volt a becsületrendnek, s akart az Akadémiába bejutni.

Az egyik: S mindez csak külsőséges barátkozás és béke volt az Élettel, mert sohse volt közöttük egynapi tartós barátság. Ezek az életre nem alkalmas ember reflexügységai, a csak azért is bölcs és józan gesztusok. Nem, én nem mondom, hogy Moréas igazán úgy fogyasztotta volna el az életét, mint Verlaine, mert a Moréas élete nem is volt ilyen heves pusztuló vágy. De azt hiszem, ha vannak órák, melyek a sors által ránkmért harminc vagy hatvan buta évet megérik, Verlaine-nek több ilyen órája volt.

A másik: Azért, mert Verlaine csak gyöngé pillanataiban engedelmeskedett a társadalmi erényeknek?

Az egyik: Azért, mert Verlaine nem adta oda azért az életét, hogy poéta legyen, s olyan volt a poétasága, mint a haja. Nőtt magától, növeszthette, vágathatta, megőszülhetett, ritkult, magától mindig és az élettől.

A másik: És mért kell ilyen embereknek lenni, és nem fázol-e te a te jövőendő napjaidtól, itt bent, a melegben is.

Az egyik: Nem fázom most már, s úgy gondolom itt, nem messze a Moréas koporsójától, hogy másképpen is lehet élni. Az ember elvégzi az iskoláit, pénzt gyűjt, családot alapít, s úgy mellékesen énekel, mint a tücsök.

A másik: De honnan tudod, hogy a tücsök boldog azért, mert úgy él, és úgy énekel csak, mint egy tücsök?

(Hallgatnak, fáradtak, fizetnek, s kimennek a fagyos éjszakába, és fáznak megint. A Saint-Mandé előtt viszi őket el az útjuk, s a két kis francia poéta, bár fázik, kalapot emel. És bár nagyon keserű véleménnyel vannak az Életről, emberről, mindenről, de sokért nem adják, hogy nem ők fekszenek halottan ott bent a szanatórium falai között.)

PN 1910. április 17.

Ady Endre

19. JEGYZETEK A SZAJNA MELLŐL

Párizs, április 22.

I.

Nizza város balesete

[*Saját levelezőnkől*] Nizza város balesetét minden szépítgetés nélkül érdemes csak elmondani — talán Budapest okulására. A Riviéra fővárosa nagyon bízik önmagában, s nem udvarol Franciaország fővárosának, ahogyan illenék. Pedig Nizza és a Riviéra egyre inkább Párizsból és Franciaországból élnek, s az üzlet — üzlet. Nizza város évek óta szubvenciót ad egy párizsi lapnak ékes reklámokért, de egyetlen egy lapnak csupán. S ez nem lett volna baj, de ezt tudták a többi párizsi lapok, s csak várták a bosszú óráját. Majd mikor nem lesz elég Nizzának a maga változóságában is rendes, bizonyos, nemzetközi publikuma, de éppen Párizsra szorul rá. S így történt: Nizza város hatszáz-, vagy nyolcszázezer frankot szavazott meg egy aeroplánverseny céljaira. Talán százezer vendéget is vártak, s a nizzai szállodások, kereskedők sok-sok százezer frankot. Lehet, hogy nagyon is sok

már az aeroplánverseny, a nizzai versenyter is a tenger mellett szűk és veszedelmes. De egy kis reklámmal sokat lehet bebeszélni avagy elhallgatni, hanem a párizsi lapok egyszerűen csak hallgattak, mint a csukák. És Nizza város hiába várta a tóduló tízezreket Párizs felől, a verseny, az üzlet megbukott. És ennek a történetnek csak így van érdekessége és morálja, így egyszerűen, nyíltan elmondva.

II.

Roosevelt és Párizs

Úgy látom, hogy csupa rokonságos dolgokat fogok ma csokorba kötni, mert itt van a Roosevelt esete. Párizs kereskedői voltak a legbuzgóbbak, hogy az ex- és talán lesz-elnököt pompával fogadják. És a derék párizsi kereskedők nem titkolóztak, de nyílt fölhívásban elmondták, kit akarnak Rooseveltben ünnepelni. Ők egyszerűen azt tudják, hogy az amerikaiak a legjobb kuncsaftok Párizsban, s hogy a Szajna-áradás után is Amerikából érkezett a legtöbb vendég. Tehát Roosevelt annak a nagy országnak a képviselője, mely Párizsban és a párizsi kereskedőknek a legjobb költségeket szállítja. Nyílt beszéd, s Rooseveltnek éppen úgy nem szabad érte haragudni, mint mikor Magyarországon kevesebb nyíltsággal annak az Amerikának valakijét látták benne, mely eltartja azokat a magyarokat, kiket a nagybirtok kiüldöz, s némelyek pedig azt a valakit, akivel borsot lehet törni Bécs orra alá. A magyar kivándorlás (egyszer néhányan így állapítottuk meg, s azóta majdnem szállóige) a menekülő forradalom. Párizs azért ünnepli Rooseveltet, mert az ő számára Amerika hozza a pénzes és költsékes kivándorlókat: boldog Párizs.

III.

Dupont úr kérdése

Talán Madame Durand volt az a párizsi asszony-képviselőjelek közül, aki ígyn járta meg egy programbeszédje alkalmával. Gyönyörűen beszélt Durand asszony, de Dupont úr, egy kissé ittas polgártárs, a leghatásosabb mondatait megakasztotta.

— Azt mondja meg madame, ki fogja stoppolni akkor, majd ha önök emancipálódnak, a harisnyákat?

Durand asszony nem akarta meghallani a kérdést, tízszer, hússzor, de a publikum már hahotázott.

— Igen, vagy nem, madame — harsogta újból Dupont úr —, mondja meg, ki fogja stoppolni a harisnyákat?

— A harisnyákat majd az fogja stoppolni, aki viselte őket, fakadt ki, s vágott vissza végül dühösen Durand asszony.

A replika szerencsétlen volt, s bár Durand asszonyék akciója csak jámbor tüntetés, de a polgártársak mégis megijedtek. Holott Durand asszony mondhatott volna okosabbat, hogy — majd, majd valamikor a harisnyákat azok stoppolják, akiknek ez a mesterségük. Valamikor a nő örölte a magot, s ma már egy jobbféle munkásné se kénytelen kenyeret sütni sem. Azonban Durand asszonyék olyan messze vannak még az igazságaik kivívásától, hogy ma még az igazságaik mellett sem tudnak érvelni talpraesett igazságokkal.

IV.

Franciaország kis patrónája

A dolgot ismeri mindenki: Deschamps nevű káplár valószínűleg cinkosokkal ellopott egy géppuskát francia kaszárnyából. Ellopta, megszökött, s Strassburgban eladta a németeknek ezt a föltaalált, drága titkot. Kapott érte huszonötezer vagy ötvenezer márkát, mellékes, elcsípték a legényt Párizsban. S kiderült, hogy árulása díját már majdnem egészen elköltötte, mert egy kis francia hölgyecskebe bolondult bele. Még Budapesten is jártak, nagy kéjutazás volt, s a vége az lett, hogy a pénz elfogyott, s a kis nő eltűnt. A francia lapok Maupassant híres novellájára emlékezve, úgy látják, hogy a leghitványabb francia nő is egy kicsit Franciaország patrónája. Mert ha annak a fegyvernek el is adták a titkát, de a Judás-pénzt francia nő pocsékolta el — nyilván a nemzeti géniusz titkos utasítására.

PN 1910. április 24.

Ady Endre

20. JEGYZETEK A SZAJNA MELLŐL

Párizs[*], május 14.

I.

A Skating Rink

[*Saját levelezőnkől*] Mint Budapesten valamikor a mozi-
teátrumok, úgy lepték el most Párizst a Skating-palace-ok. Párizs-
ban mindenütt kerekeznek. A kerekes korcsolyázás céljaira őri-

ási, finom csűrök épülnek: sok a vészkijárat, de Ökörítő veszedelme mindenütt. Különben pedig szégyenlem, tehát bevallom: bizony egyszer magam is felkötöttem a négy kerékű korcsolyát, csábító ez a bolondság. Először is a lármája: ha valaki behunyja a szemét, s hallgatja, megesküszik, hogy a tengert hallja, friss, szélvész alkonyaton. Meg azután: mennyi nő. Párizs kapott egy új ötletet, egy új találka-módot, és folyik az örök, kedves vásár. Sokkal jobb, mint a jégpálya, mert itt jó meleg van, a Skating palace-okban illatos, bolond, kerítő levegő. A zene szól, nagyon ballerinas, fehér ruhákban a Skating Rink női alkalmazottjai adják a vidám biztatást. Egészen ősz, öreg bácsik kerekéznek szédületes gyorsasággal, s ismerkednek még szédületesebb gyorsasággal. Régi, elfelejtett angol sport ez, s Párizs vállalta, hogy fölébreszti: fölébresztette. Egy évig, két évig, talán háromig divatban marad, s azután elmúlik a Skating Rink is. De párizsi feladatot betöltötte: néhány tízezer pásztorórát mívelt, s ez a fő. Alapjában szigorú erkölcsű embernek tartom magamat, de nem tudok haragudni az olyan intézményekre, melyek megkönnyítik e zenebonás s az embereket szerteszóró világban, hogy egy nő s egy férfiú egymásra találjanak. Mindezt négy kerék csinálja, szépen, formák között, sőt még a testi egészségre is hasznosan, s akinél a negyedik kerék nem hiányzik, ha akarja, egekig repülhet.

II.

A Liabeuf önérzete

Liabeuföt, a párizsi gyilkos csizmadia-legényt, előre tudta mindenki, halálra ítélték. Bosszút akart állani a rendőrökön, s megölt közülök egyet, súlyosan megsebesített sokat, persze éppen az menekült ép bőrrel, akin bosszút akart állani. Munkaadói sorban igazolták, hogy kitűnő, pontos, jó munkásember volt mindig. Nem az apacs-fajtából való volt, hanem egy nagyon indulatos és — ez a furcsa — nagyon-nagyon gőgös ember. Elítélték volt egyszer, mert úgy látszott, hogy szegény, szomorú hivatású szép leányoktól fogad el pénzt. Ő ártatlannak hitte magát, s az állítólag ráfogott, meggyalázó bűnért akart bosszút állni. S majdnem shakespeare-i dolog, hogy a halálbüntetés kihirdetése után mit kiáltott:

— A fejemet levághatják, de kijelentem, hogy nők kitarotttja sohase voltam.

Ez volt, s csak itt tört ki a Liabeuf önérzete, de itt igazán cézárian tört ki.

Bizonyos, hogy Fallières nem fog megkegyelmezni neki, Liabeuföt egy fejfel meg fogják rövidíteni. Nagyon utálatos vad-sággal, elkészülten ölt ez a gögös, ifjú, önérzetes csizmadia-legény. De ahol a héroszokat nem tanári, klasszikus, lehetetlen mértékekkel mérik és jegyzik, följegyzik a Liabeuf nevét. Mégiscsak bátor, hős csizmadia az, aki a bizonyos s talán megérdemelt halál előtt is harsányan kijelenti, hogy őt ne tekintsék közönséges, magát nőkkel megfizettető fél-férfiúnak.

III.

A képzelt Parseval

Így kellett történnie, a repülés ennek a mi most élt korunknak legnagyobb, legidegesítőbb problémája. Angolországban, Németországban sokszor látták már, most Franciaországban is látták. Toul városban húsz katona esküszik meg, hogy látta a büszke, a titkos, a hatalmas légi hajót. A Verne-regények nagyon dolgoznak bennünk, s a repülés borzasztó nagy félelmünk és vágyunk. Ezért történik, hogy egy nem létező, nem repülő, mesebeli kormányozható Parsevalt sok-sok ember lát. A repülés kezd olyan tömeg-hallucinációt produkálni, mint a középkorban egyegy meg nem történt s mégis százaktól látott csodatétel. A képzelt Parseval éppen olyan rangú jelenség, s éppen úgy látszik, mint a lourdes-i Szűz Mária vala sokak által látható. Csodálatos, megrendítő, szomorú, hogy a tudomány és eredményei az emberi fantáziából nem tudnak különb eredményeket kihozni, mint amiket a vallásos miszticizmus hozott ki. Máriapócson sír a szent Szűz, s Toulban egy sereg fiatal, jószemű katona lát egy csodaléghajót, mely — nincs.

PN 1910. május 15.

Ady Endre

21. A LEGÍRÓBB ÍRÓ

Jókait jobban szerettem, de hibáit is hamarosabban és tisztábban láttam: Mikszáth 25 év óta, ahogy első írását olvastam, ugyanaz a félelmes, író nagyúr! Persze, ma már számot tudok adni magamnak arról a különös, hideg és mégis alázkodó hódolatról, mellyel Mikszáthhoz voltam és vagyok. Ma nem él széles e nagy világon író, aki annyira, olyannyira író, mint Mikszáth, hadd mondhassam ezt a paradoxont: irodalmi író. Bizonyos; hogy

önmaguk kegyetlen ostromozásából s az élet lángjának elemésztéséből élő és író poétáknak imádott írója sohse lesz Mikszáth. De hódolnia kell bárkinek előtte, mert az ereje félelmes, s mert a legirigylendőbb, legkirályibb életek élete az, melynek eseményei a művész-alkotások.

Úgy gondolom néha, ha Goethe magyarnak születik, okvetlenül az lesz, aki Mikszáth, mert nem szorozzák meg énjét ködös, germán filozófusok. Goethe, a nagyszerű Goethe, sok rejtett csatornát tarthatott a világ előtt elsírni szégyellt könnyözőnők számára. S egyébként is, Goethét valószínűleg csak a rajongó kortársak káprázata s kaján tanárok spekulációja tették meg görög Zeüsznek. Hiszen Goethe azt vallotta, hogy minden szimbólum, ami történik, s minden csak jel és látszat, ami látszik. Mikszáth világfölfogása nem ilyen zavart és komplikált: Mikszáth az életet óvatosan leélni valónak s magasságos megnyugvással leírni valónak vallotta.

Mikszáth valószínűleg kinevette azt a két szörszálhasogató művészdogmát: 1. hogy az élet álom, 2. hogy az álom az élet. Magyar eszével úgy gondolta, hogy az élet adott valami, kötelesség, melyet töltsünk be lehetőleg kényelmesen és zavargás nélkül. Ezenfölül pedig az élet bárhol, Magyarországon éppen nem kevésbé, mint máshol, fölöttébb érdekes és mulatságos panoráma. Tehát, míg élünk, s míg látunk, tudassuk ezt az életet és látást gyöttrődő és vigasztalásra szorult stársáinkkal. Minden írása krisztusi cselekedet, fölemel, megkacagtat, feledtet, s példát ad alkalmas idegrendszerű lényeknek, hogyan kell az életet elviselni tudni, szépen, bölcsen, emberien.

Behunyta a szemét, betömte a fülét sok-sok új dolog előtt, de ezt ő nem képtelenségből vagy gyávaságból, hanem akarattal tette. És ez, éppen ez igazolja, milyen nagy ember és nagy művész, milyen nagy író Mikszáth. Ő tudta, hogy csak korszakának s e korszak szülte egyéniségének lehet igazi és becsületes kifejezője. Nem hadonászott, nem keresett olyan helyeken, ahol nem volt lelni valója, nem akart mindig és mindig megújulni. Ő csak Mikszáth akart lenni, ezt a Mikszáthot szépen kibontani az akármilyen-ség lárvájából: művész.

Volna szavam ahhoz, hogy őt a politika is segítette oda, ahol most trónol, de ezt már e sorok között előbb megmagyaráztam. De tanuljunk Mikszáthtól, és mosolyogjunk: már az is nagy dolog, hogy magyar író ilyen országos figyelmet nyer, és hogy fontoskodnak körülötte ezer- és ezerszámra olyanok is, akik Mikszáth mivoltát még csak nem is sejtik.

Mikszáth fenomén, a legíróbb író, és egy csöppet sem poéta,

de csak azok szemében nem poéta, akik a fogalmakat kölcsönveszik. Már az a nemesen büszke, magasból való nézése a történeseknek, mely minden sorából gúnyosan ránk hunyorít, egyike a legfölségesebb poézis-fajtáknak. Palóc, nem palóc, kutatták saját külön Gobineau-ink, de olyan magyarja a magyarság egy válságos érájának, amilyen akorról nincs több. (Ez az a magyar józanság, a Mikszáthé, amit farizeusok meghamisítva az igaz magyarság lehangoló kritériumává próbáltak tenni.)

Nincs egyféle magyar, nincs egyféle ember, de Mikszáth kivételes magyar és kivételes ember, és nem ok nélkül ünnepli a másféle ünnepekhez szoktatott Magyarországot. Egy teljesen más szabású ember, egy jóval fiatalabb, reménytelen s lenézett kortárs, íme, meghajol a legiróbb író előtt. Mikszáth nem a poéták, nem az élet keresztrefeszítettjeinek az írója, de miért legyen több mint Mikszáth? Istenemre, ez sok, ez elég, ez gyönyörű, s ezért legyünk hozzá háladatosak.

VU 1910. május 15.

Ady Endre

22. EGY HÍRES BUKOTT KÉPVISELŐ

(Emlékezés Jean Allemane-ra)

Párizs, május 19.

Franciaország minapi választási hekatombájában egy híres ismerősömet siratom: Jean Allemane „exgályarab”-ot. Így szerette nevezni magát Allemane, akit párizsi kerülete most nem küldött vissza a Bourbon-palotába. Teringettét, öt-hat szavazattal bukni el egy Jean Allemane-nak és éppen Párizsban, dísztelen sors. Bizonyos, hogy a Commune egykori hőse ma úgy szidja az általános választói jogot, mint Tisza István. És ha az ember meggondolja, hogy ugyanez az Allemane valamikor akár fölperzselhetne volna Párizst. Amilyen hirtelen haragú ember ez a kis ember, talán sajnálja is, hogy nem tette meg.

Általában azt gondolom, hogy III. Napóleon ma még élő megbuktatói közül sokan bánják már a dolgot. Például Rochefort, aki egy időben olyan biztosra vette a köztársasági elnökséget, hogy mérget vett volna reá. Szegény Allemane is azért kiskirálykodott a Commune alatt, azért fegylenkedett gyilkos gyarmatokon hosszú évekig, hogy még képviselői uraságából is kipottyanjon?

Nagyon hasonló esemény-gazdagságban a két ember élete, az Allemane-é és a Rochefort-é. Igazán csak Párizsban lehetségesek még az ilyen pályák, az ilyen sorsok, az ilyen életek. Allemane fiatal betűszedő volt, amikor a francia—német háború kitört. S amikor Párizs kikiáltotta a Commune-t, ez a kicsi, fiatal, hetyke ember ott van a vezetők között.

Könyvet írt a Commune-ról, rabságáról, kínjairól, bőbeszédű, vaskos, rossz, de mégis nagyszerű érdekességű könyvet. Akkoriban ismerkedtem meg vele, amikor ez a könyv megjelent, és meglátogattam. Okvetlenül elképed a helyemben minden más magyar ember is, aki a mi nagyságos képviselő urainkhoz szokott. Külvárosban, ócska házban, fönt-fönt nem is tudom hányadik emeleten, húzós csengővel csengetünk. Ajtót nyit egy mezitlábás, rossz papucsú öreges nő: ez a Madame, a képviselő úr felesége. Takarítja a szobát, mely hálószoba, budoár, szalon, ebédlő és minden. Azaz van egy szoba még, az Allemane dolgozószobája, három lépés hosszú, két lépés széles. Egy rossz íróasztal, egy fonott ócska szék s könyvek egymásra rakva, zsúfolva a fal mellett a plafonig.

Ide, az Allemane dolgozószobájába persze nem lehet bemeni, csak egy ember fér ott el. Alapjában ma sem értem ezt a háztartást, mert már akkor tizenötezer frankra emelték a képviselő urak fizetését.

Lent a földszinten bolt volt különben. Allemane mellékesen egy kis szocialista nyomdát és könyvkereskedést tartott. Ma már ebből kell megélnie, hacsak bele nem hal a bukásba avagy meg nem választják valami időszaki választáson.

Apró ember, senki se hinné, hogy miket élt, és mindenki húsz évvel fiatalabbnak hinné, mint amennyi. Kiválóan értelmes, eszes, nyugtalan, heves és csökönyös, türelmetlen, mint minden tribün és autodidakta.

Elég egy szó és Allemane-nak már kipirosodik az arca, s már kiabál. A szabadgondolkodás kérdéseiről beszélgettünk, s már dühbe jött az önmaga első mondatától.

— Meg kell szabadítani az emberiséget az Istentől és a felebbvalóktól.

De ez azután minden harmadik mondata, s a közbeeső kettők olyanok, amelyeket ő már százszor kipróbált a népgyűléseken.

Nagyon fájhat neki a bukás, és örülök, hogy nem láthattam viszont, mint ex-képviselőt. Ez nekem is fájt volna: vannak emberek, akik ha nincsenek a szószéken, nem is ők maguk. És Allemane-t nem szabad lett volna elbuktatni, ő már igazán úgy benne volt a francia parlamentben, mint a testbe lőtt és ottmaradt

golyó. Siratom az öreg forradalmárt, a hivatásos képviselőt, s példáját íme, enyhüléssül megmutattam azoknak a magyar volt képviselőkenk, akik nemsokára egészen volt képviselők lesznek. Még Allemane is megbukik, íme, őh nép, nagy a te hatalmad.

PN 1910. május 22.

Ady Endre

23. JEGYZETEK A SZAJNA MELLŐL

I.

Párizs, május 23.

Kiké lesz Párizs?

[*Saját levelezőnkől*] Párizs legszívesebben a királyoké volt mindig, de ma már a számúzótt királyok is fehér hollók Párizs számára. Leopolddal, a belga királlyal s Edwárddal talán örökre ki is vezett a Párizsban mulatozó fejedelemfajta. Még György, a görög király, maradt volna, de ő már bajosan hagyhatja el Hellászt néhány párizsi görbe napért. Még a szerb trónörökös is komoly tanulmányok vágya hozza el Párizsba, s általában nincsenek már mulatós királyok. Egy-egy egzotikus fejedelem érkezik még néha, aki komolyan veszi azt, hogy Párizsban lénak illik lenni. De már a többi császárok és királyok, ha jönnek is, olyan palástosak, mint a cár, s olyan józanok és fontoskodók, mint Roosevel. De viszont Párizs a harmadik köztársaság alatt se felejtette el a második császárság tobzódo, szép korát. Kiké legyen, kiké lesz tehát ez a királyokat kedvelő, királyi Párizs? Hajh, hajh, Párizs kénytelen lesz demokrata lenni ízlése és múltja ellenére. Már-már látjuk a királyok utódjait: az amerikai multimilliomosokat, a híres aeroplánosokat, nagy tenoristákat s író-hírességeket. D'Annunziót már úgy fogadta Párizs, mint egy inkognitóban érkező királyt. Igaz, hogy a királyi vendégek póri utódjait titokban lenézi a párizsi demokracia. De valakiké mégíscsak lehessen Párizs, mert élni még Párizsna is muszáj. A királyok különben is kezdtek smucigoskodni az utóbbi időkben: ejh — gondolja Párizs — legyünk demokraták, ha muszáj.

II.

A Thalamas mandátuma

Thalamas az a híres professzor, akit Franciaország Szent Imre-ifjai jobban gyűlölnék, mint a mi Szent Imre-ifjaink gyűlölik Marczalit, sőt Piklert. A Jeanne d'Arc legenda szertetépőjét, a Hervénél veszedelmesebb Thalamast Versailles város most képviselőjévé választotta. Találkoztam egy diákcsapattal a választást követő napon, s láttam Thalamast mosolyogva ülni be egy tramwayba. Hou, hou, Thalamas — ordítottak a hazafias ifjak, akiket nyilván kitanítottak e tüntetésre. És Thalamas mosolygott: éppen Jeanne d'Arc napján, május 8-án küldték őt a parlamentbe. Szegény orléans-i szűznek nem volt soha olyan szerencséje, mint azoknak, akik ma belőle élnek. Akadémikus lesz abból, aki Jeanne d'Arc mellett ír, s képviselő lesz legalábbis, aki bántja.

III.

Brieux, az akadémikus

A francia Akadémia most fogadta ünnepélyesen tagjai közé és kebelére Brieux-t. Tagadhatatlanul van olyan érdekes a Brieux akadémiai tagsága, mint a Donnay-é volt. S mint Donnay-nak a Chat noirt, akként hányják a szemére Brieux-nek is irodalmi ifjúkora bűneit. De az ifjúkori bűnök megbocsáttatnak, még Richepinnek is, megbocsáttatnak mindenkinek, aki megtér. Nincs könnyebb valami, mint abbahagyni a forradalmat s megkomolyodni. Brieux nevetve hallgathatja a vádakat, hogy íme, belőle, az egykori forradalmárból is akadémikus lett. Ha őszinte akarna lenni, ezt üzenné jó- és rosszhiszemű kritikusaiknak, a szemrehányó Catóknak:

— Sorsát senki sem kerülheti el, pláne, ha az ember akarva keresi — a sorsát.

IV.

György, a részeges

Párizsban élő angolok fajukat meghazudtoló, illojális nyíltsággal beszélnek: az új király részeges. Tengerészt akartak csinálni belőle, s tengerészeti ismeretei ide lyukadtak ki: ismeri és nagyon nagyon megszerette az alkoholt. Lehet, hogy ráfogás, de mégis

furcsa, hogy én magam legalább hat-nyolc különböző, egymást nem ismerő angoltól így hallottam. Hiszen az erős pezsgőket megitta Edward király is, de nem feledte el, hogy Bacchus ellensége Vénusznak. S ő már inkább csak Vénuszt kedvelte, ami nem jelenti azt, hogy György király nagyon szeresse Bacchust, de Vénuszt se vesse meg. Az angol temperamentum szerencsés még a királyi trónon, s még túlzásaiban is: megtalálja mindig a módját, hogyan kell élni és élvezni.

PN 1910. május 26.

Ady Endre

24. A PARASZT NIETZSCHÉK

— *Búzatermés és követválasztás* —

Jean Jaurès, a francia szocialisták nagyhercege kortesúton járt, s a francia Alpokban gyalogosan kellett néha-néha egy-egy falucskát meglátogatni. Hegyvidéki, mokány francia paraszt vezette a hegyek között Jaurést és társait, hűséges ember, elvtárs, aki tele volt tudnivalóval.

— Hát igaz-e, hogy a papokat és az apácákat elkergetik — kérdezte többek között a vezető.

— Bizony — válaszolta Jaurès — azokkal végeznünk kellett, mert ellenségei voltak a köztársaságnak.

— Nagyon jó, nagyon helyes — dörmögte jókedvűen, megelégedetten a paraszt —, de az istenre sincs szükség.

— Azzal is végeztünk — mondta Jaurès, mert látta, hogy ez a válasz tetszenék a vezető elvtársnak.

— Ejnye be okosan tették, most már se isten, se pap, se mise, se egyházi adó. Hanem a harangok megmaradnak — kérdezte egy kevés hallgatás után, de nyugtalanul.

— A harangokat meghagyjuk — vágta ki bátran, okos sejtellemmel Jean Jaurès —, a harangokra szükség van.

— Bizony szükség, mert a jégfelhők boszorkányait csak harangszóval lehet elkergetni — fejezte be nagy hittel a hegyvidéki elvtárs.

Am napidíjat se fogadott el Jean Jauréstól, pedig kemény, szorgos munkaidő volt. És némely francia régiók népe tudatlan, babonás, de benne él a polgári tisztesség babonája is. És benne él a forradalom, a szabadgondolkodás ösztöne, és dolgozik a maga módján.

Oláh és magyar lakosságú vidéken a minap korteseivel vacsorázott a munkapárti jelölt úr. Az egyik főkortes hangosan, sőt harsányan számoló-cédulát kért a vendéglői főpincértől. Azután negyven-ötven ember füle hallatára, három perc alatt számadást csinált:

— Kétezer emberre van szükség, hogy győzzünk, tehát húsz korona személyenkint: negyvenezer korona és ehhez a fuvarpénz.

Azután számolt tovább; öt fő-főkortes tizenötezer korona, s tíz utazó kortes nyolcezer korona. Azután a falusi kortesek és egyéb kiadások, három perc alatt kész volt egy száztízezer koronás költségvetés. A Justh-párt jelöltje akkor még csak tíz koronánál tartott voksonkint, de azóta talán ő is új költségvetést kapott a korteseitől.

És ez a kerület valamikor egyikét választotta a hét dentumogernak, akik Rákos mezején borozván, búsultak a koronázás napján. És ma a legtisztességesebb polgártárs is csak így tud mentegőzni:

— Az apám még a magáéból költött a választásoknál, ma már számárság becsületesnek lenni.

Hiszen igaz, számárság, de mégis érdemes keresni az okot, hogy harminc év alatt honnan került ennyi okosság a magyar választókhoz.

*

Az első nagyobb pénzosztás akkor volt ebben a kerületben, **mikor egy nagy gróf akart mindenáron győzni.** Ez a nagy gróf meghalt, szobra is van, a „kis ember” barátja volt. A „kis ember” tőle tanulta meg az első leckét a voks-eladásból: ez volt a legalaposabb szövetkezet-alapítása a nagy grófnak. Azután már csak éppen, hogy két forinttal olcsóbban szavaztak a negyvennyolcasra, mint másra. Jött egy képviselő, aki öt év alatt négyezer szép holdas birtokot költött a mandátumára. Azután jött a kaszinó méltóságos, félelmes, játékos ura, aki odahajított százhuszezer forintot a mandátumáért. A múltkor majdnem ingyen választott ez a kerület, mert akkor nemzeti fölkelés volt, és most két választás költségét keresik a polgártársak.

Itt ugyan nem kérdik meg a képviselőjelölt urat, hogy erről s arról miként gondolkozik. Széles e világon okosabb, bátrabb választók nincsenek, mint Magyarország legtöbb helyén. A nemzeti intelligencia elvégezte a maga dolgát: a választók majdnem olyan nagy hazafiak, mint a jelöltek.

*

Ille nék előkelőnek vagy cinikus gazembernek lenni, s észre se venni a politikát, a magyar politikát. De akkor jóval szamarabbak volnánk a magyar falusi választónál, aki jól tudja, hogy a búzatermés és a politika a mi egész sorsunk.

Búzatermés és politika, azaz követválasztás, mennyi mindent elmond ez rólunk, mivoltunkról. A mai magyar választók egy kicsit a római patríciusok gyámoltjai s egy kicsit afféle paraszt Nietzschek. Az már igazán egyéni dolog, hogy én például utálok őket, borzadok, fuldoklok a szaguktól, s néha elátkozom a magyar alkotmányosságot.

Milyen boldog emberek a francia politikusok, kiknek a legrosszabb esetben is eszméikkel bíbelődő, babonás és nem okos parasztokkal van dolguk. A mi úri és paraszti parasztjaink túlságosan progresszívek nekem, nagyon előkelőek. Bűdösek a bűntől és a bűn és erény előkelő tagadásától. Szükség volna azokra a harangokra, melyeket az Istennél többre becsült a Jean Jaurès választója. Sok a jégfelhő, sok a boszorkány, be kellene harangozni nekik, de hát — talán késő is. már.

PN 1910. május 29.

Ady Endre

25. CSENDES VÁLSÁGOK

(Kafka Margit. könyve)

Tisztelt Margit asszony, újból azt szeretném Magának tanácsolni, hogy ne legyen olyan elhatározottan, kérlelhetetlenül, imponálóan igaz íróember, mint aki. Lássa e tanácsomnak igazolását egy bolond, szeszélyes kimondásban: én is jobban szerettem, azaz túrtem Magát, amíg ki nem derült a Maga valami mivolta. Milyen szép tréfa-virágokkal udvaroltam Magának: „nem szeretem az írónőket, de Maga annyira író, hogy már nem is nézem Magát nőnek” És ugyanez az úr azóta, valahányszor ideje jut rá, korrigálja, rontja a Magának egykor hetykén, biztosságosan s felelősség nélkül odadobott elismerést.

Hát így vagyunk, ilyenek vagyunk, Margit asszony, de durva igazságtalanságaink érthető tömkelegéből egyetlen kis, bátor igazság hadd oszonjon ki: Maga inkább intellectuellté látszik válni, mintsem tökéletesedettebb művész-asszonnyá.

Én értem Magát, értem a Maga vívódó s a férfiú miatt siklott, bukott, esett, zúzott, olykor győzedelmes asszonyait. De ma

már (ez volna talán az én kritikám lelke) bosszant, hogy egy asszony eltérülni látszik attól a hivatásától, hogy művész legyen.

Rendben van, Margit asszony, rendben van minden, s az is rendben van, hogy én már Magának talán rosszul elfogult kritikusa vagyok. De az már, a teremburáját, még sincs rendben, hogy egy ilyen író, mint Maga, könyvet adat ki, s a Nyugatban, még a Nyugatban is, a Maga ellenségének kell elkövetkezni — szerető és szükséges gorombaságokra.

Tisztelt Margit asszony, ezennel és ezentúl is szívesen vallom magamat a Maga természetes ellenségének, mert ha nem volnék ellensége, szétcibálnának az asszonyai, a novellabeliek.

A Maga asszonyai furcsa pe[r]szónák, de ha perszónák olykor igazán is, az a nagy hibájuk megmarad, hogy hibáikat a Kaffka Margit tisztos és fehér védelme alatt követték el. Őnekik már megbocsátottam, de Magának, Margit asszony, ugye hogy nem ilyen egyszerű s kívánatos a fölényes megbocsátás? Persze nálunk, Magyarországon, érthető volna minden lehető vagy lehetetlen, korszakokat kijátszó, kismemiző fenomén. Maga is gyönyörűen érthető volna, ha művészetétől azért tágít olykor kicsit vagy sokat, mert hát propaganda kell a népnek. Például megérteném Magát, ha művészségével egy kergető feministaság is társulna, de Maga nem feminista.

Így bajok villannak ki és elő: egy okossággal sújtott művészet s egy lángtalan, hideg odatolása, kiáltása annak, hogy „én író vagyok, de feminini generis”

Nagy Endrének van ellenem, rólam egy gyilkos, találó mondása: „jó, jó, valaki szép verseket ír, de nem muszáj ebbe belehalni” Hadd lopjam ezt el, s hadd konferáljam ezúttal Magát, tisztelt Margit asszony: „jó, jó, egy asszony olyan tehetséges, mintha férfiú volna, de nem kell ebbe belehalni”

Tisztelt Margit asszony, ha netalán a férfiú és nő bolond, örök, nagy harcának kis dokumentumát szeretné látni e kis írásban, téved. Ez a kis írás megkésett, de régen kész hódolat s egy figyelmeztetés, hogy az emberben mégiscsak az ember a fontos s nem a nemi különbség.

Higgye el nekem, hogy Maga nem lesz kisebb művész és nagyobb asszony, ha túlteszi magát azon az elámuláson, hogy Maga asszony-létére nagyon kiváló, sőt művészember.

Ady Endre

26. A FORRADALMÁR PETŐFI

Még avval se vigasztalhatom magamat, hogy Petőfi Sándor miatt vertek meg, mert Ady Endre miatt és egy könyvkiadó bolt miatt kaptam a verést. A forradalmár Petőfi című könyv dolgáról van tudniillik szó, melyben a Nyugat olvasói méltán követelhetnek tőlem egy kis magyarázatot. Sietek kijelenteni, hogy ártatlan vagyok, de azt is, hogy nincs cudarabb állapot olykor, mint ha az ember nagyon ártatlan. Különbözik pedig nem a verés fája, válják egészségükre, akiknek olyan remek alkalmat adtam az ütésre, s én pedig nagyszerűen bírom. De az már fájna keservesen, ha egyetlen jóemberem is eltűnődne egy kicsit, hogy mégis, ez az Ady nem csalfáskodott-e evvel a Petőfi-könyvvel?

Esztenődök óta folyik Magyarországon majdnem büntetlenül egy csúnya komédia Petőfi névével Petőfi ellen. Petőfibe kapaszkodva ágálnak, ámítnak, sűrögnek, gyarapodnak olyanok, akiket az a néhai isteni fiatalember, aki haragudni is jobban tudott, mint mi, ha velük él, okvetlenül véresre ver. Rossz könyvek, farizeus beszédek, lelketlen ünnepek, lelkes üzletek omlanak és ömlenek. És egyszerre csak teljes vakmerőséggel már teljesen a magukénak hirdetik Petőfit éppen azok, akiket Petőfi legjobban utált. Népellenes urak, apácatelepítő mágnásasszonyok, cifra reverendás papok s nagyurak galád szolgálai jönnek elének — Petőfivel. És azok, akiket Petőfi még jobban utált: a gyávák, az üres, hazug honfiaskodók és mindenekfölött a rossz írók, a tehetségtelenek.

Haragos fájdalomamban már régen gondolkoztam, ki tudna legeslegjobban szétütni e bűnös komédiások között. S már régen láttam, hogy Petőfi meghamisítóival igazán, alaposan elbánni csak egy ember tudna: Petőfi. Jöjjön ellenük Petőfi maga, a maga szociális hitvallásával, a maga csillapíthatatlan és határtalan forradalmiságával, a saját verskorbácsaival. Úgy látszott, hogy a körülmények is segítenek e régi háborús tervemben: Petőfivel megfenyíttetni Petőfi árbarátait.

Egy budapesti könyvkiadó cég fölszólított, hogy válogassam össze egy könyvben azokat a Petőfi-verseket, melyek legvilágosabban adnak képet Petőfiről, a nagy nemzeti és társadalmi átalakulás egyik fanatikus munkálójáról, Ferdinánd császár, Kossuth Lajos és Tancsics Mihály kortársáról. Ezek a versek nem a legjobb Petőfi-versek, de Petőfi Sándor polgárnak legemberibb, leghevesebb s a valóságokhoz legragaszkodóbb vallomásai. S ha Petőfit politikailag és társadalmilag éppen a radikális átalakulások gyűlöltői foglalják le maguknak, nemes kötelesség Petőfit azoknak vissza-

adni, akiké volt. Mert a szabadságmozgalmakra nagyon rossz idők járnak most Magyarországon, s Petőfi forradalmár utódjai (Petőfinek, a polgárnak, a politizálónak, az agitálónak utódjai) nem engedhetik át az ügyis kegyetlen és hatalmas ellenségnek az ő Petőfijüket.

Így gondolkoztam, amikor kapva kaptam a kiadóvállalat tervén, s a többit most már röviden elmondom. Olcsó könyvet gondoltam, nagyon olcsót, munkások, diákok zsebeihez szabott árral. Lehet, hogy a kiadócég eleinte azt vélte, hogy néhány íves írással teszem majd üzletibbé ezt a könyvet. De én legelső beszélgetésünkör megmondtam, hogy e könyvben a Petőfi-versek összeseregeltetése a fontos. Párizsban válogattam össze, s jelöltem meg a verseket, s ott írtam eléjük néhány sort, mely nem akart más lenni, mint egy mutató ujj: nézzétek, lássátok. Két levelemben is magyaráztam a kiadócégnek, hogy itt Petőfi beszél, s énnekem jóformán látszanom se szabad. Itt a könyv ideája, bátorsága és (akkor még azt hittem) dicsősége óhajtották meg velem, hogy nevemmel helyet álljak rajta és érte. S még inkább az, hogy hátha harc, háború lesz a könyv nyomán, s az efféléből gyávaság volna kimaradni. Ami bekövetkezett, arról nem tehetek, mert kétezer kilométerről mindent látni, tudni, megfigyelni nehéz. De ez a könyv csak a Petőfi könyve akart lenni, és én nem írni, de cselekedni akartam vele. Plakátokon, üzleti körlevelekben, hírlapi hirdetésekben meghurcoltak, s méltatlanul odadobtak martalékul szép számú ellenségeim s számár irigyeim bunkós pennái el

A Nyugat olvasóinak tartoztam ezt elmondani és még azt, hogy derék gondolat, szép, tiszta, szerető szándék ritkán járt még rosszabbul, pedig az ilyesmik többnyire rosszul járnak. Mindegy: a forradalmár Petőfi él, s ő mégis el fog banni az ő meghamisítóival, s ez a fontos.

Ny 1910. június 1.

Ady Endre

27. „A LA MANIÈRE DE

Úgy gondolom, hogy nálunk még nem értenek elég jól az effajta, kedves írócsúfoláshoz. Nem új, de mindig pikáns, aho egy kicsit olvasnak, ez a játék, s engem érdekel különösen. Magyarországon tudniillik énrajtam próbálták ki legsűrűbben és legsokaságosabban. Kár, hogy kevésszer sikerült, mert bizonyosan könnyebb volna Ady-paródiát írni, mint Baudelaire-t.

Paul Reboux és Charles Muller urak „A la manière de . . .” könyve már talán a harmincadik kiadás körül tart. Új és új írók

kerülnek bele, sőt régiebbek és régiebbek, mivel a diákokra is kell számítani. Zola, Gyp, Bourget, Ohnet, France, Mirbeau, No[a]jilles grófné mellett az iskolákban olvasott klasszikusok is.

A módszer: paródiás kritika, bolondos utánzás, de mindig haragos-irigy grimászolással. Ez a haragos-irigy grimászolás olyan szükséges ehhez a „műfaj”-hoz, mint a kicsúfolandónál az egyéniség.

Röhögősen imitálni valakinek írói erényeit és bűneit nagyon nagy dolog. Irodalmi gourmet legyen, aki teszi[,] a legeslegfinomabb fajtából, s egy egyéniségtelen sok-tehetségű író — együtt. Áldozat pedig az is lehet itt, aki például írói és művészi mérlegen semmisen könnyűnek találta. Kemény Zsigmondot éppen úgy ki lehet csúfolni, mint Senky Aladárt. De elképzelek egy Senky Aladárnál íróbb író, egy valóságos író, aki már az ilyen mókuskodások számára föltörhetetlen mogyoró. Az író-természetrájhoz valósággal új, tudományos adatokat szállítanak az olyan csúfolódók, mint ez a két francia példának okáért.

A jó, haragos-irigy imitálók értetik meg, hogy az író-betegség sajátságos betegség. Olyan, mint a torokgyík, mikor gyermekek között pusztít, de a felnőttek is megkaphatják. S közben egy sereg ember fájlalja a torkát, de ez a torokfájás nem — torokgyík. Valósággal betegnek, valósággal írónak kell lenni, s mellékes, hogy milyen rangúnak. Akibe a Reboux-k és Mullerek bele tudnak kötni, az bizonyosan író, még ha Rosny is, akármelyik Rosny. A kritikai paródiának avagy paródiás kritikának akkor és úgy van becse, ha az abszolút író-természeteket megtalálja.

Az író-manière-ek „műfaj”-a pedig igazán értékes jelenség egy kultúrtársadalomban. Okvetlenül elterjedt, heves és értő olvasás-szokásra vall, ami mégiscsak a legszükségesebb az irodalomnak. Ám bizonyos az is, hogy a szóban forgó francia könyv nem volna ilyen kelendő, ha egyszerűen antológiája volna a kifigurázott íróknak. S evvel talán egész véleményem mondtam erről a „műfaj”-ról. Ez olyasvalami bizony, mint a könyvvigéc, a nagyon ügyes könyvvigéc. Élelmesen és sokat keresve csatangol az írók és a publikum között. Hasznos, derék, kedves, kultúrás szerep, s úgy szeretném már látni, hogy Magyarországon is nagyon kelljen és keljen.

Mihelyst többen olvasnának, rögtön megteremnének a több és tehetségesebb csúfolók is. És nagy gyönyörűség volna, ha minden valaki magyar író, kicsúfolnának végre. „A la manière de” Paul Reboux és Charles Muller — sok-sok kiadású könyvekben.

Ny 1910. június 16.

Ady Endre

28. AZ IMPERIALE SIRATÁSA

Négy vagy öt évvel ezelőtt a bölcs Ignotusszal találkoztam Párizsban, aki az ő finom és figyelmes közönyösségével ezt kérdezte:

— Hát csakugyan Bakonyod neked ez a Párizs, és nem sajnálod a mi gyönyörű Budapestünket, hol élnünk s halnunk kell?

Akkoriban a Szajna túlsó partjáról, Párizs Budájáról jártam át naponként az igazi Párizsba, a Kozmopoliszba. Imperiale-on jártam rendszerint, mert az olcsó volt, ami szükségeltetett, s szép volt, levegős, napos, jó.

Akkor azt mondtam Ignotusnak egy piciny percnyi, kedvetlenül kedves gondolkozás után (oh, szép ifjúságom):

— Való, hogy néha fáj nekem az emigráns voltom, életem, szegénységem s az a gyalázatosan gazdag Párizs. De ha ragyogó délben fölülök az omnibusz tetejére, nézem Párizs nyüzsgését, szépségét, s eszembe jut Budapest s hozzátartozó[*], hitvány népe: boldog vagyok.

*

És most Párizsban beszüntetik, meghalattják az omnibusz magas emeletét s a correspondance-ot. A correspondance (átszállójegy) halálába talán bele tudnék törődni, de az Imperiale vesztébe: nem. „Sic transit” — az ember nem tud már a klasszikus bölcsék és poéták csacsis bölcsességével megvigasztalódni: öregszik.

A tramwayba[,] az autóbuszba beletörődhetett az ember: ezek emeletesek voltak, s hasonlítottak a régi omnibuszokra. De az Imperiale eltörlése majdnem azt jelenti, hogy ezután már nem szabad a nagyvárosi életet magasról, távolról nyugodtan nézni. Rajongók, hívők és svihákok azt mondhatnák, hogy a repülőgépek korában éretlen szentimentalizmus ekként panaszkodva szólni. Holott nem így van, s a párizsi omnibuszt a maga Imperiale-jával el kell siratnia mindenkinek, aki [e] történelmi nagyvárosnak nyugtalan szívének fektet.

Mert tudakos túlzás a szív ellen támadni, s természettudományi kérdést csinálni abból, hogy mi is a szív? Az Isten, a lélek, a szív, csak hadd maradjanak meg bővülő-táguló értelemnek[,] régi, nagy jelentőségükben. S a repülőgép is csak maradjon annak, aminek ma még látnunk szabad és lehet. És szeressük olykor azt is, ami régi, holott régi: a régiség nem mindig rossz, nem mindig — deleandum.

*

Hiszen minden régi szokás és intézmény új volt valamikor, s minden újért mártírvér pergett. Például az omnibuszért is, melynek igazi föltalálója (avagy fölfedezője?) Baudry úr volt, aki Nantes-ban lakott. Baudry úr egyelőre csak arra gondolt, hogy az ő meleg fürdőihez könnyebben juttassa el az embereket. S mikor a társaskocsik beváltak, Baudry úr áttette a szállását Párizsba, s már nem akart mást, mint utasokat szállítani. És Baudry úr, mint minden újító, minden kezdeményező, csúnya véget ért: a hitelezők elől a halálba szaladt. Gyorsabb omnibuszon, mint az övéi: beleugrott s belehalt a Saint-Martin csatornába. Ez így volt jól, s az is jól van, hogy ma a legjobb értékpapírok Párizsban a Baudry úr kocsijainak papírjai.

És az se utolsó dolog ám, hogy az Imperiale-ok miként jöttek divatba Párizsban. Berry hercegnő fogadott a királlyal tízezer frankba, hogy ő föl mer ülni e populáris magasságba. S Párizs attól fogva, hogy Berry hercegnő megnyerte a fogadást, a maga teljes, hazug demokráciájával keresztelte el Imperiale-nak az omnibusz emeletét.

Nyolcvan esztendő az Imperiale Párizsban, s igazán fáj nekem, hogy nemsokára örökké elmúlik. Budapest omnibuszai most kezdik, néhány év óta, a magasságnak ezt a mozgó, utcai kultuszát. Miként legalább nyolcvan évvel kezdünk el igazán, alaposan, mindent — Franciaország után. (A nagy forradalom kivétel: ezt mi sohse kezdtük, s félek, hogy sohse kezdjük el.)

*

Az Imperiale különben is oda való, ahol van mit nézni, s ahol az embereknek hangulatuk van a hangulatokhoz. Párizs kibámulta magát, s eltelt a maga szépségével, most már nem kell az Imperiale.

Sok-sok száz kilométerről temetem én is az Imperiale-t, amelyhez már újabban hűtelen[!] kezdtem lenni. Kocsik, taxiutók s az öregedés gyöngeségei, hiú álszemérei elhódítottak lassanként tőle. De az Imperiale látta az én fiatalágomat, és meghordozta dicsőségesen Párizs napos bulvárait. És mit mondanék most Ignotusnak, ha Párizsban találkoznánk, s ha megint megkérdezne? Hajh, Párizs nekem már nem Bakonyom, kedves, hideg[,] bölcs Ignotus mester. A budapesti Imperiale-ra pedig nem illik és nem érdemes fölülni, az Imperiale-nak is vége.

Oh, tarka emlékek, tűnő ócskaságok, be belétek szeret végül minden ember, midőn már nem vagytok.

PN 1910. június 24.

Ady Endre

29. VERLAINE ÉS CARRIÈRE

Korának legkeresztyénebb festője, Eugène Carrière, megfestette kortársának, a legkeresztyénebb poétának, Paul Verlaine-nek az arcképét. Ez a híres Verlain[e]-kép Jean Dolent tulajdona lett, és maradt sokáig, de most megvásárolta a Luxembourg-múzeum számára a francia állam. Carrière, amikor Verlaine képmását megcsinálta, már glóriát festhetett ecsetjével a Verlaine-re dobott sárból a beteg költő Krisztus-feje köré. És most, íme, feledvék a gyalázatok, s Carrière a hivatalos örökkévalóság biztos szállását is megszerezte az üldözött, szállástalan nagy költőnek.

Csak kortársak voltak ők, Carrière és Verlaine, nem barátok s nem testvérek a művészetben, nem egymást egyformán látni tudó valakik.

Carrière minden volt, ami gyarló, mai ember egyszerre lehet: filozófus, költő, muzsikus, szociológus, piktor, szobrász, iparművész, humanista és ember. Jó, szomorú, hívő és rajongó ember mindenek fölött, amilyenekről az ábrándos Swedenborg álmodhatott.

Paul Verlaine, a muzsikás álmok alélt, mámoros, önkínjaitól összetörött költője már csak a múltban élt és az alkohol-vetítette jövőben. „A sajnált, az utált múlt s az ismeretlen, félelmes jövő között feszített meg” — írja egyik biográfusa. S csakugyan olyan volt már Verlaine élete vége felé, mint egy keresztre feszített, aki már lehunyta szemét, s zokogni is csak befelé zokog. És mégis találkozniok kellett, és mégis olyan természetes, hogy a Maternité, az Anyaság fanatikus festője megtalálta, meglátta Verlaine-t.

Eugène Carrière az anyaságot hirdette legistenibbnek a földön, s az volt a hite, hogy a költők is anyák, terhesei és megátkozott áldottjai a jövőnek.

Párizs másik széléről, valamelyik kórházból csalták ki a barátai néhány órára szegény Léliant. Szegény, bélyeges, kóborló, beteg Léliant, polgári és poétai nevén Paul Verlaine-t, aki kórházból kórházba költözött ez időben. Nehéz dolog volt, egy pillanatig nem ült nyugodtan Carrière előtt, fölkel, járkált az atelier-ben, beszélt, vitatkozott, csúfolódott hangosan. Barátai biztatták, hevítették, nógatták, uszították, hogy mindent-mindent el tudjon árulni e pár óra alatt az arca. Így készült el a XIX. századnak egyik legemberibb portréja, a híres Verlaine-kép, Carrière egyik legszerelmesebb műve. Különös olajfestmény Carrière eredeti Verlaine-képe, melynél talán csak Carrière Krisztusa fájdalmasabb, jellemzőbb, több. Még azok is, akik szigorú kritikuszaj

Carrière-nek, ez előtt a kép előtt meghódolnak, mert ez a kép maga is teljesen művészi hódolat. A magyar publikum úgyszólván csak egy hitvány reprodukcióját ismerte eddig ennek a nagyszerű és megrendítően lélekbelátó képnek. Még néhány litográfia adhatna némi képet e képről, azok, amelyek magának Carrière-nek gondos ellenőrzésével készültek.

*

„De Profundis”: 1896. január nyolcadik napján, ötvenkét esztendőskorában halt meg Paul Verlaine, a franciák boldogtalan, nagy poétája. Tíz év múltán, 1906-ban temették el Eugène Carrière-t, aki több volt, mint piktor: szép, fölséges, gazdag életű művész-bölcs. Szinte fáj a Carrière egyensúlyozott, munkás, hívően szomorú, de mégis víg életére gondolnunk Verlaine mellett.

A Verlaine élete: egy fölláldozott ember élete, akinek kálváriája száz idegen okot és titkot rejteget. Metzben született, mely ma már német föld, az apja katonatiszt, s már hajló korú ember. Ő korán érett, korán szomorú, korán poéta, az édesanyja érzelmes, jó asszony. S életébe, mely tisztességes, polgári életnek vagy legföljebb úri, szolid költői életnek vágyódik és indul, folytonosan belecsapdosnak a mennykövek. Párizs városának kishivatalnokáról minden ok nélkül, csak mert gyöngé akaratú volt, azt hiszik, hogy veszedelmes forradalmár. Mert a Kommün idején ő ott maradt Párizsban, régi kávéházaiban és a versírásnál. Mikor Belgiumban nemsokára egy utcai csöndháborításért pár éves börtönre ítélték, a forradalmár-híre csinálta ezt; különben is ez az egykori jó diák, ez a hivatalba vágyó, hamar nősülő ember csak a különös végzet által lett azzá, ami lett. Mikor látta, hogy kegyetlenül tréfálkozik életével az élet, lappangó, örökölt temperamentuma kitört. A Verlaine életében a legtragikusabb, hogy ő végül elvadítva arra törekedett, hogy minden rosszat elhiggyenek róla. Szerencsétlen házassága, a német—francia háború idején játszott szerepe s belső, rejtelmes meg hasonlása voltak az első legnagyobb csapások. Egy ember, egy alapjában könnyes, lágy, versíró férfiú, akinek még az sem adatik meg, hogy egyetlen gyermekét, fiát, életében lássa. Azután jön egy excentrikus, furcsa poéta-gyermek, egy bolond, zseniális suhanc, aki végzete lesz. Rimbaud ez, akivel Londonba utazgat, s aki miatt a kegyetlen belga törvényszék olyan rettenetesen bánik el Verlaine-nel. Már előbb hozzászokik az alkoholhoz, a feledtetőhöz, jelen-pótlóhoz s jövő-ígérőhöz, és ezután az alkohol veszi át Verlaine sorsának intézését. Menekülni akar a sors elől, olykor előkelő társaságokba hívhatja meg magát, máskor a munkában akar elmerülni s szomjúságot oltani. Kolos-

torba megy, tanárkodik, föl-fölcsap földművelőnek, sőt egy időben komolyan hírbe tudja hozni magát, mint az Akadémia halhatatlan-jelöltjét. De örökségét elfogyasztja ez az ingadozó, nagyon változó élet, s végül Verlaine mámorosan összetűz öreg, jó édesanyjával is. Ekkor jön a második börtönbüntetés, azután a betegség, a kórházak, a részeg, csatangoló remeteség. Végre megéri azt, hogy az italt se bírja, s körülötte már csak züllött rajongók, ügyes számítók s rossz nők maradnak.

Éz mind igaz, de a többi, ami Verlaine-ről hírre kapott, galád, utálatos rágalom. Boldogtalan, másokért szenvedő, Istennel megbékült, mégis tiszta ember, nagy poéta volt: ez az igaz.

*

Eugène Carrière-nek nincs élettörténete: elálmodta, elfilozofálta s ezernyi vászonba földolgozta az életét. Modern evangélista volt, imádta ezt a nők által újhódó és újra újhódó emberiséget, az életet, az egész világot. Szeretett mindent, mindenkit, szerette a maga szomorúságát, talán ezt szerette legjobban — az Anyaságon kívül.

Mondják, hogy akarattal rosszul rajzolt, hogy monoton volt, s mindig egy gondolaton vagy érzésen nyargalt. De mondják mások, sokan, azt is, hogy nagysága nagyobb, mint a zenében a Wagneré, s csak még ezután érti meg a világ, ki volt Carrière? Bizonyos, hogy nagy művész volt, kívánatosan példás életű ember és keresztyén, szabad keresztyén, miként Verlaine. És itt találkoznak ők ketten: a keresztyénségben, a krisztusiasságban, életüknek altruizmusában. Verlaine nyomorultul, de generációkért és Istentől megszentelt szívvel halt meg, Carrière gondolattal s vászonnal ugyanígy apostolkodott. Csodálatosan megnyugtató, hogy ők mégis észrevették egymást, s hogy a Verlaine-portré beszélni fog sokáig és százazreknek arról, hogy az élet összehozza az egymáshoz illőket, s hogy az az élet az érdemes élet, mely a leendő élethez munkálta.

VU 1910. június 26.

Ady Endre

30. LE CHÂTEAU DE LA BELLE-AU-BOIS-DORMANT

„Bizony nagyon kicsi könyv ez . . . bocsánat . . . talán az utolsó könyvem” — írja az író: Pierre Loti. Újságcikkekből, följegyzésekből, akadémiai prédikációkból összeütött könyv, ez bizo-

nyos, de igazi Loti-könyv. Színészkedés és szomorúság, gyönyörű szomorúság a színészkedésben s könnyfacsaró színészkedés a szomorúságban. Alphonse Daudet mondta volna egykoron Lotinak, amikor Loti az ő egyszerű, hugenotta falusi őseiről beszélt, ami következik: „Toi, vois-tu, tu as surgi là comme un diable qui sort d'une boîte. Plusieurs générations, qui étouffaient de tranquillité régulière, ont tout à coup respiré éperdument par ta poitrine. Tu paies tout ça, Loti, et ce n'est pas ta faute...” Így van-e, nem tudom, de Loti minden könyvében hugenotta őseit siratja, s úgy mutatja magát, mint véres ragyogású mártírtódot.

Újabbban egy erőszakos művészi és emberi hitvallás Messiasa szeretne lenni Loti, mivel ez a legarisztokratikusabb lelki divat. A Loti hitvallása, mint e könyvből is kitör, valami együgyű őstisztelettel összeházasított nihilizmus. Már-már úgy látszott, hogy a hité a jövő, az abszolút hité, mint a France-é vagy, mondjuk, a Bourget-é[*]. Hinni valamiben, ez volt rövid ideig éterinjekciója minden igazi vagy csak híres francia valakinek. Most nem ez a legfontosabb, legszebb, hanem megtagadni Rousseau-t s csak kedvelni és siratni az elveszett hitet.

A harmadik köztársaság nagyon megnyomorította a francia lelket, s a tudományt és haladást is csak azért nem káromolja az ember, nehogy ráfoggják: Brunetièrre-epigon. De Loti azért nem röstelli leírni: „minden igaz, és mindennek az ellenkezője is igaz.” Azonban az ősöknek biztosan igazuk volt, mert azok tudtak hinni, s, istenem, az ember hatvan-hetven évet él, s a világi dolgok hat-hétszáz év alatt is csak látszólag változnak.

Ez a Loti-könyv összevisszaságában, újságírói voltában az ősökhöz és a távolságokhoz imádkozik. Szomorú, rafinált, mai könyv, sok eső esik benne, sok emlékezés és régi illat szállong. A nagy látatlan kapcsokat keresi a régmúlt, a távolság, az idegenség között és köztünk. Úti hangulatok a messze Keletről, a babonás, de már a kultúrától romló baszk földről, Londonból, Berlinből, régi zugokból, röplő vonatról s tarka tájakat panorámázó automobil-nyargalásokról. Város, rejtett falu, hajó, bárka, vonat, automobil, Kelet és Nyugat, minden szomorú. De a Loti finom, ravasz, szomorú tollából, új hitvallásából a legédesebb méz csöpög az ajkainkra keserű lé helyett. Az jut eszünkbe, hogy milyen szép volna szépen meghalni, de legföljebb csak két-három napra vagy hónapra.

Ny 1910. július 16.

Ady Endre

31. KI LESZ A MIKSZÁTH?

Ötvenre becsülöm nagyon alacsonyan a Mikszáth-jelöltek számát, s csodálkozom, hogy kevesen veszik észre ezt a bolondos versenyt. Nem azon csodálkozom, hogy sokan kívánják maguknak az élő Mikszáth szerencsését, mert, Pál apostol szerint, aki püspökséget kíván, jó dolgot kíván. De a breton paraszt jóval okosabb, mint a magyar Mikszáth-jelöltek, s már régen tudja, hogy kettőt nem tud az Isten sem teremteni: öreg, terebélyes fát és „gentilhomme”-ot. Tehát: kész, nagy, egyéni életet és művész[t], aki Mikszáth volt, s aki csak Magyarországon és a maga idejében lehetett.

Nem a Mikszáth-jelöltek a hibásak legelsősorban, de a halott Mikszáth, aki megvető bölcsességgel tűrte, hogy benne az éretlen magyar fórum a modern Tinódi Sebőt lássa. Aki gőgös, igazi és szemérmes művész volt, de jól élni szerető, kényelmes magyar is, magához való ésszel. Udvari költőnk hála istennek nincsen még, csak udvari cigányzenészünk, de diétai költő kell még a legbirtokosabb politikus uraknak is. Eszembe jut néhány vidéki magyar úr, kik Dankó Pistán és Fráter Lorádon túl semmiféle muzsikához nem sejtettek, de évi összeggel támogattak egy fiatal muzsikust, hogy az Debussyket és Strauss Richárdokat tanuljon.

Szóval bizonyos, hogy úri kötelesség az nálunk: legyen egy Mikszáth a háznál s a Háznál, ha be is csap bennünket. Mikszáth ezt tette, mert avval dobta magasra magát, amit semmire se becsült, s olyan művész volt, hogy úri gyámoltói ma se hinnék. És most ötven úton ötven Mikszáth-jelölt indult el, szent Kleofás, micsoda gyülevész had. Abban egyeznek meg csak, hogy Mikszáthnak lenni nem rossz állapot, de a módszere mindegyiknek más. Van köztük nemegy — tanult, finom, progresszív urak —, akik tudományosan megállapították, hogy a változott viszonyok változott Mikszáthot igényelnek. Van olyan, aki legelsősorban a nagyon nem is kínált mandátumot szerezte meg, hogy majd megjön a többi mikszáthság is. Van, aki a rangsorban bízik, hogy automaticé lép elő Mikszáthnak, hiszen híre van, sokat írt, s ha kell, a pipázásra is rászokik. Kettőt-hármat, sőt többet látok, akik egyenesen kiveszik a Mikszáth-könyvekből a Mikszáth-embereket s történeteket, s azt mondják: törtéjünk tovább, mintha mi se történt volna. Mulatságosak a politika kis krónikásai, akik különben is magukban egy-egy írózsenit rejtegetnek, s most hajrá: Mikszáth is így kezdte. Csak olyat nem látok az ötven között, aki mintegy Burns—Goethe—Lamartine magyaros, parasztos, nagy egygyéfalója — Mikszáth lehetne. Ezt teóriával nem lehet megcsi-

nálni, politikával sem, zsurnalisztikával sem, nagyurak kegyével sem, pipával sem. Valakinek gyomra legyen a magyar politikához, marka a vagyonszerzéshez, bölcsessége a lekomáztatáshoz s olyan tiszta művészsenije, mint Mikszáthnak, aligha akad mostanában. Akadhatni akadhatna külön Mikszáth is Mikszáthnál, de ez már igazán csoda volna, azonban Mikszáth nem akad. Azért a Mikszáth-jelöltek ne essenek kétségbe: az állás be lesz töltve éppen úgy, mint a számvevőszéki elnöké, s egyikük csak hozzájut.

Ny 1910. július 16.

Ady Endre

32. REINITZ: ADY-DALOK

Az Ady-verseket ma már gyűlölnöm kellene, s jobban is gyűlölném, mint gyűlölöm, ha Reinitz Béla nem írja meg az Ady-dalokat. Akarattal mondom, hogy írta, mert Reinitz Béla sajtáságos, példatlan módon irodalmi cselekedetet végzett a megmuzsikásított Ady-versekkel. Jó az, hogy a zene hivatalnokai éppen úgy szidják ezt az Ady—Reinitz-muzsikát, mint a zene mániákusai s arisztokrata örültjei. Ezek az Ady-dalok valóban annak az Adynak a továbbnyirkált, továbbvitt, továbbbírt versei, aki e verseket élete megrentőinek tartja.

Nem tudtam Ady-verseket addig jól, magamat és mást megindítóan elmondani, amíg Reinitz dalait nem hallottam. S nekem ma már szöveg nélkül is csupa muzsika a Reinitz Ady-dalai, mert én már tudom az én igémhez való mélységes kapcsoltságokat [!]. Reinitznak minden és páratlan zsenialitása valahol a zseniális fordítóé és a zseniális interpretálóé között lehet. De verseknek zseniális fordítói alig lehetségesek, s a zseniális interpretálók is majdnem mindig önmaguk kikiáltó heroldjai.

Ez az új bátorság, ez az új cselekedet borította dühbe és vitte sárga-irigy tajtékzásba Reinitz zenekritikusait. Nem tudták, nem volt szabad nekik elgondolni, hogy valaki a muzsika nyelvén újjal és a muzsika-szertárt gazdagítóval jöhet. S azt még kevésbé hitték el, hogy a muzsikus, aki pláne kósza, vad zseni, az irodalmi lírát a kiválasztottak vakmerőségével összeházasítja a zenei lírával.

Reinitz, a nem túl mívelt s éppen ezért nem bilincses muzsikus, olyat produkált, ami nagyon hasonlított a Petőfi bátorságához. Szeretném azt mondani, hogy a magyar Ady-verseket nem egy másik nyelvre, de hangokra, melódiákra fordította le. De ha ezt így mondanám ki, sok száz éves művészi tradíciói és dogmái a

zenének kapnának gyérülő üstökömbé. És nem is lehetne elhinni, amit így mondok, mert viszont Reinitz nemcsak ezt tette, hanem száz esztétikus-írónál elevebben magyarázta meg az Ady-verseket.

Lélekbeli ügye, belső dolga, egy kicsit vallása és vallomása neki az Ady-dalok mindegyike. Ahányszor belemart az élet, keresgélni kezdett az én köteteimben, s büszke vagyok, hogy minden veszett-kutya-marásra megtalálta bennük a veszett-kutya-szört. Holott próbálkozott Heinével, Béranger-val, Richepinnel, sőt Kiss Józseffel is.

Ha papír helyett zongorára s a Reinitz rekedt hangjára írom verseimet, úgy írom meg egészen, mint ő. Nagyon köszönöm neki, hogy irgalmasabb vagyok magamhoz és verseimhez, mint nélküle lennék. De mégis kívánnám, hogy tanuljon, s a muzsikától — az elfogadott muzsikától — szédülten, elromoltan csináljon csak muzsikát. Újat úgyse nagyon érdemes csinálni, s kétszeresen újat, de meggyanúsíthatót — meg éppenséggel nem.

Renaissance 1910. július 25.

Ady Endre

33. LUCIEN

(Binet-Valmer regénye)

Egy sárga borítékú, Wilde-mottós, új könyvet olvastam, Ollendorff-könyvet, a napokban, „Lucien” a címe, regény, Binet-Valmer írta. Szól pedig a könyv egy Lucienne-lelkű Lucienről, s én Szapphó és Bilitisz drága neveit sóhajtozván öblítettem ki utána a számat. Csúnya dolog volt ez tőlem mindenképpen, okatlan, hetyke férfiaskodás, s az asszonykedvelő hím esztétáknak illetlen póza. Miért vagyok én irgalmasabb Leszbosz emlékéhez, ol-tárához és virágos pamlagához, mint a saját nememnek nőnélkülöző amorózóihoz? Gonosz elfogultság ez az enyém, de lebírhatalatlan, s én az egyneműek szerelmét mégiscsak két fiatal, nagyon szép nőtest hidegrázós összefonódásában látom szépnek. Nyilván azért, mert én csak a nőtestet kívánom ölelésre és öleltetésre, s megbocsátok a szép nőnek, ha olyan szépbe bolondul bele, mint egy szép nőtest. De Lucien nem ezt vallja, s ő nem akarja magát nyomorultnak hinni, mert a szerelmet másként gyakorolja, mint más: ez a regény. Miért volna az ő szerelemmódja aljas: *”l’acte est toujours immonde, et l’âme basse de la femme le rend plus immonde encore”* Lucien tehát Oscar Wilde legfélreértőbb,

legérdekeltebb, legfanatikusabb s legrosszabb tanítványai közül való. „Engem nem fognak megölni, mint megölték a nagy Wilde-ot, a nyomorultak, igen, a nyomorultak, a képmutatók, a hóhérok.” Íme, Lucien: egy már nagyon ismert és merész típusa a szexuális élet fátum-sújtottjainak, egy egyre hősödőbb hőse a gyávaságnak. S a könyv címlapján Wilde-nak ezek a szavai: „mais le plus brave d'entre nous est épouvanté de lui-même”. S Binet-Valmer regényének mégis az a legnagyobb hibája, ami az enyém is az olvasásban: az állásfoglalás. Az ifjú író úr pompásan megérteti Lucien vergődését, sorsát, de minden sorából kiujjong, hogy ő nem Lucien. Georges Eekhoud már akkor sokkal művészebb, bár Eekhoud is állást foglal, de pro és infimális forrósággal, megdöbbenő lírával. Binet-Valmer könyve mégis több dokumentumnak, mint bárkié, ki eddig mai férfiúról írt, önmagába és férfiútársainak szebbeibe szerelmes férfiúról.

*

Lucien Vigier egy nagy, nagyon nagy tudósnek a fia, aki Nobel-díjat is nyert s egy frivol, fiatal mamáé. François Vigier Franciaországnak, sőt a világnak és mindenekfölött önmagának büszkesége, a tudomány dicső örültje. Érdekes, hogy Binet-Valmer, a „Les Métèques” írója, a Maître-t majdnem csupa idegenekkel véteti körül. Batchano, a Krisztus-lelkű román doktor, akibe titokban szintén szerelmes Lucien, Périclés, aki talán görög s Marie Lewinszka, a sokszorosan milliomos, szépséges lengyel doktorkisasszony. S a Vigier-család általában métèque-[e]k társaságában él, s Reginald Lovell, egy Velazquez-arcú, amerikai, híres szobrász szabadítja föl Lucient. Lovell által érti meg Lucien, hogy az ő szerelmes, titkolt, szégyenelt álmai a legnagyobb álmai a szerelemnek. Még jó, hogy Binet-Valmer Eekhoudot nem szavaltatja el Luciennel: a férfiút szerető férfiú szerelme az Übermensch profétás nászindulója. Lovellt kiutasítják Párizsból egy feketemise miatt, melyen persze Lucien Vigier is ministrál. El kell tusolni a botrányt a François Vigier dicsőségéért, de François Vigier ekkor megtudja, hogy micsoda az ő fia. A Maître csak a tudománynak, a dicsőségnek, a halhatatlanságnak él, ennek föl-áldozta a feleségét is. Arról volna szó, hogy most áldozza föl a fiát is, kényszerítse Lucient, hogy a gyalázatból a halálba szökjék. De Lucien már ekkor más mentőeszközt talált ki: nagy ember lesz, nagy művész, akinek joga lesz szeretni is másként, mint másnak.

— Atyám, a te bűnöd, hogy az vagyok, ami vagyok, a te bűnöd és az anyámé, én nem tehetek róla. Meg akartam már sok-

szor ölni magam, s ha a te dicsőséged, a te neved ezt követelik, meghalok. De nézd, te zseni vagy, érzem, hogy kellett kapnom a te zsenidből, ments meg engem, segíts meggyógyulni, segíts ahhoz, hogy nagy ember legyek.

François Vigier szomorúan néz a fiára, ismeri ezeket, mind ilyenek, gyávák, hazugok. Nagy ember akar lenni ez a monstrum — gondolja —, hát miért ne legyen ő, a nagy ember, egyszer monstrum? Neki, François Vigiernek, joga volna ehhez, az ő gyermekei úgyis inkább: a tudománya és a könyvei, haljon meg ez a szerencsétlen fiú. De a nagy ember se olyan erős, mint magáról hiszi, s bár a Maître tudománya nem ígér reményt, Lucien időt kap. Gyávaságból, nehogy ti. gyávának lássák, egy golyót röpít magába, de a golyó csak a vállát éri. Az apja megmenti, Marie Lewinszka ott ül hetekig a beteg ágyánál, s Batchano, aki szerelmes titokban Marie-ba, az egész családnak gyöngéd őrangyala e megpróbáltatások idején.

*

Marie beleszeret Lucienbe, mialatt ápolja, s elhiszi Luciennek, hogy olyan drámát írt, amely előtt Párizs meghódol. Lucien pedig elhatározza, hogy mégis meg akar gyógyulni Marie által, akinek annyi milliója van. Ez a nő, ez a kivételes nő, vissza fogja hódítani őt a férfiatól, és segíteni fogja a dicsőség útján. A lábadózó Lucien fölolvassa drámáját családjá, barátjai, Marie és Batchano előtt. Nagy sikere van a fölolvásásnak, de François Vigier és Batchano a leghatásosabb jelenetek alatt nyugtalanul néznek lopva össze. Ők, az orvosok, tudják, hogy ilyen érzéseket, ilyen jeleneteket csak *olyan* írhatott, mint Lucien. Lucien fölgyógyul, az apja tűri, hogy eljegyezze magát Marie-val, s a tudósok tudósa már-már hisz a csodában. Pedig közben Lucien a legnagyobb próbát is megteszi, hogy vajon Marie megtörte-e a varázst. Marie nem akar hinni lady Cynthiának, egy szalontartó, pletykás hölgynek, hogy Lucien „n'est d'aucune utilité pour une femme” Ő azt hiszi, hogy Lucien az ő szent leányságát akarta kímélni, s halálosan hisz az ő csodálatos szépségű vőlegényében. Gyorsan, a francia drámák gyorsaságával következik el a vég. Lucien drámája megbukik. Lovell álnév alatt ott van Párizsban, ott van a gyászos színházi estén, s elszökteti Lucient. San Remóból három levelet ír Lucien, az apjának, Batchanonak és Marie-nak, bejelenti, hogy öngyilkos lesz. S mikor Batchano, akinek Lucien bevallja a levelében, hogy csak őt szerette, siet a rendőrségre, a rendőrfőnök mutatja nevetve titkos rendőreinek a jelentését. Aznapon, amikor bejelentette Lovell elhagyását és a halált Lucien, álnév alatt elutazott folytat-

ni kéjutazását Lovellel Nápoly felé. A Lucien fajtája hazug, momentané, gyáva, menthetetlen — harsogja regénye végén Binet-Valmer. De így nem volna értéke a könyvének, ha a többi embere nem volna ragyogóan kedves, bús sorsú ember. És fölöttük nagy önszerelmével, dicsőségvágyával s legvégül is győzelmesen: az öreg Maître François Vigier. Egy gyönyörű párizsi legény, egy Apolló haladt el előttünk és társai között, aki külsőleg csupa fényes ígéret. És kiderül, hogy se nem ember, se nem művész, se drámát nem tud írni, se meghalni nem tud, mert nem asszonycsókra szomjasan termett. Binet-Valmer pedig evvel a harmadik könyvével egy százszor több Willynek indult, s annyira látszik, érzik rajta, hogy nem Lucien-fajta, hogy Henry Bernstein, kinek a könyvét ajánlotta, nem félhet a meggyanúsíttatástól. És mégis azt gondolom, hogy ezt a könyvet a Lucienek veszik, olvassák leglázasan és dühösen méltatlankodva. Ők, akik ókorból, középkorból, újkorból annyi nagy nevet követelnek magukénak, nem törődhetnek bele, hogy többnyire csak Lucienek, gyávák, boldogtalanok.

Ny 1910. augusztus 1.

Ady Endre

34. PETŐFI NEM ALKUSZIK

Hajh, Uram-Istenem, öregember vagyok én már, s az öregségembe nemigen sikerült sokat átlopnom a fiatalságomból. Hanem a forradalmat ma is olyan bolondosan szeretem, mint valamikor, régen, és Petőfi Sándort jobban. Jobban, egyre jobban szeretem, búsabban és irigyebben e darabos, e vad, e mennyeien nagyságos suhancot. Nincs egyetlen jó arcképe sem, de én látom az ő lázas, paraszti, sovány, fiatal arcát ébren és álmomban. És esküszöm, hogy jól látom, jobban, mint Jókai ibolyaszemei, s jobban, mint Barabás Miklós — önmagának. És nem is akarom, hogy mások helyén is lássam Petőfit, de azt el akarom mondani: hogyan látom én. Aranyos, csúnya, diákos magyar Apolló, szilaj, nagy gyermek, egy őszinteség-Etna, mely örökösen ámíttatni szeret. Egy harag-Etna, mely nem tud úgy haragudni s tombolva rombolni, hogy ez neki ne fájjon legfájóbban. Egy osztályozhatatlan valaki, egy Petőfi, aki annyira sem vitte, hogy azért szeressék, amit ő szeretett.

Szeretett: ez a gyűlölködő, okvetetlenkedő, nyugtalan, rossz fiú szeretett eleddig leghatalmasabban szeretni Magyarországon. Gyilkolt a szeretetével, s mert önmagát is érdemesen tudta nagyon-nagyon hevesen szeretni, mézsárszékre vitte önmagát. Vágóhíd,

tagló és vér soha együtt ilyen fölséges élet személyébe, sorsába — soha még — be nem avatkoztak. Szégyelljétek magatokat halottak, élők, falánk senkik, kik írtatok Petőfiről eddig, de szeretni igazán nem tudtátok. Úgy kell őt szeretni, hogy föllángoljon tőle ismeretlen pora — s önmagunk megkorbácsolásával. Miként Simon, a remete tette, úgy kell fölülni a Petőfi dicsőségének magas kőoszlopára, s éhezve, ázva csak az ő dicsőségét hirdetni.

Petőfi is tudott, mert Petőfi is tudott, szinte megsemmisülni nagyszerű valakik imádatában. Homér, Osszián, Shakespeare és Dickens, Tacitus és Dante ragyogtak, ha ő emlékezett reájuk. És fiatal volt, irtalmas és igazságtalan, tehát fényt tudott adni tizedrangú csillagoknak is. Béranger a magyaroknak akkor született, amikor Petőfi olvasott először Béranger-sort, s azért él ma is nekünk, mert Petőfi akarta. Oh, hiszen Bem se volna ma szemünkben új Hannibál és új Napóleon Petőfi nélkül, s a történelemtanároké volna Mészáros Lázár, ha Petőfi[t] meg nem korholja egy hiányzó nyakravalóért. A nyakravaló Petőfi nyakáról hiányzott, a babér a Mészáros fejéről, s a babéros Petőfi halhatatlanná tette a nyakendős Mészároset.

Nem csodálom, hogy Jókai is csak akkor szeretett bele, amikor már nem volt az útjában, s nem kellett félnie tőle. Még kevésbé csodálom, hogy a Herczeg Ferenc-féle rossz eszű, kis képzeletű svábok csak szavalni tudnak róla, de rosszul. Hogy érthetnék a mai Hiadorok, hogy valakinek egyszerre nyolcvanezer súlyos és semmi, nagy és kicsi érzésből harsogjon ki a lelke. Ma hallotta, hogy Lajos Fülöpöt elkergették, ma törött el a veszprémi rossz utakon a bérelt parasztszekér tengelye. Ma jutott eszébe, hogy ő ódákat ír gyönyörűséges mágnás hölgyekről, akiket a lakájuk hamarabb ölelhet meg, mint ő. Az ő édes, szent csókszomjúságát oltja Anikó, Mária vagy a legjobb esetben egy nagyurak karján elócskult, fonynyadt színésznő. És a szüleire gondol kislány aggodalommal, és Tacitust olvassa, amíg az eltörött tengelyt kalapálja a kovács. És arra gondol, hogy mit is fog csinálni Pesten, forradalmat-e vagy csak forradalmi irodalmat? És elgondolkozik mosolyogva Dickens páratlan derűjén, és eszébe jut, hogy kevés a pénze. S a politikusok, a barátok, a szeretők, a hitelezők, a halhatatlanok s a halandók váltva vonulnak föl izzó, szertelen lelkében. Világtörténelem, Szophoklész-drámák és amik tegnap este[*] a falusi disznótoron történtek, egyszerre tolulnak föl. Hát hogyan érthetnék meg azt, hogy honnan jöttek a Petőfi-versek a rossz és lelketlen irodalmi kontrások?

Gőzös szekér csak Vácig járt, Szolnokig csak készült, s egy Széchenyi István is szidta a vasutat. Hajh, Uramisten, íme én,

kicsi ember, nem tartom elég gyorsnak a Côte-d'Azur-Rapide-ot Párizstól Nizzaig. S nem tudok ennél siralmasabbat kitalálni: képzeljék el Petőfit, aki Debrecenből Pestnek indul rongyosan, éhesen és gyalog. És ez a kitalálás nem kitalálás: szeretném azokat lenyakasztatni, akiknek már a nagyapjaik ugyanekkor ötlovas batáron jártak. S ez még kegyetlenség se volna: Petőfi korszakokért, generációkért élt és volt boldogtalan, zaklatott. Miért ne lakolhatna testileg, súlyosan például egy olyan valaki ma, aki valamelyik régi őseivel árultatta el Rákóczit?

Nem igaz az, hogy Petőfinek, a mészáros fiának nem hiányoztak az élet szerencsés születettjeinek sokféle kényelmei. Hogy akként nem hiányoztak, miként s mivel is ő nem érezhette ezeknek sem a szükségét, sem a jogát. Cézár-természet volt ez a verselő Cassius, s mindnyájunknak meg kell tépnünk a ruhánkat, ha arra gondolunk, mi mindent kívánt hasztalanul, teljesíthetetlenül Petőfi Sándor, akiből s diákos dacból történt tragédiájából ezeren és ezeren éltek, és jól megvannak ezeren. Petőfi Sándor, akit a viharok csillapultáig nem utaztathatott külföldi kéjúton dús családja, Petőfi Sándor, akinek nem adatott meg, hogy Döblingben halott vagy Turinban élő istent csinálhasson magából. Neki csak az volt szabad, hogy menjen a mészárszékre, ahonnan jött, s vegye komolyan azt, amit sok-sok dús politikus és hatalmas hadvezér nem vett komolyan.

Pfuj, szegény, szegény Petőfi Sándor, Shakespeare-t akarta olvasni, s a sovány konyhapénzt kellett leszállítania, hogy könyveket vehessen. Pfuj, pfuj, Párizsba, külföldre vágyott, és nem mehetett, mert neki — neki — nem volt pénze. Milyen fölségesen képzelte el a tengert, és még csak tengert sem láthatott soha. Hogy máma el lehessen drága, hasznot hozó tankönyvekben róla mondani: a magyar róna volt az ő világa. Persze, hogy a magyar róna, mely neki délibábot és ragasztó sarat adott, semmi okosabbat, jobbat és többet. Hát nem biztos-e, hogy ma a Spitzbergákra vagy Japánba utazna, ha élne, és kieszközölnének neki valami kormánystipendiumot?

Úgy, ahogy élt és van ez az ember, ez az istennél több ember, pórul jár, ha meg nem hal. Nincs olyan isten, hogy mi meglássuk, ki volt, mi volt, ha véletlenül életben marad. Bár predestinációs hitű ember vagyok, s az ilyen „ha”-kat egyidőben erkölcsellenesnek és tudománytalannak is vallom. Valóban, a Petőfi Sándor élete nem lehetett más, mint amilyen volt, s nagyszerű milyenségétől így, csakis így lehetett s lehet káprázni ma is a szemünknek.

Csak először hangzik örültül és furcsán, de igaz: a Petőfi Sándor Magyarország a valóságosabb ország volt a mainál. Ördög-

be is, a kapitalista civilizáció nem a non plus ultra, s egy társadalmat nem az tesz lelkessé és megállapodottá, hogy például a mai Franciaország vagy Németország nyomában jár-e. Kína se kutya, s a sanyargatott India olyan mélységes, hatalmas erejű, hogy ma talán még nem is sejtjük. A mai Magyarország egy bártortalan, nagyobb arányú, de összevissza valami, egy káosz. A Petőfi Magyarországon volt lélek, alap és szilárdság, hagyománya, rendje volt a Petőfi Magyarországnak. József császár küldhette a fölvilágosító röpiratokat: senki sem olvasott, kíváncsiskodott, de a búbos kemencékben egészen hasznosak voltak e papirosmázsák. És még Petőfi korában is a forradalmár Kossuth, a magyar konzul, annyira nem volt fölforgató, mint XVI. Lajos sem volt az. Kossuth egy európaibb, földetlenebb és temperamentumosabb junker volt, mint a mai junkerek. Hajh, ha valakinek a Burg körül eszébe jut akkor, hogy a veszedelmes prókátorból milyen ártatlan nádor tudna lenni. De viszont egy új Napóleon próbálta volna akár a lengyel királlyal józanságba zökkenteni Petőfi Sándort.

Mégis: akkor volt egy megállapodott Magyarország, egy[*1] társadalom, egy egyszínű társadalom. Hogy ez a struktúra háromnegyszáz évvel hátrább való volt a nyugati társadalmi fejlődéstől, nem fontos, nem a legfontosabb — itt. Petőfi is csak úgy született és lehetett e társadalom kifogyhatatlan erejű mennykővévé, mert őt ez a mégiscsak múltas és rendezett társadalom termette. Az 1848-as félmunka keservesen megbosszulta magát e földrajzilag is és különben is elátkozott nemzetben. Ha akkor egészen megcsináljuk azt, amit akkor harmadrészben csináltak, s amiből azóta is vissza-visszacsipegettek, nem itt tartanánk. Bizonyos dolgokat, történelmi nagyokat csak egyetlenegyszer s csak egyetlenegy időben lehet megcsinálni. Ha Kossuth akkor nem kívánt volna kedves barátságban maradni a Habsburgokkal, a kortárs Csák Mátékkal, a cifraruhás nagypapokkal, ma nem itt tartanánk bizony. Az a lekicsinyelt ifjú ember, az a Petőfi Sándor, az a zenebonás népköltő tízmillió embernél tisztábban látott, jobban látott.

Persze, hogy az ember századok számára lehessen bölcs, okos, ahhoz nagyon ugrifülesnek, csacsinak, rajongónak, szeleburdinak, megbízhatatlannak kell lennie. A komoly, élnitudozó, polgári lény arról nevezetes éppen, hogy a saját élete határai között mozog. Petőfi petőfisége és végzete pedig az, hogy ő nem volt megfontolt, komoly ember, ő egy izgága gyermek volt.

Gyermek: sohase fogom megérteni, hogy ezt a címet a felnőttek számára nem olyan kivételesen adják, mint az aranygyapjasrendet. Petőfire hiába keresnék az összes nagy szótárú nyel-

vekben több és nagyobb jelzőt: gyermek. Viszont nincs is e joggal megbírálni teremtésnek, világnak, életnek külön, istenibb produktuma, mint a gyermek. A gyermek az elevenség, az öröm, a jövőbe ható ígélet, a bilincsbe nem vert ember, az igazán igaz isten.

Sohse volt Petőfinek — oh, néhai, áldott, istennél istenebb, örökös gyermek — lehetetlen érzése vagy gondolata. Mert amit érzett, amit ő bárhogyan, röppentve talán, kigondolt, ahhoz azonnal hozzáadta a lehetőség hitét. Csak a gyermek becsületes, s ha a homo sapiens gondolkozással van megverve, akkor — Petőfi Sándornak van igaza. Vagy érték, sőt kincs, a gondolkozás, akkor komolyabban kell számolni vele, mint a vese eredményeivel. Ha az embert a tudata teszi emberré és magáévá, akkor minden tudat és gondolat: valóság. A szivárvány után futó gyermeknek sokkal nagyobb igaza volt, mint Arany Jánosnak, aki általában nem szerette a szivárványt. És ha Aranyt elégikus versre hangolta, az, hogy az Akadémiában nem kap úri, sokszobás lakást, Petőfi átkot mondhatott volna azért is, hogy nem a versailles-i kastély az övé, ha netalán eszébe jut.

Ez, hála istennek, majdnem ostobául, tudákosan vagy ködösen hangzik, de aláírvall egy égi harsona: Petőfi. Ő valóban úgy bánt az érzéseivel, gondolataival, mint eleven valóságokkal, s ha azt írta, tanácsolta, hogy akasszuk föl a királyokat, bizonyos, hogy húzta volna a kötelet, ha király lóg rajta. Amikor Vörösmartyt — hála ide, hála oda — bántja, azt a pimasz, hazug babonát bántja, hogy a magyar ember okos, józan, számító, huszonnégy órányi lejárattal. Különbem nemcsak Magyarországon, de széles mai kultúránkban, a mértékletességet és a mérsékletességet az érzés és elme impotensei fújták erénnyé.

Petőfi nem mindenben volt mértéktelen, de mértéktelen volt mindenben, ami érdekelte, s mértéktelen volt az utálata a muszáj-szelídekhez. Valószínű, hogy Deák Ferencel kibékül, ha 1867-ben él, de Deák Ferencre csak ráfogták a higgadtságot. Deák Ferenc sokkal jobban, inkább a Petőfi Sándor embere volt, mint Kossuth Lajos. Kossuth a néptribunná romlott, hiú, költőiségtelen rossz költő, Deák egy profán gesztusú nagy poéta. Kossuth — micsoda történelemhamisításnak tetszik ez, holott így van — diákkorában mérnök, ügyes, számító ember, s Deák legjózanab-baknak látszó alkotásai közben is az állandó poéta.

Még az is gyermekké segítette Petőfi Sándort, hogy alacsony sorból jött, nemrégem befogadott családból. Csupa gyermekesség a legférfiasabb dolga is, házasodni is úgy házasodik, mint az öreg Dumas regényeiben szokás, ha az öreg Dumas pláne Jókai-elvű

magyar regényeket ír. A gyermek nem tudja, mi a láng, s Petőfi Sándor sohase tudta, hogy az élet lángjába csupasz kézzel markolá[s]zni veszedelmes. Ily jó, ilyen gyermek volt ő, Petőfi, ezt a feladatát be is töltötte, azonban mostanában barátjai akadtak: megpróbáljuk megvédeni a silány barátok ellen.

*

Jó volt Petőfi, de ez a jósága is az a jóság, amelyet csak a halál után lehet nyugodtan dicsőíteni. Különbén is annak van igaza, aki azt hirdette valamikor: egyetlen jó és tökéletes ember van: az Isten. Nagy istenhívő volt, aki ezt mondta, s Jézus istenségében is jobban hitt sok modern teológusnál. Ám a Messiás sem lehetett meghatóan, bántóan szelíd jóságú gyermek, mert ilyen gyermek a keresztyén Olümposzon síncs. Kegyes pszeudológusok kegyes csalása és meséje ez, a Názáret-beli Jézus se lehetett gyermeki csoda. A gyermek szent, dicsó, szép, de a gyermeknek az a hivatása, kötelessége, hogy önző és rossz is legyen ugyanakkor. Harminchárom éves korára megkrisztusodhatott a Messiás, ha igazán élt, ha volt. Bár a jóság nem emberi erény, s olyan, mint a boldogság: gyanú mások ellen, oktalan irigység.

Én nagyon értem Jókai Mórt, aki Petőfibe akkor szeretett bele, amikor már Petőfi ezt nem kérhette tőle számon. Annyival jobban értem, mert Jókai is gyermek volt mindig, csak kisebb és jóval hosszabb életű. Hogy zsarnoka volt azoknak, akiket szeretett, s hogy agyonszerette a barátait, ez neki, Petőfinek, a dicsősége. No hiszen nagyon finom, óvatosan ölelő szeretetet érdemelt volna például tiszteletes Tompa Mihály úr, aki a maga szuszogó mivoltában kiállt a vihar-Petőfi ellen, sőt elhitte, hogy neki ki kell állnia. Kár, hogy nem maradt ideje Petőfinek arra, hogy Aranyt is közelebbről és tiszteletlenebbül meglássa: olyannak, amilyen.

A nagyon nagy poeta kiváltképpen nagy gyermek, s okvetlenül — miként illik — nagyon rossz tud lenni. Jó és rossz: ezek szavak, de mi, de én, nem akarunk tágabb értelmet adni nekik napi magukénál. Petőfi ma már jó is: életében csak önző, kellemtelen (személyes, még életemben élő ismerősei mondták, erősítették), de hívő és derék lehetett. Családja, öröksége, küzdelme értetik meg azt is, hogy minden épületesebb, hosszabb írásában valósággal üvölt a bosszú. Ő nemigen sokszor gyakorolta, nem elégszer, de ez volt a leghamarabb érkező indulata mindig. Szent indulat a bosszúé, s kár, hogy Petőfi sokkal változóbb, izgékonyabb volt, mintsem szép bosszúállásokat, tökéletesen tökéleteseket, végezhessen.

Azt hiszem[*2], hogy Rousseau-t nem olvasta és értette teljesen és jól, pedig Petőfi alapján Rousseau-ra esküdött. Shelley, Hugo, Béranger s gyöngé történeti művek aligha tudták illő hatásban[*2a] hozzájuttatni Rousseau-t, ki biztosabb őse a modern embernek Ádámnál, a majomnál, az ősplazmánál, sőt Danténél is.

Petőfi legnagyobb petőfisége, hogy az igazságtalanságait is mindig az igazság szerelmes hevületében követte el. De én azt vallom, hogy neki mindig igaza volt, csupán akkor nem, amikor önmaga ellen hibázott. Más embernél másként van: mindig igaza van, avagy soha sincs igaza, ami mindegy, de ez filozófia, és Petőfi még a filozófiának is természetesen és tornyosan fölötte áll.

Azt a csúnya, vad, szeszélyes s önmagának legkevésbé érthető gyermekembert ma már szabad értenünk. Korának, életének, a benne dolgozó muszájoknak s olvasmányainak ilyen rabja, mint ő, nem volt talán még senki nálunk. Mindent akart, s mindenre erőt érzett magában, és csak tréfált, amikor valakit önmagához méltónak vallott. Mikor a Felhőket egy rímelő siserahad kezdi utánozni, ő fogja magát, s inkább másféle verseket ír ezután. A Petőfi-utánzókat Petőfi szidta először, s talán a Honderű poétáival könnyebben kibékül, mint e ravasz majmokkal. „Én is gyűlöltem, volt okom reá, de amióta e bitangokat láttam, mint vágnak Byron-képeket, azóta gyűlölségem megszakadt.”

Pedig gyűlölni még mindig maradt elég oka annak a Petőfi-nek, akit rövid élete végéig csak félvállról vett ez a drága Magyarország. Jó volt Kunoss, Sujánszky, Császár, minden irodalmi himpellér, hogy Petőfi rovására dicsőítsék.

A bajoknak baja pedig az volt, hogy Petőfit különösen megátkozta a sors a művészlélek eddig földérintett legnagyobb átkával. Ez az átok: keservesen, sziszifuszi eredménytelenséggel kívánni a hasonlóságot a nyugodt, pocakos lények életéhez. Ő, a kóbor exszíniész, az izgága politikus ifjú, a már szinte őrjöngő arisztokrata természet, okvetlenül sóvár irigységgel emlékeztetett Berzsenyre. S én nem tudom, hogy a mágnásnyaló Horváth Lazit, az inasszaloniasságú Petrichevich Horváth Lázárt ritkán, néha néha nem irigyelte-e?

Nagy baj volt az is, hogy Petőfire túlságosan s nem alkalmas időben hatott „kincse” legdrágább olvasmánya: Saint-Justnek egy könyve. Egész vigasztalan, nehéz és szomorú magyarsággal udvarlok Petőfi emlékének azért, mert nem tudott csupán versíró lenni.

De a rossz, alkalmatlan időkben olvasott olvasmányok sokféleképpen megakadályozták, hogy igazán és egészen éljen. A

Pulszky dicsérete, amikor Petőfinek megveregeti a vállát, mert sok versen megérzi az olvasásnak és elmélkedésnek a szagát, talán a leglesújtóbb Petőfi-ellenes bíráló. Holott Petőfi ragyogóan, majdnem példátlanul azok közé az emberek közé tartozott, akiket egy nagy francia kvalitásos embereknek hív nagyon szerényen. Akik mindent tudnak, megtanulnak, ami nekik kell, s akik okvetlenül meglelik azokat az olvasmányokat, amelyekre szükségük van. Nagy dolog az, hogy Shakespeare-ben[*3] ismét istenét találta meg Petőfi, s nekem jólesik, hogy Heinét jobban szerette Goethénél. Goethének „gyémánt volt a feje, de a szíve békasó eh, még az sem, hisz’ a békasó szikrát hány: Goethe szíve agyag volt”.

Gömör vármegye táblabírája, az egy időben még egy kicsit nemességével is kérkedő Petőfi, hamarosan megbánta, hogy kocsisfajta nagyurakkal evett egy tálból cseresznyét. Lentről jövő, hírekapott embernek rövid, de bizonyos fátuma ez: akármilyen isteni gögű, megszedül a társadalmilag magasabban állók hódoló barátkozásától. Petőfi büszkébb, erősebb volt, mint mások lettek volna az ő helyében, de ezen a bárányhimlőn neki is túl kellett esnie. „Anyagilag is segítettem” — írja sajnálkozással, dühvel és irigységgel még 1866-ban is jó Szemere Miklós úr. S Hazucha Ferenc szorgos „Hírlapi méh” volt arra, hogy Petőfit össze próbálják csípetni vele, hogy a Garayakról és Toldyakról[*4] illedelemből ne is szóljunk.

Csinálhatott volna Petőfi nyolevanszor újabbat a poézisban, ha a Parnasszust el nem hagyja vele, nem történik annyi sok baj. De Petőfi sokszor nagyon rossz, de gyilkos rímeivel, soraival az akkori Magyarország legkényelmesebb uraira lövöldözött. Nagyon utálta a mágnásokat, holott máig terjedt tapasztalataink szerint akkor és még ma is a „törzsökös nemzet”-nek ez a legkulturálisabb csoportja. Ebből is kiválik általában a katolikus mágnás, s ezt én — mint majdnem négyszáz esztendőös kálvinista — szomorúan ismerem be. Petőfi — s jól tette a maga idejében — nem kínlódott ilyen újfajta megkülönböztetésekkel: egyformán utált minden mágnást. De észrevette, hogy a falusi kúriák legwerbőcziesebb[*5] népe — kicsi kivétellel — talán még hitványabb és ártalmasabb az akkor úgynevezett arisztokratáknál. Petőfi volt az első, aki észrevette, hogy a lecsügedt, koldus nemesség és az eleven pórság között kell jönniök az új, vezető magyaroknak. Meg tudta érezni a zsidóság hivatottságát a kialakulandó, új magyar társadalomban, de eleve elátkozta a leendő, hazug, nacionalista Rákosi Jenőket. Ez a Rákosi-fajta már jelentkezett a Petőfi idejében, s hogyne gyűlölte volna őket Petőfi, aki mindené volt, az egész életé, minden

emberé s az egész világé. „Megnézem a tengert — írja Kerényinek —, melyet annyira óhajtok már látni, mert hisz ez rokona a szívemnek, mély és viharos. Megnézem Shakespeare[,] Shelley és Byron hazáját, a sötét Angliát s . . . a fényes Franciaországot . . .”

És mégis igaza volt, amikor a gyűlöletével a magas platánok tetején járt: a mágnás és a nagypap mostanáig megmaradt. Kossuth is félt tőlük, Deák óvakodott, Tisza Kálmán fölhasználta őket, Tisza István szövetkezik velük. Hajh, Petőfi be jól érezte, hol a bitangság, hiszen az úgynevezett, sőt hamis nevű dzsentrí ma már majdnem csak kasznár-szolgája a főúri és főpapi nagybirtoknak. Van elevebb s európaibb kicsi hányada is, de többik része a Petőfi „Magyar nemes”-e. Ez kicsit angolruhásabb, ostobább, mulatságosabb és siralmasabb, de ugyanaz.

A „népies” értelmet változtatott Petőfi óta, de a „népies” ma lett csakugyan s nagyon aktuális: a mai Magyarországnak immár kifakasztani való hályogproblémája.

Furcsa dolog ez: én — néhányszor már bevallottam — a demokráciát, mai formájában, nem tartom túlságosan gyönyörűnek. De okvetlen és elkerülhetetlen lépésnek a haladás felé, s szükségesebbnek, mint Franciaországnak, mint bármely országnak. Essünk túl rajta, mert túl kell esnünk rajta, s nemigen akad érv a kíméletre. A legifjabb mágnás generációnk — szégyen, hogy erről mi komolyan s kötelességesen beszélünk — tanultabb, de elfogultabb s betegebb a réginél. Nyomorult közjogi helyzetünk szerint nem az ipari munkás a legerősebb fegyvertársunk közkatonai rangban, hanem a földhöz ragaszkodó paraszt. Petőfi nem alkudott, Petőfi nem alkuszik, s Petőfi a forradalomé volt. Nem szabadság kell nekünk, romantikus, szilaj, pusztai szabadság, de az a szabadság, amelyet Petőfi *csak* sejtett. Ütni, vágni, fiatal-ságot teremteni ez öregségével dicsekvő országban: „az én kardom nem fűzfa . . .”, „a lobogómmal még találkoztok” — ezt mondta Petőfi.

*

Petőfi előtt s Petőfi után még sokáig voltunk és leszünk mi már a régiiek: politikus fajzat, hamisan magyarok. Rokonságunk közelebbi Spártával, mint Athénnal, de se Spárta, se Athén nem minták nekünk: alacsonyok és késők vagyunk. De furcsa és tragikus, buta és isteni sors, hogy mi mindent, mindig a politikától kaptunk és kapunk. Vagyont, hírt, állást, szeretőt, feleséget, vallást, elvet, megnyugvást, gyermeknemzést és halált, mindent.

Petőfi szerelmi élete titok, miként az elefántok násza is az, holott az elefántok *igazi* életében is a szerelem a fő. Kinek adhatta

oda első odaadását ez a csúnya, nagy fantáziájú, bolond, kedvetlen, kedves fiú? Nem tudok eligazodni, bizonyos, hogy nagyon korán érezte és szenvedte a maga hím-voltát. S bár tisztaságra törekvő legényke vala, én nem esküszöm meg, hogy a sok szomszédasszony-dajka s kicsi cselédlányok nem rontották-e meg Petőfi Sándort?

Butítani abban az időben még alaposabban tudtak, mint ma, s a nőt igen-igen változatlanul kívánjuk talán sok ezer év óta. Művészember nem józan ember, hamarabb nem józan, mint más, de ami ezek alatt a szavak alatt van, nem biztos Petőfiről.

Valószínű, hogy háromesztendő korában már azok közé a gyermekek közé tartozott, akiket ma a művelt tudatlanság fölvilágosítandó gyermekeknek hív. Vágyas ember volt bizonyosan Petőfi, s egész bátorsággal állítom, hogy nemi kielégítetlensége nem kicsi mértékben szédítette a színpad felé.

A csúnya legénykét, aki rossz színész is volt, aligha csókolhatták az idejebeli színpad legnagyobb némberei. De a kis cselédlányok után, a diákság, katonaság szerelmi szomja után egy kis kevéssel több is sok volt.

Megkérdeztem egy mai, nagyon férfias, okos, de még mindig elég hisztériás, kiváló írónót:

— Mit gondol: vajon Kornélia meghallgatta-e Petőfi Sándort, a sárga fogút s ápolatlan körműt?

— Nem hiszem — válaszolt e tiszteletreméltó, ravasz, sőt zseniális hölgy —, mert Kornéliának több esze volt és több udvarlója.

Ecce, immár nekem nem szabad ezek után még kegyeletből is azt gyanítani, hogy Petőfi legizgágább férfiasságának szent korában hozzájuthatott volna egy ápolat, rendesen fürdő, finomabb nőhöz. Mert Kornéliát nem régen földelték el, s mert Petőfiről majdnem bebizonyított, hogy több volt benne a vágy, a provokálás, mint a szerelmi szatiszfakciók képessége.

Pedig Petőfi nagyon szerette a szerelmet, s itt jön a paradoxon: került a konzekvenciákat. Ő már a betegesen, nagyon fejlett férfiútörzsnek volt a harcosa: minden nőt akart, kívánt, s boldog volt, ha egyetlenegynek horgán megakadt. A poéta, a Petőfi-féle poéta, ez a ritka üstökösféle, hasonlít az asszonyhoz. Ezért fél tőle, az asszonyembertől, mindig, ezért szalad utána, mint egy bolond, s ezért dalol több szerelemről, mint ahányra a gerince képes.

Igen: a politika vezette el Petőfit legtragikusabb asszonyához, a feleségéhez is, miként már céloztam erre. Nagykarolyba ment barátkozni, vidulni és politizálni Petőfi Sándor, aki már akkor a legnagyobb poéta volt a két hazában. Jó ezt erősen leírni,

mert az impotenseknek Jámbor Pálnál silányabb légiói szeretnék elhíttetni, hogy a népszerűség: gyalázat.

Szendrey Júlia elérhetetlennek látszott a kóbor költő számára, s Petőfi szerelme e fikcióval kezdődött. Általában Petőfi nagy és igazi szerelmei azok voltak, amelyektől olyan távol volt, mint az Élet a Haláltól. Etelkát akkor tudta nagyszerűen, örökre szeretni, amikor Etelka már nem volt, s e szerelemből immár csak dalok születhettek.

Régi dolog, s még Gyulai Pál is meg tudta látni, hogy a hitvány származású Petőfi fölocsúdott, ha egy úri lánnyal beszélt. Összes, hirtelen, lármás szerelmei a királyi gógú s a maga társadalmában majdnem senkinek férfiúi ágaskodása. Származása hitvány volt, természetesen, az akkori Magyarországnak, s aligha volna sokkal nemesebb a mainak. Utálatos ország ez ma is, s egyetlen szerencsénk, hogy azok mondhatják ezt meg, akiknek nem üvölthetik oda a cokit. Aki ezer s egy-két év óta itt élt családban, származásban, hagyományban, vérben váltott jogot magának — ugye bizony? — a fajtája megrovásához. Ez nem azt mondja, hogy Björnsonnak ilyes joga kevesebb volt és gyengébb, de a miénk biztosabb jog. Fontos dolog, hogy biztos és csak alkalmilag magyarosodott ellenségeinkkel szemben hangoztassuk az ő saját hadi kiáltásukat.

Petőfi, még ha talán tót volt is ős származásában, roppant nagy igazságot viselt a maga valójában. És ez a fiatal, ez a szerelmes, vágyakozó, nőkvánó Petőfi a politika által kapta meg Júliát. Hát elment Szatmárba Petőfi, elment, mert nyugtalan volt, s mert nem tudta, mit kell tennie, s azután, amit tesz, vagy nem tesz, mi következik.

Ott dicsérték előtte, Petőfi Sándor előtt, a jobb bőrű s a jobb öltözetű nőket. Hirdették, s ékesen mondták neki, hogy némely magyar vármegye már versenghet a forradalmi Párizssal. És Petőfi nem lett volna Petőfi, ha Pap Endrének, Riskó Ignácnak és a többieknek el nem hiszi az el nem hinni valókat.

Egy Károlyi grófort ünnepelt akkor a nemes vármegye, s ez ünneplésre becsődült a mágnás, a gazdag nemes, a hét-, sőt két-szilvafás úr is. Majdnem olyan gyalázatos volt a szolgatempó, olyan gyakori, mint máma. S ekkor történt, hogy az észre sem vett, a különböző Petőfi így szólt:

— Ugyan mit tudnak az urak az ilyen emberen magasztalni. Hiszen az apja, a nagyapja, a szépapja s minden őse hazaáruló volt.

Őrült nagy volt a megrökönyödés, s a vármegyei urak, az akkor is többnyire hülyék, kérdezték:

— Hallja az úr, kicsoda az úr, ilyen fráter, hogy mer az úr így beszélni? Megmondjuk a grófnak, s akkor az úr holnap már börtönben ül.

Petőfi nem ijedt meg, holott minden oka meg lett volna a megrökönyödésre. Abban az időben azonban Magyarország nagyon komolyan akarta, hogy európai országnak láttassék.

Júlia (rég, verklis nóta) nem illett Petőfihez, de én kiigazítom azzal, hogy Petőfi tolakodó volt itt. Mert Júlia várhatott volna bárkit, törődjünk bele, hogy ő Petőfi mellett a francia forradalom híres asszonyszerepeit akarta. De az áldozat mégse Petőfi volt, aki tudott, akart hinni, aki engedte magát vitézzé üttetni, s aki meghalt, ma se tudjuk, miként. Petőfinek nyilván nagy büszkesége volt, hogy az öreg Ignác apától elvette a lányát. A lenről jövő embereknek szörnyű kíméletlen s majdnem alvilági gögje ez.

Petőfi nem azért örült a házasságának, mert szerelme beteljesült, hanem azért, mert mindenki ámult. Ma, ha ma születnék egy Petőfi, az okvetlenül egy Károlyi-konteszt szeretne megkapni. Petőfi korában már az nagy dolog volt, hogy a Károlyi grófok erdői prefektusa beadja a derekát, s elbocsátja a lányát.

Borzasztóan becsületes és az emberinél több volt Petőfi az ő nemi életében, ami mégiscsak a legfontosabb. Talán nem is tehet róla, hogy ilyen volt, hogy ez volt, de ilyen és ez volt. Majd elmondjuk a többit is róla, kortársairól, szerelmeiről, feleségéről, pusztulásáról, furcsa nagy életéről. Egy bizonyos: máris a nyakukra hágtunk az aljas előkelőknek, akik Petőfit dicsősége palástjába kapaszkodva megalázták, és meggyalázták őt.

*

Talán Uray Endre, ha feleségül kapja Szendrey Júliát, elnápángolta volna alaposan néhányszor, s talán ez használt volna az erdői George Sand-nak. Azonban Júlia küldetése nem ez volt; Júliának, a kontesztkedő tisztartóleánynak az „istenadta phantasta”, Petőfi Sándor útjába és sorsába kellett sodródnia. Nem igaz az akadályok fontoskodó legendája, mert Petőfi házasságát valóságosan fatális buzgalommal támogatta minden. A Júlia hisztériás megbízhatatlansága, a besúgók, a riválisok, sőt a szigorú apa, Ignác úr is, mind támogatók valának. Szóval ezt a normálisnál jóval boldogtalanabb nászt és házasságot ezer okos, kardos arkangyal sem akadályozhatta meg. Ez a házasság régen elvégzetett Júlia mivoltában s abban a hajszás, sóvár, kóbor legényéletben, melyet Petőfi élt.

Okvetlenül a nyugtalan, friss, sima bőrű, úri, furcsa nőt kereste és kívánta meg Szendrey Júliában Petőfi. De még hevesebben

óhajtotta s akarta benne és általa az irigyelt, szép polgári nyugalmat. Petőfi rakoncátlan, vad, beteg, neuraszténias, szándéktalanul nagyon komédiás alakjához illik ez a bús paradoxon. Az ő Bolond Istókja egyike a világ legravaszabb és legszerencsésebb házasodóinak, s Petőfi nagyon hitte, hogy ez a valami. Ha valaki megházasodik, azt teszi, amit a komoly emberek szoktak, s komoly ember számára menni: a művészember legforróbb és leggyötrőbb iparkodása.

Petőfi azt kereste a házasságban, amitől — aminek még a gondolatától is — Szendrey Júlia menekült: egészséges, közönséges szomszédaink idilljét. Persze, hogy ilyen esetben minden Petőfi úgy lakol, mint a mienk, aki éppen Szendrey Júliában fedezi föl e nagy sorsprobléma megoldóját. Abban a Júliában, aki mikor először gondol arra, hogy Petőfi vezesse ki őt a kicsinyesség, csönd és unalom honából, csak a megszokástól retteg. Pillanatig sem iparkodik azzal tisztába jönni, hogy jól fog-e esni a petőfinesség testi konzekvenciája, amihez pedig volt talentuma, a testiséghez tudniillik. Naplójában kedve szerint tudott hazudni önmagának is, de Petőfiért még naplós áltatásokkal sem volt eleinte túlságos kedve megerőltetni magát.

Júlia úgy gondolta: elég az, hogy Petőfi elviszi városi életbe, lábba, szenzációba, szabadságba, férfiak, győzelmek, lehetőségek közé. Mikor Petőfivel összezördül, Amerikába készül, de Párizson keresztül, s franciául tanul nagy hévvel, hogy „kurizáltasson magának a francia gavalléroktól” Hazugság, hazugság, éppen úgy, mint amikor Júlia naplója kezd szerelmi írásgyakorlat lenni, átdolgozása a leglángolóbb Petőfi-verseknek. S mikor Júlia már elhitette magával, hogy féltett életét Petőfire bízta, akármi jöjjön azután, mert Petőfit, csak Petőfit szereti, voltaképpen visszatért ösztöneinek a sugalmához: csak Petőfi viheti őt arra, amerre vágyai űzték. És Petőfi hiába dalolta „Isten veled, te szép családi élet”, ez a „szép családi élet” gyors, biztos, kegyetlen tempóban eljött.

Nagyon meg kellene cibálni az egész kort s minket ezúttal érdeklő szereplőit, hogy igazit kacaghassunk a majdnem lányrabló Petőfin. A nagy harcon, melybe beleképzelte tagadhatlanul[!] érdekes önszemélyét először Petőfi s romantikusan szörnyűséges és zord aparangját a vén Szendrey. Hiszen Gyulai Pál csakugyan vőnek valóbb valaki volt később Petőfinél, ha nem is ért föl Uray szolgabíró úrral. De bizony én úgy érzem, hogy az öreg Szendrey okosan zordoskodott és komédiázott, már azért is, mert abban az időben a komédiázás volt az őszinteség divatos formája. Gondolta az öreg Ignác úr: ez a leány így is, úgy is bolondot fog csinál-

ni, összekerült egy másik bolonddal, ez a legokosabb megoldás. Legyenek egymáséi, hozomány se kell, támogatás sem, lelkiismeretesség sem, az övék lesz, hála istennek, mindenért minden felelősség. Petőfi pedig olyan ujjongással vitte el Erdődből Júliát, mintha ő lett volna a megelevenedett mesehős, aki, íme, hozza a hétéfjű sárkánytól a megszabadított királyleányt.

Nem bántom a mézesheteket, hiszen Júliának volt önmaga számára és önmagáért elég fantáziája, hogy mulasson. Petőfi valószínűleg sokszor érezte magát kielégítettnek és boldognak, habár kétségei s keserű izgalmi hamarosan támadtak. Petőfi valószínűen minden viharos csók után elfáradt, kételkedett és búsongott, s ő Júliával aligha bírta volna ki egy álló évig Koltón. Nyilván mind a ketten egyformán s gyorsan kívánczoltak az emberek közé, mások közé, egy kis dicsekedő körutazás után Pestre. Júlia már Koltón azt érezte, hogy a regénynek vége, nagyon érdekes, nagyon szép volt, de már elmosódott, idegen. Hiúsága révén még Pest előtt s pesti szerény életük kezdetén is azonban jólesően meg-meghullámlik a lelke. Még mindig el tudta magával hitetni, hogy ő Petőfihez tartozik, s hogy mindennek így kellett lennie.

Petőfi pedig dolgozik, fut, tanul, tárgyal, s vigasztaló verseket ír a már vigasztalásra szoruló Júliának. Mikor már ezek sem segítenek, írat az asszonyáról, arcképet közölteti, társaságokba viszi. S mert az idők kezdenek elektromosak, izgatók, később mennykövesek lenni, a hisztériás Júlia ideje is megérkezett végre.

Hiszen Petőfi biztatás nélkül vetette volna magát oda talán a szilajodó események közé. De mégis másként, máshol, ha mellette nincs a már szinte háborodásig fölízgatott, szenzációkat akaró asszony. Már Petőfi néha panaszkodik is, hogy később szégyellje magát érte, de panaszkodik, és — mégis rohan uszítottként. Ingerlékeny lesz, s ő, aki a kétségbeesést tartotta, hirdette a legnagyobb emberi bűnnek, egyre gyakrabban kap okot a kétségbeesésre. Hol van már az a Petőfi, aki a nyugalomért keresi a feleséget, s aki megveti a különösködő asszonyokat? Most igaztalanul támad meg s hálátlanul egy régi barátot, holnap könnyelmű barátságot köt a Júlia kedvéért. Ambíciók szállják meg, mint a beteg ördögöst, ambíciók, melyek sohse voltak, s Júlia nélkül sohse lettek volna az ő ambíciói. Nagyszerű szereplése még nagyszerűbb lett volna a szabadságmozgalmakban, ha nem a Júlia féktelen nagyravágya[!] kontárkodik belé. Petőfiné miatt szabadult föl benne az eddig férfiasan viselkedő, könnyelmű, oktalanul bajkereső gyermek. Elszólásai, merész, nagy-nagy vállalkozásai, elkeserítő kudarcai s félgyőzedelme mind Júliáért esnek. Petőfi magához veszi gyámolításra szorult szüleit, s Júlia nem titkolja, hogy

neki kellemetlen ez az öreg pár. Júlia gyermeket vár, s nem nagy örömmel várja, bizonyosan jobban szeretne volna, ha ez a gyerek késik. Békétlenebb, mint valaha az asszony, s Petőfi immár nemcsak biztatásra, de szabaduló, feledtető vággyal ágál a fórumon. A Júlia nyugtalansága miatt rohant olyan előre az események országútján Petőfi, hogy gúnyolódó ellenségei örvendve látták: nem térhet vissza. Petőfi nem alkuszik, s nem alkudott: csúfolták, hogy csak verseiben szeret meghalni, s megmutatta, hogy az igazi halálig is el tud menni.

Az erdői George Sand tehát teljesítette küldetését Petőfi mellett, szinte a görög mitológia kérlelhetetlenségével, kokárdával, vörös övszalaggal, vörös frígiai sipkával követte a férjét, míg az sorsához el nem érkezett.

A rövid hajú, férfiruhás, szivarozó, szabados, végzetes Júlia azonban csak addig érdekel minket, míg a Petőfié volt. Bűnösnek mondani könnyelműség és tudatlanság volna: ő szimbólumos büntetése volt Petőfi életének és zsenijének.

*

Petőfi nem volt az a boldog Herkules, aki elbírja a beteljesedéseket[,] se csókban, se dicsőségben, se másban. Nála minden beteljesedés egy-egy csapás: Júlia, a politikai diadalok, a barátságok, a pénz és a népszerűség. Szilveszter ő, Az apostol meg nem békíthető, örökösen lázas, olykor őrzöngő Szilvesztere, aki-nél a forradalomnak célja: a forradalom. Nemegetszer ő maga is megdöbben a saját török-szakad forradalmár voltától, s nem meri hinni, hogy a forradalom után az ő számára semmi sem következhetik. Ilyenkor szánja ő magának Lamartine szerepét, ilyenkor erősíti magát Louis Blanc olvasásánál, s ilyenkor hisz — persze —, mint egy gyermek.

„Az utókor mondhatja rólam, hogy rossz poéta voltam, de azt is fogja mondani, hogy szigorú erkölcsű ember valék. Ami egy szóval annyi, mint republikánus, mert a re[s]ublikának nem az a fő jelszava, hogy 'le a királlyal', hanem a tiszta erkölcs.”

„A monarchia emberei nem hiszik vagy gátolni akarják a világszellem fejlődését, haladását, s ez istentagadás. Én ellenben hiszem, hogy fokként fejlődik a világszellem, látom miképp fejlődik, látom az utat, melyen megy. Ő lassan lép, minden száz vagy néha ezer esztendőben tesz egy lépést, de miért sietne, hiszen ráér, mert övé az örökkévalóság. Most újra emeli lábát, hogy egyet lépjen a monarchiából a respublikába követem dicsőséges nyomdokát.”

S ehhez a Petőfihez írta 1844 októberében üdvözlő versét jó Sujánszky Antal, dicsőítvén őt, mint Isten haza, király poétáját. És ehhez a Petőfihez küldték később Kuthy Lajost rábeszélni, hogy most már sok volt a forradalomból, s jó volna, ha Petőfi csillapító verseket írna a nép számára. Rettenetes elgondolni, hogy ezt a fiatalembert alig ismerte valamicskét is valaki azok közül, akikkel élt. Ám igaz, hogy ő sem ismerte se országát, se kortársait, se egekig magasztalt, drágalátos népét.

Petőfi azt hitte, hogy az ő sötét, kis Magyarországa nagyságosan végigcsinálhatja Franciaország minden világrengető megmozdulását; két-három forradalom eseményét és tanulságát akarta ráhúzni arra a kis országra, mely igazában forradalmat se akart. Siratnivaló komolysággal s bolond-zéban buzgalommal játszott Pesten a jakobinusvezér szerepét Petőfi.

„Bátran és kérlelhetetlenül kimondott meggyőződésemmek inkább leszek mártírja, hogysem gyávasággal vádolhassam magamat. Mert én önmagammal akarok békében élni, s nem a világgal.”

Csodálkozik, hogy nemcsak a ravasz, úri reformer-bácsik, de az esernyős forradalom leghősködőbb ifjai is máról holnapra megokosodtak. Nem érti, hogy az emberek félnek egy kis vérontástól, holott vérontás nélkül nincs átalakulás. Politikai szereplése egyforma szerelmi szereplésével s egész nyugtalan életével. Azt hiszi, hogy a „békés Lafayette-[e]k” az okai a forradalom meghökölésének, s még szentebbül hiszi, hogy az isteni nép csak riadóra vár, hogy véresre tapossa a feudális világot.

Pedig 1848. március 18-ig Petőfiék egy kis úri forradalom részére kaparták ki a parázsból a gesztenyét. S mikor a Batthyány-kormányt kinevezték, Petőfire s néhány zabolázhatatlan társára nem volt többé szükség. S Petőfi csak későn kellett újra, mikor az ijedelemből fölocúdott bécsi udvar az úri forradalom gyümölcsseit visszamarkolta. Ekkor már újra nem akarták agyonverni, mert bántja a jóságos királyt, és zavarja az urak lakomáját. Jókai, hajlama szerint, a maga lágy, de szimatos okosságával nem esett át e válságokon: ő a körülményekhez szegődött. Jaj volna elképzelnem is, hogy Petőfi szemeiről leesik a szent hályog mielőtt meghalt légyen. Megérdemelte, hogy ezer csalódás után is azt higgye, hogy Magyarországon nagy, komoly forradalom tombol, mely mindenkinek a forradalma. Holott igazi forradalmár nem volt itt őrajta kívül, s ő azért volt forradalmár, mert még a szíves lehetőségekkel sem tudott megakadni.

Csak szláv származásával tudom azért egészen megmagyarázni Petőfi forradalmárságát s páratlan internacionalizmusát. S

egyéniségére és poézisára egyaránt ritka szerencsével került el a német hatást. Ez nyilván nem is lehetett másként, s ő azokat a németeket szerette csak, akik az ortodox németiség szemében máig is hiányos németiségűek. Pest falu volt még, Petőfi pedig, a magyar puszták Petőfije, „a természet vadvirága”[,] szomszédhozta a várost, az igazít. Oh, mennyire vágyott látni, utazni, milyen áhítattal tervezte Párizs megnézését.

Minden, ami név, múltban vagy távolban, kultúrát, nagy kultúrát jelentett, az ő papirosán mitológiaivá vált. Ez a beteges, néha delíriumos, titokzatos nosztalgia cselekedtette, hogy ő vágyakozásai szerint látott, akart látni mindent a maga korlátolt tornapiacán. Úgy csinálta a forradalmat, mintha Párizsban élne, úgy haragudott, utazott s mart, mint Heine. Úgy fájlalta, csúfolta a világot, mint Byron, és ha szabadságot emlegetett, fiatal tüdővel s gyermekes rajongással fújta azt világszabadsággá. Az ő népmádása az internacionalizmus egy kényszerű rítusa volt, s ő nem is a népet, hanem a népeket szerette. A népek: — amikor ezt ki mondta vagy leírta, mindenható erők világgraszoló lázadását érezte.

Kevesen látták eddig még meg, hogy a Petőfi vallása, a bennünk és a mindenségben fejlődő világszellem, a legmagasabb és legmélyebb gondolat volt akkor. És hogy az úgynevezett legújabb művészeti evangélium is voltaképpen csak ennek a vallásnak nagyobb szótáru katekizmusa.

Az a magyarság, mely övéinek exhumált porai fölött cifra püspökkel mondat cifra beszédet, gyalázatosan bánt vele akkor is. Akkor sem volt képes, ma sem az, Petőfit látni, szeretni, hálaosan dicsőíteni olyanként, amilyen. Lehúzza magához, meghamisítja, befogja kicsinyes érdekeinek ígás szekerébe, mert mégsem bánhat el úgy vele, mint Heinével Németország.

Meg kellett hálnia, hogy rosszabbul ne járjon: de Werbőczy és Kossuth nemzete akkor elbánt vele, hitegette, hívta, uszította, kihasználta, megalázta s elrúgta. Ezt teszi vele ravasz, hódolást színlelő formában ma is, s ma nem mehet síró, szegény, cirógatást váró, mostoha gyerekként a kis Bem apóhoz, aki szintén nem tudta, kicsoda az ő Petőfije. Ahhoz a Bemhez, akiben igazán látom és elhiszem, hogy a lengyel a Kelet franciája, mert generózus, mert ágál, s mert tudatlanul is fölér egy germán tudóssal.

Magyarország úgyse adott Petőfinek semmit, s amit adott, színlelt kölcsön volt. Petőfi adta, hogy szíve örömeire visszakaphassa. Egyébként is már minden elvégeztetett, s ha nagyon és hidegen elmélkedünk róla, még igen jól is járt Petőfi. Ami ragyogás lehetséges volt ezen a poros, szomorú levegőjű tájon, kidélílibáozta magát, elragyogott, s a többi nem volt volna érdemes megvárni.

S a huszonhét éves, kamasz Vulkán is irigyelnivalóan, szépen dolgozott: a maga számára is megélte a megélnivalók tömérdekét Petőfi: mehetett. „Legnépszerűbb” lett itt-ott a nemrég csavargóból, irigyelték, utálták, kitomboltatták minden dühét, s félek, hogy nem bírta volna el a fokozást. Azaz: nem is volt arra szükség, hiszen éppen azért kellett úgy nyargalnia, hogy huszonhét esztendőjével ő legyen a legtöbbet élt magyar a XIX. század közepének magyar, tanyai lehetőségei között.

*

És apa volt, apa volt ez a gyermek, aki a szülőtiszteletet illedelmes, agyonfélemlített, iskolás fiúcska módjára komolyabban vette, mint Mózes tízparancsolata kívánja. Petőfinek fia volt, halottai voltak, kétségei, egy aggasztó asszonya, neve és hite, de mindenekfölött: fia. Ilyen erkölcsű művésznél, mint ő, Petőfi, ez a betetőzés, ez az, ami után már szinte áhítja az elernyedést: az apaság. A színészetet megölték benne Vörösmarty és az irodalom, a politikus agitátort Batthyányék, a barátot Tompa és még néhányan, a szerelmet Júlia. A lírát, azt gondolom, Petőfi Zoltán egy-kétórás korában, s ahogy a Zoltán fiú világra jött, már megbénuult az isteni hangszer. Petőfinek, éppen Petőfinek, az ő fia bevallatlanul azt jelentette, amit egy Ibsen-féle költőnek az étellel és művészettel leszámoló utolsó, irodalmi alkotás.

Különben is ezt az életet bajos volna szélesre bontott, végtelességnek futó vonalterveibe betölteni; bajos: lehetetlen. Már ott történt az elhibázás, hogy Petőfi abba a Magyarországba született, mely még ma is képtelen önmagával elhiteni, csak elhiteni is, hogy olyan, amilyennek Petőfi merete képzelni.

Végig próbálom gondolni százszor és újból százszor ezt a magyar titkok titkát, s érzem, érzem, hogy ez örökre titok marad, mint minden igazi valóság. Csakugyan gyermek-nemzet volnánk, hogy ez a csodagyermek nekünk, értünk, éppen értünk s éretlen, ifjúas szeleskedésünk idejére érkezett?

Csoda volt a számunkra, szenes vízzel oszlatott megigézés, s akiknek érdekükben állott, valóban úgy gyógykoztak ellene, mint bűbajos megrontó ellen. De csoda volt ő önmaga számára is, s ami valami szomorúan keveset megmagyarázhat nekünk Petőfiből, az megint egy utunkba hárult, kemény csoda. Ez az ember csodát látott mindenben, s nagy szerencsénkre a próféták örületével vallotta, hogy minden csoda, s hogy a csodák e légióját csak ő tudja megfejtani.

Bámult és látott, nem írhatnám le elégszer ezt, bámult és látott, bámult és látott ő, akiben minden csak akként és akkor

létezett, ha belsőjében élt. Próbálták már Homérosz rokonának is ítélni őt, térben és időben való bátor és hihetetlenül nagy, széles, szép elhelyezkedése miatt. De ő látta meg a kutyakaparót, a cigánykaravánt, a szélmalmokat, az alkonyati Tiszát, és csak látta, látta, látta. Benne volt, önmagában látta és mégis kívülről, szemmel és csak látó szándékkal látva, még nem látta ezeket senki nálánál jobban. Az eszméi a másokéi voltak, hidegek, gyöngék, idegenek akkor is, amikor úgy szabadultak el tőle, hogy még a vak is észrevette: ezek csak a Petőfiéi lehetnek. S amit pedig úgy látott, csak a látás kedvéért, hogy mindenki megesküdnek, hogy ezt másképpen látni nem lehet: ez Petőfi, csakis és örökösen Petőfi. A titkok titka itt bíborlik, s valahol itt kellene keresni a megfejtést, ha az Univerzum megengedné, hogy valamit is megfejtsünk az ő még kisebb titkaiból is.

Engem Petőfi tanított meg arra, hogy nincs világosság, Petőfi, a világosság Petőfije, a gesztusaiban külön-külön legköznapibb ember, a gesztusainak összetételében is egyszerű, de soha-soha meg nem érthető. Milyen szent, bolond rébusz lehet a szürke ember, ha még Petőfit is, a mindig átlátszásra a Nap elé álló, ragyogó Petőfit sem tudjuk megmagyarázni. Mert az igazság az, hogy a kivételes művész, kivételes akarata a megnyilatkozásnak, ő a megnyilatkozó kedve a rejtelmes Mindennek. S Petőfi csak azért nagyon és kivételesen a magyar titkok titka, mert nemcsak zsenije a csodálni valónk, hanem az ő hozzánk, éppen a hozzánk-érkezése.

Titkok titka marad-e ez mindig, vagy megmagyarázható lesz egy olyan jövődőben, amikor távoli és érdektelen lesz minden, ami Petőfihez tartozik? Boldogok, akik mindent megmagyaráznak, mert eszükbe se jut, hogy megérteni teljesen semmit se lehet, s kiváltképpen nem a nagyon világosnak tetszőt. A ma még dadogó, istenkísértő módszernek — hogy az emberek alig különböznek egymástól, s hogy minden embert ki-ki saját magából és maga által érhet fel — kell nagyot fejlődnie.

És írta a Zoltán életrajzát, és akarta, hogy Júliát tudja olyannak látni, mint amilyen nem volt, és búsan határozta el, hogy nem hal meg a hazáért. A „komiszságok” úgy hullottak sárga, nyugtalan arcára, mint a júniusi jégeső a kincseket rengető, ártatlan búzatáblákra. Még pénzt is dobva adtak neki, holott az utolsó hónapokban már-már üzletemberré nőtt, sőt színdarab írásába kezdett. Egészséges undorral undorodik a hon nagyjaitól, s a tökéletes boldogságot ígéreti magának, ha elfelejti, hogy hazája is van. Bemhez írott levelében megátkozza az egyenruhát, mely neki csak megaláztatást szerzett a törpe, hencegő, generális senkiktől. Ez a Bemhez írott levél a Szemere miniszterelnökhöz írott

levéllel együtt, egymás mellett szinte haláldokumentumok. Az ember már meghalt, amikor így ragaszkodik, kesereg, hálálkodik, önérzeteskedik, mint Petőfi a két olyan nagyon-nagyon különböző levélben.

De valahova menni kell, Mezőberény nem jó rejtekhely, külföldre menni[, ehhez] sok pénz és sok boldogság-hit kellene, s egyikből sincs sok. Már közel járhatott az a kozák, aki a halált hozhatta, és Petőfi kedvetlenül habozott: Damjanichhoz meneküljön-e vagy az ő Bem apójához. Dühvel érezhette azt is, hogy a fölfordult, zavaros, katasztrófa felé lódult kis országban éppenséggel senki sem látja be, hogy Petőfi miért kerülje el a bajt. Bántódásait, jogos szitkozódásait annyi megaláztatás miatt, színészkedésnek tartották: haragszik, mert fél. És önmaga mögött állott — önmaga, aki büszkén hirdette, hogy ő a pillanat-elhatározások hőse, s az a Petőfi,[aki] megfizeti az olyan adósságokat is, melyekről versekben adott kötelezvényt.

Júliának nem használt, de inkább ártott az anyaság: elviselhetetlen tempóban nőtt benne az a kitaposást érdemlő hisztéria, mely kiváltképpen gyilkos lehet olyan valakire, mint Petőfi. Jobb idegekkel is bele lehetett volna az összegabalyodott dolgokba bolondulni, s nem csoda, hogy Petőfi megzavarodott. Annyi bizonyos, hogy mikor Petőfiék Erdély felé indultak, nem a halálba akartak menni, de Petőfi már a halált se bánta. Tisztán nem látott, de annyit okvetlenül, hogy nagyon megcsalta az élet, s nagyon megcsalta ő is önmagát. És vitték öntudatlanul: a bajokkal teltség, az étellel túlságosan jóllakás, melyet ma krisztusi sorsnak keresztelnek el a farizeusok és tudatlanok, a vég felé. Mintha Krisztusnak egyéb öröme és kedve se lett volna, mint a meghalás, csak azért, mert végül meg kellett halnia.

Meg kellett halni[a] Petőfinek is, jó is volt, hogy meghalt, gondolt is reá, egy-két meghalást már magában cipelt, de dehogyan is akart meghalni. Úgy ment a kétségbeesett bizonytalanságnak, mint maga az Isten is tenné, ha ember volna: hátha történik valami jó, mikor már rosszabb ügyse jöhet.

Hideg rázta a saját bátorságától s a már biztosra vett nyaktöréstől Magyarországot, amikor Petőfije elindult életét elintézeni. Mindenki[*6] magát féltette, a maga bőrét, a maga kis gyáva életét; mindenki a maga volt kurázsiját átkozta. Ki az ördögnek jutott itt akkor eszébe, hogy Petőfivel mi van, és mi lesz, s kinek volt itt akkor ideje és esze azon gondolkozni, mije volt e korszaknak Petőfi?

S a nagyszerű önáltatások gyönyörű, páréves kódéből egy véres színű, nagyobb kódbe vész el az ifjú Petőfi alakja. A nem

alkuvóé, aki azért élt, harsogott, hogy hamar végezzen el mindent, s hogy ne legyen belőle megalkuvó. Úgy látták, hogy a vesztett csata után még inálva inalt magát menteni egy nagy kukoricásba. Nem hiszem, megállott biztosan a kukoricás előtt, mely jelképe a magyar életnek, a magyar rengetegnek. Nem, ide már nem volt semmi kedve újra bemenni, kétszer nem történik csoda, életnek itt az ő élete több volt a többinél. Megvárta, míg sírba tapossák megvadult szláv katonák, kikhez az ő vére hasonló volt, s akik tudnak ölni, élni és meghalni nagyszerűen.

Renaissance 1910. jún. 10. — aug. 25.

Ady Endre

35. SHAW BERNÁT: „THE DOCTOR'S DILEMMA”

A Magyar Színház bemutatója

Lunatikus hajlandóságú elméknek komolyan azt tanácsolom, hogy Bernard Shaw úrról mondjanak le, netán fájó szívvel is. Mert Bernard Shaw úr a jettatura embere, boszorkányféle ember, s többet vesz el, mint ad. Mikor én először találkoztam vele, megesküdtem volna, hogy az idők új teljességéhez érkezünk el. Íme, itt van Bernard Shaw: az új ember, évezredek óta az első új művész, az új művésztypus ősapja. S most, hogy az Orvosokat láttam és hallottam, megint hogy baj nem történt velem: túlságosan fölindultam.

Első gyanúja és babonája az az embernek, hogy, lám, a hitetlenségnek is van zsoltárja és zsoltárirója. Eddig nagy kényelmesen azt szoktuk meg, hogy a művésznak a hit: a hiánya és a művészete. Nincs baj, ma már biztos vagyok, hogy Bernard Shaw úr nem hitetlen, nem csoda, sőt nem is nagy művész. Ha latin fajúnak születik, nem is csinálhatott volna ilyen nagy lármát: könnyű az angolnak borzasztani.

A Bernard Shaw problémájának egyetlen megfejtése, hogy Shaw nem kontinentális ember. Szép, nyugtalan ír-angol, azon országból való, ahol a Galilei-tételt is még ötszáz évig megbotránkoztatva harsoghatja el egy kötekedő, szellemes ember. De belsőjében Shaw olyan gyermekes, romantikus, közönséges, mint a legdivatosabb angol regényíró.

Hogy Shaw úr ezt feltűnően titkolja, s hogy az ellenkezőjét írja le mindennek, amiben titkosan hisz: ez a Shaw-művészet.

De nagyon más dolog most már Bernard Shaw-nak a színpadi produkciója, melyben mindenki benne van, aki eleddig a színpadra

újat hozott. És valamivel több is, ami azt jelenti, hogy Bernard Shaw valóban igéző szemű, ráolvasó ember, akit Angliában is megégettek volna száz esztendő előtt. Sőt ma is megégetnék, mert ahogyan titkos önmagát csúfolja, az egyszerűen máglyát érdemlő cselekedet minden kicsúfolt polgár és angol előtt. És annyi az angol, és annyi a polgár manapság, és annyi ember gurul dühbe, ha az ő rejtett vélekedéseit valaki piacra viszi.

Shaw szereti a színpadot, szereti a melodramát, melyet csak alakoskodva gúnyolt ki Az ördög cimborájában. (Az orvosokat se játszották jól a Magyar Színházban, de milyen nagy a haladás Az ördög cimborájának vígszínházi agyonhamisítása óta. Ha már kell, pedig kell, Shaw-t játszani, Shaw ellenére egy új játéktípust kellene csinálni, mely Shaw-t magát is megdöbbené. Az ő páratlan és csodálatosan mégis gyáva szimbólumait úgy kellene ordíttatni a színpadon, miként ő benne, Shaw-ban ordítanak.)

Igen, Shaw a szkepszis szimbólumaival dolgozik, egyenesen színpadra, sőt sikerért, de jézusi pózokkal. Jézusi pózokkal, sőt talán érzésekkel is, és egy-egy Shaw-darab egyenesen a rendezésért van írva. Az emberek mellékesek, a történések pláne alacsony számítás, de ahogy az emberek fölvonulnak, megállanak, elmennek, jönnek, szólnak, látszanak: ebben minden volt, levő és vajúdó világnézetek találkoznak. A színpad legzseniálisabb újságírója ma Bernard Shaw úr, akiben megvan minden — elért eredmény.

Még abban is újságíró Shaw, hogy nincs türelme önmagát s csak bennfentes intellektusok számára készült szimbólumos művészetét húsz percnél tovább logikusan csinálni. Az Orvosok első két felvonásának preparáló, szellemeskedő, semmi, kétötöd részét például Molnár Ferenc ezerszer szellemesebben, kontinentálisabban, művésziebben csinálta volna meg.

A Magyar Színház előadása nagyon ambíciózus volt a kellő Shaw-féle szkepszis, értés nélkül, szóval majdnem Shaw volt. Színészekről nem érdemes, nem illik írni, de Sebestyén volt az összes szereplők között, aki igazán tudja, mit csinál. Dehát a színészek, már Shaw tervei szerint is, nem számítanak a rendezés mellett. A rendezés pedig mintha megértette volna egy kicsit, hogy Shaw-nál egy beállítás többet ér, mint a ravasz, melodramás, szükségtelen részek megjátszása.

És ismételtén óva intek mindenkit, hogy Shaw-ban higgyen, mert Shaw-nak éppen az az ereje, boszorkánysága, hogy nem akar hívónek látszani, holott — hívó.

Ny 1910. október 1.

Ady Endre

36. JÓSLÁSOK ÉS JAVALLÁSOK

I.

A Heywood-cég bűne

A Heywood-cég angol cég, könyvkiadó cég, jeles firma, melyet a napokban súlyosan megsántított a puritán angol törvénykönyv hajítófája. Sajnálom, hogy ez a dolog magyar dolog is, mert egy-két év óta kerülöm a magyar problémákat, melyek túlon-túl fűtik az embert. Pláne, ha az ember újságíró és magyar újságíró, aki kötelességének tartja, hogy tizenöt millió más ember helyett legyen becsületes. Azonban és hála istennek ott tartunk immár, hogy minden probléma magyar probléma is egyúttal, és minden valamirevaló magyar ember: újságíró. Másutt csinálhattak előkelő, magas választófalakat az újságíró s a másfajta író között, de nálunk ez nem sikerült. És én, szegény exújságíró, az örömkönek örömeivel, de szemérmatosan és persze óvatosan, leszek ezúttal megint újságíró. Ez nem nagy szégyen, szép szükségesség, sőt előkelő, új, magyar, úri játék, mint a hadászat[!] és a kártya vala.

Szóval a Heywood-céget nagyon megbüntette az angol bíróság, mert úgynevezett pornográf könyveket adott ki és terjesztett.

Istenem, kár volna újból kezdeni a gúnyos litániát, hogy az angolok vehemensül titkolják a maguk erköcstelenségét. Azaz: az angolok szeretnének olyanoknak látszani, mint amilyenek nem tudnak lenni, s áhítnák kortársaikat s utódjaikat visszatartani a bűnöktől, melyekben bűnősek.

Egyszer-kétszer, húsz év óta, amióta húsz példánynál több vásárlódik egy könyvből, nálunk is megpróbálták ezt a komoly angol viccet. Újabb dagasztású bulvárlapjainkra pláne kényelmes dolog volna ezt az angol példaadást használni. Sőt azt valom, hogy erköcstelen magánéletes törvényhozóknak megvan a joguk, hogy drákóian erkölcsös törvényeket hozzanak. Miért ne volna az szép, hogy szennyes erkölcsű emberek gondoskodjanak az utódjaik külön, szüzebb erkölcséről?

Azonban, azonban: az erkölcs s a szexuális viselkedés félig titok, egynegyed részben gazdasági jelenség s egynegyed részben osztályozhatatlan eleddig. Kár volna erről sokat prédikálni, mert minden olvasni tudó ember tudja a maga körületes eseteit, s voltaképpen nem is erről van szoros[!] szó.

Arról van itt szó, hogy van-e pornográf könyv és írás, avagy frástudók és farizeusok találták ki ezt a problémát?

Úgy sejtem, érzem, talán tudom is egy csöppet, hogy sohse volt, s ma sincs pornográfia. Ami egy emberi agyon, ha örült agyon is, átjön: ítéletté változik, sőt igazsággá változik.

Soha még az irodalom nem adta a szexuális életnek olyan képét s magyarázatát, mely az irodalomhoz illik. Ez bizony hiányosság és szomorúság, embertelenség is, de ezen nem segít az angol bíróság.

Oh, én emlékszem a magyar, kivonatos, buta és igazán erkölcsstelen Zola-fordításokra, hiszen ifjúkorom olvasmányai valának. De egy erkölcsstelen, egy pornográf könyvet ma is — holott szánom-bánom fiatalságom tévedéseit — többre becülök ezer meg nem frott s nem olvasandó erkölcsös könyvnél.

Úgy látszik, hogy szociális forradalom készül szerte, Európában, Amerikában, az angol Ausztráliában s a déli Afrikában. Bizony mondom, hogy szerelmi forradalom ez, mert a gyomor nál mindig zsarnokabb lesz a szerelmi inger.

S az irodalom, mely mindig csak ezt csinálja, amikor nem is akarja, a szerelmi inger kiszolgálását: sohase lehet erkölcsstelen.

Erkölcsstelen az, aki abban az erkölcsben hisz, amelyet nem követ. Erkölcsstelen volna a Heywood-cég is, ha érdekes könyvet úgy adna ki, hogy rászoktassa ezek olvasására az embereket. De a Heywood-cég csak gyarlóan alkalmazkodik — bár pénzszerzővággyal — a nagy publikum erkölcséhez, főképpen a titkolt erkölcsökhöz. Egészségesse és szűzzé a világot az egész középkori kereszténység sem[*] tudta tenni. Örülünk, ha az úgynevezett pornográf irodalom legalább a hazugságról leszoktat lassanként bennünket.

II.

Franciaország Afrikába készül

Kalandoz képzelődésnek tetszik, de valamikor csak egy nem is nagy darabnyi európai Franciaországgal kell számolni itthon. Európában Franciaország megunja egy-két évszázad alatt a tönkrement nagyúr sorsát viselni, s szépen áttelepszik oda, ahol újból nagyúr lehet. Ami Franciaországot ma is már tudatosan, ösztönösen vagy együtt kormányozza, az: az Afrikába átköltözés. Partjait, határait szagatja, szorítva tolja a germánság tengere és az igazi tenger is Nyugaton, a Sors és minden. Afrika várja, hevesen vonzza az ő új polgárosítóit, s az északi afrikai birodalmat Franciaországnak kell megcsinálnia.

Talán az új Karthágó is készülöben van már a mai s még helyesebben, jobban mondva: a régi Párizs helyébe. Még szomorodni sem illő ezen a dolgon, mert ez törvényes, elháríthatatlan, szép, mint az élet és a halál. Hivatott nemzetnek, hivatott kultúrának hivatását be kell töltenie, s Franciaország azért nem szaporodik itthon, mert itthon már elvégezte hivatását.

Milyen beszédes jel az például, hogy Sedan óta majdnem Marokkó miatt kellett először komoly, halálos tűzbe ugrania Franciaországnak. És az talán véletlen dolog, hogy Gambetta óta Franciaországnak a déli fele küldi a szereplő emberek erős nyolcvan percentjét? Bizony megindult az átköltözés, természetes, kijelölt úton s egy bevégzett és Európában felesleges luxussá csökkent civilizáció után.

Ma is már, bár újból furcsának látszik, holott elért igazság: Franciaország a világ egyik legelső muzulmán országa. Egyiptom kényszerű feladása után is nemsokára lesz annyi mohamedán alattvalója s vazallusa Franciaországnak, mint Sztambulnak. Az pedig már tréfásan szomorú, de igaz valami, hogy a jó francia ma meg[*] már Normandiában is barnás bőrűnek születik. Gyönyörű házasság lesz, de meglesz, ha a szentül frivol francia optimizmus a mohamedán fatalizmussal összeházasodik. Ámbátor az is igaz, hogy az északi Afrika mohamedánjai kissé szilajabban gyakorolják a kejtet, mint a török napszámosok.

A török ember se rémül meg szlávosan, németesen vagy magyarosan a pestistől sem, a kolerától sem. De Párizsban is ének fogadta az első kolerajárványt: „le voilà, le voilà, l'choléra” Párizsban mulattak a terror alatt, mulattak a Kommün legszörnyűbb napjaiban is: ez voltaképpen a víg fatalizmus, a szebbik. Amikor az elmúlt tavaszon a Szajna elöntötte Párizs jó részét, nemigen rémült ott meg senki, még talán az sem, aki a kissé sok vízbe belefúlt.

Szóval Franciaország s a francia nép igaz, született tehetséggel vállalhatja el, hogy arabus legyen majd a többi arabussal. Mohamed és tanításai ellen a mai kultúra érdekében így is, úgy is csak a francia oltás segíthet. Ez az a kultúrás, jeles méreganyag, a franciaság, mely szérumként hathat beteg, barbár szervezetekben.

Amikor a nagy, választó harc folyt az Egyházzal, Franciaország nem áldozta föl protektorátusát a török birodalom keresztényei, illetve katolikusai fölött. Itt is a majdnem öntudatlan számítás dolgozott, miként abban, hogy Törökország nagyon-nagyon fontos ország volt régóta, s lesz még jobban mostanában a gall kakas számára. Szegény gall kakas, lehetne sóhajtozni, hogy vágyaival ilyen perverzus messzeségekbe kalandozik el, de mikor

ez a messzeség nem is messzeség. Az újtörököket Franciaország szelleme nevelte, s ha az újtörök rezsím ezerszer jobban szeretne is szakítani, szakítani nem lehet. Kölcsönökre, katonanevelésre, irodalmi s művészeti irányokra Franciaország vigyázni fog Törökországgal szemben, mert vigyáznia kell. Ipar, vasút, újság, nő, minden, minden és mindenekfölött a pénz állandóan dolgozni fog, hogy Törökország utódja majdan Franciaország legyen. Ez új Törökországot nem fogják valószínűleg Konstantinápolyból kormányozni, de ez mindegy. Több annál az, hogy az ügyis elbarbárosodó Európa s eleurópaiasodó Ázsia helyett Franciaország Afrikába készül. Azokra a helyekre, amelyeken a padisah nagyságos utódai egykoron fölséges, távoli hódításokat végeztek.

A Szahara sem olyan Szahara, mint a köztudatban él, s a Szahara is lehet még valamikor benépesült, megtermékenyített új világ. És ez mind Franciaországra, itthon már kifáradt s elhasznált zsenialitására vár. Az öreg Európa csak csinálja a maga ügyeit akként, mint macedóniai Nagy Sándor idejében. Franciaország, talán akarata ellenére, másfelé megy, Afrikába, új kultúrát s új epokát csinálni.

PN 1910. október 9.

Ady Endre

37. „A KÖLTŐI NYELV ÉS CSOKONAI”

Somogy vármegyében valamikor megcselekedhették vendégelő, jó urak, hogy a kóbor, bolond Csokonai Vitéz Mihály uram kulacsát urasan megtöltsék. De ma majdnem disznóság, ha valaki kritika-lőrével tölti meg a híres csikóbőrös kulacsot, a kulacsok legkedvesebb kulacsát. Akár azért, mert mostanában ebrudat érdemlő új költők támadtak, akár pedig azért, hogy Arany és Petőfi ihassanak a Csokonai kulacsából. Úgy gondolom, s némi jussal, hogy Csokonai nagyszerű, elégnél több valaki önmagáért, s nemigen köszönhet valamit Aranynak és Petőfinek. Csokonai nélkül bajosan kaptuk volna Vörösmartyt, Petőfit, Aranyt, nem szólván az apróbb többiekről. Csokonai a legvidámabb és leg-súlyosabb mártírságú magyar költő, amióta ilyen csodalények születnek Hunniában. Mert ő már világosan, voltaire-ien tudta s vallotta kiválóságát (magyarságát), emberségét és becsét.

„Víg borzadozással jártam el a görög
Szépségek és a római nagy világ
Pompás maradványit s ezeknek
Sírja fölött az olasz negédes

Kertjében szedtem drága narancsokat
A frank mezőket láttam, az Albion
Barlangiban s a német erdők
Bérceiben örömet találtam.”

A mai Debrecen szörnyű és gyalázatos dicsősége, hogy Csokonaijával büszkélkednie kell, Csokonaijával, kit szült és megölt. És mi történt volna piciny emberekkel, Dóczi Lajossal és Maday Gyulával, ha Csokonai nincs, akiről írni lehessen?

„Természet és költészet mint édes rokonok jelentkeznek az emberi lélekben”, ez alkalommal Maday Gyula írta le e bátor, új aforizmat. S írt hozzá egy harminchat oldalas tanulmányt, melynek büszke címe: „A költői nyelv és Csokonai” — csak ennyi. Dóczi Lajosnak volt még csupán egykoron annyi bátorsága, mint Maday Gyulának, s így az embernek kárhozatosan filozofia konklúzióra kell kilyukadnia. Hiszen valóság, hogy Dóczi nem tudott, nem tud magyarul, s Csokonaihoz semmi joga vagy köze nincs, de a kunterebesi kálvinista Dóczinál mennyivel ügyesebb az izé Dóczi, az igazi. Holott Dóczi és Maday ugyanazt értik és írják, Kazinczy és Kölcsey ellen védik még ma is Csokonait, szegényt, s merik állítani, hogy nyelv művész volt az ebadta. Tudják azt is, hogy ez a nyelv művészet persze nyelvgazdagító volt, s hogy a nyelvgazdagítás helyes reguláit Vitéz Mihály szabta meg legjobban. Igen: avult szavakat napfényre hozni, a nyelv lelke szerint új szavakat csinálni, új összetételeket, szerény, gyönyörű tájszavakat fölkarolni, s idegen szavakat magyarokká gyúrni. Ámde, még máig, ha ki csakugyan tudni akarja, kije volt a magyar nyelvnek Csokonai, Csokonait olvassa ne csak verseiben, de nyelvtudományi jegyzeteiben is.

Hallgatnom illett volna, mert gyönyörű ajánlással küldte el hozzám a füzetét ez az okvetlenül[*] derék Maday Gyula. „Ady Endrének, keserves igazságok igaz költőjének, mély tisztelettel a szerző” — ezt írta. Úgy rémlik, ő is poéta, nem is a nagyzólok, sükségtelenek közül való, de szelíd, hívó, megbékült, falusias, jámbor. Megköszönném jó szívvvel a figyelmét, s hadd tilinkózzon a fiú, ha nem Csokonai ellen vétkezik, s ha nem Dóczi nyomában jár. Így azonban csak úgy találomra, mint az Élet, két-három legyintést szánok neki saját hajlékony füzetével.

„Piszt minden táncpaloták,
Ürüljön boros asztalom,
Némuljon meg a cimbalom,
SzünjeteK meg hahoták,
Piszt minden táncpaloták.”

„A farsang búcsúszavai” című Csokonai-vers egyik strófája ez, „s ez a vers így zihál 6 strófán keresztül” — jegyzi meg Maday. „Mintha a napjainkban annyit emlegetett modern lírai énekmondók innen tanulták volna verselő módjuk újnak hirdetett, rakoncátlan, szikrázó csapongását.” Ilyen döfni-akarás van néhány még a kis füzetben, s engedtessek meg, hogy mosolyogva önmagamat is megcélzottnak érezzem általuk. Kedves Maday úr, mi fennen hirdettük már nyolc esztendő óta, hogy mi Balassáéktól, kurucéktól s Csokonaitól ösztönöztettünk. Mélyebben, éltebben járván, Petőfinél csak a bátorságot, Madáchnál, Vajdánál az új poétai civilizációt kellett észrevennünk, Aranynál alig valamit, Aranyt hagytuk zsenijével együtt az ügyes tanítványoknak. Hiszen Maday úr szerint is Csokonai nemcsak trubadúr volt, de a civilizáció éneke, korának európeérje s a legmagyarabb kultúrember.

A fülemile énekét éneklí meg Vitéz, s Maday ezt írja: „természetesen az emberi nyelv nagyon gyarló hangszer arra, hogy a világ legszebb muzsikáját, a csalogánydalt, fonetikai hűséggel visszazengje” Ezt a fonetikai hűséget öt krajcárért megkaphatja akárki a legolcsóbb, vásári komédiásbódében. De „akasszanak föl” — Ignotusszal szólván —, ha az egész természet madárzene-kara fölérhet Csokonai e versének egyetlen sorával. (Különb: sejtí-e Maday Gyula, hogy a csalogány „bűbajos” éneke is változik, s kétezer évvel ezelőtt a csalogány sem tudott annyit s úgy, mint ma?)

„El volt sietve a születése: ha félszázaddal később hozza világra a sors . . . két Tyrtaeusa van a szabadságharc világraszóló drámájának.” Ilyent leírni: tudatlanság, gonoszság vagy beöthyzoltság, sőt az árkádiai pör ortodoxaihoz illő gondolatatlanság és kegyetlenség. Csokonai: Csokonai, nem szorul senkire, s válaszoljon íme a tanár-esztétikusok módja szerint saját maga soraival:

„Adjátok nekem, állatok,
Csöndes, tompa, hideg
Véreteket. Miért,
Mért gondolkozom én
S mért képződök, habozok,
Rettegek, érzek?”

Ny 1910. október 16.

Ady Endre

38. „A SZÖRNYŰSÉGES HARCZ”

„A szörnyűséges harc” tíz énekben a legvidámságtalanabb „szatirikus hősi legenda” e világon, de kedves könyv, s az ára két korona. Írta Halasy Imre, mely név nálunk, a csupa-ismert nevek országában álnév is lehet, de igazi, polgári név is. Száz és néhány oldalon valami irodalmi harcot tárgyal és csúfol, melyet Don Merész és bizonyos Mihály úr vívtak volna meg. Don Merészt sikerült megtalálnom, s módomban van helyette elmondani egy-két evangéliumos szót. Változott ez országban a politika, kezdi ismét bolondítani az embereket, tehát ez a könyv elkésett. A koalíciós, üdvös csömör idején kis kávéházi hitelnyökök megélhettek Ady-paródiákból. Az ugyan ma se valótlan, hogy megöltük harminc esztendő holt és élő író-kufárjait. De a rang az övék ma is, a pénz is, ami igen kívánatos és jó, a szakáll, az úri analfabéták elismerése. Szóval győztünk, de törököt fogtunk, s úgy látszik, hogy nem csináltunk semmit, s amit kivívtunk, azt majd elleneink méltó fiai fogják élvezni. De örvendeni tudok e könyvnek: ennyi idő, izzadság, pénz, rizikó azért, hogy versekről íródjék egy rossz verseskönyv. Most már csak a politikusoknak kellene megjavulniok és a pénznek, mely kevés itt Magyarországon, és rossz helyeken van. A mágnások, áldzsentrik, birtokos parasztok, zsidók, papok, koldusok és különféle rangú jasszok országában szinte lehetetlen ez az álom. Kellene valami morál ide, de egyelőre csak a csúfolt esztétáknak és íróknak van moráljuk a kényszerűen Gringoireszerű magyar két-három poétán kívül. Azonban, hölgyeim és uraim, jegyezzék meg, hogy 1910-ben, amikor száz politikai röpirat jelent meg s egyetlen igazi tudós könyv sem, verseskönyvet írtak verses küzdelmekről. Rossz könyv, rossz versek, de az dobja rám s Halasy Imrére az első követ, aki sok jót talál ma Magyarországon. Hála istennek, néhány év óta ott tartunk, hogy legalább káromkodni nyilvánosan szabad, aminek bizony ideje volt már.

Ny 1910. október 16.

Ady Endre

39. VAN-E MAGYAR NYELV?

Van Budapest, s úgy állítják, hogy van egy Magyarország is hozzá, de ez nem bizonyos, s példának okáért én se tudtam meggyőződni róla. Van azután egy nyelv, mely liberálisan magyar nyelvnek neveztetik, de arról nevezetes, hogy ezt a nyelvet ki-kinek meg kell csinálnia. Van azután Budapesten egy másik magyar nyelv is: kérem az Istent, oltsa el mihamarabb életem mécsét,

mert ha csak három évig fogok élni barangolva, száműzötten, idegenben, hiába jövök haza. Nem fogok tudni kenyeret és bort kérni Budapesten, mert minden lévő, értető szavainkat akkorra kiirtják, s lopnom fog kelleni egy hatalmas tolvajnyelv miatt.

Egyébként számárság, sőt akadémszkodás[!] kerülni a dolgot, s nem nevezni nevén a gyermeket, ha még olyan szívesen nem látható, kellemetlen fattyú is.

Ott kezdődik, hogy Kazinczyék eldobtak egy gyönyörű nyelvet ugyanakkor, amikor egy nyelvet akartak bolond apostolsággal megjavítani. Kettős volt a baj s a baj oka: Nyugatról jöttek hirtelen a fogalmak, s az akkor intelligensnek mondható magyarság nem tudott magyarul. No, jó, Csokonai véletlenül tudott, de rajta kívül — akár Vörösmartyt, sőt Aranyt bámuljuk — csinos játék volt minden költői nyelvészkedés.

Az ideákra szavakat, öltözetet kellett húzni, azonban a nyelv, a gazdag, buja, különös és szép nyelv lent lakott. Azután fölszabadították, ha igaz, a jobbágyot, és nem történt semmi, s az írótság, a nyelv sorsa azok kezébe és nyelvére került, akik e szerepüket is amolyan nobile officiumnak látták, mint például a táblabíróságot. Leromlott, kivénült, gőgös, zseniáliskodó osztály volt ez, ma is az, mert csodálatosan még ma is él, s ma talán még kevesebbet kérhet és várhat tőle a magyar, az a bizonyos magyar géniusz.

Ott volt kezük ügyében a legpompásabb nyelv, de ők nem ismerték a parasztot, s azután jött[*] a zsidó, akitől igazán mindent lehet követelni, de azt már nem, hogy magyar nyelvre tanítson bennünket. Lett tehát a magyar nyelvből egy álmagyar nyelv, színtelen, alkalmazkodó, csigerszerű, más nyelvekből fordított s csak néha komikusan magyarkodó nyelv. Még tán ilyen sincs, mert ezt az ilyen nyelvet is minden ember átdolgozza a maga számára, ha beszél vagy pláne ír. Majdnem bűnt követek el, de politizálok, mert a magyar nyelv tragédiája egyenesen ugyanaz, mint a magyar demokráciáé. Tetszett volna demokratikus államreformokkal fölszámolni a színre, fórumra a jól beszélő magyar parasztot, ma lenne tüneményes, szép, dús magyar nyelv. Sem a némettől, sem a franciától, sem a nemzetiségi szomszédságoktól megrontott és kiváltságos, úri magyarság igaz nyelvet nem csinálhatott.

Megpróbáltuk, kurucék kezdték, Balassáék, Csokonai s jómagam is iparkodtam régi szavakat rálopni Erdélyből és Károlyi Gáspár magyartalan és mégis magyar bibliájából az újonnan jött fogalmakra. Van annyi szavunk, mint Shakespeare-nek, a nyelvünknek pedig, melynek nyolc évtized óta minden hírhedt védője hőhéra volt, nem kellett volna megcsúfolódnia.

Most már késő, én tudom, hogy öt szót is milyen bajos, elfogadtatva, komplikált lelkű, új lelkű, kultúrás magyarok lelkévé, sajátjává tenni. Mint a legendák alvó daliái alusznak a legigazabb, legszebb magyar szavak.

Trattner és Károlyi egy 1839-es füzete és egy gyönyörű magyar szógyűjtemény juttatta mindezt az eszünkbe, de első tervbéli gondunkat, hogy mintaképpen leírjunk ide száz-kétszáz gyönyörű s külön magyar szót, elhessegettük. Furcsa és szophoklészi érzéseink voltak: az eldobott magyar nyelvet közös akarattal talán föltámaszthatnók, de ha föltámad máma, kikkel beszélhetnénk vele?

Ny 1910. november 16.

Ady Endre

40. A TANÁROK DOLGA

Gazember az, aki a magyar tanárok negyvenezer pillanatnyi fiaskójában nem látja meg az embert és a gazt. Az ember: a tanár, aki eleddig nem tudta, hogy ember, s a gaz: a mi egész magyar „álladalmi” és társadalmi életünk. Itt, nálunk szoktak félelmes bácsiknak közpénzből, nyíltan, százezer koronás állásokat teremteni. Itt, nálunk szoktak radikális és puritán politikusok lecsüggesztett fejjel s talmudi búval beletörődni, hogy gazemberek nélkül nem lehet élni, főképpen magyarul.

S itt, ahol minden megértésre találhat, még a teljesen érthetetlen is (nem bánom: mondja egy vicces ember: az Ady-versek), a tanárokat senki sem érti. Megértené talán a miniszterük, de neki tilos a megértés, mert van Ausztria, és van pénz, és nincs Magyarország, és nincs pénz. És ha sztrájkkal, amerikázással s nem tudom mivel fenyegetőznek e szegény tanárok, annál rosszabb. Örülnek a szülők, a nebulók, s legjobban örül a hivatalos Magyarország mai képvisellete, melynek nem érdeke, hogy a tanárok jó tanárok legyenek.

Gazember az, aki korának legminimálisabban kifundált eszméit legminimálisabban meg nem érti. Én értem, hogy Magyarországon föl lehet rúgni a tánárságot, mert bajt csinál, mert kultúrát csinál, de ami gaz, az Közép- sőt Kelet-Európában is gaz marad, s az ember mégiscsak mindenütt: ember.

Ny 1910. november 16.

Ady Endre

41. ELŐSZÓ

Kisded históriák véletlen találkahelye ez a könyv, melyet most már kezdek nagyon az enyémmnek s féltenivalóan Ady-könyvnek tartani. Csaknem háromszáz újság-novellácskám csomójából húzogattam ki és össze, taláломra és mutatóba. Néha nemcsak durva muszájból vagy szükséges pénzért történt ugyanis meg, hogy a verseim elégedetlenkedtek, kikívánczoltak a líra fegyházából, s távoli mezőket akartak látni a mások szemein át vagy legalábbis ebben a hitben. Azután egy kis hetvenkedés is bántott: megmutatni, hogy ilyeneket is tudok, ha akarok. Így együtt azonban csak azt látom, hogy szerencsésen kapkodtam össze a sokból egy könyvre valót. És csak azt érzem, hogy ezúttal más formájú versekkel állok azok elé, akik olvasnak, szeretnek, utálnak vagy megszoktak. Ekkor s így vált fontossá, enyémmé és szerelmesemmé e könyv, melybe annyi Ady-dal temetődött el. Hiszek abban, hogy az igazi zene, az igazi dal onnan száll, ahol már a Halál a birtokos úr. Akik a versíró Adyt becsülik, hallják ki e könyvből a Halál dominiumáról hazabandukoló aratók énekét. Szóval szeretettel nézzék az ilyen Ady-verseket is kissé ködszerű történés-kosztümeikben. Hiszen alapjában semmi sem történik a világon, csak amit érzünk, de — így is történhetik.

Budapest, 1910. október hava.

Ady Endre

42. SZAVAK A PATVARBAN

Zülledő poéta, ami jó magyarul vénülőt jelent, vagy az Istenhez, vagy a filológiához menekül — mondaná egy új Szókratész avagy egy régi Wilde. Addig zalámboltam, annyi ákics szurkált össze, hogy sok csatinázás után dupla bélyege van rajtam az élemülésnek. Az Istennek poémákban mondogatom, panaszolom el, hogy patvarba dobott, de már a nyelv miatt prózában is kell herregnem. Kell még valamivel világítani és pótolni múltkori kis írásomat, amelyben rapszodikusan zokogtam el, hogy az igazi magyar nyelv a patvarba hányódott, akár mint én. A patvar pedig mindenféle csiribdarab[!], elhasznált, apró dolgoknak a gyűjtő s vajmi örökre elrejtő szállás-alkotmánya, s nem más. Én a múltkor azt nem írtam meg elég bátran, hogy a jó magyar nyelv azért kalódott el, mert válságos időkben azok szegődtek mellé, akik nem tudhattak magyarul. Se a testőrök, se Kazinczy, se a későbbiek, mert kultúrájuk idegen volt s ők maguk magyarosan urak s távol-

élők az igazán magyarul beszélőktől. Ezek csak beszéltek, nem írtak, s mikorra nyelvújítás, társadalmi reneszánsz gyors száguldással megtörténtek, már készen volt egy műmagyar nyelv. S ma már nem lehet a dolgot előlről kezdeni, nem lehetne a szép eldobott nyelv darabkáit előkeresni a patvarból, mert a meglevő, a már kész irodalom rossz szavaival, rossz magyarságával eltorlaszolta a fogalmakat, s mert ma már egyikünk sem tud[*] magyarul, s nemsokára az annyira és annyiszor kidicsért magyar paraszt fog tudni legkevésbé. Nagy kár ez, ez a nyelvi degenerálódás, amely pedig magyarul elfajtázás, miként elfajtázik a juhnyáj, ha nincs nemesült kosa. A valamikori magyar nyelv igazi szerszem volt (nem szerszám), világra termett, gazdag kedvű, virgonc, ifjú. De úgy megtipálták, ami megint tépászt jelent, hogy ma már még a kokottra se igen kerül más szavunk, mint — kokott. Pedig tisztelet a régi és mai magyar nőnek, kevés nyelv tudta többféleképpen nevezni és osztályozni a szerelem-hivatású nőt, mint a magyar. A szép cemende szót például szívből sajnálom, mert még a szingyulánál is kedvesebben öleli át a szóbeli fehérnép fogalmát és mivoltát. De nagyon beleándorodni nem akarok a dologba[,] csak néhány példát hoztam föl egy a múltkor említett, kis magyar szógyűjtkményből, s megerősítését [akartam] adni annak a múltkori, szilajkodónak látszó megyőződésének, hogy eldobtunk egy szép nyelvet egy csúfért. Persze, az ilyen dörmentések nem sokat használnak már, de mementónak talán beválnak, s hátha szerencsés tollú emberek legalább kétszáz szót előkotorhatnak a patvarból.

Ny 1910. december 1.

Ady Endre

43. MOLNÁR FERENC SZÍNPADA

Bolond dolog ez: engem, az avas színház-lenézőt, gyalázatosan érdekel a Molnár Ferenc színpada, s kezd érdekelni általában Molnár Ferenc révén és által a színpad. Ennek a kiválóan és különösen budapesti intellektusnak, a Molnár Ferencének, valamikor, egykoron, nem is régen majdnem bámész rabja lettem, s e gyöngeségemért ma se pirulok. Varázsos, nagyszerű ember, akiről hirdetve hirdettem amaz említett időben (s hirdetném ma is, ha egészségem, időm és alkalmam volna hozzá), hogy nyolcvan író lakik benne, s hogy nyolcvanszor többet adhatna, mint ad. Fölsülne s fölsül az a rosszindulatú valaki, aki itt s e bizarr mondasban valami orvot, becstelent szimatol: Molnár Ferencnek egynyolcvanad része is nyugtalanítóan ragyogó, hatalmas talentum.

Sajnálom, hogy egy útszéli, francia aforizmával kell ezt a kurta írást bevezetnem: vannak országok és társadalmak, amelyeken a Természet brutális, erős, igaz szelekció-törvénye uralkodik. S én volnék az első, aki üvöltve káromkodnék, ha merne akadni valaki, aki rest ítéllettel, kényelmesen, magyar Bataille-nak vagy pláne magyar Bernsteinnek merné minősíteni Molnár Ferencet. Mi, Budapest és Magyarország, nem mindennapi, de csupa-rejtély, megoldandó város és ország vagyunk, ám talán mink magunk se tudjuk, hogy milyen sokat érünk.

Ahol annyi világ-nézés, irány, ízlés, ösztön, parancs, kultúra és vér szakad egymásba, ott még Molnár Ferencet sem bűn megmagyarázni próbálni. Neki bizony meg kellett ismernie (talán tanulnia is) minden valakit, aki bármely nyelven s bármikor korszakosot vagy csak divatosat írt, persze az emberi lehetőségek mögött. De azután meg muszáj volt, hogy megterhelt s megviselt lelkéből virágosan bontakozzék ki egy se-ide-se-oda társadalom, de esetleg roppant energiákat rejtegető társadalom lelke. Tudom én, hogy gyakorta a Molnár Ferenc legszebb elgondolása is végül egy irodalmias tréfába, viccbe lyukad ki, de van neki legalább két regénye s legalább húsz novellája, melyekben ő: Ő, művész.

Molnár Ferenc, az ember, nem okvetlenül s mindenki előtt szimpatikus, talán csak kis, számító, közeli hódolónak s értő és megbocsájtó, távoli barátainak: az. De Molnár Ferenc olyan tud lenni, amilyen akar: Tolsztoj, Hauptmann, Eötvös József, Kossuth. D'Annunzio, Forel, Ibsen, Shaw, Mikszáth, Barrès, Ignóus. Megint pórul járna az a valaki, aki rosszmájúságot olvasna bele e szavaimba, mert amit mondtam, Molnár Ferenc művészi, emberi életrevalóságának s kitűnőségének hódoló, tiszta himnusza. Ő bátor, erős ember, szeret cinikusnak tetszeni, holott gyáva költő, költő, mint Bataille is, de ennél százszor különb, mert Molnár Ferenc a színpadon se szégyenli a maga énjét és líráját.

Itt a példátlan, holott csak látszólagos, nagy talány: Molnár Ferencnél, a bátornál, az erősnél, az okosnál gyávább, szívebb, szemérmesebb lényt aligha termett még a Duna-Tisza tája. Figyel, akar, dolgozik, dobog a szíve veszettül, s nincs nálánál szerencsétlenebb, ha csak egy kis, savanyú esztéta is kétségbe vonja az ő művész-voltát. Szerencséjével nem játszik haragszom-rádot, szereti a jó, nyomorúságtalan, pénzes életet, de egy új Goethe-példával szeretne szolgálni a világnak. Minden megkapott sikert és minden el nem árult hitvallást szeretne összeházasítani, pénzzel, tapssal együtt [t]artani, a legkényesebbek elismerését s talán-talán a kinevetett irodalomtörténetét. Ez a Molnár Ferenc az, aki dicsekedve mondotta el egyszer, hogy a Margitszigeten, amikor a dadája

kocsikáztatta, megcsókolta őt az öreg Arany János. Szikrázó, gyilkos tűzű, rakétás vicc volt ez, ahogyan ő elmondta, de igazában dicsekvés, beismerés, isteni, bár kiforgatott naivság, poétaság.

Ilyen a színpada is, amilyen ő, kettős: minden rögtönös sikert s minden legendásabb, apostolibb sikert egyszerre megkaparintani akaró. Szimbólumai pazar fényűek, bár könnyűek, mégis nemesek, de a szimbólumok fölött táncol a mai, összes publikumnak szánt, ravasz, divatos tánc. Majdnem páratlan munka: a kettősséggel mindenkinek kedvébe járni, az utolsó karzatosnak, az előkelő páholyos senkinek s a mániákus esztétának. Ez a Molnár Ferenc színpada, s ez az a Molnár Ferenc, aki igenis meg tudta csinálni, amit különb kultúrák sikerre vágyó íróművészei is csak a vagy-vaggyal tudtak elintézni. Elbuktak, mert művészek maradtak, vagy diadalmaskodtak, mert teljesen eldobták a színpadon becsületük és művészetük terhét. Az Idő talán elbánik hamar Molnár Ferencsel is, a színpad Molnárjával, de meg a Szerencsének nincs állandó fia, s ilyen Niagara fölötti kötél-tánc a nyakába kerülhet bárkinek. Mégis azt kívánnám, hogy csinálja tovább, s hogy kikerülje azt a tragikus összetűzést, mely az ő kettősségében a budapesti írótalentum s a poéta között támadhat. Én mindenestre köszönöm Molnár Ferencnek, hogy a talán igaztalanul lenézett színpad felé kíváncsisította elfogult és fáradt szemeimet.

Ny 1910. december 16.

Ady Endre

44. A ROBBANÓ ORSZÁG

Annyi, csak nyomorúságaiban variált s túrés-bírásaiban ugyanazon Magyarország után mintha mégiscsak eljutottunk volna most már egy másféle Magyarországhoz. Nem biztos, csak nagyon valószínű, mert itt, Európa sok ajtójú pitvarában, ahova Keletről, Nyugatról, minden oldalról söpriek át s be a szemetet, semmi sem biztos.

István, a Szent, volt az első, csaknem tudatos szemétszállítónk, ez a kegyes király, kinek kóborlovag-szállítmányairól talán csak a mai liberális angol premier tudhatna méltóan megemlékezni.

Szent valóság és talán küldetésünk volt, hogy folytonosan csaltuk, hívtuk, szállásoltuk és becéztük a jövevényeket, akár Keletről, akár Nyugatról, akár más szakokról tolultak. De siserahadává az a legelső jövevényfajta lett e szerencsétlen országnak, s szövetkezve és dúlva jóformán rajta ül ma is.

Jó tanítványokra s atyafiákra találtak persze a nyugoti[!]

kalandorok keleti, úri kalandor őseinkben: a török pusztítás majdnem pihenő volt Magyarország szolganépe számára. Magyar történelem, magyar kérdés, magyar fátum ennyi: néhány száz, erőszakos család uralkodott, álnokoskodott, kegyetlenkedett, barbárkodott egész Magyarországon. Ezek kinevezték magukat Magyarországnak, s a szent magyarság nevében kötötték az üzleteket, és zsebüknek egy kis sérelméért fölborítottak mindent.

Hogy a népet mindig elárulták, természetes, de elárulták választott dinasztiáikat, királyaikat, császáraikat, sőt a vallástörténet szerint, ha kellett, az isteneiket is. Hiszen sok mindent megmagyaráz, hogy a kétes eredetű, minden európai fajtától elütő, zavaros, elvegyült magyarság olvasztást jött siettetni ebben a közép-európai kohóban. De mégis szörnyű sors, hogy a nyugoti[!] hitványságok és keleti kegyetlenségek ősi, szent házasságának legsúlyosabb terhét máig is érezzük.

Ha nem is a dogma értelmében, de vannak eredendő bűnök, ám szerencsés gyermekek eredendő bűneit lemossa a zseni, a nagyrahivatottság szent keresztsége. Magyarország sohase volt ilyen fölmentendő bűnös, mert Magyarország még önmagáé sem tudott sohase lenni, szabad prédája volt vad urainak, egy sötét börtön a kultúrasodó Európa közepén.

Ez az ország nem volt forradalmi ország, s amikor az urai csináltak valami forradalomfélét, azt már jóelőre eladásra szánták. Úgynevezett megtartó erő pedig itt hagyományosan az elzárkozás, a passzivitás, a rezisztálás kergiz módszere volt.

És most egy olyan új Magyarországhoz érkeztünk, mely éppen a múltak nagy bűnei folytán készül és talán-talán fog tudni föl szabadulni. Meggyülekezett s nem tétlenségre szánt erők feszítgetik már néhány évtized óta a magyar börtön falait, s már hatalmas nyílások isszák a nyugati civilizáció világosságát. A rezisztáló, régi Magyarország helyett, az urak Magyarországa helyett, íme, itt nyüzsög, kellemetlenkedik egy robbanó ország.

Ma Magyarországon, hála istennek, senki sem csöndes és elégedett, de harcot hirdet mindenki, akit a múlt el nem puhított és fogyasztott. Az úgynevezett értelmiség, ha gyorsan nem jön a változás, nihilistább lesz a legnihilistább, legoroszabb értelmisegnél. A geszti parasztház kíváncsi tudni, vajon teljes szabadság, igazi demokrácia és kultúra mellett nem tudna-e olyan nagy férfiakat szülni, mint a kastély? Vak, és megérdemli vesztét, aki azt hiszi, hogy ez az új robbanó Magyarország olyan kezes lesz, mint a régi. Ha a híres történelmi osztály a történelemmel áll elénk, hát bátran kiáltjuk, hogy mi nem kívánjuk folytatni szolgaságunk és nyomorúságunk történelmét.

Eddig volt egy Magyarország, a keveseké, mely meglapuló erejével küzdött, nagyon sokszor képzelt ellenségek ellen. Ez a mai robbanó Magyarország már tudja, hogy az ellenség itt benn van, s hogy evvel az ellenséggel le kell számolni. Kulcsár és csatlós seregeiket szervezhetik, a góg, a rang, a jogtalan vagyon, a politika, a hitványság, a babona találhatnak még egy-két éves kibúvót. De a forradalmosítás[!] nagyszerű munkáját föltartóztatni nem lehet, s Magyarország önkéntes száműzöttje nem maradhat az európai gazdasági rendnek és kultúrájának.

Az új Magyarország emberei annyi gyalázatos és szégyenes alku után meg fogják csinálni a nagy sóprést ebben a nagy, sokszemetű pitvarban. A nagy demokráciák fanatikus szerelme, bámulata, hite és ereje él bennük s az új, robbanó Magyarország minden derék elégedetlenében. A robbanó Magyarország evangéliuma szállja be a városokat és falvakat a békességnek ezen a hagyományos ünnepén.

V 1910. december 25.

Ady Endre

45. VALLOMÁS

Oh, Nagyvárad, még megíratlan, talán soha meg sem írható regényem édes, régi városa, te kis Magyarország! Tőled követelem vissza az ifjúságomat, tőled várom a talán-talán föltámadásomat, ezennel, talán utoljára, szerelmet vallok neked!

Budapest, 1910. nov. 9.

Nagyvárad 1910. december 25.

Ady Endre

46. [NYILATKOZAT ÍRÓI TERVEIRŐL]

Tisztelt Szerkesztő Uram, szívesen és — sajnos — könnyen adhatok számot irodalmi foglalkozásomról és kötelek „irodalmi terveimről”. Hetek óta a szülőfalumban próbálgatok egy kis egészségre és kedvre szert tenni, s ez még mindig s legfontosabb irodalmi tervem. Egyébként karácsonykor a Nyugat könyvkiadó vállalat kiadásában két új könyvem jelent meg, egy novellás és egy verseskönyvem. Ezekon kívül majdnem minden könyvemből új kiadást kellett rendeznem, például a „Vér és Arany”-nak harmadik kiadását, a harmadik ezret. (Egyik délutáni budapesti lap haragos kritikusa nemrégiben ránk fogta, a Nyugat íróira[.] hogy mi a nyilvános-

ság kizárásával, egymásnak runk. Nem dicsekvéssel, de édes dühvel tüzenem meg neki ez ellenőrizhető számokat s az örömet, hogy a magyar publikum kezd gyönyörűen vásárolni könyvet. Novellás könyvemet tízezer példányban nyomatták, egy gyűjteményes, verses Ady-füzetet talán kétszer ennyi számban, de — hisszük — el fog hamarosan kelni.) Ha élek, s ha meg nem undorodom véglegesen a rossz mesterségemtől, a betűvetéstől, legeslegelőször egy regényt írok. Ezt már régen megígértem (a címe: „A vér városa”), majdnem azt mondhatnám, hogy készen is van, csak le kellene írni: ma még nincs hitem és ceruzám hozzá. De ha megírom — és alighanem hamarosan megírom —, azonnal a nagy kísértő Sátánnal, a Színpaddal óhajtok egy kis leszámolást csinálni. Szóval terv volna bőségesen, ok, sőt kötelesség is írni, de egyelőre, egy-két hétig még, a gyógyulás csodáját várom, s azután majd elvlik minden Párizsban, a Riviérán vagy Kairóban, ha — élek.

FM 1910. december 25.

47. STRÓFÁK „BUDA HALÁLÁ”-RÓL

(Hamarkodott írás íródik itt Arany Jánosról s annak is csak egy költeményéről, mert bizony fél az ember, háthogyha elkésik és meghal. De különben is ehhez az íráshoz a hamarkodottság vakmerő stílusa nagyon illik, késő a madárnak . . . s nőnek az árnyak. Valljuk tehát be, hogy Arany János domíniumán olyan ipartelep támadt, mely kegyetlen zsákmányolásával végre is, még Magyarországon is, forradalmat csinált. Az Arany-ipartelepen történt, jogos, irodalmi szabotázs történetét megírni most nincs időm, se kedvem. Azonban egynehány strófával hadd próbáljam engesztelni a csúnya harcteret, s tömjénezní a magam módján nagy Arany Jánost. Súlyozva mondok ki azonban valamit: jaj volt volna Aranynak, ha életében meg nem kapja élete leglehetőbb, kényelmes szatiszfakcióját. És jaj volna nekem, ha Aranyt tömjénevezve magam is a sírkultúra hitvány népe közé állnék, s nem buzogánynak használnám Aranyt a hitvány Aranyból-élők ellen. Ezek után pedig kezdjük a strófákat. Nap hanyatlásánál árny-növesztő fákat. Istenkard Aranynál ütést úgyse hint itt, „kezében acélja: csak acél tudnillik”).

1. Oh acél-magyar, hivatással paraszt és arisztokrata Arany János, megírnád-e ma, ha ma élnél, további hunregéidet? „Isten veled jobb részem aranyálma”, nagyon nótárius s uraknak — lelke ellenére — udvarló úr volt ez a majdnem géniuszos hajdúivadék.

A „Buda halála” csak véletlen rátalálás valamire, s ezért jobb, különb Toldinál s minden más fölpukkasztott Arany-alkotásnál. Úgy látszik, hogy ama híres magyar géniuszt itt résen állt, s nagyon helyesen meggátolta a boldogtalan trilógia-tervet.

2. A „ballada Shakespeare-je” talán egyetlenegy hatalmas balladát írt, s ez a balladái szabályoktól eltért ballada: a „Buda halála” Gondolom: nagyon terhes lehetett akkortáiban az Arany János lelke, s ő is magyarázni szeretne volna, hogy az ember, aki már eo ipso mártír, miért különösebben az, ha magyar? Mert ez neki se sikerülhetett, ezért ne vetődjék ám semmi az ő kialudt szemére, de írt ellenben egy szép, nagy verset.

3. Voltaképpen a „Buda halála”-ban nekem csak a hit, a fölkészült nyelv, a magyaros beszéd s a tulipános ládának nagyon megtámadható konstrukciója tetszik. Arany nagy szimbólumokkal telítette meg ezt az elhúzott balladát, de „tudta a fene”, hogy melyik szimbólum volt a vezérlő. A Széchenyi torz, ki nem fejlett poétaságának volt a beteljesülése és igazolása Arany, de Széchenyi kissé jobban látta és érezte a világot.

4. Nem baj, „szent a manók éje: fű, fa, virág, csitt, csitt”, jobb volt ezt a mi számunkra megírni, mint — meg nem írni. Elsőrendű másodrendű kedély (bocsánat e szóért, talán Ő is belebé-kült volna) az Arany János nevezetes és vitatott kedélye. Távol valának tőle a dolgok, főképpen saját buzduló ereje, s ezért ment mindig nagyon távoli dolgokhoz. Shakespeare is elment, de távol-ság-útján úgy hullatta a vérét, mint egy megsebzett bölény. Arany János minden karácsonykor elárulja, hogy ő is ember, szenvedő, tehát, no: érező — két verssornyit. Igaz, hogy ezek a lírizáló, valló, gyér sorok melegek, muzsikások, s perfekt rímeik alázenge-nek egy aggszüzes élet-tragédia alá.

5. „Dicsérnek előtte: neki már ez is seb” — mi jöhetne ezután rímnek és — tartalomnak? Csak a „kisebb”, s ez öli meg, ez a „kisebb”, Aranynak ezt a legszebb versét is, hol már a forma által lehet akár horatiusi lugasban nyújtózkodni, akár a precie-use-ök legszigorúbb szabályainak elegánsan megfelelni. Tisztelet — persze csak illő — a halottaknak, de Arany úgy csinálja meg, ha megcsinálja, a huntrilógiát, mint a rímeit. Közben gyönyörűen rátalált volna erre vagy arra, rátalált volna — ismétlem — gyönyörűen, de kitalálásai szégyenkezve bújtak volna el e pozsgás ráta-lálások elől. Egyébként pedig az sem igaz, hogy a testvérharc ölte meg a magyart, mert mindig és ma is azok a legfejlettebb, legboldogabb népek, ahol a testvérharc a legnagyobb volt.

6. Jóleshetett talán az intellektuel magyar kortársaknak ez a főszimbólum, de annyira se eredeti, mint a Herczeg Ferenc

„turáni átok”-ja. Persze őszintébb, hittebb, becsületesebb s a maga idejébe beillőbb, de már Buda és Etele asszonyainak küzdelme igazán nem jelesebb egy Herczeg-regény asszonyaiénál. És Detre (úgy írok e szép nagy versről, mintha előttem róla senki sem írt volna) a helyzet fura kifordításának a személyesítője: germán a magyar helyett? Hogyha tanár volnék, milyen szívesen írnék le még efféléket: az urak sátrokban laknak, a paripáknak ólajaik vannak. Azután a lakomán úgy ülnek a hunok, kis asztalkáknál, mint a Café de Paris-ban, négyenként. Azután bort isznak, holott itt nem volt, a Mátra alján, ismert még a szőlővenyige. Azonban nem vagyok tanár, s örülök, ha a leghetetlenebb mámor szóhoz tud jutni egy költőnél. Olyan hófehér alsóruháik vannak a sátorlakó hun nőknek, sőt férfiaknak, hogy az ember okvetlenül cinikusan megkérdezi, hova küldték mosatni?

7. De hatalmas, magyar nyelv, egyik fajtája a sok hatalmas és magyarságú magyar nyelvnek, az Arany János nyelve, ez azután bizonyos. „Fényben az ősz ember ágyam előtt áll, megláttam a sátor mennyezetét nála.” „Úr az egész földön, ha ez egy hibáján” — talán a hun-magyar hirtelenkedés ez a hiba, talán más —, de milyen remek verssor ez. Az ilyenek a szépek, nem pedig a szákszámra található stilisztikai, iskolai dolgozatos példák, szegény Arany János. Nem akkor volt ő a magyar nyelv ura, amikor hitte, e nagy költeményében sem, a „Toldi szerelmé”-ben pedig éppen ez agyarkodása miatt olykor szinte komikus.

8. „Új dalok, új dolgok tolmácsai jönnek, ha Isten erőt ad szegény éneklőnek.” Hogy Isten mindig ama ritka esetekben adott Arany Jánosnak is erőt, amikor nem szégyenelte, hogy él, s önmagáról merészelt vallomást tenni. Hogy ő lett volna idejének, sőt az idejebeli Magyarországnak legnagyobbja — nem állítom, és nem tagadom, de hogy hatását, ahogyan hatott, nem akarhatta, s nem érdemelte, ez is bizonyos. Szemérmes, magyar úr-paraszt volt, kálvinista teológus, fegyvelmezt és övesztére visszatartott, önmaga előtt rejtegetett lírikus. Igen, lírikus, mert minden más csak a lírának elfajtázása[!], s Arany János boldogabb ember lett volna, ha nem Eteleék és Budáék által, de önmaga által s önmaga belső eposzaival nyilatkozhatik. Talán, talán, mert nagyon lehetséges, hogy ez a rendkívüli ember a legátlagosabb embertípusra ütött, csupán hogy véletlenül a versírás ajándékozott neki.

9. Ez nyugtalanít, ez fáj, ez gyanús: nem volt boldog ember még ama határok mögött sem, melyek mögött boldogságot szoktunk szimatolni másoknál. Ilyen szép, rendes, okos, tanult, java idejéig egészséges, nagyszerű tehetségű, puritán, magyar ember,

s esetleg — boldogtalan volt. Vannak ám az életnek, mondjuk létnek, ilyen furcsaságai: Arany Buda király volt, s önelkében támasztott egy irigyelt Etelét, s evvel megölette magát. De az etelei álmú s olykor erejű Buda királynak, nagy Arany Jánosnak azért minden hódolat megadassék. S hogy az ő nevében, az ő birtokán évtizedekig majdnem csupa gaz termett a kis bérlők lelketlensége miatt, ezért is Aranyé a hálánk. Mi várt volna irtásra, s mi adott volna forradalmi reakcióra okot, s mi csinálta volna meg a fiatal Magyarország irodalmát?

10. Az emberi létezés: változás és harc, s, istenem, ki tudja, talán halálomig egészen megtérek én is Aranyhoz. Hiszen olyan nagy akarattal akartam már eddig is jóvátenni egy és más kegyetlenséget, mikre szüksége volt a harcunknak. „Ez csak az én tettem” volt, mert irodalmi barátaim szinte valamennyien s a legháborúsabb napokban is alázatos hódolók voltak. Ha majd Arany már nem lesz elég tápláló az élősdieknek, végre majd azoké is lehet, akiket eddig elkergettek tőle.

Ny 1911. január 1.

Ady Endre

48. [A BÖRZÉRŐL]

A Börze, a Tőzsde nekem olyan rettegető, imponáló nagy szavak, mint a Halál, a Szerelem s az Élet (mind nagybetűvel). Legendái és futóhírei meg tudnak mindig engem találni, komolyságáról és mivoltáról pedig, tájékozottság helyet[,] valami vallásos babona él bennem. Egy idő óta a Színpaddal kezdtem rokonosítani, mivel egy idő óta, majdnem máig, a Színpad volt a legnyugtalanítóbb témám és gondolatom. Ma már tudom, hogy ez nagy lekicsinylése volt a Börzének, mely értékrendező, heves, nagyszerű lázával olyan nagy titka a mai civilizációnak, mint az emberi testnek a vér. Az irodalomhoz nagy köze van, de hiszen az természetes, amikor már tudjuk, hogy minden létező valami a legtávolabbi másiknak is hatás-objektuma. Párizsban valami öt-hat esztendő előtt, miként azt Párizsban többen és könnyebben cselekszik, a börzén szerettem volna megkísérteni s megfogni a szerencsét. Amim volt azonban, az a börzén nem volt átváltható érték, s muszájból lírai verseskönyvekké változtak.

V 1911. január 1.

Ady Endre

49. EZ NEM REHABILITÁCIÓ

Kedves barátom, vágtatva kell írnom, hogy ott lehessenek azok között, akik Habár Mihály ügyében bejelentik tiltakozásukat. (Ide, Magyarország keletére, egy expressz, ajánlott levél a harmadik napon jut el Pestről, s gondolom, hogy innen Budapestre se sürgősebb a posta. Azonban bárcsak a posta volna a leghitványabb intézmény ebben az irgalmatlan országban, s bárcsak a valóban keleti Magyarország volna Kelet, s nem az egész.) Küldöncel küldöm e néhány sort, aki les, várakozik, hogy le ne kesse a szomszéd faluból a vasúthoz induló postakocsit. Ha időm volna, szegény Habár Mihályt és szegény Juszticiát egy csokornyai magyar virággal vigasztalnám meg, ha ugyan ez vigasztalás volna. Így csak elmondok egyetlen esetet, rokonságot, jellemzőt a sok közül, melyeknek lehetetlenül dühöngő tanúja vagy áldozata voltam.

Nagyváradon voltam fiatal lapszerkesztő, lelkes, apostoloskodó, harcias. Írtam egyszer egy kis cikket, egy vasárnap sítám tanulságát írtam meg a nyomorult, külváros-részben s a pompás, palotás, káptalansoron. És ingyenélőknek mertem mondani keserű, összehasonlító impresszióim[,] könnyek súlya alatt százezer és még több ezer koronás jövedelmű kanonokokat.

Akkoriban néhány bátor, antiklerikális, szabad tollú újságíró került össze Nagyváradon, kik egyéb tekintélyeknek is meg tudták cibálni az üstökét. Nos, elhatározottak, hogy az első, alkalmas, újabb kellemetlenkedésnél fülönfognak egyet a veszedelmes emberek közül, s ennek a bőrén vett példával fogják megfélemlíteni valamennyit. Tizenhat vagy tizenhét kanonok külön-külön adott felhatalmazást a káptalan ügyészének, hogy indítson pert ellenem nyilvános rágalmazásért és becsületsértésért. Őt címzetes püspök volt közöttük, a tábori püspök úr is például[,] néhai Wolafka, s a manó tudja, kik még.

A nagyváradai püspökség és káptalan rettenetes nagy vagyona majdnem hihetetlen távolságokból fűz magához embereket. De politikai ok is volt arra, hogy a nagyváradai főpapokat ne bántsák, mert a választásoknál hatalmas urak ők. Azután az a bizonyos „hagyományos harmónia, jó viszony, türelem, a városnak és a köznek az érdeke” stb. Elütötték előlem az esküdtszéket, tanúkat, szakértőket meghívattatni nem engedtek: készen volt minden. Volt egy-két ügyvéd barátom, kik már napokkal a tárgyalás előtt tudták, hogy ezúttal elhúzzák a skriblerhad nótáját.

Megdöböntett a végtárgyalási tanács összeállítása is, nem a rendes tanácselnök elnökölt, egy Lengyel Imre-féle régi nyakas,

liberális, kálvinista bíró. De maga a törvényszék áhítatos róm. kat. elnöke, és segédkezett neki két ismert klerikális lelki bíró.

Az ügyész szabadkőműves volt, de ő nem gondolt komoly bajra, s neki is tartania kellett ilyen hatalmas uraktól. Kemény beszédet mondott, de szeretettel s bátorítva nézett néha reám, s látzott az is, hogy élvezzi védőügyvédem, dr. Dési Géza kárbaveszett nagy elokvenciáját. És az ügyész valósággal elsápadt, amikor kihirdették az ítéletet. Fogház is, főpénzbüntetés, mellékpénzbüntetés is. Ő, az ügyész[,] rekedt, reszkető hangon megnyugodott, s én pedig hiába föllebbeztem, példát kellett statuálni.

Csak a magam eseteiből tudnék még egy pár ilyen jeles esetet felsorolni, s talán majd egyszer megteszem, egy más apropóból, bízzunk: lesz még ilyen keserves apropó bőséggel. Sietek tehát egy kis ötletet még a levelem végére [írni], mely ötlet nem az enyém, hanem a francia Hervé barátomé: Mi lenne, ha összeállnánk, Magyarországon néhány száz becsületes, intelligens, valaki ember, s egy kinyomtatandó plakát alá aláírnók a nevünket, hogy *mi, alulírottak, nem látjuk rehabilitáltaknak a Habár-ügy excellenciás urait.*

Üdvözöl, kedves barátom, a jó ügyek szolgálatában igaz híved
Érmindszent, 1910. december 27.

PF 1911. január 2.

*Ady Endre.

50. AZ ASSZONY ELLEN

Gondoljuk meg csak: akár a Biblia, akár a Tudomány Ádámja a tradíciók tiszteletére inti vala és zsarnokolja esetleg a nyugtalan Évát, mik volnánk ma mink? Bizony egyáltalában nem volnánk, az emberrel s az emberi civilizáció sok áldásával és átkával, javával és rosszával egyetemben nem volnánk. Nem rontaná a Földön a levegőt az ember, nem szenvedne amaz isteni, az Atlasznál azonban kissé súlyosabb teher alatt, hogy gondolkozik s — Nietzsche módján acélozva a szót — *megy*. Ám, sajnos, megtörtént a tradícióknak az a bizonyos, az az ős, nagy, veszedelmes megsértése, s azóta a tradícióknak úgyszólván nincs is más sorsuk, mint az, hogy *nem* tartatnak tiszteletben.

Okosan háborgó ember csak várhatta és lekacaghatja azt a botlást és ostobaságot, amelyet most az Institut de France, az Akadémiák Akadémiája megcselekedett. Összeültek az osztályok öreg gyermekei — ki így, ki úgy férfiú, de nadrágot kívül viselő valaki —, s kimondták szótöbbséggel, hogy a Nő, azaz — szerintük — a nő nem méltó arra, hogy akadémikus, illetve akadémika le-

gyen. Kimondták pedig, dróthírek szerint, ama főntebb tépázott tradíciók nevében, valahogyan így: „az Institut tiszteletben őrzi, megőrzi a maga tradícióit”.

Természetes, sőt bolondul egyszerű a dolog: emberi, sőt állati muszáj megtartani és megszentelni a tradíciókat, melyeknek fölforgatása a boldog birtokban-levőknek romlasztó rovására menne. Teljes értéssel és tisztelettel adózván a modern gazdasági élet férfiú-rabszolgáinak, gyönyörű törekvéseiknek, mégse véka alá rejtendő az, hogy a mai emberi élet legnagyobb szolgasága: a Nő szolgasága.

Szándékosan vagy szándék nélkül összezavarhatják, összekavarhatják e korszak problémáit, de a rangsor éléről az asszonykérdést el nem üthetik, s el nem szabad ütni. Amíg a Nőt visszatartjuk, hogy velünkmenő s hozzánk méltó és tartozó ember lehessen, addig nyitott seb marad s egyre gennyesedőbb az emberiség nagy sebe. Bár sohse árt százszor föl sorakoztatott argumentumokat százegyedikszer is föl vonultatni, mi ezúttal nem akarunk még csak a nemzetközileg megengedett fegyverfélékkel sem harcolni. Még arra se vesztegetünk sok szót, hogy a mi mai társadalmunk gazdasági berendezkedésének mindenképpen elkerülhetetlen problémájává kellett válnia a nőkérdésnek. Csupán csak azt a tréfásnak látszó, öreg, de szörnyen komoly igazságot kell ide írunk: a nő a régibb létező lény. Mostanában, Londonban, Párizsban, Berlinben, sőt Bécsben is körkérdéseket csináltak némely fürge lapok: lehet-e a nő ez vagy az, választó vagy akadémiai tag, ügyész vagy hóhér. Az utolsó francia Lajosok idejében legalább a teóriát jobban tisztelték, mint a mai demokrácia s a mostani demokráciának kioktatott, fiatalabb nagybátyja: a kelet-európai félféudalizmus.

Madame Curie-nek néhai férje sem kérte, hogy a tradíciókat megbántsák, ha már ilyen nagy a szükség a tradíciókra. De a rádiumnak, csodáinak és még fokozódó csodáinak semmiféle tradíciója sem volt, miként a Galilei tételének sem vala, ha talán nem is a Galilei volt ez a tétel. A francia Institut bármelyik osztályából kirángathatunk néhányat, akik olyan senkik, mintha hivatalos magyar politikai tekintélyek volnának.

Az újságok, persze külföldiek, megállapították, hogy a mai kultúr-emberiség krémje, lelkiismerete érzi, tudja, hogy gyalázat, amit a Nővel teszünk. Nem a szerelem, nem a nőnek rábírátása a ma még nagyon fontos család és e család életének ápolására, de az a konokság, mellyel esetleg viharosabban fejlődő emberi idegrendszereket kéjért, kényelemért, kenyérért és — tradíciókért leigázunk.

Valahogyan kétségbe ne essék a gyöngö s nagyon hívó ember: Curie asszonyt beválasztották volna az Institutbe, de hátha Noailles grófné, Séverine s a többiek vérszemet kaptak volna. Az elasszonyosodott férfiak különben dicsőséges, fényes és ma is vezető hazájában igazán legtöbb okuk van a védekezésre a hímne-műeknek a nőneműek ellen. A francia Institut bajban van, nagy bajban van, s ezen mulatnunk illik egyelőre nekünk, akik asszony-pártiak vagyunk s az öntudatos asszonyoknak is.

A tradíciók tradíciójáról már szóltunk, talán csak éppen arról nem, hogy a Nő fizikuma *aránylag* megkíméltebb s jobb a mi hajszolt fizikumunknál. Agyuk is nehezebb *aránylag*, mint a miénk, s egy csomó dolgot tudnak úgy, mint mink, s egy csomó dolgot, emberit, fontosat — természetesen — jobban, mint mink.

Nincs nagyobb eredménye, lehetősége a mai civilizációnak, a mai emberi életnek, mint: a hatalom. A hatalom kérdése az asszonykérdés, mely veréssel, csókkal és sokféle hazugsággal, de mindig alantas férfiúi önzéssel volt elodázható. Az asszony, az Asszony, a Madame Curie fajtája nagyon hamar meg fog tanítani bennünket, egyébként is nőiesedő férfiakat, hogy övék a Jövő.

Szeretnők ezt az írást hozzákapcsolni a siváran sivár magyar politikai viszonyokhoz, bekapcsolni, szimbolizálni. Szükségtelen, mert: ha lesznek magyar nők, bátrak, újak, sokan, nem kell verekedniök, mint angol nővéreiknek.

V 1911. január 6.

Ady Endre

51. FICÁNKOL, A PARLAMENT

Mosolyogj föl egy pillanatra, savanyú kedvű Magyarország, mert lám, drága gyermeked, a parlament, él, sőt ficánkol. Ma már majdnem meglelte önmagát, szinte-szinte legméltóbb, legigazabb energiáját fitogtatta a magyar képviselőház. Egyszerre csodák nem történhetnek ma már, e kételkedő korban, de aki a mai parlament szereti, bízhat. Csak merjen lelkének legőszintébb zugaiból nyilatkozni e kényeskedő gyermek, fölösleges lesz a szerető szülők és rokonok aggodalma.

Most pedig, e kis csúfondároskodás után, mondjuk meg komolyan, hogy halálosan szomorú a mi parlamentünknek minden élettel dicsekvő megmozdulása. Dördülnek az ágyúk, forradalmi zászlókat tűznek ki az úri kikötő legveszteglőbb és legrozogább hajói is, ha netalán a pipázó kényelmet fenyegeti valami.

Élete élésére a magyar képviselőházat csak affélék galvani-zálhatják, amik például a kis vidéki kaszinót szokták és tudják.

Udvariatlan az elnök, udvariatlan a többség, udvariatlan a kisebbség, kész a szörnyű háború. Egy miniszter rosszkedvű, s valami vicinális megkerülésre nem kapható, országos a baj, és viharzó a sérelem. És nem utolsó és nem kicsi szimbólumú valami az sem, hogy a legdühösebb repülőlovag: a „parasztság”. Ez a szép, úri parlament nem tud nagyobb pofont kigondolni sem, amikor önmagával pofozkodik, ennél a szónál. A „parasztság”, ez a szép szó, a legrettenetesebb bélyeg, a lepra gyanúja, amikor a képviselő urak egymás ellen zendülnek. Valóban, a magyar parlament őrzi a régi viccek tradícióját is a többi, állítólagos tradíció mellett. A mágnás leköpi a dzsentrit, a dzsentri leköpi a polgárt, a polgár a parasztot s a paraszt a kutyát. Valahogyan így hangzott ez a régi s nagyon magyar vicc, de a magyar parlament nem változott, s ilyenformán a régi viccek is megmaradtak.

Régi formák, régi viccek, régi kényelmek, régi unalmak, régi úrhatnárságok: körülbelül ez a mai magyar népképviselő. És természetesen a régi virtusok, amelyek annyi jogot élveznek, hogy nemrégiben muskulusait mutogatta s ígérgette egyik erős honatyánk. Irigylendő és szép a testi erő, de Párizsban az auvergne-i zsákhordók s minden cirkuszban a birkózók szoktak versengni és dicsekedni vele. Szép a lovagos bátorság is, de istenem, melyik égő sebét gyógyítja meg e sok sebű országnak a legvitézesebb párbajeset is? Mert viszont a békés, lovagias jegyzőkönyveknek az írásgyakorlás szempontjából való valamelyes hasznát el kell ismerünk.

Szándékolt, bölcs és derűsen megértő érzéseink akaratosan, keserűen, sósan könnyekre változódnak, ha ezekről beszélünk. Ha eszünkbe jut, hogy ez az ország, ez a Magyarország, ezerszer inkább a politika kénye-kedve, mint akármelyik másik. Ha arra gondolunk, hogy ezzel a parlamenttel, ezzel a politikával szemben hiába próbáljuk legősibb, legértékesebb erőinket összeszedni s vitázó és termő munkába állítani. Ennek a parlamentnek nem fáj az ország, s ez az ország még mindig nem érzi biztosan, hogy sok fájása között ez a parlament a vezérlő.

Él a parlament, ficáncol a mai magyar népképviselő csak azért, hogy a halálnak a gondolatát is elkerülje. Egy kuruckodó a magyar republikát csinálja, Adalbert, a híres, kóbor, pénzes cigányvajda a toloncoló rendőrségtől értesül, hogy Magyarország önálló állam. Adalbert vajda majd Galiciában elfelejti új közjogi értesülését, miként gyakran, sokan és hatalmasabb vajdák elfelejtették. Bizony isten, ezek a dolgok is jelentősebbek, mint a mi képviselő-házunk viharai.

Borzasztóul nagy az a ház, amely az ő „tanácskozó” helyük,

az urak kilenczized részének, hogy kisebb számot, joggal, ne mondjunk. Veszedelmesen nagy az összetartás az urak között, amikor zártülésezik, parasztozzák, sőt vágják és pisztolygolyózzák egymást. Hajh, be gyönyörűen összebékülnének — kevés-kéves kivétellel —, ha fejük fölött megsuhogna egy gordiusi csomót megoldással fenyegető kard.

Nincs nekünk, nincs ennek az országnak semmi hasznunk abból, ha a mi mai parlamentünk életet mutat, ha a saját őszinte életét éli. Ez az élet nem a mi életünk siralmának kórusa, de egy előkelő csoport külön élete, privát mulatsága. S a legkeserűbb pedig az, hogy most, talán a tizenkettedik órában, ez az ország se fölkészülve, se fölkészítve nincs eléggé, hogy más parlamentet, jobb rendet s új politikát rendeljen magának.

Szóval: a parlament elevenedik, ficánkol, él, de ez az élet majdnem egyenesen az európai, a friss Magyarország élete ellen tör. Pedig csak egy kicsit emberelné meg magát ennek az elbágyasztott magyar társadalomnak sok — összes — értékes része, másként volna minden. Addig pedig örülünk, hogy az urak megtalálták önmagukat, s hogy életük szerint való élet kezd dühöngeni a Duna-parton, az oktanul nagyszerű palotában.

V 1911. január 19.

Ady Endre

52. VÁROSOS MAGYARORSZÁG

Mikor város született, mindenha csoda történt, csoda és véres bűn, Babel óta, Róma óta, sőt, a fabrikált hun-magyar legenda szerint, Buda király városa óta. Már a mai, szinte millió lakosú Budapest csodájáról s lemoshatatlan, véres bűnéről régen, eleget, untig beszéltek, írtak az új legenda-iparosok. Való, hogy ez a város dacos, hirtelenkedő csodából nőtt váratlanul nagyra, s való az is, hogy véres áldozatokkal fizette meg e város bűnös árát egy kis félszeg, nyomorék ország. Mindegy, város csak így születhetik, s Budapestnek legalább ilyen nagygyá s ilyen várossá kellett válnia, amilyen, mert különben jaj volt volna s lenne nekünk. Nem sok esztendeje még, hogy vallásos epidémiaként tör ki talán Magyarországon egy-kétszáz ember között az öngyilkosság kedve, ha még Budapest sincs itt. Tehát legalább Budapestünk volt már, szerencsére, tegnap is, kissé gyáván viselkedő óriás-gyermek, de így is milyen rökönnyedésnek, gyávák és félők ijedt püfölésének kellett a hátát tartania.

Ám most jön valami komolyabb dolog: a népszámlálás, e szomorú seregszemle, vigaszversenyben egy sereg igazi, új, magyar

város reményét nyújtja. Montenergó nagyságú grófi és püspöki uradalmak táján jóformán cselédségnek való nép se maradt elegendő: elfogyott, nem akart születni, megszökött. S minden alapult és alapuló város csodájánál nagyobb csodával, melynek földérintéséhez talán kevés is a mai tudományanyag, itt vannak az új, magyar városok.

Egy francia író bizarr elképzelése fog el bennünket: a tenger eléri Párizst, s csak a Montmartre púpja nincs még árral, vízzel előntve. Ilyen száraz, ma még száraz, púpokként nézzük és látjuk a magyar városokat, e még csak indulókat, de kétségteleneket, melyek nemsokára talán csak már magukban jelentik s ígérik Magyarországot. Itt van a csoda, egyelőre majdnem a tudomány ellen valló, hogy: városok és magyarság-tartályok születtek ott, hol ezeknek előfeltételei hiányoztak. Kiskirályságnyi, uzsorás nagybirtokok, fogyó és szökő magyar földművelő nép, alig-valami ipar, bőrünkéből szíjat hasító, hecces, úri politika és — mégis, Debrecen telekkönyveiben román pénzüzetek súlyos bejegyzései, Délen a románság átlépte a Tiszát, a nyomorúság s a nem-magyarság hullámai csapdosnak itt és ott, mindenütt és — mégis. És mégis: nőnek, gyarapodnak, szaporodnak, ígérkeznek Budapest mellett a többi városok, és e városok, tetszik-nemtetszik: magyarok.

Hogy az ördögbe fogják tudni elintézni ezt a bolond, fatális, csodás problémát azok, akik az autochton magyarság ősi, szíves, dicsekvő képviselői? Mert hogy Aradon Tisza István számára egy fogadtatást díszesen rendezhetnek naiv körök s okos érdekcsoportok, ez semmi. A város város, s a városnak külön és különös lelke van, mely nemcsak mai és holnapi. A város, ha él, és élni akar, kénytelen számolni élete föltételeivel, ellenségeivel, ellenségeinek erejével és a magáéval. Roppantul rövid idő alatt még a humbugnacionalista is — legalább titokban — be kell hogy lássa: Magyarország s a magyarság voltaképpen — a városok. Betegül, érthetetlenül támadtak, kultúrás, kiható erejük nem sok, de vannak, számítanak s — magyarok. Ez egyszerre pikáns és megrázó probléma: miként fogják hírhedt hazafiságukat, lelkiismeretüket, magyarságukat, politikájukat berendezni azok, akik ma Magyarország kiskirályai, kiváltságos magyarjai, s akiknek a városok fejlődése: a bizonyos halál?

Bismarckra szeretnék ráfogni sokan, de nem a Bismarck gondolata, hogy ellenségeink ellen legokosabb taktika: ellenségeinknek az ellenségeit pártolni. Legalább háromezer év óta módszere az a politikának és a hatalomnak, s még Marat is kedves tudott lenni azokhoz, akik olyan ellenségesen távol jártak tőle, hogy már csaknem a felhőkbe vesztek. A mai Briand pedig jobban kedveli

és kedvelteti a szélsőséges Guesde-et, mint a hirtelen veszedelmessé válható, okos Jaurést. A magyar kiskirályok, akiktől akármilyen nyelvűvé s rangúvá válhatott volna ez az ország, igazán zavarban lehetnek most. A magyar városok ellen védekezhetnek a városaiból kikopott avagy várost nem is csinált nemzetiségekkel s a magyar falvak parasztságával. A magyar falvak parasztsága vagy züllött, vagy kétségbeesett, vagy forradalmár, vagy városiasodik, vagy Amerikában van. A nemzetiségekkel való nagy békülékenység, melyből pedig hiányzik a humanitás és őszinteség, a városok ellen folyik.

Ma Magyarország: a városok, a kézségek és a leendő, ők a kultúra, ők a magyarság, sőt a nemzetiségi kérdést is csak ők jogosultak és nobilisak megoldani. A városos Magyarország, talán utolsó lehetősége és kerete egy lehető Magyarországnak, ébredjen, eszméljen egy kicsit. A városok felejték el végre már, hogy valamikor csak a vármegyei urak vigadóhelyei voltak csupán, hetenként, vásáronként, alkalmanként. Ma már kezükben van az urak revolvere, a híres „mi vagyunk a magyarság” nevezetű revolver is, tessék harcolni vele. Budapest, nemrégiben egyetlen olyan-amilyen magyar város, félbátorsággal meg tudta állani a helyét, s vétót mondott szükséges időkben. A magyar városok lássák meg, hogy ellenük nincs szervezhető mezei had, s már a legkulturátlanabb, pópás, nemzetiségi tömegekkel akarnak az ő fejlődésükre, életükre, szóval a lehetséges kultúr-Magyarországra törni. A városos Magyarország döntse el, mert csak ő döntheti el, a demokrácia, a kultúra s ha úgy tetszik — a magyarság sorsát.

V 1911. február 7.

Ady Endre

53. A NAGYKÖVET ÚR

Párizs, február 23.

Ördögösen szerencsés diplomata ez a gróf Széchen, akitől Ausztria—Magyarország egyenesen a Vatikánt fosztotta meg, hogy általa Párizsban viseltesse képét és rangját. A Párizsban székelő nagykövetek csodálatosképpen és éppen most határozták el, hogy a jövőben az új nagykövetek nem fognak tartani bemutatkozó húhó-estélyt. Mert így van, s így volt mindeddig Párizsban is, hogy az új nagykövetek valahogyan akként viselkedtek, mint például ha királyunk Budára érkezik. Ők, az érkezettek, nagykegyesen, ismerkedés céljából, valóságos udvari bált s fogadtatást

az ő egykori tanítványában, ez is majdnem okos és bizonyos. De Kalksburgnál erősebb volt Jókai, a grófi üzletnél a „commerce d'Idéal”, az apai örökségnél — szívben és vagyonban — az idők változó, új romantikája. Apponyi emberileg, személyében a legszébb, leggazdagabb életet élte, s annyira Jókai-hős volt, hogy különben meg se lehetne érteni magyar földön az ő gyakori s szokatlan bátorságait.

Apponyi mindig ideák vértjében érezte magát, és sohse riadt vissza egy-egy napilag oktalan, de szép, váratlan, meglepő, új ugrástól. Azt állítják, hogy hiú és üres ez a hajlott korú, de még ma is sok fiatalnál fiatalabb, beszélni s magáról beszéltetni tudó gróf. Ez a féltresiklott poéta, mert az, ez az utilitárius csatornákat kerülő, szabad, zengő szavú és daloló lelkű, ártatlan ideakupec. Nem igaz: ez Jókai embere, gazdag életű pópista gróf, fantaszta, életstilizáló, álmodozó, ki nem akarja magát álmodozónak hinni. Apponyi nem ismeri önmagát, s Apponyit kevesen ismerik: Apponyi voltaképpen annak a kurta nemes, kálvinista Jókainak s Jókai-fantáziának a teremtménye, mely nem ismerhette az Apponyiakat, s ilyenformán kiforgatta őket valójukból.

Nem csalódom, ha azt hiszem, hogy csak idő-tilalomfák az okai, hogy Apponyi Albert végig nem csinálta s csinálhatja Jókai minden szép figurájának minden szép gesztusát. Talán most tanár lesz, à la Jókai, ha lehet, de ha él — és éljen sokáig —, fog ő új és új meglepetésekkel lenni, jönni. Származása, élete, ifjúsága, kezdése, küzdelmei, kalandjai, házassága, boldogsága, boldogtalansága, lármái, beszédei, diadalai, kudarcai: ez a Jókai embere. Újból kezdhetve talán lehetne ezt az életet eredményesebbé, ehhez a korszakhoz idomultabbá, hasznosabbá, alkuvóbbá s vidámabbá tenni, de Apponyi akkor nem volna többé Apponyi és Apponyi Albert.

A Jókai emberét, Apponyit, szabad már érteni, sőt szeretni is, a nyomorok, piszkok, kicsiségek, sefték, lármák, babonák országában, hol olyan kevesen vannak, „qui font commerce d'Idéal”.

Ny 1911. április 16.

Ady Endre

55. HÁROM ARISZTOKRATA BUKÁS

(*Porto-Riche, Bataille, Bernstein*)

Párizs most már a revüknél, a bécsi operettnél, az orosz táncosoknál s az olasz énekeseknél tart: vége egy boldogtalan színházi szezonnak. Sok volt a bukás, olyan sok, hogy arisztokráciája is van az elbukottaknak: Porto-Riche, Bataille és Bernstein. Ez a három bukás volt a legelőkelőbb, legemlékezetesebb, legtipikusabb s egymással mulatságos rokonságban álló. Porto-Riche, Bataille s Bernstein majdnem szóról szóra egyformán harangoztak elé darabjaiknak: olyan újat akarnak, amilyen még színpadon nem volt. Hogy nagy reklámmal dolgoztak, az ma már természetes, hiszen még Lamartine mondta, hogy maga az Úristen is harangokra szorul.

Porto-Riche „Le Vieil Homme”-járól Szini Gyula írt áradozva, triumfálva, aki a darabot csak olvashatta, s aki Porto-Riche-t meghatóan, saját finom művészelképének hozzáadásával gazdagítva szereti. Lehet, hogy a „rendezés” is agyonoperálta a darabot, de bizony az színpadról hallva fárasztó, fáradt, rossz darab. Csak nagy magunkba-beszéléssel hisszük el, hogy itt nekünk egy modern végzetdrámát akartak mutatni, egészen görögöt s mégis mait. A színpadról csak egy keserves, unalmas szerelmi drámát kapunk s azt a fájdalmat, hogy a Porto-Riche-ek mennyivel gyorsabban öregednek a Sardou-éknál.

Bernstein afférját most Budapest ellenőrizheti: ez a darab megbukik, ha nem is esküsznek annyian össze a zsidó dezertor ellen. Milyen komolyan vallotta Bernstein, hogy ő új igazságra jött rá: mikor már mindent elvesztettünk az életben, de jön egy váratlan, fájdalmas csapás, visszatart bennünket a haláltól új kincsünk, a bánat.

A Bataille darabja, a „L'Enfant d'Amour”, talán legkönynyebben válhatott volna egyszerre értékké és sikerré. Hogy a vénülő kurtizán fia, a törvénytelen, a senkifi, saját boldogsága s élete árán szerzi vissza az anyja szeretőjét s illúzióját, ez magában emberi és maró szomorúságában is szép. De Bataille nem bízott benne, s annyi mindennel sujtásozta, cifrázta, hogy elveszett majdnem teljesen ez az emberség és szépség.

Tipikus bukásoknak mondtam e különben arisztokrata bukásokat, mert egyforma ígéretnek be nem váltásának zátonyán történtek. A nagy szenvedélyek francia színpadi prófétái ijesztő tanulsággal szolgáltak: úgy jártak, mint bohózatíró kollégáik. A szerelem-variációk ki vannak merítve, a mai uralkodó francia

társadalom nem tud se könnyes, se tréfás komplikációkat, újakat, ágy alatt, ágy fölött. Hatvanöt esztendőös férfiak, akik fiatal leányokat gyűjtanak lánggra s tizenhat éves fiúk, akik meghalnak szerelmükben egy érett asszonyért: jó. De most már a határokat elértük, s ha nem tudnak mást, legalábbis másképpen kell végre írniok a szerelem színpadi poétáinak. Mert a téma nem rossz, egy kis szerelem akadni fog még nagyon sokáig itt-ott, hanem meggyőződésesebb, szenvedőbb, mondjuk szerelmesebb színpadi költők kellenének.

Ny 1911. április 16.

Ady Endre

56. HIRTELEN, RÖVID SZENTENCIÁK

(Sok jó rokkant ember)

Magyarország emberei (sokan meglátták s megmondták ezt már) hamarabb csigázódnak el bármely más társadaloménál, s ennek ezer okát az ördög keresse most. Elég, ha döbenten, torpantan nézem, nézem, hogy ma nagyon keservesen nagyobb a „létszám”, a morituri-nép, mint valaha. Ez az ember-légyhullás, a legjobbaknak, legőszintébbeknek ez a megrokkánása okvetlenül legérdekesebb lesz annak, aki majd a mi mánkról jó históriát foghat írni. Valahogyan a betelt serlegnek egy különös, szomorú s mégis vidámságos példázat-esete ez talán. Ha elhullnak az elüljárók, megnyílnak a hátulsó sorok, s ma Magyarországon a legfelségesebb valami a legpiacibb demokrácia. Nyilván bánnivaló ez, s első pillantásra is az embernek sírón jut eszébe sok-sok testvére az elbukásban. Az is fájhat, akiknek még fájhat, hogy nálunk ma törvényes percenten felül rohog az élet örömcéljaihoz a nullák görgő hada. De a tűzhányók mivoltát ha nem ismerjük, azt már tudjuk, hogy akkor törnek ki, amikor ők akarnak, s egy narancsfával hamarabb végeznek, mint egy vad kaktusszal. Imádom a mai magyar életet, fejbevagott minden testvéremét: a tűzhányó előnti utánunk a kaktuszokat is, s annyi bizonyos, hogy hamarosan másképpen lesz itt minden-minden, de nem rosszabbul. (Érdekes és följegyezni való azonban az, hogy Zrínyi Péter, Rákóczi, sőt Martinovics és Táncsics is sokkal kezeesebbek, bárányabbak és diszkrétebbek, mint egykoron valának.)

*

(Ama kellemetlen probléma)

— Ha van zsidóveszedelem, s ha csakugyan védekezni kell, mit tegyünk — kérdezte egy szkeptikus magyar úr, aki haragudott, hogy vén korára törnie kell a fejét, s ki kell játszania azt az értelem-kártyát, melyet esetleg háromszáz évig pihentethettek volna az utódai.

— A demokrácia — dűnnyögte erre egy másféle szkeptikus magyar — igazán nem hozott boldogságot soha és sehol, de túl kell esni rajta, mint a jámbor himlőn. Ha van zsidóveszedelem (még becsületes s látszóan okos balgák is mondják, hogy van), akkor mi leszünk a mai civilizáció legszerencsésebb országa. Mi leszünk azok, akiknek a hideglelés gyógyulás, mert a zsidóra rászabadíthatjuk a világ legkonokabb, legbrutálisabb, leggazdálkodóbb s mégis legszeretnivalóbb matériáját: a magyar parasztot. Bocsássák csak el azt a lekötözött, szép, nagyéhségű leopárdot, majd elvadászik a sokezes holdnyi birtokokon, s fölfalja a zsidó-problémát is.

*

(Az akaratlan forradalmárok)

Kálvinista vagyok, de egyre jobban, majdnem orvoskére kívánczozóan s operációt érdemelten bámulom a pápistákat. Erejük idetolult, Keletre, hozzánk (Bródy Sándor nem akarta hinni, amikor a lapjában ezt hét évvel ezelőtt szerettem volna megírni), és a Regnum Marianum ma nem csúfolódás. Néha úgy rémlik, mintha különös, pápailag ugyan még nem approbált csodából, Magyarország a keresztes háborúk Franciaországának modern helyettesítésére vállalkozna. Például a lelkeink fölött örködő miniszter mostanában mindig olyan, aki a szaracént, zsidót és pogányt dominikánus szenvedéllyel gyilkolja. Azonban ott-ottfelejtí magát egy-egy barátságos helyen, ha rossz vallású hely is, de az ifjakat és szüzeket kiszolgáltatja. Szép gondolat a katolikus gondolat, s itt, e ma még feudális Magyarországon jobban kedvelem a pápista, uraságukba betanultabb, rafináltabb urakat, mint az enyéimet. Örülök, hogy nincsenek gyermekeim, mert furcsa, keresztes élet készülődik most nálunk, de azt szeretném, hogy gyermekek nélkül majdan — unokáim élhetnének. Számár, paraszt vád az, hogy a klerikalizmus nem mozog, s ha ötven év múlva is lesz még magyar Magyarország, s Debrecent nem fújja el a szél, minden akatolicizmus (nem antikaticizmus, mert ez lehetetlen) áldani fogja azokat, akik forradalmat csináltak a lelkekben, holott

némelyikük hivatalból (talán miniszterek lévén) képzelt forradalmak ellen harcoltak forradalomtermő dühvel és haszonnal. Magyarországnak ma akaratlanul egyetlen igazi forradalmi tábora van: a harcias katolicizmus.

Ny 1911. május 1.

Ady Endre

57. ELŐSZÓ

„Vallomások és tanulmányok”: igazán sok s előremondhatóan beválthatatlan ígéretetek, és én ezt tudom, ami persze nem enyhítő körülmény. Több, sokkal több lenne az én vallani valóm, s — hogy nemjő barátaimnak kényelmes préda legyek — tanulmányaim bártortalanok, és nem is tanulmányok. Azonban — nagyzo-lás nélkül szólván — sok becsületesség van ez írásokban, ha talán nem teljesek, és ha nem mindent elmondók is. Jobb sorsra méltó, szíve tövén nagyon jó, majdnem érdemes embernek elkukucs-kálásai ezek magába és az érthetetlenül érthetetlen Univerzumba. Szentelje meg ezt a kis füzetet a legemberibb, a legistenibb szándék: aki írta, ember akart lenni a talpán, s a titkok felleg-várát akarta megogstromolni.

Budapest, 1911 tavaszán.

Ady Endre

58. A TARISZNYÁS EMBER

Érmindszent, július 14.

Tisza-ős volt a tarisznyás ember, talán a legkártékonyabb Tisza, mert ő nyerte meg a koldus Tisza-család hosszú és gyanús birtokpörét, s beiktatott az ország telekkönyvébe egy tipikusan Werbőczy-erkölcsös családot. Mintha Jókai is írt volna róla az ő szelíd szépenlátásával: kopottas Tisza uram egy tarisznyába néhány hétre elegendő elemőzsiát rakatott, s elindult azzal, hogy most már vége a váró türelemnek. Ő a jussa nélkül, a Tiszák iga-za nélkül haza se jön, leült a tarisznyájával a legnagyobb bírósá-g legnagyobb kapuja elé, s ezzel a makacssággal meg is nyerte szerencsésen a pört. Valószínű, hogy kiürült ekkorra a tarisznya, de meg volt a vagyon, a vagyonnal a hatalom, a becsület s az a rakott tarisznyányi gőg is, ami most Tisza uram egy jeles utódjában fészkelődik. Ez igazán majdnem história, ahogyan illik is, mert gróf Tisza Istvánt semmi se magyarázza meg jobban, mint a história szerelme egy megnyert birtokpör alapján.

Kár, hogy Herczeg Ferenc nem Jókai Mór, mert most fölségesen szép és magyar dolgot írhatna a tarisznnyás ember ivadékaról, az új tarisznnyás emberről. Ennek már az isten fölvitte a dolgát, pör helyett lapot szárít, ha új birtokra éhes, avagy egyszerűen vásárol magának új birtokot az Osztrák—Magyar Bank szép és értékes bankóival, melyek nála erőszak nélkül meg tudnak gyűlni. De tarisznnyájában történelmi elemózsia van, s egyéni birtokpör helyett azt a sokkal nagyobb pört szeretné megnyerni, hogy Magyarország maradhasson időtlen időkig a pörnyerő Tisza uram helyes Magyarországa.

Apró, kicsi följegyzéseim között rábukkantam a minap egy olyanra a sok közül, amit gróf Tisza István személye csalt ki belőlem, s amely félig ötlet, de másik felében keserű igazság. Valahogyan így hangzik: „néha szinte szeretnék a gróf Andrássy Gyula helyében lenni, hogy emberi, intellektuális kiválóságon kívül még históriai és magyar úri alapon is lenézhessenek gróf Tisza Istvánra”. Ez bizony ötletnek nem demokratikus ötlet, de Magyarországon szabad és célos olyan fegyverekkel küzdeni, melyek kétségtelenül magyarok, s amelyek a legedzettebb, legúrabb bőrt is átjárják.

És nem az én föl- és túlbecsülésem csinálja azt, hogy Tisza ellen bevallható dühvel tudok írni, nem is az ő különös, epokás alakja, mely tisztos kultúrtársadalmakban alig-alig érné el a jó prokurista nívót, de egy primitív társadalom fél-tébolyodottsága. Ha csak a fejlődés-törvény fanatikusainak kellene beszélnem, azt mondanám: gróf Tisza István eliparkodta magát, mert ő négy-ötezer évi nemi és civilizációbeli görgetés után lehetne az, akinek ma meri magát hinni. De a „nemzet”, a híres, magyar történelmi „nemzet”, megneemesmagyarodott svábokkal s szabad spekulációkra szomjas zsidókkal egyetemben, vezérének vállalja őt, s ő úgy viselkedik, mint vezér, mint egy idejére váró Caesar Augustus.

Werbóczi-erkölcsösnek mondtam a Tisza-családot, de még ezzel nem is mondtam meg, mert nem tudtam kellően megmondani, amit akartam. Gróf Tisza István úgy jár-kél, úgy szövö a jövő fátylát, mintha Attila és Árpád egyenesen őt bízták volna meg, Csaba közvetítvén az üzletet, a magyarság megtartásával. Tévedés, gróf úr, szabad birtokot szerezni, lapot csinálni, sőt bankot és politikát is, de a magyarság sorsát a kutya se bírta önre, ez csak csőd esetén történhetnék meg — szükségből.

Most ritkán szólal meg, preparálja a vármegyét, a jegyzőket, a mindenféle papokat s az olyan zsidókat, kiknek nincs idejük a fórum ügyeivel foglalkozni, mert első, a legelső az üz-

let[*]. Barátkozik pápista püspökökkel, s elkedvetleníti saját püspökének, az eléggé radikális Baltazár Dezsőnek a megválasztatása, s mivel már nem lovagol a lóversenyeken, így tölti az időt.

Megszólalt a múltkor, a napokban, de már golyó és akasztófa nélkül, s ez a megszólalása íratta most ezt a kis írást. Ez az ember vagy zavarodott, vagy tarisznys politikából nem bánná, ha elhinnék róla, hogy ő zavarodott — egyelőre, amíg nem ő a hivatalos úr. Ez az új tarisznys ember, ez az új tarisznys Tisza megvet minden reális, új tudományt, tehát hiszi, hogy őreá nemzetváltó szerep jut, s ő ugyanaz a Tisza, aki a hosszú pört megnyerte. Zsilinszky-fiúk egy gróf Tisza ellen aligha kerülhetnének ebben az országban, s ne is kerüljenek, habár Tisza István háborítóbb és veszedelmesebb ötven Áchim Andrásnál.

A tarisznys ember várhat, a régi tarisznys ember utódja, mert csak a jobbagyfattyakat ismeri s a mai Magyarországot legfeljebb Herczeg Ferencen keresztül és át. A Tisza-család külföldre utaztatta el ifjú férfitagjait Kossuthnak és Petőfinek idején, s majdnem bizonyos, hogy akarata ellenére gróf Tisza István is fog utazni egy kicsit.

V 1911. július 16.

Ady Endre

59. UTAK ÉS CSALÓDÁSOK

(*Budapest és Párizs között*) Fölaggasztom az éni szemhéjaimat, s elaltatom az én ledér igazságaimat, mivel mindjárt Párizsban leszek, s Párizst még ma is úgy tudom szeretni, hogy nincs bátorságom akármilyen szigorúat is gondolni róla. De mégis, jó, ha az ember tudja, hogy minden gondolkozó embernek igaza van, de csupán, hogy az ő igazságát valahogyan szándéktalanul, valaki másnak, egy másiknak, agyában hordja. Sőt: van igazság, sőt: minden igazság, amit ember-értelem kifundál és összehoz, s mert a gondolkozás emberi tulajdon, vitatható, ürbe épített úr, az úgynevezett elmeháborodottak legalábbis egyenlőrangúak velünk. Elutazni, utazni pedig nem annyi egy cseppet sem, mint meghalni, mert elutazni annyit jelent, hogy az ember, aki mihelyest kimond valamit, igazságot mond, másholi és más igazságok harsogására szomjúhozik. Az ember, aki gondolkodik, s nyers szívét útra-pácolva elutazik, vértelen világhistóriát csinál, miként véreset csinálnának a hanetán fölkelő s hamarosan egy-két millió vendéggel minket agyonlátogató India vagy Kína. Hm, különös, hogy hatodikszor (vagy hetedikszer?) járom ezt az utat Münchenen át Budapesttől

Párizs felé, s én voltam a szilárd, és mégis én változtam meg eközben. Kár, hogy a sokezer kilométeres vasutaknak nem adatott meg a gondolkodás ama potenciája, amely az emberrel úgy születik, mint az orra, ha van, a tüdője, ha nem elátkozott, a rokonsága és a sorsa. Mert a gondolat mindig és föltétlenül igazság, s mert az se biztos, hogy csak az ember gondolkozik, nagy kár, hogy mi csak az ember gondolatait és igazságait ismerjük. Ha elveszítjük gondolatainkat és igazságainkat, s ha majd valamikor fölfedezzük a kövek, porok, káprázatok, plánták és állatok gondolatait, nagyot fog pihenni, s nagyon jól fog járni az ember. Ezek a franciák általában nemcsak rosszak, zseniálisak, piszkosak és csinosak, de egytől egyig halálmadarak: önmaguknak, talán egy kicsit a fajtájuknak s mindazoknak a mamelukoknak, akik bámulva nézik őket: én is ilyen voltam sokáig.

(*Párizs és a régi Párizs*) Nincs elárulnivalóm, mert az elárult én vagyok, nincs a régi Párizs, mert énbőlőlem sem új, se régi nem vált: tehát, ave Párizs, kit ma nem ismerek, s ki meg se lepsz ma, s üdvöz légy Párizs, kire nem emlékezek. Így jártak a Kelet barangoló rablói, akik meseszóból hallották, hogy milyen Bizánc, Róma, vidékeik, a nyugati tájak, s elpusztultak, mert izgalmas várakozásaik kietlen halállal megölték őket, avagy nem ismertek rá cifra, buja, nagy álmaikra. De nálam az emlékezésnek és nememlékezésnek is volna némi köze, nálam és hozzám, aki zsoldárokat írtam Párizshoz, Párizsról, aki szent voltam és Párizsimádó már abban az időben, amikor ez több volt a bűnnél. Gyönyörű Nap, utcák, szabályok, terek, fák, nők, gyermekek, kocsik, nyár-jósló tavasz, tárlatok, díszek, idegenek s otthoniak, a Bois, virágok, vonalak, kábitások. Ez a Párizs is szép, de szebb volt nála a másik három: amelyik után úgy vágyakoztam, mint egy beteg kutya, amelyikben viharosan-szépen, ostobán, de nagyon éltem, s amelyikre emlékezem, mégiscsak emlékezem. Minden kijózanodás halálos veszteség, de nem képzelek el szomorúabbat[!] annál, amikor az ember Párizsból, az ő szerelmes Párizsából ábrándul ki. Pedig úgy látszik, hogy az törvény, parancs, s valójában nekem azért kellett annyiszor, újra és újra megkeresni Párizst, hogy el tudjam veszíteni. A művészfajta ember tragikus az ő szerelmeiben, igazán olyan, mint a gyermek, aki nem nyugszik, amíg játékszerét szét nem bontja, s meg nem találja benne a nyomorú kócot.

(*Észak helyett megint Délre*) Ez is fátum, hogy három-négy év óta egészen hidegek s északosak a vágyaim, s úgy járok körben,

egyre Délen, mint egy taposó malomban. Dél-Franciaországon már olyan undoros unalommal megyek át, mint egy öreg írrok, ki harminc év óta ugyanazon a nyomorult utcákon át éri el az irodacelláját. Hiszen a hibás én vagyok, de azért mindig hevesebb gyűlölettel próbálom ezt a bűnnél nagyobb hibát másokra kenni, ha e gyönyörű helyeken járok. Most különben is Franciaországban ismét kiújult az úgynevezett Dél-probléma, mellyel divat, illik foglalkozni, pláne, ha illik az ember dühéhez is. Képviselőkkel, szenátorokkal utazom, déli franciákkal, meggazdagodott parvenü-néppel, nagyon új a ruhájuk, a bőröndjük, s rikít a becsületrend-jük. Lármások, hencegők, témáik s meggyőződései teljesen azok, amelyek előbb kiolvasott hírlapjaiké, s no még valami: mi jót és kiket hozhat egy esetleges kormánybukás. A párizsinak s az északi franciának nem megy a fejébe, hogy szereplő fórum-embereiknek, különösen a karriercsináló politikusoknak kétharmad részét minden jog és arány ellenére a Dél adja. Én most már egy pillanatig se tudok ezen csodálkozni: valóban a harmadik köztársaság áldemokráciája s a politika alkalmasabb materiából nem is táplálkozhat. Gondolattalan, munkához nem szokott, lármás, szónokló, pózoló, merész a francia Dél politikus embere, de hát érdemes volt ezért megcsinálni a nagy és a többi forradalmat? Nem baj, ha egy kicsit igazságtalankodom, azért tehetem ezt bizonyosan, mert egy kicsit igazam van, már csak azért is, hogy Északra vágyom, s megint Délre tartok. Valahogyan talán még Monte-Carlo tartott meg legjobban a régi módon magáénak: a bizonytalan keresetű, pénztelen, de mindent megkívánó ember vágyai és izgalmai itt még mindig-mindig ki tudnak bennem virágozni. Persze nyomban érkezik a fagy, a bánat, a virágtalanság, de mennyi virág van itt[,] még ember-virág is, és milyen sohase banális, milyen káprázatos, nagyszerű a tenger és itt a tenger. Úgy indultam Firenzének, hogy a játék és a szerencse mivoltához egy fikarcnyi új tudást nem szereztem, s csak makogva ismételtettem a régi mondásomat: igen, igen, rejtelmesebb életnél, halálnál. S kanyarogtunk a tenger körül Génuaán át Pisába, majd egy új iramodással Firenzébe új csodálnivalók nélkül az ezúttal pedig jubiléris esztendő, vasárnapot tartó Itáliában.

(*Pisa, Firenze s más csalódások*) Pisa, Firenze s Róma — oh, Róma — maradtak volt ki éppen az én régebbi olasz útjaimból, melyek nem voltak túl okosak, tudósak és megfontoltak, de annál sugarasabbak, ifjabbak és vidámabbak. Különös, hogy az én számomra a szerencsés csalódás sem szerencse, s mindenképpen s mindig fájdalom, amikor a valóság csökönyösen sohase az,

mint a könnyelmű s könnyű élelgondolásom. Pisa több volt annál, mint amennyit olvasás és szó tetésen mutatott, s Firenze gyalázatosan megcsalta összes ékes várakozásaimat, de mindkét fajta csalódásom csalódás és bánat volt. Oh, nagyszerű s legtemetőbb temető ott Pisában, igaz temető, hol párezer éves dicsőségek, fölülmúlt eszközű, de fölséges művészetek együtt élnek vagy alusznak a porladó embercsontokkal. S a nagy kikötőzáró lánc bús, nagy szeméi szinte mintha a sors, a múlás megelevenült sok szeméi volnának, búsán álmélgodva, hogy Pisát elhagyta a tenger. Mert valóság: otthagya, a tenger sem tud állandó lenni, s elment odébb, mint Szekszárdtól a Duna s harmincnégy éves emberektől a bátor, botor, ifjú erő. S az út Firenzéig és Firenzétől Rómáig, antik mezők a buja ifjúság bántó, provokáló, ostobául bő gazdagságával. És Firenze, melyről eldalolták már a legpompásabb jelzőket, s kihagyták azt az egyet, melyre ma is döbbeneten rázódik meg az én ideges fejem: lármás. Az emberek ok nélkül, indulat nélkül ordítóznak, mintha csak azt akarnák fejbesújtóan tudatni, hogy ők nem a renaissance szobrai. És a város, mely sehonnan nézelve se tud királyi és méltó szépségű lenni, érthetetlen halmazhelye egykori hatalmaknak, isteni embereknek s alkotásoknak. Még Firenzében vagyok, még itt fogok valamit maradni, de minden beteges nyugtalanságotam már naponként győzve veri egy új, nagy-nagy, titkos nyugtalanság, jóleső, mint a boldog halál lehet. Rómát[,] érzem, hogy Rómát látom nemsokára, hogy élet, Budapest, Párizs, játék, emlékezés, siker, bukás pár hétre kitörlődnek zavart, szomorú lelkemből: a Földnek és Időnek öröme, legszebb szimbóluma, Róma, üzeni, hogy vár.

V 1911. július 23.

Ady Endre

60. [MAGYAR ÍRÓK SZERVEZKEDÉSE]

Korainak tartom Magyarországon, mely társadalmi megváltásáért köteles mindenekelőtt most százezer okból küzdeni, az íróhad mozgósítását és fölkerekedését. Ez a Magyarország, hiában[!], ma is a régi úri Magyarország, s ha valaki öt gallérnyi vagyonnal bár íróságra téved, úri kötelessége, ha belehal is, a birtokos Berzsényiek gögjét fitogtatni. S ne felejtjük el azt se, hogy ezt a rokotalan, kemény nyelvet valóban csak most kezdjük törni és csiszolni sok sugárzású, finom, csillogó darabokra. Örüljünk, ha már-már hódító útnak indulhat, s verejtékes homlokú, idegen irodalmi csiszárok kénytelenek a nagy olvasó, nyugati publikumok számára a mi kezdődő bőségünkből venni. Tőlem már csal-

tak ki német, francia s egyéb irodalmi vállalatocskák novellákat pénz-ígéretekkel, melyek beváltására nyomban nem számítottam, s be se váltódtak persze. Verseimről, szóval sajtátabb s drágább holmimről nem is beszélek: angolra, franciára, olaszra, németre, dánra, románra, hollandusra, szerbre, örményre, sőt héberre és eszperantóra is fordították némelyiket. Ha megtiltom, ha pörölk, azt érem el vele, hogy abba hagyják, amit az én hiúságom játsza kibír ma már, de a magyar nyelv és irodalom szükséges reklámja megrövidül. Én úgy látom, hogy a nagy védelem azoknak szükséges, akik színpadra vagy esetleg lap-hasábokra is olyan produkciókat szállítanak, amelyek a legolcsóbbak, véletlenül magyarul írottak s az internacionális legalacsonyabb tömegzés kiszolgálói. Ezek írói úgysem írók, dolgaik még iparcikkekként sem jelentenek számottevő haszon-importot az egyébként csakugyan koldusország számára sem. Míg nem leszünk munkás, demokrata kultúrtársadalom, addig az ilyen védekező hadjárat a bécsies magyar operett szomorú rangján marad. Ami a kiadókat illeti, habár mint a Nyugat irodalmi részvénytársaság igazgatósági tagja egy kicsit magam is kiadó vagyok, itt kellene és lehetne védekezni valahogyan. A vidéki lapokat pedig egyelőre szintén hagynók el: lefelé s befelé éppen olyan hasznos és szükséges az ő szarkaságuk, hitet és ízlést támasztani, mint kifelé, a külföldre, a mi irodalmi valóságunknak, értékünknek ingyenes, de valamikor pénzé változtatható elárulása. A Tatárjárás (csak azért ez, mert más nem jut most eszembe) vagy hasonló magyar termékek külföldi boldogulásáért s pénz-aratásáért a magukat becsülő igazi magyar írók nem lovagolhatnak föl az ők kezescsapataként[!]. S ezért ne haragudják meg senki, ebben gyűlölködést, nagyképűeskedést se lássson akárki sem. Majd ha az úri Magyarország, melynek okvetlen járuléka a svihákok mellék-Magyarországa, kultúrtársadalom lesz, beszélhetünk komolyan s a maga idején erről. Addig örüljünk, hogy pár fillérű íróinktól — magyaroktól! — kincseket lopnak el, mert ez a koldusmezű gazdagság a Jövendő[,] kaliforniai, új ország.

V 1911. július 30.

Ady Endre

61. LA FANCIULLA DEL WEST

Ama nem kevés számú boldog magyarok közül való vagyok én is, akit Milánóból meg szoktak szerencsétetni évek óta már a futurizmus új és új manifesztumaival. Új poézis, új história, új filozófia, új kép, új szobor, új ház, új természet, új matematika,

azaz, pardon, új matematikát még nem manifesztáltak. Ellenben legújabb förmedvényükben új muzsikát akarnak, s — oh, szörnyűség — annyi a bátorságuk, hogy egyenesen Wagnert merik ajánlani a Pucciniek ellen. Ez már forradalom, itt már lehet csevegni, még Puccini nem győzte le Verdit se, s íme már Wagnernél tartunk mi, futurista olaszok.

Ez a kis csúfolódás nem jelent sokat, de csak azt a privát, teljes nagyságával privát véleményemet, hogy a mai olasz a világ leggyatrább embere — még D'Annunzióvá fújva, növe is. De azután védekezni illik az ellen is, hogy én félek az újtól, az újítástól, a forradalomtól, mely állítólag nekem egyetlen jogom és címem.

Hát én utálok a futuristákat, természetesen csak azért, s elsőképpen azért, mert nem nagyon tehetségesek, de nagyon programosak. Ez már: bolt, egy kimérő üzlet, ahol hetekig dolgoznak: a közönséget miként lehetne idecsalni, megrészegíteni s becsapni. Ám az utolsó manifesztum: igaz, ti. a zenei manifesztum, mely egy-két-három Pucciniről szól, akik impresszárióik karján s sok százezer pénzüknek az ölen olasz kakofóniát csinálnak. Minden kakofónia lehet nagyszerű zene, de a rosszhiszemű s melódiákkal kacérkodó olasz muzsika: soha, még ha a Puccinié is. Ott voltam az első kontinentális premierén, Rómában, s minden jelenetnél azt éreztem, hogy itt egy Herczeg Ferencbe plántált késő és rossz Mascagni dolgozik. Annyi okosságot és számárságot, rajongást és röhejt olvastam már Pucciniről, hogy ezt a szinte biztos, szentesített véleményt le kellett írnom.

Ny 1911. augusztus 1.

Ady Endre

62. KÉT MEGGYŐZŐDÉSŰ EMBEREK

Franciaországban látják ma már az emberek legtisztábban, hogy a parlament-tőzsde ágenseinek oktalan nyűg volna a meggyőződés, s az utolsó meggyőződéses politikus egy ifjútörök volt, aki nemrégiben megőrült. Illenék a meggyőződés olyan emberekhez, ha már politizálnak, mint Anatole France, Shaw, Strindberg s még páran, de ezeknek viszont nincs hozzá tehetségük, s Tolsztoj tragikomédiájának példájától fáznak. Szóval: fejlettebb intellektusoknál kereshető talentuma a politikai meggyőződésnek voltaképpen nonszensz az anarchista bombavető s a gondolatfaló puritánok kivételével. Az anarchista azonban kilép a gondolatból, a gondolkodás mániákusa nem tud cselekedni, pedig erős, igaz, szép politikához gondolat, póz és tett együtt kellene.

Végtelenül furcsa és siralmas, hogy éppen Magyarországon kellett legmutatósbabban megszületnie az elvtelen meggyőződés s az álhazugságú becsület mártírpolitikusainak. Nincsenek sokan, de túl-elegen, csúfolják őket, de nagyon félnék tőlük, gondolataikban élnek, de a fórumon kénytelenek ágálni, s hazudnak, mert csak így szolgálhatják meggyőződésbeli igazságaikat. Ha ez az ország nem bécsi szelet volna tatár szószban s ha nem a tökéletlenség tökéletes példánya, ezek a legkülönösebb, majdnem szent emberek persze nem is volnának. Talán három-négy, ez írás firkálójának is szívébe szűrő mondással megmagyarázhatjuk ezt a nem is egészen új, de egészen, majdnem egészen magyar gyönyörű típust. Követeljük a legteljesebb demokráciát, ordítjuk az általános, titkos és egyenlő választás-jog elvét becsületesen, mártírosan, holott századokkal nálunk előbbjáró kultúrtársadalmak eredményei már elvették titokban minden guszthusunkat. Nem vagyunk sovíniszták, de állami oktatást kérünk egy államnyelven, holott titokban tegnap még a községi oktatás volt a hiszekegyünk, s ma jobban, mint soha, a legszabadabb, legszínesebb tanítás az ideálunk, akár száz nyelvvel s száz katekizmussal. Filozófiánk ha nem is a kissé komédiás Bergsoné, de hevesen, kapálózva szeretne egy kis metafizikával ölekezni, Istent szagolunk mindenütt, s becsületesen kénytelenek vagyunk itthon — s kötelességünk is — szabadgondolkozó társaságokat szervezni — Isten nélkül. Avagy — egy utolsó példa a sok ezer közül — mi is azt hisszük, hogy a műveltség, a középiskolák tudatása[!] csak a klasszikusokon és a klasszikusokkal lehetséges, s becsületesen jelszavunk mégis: le a múlttal, több természettudományt, több pozitívumot, életre s nyeresre alkalmasabbat.

Hogy ezek a hazugok volnának hazugok — ezt még a leggyűlölködőbb, legrettegőbb ellenfél se merheti állítani: ezek a magyar politikai és társadalmi valamiség legvérreláldozóbb alakjai. Ezek az emberek igazán tragikus hősök, mert igazuk van, ha önmagukkal beszélgetnek, s igazuk van, ha szertenéznak ezen a gyarmatos, széthúzó, tarka, vegyes, szegény, papos és mágnásos országon, ahol dzsentri-Alfonzok közigazgatnak. Büszkén s bátran vallom magamat a két meggyőződésű emberek közé e szerencsétlen országban, ahol meggyőződéstelen ember nincs, egy meggyőződésű csak a nagyon kevés számú bolondházban, s a legtöbb ember ezer meggyőződésű politikai és társadalmi dolgok körül, s ahol a két meggyőződés: magyarság, emberség és tisztesség.

Ny 1911. augusztus 1.

Ady Endre

63. UTAK ÉS CSALÓDÁSOK

(*Firenze és a régi szemek*) Igen: ez a föld s az egész látható világ arra való, hogy jöjjenek mindig új és új emberek, kik mindig és mindig újnak lássák. Firenze, a szétkürtölt tündériességű, hívó, vonzó Firenze, a régi szemek városa, de nem múzeuma a régi látásoknak, hanem kultushelye. Firenze azért van és él, hogy a régi szemek jussát hirdesse, a régi szemek örökéletét elhitesse, s alkalmas, mai szemeket régiekre váltson. Nemcsak Tizian[o], Raffael[lo] s mások festett, régi szemei néznek rám, s nemcsak azok szemei, akik látásukat valamikor kőbe, térbe, alakba vitték. De a bennszülött firenzeinek, csaknem mindnek, régi a szeme, régi kutatással és lobbogással, s akik idegenek szerelmesek Flórencbe, szintén régi szeműek. Firenze asszonyai nem egy nagyon elkülönbözött szépségfajta, de a szemek olyan titokzatosak és régiek, hogy meg lehet értük a szemek antikvitását szeretni. Ezekkel a régi szemekkel Flórenc valóban látható paradicsomként, melynek se hiányai, se kigyói nincsenek. A hajlamok szegény, cammogó vándorok az embergenerációkban, de a szemek ragyogó, gazdag, száguldó kéjutazók. Etruszk, görög s mindenféle szemmel volt találkozásom Firenzében, s olykor-olykor egy-egy hideg, kék szempár fagyasztott meg egy pillanatig, egy pillantással. Milyen Északról, milyen régóta, mennyit utazhatott ez a gögös, fagyos szempár, s vajon ki fog Firenzére nézni vele ezer év múlva?

(*Nagy eltökélések Róma előtt*) Úgy gondolom, hogy úgyse jöhet semmi, s úgy utazom el, mintha valaki más helyett, megbízásból robotolnék le egy utat. És úgy fogadkozom mégis, mintha engem fenyegetnének szuggesztívó-veszedelmek, s jó előre védekezem Róma ellen, melyhez utamat késő délutánkor szabom. Borzasztó módon ismerem, érzem az örök emberi gyöngeséget, mely énbennem fokozottan munkál: egy név, egy hagyomány, egy jelszó megbabonáz. Nos, én nem akarok még csak Goethe metódusával sem közeledni Rómához, hogy csak azt látom Rómának, amit én akarok és csak annyit. Én megyek Rómába, mert Róma kihagyása érzékenyen ütné úti programomat, de távol tartom magamtól Rómát s az elragadtatást. Egyik Róma előtt se fogok térdre esni: a Romulus és Remus előtt már kétségtelenül régi Róma előtt sem. De a rómaiak urbsa előtt, Krisztus felekezetének bölcsője előtt, a pápák világmámorító, trónos székhelye előtt sem. Eldobom ezennel öt-hat Róma legendáját, a maiét is, vágyom arra a shakespeareien durva szerepre, hogy Róma nekem csak egy vasúti állomás s

néhány napos megpihenőhely. De ahogy közeledik késlekedő expresszünk, ahogy játszom elmémben a vakmerő, kigondolt, elszánt komédiáspózzal, már megremegek. Már csak beismerni nem tudok, de mindent tudok már: egy szegény, meghasonlott ember érkezik nemsokára Rómába, hogy hódoljon minden zarándoknál hódolóbban. Szóval: harmónia ígérkezik valaki számára, akit nem tudott még egy napra megnyugtatni az, hogy a világ, az élet harmóniáját hiába keresi.

(*Róma és az első csodálkozások*) Az a késő és késett este, melyben engem Róma fogadott, nem jelentett többet, mint egy agyonfáradt embernek hotelkeresését. Később, a virradó s jövődő napon kissé pihentebben s gúnyosan tettem meg legelső, tájékoztató útamat. „Nem érzem — szóltam ravasz göggel a Rómában élő és Rómával élő barátomhoz, aki kalauzolt, s akinél alig ismerek tisztább és művészebb ízlésű magyar embert —, nem érzem Rómát.” De éreztem már jóval előbb, éreztem tegnap, és éreztem mindig, hacsak, ha nem akkor, amikor gyöngé, fantáziátlan professzoraim lelketlen leckéket tartottak róla. Nem igaz semmi sem, a Goethe igazsága sem: ebben a városban van elrombolva, elépítve és fölépítve minden, amiből a mi lelkünk összerakodik. És egyszer Rómára nézve, egy magas, utas dombról szinte meakulpázva, váltottam be suttogva magamnak: „A Múlt egy nagy rejtelem, s a Jövendő is az, de a Múlthoz és a Jövendőhöz gyönyörű jogunk, sőt tudományunk is van már. Ez a tudomány nem biztos, de a Jelen még bizonytalanabb — ismeretlenebb, mint akármi, tehát a mi életünk, az egyéni. Aki a Jelen vígan éli, boldog, de korlátolt ember, mert a korlátlan ember a Múltat s a Jövendőt szereti. És mert egyformán nem tudunk biztosat egyikről sem, az az igazi ember, aki a Múltat és a Jövendőt egyformán szereti.”

V 1911. augusztus 6.

Ady Endre

64. [LEVÉL A VILÁG SZERKESZTŐJÉHEZ]

[— Válasz Bíró Lajos támadására —]

Igen tisztelt szerkesztő úr!

A Világ vasárnapi számában elmondtam a magam véleményét a magyar írók szervezkedésének groteszk — szerintem groteszk — problémájáról. Ma kapok egy levelet és a levél mellé egy választ,

melyet nem provokáltam, nem vártam, és nem érdemeltem. Biró Lajos, hosszú-hosszú éveken keresztül testvérem, hívem és barátom[,] igazságtalanul, betegsége érzékenységevel magára vette az én kiszólásaimat. Nem először tette, és én magam sem vagyok ez idő szerint kevésbé beteg, mint ő, de levelét nem szabad közölnöm. Két beteg embernek két privát ügye ez a két betegség, hanem a Világnak szóló cikk mégse maradhat nálam és titkon. Biró Lajosra egy pillanatra nem gondoltam, mikor azt a bizonyos néhány sornyi véleményt elküldtem, hiszen azt se tudom, hogy ő az írásaival kiment-e már, vagy készül-e külföldre. De meg[*] azután az ő barátsága avagy volt barátsága, mondjuk: barátságunk ritka szép emléke magában is visszatartana, hogy én Biró Lajosról írásban rosszat mondjak, akár a sorok között is. Ő a Világnak írott válaszát kegyelemből, meggondolva a dolgot, levelével nekem küldte el, levelével, melyet — sajnos — nincs jogom nyilvánosságra hozni. Kemény, de ideges levél, fenyegető, kedves, rossz és érdekes, ezt megőrzöm. Azonban a Világnak szánt levelet még a Biró Lajos kedvéért sem tarthatom titokban. Ő ezt megírta, a Világnak írta, ellenem, betegen és bántani akaróan írta. Én még mindig nem tartok ott, hogy ne legyen kötelességem az ilyen kegyelet-, sőt kegyelem-geiszt magamtól elhárítani. Szeretettel, emlékezéssel, sőt még mindig megmaradt barátsággal íme, itt küldöm a Biró Lajosnak a Világhoz írt kegyetlen, igazságtalan, de elszánt és megírott levelét.

V 1911. augusztus 6.

Ady Endre

65. LEVELEK SZENT ALAJOSHOZ

Egy időben bennünket bizonyos Kaszás Rudolf nevű szerzetes különös, lázas, szinte beteg buzgósággal Szent Alajos, illetve Lajos felé csábítgatott.

Ez a Szent Alajos, illetve Lajos, nem a franciák szent királya, hanem az a másik Lajos volt, a Jézus társaságához tartozó, aki nagyon kedvelte a gyermekeket. Az ilyen jó szentekhez külön, édes, hízelkedő gyermekimák íródnak, s könnyesen boldog az imádkozó gyermek, ha eszébe jut, hogy Istennél neki szerető pártfogói vannak.

Kaszás Rudolf Rómában tanult, s nagyon tudott emlékezni arra, hogy jezsuita Szent Alajos napján miként szokás ott a gyermekeket eljámborítani. Ismerik a gyermekeket a római papok, nem tudnak nekik hinni, s a gyónás nem elég bizonyosság arra, hogy

ifjú patronáltjaik életét és vágyait, örömeit és bűneit valóban megtudták.

Az a szokás Rómában, hogy a nevelőintézetek gyermekei Szent Alajos névnapján töredelmes, őszinte levélkéket dobnak Szent Alajos híres sírjára.

— Nézzétek, leányok, fiúk, ilyenkor mindent megírhattok, amit máskor soha és sehol el nem mondhatnátok — szólnak a pap-tanítók. A levél, amiben akármit kérhettek, amire csak gondolni tudtok, öt percig marad a síron, s ez idő alatt Szent Alajos megismeri a ti vágyakozásaitokat. A ti jóságos szentetek ő, Szent Alajos, a ti fáradhatatlan közbenjárótok, aki még csodákat is művel szívesen, ha a ti panaszaitok, vágyaitok meghatják őt. A leveleket pedig fölbontatlanul összeszedjük, rögtön elégetjük, s a hamut megszentelve fölszórjuk az Ég felé, nehogy elfelejtkezhessék Szent Alajos.

Így beszélnek a római pap-tanítók, s ezt a szép pogány-keresztény szokást azután Kaszás Rudolf minorita-páter a lehetőségek módján átültette hozzánk. Állíttatott a templomban egy Szent Alajos sírját másoló követ, s mesélt mézesen, zengően és rengetegül sokat, hogy milyen megértője a fiatal szíveknek jezsuita Szent Alajos.

És mi már majdnem kivétel nélkül, igazi katolikusok, kálvinisták, keleti keresztények és zsidók, az egész harmadik gimnáziumi osztály gyöngéd szerelemmel szerettük a mi szent pártfogónkat. De nem csak mi, mert Kaszás Rudolf nemcsak bennünket oktatott, de ő oktatta az Isten-tudományra és hitre a zárdai, sőt állami és községi iskolák fiacskáit és lányocskáit is.

Oh, a mi kis szíveinkben sok-sok vágy, titok, harag és bánat lakozott, s ezek Szent Alajos névnapja előtt különösen lángoltak, és elvették éjszakai álmainkat is. Majdnem mindnyájunknak közös, átkos fájdalma volt, hogy senkinek sem árulhattuk el titkainkat és nyugtalanságainkat, egymásnak sem, mert egymást gonoszoknak, szívteleneknek tartottuk. Szegény kis elhagyott emberkéik, hogy kapaszkodtunk bele minden hitünkkel, valló kedvünkkel a nemes szentbe, aki egyetlen barátunk és meghallgatónk Ég és Föld között.

Egy júniusban, amikor is a mi szentünk névnapja van, én, aki egy kicsit mindig hitetlenkedtem, elloptam Szent Alajos sírjáról néhány zárt, drága, együgyű, kedves, valló levelet. Íme, megőriztem őket öregedő koromig, holott pár szavú gyermek-írások, mert Szent Alajoshoz nem okvetlenül muszáj körmondatokkal fordulni, és a fiatal vallomások azért nemesek, mert forrók és rövidék.

Kaszás Rudolf úgysis meghalt, sőt a levelek írói közül is sokan elköltöztek már Szent Alajos fényes és bánatos titkokat nem tűró mennyországába. Én pedig már régen, egy Szent Alajos-apon, bevallottam volt már tolvajságomat Szent Alajos sírjára dobott, siránkozó, bűnbánó levéllel. Néhány apró, szép, szomorú, vágyas-bús vagy panaszos levelecskét Kaszás Rudolf emlékének minden tiszteletével talán szabad megmutatnom. E leveleket Szent Alajos úgysis megértette és megtudta írásuk idején, s ha csakugyan nagyon kedveli a szegény fiatalokat, ügyeiket okvetlenül elintézte.

(Mutató a kis levelekből)

„Szent Alajos, drága szent, én csak tizenkét esztendő vagyok, harmadik polgárista leány, de bocsáss meg, ha arra gondolok, hogy egyszer én is nagy leszek. Akkor majd férjhez kell menni, mert a mamának is férjhez kellett menni, de add, hogy én sokkal-sokkal békességesebb és jobb férjet kapjak, mint a szegény mama.”

*

„Kedves Szent Alajos, az én édesapám sokat utazik, mert csak így tud pénzt keresni, és ilyen neki a hivatala. Mindig csúfolnak a többi fiúk, és én szeretném, ha édesanya nem sétálna esténként a számtantanár úrral, Gyulai Timóttal, mert csúfolnak, és fáj ez nekem.”

*

„Szent Alajos, tudom, hogy szereted a fiatalokat, és ne haragudj Homoróczy Ilonára sem, aki második polgárista leány. Ő rossz tanuló és gonosz, de olyan szép, és a tánciskolában nem akar velem táncolni, és olyan jó volna, ha szeretne engem egy kicsit.”

*

„Szent Alajos, én sokat imádkozom hozzád, és Kaszás Rudolf főtisztelendő úr azt mondja, hogy te mindenkit megérintesz. Eszti, a szomszédban, egy kis szobaleány, és nem iskolás, mint mi, de rendesen jár a templomba, és gyónik. Ő ugyan idősebb két esztendővel, mint én, de ez nem baj, és én azt akarnám, hogy ő boldog legyen, és ő nekem megköszönje, hogy ő boldog lett.”

*

„Szent Alajos, oh, Szent Alajos, azt beszélnek, hogy nekem és a kis hűgornak nincs igazi apánk, mert nem törvényes. Ezért mi sokat szenvedünk, és kérlek, adj nekünk egy igazi apát, egy törvényeset, mint másnak.”

*

„Egyetlen Szent Alajos, mi ketten vagyunk testvérek, és kosztban vagyunk itt a városban, de édesanyánk már harminc forinttal tartozik. A kosztadó néni lármázik, és nagy baj lesz, és nekünk már holnapra kellene harminc forint, mert másképpen az utcára dob a néni.”

*

„Szent Alajos, én jó rajzoló vagyok, de festeni szeretnék tudni, s szeretnék egy gyönyörű képet festeni. Olvastam, hogy aki nagyon nagyszerű képet fest, az sok pénzt kap, és [az] emberek halála után örökre emlegetik. És énnekem egyesem van a rajzból, s azt szeretném, hogy ilyen nagyszerű képet tudjak festeni, hogy az emberek örökre emlegessenek.”

*

„Szent Alajos, én alázatos kis szolgálód vagyok, és rendszeren gyónok, és a vallásánárnak olyan szép rózsás füle van, mint a képeken. És ő meghallgatja, amikor bűnös lelkemet kitárom előtte, és az ő füle elfogadja az én bűneimet, és én szeretném megcsókolni egyszer a fülét.”

*

Ezek és ilyenek a levelek, a Szent Alajoshoz írott levelek, melyekből még majd leírok néhányat, ha élek. Most elfog az emlékezés meghatottsága, mert kis, régi embertársaimra gondolok, akikkel együtt annyit szenvedtünk, vágytunk, tudtunk és akartunk.

V 1911. augusztus 13.

Ady Endre

66. KÁLVIN HVÍŐI TÉRDEPELNEK

Magyarország kálvinistái jó kálvinisták voltak Kálvin János nélkül négyszáz súlyos esztendőkön át, magyar lelküknek ép és őszinte Isten-barátságával. Viselték a Kálvin nevet, mely gúnyképpen adott dicsőségükké vált, de Genf pápájának aligha tellett volna bennük öröme, ha föltámad. Mivelhogy Magyarország kálvinistái Kálvin életéből és tanításaiból kivették azt, ami őket egyszerre a Nyugathoz kapcsolja, s magyarságukban is megtartja. De Kálvin vallásából megcsinálták a magyarság, szabadság és demokrácia egész külön vallását maguknak, magukért, s el voltak jó sokáig vele.

Sikerült azonban a szörnyű vagyonú és hatalmú magyarországi katolikus klerikalizmusnak Kálvint földidéznie a veszedelmes magyar kálvinisták ellen. Kálvin személyét, egyéniségét, mely eddig nálunk csak fölírástalan zászló és név volt, az ő csalhatatlan pápaik testvéreként csempészték be a magyar vallásúak közé. Nem apró dolog ez, mert talán a legrikítóbb argumentuma Magyarország ostoba s nagyon sokáig helyre sem igazítható elreakció-sodásának.

Már az is sötét baj volt avagy legalábbis rossz hatalmi taktika, amikor a szuperintendens cím sérelem lett. Amikor is püspök és mágnás akart lenni a protestáns főpásztor, és szegény, néhai Tisza Kálmán ezt az elpápisztásodást keményen támogatta. Az a Tisza Kálmán, aki családja fölemelkedését a puritán kálvinizmus energiájának köszönhette, s aki hálából kálvinista hierarchiát és egy olyan fiat, mint Tisza István, produkált.

Igen: a kálvinisták mai elfeketedésének, pápistáskodásának, céltalanságának, sőt majdnem bizonyos vesztenek Tisza István lesz az okozója. Mert nem lehetett, mint Poroszországban, protestáns ultramontánizmust csinálnia — Bécs, a katolikus vagyoni és többség miatt —, fogta magát, s nekilátott egy kálvinista, szervilis katolicizmus megcsinálásának. Mert az ő vagyoni, hatalmi érdeke teljesen egyezik a legkatolikusabb Eszterházy vagy Zichy szent Miklós Mórlicékkal.

Gyümölcsük pedig, beléndeszerűek, pompásan érlelődnek: ilyen gyümölcs például a Kálvin-szövetség is, a többről nem szólván. A Kálvin-szövetség a szilágyszolnoki egyházmegyében például a napokban majdnem elhatározta, de Isten segédelmével el is fogja határozni, hogy a kálvinista hívő térdepelve imádkozzék. Én emlékszem, hogy katolikus iskolába jártam, s a plébánosnak ministrálva, térdepeltem, és az apám, régi, erdélyi kálvinista, le akarta törni ezért a derekamat. Hiszen a magyar kálvinizmus külön fejlődött — pláne az erdélyi —, s minden embertelen istenimádást, tehát a térdepelést is, megvetette.

És most jönnek kálvinista, híres teológusok, rontott papok, és bizonyítják, hogy más országok kálvinistái térdelnek, térdepelnek, s Kálvin is térdepelt a maga híveivel. De mi köze a magyar kálvinistának a Kálvin térdepléséhez, s mi köze ahhoz, hogy Tisza István s egy-két pietista kálvinista teológiai tanár s gyöngé tanítványaik térdelni akarnak? Ezek a szomorúan megrontott agyú emberek, akik Zoványi Jenőt igazságos Kálvin-kritikájáért majdnem földönfutóvá tették, számítanak-e?

Félek, hogy számítanak, mert gazdaságilag talán éppen a hú-magyar kálvinista polgárok gyöngültek meg itt legerősebben.

Más fegyverekkel, de sikeresebben ajzódik a régi nyíl a magyar, lázongó, megmaradt kálvinisták ellen, akiket, íme, már térdepeltettek is. A nagy, magyar reformátorok, akik egyébként a féltudatos nemzetiségi, de teljes osztályharc apostolai voltak, megcsúfolódnak illetéknéppen. Én a magam ősi kálvinistaságából csak a magyarságot, teljes türelmű demokráciát, egész, belátó emberséget és megértést hoztam és őriztem meg. De tudom azt is, hogy ez az ország a mai dúsgazdag kiskirályok, ráncszabadított szerzetesek s főképpen a hatalmas, bécsi Burgs a még hatalmasabb Vatikán nélkül protestáns lenne, élő, mint az Isten, ha van és magyar és demokrata és forradalmas.

Térdepeltetik a kálvinistákat: ez ma a legmagyarabb veszedelem, mert még mindig és sokáig számít[an]ni fog a konfesszió. Vallás ide és vallás oda, a reakciós, csúnya időkben: támogassuk, izgassuk azt a vallást, mely szent Batukánjai nélkül a mi szép, emberséges, vallástalan világunk eléréséhez vezet.

V 1911. szeptember 3.

Ady Endre

67. DISPUTA

Sohse legyünk kedves szülőinknek hálás gyermekei, mert az ilyen viselkedésünk oktalan, céltalan, embertelen és fajtalan is volna. Akárhogyan is, mi a mi szülőinknek ezer örömet hoztunk, ne engedjük, hogy szülőink uzsorásokként kamatoztassák ezt a mi nemkívánt életünket. A szülők, még az irodalmi szülők is, legyenek jámborak, búsak és szerények, és legyen az ő legnagyobb boldogságuk az, hogy szülővöltukat nem vetik elégült vagy zavaros szemekre.

*

„Vagynak idők — írta a régen-néhai Jean Paul, ha csakugyan ő írta —, amikor is az Igazság köteles zsidóvá és mesteremberré válni.” Ez az Igazság itt Művészetet jelent, a zsidó pedig, ha igazán unalmas dolog is oktalan érzékenységekkel szemben állandóan védekezni, nem jelent zsidót. Ezt a kitűnő mondást egyformán ajánljuk mindenkinek, akik olvasnak és természetesen bírálják is, de az íróknak is ajánljuk. A l'art pour l'art süketjei tanulják meg, hogy vagynak idők, melyekben például egy vezércikk-szerű poéma többet ér esetleg száz Homérosznál. De a folytonos mesteremberek és zsidók se felejtsek el, hogy a művészek olykori

akaratos, emberes, becsületes megalkuvása még nem jelenti azt, hogy az övék az — Igazság.

*

Furcsán, véletlenül, majdnem egyazon időben halt meg két huszonkilenc éves író, egy férfiú és egy asszony, akiket sokszor vágta fejükhöz kar- és kenyértársaknak. A férfiúnak első kötetéről az összes magyar betűtudók közül én írtam volt először és bizony isten és minden joggal kegyetlenül. Az asszonyról pedig azt írta egyszer egy kiváló írókollégánk, asszony, hogy nagyszerű és kimerülhetetlen. Hogy írni fog, sőt nagyon, hatalmasan fog írni, amikor mi már, a kortársak[,] paralitikusak avagy halottak leszünk. És ez a két dicső ember, bennünket lefőző két fenomén, elmúlt, s nem hagytak maguk után megfogadatlan intő-példánál egyebet. Összehasonlító s kijátszó módszerrel élő, rajongó kritikusocskáik vajon nem voltak-e olyan doktorok, akik a hiteles doktoroknál élesebben látják a megfészkelődött halált? Annyit tudok, hogy mióta az első, föltétlen, ódai és nagy dicséretet kaptam, minden reggel csodálkozom, hogy még mindig élek, és még mindig — én vagyok.

*

Oh, nem kell ehhez szociológus, mert íme én is régen és magamtól tudom, hogy egy makacs, minden kultúrát túlharsogni akaró társadalom: félbarbár társadalom. Verlaine-t, de sőt Moréast is jobban és többen ismerjük mi magyarok néhány százan, mint akár a franciáknál, de még lelki hasznocskánk sincs e dicső túlzásból. Mihelyt a gyapjút, a lent, a kendert itt Magyarországon jól, szépen dolgozzák föl, s vizik szét minden irányban, a mi Verlainejeink és Moréasaink is kelleni fognak mindenütt, de különösen — Keleten.

*

A spártaiaknak volt eszük, amikor az ízléstelenség és tehetségtelenség bűnét avval büntették, hogy törvényileg kimondották: az ízléstelennek és tehetségtelennek szabad, joga van ízléstelennek és tehetségtelennek lennie. Az igazságos, ősi Spártát kezdjük nem ismerni, mert rossz a görög-latin iskolánk, s mert saját korunk eltérít bennünket a zagyván is szép klasszikusoktól. De egy sereg hódító, neves magyar író kedvéért spártaiaskodjunk egy kicsit Wilde-szerűen mondván: joguk van neveseknek, sikereseknek, diadalmasoknak, pénzeseeknek, nagy íróknak lenniük.

*

Svájc a magyar közepes intellektuálisok Mekkája, hogyne, amikor Strindberg is Svájcra rajzolja le az ő népállam-álmát. Valójában pedig csírájában kellene megfojtani minden demokráciát, ha elérhető és elérendő csúcsa csak a svájci demokrácia lehetne. Svájc a tökfajú kapitalizmusnak s a pedáns tanárkodásnak forradalom ellen véglegesen beoltott és biztosított földje. Hiába csúfoljuk a parvenü Amerikát, mert Amerikán lehet, s Amerika még fog tudni magán segíteni. De Svájctól még a tanítandókat[*] is csak nagyon óvatosan tanuljuk el, és sajnáljuk, hogy hegyeit, tavait nem lophatjuk el tőle, s oda kell értük járni, holott különösen a rossz példák ragadóak.

*

Nem egészen igazság, hogy a művész-Dél meztelenebb, emberibb, őszintébb, mint a puritán és fázékony Észak. Firenzében, a Boboli-kertben láttam egy tritont, mely fülén, orrán, hajszálán, térdkalácsán, mindenünnen öntötte a vizet. Brüsszel, az északi Brüsszel híres kútján az az édes fiúcska a legegyszerűbben végzi kötelességét, melyet a firenzei triton annyira szégyell s kerül.

Ny 1911. szeptember 15.

Ady Endre

68. AZ ŐSZI MÜNCHEN

Szép az őszi München s a müncheni ősz, s szeretnivalók és boldogak azok a nagyvárosok, melyeket az ősz csak szépíteni tud. Az őszi Budapest se csúnya, Párizs szomorú, Bécs tarlószérű, London ködös, Berlin fázós, Róma bús, de München, az őszi München olyan, mint egy édes terhű, csillogó, drága s mégis hétköznapi korona Germánia fején.

Már láttuk Münchent október legelején lucskosan, behavazottan, de akkor is szép volt, akkor is „kék város” volt, a megbékülésnek és minden romantikának városa. Pedig ma már rosszak hozzánk, csatangoló, világjáró emberekhez a nagy város-stációk: nem állandók, nem hűségeselek, nem várakozók, hanem újra és újra megváltoznak.

Aki például hat esztendővel ezelőtt látta Münchent, keserves bajjal, nehezen ismerne rá: a „kék város” stílusosan kék guillotinejei, a merész villamoskocsik megsokasodtak. De mindennél jobban fölzavarta, kavarta Münchent az automobilon hengegő, csörtető, rohanó raja, és München mégiscsak München maradt.

Valahogyan mintha minden utca-ajakával bocsánatot akarna kérni München az ő visszazarándokolt, régi híveitől, és sajnálatni is tudja magát. Gyámoltalanul, idétlenül, reszketve tűri ezt a lelkétől idegen, ördögös, zajos sürgést-forgást, mely valóban sehol sem olyan illetlen és tervtelen, mint Münchenben.

*

Mondják, hogy az udvar, a hercegi család csak majd késő ősszel tér Münchenbe, de München kedves és nem túlságosan jobbágyi viszonyban él a királyi házzal. Szeretik egymást, de talán éppen szeretetből nem szokásuk egymást szeretet-komédiákkal agyonuntatni: kényelmesen, gyöngéden élnek együtt. Münchenben egy amerikai pénzkirály, egy nagy nevű professzor avagy egy híres, nevezetes művész állandóan s inkább személyi hír a bajorosan józan és komoly hírlapok számára, mint a királyi család tagjai.

München soha sincs pongyolában, de feszes, előirt, udvari estélyruhában sincs: Münchennek mindig szezonja van, s idegen, hű barátai egyik Szilveszter-naptól a másikig folytonosan jönnek. Nem mondjuk, hogy pazar vendéglátó, dárídós gazda Bajorország fővárosa, de éhen sohse marad ott az ember, s valami új csemege is mindig kínálkozik. Ünnepe, tárlat, színház, hangverseny, mindig valami új, talán nem világraszóló, de sohase csalódás-okozó.

Különös, hogy a békesség, okosság és gazdálkodás e szép, típusos városában virágozhatott ki Lajos király által egykoron a betelhetetlenség, különösség tébolyos, átkos, szép virága.

*

Az őszi München színházai pihenni szoktak, mert a színházak München a legforróbb nyarat s legigazabb telet kedveli, s ilyenkor, ősszel, csak éppen hogy nem alszik. Itt a próbákat nélkülözni tudó Lohengrin, ott kedvetlen kísérlet egy bukott Hauptmann-darabbal, emitt bécsi operett, amott vásári játék-stílusú komédia.

Azután még mindig nyomorgatja Münchent a Reinhardt agyonrendezett, triviális, rossz, de érdekes Offenbach-előadása és a kabaré. Münchenben most megint mintha ifjulni készülne ez az olyan fiatal s máris olyan sokszor elaggult színpadféle: érzelmek, finomak a müncheni kabarék.

És hogyan, milyen fájdalmas pompával illik az őszi Münchenhez egy-egy új, Heine-szerű nóta, mikor tépik a színpadon a virágokat, s a portás bejön és megsűgja: kocsí kell, mert sötét van, és hideg eső esik.

69. DISPUTA

Valahol Provence-ban egy kőfaragó mestert összehozott a sorsa egy kenyértelen latin professzorral, kinek is apróbb kölcsönöket adott. Veszett fejszének bolond nyelét keresendő, a kőfaragó mester latint kezdett tanulni s haszontalan, ócska történelmet. Így érkeztek el Sallustius fordításához s életrajzához, amikor is a kőfaragó mester megtudta, hogy Sallustius többek között afrikai márványbányákból harácsolta össze szörnyű vagyonát. Erre elutazott Afrikába, kutatni kezdett, s új tudománya alapján megtalálta a Sallustius bányáit. Sok-sok milliót szerzett a kőfaragó mester, s illenék, hogy már csak ez az egyetlen példa is gondolkodóba ejtse a mi bős anti-antikjainkat.

*

Hát megnéztem én is Münchenben Max Reinhardt Offenbach-áldozását, a reinhardti Szép Helénát, s nem volt szép. Kár volt bántani az igazi Offenbachot, s német döllyffel provokálni az összehasonlítást ama napóleoni császárság s a mai német között. Offenbach elvégezte a magáét, s Offenbachot kirántani a maga szándékából és korából veszélyesebb, mert tettenérhetőbb, mint például Szophoklészt. Tessék új Offenbachot keresni az új német császárság bizony máris elég rothadt illatú korához. No, persze vaskosabbat, szellemtelenebbet, németet, ógermán félistenekkel, hősökkel, negyvenhármas számú női szandálokkal és sok sörrel. Így azonban ez a trükkös reinhardti Offenbach-előadás voltaképpen Offenbach paródiája, s ilyen erőpazarlást ma már még egy Offenbach sem érdemel.

*

Tíz év múlva Magyarországon a legteljesebb módon fölösleges lesz a demokrácia, tehát csak tíz évig kell föltartóztatni. Ma még vannak szűz zugolyok ez országban, melyekben éhes, ép gyomrok, izmok, kategorikus vágyak és lendületek élnek. A demokrácia csak akkor ér valamit, ha a mai kiélt fennlébzelők helyébe új erejűeket hozhat föl. Tíz esztendő múlva a magyar kultúra-képesség összes akkumulátorai kisenyvedtek, s még akkor lesz ám csak igazuk a mai magyarföltő, antidemokrata hazafiaknak. De ez a fránya s valóban csúnya demokrácia gonosz és tréfás belegség, mint minden epidémia. Ha valaki retteg a pestistől, s félelmében agyonpuffantja magát, a pestis még mindig kap más ele-

ven embert. Mert eleven ember, míg a Földet egy csinos katak-
lizma ki nem végzi, mindig marad, s Magyarországon nem csak
magyarok laknak.

*

Németország dús, jóllakott polgársága most vándorapostolokat tart, kik nagyszerű hévvel hirdetik az egyszerű, a természetes életmód üdvösségét. Mégiscsak más ez, mint mikor a magyar nagyurak legjobb esetben is a krumplihoz cokizzák azokat, akiknek más ennivalóra nem telik, de még arra sincs gondjuk, hogy krumplira teljék. De íme e vándorapostolok útján járnak a másféle vándorapostolok, akik minden ember dúslakodó jogát hirdetik mindenhez, amit emberész és természet produkálnak. Valóban, e ponton a szocializmus isteni, sőt a legemberibb vallás: benne van a Jehova bosszúállása és Jézus Istenének pártatlan, bőkezű szeretete.

*

Be jó volna, ha például Hatvany Lajos, akinek az idegei még bírják fölemelni a merészség súlyát, elkezdené ez új rovatban a teljes kimondást. Azokra a mennyköves ítéleteinkre gondolunk, amelyek olyan hirtelenek, tüzesek és igazak, hogy rendszerint elhallgatjuk őket. Itt lázas, dühös és száz színű gáncs, ütés, kötekedés, harag, gúny, mosoly, tünődés és tréfa cikázzék, sőt ne riadjunk vissza egy kis objektív — személyeskedéstől sem. Senkinek sem olyan szabad és gazdag ez a világ, mint a mai magyar tollforgatónak: éljünk a szabadsággal és gazdagsággal. Káromkodni a magyar ember tud legjobban, s miért ne lehessen ez okvetlenül fátumszerű nemzeti talentumunkból ékes, új, irodalmi műfajt csinálni, az istenfáját?

Ny 1911. október 1.

Ady Endre

70. JELKYEK ÉS CSOMAIK

Barátok, ismeretlen és ismerős ismerősök s egézmód váratlan idegenek, magyarok, írogatnak nekem pár év óta Európából s Európa többi földrészeiből. Szóval: magamon s napi postámon keresztül is látom, tudom, hogy Magyarországnak, kiváltképpen tíz év óta, újsütetű portyázói vannak.

Voltak bizony régen is és mindig: a Csokonai-rúgó Debrecen régtől s állandóan, ha talán nem is szívesen, de küldi, de küldi, ki a külső országokba jeles fiait. Küldte és küldi persze nem csupán

a csak nagyon ortotipikus és ma már krudélisan magyar Debrecen, de sok kevésbé jeles hely is.

Hanem a magyaroknak ilyen bolond el-szétkóborlására, mint a mai, még sohse volt példa, nem is lehetett, s ez a látvány nem ok nélkül rémít meg sokakat. Hát rémüljünk, no, most azokkal mi is, akikkel sem rémülni, sem bizakodni együtt, együttesen, sohasem tudtunk és szoktunk. Ennek az országnak, Budapestnek s környékének, mely a magyar politikai-földrajzi határokat zárja, nincs szüksége erre a töméntelen Jelky Andrásra s csodáttetteire.

Szorogat engem már régen ez a nem teljesen új, de teljesen még ki nem mondott igazság, s némi sakálordítástól nem is egykönnyen riadok vissza. Hiszen én voltam, vagyok s leszek olyan kóbor forradalmár, amíg élek, szusszantok, hogy senki sehol, semmiben sem kereshet rajtam hiányzót.

De arról van szó, hogy amíg mi a Földet s a lebegő Eget bejárjuk könyvben, képben, új gondolatban, alattunk és hátunk mögött marad egy furcsa Magyarország. Ez pedig se zokszónak ne tessék, se valaminek, ami ősbibb panaszkodásaink valamelyik versi avagy prózai mementója kívánna lenni. Tudjuk meg, mert hiszen úgysis tudjuk, hogy a mai Magyarország olyan, amilyen, minden bevált és beválható társadalmi törvény alatt álló, mégis más, mint más.

Utálatos és tudákos valami volna, ha erről sokat beszélnék, de az bizonyos, hogy törökidőbeli csibéinkre hirtelenül csapott reá a finom, de éhes, nyugati héja. Szóval s még egyszer szóval: Magyarország ma együtt érzi a catalaunumi, várnai és königgrázi, boszniai csatákat, miként a görög kultúrától kezdve érzi az összes lelkébe-karmosodott fő és fiókkultúrákat.

De Magyarország ma is félig ázsiai ország — oly jól esik e banális s talán nem is igaz igazságot leírni —, rakodó helye ma már minden ideaáramnak, s a gazdasági konstellációk folytán mégis olyan megközelíthetetlen.

De talán próbáljuk kihagyni, ha lehet s ha tréfából is, de hagyjuk ki Magyarországból s a valóságos Magyarországból, Budapestből, ezeket a skrupulusokat. Még mindig meg fog maradni egy minden eddig leírt mondatot cáfoló igazság, mely talán csak annyit ér, mint minden igazság, de erős és percenként aktuális. Ez a Budapest s vele együtt ez a Nyugatról meglegyintett Magyarország későn, kicsiben s egy pöttyet sajátosan szeretnének csinálni valamit.

S e valaminek útjában állunk, holott nem tehetünk róla, és igazunk van, mindannyian, akik a világból s a Földből láttunk

valamit, Párizst, Berlint, Amerikát, Japánt avagy, ami több, akik sokat olvastunk, és minden lehető elképzeltünk.

Egy magyar France-ra illett volna várunk, hogy Budapestet s a magyar, új Végeket felsőségesen, nyugtalanítás nélkül tanítsa türelemre.

Mi néhány százan, az ifjúsági mesék Jelky Andrásai, mi világjártak, szeretnénk egy országból azt csinálni, ami lehetetlen egyre-kettőre. S nem vesszük észre, hogy ez az ország nem is olyan halott és számártövises ország, mint mi látjuk, akik fantáziában, térben, olvasmányban annyira s mindig többen eltávolodunk tőle.

Ez a sajátságos helyzetű és sorsú ország most kezdi kezdeni sorsát, jövőjét: a kezdést.

Én nem csúfolok senkit, semmit, én áldom a pesti mozit, a Zerkovitz-zenét, a nőes[!] helyeket, a lipótvárosi műbarátokat, a külföldön zengő politikusokat. Én látom, hogy mi, néhány százan, csak zavarólag hatunk abba a nagy míveletbe, mely először is terjedelmes alapját dolgozza a mi csak leendő életjogunknak.

A magyar Jelky Andrások, a nem Kőrösi Csomák, legyenek türelemmel: ha nem tűrnek, úgyis a Kőrösi Csomák sorsa éri őket, s ha nem tudják bevárni az új Magyarország sikereit — mesebellebbek[!] lesznek minden Jelky Andrásoknál.

Ny 1911. október 16.

Ady Endre

71. A KÁROLYIAK BIRODALMÁBAN

(Faluzó ember jegyzetei)

Szív alakú az én vármegyém, a nemes Közép-Szolnok és Krasznából forrasztott Szilágy, valami maradék az ős Szilágy-szívnek: ama csücskén élek, ahonnan csak egy köhintés a majtényi mező-vagy síkság, ahogyan a történelmi retorika invokálja. Nincs sirattatóbb zuga Magyarországnak ennél[,] mert bár Szatmár-Németi sincs messze, de hozzánk Nagykároly van közelebb. Ez: az állítólagos Karvaly és Kaplony-ősök, a Károlyiak históriaian központi s az ország pénzén dédelgetett fő uradalmi tanyája. És a Károlyi-család végezte el századokra ennek a környéknek a mivoltát, sorsát, melyen még az északkeletről sereglett zsidók sem változtathatnak. Nagykároly vásárait négy vármegye keresi, látogatja, s Nagykároly az ő nagy részében Károlyiak-telepítette, magyarosodott svábjaival, vergődő zsidóival ma sem különb

egy mandzsúriai kisvárosnál. Ha ezeken az óriási s több vármegyébe hatoló birtokokon, a Károlyiakéin, tudnak gazdálkodni, ma ez a pompás földű vidék népes, gazdag és művelt. De még a gőzekét is úgy ismerte meg a Károlyi-birtokok egy része, hogy bérletbe került, talán zsidó kezébe. A kisebb, sőt egészen kicsi birtokos mindig a birodalmas Károlyi-földekre nézett, s mert ott úgy gazdálkodtak, mint Texasban negyven év előtt, ez a vidék, ez az áldott vidék elvesztette régi, hasznos népét, s csak hiányosan pótolta silány másfajtaival, leginkább oláhval.

S Nagykároly is hiába Szatmár vármegye székhelye a Károlyiak hatalmából, a szabad Szatmár-Németi ma: igazi város, Nagyvárad-szerű. Város lett egyszerűen azért, mert nem nyomta a grófi áldás, s mert lakosai nemcsak azt figyelték, hogy mit művelnek a grófi ispánok mezei munkák idején. És mert talán a Szatmár-Németiben települt német elem különb volt, s jobb csatornácskákön ömlette véré a magyar erekbe, mint a Károlyiak renyhe svábjai Nagykárolyban s a szomszédos falukban.

Hiszen van még mágnásbirtok más is a környéken, de valahány úgy gazdálkodik, mint a Károlyiék birtokain látták. Ne felejtsem el azonban, hogy a most már kissé oszló Károlyi birtokon a biztos mezőgazdasági szeszgyárákon kívül van egy úgynevezett kendergyár is. Ez a kendergyár — nagyon kicsi — a Károlyiak legnagyobb cselekvése azóta, hogy Károlyi-Kártevő Sándor működött, ha nem is a gyári szakmában. (Itt megint valamit le kell írni: Rákóczi volt Magyarország első igazi iparpártolója, sőt iparcsinálója, s még ma is van egy-két régi ház, ma már a Károlyigrófok béreslakása, hol valamikor Rákóczi-hozatta külföldi művesek keze alatt magyar iparosokat tanítottak ki.

Mennyi írivaló[*] igazságom lesz még nekem erről, de sietek ezúttal az apámhoz szólni, akinek birtokocskája száz kis magyar holdnyi. Hát én láttam egy ugyanilyen, de ötvenszer hitványabb humuszú birtokot a bajor Prien mellett, egy-két órányira Münchenből. Parasztbirtok, hepehupás, minden tíz lépésnél változó talajú, de a kis birtok közepén van a tanyaház, mely különb, mint-ha Erdélyben ma is volna fejedelem s a fejedelmi kastélynál.

Tizenegy szobája van a bajor paraszti háznak, s a két szegődött munkásnak (mert itt nincs cseléd) kettő jut ebből. Nyaranként még kiadnak idegen, nyaraló balekeknek négy-öt szobát, mert hát nem a lakás a fontos. De az istálló, amely márványoszlopos, villamos világítású, húsz svájci marha van benne s nyolc pompás ló. A padlás két emelet magasságú, s ott pihennek télen a motoros ekék, gyűjtő, arató s másféle gépek, s tíz villamos lámpát lehet itt is fölgyújtani. Parasztság, primitívség, kedves kor-

látoltság, de minden haladás, újság és haszon. Ez az én bajor parasztom, akinek az ötéves gyereke is dolgozik, ötször annyit erőszakol ki ugyanannyi gyöngé földjéből, mint az én Károlyiak szomszédságában kínlódó, elmaradt apám. De nincs is hetyke nagybirtok itt körül, nincs olyan nagy úr, aki azt gondolhassa: így is királyilag élek, s miért vadítsam el s tanítsam ki a lentebbalókat?

Csak a Lajttától kezdődik ez a szörnyű, tatárkodó gondolkodás, amely csak éppen enyhülni kezd mostanában s félni a politika eljövendő kényszerűségeitől.

Ez a Magyarország ma még a Károlyiak s a Károlyiék birodalma, mely elveszt minden jó és okos embert. Bocsánat, most jut eszembe, nem akartam és nem akarok politizálni, de talán tudnának gazdálkodni Magyarországon jobban, ezerszeresebben mások, mint a mai grófi ispánok? És a Károlyi grófok talán emlékezhetnének arra, hogy kétszáz évvel ezelőtt, amikor ők még szántani se tudtak jól (nem is igen nagyon volt miből), az ő zsákmányolt Rákóczi[j]uk és Magyarorszáruk már majdnem rátért a XIV. Lajos példájára és működésére.

PN 1911. november 5.

Ady Endre

72. A REGÉNY ROMLÁSA

Van nekem egy regényem, majdnem írott regény, mely nincs megírva, egy irodalmi remek, mely *nincs*, szóval: ígértem egy dicső munkát annak a pár embernek, aki még vár tőlem valamit. Ez a regény, mely nincs (hiszen talán megíródhatik valaha) sok pótoló, kedves órát adott nekem, és sok mindent, olyant, eszembe juttatott, ami elkerült volna.

Nagyvárادت, kedves, különös városomat akartam, sőt még ma is akarom regényhőssé tenni, s megírni azt, hogyan gyúrte le a szép, bár többnyire zsidó polgárság az uralkodó, már figurában is hanyatló dzsentrit. Ott voltam, illetve úgy képzeltem, hogy ezt a fölséges processzust közelről látom, s a becsületes hívők hitével jallottam, hogy ami Nagyváradon történik, kicsiben, eleve és jelképesen egész Magyarország sorsa.

Láttam a dzsentri, az úgynevezett *dzsentri* nagy tönkjét, láttam az ambiciózus, feltörekvő, dolgozó és izzadó polgárság nagy sikereit. Erre azt hittem, hogy a váradi püspökökön, a káptalan s néhány magyar földesúron kívül ma már e vidéken nincs komoly ellenség. Azt persze nagyon tudtam és éreztem, hogy itt

van gróf Tisza István s mindazok a gondolattalan politikusok, akiknek érdekük és életük egy ilyen érdekes, hetyke egyénbe fogózkodni, aki ráadásul gazdag ember, s a legszerencsésebb magyar államférfiú tényleges fia.

És most, hamarosan, rátérek arra, hogy engem nem társadalmi, politikai avagy ilyen nagyféle csalódás ért, hanem — irodalmi. Lebunkózott, mocsárba fulladt, majdnem néhai bihari famíliák hatalmasan visszaérkeztek oda, ahol valamikor uralkodtak, s ahol futó mosollyal eltemették őket. Emberek, letörött exurak, akik zsidó hajcsároknak kibiceltek délutánokat öt koronányi tiszteletdíjért, ma megint parancsoló, rangos és nagyfizetésű, elhelyezett és gőgös, régi urak.

Le kell nézнем a drámaírókat, Shakespeare-től Sardou-ig, sőt Lengyel Menyhértig és Hevesi Sándor, rossz, darabíró-útra tévedt barátomig. Nem tudnak ők semmit a világon, ami a világhoz tartozik, s főképpen azt nem tudják, hogy még az igazán meglátott dolgok sem igazak két évnél tovább. Politikában (Magyarországon) Andrassy Gyulát, írónak Ignost, festőnek Kernstokot szeretem legjobban, hogy ne szóljak filozófusokról, sokféle tudósokról s nagy újságírókról.

Azonban az én lelkemben, amíg — kevésig — élek, sok minden türelem marad, mely tartja a gonosz vállalkozásúakat is, szóval — megint szóval — az álművészeket.

Az én régi regényem, mint egy ifjúkori szerelem avagy egy nagy, mindig váratlan betegség, még meglesz, orvosprofesszorokat hívjanak bár hozzá. De, sőt megírom a régen ígért regényt is, mert hát Tisza István se él örökké, s mert mégiscsak szép valami az a költőtársaimtól is lenézett, de egyetlen, Tiszákat-döntő, egészséges demokrácia, *igaz* demokrácia.

Valószínűleg megírom a regényemet, ha élek, de bizony ez már más regény lesz, nem Tisza Istvánék, de az Élet és Változás nagy törvénye miatt.

PN 1911. november 12.

Ady Endre

73. DISPUTA

Mostanában megint Érmindszenten spekulálok, de van időm a Természet nagy térváltozásának ósdi színjátékán kívül is — látni és meglátni némely dolgokat. Van az apámnak két finom patkányfogó kölyökkutyája, tiszta fajúak, és tiszták, fiatalok, tehát vidámak, előkelőek, tehát játékaikban is ötletesen gazda-

gok. Nem mondom, hogy gőgösek, hat fiatal macska a tanúm, akik sohasem találtak visszautasításra, amikor a kutyákkal barátkozni próbáltak, csak éppen hogy kissé zárkózottabbá vált a két patkányfogóka. De ezek az elházasodott bestiák, ezek a nem régi civilizációjú macskák hökkenve megérezték, hogy itt egy nem-tudom-hány ezer évvel régebb faj, hogy úgy mondjam: civilizáció és kultúraképesség áll velük szemben. És, tisztelet e hat fiatal macskának, az első barátkozó kísérletek óta csak távolról nézik a két kutya előkelő tornáit. Dühvel egy kicsit talán, de döbbenettel, csodálkozással elsősorban s annak a megérezésével, hogy bár a macska csinos, kedves jószág, de sem angyal, sem kutya nem lehet, lévén bizonyos epokák kikötve bizonyos idegbeli s értésbeli állomásig. E hat macskát ezennel följánlom a magyar politika, tudomány, irodalom és művészet azon macskáinak, akik nem tudják, hogy a macskánál még a kutya is különb.

*

Protestáns emlékünnepekről olvasok, s eszembe jut az én régen kísértő kísértésem: mihelyst akadtt olyan hatalmas fejedelem, aki az új hitre tért, a protestantizmus meghalt. Azóta lélektelen, civódó, gazdasági és politikai szerszám, olyan semmi, hogy mellette a reformkaticizmus — nagyszerű forradalom. És még valami: ott lehet lázadás és élet, ahol roppant-nagy a massa, a tekintély, az erő, a bűn, a jóság, a tudás és a fanatizmus. A protestantizmus sohase tudna egy új — protestantizmust fakasztani, erő híján, de az iszlám és a pápistaság akár százezret, és — mind a kettő kibírná.

*

Szép: a magyar tanárok, a nem protekciósak, ordítják: „fogjanak meg, de azonnal, mert agyonütöm” Természetesen sokkal többen fogják le őket, mint amennyi elég volna, de szerencse, hogy ők is tudják fogni magukat. S azután most más baj is van: ráfogták szegény tanárookra, hogy nagyobb részük szektárius, veszedelmes. El kell tehát válniuk, a kisebb résznek, a jobbaknak és erkölcsöseknak, s el is válnak, mert alapjában, kenyéren — innen és kenyéren túl, ők az igazi — többség.

*

Egyszerűen megkérdezzük a hivatalos és nem hivatalos Magyarországot: nem szégyenli az utálatos és alacsony Liszt-ünnepeket? Akik szégyenlik, azokat nem kérdezzük, mivel ők az ünneplést régen elvégezték, s a nagy Liszt hálósobájának

emlékeitől szüzek, s nekem úgy tetszik, hogy az egész Liszt-ünneplés voltaképpen hálószoba-megszentelés volt. De a hálószobát jubiláris csarnokká meg lehet tenni zongora, ének s tömerek, ezernyi eleven lyuk bedugására szükséges pénzek kidobása nélkül is.

*

Egyformán utálatosak, akik a literatúrából s másfajta művészetből betegséghez formálnak jogot és akik, mert betegek, azt hiszik, hogy rokonságban vannak az irodalommal és művészetekkel.

*

Magyarországnak nincsenek ma már aktív tűzhányó hegyei, de lám, Kecskeméten mégis micsoda különös erők romboltak és — építettek. Mert — hitem szerint — Kecskemét épülni, nőni fog az ő nagy katasztrófája után, melyet elemi erőnek is szörnyűen magyaros elemi erő produkált. Móricz Zsigmondot ezer[*] okból szeretem, mint író (az embert is nagyon), de ez a nagyszerű hasonlóság ahhoz, ami Magyarországon a krátert helyettesíti, egyenesen babonás hívévé tesz. Az ő ereje a magyar földrengető erő, amely után rémület, de életújulás, építés és szépség következik. Hihetetlen, de Móricz egy józan zseni (főlérő minden nem józan zsenivel), aki olyan lávát önt, mely humusszá válik.

Ny 1911. november 16.

Ady Endre

74. ÚJ, SZELÍD JEGYZETEK

Az Apponyi orációja

A pápista (nem katolikus) nagygyűlés s Apponyi pompás és veszedelmes orációja után siessünk a magyar sovinszták segítségére. Ők valóban zavarban lehetnek most már, s még zsidójuk és svábjuk is meginoghat attól a gondolattól, hogy a római katolikus Egyház s Magyarország sors-útja ugyanaz. Sohase volt így, és sohase lehet így: valahányszor a magyarság az ő európai, ezeréves séjourja alatt a maga magyarságát fölháborodottan féltetni kezdte, a pápistasággal került szembe. Álmostól Gézáig és Istvánig, kit kedvem volna Gizelistvánnak elkeresztelni, Kálmán királytól a mohácsi vészig, Caraffától mostanig mindig szembenálltak: pápistaság és magyar-megmaradás. Hiszen róm. kat. magyar főpapjaink között sok-sok akadt, aki mihelyst veszedelemben látta a magyarságot s a magyarságát, antipápistább lett Baltázár

Dezsónél. Különb en ne szaporítsuk a szót: a magyar kálvinistaság keletkezése és kínlódásos, zivataros megmaradása, a — csak fej nélkül — Róma alá került magyar görög katolikusok, magyar görögkeletiek, a harcias magyar luteránusok, a legtisztéletremélőbb unitáriusok, a régi szombatosok, a nazarénusok, a baptisták stb., stb. beszélnek magukért. A pápistaság és a magyarság sohase avagy rosszul voltak egyek, s akármilyen sovíniszta és nagyúr valaki, ezt csak azért nem látja, mert nem akarja látni. Egyébként pedig e pár sor nem a magyardulás jogáért és érdekében íratott, de azért, mert ez országban szépen, tanulóan gyarapodik a magyarság, s kár volna, ha az Egyház (róm. kat.) gáncsot vetne neki.

Jeszenák báróné igaza

Jeszenák bárónét elítélték, mert nem felejtette el a Bíró, a szörnyű hatalmú járásbíró előtt sem, hogy ő nem toloncházból elővezetett cseléd. Bánom is én, ha ezer bajomra ráadásul vádat emelnek ellenem, én igenis vádat emelek egy bizonyos klasszisztú bírói fajta ellen. Megértem, hogy Magyarországon a közigazgatás után épp a bíróanyag a legsilányabb: szegény, hamar-kenyeret áhító emberek a nagyobbik rész. De a fene, illetve ez a feudális Magyarország tehet róla, hogy a magyar bírók felének halvány sejtelve sincs róla, hogy az érintkezés kedves módjában divatok, korszakok s nevek vannak. Ezt is majdnem tapasztalatból mondhatom: a magyar bírók nagy része Werbőczy és Szilágyi Dezső nevében goromba, hatalmaskodó és neveletlen. Szegények, nem tehetnek teljesen róla, mert hát hol is szedték volna a humanizmust, kultúrát és jómodort[*]?

A Zápolya esete

Zápolya (a Szapolyai-név valószínűtlen, és csak a csakazértis-histórikusok vesszőlova) megint divatba kezd jönni. Hazai Samu miniszter úr úgy véli, hogy Mohácsnál minden elveszett, a többnél is több, s nyilván Zápolya a hibás — a magyar s többi urakon kívül.

Hát jó dolog lesz valamit már kiírni: a magyar királyválasztások, nádorválasztások egyenlő rangúak voltak a mai falusi bíróválasztásokkal. A földesúr kikeresett a maga számára egy alkalmas szolgálant, aki némileg „közigazgat” de elsősorban az ő birtoki és úri érdekeit védi. A Habsburgok e szép, magyar úri erkölcsök révén csinálhattak itt trónt, megváltást és örök uralmat. Azóta az erők kicserélték egymást, s ma már nincs Magyaror-

szág, mely revolválni[*] tudná, különben is jobb ma egy Habsburg, mint holnapután egy Zápolya, s csak törődjünk szépen bele, hogy Magyarország legnagyobb fórumai demonstrációja is egyenlő rangú a régi, hagyományos, falusi bíróválasztással.

V 1911. november 17.

Ady Endre

75. A ZILÁHI INTERNÁTUS

Igen tisztelt Szerkesztő úr, nem azért, mert Zilah város Wesselényi Kollégiuma volt az én alma materem, de igazságból és igazságért írom ezt a pár cáfoló sort. A zilahi Wesselényi Kollégium valósággal egy kis elődobott köztársasága a még vajúdó demokrata Magyarországnak. Lehet, hogy haszon helyett ártok e becsületes denunciacióval ez ősi iskola professzorainak, akik részben volt tanáraink, de egy-két kivétellel nagyon megbecsült jóbarátaink. Kincs Gyula, az igazgató, a legkívánandóbban magyar, dolgos, tudós és kultúras ember, erős látású, demokrata. Az internátus vezető tanárai lelkes, jó, okos emberek, s a zilahi internátus páratlanul modern, kényelmes, olcsó és nemes intézmény. Láttam, sőt tanulmányoztam az én régi és csodálatosan megfiatalodott iskolámat, s tudom, hogy itt szinte apostoli az az igyekezet, hogy a szegény, talentumos fiúk fölszabadulva, majdnem ingyen tanuljanak és boldoguljanak. Azt is bizonyíthatom, hogy a zilahi diákság évről-évre tanultabb, csiszoltabb, komolyabb, egészségesebb. De-hogyis lehetséges Zilahon az éhségsztrájk, s megdőbönt a mindig komoly Az Est zilahi tudósítójának ez a tévedése. Egyre kevesebb lesz az igazi, liberális és a haladással eljegyzett magyar középiskola, s nagy kár volna ennek szinte prototípusát, a zilahit, diszkreditálni. Nagyon kérem, tisztelt Szerkesztő úr, közölje ezt a néhány sort, mely jóságáért előre hálás az ön régi híve,

Az Est 1911. november 18.

Ady Endre.

76. SZELÍD, ÚJ JEGYZETEK

I.

(*Mikes és [az] ingatörvény*) Babéros, kedves, agg Lévay Józsefnek s a lezajlott miskolci szép napnak vagyok hálás azért, hogy most báró Barkóczynek dicsőségét hirdethetem. Egy bizonyos:

Barkóczy a nevelés, az iskola, a gyermekhódítás nagyszerű fontosságát látja legalábbis olyan jól, mint akármelyik nemes, harcos, tudós ellenfele. S ez imponáló, mert igazán az az igaz, hogy nincs tökéletes fölszabadulás az ifjúkori tanítások és hatások alól. Én a mesékkal egyidőben mindig csak hazafias legendákat kaptam, s tizenkét éves koromban a vizsgán Czuczor „Riadó”-ját szavalván, sírógörcsökben omlottam le. S később, legényedő diákkoromban egy természettani órán az ingatörvényt, ha meghalok is, igazolni, levezetni nem tudtam. Nem apró eset ez, amikor az első eminens ilyen kudarc éri, de engem csak hiúságomon sújtott meg az ingatörvény. Holott akkor már lázadó voltam, sokat olvasó, kutató s mindent újramegállapító kedvű emberke. Olyan valaki voltam már, aki tudta, hogy az ingatörvény fölségesebb, nagyobb minden nemzeti és eposzi incidensnél. S akkor este verseket olvastam, elolvastam a Lévy Mikes-versét és sírtam, bomlottan sírtam. És ez nem neuraszténia, ha valaki közbevetné, de egyszerű magyarázata, hogy az emberből még hit nélkül is vissza-
szong az, amit gyermekkorában szentül beletanítottak.

[II.]

(*Kolozsvár református püspöke*) Mert nem erdélyi püspök Mailáth óta, így kell címezni Kenessey kálvinista püspök, illetve szuperintendens urat. Csodálatos, hogy a magyar hírlapok olyan anyagul siklottak el a főtiszteletű úr Bánffy-búcsúztató, furcsa beszéde fölött. Pedig itt egy kezdődő História beszélt: az úri, elegáns, új vágású református püspök küldött üzenetet a szintén újfajta, kis lelkipásztoroknak. Még én is értem azt az időt, amikor a falusi kálvinista pap alázatosan megtekintetesurazta a nemes, birtokos urat, mint nálánál elsőbb embert. De viszont akkor még oly erkölcsök dívtak, hogy a református főpap lekapatatta bárónő feleségének ősi palotájáról a címet. Úgy látszik, hogy szörnyűségesen nagy dolgok előtt áll a magyar társadalom, amikor derék kálvinista hitsorsosaim is megzavarodnak. Kenessey, például, hajlandó finom kesztyűt húzni, hogy Mailáthtal kezefogva osztozkodjanak együtt Erdélyország fölött. Közben elfelejtenek egy száz püspököt, egy román metropolitát, több más nagypapot, azaz nem is felejtik el őket. De Kennesey leggyorsabban a megváltozott, új, erős, magyar és művelt tiszteletes urakról feledkezett meg. Ezek bizony nem a régi úrimádók, sőt a fajtájukból püspök is lett Debrecenben. Kálvinistaság, kolozsvári református püspökség, demokrácia összeillenek, de Kenessey csak

Mailáthtal illik össze. És ez anakron illetlenség még nagyon meg fogja bosszulni magát, legelsősorban a magyar kálvinistákon.

[III.]

(*Szegény Áchim András*) Ez a szegény, megölt Ondris nem volt Messiás, s akik élnek, okvetlenül többet érnek, mint ő, aki már halott. De ha valaki nem is Messiás, haló poraiban is hozzátartozhatik az Élethez és az élőkhez, és ilyen halott Áchim András. Aki bántja, élöket bánt, aki piszkolja, bepiszkolódik, mert ő egy nem teljesen sikerült Dózsa György. Persze, ezt sem a hetykén radikális, sem az erkölcstelenül, sem az erkölcsösen konzervatív világban nem értik, vagy nem akarják érteni. De a Dózsa Györgyök mégis termései a földnek, s nem lehet annyi hamis tanút állítani a sírjukra, mint ahány igaz tanú kerül közülünk.

V 1911. november 24.

Ady Endre

77. ÜNNEPRONTÁS

— *A Nyugat matinéja körül* —

Hát játszunk Parlamentesdit, Omgét, Országos Kaszinót s egyéb úri játékot, ha csakugyan olyan kicsattanó szilajságú és pirosságú a mi játékos kedvünk. Gyúlékony fedelű, paticsfalú háznak két oldalán játszadoznak egyformán veszedelmes tűzzel szakállas és szakálltalan gyermekek egymás bosszantására. Hát csak játszunk, ha olyan mindegy ennek az országnak, családainknak, munkánknak, eredményeinknek, jogunknak élete és sorsa. De mást gondolok: nem szabad cinikus cinkossá válnia annak, akinek egy picinyke hite, ereje, gondolata van, s aki olyan előkelő publikumhoz szólhat, mint a Világé.

Röviden fogom a dolgot előadni: volt egyszer egy jó íróember, akit ünnepelni illett és kellett (én, sajnos, nyavalyásan, csak írásban üzenhettem neki), és aki történetesen kálvinista hitvallásúnak született. Mondják azt is némely kávéházakban, hogy ez az igaz íróember hivatalos elismerésekre, írói rangokra és pozíciókra vágyik. Én tudom, hogy nem vágyik, de akarnám, hogy vágyjék, mert egy igaz írónak szerencsés élete és modora mindnyájunknak, akik újat akarunk, előfogatos ígérete.

Az onban az történik, hogy e jó író Blaha Lujza játssza egy kis[egy]fölvonásosban, és aki verset szavaltat — mondjuk — Csontos-

sal, szintén nem Mózes törvénye szerint szült, élő és lélegző ember. Erre megbolondul néhány, az orra hegyén túl nem nagyon látó hiúságos és nem keresztyén ember: hallgat, zúgolódik vagy lázad. Híreim, jeleim és tapasztalataim azt hozták hozzám, hogy bizonyos könnyű, cifra sikerű urak abban az irodalmi csapatban, amelyhez én sine qua non tartozom, engem és néhányunkat keresztyén blokkocska alakításával gyanúsítanak. Hát én még alig tudtam annyi időt szakítani, hogy tisztába jöjjek: keresztyén vagyok, pogány, zsidó vagy más. De azt biztosan tudom, hogy ez ország zsidó vallású embereinek, a magyar polgárság érdemes elitjének tiltó szava van ez ellen. Egy-két könnyelmű fráter elfelejtheti, hogy a magyar élet kissé több, mint a szerkesztőség, hotelszoba és a cigarettás hangulat a kávéházban. De a jobbak legyenek látóbbak, mint a túlsó oldalon például Rákosi Jenő, és legyenek végre emberek és európaiak. Ebben a szép, hitvány országban — hitem szerint — csak a zsidók tudhatnak harcolni a klerikalizmus biztos rezsimje ellen.

Polónyi, Szmrecsányi ne jussanak be ugyan a magyar értelmeseik rendjébe, de vigyázzanak a Ház másik oldalán tüzeskedők.¹

Budapestről már minden illetékes és nem illetékes ember elmondta a véleményét, de ez a város a magyarság záloga és hite, holott utálatos és utolsó város. Ne tessék ellenben azok ellen dolgozni, sőt összeesküdni, akik ősi keresztyénekként hullottak az Élet portájára, de mégsem lesznek cionista keresztyének. Budapest és az egész ország zsidósága tiltakozzék — a saját érdekében — az ellen, hogy csak az lehessen jó író és művész avagy tudós, aki zsidó.

Vagyunk még Magyarországon az úgy csúfolt „ősmagyarok”-ból, akik csak pár pillanatnyi hangulatból ismerjük az antiszemitaiságot. Se ízlésünk, se hajlamunk, se érdekünk, se tehetségünk, se kedvünk, se őrülségünk nincs hozzá. A Degenfeld Józsefek, Ferenczy Gyulák, Baltazárok, Kincs Gyulák, Justh Gyulák (mennyi Gyulák, mennyi zárójel, s mennyi emlékeztetés a lázadó pogány Gyulára) csupa derék várnagyok.

Ne tessék (pláne, amikor Budapest kozmopolita voltáról annyi ócska és hazug szó rikácsol) zsidóskodni és keresztényeskedni. Üzlet, zseb, hiúság: tiszteletre majdnem méltó dolgok, de betakarni ezeket a legszennesebb takaróval, a magyar—zsidó kérdéssel — pfuj. Ezt csak rosszmájú avagy rosszeszű és látású ember teheti, s minden okos zsidó vallású embernek meg kell pofoznia azt a rövideszű gyarlót, akinek *most* jut eszébe a keresztyénüldözés. Jó lesz egymást, jó lesz egymásra, jó lesz a készülő

ultramontanizmusra figyelni, s hetyke dicsőségű írók (újságírók) ne rontsák el a mi művelt, távolról-jötten is közös, egységes magyarságunkat és kultúrasságunkat.

V 1911. november 30.

Ady Endre

78. SZELÍD, ÚJ JEGYZETEK

I.

(*Gyónás a Világnak*) Confiteor: el találtam felejteni megint, hogy szép hazánkban, Hungáriában, legkevésbé szabad minden őszintén jött őszinteséget kiírni vagy kimondani. Az, amit a Világban a Móricz-matiné keserű szájízéként elsőhajtottam, egy-két ultramontán hírlap kegyéből hercehurcás, igaztalan bűz lett. Már a verseim sorsa is kioktathatott volna, hogy aki jó, új, bátor, az legalábbis: megérthetetlen, de mégis agyonbunkózandó— nálunk. Amit írtam: igaz, de valósággal fatálisan éppen akkor írtam meg, amikor én az én igazságommal csak igazságtalan lehettem. Ezt az utált-tisztelt Budapestet éppen akkor kellett megvédeniük ragyogó, vitéz embereknek sötét agyak rágalmai ellen, amikor én már levelemet megírtam. És én megírtam a magam igazságát akkor, amikor minden nagyobb igazságommal Budapest és népének, nyugtalanságának, forrongásának igazságát kellett volna kiabálnom. Azt gondoltam szépen s a Világgal hívően, hogy ma már Magyarországon lehetséges bátran megróni minden nyilvános ferdeséget. Csalódtam, mert prédája s ürügye lettem a felekezeties ostobaságok betű-orgánumainak, s még jó szerencsém, hogy elvtársuknak nem fogadtak. Tanulság: jobban kell szeretnem ma még azokat is, akiket a változtatás s az újító harc vágyán kívül világok választanak el tőlem. Igazán sokkal dühítőbb butaságokat kell még nálunk vagy harminc esztendőig lebírni, míg rátérhetünk egy igazi kultúrélet szépséghibáira. A Móricz-matinét valóban keresztényen tüntetésnek vette néhány ember, de ördög vigye el a taktikátlan poétát: nem kellett volna ezt meglátni. Mert nagyobb bűnök, elmaradottságok, gonoszságok vannak Magyarországon, mintsem hogy a legkisebb jó ember a legnagyobb becsületességből is akaratlan eszközüké legyen mindenfajta reakcionáriusoknak.

II.

(*Szendrey Júlia — telefonon*) Hogy Budapesten a telefon minden lesz, csupán jobb nem, tudjuk, de ennek a kimondása is afféle szükséges, sőt nagyszerű banalitás. Hiszen van abban sok krisztusi beteljesedtettség, hogy a budapesti telefon elárul bennünket egymásnak, családdá tesz. Van eset, hogy a kért cím helyett három-négy idegen beszélgetést kell percekig hallgatnom, s ez: szép. Például: ma olvastam egy délutáni újságban bizonyos Katz Etelkáról, aki egy nagyvárad i ügyvéd barátnője. De ezenfölül Katz Etelka egy csak kezdőbetűkkel megjelölt bankdirektor úr részére keresett harmatos, ifjú barátnót Debrecenben. Debrecen is, Nagyvárad is ismerős helyeim, asszonyos kíváncsiság gyötört: kik ezek az urak? Telefonálgattam régi ismerősökhöz, s egyszerre csak váratlanul a Szendrey Júlia nevét dobták a fülemhez. Valami fölolvadás-tervről tényleg olvastam is: „Szendrey Júlia vétkezett-e, hogy Petőfi után újból férjhez ment?” Erről nekem volt, van, lesz írott, mondott, gondolt, határozott s nem tegnapi véleményem, de mégis megrökönyödtem. A telefonon egy úr magyarázta (riport vagy megbeszélés, készülés vagy vita volt-e, nem tudom) Szendrey Júliát s az okokat, hogy a Petőfi jóslatát miért kellett teljesíténie. Más azt mondaná erre: ez a Budapest mégiscsak intellektuális város, vagy rettenetesekek itt a telefonviszonyok, de én azt mondom, hogy a nők halhatatlanabbak, a Petőfik női, a Petőfiknél.

III.

(*Justh Zsigmond regénye*) Szegény néhai Justh Zsigának olvastam el — tizenkét[*] év után fölmelegítetten — egy regénykáját, mivel most régibb íróink könyveivel mulatok. Ez a regényke a maga idejében finom, sőt értékes volt, s okvetlenül különb a későbbi Herczeg-regényeknél. És áhíthatosabban olvashatták az akkori sznob olvasók, mivel hát a legkékvérűbb arisztokraták életéről szól beavatottan s mégis naivan. Nem gondolnám, hogy Justh nem ismerte a magyar kékvérűeket, s még kevésbé gondolnám, hogy azóta sokkal változtak ezek a lények életükben. Nekem se sorsom, se időm, se kedvem nem engedték meg, hogy a magam szemeivel, a saját szemeimmal láthassam — egy kis egyenrangúsággal s fél lépésről — őket. De a Justh Zsigmond regénykéje újból meggyőz, hogy a mi mágnásaink kiskirályi allűrökkel sem éltek s élnek másként, mint a megpocakosodott kispolgárok. Hiába, az Életet kezelni, elintézni nem elég a régi rablás, tébolygás,

hetykeség, császári urakhoz való dörgölődés és vagyon: kell, illetve kellene mindehhez egy kis művészet is. Egy igazi művész mindig teljesebben, tudatosabban, szebben fogja elélni a reá kiszabott életet, mint akármelyik Eszterházy herceg — ami megint, íme, egy kedves, jó, szükséges banalitás.

V 1911. december 3.

Ady Endre

79. SZELÍD, ÚJ JEGYZETEK

I.

(*A Pénz-Danték kora*) Marxra esküdjék valaki, vagy még Marxt is kevesellje, meg kell látnia egy csodálatosan szépet ez ocsmányul kapitalista világban. Szaporodnak a Carnegie-k, egy új művésztípus, újféle alkotók, mai civilizációnknak legkifejezőbb művészei, igazi Pénz-Danték. Ezek a Carnegie-k herkulesi és thészzeusi bátorsággal, erővel s merkuri gyorseszűséggel szárnyalják, öklezik, fejk meg a mai gazdasági életet. S amikor szörnyű energia árán szörnyű számú milliókat halmoztak föl, elkezdik szépen, tervesen, a legnagyobb szerűbb, legkrisztusibb célokra kiosztogatni.

Ez: új művészet, s talán nagyobb értékű a nyelv, a szín, a vonal, a hang, a gondolat s a derűsen formált élet művészeténél. Igazsága pedig az, hogy jó, jó, elismerjük, hogy gazdasági okok mívelnek majdnem mindent az emberi társadalomban, de ez az „így van” s a kiválóságok fenoménja gondolkozásba ejti a leghivőbbeket is. Miért van úgy, hogy éppen a gazdasági okok szabályozzák, illetve kuszálják össze a mi életünket, s miért szinte törvény néhány ezer év óta a kiválóak elsősége?

Az új művészek, a Pénz-Danték érzik, hogy langyos, álmos, buta tömegek csak nyomorúságot tenyészthetnek, de lehető, leghetőbb vagyonok gyűjtésére képtelenek. Ők tehát, mint Homérosz, Pheidiasz, Szophoklész, Dante, Michelangelo, Shakespeare és a többi vállalják a kiválasztottak szent küldetését. A silány tömegek helyett s a mindenkori silány tömegek részére zsenijükkel megszerzik a pénzt, amelyet ezek sohase tudnának még elképzelni sem, hát még megszerezni. Persze, még kevesen vannak a Carnegie-k, de a Danték sincsenek sokan, ám meg kellett látnunk és mutatnunk a modern kapitalizmusnak ezt az új művészfajtaját.

II.

(*A geszti Napóleon*) A geszti Napóleon a minap nagyon leszólta, lejár[at]ta az igazit, a korzikai Napóleont egy, még Komádiban is alantásnak tetszhető fölolvadásban. De ne legyünk irgalmatlanok, sőt kérjünk bocsánatot a geszti Napóleontól, hogy Mikulás után adjuk csak neki a méltán dukáló Mikulás-ajándékot. Tehát Tisza Istvánnak ajándékozzuk az ő említett fölolvadásából az egyébként nagyon ósdi Napóleon-megállapításnak minden magyar hasonlóságát és morálját. Napóleont, az igazit, szidja Tisza, de elismeri róla, hogy újkori cézárságával, betelhetetlen éhségű dölyfével megcsinálta akaratlanul a népek szabadságmozgalmait. Mikulás-ajándékként, íme, fogadja el Tisza István, a geszti Napóleon, a párhuzamnak e ritka bókját: ő is napóleoni szerepet tölt be szegény Magyarországon. Ahogyan a tanítókat, a tanítókat is, a szabadságmozgalmak vitéz harcosaivá avatta, ez majdnem új Táncsicsot formál szemünkben a geszti Napóleontól. Mindig mondtam én beszélgetés közben, hogy Tisza István igen szép jövődjű és reményű forradalmára az új Magyarországnak, így van, megérdemli az elkésett Mikulás-ajándékot, s az Isten az igazi Napóleonnál sokkal tovább éltesse.

III.

(*Papír Sándor szerencséje*) Szegény, immár néhai újpesti direktor még halálával is adhat sokaknak valami olyan banálisat, tehát érdekeset és mulattatót, amilyen az egész színjátszás. Papír Sándor szerencsétlensége sokunknak irigyelően eszünkbe juttatja Papír Sándor szerencsését: neki nem volt sok küzdelme az élettel, melytől végre is el kell szabadulnunk. Ezek a holtbizonyos „hűdés”-ek nagyon szépek, szerencsések, amikor ilyen teljesen jól sikerülnek s nem csak a még nyomorékbabbá tevés erejéig. Nálunk a paraszt még mindig hosszú életet él s a régi, szolid, kultúrás sváb eredetű is, mert ők így szokták meg évszázadok óta. De akik egy balkáni-párizsi-New York-i zamatú s izgalmú életbe előzmények nélkül rántódtunk be, legyünk elkészülve, hogy nem halunk meg nyolcvanéves korunkban s végelgyöngülésben. Meghalunk azonban most vagy holnap, vagy holnapután, sőt még kivételesen a nyolcvanéves korban is váratlanul s legtöbbször csak félig. Annyi félhalott ember sehol sincs, mint nálunk, s az újpesti komédia-direktort határozottan szerencsésnek kell nyil-

vánítanunk ezen, kétségtelenül biztos, gyors, törvényes meghajlásért.

V 1911. december 10.

Diószadi

80. SZELÍD, ÚJ JEGYZETEK

I.

(*A Széchenyi-bál merénylete*) Valami Széchenyi-bál nevezetű bál készülő merényletére kell hangosan figyelmeztetnünk a magyar és patrióta társadalmat. Mi ugyanis, minden radikalizmusunk mellett, óvatos kegyelettel vagyunk a történelmi Magyarország neves uraihoz, a mágnásokhoz, a király báróihoz. Nos, a Széchenyi-bál rendezősege valami olyant gondolt ki, hogy csontjainkban meghűl a velő, mert hát mi jó magyarok vagyunk. Egy ósdi, zenés életkép fogná bevezetni a Széchenyi-bált, mely zenés életképben — csak a szerepeltetett magyar főurak élő utódjai ágálhatnak. Avagy fordítva: olyan nevű s törvényesen biztosított leszármazású urak, akik érthető és természetes juszt formálnak a — származáshoz.

Nos, hát itt van a baj, itt van a merénylet, itt van a merénylet a mi hazafias szívünk ellen, mert itt dupla baj van. 1. Ha a mai mágnás-úrfiak hiteles őseikhez ragaszkodnak — cseh, talján, sváb, francia inasok, udvaroncok, vitéz gárdisták vagy legjobb esetben is egy másik mágnáscsaládból tellett urak kerülnek ki. Magyarországbán, e kaszinós nagyközségben, úgysis, igazán vagy igaztalanul, tíz-tizenkét mágnáscsaládról pletykálják, tudják, hogy az apák, a nagyapák vagy ősapák összekavarták a dolgokat, illetve az asszonyokat. 2. Ha az akkor, a zenés életkép idejében szereplő főurak utódai játszhatják csak a szerepeket, ki kell keresni egy légió fattyút és fattyú-utódot, ami lehetetlen, s ha lehetséges, akkor bántó.

Így tehát a Széchenyi-bál akármelyik végén fogja meg a dolgot, mindenképpen kegyetlenül jár el, mert hamisítást, ugye, a Széchenyi-bál rendezőiről föltennünk nem szabad. Hadd higgye tovább is ez a jámbor, jó, alázatos, magyar társadalom, hogy arisztokratái legalábbis vérbeliek és hitelesek: nem kell a leleplezés. A Széchenyi-bál pedig vagy leleplezést volna kénytelen csinálni, vagy amitől hazafias lelkünk retteg, s ami csúnyább: káprázatos elleplezést csinál, s hozzátesszük — minden gyávaság nélkül, de lovagiasan —, hogy ez írásunk személy szerint senkire sem

vonatkozik a zenés életkép különben is ismeretlen úrfiai és dámácskái közül.

II.

(*A Kenediek taktikája*) Kenedi Géának nem tetszik az irodalom és művészet szabadsága — sem, s még a parlamentben is — most ne vessünk: a mai magyar parlamentben — kiönti a lelkét, effélékről beszél, s csendőrért kiált. Figyelem: ez nem olyan egyszerű eset, amilyennek látszik, s Kenedi Géza nincs egyedül, ő nem egypéldányú ember, a Kenediek sokan vannak, és sokasodnak. Ezek azok az egytizedtől fölfelé egész egynegyedig, sőt félig írótalentumok, akik most sok szerencsével halászhatnak a zavarosban. Van nagyszerű, közönség-hódító, új, magyar irodalmunk és művészetünk néhány esztendő óta, s van egy megmohosodott, hizlalóba jutott, irodalmi őslényvilágunk. Ez utóbbi öreg is, tehetetlen is, pozíciókban, falásban elkényelmesedett, de különben is bizonyos intelligenciájú. Most ezek helyett előállnak, mint sértettek, azok, akik a két generáció között bújtak meg alacsony képességeikkel. A taktika az, hogy az ő panaszai majd órájuk hártják a régibb és érdemesebb, de túlhaladt írók és művészek nimbuszát. Még az öreg Gyulainak mondtam, s nagyon igaz, hogy a becsületes, új irodalomnak és művészetnek Petőfi megmaradt kortársainál nagyobb, ravaszabb, ártóbb ellenségei ezek a Kenediek, még ha Rákosi Jenőnek, Herczeg Ferencnek stb. hívják is egyiküket-másikukat.[*]

III.

(*Tóth Béla mondása*) A Világ kedves, kitűnő főszerkesztője figyelmeztetett egyszer Tóth Bélának egy pompás mondására. Tóth Béláéra, akit nekem — sajnos — halála előtt néhány héttel kellett egy sokáig késett, visszatartott cikkemben megfenyítenem. Hiszen lehet, hogy magam is járok, járhatok úgy, ha élek, mint ő: öregszünk és haragszunk, de ő hamar vált kíméletlen öreggé és haragvóvá. Ennek az egyébként nagyszerű magyar krónikásnak egyszer egy magyar sörgyáros magyarázta, hogy a magyar sör versenyezhet minden külföldivel, pártolni kell a magyar ipart és így tovább. Szerette volna, ha Tóth Béla ható tolla egy jó kis reklámot ereszt, s egyelőre bátorzkodott kóstolónak följajlanlani egy pár ládányi sört.

— Kedves uram — hebegte az ő tüzével, meggyőződéssel.

és bölcsességével Tóth Béla —, én ugyan pénzért írok, írásból szerzett pénzből élek, de a sörért fizetni szoktam.

Micsoda erkölcsi magasságban élt ez az ember, Magyarországon, ahol hazafias, altruista s tudomisen micsoda akciók jövedelméből nagy pénzeket raknak zsebre honunk számos nagyjai.

V 1911. december 24.

Diósadi

81. IRODALOMPOLITIKA

A Világ, amely egész valójából és lelkéből szereti és harsonázza az igazi művészetet és irodalmat, nem most először bolygatja meg az írók dolgát. Most azonban szeretné ezt a kérdést legegyszerűbb, de legaktuálisabb és leghitelesebb forrásához visszavezetni. Beavatottabb íróemberek tudják, hogy másfél év óta éppen azok között, akik sok idő után megint irodalmat, magyar irodalmat csináltak, kontroverziák, gyanúk vannak. Ez a beteg, balga és lappangó krízis nagyon-nagyon árt az egész újulni vágyó magyar társadalom ügyének. Végre is az írók, a művészek, az igazán azok, legérzékenyebb ember-szerszámai egy társadalomnak, egy nemzet-kultúrának. A Nyugat folyóiratban egy pompás cikket. „Irodalompolitika” volt a címe, s jellemző a hírlapoknál meghúzó-dott magyar írók őszinteségére és szabadságára, hogy ez a nagy-szerű írás majdnem visszhang nélkül maradt. Körülbelül Hatvany Lajosnak ez a — mégis és sokáig — emlékezetes cikke az, amely az új problémát nálunk eddig a hazugságok, kényelmek és naiv önáltatások burkából legjobban kihántotta. Csak ebben a koldus Magyarországon, mely egy-kétszáz úrnak tulajdona, lehetséges, hogy a nagy, predesztinált művészt vagy író-t az utókor elismerésével etessék és halassák meg. Kell a legjobb író-nak, művésznak is propagátor, ki az író és művész még tartó élete alatt hozza meg a diadalt. A közönség nem rossz, csak elrontott és lassú, tehát kivételesen becsesek azok a művészízlésű emberek, aki[k] húsz-harminc éves elkéséstől visszarántják a publikumot. Valamint hogy szent és nagy valami a művészet, az író, a művész számára az újság, a hírlap, a zsurnalisztika, szóval a bebeszélés, mondjuk reklám, de mondhatjuk a kultúrlelküismeret. El kell fogadtatni a közönséggel az új talentumokat minden áron, de viszont nem szabad az ilyenek rovására új és új emberekkel olyan forradalomra utalni, amely már megcsinálódott, s néhány évtizedig nem ismétlődhetik. Azután megint nem szabad több külön-

böző írói generációt a harmónia kedvéért egy nagy meddőségben egyesíteni. Szóval az író sem afféle furcsa fakír, aki éhen-szomjan, alvón és élés nélkül éli le[*] az életet. De folytonos fölfedezésekkel, oktanokkal, pláne e koldus s irodalmilag csak most kezdett hajlamú országban, nem lehet igazi irodalom s ügyes, irodalmas svihákság közé magas falat állítani. Tehát az irodalomnak — eleven és harcoss lendület lévén — szüksége van a politikára, sőt eszes órnagyokra, sőt igen jeles taktikára, melyhez persze vezérkar is kell. És most sűrítjük össze a kérdést, melyet igen jogos véleményű író-kitűnőségekhez intéztünk.

„Van-e szüksége és jussa talán a legzseniálisabb íróművésznnek, hogy okos propagandával hozzá, műveihez siettség a lassú publikumot, s viszont az irodalom olyan hitványság, hogy az okos irodalompolitika fölösleges, avagy olyan isteni és égies, hogy igazi művésznnek nem illik, sőt nem szabad halála előtt győznie? És egyáltalában szabad-e, szükséges-e irodalompolitikát csinálni, más szóval: melléállni az igaz művész-íróhoz, s hozzájuttatni őt legalábbis egy kis percentjéhez annak, ami halála után úgylis kijár, késetten, neki, s amit kontár ügyeskedők s forradalmaskodó másolók minden mai napon, hetyke életükben, elérnek?”

V 1911. december 30.

82. [IRODALOMPOLITIKA]

[*Ady Endre nyilatkozata*]

Hogy kell-e irodalompolitika, s hogy hogyan kell, erről nekem régen és változatlanul megvan a véleményem, bőrömön és véremen szerzett.

Hatvany Lajos barátom nemrégiben pompás cikkben, éppen ebben a bizonyos irodalompolitikáról szólóban, mintha valamit nem eléggé hangosan mondott volna ki.

Megmondhatja Hatvany Lajos is, hogy valahányszor e cikk-témájáról szó esett közöttünk, talán még nálánál is hevesebben kardoskodtam az ő okos és nagy igazságaiért. De sőt bátrabb voltam, lévén az én számomra könnyebb és felelősségtelenebb a bátorság, s azt vallottam, hogy nem elég a harc csak az impotensek, a számító epigonok s az öreg irodalmi tisztartók ellen. Már-már harcolnunk kell istenigazában azok ellen a boltossegédek és masamód-kisasszonyok ellen is, akik a mi törő, rettenetes küzdelmünk-ből utánozón olcsó hasznot íparkodnak húzni.

Nem ez az, amit Hatvany Lajos talán nem mondott ki elég hangosan, hanem az, hogy nekünk, néhányunknak, harcunk legkezdetén nem a fiatalság volt minden erőnk és jogcímünk. És nem a merészség csupán, amellyel egyedül afrikai kutatóknak, aviatikusoknak s börzelovagoknak szabad elindulni a merészség egyéb alsóbbrendű pályáiról hallgatván. És talán azt nem mondta ki elég hangosan az én szeretett és bátor Hatvany Lajosom, hogy mi, újítók és fölszabadítók, még nem hódítottunk annyit, hogy éppen csak tőlünk, nálunk akarjanak sarcolni a sarcoló kedvű legfiatalabbak.

Ez nem volt soha s nem lehetett se kenyérnek, se becsülésnek, hírnek irigylése avagy pláne új köntösű reakció, de egy szörnyűen világos megállapítás. Két-három-négy ember piacra vitte a bőrét, s mondjuk egy anticipált, szép, öreg frázissal: fölébresztette a magyar irodalmat, mely egy fertályszázadig horkolva aludt, s ekkor jönnek lakomára gyülekezve a jó fogú és jó gyomrú ifjak.

Hiszen jöjjenek az ifjak, *mindig*, örökösen jöjjenek, újjal, ébresztővel, naggyal, valamivel, de ne csupán sokféle éhségükkel. S akiket illet, ne felejtsek el, hogy mi még nem nyertük meg a csatát, s csak pusztulásba visz bennünket a hátunkra rohanó mezei had. Itt várak és területek vannak, meghódítandók, megvevendők, legyenek hát [a] fiatal fölbátorultak illő türelemmel, ha a merészségnél egyebet úgyse tudnak behozni a viadalba.

Egyszer, valamikor, kedves, úri körben, irodalomról vitázó társaságban azt mondtam: természettudományos alapon se lehetséges, hogy jobb, igazabb magyar lírikus jöhessen harminc-negyven évig nálamnál s erősebb irodalmi forrongás a mienkénél. Ez a tréfás hengegés, lehántva magamról a magamra övezett, önkényes dicsőség-ruhát, nem is olyan ízetlen tréfa: az Idő törvényt és rendet tart még az irodalomban is.

Lehet, hogy nekünk a mai struktúrájú Magyarországon az lesz a sorsunk, hogy a méltóságos aggok s méltatlan ifjoncok ketős ostroma, illetve ereje közül rokkantan kibukunk. S nekünk, akiknek ma még szép muszáj-dolog beletörödnünk a valamilyes érvényesülésnek ál és megalázó voltába, holnap talán ez a kevés se jut. Zagyva, kicsi publikum, fölszabadult, zöld írók, dafke-kritikusok: ezek bizony nem nagyon igazolják a Hatvany Lajos nobilis lelkének szép optimizmusát, de hátha hamar igazolni fogja őt a fejlődés törvénye, parancsa, bölcsessége.

V 1911. december 30.

Ady Endre

83. [SEMPER IDEM]

[Gonda József könyve]

Gonda József könyvét szeretem és irigylem is, mert a Semper Idem írójánál aligha él ma hívőbb, teltebb, kulturáltabb[,] jobb magyar és író. Ha nem sértem meg vele Gondát, azt óhajtanám, hogy minden leendő nagy sorsú magyar író ilyen feljegyzésekkel induljon útra. De ez lehetetlen, már csak azért is az, mert Gonda József maga is kész író, poéta és gondolkozó s ráadásul a legtipikusabban új, magyar publikum.

Ilyen lettem volna én, ha Isten és Sors engedik, és a forradalmár író s a békétlen intellektuel e szent kettősségét benne nagyon megcsodálom. De jólesik tudnom, hogy ez a Gonda József nem egyedülije, hanem prototípusa egy készülő magyar társadalom vezéreinek. Valaki, akinek hite, elszántsága, véleménye, tudása, ösztöne, sőt művészete van mindenhez, amit élet és hír hozzáterelnek.

Szeretem Gonda Józsefet. Párizsi lármáimban, bajaimban is annak idején könnyezően megdöbentett, mikor értésültem, hogy Hódmezővásárhelyen is van — valakink. Mert ez a legnagyobb dolog — persze Ignótus rögtön meglátta —, hogy ilyen Gonda terem ma már a leghihetlenebb pusztán.

Gonda József még sok szépet, megértőt, bátrát, magyart[!] s esetleg egészen újat is fog a fejünkhöz vágni, és mi szívesen tartjuk a fejünket.

Adjon Isten — akiben ilyen egyszerűen talán Gonda se hisz, de aki van valahogy — nekünk sok ilyen nagyszerű, magyar intellektuelt.

A Jövendő 1912. január

Ady Endre

84. SZELÍD, ÚJ JEGYZETEK

I.

(*A magyar Provence*) Hódmezővásárhely a magyar Provence, hol és honnan s melyben sűrűen zúg a hír, s ahol a mistrál oly bejáratos, mint akár Arles-ban. Nagy Gyurka is ott él, az ex-képviselő, aki székelységével, ifjúságával s republikanizmusával sok-sok rossz viccet ért el már. Szokása ugyanis a mai magyar hírlapírásnak, részben-részben, hogy hitetlenségéért, tudatlanságá-

ért, láztalanságáért a lelkeseken áll bosszút. Nagy György lelkes, szép, egész ember, s félek, hogy hiában[!] fogják rá a naivságot, mert ő nem naiv. Igaz, hogy ma minden okos embernek legalábbis az a témája és gondja, hogy Elek Pál rehabilitálódjék, avagy ne tehesse ezt. De közben a nyakunkat simogatják, fogják, s készül valami, ami esetleg nagyon rokonságos lehet az 1850. évvel. És ha csúfolják szellemes hírlapíróink a magyar Provence-ot s Nagy Gyurkát, jusson eszükbe, ha tud, hogy a Marseillaise is provence-i, s hogy Nagy Györgynek — maholnap igaza lehet.

II.

(*Antal Gábor — elkésett*) Antal Gábor, kálvinista püspökeink legkiválóbbja, elment a minap, hogy hittársainak örömét közölje a lutheránusok, a másikkal együtt a protestánsok egyik ünnepén. Szépeket mondott Antal Gábor, mert mi, protestánsok, értünk az orációhoz, de amit a magyar protestantizmus jövőjéről mondott, az legalábbis bűnös optimizmus. Itt már csak múltról beszélhetünk, mert óvakodásunkkal elkéstünk e pápista világban, s Antal Gábor is elkésett.

III.

(*Az irodalmi Máramaros*) Máramaros Egan-faira, szóval némely, ottani, hamarjött kazárokra fogták rá, hogy pénzért mindenre — tanúk. Amikor még Tisza István a „közgazdasági tevékenység” hitében, jelszavában s hazugságában élt, ez rendjén volt. De azóta Tisza, a Tisza, Máramaros, kazár, irodalom, véderőtörvény, Jelen és Jövő megváltozott. Tiszáék azonban konzervatív emberek, s habár a zsidót nem szeretik, át-áthívják sajátkülön folyóiratukhoz, néhanapján, egy-egy máramarosi tanút is. A tanúnak nem árt, az irodalomnak sem, Máramaros hírnevének sem, de legkevésbé Tisza Istvánnak s az ő harciasan komoly lapjának. Sok itt Budapesten az igazán félreértett tehetség, sok a bűn, sok a Máramaros, sok az irodalom, és sok az — író.

IV.

(*Megint a Széchenyi-bál*) A Széchenyi-bálról azt se tudom, megvolt-e vagy se, de írni irtam már egyszer róla. Van egy új ideám: menjenek el Döblingbe a bál rendezői, s nézzenek szét eme hazafiasan megszentelt és borús helyen. És azután merjenek bált csinálni, hencegni, táncolni a Széchenyi-bál hívei, táncosai és álmagyarjai.

(*A Simor öröksége*) Váltogatni kell minden rendszert, s Róma és a pápaság ezt húszezerszer igazán kipróbálták. Az esztergomi szék alapjában s voltaképpen csak vagyonilag szép és jó, hiszen egy koldus krajnai püspökség hatalmasabb nála. De, bár Magyarországon ma a klerikalizmus a divat s a Kollonich-rendszer, a nagy vagyonú magyar klerikalizmus utálatosan lakáj. És Magyarország számára nem jelent szívbevágót, hogy Simor örökségébe, melyben véletlenül Vaszary ül, ki fog következni. Egy bizonyos: valami fog következni ennyi számárság és megalkuvás után, s ez a következő szekularizáció is lehet, de természetesen kombinálva egy esztergomi primással.

V 1912. január 20.

Ady Endre

85. A SERLEGES MAGYARORSZÁG

Ezt a mai Magyarországot egy csintalan és Voltaire-be oltott magyar epigon, aki egy kicsit Kecskeméthy Aurél, s egy kicsit Baczur Gazsi, furcsán kicsúfolhatná. Serleges nemzet valánk és vagyunk tudniillik nagy idők óta, de most jutottunk el a stílushoz, s most lett serleg-bujdostatásunkból: művészet. Ma már nemesen, szépen rászolgáltunk a serleges Magyarország címére, rangjára: ma díszpoharat ürit Magyarországon az is, akit a bornak csak illata is lever a lábáról. Megérjük, hogy Magyarország buzgó, nemes antialkoholistái is kikaparnak egy halott antialkoholista őst a sírjából, ha ugyan volt, élt és halt valaha ilyen. S valóban semmi sem illik jobban a mai Magyarországhoz, mint az ős-kikeresés, serlegalapítás s nagy ováció díszserleggel a Múltra..

Ez a jó Feszty Árpád, ha már föltámadt, megérdemelve egy alapos, állami megbízást: fesse meg az új Honfoglalást, ezt a serleges Magyarországot. Úgy képzelném: minden mai, fórumi magyar díszpoharasan állna szemben egy patinás, az Időben megnőtt, történelmi magyarnak árnyával. Többoldalú s gazdagabb egyéniségű és hiúságú kortársak egyszerre több néhai nagyságért is emelnék poharukat, s körülöttük ujjongana a boldog nép.

Valljuk be, nemcsak Szemere Miklósék úzik ezt a serlegjátékot, de mindannyian csináljuk, akik ma Magyarországon valamit is ágalunk. Egy kis szekularizáció kedvéért föltámasztunk régi, naiv, zavaros táblabírákat s az általános, titkos stb.-ért meggyőződéstelen követeket. Holott Magyarországon még elvelődők

nélkül is szekularizálni kell, holott itt igenis a legteljesebb demokráciáé az igazság és a muszáj, de mégis.

Vázsonyiék Martinuzziékkel jöttek, még szegény Áchim is Dózsával, mi, irodalmi rendbontók, Petőfivel, mind serleget emeltünk valakire. S hogy az egész magyar glóbuson, a legádázabb ellenfelek is, kénytelenek egyformán ugyanazt csinálni, ez a kétségbeejtő. Szó sincs róla: egyformán, de itt-ott több ízléssel, jobbal dikciónak egy-egy serlegbe akasztott nagy névnek kapcsán. Hiszen Tisza István például olyan konokul igaztalan, amikor Deák Ferencet veszi pártfogásába, mintha ezt Zrínyivel vagy Koppány vezérrel cselekedné. Egy Zichy Assisi vagy Nepomuk X. gróf Széchenyi-köszöntője még annyira sem való, mint a Herczeg Ferencé Petőfi emlékére.

Mert ugye bizonyos, hogy valamennyien magunkért beszélünk, amikor a régi Magyarország dísz-sírkertjét turkáljuk, magunkért, ügyünkért? S rajtunk és ügyünk becsületességén, az emberi haladás hozzánk hajló viszonyán telik, áll, hogy a serlegeinkből milyen bor beszél. A serlegemelőnek mivoltától[*], tartozandóságától függ, hogy milyen ékesen és igazán támad föl a halott, akit serlegével idéz.

Ha volna Szent Imre-serleg, más beszéddel kapná föl azt beszédre a Ferenc József-intézet most kicsapott mágnásdiákjainak valamelyike vagy egy szűzéletű kispap. Széchenyiről másként beszél Prohászka püspök, mint Szemere Miklós, s egészen másképpen beszélne valaki, ha kit e korszak szükségesnek látna Széchenyi egyenes lélekutódjának küzdelmeink közé beállítani.

Mindenesetre az ősökhez üzletből ragaszkodóknak van több okuk a régi nevek habzó serlegét meg-megragadni. A magyar konzervatívokhoz, a „históriai” nevekhez még illik inkább ez a pohár-torna, mint a lázadó, új, elszánt vitézekhez. És mégis úgy van: ezek sem tehetnek másként, mert ha a temető, a sírok ország volnának, kezet fogni ott is csak csontkezekkel szabadna s verekedni is.

Pedig be szép volna serlegek nélkül nézni, állni szemben egymással, mikor az igazságaink, illetve elfogódottságaink olyan véresen elevenek. Hiszen serleg-föltámasztotta halottak úgyse fogják eldönteni a mi harcunk ügyét: nekünk kell ezt az isteni és mindig újuló Élet lobogója alatt megvívni. Serlegeket emelünk, emlékbeszédeket mondunk, halottakat idézünk ma Magyarországon, holott tudjuk, hogy ököl, friss szó s több élő kellene. Azonban, azonban az jut eszembe: csináltassunk közadakozásból egy aranyserleget, melyből minden év egy ünnepies napján egy-egy „forradalmár” valaki a serlegpolitika megszűnéseért kortyolna. Egyelőre,

amikor egyformán serlegelünk, s egyformán hódolunk Magyarországnak mai élettelenségének, halott példa-kultuszának — ez a legbölcsebb dolog.

V 1912. január 24.

Ady Endre

86. DISPUTA

Oh, nem Berzeviczyék és az agg vagy ifjú Stróblék a bűnösök a Jókai-szobor botrányainak prezervatív módszerű és eredményű bűnében. Olyan ember dolgozik a Jókai-szobor megszületése ellen még mindig, aki ez uraknál valamivel különb: Jókai Mór. Jókai Mór most még mindig nem akarja a maga szobrát, amiben sok gög, de sok penitenciázás is van, mert életalkonyatának ismert szenzációja csak a balgáknál számít. Jókai azért penitenciázik most, mert nagyon megbánta nagy és folyton fokozni kényszerült népszerűségét, melyet sokszor csak igazán nem fejedelmi fényszórókkal táplálhatott. És most valljuk be, hogy a szoborra illetlenül kevés a pénz, s talán legfőbbképpen azért kevés, mert a Jókai szobrára kevés időn belül kétszer gyűjtöttek. Mert az a nevezetes nemzeti ajándék alapjában már szoborcsináló, illetve szoborkésleltető, de mindenestre, oktalan cselekedet volt. Már akkor a Jókai regényvilágának kegyelt népe még a politikai alakulásban is haldoklott, majdnem egy társadalom hullott ki egy társadalomból. S akkor Jókai számára csak az iskolás ifjak s a nagyszerű fantáziák némely amatőrjei maradtak meg úgyszólván a táblabíróvilág bölényein kívül. Ezek ott voltak, ott voltunk, az első szobor-gyűjtésnél, de a második gyűjtésnek idejére már kifáradtak az adakozók, meg azután el is hitványodtak, elváltak a nebulók s a nebulók tanítói. Most már tehát érthetjük a penitenciázó Jókainak egyidejű, jogos gögjét: még csak miniszterelnöki atyafi-utódság se kell hozzá, el fog jönni az ő napja. Hamarabb heverni ki még Vörösmartynál is a két nemzeti gyűjtést, meg fognak javulni az ifjú Jókai-olvasók tanáraikkal együtt, meg fognak sokasodni, s egy táborba áll velük a fölnőtt rajongók hadserege. Mert Jókaira olyan reneszánsz vár, olyan biztos, olyan isteni, mint amelyet csak a művészet kevés fenoménja várhat és kap is mindig meg. Jókai tehát most még nem akarja a szobrát, mert bűnhődni is kíván, de egyben követeli a maga egész nagyságának nagyságos átlátását. Ez az igazság a Jókai-szobor ügye körül, melyhez ma még kevés a pénz, a hit, a lelkesedés, a korszerűség és a szent, megérdemelt s meglátni- és megadnivaló nimbusz.

*

Barkóczy kiváló, Molnár Viktor alkalmas, Zichy János uralmas ember, de nem csak ők vannak a világon és a minisztériumban. A Barkóczy menesztése Tisza Istvánnak majdnem utolsó, ütő, kálvinista kártyája, s Zichynek aduttot kell keresnie. Öröme megtudja, hogy Molnár Viktor, aki neki nem kellemes, igen döntő helyeken fölládozhatónak tartatik, pedig Molnár Viktor a döntő helyek kedvéért sokat tett. Erre kész volt a játék: én uralmat akarok, ti Molnár Viktor fejét kéritek, s nekem, hajh, Barkóczyt kellene fölládoznom: egyezkedjünk. Én nem sokat tartok a magam éleslátására, de már Molnár Viktor távozásánál ugyanígy láttam és jósolva mondtam mindent, s még a mai parlamentben is van egy-két fej, mert olvasom, hogy ezt a frivol játékot egy-két ember észrevette.

*

Sokat szerettem volna írni a nyelvészekről s a nyelvészkedésről, de eszembe jut, hogy Budapest apacsnyelvéről szólván már szoltam és írtam egyszer erről. Nem bánom, hogy Budapesten egy rém-sváb-kazár-tót-jász — ördög tudja, milyen nyelv készül. Azt se bánom, ha e nyelv irodalmat csinál, hiszen még egy nemes Mistral sem árthatott a francia nyelvnek, melynek pedig, mert annyira kész, szeszélyes, új, barbár mozdulatokkal ártani kellene. Van külön párizsi nyelv, sőt irodalom, miként van marseille-i, breton, normandiai s általában egy sereg regionális. De igazi francia s irodalmi nyelv csak egy van, kissé bajosan bővíthető, de egy és szent, mert múltja és horribilis könyvtára van. Ha nekünk nem lett volna már Balassánk, Gyöngyösink, még inkább Zrínyink, egy kicsit Pázmányunk, de azután Mikesünk, Szabó Dávidunk, Vörösmartynk, Berzsényink — Csokonaink — stb., hogy a következőkről ne beszéljek, akkor lehetne ezt a szegény magyar nyelvet kísérleti nyúlnak s Budapest székesfőváros ostoba, zűrzavaros fejlődésének s kétséges önmagába-látásának átengedni. De utálva a nyelv-vegyesüzeteket, a túlságos és hivatottság nélkül örökődőket, megmondhatom, hogy a nyelv — tessék nevetni — élet és szentség, sőt istenség. Javítani rajta soha és sehol úgynevezett komoly emberek nem tudtak, mert nem is tudhattak, egy Csokonai fölért két-tíz-húsz-száz hadilábas ellennyelvésszel. Lehet, sőt látom, hogy ez a pénztelen, gyártalan, lélektelen, egészségtelen és zagyva Budapest kezd új-magyar nyelvet csinálni. De a demokráciát, a magyar parasztot fölszabadítót, talán csak egy európai háború késleltetheti, s ez a demokrácia bizonyos. Én magam csak fejlődési stációnak szeretem ezt a nagy demokráciát, de hozzá kell adnom e szeretetemhez a magyar nyelv szeretetét, mert e

nyelv az enyém, művészi és politizáló szerszámom. Egy demokrata Magyarország (bocsássanak meg konzervatív testvéreim a Nyugaton) elintézi a mi nyelvkérdésünket is, mert nem minden vasút Pestre megy[!], s a magyar vidék akkor majd meg fogja tanítani magyar nyelvre még Budapestet is.

Ny 1912. február 1.

Ady Endre

87. SZELÍD, ÚJ JEGYZETEK

I.

(*A magyar kinó-literátúra*) Münchenben a múlt év szeptemberében nagyon megkacagtatott egy reklám, amely a kinó-literátúra újdonságait ajánlotta. A kinó-literátúra jelentette Münchenben a mozi-irodalmat, mely nyugatabbra, például Londonban, már sok esztendő. Én a furcsa szón mulattam, a délnémet, a bajor találékonyoságnak e nyelvi remekén. Azonban rögtön elkomolyodva egy kontempláló, komoly emberhez illően szoltam az útitársamnak:

— Emlékezzék rá, hogy két év múlva már Budapesten is lesz kinó-literátúra, mert ma gyorsabban jut el hozzánk mindenféle.

S alig érek haza, már olvasok egy vetítés-dráma tervet, pompását: Kóbor Tamás írta. S ma már kész a magyar kinó-literátúra, sőt akaratlanul is ezt az irodalmat míveli több, finom író is.

Oh, Hadúr, be megalkuvóbb, bölcsebb és kultúrásabb vagy Te, mint például gróf Tisza István és zsoldoshada. Te, oh Hadúr, tudomásul veszed a vasutat és a sajtót, s megengeded azt a csodát, hogy minden újítás mindig-mindig hamarabb robogjon el hozzánk.

A kinó-literátúra gyorsabban jött, mint hittem, s még gyorsítottabb tempóban fognak jönni súlyosabb dolgok is. Csak ne becsülje túl és mindenre az ember az ő személyes életét, már készen vár az optimista, s legyünk — mert ez kissé az élet-kapással ránkhárult adó — optimisták.

II.

(*Pesti emberek jósága*) Nagyvárosok átlagembereiről, a tömegről, kiváltképpen szabad egyenes meghatározásokkal élni. Például a párizsi ember kedves, udvarias, udvarló és finom, de egoista (és mellékesen egotista), rossz, kegyetlen. Budapesten én igazán majdnem csakis kiszolgáló emberekkel találkozom mostanában,

de ezek a legbudapestibb emberek. Nos, ezek a tipikus budapestiek: vajszívű-jók, de hitványul modortalanok és gorombán buták, félvadak. Szóval két korszakot kellene ugrásokkal beérni: 1. hogy a pesti ember rafináltan művelt és gonosz legyen, 2. az bibliai emberek szerint legyen krisztusi, szolidáris, nemes. Kis igényű s kis várakozású emberek egyelőre megelégednének, ha a pesti ember, az átlagember, a pesti, kevésbé volna barbár és pimasz.

III.

(*Szegény, beteg főherceg*) Holott tudjuk, hogy egy főhercegi helytartót juttatna nekünk bármiként is a fölséges családi politika, szép és okos a mi aggodalmunk. Kaphatnánk hízelgőbbül magyaroskodó főherceget, de mi már kiokult nemzet vagyunk: éljen a mostani főhercegünk. Még a főhercegekkel is úgy cselekszik az élet, mint akárkivel s akármivel, mint például a hordóba szánt káposztával. Meg kell savanyodni, itt kell megsavanyodni, s ha már megsavanyodtunk, maradjunk egymással, egymás között a megsavanyodottak, egyformák.

IV.

(*Most ünnep volna*) Most ünnep volna, s furcsa, villámos szemeket mereszthet Szent Péter világára a katolikus Úristen. Ebben az országban ünnepelnek, abban, amabban nem, s szegény Úristen nem tudja, mit csináljon. Hiszen minden nap ünnep, de vannak különösebb napok, melyekről neki Szent Péter utódja illő jelentést tett. E napokat nyilván a Menny-égben különösen megfigyelték, de most nem értik a dolgokat: zavarok vannak. Rómától megérdemelné a katolikus Úristen, hogy nagyobb érdekek és okok nélkül ilyen furcsa zavarba ne hozzák.

V 1912. február 2.

Ady Endre

88. SZELÍD, ÚJ JEGYZETEK

I.

(*A Kárpátok fölfedezése*) Azt még csak mérsékelt dühvel kellett megtudnunk, hogy egy francia geológus fölfedezte nekünk és helyettünk vízügyileg a Kárpátokat. Hiszen a nagy magyar Alföld tudományos, kutató fölfedezése is, földolgozásra biztatással,

idegené volt. Emlékszem, hogy fiatalabb koromban sokat nevettem az úgynevezett limes-kérdésen s a külföldi tudósok ama szemrehányásán, hogy Magyarország késlelteti munkátlanságával e nagy, tudományos dilemma elintézését. A limes-kérdés, ha jól tudom, az volna: megállapítani a római kasztrumoknak, a régi római impérium hódításának legszélsőbb határ-stációit. Ezt mindenütt régen elvégezték, még Romániában is, de a magyar tudósvilág adós maradt vele, s én akkoriban még nem értettem, hogy milyen súlyos, becsületbeli ez az adósság. Lehet, valószínű, hogy azóta ezt is sok minden más kultúrkötelességünkkel egyetemben elvégezték az idegenek. De most olvashatjuk, hogy Párizsban egy igazán komoly, bár kissé szellemes tudós, megállapította az etruszk—magyar rokonságot s az etruszk—magyar—finn valamínépségnek európai ősiségét. Hát ez volna, amit legjobban megérdemelnénk, mert rá is szolgáltunk: idegen tudósok derítsék ki, hogy honnan jött a magyar, milyen nyelven beszél, sőt — milyen nyelven kellene beszélnie?

II.

(*Demokrácia csinálhat hírbiztonságot*) Furcsán, hazugul hangzik, de tessék visszagondolni az utóbbi hetek gyalázatos, pikáns, szétordított pletykáira. Kicsi ország, szegény, úri ország, ahol szerephez, névhez, érdekességhez pár ezer embernél több nem juthat. De ezekről aztán még az analfabéta is, ha kissé érdeklődő, megtudhat s megtud mindent, még ami nem is történt velük. Ugye most már a paradoxonok Magyarorszáგában nem is olyan nagy a címben rikító paradoxon? Még a vagyonban, névben, tehetségben kiváltságosak is hírüknek, nevüknek biztonságát csak akkor érhetik el, ha ez országban nagy-nagy demokrácia lesz. Ha több választó lesz, több úgynevezett érdekes ember lesz, s akkor a förtelmes, piaci, pletykázó leselkedésből kevesebb jut együnkre-együnkre.

III.

(*Budapesti pénz — Arkádiában*) No-no, a pénz csakugyan a leginternacionálisabb isten, de a budapesti pénznek mégis mint ha külön-szaga is volna, holott a pénznek — ugye — nincs szaga. Itt most csak arról a pénzről szólnék, mely fogja magát, s az irodalomhoz meg művészethez kegyes leereszkedni. A mai gazdasági, társadalmi rendszer ezt a vadházasságot alapjában mindenütt egyformává és hitvánnyá teszi. De nálunk különösebben, penetrán-

sabb büzzel, mint egy-két friss, emlékezetes affér mutatja, ahol pénz és írás elszánták magukat a nyilvános megverekedésre. A budapesti pénz szegényebb, piszkosabb, mint másfajta pénz, nyugatibb és szolidabb. Persze, hogy szegényebb s piszkosabb nem tud lenni, mint éppen a legalkalmasabb médiummal, az irodalommal, illetve írással és művészettel szemben. Mihelyst neki ez üzlet, akkor már nem is úgy bánik vele, mint régi úr a jobbágyaival, de mint Fáraók az ő piramisépítő rabszolgáikkal. Hiába nő Magyarországon csodagyermek módjára az intellektuális kultúra, a legnagyobb lehetőség arra, hogy az egész mai Európát lefőzzük szellemiekben. A pénznek kell szaporodnia, múltat kapnia, modort tanulnia, szóval meg kell, hogy tanulja a társaságbeli érintkezés módját és mikéntjét.

IV.

(*Bécs — a főváros*) Most megint politikai bőrünkön is érezzük, hogy a fővárosunk — Bécs. Nagy kár, hogy így van, de így van, s csak két eset változtathatna rajta: 1. ha mi leszünk erősebbek, gazdagabbak; 2. ha ők megint olyan szamarak volnának, hogy abszolutizmust csinálnának. Mondok egy érdekes, pici példát: egy íróember, magyar íróember, ma Bécsből kapja inkább azokat az ostoba, érdeklődő leveleket, melyek mégis járnak, keltenek egy írónak. Bécsen keresztül ismer és ismerhet bennünket a világ, s ha ez fáj, ha ez árt nekünk, és ha máról-hónapra[!] erősebbek nem lehetünk, bizony talán még jó is volna egy kis büszkeség- és egyéniség-faragó abszolutizmus.

V 1912. február 8.

Ady Endre

89. BIRÓ ÉS PEKÁR

Biharországnak Nagyváradért kell sok mindent megbocsátani, e nagyszerű városért, melyet gróf Tisza István sohase szeretett.[*] Nagyvárad mindig tud beszéltetni magáról, valahogyan mindenhol képviselteti magát, s lehetetlen nagyvárad emberrel nem találkozni, akárhol járunk. Íme, itt van most Nagyvárad a Biró—Pekár-ügyben is, amelyben Biró Lajos azzal vádoltatott, hogy a Pekár Gyula ismertén gazdag portájáról csent. S Biró Lajosnak ítélet kellett kérni, várni, érni arra, amit a minap kimondott egy magyar bíróság: a dúsgazdag ember nem igen szokott lopni.

Furcsa kis kinema-sketch az Élet, Magyarország, Budapest, ha most eszembe jut, hogy tíz nap óta hány nagy hírlaptémát kel-

lett tékozlón elvetélnem. Beteg voltam, nagyon beteg voltam és vagyok, s nem tudom, mikor vehetek ismét ceruzát a kezembe. De máig nem hittem, hogy szépen, doktorilag el kell száratnom magamat egy esetleg hosszú s úgynevezett gyógyulási eljárásra. Ilyenformán nem írtam meg az én kedves napi, de fontos dolgaimat, melyekért gyermek-újságíró gyanánt buzogtam.

Hogy szerettem volna például korbácsosan írni arról, hogy Tisza István, mint egy önképzőköri ifjú, Széchenyi-szerepet vállal. Mert valóban így van: ez a kietlen, hatalmas szikár, új gróf, teljes pökhendi kultúrátlanságával, új Széchenyi szeretne lenni. Dehát nem volt erőm és időm ennek a szörnyű tébolynak megrovására, amikor egy végzetes, nagy, zseniális, tragikus, szép lélek utódjává teszi magát demokratikus, királyi hazugságaival egy — senki.

De hiszen nem erről van szó, hanem arról, hogy van egy Biró—Pekár-ügy, s hogy Pekár Gyula kivette a kezemből a plágiumvád kardját. Mert nekem van ám nagy panaszom Biró Lajos ellen, akivel s a kiváló Nagy Endrével ugyanegy nagyváradi szerkesztőségben robotoltunk egyszerre. Régen megutáltam már az életemet, tehát a lírámat, s elszántam magam, s ezt be is jelentettem, hogy a lapomnak regényt fogok írni. A regény „A Vér városa” volna, szóltam régebben róla, előtte, s a regény hőse — ha megírnám — Nagyvárad volna, a város, a közösség.

Nos, és mikor ez a legtermékenyebb Biró Lajos, édes, jó, régi barátom, megír olyast, ami az én megírandó regényem részetlen része, hát persze haragszom rá. Pekár Gyula nem sejtheti, hogy mi az: két együttélő, együttinduló, fiatalságukkal ugyanegy pompás, kivételes városba jutott valakik.

Az esetről írást adtam: tíz-tizenegy év előtt ketten s egyszerre hallottuk annak a mesének a meséjét, amelyből Biró nagyszerű meg bővítéssel színdarabot csinált. Nagyváradi eset, de megeshetett a középkornak akármelyik olasz városkájában. Azonban nem Pekár Gyula jöhet vádakkal, de egy Ady Endrének nevezett én akkor, amikor Biró Lajos ellen fenyítő rendre készülünk.

Biró Lajos lopta el az én novelláimat, miket meg se tudtam volna írni, s ő lopta el az összes színpadi sikereket. Ez a kiváló, bölcs ember megbocsátja azt a gyanúmat is, hogy témáinkat egyazon helyről vettük: együtt éltünk.

Végül Pekár Gyula úrnak, mint pörvesztesnek, meg kell üzennünk, hogy úri célja nem sikerülhet — antidemokratikus okok miatt. Ő tudniillik azt hitte, hogy legjobban az úri és lovagiassági parancssal kényszerítheti a csacsi hívőket az irodalmi elégtételadásra. Most már láthatja, hogy egy rossz novella írása, a kép-

viselőség s tudom-is-én-még-mi nem jogosítja föl arra, hogy tehetőség legyen — a tehetség ellen. Biró Lajos megengedi nekem, a régi barátnak, hogy hirtelenségét és hírességét, amely egyet jelent, megbocsássam, s barátilag, testvéreleg kívánjam: soha Pekárnál külön, veszedelmesebb ellenfele ne legyen.

V 1912. február 20.

Ady Endre

90. SZELÍD, ÚJ JEGYZETEK

I.

(*Goga Octavian rabsága*) Mikor Goga Octavian, a románok nagy költőjét Szeged úri börtönében traktálta a hivatalos magyar vendégszeretet, üdvözetet küldtem Szegedre. Testvéri üdvözetet a testvérnek. Köszöntő szeretetet a nemes harcosnak, de itt az a fontos csak, hogy egy szanatóriumból küldtem. Ebben a Városmajor-szanatóriumban gyönyörűen talpra állítottak azóta tudós Sarbó tanár és a buzgó szanatóriumi doktorok. S új egészségemmel mégis félenken, bánatosan vagyok sok-sok hét után visszalépőben a világba, s csúnya irigységgel irigylem Gogát. Kell abban törvénynek lennie, hogy én ugyanakkor bénán, tépetten szanatóriumba zuhanjam, amikor Goga isteni diadallal vonult be tömlöcébe. Én is, bár Szeged börtönét csak úrkodó ifjúságom úrfikorából, párbajért ismerem, istenemre, mást akartam. Hiszen volt részem egy kevés dutyiban betűheccért, bátorságért, népszerűtől indulatért is, de a magyar sors hogyan[!] megcsúfolt. Nem dühít, jaj, már nem is butít semmi az én poétaságom magyarságából, s üresnek és becstelennek látom ezért magamat. Pedig üres és becstelen volt a magyar fórum, mely olyan adott lelkes lelkesedést táplálás helyett csömörré muszájolt, mint az enyém. A Goga Octavian rabsága irigylendő élet és szabadság volt, s az én magyar sorsom szomorúság, halál és utálat. Úgy kezdek járni tanulni s visszalépegetni a legsivárabb társadalom harcterére, kényszerű őrhelyemet keresve, mintha kolerakórházba vinnének.

II.

(*Beöthy Pálék hisznek*) Hát persze, hogy, ha igaz, ha nem igaz, Tisza István klienseinek szájába adja a fáma ama bizonyos hívó mondást a magyar történelmi középosztályról. Azaz Beöthy Pálék hitték[*] volna, hogy most dől el az úgynevezett magyar

dzsentrí vezető sorsa. Mert ha most ügyelnek, vigyáznak, akkor még legalábbis ezer évig megnyújtódik e történelmi középosztály élete. Kell, hogy az ember egy csomó kegyetlen, tréfás kérdést elhárítson, amikor a régi virtuosos nemzetesek e nazarénus utódjainak nevetséges ágálásáról hall. Jót bizony csak ünnepnapokon vár az ember e komisz, zavaros, természetlen háborgástól, melyet magyar életnek csúfolnak az angyalok odafent. De kérdés helyett még az is megjósolhatja, aki utálja a jóslást, hogy csak éppen Beöthy Pálék esnek ki egészen bizonyosan a nagy jövőre-játszásból. Nagy erők leskődnek és vakációznak ott, ahol lejárt, gyatra, pulya, hetykén úrhatnám s akarás helyett követelő vágyakozásban kimerülő szuszocskák merik magukat erőknék hinni.

III.

(*Návay elnök figyelmébe*) Ha Návay csakugyan kénytelen lesz lemondani elnöki, szomorú méltóságáról, csinálhatna valami nagyszerű tréfát. Semmi mást, csak tíz évről olvastassa föl kellő apropóból azokat az inzultusokat, melyekkel a magyar honatyák egymásnak kedveskedtek. Pedig a képviselő urak elég elővigyázók, óvatosak, okosak, s talán századrészét se mondták meg annak, amit egymásról tartanak. De az elnöki székéből denúnciálva, mégiscsak érdekes volna tudni, hogy erkölcsi halottak, panamalovagok, kéjencek, vesztegetők, hazaárulók stb., stb. testületében nem nagy öröm elnökölni. Pedig hát mindezek csak századrésznyi őszinteségecskéi elordításai, s ha ezek az urak mindent őszintén elmondának egymásról, szegény, magyar nyelvünkön is mi adnók a világnak a leggazdagabb bűnügyi lexikont.

V 1912. április 17.

Ady Endre

91. SZELÍD, ÚJ JEGYZETEK

I.

(*A Carpathia meséi*) Csak Óperenciás tengere volt a magyaroknak, és ez siváruul meztelenkedik ezer év óta a magyar népi fantázia koldusságán. A Balaton, a Sárrét, a székely tócsák s egyéb pocsolyák nem tudhatták pótolni az igazi tengert. Az Alföldnek délibábja, ködje és porfelhői s a hajdanvaló Bakonyok sem. De most a Carpathia hajón és tengeres társain titkok, mélységek, katasztrófák, csodák tárulnak a bujdosó magyar elé. A Titanic-

ok sülyedéséről, az úszó jégvilágokról, a pusztulásról mesék születnek, s a mesék eljutnak a bús, rejtett, kicsi magyar falvakba. Tisza Istvánék mégiscsak igaz magyarok, s Arany Jánosnak csak most volna igazán érdemes élni. A magyar nagyurak kivándoroltatják a magyar népet, hogy fejlődjék egy igazi eposzhoz végre a fantáziája. Szerencsés nemzet vagyunk mégis mi, magyarok, kik egyszerre élhetjük Homérosz és Marx korát. A magyar parasztok Trója-New York ellen hurcolódnak hadba, s a magyar odüsszeák most nőnek ki a szűk Sobri-sarukból. Meglássa[!] a világ, hogy megszületik a hiányzó magyar népeposz, hacsak közben ki nem pusztul a hozzávaló nép.

II.

(*Schemua a vasutakon*) Schemua, a vezérkar főnöke, azoknak a vidékeknek a vasútjait vizsgálja, hol a nyáron a próbaháborúk tartat[ta]nak. Schemua lesz a vasutak ura, s nem pedig a nemzetgazdaság. Íme, hogyan találkoznak a csalódásban néhai Petőfi Sándor és jelenleg Tisza István. A vasutak nem a Föld idegei, s nem is arra valók, hogy a magyar kiskirályok nyílt pályás útjukról visszarendeljék. Sőt még csak nem is arra jók, amire a magyar gazda, kereskedő s miegymás adófizető gondolja. Baross Gábor, amikor közigazdasági vasútpolitikát kezdett, legelőször is a nagy katonákat „főzte meg” — mint Budapesten mondják. S Magyarországon megint lehetne sokat költeni utakra és vasutakra, ha egy északkeleti vagy keleti ellenségtől kellene riadoznunk. Most Olaszország felé épülnek a vasutak, s Magyarországnak nemzetgazdasági érdeke: az orosz veszedelemért imádkozni. Mert a vasutakon, a vasutakon is Schemua az úr, s minden rosszat és jót csak a hadseregtől, a katonáktól kaphatunk.

III.

(*A választójog-ellenes Arisztophanész*) Az bizony szép lesz, ha az öreg Arisztophanészt is besorozzák a harmincmillió magyar-ság hirdetői s az antidemokrácia publicistái közé. Láttam a Felhőknek egy bátor, szabados párizsi előadását, és sohase felejttem el. Párizs az atticizmus egyenes örökösének tartja magát, s Párizsban igazán nem lehet sem imperialista, sem revánspárti Arisztophanész. Ellenben a darab átdolgozása a legpárizsibb, modern, bohózatos, csúfolódó, hazard. Csak az atticizmus maradt meg benne s az elfajult demokrácia kipellengérezése, s ez jogos Párizsban. De attikai só szüksége nélkül, amikor a magyar bors elfogyott,

s a zsidó timsónak kell helytállani mindenfajta szellemességért, kár Arisztophanészt közénk állítani. Az meg azután igazán vakmerő tempó, hogy kicsúfoljuk a fejlődést és a demokráciát, akiket nem is ismerünk. Se Athén, se Párizs nem voltunk még egy piciny gondolatnyit se, s egyszerűen ostobák azok, akik most az öreg Arisztophanészt az Urak kongregációjába veszik föl.

IV.

(*Magyar színészek Bécsben*) Ha megvalósul s állandósul is a magyar színészek vendégjátéka Bécsben, ez nem lesz magyar hódítás. És ezt jó lesz előre tudniuk mindazoknak, akik már készülődnek a harsány dicsekvésre. Ha a magyar színműírók bús hadát Bécsnek büszke vára gyengülés nélkül bírta ki, színészeink hódítását pláne nem fogjuk magyar hódításnak kicicsekedni. Esti látnivalókra a mai közlekedési viszonyok között annamitákat s magyarokat egyforma könnyűséggel szerezhetnek meg a látványos házak urai. Értéke, jelentősége pedig, hogy egyformán ez, azt csak az nem érti meg, aki komolyan hisz a mai esti langyos fürdőszerepű színház-komédiában.

V 1912. április 21.

Ady Endre

92. AZ ÚRISTEN NEVÉBEN

Az Úristen, aki nagy és ártatlan, s akit egy majdnem bölcs fogadalmam óta nem volna szabad pörökbe szállítanom, bocsásson meg nékem. Szeretett és áldott volt Ő valamikor, zsoldáros gerjedelmeket támasztó, igazi és kegyes volt, de fölségesen vitátlan. Nem mondom, hogy megérdemli, de az történt vele, hogy a legmaibb Magyarországon divatos, sőt, oh szegény, kapós lett. Ahol pedig jó dolga van az Úristennek, ott nagy bajuk lehet és van azoknak, akikért az Úristen — van. Hiszen mondhatnám úgy is, hogy azoknak, akik az Úristenből élnek, de unalmas a papfalás, s a pap alapjában fellah-lény. A pap fölfogadott, fizetett vagy olykor fűtött ügynöke egy biztosító társaságnak, mely jó pénzért kárbecslések esetén malaszttal fizet. Ejh, térjünk a dologra: szinte pontosan ugyanazon napokban érkeztek a magyar katolikus püspökök, a kálvinista konventi urak s vegyes protestánsok. Végre-végre olyan szép a tavasz, hogy ezt is megértem, s azt is, hogy május[*] felé vagy körül tobzódik legzöldebbül az Úristen-csaló vágy is.

Kár, hogy az Úristent nem egyszerre csalták pápisták, protestánsok, keletiek, zsidók, istenesek, istentelenek, mert az Úristen mindezt elbírja. Úgy gondolom, hogy hiányoznak az adventisták, nazarénusok, baptisták, kikiáltóan ateisták, istenes humanisták s az összes új religiók.

Mert az Úristen, bár Ő igen-igen passzív, nagyon beletérdelt az életbe, különösen a magyar életbe, lévén Ő úristeni mivolta mellett a legelsőbb közgazdasági szakértő. Annyira az, hogy kezdi már a tömjénáldozatot is elfelejteni, mert mostanában, Magyarországról másféle füstök próbálkoznak hozzá.

A katolikus püspöki kar például az ünnepeket nem akarja kevésbéíteni s a káplánokat és harangozókat az Országos Munkáspénztárba beírni. A kálvinisták konventje viszont szentül meg van győződve, hogy ötszáz koronás nyugdíjból még a papözvegyek sem élhetnek meg, ami igaz is. Közben a kálvinisták kijelentik, hogy most már ők fogják a vallás és tudomány nagy kérdését megoldani: Zoványit, a Kálvinnal leszámoló Zoványit közben ijedtükben fölmentik. Prohászka és Zoványi, ezek az Úristennek olyan küldött szolgálói, akikkel szóba kell állni, holott nem is szolgál.

Gyönyörű, megható, hogy a felekezetek így próbálják szolgálni magukat, és hogy egy pillanatig sem jut eszükbe, mennyire zavarunk bennünket.

Semmi vallásos nem volt a vallásfelekezetek e véletlen, egyidejű találkozásában, de annál több gazdaságos. A katolikus autonómián kezdve, a párbérekén át a domesztikáig s a rémület egyrésztől a szekularizációtól, másrésztől a templomcsukástól.

Idegen embernek, nem magyar embernek, gyönyörködnie illenék ennyi furcsaságban, ha nem látná bennük az ostoba, de nagy törvényt is. Azt a nagy törvényt, mely vezérlő, szabad publicista tollal nálunk, Magyarországon, olyan megoldást tanácsol, amelyet Szent István úr is kiröhögne. De nálunk, ahol a porosz s birodalmi német erkölcsök nyomán tanulunk, haladunk, látjuk előre a jövődőt. Micsoda centrum, micsoda konzervatív többség lesz itt Tisza Istvánékkal s a legkatolikusabb Zichyekkel. Micsoda kihasználása lesz itt a különféle vallásokkal tisztelt Úristennek, aki ezúttal is egészen ártatlanul kerül a krédóba.

Az Úristennek könnyű a dolga, mert nevet, ha van, de mi nem túlságosan örvendünk — én legalább nem — az Úristen ez új, magyar kultuszának.

Az Úristen nevében, aki úgyis valószínűleg mást akar, mint az ő felekezetei, de nyilván legalábbis annyit, mint a tavasz, ez Isten-szezonnak azon mívelőit üdvözlöm, akiknek sem a püspöki kar, sem a konvent nem parancsol. Szép, szapora fajta ez,

emlékezem, hogy húsz évvel ezelőtt legalábbis húszezerszer kevesebben voltunk.

V 1912. május 1.

Ady Endre

93. SZELÍD, ÚJ JEGYZETEK

I.

(*Mi számít Magyarországon?*) Bolond az értékelés ebben az inkább Attila, mint Árpád országában, ahol olykor-szokszor valaki a jólszületésével nagyot cselekedett, s ahol sokan-többen tanulságos, nagy élet árán sem nyerhetnek egy kis fontosságot. Gyönyörű életek, figurák, alakok, tanulságok múlnak el Magyarországon, s a napisajtó, e minden mai társadalom mementója, nálunk nem emlékezik, s nem emlékeztet. Életek, melyek megformálódásukban, sőt hatásukban is küzdelmesebbek, kuriózusabbak, szentebbek, mint bármelyek bárhol, legjobb esetben néhány lexikonsort kapnak. Ahol a maga-kegyelméből való élet számít valamit, ott olyan érték egy küzdelmes, szép élet, hogy vetélkedve rajzolják meg betűben megilletődött krónikások. Nálunk laphasábokat kaphat egy nyolcéves, difteritiszes mágnáskölyök állapota, de nem számít egy nagyon emberi élet utolsó pontja sem. S ez nem az élet megbecsülése nálunk, mert a bevégzett élet zsoldára is: az élet javallása és szerelme. De mi ma még nem tudunk adni megítélést, koszorút és példaadó síri szót annak, aki nem eseményesen született, s nem születéssel örökölt néven halt meg, de egyszerűen, szépen-gyötrelmesen, nagyon, csak — élt.

II.

(*A Bonnot-k igazsága*) Nem, tisztelt hazai, alkalmi bölcseink, önök hiába sietnek a sugallott, honi reflexióval. Franciaország nem fog belehalni a Bonnot-kba, mint ahogy az ő saját, valamikori Rózsa Sándoraiba sem pusztulhatott bele. A Bonnot-k éppen olyan termettjei Szent Lajos országának, mint minden leghíresebbek sok száz év óta. A fajta, a múlt, az igazságos ütemű kultúra egyforma gyermekei ők, s a korzikai rabló, Rousseau és Bonnot egytejtű valakik. Előretörésnek, változtatásnak emberei ők, akikből az emberi haladás majdan okvetlenül s uniformizálás nélkül egyenlő, nemes törekvőket, javítókat fog csinálni.

III.

(*A Kohn-episzkopuszok sorsa*) A legbecsületesebb ravasz-
sággal megkeresztelődnek[,] az adeptusok, renegátok szorgalmával
és dühével célt érnek. Apátok lesznek, püspökök, érsekek, akik
túriák egyházmegyéikben a rituális vérvádat is, rálicitálnak a leg-
keresztényebb püspökre. De nyugtalanok, ideáik vannak, kiút
belőlük az a törő vér, amelyet szívesen, okosan, szépen elárul-
tak egy darabig. S akkor rájuk zuhan a vád, újra és újra, hogy
magukkal hozták vérük, fajtájuk bomlasztó kedvét, anarchiáját.
Fejér Lipót professzor úrnak egyszer — kivételesen jezsuita állás-
ponton — azt magyaráztam, hogy a kultúrzsídó, még ha belehal
is, nem tud slemil lenni. Szándéka, akarata, sőt élete ellenére
okos, haladó, magának és másnak hasznos lesz, s ha van slemil
zsídó, azt kiállításba vagy a zsidó-idealizmus ravaszkodó história-
könyveibe kell elhelyezni.

IV.

(*Szegény Janovics Jenő*) Az én hitem, mely régi: egy pár
évtizedig nem lehet kultúr-Magyarországot csinálni, csináljunk
hát Budapest-országot. Ha egy szép, nagy, magyar Budapest vol-
na, sok-sok enyhülésünk is volna a mai, ma még menthetetlen
Magyarorszáért. És szegény Janovics Jenő Kolozsvárról, elhit-
te azt, amit mi innen is csak gyáván, reménykedve hirdettünk.
Jött ide butaságos, klasszikus, mágnásos, magyar parlagon kierő-
szakolt, kibuzgólkodott, fölséges magyar eredményeivel. Az ember
azt se tudja hirtelenében, hogy Janovics-e a hibás, aki becsapódott,
avagy mi, akik Budapest-országban bízva, Janovicsot becsaptuk?

V 1912. május 7.

Ady Endre

94. [AZ ÍRÓI BECSÜLET]

[*Válasz a Huszadik Század körkérdésére*]

Egyenesen parancsolóan apostoli, váteszi valami sohase volt
az írás, s a demokráciák erjedés-korszakaiban egyre kevésbé lesz
és lehet az. Ott sem, ahol gyilkos puritánság jegyében köztársaságot
épített, s ott pláne nem, hova még csak silány erkölcsönkívüliségé-
ben jutott el hazugul a demokrácia. A politicienek, e modern köz-
életi kalandorok elszaporodása, a sajtó fejlődése és üzletiessége

s az olvasók növekvő óriási száma egyformán áruvá teszik az írást. De a politikai kupeceknél sem írásban, sem szóban szigorú követelői a politikai tisztességnek nem lehetünk. Csak az a politikus vétkezik írásának áruba adásakor, aki nevének és személyének nagy altruista ideálok hangoztatásával s a tömegek irányítására állásával a legteljesebb morális megbecsülésre pályázik. Az új sajtó s az új tömegliteratúra szükségessé tett s kifejlesztett egy újfajta hírlapírói, illetve írói képességet: készen, könnyen, ügyesen, megejtően írni a kiadóhivatal s a legnagyobb számú s legkisebb értelmességű publikum számára. Ezek az írók, hírlapírók, ha mellesken még politikus-csukácskák is, egészen bátran árulhatják a tollukat. Ezeknél az írás egyszerű áru, meggyőződésük pedig az, amit velük haszonért íratnak avagy legjobb esetben egy kis csinált hangulat. Még mindig megmaradnak azonban a régi[,] kissé komikus, de majdnem félisteni konceptusban a vezetők vagy vezetni akarók, akiknek egész nevükkel, testükkel harcba kell menniök hirdetett igazaikért. Ezek nem alkudhatnak, nem kupeckedhetnek, s ezeknek a munkájára semmiképpen sem érvényesek, enyhítően sem, a testi munkára vonatkozó erkölcsi szabályok.

HSz 1912. május

Ady Endre

95. JÁSZI OSZKÁR KÖNYVE

(A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés)

Tegnap óta vagy alig három gyönyörű, kis lustrumocska óta, itt Magyarországon, van valamink, amit névben, zászlóban halálra gyaláztak, s ami még sohasem volt. Magyar szabadságnak hívták ezt a legyalázott valamit, melyet buta kongású, gonosz hangok ordítottak le hazug, piszkos, szentetlen ósdiságú lobogóról. Betűk a betűtlenség korából, hazafias jelszó az útonálló ragadozás patriotáinak falánk száján, levegő a kénköves barlangokban, úri istentelenség. De, íme, a havas, hatalmas, bíró és tisztító Idő ki tudta mosni sok zászlóval együtt a Rákóczi-zászlót is, amelyen vidámsággal olvashatóan vidul: pro patria et libertate. De, íme, hazához-tartozást és szabadságot kellett kapnunk végre s Jászi Oszkár lelkét, ki léleknek magyarsága senkiével össze nem hasonlítható. Tehát együtt: a hazafiasság újrakeresztelő szakramentumát, Jászit, a szabad szabadságot s azt a magyarságot, amennyi s amilyen még sohasem lehetett. S kaptuk a nagy, örök-új igaz igazság-ideáknak egy minden idők óta ritka tudatosságú, elhiva-

tott, harcos hősét, kiben minden ébredt s homlokával a legnagyobb Szfinx lábát érintő magyarnak nagy kedve telik.

Igen, Jászi Oszkár a legnemesebb harcosok közül való, a hős-rosz-legendák igazolója, ő, aki a legendáknak már-már legendás cibálója, ő: a véreskező művész. Géniusza némileg azoké a nagy hadvezéreké, akik úttalanul érkező, hadseregüket még jóformán össze sem szedték, előbb utakat vernek neki a zordon Alpokon át. De a hannibáli, a napóleoni pszichénél fejlettebb, emberibb, forróbb az övé, mert győzni szeret ugyan ő is, de közben minden fájdalomnak együttszenvetője. S ez a nagyszívú, örökké munkás, imponálóan és szépen aszkéta-életű együttszenvető vállalta helyettünk a vidámságot, a bízó örvendezésünket is, kiknek bizalom és örvendezés nem jutott. Ez teszi evangéliumszerűvé munkáját, életét, írását, s ez teszi egy kissé evangélistává is, akinél különben szerencsésebb toborzó és lélekhódító kevés akadt.

Szeretném elképzeltetni ma induló, kultúrás és célos magyarral, mi volt akkor, amikor még Jászi Oszkár is csak a verendő utak kezdetlen pontján állott a nagy változtatók csüggeteg, szomorú készségével? Amikor talán már sokan készültek erről-arról, indulatosan, célt és embert se látva, istenkísértő sötétben, vaktában, zavarosan. A nagy harcosok harci útjai szélesülnek, szűkülnek, el-el is kanyarognak, változnak, nőnek, csöndesednek, s ez helyes és jó, mint az Élet. De még így is harci út soha ennyire s előre végig látott, soha ilyen szerető, szent fanatikusságú, soha annyiaknak elébe menő nem volt, mint a Jászié. Ó, én jól emlékszem, mert nekem ő különösen sor[s]szerűen rendelődött, pár évvel idősebb konskolárisom is volt, hogy egy időben más valakim se élt, mint az ő valahol-voltságából kisejtett, elérendő társ. S ha nem fajultam el, nem zápultam meg, nem hazudtam le életemet, meddől se veszttem el egészen, s az esztéták elíziumi mezején se legeltem el szórakozván magam, ő hívott ő maga is alig-alig indulván. S hogy folyósan szélesedtek az ő útjai, úgy ömöltek felé mindennél a többi házárdul kezdett s végre boldog találkozáshoz ért vak utacsok, a magyar becsületesekek és intellektualekek útjai. S ez úttalan Magyarországon, melynek útnélküliségéről annyit tud ő, a történelem ihletett bebarangolója, most már a legszebbeket, legvakmerőbbeket is lehet akarni és kezdeni: utak vannak.

Életét, munkáját evangéliumszerűvé az teszi, s tenni fogja egyre inkább vallásosan, hogy nem bújta el azon a sokféle szellemi területen, melyek otthonosan kellették magukat. És itt több ő a tudósnál, agitátornál és hadvezérnél, itt művész ő, kissé a krisztusosság fölöslegével: ő egész Magyarországot választotta. A legcsalódottabb, legmegcsaltabb, magára máig sem talált, szegény,

sok népű, sok kínű, sok urű és sok bűnű, ínséges, kis Magyarországot. Ő ezt a mi megértetlenségünket választotta megértetésre, ki nem sírtságunkat kikozogtatásra, tébolyodott, szomorú titkunkat világos útmutatásra. Megérezte, hogy a sok népű, sok ínségű, sok kábulású, sok rongyű, sok zsolozsmájű ország a leggazdagabb kultúrvariációk, lehetőségek, érdekességek országa. S új igéivel, új tetteivel, új orvosságaival úgy állott mellé, hogy az ő összetett lelkének szótára kevesellte az eddigi fogalmakat. A Wesselényiek módján nem volt elég a betyár-magyarságot szidni a magyarban, s a kártevő Sándorok faja ellen kevés a kurucátok. Minden megállapítást, tudást, példát át- és átvett, át- és átdolgozott, s egy küldött poéta el- és kitalálásaival szórt a még vajúdni sem merő új Magyarországra.

Most ez a legújabb, dicsően bátor és nagyszerű könyve már-már szinte az a hadvezéri hőstett, aki serege helyett áll ki harcdöntő viadalra ellenség-rengetegek ellen. Megtalálta nemzetiségi kérdésünkben, e valóban „legvéresebb” kérdésben, a „demokrácia archimédesi pontját”, megtalálta, s káprázatos munkával, tudással és hittel meg merete itt mutatni. Ennél a könyvnél talán évtizedek óta nagyobb, bátrabb, magyarabb és olvasandóbb cselekedet aligha történt. Az oligarcha gazok ezeréves magyarölése, népek öldöklése, a grófok, a nagy papok, a lelketlen urak s béres renegátok dőzsölése sikolt, zúg e könyvben. S a vármegye, ez az undok, zarnok, hitvány nemesi republikácska mutatja hetykén lángoló bűnlajstromát. Pedig milyen higgadt, milyen bizonyító, mindent meglátó, nemesen vitázó, nobilis könyv ez. Mint vezet testvéreket egymás karjaiba, s mint mutatja meg, hogy Magyarország nemzeti állami kialakulásához, melyet gonosz, hazug hazafiasság akadályozott s eleddig késleltetett, csak a demokrácia segítségével, minden nemzetiség fölkarolásával érhetünk el. Hogy Magyarország csak mint kultúrország, csak mint népállam maradhat és élhet, s vihet javakat az emberiség kincsházába. A lelkeség, a kérlelhetetlen meggyőzés, az egy-folytonos égésű, szent tűz szívünkön és torkunkon érint. Ismertetni pedig csak könyvtárnyi könyvek, támadt eszmerajok s anyaggal, eseménnyel ellátott évtizedek fogják méltóan.

Valamikor azt beszélgettük valakivel, micsoda nagy érzés kezét szorítani olyan emberrel, kiről tudjuk, hogy szobrot fog kapni. Hajh, régen volt ez, s ma már tudom, hogy a szobor is legtöbbször az elevenek galád szerencsejátéka a gazdag halottakkal. Milyen más szobor máris a Jászié: ő megcsinálta az új una eademque nobilitását Magyarországnak, s ezek tovább-élése, jövőendő harca az ő szobra a régi una eademque nobilitás össze-

törendő kőbálványain. S ha van valamit érő, továbbszálló, továbbküzdő szép és jó az én kicsiny munkámban s életemben, csak abban és ott, ahol és miben a Jászi-utakkal összehalálkozhatott.

Ny 1912. május 16.

Ady Endre

96. SZELÉD, ÚJ JEGYZETEK

I.

(*Bouchayer úrék parlamentje*) Bouchayer úr, az én párizsi borbélyom, régi jóemberem, tavaly egyszer magából kikelve tartott elem egy újságlapot, hogy olvassam. Olvastam, s megtudtam belőle, hogy Nancy egyik külvárosában a tavalyi képviselőválasztáson leszavazott valaki, akiről most kiderült, hogy nem francia állampolgár. Egy szorgalmas kereskedő, aki gyermekkorra óta Franciaországban él és dolgozik, csak franciául beszél, ám feledékenységéből és törvény szerint ő ma is belga, német vagy nem tudom mi.

— Hát most képzelje el, monsieur, hogy ez az úr szavazzon meg milliárdokat, s küldje Franciaország hős csapatait Marokkóba.

Fogadjunk, hogy kevés magyar ember értette volna meg az én derék Bouchayer-m nemes dühét és méltatlankodását. Pedig nagyon egyszerű: Franciaország ura a francia parlament, s minden francia polgár választó, és egyenes jogutódja XIV. Lajosnak: az Állam. Elgondolkozom sokszor, és keserűen elmosolyodom, amikor a mai magyar parlament legúrabb védői ordítják, hogy a parlamentarizmus nekünk minden kincsünk, s minden áron megtartandó. Tehát a mi mai magyar parlamentünk ez, a mi mai parlamentarizmusunk, ez a külsőséges, hatalmatlan, úri semmi, millióknak és millióknak közönyös játék. Franciaország imádkozzék, hogy sokáig legyen — mint aggódó doktorok régen jajgatják — beteg a parlamentarizmus, mert ma még nagyszerűbb államerőt gondolni se tudunk a Bouchayer úrék parlamentjénél.

III.

(*Szegény Kaas Ivor*) Kaas Ivor bárót olyan kitüntetés érte, ami csak igazán nemes, poétaszerű, rendkívüli embereknek szokott kijárni. Tudniillik halála után engedik teljesülni olyan vágyát, ami életében a megbékülés, elégtelenség illatos örömeivel fogta volna

körül a szívét. Milyen kínosan büszkeséges, nagy vágya volt az ő dán katona-báróságának magyar bárói elismertetése — a családjá számára. Nem volt közönséges ember, s meg kellett előbb hálnia, hogy nagy vágya teljesült, s én mégis olyan nagyon sajnálom az illetéknéppen dicsőségességig jutott, szegény, halott Kaas Ivort.

IV.

(*Budapest nagyvárosi tandíja*) Ezt a mi szegény Budapestünket igazság szerint kevesebbet kellene szidnunk, és sokkal-sokkal jobban és többször sajnálnunk. Sajnálnunk természetesen és legelőször azért a páratlanul és példátlanul drága tandíjért, amit az ő nagyvárosiságáért fizet. Hiszen ha mulatságos is, de nem könnyekig megrendítő, hogy példának okáért Budapest akkor és úgy veszi észre, hogy ő nagyváros, mikor a villamosai egy napon több embert gázolnak halálra, mint amennyi éveken[!] hal meg egy-egy faluban természetes halállal. De van még egy mulatságosabb, még megrendítőbb s most szezonosan aktuális példánk, mely Budapestnek a természethez való tragikomikus viszonyát illusztrálja. Frissen, hirtelen, gyönyörű, szabad, szűz helyeken terpeszkedett el az ifjú nagyváros az ő falusias népeivel. Annyira a természetből jött, s annyira abba fészkelődött, hogy eszébe se juthatott a gondoskodás olyan időkről, amikor a levegőért, a természetért a szomszédba kell menni. És ezúttal is úgy járt, mint mindig: mire nagyváros lett, szabad levegőre, térre, zöldre szomjazó, kiirtották belőle és körüle majdnem egészen a természetet. Soha drágább nagyvárosi tandíjat még nem fizetett város, mint Budapest, s már igazán megérdemelné, hogy legalább csakugyan — nagyváros legyen.

V 1912. május 16.

Ady Endre

97. [BEVEZETŐ ZILAHON FELOLVASOTT VERSEIHEZ]

Hölgyeim, uraim, tele vagyok ki nem mondandó mondani-valókkal, mert hiszen még egy fél órával ezelőtt se hittem, hogy csakugyan színészdít fogok játszani Zilahon. De az Élet, mely soha sincs velünk, hol előttünk száguld, hol sarkunkra lép, úgy akarta, ahogy történt, tehát történik. Furcsa az eset már csak azért is, mert mostanában csaptam volt föl a nem-émlékezés önkegyelméből való főpapjának. És nem emlékezni, és valaha Zilahon élni, és Zilahra visszajönni, és tanárokat látni: szörnyű földadat. Vállalom, mint ahogy ugve sokat kell vállalnunk az életből affélét,

amihez nincsen kedvünk — nem szólva magáról az életről. Hát nem is fogok emlékezni, mint ahogy az életem is csak *némileg* élet, de eszembe jut a legszebb, ami eszembe juthat: a bánat. Bánata annak lehet, akinek hite volt, s hite annak lehet, aki arra termett, hogy bánata legyen: hiúság, dicsekvés nélkül lehetek hívő is, szomorú is. Öregedvén, ami rossz dolog, új és új élet-csodák érintenek meg: többek között rám jött a társuló vágy. Ez nem bántott eddig, de most egyszerűen — kínoz, s fölkeresek egyleteket, társaságokat, melyeket nevemben s nevemmel alapítottak, s melyek közben étellel nem tudták kibírni, míg én is odamegyek. Ilyenkor egy nem-bölcs ember kétségbeesnék, de mire való Zilah, Kincs Gyula, emlékezés némely tanárookra, alkalom és hit? Jöttem, eljöttem, hirdetni, hogy élek, s hogy minden élethez közöm van, *akarom*, hogy legyen hitem, és Zilahon van. Jöttem, hogy lássam sokadmagával az egyetlen magyar hit-támasztó valakit, a magyar kálvinista professzort, akit annyi hivatalos tósztt méltatott érdemén alul máma. A kálvinista tanár Magyarországon többet jelent, mint 1830-ban az első misszionárius-csapat Japánban. A kálvinista tanár ezerszer tanár, ha az, mert a kálvinista tanár egyenes unokája a legnagyobb forradalomnak, a protestantizmusnak, mert a francia forradalom ennek csak gyarló gyermeke. S úgy gondolom, hogy a magyar, református tanárok nem felejtik el, hogy ők a forradalom fiai, s nem fognak bután átlépni a valláserkölc s álhazafiasság — érseki parkjába. Mert van ám olyan kálvinista vezérember is, akinek a hite s dühe az, hogy mindenki a helyén maradjon. Az én fiam, aki okosan tette, hogy nem született meg, legyen elátkozott, csúfos poéta, a tanár fia úri nevelőségen kipróbált tanár, az iparos ugyanaz iparon, a paraszt napszámos pedig sohse kapjon egy forintnál többet, s legyen — Délibáb, ugye sejtik már, hogy mindjárt rengeteget akarnék mondani, s mindennek a vége káromkodás volna és illetlen.

Hölgyeim és uraim, az én életemnek is van enyhítő körülménye, mint minden életnek, s az enyém — nevetni fognak — a vers. Egy-két rövid vers, itt írtam, ma írtam, Zilahon írtam, talán gyöngék, de nagyon szeretem őket, s nincs egyebem, ezt adom Önöknek, Önöknek adom.

98. SZELÍD, ÚJ JEGYZETEK

I.

(*Neves senkik kihullása*) És hála istennek már sokaktól érzett küszöbén vagyunk annak a rostán-kihullásnak, amelyen a megizmosodott magyar intellektus tizenöt év óta véresen-könnyesen dolgozott. A magyar fórum nagyszerű bábszínpad, sokért nem adnám, ha idegen volnék, s idegen, de érdeklődő szemekkel nézhetném az előadást. Nagy, pufók nimbuszú bábok szédülnek, lógnak, csak éppen azt nem tudjuk, hogy a süllyesztőt mikor indítja meg a süllyesztő parancs, a kérlelhetetlen fejlődés.

III.

(*Tanács hiú embereknek*) Tanácsolnám hiú embereknek, akik mégis érnek valamit, különösen vigyázzanak mostanában a gesztusaikra. Már szinte unalmas a figyelmeztetés, hogy ma Magyarországon a História borzol és borzong úgy, ahogy száz évben kétszer se szokott. Hazudni még ilyenkor is szabad olyanoknak, akiknek a hazugság a vezértalentumuk, de úgy hazudjanak, mintha lelküket az igazság gyilkolná. Civilizációnk ma már ott tart, hogy az aktív Históriat is meg tudjuk érezni, s kár volna, ha e szép, súlyos időkből szemléltőbb korok számára groteszk képek maradnának.

IV.

(*Bolond, nem bolond?*) Az mindenesetre karakterisztikus, hogy a tobzódó, sokat emlegetett figuráról, kit most nem nevezek meg, barátai is olykor aggódalmasan, magukban beszélve, ezt kérdik. Pedig éppen olyan mindegy, mint ahogy csak a közönséges elmebajt ismerjük, holott minden elme egyszersmind elmebaj, ez az egész elmebaj. Én például bolondnak tartom, de imponálóan szuggeráló és szerepes bolondnak, s ha elmondhattam egyszer már versben, megismételhetem lapos prózában is: ő szükéséges bolond, s kár lett volna (ejnye, mégis majdnem elárulom), ha Kovács Gyula ledurrantja.

V 1912. június 16.

Ady Endre

99. NAGY ENDRE FÓRUMA

Nyár van, Budapest nyári halála, amikor sok minden pihen, amire úgy sincs nagy szükség, s amikor emlékezni a szokottnál is rosszabbul tudunk. De bár Budapest feledni is haszontalanul tud, emlékezni pedig tehetségtelenül, a Nagy Endre fórumával úgy vagyunk, mintha furdalt lelkiismeretünk volna. S mikor a Modern Színház vakációra zárul, egyszerre csodálkozva, valami fontosat veszve érezzük, hogy pár év alatt mije lett ennek a városnak a Nagy Endre-kabaré. Igazán egy kicsit a lelkiismeretünk e terroros, gyáva időkben ez a szép csúnyaságú, elmés, bátor és küldetéses ember. Súlyos és rizikós napokban ő ott volt türelmetlen igazságaival mindig, erős kimondásaival s egészen nagyendrei, sajátos és mégis egészen magyar kabaré-stílusával. Szóval: mindennel, ami egy becses írónak, kegyetlen szemű gúnyolónak, kedves embernek s kellemetlen agitátornak Magyarországon adódik és adódhatik. Szinte jóleső, hogy van egy hely még, ahol a komiszságokat valóban komiszságoknak merik látni és bélyegezni, egy kis színpadi fórum, mely fölér egy álparlamenttel. Néha majdnem azt hisszük, hogy Nagy Endre maga is perverze a bátorságnak, de a bátorságot kezdjük már megszeretni még a legperverzebb Tisza Istvánnál is. Ország, politika, neuraszténia, becstelenség, megalkuvás, cinizmus most próbálják kipihenni magukat, s pihen a Nagy Endre fóruma is. S várjuk, hogy a kipihent galádságokat kipihenten, fokozott bátorsággal s elmésséggel, fegyverzetten fogadja az Andrassy úti kis színpadi fórum. Illett most pihenőjekor legalább ennyit idejegyezni róla, amikor annyi lelketlenségnek van dicsőítő krónikása, s amikor olyan kivételesen érezzük, hogy milyen sok lelkeséget jelent a Nagy Endre fóruma.

Ny 1912. augusztus 1.

Ady Endre

100. MIHÁLY GRÓF ELVTÁRSAI

Néhány szó arról, azaz egy apró, kis eset, hogy hogyan is állunk mi, leggőgösebb demokraták, nagybirtokú grófurakkal szemben. Tehát Mihály gróf ugyanazon gyorsvonattal és programmal utazott, mint két barátom, két nagyon előkelő, finom intellektuel. Biztattam a barátaimat: látogassuk meg grófi elvtársunkat, kivel holnap ők egy nép előtt szavalnak, úri, de nem külön kocsiában.

— Neki kellene hozzánk jönni — szól a temperamentu[mo]-sabb barátom, amíg a másik mosolyogva, okosan vonogatta a vállát.

S nekem az jutott eszembe, hogy Mihály grófnak szokatlan ez a helyzet, s ő gyáva a nyilvánvalóan előkelő s arisztokrata proletárokkal szemben. De semmi se jutott eszembe, ami az én revolúciós barátaim gőgösségbe bújt biztos félnétségét mentse. Ha Mihály gróf elvtársnak csapott föl — s másképpen is —, csak a hosszú, elegáns, aránylag művelt úrfiút kell benne látnunk, aki most velünk harcol. Fene messze lehetünk egy jó magyar demokráciától, ahol az én két ilyen kiváló bajtársam hetvenezer holdas dölyffel arisztokratáskodik.

Ny 1912. augusztus 1.

Ady Endre

101. BEJELENTÉS ÉS RÖVID ELMÉLKEDÉS A MAGYAR POLGÁRSÁGRÓL

Hogy a Népszava szállást ad nekem, a hajléktalannak, számomra ez köszönnivaló, nagy dolog, de az Idő, az ő öreg fejével csodálkozás nélkül rólint rá egyet. Istenítéletes, vagy-vagyon harcnak fürgetege indult meg, s e nagy harcra szívvel, hittel s vérrel föl-készült, egységes hadsereg, mellyel az én lelkem tarthat, csak egy van, az, amelynek a Népszava a zászlója. Hiába, Magyarországon a polgráságot is úgy kellett kinevezni, mint a tudományt, mint a nemzetiségi törvényt, mint az általános tankötelezettséget, mint ezer fundamentumtalan kulturális intézményt: nincs polgárságunk. A gyöngé és töredékes[*] is, ami volna, keresi a közös paplant a lateinernéppel, a birtoktalan vagy eladósodott dzsentri-vel, a mindenféle gyülevésszel, mely azután magát együtt vagy külön-külön középosztálynak címezi. Ez ország penészes, feudális, tarthatatlan romlottságát talán legjobban polgárságának szörnyű, silány gyávasága mutatja. Egy zagyva, kevés polgárság, amelynek élelmesei sietnek fölkapaszkodni az uralkodó osztály pódiumára, s mely a polgár-címet szégyenli. Franciaországban diadal harsog ki abból, mikor valaki polgárnak mondja magát, s ezer és ezer példája van a római patricius Clodiusnak, aki, hogy tribun joggal lehessen, plebejus által adoptáltatta magát. Magyarországon pedig a proletárságnak kell elvégeznie, betöltenie a polgárság szerepét a polgárság helyett, s minden szabadság-kérdést itt úgyszólván a szociáldemokráciának kell megoldania. Bárá Eötvös József írta: „A születési arisztokráciánál néha későbbi

nemzedékek, a pénzarisztokráciánál azok, kik családjuknak magasabb állását megszerezték, nem méltók tiszteletünkre, s azért természetes, ha oly korszakokban, midőn a két arisztokráciának hibái egyszerre tűnnek föl, s egy magát túlélt patriciátus mellett egy fölfuvalkodott tőzsérisztokrácia támad, végre az arisztokráciának még a neve is utálatossá válik, s az emberek annyi romlottságot látva, a demokráciában keresik egyedüli menekülésüket.” Mintha ma és rólunk írta volna, az ezerholdas mágnások, milliókat harácsoló zsidók s a hozzájuk szegődött iparlovagok uralmának idején, amikor pláne demokráciát hiába keresnének menedékkül a polgárságnál, mert polgárságunk nincs. Polgárság helyett a demokrácia minden munkáját, a fejlődés járomtörvényeit is lehetőleg tudomásul véve, a szociáldemokráciának kell elvégeznie nálunk. Közben az úgynevezett polgárság Tiszának csinál ovációt, saját hite, büszkesége nincs, s boldog, hogy együtt lehet „középosztály” a haramia-basa szolgabíró urakkal. Büszke polgársága csak olyan társadalmaknak van, ahol a polgárság forradalmat csinált, s véres kézzel dobálta ki kastélyaik ablakán elnyomóit. A magyar polgárság csinált talpnyalást, üzletet, kalábriaszt, de forradalmat soha, s ezért — nincs, s ezért kell ma minden becsületes erőnek oda állania, ahol a forradalom — *van*.

Alázatosan, de mégis büszkén bocsánatot kérek, hogy ilyen nagyon-nagyon aláhúztam annak a nem nagy eseménynek bejelentését, hogy a Népszava engedelmével itt fogok kiáltozni, ha lelkem jogos keserűséggel, dühvel vagy riasztó kedvvel túlonúl metelik.

Népszava 1912. szeptember 8.

Ady Endre

102. SZÁMADÁS CSÖNDES KÖNYVEKRŐL

Vidovich Ernő, Zsögön Zoltán, Szudy Elemér és Fleyner János, ugye ezek a nevek nem nagyon lármáztak még mostanáig a könyvbörzén? Csöndes könyveknek hát csak azért kereszteltem el könyveiket, mert írókban közös valami a vagy előkelő, vagy félnk tartózkodás. Nem rohantak a síp-dob, lárma s úgynevezett kritika elébe, s hozzám is csak amúgy baráti szándékból kerültek.

Vidovich Ernő könyve regény, a címe Hiúság, s egyike az újabb magyar könyvek legtanulságosabbjainak. Hogyan élnek a Jókai-témák egy mai, olvasott, fiatal, úri, író emberben, s csak a diákolvasókra hathat-e már Jókai? Ez a nagyon kedves, vidékies,

naiv, de érdekesen csörgedező jókais regény akaratlan pietásában fölér egy Jókai-mellszoborral. Írója pedig, ha tanul és írni fog, okvetlenül cáfolni fog engem, kinek régi hite, hogy a Jókait ért sok méltatlanság közül az a legnagyobb, hogy érdemes követője nincs.

Régi versek a Zsögön Zoltán könyvének a címe, s írója robusztus és nyakas székely ember: aki csak azért is megmutatja ifjúkorának verseit, mikor már lelkében megfordult a világ. Megható könyv, s emlékeztet engem egy hozzám nagyon közelálló valaki első kötetére, melyből alig-alig lehet kisilabizálni későbbi poétaságát. Zsögönnek ismerem újabb verseit, hozzám küldött leveleiből, s nagyon kedves és majdnem okolt az a reményem, hogy önmagához és sokakhoz fog eltalálni még a Régi versek szélesedő nyomadékan a friss lélekkel székely és magyar érzékenységű versíró ember.

Szudy Elemér előkelő vidéki újságíró, abból a fajtából, amelyik mindenhez ért, s csak a vidéki lapszerkesztés átka fekszi meg úgy, hogy egy valamihez értsen fényesen és nagyon. Amit az Élet gondol a könyve címe, s nagyon formás, szolid novellákon kívül pompás és tarka zsurnaliszta írások válogatott tömege. Szemesség, hevülés, jóság, íráskészség jellemzik mindahányt, s ha az ember már nem próbálta volna, irigyelné a vidéki lapszerkesztő dolgát, akinek van ekhós tribünje, s akit még annyi minden tud érdekelni ez érdekességtelen világból.

Fleyner János fiatalember, A troubadour énekel notturno kis verskönyvének a címe, mely könyv érdekes, különös elindulás Adytól Szép Ernő felé. Jósolni bajos volna, de máris ízléses versamattőr ez az ifjú ember, aki bizonyosan csak haladni fog.

Ny 1912. szeptember 16.

Ady Endre

103. BIHAR ÉS SÁROS

I.

(*Bihar*) Ordíts kapu, kiálts város, vagy hogyan is mondjam: Biharországban megint nem merik már megtagadni a hitelt a vármegyei uraknak a zsidó boltosok. Hogy kacagtak már és még hét évvel ezelőtt a Vázsonyi úr nagyváradi demokratái, amikor egy-egy keserű dzsentriú dacosan és imígyen szólta el magát:

— Korán ujjongnak a zsidó boltosok s a többi Samuk, mert jönni fog még Tisza István igazában, s ha Jeruzsálemmel el lehetett bánni, talán Nagyváradal se lehetetlen.

A bihari urak, akiknek szívós tartósságát zsidó, sváb, szerb, oláh, katona-német és örmény vérbeömlések magyarazzák, délcegek ma is, uralkodó vágyúak. Még az is hasznukra vált, hogy talán három se került ki közülük 1848 óta, aki valaki lett volna, s nagyon különbözött a fajtájától.

Olykor úgy látszott, hogy se a Tisza-család, se az ő mindenre elszántságuk nem menthetik meg őket a teljes leromlástól. Ilyenkor történt, hogy egy-egy büszke familia rendeléseit Nagyváradon fölírták az izraelita kalmárok, s azután összenevettek, mert a bolti szolga is tudta, hogy ezekből nem lesz szállítás. Nagyvárad, a város, közben veszekedetten, idegesen nőtt, haladt, forrott, s egyszerűen eltörülte a régi jelszót, hogy „coki város, amikor a vármegye mulat”. S az idők nyomorúságos fordulása voltaképpen a várost, a kulturális fejlődést s Nagyváradot magát juttatták a legtragikomikusabb szerephez.

Íme Szent László vitéz és zsidós városa, amely függetlenítő, nagy vágyában Tisza Kálmánt megbuktatta, s amelynek vezető zsidósága már-már nemcsak Vázsonyival, de a szociáldemokráciával kacérokodott: letörve. Nagyvárad már azt hitte, hogy nyeregen van, és semmi föl nem tartóztathatja, s íme előtte az új hegyhasadék, s rajta túl vígan robog urasan a vármegye.

Jézus is a gyermeket s a gyermekszáj szent őszinteségét kedvelte, s ezt is bihari dzsentrijogász mondta:

— Nem lesz addig rend és béke Magyarországon, amíg a jobbágyságot, a derest és a sárga foltot vissza nem hozzuk.

Az apák nevében beszélt ez a fiú, Biharban, ahol felnőtt oláh pásztoemberek nem ismerik a pénz mivoltát, s ahova a londoni Rothschild házasodott.

Legkönnyebben a váradi zsidó urak eszméltek föl a fatális változásra, az ortodoxok, neológok és istentelenek egyformán. A főrabbi is érdemkeresztet kapott, azután nemességek jöttek és ígérődtek és kellemes állami üzletek. Jó, hiszen a zsidó aposztaták visszajönnek, mihelyst egy nagy erupció új, demokrata politikát parancsol Magyarországra: ők mindig és mindenre hasznosak és készek. De mit művelt a dzsentriben az, hogy Beöthy Pál, akinek a főszolgabíróvá válna is csak súlyengedménnyel volt valaha lehetséges, ma kegyelmes házalelnök. Ez Biharból egy magyar Vendée-t nevelt, s nincs a képzeteknek olyan hóhéri cézárizmusa, amely ezután ne Biharból válogassa pribékjeit. Szép vármegye, talán nagyobb Montenegrónál, de nem hiszem, hogy sötétebb földje volna Európának: úgy kell — Nagyváradnak.

II.

(Sáros) Egy idő óta azt hirdetem, hogy nem Sáros, hanem a Szilágyság a magyar Gascogne, a nagyzó, úrhatnám, kalandoros üresség hazája. És mégis Sáros, és még mindig Sáros, amint-hogy ismét bebizonyította a Szinyei Merse ünneplése. Sáros urai ugyanis, amikor Szinyei Merse ünneplésére egy kis Szent Istvánrendből fölkészültek, engedelmet kaptak Berzeviczy Alberttől, hogy a különben is ártatlan, nagy, öreg festőt „vármegyénk nagy fiává” avathassák. Gyönyörű volt, hogy tetszelegtek a kedves, kedélyes, analfabéta urak e művészünneplő szerepükben. Egyetlen vigasztaló, hogy a sajtóban is eldicsekedtek, ami kétségen kívül azt bizonyítja, hogy már Sárosban is tudják: vannak emberek, akik írnak egy furcsa gép számára, amely sok példányban papirosan betűt produkál. És a sárosi urak ma büszkék, hogy fölfedezni kegyeskedtek egy öreg urat, aki valamikor, amikor még Sárosban félbolondnak tartották, Münchenben, Párizsban és néhányaknál Budapesten igen nagy piktor vala. Sem újat, sem rontót nem akarok, az igazi választófog ma, amikor legkétségesebb, vérrel is kivívandó, de amíg a mai magyar vármegyét össze nem törjük, alig értünk el valamit. Ezeket az apró köztársaságokat minden elvünk ellenére tirannizálnunk kell, hogy kultúrélet, igazság és emberség juthasson lerombolandó[,] gögös[,] buta falai közé.

Népszava 1912. szeptember 18.

Ady Endre

104. A MAGYAR MACEDÓNIA

Macedóniára gondolnak Bécsben az udvari bolond, hódítóvágyúak, és az történt, hogy Magyarországból csináltak — Macedóniát. Így történt, ha nem is akarták, és mi tudomásul vesszük, hogy bérelt bandákat szabadítottak rá erre az agyonsanyargatott országra. Készen voltunk már csodálatos erőfeszítéssel a legszébb, legemberibb lendületekre, s ekkor a fejünk fölött cinkoskezet fogtak a cézári[*] örület s a brigantis mindenrekapthatóság. Perverz, örületes bitangságok, parolaadás elvetemedett összeszegődése állott ki egy lehető, kultúras, új Magyarország ellen. Vészes, szörnyű, nagy pörünkben együttes harcot zúdítottak reánk a legserenissimusabb agylágyulás, középkori katona-örület, magyar junkerség, elszánt kalandorság s fölbiztatott harácsolás.

Mit gondolnak ezek a különben nem gondolkozásra termett senkik: lehet-e föltétlenül bizni egy mégiscsak nyugtalan

szívverésű ország örökösnek látszó elfásultságában? Nem próbálnák-e meggondolni, hogy a fölülről küldött forradalom az egyetlen, ami a lankadt és lentek milliókat nagyszerű forradalmárokká cseréli át. Hiszen ma már volt, egykori házi gyilkosaink is megtéréssel szegődnek hozzánk, s bármennyi energia halt is meg hasztalanul, még mindig maradt annyi, hogy hirtelen földönthessen mindent.

És mit akarnak a vérrel, amelynek kifolyása [nem] csak a sebésztet gyöngíti, de vadul megéreztetni saját vérét annak is, akinek csillapodott mozgású-járású volt az életnedve? Hogy képzeli egy szemenszedett, hitetlen, értéktelen, silány, bérelt banda, hogy ezek után meg ne gyógyuljon és dühödjék a magyar társadalom ezerféle összeforratlansága.

Harcostársakul ma már mindenkit elfogadunk, aki nekünk segít, s megbocsátjuk a múlt hitbéli és erkölcsbéli fogyatékoságokat is. Védelmi, de egyben megtorló harcunk olyan megtisztulásokra ad lehetőségeket, mint a zord mózesi törvények. Mindaz, ami Európában konok, fölkent fejek által terveződik, csak miáltalunk vagy ellenünk, avagy testünkön keresztül történhetik meg. Az a cudar végzet, amely ilyen rossz geográfiai ajándékkal kedveskedik nekünk, ma már bizalmunkká és hitünkbe változott. Itt van már a fölségesnél fölségesebb munka, a lelkekbe elültetett nyugtalanság is: hiába cinizmus, bandaerkölcs, cinkosság, bérencség és lát-szólagos járomba-töröttség: mi nélkülünk semmi sem lehetséges, s ha Macedóniát csináltak belőlünk, akár macedóniaian is ellent tudunk állni.

Tolvaj örmények s harámbasák szolgálóiból fölemelkedett Tiszafélék összes csatlósaikkal egyetemben tudják meg: erőseknek hisszük magunkat, s erősek vagyunk. Ha tetszik nekik, súgják meg ezt Bécsnek is, ahol még keservesen fogják talán mihamar megbánni, hogy ostobák voltak, mert ostobákkal szűrték össze a levet.

Népszava 1912. szeptember 22.

Ady Endre

105. [A NAGYVÁRADI NAPLÓ JUBILEUMÁRA]

[*Levél Fehér Dezsőhöz*]

Régi kedves barátom,
valamikori főszerkesztőm, tudom én jól, hogy pompás s nekem egykoron minden tribünt pótoló lapod jubileumára nagyon szép, díszes, hosszú cikket kellene írnom. Nagyvárad s a Nagyvá-

radi Napló volt életemnek s energiámnak tetője, a szép fel. szerkesztés ideje, mikor az ember könnyen kaphatta és viselte a fogházulás napjait is. A te emlékezéseid sorvonata engem is bevont egy kocsinak: talán igazad van. Emlékezhetsz, hogy a Nagyváradi Napló bőrét mindig a magam bőrének éreztem, s a te belátással csinálhattam a legharcosabb, legegyszerűsebb lapot sokáig a vidéken, sőt Budapesten. Én azóta állítólag megharcoltam lelkem, egyéniségem nagy harcát: örömem kevés ebben. Szébb volt titkolt királyi érzésekkel, pangva és lappangva, a Te lapod csinálom. Most öt professzor állítja, hogy rosszak az idegeim, a szívem, a tüdőm, a vesém, s mindez nem bánt annyira, mint hogy nem lehetek a Nagyváradi Napló egykori lelkes[,] elszánt ifja.

A Te lapod igazolta Nagyváradot és vidékét, igazolt Téged és engem, s boldogan gondolok arra, amikor örökös hűségeskűt tettünk egymásnak s ma már győzedelmes lapodnak. Én, látszólag[,] megszegtem az esküt, de ma is, mint újságtalan újságíró, repesve gondolok régi hitemre, szerkesztésemre, lapodra s lapunkra, reánk. Áldjon téged s teiedet az én Istenem, s vigyen százszoros sikerek felé.

1912. szeptember végén.

NN 1912. október 3.

Ady Endre

106. „A MAGUNK ÚTJÁN”

(*Révész Béla énekei s glosszái*)

„Döglesztő tárnautakon barom-emberek tovább dögögték. Egyszer, kiéhezetten, végre tombolt az akaratum: pusztítottak” — így énekel Révész Béla. „Az ember beszélt, és háborút prédikált: merni kell” — a magyar csillagok, a Göncölszekér, a Hadak útja s a Fiastyúk mennyboltja alatt így énekel ő. „Minden megérik. A halottak föltámadnak. Ünnepe van, és mi ülünk a forradalom ölében. . Ülünk a virágos fák alá... Minden megérik. ” — és így, különös, bódult és bódító poéta, nagy poéta ez a magános ember, Révész Béla, kinek legújabb könyvét egészen új megfigyeléssel nézem.

Íme a dokumentum, íme a teljességes művész, aki hiánytalanul, sőt szinte óriássá nőve áll a szenvedés, munka és forradalom táborába. Táborba, melyet orrfintorítva, de remegve szid mindenféle úgynevezett arisztokrácia s legjobban az öntelt l'art pour l'art önkéntes nemessége. És a Révész könyve valóságos vallá-

sos könyvvé válik, ha elgondoljuk, hogy napok, események, téritések kísérő dalai, s hogy úgy született, lett meg, mint a Biblia. Most rögtön, mint nagyon fontosat le kell írunk, hogy ezt a nagy pompájú, hatalmas könyvet, melyet Biró Mihály tehetségének leggyönyörűbb díszeivel díszített, egy koronáért árulják. Ez megint Révész Béla, a jóságos, apostolos lázadóknak ez a visszatérő s korokba avatkozó típusa, mely nélkül szánnivaló volna az egész emberi fajzat.

De ide kell még erősebben írni azt is, hogy a magyar proletároknak külső rímeket lemosolygó, legnagyobb költője Révész. Becsületes, szerelmes csókokkal bocsátja útra minden szavát, s ahogy szállnak, kíséri őket gazdájuknak szép szemű, óvó, hevítő, állandó tekintete. „Szó, szó.” — de gúnyos és nemtelen ez a fényes eredetű mondas, holott a jólizasztott szavakban van minden lehető igazsága és szépsége az Életnek.

Révész Bélának nagy tábora van, s még azok közül is sokan hozzásergeltek, kiket ő talán testvértelen idegeneknek szeretett volna megtartani. Cinikus, lármás s majdnem zsbárus irodalmi republikánkban neki, mint szép példát adó valakinek, külön becsülés és szeretet jár ki. Nem felejttem el soha, hogy évek előtt, barátságunknak legtalálkozóbb idején, íróársaim közül talán ő volt az egyetlen, ki erősítgette a diákos, koldus-köpenyes elhívottság gyönyörű és vállalandó juss-érzését.

Most, ez a másként gögös poéta, össze merte gyűjteni lobbanó, futó írásait, tehát a legpoétáságosabb írásokat, s mer büszke lenni rájuk. Apostolokodó vagy hetykén művészvérű emberek jönnek, vannak, s hirtelen eltűnnek, nevüket is csak kétes hírességgel hagyva köztünk. A Pénz elkerüli talán a nem ilyeneket legtöbbször, de a „A magunk útján” íróját boldog embernek tartom. Annyi a hite, mint amennyi hittel a legjobb fordulnak feléje, s ha nem is szapora írású, de annyit írt már, és fog tudni írni, hogy még kvantitásként is irigyelni fogja a lármás impotencia. De ő ezenkívül fényesen, gyújtogatóan jár-kél az ezrek nyugtalan szívében, s ezeknek még a gyermekei is beszélni fognak gyermekeiknek arról, hogy itt járt egyszer egy különös, fényes és jóságos ember.

Ny 1912. október 16.

Ady Endre

107. S HA ERDÉLYT ELVESZIK?

Igazodhat-e, javulhat-e a mai társadalmak élete, ha Brennus-kardok kormányozzák a világserpenyőt, s ha égszakadás, földindulás kedvétől függ minden civilizációnk? Bizonyos, hogy

van vadság, fegyver és háború, s bizonyos, hogy kínos, szomorú, de kényszerű beletöröttséggel készen kell állnunk minden elé. Minden elé, ami akár bennünk rekedt babonák, akár humánus, szép indulataink, akár racionális megállapításaink miatt nagyon-nagyon fájdalmas. Emerrébb, keleti külvárosain a nyugati kultúrának, veszélyes a járás, s minden pillanatban tört szegezhetnek túlbizakodó hitünknek és életünknek.

Gyermekségem legfurcsább fényű emléke, édesapánk sokszor ismétlődött ígérete évvégi tiszta jeles bizonyítványaink nagy hangulataikor: „no, most már igazán elmegyünk Erdélybe, a rokonokhoz”

Mi csak olyan erdélyszéliek voltunk, a Partium egy része, Sylvania, a Szilágyság, büszkébbek, kényesebbek mint Transsylvania, mégis Erdélybe vágytunk. Dehogyan a rokonokért, mert kölcsönösen és rokonosan alig-alig tudtunk valamit egymásról mi és az erdélyiek. Gőzösvonatra se gondoltunk egy új, panamás, rossz, görbe, vicinális vasút nehéz dolgai folytán, és mert az apánk Erdélyhez méltatlannak vallotta a síneket. Ő ifjúságos korából Erdély postakocsis s fuvaros világára emlékezett ragyogó emlékekkel, s az Erdély-imádást naiv szándéktalansággal oltotta erősre, később tudatosra fiaiba[n].

Kocsival kellett volna az erdélyi nagy útnak vágnunk, régi-módisan itt-ott, ismerősöknél és atyafiaknál megszállván, hogy két-három hét múltán kerüljünk vissza. Elmaradt a szép út, mi, a fiúk, fölnőttünk a száz kilométereket száguldó vasparipához, kiidegenedtünk a legendás rokonság emlékezetéből is, de Erdély máig megmaradt a mi Kaliforniánk-képpen.

Tudják, akik egy kicsit ismernek, hogy magamról a buta sovinizmust régen letörültem, s a nacionalizmusom: kétségbeesett alkud[o]zás sorsom és a között, ami már a legtöbb internacionalizmusnak is fölötte jár. Román barátaimnak, testvéreimnek, szeretettjeimnek már szinte unalmasan s kedvetlen kedvességgel, de majdnem egész hittell mondogatom el régi, komoly tréfámat:

— Hiszen én nektek adom Erdélyt, ha kell Aradig és Máramarosszigetig is, a magam külön hazácskáját szintén, de nem hal-e majd [bele] ebbe Románia, akit én szeretek, s akinek én önzetlenül s már régen álmodom a legfényesebb jövődöt?

És mégis, Erdélyre gondolván el kell lágyulnom, ha nem is mint egy sipuluszi református papnak, de egy emlékekkel s szabadító vágyakkal egyképpen eltelt, kultúrás eklektikusnak.

Alig nyolc évvel ezelőtt, amikor éppen a Huszadik Század s a Társadalomtudományi Társaság embereitől várhattam mindent, ami megértésben kapható, s nekem okvetlenül, halálosan

kellett, gyóntam már le valamit ebből. Árván, üldözötten, évszázadok keserű-sötét mélyébe hasztalan tekintve, babonára szorulva jajgattam föl hitetlenül: csak Erdély! Azóta egyre jobban tudom és hiszem ennek a babonának a miértjét: valóban az európai nemzet-társadalmak legparancsolóbban fejlődéses korszakában Erdély volt: Magyarország. Erdély néhányszor ország volt, társadalom, muszájból is a nyugattal szövetkező, protestáns és a kor engedelme szerint haladó is, s Magyarország pedig — nem volt. Úri bűnei talán Erdélynek is szörnyűek voltak, Werbőczy-szelleműek, mint a Habsburgok magyarországi, kegyelt és törökmentes nagyurainál, de igaz, saját kultúrára az az Erdély iparkodott, melynek románjai például bibliafordítást magyar fejedelmek által kaptak. S talán az új s ma már könnyen érthető Amerikán kívül, ha a régi keresztény Kelet Róma-ellenes s csoportos lázadásait leszámítjuk, sehol a szektáknak, tehát a lelkek forradalmának bujább talaja Erdélynél nem volt. És Erdélynek, a kicsi Erdélynek a magyarországi török hódoltság idején több lakosa volt, mint az úgynevezett s nemvolt Nagy-Magyarországnak.

Elpirulok a magam, látszó, romantikájától, de leírom, hogy Erdélynek külön lelke van, s fenyegető, brutális, de vajmi lehető térképváltoztatások két emlőről szakítanának le két ikergyermeket, a magyart és a román. A szász megél vagy elpusztul magától is, eddig se csinált mást, s az ő ügyük hasonlatos volna az oroszországi német kolóniákéhoz. De mi, magyarok s az erdélyi románok gyökereinkkel lennének kiszakítva, mihelyst ez az örült militáris világ, melyet ma még a szociáldemokrácia legáncsolni képtelen, diplomaták diagnózisa szerint kezd gyógyít[a]ni bennünket.

Rongyolt és csaknem reménytelen fajtának tartom a magyart, pláne hogy demokratizáló forradalmába beleordított, tiport a nagy kultúrájú rontás, a háború. Mai, barbár csodák idején el tudom képzelni azt is, hogy Erdély hamaros megvalósulása lehet tüzes vad álmoknak, mik nem minden alap nélkül kísértének az alsó Kárpátok alatt. De a dilemmás Erdéllyel évszázadok marasztaló szellemét lázítja föl a vad haza-politika, s hazátlanná tenne két szerencsétlen s minden más, nemes fölszabadulásra joggal váró nációt.

Beszéljünk-e a Romániába olvasztandó magyarságról, melynek, ha lehet, rosszabb, embertelenebb s főképpen otthontalanabb sorsa volna a mai erdélyi románokénál? Minden további kérdést és választ átengedek azoknak, akik nem olyan nagy sovíniszták és politicienek, mint én, kinek csak Erdély-babonája túl nagy talán, de kinek Erdély egyetemes nyomorúsága fáj.

Hogy múltjanak el, oh, már a srapszeles igazságok, s hogy

engedjenek bennünket a magunk srapneleivel, emberszerető és fölszabadító munkánkkal, tovább munkálkodni nemzetellen népboldogságokért.

HSz 1912. november—december

Ady Endre

108. AZ ÚJ GÁRDONYI

„Szeretnék végre egy nálamnál jóval öregebb írófelfedeztetni” — írnám most döfölődő cinizmussal, ha ez a pár sor nem Gárdonyi Gézáról kívánna vallomást tenni. Csak olvastam s hallottam, hogy új könyve jelent meg (nekem bizonyosan napilaptárcákból ismerős tartalmú), s hogy Egerben nevééről nevezték el a minap lakóházának utcáját. Erről s ezekről írjanak, s bizonyosan írni fognak mások és sokan: én Gárdonyit valami kilenc-tíz évvel ezelőtt láttam egyetlenegyszer, először s talán utoljára. Pipázott, és gyönyörűeket hallgatott szokása szerint, holott nem volt egészen rossz társaságban: Márkus Emma, Ujházi Ede, Bródy Sándor — s a többiekre nem muszáj emlékezni. Az ifjú, vidéki, zöld vad, én, (Gárdonyi tán alig is emlékezhet erre) néztem (nyilván más, gyávább okokból) szintén némán ezt a gyarló íróf. Mert íme, azért íródnak e sorok, mivel én egykor, sokszor s talán még pár évvel ezelőtt is úgy néztem le rá, ahogyan ezután is kötelessége lesz minden fiatal valakinek a filiszterszínben tetsző „beérkezett” pályatársat néznie. És most sem akarok fárasztó és utálatos meakulpázást végezni csupán, de tartozom valamivel a magam jobb belátásának s a Gárdonyi nagyszerű íróágának, szóval megint és önzőn önmagamnak. Most látom és tudom, hogy Gárdonyi látva és tudva most „érkezett be”, s hogy üdvözölni őt és megkövetni nem is olyan nagy szégyen. Talán a kiadója nevetni fog gúnyosan az enyémre, talán maga Gárdonyi is elszokott attól, hogy még csak légiés érdek nélkül is, egy kevéssel ifjabb író áradozzék előtte. Soha és senki ilyen könnyen, ilyen összetett filozófiával, ilyen kedvesen magasról, ilyen poétasággal magyarul nem mesélt, mint a legújabb Gárdonyi. Tudom, hogy szerénységében bántom meg, ha Dickens nevét írom ide, de ő mégis egy szentségesen primitív, de magyar, de új Dickens, vagy legalább bölcs derűjében hozzá hasonló. Boldog vagyok, hogy a Nyugatban s éppen a Nyugatban írhattam meg ezt Gárdonyiról, a Nyugatban, ahol nem csak „lapunk íróit” lehet meglátnunk, s ahol nagy öröm minden, ami szép, bárhonnan, bárkitől, bármikor s bárhogyan késve-keletiesen jön. Gárdonyi megnyergelte, megszelídítette, megfinomította

a magyar anekdotát, s ma Ő itt van, és ír előttünk olyanként, akinek be kell vallanunk a már nagyon-elmúlt kétségeinket is.

Ny 1912. december 16.

Ady Endre

109. PETZ MARGIT KIÁLLÍTÁSA

Csöndes, finom, úri és kedves törekenységű leány, aki tud hinni önmagában, s akit talán leginkább a vonal-poézis fanatikus költőjének szabadna nevezni. Végtelen kára: a fáradt, hódoló megalázkodás a Lenbachok, a nagyszerűen ámitók és célhoz érők még gyöngébbjei előtt. Mesterségéből túlságosan eleget tud, pláne a másokéból, de vonal-szerelmével, különös pasztellkéivel s éppen a vonalak szerelméből fakadt, nagy dekoráló képességével zavarba hozza az embert. Értelmessége kissé bántóan viszi a literatúra felé, magyaráz, belemagyaráz a legszebb vonalaiba, de ez: magyar szükség és lárma. Apro pó, lárma: kevesen tudnának ma magyarok beszédesebb, jobb, igazabb, kiáltóbb plakátokat csinálni, mint Petz Margit. Nem becsülöm le, ha nem is imádom olajfestményeit, s tetszik nekem az a változás, mit München után Párizs zavarolt s vett ki belőle. Valahol, ha jó[1] emlékszem, a Falk Miksa utcán van a Petz Margit kiállítása, s ha be nem zárult azóta, lélekkel ajánlom figyelmükbe mindazoknak, akik elismerni hiv[at]ottak vagy hivatatlanságuknál fogva értetlenül avagy túlszerűen követelők.

Én magam nem felejtem el hamar a Petz Margit vonal-ábrázolásait, habár láttam már efféléket, tán tökéletesebbeket is, mert e vonalak mégis az övéi és mindannyiunkéi.

Ny 1912. december 16.

Ady Endre

110. A KIS SÍRHANTOLÓK

Semmi kifogásom ellenük nincs: sőt egyet-kettőt még akkor is kedvelek, ha ez kitudódván, ártana némileg nekik. Menjenek Tiszához, sőt Szemere Miklóshoz, kicsi, tudóska-revükbe, akárhova, ha megkapják a pénzüket.

Van köztük sokfajta ember, egyetemi docensségre törekvők, az Akadémiába küszködő szerencsétlenek, politikus-jelöltek s tízfélén mások. De valamennyien arról nevezetesek, hogy sírhantokat gömböritenek az élők számára, és sírhantokat gondolnak ki az eleveneknek.

Legyen bár nekik a kedvük szerint, de utálatos, amit csinálnak, utálatos, nem kultúrás, nem magyar, nem becsületos, nem tűrhető.

Azt hittük, sikerült kiharcolnunk végre, hogy ősi durva szokásaink szerint többé nem fognak kijátszani az irodalomban élő valakik helyett halott irodalomtörténeti nagyságokat vagy halvaszületett életet.

Vagy azért fáj a szívük, hogy más több, mint ők, vagy azért, mert ma még csak lehralberti „mintaképpen” lehet a senkiből is valaki.

A kis sírhantolók pöffeszkedve állnak ásókkal, kapákkal, holott ennyi meggyőződéssel, sőt fegyverekkel állanának mellettünk, kiket csak karrier-okból gyűlölnék.

A háború lesz, vagy nem lesz, de elmúlik egyszer, s azután mégis és megint mi jövünk, tisztelt, kis sírhantolók.

Ny 1912. december 16.

Ady Endre

III. A PESTI ARISZTOKRATÁK

Ne, ne, sokat ne is beszéljünk róla, kedves barátom: Budapestnek, Pestnek nincs és nem is lehet semmilyen arisztokráciája, tudhatnád és tudod. Te azonban, most jut az eszembe, pesti arisztokratákról akarnál eldiskurálni egy kicsit velem: no, talán ilyenek kissé nagyon is lehetnének. Ámde azután ugyancsak te tudhatnád s tudod is legjobban, hogy e zagyva városnak mindenáron arisztokratáskodóvá kellett ez időkben válnia. Szóval, ez a mi Pestünk — s bocsáss meg ajándékozó kedvemért —, inkább a te Pested, a legarisztokratább város Európában, Ázsiában és Afrikában. Hidd el nekem, hogy e páratlan, előkelősködő mániának négy legfőbb oka van, melyeket tisztelettel elsorolok, ha az igen fontos mellékes okok meg nem haragudnak rám.

1. Minden időben és személyben jóságos császárunk nem lakik itt velünk, s természetes, hogy ezt a nagy, legarisztokratább hatalmi ürességet sok százezer vérző szívű hazafi óhajtja betölteni.

2. Minél jobban döglődik a majdnem egészében államilag kitartott dzsentri, annál nagyobb daccal integeti az una eademque nobilitast a fejével a habsburgilag főnemesítettek s a rúgó lábival[!] pedig felsőségességét az egyre emelkedőbb zsidók felé.

3. A zsidók pedig, ezek az igazában született arisztokraták, vagy Gotha almanachja kedvéért rohannak, rabolnak és élnek, vagy tudomány, művészet és muszáj alapján úgy belekapaszkod-

nak a demokráciába, hogy tőlük oda legföljebb csak a születés arisztokratáinak lehet kegyelemből helyet kapniok.

4. Vannak — talán vagyunk — elképzelhetlenül, betegül sokan, akik, mivel meg tudják[*] látni ezt a pesti, nem is infernális, de haitii helyzetet, juszt formálnak ahhoz, hogy mindenkít, már amennyire gazdasági okok engedik, lenézvén, a legtetőn-állóbb arisztokratáknak nézzenek — a jobban-jártak.

Kissé Linné-féle a módszer, a rendszer, de körülbelül a pesti arisztokrata állatfajok közül ez az okoknak fölsorolt négy a legfőbb, s a többiek már csak válfajok.

Hirtelen és zagyván, mint amilyen Pest, megpróbálok arisztokratáink főváfajaiból is egy szuszra néhányat fölsorolni. Operatő énekes, aki ácslegény volt, s akinek fáj, hogy királyi gögje királynői gögjével találkozik össze kolléganőjénél, kit egy mágnás-lumpolás hajnala vidított ki a szemétből. Író, akinek le kellene törni a kezét, de aki ez analfabéta országban is sok tízezer hű rajongóra mutathat. Állítólagos budai patríciusivadék, akit — mint nálunk mondják — puttonba[n] hoztak be a XVIII. század végén, s toloncocsin hordanak ki ma. Majdnem jól öltözött, szereplő emberek, akikről rikoltoz a büszkeség, hogy a rendőrség nem bír velük, holott mindig a nyomukban van. Népvézerek, akik ha csak egy kicsit szagolnak a népbe, parfümüvegeikhez s előkelő, lepezett szagú társaságokba menekülnek. No, most még röviden néhányat: cigánykirályok, főbohémek, kalapfejedelmek, egyedül hithű zsidók, bankcsászárok, verhetetlen jasszok, rikkancshercegek, mágnás-Elzák, magyar Szapphók, győzhetetlen Alfonzok, kitüntetett rendőrök, új tudományú áltudósok, börze-Napóleonok, kini- azaz mozihősök, legbénább koldusok, a magyar vérnek külföldön becsületet szerzők, legtöbbször szökött fegyencek, az Akadémia koszorúzottjai, a Haverdák, a furcsa nevűek. Nem, nem barátom, nincs nekünk időnk arra, hogy Budapest, azaz inkább Pest fő- és alarisztokratáit csak nagyjában is fölelgezzük.

Az úgynevezett történelmi arisztokrácia nem Pesté, itt éppen csak kaszinózik, klubozik[,] politizál, szeretkezik, s összeomlik a szezon egy-egy kis részében. A zsidó arisztokraták, bár nem érdemlik meg, jó néven fogják venni, ha semmit se írok róluk. (Egyébként Eötvös József gondolatai között tessék keresgélni: a történelmi nemességnek az alapítói legalább kiválóak voltak, ha utódaik rongyok is, de az új nemesség még az utódaiban sem ígér kiválót.) Na, azután a „szellemi arisztokrácia” — erről már kiméletből is hallgassunk e koldus, tehát elaljasító országban.

Arisztokraták valóban pedig azok Pesten, kik őszinteséggel, jóssággal s tüzes, szentlelkes bátorsággal dezinficiáltan taposnak

Pest minden arisztokratái fölött, avagy testük-lelkük tisztaságára féltékenyen s gőggel tartják magukat távol a pesti arisztokraták szennyes közelétől.

PF 1912. december 23.

Ady Endre

112. [NYILATKOZAT A PÁLYAKEZDÉSÉRŐL]

Számomra, sajnos, kezdenek elveszni a megindulásnak, az első küzdelmeknek és sikermámoroknak tegnap még megható emlékei. Úgy rémlik, hogy dac, magyar legénykedés, mások világos bíráló nézése voltak legeslegesősorban az ösztönzőim. Később ez egyszerű, egészséges motívumokat át- és átszötték újabbak, színesebbek, rafináltabbak s misszióérzésbe fektetettek. Ma kissé öregedőn, betegen s megfogyatkozott hittel nem lelkesítnek ifjú patvarkodásaim, s csak az izgat, késztet a jövőre: bizonyítani lehetőleg, hogy nem kötelességmulasztás volt, amikor harmincéves koromban, lírikusok tradicionális véghatárán, nem fejeztem be egyébként eléggé farsangos és megélt életemet.

V 1912. december 25.

Ady Endre

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

Ady L.	Ady Lajos: Ady Endre. Bp. 1923.
Ady-Múzeum	Ady-Múzeum. I—II. Szerk.: Dóczy Jenő és Földessy Gyula. Bp. 1934.
AEN	Ady Endre: Novellák. I—II. Marosvásárhely, 1957.
AEÖgN	Ady Endre: Összegyűjtött novellái. Bp. é. n. Athenaeum.
AEÖN	Ady Endre összes novellái. Bp. 1961.
AEÖPM	Ady Endre összes prózai művei
AEVL	Ady Endre válogatott levelei. Bp. 1956.
Ai	Ady Endre: Az irodalomról. Bp. 1961.
BH	Budapesti Hírlap
BN	Budapesti Napló
Bölöni, 1966.	Bölöni György: Az igazi Ady. Bp. 1966.
EmlAE I.	Kovalovszky Miklós: Emlékezések Ady Endréről. I. Bp. 1961.
F	A forradalmi Ady. Bp. 1945.
FL	Ady Endre: A fekete lobogó. Bp. 1960.
FM	Független Magyarország
HSz	Huszadik Század
Isz	Ady Endre: Ifjú szivekben élek. Bp. 1958.
It	Irodalomtörténet
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
J	Ady Endre: Jóslások Magyarországról. Bp. 1936.
KF	Ady Endre: Költészet és forradalom. Bp. 1969.
MH	Magyar Hírlap
Mj	Megjelent
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
Na	Ady Endre: A nacionalizmus alkonya. Bp. 1959.
NN	Nagyváradai Napló
Ny	Nyugat
Nyr.	Magyar Nyelvőr
ÖSZK	Országos Széchényi Könyvtár
P	Ady Endre: Petőfi nem alkuszik. Újvidék, 1954.
PF	Pesti Futár
PH	Pesti Hírlap
PIM	Petőfi Irodalmi Múzeum
Pn	Ady Endre: Párisban és Napfényországban. Bp. 1949.
PN	Pesti Napló
PÖM	Petőfi Sándor összes művei. I—VII. Bp. 1951—1964.
Pp	Ady Endre: Poéta és publikum. Bukarest, 1967.
TP	Ady Endre: A tegnapi Páris. Bp. 1942.
V	Világ
Vál.	Ady Endre: Válogatott cikkei és tanulmányai. Bp. 1954.
Vp	Ady Endre: Vallomás a patriotizmusról. Bukarest, 1959.
VT	Ady Endre: Vallomások és tanulmányok. Bp. 1944.
VU	Vasárnapi Újság

ELŐSZÓ A JEGYZETEKHEZ

Ady összes prózai műveinek X. kötete Ady 1910. jan. 1-től 1912. dec. 31-ig megjelent újságcikkeit és tanulmányait tartalmazza. Az 1910. jan. 1. és jún. 9. között megjelent cikkeket Vezér Erzsébet, az 1910. jún. 10. és 1912. dec. 31. között megjelenteket pedig Láng József rendezte sajtó alá.

Ebben az időszakban Ady állandó főmunkatársa volt a Nyugatnak, a napilapok közül pedig rendszeres cikkíróként dolgozott egy ideig a Pesti Naplónak, majd később a Világnak.

A Nyugattal való kapcsolata a kötet által átfogott időszakban szemlátomást romlik. Egyre érzékenyebben reagál írásainak elutasító vagy halogató bírálatára. Párizsból írja nem sokkal kiérkezése után, 1910. jan. 19-én Fenyőnek: „Kedves, jó Barátom, nem írtam, mert máig vártam ígért leveledet, melyben közlöd tenvéleményed is az Osvát által elítélt versről. Mivel nem írtál, sietve kérek benneteket, küldjétek vissza azt a verset, hogy idejében átírhassam avagy még a jövő számra új, más verset küldjek... Levelemet és váratomat már bánóan visszavontam, de a te leveledre sok mindent tudnék mondani. Dehogy csináltam vagy akartam csinálni új Duk-duk affért. Nekem csak az fáj, hogy még te is folytonos elnézésekkel és megbocsátásokkal barátkozol velem. Ha ehhez hozzáteszük azt, hogy a Nyugatnak esetleg már fél év múlva nem lesz szüksége Adyra, mindent megérthetsz. Miért ne dobnátok ki majd egy üzletileg be nem való s egyénileg nektek kellemetlen embert? Ne haragudj, ezt az egész világon így csinálják, s én már elég elhasznált, öreg fiú vagyok, hogy eszembe juthasson a vén primadonnák sorsa. Minden lehetőség megvolt, hogy én egy versíró Herczeg Ferenc okos példáját kövessem. Én szívem és sorsom szerint mellétek álltam, s örültem, ha töletek néha egy kis barátságot kaptam. Ma is örülök, s hozzátok való ragaszkodásom teszi azt, hogy nagyon érzékeny vagyok, ha rólatok + rólam van szó... És kérek benneteket, ne engedjétek a Nyugatban bántani...” (PIM A 205/18.)

Az év elején két figyelőt küld Párizsból, melyet a Nyugat szerkesztői Ady többszöri sürgetésére csak másodszori megfogalmazásban közölnek (L. erről a Kabos Ede könyve c. cikk jegyzetét. 300. l.) Ezzel kapcsolatban írja ugyancsak Fenyőnek 1910. márc. 12-i levelében: „Kedves, jó Barátom, én méltányolom, hogy ti jobban vigyáztok Ady Endrére, mint ő önmagára, de talán túlzásba viszitek már ezt az örködést? Bizonyos korral és névvel az ember jogcímet vált arra, hogy a saját portáján minden dologról tetszése szerint diskuráljon, esetleg ostobán is. Tudjátok nagyon jól pedig, hogy bármilyen kicsi, semmi kéziratom fölhasználhatatlansága engem betegesen érint, leszerel, lehangol... Lett volna egy színházi s egy irodalmi figyelőm, de én már nem merek Szigorúságtoknak írni. Azt hiszem, a versekkel is megállok. A Nyugatnak nincs én reám, mint aktív emberre szüksége... Különben nagyon bölcs ember kezdek lenni. S ha hazamegyek is, szerényen s nektek nem alkalmatlankodóan fogok viselkedni. Hiszen egy idő óta annyi a zseni s annyira szükség volna már bizonyos ballonok számára Ady Endre kidobása. Nagyon kérek, ne végy magadra személyesen túlsokat e fél-

szemrehányásokból. Én tudom, hogy még talán te vagy (Hatvany szeszélyes, forró indulatait leszámítva) a legjobb emberem a Nyugat táján. De éppen azért érts meg te legelőször és legjobban, hogy egy magamfajtájú, anyagi és lelki válságokkal is birkózó embert, akire azonban, legalábbis nevére, szükség van egyelőre még mindig, másképpen kell illetni érzéssel és cselekedettel, mint a tisztelt Nyugat teszi. . . P. s. utólag s inkább Osvátnak üzenem, hogy huszonnégy óra alatt tudok egy új revuet csinálni, amire két nagyon komoly ajánlatom is van. Nehogy ő azt higgye, hogy már kuncognom s kuncorognom kell az ő előkelő személye s lapja előtt.” (PIM A. 205/2.)

A Nyugattal való viszonyának romlása — miként ez Ady utóbb idézett leveléből is kiérződik — elsősorban Osváttal, illetve az általa követett szerkesztői elvekkel függött össze. A Nyugat Osvát által megszabott túlzott esztéticizmusát Ady ugyanis nem kevés ellenszenvvel nézte. A társadalmi kérdések felé forduló, a társadalom átalakításáért folyó harcot tudatosan vállaló egyénisége legfeljebb kényszerből törődött bele a Nyugatnak az esztétikai forradalmon túl alig-alig tekintő irányvonalába. S az előbbihez hasonlóan, ellenszenvvel figyelte Ady azt is, hogy Osvát mind több fiatal, kezdő írónak nyit teret a Nyugat hasábjain. Ezt már egy 1908. őszén írt levelében felpanaszolja Hatvanyinak (l. AEVL 224.), s emiatti elégedetlensége a későbbiek során csak növekedett. Lényegében ugyanezek a kérdések, a Nyugat egyoldalú esztéticizmusa s a kezdő írók gyakori szerepeltetése, amely elsődlegesen határozta meg Ady és a Nyugat ekkori viszonyát, állottak a Nyugat körül 1911 elején kitört válság hátterében is. A mintegy másfél évig elhúzódó s nem egyszer a Nyugat létét fenyegető válságot közvetlenül a Nyugatot anyagilag fenntartó Hatvany Lajos idézte elő azzal, hogy szóvá tette Osvát előtt a Nyugat szerkesztésének problémáit, s változtatásokat sürgetett a folyóirat szerkesztésének gyakorlatában, de Hatvany fellépése mögött, inspirálóként épp Ady állott. Ez is magyarázza, hogy a válság megoldására tett erőfeszítésekben, a folyóirat szerkesztése körül lezajló vitákban Adynak jelentős szerepe volt. A Nyugat válsága végül is Osvát s a mellette felsorakozók álláspontjának győzelmével zárult. Hatvany, miután a közte s Osvát közti ellentét 1912 első napjaiban párbajig fajult, mintegy fél évvel a válság megoldása előtt hátat fordított a Nyugat ügyének. Az Osváttal szemben gyakorlatilag mindinkább s végül teljesen egyedül maradó Ady még 1912 júniusában, a Nyugat-válság lezárulását közvetlenül megelőző napokban is megpróbálta érvényre juttatni a maga elképzeléseit, de küzdelmének reménytelenségét látva, rövidesen maga is meghátrálásra kényszerült. Ady meghátrálása bizonyos kompromisszum alapján következett be. Ez a kompromisszum Ady részéről mindenekelőtt azt jelentette, hogy Ady továbbra is vállalta a Nyugattal való kapcsolatot, a szemben állók részéről pedig azt, hogy a Nyugat szerkesztői hozzájárultak a folyóirat szerkesztőségén belüli személyi változtatásokhoz. Ez utóbbi értelmében 1912. július elsejével Osvát neve mint szerkesztő lekerült a Nyugat címlapjáról, s annak helyét Ady neve foglalta el. Osvát neve csak a főmunkatársak sorában maradt meg, de Ady legfeljebb csak kezdetben, néhány hétig, élhetett némileg szerkesztői jogával, a szerkesztést hamarosan ismét teljesen a szerkesztéstől ténylegesen vissza sohasem vonuló Osvát vette kezébe, aki továbbra is a korábbi szelvényben irányította a Nyugatot. (A Nyugat válságára s Ady ezzel kapcsolatban játszott szerepére részletesen l. az Irodalompolitika és az [Irodalompolitika. Ady Endre nyilatkozata] c. 1911. dec. 30-i cikkkegyezetei. 437., ill. 456.)

Ady kiegyezését a Nyugattal részben egzisztenciális kényszer diktálta. Adynak biztos jövedelme ekkor csak az a 300 korona volt, amit a már említett, 1909 júniusában megkötött szerződés alapján havi járandóság

formájában a Nyugattól élvezett. A folyóirattal történő esetleges szakítás e járandóság elvesztését jelentette volna s azt, hogy Ady valamely napilap kötelékében ismét vállalni kényszerül a korabeli újságírás szellemet őrlő terheit. Ugyanakkor nagyon is kérdéses volt, hogy a korabeli lapok (beleértve a baloldaliakat is) bármelyikének belső munkatársaként biztosíthatott volna-e magának annyi szellemi szabadságot, mint amennyit a Nyugat mellett végül is sajátjának mondhatott. Ady éppen ezért ugyanakkor, amikor a szerkesztés kérdéseiben szembehelyezkedett a Nyugat szerkesztőivel, egyben arra törekedett, hogy kapcsolatát — nemcsak a Nyugatválság idején, hanem korábban is — mind szorosabbra fűzze a folyóirattal. Ezt célozták az olyan lépések is, amelyekkel az 1910-ben létrejött Nyugat Részvénytársaságon belül igyekezett valamiféle szerepet juttatni magának. A Nyugat kiadásához szélesebb anyagi alapot biztosító részvénytársaság megalakításának gondolata 1909 végén merült fel, s az ezzel kapcsolatos tárgyalások 1910 első két-három hónapjában jutottak el az első konkrét eredményekig. Az akkor Párizsban tartózkodó Ady némileg aggódva figyelte a részvénytársaság szervezéséről érkező híreket. Úgy érezte, hogy a Nyugatnál megintott biztonságát növelné, ha a megalakuló részvénytársaságból nem hagyják ki. 1910 márciusának elején így ír a Nyugat szerkesztőinek: „... Ti most részvénytársaság ügyén dolgoztok. Talán sikerül. De ha sikerül, az én további veletek maradásom, ... ugye néhány föltételhez, újhoz, lesz kötve. Hogy egyelőre többet el ne áruljak: néhány részvényt kívánok. Mert látom, hogy ti hamar túlléptek az emberen, ha nem igyekszik lábatok elé feküdni, de lehetőleg úgy, hogy esetleg belebotlatok alaposan, ha át akarjátok lépni...” (L. PIM A. 205/4.) A Nyugat Részvénytársaság, döntően Hatvány Lajos, illetve a Hatvány-család tőkéjére alapozva, hivatalosan 1910. aug. 18-án alakult meg. Ady ugyan nem jutott részvényekhez, de amikor 1911-ben a Nyugat-válság kapcsán sor került a részvénytársaság átszervezésére, az 1911. jún. elsejével létrehívott új igazgatótanácsnak már Ady is tagja lett. (Vö. a [Magyar írók szervezkedése] c. 1911. júl. 30-i cikkel és jegyzeteivel. 135., ill. 398. l.)

A Nyugaton kívül az 1910—12-es időszakban mindenekelőtt két napilap, a Pesti Napló és a Világ biztosított teret Ady cikkeinek. A Pesti Naplóval 1909-ben létesített kapcsolata főként az 1910 májusában befejeződő ötödik párizsi tartózkodásának ideje alatt párizsi tudósításokkal folytatódott. Később Ady már csak ritkán adja cikkeit a lapnak. A Pesti Naplón belül időközben mindössze annyi változás történt, hogy 1910. márc. 6-ától kezdve Surányi József, aki addig főmunkatárs volt, főszerkesztőként jegyzi a lapot.

Az Ady-cikkeknek a Pesti Naplóban való megritkulását jelentős mértékben a polgári radikális Világ megindulása magyarázza. A szabadkőműves Eötvös-páholy kezdeményezésére létrehozott lap első száma 1910. márc. 30-án jelent meg, a lap megteremtését célzó szervezőmunka — amelynek élén dr. Bálint Lajos ügyvéd állott — azonban már az év elején megkezdődött. Ez utóbbiról Ady ugyancsak Párizsban értesült, s már az első hírek alapján érdeklődéssel fogadta az otthoni tervek. Vonzotta Adyt a lap várhatóan radikális programja, ami önmagában is kedvező publikációs lehetőséget ígért cikkei számára. De a szerveződő Világ nem egyszerűen csak mint írásai közreadásának egy új lehetősége érdekelte Adyt. Ekkori levelezésének nem egy darabja tanúsítja, hogy Ady kezdettől fogva azzal a szándékkal keresett kapcsolatot az új lap felé, hogy a lap megindításakor belép majd annak munkatársai közé. „Én vagy egy új lap miatt vagy az öcsém lakodalmára hazamegyek” — írja Léda húgának, Brüll Bertának Párizsból 1910. február végén (l. OSZK Kézirattára. Fond. 74.).

S ogy szóban forgó levélnek ez a „data valóban az előbb említett szándékot rejtette, bizonyítják Jászi Oszkár márc. 3-i keltezéssel Adyhoz írt sorai, melyekben Jászi ígéretet tesz, hogy mindent el fog követni, hogy az új lap meghívja Adyt, s hogy ha ezzel kapcsolatban „valami konkrétum lesz”, értesíti őt. (Jászi levelét l. MTA Kézirattára. K 7/95.) Jászi mint a leendő lap egyik kiszemelt vezető publicistája közel állott a Világ szervezéséhez. Ady — Jászi előbb idézett levele valószínű előzményeként — ezért fordulhatott hozzá, kérve, hogy a Világ vezetői hívják majd meg őt is a lap munkatársai közé. Ady azonban nemcsak Jászi segítségéhez folyamodott. Mint arra a levelezés adataiból következtetni lehet, minden bizonnyal hasonló kéréssel fordult Révész Bélához és Bölöni Györgyhöz is. Hármójuk közül Bölöni — aki Jászihoz hasonlóan már a Világ szervezése idején kiszemelt belső munkatársa a lapnak — fejtette ki a legnagyobb aktivitást Ady és a Világ kapcsolatának kiépülése érdekében. Márc. 22-én valószínűleg elsősorban az ő szorgalmazásának eredményeként íródott meg a Világ szerkesztőjének, Gerő Ödönnek Adyhoz intézett alábbi levele, melyben Gerő verset kér Adytól a Világ számára:

Kedves Uram!

A „Világ” című napilapot e hó 30-án indítjuk meg. Révész Bélával egyet-mást megüzentem. Addig is, amíg valami kézzel-fogható, konkrét javaslattal előhozakodnék, arra kérem, írjon lapunknak, (lehetőleg az első számba) egy hazafias azaz „magyar” verset. Jó magyar lapot akarunk adni. Európai magyar lapot. Elvünk: boldog népet szabad hazában. A verset várjuk. A fiúk nevében is üdvözl

táboros társa
Gerő Ödön
a Világ szerkesztője

1910. március 22.

(Gerő levelét l. MTA Kézirattára. K 6/119.)

Ady magától értetődően eleget kívánt tenni Gerő kérésének, ezért — tekintettel a Nyugattal fennálló szerződésére — következő, márc. 27-én feladott soraival először is a Nyugat engedélyét igyekszik megszerezni ehhez:

Kedves, jó barátaim... — írja a Nyugathoz küldött levelében Ady — A Világ című új lap verset kért, de engedelmetek nélkül nem írhattam. Hazafias, magyar verset akar. Szabad, egyszer legalább, az ügy érdekében, mely politikailag a mi irodalmi ügyünk is, azaz politikánk? Ahogy akarjátok. Szeretettel Adytok. (L. PIM A. 208/28.)

S ugyanazon a napon a Világ iránti készségét hangsúlyozva válaszolt Ady Gerőnek is:

Nagyon Tisztelt Szerkesztő úr,
megtisztelő szíves sorait köszönöm. Én valóban egész örömmel állok a Világ mellé, ha erről szó lesz. Közös ügyünk, közös harcunk, közös vágyunk, még akkor is, ha ki kellene maradnom belőle. Verset az első számra azért nem küldhetek, mert a Nyugat-tal való szerződéselem tiltja. Nekik írtam engedelmeért s remélem, szerkesztő úr is szívesebben lát egy szabad, harcoss katonát, mint hitszegő átpártoltat. Mint Révésznek írtam, én májusra haza mennék, ha helyet találnék a lapnál. Mindenesetre ugye — ? idegenek nem leszünk egymáshoz? Mélyen tisztelt Szerkesztő úrnak régi, igaz tisztelője
Ady Endre

(Vasárnap húsvét)

(Ady levelét l. It 1958. 457.)

Noha e levélből, miként a Nyugathoz írt sorokból is, a lelkes csatlakozás készsége csendül ki, Adyt valójában nagyon is mérsékelt lelkesedésre hangolta az, amit Gerő márc. 22-i levelében olvashatott. Ady többet várt, mint azt, hogy Gerő egyszerűen verset kérjen tőle, s ezzel kapcsolatos csalódását egyéb leveleiben nem is titkolta. „Gerő nem olyan levelet írt, hogy a karjaiba hulljak. De remélem, rájön ő még arra, hogy reám szüksége van” — olvashatjuk pl. márc. 31-én öccséhez, Ady Lajoshoz írt levelében (l. PIM A. 149/5.). S valószínűleg ugyanakkor, márc. utolsó — ápr. első napjaiban kelt soraiiban, hasonlóan panaszkodik Bölöninek is, sürgetve a Világ részéről rendes munkatársi meghívását: „Drága Gyurkám, Gerőnek nem úgy kellett volna írni, ahogyan írt. Ő verset kért csak. Én ezt a Nyugattal egyébként is ezer haragban lévén, ily hirtelen nem teljesíthettem. De írtam a Nyugatnak, adjon engedelmet. Mindenesetre, a helyes az volna, ha a Világ mint rendes munkatársat invitálna meg. Avagy legalább is két tárcában, három cikkben s egy versben »par mois« állapodnának meg velem.” (L. Bölöni, 1966. 318.)

Amit azonban Ady Párizsban természetesnek érzett, hogy a Világ meghívja munkatársai közé, azt itthon, a Világ létrehozásán munkálkodók körében korántsem ítélték meg ilyen egyértelműen. A lap programja körül ugyanis már az első szám megjelenését megelőzően meglehetősen nyílt nézeteltérések merültek fel elsősorban a lap szerkesztője, Gerő Ödön, felelős szerkesztője, Yartin József és a Világ kiadóvállalatának vezetője, Bálint Lajos között. Ezek a nézeteltérések aztán természetesen továbbgyűrűztek a lap kijelölt belső munkatársai s főleg a lapot alapító Eötvös-páholy tagjai körében is. A fő problémát Bálint Lajos nézetei jelentették, amelyekbe hazafiasság, ill. antikapitalizmus címén többek között jó adag sovinizmus és antiszemitizmus vegyült. Bálint mindkét tényezőnek, az általa képviselt sovinizsra ízü hazafiságnak s a zsidóellenességnek teret kívánt biztosítani a Világban. Problémát jelentett továbbá Bálint Lajos valamiféle közéletet kereső, jobbra és balra egyaránt kacsingató, a konzervatív érzelmű kis- és nagypolgárságot is megnyerni akaró s főleg a lapot fenntartó részvényesek érdekeire figyelő törekvése, amely óvakodott mindenféle merészebb progresszivitástól. Adynak a laphoz való meghívása elé mindenekelőtt Bálint Lajos nézetei, ill. szóban forgó törekvései górdítottak akadályt. Annál is inkább, mivel Bálint mögött az Eötvös-páholy tagságának nem kis része állott. Noha Bálint Lajost a Világot létrehívók többségének tiltakozása és szembeszegülése még az első szám megjelenése előtt hátrálásra kényszerítette, az induló Világ végül is erősen magán viselte a programja körüli nézeteltérések jegyeit. Az utóbbiról április első napjaiban már Ady is tudomást szerezhetett. Ha esetleg a lap első számait nem kapta is meg, Szüts Dezső ápr. 1-én Budapestről küldött leveléből, melyben Szüts a következőket írja a Világgal kapcsolatban Adynak:

„A Világ nem úgy áll, örülnének ha írna. Persze, nagyon nyugodt és sűrű vérű emberek: konzervatív forradalmárok. Nincs előttük mérték, érték, a dolgokat nem siettetik, mert hiszen minden megéri idejére. Így ők. Bölöni főember náluk, most vízbe jutott a csik, a lusta. Ő tud pénzt csinálni.

Gerő nem tud szerkeszteni, szürke ember, s nincs meg a véleménybátorsága. A többi meg csak jó kézben ér valamit. Olyan a lap, mintha tíz év óta jelenne meg s oly előkelően unalmas. Fáj ránézni, de nyugtat s nem izgat.” (L. MTA Kézirattára. K 8/116.)

Hogy Bálint Lajos említett meghátrálása tulajdonképp nem jelentette a lap programjára való befolyásának lényeges csökkenését, azt nemcsak a Világ első számai mutatják, hanem az is, hogy Ady meghívása a lap munkatársai közé továbbra is problémát jelentett. Gerő szívesen látta volna

Adyt, de Bálint Lajos legkevesbé épp őt kívánta a Világ munkatársainak sorában tudni. Ady meghívása ügyében április közepén Gerő ismételt tárgyalásokat folytatott, mikről Gerő megbízásából Bölöni a következő levélben tudatta Adyt:

[Bp. 1910.] Április 16.

Kedves Bandi lelkem,

Gerő hivatalos megbízásából írok s ne haragudj, hogy ily röviden.

Üzeni, hogy a most folyó tárgyalásai eredményeképp pár nap múlva olyan helyzetben lesz, hogy a legnagyobb örömmel invitálhat a lapjához.

Úlj fel a vonatra, s gyere haza.

Ölel, s Léda asszonyt,

Dodót minden jókkal köszönti

Gyurka.

(L. AEVL 317.)

Bölöni levelére — a feladó postabélyegző tanúsága szerint — Ady ápr. 21-én válaszolt:

Drága Gyurkám,

köszönöm a leveledet s tisztelettel üdvözlöm Gerőt. Mindenesetre várnom kell, míg konkrét ajánlatot kapok. Sok bajjal élek. Jó volna már Párizst kicserélni.

Ölel Adyd

(L. AEVL 317.)

A rövid válaszból nem nehéz kiérezni Ady változatlan bizakodását, hogy a Világ meghívja munkatársnak. De Gerő tárgyalásai a jelek szerint nem vezettek eredményre, s így Ady meghívásának kérdése a Világ vezetőinek körében egy időre háttérbe is szorult. Ady ugyan, aki május közepén hazatért Párizsból, továbbra is számolt azzal, hogy a Világ végül mégiscsak meghívja, de a Világon belül ezzel kapcsolatban meglevő ellentétekkel s ezzel együtt a Világhoz való bekapcsolódás bizonytalan esélyeivel közben maga is tisztába jöhetett. Ezzel függhetett össze, hogy míg Ady a Világ meghívását várta, valószínűleg ugyanilyen szándékkal igyekezett meggyezésre jutni a Pesti Naplóval is. Ady ekkor még meg-megismételt próbálkozásait, hogy újból bekapcsolódjon egy számára megfelelő fórumot biztosító napilap munkájába s ugyanakkor e próbálkozások eredményességének kétes kilátásait jól érzékelteti Ady máj. 24-én Érmindszentről Párizsba, Lédáékhoz írt levele, melyben idevágóan a következőket olvashatjuk: „Ha visszamegyek Pestre, nem tudom meddig maradok ott. Ha a »Világ«-gal vagy a »P. N.«-val nem mennek a dolgok, vagy ismét hazajövök vagy Budán keresek egy búvó lakást.” (L. Révész Béla: Ady Endre összes levelei Lédához és a nagy regény teljes története. Bp. 1942. 460. — A levél dátumaként itt tévesen áll május 2. máj. 24-e helyett. L. a feladó postahivatal pecsétjét az eredeti levél borítékján: OSzK Kézirattára. Fond. 74.)

Nem kétséges, az a tény, hogy Ady ekkoriban, ha változó mértékben is, lényegében 1910 végéig intenzíven foglalkozott a napilaphoz szegődés gondolatával, szoros összefüggésben állott a Nyugattal kialakult viszonyának erős megromlásával. Ekkor még elképzelhetőnek tartott egy esetleges szakítást a Nyugattal. Mi sem mutatja ezt jobban, mint hogy Adyban az év őszén már nemcsak valamely napilap munkájába való bekapcsolódás gondolata fordult meg, hanem az is, hogy beáll a sajtóirodához, olyannyira, hogy ez ügyben kétszer is tárgyalt Jeszenszky Sándor miniszterelnökségi állam-

titkárral. (Vö. ezzel Ady Lédához, ill. Lédáékhoz 1910 novemberében és decemberében írt leveleit: l. AEVL 340. és 342. valamint Révész Béla: i. m. LXIX—LXXI., továbbá AEVL 363. sz. levelek.)

A sajtóirodával kapcsolatos elképzelésétől Ady az év végén végül is elállt: „A sajtó-iroda dolgát elhagyom, mert Tisza engem nagyon utál, s most a Nyugat-nak kontra-lapot állít” — írta Ady dec. 30-án Lédáéknak (l. AEVL 352.), s nagyjából ugyanazokban a napokban dőlt el a Világgal való kapcsolatának kérdése is. Az utóbbi tekintetében Ady elképzeléseit képest meglehetősen felemás megoldás született. A nyár derekán azzal összefüggésben, hogy Vészi József állítólag megvásárolja a Világot, szárnyra keltek még olyan hírek, hogy Ady leszerződik a laphoz: „Az a hír. . . járja, hogy Vészi megveszi a Világot s maga odaszerződik. Ezt újságíróktól hallottam” — olvashatjuk erről Szüts Dezső júl. 31-én Adyhoz írt levelében (l. AEVL 325.), de később a Világgal kötendő belső munkatársi kapcsolat legfeljebb Ady szándékaiban él tovább. A Világon belül ugyanis szeptember közepén a fiai látogatására az Egyesült Államokba utazó Yartin Józseftől — Gerő Ödön rövidesen bekövetkező kiválását is előidézve — Bálint Lajos vette át a felelős szerkesztői tisztet, amit Yartin időleges visszatérése ellenére Bálint két és fél éven át tartott meg, s ez gyakorlatilag minimálisra csökkentette Ady arra vonatkozó esélyeit, hogy a Világhoz kerüljön. Mindemellett a Világ dec. 17-i száma leköszölte Adynak a Martinovics-páholy által 1910. dec. 15-én az Újvárosházán a magyar tanitóság érdekeinek védelmében rendezett nagygyűlésére Zigány Zoltán felkérése nyomán (l. Zigány Zoltán dec. 10-én Adyhoz írt levelét MTA Kézirattára. K 9/22.) írt A magyar tanítókhöz c. versét, majd a dec. 25-i szám egyszerre hozta Ady A robbanó ország c. vezércikkét (l. kötetünk 109. lapján) és Szép, magyar Sors c. versét. A dec. 25-i cikket és verset Ady minden bizonnyal már a Világ szerkesztőségéből érkezett felszólításra adta le a Világnak. A szerkesztőségből érkezett felszólítás azonban semmiképp sem vonatkozhatott többre, mint a lapban való alkalmi jellegű szereplésre. Ez egyértelműen következik a lap egyik belső munkatársának, Erényi Nándornak dec. 28-án kelt, Adyhoz írt alábbi leveléből, melyben Erényi a karácsonyi írásokat köszöni meg, s egyben a Világban való rendszeres publikálásra szólítja fel Adyt:

1910. dec. 28.

Kedves jó Ady uram, én is köszönöm Önnek karácsonyi számunkba írt versét és vezércikkét. Három nappal ezelőtt küldtettem el Önnek a honoráriumot (a versért 50, a cikkért 60 koronát), remélem, megkapta.

Most egy kéréssel jövök. Nagyon szeretném, ha *állandóan* írna nekünk, főképp vezércikket. Kettőt-hármat havonként. A témát mindig Önre bízom, úgy hogy kényelmesen írhat, ha nincs is Pesten. Persze, valamelyes aktualitása kell, hogy legyen mindegyik cikknek, de hiszen újságot olvas Ön otthon is. Egy-egy vezércikkért 50 koronát fizethetünk, de ha tárcát ír, azt is nagyon szívesen vesszük. Tárcahonorárium: 60 korona.

Most tehát arra kérem: írjon néhány sort erről, vajon hajlandó-e? Ha igen: minél előbb várom az első küldeményt.

őszinte üdvözlettel
tiszteelő igaz híve
Erényi Nándor.

(Erényi levelét l. OSzK Kézirattára.)

Miként a szerkesztőség részéről érkezett karácsony előtti felszólítás sem, Erényi levele sem szólt belső munkatársi kapcsolatáról. A lapnál való állandó közreműködésre vonatkozó ajánlat, mint Erényi leveléből látható, Ady várakozásához képest nagyon is korlátozott teret biztosított számára a

Világban. Erényi levele tulajdonképpen külső munkatársi kapcsolatot ajánlott fel, amibe Ady végül is kényszerűen beletörődött. „A Világgal csinállok egy kisebb s nem terhes és sok munkájú szerződést” — írta Ady dec. 30-án Lédáéknak Párizsba (l. AEVL, 352.). S hogy ez a szerződés végső formájában — legalábbis arra az időre szólóan, 1913 tavaszáig, míg Bálint Lajos irányította a lapot — az Erényi levelében körvonalazott ajánlatnak megfelelően született meg, arra Adynak a Világban való szereplése gyakoriságából következtethetünk. 1913 tavaszáig Adytól két-három cikknél több sohasem jelent meg havonta a lapban. És hasonlóan gyér számban szerepeltek a Világban Ady novellái és versei is. Csak 1913 tavaszától, amikor Purjesz Lajos veszi át a felelős szerkesztést, s Bálint Lajos távozni kényszerül, szaporodnak meg Ady írásai a Világban, de alapvető változás a lap s Ady viszonyában akkor sem következett be. Adynak a Világgal való egész kapcsolatát s e kapcsolat kialakulását is találóan jellemzi Bölöni, aki Adyról szóló könyvének a Világot érintő részében ezzel összefüggésben a következőket írja:

„Mikor a Világnál Ady munkatársi kérésével előhozakodtam, a vezető emberek igen óvatosan viselkedtek. Gerő ugyan Ady tisztelője volt, és örömmel szólította fel versekre Adyt, mire azonban valamiképp megállapodhattak volna, Gerő már nem volt szerkesztő. Bálint pedig jóindulatú, de korlátolt, polgári észjárású fiskális és »hazafi«, akinél a baloldalibb írások megjelenését erőszakosan kellett kiverekedni. Jászi egy-egy nemzetiségi kérdést tárgyaló vezércikke után valóságos palotaforradalom tört ki Bálint Eötvös-páholyában. Jómagam felmondást kaptam, amiért a radikális Martynovics-páholy tagjai közé (Jászi, Kunfi, Szende, Bíró Lajos, Zuboly) vétettem fel magam. Adytól pedig úgy félt Bálint, mint a tűztől. Így aztán Ady csak lassanként került összeköttetésbe a Világgal. Ez a munkatársi viszony évek során sem megegedett fel igazán, dacára, hogy a lap dolgozótársai sorában egész sereg híve és személyes jó barátja volt, az újság pedig néha legszíveszerintibb politikáját csinálta. Adyt örömezt tűzték volna ki a kiadók bokkrétának, de személyétől félték, és nem szívesen vállalták érte a harcokat és polémiákat. Amikor Purjesz Lajos vette kezébe a Világot, az Adyval való összeköttetést ő sem kívánta mélyíteni, kényelmi és opportunus szempontból elég volt neki is a fennálló kapcsolat, és ez soha nem vált bensőséggé. A Világ sohasem volt Ady lapja, és Ady sem volt a Világé.” (L. Bölöni, 1966. 318—319.)

Hogy a Világ sohasem s különösen Bálint Lajos irányítása idején nem volt igazán Ady lapja, azt jelzi az is, hogy akkor, amikor a Világ 1912-ben az elvtelen megalkuvás terén túllépte a taktikai okokkal még indokolható határt, Ady, követve Jászi Oszkár, Goda Géza, Pogány József példáját, maga fordított hátat a lapnak, s 1912 szeptemberében látványos módon beállt a Népszava munkatársai közé. (L. erre részletesen a Bejelentés és rövid elmélkedés a magyar polgárságról c. 1912. szept. 8-i cikkét és jegyzeteit. 199., ill. 551. l.) Jóllehet Ady és a Népszava szeptemberben bejelentett munkatársi kapcsolata különböző okokból, főleg Ady ekkoriban erősen romló egészségi állapotából következően nem bizonyult hosszú életűnek, a létrejött rövid kapcsolatot mégis pályájának eszmeileg is egyik legfontosabb mozzanataként jegyezhetjük fel.

Adynak a különböző lapokkal, folyóiratokkal a kötetünk által átfogott időszakban kiépült, ill. fenntartott kapcsolatát számba véve mindenekelőtt két időszakról kell még szólnunk. A Hódmezővásárhelyen 1910—1912 között megjelent A Jövendőről s az 1910. máj. 10-én megindított, kéthetenként napvilágot látott Renaissance-ról. Mindkét folyóirattal azok szerkesztőjének, Gonda Józsefnek, ill. Zigány Árpádnak a buzgólkodása révén

jött létre Ady munkatársi kapcsolata. (Az előbbire részletesen l. A két Párizs c. 1910. márc. 15-i, az utóbbira a Petőfi nem alkuszik c. 1910. jún. 10.—aug. 25-i cikk jegyzetét a 297., ill. 333. lapon. Ady és a Renaissance kapcsolata s magára a folyóiratra l. még: Sándor Ernőné: „Renaissance”. Egy politikai-társadalmi-művészeti és közgazdasági folyóirat története (1910—1911) c. tanulmányát: Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei. V. 1970. (201—211.) A már érintett lapokon kívül a feldolgozott periódusban továbbra is találtunk Ady-cikkeket a Huszadik Században és a Vasárnapi Újságban, amely lapokkal, részben szerkesztőkkel, Jászi Oszkárral és Schöpflin Aladárral való barátsága folytán Ady egész pályáján keresztül kapcsolatban állott. Néhány lapba (Az Est, Független Magyarország, Nagyvárad, Pesti Futár) különböző aprópókból került 1910—12 között Adynak egy-egy írása.

Kötetünk egyik cikkét a Mercure de France-ból közöljük. Adynak a folyóirattal létesített kapcsolatát részletesen az Une lettre de M. Andre Ady c. 1910. febr. 1-i cikk jegyzetében tárgyaljuk. (L. 278.) Mivel a szóban forgó cikk magyar eredetije nem maradt fenn, a francia nyelvű szöveget tekintjük eredetinek, s ezt adjuk a főszövegben. Fordítását (Vezér Erzsébet munkája) a jegyzetekben közöljük. Tudomásunk szerint ez Ady egyetlen francia lapban megjelent cikke.

A kötet cikkei közül négy kéziratban maradt fenn, nyomtatásban sohasem jelent meg. A négy cikk közül a La Vierge folle c. cikk kézírata 1970 augusztusában Fenyő Miksa gyűjteményével került a Petőfi Irodalmi Múzeumba, a Csendes válságok című 1919 óta van az Országos Széchényi Könyvtár birtokában, Az őszi München c. Ady Lajos hagyatékával 1965-ben jutott ugyancsak a Petőfi Irodalmi Múzeum gyűjteményébe, míg a [Bevezető Zilahon felolvasott verseihez] címűt 1942 óta őrzi az Országos Széchényi Könyvtár kézírattára.

Végül említést kell még tennünk azokról a cikkekről, amelyeknek megírásáról vagy megírásának szándékáról tudomásunk van, de magukat a cikkeket nem sikerült megtalálnunk.

1910 júliusában, ill. augusztusában, párhuzamosan Petőfi nem alkuszik c. tanulmányával, Ady cikket kívánt írni a Renaissance-nak Kabosról. „Zigánynak mondd meg, hogy pontos leszek, de Petőfi folytatást ígérhetek csak. A Kabos cikket a jövő számra” — olvashatjuk erről júl. 30-án Tátrafüredről Bölöniinek írt levelében (l. AEVL 324.), s Bölöni aug. 2-án kelt válaszában: „Zigánnyal beszéltem, Petőfi írásodat várja, a jövő számra pedig a másik beígért cikket.” (L. MTA Kézírattára. K 6/15—18.) Nem tudjuk közelebbről, hogy a Kabosról tervezett cikket Ady milyen alkalomból kívánta megírni. Lehet, hogy írását Kabos az évben ünnepelt huszonöt éves írói jubileumára szánta Ady, ami egybeesett Kabos addig írt munkái hétkötetes gyűjteménye (Kabos Ede munkái. I—VII. Bp. 1905—1910. Pallas.) utolsó kötetének megjelenésével. A Kabosról tervezett cikket végül is minden bizonytalannal nem írta meg, egy biztosan megirt, de elveszett vagy lappangó cikkről árulkodik viszont „A költői nyelv és Csokonai” és „A szörnyűséges harc” c. 1910. okt. 16-i cikkek kézírata. A két cikk kéziratát Ady egyszerre juttatta el a Nyugat szerkesztőségéhez, az elsőt II., a másodikat III. sorszámmal látva el. A cikkeknél ezt a sorrendiséget jelzi a kéziratok Adytól származó eredeti oldalszámozása is, amely 5-től 15-ig terjed, míg a kéziratokon látható, idegen kéztől való utólagos oldalszámozás 1-től 8-ig, ill. 9-től 11-ig. (L. a cikkek jegyzetét a 356., ill. 360. lapon.) A két cikk előtt római I-es sorszámmal kellett tehát lenni eredetileg egy harmadik cikknek is, ami műfaja szerint a két megjelent cikkhez hasonlóan feltehetően szintén „Figyelő”, azaz valamilyen bírálat volt. Gondolhatnánk ugyan arra, hogy I-es sorszám

alatt Adynak a Nyugat ugyanazon számában megjelent négy verse (Kain megölte Ábelt, Obszitos vitéz nótája, Bujkálás a szájalomtúl és Az Életem kertje) szerepelt, de ismerve Ady kézírását, kizártnak kell tartanunk, hogy a négy, összesen huszonöt versszakból álló vers elért volna a kézirat hiányzó 1—4. oldalán.

A Renaissance-nak ígért Kabos-cikkhez hasonlóan tervbe vett, de bizonyára szintén meg nem írt cikkről tudósít továbbá az a levél, amelyet Érmindszentről 1910. nov. 20-án írt Ady Brüll Bertának. „Édes Bertuskám, azt a két füzetet (a Szerénáét és a vittenbergait) küldd címemre *expressz* azonnal. Írnom kell róluk” — írta levelében Ady. (L. AEVL 343.) S noha Brüll Berta már nov. 23-ra elküldte a kért füzeteket (l. Adynak Ady Lajoshoz szóló nov. 23-i levelét uo. 345.), Ady róluk szóló írásának semmi nyoma.

Idegzetének egyik erősen megviselt periódusában fogant meg Adyban egy másik, ugyancsak megiratlanul maradt cikk terve, amely ha megíródik, bizonyos újabb duk-duk afféreként (l. A duk-duk affér c. Új Idők 1908. nov. 15-i és az A duk-duk afférhoz c. FM 1908. nov. 26-i cikkeket és jegyzeteiket. AEÖPM IX. 278., ill. 281. és 522., ill. 561.) jegyződik be Ady életébe. A cikk megírásához a Royal Orfeumban Ady pár nappal korábban Érmindszenten elszenvedett kutyamarása kapcsán énekelt kuplé adta az inspirációt. Az izléstelen kuplét Ady Lajos téves informálása alapján Ady Gábor Andor szerzeményének vélte, melyre válaszként Rákosi Jenő Budapesti Hírlapjában kívánt reagálni: „Én se aludni, se nyugodni, se dolgozni nem tudok, igazán a leggyávább gondolatok kergetnek egy önkényes leszámolás elé. S akkor a Royalban, Bálint és Molnár Feri csarnokában, Jób Dani rokonságában Gábor és társai gyalázatosabban, mint a Rabló nevű kutyánk, megmarnak. Képzelheted, milyen levelet írok én most bolondul, betegem... nekik. De nem bízom benne, hogy sikere lesz s korbáccsal betegen fölutazni nem akarok. Azonban ma folyton az motoszklá a fejemben, hogy írok, mint »lovagias ellenfél«-hez, mint a napisajtó egyetlen úri orgánumához, Rákosihoz, illetve a »B. H.«-hoz egy hosszú, közlendő levelet. Régibb teóriáimat fejteném ki benne bővebben, az átmenet nélkül Budapestre, egy nagyvárosra s egy szegény országra szabadult, vad, éhes, antiszociális barbár zsidó ellen való védekezés muszájját. Lehet, hogy holnapra meggondolom, mert Rákosival összefogni még nagyobb katsztrófáknál se szabad” — olvashatjuk tervezett cikkével kapcsolatban november végén Hatványhoz írt levelében. (L. Hatvány L.: Ady a kortársak közt. Génus. 148.) Hogy a Budapesti Hírlapba szánt levelet Ady végül mégsem írta meg, csak részben magyarázza, hogy rövidesen megbizonyosodott, hogy az ellene szóló kuplét nem Gábor Andor írta. (L. erre Bölöni, 1966. 540—541.) S részben szolgált csak magyarázatot az is, hogy dec. 3-án kelt válaszlevelében (l. uo. 150.). Hatvány gúnyosan korholó sorokkal illette Ady tervét. A cikk elmaradásának végső oka kétségtelenül az volt, hogy Adyban felülkerekedett poitikai realitásérzéke, mely pályája során mindvégig megóvta attól, hogy társadalmi problémákat faji tényezőkkal hozzon összefüggésbe.

A fentebb említett cikkeken, ill. cikkterveken túl 1911-ből tudomásunk van Adynak még két tervezett írásáról. Ezek közül az egyik — mint az Fenyő Miksa márc. 7-i Adyhoz írt leveléből kitűnik — az akadémikusokról szólt volna: „Vártunk cikket az akadémikusokról, egy-két figyelőt, esetleg egy hosszabb novellát és semmi sem jön” — olvashatjuk Fenyő levelében. (l. MTA Kézirattára. K 6/106.) A másik írás előszóként járult volna Farkas Aladár 1911 okt. elejére megjelentetni kívánt könyvéhez. Az előszóról Farkas Aladár Budapestről aug. 31-én Érmindszentre Adyhoz írt leveléből (l. OSzK Kézirattára. Ady-hagyaték) értesülünk, melyben Farkas az előszó elküldését kéri Adytól. Farkas Aladár kiletét nem sikerült kiderítenünk, de

feltehető, hogy személye azonos azzal a Farkas Aladárral, aki 1911 februárjában levél útján egy régi könyvet ajánlott fel Adynak. (L. erre a Szavak a patvarban c. 1910. dec. 1-i cikk jegyzeteit. 367. l.) Adyval való ismeretése is ez utóbbi kapcsán jöhetett létre. Farkas Aladár könyvéről egyébként a Magyar Könyvészet s a budapesti tudományos könyvtárak katalógusai nem tudnak, így az valószínűleg meg sem jelent. Ha Ady előszava elkészült, az feltehetően Farkas könyvének kéziratával együtt kallódott el.

Itt említjük meg még, hogy a kötetünk által átfogott időben a lap szerkesztőjéhez intézve megjelent Adynak egy nyílt levele az Aradi Közlöny 1912. aug. 24-i számában. Mivel azonban a levél teljesen magántermészetű kérdésben íródott, a levelet nem vettük fel kötetünk anyagába. Szövege Ady leveleinek kritikai kiadásában jelenik majd meg.

A Független Magyarország 1910. márc. 3-i számában az alábbi cikket találtuk Ady képviselőjelöltiségéről:

Ady Endre képviselőjelölt?

Egy magyar kerület, a tasnádi, azzal akarta magát megtisztelni, hogy Ady Endrével szerette volna magát képviseltetni. A kerület héhány előkelő polgára fel is ajánlotta Ady Endrének a jelöltséget, s ha csak rajtuk múlik, meg is teszik Adyt honatyává. De Ady Endre nem kér a tisztességből. Egy hozzánk intézett levelében meg is mondja, miért. A mai konzervatív-junkerreakciós irányzatba az ő elvei sehogy sem tudnak beleilleszkedni. A mai választói rendszer sem az ő ideálja. Ő hát künn várja meg egy jobb kor felvirradtát. Remélhetőleg nem kell soká várakoznia.

Ady életének erről az epizódjáról Ady levelezéséből is tudunk. Nóti József 1910. febr. 26-i levelében (OSzK Kézirattára) kínálta fel a Párizsban időző Adynak a képviselőjelöltséget. Ő maga febr. 28-án Birónak többek között a következőket írja: „... A tasnádi kerületből, hazából, egyre-másra kapom a leveleket, lépjek föl munkapárti programmal. Saját érdekemben, de azok miatt főképpen, kik avval az ötlettel foglalkoznak, nem írhatnak pár soros választói hírt Az Újság? Valami efféle? »A. E.-t szülőföldjéről, a tasnádi kerületből munkapárti választók többsége szeretné képviselőjelöltjének megnyerni. A. E. a hozzáérkezett fölszólításokra azt válaszolta, hogy a kitüntető bizalmat hálásan köszöni, de elvei tiltják, hogy a mai választói jog mellett képviselőjelöltséget vállaljon. «» (L. Lengyel Géza: Ady a műhelyben. Bp. 1957. 369—370.) A munkapárti Az Újság nem közölte a hírt, de mint láttuk megjelent a Független Magyarországnak, ahová nyilván Ady küldte be.

A feldolgozott időszakban találtunk egy nyílt levelet a Világ 1910. ápr. 10-i számában, melynek aláírói közt Ady is szerepel. A választójogi reform érdekében írt nyílt levél szövege a következő:

Nyílt levél
Gróf Tisza István úrnak
ő nagyméltóságához

Magyarország ma történelmi időköt él, és ebben az új élettől terhes korszakban nagy személyes és politikai erőket tett le a sors Nagyméltóságod kezébe, melyeket a fejlődés gyorsítására — békessé, nyugodttá tételére — avagy ideig-óráig való megakasztására — kiszámíthatatlan, esetleg véres összeütközések előidézésére használhat fel. És egyre nagyobb megdöbbenéssel tapasztaljuk, hogy Nagyméltóságod a párttusák hevében s környezetének nyomása alatt, mely osztályprivilegiumai megrendítésében a nemzet

pusztulását látja, elvesztette a kapcsolatot nemcsak Magyarország dolgozó népének, hanem a szellemi kultúrát szolgáló értelmiségének legéletbevágóbb érdekeivel és törekvéseivel is.

Azaz érvek között, melyeket Nagyméltóságod az általános, egyenlő, titkos választójog ellen oly szívós akarakterővel dobott be a közvéleménybe, s melyeknek cáfolásával ezúttal foglalkozni nem akarunk, talán egy sincs, melyet sürűbben és szenvedelmesebben hangsúlyozna, s melyet a reakciós sajtó nagyobb hozsannával fogadna, mint az, mely szerint *a választójog radikális reformja a magyar értelmiség politikai és társadalmi súlyának megsemmisülésével volna egyértelmű.*

Habozás és fenntartás nélkül jelentjük ki, hogy ha ez az aggodalom valóban helytálló volna, s az általános választójog tényleg a magyar kultúrának nem megsemmisítését, de csak megnyírbálását is jelentené, mi azonnal Nagyméltóságod leglelkesebb katonáivá csapnánk fel a radikális választójog elleni fanatikus harcában, mert mi is úgy véljük, hogy Magyarország szellemi és erkölcsi erőforrásai már jelenleg is oly kétségbeesően hiányosak, hogy a magyar nép és a magyar kultúra ellensége mindenki, aki intellektuális életünket megtépni akarná. Nemcsak elméleti meggondolás, hanem társadalmi helyzetünk s legbensőbb érzelmeink táplálják mibennünk a magyar kultúra szeretetét, s hajlamosakká tesznek bennünket arra, hogy védői és harcosai legyünk azoknak az érdekeknek, melyekért Nagyméltóságod akar küzdeni. Mert ha van társadalmi osztály vagy réteg Magyarországon, mely csakugyan a becsületes intellektuális munka vezető szerepre juttatását óhajtja ebben a mi elmaradt országunkban: az bizonyára mi vagyunk, magyar írók, művészek, orvosok, ügyvédek, tisztviselők, mérnökök, tanárok, iparosok, kereskedők és gazdák, kik az anyagi és politikai hatalmasságoktól távol és azok érdekszférájától függetlenül, életünket Magyarország kultúrája szolgálatában töltöttük vagy töltjük el.

És meg fogja engedni, hogy a mi szavunk *ebben a kérdésben* van talán olyan kompetens, mint a kortesgyülekezetekből és a befolyásolt sajtóból fel-felhangzó „értelmiségi közvélemény”, mely tapsol Excellenciának az értelmiséget féltő kijelentéseivel.

Engedje meg tehát, hogy a magyar intellektuálisok kicsiny, de független és öntudatos tábora nevében illő tisztelettel és határozottsággal jelentsük ki, hogy mi az általános, egyenlő, titkos választójogtól nem félünk, sőt ellenkezőleg, benne látjuk csenevész magyar kultúránk megújulásának egyedüli orvosságát.

Mi testvéreinknek, a testi munka embereinek fokozott politikai érvényesülésétől nem félünk, sőt bennük látjuk és keressük a mi legmegbízhatóbb, leglelkesebb és legszilárdabb szövetségeseinket a *magyar kultúrállam* kiépítésének fáradságos munkájában.

Nagyméltóságod, a vármegyei nemesi tradíciók neveltje, csak azt az értelmiséget veszi észre, mely a hivatalos közvéleményt igazgatja, s nem látja, hogy az utolsó négy évtized folyamán egy másik magyar értelmiség is kialakult, *mely magát végtelenül távc! érzi ettől a hivatalos intelligenciától, s végtelenül közel a gyárak és a szántóföldek munkás népéhez.*

Excellenciád azt hiszi, hogy az úri kaszinóknak, a vármegyei és állami adminisztráció előkelő hivatalainak, a parlamentnek, a hivatalos irodalmi és tudományos köröknek társasága képezi a magyar értelmiség gerincét. Ez végzetes tévedés! A helyzet ellenkezőleg áll: *a magyar kultúra ma főrészt eme értelmiség tudatos vagy öntudatlan nyomása miatt nem képes az őt megillető részt kivenni a művelt népek versenyéből.*

Az úri kaszinók értelmisége volt az, mely melegágya volt minden demagóg közjogi politikának, mely Nagyméltóságodat kivégezni[!] akarta, mely

humbogot csinált a vezényszóából, mely tétlenül nézte a klerikalizmus térfoglalását az országban, mely pénzzel és pálinkával annyira korrumpálta az ország jobb sorsra hivatott népét (a Nagyméltóságod által rendezett választójogellenes meeting érdemes előadója a koronatanú erre!), hogy a legfontosabb politikai jogok gyakorlása épp az ország legműveltebb s erkölcsileg legfinnyásabb közvéleményére nézve szinte etikai és esztétikai lehetetlenségé vált.

A vármegye „értelmisége” volt az, mely közigazgatásunkat az ország egy nagy részében, különösen a nemzetiségi vidéken, állandóan balkáni színvonalon tartja, és oly mértékben korrumpáltá tette, hogy légkörében nem élhet meg az ipari és kereskedelmi kapitalizmus.

A parlament „értelmisége” volt az, mely éveken át lehetetlenné tett minden komoly törvényhozó munkát, és a senki által komolyan nem vett demagóg jelszavak éktelen, gyakran korcsmai lármájában vígan virultak a kijárási politikuskok panama-üzletei.

A hivatalos tudományos és művészeti körök „értelmisége” volt az, mely egy szűkkeblű, haladásellenes, a jelenlegi hatalmasságokat vakon szolgáló ideológiát hozott létre, melynek semmi köze sem volt a nagy európai eszmeáramlatokhoz, és amely előkelő közönnyel nézte a nép ezerféle szociális nyomorúságát.

És a hivatalos sajtó „értelmisége” volt az, melynek államosított panamáit a volt miniszterelnök úr maga nyílt parlamentí ülésén volt kénytelen elismerni.

Minek folytatnánk? Minden gondolkodó ember tudja, hogy ezen „értelmiség” vezető szerepe mellett lett a liberalizmus „közgazdasági tevékenységé”, a hazafiság alacsony klikkérekeket szolgáló műveletlen és gyűlölködő nacionalizmussá, a Deák Ferenc nemzetiségi törvénye a vármegyei atyafiság mentsvárává, a sajtószabadság a megvesztegetés és pauszálék rendszerévé, a jogegyenlőség a parasztság kizsákmányolásává, a népképviselőket a földesurak és prókátoraik pénzén megvásárolt érdekképviseletévé.

Ez az az „értelmiség”, melynek vezető szerepét Nagyméltóságod minden áron konzerválni akarja, mivel látása tisztaságát a régi jelszavak és a régi hagyományok rajongó szeretete megzavarja. És mert úgy látja, hogy a dzsentri uralma és a magyar jogállam összeegyeztethetetlen ideálok: arra a hamis elméletre jut, hogy a magyar értelmiséget kell a magyar néptől megvédelmezni. Pedig az a magyar értelmiség, melynek oka van a magyar néptől félni, csak parazita képződménye a magyar kultúréletnek, melyet a modern gazdasági élet árja szükségképp ki fog küszöbölni.

A valóban produktív szellemi munka ellenben az egész vonalon szolidáris a nép érdekeivel. Mert mindenkinek, aki nem földjádékból, uzsorából vagy szellemi lakájszolgáltatokból él, óhajtanía kell, hogy a nép földhöz és gyárhoz, szellemi önállóságához és erkölcsi függetlenségéhez jusson. Az igazi, termékeny magyar értelmiség csak úgy boldogulhat, ha az oligarchia romjain a magyar demokrácia kialakul. A szellemi termelés függvénye a gazdaságnak. Szellemi kultúránk csak úgy virulhat ki, ha anyagi kultúránk béklyóit lerázzuk. Ezek a béklyók: a hitbizományok és a holkéz rendszere, az uzoratóke, a vármegyei önkényuralom és a felekezeti népohtatás. A magyar nép százezrei elsősorban ezeket a láncokat akarják széttörni, melyek véresre szaggatják testét és fejlődését lehetetlenné teszik. Mi, a magyar értelmi foglalkozások emberei, ugyanezeket a láncokat érezzük, és ugyanezeket a sebeket fájlaljuk. Azok az okok, melyek a magyar proletárok százazereit kivándorlásra kényszerítik, ugyanazok, mint amelyek a magyar szellemi munkás erőkihajtását lenéztették és meddővé teszik.

Intenzív parasztbirtokokból és nagyvárosok gyarlégióiból születhetik meg csak a nyugatival egyenértékű magyar kultúra.

Mi ezért e komoly pillanatban tisztelettel kérjük Nagyméltóságodat, ne állja útját ennek a kikerülhetetlen fejlődésnek, s hatalmas erkölcsi és szellemi képességeit ne fordítsa a modern gazdasági és társadalmi fejlődés szelleme ellen, mely a legerősebb férfiúnál is erősebb.

Őszintén bevalljuk, hogy Nagyméltóságod gondolati merevségét és érzelmi hajthatatlanságát ismervé, nem áltathatjuk magunkat azzal a reménnyel, hogy meghallgatja kérésünket, mely őszinte hazafias aggodalomból fakad. De azt a másik kérésünket mindenesetre honorálnia kell — hisz közismert lovagiassága kötelezi erre —, hogy az általános választójog elleni küzdelemben a magyar kultúra intellektuális munkásaira általánosságban hivatkozni többé ne méltóztassék. Mert mi nem kisebb meggyőződéssel s nem lanyhább lelkesedéssel hirdetjük, miként Nagyméltóságod, a mi igazságunkat, melyet egyaránt igazol történelem és társadalomtudomány:

Csakis a magyar agrár-feudalizmus romjain épülhet fel a dolgozó Magyarországnak, a magyar polgár-állam, a magyar jogállam. És az út feléje: az általános, egyenlő, titkos és közvetlen választójog!

A nyílt levél aláírói közt a magyar progresszív értelmiség több száz képviselője között az alábbi közismert nevek szerepelnek: Ágoston Péter, Bányai Elemér, Bauer Herbert [Balázs Béla], Benedek János, Biró Lajos, Czigány Dezső, Dániel Arnold, Doktor Sándor, Fáber Oszkár, Franyó Zoltán, Gerő Ödön, Goda Géza, Honti Rezső, Jászi Oszkár, Kerstok Károly, Kunfi Zsigmond, Madzsar József, Rác Gyula, Schöpflin Aladár, Simonyi Zsigmond, Somló Bódog, Somogyi Béla, Szász Zoltán, Szende Pál, Szini Gyula, Varga Jenő, Vikár Béla és Zigány Zoltán.

A cikkek rendjén a következő életrajzi adatokra és eseményekre derült fény:

Ady ötödik párizsi útja, melyre 1909. dec. 20. körül indult, 1910. máj. 17-én ért véget. Hatodik párizsi útja 1911. jan. 22. és március vége közé esett, míg hetedik, utolsó párizsi útja 1911. máj. 10-én kezdődött, s mindössze néhány napig tartott. Máj. 15-én Párizst elhagyva Ady előbb Monte-Carlóba utazott, ahol Lédával találkozott, s öt nap múlva, máj. 20-án együtt keltek útra Olaszország felé. Olaszországi útjuk Ventimiglián, Genován át Pisába, onnan 23-án Firenzébe, jún. 4-én pedig Rómába vezetett. Rómában jún. 22-ig tartózkodtak, majd Léda Párizsba, Ady pedig Budapestre tért vissza. Ugyanaz év őszén Ady és Léda közös prieni üdülésére szept. 20—21-e és okt. eleje között került sor. Közben 24-e körül Münchenbe látogattak be, s két-három napot időztek ott.

A kötet sajtó alá rendezése során néhány előkerült dokumentum alapján bizonyossá vált továbbá, hogy erősen kétségesnek kell tartanunk annak az Ady-irodalomban széles körben elterjedt állításnak a hitelességét, hogy Ady és Reinitz Béla 1909 novemberében egy életre szólóan szakított egymással. Ezt az állítást Adynak és Reinitznek 1910. aug. 12-én a Tátrából Schöpflin Aladárnak együtt küldött üdvözlőlapja önmagában is cáfolja, de találtunk a lapokban egy később, Zilahon közösen megtartani kívánt Ady—Reinitz-est tervéről beszámoló sajtótudósítást is. (L. a Reinitz: Ady-dalok c. 1910. júl. 25-i cikk jegyzeteit. 330.) Részletekbe menően tisztázódott ezen kívül még Adynak az 1911—1912-es Nyugat-válságban, ill. a Hatvány—Osvát konfliktusban játszott szerepe, valamint az a körülmény, melynek folytán Ady 1912 szeptemberében rövid időre munkatárs-ként csatlakozott a Népszavához.

A szövegközlés elvei, a francia és más idegen személy- és földrajzi

nevek írásának módja, továbbá a sajtó alá rendezés módszere azonos az eddigi kötetekben kialakított gyakorlattal.

A cikkek mellett feltüntetett dátumokat csak akkor közöljük, ha ennek jelentősége van, mint pl. a feltehetően Adytól származó párizsi vagy érminszenti datálások esetében. Ezeket az eredeti újságközlésnek megfelelően hol a cikk előtt, hol utána, hol zárójelben, hol anélkül közöljük. Egyéb szerkesztői megjegyzéseket, mint „saját tudósítónktól”, „párizsi levelezőnkől” stb. szöveglet zárójelben közlünk.

A korábbi kötetek sajtó alá rendezése során kialakított elveket követjük az olyan cikkek közlésénél is, melyeknek nyomtatott szövege mellett fennmaradt a kézírata is. Az ilyen cikkek száma kötetünkben az AEÖPM eddigi köteteihez képest viszonylag magas, s a csak kéziratból ismert cikkekkel együtt kötetünk cikkeinek csaknem egyötödét teszik ki. A szóban forgó cikkek közlésénél — külön indoklás nélkül — alapszövegül mindig a kéziratot vettük, ha a kézirat és a cikk nyomtatott változata közt szövegszerű eltérés nem volt. A nyomtatott szöveget követtük viszont, ha a kétféle szöveg tartalmilag is eltér egymástól, s a szöveg módosítása igazolhatóan Adytól származik. Az utóbbi példánál az alapszöveg megválasztását minden esetben külön is indokoljuk. Az alapszöveg megválasztását a cikkek jegyzeténél a kézirat leírásának, ill. a cikk megjelenésére vonatkozó adatoknak a sorrendje is jelzi. Ha a cikk címe után a megjelenés adatai következnek, alapszövegül a nyomtatott szöveget választottuk, ha a kézirat leírása, alapszövegként a kézirat szolgált. Kivételt e tekintetben csak a Jászi Oszkár könyve c. 1912. máj. 16-i cikk közlésénél tettünk, amikor is a kézirat, az Ady javításaival ránkmaradt korrektúra s a megjelent szöveg közül alapszövegül a korrekturát választottuk, a jegyzetekben azonban, praktikus okokból, a könnyebb meglegelhetőség érdekében a cím után mégis a megjelenés adatait adtuk meg. A kézirat és a nyomtatott szöveg közti eltéréseket, beleértve a helyesírási jellegű eltéréseket is, az eltérést mutató szövegrészek egymással való szembeállításával regisztráltuk a jegyzetekben. Mivel az egységesség kedvéért a cikkek szövegét a kéziratból történő közlés esetében is mai helyesírás szerint adjuk, a jegyzetekben regisztráljuk a kéziratnak a mai helyesírástól eltérő helyesírási sajátosságait is. A kéziratnak a maiól eltérő helyesírási sajátosságait akkor is regisztráljuk, ha a kézirat, ill. a nyomtatott szöveg közül alapszövegnek az utóbbit választottuk. A jegyzetekben ilyenkor a helyesírási eltéréseket regisztrálva bal oldalon a kéziratból kiemelt jobboldali szövegrészek mai helyesírás szerinti megfelelőjét adjuk. Az említettekén kívül regisztráljuk a jegyzetekben a kéziratokban található törléseket és javításokat is. A helyesírási jellegű eltérések regisztrálása során minden esetben jeleztük az $u \sim \acute{u}$ eltéréseket, de — mivel a gyakorlatban megoldhatatlannak bizonyult — mellőztük az $i \sim \acute{i}$, $\acute{o} \sim \acute{o}$, ill. az $\acute{u} \sim \acute{u}$ eltérések regisztrálását.

A csak kéziratban ránkmaradt cikkek közlésénél a fenti alapelveknek megfelelően a cikkek szövegét szintén mai helyesírással adjuk, s jegyzetben tüntetjük fel a kézirat eltérő helyesírási sajátosságait, valamint a törléseket és javításokat.

A cikkek sorrendjét az első megjelenés dátuma szabja meg, illetve a kéziratból közölt cikkek esetében a megírás kikövetkeztetett dátuma. Kivételt ez alól csak a folytatásokban megjelent tanulmányokkal teszünk, melyeket az utolsó folytatás megjelenésének időpontjánál közlünk. A megjelenés dátumához akkor is ragaszkodunk, ha, mint pl. a Poéta és publikum esetében, a nyomdai átfutás és egyéb adatok korábbi keletkezési dátumot valószínűsítene. Jegyzetben azonban ilyenkor jelezzük a keletkezés valószínű korábbi dátumát.

A CIKKEK, TANULMÁNYOK JEGYZETEI

1. *Sokallják az éhbért.* Kézirat. Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 4 oldalszámozott fólió, 155 × 204 mm. Aláírás: Ady Endre. Az első fólió bal felső sarkában Osvát írásával szerkesztői bejegyzés: petit v. Az OSzK tulajdonában.

Megjelent: Ny 1910. jan. 16. 138—139. l. — Figyelő. — Ady Endre Közlésünk a kéziratot követi, mert megjelenésekor Ady Párizsban tartózkodott, a korrektúrát feltehetően nem láthatta.

Eltérések a kézirat és a Nyugat szövege között:

	<i>Kézirat:</i>	<i>Nyugat:</i>
3. sor:	Ügyis	Ügyis
15.	nem csak	nemcsak
20.	fölfujják	fölfújják
32.	szomorúsággal	szomorúsággal
36.	husz	húsz
38.	Még se	Mégse
39.	fajtájú	fajtájú
46.	itt	ott

Törlések, javítások a kéziratban:

1. sor: nekem (A szó után beszúrva: *most*)
2. röviden (A szó után beszúrva: *valamit*)
9. csináljak (A szó után beszúrva: *azokból, akik*)
10. senkik. (A második k és a pont közt erősen törölve a szó eredeti végződése: *ből*)
12. díjáról (A mondat eredetileg itt végződött. A szó és a mondat végi pont közé beszúrva: *és rólam*)
13. őszállatja s (Az s után beszúrva: *ő már*)
17. barátomnak s (Az s után beszúrva: *értem sikraszállt*)
17. társainak. (A pont után két-három betűnyi olvashatatlan törlés)
31. annak, hogy (A kiemelt szövegrész után beszúrva: *talán-talán mégis*)
34. számára, (A vessző után beszúrva: *nem csináltam karriert*)
35. mert (A szó után beszúrva: *még*)
- 36—37. mágnás-milliomosnak s (Az s után törölve: *tíz*)
39. mindig (A szó után egy szó olvashatatlanul törölve)
42. Papok, (A vessző után egy-két szó olvashatatlanul törölve)
43. irodalom (A szó után egy szó, valószínűleg: *nevében* erősen törölve)
45. javáért (A szó után beszúrva: *ezennel*)

A kéziratához képest a következő maitól eltérő helyesírási sajátosságokat javítottuk:

Cím:	Sokallják az éhbért	<i>Kéziratban:</i>	Sokallják az éh-bért.
1. sor:	Nyugatot		Nyugat-ot
3.	Ügyis		Ugyis
4.	forróbbak, és		forróbbak és
6—7.	Párizsban... ez idő szerint		Párisban... ezidőszertint
7.	hírei, s		hírei s
11.	Párizsban		Párisban
13.	táblabíróvilág... őszállatja,		táblabíró-világ... őszál-
	s		latja s
15.	szamárság, s		szamárság s
20.	fölfújják		fölfújják
24.	köntösebe, s		köntösebe s
25.	úrfiak		urfiak
27.	kaptam, rámfért		kaptam rámfért
30.	verseimet, s		verseimet s
32.	szomorúsággal, s		szomorúsággal s
36.	gyanusíttatnom, mint húsz		gyanusíttatnom, mint husz
38.	ez, s... Nyugatot		ez s... Nyugat-ot
38.	Mégse		Még se
39.	fajtájú		fajtāju
42.	dzsenti-félék... éhbérekért		gentry-félék... éh-bérekért
46.	tartunk, s... kultúrvilágnak		tartunk s... kulturvilágnak
48.	értékünket, s jancsibankókkal		értékünket s jancsi-bankók- kal
	Aláírás: Ady Endre		Ady Endre.

A cikk előzménye, hogy Ady 1909 decemberében elnyerte Budapest székesfőváros millenniumi szépirodalmi díját, 2000 koronát. A pályázat és a döntés összes körülményeit részletesen megírta Hegedüs Nándor Ady elnyeri a főváros szépirodalmi díját c. könyvében (Irodalomtörténeti füzetek 26. sz. Akadémiai Kiadó 1959.). Jórészt ennek adataira támaszkodunk. A díjat Ferenc József koronázási jubileumi alapítványként létesítette a főváros és első ízben 1897-ben adták ki. Hegedüs Nándor közli Schöpflin Aladár 1909. ápr. 24-i levelét, melyben az akkor Párizsban időző Ady figyelmét felhívja a szépirodalmi díjra és felszólítja a pályázatra. Ady nyomban elküldi pályázatát, melynek eredetijét az Országos Levéltár őrzi Bpesti I. sz. Áll. Ltár. I. sz. Polgárm. ir. eln. 1909 6141 jelzet alatt. A kérvény szövege a következő:

Tekintetes Közgyűlés!

Tisztelettel pályázom Budapest székesfőváros millenniumi írói díjára. Debrecenben „Versek” címmel jelent meg legelső verses könyvem. E könyvememét követte Nagyváradon a „Még egyszer” című kötetem. Az „Új Versek”, „Vér és Arany”, „Az Illés szekerén” című verses könyveimet Pallas, Franklin és Singer—Wolfner könyvkiadó cégek hozták a közönség elé. A nagyváradai „Holnap” irodalmi társaság két kötetében nagy részem van. Jelentek meg könyv-alakban apró novellisztikus munkáim. A lapokban, napiakban és időszakokban, tizennégy év óta állandóan versben, prózában publicisztikában és egészen esztétikai úton a magyar intellektuális művelődés gyarapítását igyekeztem szolgálni. Apellálok tehát pályázatomnál Budapest székesfőváros közgyűlésének ismert, magas szempontú kriti-

kájára és kultúr-lelkiismeretére. Pályázó írásomhoz keresztlevelemet mellékelem, hogy kor tekintetében is igazoljam jogosultságomat a pályadíjra. A tekintetes közgyűlésnek döntésében egyébként levele megbízok nagy tisztelettel
Ady Endre
Paris 92 rue de Levis
1909. ápr. 24.

A zsűri a következőkből állt: elnök: Vaszilievics János alpolgármester, tagok: Benedek János, demokrata párti képviselő, Eötvös Károly, Festetich Géza gróf tanácsnok, Márkus József ny. főpolgármester, Márkus Miksa, az Andrassy-párti Magyar Hírlap főszerkesztője, Wodianer Artúr, könyvkiadó, Wolfner József, a Singer és Wolfner cég főnöke. Schöpflin máj. 12-i levelével küldi meg Adynak a zsűritagok névsorát és tanácsot ad, miként lehetne őket befolyásolni: „Benedek Jánost, úgy írta, ismeri, Márkus Miksára talán Ignótus hathatna. Wolfnerékkal ön nem tudom hogy van, a város-házi emberekre esetleg közvetett úton a Társadalomtud. társaság fő emberei útján próbálhatna hatni. (...) Igaz, Wodianerhez talán elküldhetné Mikes Lajost, aki úgy tudom, jól van vele; én majd megpróbálok más utakat kikeresni hozzá.” (AEVL 581.) Ady valóban megírta pártfogáskérő levelét Benedek Jánosnak, amint erről Benedek János válaszleveléből következtethetünk (AEVL 582.). Schöpflin tanácsai szerint minden bizonynal írt Ignótusnak és Jászinak is. Az ő válaszlevelüket Hegedűs nem ismerte, ezért alább közöljük a két levélnek az ügyre vonatkozó részét. Ignótus máj. 22-én a következőket írja: „Drága Bandim, Márkus közülünk való ember, vagyis, legbecsületesebb és teljesen megbízható impresszióim szerint, melyre feltétlen építhetsz, őrajta nem fog múlni, hogy Ady Endre megkapja azt a bizonyos fővárosi müllenniumi díjat, ha pályázik rá. Hogy ő mint fogja magát kivágni az affairekből, azt bizzuk az ő kitűnő okosságára s ravaszágára, de hogy ellened és másvalaki javára csak akkor szavazna, ha a te többséged már biztos, s viszont, ha többséged az ő szavazatától függne, hogy azt föltétlen terád adná le: arra én mérget merek venni, pedig nem szeretek mérget venni. Efelől tehát légy nyugodt. Ölel Ignótusod.” (MTA K 7/83.) — Jászi máj. 21-i levelében ezt írja a pályázatra vonatkozólag: „Nagyon tisztelt és kedves Barátom, Képzelteti, hogy a legnagyobb örömmel és a legigazibb hűséggel fogok eljárni ügyében és ha a főváros csak egy kissé modernebb és tisztességesebb, mint az Állam, tudni fogja, hogy az Ön megkoszorúzásával csak önmagát tiszteli meg. Mindenkit meg fogok mozgatni, ahol csak valami eredmény föltételezhető.” (PIM A 158/29.) Még egy körülményt nem ismerhetett Hegedűs. Az ügyben közbenjáróként szerepelt Gárdos Alfréd is, a Franklin Társulat igazgatója. Talán éppen ő volt az, aki Mikes mellett Wodianert megagitálta. Gárdos szerepe egy Fenyőnek írt Ady-leveléből vált ismeretessé. Ady 1909. augusztusában Rheinfeldenből exkuzálja magát Fenyő előtt, amiért még nem szakított teljesen a Franklinnal, a Vér és Arany kötet kiadójával. Ekkor folytak ugyanis a tárgyalások Ady három előző kötetének második kiadásáról és a készülő Szeretném, ha szeretnének kiadásáról a Nyugat kiadóval.Hogy pedig ezt nem tettem, ennek furcsa oka van. Tudod, hogy eleumentem a főváros irodalmi díjáért való futásba. Az a kétezer korona mentsen odiózus cselekedetemért. Ebben az ügyben Gárdos szaladgált, tárgyalt. Gondoltam, szept. 15-ig, amikor a pályázat eldől, várok elhatározásom közlésével. Evvel csak egy csöpp perfidiát követek el muszájból, s a Nyugatnak nem ártok. Úgyse kerülne kiadásra addig egyik könyv se. Én innen Rheinfeldenből akartam írni Gárdosnak. De ez okból halasztottam el. Ha már kompro-

mittáltam a pályázattal magam, legalább kudarc esetén magam magam előtt mentessem: mindent megtettem. Félttem, hogy Gárdos, aki — ismételtelen — nyavalygott, érzelt — nem mint egy zsidó könyvkiadó, de mint egy keresztény kurva, — esetleges esélyemet elronthatja, ha szept. 15. előtt megírom, hogy nektek adtam el a Vér és Aranyt s az új könyvet...” És ugyanebben a levélben Wolfner szerepéről is egy mondat: „...Legkésőbb két hét múlva egyébként Pesten leszek. Akkor az Illés szekerén ügyét is elintézem. Ezt is a fővárosi díj miatt halasztottam...” (PJM A. 205/16.)

Adyn kívül még a következők pályáztak: Zsoldos László, Lampérth Géza dr., Fehér Jenő, Kiss Jenő Sándor, Lázai István, Pap Mariska, Tormay Cécile, dr. Wertheimer Manó (Vér Mátyás). Schöpflin máj. 12-i levele szerint „számbavehető konkurrens kettő van: Tormay Cécile és Zsoldos László.” Zsoldos László (1874—1926), családi nevén Ruzitska, a Pesti Hírlap munkatársa volt, versei és novellái jelentek meg. Minden bizonnyal összeköttetései és nem tehetsége miatt volt számbavehető versenytársa Adynak. Tormay Cécile (1876—1937) ekkor még nem volt ismert író, elbeszéléseket és fordításokat publikált, első sikeres regénye, Emberek a kövek között csak 1911-ben jelent meg. Őt is inkább kapcsolatai predesztinálhatták a sikerre, öccse magasrangú tisztviselő volt Kossuth Ferenc minisztériumában. — A zsüri döntése 1909. november 14. előtt volt, a lapok nov. 14-i száma közölte. A legtöbb fővárosi lap kommentár nélkül közli a hírt. Csak a FM-ban és az Egyetértésben találtunk hosszabb, együttérző kommentárt. A FM nov. 14-i számában megjelent névtelen cikket alább közöljük:

Ady és a főváros

A Ferenc József koronázó alapítvány szépirodalmi ösztöndíját a zsüri Vaszilevits János alpolgármester elnöklésével ma tartott ülésén Ady Endrének ítélte.

Olyan cselekedet ez, amelyre az utóbbi évek eseményeiben nem talál a kutató analóg példát: egy modern költőt tüntetnek ki azzal, hogy odaítélik neki egy közjellegű, hatósági kezelésben levő alapítvány kamatját. Modern embernek adtak díjat, akit a hivatalos irodalom félvállról vesz és akiről, ha elismerik a tehetségét, mindjárt hozzáragasztják egy kis keserű pilulának, hogy vad, hogy szenvedélyes, hogy modorosan eredetieskedő. Ám még ez sem minden: ez vonatkozhat minden idő, minden modernjére, de Ady a harcos, az apostol modernnek közül való, aki, amikor újat teremt, szükségképpen lerombolja a régit, aki, amikor új ösvényt vág a maga baltájával, egyúttal járhatatlanná teszi a régi gyalogutat, amelyet akkorra országúttá aljasított a készből élőködők siserahada. Ady harcos, forradalmár természet, az újítók minden fékezhetetlen és kíméletlen jellegzetességével: ő sok borsot tört a hivatalosak, a beporosodottak orra alá és ő megtette azt a csudát, hogy múmiákat, mélységes álmot alvó, az életet csak kopizáló emberzinkeket készített tüsszögésre. Ez a szilaj harc jellemzi Adyt, s mert ennek olyan szükségyszerű kiegészítője a kíméletlenség, mint a fénynek az árny, azért csudálatos dolog, hogy mégis megkapta ezt a teljesen hivatalos jellegű díjat.

Nem a főváros tanácsurainak irodalmi ízlésének lebecsmérléséről van itt szó, — hiszen ez a cselekedet kizár minden ilyesfajta inszINUÁCIÓT, — hanem egy hivatalos fórum cselekedeteinek kényszerűségéről. Amikor valami kiérdemesült és csupán kisértő szellem szerepében helytálló „valaki” közjellegű kitüntetéséről esik szó, az nem mindig jelent annyit, hogy a díj odaítélése a meggyőződésből fakadó. Itt csak a hivatalos irodalom kezényomát lehet biztosan meglátni; a kilincseken, amelyek a zsüritagok ajtóit nyitják. Az össze-

tartó hasonszőrűek döntik el a közalapítványok sorsát és a meggyőződés szavát igen sokszor, a legtöbb esetben, elnyomja a hivatalos terror. A Ferenc József koronázó alapítvány esetében két hivatalos fórum jutott szóhoz. Az egyik maga az alapítvány tulajdonosa, a főváros, a másik, amelyek az artisztikus részt arrogálja, az akadémia és a nagy nevek alatt kalózkodó társaságok. Azok az emberek, akikből csak öt-hat tucat tesz ki annyit, hogy satellese lehessen valami egykor ragyogó bolygónak, természetesen maguknak foglalnak le mindent, de mindent, amihez csak köze van az államnak, vagy a városnak. Az utóbbi évek irodalmi díjainak sorsa legalább azt bizonyítja, hogy a kilincselés megvan, és a főváros mostani határozata pedig annak igazolója, hogy a sikeres kilincselés nem jelenti mindig a meggyőződést is. Szomorú állapot lenne bizony, ha a közpálya kimagasló emberei között nem akadna senki, aki kivonja magát a múltak dicsőségét a maguk javára kamatoztatók véleménye alól, szomorú, nagyon szomorú. És idáig mindenki abban a meggyőződésben volt, hogy ez tényleg így is van; de ez balhitnek bizonyult mostan, de ez a csalódás csak kellemes. Ez egyszer hoppon maradtak a nem választott hivatalosak és a befolyáson, a terroron, a szereplő név nagyképűségén győzött az igaz izlés és a becslésre méltó, mert a korral haladó meggyőződés. A főváros urainak irodalmi izléséről sok szépet, sok jót elmond a döntés, és ez az izlés annál inkább a meggyőződésben gyökerező, a jelentőségében, a jövőbe való kihatásában annál nagyobb, mert a hivatalosak legkíméletlenebb ostorozóját tüntette ki.

Ady kétszeres győzelmet aratott ma: ellenségeit az ellenség várában verte meg. Az Ady névével egybeforrott modern magyar irodalom a magyar intelligencia meghódítása óta ma nyerte az első jelentőséges csatáját: a friss, az új színekben pompázó zászló már a patinavert falakra is följutott. Innen pedig egy lépés csupán a vár udvaráig...

Az Egyetértés ugyancsak nov. 14-i számában a következő névtelen cikket közli:

Ady Endre koszorúja
— Ady Endre kapja a főváros Ferenc József
jubileumi díját —

Zengő szavú, harcoss Ady Endre elé hullott már babérfák levele bőven, éljenriadók megzúgtak a szavára, és zokogtak a szomorúságán a dalán elsírók, és hallelujáztak az imájára az utána zsolozsmázók. Ady Endre előtt megnyíltak a lelkek, és megteltek az ő muzsikájával, fölszálltak a magasba az ő dala szárnyán, és elálmodódtak bennük az ő álmai. Voltak megismerői, és voltak szeretői, és volt virága, és volt koszorúja. De akik szerettük és akik megkoszorúztuk — mi voltunk, az egyesek, a szerte hullók és a megértésben egyesülők. A nagy egység, a társadalom, a hivatalosan egész és egy, nem nyitotta meg az ablakait és nem szállottak be a nyílásokon által új muzsikái az új muzikusnak.

Első eset, hogy a hivatalos társadalom is meghallja azt a hangot, amely kivüle csendül meg, a hivataloszobáktól messze és meglátja azt a szépet, amely odakint, a szabad, a friss, az új életben teremődik meg. Első eset, hogy ettől a begombolkozó, újtól-jótól elzárkozó világ illeti meg koszorújával az Ady Endre homlokát. A főváros irodalmi díját most kapta meg az a poéta, aki költő most a költők között és akinek a megharsogott szava után új művészet, új szépségteremtés kezdődött Magyarországon.

Bizonyos, hogy ez az elismerés, amelyet Ady Endre a fővárostól kapott, nem teszi őt se nagyobbá, se — ez is lehetne — kisebbé. Ady Endre, a hivatalosan megkoszorúzott is az marad, aki volt koronázatlan poéta korában. Ennek a baccalauréat-nak nem is Ady Endrére van nagy jelentő-

sége. De jelentőséggel teljes, nagy súlyú ez a jutalmazás, mert éppen Ady Endre kapta meg, mert éppen a főváros adta, és mert hivatalos elismerés jutott ki egy éppen hivatalosan el nem ismert költőnek. És nagy perspektívájú, sokat jelentő a főváros díja, mert momentum és mert idő, felfogások, viszonyok változását jelenti.

A változások pedig ott kezdődtek, amikor először forrott meg a vére bátor fiataloknak, és amikor először döngtették meg régi magyar igazságok bálványait. Kevesen voltak az új magyarok és gyöngék, szétszórtak és elnyomottak. Új igazságok félve bontogatták a szárnyukat, új szépségek szégyenkezve formálódtak ki. És ezeknek az igazságoknak az elmondói, ezeknek a szépségeknek megálmodói és teremtoi nem tudtak előre jutni. A szavukat nem hallották. Az énekük megfojtódott. A haragjukat megmosolyogták. És a beszédjüket elcsitították. Az új művészetek művészei semmire sem mentek, mert nem volt közöttük egy, akinek a szavát meg kellett hallani és akinek a munkája előtt meg kellett hajtódnia a tamaskodó fejeknek. Az új embereknek nem volt nagy emberük, az új poétáknak nem volt nagy poétájuk. És nem volt közöttük valaki, aki tömörre erősítette volna az egy hitet hívókat, és aki megtanította volna őket az új magyar, harcos Marseillaise-re.

És aztán megjött. És jöttek köréje az emberek. Az újak, a maiak, a fiatalok, az alkotni tudók. És jött vele és jött utána új magyar művészet és az új művészet után jöttek az új tudományok, és az új tudományok után jöttek az új igazságok. Az a forradalom, amely odakint már megtépázta a viharával a régi társadalmakat és teremtett a helyükbe mást, elhozta a forróságát magyar rögökre és beharangozott egy új korszaknak. Más időknek jött meg a kora, amelynek az igazsága, a szépsége, a poézise, az öröme és a fájdalma, az álma és a vágyakozása más, és amelynek az embere más.

A koszorú pedig, amelyet Ady kapott, az ő diadala és vele azé az új magyar művészeté, amelynek ő az eleje. És a hivatalos elismerés azt jelenti, hogy az ő dalának és az Ady megénekelte új világnak a muzsikája eljutott a rég bezárt szobákba is, és a szava döngetésébe beleroppant a régi érckapu. És hogy az ébren álmodott álmok leszállanak lassanként az emberekre. És hogy a mi korunk az új szépségek, új igazságok kora, az új Magyarország közelebb jött hozzánk egy lépéssel.

Az Egyetértés cikkét szó szerint közli nov. 16-án az aradi Függetlenség is.

Melegen kommentálja az eseményt az a néhány vidéki lap is, melyhez Adyt baráti szálak fűzik. A NN nov. 16-i száma pedig arról ad hírt, hogy a Holnap társaság közgyűlése táviratilag üdvözölte őt „abból az alkalomból, hogy a főváros Ferenc József koronázási nagydíját elnyerte”

A Tasnád c. lap, melyet Somogyi Endre, Ady volt iskolatársa szerkesztett, meleg szavakkal emlékezik meg a kitüntetésről 1909. nov. 20-i számában:

Ady Endre kitüntetése

Végre a hivatalos komolyság is rá akadt Ady Endrére, s felfedezte az ő kivételes tehetségét. A mi Érmindszentünk kiváló szülöttének nevéből már évek óta visszhangzik az ország, az ő neve már külföldön is dicsőséget szerzett a magyarságnak, itthon dicsérve vagy gáncsolva, de elismerték nagy tehetségét, divatos, felkapott író, az irodalmi gourmand-ok kitüntett kedveltje, csak a hivatalos komolyság, az irodalmi társaságok nem akarták eddig elismerni s méltányolni az ő kiválóságát. Örömmel jegyezzük fel, hogy végre erről az oldalról is megjött az elismerés. Budapest székesfőváros külön — irodalmi kitűnőségekből összeállított — bizottsága a

Ferenc József koronázási jubileumi alapítvány 2000 koronás irodalmi díját Ady Endrének, mint a fiatalabb költői nemzedék kimagasló alakjának ítélte oda a költő Új Versek, Vér és arany s Az Illés szekeren c. verskötetei jutalmául. A bizottság döntése találó kifejezése — amire hivatva is van — a fővárosi modern közönségi közfelfogásának, mely valóban elhalmozza Adyt elismerése és szeretete minden jelével. Nekünk csak a csendes öröm a részünk, mikor a mi Érmellékünk fiának ily dicsőségéről hírt adunk, s szívünk minden melegével köszöntjük őt a dicsőség új állomásánál.

A Debreczen 1909. nov. 17-i számában Ady Endréről címmel barátián méltatja Adyt kitüntetése alkalmából:

„Ady Endrét, az új, modern, magyar irodalom megindítóját és főharcosát nagy kitüntetés érte. A Ferenc József jubileumi irodalmi díj zsürije ő neki ítélte oda a koronázási irodalmi díjat (2000 korona). Ez a hír kedvesen érint bennünket, debrecenieket is, akiknek Ady Endre régi ismerősünk.

Itt Debreczenben kezdte írói pályáját. Itt csillogtatta először vajúdjó, fiatal lelkének drága kincseit. Itt formálódtak dalokká könnyeppjeinek hulló gyöngyei. Itt adta ki Ady Endre első verses könyvét. A kedves emlékeket, melyek Debreczenhez fűzik, kifejezésre juttatja egyik legszebb, A Maradandóság városában c. versében.

Viharos, sikerekben gazdag költői pálya után Ady Endre méltó volt e koszorúra.” Ezután következik a hír.

A zsüri döntését a fővárosi közgyűlése 1909. dec. 15-én hagyta jóvá. A közgyűlési vitát Hegedüs Nándor a Fővárosi Közlönyből rekonstruálta. Ennek nyomán utalunk mi is a felszólalások lényegére. (I. m. 47—49.) A közgyűlésen dr. Baránszky Gyula törvényhatóság bizottsági tag éles kirohanást intézett a zsüri döntése ellen: „... a maga részéről nem képes felfogni azt, hogy miért ítélte oda a bíráló bizottság Ady Endrének a 2000 koronás irodalmi díjat. Szóla a legkiválóbb szakértőkkel beszélt és azok egyhangúlag megállapították, hogy bár Ady igen tehetséges költő, de sem hazát, sem Istent, sem erkölcsöt, sem becsületet nem ismer; (Zaj. Ellenmondások.) elsőrendű szépirodalmároktól azt hallotta, hogy Ady irodalmi perverzítésben szenvedő költő, akit a közgyűlés jutalomdíjjal nem ösztönözhet arra, hogy olyan képtelen dolgokat írjon, mint amilyeneket eddig írt. Ady Endre nincs is rászorulva erre a jutalomdíjra, már pedig az alapítványi oklevél intenciója szerint ezt a jutalomdíjat tehetséges, törekvő és arra rászorult költőnek kell odaadni, ő pedig rendez felolvasásokat, ahol 4—10 000 Kt szed be.” Ady érdekében Gelléri Mór, dr. Füredi Mór és dr. Pető Sándor bizottsági tagok szólaltak fel. Gelléri „különösen hangsúlyozni kívánta azt, hogy az országnak, de különösen a fővárosnak a véleményét ritkán találta el egy bizottság annyira, mint ez a bizottság, mikor Ady Endrének adta ki a jutalmat. Szóla megengedi, hogy Adynak vannak olyan költeményei, amelyek nem minden ember ízlésének felelnek meg, de Petőfinek és más nagy költőknek is voltak olyan extravaganciái, amelyek nem minden ember ízlésének feleltek meg. Ady Endre egyike a legelsőeknek, aki a nép szívébe nyúlik bele, a nép kívánságait fejezte ki, igaz, hogy modern költő, de olyan egyéniség, aki teljesen beleillik a modern korba, akinek a munkáit általánosságban elismerik és kitüntetésben részesítik a fővárosban éppúgy mint a vidéken és a külföldön. Lehetnek kiváló irodalmi emberek, akik nem tekintik Adyt elsőrendű költőnek, de ő mindenesetre oly kiváló egyéniség, aki, nem tudja hány lőfejjel ment előre a kollégái között, feltétlenül számot tarthat az ország egész közönségének a figyelmére és elismerésére.” Dr. Füredi Mór „nem akar szobrot emelni Adynak és nem tartja őt első költőnek, igen merésznek tartja az ilyen kifejezéseket:

„szöke gerendák” „csókot kérő daganatom nem lohad le soha”, de a pályázati feltételekben azonban benne van az is, hogy nem bevégzett tehetségeket akar jutalmazni, hanem azokat, akik megmutatták rátermettségüket, ezt pedig Adytól eltagadni nem lehet. Ady Endre iskolát csinált, egész csomó fiatal költő van, akik őt követik, mert úgy látszik, eltalálta a közönség ízlését, és megtalálta a közönség szívéhez vezető utat.” Dr. Pető Sándor „nem habozik kifejtteni azon véleményét, tisztelven minden embernek, így Baránszky biz. tagnak a meggyőződését is, hogy neki nem annyira Ady Endre a költő, hanem Ady a radikális és progresszív férfi ellen van kifogása. Szólónak nincs semmi kifogása az ellen, hogy Baránszky biz. tagnak nem tetszenek a progresszív férfiak, azonban azt hiszi, hogy a közgyűlés őt ezen az úton követni nem fogja.” A közgyűlés többsége tudomásul vette a jelentést.

A fővárosi közgyűlése sokkal nagyobb sajtóvisszhangot keltett, mint a zsüri döntése.

Eötvös Károly, a zsüri egyik tagja, szükségesnek látta, hogy nyilatkozatot tegyen közzé a PH dec. 17-i számában (Eötvös Károly és a koronázási jubileumi díj), mely szerint nem szavazott Adyra. Ez a nyilatkozat provokálta elsősorban Ady cikkét.

„Hát hiszen én nem is szavaztam Adyra, hanem Lampérth Gézára, mert ennek a versei hazafias irányban mozognak, az Ady Endréé pedig tudja a fene, hogy miben.

Úgy történt a dolog, hogy először Ady kapott négy szavazatot, Lampérth kettőt és Tormay Cecil kettőt. Miután nem volt meg az abszolút többség, hát újra szavaztunk. Ekkor Lampérth négyet kapott, Ady is. Az elnök aztán Ady javára döntött.

Hogy miféle költő Ady? Hát bizony a zsüriben engem Benedek János barátom meg valami két könyvkiadó — a nevüket bizony már nem tudom — nagyon megbosszantott. Annyira kezdték előttem agyba-főbe dicsérni, hogy végre jónak láttam megkérni őket, hagyják meg Petőfit is költőnek.

Megkérdeztem tőlük, hol található Adyknak a jó versei, mert én csak vagy huszonötöt ismerek, de ezek csapnivalóan rosszak. Azt mondták, hogy van bizony egy-két kiváló verse. — No — mondok — nekem nincs szerencsém, mert én még ezekre nem akadtam.

Hát Baránszkyknak sincs igaza. Perverzitásnak mondani azokat, bolondság, nem perverzek azok, hanem ostobák. Én eddig Kossuth Ferencet és az én Mezei Ernő barátomat tartottam a legrosszabb poétáknak, hát Adyt ismerve is megmaradt róluk ez a véleményem.

Különben meglehet, hogy annak a jubileumi díjnak, ami vagy kétezer korona, egészen jó hatása lesz Adyra.”

A négy zsüritag, aki Adyra szavazott, minden bizonnyal Benedek János, Wodianer Artur, Wolfner József és Márkus Miksa. Hegedüs Ignó levélének ismerete nélkül csak az első hármat veszi ténynek és nem érti, hogy a hét tagú bizottság szavazataránya hogyan lehetett négy — négy. Úgy gondolom, hogy Eötvös Károly, aki Wolfner és Wodianer közismert nevére sem emlékezett, nem szavahihető a szavazatok megoszlását illetően sem.

A lapok közül a következő kommentárok érdemelnek figyelmet.

A PN dec. 16-i számában Az első közgyűlés c. tudósítás végén olvasható:

„Végül meg kell emlékeznünk a közgyűlés egy epizódjáról, amely inkább mulatságos, mint érdekes. Ez az epizód, amelyet bátran „Ady-heccnek” lehetne nevezni, egy fiatal városatyának, Baránszky Gyulának nevéhez fűződik. Ez a fiatal ember örömet leli abban, hogy gyakori, de nem

mindig talpraesett felszólalásaival olykor derűtséget, olykor bosszankodást keltsen. Baránszky minden közgyűlésen felszólal és minden tárgyhoz hozzászól, minden vitát ő vezet be, úgy hogy egy újságíró méltán nevezte el a „közgyűlés konferansziéjának.” Bár fiatal ember és ha így folytatja, még sokra vihethi. De hogy mennyire fiatal, azt csak akkor látja az ember, ha végighallgatja egy-egy beszédét. Baránszky ma Ady Endréről konferált.

Ady Endrét az idén azzal jutalmazta meg egy zsűri, hogy neki ítélte oda a fővárosi irodalmi díjat. A tanács ma bejelentette a közgyűlésnek, hogy neki ítelték oda a díjat. Ez nem tetszett Baránszkyknak. Felszólalt ellene és kijelentette, hogy nem veszi tudomásul a bejelentést. A közbeszólások áradatatól alig jutott szóhoz:

— Nem ért maga ehhez a dologhoz. Ne beszéljen — kiáltotta valaki.

— Nincs joga felülbírálni a zsűri ítéletét.

Baránszkyt ez nem alterálta. Tovább magyarázta, hogy Ady perverzítésben szenvedő poeta.

Gelléri Mór válaszolt Baránszky beszédére. Elmondta, hogy a zsűri érdemes embernek adta a fővárosi irodalmi díját.

Füredi Mór kijelentette, hogy nem ildomos dolog, hogy felülbíráljuk a zsűri ítéletét.

Pető Sándor úgy látja, hogy Baránszkyknak nem annyira Ady a költő ellen, hanem Ady, a radikális.

Baránszky: A progresszív.

Pető: Igenis a progresszív férfiú ellen van kifogása. Elhiszi, hogy ebben a teremben még nem érdem, ha valaki progresszív irányt követ, de azért az irányzatért még nem lehet senkit üldözni.

Platthy György a Szabad Polgárok vezére kijelentette, hogy nem osztja szabadpolgártársának, Baránszkyknak a kritikáját.

Végül Rózsavölgyi Gyula alpolgármester szólalt fel, kijelentette, hogy az alapító oklevél szerint a közgyűlésnek nincs joga kritizálni a zsűri ítéletét.

— Fellebbezzen a sóhívatálhoz — kiáltották gúnyosan Baránszky felé. Ezzel a hecc véget ért.”

Az Alkotmány beszámolója természetesen ünnepli Baránszkyt ugyancsak a dec. 16-i számban:

„Egyetlenegy erősebb vita volt. A Ferenc József koronázási ösztöndíj kiosztása körül. — A zsűri ugyanis Budapest székesfőváros és az egész magyarság szégyenére a 2000 koronás szépirodalmi díjat a hírhedt internacionalistának, a perverzítások költőjének, Ady Endrének ítélte oda. Dr. Baránszky Gyula, ha már nem is lehetett változtatni a megtörténtben, legalább egy kis ellendemonstrációval enyhíteni akarta a gyalázat feketeségét, a szabadkőműves farizeusok azonban lehurrogták és a legnagyobb elismerés hangján adóztak annak a költőnek, aki egyetlen alkalmat sem mulaszt el arra, hogy sárba tiporjon mindent, ami magyar.

Szavazásra került az ügy és a székesfővárosi törvényhatósági bizottsága túlnyomó többséggel bizalmat szavazott Ady Endrének, reményének adva kifejezést, hogy a jövőben is hű lesz azokhoz az elvekhez, melyeket költeményeiben eddig is kifejezésre juttatott.

Mint kuriózumot szögezzük le azt a tényt, hogy az Ady Endre mellett való tüntetésben részt vettek a hazafiságukra annyira büszke IV. Kerületi Sasok és a tanács több tagja is.”

A Népszava rokonszenvvel regisztrálja Ady sikerét ugyancsak dec. 16-i számban:

„A koronázási jubileum emlékére alapított jutalmat az erre hivatott bizottság Ady Endrének ítélte oda. Ezzel szemben dr. Baránszky Gyula azt

javasolta, hogy a közgyűlés ne járuljon hozzá a bizottság határozatához. A klerikálisoknak ez az ismeretes analfabétája dühös kirohanást tett Ady ellen. Az isten és az erkölcs nevében támadta őt. De még a szintén klerikális, azonban Baránszky-nál intelligensebb dr. Platthy György is elfordult elvtársától és a közgyűlés tudomásul vette a zsűri döntését.”

A Magyar Estilap rokonszenve is Adyé A koronázási díjak c. dec. 16-i cikkében:

„Ferenc József koronázási jubileuma alkalmából irodalmi és művészeti díjakat alapított fiatal tudósok, írók, költők, festők, szobrászok és zenészek jutalmazására. Az idén a szépirodalmi díjat Ady Endrének, az országszerzte ismert poétának ítélte oda a zsűri. A tanács a főváros tegnap délutáni közgyűlésén jelentette ezt be a főváros törvényhatósági bizottságának és csodák-csodája, egy beszédei után ítélve nagyon fiatal várostatya nem vette tudomásul a bejelentést. Neki Ady Endre nem jó költő, neki a zsűri nem jó zsűri. A főtjelzett fiatal várostatya álláspontját szerencsére senki sem osztotta a közgyűlés termében és tudomásul vették — mint illik is —, hogy Ady Endre kapta a főváros díját.”

Tárgyilagos beszámolót közöl a közgyűlésről a BH, a PH, a MH és a Budapest dec. 16-i száma.

Jelentős a Független Magyarország alábbi állásfoglalása, mely ugyan-csak a dec. 16-i számban jelent meg, aláírás nélkül:

Ady Endre és Baránszky Gyula
Botrány a közgyűlésen

Van Budapestnek egy Haynau nevű diszpolgára és egy Baránszky nevű törvényhatósági bizottsági tagja. Szégyennek ennyi éppen elég egy fővárosnak. Ezek mellett eltöri az a harmadik szégyen, hogy Hentzi tábornok neve is áll valamely vonatkozásban Budapesttel. Erről ugyanis nem tehet Budapest. De Haynaut ez a város választotta meg diszpolgárává és, ugyancsak ez a város rendelkezett úgy, hogy dr. Baránszky Gyula rendelkezék e város kisebb és nagyobb ügyeiben. Ez az úr azután igen sajtáságos módon él, azaz, hogy él vissza azzal, hogy akadt egynéhány száz budapesti polgár, aki voksát adta rá, hogy Baránszky úr is helyet foglaljon Magyarország székesfővárosának törvényhatósági bizottságában. A múltkor egy ilyen kiruccanással kedveskedett:

— Templomra nagyobb szükség van, mint kórházra.

Megtettük akkor a dologra nézve a magunk megjegyzéseit, de a kérdésnek Baránszky úrra vonatkozó részére nem sok ügyet vetettünk. Úgy gondoltuk, hogy ilyent még akkor is csak vallási tébolyban szenvedő ember mondhatna, ha Budapesten másként állnánk egészségügyi tekintetben. Hogy az épp akkoriban aktuális kórházi botrányok sem tudták ezt az urat jobb belátásra bírni, az csak azt mutatja, hogy a vallási téboly már teljesen megfosztotta őt az ilyenekben a tisztánlátástól.

Ma azután Baránszky úr megint szerepelt. Megint a főváros közgyűlésén, mint a múltkor. A Ferenc József koronázási jubileumi díj odaítélése kapcsán kifogásolta, hogy az irodalmi díjat Ady Endrének ítélte oda, aki „egy perverzítésben szenvedő poéta és nem ismer sem Istent, sem morált, sem erkölcsöt”. A zsűri jelentését nem veszi tudomásul és indítványozza a jelentés visszaadását.

Gelléri Mór védelmére kelt a jelentésnek és konstátálta, hogy a zsűri döntése általános megalégedést keltett, mert Ady Endre kiváló egyéniség. Dr. Füredi Mór fölszólalása után Rózsavölgyi Gyula alpolgármester az alapítólevélből bizonyította be Baránszky javaslatának tarthatatlanságát. Dr.

Pető Sándor szintén Adyt védte Baránszkyval szemben, aki — szerinte — Adyban a radikális gondolkozású embert gyűlöli. A közgyűlés a jelentést tudomásul vette.

A dolognak ez a része tehát rendben van. Nem történt meg az a botrány, ami a múltkor szégyenszemre Rózsavölgyi alpolgármester úr jóvoltából megtörtént, hogy a közgyűlés Baránszky vakságsugallta álláspontjára helyezkedett. De a szégyen azért megmaradt. Nem az a szégyen, hogy Adyt a székesfőváros közgyűlésén még védeni kellett, de az, hogy a székesfőváros közgyűlésén még mindig jut szerep egy hangos s ki tudja hány csöndes Baránszkyknak. Ez pirulni készíti a főváros minden kultúrérzékkel bíró polgárát és soha le nem mosható gyalázata lesz a polgárság ama részének, mely ezt a sötét alakot a városházára küldte.

Jó szerencse, hogy Ady Endréről volt szó. Adyról, akit — miként a karavánt — nem tartóztatnak föl bizonyos hangok, s aki megszokta — hisz nem először hallja — az ilyen kifakadásokat, melyekre legfőlőbb egy elnéző mosolya, meg egy legyintő kézmozdulata van, mint mikor az ember elhessegeti a tolakodó legyeket, hogy — dolgozhasson.

Ismét Ady mellé áll a Debreczen is dec. 17-i számában.

A főváros Ady-hecce
Kirohanás a költő ellen
Sajnálják a kétezer koronát

Hírt adtunk nemrég a székesfőváros tanácsának nemes határozatáról, amely a Ferenc József koronázó alapítvány 2000 koronás szépirodalmi díját a zsüri ítélete alapján Ady Endre, a kiváló poeta részére szavazta meg. Nemcsak az új magyar irodalom hívei, hanem az egész magyar sajtó lelkes örömmel fogadták ezt a hírt, amely a ma élő, legnagyobb magyar poeta méltánylásának és megbecsülésének dicséretes bizonyítéka.

De nincsen róza tövis nélkül. Ady Endre dicsőségét és boldogulását megirigyelték. Egy analfabéta budapesti városatya a főváros tegnapi közgyűlésén arra vállalkozott, hogy a nagy költő babérait megtépázza, s a szépirodalmi díj kiadását megghiúsítsa, bárgyú előítélet alapján erkölcsatlenséggel és nemzetköziséggel vádolva Ady költészetét. A klerikális pártpolitikából eredt kirohanásnak azonban nem ugrott be a főváros és a felvilágosult, modernül gondolkodó polgármester és városatyák védelme után Ady Endrének a koronázó alapítvány díját kiadta. Szóval a barbár támadás nem sikerült s a főváros nem bánt el az egész országban ünnepelt költőjével szemben „mostoha anya” módjára . . .

Az érdekes közgyűlési affér lefolyásáról, amelyet méltán nevezhetünk el Ady-heccnek, részletes tudósításunk a következő:

A főváros tegnapi közgyűlésén a tanács jelentést tett a közgyűlésnek, hogy a 2000 koronás szépirodalmi díjat a zsüri Ady Endrének ítélte.

Baránszky Gyula a bejelentést nem veszi tudomásul. Legkiválóbb szakértőkkel beszélt, akik mind oda nyilatkoztak, hogy Ady Endre kétségtelenül tehetséges ember, de sem hazát, sem Istent, sem erkölcsöt, sem becsületet nem ismer (Nagy zaj.), hogy Ady Endre egy irodalmi perverzítésben szenvedő poeta. Formailag nem helyes a zsüri ítélete, mert Ady nem szorult rá a támogatásra. Gelléri Mór ezzel szemben azt vitatja, hogy zsüri az ország véleményét még ritkán találta úgy el, mint amikor a szépirodalmi díjat Ady Endrének adta. Ady kiváló egyéniség s a ma élő poéták között az első helyen van. Az nem érv, hogy nem szorult rá, mert a díjazással nemcsak anyagi jutalmat akarnak adni, hanem erkölcsi elismerést is. Rózsavölgyi Gyula alpolgármester fölolvasta az alapító okiratot, amely szerint a zsüri végérvényesen határoz. Baránszky indítványát tehát tárgyalni

sem lehet. Pető Sándor tiltakozik az ellen, hogy Baránszky távollevővel szemben olyan kritikát gyakorolt. Úgy látja, hogy Baránszky nem a poeta ellen, hanem a radikális progresszív irányt követő férfiú ellen szólt és tiltakozik az ellen, hogy azért üldözzenek valakit, mert más politikát és irányzatot követ. A közgyűlés többsége a jelentést tudomásul vette.

Ezzel a hazai kultúrviszonyokra nem valami hízelgő Ady-hecc szerencsésen véget ért.

Az Újság 1909. dec. 17-i számában Az üditő veszekedés címmel a következő furcsa megjegyzéseket fűzi névtelenül a közgyűlési vitához: „Nem baj az, hogy Baránszky Gyula városatya perverz és hazátlan költőnek tartja Ady Endrét. Nem baj az sem, hogy Gelléri Mór városatya népies költőnek tartja. És az sem baj, hogy Pető Sándor városatya demokratikus és progresszív férfinak tartja. A Baránszky haragja neki már nem használ, a Gelléri Mór és Pető Sándor dicsérete neki már nem árt. Az irodalom általában gusztus dolga, és ha a főváros közgyűlésében történhetett volna valami baj, hát csak az történhetett volna, hogy a közgyűlés tagjai egyáltalában semmit sem tartanak a főváros jubileumi díjának nyerteséről. Hogy nincs róla véleményük. Hogy nem ismerik. Mihelyt tartanak róla valamit, mihelyt véleményük van róla, minden rendben van. Ha véleményeik nem egyformák, annál nagyobb rendben van minden. Hiszen akkor ime itt van a világfelfogások összeütközése, a termékeny vita, a várva várt, áldott, üditő veszekedés, amely nélkül nincs haladás, nincs irodalmi élet, amely nélkül általában nincs kultúra. A főváros közgyűlésén egy félóra hosszat irodalomról beszéltek. És milyen haladás volt ez a vita ahhoz a képviselőházi szűgyenaphoz képest, mikor Madarász József Jókai Mórról csak annyit tudott mondani, hogy „a nemzet ellen vétő embernek ismeri” A magyar irodalom dolga most kezd valamennyire rendbe jönni: európai módon veszekednek róla.”

Végül nem maradhatott ki a gúnyolódó kórusból Adynak egy idő óta legádázabb ellensége, A Hét sem. Dec. 19-i számában így ír:

Az irodalmi díj

A fővárcs törvényhatósága irodalomról vitázott. A Ferenc József jubileumi alapítvány irodalmi díjának odaítéléséről esett szó. Voltak, akik támadták, s akadtak, akik dicsérték lellei és diósadi Ady Endrét. Egy Baránszky nevű úr támadta és egy Pető nevű úr védte, dicsérte. De micsoda támadás és micsoda védelem volt ez! Azt hisszük, hogy a támadásokat hamarosan kiheveri a költő, de hogy szíve még nagyon soká sajog Pető úr dicséreteitől, ez a bizonyosnál is bizonyosabb. Mert Baránszky úr csak azt mondta, hogy istentagadó, vallástalan és erkölcsstelen. De, oh jaj, a Pető úr hozzátette, hogy — progresszista. S hogy a történeti igazságnak mindenben eleget tegyünk, le kell szögeznünk Gelléri Mór dicséretét is. A mi kedves Gelléri kollégánk mondotta, hogy Ady a nép szívében gyökerzik. Mindebből tessék most megállapítani, hogy minő jogon ítél oda irodalmi díjakat olyan testület, amelynek ilyen a frazeológiája, amikor írot és írást kritizál. És aztán tessék arról nyilatkozni, nem rettenetes-e, amikor a költő ilyen vitából tudja meg, hogy se az ellenségei, se a jó barátai nem olvassák a verseit.

Eötvös Károly a régi magyar táblabíró-világ érdekes ósallatja: Eötvös Károlyról mindaddig tisztelettel beszélt Ady, míg az — egy ideig Vázsonyival is szövetségben — az ortodox liberalizmus szellemében bátran harcolt a Széll-kormány ellen. Később, a koalíció idején Eötvös megnyilvánulásai egyre inkább retrográd szemléletről árulkodtak, s ezt Ady is szóvá tette. L. „A bihari Isten” c. 1908. jan. 1-i cikkét (AEÖPM IX. 116.). A modern iro-

dalommal is szembe fordult Eötvös, többek közt a Budapesti Újságírók Egyesületének 1909-es Almanachjában közölt nyilatkozatában. Mikor Ady a táblabíró-világot emlegeti vele kapcsolatban, arra céloz, hogy Eötvös pályája elején tb. vármegyei aljegyző, majd vármegyei ügyész is volt. — ... egy-egy ravasz fiskális tanácsért: Eötvös Károly sokáig ügyvédi gyakorlatot is folytatott Budapesten. — Nem csináltam karriert sem magamnak, sem a világ számára: valószínűleg válasz Baránszky Gyula felszólalására: „Ady Endre nincs is rászorulva erre a jutalomdíjra . . . 6 . . . rendez felolvasásokat, ahol 4—10.000 Kt szed be.” (238. l.). — *jancsi bankó*: olyan utalvány, melyet a vállalatok adtak munkásaiknak a fizetés egy része helyett. A jancsibankókat aztán beválhatták bizonyos áruk ellenében. Ezzel kényszerítették a munkásokat arra, hogy csak bizonyos helyeken vásároljanak. A jancsibankó rendszert 1898-ban törölték el nálunk. Az értéktelenség szinonimájaként is használják.

Mj: VT(55.); Vál. (288.); Isz.(23); Ai (269.)

2. *Portus Hercules Monoeci*. I—V. rész: Ny 1909. nov. 1. II 464. l., VI—X. rész: Ny 1910. jan. 16. I. 102. l. — Ady Endre

A VI—VIII. részek kézirata: Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 9 oldalszámozott fólió, 170 × 210 mm. Aláírás: Ady Endre. Az első fólió bal felső sarkában Ady írásával: Cikk, grmd, mint az első folytatás. Az OSzK tulajdonában.

Közlésünk alapja a Vallomások és tanulmányok c. 1911-es kiadású kötetben megjelent szöveg (46—67. l.), mivel ugyanennek a kötetnek Ady életében utoljára megjelent 1918-as kiadása az előbbi változatlan utánnyomása. Ettől a szövegtől csak nyilvánvaló sajtóhiba vagy értelemzavaró szövegromlás esetében térünk el, továbbá olyankor, ha Ady megszokott nyelvhaználóatól különböző nyelvi alakok esetében világosan felismerhető volt az idegen kéz, esetleg nyomdai korrektor beavatkozása, s ezt a kéziratrésszel is igazolni tudjuk, pl. az e ö hangváltakozós ikerszavak közül mindig az ö-s alakot választottuk (fel föl stb.). Ezen kívül visszaállítottuk a Nyugat szövegét a III. rész 1. bek. 23—24. sorában, mert a kihagyást, a szöveg jellegéből következtetve, szedői elnézésnek tartjuk, továbbá a IV. rész 2. bek. 19. és 23. sorában, valamint a IX. rész 1. bek. 33. sorában értelemszerűen. A kézirat szövegét választottuk a VI. rész 1. bek. 5. sorában, mivel a kultúrás alak Ady sajátos nyelvhaználóat tükrözi, a VII. rész 1. bek. 1. sorában, valamint a VII. rész 4. bek. 21. és 25. sorában és a VIII. rész 1. bek. 12. sorában a kézirattól eltérő alakokat szövegromlásnak véljük.

Szövegváltozatok:

Alcím:	<i>Nyugat:</i> (Vallomások és Tanulmány)	<i>Vallomások és tanulmányok:</i> I.
I.	—	Aki él, az egy kicsit isten,
1. bek.		ha tud merni meggondolatlanul akarni s ha tud és mer játszani életre-halálra.
3. bek.	1. sor: [Nincs új bekezdés]	
3.	5. külömb	különb
3.	13. szerencse-játékot	szerencsejátékot
3.	15. aprópénz-tétek	aprópénztétek
4.	2—3. Montekarlója	Montekarlója
4.	5. kultúr-világ	kultúrvilág
4.	7. túl-életnek, túl-halálnak	túléletnek, túlhalálnak
4.	12. kártya-lapja	kártyalapja

		<i>Nyugat:</i>	<i>Vallomások és tanulmányok:</i>
II.		*	II.
2. bek.	2. sor:	— régi babona ez —,	(régi babona ez),
2.	4.	röpüljeteK	repüljeteK
3.	3.	föl	fel
3.	4.	isten-faj játék-veszteség	istenfaj játékveszteség
3.	6.	avval	azzal
3. és 4. bek.	között	*	
4. bek.	3. sor:	nagyúr	nagy úr
4.	5.	fatálizmus	fatalizmus
4.	7.	térdszalag-rendje	térdszalagrendje
4.	10.	föl	fel
4.	11.	Montekárlóba	Montekarlóba
4.	13.	cukrász-agy-építhette	cukrászagy-építhette
4.	14.	Hazárd	Hazárdnak
4.	15.	— ma már automobil- bűzös	ma már automobilbűzös
4.	19.	és gondolkozni	s gondolkozni
4.	19.	Montekárló	Montekarló
4.	24.	isten-módon	istenmódon
III.		*	III.
1.	14.	föltevésben	feltevésben
1.	23—24.	szomjas, mint egész magam s betegül szom- jas, mint	szomjas, mint
4.	38.	— talán —	talán
IV.		*	IV.
1.	4.	„ föl-	fel-
1.	7.	„ pénzt,	pénzt,
1.	9—10.	„ szín a kéknél	szín a piroson kívül a kéknél
1.	13.	fölrajjuk	felrajjuk
2.	12.	Szűzek Ligete	a Szűzek Ligete
2.	16.	Montekárlóban	Montekarlóban
2.	18.	— azt hiszem —	azt hiszem
2.	19.	elolvasta	olvasta
2.	19.	utolsó lapig	utolsó lapig ezt a könyvet
2.	23.	figyelnénk	figyelnének
V.		*	V.
1.	13.	amikor	mikor
1.	20.	ez élet	az élet
3.	3—4.	sötét-sárgán,	sötétsárgán,
3.	10—11	nekünk szemekre,	nekünk nagy szemekre,

		<i>Kézirat:</i>	<i>Nyugat:</i>	<i>Vallomások és tanulmányok:</i>
VI.		II.	II.	VI.
Alcím:		Vallomások és tanulmány	Vallomások és tanulmány	—
1.	3.	nagnál	nagyságnál	nagyságnál
1.	4.	élet-habzsoló	élet-habzsoló	élethabzsoló
1.	5.	kultúrás	kulturális	kulturális
2.	4.	Montekárló	Monte-Carlo	Montekarló

	<i>Kézirat:</i>	<i>Nyugat:</i>	<i>Vallomások és tanulmányok:</i>
2. bek.	4. sor	tönkretenni	tönkretenni,
2.	7.	Montekárló	Monte-Carlo
3.	1.	ember-majmokat	ember-majmokat
3.	3.	Montekárlót.	Monte-Carlot.
3.	3.	exament	exament
3.	5.	fölségességét.	fölségességét.
4.	1.	Montekarlóban,	Monte-Carloban,
4.	12.	nagy-dáma	nagy-dáma
4.	14.	cella-játékok	cella-játékok
VII.		*	*
1.	1.	rulett-asztalra	rulett-asztalra
1.	1.	valódi	való
1.	2.	már,	már:
1.	8.	fölött	fölött
1.	12.	legkülönb	legkülömb
1.	12.	embereknek	embereknek
1.	13.	galileai	galiléai
1.	14.	humánistaké	humanistaké
1.	14—15.	nagy, közös	nagy közös
4.	1.	játék-asztalnál	játék-asztalnál
4.	1.	Furcsák	Furcsák
3. és 4. bek. között		*	*
4. bek.	6—7. sor:	föhláborodottságával	föhláborodottságával
4.	11.	nő-megvetőknek	nőmegvetőknek
4.	12.	Montekárlóban,	Monte-Carlóban,
4.	14.	alkat-fele	alkatfele
4.	15.	ideg-görcsökben	ideg-görcsökben
4.	17.	se	sem
4.	17.	nagy merészségű	nagymerészségű
4.	19.	külömben	külömben
4.	20.	Szent Antal	Szent Antal
		szobrát	szobrát
4.	24.	Montekárló	Monte Carlo
4.	25.	leghitványabb	leghitványabb
VIII.	25.	gyöngeséget,	gyöngeséget:
1.	1.	nagy szemű	nagyszemű
1.	1.	kék szemű	kékszemű
1.	2.	buffet-ben, hova	buffetben, hova
1.	3—4.	négyszáz-frankéró	négyszáz franknyit érő
1.	12.	s ha	s ha
1.	12.	visszaemlékszem	visszaemlékezem
1.	12.	csudálkozom	csudálkozom
1.	13.	Mater Dolorosat	Mater Dolorosat
2.	1.	Montekarlóban	Monte-Carloban
2. és 3. bek. között		*	*
3. bek.	2—3. sor	montekárlói	monte-carlói
3.	4.	erkölcsös	erkölcsi alkatú
		társadalmakból	társadalmakból

	<i>Kézirat:</i>	<i>Nyugat:</i>	<i>Vallomások és tanulmányok:</i>
3. bek.	6. sor: ott volt	ott volt	ott volt
3.	8. Montekárlóba.	Monte-Carlóba.	Montekárlóba.
3.	8. Ez a konokság, ez az elszántság sokkal többet beszél, mint akármilyen hosszú írás avagy zokogás, amely mind-mind haszontalan. Majd el fogom mondani, mennyi szépség, jóság és emberségünk megbecsülése van abban, hogy Montekarló van s hogy oda el is lehet jutni. Egyelőre mindenkit emlékeztetek arra, hogy szeretetet akar és Isten és minden volt és leendő Valaki lehet a tanunk, hogy szerettetni kívánó ember mindenütt próbálkozik.	Ez a konokság már stb.	Ez a konokság már stb.
	Ady Endre.		
	[A kézirat ezzel befejeződik.]		
	<i>Nyugat:</i>		<i>Vallomások és tanulmányok:</i>
3.	19. akképpen		akképpen
3.	25. élet-megoldás		életmegoldás
4.	1. Monte-Carlo		Montekarló
4.	2. Köztársaság		köztársaság
4.	3. rulettet		ruletet
6.	9. Törvényt,		törvényt,
IX.	*		IX.
I.	4—5. forradalmasításának		forradalmasításának
I.	6. főlhalmozott		felhalmozott
I.	8. Törvénynek		törvénynek
I.	11. szocialista		szocialista
I.	21. tervezetlen		szervezetlen
I.	23. legkülönb		legkülönb
I.	32. problémáját		problémáját
I.	33. sereg, morálját		sereg morálját
X.	—		X.
1. bek.	3. Monte-Carlo		Montekarló

Törlések és javítások a VI—VIII. rész fennmaradt kéziratában:

VI.

- I. bek. 1. sor: Halál (A szó elé beszúrva: *a*)
 1. 2. örökös (A szó elé beszúrva: *csak*)
 1. 6. Játsszani (A szó után beszúrva: *húsz*)
 2. 1. kegyeseknek (A szó utolsó három betűje beszúrva)
 2. 2. Lázároknak (A szó utolsó három betűje beszúrva)
 2. 2. barátja a (A kiemelt szövegrész után beszúrva:
híres)
 2. 3. mindegy (A szó után beszúrva: *már*)
 2. 4. segíti (A *g* fölött egy pont törölve)
 2. 5. lehet (A szó után valószínűleg egy vessző törölve)
 2. 6. akik (A szó után beszúrva: *im*)
 2. 10. manapság (A szó után törölve: *falható*; a törlés elé
 beszúrva: *és akkor is*)
 3. 4. helyében (Eredetileg: *helyén*; ebből az *n* törölve,
 a törlés után beszúrva: *ben*)
 4. 1. Mégis (A szó után két-három betűnyi olvashatatlan
 törlés)
 4. 2. vethet (A szó utolsó három betűje beszúrva)
 4. 4. egy (Az *e* helyén egy rosszul sikerült *e* törölve, a
 törlés fölé írva: *e*)
 4. 5. elkerült (Eredetileg: *kikerült*; ebből a *ki* törölve,
 a törlés fölé beszúrva: *el*)
 4. 5. mindnyájan (A szó utolsó betűje fölött apró törlés,
 a törlés után két betűnyi olvashatatlan törlés,
 ez utóbbi elé beszúrva: *a*)
 4. 7. adni, (A szó és a vessző közé beszúrva: *arról*)
 4. 8. csak (A szó elé beszúrva: *ők*; a szó után beszúrva: *a*)
 4. 8. akarják (Eredetileg: *akarnák*; ebből a *n* törölve, a
 törlés fölé beszúrva: *j*)
 4. 9. hiszik (A szó után egy vessző törölve)
 4. 14. cella-játékok (A szó után beszúrva: *ostoros játéka*)

VII.

1. 9. hiányzik, (A vessző után törölve: *melyre*; a törlés
 fölé beszúrva: *amire*)
 1. 12. hogy a (Az *a* után egy második *a* törölve)
 1. 13. voltaképpen (Az *e* helyén eredetileg *a*, ez törölve,
 a törlés fölé írva: *e*)
 1. 18. gubadarabba: (A kettőspont után egy vessző törölve)
 2. 3. gondoskodás (A szó után beszúrva: *és órányi öröm*)
 2. 4. között (A szó után beszúrva: *és ellen*)
 2. 5. Ágyasháza (Eredetileg: *Ágyasházunk*; ebből az
 utolsó három betű törölve, a törlés fölé írva: *a*)
 2. 5—6. végleg (A szó után egy vessző törölve)
 2. 7. élhet (A szó után beszúrva: *és élhetne*)
 2. 7. pörét (Az *ő* fölött erős vízszintes törlés, a törlés
 fölött az *ő* két pontja erősen kiírva)
 2. 8. valaki (A szó után beszúrva: *az*)
 2. 8. Halálon (A szó elé beszúrva: *a*)
 3. 3. angolosan (A szó utolsó két betűje beszúrva)
 4. 2. férfianak (A szó után beszúrva: *undorító*.)
 4. 5. én (A *n* fölött egy felesleges vessző törölve)
 4. 8—9. birkózik (A szó első öt betűjének a helyén eredetileg
 más állott, ez erősen törölve, a törlés fölé írva: *birkó*)

4. bek. 23. sor: pádovai (Eredetileg: *páduai*, ebből az utolsó három betű törölve, a törlés fölé írva: *ovai*)
 4. 25. hozta (A szó után eredetileg: *az asszonyos, a hitvány*; ebből törölve: *az az z-je és: asszonyos*; e két törlés közé besúrva: *legasszonyosabb, a hitvány* elé besúrva: *leg, s* utána írva: *abb*)

VIII.

1. 1. Egy (A szó után törölve: *kis*)
 1. 1. kokott (A szó elé besúrva: *kis*)
 1. 7. mellette (A szó végén egy *m* törölve)
 1. 7. voltam (A szó után törölve: *az*; a törlés elé besúrva: *az egyik rulett-*)
 1. 7. elveszteni (A szó után két betűnyi olvashatatlan törlés)
 1. 9. volna (A szó után besúrva: *belőle*)
 1. 11. ma (A szó végéről törölve: *s*)
 1. 12. csodálkozom (Az első *o* helyén egy *u* törölve, a törlés fölé írva: *o*)
 2. 3. Véletlenül (Az utolsó *e* helyén egy rosszul sikerült *e* törölve, a törlés fölé írva: *e*)
 3. 1. formás (A szó után egy vessző törölve)

A fentiekén kívül a kézirat nyomtatásban nem szereplő szövegrészének (l. a Szövegváltozatokat) utolsó szava (*próballozik*) előtt egy *b* törölve.

A VI–VIII. rész fennmaradt kéziratában a következő máitól eltérő helyesírási sajátosságokat javítottuk:

Kéziratban:

- VI.
 1. 4. élethabzsoló élet-habzsoló
 1. 6. hús husz
 2. 1. úrasztalán urasztalán
 2. 4. Monte-Carlo Montekárló
 2. 4. ügyse ugy se
 2. 7. túlnőtt túlnőtt
 3 1. embermajmokat ember-majmokat
 3. 3. Monte-Carlót Montekárlót
 3. 3. egzáment exament
 4. 1. Monte-Carlóban.. Montekarlóban...
 monacói monakói
 4. 2. mégse még se
 4. 3. érdektelen, s... érdektelen s...
 Prométheusz Prometheusz
 4. 5. elkerült, s elkerült s
 4. 7. akarnak, s akarnak s
 1. 13. maszkjukat, s maszkjukat s
 1. „ 14. cellajátékok cella-játékok
- VII.
 1. 1. rulettasztalra rulett-asztalra
 1. 3. sóvár toscanai sóvár toszkánai
 1. 5. játéktól, s játéktól s
 1. 7. Új Testamentum Új-Testamentum
 1. 10. ráhibázott, s ráhibázott s
 1. 12. legkülönb legkülömb

1. bek.	14. sor:	új humanistáké	<i>Kéziratban</i> uj humánistáké
2.	1.	kitalálta, s	kitalálta s
2.	3.	öröm, s	öröm s
2.	8.	túl	tul
3.	3.	húst	hust
3.	4.	fél óra múlva	félóra mulva
4.	1.	játékasztalnál	játék-asztalnál
4.	2.	kultúra	kultura
4.	5.	emeltem, s	emeltem s
4.	7.	meghajoltam, s	meghajoltam s
4.	11.	nőmegvetőknek	nő-megvetőknek
4.	12.	Monte-Carlóban	Montekárlóban
4.	13.	legférfiúbb férfiún	legférfiubb férfiun
4.	14—15.	alkatfele...	alkat-fele...
		ideggörcsökben	ideg-görcsökben
4.	18—19.	Párizsban, s. különben	Párisban s különben
4.	21.	szobrát, s	szobrát s
4.	24.	Monte-Carlo	Montekarló
VIII.			
1.	1.	nagyszemű, kékszemű	nagy szemű, kék szemű
1.	1.	búsult	busult
1.	4.	holmi, és	holmi és
1.	7.	rulettasztalnál is, és	rulett-asztalnál is és
1.	10.	vesztett, s	vesztett s
1.	11.	mondott, s	mondott s
1.	13.	meg, és	meg és
2.	1.	Monte-Carlóban, s	Montekarlóban s
2.	2.	úgynevezett férfiúi	ugynevezett férfiui
3.	1.	ifjú... új	ifju... uj
3.	2.	férfiúból	férfiuból
3.	2—3.	monte-carlói	montekarlói
3.	6.	ott volt, és	ottvolt és
3.	8.	Monte-Carloba	Montekarlóba

A tanulmány megírásának terve még Párizsban fogalmazott meg Ady-ban. 1909. ápr. 28-i, Párizsból keltezett levelében írja Osvátnak: „Édes Ernőm, itt van két vers, nyilván elkéstem velük. Nem tehetek róla, beteg vagyok s bajjal tele. A jövő számra megkezdem azonban tervezett monte-karlói tanulmányomat. Tetszik? Ha nem, az se baj. .” (PIM A. 208/20.) Júl. 21-én Kolozsvárról írja Fenyőnek: „... Ugyancsak a versekkel együtt küldöm a Monte-Carlo cikk első folytatását, illetve az első közleményt. Én jobban ismerem magamat, s akkor írok igazán, jobban s minden folytatásra hosszát, ha valami már megjelent, ha kötve vagyok. Kegyeskedjeteik tehát sans scrupules leadni okvetlenül az első részt. Befejezhetném a második folytatást is, de ti akkor egyszerre adnátok ki. Szóval bízalom...” (PIM A. 205/13.) 1909. júl. 26-án és aug. elején a Nyugat szerkesztőségének írt levelekben egy-egy mondattal említi a cikket: „... A Monte-Carlo cikk első folytatása is megy...” (PIM A. 208/24.) és „... Holnap megy a Monte-Carlo, mert le akarom előbb másolni.” (PIM A. 208/26.) Felfedhetően augusztusban tényleg elküldte az első részt, és a közlés azért késett, mert a Nyugat szerkesztői biztosítani akarták a folytatást is.

Portus Hercules Monoeci: a monacói Hercules kikötője. Monaco az ókorban föníciai gyarmat volt. Ekkor emeltek templomot Melkart istennek,

akinek a mellékneve Egyetlen, görögül Monoikos, latinul Monaecus, majd Monaco. Helyesen tehát: Portus Herculis Monaeci. Monacót az I. században csatolták Marseille-hez és térítették meg lakóit a keresztény hitre. Mindmáig önálló hercegség. Ady idejében I. Albert volt a monacói herceg. Monaco legnagyobb nevezetessége a játékkaszinó, mely Monaco Monte Carlo néven ismert negyedében van. — Adyt régóta izgatják a pénz, a játék, a véletlen és az élet összefüggései. Már első monacói útján leírta: „Egész életünk egy bolondosan kerengő golyó szeszélyétől függ... mi mind veszítünk, csak a bank nyer, az emberi géniusz...” (Szent Antal és a rulett. AEÖPM V 146.) Régebbi monte-carlói cikkeinek összegezése a Portus Herculis Monoeci. — I. *Hellász istenei már vidáman kockáztak*: a görögöknél elterjedt volt a kockajáték. Van egy igen ismert görög amfora az i. e. 530-as évekből, amelynek festménye Akhilleus és Aiasz kockajátékát ábrázolja a harc szünetében (közli az Iliász 1957. évi, az Európánál megjelent kiadása: 20. kép). A váza a Vatikánban van, Ady azonban ismerhette reprodukcióról, vagy iskolai tanulmányaiból (görög régiségek) is. — II. ... *s boldog az, aki harácszony havában, végtelen hómezőben, négy fekete ménnel a szánja rúdjánál, eltéved az esti, téli ködben*: ugyanekkor tájt írja Hatvanynek egy levelében: „És most a magam előtt keserűen elzárt és behavazott mezőkön mennem kell.” (1909. okt. 20. Hatvany: Ady I. 211.) — *Egy újfélé Böcklin-kép lenne belőle*: Böcklin (1827—1901) romantikus-mitológikus tájképeivel ekkortájt találkozhatott Ady Bazelben (Vö. Munatius Plancus városában c. 1909. szept. 5-i cikkével. AEÖPM IX. 354), ahol a svájci festő képeiből nagy gyűjteményt őriznek. De láthatta őket már régebben Münchenben is. — *Zsebemben Habert föltikár úr, egy igen nagy úr kegyelméből az első osztályú, ingyért kapott tour-retour jegyem*: Ady, mint az újságírók nemzetközi egyesületének tagja, Párizsban is kijárta mindenkor a szabadjegyet a francia vonalakra (tour-retour = oda-vissza). Ennek fejében azonban franciaországi tudósításait időnként be kellett küldenie Habert-nak, a nemzetközi újságíró egyesület főtitkárnak. Már első franciaországi útján is ezzel a céllal írta Európa leggyorsabb vonata c. tudósítását (AEÖPM V. 151.). Most pedig Diósi Ödön útján éppen ebből a cikkéből küldet részleteket Habert-nak. Erről tanúskodik Diósinak 1909. nov. 4-én írt levele, melyben többek közt a következőket írja: „A Nyugat legújabb számában kiszínevezte kegyeskedj szemelvényeket juttatni nevemben Habert-hez. Ha a Füg. Magy.-ban fogok írni, majd azt is beküldöm, de ez már most nemjen, jelezvén, hogy ez több folytatásos cikk lesz. A Nyugat a magyar Mercure de France, s aki csak magyar Monte-Carlóba mehet, mind olvassa.” (AEVL 305.) — *Mino-taurusz*: mitológiai szörnyeteg, akít Minos király labirintusba záratott. Itt labirintus értelemben szerepel. — *cukrárszagy-építhette*: a kaszinó szecessziós-agyondiszített épületére utal; ugyanaz a Garnier építette, aki a párizsi operát. — III. *vabanék*: (va banque = a bank! a tét!) mindent kockáztató. — *nem tud így kacagni ... Aphrodité se és a gerle se*: a galamb Aphrodité madara volt a görög mitológiában. — *nem a Pénz ez a nagyúr, mint fiatalon hittem*: utalás a négy és fél évvel korábban írt Harc a Nagyúrral c. Ady-versre. — IV. *tramway*: villamos. — *Louis*: Louis-d'or = Lajos-arany. Így hívták a francia arany-pénzt XIII. Lajos óta. Ady idejében a 20 és 40 frankos készült aranyból. — *Napoleon*: így hívták az I. és III. Napóleon korában vert 20 frankos aranypénzt. — *Ismertem egy leányt...*: vö. Flóra leány marad c. novellájával (AEÖN 434.). — *En ismertem egy szép, fáradt s a szerelmi élet asszony-sínjeiről majdnem kisiklott művész-embert*: nem tudjuk, kiről van szó. — *Legyünk szerényebbek, mint a galambok*: a kaszinó parkjában Ady idejében galamblövészet volt. Vö. Kód-darabok Napfény-országból II. A galambok c. cikkével (AEÖPM V. 138.). — VI. *mindnyájan a Flamma*

rion emberei: Ady nagyon nagyra becsülte a korában divatos, kutatásaival a misztikum határán járó csillagászt, (vö. Új napimadás c. 1904-es és Flammarion új könyve c. 1907-es cikkével. AEÖPM V. 100. és VIII. 248.) inkább költői fantáziájáért, mint tudományáért. — VII. *Láttam aranyakat dobni a rulettasztalra egy valódi királyt*: III. Frigyes Ágost szász király. Valószínűleg 1906-ban látta őt Ady, mikor a király a Riviérán járt öccse lakodalman. (Vö. a Caunes-i nász c. 1906. nov. 7-i cikkével. AEÖPM VIII. 113.) — *a sóvár toscanai hercegnő*: Lujza hercegnő, aki megszökött férjétől, III. Frigyes Ágosttól gyermekei nevelőjével. Vö. Színészno és nyelvemester c. 1902-es cikkével (AEÖPM III. 193.). — ... *a legkülönb, a legválasztottabb mai embernek voltaképpen a szeretet hiányzik szörnyűen az életéből*: az egész cikkben keresztül indázdódik a szeretném, ha szeretnének motívuma. Ekkoriban érnek kötettté a Szeretném, ha szeretnének versei is. — *Emlékszem az afrikai félistenre*: talán Marchand, a fashodai hős, akiről Ady már máskor is írt (Levelek Párizsból I. Saint-Cyr AEÖPM V. 120.), de sehol sem említi, hogy találkozott volna vele. — VIII. *Mater Dolorosa*: fájdalmas anya, Szűz Mária epitetonja. — *Veturia*: Coriolanus anyja. — *Láttam játsszani japániákat akkor, amikor Port-Arthur sorsát lestük*: 1904 októberében Ady a Riviérán tartózkodott. — *30-at 40-et*: trente et quarante, francia szerencsejáték. — *Negresco*: a nizzai kaszinó főadminisztrátora, bizonyára ebben a minőségében annyira meggazdagodott, hogy a legnagyobb nizzai szállók egyikének tulajdonosa is lett, melyet nevéből ma is így neveznek. — *szerelmi frisson*: szerelmi borzongás, tágabb értelemben az egész szerelmi élmény. — IX. *gregoire-paragrafusok*: valószínűleg XIII. Gergely pápának, a reformáció ellen, az egyház hatalmának helyreállítására hozott szigorú törvényeiről van szó.

Adynak ebből a tanulmányából Bartók Béla a következő sorokat húzta alá: „Benyargalunk fekete paripákkal a fehér, úttalan életbe, mert fehér az élet és úttalan, és az utat csak akkor látjuk feketélni, midőn utolsó buzog az agyunk” (Vö. Demény János: Ady-tanulmánykötet Bartók könyvtárában c. cikkével a Muzsika 1971. márciusi számában.)

Mj: VT (94.)

3. *Poéta és publikum*. HSz 1910. 1/2. sz. január—február 266. 1. [febr. 1.] — Irodalom. Művészet. Történelem. Társadalmi aktualitások — Ady Endre

Mint az Adytól származó lábjegyzetből kiderül, a cikk eredetileg felolvasásnak készült, és az 1909. nov. 27-i Ady-esten hangzott el, kötetünk rendjében mégis a folyóiratközlés dátuma szerint helyeztük el. Ennek oka az eddig követett szerkesztési elveken kívül még az is, hogy az Ady-esten elhangzott felolvasás szövege nem volt azonos a HSz-ban megjelent szöveggel. Bölöni (307-308.) közli annak a két kéziratoldalnak a szövegét, (eredetije PIM A. 27.), mely az előadáson elhangzott, de a HSz-ban nem jelent meg. Bölöni azt írja ugyan (uo.), hogy az általa közölt töredéket Ady előzetesen készített kéziratából kihagyta, s az át is van húzva. A kritikák és Beretvás Hugóné visszaemlékezése szerint (PIM Hangtár) azonban ez a rész az előadáson elhangzott, sőt feltehetően ennél több is, mert mint az alább közlendő töredékből kiderül, annak mindkét bekezdése szóközépen szakad meg, és az általunk ismert szövegrészekhez nem csatlakozik. A felolvasásnak a címe is más volt. A nyomtatott műsor szerint, melyet kötetünkben fényképmásolatban is közlünk, Ady felolvasásának címe a következő volt: Író és hallgatóság, poéta és publikum. A HSz-ban megjelent cikkből kihagyott rész szövege a következő:

„egy idő óta s egy kicsit az én segítségemmel, valamivel többet beszélnek szegény irodalomról, mint eddig. Avval se ártottam, hogy talán érdemtelen férfiak részére leány-lelkeket preparáltam finomabbakká, jobbakká s férfi-lelkeket ugyanígy asszonyok számára, mert nekem ilyes hasznom is vajmi kevés volt az ügyből. Ha embereket né-

*

Érdekes, hogy a muzsikuskok voltak hamarosan az én legjobb embe-
reim, az az ember-fajta, mely hitem szerint legtöbb naivságot, becsületes-
séget és istenséget hordoz magában az emberek között. Ezek, öregek,
fiatalok, mesterek és forradalmárok megéreztek az én kevélykedő, versbeli,
szomorú őszinteségemet és becsületemet. Így jött hozzám Beretvás Hugó
is, akinek szíves-szép, erős Ady-nótáit ma Környey Béla győzelmes hangján
fogják Önök hallani. Persze, miként már előbb Reinitz Béla barátom nótái-
nál, akik hallhattak tőle egyet-és-mást, meg lesznek Önök akadva Beretvás
Hugóval is. Csak egyet kérek: arra emlékezzenek, hogy ezek a versek az
érzés drámái, a belső rettenetek új jajai s ezekből nem lehet se népdalt, se
egyébfajta kipróbált melódiákat csinálni: ezek új muzsikát követelnek,
Ady-muzsikát. És még va-''

A töredék kézírata a PIM tulajdonában A. 27. jelz. alatt 2 lap
210 × 335 mm méretben összegyűrt papíron, 12 és 13 lapszámozással.
A csillag utáni rész keresztülhúzva.

Törlések, javítások a kéziratban:

1.	bek.	4.	sor	elkeket (A szó után beszúrva: <i>ugyanígy</i>)
2.		3.		hordoz (Eredetileg <i>hordoznak</i> , ebből a <i>nak</i> törlölve)
2.		3.		magában (Eredetileg <i>magukban</i> , ebből törlölve <i>uk</i> , a törlés
fölé írva: <i>á</i>)
2.		5.		jött (A szó után egy-két betűnyi olvashatatlan törlés)
2.		6.		akinek (A szó után beszúrva: <i>szíves-szépén</i> , a beszúrás után
újabb beszúrás: <i>erős</i>)
2.		6.		Környei (Az <i>y</i> baloldali szára fölött egy pont törlölve)
2.		11.		kipróbált (A szó elé beszúrva: <i>egyébfajta</i>)
2.		11.		ezek (A szó végén két-három betűnyi olvashatatlan törlés)

A Royalban rendezett Ady-est előzménye az volt, hogy Ady 1909
nyarán megismerkedett Beretvás Hugó (1872—1940) zeneszerzővel. Beret-
vás Hugóné visszaemlékezése szerint Gönczi Jenő hívta fel Beretvás figyel-
mét Ady verseire és mikor már néhányat megzenésített, Vészi József aján-
lásával jelentkezett a költőnél. Ady meghallgatta a dalokat, melyek elnyer-
ték tetszését, és azonnal megállapodott Beretvással azok bemutatásában.
Erről tanúskodik Adynak 1909. aug. 18-i keltű levele Beretvás Hugóhoz:
„Kedves Barátom, Nagyon köszönöm neked azt az élvezetet és örömet,
melyet ma este verseimre írt muzsikád megismertetésével szerzettél. Föl-
tétlenül és nagyon óhajtom, hogy ezeket a te Ady-dalaidat megbeszélésünk
szerint az én fölolvadó részvételemmel s együtt mutassuk be Budapesten, s
nagyon lekötelezel, ha te, aki szabadabb vagy, e bemutatkozást előkészít-
heted akként, hogy méltó legyen az igazán megértő és művészi nótákhöz.”
(A levél eredetije Beretvás Hugóné birtokában van.)

A Royal teremben rendezett Ady-est műsora a nyomtatott meghívó
szerint:

- 1.) Író és hallgatóság, poeta és publikum. Conférence, tartja Ady Endre.
- 2.) Akik mindig elkésnek. A fekete zongora, Nem jön senki, Tüzes seb
vagyok. Írta Ady Endre. Zenéjét szerzé Beretvás Hugó. Előadja Környey
Béla és Beretvás Hugó.

3.) Új és régiebb versek. Írta és előadja Ady Endre.

4.) Az én két asszonyom, Az ágyam hívogat, Jó Csönd-herceg előtt, A Zozó levele, A halál automobilján. Írta Ady Endre. Zenéjét szerző Beretvás Hugó. Előadja Környey Béla és Beretvás Hugó.

A négyoldalas műsor 2., 3. és 4. oldalán közli az előadáson elhangzott megzenésített Ady-versek teljes szövegét.

Az eredetileg nov. 22-re tervezett (Beretvásné eml.) Ady-estet 1909. nov. 27-én tartották meg. Az eseményről csaknem az egész magyar sajtó tudomást vett. A kritikák egy része tárgyilagos és elismerő volt (Pester Lloyd, Neues Pester Journal, PH, PN, Budapest, Népszava, Egyetértés, A Polgár stb.), nagyon lelkes beszámolót írt a FM-ban Fodor Gyula, aki minden bizonnyal azonos a nagyváradi ügyvéddel, aki Ady idejében több nagyváradi lap munkatársa volt, végül az ostromba gúnyolódás hangját ütötték meg a napilapok közül A Nap, a hetilapok közül A Hét és a Pesti Futár, a vicclapok közül a Kakas Márton és a Borsszem Jankó. Még az elismerő kritikák egy része is rosszállóan említette, hogy Ady cserben hagyta leglelkesebb zeneszerzőjét, Reinitz Bélát, aki vidéki Nyugat-esteken már annyiszor sikerre vitte Ady verseit. Ezért az előadás után az újságírók parázs tüntetést is rendeztek Reinitz mellett, úgy hogy Ady a bankettre már el sem ment. (Beretvásné eml.)

A fontosabb kritikákat a magyarázó jegyzetek után közöljük. A korabeli rossznyelvek és a sajtó egy része azzal vádolta Adyt, hogy a felolvasásból busás jövedelemre, mintegy 2000 koronára tett szert. L. pl. Baránszky Gyula felszólalását Budapest törvényhatóságának közgyűlésén a Sokallják az éhbért c. jan. 16-i cikk jegyzetében (238. l.). Beretvás Hugóné emlékezete szerint Ady az est tiszta bevételének azt a részét kapta, mely a hangversenyt rendező Méry cég költségeinek és Környey Béla honoráriumának levonása után megmaradt. Ez pedig megközelítőleg sem lehetett 2000 korona. Ha a Royal szálló hangversenytermének befogadóképességét 200 ülőhelyre és 100 állóhelyre becsüljük, akkor a műsor szerinti 10, 6, 4 és 2 koronás helyárakkal maximálisan 1400 korona lehetett a teljes bevétel. Az operaház magánénekesse sem lehetett olcsó egy akkor teljesen ismeretlen zeneszerző számára. Így tehát Ady 2000 koronás honoráriumára kétségtelenül rosszindulatú ráfogás. Ugyanakkor biztosan Ady is eltúlozza, mikor ráfizetésről panaszkodik. Diósi Ödön írja neki dec. 1-én: „Mindnyájan örvendünk sikerednek — én csak a Pester Lloyd és Neues Pester Journal kritikáját vezmem tekintetbe! — s szívből gratulálunk hozzá. Ez fiam bármilyen mellékdolgok is lettek legyen a kulisszák megett, mégis határozottan siker a te részre. Csak azt nem értem, miképpen lehet az, hogy te ezen úgyre *ráfizettél!*?”

Ady Endre és Beretvás Hugó kapcsolatát részletesen feldolgozta Rolla Margit. Munkája Kovalovszky Miklós Emlékezések Ady Endréről c. sorozat egyik későbbi kötetében jelenik meg.

— *s ezeknek mindegyike egy-egy határtalan gögű földi Isten* a Portus Herculis Monocibben is állandóan visszatérő gondolat: „Aki él, az egy kicsit isten” (8. l.). — *Victor Hugo egy barátjával az állatkertben kocszított* az anekdota eredetét nem ismerjük. — *itt Budapesten egy Roda-Rodának is szabad volt publikumot összehozni*: Roda-Roda, Alexander (1872—1945), osztrák humorista, a Simplicissimus munkatársa 1907 novemberében tartott Budapesten előadást. — *itt Morris Rosenfeld is pódiumról gyönyörködhetett a maga budapesti publikumában*: Morris Rosenfeld (1862—1923) amerikai orosz-zsidó költő 1908 októberében járt Budapesten. — *S ma, mikor a forradalmár, fölséges Petőfi lényének meghamisítására összedállanak bigott mágnás-nőstények* vö. e kötetben A forradalmár Petőfi c. cikket és jegyzetét, (61. és 361.), valamint a Petőfi nem alkuszik c. cikket és jegyzetét (75. és 340.)

— *De mikor Blériot-ék röpködnek*: Blériot, Louis (1872—1936), az első sikeres monoplán megteremtője 1909. júl. 25-én elsőként repülte át a La Manche csatornát. — *Tömb Szilárd*: a Borsszem Jankó tudálékos tanárfigurája.

Ady felolvasásáról és Beretvás Ady-dalairól a következő jelentősebb kritikákat olvastuk a magyar sajtóban (Az itt közlendő kritikák a napilapokban mind nov. 28-án jelentek meg, ezért a dátumot csak ott közöljük, ahol ettől eltér.):

A FM-ban Fodor Gyula a következőket írja:

Az Ady-est

Ma estére magához hívta a közönséget Ady Endre. A megértőket, a lelkeseket, a meggyőződés nélkül tapsolókat, azokat is, akik kicsúfolták és meghajigálták, hogy szemtől-szembe álljon velök, szóljon hozzájuk. Vallomásokot tegyen. Vallomásokot. Mert ezekben a legőszintébb, ezekben a legigazabb. Vannak szegyenkező emberek, akik megrettennek attól, hogy az érzéseiket mindenkinek odaadják. Hogy vallomásokot tegyenek. Lírát írjanak. Szegyenkezésüket megértjük. Kiállani egy dobogóra, sok sok ismeretlen ember előtt vallomásokot tenni, reneszánsz bátorsággal ajándékozni szépségeket, érzéseket, lírát mondani: sokan nem találják szépek. Csöndes szobában, halk világítás mellett olvasni: „Párizsban járt az ősz”, vagy „Akik mindig elkésnek”, meg: „Nem jön senki”, és „Jó csönd herceg előtt”, csöndes, virágos szobában, halk világítás mellett: nagy gyönyörűséget, szép élményt jelent. De ragyogó hangversenyteremben, látcsövező publikum előtt . . . Ma estig nem tartottam szépek.

Ma este eljött Ady Endre, eljött és beszélt. Azt mondta: minden, ami hazug, ami nem szép lehullik rólam, ha vallomást teszek, ha lírát írok. Ezt mondta. És utána: vallomásokot tett, lírát mondott. És: soha ilyen szép nem volt, soha ilyen közel nem éreztük magunkhoz. Harcos Ady Endrét. Mert: lírikus, őszinte, valló szépsége mellett, merész és büszke harcos Ady Endre. Hiszen tetszik tudni . . . Forradalmatlan szegény Magyarország forradalomteremtője. Harcos Ady Endre. Akik eddig nem érezték mindezt, ma: hitték. Az Ady Endrében való hit erősödött, mert látta, mindenki látta: az ember olyan, mint a versei.

Végezetül a megzenésítőiről szólt Ady Endre. Azt mondta: valami más muzsika kell ahhoz, hogy őt dalolhassák. Valami új, eddig nem volt, adys. Pedig a poémáihoz minden valamire való magyar muzsikás csinált zenét. Reinitz Béla, Csáth Géza, Radó Aladár, Farkas Ödön, úgy tudjuk, Bartók Béla is megpróbálkozott vele. Ady azt mondta: régi muzsika lehetetlen új verseihez. Igaza volt. Hiszen zene minden verse, így, ahogy van. Zene, mert ha csak hangosan olvasom, kotta nélkül is összecsengenek a szavak. Merő hangzásuk: tiszta muzsika. Ezt a muzsikát muzsikába önteni: valóban új zenét kíván. Újat. Adysat. Eddig még nem találták ki. Amikor minderről beszélt Ady, leszállott a fölolvadó asztal mellől. Az emberek érezték, hogy itt magyar viszonyokhoz mérten nagy esemény folyik, hogy aki előtte áll: az utolsó tíz esztendő új magyar irodalmat hozó „forradalmának” életével áldozó hőse, és dokumentálni akarta, hogy Ady Endre már „arrivé”. Az Ady beszéde támasztotta Ady-hangulat ült a teremre és amikor elhallgatott Góg és Magóg fia, az emberek lelkesedése a meggyőződés, a vallomás szent erejével, reflex-módon szakadt ki belőlük. Éljen Ady Endre.

Ezután az este másik része jött. A hangverseny. Ady Endre megzenésített dalaiból. Kilenc dal. Az írójuk: Beretvás Hugó. Művészet-adta gyönyörűségeket kereső emberek ismerhetik az arcképét, amely, azt hiszem, ez idő szerint a Kéve kiállítását díszíti. A dalok érdekes kompozíciók. Magyarázók, értelmezők, az elgondolás, a szavak nyomán támadt elgondolás

nagyon is érezhető rajta. Például: „Nem jött senki” „Kipp-kopp, nem jön senki”, mondja a vers. A zongorán tompa, mély hangok szólalnak meg, utánzóí a kopogásnak. Programszerűen. Vagy: „Vacog a fogam és füttyörészek”. Környey, a dalok előadója, zongorakiséret mellett füttyörész. Bocsnat a drasztikumért. De: az Ady Endre szavai nem olyan szavak, amiket magyarázni lehetne, amiknek csak értelmük van. Aki így fogja föl a megkomponálásukat: nem érzi át őket. A dalokban mégis van eredetiség, újságra való törekvés. Ady-szeretet.

Még egyet. Környey Béláról. A magyar énekesek legelsőjéről. Nem a hangjáról. Úgy csengett, harsogott, szárnyalt, mint soha. De ez ma mellékes. Ma mindennek úgy van csak értéke, ha vonatkozásban van Ady Endrével. Környey Béláról is így szólunk. Az Ady-interpretálóról. Aki átéli Adyt. Aki mindent átérez. Akinek az éneklése őszinte, a vallomás szent igazságával teljes gerinces, férfias-líra. Ady-líra. Ezt akarjuk följegyezni Környey Béláról.

Most ismét éjszaka van. Foszlányokban vesz körül a mai est emléke. Lelkes tapsolások, őszinte beszédek, „régibb és új versek” és dalok foszlányai. Közülük két férfi arca marad meg bennem, akiket közelebb érzek, mint ezelőtt. Környey Béla. Harcos Ady Endre.

Ugyancsak az őszinte lelkesedés hangján szól Déri Imre (dé.) az Egyet-értésben:

Ady Endre estélye

Szorongó tömeg leste Ady Endre szavát ma este a Royal-teremben. Izgatottan, szomjasan, kitárt lélekkel, lelkesedve, várakozva és kielégülve. Úgy hallgatták, úgy megzúgott a lelkesedésük körötte, mintha nem is föl-olvasó asztal mellől szavalna egy poéta, hanem a hívő nép hallgatná a prédikáló apostolt. Aki látta azt a közönséget, amely ma este megjelent az Ady-estélyen, aki kiérezte az idegek vibrálásából azt a vágyat, hogy szemtől szembe lássák, ünnepeljék Ady Endrét, az aligha kerülhette ki azt az impressziót, hogy ezt a mai hangversenyt tulajdonképpen a közönség rendezte. Az a pár száz vagy pár ezer ember, aki ma közönsége Adynak, közönsége az új magyar literatúrának és közönsége annak, ami ma friss, szabad, igaz művészet és irodalom. Ez a közönség talán éppen, mert relatíve nem nagy és mert hitvallása harcot jelent, szinte össze akart gyűlni egyszer, hogy meg-lássa végre a maga poétáját. A közönségnek élő vágyát érezték meg a mai estély rendezői és hogy összehozták ezt a megértő, lelkesedő embersokaságot: dicséret érte nekik. Volt valami fölemelő abban a nagy megértésben, amely-lyel Ady Endrének a beszédét fogadták és abban a gyönyörűségben, amely-lyel beitta a lelkük az Ady poézisból kiáradó szépségeket. Amikor meg-jelent a dobogón, zúgó taps fogadta. Bevezetőül kedves, csupa közvet-lenséggel, bájjal megírt causerie-t olvasott fel. Elmondta, hogy miért olvas föl, hogy miért olvas föl éppen annak a Budapestnek, amelytől menekült, aztán beszélt magáról, beszélt a küzdelméről, beszélt a verseiről: bevonta minden mondatát valami kedves, kissé fáradt mosolygással (mintha nagyon kicsi szomorúság is lett volna benne). És a könnyed beszélgető hang alól kire-pültek nagy-nagy érzések, elmúlt fájdalmak és féltő sejtések és a moso-lyogva elmondott beszélgetés tele volt meggondolással, mélységgel. Rob-banó taps szakította meg egy helyen a beszédét és amikor befejezte, föl-szakadt a közönségből a lelkesedés. Sose volt nagyobb kontaktus előadó és hallgatósága között, mint a mai estén. Verseket olvasott föl azután Ady, régebbeket, meg újabbakat. Nagy megértetés volt abban is, ahogyan olvasott, ahogyan beszélt. „Az ágyam hívogat” című versének a nagyszerű drámaisága, formájának a zenéje megrázta, megfogta a hallgatókat. Az „Esze Tamás komája” úgy hatott, mint valami harci riadó, mintha lázadó muzsikák szállnának a lelkekre, mintha érc tubapengés verné föl a csendet. És aztán

„ráadásokat” is kellett adnia a poétának. Az emberek nem tudnak betelni vele. Se a szavával. Se a poézisével. És tapsolták. És ünnepelték. Egyetlen nagy ujjongás volt a terem.

Ady fölolvasásai közben Környey Béla énekelte el Beretvás Hugónak azokat a dalait, amelyeket Ady verseire szerzett. Érdekesen nyilatkozott meg itt is Ady hatása a muzsikára. Amint Ady bevezető konferanszában is mondta, Reinitz Béla volt a legelső, aki zenét írt a verseire, — nagyon szeretőnk egyszer ezeket a dalokat is hallani olyan keretben, mint a mai. Ami Beretvás dalait illeti, érdekes dolgok, inkább spekulatív, mint zenei eszközökkel hatnak. Nem dalok par excellence, hanem a vershangulatok zenei aláfestése. Környey Béla gyönyörűen szólaltatta meg Beretvás dalait, csengő, érceel tele tenorja diadalmasan csengett. Rendkívül nagy sikere volt neki is, Beretvás Hugónak is.

A Pester Lloyd E. G. (Goth Ernő) szignóval a következő kritikát közli: „Endre Ady-Abend. Dass Endre Ady, der Vielverlästerte, Vielgeschmähte, heute abends, von stürmischem Beifall begrüsst, im Royal Saale vor einem Publikum zu erschienen vermochte, wie es sich keine Primadonna zahlreicher und gewählter wünschen kann, stellt einen erfreulichen Erfolg jener jüngsten literarischen Bewegung dar, deren Ursprung sich an sein Auftreten knüpft und die seit Jahren zielbewusst daran arbeitet, der Eigenart dieses starken und ursprünglichen Talentes Verständnis und Teilnahme zu erobern. Der Abend begann mit einer kleinen Conférence Adys, der mit jener melancholischen Nonchalance, jener selbstbewussten, halb zynischen, halb ekstatischen Art, die den Grundton so vieler seiner Gedichte bildet, über sich, sein Leben, sein Dichten und seinen Kampf mit dem Widerstand der Menge sprach. Es fielen in diesem höchst subjectiven curriculum vitae manch feine Worte, die feinsten als er zum Schluss einen Ausblick auf die Endwirkung seines Schaffens tat und darauf hinwies, dass er den grösseren und geringeren Kunstgehalt seiner Gedichte minder einschätze, als die Tatsache, dass sich etwas wie eine literarische Revolte an sein Erscheinen knüpfte und mit ihr neues Interesse, neue Bewegung in der Literatur. Als Ady unter lautem Applaus geendet hatte, erschien Herr Béla Környey auf dem Podium, um ein paar Gesangskompositionen vorzutragen, die Herr Hugó Beretvás zu Adyschen Texten verfasst hatte. Der Autor selbst begleitete den Sänger. Wir sagen absichtlich Gesangskompositionen, denn diese Musik lässt sich weder unter dem Begriff des Liedes, noch auch unter den einer blossen melodramatischen Untermalung fassen. Sie lässt überhaupt von den Intentionen des Komponisten, dessen Talent vielfach gerühmt wird, wenig erkennen. Die Singstimme stellt sich als ein über zwei Oktaven hin- und herhüpfendes, endloses Rezitativ dar, während man den Klavierpart allenfalls als musikalische Illustration der wirren, nervösen, grüblerischen Zerfahrenheit auffassen kann, der so viele der Adyschen Dichtungen entsprangen. Herr Környey widmete diesen Kompositionen viele Hingabe und den vollen Glanz seines kraftvollen Tenors. Dann erschien neuerdings Endre Ady auf dem Podium und las schlicht und doch wirksam ein paar seiner Gedichte. Man gab sich willig und verständnisvoll dem Reiz dieser aus Innigkeit und Wildheit, Frivolität und Prophetenwahn gewobenen Stimmungen hin, freute sich der starken Bildkraft seiner Wortkunst, liess sich gern nach Höhen und Tiefen seiner seltsamen Gefühlswellen entführen. Der aufrichtige Beifall, der ihn zu immer neuen Zugaben zwang, bewies, was wohl manchen bis heute unwahrscheinlich geklungen hätte: dass man in Zukunft nicht mehr an engbegrenzte Literaturklüngel denken darf, wenn vor der „Gemeinde“ Adys die Rede geht. (Ady Endre-est. Hogy Ady

Endre a sokat átkozott, a sokat ócsárolt ma este viharos tetszéssel köszöntve megjelenhetett a Royal-teremben egy olyan publikum előtt, melynél számonebbat és válogatottabbat egyetlen primadonna sem kívánhatna, ez annak a legfiatalabb irodalmi mozgalomnak örvendetes sikerét jelenti, melynek születése az ő fellépéséhez kapcsolódik és amely évek óta céltudatosan dolgozik azon, hogy megértést és szimpátiát szerezzen ennek az erős és eredeti tehetségnek a sajátos művészetéhez. Az est Ady egy kis előadásával kezdődött, mely ugyanazzal a nonszalanszal, ugyanazon az öntudatos, félig cinikus, félig lelkes hangon, amely oly sok versének az alaphangja, szólt önmagáról, életéről, költészetéről és harcairól a tömegek ellenállásával szemben. Ebben a nagyon is szubjektív curriculum vitae-ben néhány kötetlen szó is esett, a legkövetlenebb, amikor a végén áttekintette költői munkásságának hatását és rámutatott, hogy kevesebbre becsüli verseinek nagyobb vagy kisebb művészi értékét, mint azt a tényt, hogy megjelenéséhez valamiféle irodalmi forradalom kapcsolódik, hogy ezzel új érdeklődés, új mozgalom indult meg az irodalomban. Mikor Ady nagy taps közepette befejezte, megjelent Környey Béla úr a pódiumon, hogy néhány dalszereményt adjon elő, melyeket Beretvás Hugó úr szerzett Ady szövegeire. Maga a szerző kísérte az énekest. Szándékosan mondunk dalszereményt, mert ez a zene nem tartozik sem a dal fogalmába, sem pedig a pusztá melodramatikus aláfestés körébe. Keveset mutat meg általában a szerző szándékaiból, akinek a tehetségét nagyon dicsérik. Az énekszólam két oktávon ide-odaugráló végnélküli recitatívót mutat be, míg a zongoraszólam mindenképpen annak a zürös, ideges, tépelődő zavarosságnak az illusztrációjaként fogható fel, mely oly sok Ady-versből fakad. Környey úr nagy odaadással és erőteljes tenorjának teljes fényével adta elő ezeket a szerzeményeket. Aztán ismét Ady Endre jelent meg a pódiumon és egyszerűen, mégis hatásosan felolvasott néhányat költeményeiből. A közönség önként és megértéssel adta át magát a meghittságból és vadságból, frivolitásból és profétai illúziókból szőtt hangulatok varázsának, örült nyelv művésze nagy képi erejének, szívesen ragadtatta magát a költő különös érzéshullámain a mélybe és magasba. Az őszinte tetszés, mely a költőt újabb és újabb ráadásokra kényszerítette, bebizonyította, ami egyeseknek a mai napig valószínűtlenül hangzott volna: hogy a jövőben nem szabad egy szűk irodalmi társaságra gondolni, mikor Ady „felekezetéről” van szó.)

A Neues Pester Journal f. r. szignóval (Reiner Ferenc) így ír:

Endre Ady-Abend

Das vielgepriesene und vielgeschmähte Haupt der Dichter und Literaten des „Morgen“, jenes Chors, der in die Zeit hineinsingt, die erst kommen und verstehen wird, was diese Dichtergemeinde singt und sagt, der Führer dieser Modernsten also, Endre Ady, machte sich heute im Royalsaal einen guten Abend. Das soll im ehrlichen Sinne des Wortes verstanden sein, denn der Dichter fand so viel Anerkennung und Beifall, wie sich sein blutiger Skeptizismus das gewiss niemals hat träumen lassen. Der Dichter scheint diese Wärme und vor Allem den geradezu ungewöhnlichen Zuspruch nicht erwartet zu haben, sonst hätte er seine geistreiche, durchwegs individuelle Conference nicht ganz auf den Ton einer Anklage gegen Budapest und sein Publikum gestimmt. Er konnte sich überzeugen, dass die Hauptstadt des „Mangel an Revolutionen leidenden Landes“ dem Revolutionsdichter ein geneigtes Ohr leiht, seine Gedichte, die er „mit bedauernswerter Ehrlichkeit“ schreibt, gerne hört und ihn auf dem Podium fast so gerne sieht, wie die von ihm mit verächtlicher Geste beanstandeten Minderpoeten von der Sorte Roda-Roda's und Morris Rosenfeld's. Mit Ady, der sich heute durchaus

nicht als „Vertriebener“ fühlen durfte, habe sich das Publikum sehr rasch befreundet und seine Conférence, aus der ihr neuer, keck-herber Ton herausklang, wirkte auf die Zuhörer überaus frisch und unmittelbar. Dieses Auditorium war so enthusiastisch, dass es gewiss dafür gestimmt hatte, dem Lande nebst selbstständiger Bank, getrennten Zollgebiet und der Regiments-sprache auch Endre Ady garantiert werden, wenn Ungarn seinen Frieden haben will. Weniger angesprochen fand man sich von dem vertonten Ady, dem uns Herr Hugo Beretväs bot und mehrere Versuche zeigte, die auf Verse abgezogenen knappen Lebensdramen und die bitteren Lyrismen Ady's in die Sprache der Musik umzusetzen. Es war ein Glück, dass der gefeierte Tenor unserer Oper, Béla Környey diese Kompositionen sang und mit seiner musterhaften Deklamation die Worte Ady's aus dem überflüssigen Musikschwall glücklich herausrettete. Herr Környey hat Ursache, dem Komponisten dankbar zu sein, denn dieser gab ihm Gelegenheit, sich als Kunstpfeifer von einer neuen, durchaus nicht zu unterschätzenden Seite zu zeigen. In den Versen Ady's ist so viel Musik und Rhythmus, dass ein Dilettant damit nicht konkurrieren kann, wobei noch bemerkt werden soll, dass die Hälfte der vertonten Verse weder geeignet noch auch bestimmt ist, die Tondichter zu inspirieren. Erfreulich ist jedenfalls das grosse Interesse, das unser Publikum für Ady, der trotz mancher Pose in Schrift und Gehaben ein reichbegabter und origineller Dichter ist, in so ungewöhnlichem Masse bekundet hat. Der Conférencier ging als gefeierter, von Beifall und Jubel umbrauster glücklicher Dichter heim, als ein Zufriedener, der allen Grund hat, seinen nächsten Abend mit einer Conférence über das Thema „Ich grolle nicht“ einzuleiten.

(Ady Endre-est. A Holnap költőinek és irodalmárainak sokat dicsért és sokat szidott feje, annak a kórusnak a feje, mely a jövőnek énekel, annak a jövőnek, mely majd megérti, amit ez a költőcsoport énekel, tehát ezeknek a legmodernebbeknek a vezetője, Ady Endre jó estét szerzett magának ma a Royal-teremben. Ezt a szó legjobb értelmében kell értenünk, mert a költő annyi elismerést és tetszést aratott, amennyiről az ő vérbeli szkepticizmusa miatt biztosan sohasem álmodhatott. Úgy látszik, hogy a költő ezt a melegséget és mindenekelőtt ezt a szokatlan biztatást nem várta, különben szellemes és mindvégig egyéni előadásában nem ütött volna meg vádló hangot Budapesttel és publikumával szemben. Meggyőződhetett róla, hogy ennek a „forradalmak híján szűkölködő országnak” a fővárosa figyelemmel hallgatja a forradalmár költőt, verseit, melyeket „sajnálatos becsületességgel” írt, szívesen hallgatja és őt legalább olyan szívesen látja a pódiumon, mint az általa megvető gesztussal lesajnált kevésbé értékes költőket, olyanfélüket, mint Roda-Roda vagy Morris Rosenfeld. Adyval, aki ma igazán nem érezhette magát „elűzöttnek”, nagyon gyorsan megbarátkozott a közönség és előadása, melyből kicsengett az ő új bátor-kemény hangja, rendkívül frissen és közvetlenül hatott a hallgatóságra. Ez a közönség olyan lelkes volt, hogy minden bizonnal megszavazta volna, hogy az országnak az önálló bank, külön vámterület és vezényleti nyelv mellett Ady Endrét is garantálni kell, hogy Magyarországon meglegyen a béke. Kevésbé voltak elragadtatva a megzenésített Adytól, melyet Beretväs Hugó úr nyújtott, és több kísérletet tett arra, hogy Ady versekbe tömörített, szűkszavú életdrámáit és keserű líraiságát a zene nyelvére ültesse át. Szerencse volt, hogy ezeket a szerzeményeket Környey Béla, operaházunk ünnepelt tenoristája szerencsésen kimentette. Környey úrnak oka van a hálára a zeneszerző iránt, mert ez utóbbi alkalmat adott neki, hogy mint füttyművész új és egyáltalán nem lebecsülendő oldaláról mutakozzék be. Ady verseiben olyan sok a zene és a ritmus, hogy egy dilettáns nem versenyezhet vele, s

emellett még meg kell jegyezni, hogy a megzenésített versek fele sem nem alkalmas sem pedig nem úgy készült, hogy a megzenésítőt inspirálja. Örvedetes mindenestre az a nagy érdeklődés, melyet közönségünk ilyen szokatlan mértékben tanúsít Ady iránt, aki írásaiban és magatartásában megnyilvánuló némely pózái ellenére is nagytehetségű és eredeti költő. Az előadó ünnepelt, a közönség tetszésével és ünneplésével elhalmozott boldog költőként tért haza, aki elégedett és minden oka megvan arra, hogy legközelebbi előadástját így vezesse be: „Nem haragszom!”)

A PN rövid névtelen cikkben így számol be:

Ady Endre felolvasása

A Royal-teremben ma este nem hegedűművész, nem csengőhangú énekes lépett fel, hanem költő. Ez Magyarországon meglehetősen szokatlan esemény, mert itt a nagy és fényes termekben vagy táncolni vagy énekelni szoktak. Ady Endre ma este került először szemtől-szembe a közönséggel, amely eddig csak híreből ismerte és azt a csatát, amelyet azóta vív, mióta első versét megírta, ma nyerte meg véglegesen. Ady először rövid felolvasást tartott, később pedig néhány versét olvasta fel. A közönség egész este ünnepelte és szeretettel, lelkesedéssel kísérte minden szavát. Ady személyes szereplése adta meg az est karakterét, kivülről még Környey Béla lépett fel, aki bravúrosan énekelt el néhány Ady-strófát, melyeket Beretvás Hugó zenésített meg igen ügyesen. Ady Endre versei magukban is megállják a helyüket, magukban is tökéletesek és nem szorulnak a zene segítségére. Az a néhány kifejező, hol szomorú, hol víg hang, amelyet Beretvás Hugó megütött a zongorán, magától is felcsendül azok lelkében, akik megértik Ady Endre verseit.

A Népszavában Bresztovszky Ernő (be.) közöl beszámolót az Ady-estről:

Ady est volt szombaton a Royal hangversenytermében. Az Ady-poézis mérföldjelző köve volt az a meleg ünneplés, amelyben a fölolvásó poétának része volt. Ady vallomásokkal teli bevezetést és néhány új verset olvasott föl. Tapsolták, éljenezték, kihívták, koszorúkat hoztak neki, — amilyen módon csak közönség tudára adhatja a művészenek, hogy szereti, megérti, méltányolja, azt a módot mind fölhasználták arra, hogy a modern magyar irodalom zászlóhordozójával éreztessék, nincs már egyedül, sokan, igen sokan vannak vele, körülötte megértő emberek.

Ady fölolvásásán kívül egy Beretvás nevű zeneszerző Ady-illusztrációit énekelte Környey, a szerző zongorakíséretével. Beretvás, így mondják, képzett muzsikus. Szerzeményeiből látszik is, hogy igen jól ismeri a zeneirodalmat. Lehet azonban, hogy az én fülem csal, lehet, hogy én emlékszem rosszul ismerősnek tetsző Wagner-és Goldmark-taktusokra, s ez a muzsika egészen eredeti, sőt újító. De ha csakugyan tévednék, akkor sem Ady-versekhez való kompozíciók. Lehetne hozzájuk tetszés szerint választott témával bármely ügyes versfaragóval szöveget íratni. Nem fonódnak össze a verssel. Ady fölolvásásában egyik-másik egészségesebb, mélyebb hatású volt, mint zenei illusztrációja. A zene zavarta a hatást, ahelyett, hogy mélyítette, kiegyensúlyozta volna, mint Reinitz Béla Ady-nótái.

Ez a név — a Reinitz — sokunknak eszünkben forgott ma este. S ha egyik-másik nóta (például a Zozó levele) hasonlatossága Reinitz dalaival nem is tűnt föl mindenkinek és nem is mindenki konstataulta, hogy az eredeti szebb — Reinitz mégis hiányzott legtöbbünknek. Adysabb, igazabb, eredetibb az ő muzsikája, és méltóbb lett volna az Ady-ünnephez és Környey művészetéhez, mint ezek a nehézkes, zenekarra való kompozíciók, ame-

lyek oly nehéz-szagúak, mint maga a pénz, amelynek segítségével még a művészetben is könnyebb érvényesülni.

A Polgár tudósítását Forbáth Imre (-th) írta:

Ady-hangverseny

Ma este a Royalban Ady Endre, Beretvás Hugó és Környey Béla hangversenyt rendeztek. Első eset volt, hogy Ady-dalokat hallottunk a budapesti hangversenypódiumon. Beretvás Hugó tíz dalát adta elő Környey a szerző zongorakisérével. Az új dalok, érdekes és tagadhatatlanul tehetséges dolgok. Beretvás fantáziája eleven, fogékony és differenciált, a zeneszerzői képzettsége szolid, tud konstruálni, tud merni, több mint muzsikuspóéta. Harmóniái eredetiek, a melódiája talán még nem megállapodott, de ritmikája öntudatos, egészséges és formaérzéke ellen nem lehet kifogást tenni. Ökonómiai egyszerűség, halk visszafojtott hangulatok — ide még nem jutott el Beretvás, de van invenciója és ez a fő, tehetséges ember, várhatunk tőle, nem fogunk csalódní. Ady Endre bevezető konferanszát és felolvasott verseit impozáns tetszésnyilvánítás követte. A geniális póéta mellett valószággal tüntetett a közönség, Budapest legelőkelőbb, legintelligensebb irodalmi és hangverseny-közönsége.

A Budapest tárgyilagosa tudósít az eseményről:

Ady estély

A Royal nagytermében ma este rendkívül disztíngvált közönség hallgatta végíg egyik zeneműkereskedő cég által rendezett Ady-estélyt. Ady Endre mielőtt verseinek felolvasásához fogott volna, röviden, mintegy bevezetesként szólott arról az irányról, amelyet ő is képvisel. Majd elszaválta egynéhány valóban szép versét. Ezután Környey Béla, az Operaház tagja, Beretvás zongorakiséréte mellett egynéhány Beretvás által megzenésített Ady-verset énekelt.

A PH névtelen tudósítása is viszonylag tárgyilagosa:

Ady Endre est

Arról az estéről, amely ezen a címen folyt le a Royal szálló nagytermében, a legtöbb hatást a budapesti közönség vitte el. A sokat ócsárolt, kellő irodalmi érzék híján valónak vádolt közönség, amely zsúfolásíg megtöltötte a hatalmas termet, noha „csak” egy magyar költő nevét hirdették cégérül a plakátok. Ez a költő Ady Endre, akitől egyet bizonyíal nem lehet elvitatni: — azt, hogy ami hangos irodalmi érdeklődés kicsalható a magyar publikumból, ő kicsálta. Nencsak Budapesten, szerte az országban mindennütt. Az utóbbi három hét alatt vidéki lapok referátumaiból nagy örömmel értesültünk egy kis irodalmi csapat körútjairól, melynek az állomásai az ország nagyobb városai voltak; a kis csapat emberei változtak, csupán Ady szerepelt állandóan, nyilván azért, mert a körút rendezői tudták, hogy Ady a legfőbb vonzóerő. Ezeknek a vidéki irodalmi esteknek mása tehát a Royalbeli est, csakhogy nagyobb apparátussal, amennyiben Környey Béla, az Operaház művésze is szerepelt valamelyes hiányossággal, amennyiben Környey Béla ajkáról nem hallottuk azokat a dalokat, amelyeket Reinitz Béla zenésített meg és amely dalok a vidéki körút minden egyes állomásán szerepeltek. Ellenben a művészi interpretációban hallottuk egy egészen új embernek, Beretvás Hugónak tíz Ady-dalát. Beretvás minden-esetre bátor ember; bátor ember annyiból, hogy a nyilvánossáig elé a megzenésítés szempontjából olyannyira problematikus Ady-szövegekkel lépett. Tudván, ismervén azokat a nehézségeket, amelyeket egy-egy Ady-vers a

zeneszerzőre ró, Beretvás zeneszerzői kvalitásairól ítéletünket fel kell, hogy függesszük. Annyit azonban máris konstatálni kell, hogy a tíz közül egy, A fekete zongora megzenésítése egészen jól sikerült. Taps persze volt Környey művészete révén olyik dal után bőségesen. Ezen daloknak előtte és köztük esett Ady Endre szereplése. Előbb „író, hallgatóság, poeta és publikum” címen szabad előadást tartott. És a szabad előadás az Ady-versek immáron sablonossá vált motívumainak: a Párizs-szeretés, a halál-előérzet, a túlságos költői-önérzet parafrázisa volt. Szabad előadásul mi minden-esetre mást vártunk, márcsak azért is, mert e versmotívumoknak prózában való elmondása, magának a költőnek ajkáról, sok-sok pózzal jár. De a közönség ünnepelte szívből, lelkesen, nemkülönben ünnepelte, amikor közbül néhány régebbi és újabb versét olvasta fel.

Figyelemre méltó, hogy a 19 éves Németh Andor, aki mindvégig (így az 1938-as Toll-vitában is) Ady lelkes híve volt, a Kelet Népe c. folyóirat dec. 10-i számában fanyalgó beszámolót közölt az Ady—Beretvás estről:

Ady Endre est

I.

Sápadt rajongók, 18 éves diákok beszéltek nekem Ady Endréről. Beszédéről, mely finom és izléses volt, azzal a dacos magabizással telt, mely Góg és Magóg fiára vall. Verseiről: Esze Tamás nótája! Kaposvári délutánok! . . .

November 27-én este 8 órakor szomorúan néztek össze a magyar Pimodán tagjai. Érezték, hogy valaki közülük — a nagy mester — messze tévedt. Összenéztek a fiúk, fiatalok, hervadtak, álombanélők és valamelyik csendes hangon beszélni kezdett:

De ha a piszkos, gatyás, bamba
Társakra s a csordára nézett,
Eltemette rögtön a nótát:
Káromkodott vagy fütyörészett.

Síri kezdett ezen egy szőke, fiatal diák. Szegény még nem tudta, mi az élet és elfeledte vagy talán nem hallotta, hogy a *kell* is van, sőt néha muszáj. . .

Mindnyájan imádkozának pedig: Mi Urunk, a Pénz!

E sorok írójának szívét már régóta megmérgezték Ady Endre meló-diái. Öreg, erdélyi kollégium sötét folyosóján mondogatta már a fiatalság derűs halálfélelmével a komor sorokat. Képzelt fájdalmak okozóját. És így, a megértés összetartó erejénél fogva enged meg magának néhány kérdést:

Mire való volt ez az este? Ady verseit villanyfénynél, zongoraszó mellett terjeszteni? Mi volt ez? Üzlet a poézissel? Ady Endrének, a nagy embernek, ily hangos dobszóval kell utat nyitni magának? Nem. A Vér és Arany el fogja végezni küldetését felolvasások, ünnepélyek ellenére.

Ami pedig Beretvás Hugó zenéjét illeti, se jobb, se rosszabb Reinitz hasonlóan dilettáns zenéjénél és egészen távol áll Radó Aladárnak, sőt Farkas Ödönnek, Csáth Gézának, de még Gál Józsefnek mély és tartalmas Ady dalaitól.

Végeredményben pedig Környey Béla nagy művész, hanem ez az este nem határidő, nem emlék, nem jel a magyar irodalom történetében, csak egy elhibázott és rosszul sikerült üzleti vállalkozás.

A BH-ban (Sn.) szignóval Sebestyén Károly ír az Ady-estről:

(Ady Endre koncertje)

Ma este azzal az eltökéléssel mentem el a Royalba, hogy élvezni és dicsérni fogom Ady Endrét. Végre is ez az ember erős és gyökeres tehetség, amilyen kevés akad. Sohasem esküdtem rá, de ellene sem. Vad és tüzes szépségeit szeretem, hőbortját és mesterségesen nagyra növelt cézárizmusát nem bántam, és ha itt-ott nem értettem meg, tovább lapoztam. Hogy tudatos és önmagából érzi kibontakozni a magyar jövőndőt, a múlt eltiprót, a hagyománygyilkost, azért nem okoltam őt, hanem kritikátlan imádóit, a kullancshadát, melytől ma sem tud szabadulni. Mikor a koncertterembe értem, jámbor szándékom még elszántabb lett: nagy dolog ma, a zenei *smokkság* túltengésének korszakában, tisztán irodalmi programmal ilyen közönséget egybegyűjteni. Mert a Royal tele volt gyönyörű lányokkal, érdekes és bájos asszonyokkal, itt voltak a magyar progresszív eszmék harsonásai és csatlói, milliomosok és szatócsok, színészek és festők, írók és muzsikuskok. És az áhíthatos gyülekezet tapssal fogadta és némán hallgatta a sápadt arcú költőt. De a költő — mint maga is megható őszinteséggel föltárta — rossz előadó, rekedt, fáradt és fárasztó. Nem baj: aki nagyon figyel rá, megértheti. És ez már nagyobb baj. Itt e terem ragyogó világosságában Ady Endre vallomásai mindjárt kezdetben visszasák, aztán egyre szörnyebben hatnak. Arról beszél, hogy halálsejtelmek vannak, hogy nem fog soká élni. Kitérja üldözött, félreértett szíve minden sebeit. Fájdalom, ez nem szép és nem egészséges. Mikor hirtelen, zavaros fordulattal befejezi preludiumát, kitapsolják, és a holnap irodalmának koszorús vezére primadonna módjára köteles bókolni a tapsért. Azután mégis zene következik. A hatalmas, robusztus, csupa egészség Környey Béla fenséges baritonális tenorja misztikus dalokat énekel. A szöveg természetesen Ady Endréé, a muzsika Beretvás Hugó úré, aki a fekete zongora mellett ül és játszik. Ezek a dalok nagyon is követelődzők, laposak, affektáltak, de Környey olyan szépen éneklí őket. Babér jár ki neki érte piros koszorúval. Aztán megint Ady Endre olvassa föl új és régi verseit: köztük sok a szép, a leghatásosabb — ó mily szatíra — egy keserű kuruc nóta Esze Tamásról. Most a sor ismét Beretvás Hugó úron van. Zenéje egyre merészebb. Harsog, üvölt, suttog, füttyörész. A közönség kissé megrémül és arra gondol, hogy fusson, akár van, akár nincs bora, mert rettentő dolgokat mivel ez a fekete zongora. A jámbor szándék akaratlanul is meghíusult. Nincs benne kétség, hogy az első kísérlet, talán egészen a költő hibáján kívül, balul végződött. És mégis óhajtjuk tiszta szívvel, hogy számos követőre adjon. Igaza van Ady Endrének: ha Roda Rodát és Morris Rosenfeldet meghallgatták a pódiumról, a magyar költészetnek is joga van arra, hogy figyelmet követeljen a muzsikuskóttól agyonbitorolt koncertteremben.

A Nyugatban (1909. II. 717.) Csáth Géza szigorúan zenei kritikát közöl Beretvás Ady-dalairól. Ebben többek közt a következőket írja: „... Beretvás Hugó Ady-dalainak itt a fő hibája. Hiányzik belőlük a tartózkodás élkelőssége és az egyszerűség meggyőző ereje. Beretvás melodramatikusan, mozaikszerűen építi. A formáit azonban jól össze tudja tartani. Nem utánoz senkit. A harmóniai nem Debussyéi és nem Strausséi, a melodikájában sok érdekes akad és prozódiaja kitűnő. Öntudatos embernek mutatják őt ezek a dalok, aki tudja mit akar és mit csinál. De egyetlen dala sincs, ama kilenc között, amelyet Környey a Royalban előadott, egyetlen egy sincs, amely tökéletesen meggyőződen hatna. Viszont azután mindegyikben akad néhány meglepő részlet. Ezek a részletek világosan mutatják, hogy Beretvás tehetséges ember és nálunk, ahol híres zeneszerzők

borzalmas prozódiaival komponálnak — ha másért nem — a jó prozódia-
jáért meg kell becsülni őt. Beretvás dalaiban a tartózkodás, a gazdaságos-
ság, az egyszerűség hiánya a legfőbb hiba. Az ő keresettségei és különös-
égei, amit az újságokban — több helyütt olvastam — szemere hánytak,
egyszerűbb, leszűrtebb technikával finomságoknak fognak tetszeni.”

Kevés a megértés és tárgyilagosság a Magyarország nov. 30-i számá-
ban megjelent (hi.) jelű kritikában:

Irodalmi est a Royalban

Népek háborúja és forradalma a modern felfogás szerint nem más,
mint üzlet, s az az irodalmi forradalom, amely a költészet művészi formái-
nak, nemes hagyományainak üzent hadat, szintén nem egyéb, mint üzlet.
Még pedig, úgy látszik, jó üzlet. Erre vall a szombati est, amikor a vállal-
kozó szellemű forradalmárok főhadvezére, Ady Endre rendezett felolvasó
estét a Royalban, ahová drága pénzért annyian jöttek el, amennyit például
a Kisfaludy Társaság ingyenes felolvasásai vagy Shakespeare matinéi ritkán
toborzottak még össze. Mégis örvendetes jelenségeként üdvözölnök ezt,
ha azt jelentené, hogy a magyar közönség irodalmi esemény iránt tanúsít
ilyen meglepően nagyarányú érdeklődést. Ám ezt kötve hisszük. Nagyon
vegyes társaságot találtunk együtt szombaton a Royalban. Írókon és művé-
szeken kívül, kik az úgy természeténél fogva is érdeklődtek az est iránt,
főképpen a főváros ama kerülete volt tekintélyes számmal képviselve, mely
nevezetes arról, hogy fenntartás nélkül hódol meg a hóbort előtt is, ha az
divatos. E városnegyed hölgyeivel azt is elhittették szalonjaik amatőr irodal-
márai, hogy az Ady-versek hallatára a gyönyörűségtől ájuldoznia illik a
modern gondolkozású nőknek, még akkor is, ha a vers értelmét illetően
esetleg kételyek merülhetnének fel. Nagy volt tehát a lelkesedés, mikor a
költő szenvedő arccal a pódiumra lépett s egy konferansz keretében bágyadt
hangon szubjektív vallomásokat tett, beavatván a közönséget a maga lelki
vívódásaiba. Még nagyobbra nőtt a lelkes hangulat, amikor Ady néhány
versét olvasta fel, amelyek közt egy valóban megragadóan szép költemény
is volt, az Esze Tamás komája című kuruc dal, amely arra vallott, hogy a
költőtől igazán szép dolgokat is kaphatnánk, ha tehetségét a beteges föl-
tűnési vágy nem ösztönözné arra, hogy a színfolt-hangulatok költője legyen,
példájával egész sereg tehetségtelen és izléstelen utánczó szabadítván a
magyar költészet mezőire. Az Ady-áldozatok közé tartozik Beretvás Hugó
úr is, aki a költő néhány versét megzenésítette, s az új zene Messiásának
pretenziójával ült szombaton a zongora mellé, hogy hirdesse a jövő zenéjét:
a tört akkordokat, a diszharmóniát és az abszolút melódiátlanságot, mik
a haldokló muzsika delíriumos lázában fogantak. Beretvás úr egzotikus
zenéje a Környey Béla gyönyörű tenorján is megszólalt. Szegény Környey!
Nagyon szomorúan mentünk haza szombaton este a Royalból.

A piszkolódást és gyúnyolódást a Nap névtelen kritikusa kezdi:

Szókcársáda a Royalban vagy a leberetvált zongora

Véres És Aranyos Emberek Jelenlétében Tartotta Meg Szoaréját
Szombaton Este Rops, A Költő, a Főző, A Győző, A Harcos, A Sarcos,
A Forradalom, A Gyorsforradalom. Fekete Zongora Állt A Pódiumon És A
Zongora Alatt A Lipótváros Heverészett S Körötte A Művelt Közép-
osztály Tizenöt Éven Aluli Elemei Legelték A Zöld Fűvet S Az Illatos
Virágokat, Amiket A Költő Átnyújtott Nekik. Az Est Maga Úgy Kezdődött,
Hogy Harsogóviharzaporföregtegorkánputypuruty Taps Közepette Meg-
jelent A Pódiumon Rops És Felolvasta A Következő Konferanszot:

— Én, Én, Én, Szén, Szén, Szén, Mén, Mén, Mén, Kén, Kén, Kén,

Szanatórium, Orvos Meghalok, Meghalok, Én, Én Halok Meg, Meg Én Halok, Én, Orvos, Én, Szanatórium, Szana Én Tórium.

Bömbölő Tapsroham. Rohadt Tapsbömb. Tömb. A Költő Nadrágjából Kifogják A Gombokat. Versek Következnek. Ugyanattól, Ugyanannak Személyes Előadásában. A Terem Megőrül, A Royal Szolgáit A Levegőbe Dobják. Délszaki Növényeket Hoznak: Pálmát, Banánt, Álóét, Purgót, A Zongorából Kifogják A Hangokat, Környeit A Dobogóra Tépik, Hol Is Ő Énekelni Kezd.

*

bizonyos beretvás hugó szerezte ama zenét, ami itt énekelve lett, ezer forintért szerezte nem a zenét, hanem azt a tény, hogy őtől itt énekelve legyen, mert ő zeneileg SENKI, aki a kótafejekről azt hiszi, hogy azokat legyecskék szülik, midőn gyomruk elszorulván, kótapapíron karlsz-bádilag sétálnak. ezen zeneszerző kilétéről azelőtt csak faiparos körökben voltak tájékozva s ezentúl őt mint egy nagy zenecsodát kell tekinteni, aki szívesen odaadi a pénzt, csak hogy a royalban zenélhessen. ő, a beretvás, folyton ütötte a zongorát és az énekes kétségbeesett, hogy mit csináljon a hangokkal, végre is leénekelte őket, a terem megint fölfordult, többen örömlében megfürödtek és megberetváltak, tudniillik úgy, hogy beretvás lezongorázta az arcukról a bőrt.

*

Na és minek folytassuk? Megint jött a költőkirály, a nótacsászár, a Rác Kóczi, a dalpápa, a lyrai lant, a zengő, a pengő, a forint, a korona. Előbb monoplánon, majd egy benzinnel fűtött autogrammon, aztán lovon, aztán mint milléniumi díszemlék, mint mauzóleum, mint linóleum, mint petróleum, az emberek agyvelőcafatkákkal dobálóztak, egymás zsebébe borultak, pofon nyalták egymást, a költőt spirituszbá tették és a spirituszt leitták róla. És e sorok írója megpukkadt az irigységtől.

A Pesti Futár az elsőik közt használja ki az újabb lehetőséget Ady támadására. Igaz, ha gúnyos hangú szerkesztői üzeneteit olvassuk, úgy tetszik, nem is hagyta abba a duk-duk ügy óta. 1909. okt. 30-i számában a következő szerkesztői üzenetet olvashatjuk: „Bakfis. 1. Ady Endrének egyelőre még nincs szobra. De lesz minden bizonnyal, remélhetőleg még életében. 2. Nem magyarosított név.” — A Royal teremben tartott előadás után, dec. 4-i számában pedig nagy cikket közöl Esti levél. Ady címmel. A cikk Porzsolt Kálmánt gúnyolja, aki a Pesti Hírlapban Tóth Béla utóda-ként az Esti levél c. rovatot írta, Zsolt aláírással. A Porzsolt modorában írt hosszú paródiának csak elejét és végét közöljük:

„A közönség mostanában nagyon lelkesedik egy fiatal poéta gyerekért. Bizonyos Ady Endréért. Több kötet vers szerzője, egy egész modern költőiskola apostola az az Ady. Itt az ideje tehát, hogy én a zseniális kritikus és publicista, szintén ne sajnáljak néhány szót szólni érdekében. Végre is úriemberek vagyunk mind a ketten és idehaza a „gyűlölség-országban” legalább az úriemberek tartsanak össze.

Megboldogult szerkesztő és laptulajdonos koromban a Fővárosi Lapokat száztizenkét éven keresztül én szerkesztettem, Gyakran fedeztem fel fiatal poétákat. Soha nem voltam irigy ember és akiben megpillantottam a tehetség szikráját, hát felkaroltam. Nem tehetek róla. Bolond jó szívem van, kollégáim a megmondható, hogy egész sereg koldus áll naponta ott a szerkesztőségi ajtó előtt. Engem lesnek. Ezek az én koldusaim. Én tettem őket koldussá. Megboldogult népszínházi direktor koromban. De ők engem is koldussá tettek. Ilyen az élet „Gyűlölség-országban” Persze másutt már régen szobrom volna. De itt nem. Itt elsikkasztanak a befolyt

pénzeket. A befolyt pénzek kifolynak. Itt minden második ember sikkasztó vagyok. Kevés ember mondhatja el magáról, hogy megmenekült az igazságszolgáltatás karmái közül. Itt ebben az országban, ahol egymást ölik a hírlapírók, még ez sem dicsőség.

De beszéljünk Adyról. Légrády Imre barátom és szerkesztőm a legjobb magyar író és vadász, mesélte nekem egy poloskavadászaton: „itt „gyűlölség-országban” kétféle embert ismerek. Egyik fele az embereknek írja a verseket, a másik fele kiadja azokat.” Mire én megjegyeztem, hogy be nem veszi a verseket senki?

(...)

Ez az Ady úriember. Nemes ember. Tehát jó költő. Van egy verse: A fekete zongora. Megboldogult színműíró koromban színművet írtam volna arról az egy dalról. Olyan szép. Eszembe jut egy zsidó tréfa. Két ószeres vasúton utazott. Az első osztályra váltottak jegyet, mert jó üzletet csináltak. Mellettük ült egy tiszt. Elegáns világhi. Egyszerre az egyik zsidó vakarni kezdi a fejét és odasítja a másiknak, hogy te Slajme, nem érzed, ettől a katonától tetűt kaptunk?

Így vannak itten a költők is. Szidják Adyt, hogy bogarakat kaptak tőle. Holott... De ne bántsuk egymást.

Zsolt”

Ugyanebben a számban a következő szerkesztői üzenetet találhatjuk:

„Sternberg zongorakirálynak. Helyben. Óva intjük önt attól, hogy a múlt heti helikohni Ady-ünnep diadalmas sikere ötletéből az összes raktáron lévő zongoráit feketére suvickoltassa ki. Ez állatkinzás volna, mert végre is a zongora nem más, mint tollatlan háromlábú állat és három lába azért van, mert két lábon nem tudna megállani. Két lábon csak a tollasok tudnak megállani, feltéve, hogy két jó könyökük is van, tyúkszemük pedig nincsen, szóval tyúkszemtelenek. — Ami kérdést pedig hozzánk a jó és irodalmi stílus reklám tekintetében intézett, arra feleletünk a következő: Ma csak két igazi irodalmi siker van Magyarországon: Az egyik a Tolnai Simoné, a másik Ady Endréé. A különbség a kettő között csak annyi, hogy Tolnai homlokverejtékes amerikai stílus munkával tegnaptól mára lett olyan valakivé, aki, ha nem nagy nívón is, de mégis a nyomtatott betű megszokására és az olvasásra kapatta rá a magyar publikumnak azt a részét, amely előbb nem olvasott. Ady Endre ellenben nála sokkal többet tett: nem reklámmal nyitott utat a magyar irodalomnak, hanem irodalommal törte fel a magyar ugart a reklám számára. Sokan abba hálnak bele nálunk, hogy élniük muszáj. Ady Endre tűrhetően megél abból, hogy mindig haldoklik, máról holnapra. Igaz, hogy vigyáz is az egészségére és figyelemmel kísérve a lapok legjobb irodalmi rovatát, a hirdetéseket, csaknem mindennap bevesz egy adagot a jónevű Beretvás-pasztillákból, hogy ne fájjon a feje. Mert nem oda Roda-Roda, nem kellene Budapestem ma már német és francia irodalmi svihákok, megállunk mi a magunk lábán is. Láss a t. zongorakirály, ez az az út, amelyen haladva ön elér a siker, a portékaeladás cukros napnyugatára. Tegyen közzé irodalmi ízű reklámokat a lapok hirdetési rovatában és a siker nem marad el, ön el fogja Ady az összes zongoráit, ha nem feketék, hanem hupikékek is.

u. i. Lipótvárosi. 1. Ady Endre szerdán a Lipótvárosi kaszinóban énekelt. Nagyon szép, határozott althangja van. Mindenkit meglepett hangjának mélyége és ószinte melegsége. Nagy sikere volt. 2. Ön Adyhajszálak gyűjtésével foglalkozik? Gratulálok. És mit csinál a hajszálakkal? Csak nem nyit vendéglőt!”

A dec. 18-i számban ismét visszatérnek a témára ugyancsak a szerkesz-

tői üzenetekben: „Költő. Az Ady-versek zenéjének zseniális szerzője, Beretvás Hugó úr igen tisztességes polgári családból származik. Az apja Reinitz bácsi közismert és jónevű kalapkereskedő volt. Sokáig habozott, hogy mit csináljon a fiából: kalaposinast vagy mást. Reinitz (Beretvás) Hugó úr nem akart kalaposinas lenni és zeneszerző lett.”

A Borsszem Jankó új rovatot nyitott a budapesti Ady-est után. Dec. 5-i számában Titán Laci contra Duk-Duk Bandi címmel az alábbi bevezetővel közli a lap új Ady-paródiáit:

Kedves Borsszem Jankó! Mint egyike azoknak, akik Ady Endre recte Duk-Duk Bandi költő- és világbúval hígított párizsi honfitárs bámulói, jelenlétemmel tiszteltem meg a Royal-hotelben rendezett irodajlomi hangversenyt. Ott végighallgatva a nyugati költőcezárnak, sőt a költők Haverdamariskájának rimes szóösszetételeit és mondatfűzéseit, bátorodom a *plágium* vádját emelni a Szajna vizén és jófajta borovicska abszinten fölhízott lánnglelkű lyrai Felség ellen. Bizonyíték gyanánt bemutatom 25 évvel ezelőtt írt s akkor a rideg közöny és megnemértés tengerébe merült remekeimet:

A fekete orgona

Szóke hangszer: bűg, ugat és bőg.
Fusszon, aki ma nem koma!
Ez a fekete orgona.
Vak mestere zúzza, zilálja,
Ez az élet fizikája,
Ez a fekete orgona.
Gyomor korgása, fül harmatja,
Ősz és bőszen zenebona,
Ez mind, mind: ez az orgona.
Nagy lábujjam kacagó vére,
Kiömlik az ő ütemére,
Ez a fekete orgona.

A székem hívogat

Leülök. Oh székem,
Oh székem, azelőtt,
Azelőtt ágy voltál,
Ágy voltál: Schöberl-szék,
Schöberl-szék, erő-tor,
Erő-tor, halálfej,
Halálfej, ökörszem,
Ökörszem, csók-kuvasz,
Csók-kuvasz, seb-otthon,
Seb-otthon, közillem,
Közillem, hadastyán,
Hadastyán, legelő,
Legelő, levéltár,
Levéltár, bányarém,
Bányarém, benoid,
Benoid, monoplán,
Monoplán, uvertűr,
Uvertűr, stipl cséz,
Stipl cséz, fájv o klok;
Fájv o klok, keszkenő,

Keszkenő, tollpamat,
Tollpamat, remete,
Remete, pemete,
Temete, remete.

A halál vonatán

Böff-böff, robogunk
Kazános ördögszekéren,
Tolonckocsin
Éljen Stephenson! Éljen! Éljen!

Röff-röff, csupa sár
E kinglyó rühes harca
De áporog
Az én arcom s a Léda arca.

Lötty-lötty, a Halál
Kacag, mert rajta ültünk,
Csúf az Élet,
Éljen. De mi kiröpültünk.

E mutatványok alapján bátorkodom szíves véleményüket kérni. Egyben fölkérem b. lapjuk háziügyészét, kegyeskedjék nevemben I. Ady Endre, illetve Halhatatlan néven *harminchatodik Rácz Bandi* cigányköltő-
király ellen az illetékes parnasszusi járásbírósnál a szükséges lépéseket
mielőbb megtenni.

Mély tisztelettel

Titán Laci
egy tönkretett bánatos

Ugyanebben a számban még a következő viccek foglalkoztak Adyval:

Irodalom

- Ön is Ady-párti, Ricinus úr?
- Az én!
- Ugy-e óriási? Montblanc, Eiffel-torny, Himalája!
- Hegycsúcs, Tengerfenék!

Együtt — Mily lesújtó, hogy nem bírjuk megérteni.

A lila koncerten

Egy tizennyolcéves szakállas ifjú: — Mit szól Hozzá, Őhozzá? Én már odavagyok. Ah!...

Egy lipótvárosi hölgy: — Ha fiam születik, Endre lesz a keresztnéve. Viselje örökkön a költő nevét! (*Elájul a kéjtől*)

A szakállas ifjú: — Az Istenért vigyázzon. Ilyenkor nem ajánlatos az Ő verseit hallgatni.

És egy szerkesztői üzenet: „Sz — ő. Ezek bizony gyöngécskék. Az eredeti nyugatos versek sokkal különb paródiák.”

A dec. 12-i számban folytatódik a paródiasorozat:

Duk-Duk Bandi a zongorán

Alattvalóim, nimandok! Én egy törődött aggastyán vagyok, akinek vére rég kiömlött a töretlen magyar lyrai ugaron. Ne szóljatok hát közbe, ha beszélek, mert ez részben nem illik, részben undorító, részben úgyis

olyan hülyeségeket beszéltek, kedves fizetett senkik, hogy a bődülettől egy szuszra harminc halhatatlan költemény csorog ki elismert ösztöndíjas vénámból. Adolphe, hozzon még egy abszintot, de a sligovicából. És adjon egy Pallas-Lexikont, hogy új szavakat keressek ki belőle. Most pedig figyeltem, kuss!

Megrepedt a halántékom

Érezni, vérezni
Kimenni, bemenni
Bemenni, kimenni
Hajózni, nevetni,
Levetni, utálni,
Vadulni, kuszálni,
Makogni, mekegni,
Nyafogni, nyefegni,
Böfögni, röhögni,
Bömbölni, köhögni,
Zilálni, pipálni,
Fölélni, kiválni,
Búsulni, szaladni,
Böngészni, nem adni,
Mi ez, mi ez — kérde
(Szálljon rád a tífusz)
Szerelem? Dicsőség?
Nem! — Infinitívusz.

A következő paródia eredeti szöveggel közli a Jó Csönd-herceg előtt c. verset, csak címét változtatja meg így: Éjjel sétálok. Végül az alábbi paródia zárja az eheti csokrot:

A nyakukba vettek

Unom a pofátok,
Derék bámulóim
Derék bámulóim
Unom a pofátok.

De kullancsok vagytok
Ragya üljön rátok.
De kullancsok vagytok
Unom a pofátok.

Már befoghatnátok
Pogány ferde szátok
De kullancsok vagytok
Ragya üljön rátok.

Pogány ferde szátok
Vérhullámos átok
(Ugy-e, szép a jelző?)
Unom a pofátok.

Híveim, emberek,
Én koronát váltok
Aztán: dicsérjeteK,
Ragya üljön rátok!

Így jó. Te mégysz a Newyorkba és hirdeted új érzéseimet, eszméimet, differenciáltságomat, transzcendentalizmusomat, überpoétavoltomat. Ugyanezzel a küldetéssel te az Otthonba, te a redakciókba, te a lipótvárosi kaszinóba, te a vidékre mégy. Szerveztétek jól az ellenállást is, mert e nélkül nem élek, elveszek. Legalább húszan szídjának, marjanak, s kiáltsanak rám örültet. Ez napiparancsom. Adolphe, még egy abszintot, abból a tavalyi törkölyből.”

A Borsszem Jankó dec. 26-i számában ugyancsak Duk-duk Bandi a zongorán címmel közlik a heti paródiákat. Csakhogy ezt kép is díszíti. A Sternberg zongorakészítő cég reklámja Ady képével.

„Alattvalóim, nímándok! Én egy őszfürtű haldokló dalcsarnok vagyok, egy kúteges versmedence, egy halhatatlan lyrai óceán, amiből nem lehet csak úgy máról-holnapra mindent kiszivattyúzni. Akármilyen bődületes kínjaim vannak, naponta csak kicsurog a könnyökömből, esetleg a hónom aljából 60—70 költemény. Ne higgyétek, hogy ez termékenység. Én egy meddő férfi vagyok, rideg, kietlen; az én nemes költészetfám csak percenként érlel gyümölcsöket. Adolphe, adjon egy pohár abszintot abból a tavalyi borovicskából, hadd permetezzem pogány párizsi Egyéniségem.

Nocturne Es-dur

A tudóm csörömpöl	Mögöttem hazug had
A vesém csörömpöl	Ady-kéjtől zúghat,
A szívem dörömböl	Ady-verstől pukkad,
Bánatból, örömből	Rám bankárlány bukhat:
Kivettem a részem.	Fütyülök én mindenre,
— Evvé, hajhó! —	— Evvé, hajhó! —
Kibújok egészen	Hógépre, földszintre,
Ős-üki bőromból	Van cipőmön lyuk hat.

Másodiknak eredeti szöveggel, eredeti címmel közlik Ady Most pedig elnémulunk c. versét. Majd ismét paródiával folytatják:

Románc

Párisba jött egy legény,
— Tillárom, csuhaj! —
Csóktifuzsos volt szegény
(Tillárom, buhaj.)

Párisban volt egy leány
— Trallala, kuku —
Gyehennás véroceán
(Trallala, tyutyu.)

Párisban mámortoron
— Hé hopp, hoppla hopp —
Fölszívta egymást két rokon
(Éhkopp, koppla kop.)

Úgy találta egy idegen
— Brrr! Brrr! Halihó! —
Mint foltot perzsa szőnyegen.
(Ady új, Ady jó.)

Mit bámultok azzal a ronda, kifejezéstelen pofátokkal? Mit néz maga úgy rám, Svarc, mint aki kocsikenőcsöt nyelt! Térdre, rongyos csőcselék!

Legyetek oda a kéjmámorgyönyörűdvőtől, hogy együtt szívhatjátok velem azt a levegőt, amit lyrámmal megfertőzők. Így ni, és most még egy abszintot Adolphe, gabonával spriccelve.

Végül A Hét sem maradt el, mely a duk-duk ügy óta Ady legádázabb támadói közé tartozik. Dec. 5-i számában így szellemeskedik Maitre Jacques (Bródy Miksa)

A költő felolvas

Modern színűnű, amelyben a személyek jellege és jelleme a dialógusok folyamán domborodik ki. Kezdődik! Őrült zsvvaj; aztán őrült csend. A pódiumon megjelenik a költő. A nézőtérén őrült „Ah!” sóhajok.

KÖLTŐ (ujjaival kiforgatja a felső szemhéjait, szeméinek csak fehére látszik. Monoton énekléssel) Én me-e-e-eghalok! (Az e-n van a hangsúly és a skála egy fokával magasabb a többinél. Olyan, mint az üveges tótok kiáltása.)

A SZÉP KREPFNÉ: Ah! mon dieu! Ah! mon dieu!

KÖLTŐ: Én me-e-eghalok! (Úgy mint fent.)

FEHÉRRUHÁS LEÁNYOK: Mi kéjek! Mi kéjek!

KÖLTŐ: Én kétszer halok meg!... Én háromszor halok meg!

EGY TIZENKILENC ÉVES SZAKÁLLAS TUDÓS (önfeledt mámorban megeszi a szakállát).

KÖLTŐ: ... Én szeriesben vagyok! Én kilencszer halok meg.

EGY BAKKARAT-JÁTÉKOS: Mondjon passz la mént!

KÖLTŐ: Én tüdöt pökök már!...

A SZÉP KREPFNÉ: Ah! mon dieu! Ah! mon dieu!

KÖLTŐ (énekelve): Ha adnak tíz forintot, ötször pökök tüdöt.

FEHÉRRUHÁS LÁNYOK: Mi kéjek! Mi kéjek!

KÖLTŐ: Én himlős vagyok! (Az i-betűn a hangsúly.)

A SZÉP KREPFNÉ: Ach Gott, ach Gott, ach Gott! er stirbt!

KÖLTŐ: Én nekem már a csontomban van a himlő...

FEHÉRRUHÁSOK: Mi kéj! Mi kéj! Mi kéj!

(Egy vidéki tanfelügyelő írnok költő, akinek a kultúra mindent adott, csak fogakat és cipőt nem, leborul a földre és a lábujjairól lerázza a körmeiket.)

KÖLTŐ: Én me-e-eghalok! Akik hajlandók öt forintot ráfizetni, azoknak a szomszéd szobában megmutatom a sebeimet. Addig majd a zeneszerző eléneкли dalaimat...

A SZÉP KREPFNÉ: Ach Gott, ach Gott, ach Gott! Ne hagyják meghalni! (A költő a nézőtér felével elvonul.)

ZENESZERZŐ (zongorához ül és énekel. Gyors és vidám tempó):

Én meghalok, én meghalok!

Tralalala-la

Illés szekerén, nem gyalog

Tralalala-la.

Síratok száraz szemmel

Én meghalok nagy M-mel

Tralalala-la! tralalala-la!

Ez az igaz magyar zene

Tralalala-la,

Egye meg azt a bús fene

Tralalala-la

S vakuljon meg, mint vak Botyán

Aki ide bejött potyán!

Tralalalala-la! tralalala-la!

(A közönség befogja a fülét.)

RUSZT JÓZSEF: Tyú! teremtetét buráját!

FEHÉRRUHÁS LÁNYOK: Mi kék! Mi kék! Mi kék!

(Megjelenik az esztétikus.)

ESZTÉTIKUS: Én és a költő szültük a magyar Igét...

RUSZT JÓZSEF (közbeszól): És én is, teremtetét buráját! Én is szültem.

A SZÉP KREPFNÉ (aki nem tud magyarul): Ja, bitte den Ruszt nicht vergessen!

ESZTÉTIKUS: Az irodalom el volt hanyagolva, mert én még akkor nem voltam. Arany János egy közönséges tanító volt, nem mint én cukorgyár-résztvevényes...

RUSZT: És mint én, kanavász-főnök.

ESZTÉTIKUS: Sokat jártam külföldön és valahányszor a nagy német vagy francia nemzet tagjaival találkoztam, végignéztek rajtam, és így szóltak: „Nincs rondább nép a magyarnál!”

A SZÉP KREPFNÉ: Und wie recht haben die gehabt!...

ESZTÉTIKUS: És így jártunk valamennyien mi fiatalok.

RUSZT JÓZSEF: Igen, mi fiatalok, teremtésit neki, buráját.

ESZTÉTIKUS: Hazajöttem és a költőt megtermékenyítvén, megszültük a magyar Igét. Az egész nem került többé néhány ezer koronánál. Néhány forintért megvásároltuk magunknak az ízlést, s most házalunk vele vidéken és Pesten. Szóval előbb voltam én, aztán Ő, aztán az Ige és végül az ízlés. Most pedig átadom a szót a költőnek. (Költő ismét megjelent.)

KÖLTŐ (ledől az asztalra és bömböl): Én me-e-eghalok!...

FEHÉRRUHÁS LÁNYOK: Mi kék! Mi kék! Mi kék!

KÖLTŐ: Én vagyok a szent, a nagy Sz-betű és Ruszt József az ő prófétája...

FEHÉRRUHÁS LÁNYOK: Mi kék! Mi kék! Mi kék!

(Ruszt felmegy a pódiumra és a költővel együtt beburkolózik lilaszínű ködbe. Aztán mindketten a földre borulnak, a költő ráül Ruszt arcára. A nép leborul.)

Most következnek történekek:

A szép Krepfné „Ó véj!” kiáltással szomszédja karjába csempészi újdonsült magzatát.

A szép, de májbajos Bütykösné Dovidius Naso keblére hull.

A szép Tajfelné virágokat szór a pódiumra, a pódium visszaszórja a virágokat.

Dovidius Naso hatosokat szór a költőknek, akik lélekjelenlétüket fel-függesztve, rárohannak az ezüst borjukra és imádják azokat.

A tudósok kitépett szakállcsomókat szórnak a fehérruhás leányoknak. A háttérben megjelenik a Vörös Hajnal — cipőkenőcsgyáros — és glóriával vonja be az egész társaságot.

A költő hirtelen elillan, magára hagyva Ruszt Józsefet, aki a lilaszínű ködben hasonlít a Dalai Lámára.

A költő felül Illés szekerére és elhajtja a Bableves-csárdába.

(Függöny.)

Az Aradi Közlöny 1909. nov. 12-i számából kiderül, hogy Ady a Poéta és publikum szövegét vagy legalábbis ahhoz hasonlót a nov. 11-i aradi Ady-esten is elmondta. A „Holnap” Ady-estélye c. tudósítás erre vonatkozó része a következő:

...Az erkölcsi siker oroszlánrésze a vezért: Ady Endrét illeti meg, aki versei felolvasása előtt rövid bevezető előadást tartott, amelyből az ő szomorú lelkivilága és elkeseredettsége tükröződött ki. Ady hosszasan,

kissé bizarr és nagyon szubjektív módon szólt az ő nyilvános szerepléséről. — Azon senkisé is ütdött meg, — mondotta — hogy Budapesten egy Roda Roda is felolvashatott és Morris Rosenfeld is pódiumon kereshette föl a maga publikumát. Ő reá könnyen kimondják, hogy kortesutakat tesz s szerénytelen. Úgy érzi, hogy joga van látni a maga közönségét, felkeresni, beszélni vele. Aminthogy megfélemlítve és félve se meri tagadni, hogy ő igenis eleven korában jogot formál legalább a kamataihoz a halála utáni járandóságoknak.

Íme a költő őszinte, szinte ridegen leplezetlen önvallomása, amelyben benne van az elkeseredett, de harcosan büszke, a szomorú, öntudatos, az energikus Ady karaktere. . . .”

A Holnap aradi Ady-estjén Adyn kívül még Emőd Tamás, Manojlovics Teodor és Franyó Zoltán is felolvasott. Különösen érdekes volt Manojlovics felolvasása, mely A Holnap lényege, céljai címmel élesen szembeszállt Rákosi Jenő és mások Holnap-ellenes támadásaival. Manojlovics cikkét teljes terjedelmében közli az aradi Függetlenség 1909. nov. 12-i száma. Ugyanitt olvasható Emőd és Franyó előadásának szövege is. Mivel Ady előadását csak a fenti kivonatban közlik az aradi lapok, feltételezhető, hogy ebben a formájában rögtönzés volt és a budapesti felolvasás előtt nyert írásos, majd a HSz-ban végleges formát.

Mj: VT(56.); Vál. (289.); Isz (262.); Ai (272.); Pp (321.); KF (234.);

4. *Az isten az irodalomban.* Ny 1910. febr. 1. I. 204. l. — Figyelő — Ady Endre

*Lengyel Menyhért megírta már itt egyszer, hogy az Isten egyre ünnepel-
tebb valaki lesz mostanában:* a Nyugat 1908. aug. 16-i számában (II. 49.) Isten címmel elmélkedett a kérdéstről, Ady istenes verseivel példázva a művészetben ez idő tájt kezdődő istenkeresést: „És csapzott fejfel nézünk bele a világba, a nagyszerű törvényszerűség és értelmetlen zagyváság e furcsa keverékébe, s mivel semminek a végire járnai nem tudunk, s odavagyunk a csodálkozástól, melyet egy szál virág, vagy egy állat látása idéz fel bennünk, s mert mindegyiknek a létezése, életrendelése és kifejlődése majd csak olyan titok, mint a saját magunké, — utoljára is elfáradunk és átadjuk magunkat a belső lírának, mely megnyugtató folyamként fakad fel bennünk: „Oszlik lelkemnek barna gyásza, nagy fehér fényben jó az Isten, hogy ellenségim megalázza.” Igen, ilyenkor ír Ady Endre gyönyörű verseket az Istenről, ilyenkor hagyjuk el a pozitivistákat, s kezdünk a metafizikusok felé vonzódni. (...) Mintha ezek a gyötrődések és szenvedések, a biztos alapok elhagyása s új hit után való lázas kutatás, a kétségbeesett Istenkeresés, a titkok fátyola mögé való bebúni akarás, a nagy belső sírás „az életfa alatt”, mégis átfinomítanának bennünket, s képessé tesznek majd új, magasabb rendű és persze egészséges életfelfogás befogadására. Ez a szenvedő, kereső és nyugtalan korszak, amelybe máris kötésig benne vagyunk, s melyben lázas álmú próféta költők sírámai zengenek fel, nagyon produktív lesz.” — *André Gide új könyve, a „La Porte étroite”*: magyarra A mennyország kapuja címmel Gyergyai Albert fordította. Megj. először Franklin¹1944., legutóbb pedig Pásztorének. Négy kisregény. c. kötetben Európa Kiadó 1970. Címe a regény bibliai mottójából származik: „Efforcez-vous d’entrer par la porte étroite.” (Igyekeztek bémenni a szoros kapun. Lukács XIII. 24.) Témája Jérôme és unokanővére, a néhány évvel idősebb Alissa gyermekkoruk óta tartó szerelme, melybe beleszól a kisebbik leány, Alissa húgának hirtelen fellobbant szenvedélye Jérôme iránt. Alissa elhatározza, hogy húga javára lemond Jérôme-ról. Ez az áldozat azonban vallási rajongást vált ki

belőle, melyben végül is felőrldik. A be nem teljesedett szerelem egyre erősödik, és a lemondás céltalan áldozata fizikailag is tönkreteszi a lányt. Utolsó éveiről írt naplójával fejeződik be a regény, melyben a vallásos rajongást időnként megkísérti a szkepszis. Halála előtt írt naplójában ilyeneket olvashatunk: „O, Uram, elérek-e Hozzád istenkáromlás nélkül? (. .) Szeretnék most meghalni, gyorsan, mielőtt újra észrevenném, menyinyire egyedül vagyok.” (André Gide: Pásztoinének. Budapest 1970 255.1.) — *Fontos dolog, hogy félig protestáns ember* A Mercure de France 1909. dec. 16-i számában, ugyanabban, amelyben De Gérando támadása megjelent (l. Une lettre de M. Endre Ady c. cikk jegyzetét a 279. lapon), olvashatta Ady L. Dumont-Wilden tanulmányát André Gide-ről. Itt olvasta többek közt azt is, hogy Gide anyja normandiai katolikus családból, apja pedig Uzès-i protestáns családból származott. — *soha hasonlóbb embert írói és emberi kialakulásában nem találhatnék — magamhoz: minden bizonnyal a fenti tanulmány egyes megállapításaira alapozza Ady ezt az összehasonlítást.* Idézi pl. Dumont-Wilden tanulmánya Ernest Charles véleményét, mely szerint Gide hírnevét is először kis beavatott kör teremtette meg: „Sa renommée a pris son essor dans un petit monde d’initiés. Elle est assurément l’œuvre d’un cénacle, mais d’un cénacle qui s’est recruté dans beaucoup d’autres cénacles, et qui devient peu à peu et proprement, le cénacle d’André Gide. On a murmuré son nom avec insistance, avec force. Aujourd’hui on n’est pas éloignée de le crier.” (Hírneve a beavatottak kis körében kezdődött. Kétségtelenül egy kis csoport műve, mely sok más csoportból került ki és amely lassanként sajátosan André Gide köre lesz. Állhatatosan és erőteljesen suttogták a nevét. Ma már nincsenek messze attól, hogy kiáltásák.) Ez a pályakezdetés emlékeztethette Adyt a sajátjára. Majd így folytatja a cikkíró: „André Gide semble se dégager de ceux qui furent ses premiers compagnons de lutte ou d’activité littéraire. Il accède seul, isolément, à la gloire — et parce qu’il est André Gide. Mais aussi parce que son œuvre, d’abord adressée au petit nombre, donne la formule la plus claire, et la plus nette, et la plus noble de ces tourments de l’âme actuelle qui atteignent plus ou moins distinctement le plus grand nombre et qui nous passionnent tous à certaines heures, alors même que nous nous sentons incapables de les analyser ou de les formuler. C’est ce qui fait l’intérêt exceptionnel de son œuvre et de sa personnalité.” (Úgy látszik André Gide most megválnak azoktól, akik első társai voltak a harcban és az irodalmi munkásságban. Egyedül, magányosan jut el a dicsőséghöz — mert ő André Gide . . . De azért is, mert műve, mely eleinte kis közönséghez szólt, a legtisztábban, a legvilágosabban, a legnemesebben fogalmazza meg a modern léleknek azokat a gyötrelmeit, melyek kisebb-nagyobb különbséggel utoléri a legtöbb embert, és amelyek mindnyájunkat gyötörnek bizonyos órákban, ha képteleneknek érezzük is magunkat, hogy analizáljuk vagy megfogalmazzuk azokat. Ez az ő művének és személyiségének különleges jelentősége.) — Bizonyára közel állt Adyhoz Gide írói jellemzése is, ahogyan a cikkben olvasta: „André Gide est un auteur difficile: il ne s’offre pas au lecteur. Même dans ses livres d’humour, Paludes ou Prométhée mal enchaîné, il repousse l’ami frivole qui cherche dans l’écrivain l’amuseur des jours moroses. La littérature est, pour lui, ce qu’il y a de plus sérieux, et il est aussi vain à ses yeux de vouloir pénétrer l’émotion artistique sans y être préparé, que de vouloir s’enivrer des grands rêves métaphysiques sans s’être assimilé la langue spéciale qui en donne le clé.” (André Gide nehéz szerző: nem kínálja fel magát az olvasónak. Még humoros könyveiben is, a Paludes-ben vagy a Rosszul leláncolt Prométheuszban is elutasítja a léha barátot, aki az íróban borus napjainak

mulattatóját keresi. Az irodalom az ő számára a legkomolyabb dolog a világon és hiába akarunk szerinte eljutni a művészi megrendüléshez anélkül, hogy felkészüljünk rá, anélkül hogy meg akarnánk mámorosodni a nagy metafizikai álmoktól, anélkül, hogy megtanulnánk sajátos nyelvét, mely a kulcs hozzá.) — Vagy Gide egy másik írói vonása: „La sincérité! C'est peut-être le trait caractéristique de la physionomie littéraire de M. Gide... Je hais tous les gens à principes, dit Ménélaque, un des personnages de l'Immoraliste, ils sont ce qu'il y a de plus détestable en ce monde; on ne saurait attendre d'eux aucune espèce de sincérité; car ils ne font jamais que ce que leur principes ont décrété qu'il fallait faire, ou, sinon, ils regardent ce qu'ils font comme mal fait.” (...) L'homme à principes, c'est celui qui veut enfermer la Vie dans une formule qu'il n'a pas inventée, celui qui prend au sérieux son masque, croit à sa propre hypocrisie et se plaît à s'ignorer soi-même. C'est le „primaire” de la morale néophyte, de la „librepensée”, rat d'église, catéchumène de la religion socialiste. Rien de plus hostile à la nature droite, conquérante et raffinée d'André Gide. L'homme à principes pour lui et pour les esprits de sa race est le premier ennemi que chacun se découvre en soi, et l'ivresse de la liberté est le premier mobile qui anime celui qui ne veut devoir sa vertu qu'à lui-même. La conquête de cette liberté, c'est déjà tout un voyage, et le point de départ d'un esprit comme André Gide, c'est le dernier terme de bien des vies.

On n'arrive pas à la sincérité du premier coup, en effet. Se découvrir soi-même sous les livres et les phrases, les systèmes et les gestes habituels, cela supporte de nombreuses victoires et des combats sans nombre. André Gide ne nous les a pas racontés par le menu. Mais puisque chacun de ses ouvrages est une confession plus ou moins enveloppée sous la parure des symboles et des aventures imaginaires, leur histoire, c'est l'histoire de sa vie intérieure.” (Az őszinteség! Talán ez Gide irodalmi arcanak a jellegzetes vonása... „Gyűlölöm az elvek embereit, mondja Ménélaque, a Meztelen c. regény egyik szereplője, ők a legmegvetendőbbek a világon; nem várható tőlük semmiféle őszinteség, mert mindig csak azt csinálják, amit elveik parancsa szerint csinálniuk kell, ha pedig nem ezt csinálják, azt hiszik, hogy rosszul cselekedtek.” (...)) Az elvek embere az, aki az Életet bele akarja erőszakolni egy formulába, amelyet nem ő talált ki, aki komolyan veszi az álarcát, aki hisz a saját álszenteskedésében és tetszeleg abban, hogy nem ismeri önmagát. Ő a neofita morálnak, a „szabadgondolkodásnak” az „elemistája”, ájtatos szemforgató, a szocialista vallás káté-magolója. Semmi sem ellenkezik jobban André Gide egyenes, diadalmas és kifinomult természetével. Az elvek embere az ő számára, és a maga fajta szellemek számára az első számú ellenség, melyet az ember önmagában fedez fel és a szabadság mámore a fő mozgató erő, amely azokat lelkesíti, akik csak önmaguknak akarják köszönni erőnyeiket. Ennek a szabadságnak a meghódítása már egy egész utazás, és ami egy Gide-szerű szellemnek a kiindulási pont, az sokak számára az utolsó állomás.

Az ember tényleg nem jut el az őszinteséghez azonnal. A könyvek és a frázisok mögött, a rendszerek és a szokványos gesztusok mögött önmagunkat megtalálni, ez számos győzelmet, számtalan harcot jelent. André Gide nem beszélt el ezeket részletesen. De mert műveinek mindegyike egy szimbólumokkal ékesített és képzelt kalandokkal leplezett vallomás, azok története lelki életének története is egyben.) — Rokonnak érezhette Ady Gide indulásának Nietzsche-i ihletését is: „Dans les quelques pages lumineuses qu'il a consacrées à Nietzsche, dont la rencontre fut une des aventures les plus importantes de sa vie mentale, je trouve cette phrase significative: «Il faut, pour bien comprendre Nietzsche, s'en éprendre, et seuls

le peuvent comme il faut les cerveaux préparés à lui depuis longtemps par une sorte de protestantisme ou de jansénisme natif, des cerveaux qui n'ont rien tant en horreur que le scepticisme ou chez qui le scepticisme, — nouvelle forme de croyance qui mûe amour en haine, — garde toute la chaleur d'une foi.» Et plus loin, citant M. Alfred Fouillée, dans le but de montrer que Nietzsche c'est l'aboutissement du protestantisme: «Je suis trop protestant moi-même, et, pour cela, j'admire trop Nietzsche pour oser parler en mon nom propre.» (Azon a néhány ragyogó lapon, melyet Nietzsche-nek szentelt, akivel való találkozása szellemi életének legfontosabb eseményei közé tartozik, találok a következő jellemző mondatot: „Hogy az ember jól megértse Nietzschét, bele kell szeretni és erre csak azok képesek, akiknek az agyát régóta előkészítette erre egyfajta velük született protestantizmus vagy janzenizmus, azok az agyak, melyek semmitől sem borzadnak jobban mint a szkepticizmustól, vagy akiknél a szkepticizmus — új formája annak a hitnek, mely a szeretetet gyűlöletté változtatja — megőrzi egy hitnek a teljes melegségét.” Később pedig Alfred Fouillée-t annak bizonyítására idézi, hogy Nietzsche a protestantizmus kiteljesedése: „Én magam túlságosan is protestáns vagyok s ezért túlságosan esodáalom Nietzschét ahhoz, hogy saját nevemben merjek beszélni.” — Gide Meztelen c. regényéről írva beszél a tanulmányíró Nietzsche döntő hatásáról: „Ce livre est sorti de la rencontre de Gide avec Nietzsche. Rencontre décisive. Certes, un esprit ne reçoit d'un autre esprit que ce qu'il possédait déjà. Le nietzschéisme de Gide était en Gide avant que celui-ci ait lu une ligne de Nietzsche. Il était dans le souci de se faire soi-même sa religion, sa morale, qui possède tous les protestants quand ils réfléchissent sur eux-mêmes. Mais la lecture du philosophe allemand n'en fut pas moins, pour l'auteur des Nourritures, le coup de fouet nécessaire. C'est là qu'il trouve la formule de certaines idées flottantes en lui et de certains sentiments innés: l'horreur du repos, du confort, de tout ce qui propose une diminution à la vie. C'est Nietzsche qui lui permet de transporter dans le plan intellectuel ce besoin du voyage qui était dans sa sensibilité; c'est Nietzsche, enfin, qui lui impose la formule de cette vérité: que chacun possède *sa* loi et *son* Dieu, la loi commune n'étant qu'une question de police.” (Ez a könyv Gide-nek Nietzschével történt találkozásából sarjadt. Döntő találkozás. Minden bizonnyal, az egyik szellem csak azt kapja a másik szellemtől, ami már amúgy is megvolt benne. Gide már akkor is nietzscheánus volt, amikor még nem olvasott egyetlen sort sem Nietzschétől. Azon igyekezett, hogy maga csinálja meg a vallását, az erkölcsét, ami minden protestáns embert foglalkoztat, ha önmagáról gondolkodik. De a német filozófus olvasása mégis a szükséges ostorcsapás erejével hatott a Földi táplálékok írójára. Nála találta meg a megfogalmazását néhány bizonytalan gondolatának, néhány veleszületett érzésének: irtózást a nyugalomtól, a kényelmességtől, mindattól, ami alkalmas arra, hogy leszűkítse az életet. Nietzsche segíti abban, hogy intellektuális síkra vigye át az utazás iránti vágyat, mely ösztönös volt nála; végül Nietzsche segíti annak az igazságnak a megfogalmazásához, hogy mindenkinek megvan a *maga* törvénye és a *maga* istene, a közös törvény pedig nem egyéb mint rendőrségi kérdés.) — Egész világosan utal Ady a cikk alábbi részére, mikor azt mondja, hogy „André Gide-nek is protestáns pásztorősei voltak s ő is prédikátor, bármennyire kívánna csak művész lenni”: „Ce qu'il est important de noter, tout d'abord c'est la part de l'éducation protestante dans la formation de l'imagination et de la sensibilité de cet écrivain, qui, d'abord, ne fut qu'imagination et sensibilité. (...) Fils de toute une lignée de pasteurs et de savants, il naît dans une famille où les hautes spéculations sont une tradition sacrée

et où on ne conçoit guère le travail que sous la forme de l'étude. Il naît à Paris, mais tous les siens appartiennent à la vieille bourgeoisie provinciale et comme il est de santé délicate, il va, dès sa petite enfance, passer une partie de l'année dans le clair soleil du Midi, ou à l'ombre parfumée du verger normand. Cette heureuse circonstance l'arrache tout petit à la fièvre des livres qui déjà possède sa jeune intelligence et lui fait goûter les beautés vivantes: la lumière et les bois, la ligne pure des montagnes et le bruit des flots, les fruits juteux et le soleil clair. Son enfance est religieuse et fervente; tout autour de lui, semble fait pour lui donner la haine de ce qui est frivole, et la tendresse dont on l'entoure fait qu'il ne songe pas à réagir contre un milieu dont il sent la noblesse. Une notion très élevée du devoir domine du reste la maison tout entière et la religion qu'on enseigne à l'enfant, malgré tout ce que l'orgueil huguenot peut y avoir mis de pharisaïsme, reste vivante parce que l'on conserve encore le souvenir confus du temps où il fallait un certain courage pour en suivre les préceptes. Les rares et pauvres pratiques du culte protestant sont loin d'avoir sur l'imagination enfantine la puissance d'exaltation des magnifiques cérémonies du catholicisme, mais elles ne peuvent manquer de garder une longue influence sur un adolescent fier et grave qui s'enorgueillit d'avoir le droit de se faire de Dieu l'image qu'il lui plaît. Pour le moment, le petit André Gide lit la Bible, et le livre sacré le passionne. Il y voit de merveilleux contes et s'y accoutume aux plus nobles symboles. L'Ancien Testament l'enchanté, l'habitue à ce grand style tragique et pittoresque que plus tard il exprimera si puissamment dans Saul. (...) Il a abandonné l'orthodoxie réformée; la discipline protestante, qu'il a subie si puissamment, a poussé elle-même à cette renonciation, car par le fait même qu'une religion se délivre de son passé autoritaire, et qu'elle admet le libre examen, elle devient nécessairement illimitée, indéfinie, presque indéfinissable, et le jour où la liberté dont elle a fait sa loi lui apporte l'athéisme ou l'anarchie, elle se trouve dans l'impuissance de les proscrire, ou même de les éloigner d'elle. C'est parce qu'il est protestant par l'hérédité et par la culture que Gide veut chercher Dieu non sur la grand'route, la route commune, mais parmi les mauvais chemins. Dès lors, il veut se faire sa loi. Mais, surtout, il veut vivre, sentir, aimer, „donner son sens complet au mot exister” (Amít mindenekelőtt fontos megjegyezni, az a protestáns nevelés szerepe az író képzeletének és érzékenységének kifejlődésében, aki eleinte csak képzelet és érzékenység volt. (...)) Papok és tudósok egész nemzetségének ivadékaiként olyan családban születik, melyben a magasröptű elmélekedéseknek szent tradíciójuk van, ahol a munkát csak tanulás formájában tudják elképzelni. Párizsban születik, de minden rokona a régi vidéki polgárságból kerül ki, és mivel egészsége törékeny, kicsi gyermekkorától az év egy részét Dél tiszta fényében vagy a normandiai gyümölcsösök illatos árnyékában tölti. Ez a szerencsés körülmény már egészen fiatalon kiragadja a lázas olvasásból, mely már úrrá lett ifjú értelmén és megízlelteti vele az eleven szépségeket: a fényt és az erdőt, a hegyek tiszta vonulatát, és a habok csobogását, a nedvdús gyümölcsöt és a fényes napot. Gyermekkorától vallásos és rajongó; úgy látszik, hogy minden azért van körülötte, hogy beleoltsa a léhaság gyűlöletét, és az őt körülvevő gyöngédségnek köszönhető, hogy nem is gondol arra, hogy szembelyezkedjen környezetével, melynek érzi nemességét. Egyébként az egész házban magasrendű kötelességtudás uralkodik és a vallás, melyet a gyermekeknek tanítanak, annak ellenére, hogy a hugenotta góg farizeusságot is belevihetett, mégis élő marad, mert megőrzi annak az időnek homályos emlékét, mikor még bizonyos bátorság kellett, hogy előírásait kövessék. A protestáns hit kisszámú és szegényes szertartásai korántsem hatnak a

igazságtalanság elkövetésében, de nem mondom, mert egyedül de Gérando úr a felelős érte.

De Gérando úr legutóbbi magyar levelében túrhetetlen módon gúnyolja a fiatal magyar irodalmi mozgalmat, melyhez az én nevemet kapcsolja.

Azért mert engem dicsérőleg említ, mégsem hagyhatom említetlenül pontatlanságait.

Hogy de Gérando úr milyen sugalmazásnak engedett, azt nem kutatom itt. Csupán mozgalmunk objektív, vitathatatlan igazainak helyreállítására szoritkozom:

A Nyugat c. folyóirat a fiatal Magyarország első irodalmi és kritikai folyóirata. Célja, hogy élesen különválassza az irodalmat a politikától és a „politizálgatástól”, melynek összekeverésére nálunk sok volt a hajlandóság a Költészet és az Irodalom legnagyobb szerencsétlenségére. Ha hagyták volna nekik, akkor a politikusok minden művészeti mozgalmat eltorzítottak volna.

Ami de Gérando úr személyét illeti, akivel nem akarok hiábavaló veszekedést kezdeni, senki előtt sem titok, hogy véleménye mindig a Budapesti Hírlap véleményét tükrözi.

Továbbra is azt szeretném hinni, hogy ez a lap csupán tudatlanságból vét, mikor német befolyás alatt állónak tüntet fel bennünket, holott mi minden szabad, igaz és egyéni tehetség kibontakoztatását és megerősödését igyekszünk előmozdítani, bármilyen irányzathoz tartozzék is.

Mi mint németbarátok! Olyan kevéssé vagyunk azok, hogy én Párizsban élek, és úgyszólván én közöltem először Magyarországon Baudelaire, Verlaine és mások fordításait.

És Hatvany úr, akit ugyancsak vádol de Gérando úr magyar levelében? Mint ember nagyvonalú, mint író tehetséges és A szűz c. darabja, ha színpadtechnikai szempontból nem is tökéletes, bátor, erőteljes és szép munka.

Így néznek ki de Gérando úr igazságai.

Fogadjja, Szerkesztő úr és kedves kollégám, stb.

Ady Endre

De Gérando inkriinált cikke a Mercure de France 1909. dec. 16-számában a Magyar levelek (Lettres Hongroises) rovatban jelent meg. Címe: La Revue Nyugat et la Vierge, pièce en 5 actes, en prose, de MM Louis Hatvany et Lengyel. (A Nyugat folyóirat és A szűz, prózai színmű 5 felvonásban, írta Hatvany Lajos és Lengyel Menyhért.) Szövege a következő:

J'ai eu parfois l'occasion de prononcer ici le nom de la Revue Nyugat (l'Occident), qui représente une tendance nouvelle dans la littérature hongroise, une tendance moderne, ultra-moderne, s'il faut en croire ses fondateurs, déplorable, désastreuse, au dire de la critique officielle. Les écrivains groupés autour de la Revue ont organisé ce mois-ci, à Budapest, une grande manifestation: leur chef, leur mécène a fait jouer au Théâtre Hongrois une pièce en cinq actes, intitulée La Vierge. Je me hâte de dire que le monde littéraire hongrois a eu le bon goût d'attacher fort peu d'importance et à la pièce et à son auteur; le Budapesti Hírlap, dont la critique dramatique occupe la première place dans la presse de la capitale, s'est contenté d'écrire les quelques lignes qui suivent: „Nous jugeons que le sujet de la pièce ne comporte aucunement la publicité; nous ne le raconterons donc point, et, par là-même, nous nous priverons d'en faire la critique.”

Cependant je crois le moment venu de trancher ici le débat qui désole depuis deux ans la presse littéraire magyare, et de faire connaître à mes lecteurs le genre d'aberration intellectuelle que toute une classe de jeunes gens appelle à tort la littérature de l'avenir. Je le ferai d'autant plus que

ces jeunes gens se plaignent de ce que l'étranger, l'Occident ne s'occupe pas assez d'eux et de leurs œuvres.

Et tout d'abord, ne nous laissons pas tromper par le titre pompeux dont on a décoré le nouveau mouvement. L'Occident, pour nous, c'est — n'est-ce pas — la France, l'influence française, le génie latin. Pour MM. Hatvany et Ignotus, c'est Berlin. L'Europe s'arrête au Rhin, mieux, à la Sprée. Il n'y a d'art que l'art allemand; il n'y a de littérature que la littérature allemande; il n'y a que sous l'empire des traditions allemandes que l'homme de lettres est heureux, parce que la bière coûte peu cher, et que les blondes filles de Germanie aiment volontiers les poètes chevelus que tourmentent d'imprécis et d'inassouvis désirs. C'est pourquoi il faut se hâter de transformer la Hongrie sur ce modèle; c'est pourquoi il importe de presser l'avènement de la germanisation intellectuelle parmi le peuple hongrois au cerveau encore trop clair.

Ce n'est pas qu'il ne soit juste d'admirer dans l'Allemagne intellectuelle ce qu'il y a de réellement admirable; mais il ne faut pas oublier qu'il sévit au pays allemand un mouvement artistique et littéraire déplorable, et qui n'a jamais rien produit de bon. C'est actuellement, l'impressionnisme et le symbolisme à outrance, symbolisme souvent obscène, sensuel, sans goût et encore plus anatomique que sensuel, fait d'obscurité impénétrable et de pornographie, hélas! trop peu voilée. Les fondateurs de la *littérature hongroise de l'avenir* ne s'y sont pas trompés: c'est à ce mouvement qu'ils se sont rattachés, sans hésiter. Leur œuvre est donc néfaste, inutile et sans valeur.

Voilà quant au fond. Pour ce qui touche la forme, c'est encore une autre histoire. Les *Occidentaux* jugent que la langue hongroise est rude, sans art et sans souplesse, ils tâchent donc à l'assouplir, ils ont un magnifique mépris de la grammaire et de la syntaxe ainsi que des glorieuses traditions de style de leurs prédécesseurs. Ils tortent le cou aux phrases, sans pitié. Ils créent des mots, car, inutile de le dire, ils ont encore la manie du mot onomatopée, du mot qui peint, et qui, le plus souvent, blesse. Ils s'efforcent s'exprimer de la façon la plus radicalement incompréhensible des sensations vagues, imprécises, ce qu'en termes pathologiques nous appellerions la *coenesthésie cérébrale*, et que caractérise un mot allemand intraduisible: *stimmung*. En hongrois, ils ont baptisé cela: *hangulat*. Et toute leur conception littéraire, tout leur système, toute leur école est dans ce mot-là. Ils ignorent la joie, la tristesse, la douleur, ou la bonne franche gaieté. Tous nos états d'âme sont pour eux des nuances indécises de la *stimmung*, et à travers toute leur œuvre se traîne comme un irrémédiable mal aux cheveux moral.

Ils ont en outre un autre principe: celui, comme on dit, d'*épater le bourgeois*. Aussi chargent-ils, tels des béliers, contre tout ce qui, chez les hommes, est préjugé, bon ou mauvais, tradition noble ou vile. Et ils ne s'aperçoivent pas que leur parti pris est le pire des préjugés. Partant de ce point de vue, ils recherchent dans le style les accouplements de mots baroques ou choquants. Ainsi leur grand chef, le poète Ady, qui fut un bon poète avant de devenir chef d'école, écrira tranquillement: „Móricz nous présente un ou deux types de paysans tels que nous en demandons d'autres, en applaudissant. (Ils s'agit d'un volume de nouvelles, dont M. Ady fait la critique, si j'ose m'exprimer ainsi.) Le baiser, chez lui, est un baiser, *un vrai baiser de village, qui pue le fumier*, brutal, villageois, hongrois, vrai...” J'arrête la citation. Je pense que, par la même occasion, le lecteur se sera fait une idée suffisante de ce que, à la Revue *l'Occident*, on nomme la littérature rurale.

Toujours en suivant la même idée, ils crachent sur tout ce qui est à nos yeux, respectable. La pudeur, la virginité, la pureté, l'innocence, la famille, et autres balivernes que nous nous entêtons encore à trouver belles, ils n'en font qu'une bouchée. Vertus bourgeoises: le grand mot est lâché. Et les Occidentaux de dresser l'autodafé de nos meilleures traditions.

Vous voyez déjà ce qu'entre de pareilles mains a dû devenir *la Vierge*, la jeune fille ignorante et éternée qu'épouvantent les réalités de l'amour. Le thème n'est pas nouveau, et, soit dit en passant, a été traité magistralement dans divers ouvrages spéciaux, mais jamais au théâtre. Aussi bien n'est-ce pas là un sujet dramatique, comme dit le *Budapesti Hírlap*.

C'est l'histoire d'un mariage d'amour. Elle aime son fiancé, et celui-ci l'adore. Pourtant, le soir de ses noces, elle s'enfuit, et revient se cacher chez ses parents. Ceux-ci l'envoient en villégiature dans la maison de campagne d'un de leurs amis, un jeune écrivain, un *occidental*, marié, père de famille. Et ils espèrent que l'exemple de ce ménage si uni décidera leur fille à réintégrer le domicile conjugal, où son pseudo-époux se morfond et se consume. La cure réussit: pour la ramener à son mari, l'ami ne trouve rien de mieux que de se charger lui-même de la délicate besogne mal commencée par l'amant légitime. Et apaisée, heureuse, elle s'en retourne dans les bras de l'époux.

Voilà la pièce.

Toute la question est de savoir ce que c'est. Car, bien qu'ayant assisté à la plus houleuse des premières (soit dit à la louange des critiques pestois), je demeure convaincu que je n'y ai rien compris. Est-ce une farce? Est-ce „*Vous n'avez rien à déclarer*”, de rabelaisienne mémoire? En ce cas, pourquoi des tirades infinies sur l'amour, sur le mariage, sur la virginité, etc.? Est-ce un drame? Une pièce à thèse? Mais que viennent faire alors les scènes de farce, le déshabillage de la tendre fiancée et de son amie, qui se racontent en riant (oh, ce rire!) les mésaventures conjugales de leurs petites camarades; le cousin amoureux et saoul comme une bourrique, les électriciens encombrants, et les gifles, et les jurons, et tout l'attirail burlesque d'un vaudeville de douzième ordre?

Et qu'est-ce que cela peut bien signifier? Quel en est le sens et la portée? Pas de sens et aucune portée? C'est ce que je crois. Mais la nécessité alors de nous infliger quatre heures durant une torture chinoise?

Car inutile de vous dire que c'est aussi peu scénique que possible, et écrit en une langue à faire frémir. Et les gaffes! L'écrivain, qui vient de précipiter sur un divan la femme de son meilleur ami, et qui affirme ensuite, sans désespérer: „Je ne permettrai pas que quelqu'un touche ici à mon hôte!” Ce mot bien senti a déchaîné une tempête d'applaudissements à contre-temps, les seuls vraiment sincères de la soirée.

Valeur morale? Psychologie? Talent scénique? Tout cela est aussi absent de la *Vierge* que cela ce peut. Et ce fut une déception pour ceux qui, malgré tout, gardaient confiance et faisaient crédit aux écrivains de l'*Occident*. On attendait un Ibsen de contrefaçon; on a eu une farce de barrière.

Et toute l'œuvre de ces messieurs de l'*Occident* est dans cet esprit-là. (Volt néhányszor alkalmam leírni itt a Nyugat folyóirat nevét, mely új törekvést képvisel a magyar irodalomban, modern törekvést, ultramodern, ha alapítóinak hiszünk, száználmas, romboló törekvést, a hivatalos kritika szavai szerint. A folyóirat körül tömörült írók ebben a hónapban Budapesten nagy tüntetést rendeztek: vezérük, mecénásuk előadatot egy ötfelvonásos darabot, A szűz címmel a Magyar Színházban. Sietek megmondani, hogy a magyar irodalmi életnek elegendő jólléte van ahhoz, hogy vajmi kevés jelentőséget tulajdonítson mind a darabnak mind pedig szerző-

jének; a Budapesti Hírlap, melynek színikritikája az első helyet foglalja el a fővárosi sajtóban, megelégedett a következő néhány sor leírásával: „Úgy véljük, hogy a darab témája nem való nyilvánosság elé; nem is meséljük el tehát, és ugyanezért nem mondunk róla bírálót.”

Azt hiszem azonban, itt az ideje, hogy eldöntsük itt azt a harcot, mely két év óta elkeseredetten folyik a magyar irodalmi sajtóban és hogy megismertessem olvasóimmal azt a fajta szellemi eltévelyedést, melyet a fiatal emberek egész csoportja helytelenül a jövő irodalmának nevez. Ezt annál is inkább megteszem, mert ezek a fiatal emberek panaszkodnak, hogy külföldön, nyugaton nem foglalkoznak eléggé velük és műveikkel.

Mindenekelőtt, ne hagyjuk magunkat becsapni a díszes címmel, mellyel az új mozgalmat ékesítik. A nyugat számunkra nemde Franciaország, a francia befolyás, a latin génusz. Hatvány és Ignotus urak számára ez Berlin. Európa véget ér a Rajnánál vagy méginkább a Spree-nél. Nincs más művészet, csak a német; nincs más irodalom, csak a német irodalom; csak a német hagyományok uralma alatt boldog az író, mert a sör olcsó és a szőke germán lányok hajlandók szeretni a kócos poétákat, akiket bizonytalan és kielégítetlen vágyak gyötörnek. Ezért sietni kell, hogy Magyarországot erre a mintára alakítsák át; ezért fontos, hogy a szellemi elnémetesítést siettesék a magyar népben, melynek agya még túlságosan tiszta.

Nem mintha nem volna helyes megcsodálni a szellemi Németországban azt, ami valóban csodálatraméltó; de nem szabad elfelejteni, hogy német honban siralmas művészeti és irodalmi mozgalom uralkodik, mely semmi jót nem produkált. Jelenleg az impresszionizmus, a túlzó szimbolizmus uralkodik, a gyakran szemérmetlen, érzéki, izléstelen és inkább anatómiai, mint érzéki szimbolizmus, mely áthatolhatatlan homályból és sajnos kevésbé leplezett pornográfiából áll. A *jövő magyar irodalmának* megalapozói nem tévedtek: habozás nélkül ehhez a mozgalomhoz csatlakoztak. Munkájuk tehát káros, haszontalan és értéktelen.

Hát ennyit a lényegről. Ami a formát illeti, az megint más dolog. A *nyugatosok* azt tartják, hogy a magyar nyelv durva, művészietlen és nem hajlékony, igyekeznek tehát hajlékonyrá tenni, fölényesen megvetik a nyelvtant és a mondatant, valamint elődeik dicső stílári hagyományait. Könyörtelenül kitekerik a mondatok nyakát. Szavakat kreálnak, mert fölösleges is mondani, mániájuk a hangutánzó, a hangfestő és leggyakrabban a sértő szavak. Igyekeznek a lehető legradikálisabban érthetetlenül kifejezni a laza és pontatlan érzéseket, amit orvosi nyelven *agyi érzékheveredésnek* nevezhetnénk, és amelyet egy lefordíthatatlan német szó, a *stimmung* érzékeltet. Magyarul ezt *hangulatnak* keresztelték. És egész irodalmi koncepciójuk, egész rendszerük, egész iskolájuk benne van ebben a szóban. Nem ismerik az örömet, a szomorúságot, a fájdalmat vagy az őszintén jó vidámságot. Számukra minden lelkiállapotunk a hangulat bizonytalan árnyalata, és minden művükön keresztül húzódik egy gyógyíthatatlan morális katzenjammer.

Van ezenkívül még egy elvük: a *polgárhökkenítés* elve. Egyformán nekimennek, akárcsak a faltörő kosok, mindennek, ami az embereknél jó vagy rossz előítélet, nemes vagy hitvány hagyomány. És nem veszik észre, hogy az ő álláspontjuk a legrosszabb előítélet. És ebből az álláspontból kiindulva stílusukban keresik a szokatlan vagy bántó szókapcsolásokat. Így az ő nagy vezérük, a költő Ady, aki jó költő volt, mielőtt az iskola vezévére lett, nyugodtan leírja: „Móricz egy-két olyan paraszt típust mutat be, hogy tapsolva kérjük — a többi. (Egy novelláskötetről van szó, melyről Ady kritikát ír, ha szabad ezt mondanom.) A csók: csók önála, falusi csók, trágaszagos, brutális, falusi, magyar, igaz...” Abbahagyom

az idézést. Gondolom, hogy ugyanebből az alkalomból az olvasónak ele-
gendő fogalma lesz arról is, hogy a Nyugat folyóirat szerint mit neveznek
falusi irodalomnak.

Allandóan ezt a gondolatmenetet követve köpnek mindenre, ami a mi
szemünkben tisztelteméltó. A szemérem, a szűziesség, a tisztaság, az
ártatlanság, a család és más ostobaságok, melyeket mi még mindig maka-
csul szépnek tartunk, nekik mind semmiség. Polgári erények: a nagy szó
elhangozott. És a nyugatosok máglyára küldik legjobb tradícióinkat.

Már gondolhatják, hogy ilyen kezekben mivé kellett lennie a *Szűznek*,
a tudatlan és ervált fiatal lánynak, akit megrémítenek a szerelem reali-
tásai. A téma nem új, és mellesleg szólva remekül feldolgozták különböző
szakmunkákban, de sohasem színdarabban. Nem is drámai téma, mint a
Budapesti Hírlap mondja.

Egy szerelmi házasság története. A lány szereti vőlegényét, az pedig
imádja őt. Mégis a nászéjszakán a lány elmenekül és szüleihez megy vissza
elrejtőzni. Ezek elküldik nyaralni egy barátjuk vidéki házába; a barát egy
író, *nyugatos*, házas és családapa. Azt remélik, hogy ennek az olyannyira
eggyéforrt házasságnak a példája rábírra majd lányukat, hogy visszamenjen
a közös otthonba, ahol a látszat-férj hasztalan vár és emésztődik. A kúra
sikerül: hogy férjéhez visszatérítse a nőt, a barát nem talál jobb módszert,
mint hogy maga végezze el a kényes feladatot, melynek elvégzéséhez a
törvényes szerető rosszul kezdett hozzá. És a nő megnyugodva, boldogan
tér vissza férje karjaiba.

Ez a darab.

A kérdés mindössze annyi, hogy mi ez. Mert bár jelen voltam a leg-
viharosabb premieren (a pesti kritikusok dicséretére legyen mondva),
továbbra is az a meggyőződés, hogy semmit sem értettem meg belőle.
Bohózat volna? Vagy a „nincs semmi bevallanivalója?” rabelais-i reminisz-
cenciája? Ebben az esetben minek a végnélküli tirádák a szerelemről,
a házasságról, a szűziességről, stb.? Dráma vagy tézisdráma? De mit keres-
nek akkor benne a bohózati jelenetek, a gyöngéd menyasszonynak és barát-
nőjének vetkőzési jelenetei, akik nevetve mesélik (óh, ez a nevetés!) kis
társnőik hitvesi kalandjait; a szerelmes unokatestvér, aki tókrészeg, az
alkalmatlankodó villanyszerelők, a káromkodások, és egy tizenkettedrangu
bohózat minden burleszk kelléke?

És mit jelenthet mindez? Mi ennek az értelme és jelentősége? Semmi
értelme és semmi jelentősége? Ezt kell hinnem. De akkor mi szükség van
arra, hogy négy órán keresztül a kínok kínját szenvedjük?

Mert mondanom sem kell, hogy a lehető legkevésbé színszerű a darab
és ijesztő nyelven van írva. És a baklövések! Az író, aki csak az imént teri-
tette le a díványra legjobb barátja feleségét, szemrebbenés nélkül kijelenti:
„Senkinek sem engedem meg, hogy hozzáérjen a vendégemhez!” Ez a
komolyan gondolt szó viharos tapsfürgeteget váltott ki — rosszkor, ez volt
az egész este egyetlen igazán őszinte tapsa.

Morális érték? Pszichológia? Színpadtechnikai tehetség? Mindez
annyira távol áll A Szűztől, amennyire csak lehet. És ez csalódást okozott
azokban, akik, mindennek ellenére, bíztak a Nyugat íróiban és hitelt adtak
nekik. Vártak egy Ibsen-utánzatot és kaptak egy kültelki bohózatot.

És a Nyugat urainak egész munkája ilyen szellemű.)

Hatvany Ignostut is biztatja, hogy válaszoljon De Gérandó cikkére.
Ignotus azonban elhárítja ezt 1910. jan. 6-i levelében a következő szavak-
kal: „...a Mercure de France cikkének margójára írt izenetben... azon
viccelsz, hogy bátran megírhatom a cikk ellen való polémiát, mert *veszély-
telen*. Édes fiam, ez olyan vicc, amit nem engedhetsz meg magadnak —

legalábbis addig nem, míg, mint a szerelmet, azt is a magad bőrén nem próbáltad, mit tesz az: Magyarországon a tollukból élni, s familiát eltartani úgy, hogy az ember megmarad gentlemannek, sőt még némely közügyekben is használ, s szintén nem kockázat nélkül. S éppen a Nyugattal való összefüggésben ez a vicc annál meggondolatlanabb, mert én pontosan megvázoltam a kombinációt, melyben *feltétlen* a Nyugat rendelkezésére állhatok, mint író, mint költő, mint polémikus, ha akarod, akár mint spadassin is; valamikor jó olasz vívó voltam. (. . .) A faktum az, hogy e semmis csacsiság miatt, aminőt magam ezerszer elkövetek, úgy megutáltam az egész Mercure de France-ügyet, hogy nem tudok rá gondolni, hogy nem inspirál, hogy nem tudok róla írni — legalább egyelőre. Genus irritabile vatum, édes fiam. Pedig erre a bődületre *kell* felelni, s azonfölül nekem van a begyemben (emlékezhetsz rá) mondanivalóm a Szűzről és témájáról, melyet imádok, s melyről még te sem tudod, hogy milyen jó. *Talán várhatnánk egy darabig?* Mindenesetre itthon is megbeszélem Osváttal s a többiekkel. (. . .) A Mercure de France-cikkkel, hogy én irjam, annál is inkább várnom kell, mert egyfelől a politika s egyéb kenyérmunka örületesen lefoglal, másfelől ami Nyugatraérő-író-időm van, azzal valami cikkekre vagy versre kell gondolnom. . .” (Levelek Hatvany Lajoshoz. Szépirodalmi Könyvkiadó 1967. 85.)

Hatvany 1909. dec. 29-i berlini keltű levelében figyelmezteti Adyt a cikkeire: „Olvasd el a Mercure-ben De Gérando támadását. Felelj, ha harcos kedvben vagy. Itt olvasta egy német barátom és figyelmeztet reá. Lekompromittál ez a kreten a kontinens előtt.” (Hatvany: Ady I. 215.) Ady kelet nélküli válaszának ide vonatkozó része: „A Mercure de France-ot különös véletlenből leveled vétele előtt *egy órával* vásároltam meg. Holnap írok egy rövid levél-választ, mert De Gérando úr nem érdemes többre, s én nagyon nem tudok már haragudni s verekedni.” (MTA K 14/67.)

Ady elküldte levelét A. Vallette-nek, a Mercure de France szerkesztőjének, aki a következő levélben válaszolt neki, 1910. jan. 12-i dátummal (MTA Kézirattár K 9/5): „Monsieur J'ai bien reçu votre lettre, et je la publierai très volontiers dans un numéro du ler février. Mais le droit de réponse, vous le savez, n'autorise pas à faire intervenir des tiers dans les réponses, et à donner des opinions sur ces tiers. Je vous prie donc de vouloir bien retrancher de votre lettre le passage que j'ai entouré d'un trait de crayon.

Puisque vous avez bien voulu me dire que vous n'êtes pas très sûr de vous en matière de grammaire française, je me suis permis de porter sur votre lettre quelques indications avec crayon.

Dès que vous m'aurez rendu le texte, je l'enverrai à l'imprimerie.

Je vous prie d'agréer, Monsieur, l'expression de mes sentiments très distingués. A. Vallette” (Uram, megkaptam az ön levelét és szívesen közlöm a febr. 1-i számban. De a válasz joga, mint tudja, nem hatalmazza fel a válaszolót arra, hogy harmadik személyeket kapcsoljon be a válaszba, és ezekről a harmadik személyekről véleményt mondjon. Kérem tehát, szíveskedjék kihúzni leveléből az általam ceruzával megjelölt részt.

Mivel szíves volt azt közölni velem, hogy nem egészen biztos a francia nyelvtanban, vettem magamnak a bátorságot, hogy néhány javítást jelezek ceruzával az Ön levelén.

Amint visszaadja a szöveget, azonnal küldöm nyomdába.

Fogadja, Uram, őszinte tiszteletem kifejezését. A. Vallette.)

De Gérando azt írja, hogy többször említette már a Nyugatot magyar irodalmi leveleiben. A Mercure de France 1908. máj. 1-i számában a Magyar levelekhez fűzött jegyzetben De Gérando így ír a Nyugatról: „Memento: Reçu deux numéros de l'Occident (Nyugat), une nouvelle revue littéraire

qui est venue remplacer l'excellent Observateur (Figyelő) dont j'ai déploré la fin. Il y a quelques essais curieux, notamment une bonne étude sur Arturo Graf de M. Elek et une autre de M. Szász sur Sully Prudhomme. J'y ai relevé aussi des produits déliquescents: entre autre une nouvelle où il est parlé de vipères râlant dans une poitrine et de mains courant sur le clavier comme des barques aux blanches voiles." (Emlékeztető: Két számot kaptunk a Nyugatból. Ez az új irodalmi folyóirat a kitűnő Figyelőt helyettesíti, mely sajnálatomra megszűnt. Van benne néhány érdekes esszé, nevezetesen Elek úr jó tanulmánya Arturo Grafról és egy másik Szász úr tollából Sully Prudhomme-ról. Felfedeztem benne szétfolyó írásokat is: többek közt egy novellát, melyben arról van szó, hogy vipérák hörögnek egy kebelben és a kezek úgy futnak a billentyűkön, mint fehér vitorlájú bárkák.)

Később a Holnapról is beszámol De Gérando a Mercure de France 1909. jún. 16-i számában (757.) a következőképpen:

Il y eut, cette saison, une grave affaire dans le monde poétique hongrois. Un groupe de jeunes gens avait publié, sous le titre suggestif de *Demain*, un recueil des poésies les plus outrancièrement modernes que l'on puisse imaginer. La poésie officielle, représentée par le vieux barde Szabolcska, dont les odes constituent le plus bel ornement des cérémonies gouvernementales, avait répliqué par des pastiches assez spirituels, raillant l'obscurité voulue, l'amour de la forme et le mépris du sens que professent *ceux de demain*. Des écrivains moindres suivirent cet exemple venu de haut lieu, et l'on ne put plus ouvrir le plus infime des journaux de province sans y trouver des prétendues initiations de nos symbolistes échevelés. Ce ne sont plus que coq-à-l'âne, galimatias, non-sens, suites inorganiques de mots incohérents. La critique, de son côté, n'épargne pas davantage ceux qui prétendent rénover la poésie hongroise en l'entraînant aux pires excès; elle leur reproche surtout de n'être point hongrois, de chercher leur inspiration ailleurs que dans ce fond patriotique, historique ou populaire, qui jusqu'ici avait le privilège d'alimenter toutes les productions poétiques d'outre-Leitha. L'accusation est, comme vous voyez, fort grave.

Il n'y avait rien au monde de plus traditionaliste que la poésie hongroise. Liée par l'obligation du rythme classique, elle prêtait surtout à la déclamation, et sa forme populaire à l'expression des sentiments les plus simples. Elle se refusait à être philosophique, sociologique ou morale. Un groupe de jeunes gens, avec M. Ady à leur tête, entreprit de la réformer, de l'assouplir, de lui donner des caractères nouveaux. Et comme il s'agissait de lui faire subir une transformation totale, en contradiction avec les enseignements de son évolution naturelle ils eurent naturellement recours à l'inspiration venue de l'étranger. En ce qui concerne cette réforme poétique, tout ce que j'écrivais il y a quelques mois à propos de la prose nouvelle cherchée et imposée par les écrivains de la revue *l'Occident* demeure vrai. Il est hors de doute que la poésie magyare doit être refondue; à mesure que la race hongroise, en se rapprochant, au point de vue intellectuel et moral, de la civilisation générale des peuples de l'Europe perd ses caractères propres, il est nécessaire de faire subir à sa littérature une évolution dans le même sens, il faut créer une langue nouvelle, capable d'exprimer des idées nouvelles, des concepts étrangers. Et cela s'applique aussi bien à la poésie qu'à la prose.

Il est hors de doute que les jeunes poètes de l'école de M. Ady se sont laissé entraîner à de regrettables excès, et que les critiques que le doyen de la poésie officielle leur a infligées étaient loin d'être imméritées. Cependant, je ne crois pas que leur effort demeure tout à fait stérile. Entre l'ancienne manière classique et les vers de *Demain*, il y a place pour une poésie

moderne, souple et riche, disposant d'un vocabulaire plus étendu et apte à exprimer des sensations *modernes*.

M. Octave Gellért a profité raisonnablement de conquêtes que M. Ady et ses disciples ont faites sur la versification ancienne.

Ezután néhány dicsérő szó következik Gellért Oszkár A deltánál c. kötetéről, mint amely középpont van a túlzott hagyományörzés és az ultra-modern tendenciák között.

(Ebben az évben súlyos ügy játszódott le a magyar költészet világában. A fiatalok egy csoportja A Holnap jellegzetes címmel közzétett egy gyűjteményt az elképzelhető legszélsőségesebben modern versekből. A hivatalos költészet, melyet Szabolcska, az öreg bárd képvisel, akinek az ódái hivatalos ünnepek legszebb ékességei, elég szellemes paródiákkal replikázott, kigúnyolva a keresett homályt, a forma szeretetét és az értelem megvetését, mely a *holnaposokya* jellemző. A kisebb írók követték a nagyok példáját, és nem lehetett többé kinyitni akár a legjelentéktelenebb vidéki újságot sem, hogy ne találkozzunk benne kócos szimbolistáink állítólagos újításaival. Ezek pedig nem mások, mint értelmetlenségek, zagyvaságok, nonszenszek, összefüggéstelen szavak szertetlen egymásutánja. A kritika sem kiméli jobban azokat, akik állítólag megújítják a magyar költészetet a legrosszabb túlzásaikkal; különösen azt hánytorgatja fel nekik, hogy nem magyarok, hogy nem a hazai, a történelmi vagy népi talajon keresik az ihletet, mely mindeddig kizárólagos tápláló volt a Lajtán-túli költői termésnek. A vád, mint láthatják, nagyon súlyos.)

A magyar költésznél semmi sem volt hagyományörzőbb a világon. A klasszikus ritmus szabályai kötötték, különösen alkalmas volt a szavalásra és népies formája a legegyszerűbb érzések kifejezésére. Nem akart se filozófikus, se szociologikus, se morális lenni. Fiatal emberek egy csoportja, Ady úrral az élén arra vállalkozott, hogy megreformálja, hogy hajlékonyabbá teszi, hogy új jelleget ad neki. És mivel teljesen át akarták alakítani, természetes fejlődésének szabályaival ellentétben, természetesen idegen mintákhoz folyamodtak. Erre a költői újításra is áll az, amit néhány hónapja irtam a Nyugat folyóirat íróinak keresett és erőszakolt új prózájáról. Kétségtelen, hogy a magyar költészetet újjá kell alakítani; abban a mértékben, ahogyan a magyar faj szellemi és erkölcsi vonatkozásban Európa népeinek általános civilizációjához közeledve elveszíti sajátos karakterét, olyan mértékben szükséges irodalmát is ugyanilyen irányban fejleszteni, új nyelvet kell teremteni, mely képes az új eszmék, az idegen fogalmak kifejezésére. És ez mind a költészetre mind pedig a prózára vonatkozik.

Kétségtelen, hogy Ady úr iskolájának fiatal költői sajnálatos túlzásokra ragadtatták magukat és a hivatalos költészet doyenje által gyakorolt kritikát nagyon is megérdemelték. Mégsem hiszem, hogy törekvésük teljesen hiábavaló lenne. A régi klasszikus modor és A Holnap versei között megvan a helye egy hajlékony és gazdag modern költészetnek, melynek szókinccse szélesebb körű és alkalmas *modern* életérzések kifejezésére.

Gellért Oszkár úr okosan profitált abból a győzelemből, melyet Ady úr és tanítványai a régi verselésen arattak.)

A Nyugat hazai ellenségei a Mercure de France támadását is kiliasználják piszkolódásaikban. A Hét 1910. febr. 6-i számában A magyar irodalom berlini nagykövete címmel Hatvanyt támadja abból az alkalomból, hogy a Neue Rundschauban cikket közölt az új magyar irodalomról. Ebbe keveri bele a Mercure de France cikkét: „Ha azonban ömeltősága mindeu áron érdemeket akar szerezni, tegye át diplomáciai képviselőténék székelyét Párizsba, az igazi nyugat fővárosába. Igazán ránk férne, hogy nyugaton

is úgy vélekedjenek rólunk, amint megérdemeljük. Nyugaton ugyanis elrontották a jó hírünket a — nyugatiak. Öméltósága kétségkívül olvasta a *Mercure de France* decemberi számát, amelyben a mi nyugati mozgalmunkról azt írják, hogy éretlen és nevetséges. Ezt az a nyugati mondja, mely nyugaton van, tehát jól tudja, hogy mi a hamisítatlan nyugati szellem. Nem hozakodtunk volna elő ezzel a külföldi véleménnyel, mert nem tekinthünk isteni kinyilatkoztatásnak semmiféle külföldi véleményt. Nem nézzük ilyenek se a párizsi *Mercure de France*-t se a berlini *Neue Rundschau*. Véleményünkre nincs befolyással se *De Gérando*, se báró *Hatvany Lajos* kritikája. S hogy mégis leszögeztük a nyugat véleményét, ezt csak azért tettük, hogy útbaigazítsuk a botsaftert és értésére adjuk, hogy hol kínálkozik hálás talaj az ő intervenciójára. Tessék ott megjavítani jó hírünket, ahol ezt a hírt öméltóságáé elrontották...” — *Hatvany* a *Nyugatban* válaszol, többek közt a következőkben: „... Először a *Mercure de France*-ban nem nyugat, az igazi nyugat nyilatkozik keletről, hanem épp ellenkezőleg, egy vidéki, új irodalmunkban alig ismerős, művészek iránt éppen nem fogékony, jól nevelt, de ügyefogyott és korlátolt, csekély írói készségű *De Gérando* nevű fiúcska ad híradást. Évek óta látom ezeket a gyermekes cikkeket, évek óta készültem válaszra. Lusta voltam, halogattam. Múlt év decemberében végül engem támadt meg a *párizsi Botschaftev*.

Én elvi kérdéseket akartam megvitatni, elvi tévedéseket tisztázni, elvi tudatlanságokat helyreigazítani. De most már félős, hogy polémiámat személyeskedésnek tekinthetnék. Ezért a *Mercure de France*-ban, hol különben is *Ady* felelt *De Gérandonak*, hallgatni fogok. Itt azonban röviden megjegyzem, hogy *De Gérando*-ban legkeletibb kelet, a *Budapesti Hírlap* ázsiai hangja selypit tökéletlen franciasággal.” (Válaszok. C. Ny 1910. márc 16. 414.)

Ady nyílt levelére csak hónapokkal később válaszolt *De Gérando* a *Mercure de France* 1910. júl. 16-i számában (375.) a *Magyar levelek* utóirataként

„Memento. Je viens seulement de lire la lettre que M. Endre Ady a bien voulu adresser au *Mercure* au sujet de mon article de décembre. Je ne la discuterai point, car il est parfaitement inutile de discuter avec ceux qui commencent par nier le droit imprescriptible et sacré de la critique. Comment voulez-vous que j'affirme mon opinion, du moment qu'on pose en principe qu'il m'est interdit d'en avoir une? M. Ady ajoute que je suis le suppôt d'un grand et du reste fort estimable quotidien de Budapest. Grands Dieux! Combien de cruels déboires m'a valus ma collaboration à ce journal! Accusé d'y avoir fait de la délation contre un État de l'Europe occidentale que je ne nommerai point, un fonctionnaire trop zélé me menaçait des foudres administratives; voilà maintenant qu'on me soupçonne d'y tramer je ne sais quelle sombre conspiration contre „le mouvement intellectuel de la Jeune Hongrie”!

Il est temps de faire le lecteur juge de toutes ces erreurs judiciaires: je n'ai jamais écrit au journal cité par M. Ady que trois articles, l'un sur l'Exposition d'Aéroplanes du Grand Palais, l'autre sur la Réception de M. Poincaré à l'Académie, le troisième sur la grève des postiers. Je vois mal ce que tout cela peut avoir de commun avec MM. Ady, *Hatvany* et Co. et *a fortiori* avec la sûreté des États.” (Emlékeztető. Csak most olvastam azt a levelet, melyet *Ady* *Endre* úr volt szives a *Mercure*-höz intézni múlt decemberi cikkem tárgyában. Nem fogok vele vitatkozni, mert teljesen fölösleges vitatkozni azokkal, akik azon kezdik, hogy tagadják a kritika irratlan és szent jogát. Hogyan kívánják önök, hogy képviseljem a véleményemet, ha elvileg feltételezik, hogy nincs jogom véleményt formálni?)

Ady úr hozzáteszi, hogy egy nagy, egyébként nagyon tiszteletreméltó budapesti napilapnak vagyok a bérence. Nagy isten! Mennyi bosszúságomba került, hogy ennek a lapnak dolgoztam! Egy túlbuzgó funkcionárius adminisztratív mennykővel fenyegetett és azzal vádolt, hogy egy általam meg nem nevezendő nyugati államot denuncióltam benne; és ime most azzal gyanúsítanak, hogy sötét összeesküvést szőttem „a Fiala Magyarország szellemi mozgalma” ellen.

Ídeje, hogy az olvasót tegyem meg mind eme téves ítéletek bírójává: én az Ady úr által említett lapba mindössze három cikket írtam, egyiket a Grand Palais léghajó kiállításáról, másikat Poincaré úr akadémiai megválasztásáról, harmadikat a postások sztrájkjáról. Nem látom be, hogy mi köze lehet mindennek Ady úrhoz, Hatvany úrhoz és társaikhoz, és még inkább az államok biztonságához.)

Cikke elején De Gérando Mariay Ödön: Kelet fia c. novelláskötetének kritikája ürügyén is sanda oldalvágásokat intéz a nyugatosok ellen:

„M. Mariay est un tout jeune écrivain, et le volume qu'il vient de publier à la librairie Singer est son premier volume: il y a recueilli quantité de jolies nouvelles parues dans divers journaux, et dans diverses revues de la capitale. M. Mariay est un jeune écrivain, et cependant — oh! surprise! — il écrit une langue pure, châtiée, non déformée par d'indigestes adaptations germaniques; c'est un jeune écrivain, et pourtant sa pensée est claire, simple, facile; il ne met pas un point d'honneur à se renfermer dans une obscurité voulue, dans un symbolisme démodé et déplaisant; il recherche l'émotion vraie, humaine, belle, et n'a point recours à une triste, répugnante pornographie; il sait intéresser et charmer par la seule force de son talent, sans s'empêtrer dans un fatras de paraboles, d'hyperboles, de paradoxes. Toutes ces qualités-là sont, j'en conviens, fort naturelles: n'empêche que „le mouvement littéraire de la Jeune Hongrie” ne nous y a pas habitués. Et M. Mariay offre un contraste saisissant avec tout ce qui l'entoure: poète, ouvrier de la seule imagination cérébrale, il présente sa pensée comme elle vient, loin du symbolisme désuet de l'école nouvelle. Il montre et prouve ce que sait être la langue magyare, sous la plume d'un écrivain de race, qui n'a point besoin de pasticher l'étranger pour émouvoir, attacher, et charmer. Son livre est une véritable oasis, reposante et riante, au milieu des productions biscornues, torturées et torturantes de certains de ses confrères. C'est une belle revanche de la littérature vraie, point artificieuse, point tortueuse, sur les élucubrations dites modernes qui prétendent incarner aujourd'hui le génie artistique de la Hongrie nouvelle.” (Mariay Ödön úr egészen fiatal író, és a Singer kiadónál most megjelent kötet első könyve: összegyűjtött néhány csinos novellát, melyek különféle újságokban és a főváros különféle folyóirataiban jelentek meg. Mariay úr fiatal író, és mégis — oh, mily meglepő! — tiszta, fegyelmezett, nehezen emészthető germanizmusokkal meg nem rontott nyelven ír; fiatal író, gondolatai mégis tiszták, egyszerűek, könnyűek; nem csinál magának becsületbeli kérdést abból, hogy bezárkózzék egy csinált homályosságba, egy divatjátmult és visszatetsző szimbolizmusba; keresi az igazi, az emberi, a szép élményeket és nem fordul a visszatetsítő pornográfiához; ért hozzá, hogy érdeklődést keltsen és elbájoljon pusztán tehetségének erejével, anélkül, hogy a parabolák, a hiperbolák és a paradoxonok zagyvaságaiba belegabalyodnék. Mindezek a tulajdonságok, elismerem, nagyonis természetesek: annak ellenére, hogy „a fiatal Magyarország irodalmi mozgalma” nem igen szoktatott bennünket hozzá. És Mariay úr megkapó ellentétben van mindazzal, ami körülveszi: költő, a pusztán értelmi képzelet kimunkálója, úgy adja a gondolatait, ahogyan

jönnek, távol az új iskola elavult szimbolizmusától. Megmutatja és bebizonyítja, mit ér a magyar nyelv egy vérbeli író tollából, akinek nincs szüksége idegenmajmolásra, hogy megrendítsen, lekössön és elbájoljon. Könyve valósággal oázis, pihentető, és szivderítő, egyes kollégáinak kicsavart, elkínzott és kínzó produkciói mellett. Szép elégtétele ez az igazi, mesterkéletlen, nem kitekert irodalomnak az úgynevezett modern zaggyvaságokkal szemben, melyek az új Magyarország művészi géniuszának megtestesítésére pályáznak.)

Idéhaza Bölöni György foglalja össze a vitát a Renaissance 1910. júl. 25-i számában (566.) a következőképpen:

Egy commis voyageur

Egy komoly, elsőrangú, de öregedő francia revűben a „Mercure de France”-ban néhány hónapja Ady Endre felvilágosította a vezetőket egy furcsa szerepről, melyet ennél az irodalmi súlyú folyóiratnál Felix de Gérardó végez. Az érdeklődők kedvéért elmondjuk, hogy a francia lapban a külföldi irodalmi és művészeti mozgalmakat jóhírű és biztos ítéletű emberek szótkák ismertetni. A német, angol, olasz, spanyol, portugál, amerikai, braziliai, görög, román, orosz, németalföldi, skandináv és cseh levelek mellett néha napján magyar levelek is látnak napvilágot. Ezek egy bizonyos de Gérardó úr tollából születnek.

A „Mercure de France” valamikor a leszorított új francia irodalom folyóirata volt, védelmezője Verlaine, Mallarmé, Cézanne, Van Gogh művészetének, azoknak a mozgalmaknak, melyeknek a harcosai ma mindenféle szépen elhelyezkedtek. Némelyek már a történelemben, mások kiadók és a közönség szeretetében, és ők adják a tegnapi s még a mai Franciaország értékeit is. Amint szajnaparti ócska könyvtárosoknál felkutatjuk az egykori harcos irodalom-csinálók újságját a „Plume”-öt, amint ma elnézegetjük újféle íróik lapját a „Phalange”-ot, a maga idejében ilyen jelentősége volt a „Mercure de France”-nak. A vezérkara ma is a régi: Vallette, a szerkesztő vagy például ócska egyházi írók szimbolista bölcse, Rémy De Gourmont, a legérdekesebb francia író, Rachilde, az „Art moderne” krónikása, Charles Morice és még sokan, nem is egynéhányan.

Felix de Gérardó közöttük ismerteti a magyar irodalmat. Évek óta tájékoztatja a közönséget arról, hogy milyen események történnek a magyar irodalom berkeiben. Ő például irodalmi eseménynek tartja, ha a kolozsvári egyetemen kiváló doktori értekezést ír egy fiatal ember, ha a „Vasárnapi Újság”-nak megjelenik a karácsonyi száma. Ami szép, új és nemes dolog, ami nálunk a fejeket nyugtalanul foglalkoztatja, arról megelégedezik a magyar levelek írója, sőt ítél elevenek és holtak felett.

Tagadhatatlan és az ellenségnek is el kell ismernie, hogy valami friss, komoly és igyekvő mozgalom történik nálunk. A fiatal, intellektuális Magyarország mozgolódása, megbolygatása régi öreg kereteknek, éled a szabaddulási vágy és sok miegymás, amik legelső sorban kötnek össze minket a nyugattal. Valamicske élet, vágyak és törekvések összeverődése, áhítózasok és lökések, melyek előrefelé visznek, ami legrokonszenvesebb ma az irodalmi Magyarországbán.

A „Mercure de France”-ban, mely valamikor az ilyen forrongások orgánuma volt, néha szokás a szimbolizmust megkritizálni. Ettől kaphatott talán kedvet a magyar levelek írója és tájékoztatója, néha rosszakaratúlag és gögösen ül törvényt az új magyar törekvések felett, olyan lenézéssel, ügyetlenül, kopott hazafias pózban bánik velük, ahogyan még Magyarországon sem történik. Ezt sokallta meg egy magyar író és felvilágosította a francia revűt arról a torz szerepről, melybe de Gérardó úr krónikái folytán

kerül. Mert a mi irodalmi éledésünk nem szimbolista mozgalom; a mi nemzeti életünkben több és értékesebb ez az erőpróba, hogy leszünk-e valakik, vagy legalább is akarunk valakik lenni az európai irodalomban. Ezért nevetséges az, hogy a „Mercure”-ben, mely ma is az európai szellemi evolúció első támogatója, Felix de Gérando-féle léha itélkezések jelenjenek meg az új magyar irodalomról.

De Gérando hónapok múlva védekezett Ady Endre ellen, a „Mercure” legújabb számában. Innét kapunk egy sikeres írást, amelyből ide iktatunk néhány feltűnő friss meghatározást, hogy mindenki tisztába jöhessen a magyar levelező képességei felől. Például, hogy „l'art, comme la nature, ne fait pas des sauts”, hogy Lesznai Anna „charmante” verseket ír, hogy kvalitása „bonne et jolie”, és hogy „Magyarországnak szüksége van a szó igaz értelmében vett, modern genre-re, ami ne legyen a szép, művészeti hagyományainknak, nemzeti emlékeinknek, a múlt tanításainak pofoncsapása” Mert az új magyar írók természetesen így cselekszenek és szükség van revanche-ra az igazi irodalomnak, „point artificieuse, point tortueuse, sur les élucubrations dites modernes qui prétendent incarner aujourd'hui le génie artistique, de la Hongrie nouvelle”. Ilyenformák a válasza és mondanivalója a „Mercure” magyar levelezőjének, s bár az ilyen utazó kritikusok ítélete nem bánt, mégis bántó a dolog erkölcsi és lelki szempontból, bántó ez a naivitás a francia revue részéről, éppen a tekintélye miatt. Magyarország külföldön szétszóródó emberei intellektuális állapotainkról ma közvetlenül tudnak tájékozni, és így megesik, hogy egyesek, például Anatole France vagy Rodin, helyesebben útba vannak igazítva értékeinkről, mint Gérando negyedéves correspondance-i segítségével az a közönség, mely a „Mercure”-t forgatja. Mégis kár, hogy európai emberek között ad le magyar dolgokról komolyhangú és megtevesztő véleményeket egy éppen nem európai valaki, aki még hozzá nem is író, nem is kritikus, hivatlan vendége és szerencsétlen véletlen folytán commis voyager-je a magyar irodalomnak.

7. Párizs szörnyű napjaiból PN 1910. febr. 4. — Ady Endre

az *őzönvíz-sújtotta Párizs*: 1910. januárjában Párizst elöntötte a Szajna. Az első jelentések jan. 22-én jelentek meg a lapokban. Ekkor már Párizs keleti részén leálltak a villamosok és a metrót fenyegette az árvíz. 23-án már halottakról adtak hírt, 24-én Auteuil víz alatt és nehézségek támadnak az ivóvízellátásban. 25-én a Pont Royal alatt, ahol a Szajna normális szintje 2.48 m szokott lenni, most 7.95 a vízszint, 26-án 8.20, 28-án 9.30, 29-én 9.33. Az újságok külön kiadásban közlik, hogy a Place de l'Opéra süllyed. Másnap Párizs újságok nélkül marad. Jan. 30-án végre megkezdődik az apadás és febr. 4-ére több mint 2 méterrel apadt a vízszint. — *Egy nagykereskedő ismerősöm...*: lehetséges, hogy Fischer József, akivel Ledáéknál ismerkedett össze. (Vö. Bölöni 166.) — *Érdemes embernek szülni, annyi szép emberi gesztust látott az ember e néhány, szörnyű nap alatt*: a l'Intransigeant-ban Apollinaire Les miracles de la charité (a szeretet csodái) címmel jegyezte fel az emberi szolidaritás példáit. — *Pedig az apacsok dolgoznak*: a La Patrie c. lap jan. 31-i számában olvashatunk egy cikket arról, hogy a tömeg hogyan bünteti a garázdálkodó apacsokat. Címe Tirez sur les apaches ou pendez-les! (Lőjétek le vagy akasszátok fel az apacsokat.) A cikk elmondja, hogy egy fosztogatót a vízbe dobtak, majd kilhalaszták és egyenesen a Szajnába dobták. Egy másikat, akit rajtacsíptek, a járókelők megfogták és egy fára felakasztottak. Törvénytisztelő és humanista polgárok levágták, mielőtt még megfulladt volna. A cikkíró hozzáteszi, hogy nem helyesen cselekedtek. — *két-három trubadúr dalba*

fog... : Az idézet fordítása prózában: Minden pillanatban új, még tragikusabb baleset riasztó visszhangját hallani. És míg csak élünk, mindig emlékezetünkben marad ez a fantasztikus látomás. Ugyancsak a *Patrie* jan. 31-i számában olvasható az a románc, melyből Ady idéz. Címe *Le Désastre* (A katasztrófa). Az idézet a harmadik strófából való, mely így hangzik:

Ah ! oui, ça fend le cœur
De voir tant de malheurs
S'abattant sur des famill's entières
Éprouvé's par le froid, la misère
Pauvres hères !
A chaque instant on entend
Les échos alarmants
D'un nouvel accident plus tragique,
Et tant que nous vivrons
Nous nous rappellerons
Cette vision fantastique !
Et ce refrain
Sans hésiter pour sauver son prochain,
C'est partout le même élan sincère !
Devant l'danger tout l'mond' se tend la main,
Plus de hain, car tous les homm's sont frères !
Ce dénouement
Nous unit un instant,
Et l'on vibre dans une mém' alarme
Lorsqu'on sait tout-à-coup
Que de brav's gens partout
Versent des larmes.

A románc szerzői Marcel Bertal és Demouray s azt az „*Aimer c'est pleurer*” dallamára kell énekelni. — Az utolsó két sor idézetet nem találtuk meg. Fordítása: Jóság és kegyesség istene, minek ennyi szenvedés?

Mj: J (162.); Pn (288.)

8. *Párizsi levelek*. PN 1910. febr. 6. — Ady Endre

A Szajna közbelépése

A párizsi árvívről l. Párizs szörnyű napjaiból c. febr. 4-i cikket és jegyzetét (27. és 290.). —

Itt van a Kronprinz

A *La Patrie* jan. 30-i számában *Le Kronprinz en France* c. cikkben azt olvashatjuk, hogy a lap Nancy-i levelezője a következő sürgönyt küldte: „Le bruit court avec persistance que le Kronprinz ou le prince Eitel Frédéric serait arrivé ce matin à Nancy, aurait visité la ville, puis serait parti à quatre heures du soir, à destination de Paris.” (Makacsul tartja magát a hír, hogy a trónörökös vagy Eitel Frigyes herceg megérkezett ma reggel Nancyba, meglátogatta a várost majd este négy óraker elindult Párizs felé.) Majd így folytatja a tudósítás: A la Gare de l'Est, où nous nous sommes rendu aux différents trains venant de l'Allemagne, on ignore, tout au moins officiellement l'arrivée du kronprinz. Certaines personnes affirment, cependant, avoir vu descendre du train, à 10^h 20, un voyageur dont le signalement correspondrait assez exactement à celui de l'héritier du trône d'Allemagne, et qui était accompagné d'une autre personne.” (A Gare de

l'Esten, ahová kimentünk a különböző Németországból érkező vonatok elé, nem tudnak, legalább is hivatalosan, a Kronprinz megérkezéséről. Egyes személyek azt állítják azonban, hogy láttak a 10.20-as vonatról leszállni egy utast, akinek a személyleírása elég pontosan megfelelt Németország trónörökösének és akit egy másik személy kísért.) — *orléans-i herceg*: Fülöp, az akkori trónkövetelő.

Loubet adománya

A párizsi árvízkdrosultak javára Loubet . . . csak 230 frankot adott: a La Patrie jan. 31-i számában Rochefort vezércikkben gúnyolódik az ügyön. Ebből idézzük: „Aussi n'a-t-il pas hésité à faire remettre deux cent francs à ces généreux contribuables qui l'avaient logé, nourri, blanchi et entretenu pendant sept ans. Il s'est dit: Ma femme me fera peut-être donner un conseil judiciaire à la suite de cette prodigalité, mais ces deux cent francs je les donnerai coûte que coûte. On devine le combat qu'il a dû soutenir avec lui-même pour se décider à offrir ce magnifique cadeau. Il aura sans doute réuni un conseil de famille auquel il voulait proposer un sacrifice de mille francs. Puis en voyant les vivres augmenter et le pétrole devenir hors de prix, il aura pensé à ses enfants que cette munificence risquait de mettre sur la paille, et il aura réduit sa souscription à cinq cents francs, ce qui a encore fait jeter les hauts cris à son entourage. Alors, il aura proposé trois cents francs, après quoi pour faire un compte rond il s'est définitivement arrêté à deux cents.

(...)

Au milieu des dons de dix mille, vingt mille et cinquante mille francs qui affluent dans les caisses de la société de la Croix-Rouge, les deux cent de Loubet, ex-premier magistrat de la République, font une figure tout à fait amusante, et les trente francs du fils ne sont pas non plus sans provoquer une douce gaité. Il n'y a en effet guère plus de cent mille inondés et on juge de l'importance des secours que ces deux cent trente francs leur apporteront. Nous devons être d'autant plus reconnaissant à Loubet de ce beau geste qu'en somme il aurait pu placer à trois pour cent ces deux cent trente francs qui lui auraient rapporté plus de six francs, lesquels ajoutés aux huit millions et demi qu'il avait déjà touchés comme président, le mettraient pour toujours à l'abri du besoin.” (Nem is habozott átadni kétszáz frankot azoknak a bőkezű adózóknak, akik hét éven keresztül ellátták lakással, élelemmel, mosással és egyebekkel. Azt mondta magában: Lehet, hogy a feleségem gondnokság alá fog helyeztetni emiatt a pazarlás miatt, de én odaadom ezt a kétszáz frankot, kerül, amibe kerül. El lehet képzelni, hogy harcolt önmagával, míg elhatározta, hogy felajánlja ezt a nagyszerű ajándékot. Bizonyára összehívott egy családi tanácsot és egy ezer frankos áldozatot akart felajánlani. Aztán látva, hogy az élelmiszerek emelkednek és a petróleum megfizethetetlen, gondolt gyermekeire, akiket ez a bőkezűség esetleg nyomorba döntene, és csökkentette hozzájárulását ötszáz frankra, de környezete még ettől is jajveszékelt. Akkor háromszáz frankot javasolt, majd hogy kerek számot mondjon, megállapodott véglegesen a kétszáznál.

(...)

A tízezer, húszezer és ötvenezer frankos adományok között, melyek a Vöröskereszt társaság számláira befolytak, Loubet-nek, a köztársaság egykori első tisztviselőjének a kétszáz frankja nagyon mulatságos dolog és a fiú harminc frankja is enyhe vidámságot keltett. Valóban, alig van több mint százezer árvízkdrosult, megítélhetik tehát a kétszázharminc frank

segítségnek a jelentőségét. Annál hálásabbnak kell lennünk Loubet-nek ezért a szép gesztusért, mivel végeredményben elhelyezhette volna ezt a kétszázharminc frankot 3%-os kamatra, ami több mint hat frankot hozott volna neki, s ezt hozzáadva a nyolc és fél millióhoz, amit mint elnök felvett, örökre megszabadulna az inségtől.)

Fallières elnök lemond?

Száll, száll a hír: az Action Française febr. 2-i számában Léon Daudet ír róla: "Il en est de nouveau question, et c'est de Bruxelles cette fois que vient le bruit. Armand Fallières, plus généralement connu sous le nom de monsieur Bœuf ou le Bœuf tout court, songerait à se retirer. Motifs: le demi-gâtisme d'abord, constaté par nous ici même il y a déjà plusieurs mois; ensuite le sentiment dans l'entourage politique, du discrédit général où sont tombés l'homme et la fonction; enfin la crainte vague d'une nouvelle alerte, d'une avanie, d'une farce ridiculisante, crainte qui d'ailleurs ne peut pousser que sur les débris d'une mauvaise conscience." (Újra szó van róla és ez alkalommal Bruxelles-ből jön a hír. Armand Fallières, általánosabban ismert nevén Mafla úr vagy röviden csak Mafla vissza akarna vonulni. Okai: először is fél-agyalágyultsága, amit itt mi is megállapítottunk róla néhány hónapja; aztán az általános bizalmatlanság érzése politikai környezetében, melyet az ember és az elnöki tisztség iránt éreznek; végül a bizonytalan félelem egy újabb botránytól, egy megszegyenyítéstől, egy nevetést fakasztó tréfától, a félelem, mely csak a rossz lelkiismeret romjain teremhet meg.) — *Emlékezzünk még, hogy egy tréfás pincér megráncigálta a sétáló Président tisztes szakállát az utcán:* a magyar lapok is hírvül adták annak idején, hogy 1908. dec. 25-én egy Mattis nevű royalista pincér a Place de l'Étoile-on sétáló államelnököt úgy inzultálta, hogy egyik kezével arcul ütötte, a másikkal pedig a szakállát ragadta meg. A merénylőnél Mercier tábornokot ábrázoló medáliát, a Patrie Française, valamint a sárga szakszervezetek jelvényét és az orléans-i herceg képével ellátott bélyegsorozatot találtak.

Mj: Pn (289.)

9. *Jegyzetek a Szajna mellől.* PN 1910. febr. 18. 9. l. — Napi hírek — Ady Endre

I. Éhség és kedvetlenség

találkoztam az én régi, virágáruoló, öreg asszonyommal: Bölönitől tudjuk hogy a Place de Lévis-en volt a virágáros bódé, ahol Ady naponta virágot vett Lédának. (Bölöni 34.)

II. A Chantecler csodája

a bár bájos asszonya: Ady párizsi életének krónikásai mind megemlékeznek a Hôtel de l'Europe kis bárjáról. Révész Béla írja: „Ady mindennap eljött a rue de Constantinople 15. alatt lévő bárba . . . Ady szívesen járt ide, a késő esti órákban alig zavargott itt ember, takaros szobácska volt, támlás jó székekkel, körülzáró izmos asztalokkal, a tulajdonosok igen rokonszenvesek, pirosképű francia gazda, nevetős, gömbölyű a felesége, akik nagyon megbecsülték finom, halk vendégüket, a Monsieur Ády-t.” (Révész: Ady-trilógiája. Bpest 1935. 66.). — *Porte-Saint-Martin:* a Porte-St.-Martin színházban mutatták be a Chanteclert febr. 6-án. A párizsi lapok megírták, hogy a bemutató előtt már a tizenhetedik előadásra árulták a jegyeket. — *A fácán, a fácán:* a fácán szerepét Mme Simone játszotta. — A Chantecler-ről l. még Ady Strófák a Chanteclerről c. apr. 16-i cikkét (43.).

III. Hol marad Magyarország?

A glossza adatait nem találtuk a francia sajtóban.

IV A szenzáció Párizsban

Ady kedvelt témája. Vö. Úti jegyzetek (Ami Párizst Párizsá teszi) c. 1906. okt. 5-i (AEÖPM VIII. 93.) és Hogyan csinálódna az események c. 1909. febr. 14-i (AEÖPM IX. 307.) cikkével. — *Panama-ország*: a Panama-csatorna építésével kapcsolatban kirobbant megvesztegetési per 1892-ben nagy politikai botrányra fajult Franciaországban. A magyar nyelvben azóta használják a panama szót visszaélés, csalás, vesztegetés értelemben.

10. *Az irodalom divatja*. VU 1910. febr. 20. I. kötet 162. l. — Diósady

Már Argentínában hónapokig hallgatták és ünnepelték Anatole France-ot: Anatole France argentinai útjáról I. Jegyzetek a Szajna mellől IV Nagy író a vidéken c. 1909. jún. 1-i cikkét (AEÖPM IX. 342.) — *Németország akkor volt a filozófusok és költők országa igazán, mikor politikailag a legkét-ségsébesettebb volt a sorsa*: a XVIII. század végén és a XIX. elején, amikor Németország politikai széttagoltsága a legsúlyosabb volt, működött Kant, Fichte, Schelling, Hegel, Lessing, Goethe, Schiller és Hölderlin. — *...de már szállást ajánlgatnak a legüzletibb hírlap-szállodákban is... az irodalomnak*: vö. Irodalom hírlapformában c. febr. 1-i cikkével és jegyzetével (25. és 278.).

Mj: Pn (291.); Ai (271.)

11. *Piros és fekete* (Előljáró írás) 1910. március 1. — Ady Endre

A forradalmár Petőfi. Petőfi Sándor válogatott forradalmi költeményei. Összeállította és előljáró írással ellátta Ady Endre. Deutsch Zsigmond és Társa kiadása. Budapest V. Dorottya utca 9. szám. 1910.

A kötet keletkezésének körülményeiről Kende Ferenc, a Deutsch Zsigmond és Társa cég egykori alkalmazottja, a következőket mondta el a PIM munkatársának 1969. szept. 25-én (magnetofonszalagon PIM emlékeztár): „Abban az időben én a Deutsch Zsigmond és Társa kiadóvállalatnál dolgoztam. A Huszadik Századot csináltam, mely ugyancsak ott jelent meg. Kemény Miksa volt a kiadóvállalat tulajdonosa. Bejárt hozzá Ady Endre. Egyszer megállapodtak abban, hogy Ady összeszedi Petőfi forradalmi verseit és kommentálja. Kemény Miksa erre Adynak előleget adott. Azután Ady elutazott Párizsba és hónapokig nem jelentkezett. Egyszer jött tőle egy levél, melyben pénzt kért, hogy dolgozhasson. Megint kapott pénzt. Ez kétszer vagy háromszor megismétlődött. Végül megjött Budapestre Ady, a Meteor hotelben szállt meg, és Kemény felkért engem, hogy keressem fel és sürgessem meg, mi lesz a könyvvel. Elmentem Adyhoz egy júliusi napon, nagy forróságban, délben. Ady még aludt, III. emeleti szobájába bekopogtam, hálóingben beinvitált. Az ágyára ültetett és azt mondta: Nem is vagyok tájékozva egészen erről a témáról, nem ismerem az irodalmát. Én Ferenczi Zoltán könyvét javasoltam Petőfiről, a korról pedig Grünwald Béla és Acsády könyvét. Kérte, szerezzük be neki. Beszerztük és elküldtük. Megint elutazott Párizsba. Most megint elmúlt egy-két hónap. Ekkor jött egy vékony levél tőle. Ebben a levélben volt egy 30—40 soros cikk és egy csomó szám: utalás Petőfi forradalmi verseire. Kemény tanácstalan volt és hozzám fordult, hogy mit csináljon. Mondom, adja ki. Ady vállalja a felelősséget, a kiadónak kevés köze van az ilyesmihez. A könyv megjelent. Úgyszólván az egész auflagot eladtuk a könyvkereskedőknek. A megjelenés után egy-két nappal egy cikk jelent meg Az Újságban, ahol Keményt támadták és nem Adyt. Kemény nagyon érzékeny ember volt,

nem tehetett egyebet, a könyveket visszavásárolta és zúzdába küldte. Keményre az volt a lealázó, hogy néhány hétre rá megjelent egy cikk Adytól Petőfi nem alkuszik címmel. Ez éppen megfelelt volna a könyvbe. Kemény engem küldött el Gajárhoz, hogy szüntessék be a támadást, ami meg is történt." — Kende Ferenc visszaemlékezését a következő adatokkal egészíthetjük ki. Nyilvánvaló, hogy a megállapodás Ady 1909-es párizsi útja előtt jött létre Kemény és Ady között, tehát 1909 január táján. A forró kánikulai nap inkább júniusban lehetett, mert Ady június végétől augusztus elejéig Kolozsvárt volt. Nehezen elképzelhető, hogy Ady nem ismerte volna előbb Acsádyt, Grünwaldot és Ferenczi Petőfi-életrajzát. Az azonban tény, hogy az ugyancsak ekkoriban írt Petőfi nem alkuszik c. esszéjének adatai nagyrészt Ferenczire támaszkodnak (vö. a cikk jegyzetével a 340. lapon). Minden bizonnyal nem az összes példányt küldte Kemény zúzdába, mert A forradalmár Petőfi c. kötet még most is kapható időnként antikváriumban. Az Újságban megjelent támadó cikket, egyébként Szilágyi Géza írta. L. A forradalmár Petőfi c. cikk jegyzetében (318.).

A kötet 76 Petőfi-verset tartalmaz, és pedig: Az apostol, A nemes, Az utánzókhöz, Mért nem születtem ezer év előtt? A természet vadvirága, Költő lenni vagy nem lenni, Magyarország. A magyar nemes, Ha az Isten, Isten csodája, Nem sülyed az emberiség... Voltak fejedelmek... Midőn a földön... Sors, nyiss nekem tért... A nép, Nagykárolyban, Csalogányok és pacsirták, A bilincs, Halhatlan a lélek... A magyar nemzet, Egy gondolat bánt engemet... Dalaim, Palota és kunyhó, A kutyák dala, A farkasok dala, A XIX. század költői, A nép nevében, Világosságot!, Az ítélet, Bányában, Kard és lánca, A szájhősök, Beszél a fákkal a bús őszi szél... Kazinczy Gáborhoz, Meddig alszol még, hazám?, A rab, Pató Pál úr, Okatootáia, A magyar politikusokhoz, Vas úton, Mit csinálsz, mit varrogatsz ott?... A rab oroszlan, Olaszország, Az országgyűléshez, A tél halála, Beaurepaire, Nemzeti dal, 15-dik Március 1848., A szabadsághoz, Föltámadott a tenger... A királyokhoz, Készülj, hazám!, Megint beszélünk s csak beszélünk... A király és a hóhér, Ausztria, Fekete-piros dal, A gyáva faj, a törpe lelkek... A márciusi ifjak, A nemzetgyűléshez, Republica, A nemzethez, Forradalom, Jőj el végre, valahára... Tiszteljétek a közkatonákat!, 1848, Itt a nyílám, mibe löjjem?... Akasszátok föl a királyokat!, Európa csendes, újra csendes... V. Ferdinándhoz, A királyok ellen, A magyar nemzet, A gyűldei ifjakhoz, A konzervatívek, Nyakravaló, Egy goromba tábormokhoz, A mágnásokhoz. — A mottó Petőfi Fekete-piros dal c. versének első négy sora. Ugyancsak erre a versre utal az előző címe is. — *s a föltámadt Magyarország ódakra ingerelte az ifjú Ibsent, Heinét és a többit*: Ibsen versének címe: Magyarországhoz 1849. (Kosztolányi ford.), Heinét: 1849. októberében (Kosztolányi ford.), rajtuk kívül Coppée írt ódát Petőfiről és Pierre Dupont több verset a magyar szabadságharcról.

— *egy-két szoldos tanárfej szerint a szerelem dalnoka volt főképpen*: Ferenczi Zoltán megszámlolta Petőfi verseiben a szabadság és a szerelem szót. A szabadság 151-szer, a szabad többi származékaival együtt összesen 196-szor, míg a szerelem 272-szer fordul elő. Ebből következtette, hogy Petőfi a szerelem dalnoka volt főképpen. (Ferenczi Zoltán: Petőfi és a socialismus. Akadémiai Értesítő. 1907. 256.) — *Ha ma élne, biztosan Hervé volna az ő Lamartine-ja és Béranger-ja*: Hervé, Gustave (1871—1944) francia szocialista ügyvéd, történész, az antimilitarista propaganda apostola (vö. A Szajna mellől. III. Hervé bűne c. 1906. júl. 22-i cikkével és jegyzetével (AEÖPM VIII. 33. és 408.)). — Petőfi „a világ új megváltójának, a szabadság legnagyobb apostolának” nevezi Béranger-t Úti leveleiben (POM V. 54.). Lamartine-t nem említi ugyan, de Jókaitól tudjuk, hogy Lamartine His-

toire des Girondins c. műve Petőfi fontos olvasmány-élménye volt. (Vö Bóka László: Petőfi és Lamartine. Magyarok 1948. márc. 140.). — „*a forradalomnak vége van...* : idézet Lapok Petőfi Sándor naplójából (PÖM V. 85.). — „*így érezte előre a forradalmat...* : Csengerynek mondta 1847-ben. Idézte Arany László bevezetésében Arany János levelezése íróbarátaival c. kötethez. (Arany János Összes Munkái XI. kötet. XII. 1.). — *a népek csak akkor és ott van hazája, ha és ahol joga van*: szabad idézet A nép c. versből. — „*ége a népet, pokolba az arisztokráciát*” Arany Jánosnak írt leveléből (PÖM VII. 42.). — *Nemessége kétséges, habár ő néha emlegeti*: I. Lapok Petőfi Sándor naplójából. márc. 24. 1948. — *Kossuth, Klapka, Mészáros, Vörösmarty... panaszkodhatnak... a gaz Petőfi ellen*: Kossuth és Petőfi ellentétei közismertek. 1849. máj. 17-i, Bemnek írt francia nyelvű levelében számol be Petőfi arról, hogy Kossuth milyen hidegen fogadta. (PÖM VII. 206.). — Ugyanebben a levélben írja le Petőfi, hogy milyen gorombán vonta őt felelősségre Klapka, mert — állítása szeint — Bem engedélye nélkül publikálta Bem levélét a Honvédben Vécsey tábornokról. Ennek emlékére írta Petőfi Egy goromba tábornokhoz c. versét. — Mészáros Lázárral való összetűzését Petőfi maga mondja el Nyakravaló c. versében. — Vörösmartyt abból az alkalomból bélyegezte meg Petőfi Vörösmartyhoz c. versében, hogy 1848. aug. 21-én a nemzetgyűlésben a kormánynak azt a javaslatát szavazta meg, hogy a magyar hadsereg addig felállított alakulatai maradjanak az osztrák hadsereg szervezetében és csak az újonnan felállítottak álljanak magyar vezénylet és zászló alatt. A vers szállóigévé vált refrénje: „Nem én téptem le homlokodról / Magad tépted le a babért.” — *a minores*: a kisebbek (elvonás a minores gentium-ból) — *... a mai hiszajátítóinak nagyapái és nagymamái*: vö. Jegyzetek a napról III. A Petőfi Ház c. 1907. okt. 18-i (AEÖPM IX. 30. és 400.) és A forradalmár Petőfi c. cikkével és jegyzetével (61. és 316.). — *Victor Hugóból Franciaország pairje lehetett*: Victor Hugo 1845-ben lett pair (főrend). — *csak Bemnek... jóvólátából kapott kétes, halálra-hívó őrnagyi rangot*: Bem adta vissza Petőfi őrnagyi rangját, melyről ő maga mondott le. — *... akadtak Eötvös Józsefek is, akik őt meglátták*: Pulszky Petőfi-bírálatára reflektálva Eötvös a PH-ban Petőfi védelmére kelt, ilyeneket írva „... bátran merem állítani az egész vastag kötetben nincs egy dal, mely nem lenne kezdettől végig magyar gondolatában, érzéseiben, minden szavában...” (Endrődi Sándor: Petőfi napjai a magyar irodalomban. Bp 1911. 293.).

Mj: Vál. (294.); Ai (276.); KF (242.)

12. *Jegyzetek a Szajna mellől*. PN 1910. márc. 6. 7. l. — Ady Endre I. „*A hivatásos politikusok*”

Egy exminiszter és diplomata: kiletét nem tudtuk kideríteni. — *Bródy Sándor a kelta jelzőt egyszerű rosszul használta*: nem találtuk.

II. De Rochefort haragszik

Félve veszem naponként kezembe a lapot, amelynek első cikkét mindig-mindig Rochefort írja: ekkoriban a La Patrie vezércikkírója volt Rochefort. Ady többször is idézi vezércikkeit. L. Párizsi levelek. Loubet adománya c. febr. 6-i és Jegyzetek a Szajna mellől. IV A bűn reklámja c. márc. 20-i cikkeit és jegyzeteit (29. és 292.; 41. és 299.). — *még ha újra száműznék valamely Ördögszigetre*: Rochefort, Victor-Henri, marquis (1830—1913) mint szélső radikális újságíró a második császárság alatt megalapította a La Lanterne c. lapot, majd részt vett a párizsi Commune-ben, ezért Új-Kaledóniába deportálták. 1880-ban, az általános amnesztia idején hazajött és meg-

alapította a l'Intransigeant c. lapot. Lapjával együtt fokozatosan jobbra tolódott, de mindvégig élesen ellenzéki hangú cikkeket írt. 1907-ben megvált a l'Intransigeant-tól és a La Patrie munkatársa lett.

III. Egy szomorú *Mi-Carême*

mi-carême: böjt harmadik hetének csütörtöke, melyet a franciák utcai mulatsággal ünnepeltek. Vö. *Mi-carême* c. cikkével (AEÖPM V 16.).

IV *Offenstadték és társaik*

Les Orgies Sataniques: sátáni orgiák. — *Les Vices Féminins*: női bűnök; egyik kiadványt sem találtuk meg. — *Multatuli*: eredeti nevén Dekker, Eduard Douwes (1820—1887) holland író. Hosszú ideig élt Jávában, majd Multatuli (sokat szenvedtem) írói néven regényt írt a jávai bennszülöttek embertelen kizsákmányolásáról Jáva gazdag és éheznek címmel. — *Loyolatanítás*: a jezsuiták jelmondata volt, hogy a cél szentesíti az eszközt. — *Az én budapesti doktorom* talán dr. Pfeiffer Ernő, akivel Párizsban ismerkedett meg Ady, és élete utolsó periódusában, a Veres Pálné utcában is orvosa volt.

Mj: Pn (292.); De Rochefort haragszik: Ai (280.).

13. *A két Párizs* — Ady Endre az „A Jövendőhöz” — A Jövendő 1910. márc. 15. 1. — Ady Endre

A Jövendő irodalmi, művészeti és kritikai szemle Hódmezővásárhelyt jelent meg. Szerkesztője dr. Gonda József és dr. Sándor Jenő. Ha a rövidéletű (1910—1912) folyóiratot lapozgatjuk, úgy tetszik, hogy a szerkesztők határozott szándéka a modern irodalom, elsősorban pedig Ady Endre propagálása volt. A febr. 15-i számban hosszú vezércikket olvashatunk Adyról dr. Gonda József tollából. Ugyanabban a számban pedig ugyancsak Gonda (g. j.) jelű kritikáját a Szeretném, ha szeretnének c. kötetéről. De található a lapban Dutka, Kosztolányi verse, Jászi írása, kritika Balázs Béla és Móricz Zsigmond műveiről és csaknem minden számban egy-egy írás, mely valamilyen formában Adyval foglalkozik. Emellett Ady-novellákat verseket is közöl. Ady és A Jövendő kapcsolatával Bessenyei György foglalkozott. (Ady Endre a hódmezővásárhelyi „A Jövendő” c. lapnál. Alföld 1956. jan—febr. 73.) — *Dr. Gonda József* (1877—1913): újságíró, író. 1902-től haláláig városi tanácsnok Hódmezővásárhelyen. 1904—05-ben a Vásárhelyi Ellenzék c. lapot szerkesztette. Semper idem c. tanulmánykötetéhez, mely 1912-ben jelent meg, Ignotus írt előszót. A kötetről írt recenzióban írja Ady A Jövendő indulására visszatekintve: „Párizsi lármámban, bajaimban is annak idején könnyezően megdöbbenett, mikor értesültem, hogy Hódmezővásárhelyen is van — valakink.” (A Jövendő 1912. január. Kötetünkben 1. a 173. lapon.) Gonda 1910. febr. 23-án kelt levelével kérte Adyt, küldjön cikket az A Jövendő részére,

Ady válasza nagyon hamar megérkezhetett, mert a lap márc. 1-i számában a következő „előzetest” közli (35.)

Ady Endre az A Jövendőhöz

A kiváló poéta, a modern, nagy irodalmi reformátor: Ady Endre Párizsból, hol ez idő szerint tartózkodik s hova az A Jövendőt utána küldöttük, meleghangú őszinte baráti levélben üdvözölte az A Jövendő szerkesztőségét. Ady Endre készséggel bocsájtja az A Jövendő részére nagyértékű irodalmi termékeit, s kilátásba helyezi, hogy legközelebbi számunk részére Párizsból már eredeti kéziratot is küld. Mindenesetre nagy kitiüntetés, nagy elismerés és nagy megbecsülés részünkre az Ady Endre nemes

barátsága és lelkes támogatása, amelynek mi annál is inkább örülünk, mert így módunkban lesz az ő nagy lelkét, páratlan egyedülállóságát, utánozhatatlan művészetét minél gyakrabban mutatni be a mi közönségünknek.

A márc. 15-i számban pedig, melyben Ady A két Párizs c. cikkét az első lapon közlik, a 45. lapon lelkes kommentárt fűznek hozzá:

Ady Endre cikke az A Jövendőhöz

Lapunk élén közöljük azt a finom, nagyértékű, gondolatokban gazdag cikket, melyet az A Jövendő szerkesztőségének írt Ady Endre, a fiatal költő-fejedelem, a modern magyar líra hatalmas vénájú megteremtője és nagy mestere. A jelenleg Párizsban lévő, meleg lelkű poéta büszke, önértetes és lelkesítő szavakban ragadja meg az alkalmat, hogy az A Jövendő kulturális állásfoglalása alakalmából arról véleményt mondjon. És erre a véleményre, az Ady Endre kritikájára mi büszkék vagyunk. Továbbítjuk és sokszorosítottjuk az ő gazdag lelkének mélyébe világító remek sorait, s büszkeségünkre szolgál, hogy a modern szellem térfoglalásáért, az új igazságok diadaláért, az elnyűttek, savanyák, konzervatívok és irodalmi reakciók leírásáért folyó kultúrharcban, az új Magyarország haladni akaró fiaival, Ady Endre, az új dalok ifjú fejedelme vezérlete alatt, egy táborban lehetünk!

14. *Jegyzetek a Szajna mellől.* PN 1910. márc. 20. 37. l. — Ady Endre I. „A házi idegen”

Egy olasz, élő olasz színpadi író darabját adták elő Párizsban: Dario Nicodemi La Flamme c. színdarabját játszották a Réjane színházban. — Mert a franciák például saját érdemüknek tudják azt is, ha jól-rosszul, inkább rosszul, egy-egy Shakespeare-előadást engedélyeznek: Ady első párizsi útján a Lear király bemutatójával kapcsolatban részletesen írt a franciák Shakespeare-előadásairól. L. Lear király Párizsban c. 1904. dec. 9-i cikkét (AEÖPM V. 160.). — Ez az olasz Sardou-cska: Nicodemi (1874—1934): Magyarországon is sikeres színpadi szerző volt, a Nemzeti Színház a két háború között telt házzal játszotta Hajnalban, délben, este c. darabját Bajor Gizivel. Ekkoriban Párizsban élt és a Réjane színház titkára volt.

II. A nagy csömör

... mint mikor most Szokoly Tamás nem akar Nagyvárad képviselője lenni: Szokoly Tamás nagyváradai ügyvéd, függetlenségi politikus volt, némi klerikális színezettel. Ady kedvvel csipkelődött vele cikkeiben. Mikor 1906-ban Barabás Béla lemondott nagyváradai mandátumáról és az aradit fogadta el, akkor Nagyváradon őt jelölték, ezzel a jelszóval: „Egye fene, ha nincs más | Éljen Szokoly Tamás”. Ekkoriban folytak otthon az előkészületek az új képviselőválasztásra. Minden bizonnyal valamelyik nagyváradai lapban nyilatkozhatott ez idő tájt Szokoly Tamás, hogy nem indul a választásokon.

III. Ahol lehet lopni

A francia Duèz-affér: a francia lapok nagy szenzációként tárgyalták, hogy Duèz likvidátor, aki annak idején az egyházi vagyonok felszámolásában részt vett, 10 milliót sikkasztott. A jobboldali lapoknak jó ürügy volt ez a botrány, hogy megtámadják az egész antiklerikális frontot, és kitergették az affér minden részletét. Duèz állítólag kéz alatt adott el egyházi kincseket, hamisan vezette az árveréseket. Amikor a francia parla-

ment költségvetési tárgyalásán a pénzügyminiszter beszámolt az egyházi birtokok likvidálásakor befolyt jövedelmekről, nagy feltűnést keltett, hogy a leggazdagabb kat. templomok likvidációjából aránylag milyen kevés haszna van az államnak. Feltehető, hogy Duéz nem egymaga harácsol. Pl. egy rendházat bérbe adott egy barátjának, aki bérházat csinált belőle, és nagy pénzeket szedett be lakbér fejében. Az egyik likvidált rendházat találgahelynek rendezték be. — *most választások előtt*: Franciaországban is májusban voltak a képviselőválasztások.

IV A bűn reklámja

Legutóbb egy undok gyilkosság esetében tanúkul hallgattak ki nagyon szomorú hivatású vig leányokat: Elisa Vandamme-ot meggyilkolták és holttestét feldarabolták. — Sőt, Rochefort azt hiszi... Rochefort a Patrie márc. 7-i számában Crimes en tous genres (mindenféle bűnök) c. vezércikkében a fent említett gyilkossággal kapcsolatban a következőket írja többek közt: „Puis les témoins appelés devant le juge d'instruction n'appartiennent pas à un monde ordinaire. (...) Il n'y aurait donc rien de surprenant à ce que l'affaire de la rue Botzaris se terminât par le mariage de Marie du Bitume avec un riche étranger, auquel elle fera croire qu'elle descend de la noble famille du Bitume, dont l'origine remonte à la première croisade.” (Aztán a vizsgálóbíró elé megidézt tanúk nem tartoznak a rendes társadalomhoz. (...)) Nem lenne tehát semmi meglepő abban, ha a Botzaris utcai bűnügy Marie du Bitume házasságával végződne egy gazdag idegenel, akivel elhithetné, hogy a nemes Bitume családból származik, mely eredetét az első keresztesháború idejére vezeti vissza.)

Mj: Pn (294.)

15. *La Vierge folle*. Kézirat. Autográf, ceruzával irt fogalmazvány, 3 oldalszámozott fólió, 210 × 270 mm. Alírás: Ady Endre. Az első fólió élén, a cím fölött Ady írásával: Figyelő. A címtől balra, azzal egy sorban Osvát írásával szerkesztői bejegyzés: petit v. A PIM tulajdonában.

Közlésünkben a cikk szövegét az egységesség kedvéért szintén mai helyesírással adjuk. A kéziratához képest a következő maitól eltérő helyesírási sajátosságokat javítottuk:

3. sor: új	<i>Kéziratban:</i> uj
4. folle'', s	folle'' s
5. Henry	Henri
6. Bernsteinnél különbnek	Bernstein-nél különbnek
7. álliteratúra.	ál-litteratura...
7—8. produkál, s	produkál s
17. hűsége, és vajon	hűsége és vajjon
18. dolog, s	dolog s
20. ifjú	ifju
23. súlyos... literátusabbnak	sulyos... litterátusabbnak
25. új... színdarabbal, s	uj... színdarabbal s
27. Henry	Henri
29—30. is, megmarad	is megmarad
30. „ gyanú... művészember	gyanu... művész-ember
Datálás: Párizs,	Páris

Törlések, javítások a kéziratban:

1. sor: evangéliumában (Az *i* helyén eredetileg más betű, ez törölve, a törlés fölé beszúrva: *i*)

2. sor: öte (A szó után beszúrva: *pedig*)
 6. Bernstein-nél (Az első *n* beszúrva)
 8. iparkodás (Az *a* helyén eredetileg más betű, ez törölve, a törlés fölé írva: *a*)
 10. sem, A (vessző után egy jobbra döntött vonás, valószínűleg egy megkezdett betű szára törölve)
 11. magába (A *g* előtt egy betű olvashatatlanul törölve)
 12. olajról (A szó előtt egy *a* betű törölve)
 16. nálánál (A szó után eredetileg: *jobban*. Ez erősen törölve, a törlés elé beszúrva: *nobilisabban*)
 20. keverésével a (Az *a* után beszúrva: *kipróbált*)
 20. szavaknak (A szó után egy vessző törölve)
 27. megkapják a (Az *a* után egy szó olvashatatlanul törölve)
 28—29. Gimnase-ban (Utána beszúrva: *nem*)

Adynak a Nyugat szerkesztőségéhez írt egyik leveléből (AEVI, 319.) tudtuk, hogy kritikát írt Bataille színdarabjáról, melyet akkoriban játszottak a párizsi Gimnase színházban. Az 1910. májusában kelt levelében ezt írja Ady: „A Bataille kritikát már nem is reklamálom: ti nem mindenkinek engeditek meg a vélemény-mondást.” A cikk Fenyő Miksa kéziratgyűjteményében maradt fenn, mely 1970. júliusában került a PIM-ba. Osvát nyomdai jelzése a kézíraton egyébként arra vall, hogy szándékában volt a kritikát közölni, és talán csak technikai okokból nem adta nyomdába. Később pedig, talán épp Ady szemrehányásai miatt, megmakacsolta magát, és egészen félretette. Ugyanabban az évben Budapesten is bemutatták a darabot, és akkor Ignotus írt róla kritikát a Nyugatban. (Henry Bataille: A balga szűz. Ny 1910. II. 1565.)

La Vierge folle: a balga szűz. — *Máté evangéliumában olvasható* 25. rész 1—13. — *Bataille, Henry* (1872—1922): Bataille-t Ady először mint tanulmányíró és költőt mutatta be Az Observatoire-tól a Sorbonne-ig c. 1904. márc. 20-i cikkében (AEÖPM V. 20.), majd mikor 1905-ben Budapesten is bemutatták Kolibri mama (Maman Colibri) c. színdarabját, a róla írott kritikában az ügyes színpadi szerzőt jellemzi (Kolibri mama. 1905. máj. 21. AEÖPM VI. 171.) — *Bernstein, Henri* (1876—1953): divatos francia színdarabgyáros. Baccarat és A jászol c. darabjairól azok budapesti bemutatója után Ady kritikát írt. (AEÖPM VII. 115. és 190.) — *Chantecler* I. Strófák a Chanteclerről c. apr. 16-i cikkét (43.).

16. *Kabos Ede könyve* (Mária látogatói). Kézirat, Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 4 — ebből három (az 1., a 3. és 4.) oldaszámozott — fólió. Az 1. fólió: 198 × 310 mm., a 2. és 3. fólió: 170 × 200 mm., a 4. fólió: 170 × 185 mm. Aláírás nélkül. Az első fólió élén, a cím fölött Ady írásával: Figyelő. Ettől balra Osvát írásával szerkesztői bejegyzés: petit v. A PIM tulajdonában.

Megjelent: Ny 1910. apr. 16. 556. l. — Figyelő. — Ady Endre
 Közlésünk a kéziratot követi, mert megjelenésekor Ady Párizsban tartózkodott, a korrektúrát feltehetően nem látta.

Eltérések a kézirat és a Nyugat szövege között.

	<i>Kézirat:</i>	<i>Nyugat</i>
Cím:	könyve.	könyve
1. sor:	uj	új
3.	uj... újabb	új... újabb
12.	ahoz	ahhoz

Ezt és a következő cikket (Strófák a Chanteclerről) jóval korábban írta Ady a megjelenés kelténél. Márc. elején reklamálja először levelében: „Két figyelőmről megint se jel, se hír...” (PIM A. 205/4) Fenyő 1910. márc. 9-i levelével (MTA K 6/100) visszaküldi a cikket a Rostand-ról szólóval együtt (Strófák a Chanteclerről) „A két figyelőt visszaküldjük. A Kabosról írott ugyan nem rossz dolog, de határozottan megbántanád vele Kabost, s erre elvégre semmi szükség. Azt hiszem, magad sem akarod.” Márc. 12-i, Fenyőnek írt levelében már ingerültebben hozza szóba: „... Azonnal tudassatok, akarjátok-e, hogy a Chanteclerről és Kabosról újra írjak?” (PIM A. 205/2.) Márc. 21-én ismét Fenyőnek: „Bár nem válaszoltál erre a kérdésre, én küldök új Kabost és új Chanteclert. Ha nem kell, táviratozz.” (PIM A. 205/46.) A kéziratból világosan látszik (különböző méretek, a második lapon mondat közben szakad meg a szöveg), hogy az első két lapot átírta a következő szövegig bezárólag: „... hogy az íróásra örökölt nyavalyásságán, t. i. őszinteségén fölül s tulságosan...”.

Kabos Ederől, atyai barátjáról, a BN-nál főnökéről nem első ízben írt Ady. L. Kabos Ede c. 1905. dec. 10-i (AEÖPM VII. 68.) és A jövő fészke c. (AEÖPM IX. 284.) cikkét. Az itt ismertetett novellás kötet: Mária látogatói. Budapest. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. kiadása 1910. — *A címadó novella például Anatole France receptje szerint készült: A bibliai legendák humanizálása Anatole France több írásán keresztül vált divatosá ekkoriban (Judea prokurátora, Gallio stb.). Kabos novellájában Mária és a falubéli asszonyok arról beszélgetnek, hogy Mária fiát ártatlanul feszítették keresztre, mert felindulásában megölte az őt megalázó katonát. — aki az élő Vajda Jánost a legisztáiban látta és szerette: Kabosnak A Jövő fészke c. regényében, mely eredetileg Verebek címen jelent meg, Vajda János alakja is szerepel. A regényről szóló kritikájában még bírálóan szólt Ady Vajda megmintázásáról. I. A Jövő fészke c. fentebb említett cikkét. — s aki nem ijedt meg az Ady-versek legelső, buta vagy gonosz ostorozótól: Az Új versek egyes darabjai BN-ban jelentek meg, melyet Kabos Ede szerkesztett.*

Mj: Vál. (300.)

17. *Strófák a Chanteclerről.* Kézirat. Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 9 — az első kivételével — oldalszámozott fólió. Az 1. fólió: 200 × 310 mm., a 2—9. fólió: 155 × 205 mm. Aláírás: Ady Endre. Az első fólió élén, a cím fölött Ady írásával: Figyelő. Ettől balra Osvát írásával szerkesztői bejegyzés: petit v. A PIM tulajdonában.

Megjelent: Ny 1910. ápr. 16. I. 563—565. l. — Figyelő. — Ady Endre. Mint az előző cikk (Kabos Ede könyve) jegyzetéből kiderül, e cikkét Ady jóval korábban írta a megjelenésénél, éspedig, mivel a Chantecler bemutatója febr. 6-án volt, feltehetően még februárban. A kézirat első oldala, az újonnan készített bevezetés is világosan utal rá, hogy a Nyugat szerkesztői az első fogalmazvánnyal nem voltak megelégedve. A kézirat azt mutatja, hogy Ady mégsem írta át, csak új címet adott a cikknek (az eredeti cím: Rostand új darabja: Chantecler volt), új bevezetést írt hozzá, számozott strófákra osztotta, egy mondattal megtoldotta, és két mondatot átírt ill. kihúzott. Az utóbbiakból arra következtethetünk, hogy túl erősnek tartották a Nyugatnál a kritikát. Ennek azonban bizonyos mértékig ellent mond, hogy a Nyugat ugyanebben a számában hozza Ignótus jegyzetét a darabról Kókoruku! (A Chantecler bukása) címmel, mely a darab ürügyén a művészet elüzetiesedéséről elmélkedik a kapitalizmusban. Különben is a Chantecler bukása akkor már bejárta a világsajtót.

Közlésünk a kéziratot követi az előbbi cikknél ismertetett okból.

Eltérések a kézirat és a Nyugat szövege között:

	<i>Kézirat:</i>	<i>Nyugat</i>
	Cím: Chanteclerről.	Chanteclerről
I rész I. sor: 1.)		1.
1. 3.	impresszióim	impresszióm
1. 9.	szomorú, megállapításokra	szomorú, megállapításokra
2. .I. 2.		2.
2. 2.	amúgy	amúgy
2. 5.	amellyel	mellyel
2. 9.	Rostand és a Chantecler	Rostand és Chantecler
3. 1.	3.)... újból	3... újból
3. 7.	írói szándék	írószándék
3. 8.	csupán,	csupán
3. „ 12.	sehogyse vagy	sehogyse, vagy
3. „ 16.	utszéi	útszéi
3. „ 17.	nagyképű, lovagos	nagyképű lovagos
4. 1.	4)	4.
4. 2.	baromfi s	baromfi- s
4. 3.	láttatni	láthatni
4. 8.	új	új
4. 9.	filozófémákat	filozófémákat
4. „ 15.	új	új
4. „ 16.	első rendű	elsőrendű
5. 1.	5)	5.
5. 15.	dekoratörök	dekortörök
6. 1.	6)	6.
6. „ 10.	publikumot vagy	publikumot, vagy

Törlések, javítások a kéziratban:

- I. rész 2. sor: elsőt (A szó után beszúrva: *ugyanis*)
1. 3. fogok (A szó után egy *j* betű törölve)
1. 3. heveségén (Eredetileg: heveségéből, ebből a *ből* erősen törölve, s a törlés fölé írva: *n*)
1. 5. akinek (A szó után beszúrva: *csak*)
1. 5. talentuma, (A szó és a vessző között egy szótöredék olvashatatlanul törölve)
1. 7. hivatásos (Az *o* helyén egy *o* törölve, fölé írva: *o*)
1. 8. igyekvő, (A szó és a vessző között három-négy betűnyi olvashatatlan törlés)
1. 9. ember. (A szó az első fólió utolsó szava. Utána, a következő fólió élén erősen törölve a cikk eredeti változatának címe olvasható: *Rostand új darabja: Chantecler*)
2. 5. amellyel (Eredetileg: *amelylyel*, ebből az első *y* törölve)
2. 11. írók is. (A kiemelt szövegrész után folytatólag írva a következő bekezdés sorszámát és szövegét. Az új bekezdés Z-jellel jelölve)
3. 3. terjedelmén. (A szó után következő szövegrész új bekezdésként írva, majd sorösszehúzó jellel az előző mondatához kapcsolva)
3. 4. La Fontaine-ja (Eredetileg: *La Fontainje*; ebből a *j* törölve, s utána írva: *-ja*)

3. rész 5. Rudyard (Az *u* helyén egy rosszul felismerhető *u* törölve, a törlés fölé kaligrafikusabban kiírva: *u*)
3. „ 12. sor: sehogyse (A szó után törölve: *és*, a törlés elé beszúrva: *vagy*)
3. „ 12. csak (A szó után beszúrva: *nagyon*)
3. „ 15. mié? (Eredetileg: *mi a fenélé?* Ebből az: *a fenélé?* törölve, majd a *mi* után írva: *é?*)
3. „ 15. egyenlőtlenség: (A kettőspont után egy vessző törölve)
3. „ 20. néha[i] (A szó után beszúrva: *őreg*; a beszúrás után egy *C* betű törölve)
3. „ 20. becézték. (A szó után folytatólag írva a következő bekezdés sorszámára és szövege. Az új bekezdés *Z*-jellel jelölve)
4. 1. Rostand is (Az *is* után egy szó olvashatatlanul törölve)
4. 2. micsoda (Az *o* helyén eredetileg: *u*, ez törölve, a törlés fölé írva: *o*)
4. 3. színész-hírességeket (Eredetileg egybe írva, a kötőjel a két szó közé beszúrva)
4. 4. láttatni (Eredetileg: *lát*ni) a második *t* után beszúrva: *tat*)
4. 6. csodálatára. (A szó után új bekezdésben eredetileg a következő mondat állt: *Hiszen Colette Willy a Vie Parisienne-ben olykor valósággal művész az állat-alakok megközelítésében Rostand mellett.* E mondat kihúzva, s fölé, ill. a kihúzott sorok közé írva: *(Azóta kevesebb... színpadról szóljunk.* Végül ez utóbbi, nem a sor végén végződő szövegrész sorösszehúzó jellel a következő mondatához kapcsolva.)
4. „ 13. közmondása. (A pont után következő mondat új bekezdésbe írva, majd sorösszehúzó jellel az előző mondatához kapcsolva.)
4. 18. emésztett. (A pont és a következő bekezdés első szava — *Sajnos* — között egy sorösszehúzó jel törölve)
5. 4. rosszhiszeműek. (A pont után következő mondat új bekezdésbe írva, majd sorösszehúzó jellel az előző mondatához kapcsolva)
5. „ 13. közönségesek mégis. (A kiemelt szövegrész után kihúzva: *France avagy csak D'Annunzio mit tudott volna csinálni ebből az ötletről, ha esetleg méltónak tartja magához és az irodalomhoz.*)
5. „ 15. mulattatójává. (A pont után egy betűnyi olvashatatlan törlés)
5. „ 17. interpretálni. (A pont után folytatólag írva a következő bekezdés sorszámára és szövege. Az új bekezdés *Z*-jellel jelölve)
6. 3. s hitem az (A kiemelt szövegrész után beszúrva: *már*)
6. 5. eldalolni (Az *o* helyén törölve: *a*, a törlés fölé írva: *o*)
6. 6. valami (A *v* és az első *a* között egy betűnyi olvashatatlan törlés)
6. 6. fáj, hogy (A kiemelt szövegrész után törölve: *ez*, a törlés fölé beszúrva: *sok*-)
6. 7—8. Chanteclert, (A vessző után két szó, majd alatta egy párizsi keltezés és Ady teljes névalírása erősen törölve. A törlésből csak Párizs és Ady neve olvasható ki. Az eredeti kézirat e törölt részekkel végződött. A törlések után írva a cikk végleges változatának befejező másfél mondata: *egy igazi, nagy... nem tudott. Ady Endre.*

A regisztrált törléseken, javításokon kívül a második fóliától kezdődően törlés útján vagy átírással minden oldszám módosítva: az eredeti egyes kettesre, a kettes hármásra stb. Továbbá: a cikk „strófa”-számait a kettes számtól kezdődően a cikk módosítása során, utólag írta a szövegbe Ady.

A kéziratához képest a következő maitól eltérő helyesírási sajátosságokat javítottuk:

	Cím: Chanteclerről	<i>Kéziratban:</i> Chanteclerről.
1. rész 1. sor:	1. . . lap, s	1.) . . . lap s
1. 6.	Rostand-é	Rostandé
1. 8.	szomorú, megállapításokra	szomorú, megállapításokra
2. 1.	2.	2.)
2. 2.	amúgy	amugy
2. „ 3.	jóindulattal	jó indulattal
2. 3—4.	színdarabnézésre. tettük, és	színdarab-nézésre. tettük és
3. 1.	3. . . újból	3.) . . . újból
3. 2.	rajta, s	rajta s
3. 3.	Dehogyis	Dehogy is
3. 6.	közelebb nőtt	közelebbnőtt
3. 8.	Rostand-nál. .	Rostandnál. . .
3. „ 10.	Hugo-epigon történik, s	Hugo-epigón történik s
3. „ 12.	összevissza	össze-vissza [A kötőjel sor végén !]
3. „ 13.	szimbólumos	szimbolumos
13—14. „	művészember. . . férfiúé	művész-ember. . . férfiúé
3. „ 16.	útszéli	utszéli
3. „ 17.	cyranizmusok	cyranizmusok
3. „ 18.	baromfiudvar	baromfi-udvar
3. „ 20.	Coq-nak	Coqu-nak
4. „ 1.	4.	4)
4. 2—3. „	baromfi- és állatkosztümökben. . . színészhirességeket	baromfi és állat-kosztümökben. színész-hirességeket
4. „ 4.	kíváncsi, s	kíváncsi s
4. 6—7. „	publikum, s. literatúra. . . új	publikum s. . . litteratura. . . új
4. 8.	jó, és	jó és
4. „ 14.	Rostand-nak	Rostandnak
4. „ 15.	új	uj
4. „ 16.	elsőrendű. . Chantecler, s	első rendű. . . Chantecler s
5. 1.	5.	5)
5. 2.	újsága	ujsága
5. 4.	indulatú	indulatu
5. 5.	újságoknak	ujságoknak
5. 7.	őket, s	őket s
5. „ 16.	Shakespeare-t	Shakespearet
6. „ 1.	6.	6)
6. 2—3. „	irigylem, s	irigylem s
6. 4.	baromfiudvarban	baromfi-udvarban
6. 8.	poémát	poemát
6. „ 10. „	publikumot, vagy Aláírás: Ady Endre	publikumot vagy Ady Endre.

...*Ő rim-ember csupán, egy elsekélyesedett Hugo-epigon: Ady rossz véleménye Rostand-ról nem újkeletű. Már első párizsi útján is hangoztatta. (Rostand és Sarah. 1905. jan. 5. AEÖPM V. 176.) — . az juttatta a Rostand eszébe, hogy barátját, a szegény néhai öreg Coquelint bizalmasan Coq-nak becéztek: a La Vie Parisienne febr. 19-i számában olvastuk a Chantecler kritikájában a következőket: „Pour s'expliquer, d'abord, une conception si singulière, il est indispensable de rappeler que M. Rostand, à l'origine, se souciait uniquement d'écrire „un beau rôle pour Coquelin aîné”, et que, dans le langage de ses familiers, le regretté Coquelin aîné était toujours „le grand Coq”*

Pourquoi ne point faire un rôle de coq, précisément, pour Coquelin aîné?

La première idée de Chantecler est, à n'en pas douter, sortie de ce calembour initial. Car nous nous refusons à croire, pour l'honneur du poète, que, s'il avait cherché son inspiration directement dans la nature même, comme il l'affirma, la nature ne lui eût soufflé à l'oreille que cet enchaînement d'à peu près, dont son esprit s'est contenté. (...)

Mais, sur ces entrefaites, le journal le Rire n'avait-il pas publié un dessin de Roubille, représentant un coq, avec cette légende: — Le soleil a paru, et pourtant j'avais oublié de chanter! —” (Hogy megmagyarázzuk mindenekelőtt ezt az oly szokatlan elképzelést, elengedhetetlen, hogy emlékeztessünk arra, hogy Rostand úr eredetileg egyedül arra törekedett, hogy írjon „egy jó szerepet az öreg Coquelin számára”, és hogy a szegény öreg Coquelint bizalmasai egymás közt mindig „a nagy Coq”-nak emlegették. [coq = kakas]

Miért ne írhatna egy kakas-szerepet, éppen az öreg Coquelin számára?

Chantecler első ötlete tehát kétségkívül ebből a kezdő szójátékból indult ki. Mert nem hihetjük a költő iránti tiszteletből sem, hogy ha közvetlenül a természetben keresett volna inspirációt, amint állította, a természet ne sügött volna neki egyebet, mint ezt a laza eszmetársítást, melyvel szellemessége beérte. (. .)

De nem közölt-e erre a Rire c. újság egy rajtot Roubille-től, mely egy kakast ábrázol ezzel a felirattal: „A nap felkelt, pedig én elfelejtettem kukorékolni!”). — Az idősb Coquelin egyébként 1909 januárjában halt meg. A premieren Chantecler szerepét Lucien Guitry játszotta.

Mj: Pn (295.); Vál. (297.); Ai (281.)

18. *Papadiamantopulos kis poétái.* PN 1910. ápr. 17. 33. l. — Tárca — Ady Endre

Papadiamantopulos: Jean Moréas (1856—1910) eredeti neve, az albán Diamantis név görög alakja. Moréas Athénben született, albán származású görög családból. A szimbolizmus első zászlóvivői közé tartozott, 1886-ban ő publikálta a Figaróban a szimbolizmus kiáltványát. 1891-ben szembefordul a szimbolizmussal és a „román” költői iskola manifesztumát teszi közzé, mely világosságot, antik klasszicizmust és a hagyományos versformákat hirdette. Az iskola tagjai még Charles Maurras, Raymond de la Tailhède és mások. Fontosabb kötetei: *Le Pèlerin passionné* (a szenvedélyes vándor) és *Les Stances* (stancák). — A képzelt párbeszédet szubjektív motívumain túl a lapokban olvasott nekrológokból állította össze Ady. — *Saint-Mandé:* Párizs külvárosa, itt, a chaussée de l'Étang-i kórházban halt meg Moréas márc. 31-én. — *„azért volt bölcs, büszke és bátor:* a l'*Intransigeant*-ban Apollinaire írta a nekrológot márc. 31-én *Stances* címmel. Ebben írja többek közt: „J'ai vu Moréas dans les derniers jours de sa vie.

Il va mourir comme un sage sans peur de l'avenir et sans rien regretter. Maître, adieu!... Je vous ai beaucoup aimé, je garderai pieusement votre souvenir." (Láttam Moréas-t élete utolsó napjaiban. Úgy hal meg, mint egy bölcs, nem félve attól, ami jönni fog és nem sajnálva semmit. Mester, isten vele! Nagyon szerettem, emlékéket kegyelettel megőrzöm.) — ...*te ott ültél az asztalánál a kávéházban*: az Action Française-ban Ernest Gaubert írja többek közt: „Jean Moréas a vécu au café trente ans. Il'en est mort. Il a vécu au café, il y a écrit ses articles, mais non ses vers. Il y vivait comme en exil, toujours hanté d'un désir de voyage. Pour bien des âmes inquiètes de poètes, le café aura été comme une grève perfide et ensoleillée où l'on attend toujours pour s'enfuir vers l'azur le navire qui ne vient jamais. Jean Moréas est mort du café et surtout de sa solitude farouche." (Jean Moréas 30 évig a kávéházban élt. Abba is halt bele. Kávéházban élt, ott írta cikkeit, de nem a verseit. Úgy élt ott mint száműzetésben, mindig az utazás vágyától gyötörve. Sok nyugtalan költőlélek számára a kávéház olyasmí lett, mint egy álnok és napos part, ahol folyton várja az ember a hajót, mellyel elmenekülhet az azúr felé, amely azonban sohasem jön... Jean Moréas a kávéházba és különösen borzasztó magányába halt bele.) — *liaison*: viszony. — *Verlaine nem adta oda azévi az életét, hogy poéta legyen.* a Cri de Paris ápr. 10-i számában olvastuk, hogy Moréas agónia közben ezeket mondta: „La vie, la mort, dit-il en pleine agonie à ceux qui l'entouraient, — c'est de la... Il n'y a que la poésie". (Az élet, a halál, — mondta agóniájában azoknak, akik körülötte voltak — ez Nincs semmi egyéb, csak a költészet.)

Mj: Pn (297.); Ai (283.)

19. *Jegyzetek a Szajna mellől.* PN 1910. ápr. 24. 7. l. — Ady Endre

I. *Nizza város balesete*

A glossza forrását nem találtuk.

II *Roosevelt és Párizs*

az ex- és talán lesz-elnököt: Roosevelt, Theodore (1858—1919) 1901-ben lett az Egyesült Államok elnöke, 1904-ben újra választották, de az 1908-as választásokon már megbukott. Nem is lett többé elnök, 1912-ben Wilsont választották meg. Budapesten ápr. 16—20. között járt Roosevelt. Óriási szenzációként írt a látogatásáról a magyar sajtó. Mint érdekességet jegyezzük meg, hogy Mikszáthot is meglátogatta. — *Szajna-áradás*: l. a Párizs szörnyű napjaiból c. cikket és jegyzetét (27. és 290.). — *A magyar kívándorlás ... a menekülő forradalom*: vö. Az ige veszedelme c. cikkével (AEÖPM VII. 31.): „Megállítani a menekülő forradalmat...”

III. *Dupont úr kérdése*

A glossza forrása Léon Bailby *Les femmes s'expliquent* (a nők nyilatkoznak) c. vezércikke a l'Intransigeant ápr. 18-i számában. Párizs IX. kerületének női képviselőjelöltje volt, Mme Marguerite Durand. Róla írja a cikk többek közt: „L'autre jour, à une réunion où, précisément, Mme Marguerite Durand défendait sa thèse, un brave égotier interrompait sans cesse la conférencière et répétait une question à laquelle on ne lui répondait pas.

— Oui ou non, disait-il, les femmes repriseront-elles les chaussettes?

Ce à quoi l'orateur, énervé par tant d'insolance, finit par répondre sans plus appuyer:

— Les chaussettes seront reprises par ceux qui les useront.
Et l'on parla d'autre chose.

...
C'est d'ailleurs très fâcheux qu'on ait parlé d'autre chose. Car toute la question était là. Et c'est l'égoutier qui avait raison. Nous avons vécu vingt siècles sur cette idée qui semblait acquise que nos femmes, nos associées, nos ménagères avaient pour tâche principale de surveiller le foyer, la maison, le home, de travailler à leur façon au bien-être de la communauté. Certes, la loi faite par les hommes était mal faite, injuste; elle opprimait la femme, ne lui laissait aucune liberté et pas même le droit de disposer de son salaire. Et la campagne féministe qui réclama la suppression de ces abus eut l'appui, l'approbation de tous les hommes qui n'étaient pas d'égoïstes tyrans.

Mais, quand ces dames prétendent à tous les droits et refusent tous les devoirs, quand elles veulent nous charger de reprendre les chaussettes, elles qui ne sauraient et ne pourraient s'astreindre au travail de l'homme, à son effort physique et intellectuel, elles nous livrent assez bien le fond de leur cœur. — Que sont elles? — Rien — Que veulent-elles être? — Tout. Aux hommes de savoir s'ils acceptent cette révolution." (Valamelyik nap egy gyűlésen, ahol éppen Marguerite Durand asszony védte a tézisé, egy derék csatornatisztító folyton megszakította az előadónót és ismételt egy kérdést, melyre nem kapott választ.

— Igen vagy nem, mondta, az asszonyok fogják-e stoppolni a zoknikat?

Amire a szónok felidegesítve ennyi pimaszságtól, végül kertelés nélkül így válaszolt:

— A zoknikat majd azok fogják stoppolni, akik viselik őket.
És másról beszéltek.

Egyébként nagyon bosszantó, hogy másról beszéltek. Mert az egész kérdésnek ez volt a lényege. És a csatornatisztítónak volt igaza. Húsz évszázadig éltünk abban a vitathatatlanak látszó hiedelemben, hogy asszonyaink, társaink, háziasszonyaink fő feladata vigyázni a házitűzhelyre, a házra, az otthonra, dolgozni a maguk módján a közösség jólétében. Minden bizonnyal, a férfiak hozta törvény rosszul, igazságtalanul van megcsinálva; elnyomta az asszonyt, nem hagyott neki semmilyen szabadságot, még azt a jogot sem, hogy rendelkezék a bére fölött. És a feminista tábor, mely ezeknek a visszaéléseknek a megszüntetését követelte, támaszra, helyeslőre talált minden férfiben, aki nem volt egoista zsarnok.

De ha ezek a hölgyek minden jogra igényt tartanak és visszautasítanak minden kötelességet, ha azzal akarnak minket megterhelni, hogy zoknit stoppoljunk, ők, akik nem tudnák és nem is volnának képesek vállalni a férfi munkáját, fizikai és szellemi erőfeszítését, nagyon is elárulják, mi van a szívük mélyén. — Mik is az asszonyok? — Semmik — Mik akarnak lenni? — Minden. A férfiakon múlik, hogy elfogadják-e ezt a forradalmat.)

IV. Franciaország kis patrónája

Egy kis francia hölgyecskébe bolondult bele: Deschamps káplár, akinek az esetét szélitében tárgyalták a francia lapok, Marcelle Bourette-tel költötte el a lopott géppuska árát. — *Maupassant híres novellájára emlékezve:* Maupassant híres novellája: a Gömbóc.

Mj: Pn (298.)

20. *Jegyzetek a Szajna mellől.* PN 1910. máj. 15. 36. l. — Ady Endre

[*] Eredetiben: Budapest

I. *A Skating Rink*

skating rink: görkorcsolyapálya. A l'Intransigeant ekkoriban rendezett görkorcsolyaversenyt a rue d'Amsterdam 66. sz. alatti skating palacében (korcsolyázó palota). Minthogy ez nagyon közel volt Ady szállójához, valószínűleg itt próbálta ki ő is a divatos sportot. — *Ökörítő veszedelme mindenütt*: a Szatmár megyei Ökörítőn 1910. márc. 27-én tűz ütött ki egy pajtában, ahol táncoltak, és több mint háromszáz ember tűzhalált szenvedett. Mórícz irt róla riportot a Nyugat ápr. 16-i számában Ökörítő címmel.

II. *A Liabeuf önérzete*

S majdnem shakespeare-i dolog...: talán Antonius halálára utal, aki az Antonius és Kleopátra-ban e szavakkal hal meg: „Erős fejem nem csúfosan hajol meg | Győzöm előtt; de jól vívott csatán, | Hol római győzött le rómaid!” (Szász Károly ford.)

III. *A képzelt Parseval*

Parseval: kormányozható léghajó, melyet készítőjéről August von Parseval német őrnagyról neveztek el. — A toulói esetről nem találtunk híradást a francia lapokban. Olvastunk azonban egy hírt Az Est máj. 5-i számában, mely az említett eseményt Toulonhoz kapcsolja, és szól a következőképpen: „Toulont titokzatos léghajó tartja izgalomban. Nemrég Londont rémítette meg egy csodálatos léggömb, melyet éjjel a város felett reflektorok világítottak meg, melyben a német veszedelmet látták, de amelyről nemsokára kiderült, hogy egy pneumatikgyár reklámja. Most (...) Toulon lát ilyen titokzatos léghajót. Éjszakánként jelenik meg az erődítmény felett, messze hatoló sugarú tűzszemével kifürkészi az erődítményeket, a sáncok titkait, jön és elrepül. (...) — Itt vannak a németek! — terjed a hír — tönkre akarják tenni Franciaországot. — Minden éjjel lázasan, beteges izgalommal lesik az óriási vándormadarat, amely valószínűleg szintén csak reklám. De nincs messze azért az idő, hogy a városok felett csakugyan megjelennek idegen hatalmak repülőgépei.” — *Máriapócson sír a szent Szűz*: ez év szept. 16-án jelenik meg a Nyugatban Adynak A pócsi Mária c. verse.

Mj: Pn (300.)

21. *A legíróbb író.* VU 1910. máj. 15. 417. l. — Ady Endre

irodalmi író: ezt az epitetont először Kosztolányival kapcsolatban használja. L. „Négy fal között” c. 1907. jún. 1-i cikkét (AEÖPM VIII. 225.) — ...*önmaguk kegyetlen ostromozásából s az élet lángjának elemésztéséből élő és író posták...*: ekkoriban feltűnően gyakran foglalkoztatja versben és prózában is a költészetért életét áldozó művész önarcképe. Vö. Papadiamantopoulos kis poétáiban ápr. 17-én: „Verlaine nem adta oda azért az életét, hogy poéta legyen...” és ekkor irt versei közül: A gyülekezet sátorában, A kimérák Istenéhez, Isten drága pénze, stb. — *Hiszen Goethe azt vallotta, hogy minden szimbólum, ami történik, s minden csak jel és látszat, ami látszik*: valószínűleg a Faust második részének befejező kórusára gondol, melynek szövege így kezdődik: Alles Vergänglichliche | Ist nur ein Gleichnis; (Kálmokly László fordításában: Csak földi példakép | minden mulandó); — *Behunyta a szemét, betömte a fülét sok-sok új dolog előtt*: Mikszáth Hadi készülődések c. cikkére utal, mely a Budapesti Újságírók

Egyesületének 1909. évi almanachjában is megjelent. L. Magyar lelkek forradalma c. cikk jegyzetében (AEÖPM IX. 299) — ... már az is nagy dolog, hogy magyar író ilyen országos figyelmet nyer: Mikszáth 40 éves írói jubileumát valóban országos keretek közt ünnepelték. — saját külön Gobineau-ink: fajkutatóink. Gobineau, comte Joseph—Arthur de (1816—1882): francia diplomata, filozófus és író. Az emberi fajok egyenlőtlenségéről szóló tanulmányával a fajelmélet egyik megalapítója.

Mj: Vál. (301.); Isz (267.); Ai (284.); KF (239.)

22. *Egy híres bukott képviselő.* (Emlékezés Jean Allemane-ra). PN 1910. máj. 22. 35. l. — Ady Endre

Bourbon-palota: a francia nemzetgyűlés palotája. — Franciaország minapi választási hekatombájában egy híres ismerősömet siratom: Jean Allemane (1843—1935) egyesült szocialista képviselőt Ady még 1906—07-es párizsi tartózkodásakor ismerte meg, amikor is cikket kért és kapott tőle a BN albumnaptára részére. Az április 24-i választásokon a XI. kerületben lépett fel Allemane, és a máj. 8-i pótválasztáson bukott ki. Pedig az egyesült szocialista párt az előző választás 55 mandátumával szemben 74 mandátumot szerzett. Allemane-ról l. Jean Allemane könyve c. 1907. máj. 3-i cikkét és jegyzetét (AEÖPM VIII. 214. és 130.) — *Például Rochefort: Rochefort-ról l. Jegyzetek a Szajna mellől II. De Rochefort haragszik c. márc. 6-i cikkét és jegyzetét (37. és 296.). Rochefort annál is inkább bánhatta, mert ez időben jobboldali lapokba írt vezércikket. — Könyvet írt a Commune-ről: Mémoires d'un Communiste. Des Barricades au Bagne címmel. l. az idézett cikket a VIII. kötetben. — Külvárosban, ócska házban... a rue St. Sauveur 51. sz. házban lakott Allemane.*

Mj: Pn (302.)

23. *Jegyzetek a Szajna mellől.* PN 1910. máj. 26. 33. l. — tárcsa — Ady Endre

I. Kiké lesz Párizs?

Leopold: II. Lipót belga királynak az európai sajtó pletykarovatait gyakran foglalkoztató viselt dolgairól Ady többször beszámolt. L. Párizsi jegyzetek II. Cléo bukása c. 1907. március 8-i (AEÖPM VIII. 187.), valamint Jegyzetek a napról III. Lipót király apasága c. 1907. okt. 23-i, Fejedelmi szenzációk I. Lipót király c. 1907. dec. 14-i (AEÖPM IX. 35. és 88.) glosszáit. — Edward: éppen ekkoriban halt meg VII. Edward angol király, aki hosszú walesi hercegsége idején Párizs egyik legnépszerűbb fejedelmi figurája volt. — György, a görög király ... már bajosan hagyhatja el Hellászt néhány párizsi görbe napévt: Görögországban sorozatos kormányváltások voltak ez idő tájt és az egyre erősödő ellenzék az ifjú török mozzalom mintájára új alkotmányt kényszerített ki a királytól. — ...olyan jozanok és fontoskodók, mint Roosevelt: l. Jegyzetek a Szajna mellől II. Roosevelt és Párizs c. ápr. 24-i cikkét (48.). — D'Annunziót már úgy fogadta Párizs, mint egy inkognitóban érkező királyt: d'Annunzio május elején járt Párizsban, s ez alkalmából a La Vie Parisienne így karikírozza ezt a szenzációt: „...car il est à Paris, lui, l'unique, l'incomparable, l'animateur, comme il s'appelle, enfin l'illustrissime Gabriel d'Annunzio, poète, romancier, député, et aviateur prochainement... (...mert Párizsban van, ő, az egyetlen, a hasonlíthatatlan, a lelkesítő, ahogy nevezik, azaz a kiváló Gabriel d'Annunzio, költő, regényíró, képviselő, rövidesen aviatikus...) (1910. máj. 7. 333.)

II *Thalamas mandátuma*

Thalamas, François Amadé, aki időközben a Sorbonne-ra került előadónak, Ady régi ismerőse. Jelen volt, mikor a liceumi tanár ellen jobboldali diákok tüntetést rendeztek. L. Jeanne d'Arc és modern ellenségei c. 1904. dec. 4-i cikkét (AEÖPM V. 158.). — *mint a mi Szent Imre-íjjaink gyűlölik Marczalit, sőt Piklert*: Marczali Henrik (1856—1940) liberális történetíró, egyetemi tanár ellen ez év januárjában hajszát indított az Alkotmány Göröcsöni Dénes néven író munkatársa. Azzal vádolta, hogy Singer Artur lapszerkesztő, aki ekkoriban tett szigorlatot Marczalinál, előre tudta a vizsgakérdéseket. Támadása nyomán Singer avatását felfüggesztették és Marczali fegyelmet kért maga ellen. Ezt az ügyet használták ürügyül a jobboldali diákszervezetek Marczali elleni tüntetésre. A Pikler elleni tüntetésről l. Pikler—Thalamas c. 1907. okt. 19-i cikkét (AEÖPM IX. 31.). — *A Jeanne d'Arc legenda szeretetpőbjét*: Thalamas ellen, aki 1904-ben a Lycée Condorcet tanára volt, azért tüntettek a hallgatói, mert kétségbe vonta az orléans-i szűz természetfölötti erejét. L. Ady fent idézett cikkét Jeanne d'Arc és modern ellenségei címmel.

III. *Brieux, az akadémikus*:

Brieux, Eugène (1858—1932): a századfordulón nálunk is nagyon divatos drámaíró. Két híres darabjáról, melyet Nagyváradon is játszottak, A bölcsőről (*Le berceau*) és a Vörös talárról (*La robe rouge*) Ady is írt. L. A bölcső c. 1901. febr. 14-i (AEÖPM I. 446.) és P. Márkus Emília c. 1902. máj. 31-i (AEÖPM III. 226.) cikkét. Mindkettőből és későbbi megjegyzéseiből is kitetszik, hogy nem nagy véleménye volt Brieux-ról. Mikor „irodalmi ifjúkorának bűnei”-ről beszél gúnyosan, akkor minden bizonnyal Brieux fiatalkori iránydrámáira gondol, melyek a korabeli francia társadalom egy-egy fonákságát vették célba, mint az említett Vörös talár. A bölcső vagy A metely (*Les avariés*). — *... van olyan érdekes a Brieux akadémiai tagsága, mint a Donnay-é volt*: Donnay, Maurice (1859—1945) akadémiai taggá választásakor hosszan írt róla Ady. Ugyanott említi azt is, hogy Donnay a Chat Noir kabaréban kezdte. L. Arcképek. Maurice Donnay c. 1907. febr. 20-i cikkét (AEÖPM VII. 173.). — *... még Richepin-nek is*. Richepin, Jean (1849—1926) lázadó versekkel kezdte pályáját (*Chanson des gueux*), majd verses szindarabokkal folytatta. 1908-ban lett akadémikus.

IV *György, a részeges*

V György 1910. máj. 6-án követte apját, VII. Edwardot az angol trónon. Bizonyára ebből az alkalomból kelték szárnyra az Ady feljegyzett pletykák.

Mj: Pn (303.)

24. *A paraszt Nietzschek*. — Búzatermés és követválasztás —. PN 1910. máj. 29. 33. l. — tárca — Ady Endre

A Jaurès-ről és választójáról szóló anekdotát kissé más változatban megírta már A nagy ellenség c. 1906. szept. 4-i cikkében is (AEÖPM VIII. 75.), akkor a *Le Temps* nyomán. — *Oláh és magyar lakosságú vidéken*: Ady máj. 17-én vagy 18-án érkezett haza, és máj. 21-én ment le Érmindszentre. Itt a július első napjaiban megtartott országgyűlési választások előkészületeinek izgalmaiban éltek. Érmindszent a tasnádi választókerülethez tartozott. A tasnádi kerületben egy munkapárti és egy Justh-párti

jelölt lépett fel: Papp-Szász Tamás munkapárti és Jaczkó Pál Justh-párti. A jún. 3-án tartott választáson Jaczkó Pál Justh-pártit választották meg. — Ady levelezéséből és a FM híréből tudjuk, hogy őt is fel akarták léptetni Tasnádon. L. erre vonatkozólag a jegyzetbevezetést (227. l.). — *És ez a kerület valamikor egyikét választotta a hét dentumogernek...*: Petri: Szilágy vármegye monográfiájában olvasható: „Tasnádon erős vár volt már a honfoglalás korában s Tas vezérről vette nevét.” (I. 143.) — *Ez a nagy gróf meghalt, szobra is van...* Károlyi Sándor gróf (1831—1906), az agráriusok vezéralakja, a Hangya szövetkezet megalapítója 1908-ban szobrot kapott a Városligetben. — *Jött egy képviselő, aki öt év alatt négyezer szép holdas birtokot költött a mandátumára: nem tudjuk kiről van szó.* — *Azután jött a kaszinó méltóságos, félelmetes, játékos ura...* Szemere Miklós (1856—1919) ugyancsak a tasnádi kerület képviselője. — *A múltkor majdnem ingyen választott ez a kerület...* a tasnádi kerület lelépő képviselője Kun Árpád volt, akit mint a koalícióhoz tartozó jelöltet a „nemzeti fölkelés” kezdetét jelentő 1905-ös választások idején természetesen majdnem megvesztegetés nélkül választották meg.

25. *Csendes válságok.* (Kafka Margit könyve). [1910. május vége vagy június]. Kézirat, Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 8 oldalszámozott fólió, az 1—5. fólió 150 × 235 mm, a 6—8. fólió 165 × 205 mm. Alírást: Ady Endre. Az első fólió élén, a cím fölött Ady írásával rovatcím: Figyelő; a címtől balra Osvát írásával: petit ritka Figyelő. Az OSzK tulajdonában.

Közlésünkben a cikk szövegét az egységesség kedvéért szintén mai helyesírással adjuk.

A kéziratához képest a következő maitól eltérő helyesírási sajátosságokat javítottuk:

			<i>Kéziratban:</i>
Cím:		válságok	válságok.
Alcím:		könyve	könyve.
1. bek.	1. sor:	újból	ujból
1.	3.	íróember	író-ember
1.	8.	úr	ur
2.	2.	tömkelegéből	tömgelegéből
3.	1.	férfiú	férfiu
3.	2.	zúzott	zuzott
4.	1.	minden, s	minden s
4.	4.	ki, s a Nyugatban	ki s a Nyugat-ban
5.	1.	ezentúl	ezentul
6.	4.	ugye	ugy-e
8.	3.	el, s... ezúttal	el s... ezuttal
8.	5.	férfiú	férfiu
9.	1.	férfiú	férfiu
10.	1.	Higgye	Higyje
10.	2.	túlteszi	tulteszi
10. „	3. „	művészember	művész-ember
Alírást:		Ady Endre	Ady Endre.

Törlések, javítások a kéziratban:

1. bek.	3. sor:	Lássá (A szó után egy betű elolvashatatlanul törölve)
1.	3.	tanácsomnak (A <i>nak</i> a szó végére beszúrva)
1.	5.	Maga (A szó után beszúrva: <i>valami</i>)
1.	7.	nézem (A szó után beszúrva: <i>Magát</i>)

1. bek. 8. sor: ugyanez (Az *e* helyén eredetileg *a*, ez törölve, a törlés fölé írva: *e*)
2. 9. biztosságon (A szó után beszúrva: *s felelősség nélkül*)
2. 3. intellectuelle-é (A *c* helyén eredetileg *k*, ez törölve, a törlés fölé írva: *c*; az utolsó *e* fölött egy vessző törölve)
2. 3. intellectuelle-é (A szó után három betűnyi törlés, valószínűleg: *len*: a törlés után beszúrva: *látszik válni*)
2. 4. mintsem (A szó után beszúrva: *tökéletesedettebb*)
2. 4. művész-asszonnyá (Eredetileg: *művész-asszony.*; ebből az *y* erősen törölve, a törlés fölé beszúrva: *nyá.*)
3. 1. vívódó (Az *i* fölött egy felesleges vessző törölve)
3. 1. miatt (A szó után beszúrva: *siklott.*)
3. 2. esett, (A vessző után beszúrva: *zuzott.*)
3. 4. eltérülni (A szó után beszúrva: *látszik*)
4. 2. már (A szó után egy-két betű olvashatatlanul törölve)
4. 2. Magának (A szó után beszúrva: *talán rosszul*)
5. 1. vallom (A szó után egy betűnyi olvashatatlan törlés)
5. 3. szécibálnának (A *c* helyén egy *a*-nak vagy *e*-nek olvasható betű törölve, a törlés fölé írva: *c*)
6. 1. pe[r]szónák (A *p* után egy vagy két betű olvashatatlanul törölve, a törlés fölé írva: *e*)
6. 3. védelme (A második *e* helyén eredetileg *a*, ez törölve, a törlés fölé írva: *e*)
6. 3. alatt (A szó után egy szó — valószínűleg: *tették* — erősen törölve; a törlés után beszúrva: *követték el.*)
6. 5. kívánatos a (A kiemelt szövegrész után beszúrva: *főlényes*)
6. 6. érthető (A szó után beszúrva: *volna*)
6. 8. művészetétől (A második *t* helyén eredetileg *b*, ez erősen törölve, a törlés fölé beszúrva: *t*)
6. 9. mert (A szó után beszúrva: *hát*)
6. 9. Magát (Az *M* helyén eredetileg *m*, ez törölve, a törlés fölé írva: *M*)
6. 11. feminista. (A pont utáni új bekezdés szövege a pont után folytatólag írva; az új bekezdés utólag *Z*-jellel jelölve)
7. 22. odatolása (Az első *o* fölött valószínűleg egy vessző törölve)
8. 1. rólam (Az *a* helyén egy rosszul sikerült *a* törölve, a törlés fölé írva: *a*)
9. 1. netalán (Az *a* helyén eredetileg *e*, ez törölve, a törlés fölé írva: *a*)
9. 1. bolond, (A vessző után beszúrva: *örök.*)
10. 1. Maga (Az *M* helyén eredetileg *m*, ez utóbbi a betűszarak meghosszabbításával *M*-re javítva)

Kafka Margit könyve 1910 január végén jelent meg (A VU febr. 6-i száma közli az új könyvek rovatban). A róla szóló recenziót azonban csak Párizsból hazajövet Budapesten írhatta Ady. Három dátum nélküli levelemben tesz említést a cikkről. Az egyik borítékján a budapesti István király szálloda emblémája: „Kedves Ernóm, Itt van az egyik ígért figyelő, a Kafka-féle még ma megérkezik. Már majdnem készen van, de nem akarom ostobául elintézni.” (PIM A. 208/69.) Majd ugyancsak dátum nélkül: „Kedves Nyugat, kérem a versek korrigálására vigyázni. Délre okvetlenül kész leszek a Kafka-figyelőmmel. Ugy-e ha elkészül pontosan, még befér?”

(PIM A. 208/71.) Végül szintén keltezés nélkül: „Édes Ernőm, itt a Kaffka-figyelő is... Nyavalygok, de holnap már — hiszem — bemegyek a Nyugat-hoz...” (PIM A. 208/70.) Az idézett levelekből világos, hogy Ady Pesten írta a Kaffka-cikket; május 17-én érkezett meg Párizsból, és május folyamán, majd júniusban nagyrészt Budapesten tartózkodott. Ekkoriban írhatta a cikket is. Nincs adatunk arról, hogy miért nem jelent meg a Nyugatban, csak következtethetünk. Osvát talán bántónak érezte a bírálat kissé nyers hangját és Kaffka iránti kíméletből nem közölte. Ezt látszik megerősíteni az is, hogy nagy késéssel, az 1911. febr. 16-i számban Tersánszky egyértelműen elismerő bírálatát közli a kötetről.

Csendes válságok: Kaffka Margit novelláskötetének címe. A Nyugat kiadása. Budapest 1910. A kötet és a címadó novella címe is utal rá, hogy a novellák Kaffka életének egyik legválságosabb periódusában, házassága felbomlása, válása idején születtek. Ez indokolja a téma leszűkítését elleneségesen szembenálló nemek párharcára. — *Maga inkább intellectuellté látszik válni, mintsem tőhétesedettebb művész-asszonnyá*: figyelemre méltó, hogy nagyon hasonlóképpen vélekedik Kaffka kötetéről az író legjobb ismerője, Radnóti Miklós 1934-ben írt doktori értekezésében: „A Csendes válságok korszakában a parnasszusi novellának igen sok motívuma megtalálható írásaiban. (...) Hasonulni akar környezetéhez. Mohón reagál ugyanakkor kortársi közvetítéssel a szimbolistákra. A könyvélmény is erősen és szokatlanul uralkodik e kereső korszakában. Az ember meséje c. novellájának ötlete, melynek remetéje az illatokkal foglalkozik, nyilvánvalóan a két Babits-tanulmány hatása, melyek a novella megírása előtt jelennek meg a Nyugatban. (...) E kereső korszakában sok a széplélekség és az ezzel járó dilettantizmus.” (Radnóti Miklós: Tanulmányok, cikkek. Budapest 1956. 78.) Hozzátehetjük ehhez, hogy a kötet egy másik túlságosan is „irodalmi” novelláján, a Tavasz alkony álmán pedig a kor divatos lélektani novellájának, akár Ady ilyen tárgyú novelláinak (Vörös felhők alatt, A fekete Bimbi, A Bimbura halála, stb.) hatása érezhető. — Azt viszont már csak kuriózumként említjük, hogy Ady egyik röviddel e kritika után fogant versének, A pócsi Máriának egy képét éppen e kötet egyik novellájában idézett litánia képe inspirálhatta. „Mária a nagy, fehér jégtorony” — írja Ady, a Soror Annuncia c. novellában pedig Kaffka: „Mária, aranyház! Titkos értelmű rózsá! Elefántcsontból való torony!”

26. *A forradalmár Petőfi*. Ny 1910. jún. 1. 773—775. l. — Figyelő. — Ady Endre

Kézirata: Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 6 oldalszámozott fólió, 170 × 210 mm. Aláírás: Ady Endre. Az első fólió élén, a cím fölött Ady írásával rovatcím: Figyelő, a címtől balra Osvát írásával: petit v. A PIM tulajdonában.

A ránkmaradt kétféle szöveg közül a Nyugat szövege egy ponton bővebb a kéziraténál. A cikk megjelenése körül Ady Pesten volt, s így a javítás minden bizonnyal tőle származik. Közlésünk éppen ezért a Nyugat szövegét veszi alapul.

Elterések a Nyugat és a kézirat szövege között:

	Cím:	<i>Nyugat</i> :	<i>Kézirat</i> :
		Petőfi	Petőfi.
2. bek.	3. sor:	ámítanak	amitnak
2.	10.	papok, s	papok s
3.	6.	verskorbácsaival. Úgy	vers-korbácsaival. Ugy
3.	7.	háborús	háborus

4. bek. 10. sor:	akiké	a kiké
4.	13. úgyis	ugyis
5.	1. kiadó-vállalat	kiadó vállalat
5.	4. kiadó-cég	kiadó cég
5.	14. háború	háboru
5.	16. tudni, megfigyelni	tudni megfigyelni
5.	20. számú ellensegeim	számu ellensegeim
5.	s számár irigyeim bunkós	hunkós
5.	2. „ tiszta, szerető	tiszta szerető
	Aláírás: Ady Endre	Ady Endre.

Törlések, javítások a kéziratban:

1. bek. 2. sor: miatt és (A kiemelt szövegrész után két-három szó olvashatatlanul törölve, a törlés fölé beszúrva: *egy könyvkiadó bolt*)
1. 5. ártatlan (Az *a* fölött egy felesleges vessző törölve)
1. 9. fájna (A szó után két egymás fölé írt szó olvashatatlanul törölve, a törlés után beszúrva: *keservesen*)
1. 10. eltűnődne (A szó után törölve: *egy kicsit*)
1. 10. hogy (A szó után beszúrva: *mégis*)
2. 8. Petőfit (A név után beszúrva: *éppen azok*)
3. 2. „, bűnös (A szó után egy vagy két szó olvashatatlanul törölve)
3. 3. „, meghamisítóival (Az *e* helyén eredetileg *a*, ez törölve, a törlés fölé írva: *e*)
3. 4. maga, (A vessző után beszúrva: *a maga*)
4. 1. Egy budapesti könyvkiadó (A kiemelt szövegrész helyén eredetileg: *Deutsch Zsigmond és társa*; ez utóbbi erősen törölve, a törlés fölé beszúrva: *Egy budapesti könyvkiadó*)
4. 3. adnak (A szó után törölve: *számot*; a törlés fölé írva: *képet*)
4. 3. „, Petőfiről, (A vessző után egy szó olvashatatlanul törölve, a törlés fölé beszúrva: *a*)
4. 4. egyik (A szó utolsó két betűje beszúrva)
4. 7. „, valóságokhoz (A szó után egy vagy két szó olvashatatlanul törölve)
4. 12. politizálnak, (A vessző után törölve: *az*)
4. 12. „, agitálnak (A szó előtt két-három szó olvashatatlanul törölve)
5. 1. kapva-kaptam (A kiemelt szövegrész után erősen törölve: *Deutsch Zsigmond ur*; a törlés fölé beszúrva: *a kiadó vállalat*)
5. 3. diákok (A szó után törölve: *erszén*)
5. 4. azt vélte (A kiemelt szövegrész elé beszúrva: *eleinte*)
5. 4. ives (A szó után erősen törölve: *tanulmán*)
5. 4. üzletibbé (A szó után beszúrva: *ezt*)
5. 6. Petőfi-versek (A *k* helyén eredetileg más betű, ez erősen törölve, a törlés fölé írva: *k*)
5. 8. ott (Az *o* helyén eredetileg *i*, ez erősen törölve, a törlés elé írva: *o*)
5. 8. „, írtam (A szó után erősen törölve: *eléb*)
5. 9. „, ujj: (A szó és a kettőspont között valószínűleg egy írásjel erősen törölve)
5. 10. „, nekem (A szó után beszúrva: *jóformán*)
5. 11. „, szabad. (A pont után törölve: *E könyvből csak az összeválogatásért a felelősséget*; A törölt szövegrész előtti mondat sorösszehúzó jellel kapcsolva a következő mondathoz.)
5. 11. „, könyv (A szó után törölve: *gondolata*)
5. 13. „, rajta (A szó után beszúrva: *és érette*)

5. bek 16. „ mindent (A szó után beszúrva: *látni, tudni*)
 5. 16. „ De ez (A kiemelt szövegrész helyén eredetileg: *Ez; ez* törölve, a törlés után beszúrva: *De ez*)
 5. 17. „ lenni (A szó után beszúrva: *és én; a beszúrás után egy vessző törölve*)
 5. 20. „ elé. (A pont utáni bekezdés szövege a kéziratban folytatólag írva, az új bekezdés Z-jellel jelölve)
 6. 3. pedig az (A kiemelt szövegrész után egy o-betű törölve)

A kéziratban a következő maitól eltérő helyesírási sajátosságokkal találkoztunk:

Cím:	Petőfi	Kéziratban:
1. bek. 7. sor:	Különben	Petőfi.
1. 8. „	ütésre, s	Külömben
1. 10. „	mégis, ez	ütésre s
2. 2. „	csúnya	mégis ez
2. 3. „	ámítnak	csunya
2. 4. „	fiatalember	amítnak
2. 9. „	apácatelepítő	fiatal ember
2. „ 12. „	mágnásasszonyok	apáca-telepítő
3. bek. 6. „	mindenekfölött	mágnás-asszonyok
3. 7. „	verskorbácsaival. Úgy	mindenek fölött
3. 8. „	háborús	vers-korbácsaival. Úgy
4. 10. „	álbarátait.	háborús
4. 10. „	akiké	ál-barátait.
4. 11. „	szabadságmozgalmakra	a kiké
4. 13. „	Magyarországon, s	szabadság-mozgalmakra
5. 1—2. „	ügyis	Magyarországon s
5. 4. „	kapva kaptam a	ügyis
5. 7. „	kiadóvállalat tervén, s	kapva-kaptam a
5. 7. „	kiadó cég	kiadó vállalat tervén s
5. 7. „	Párizsban	kiadó cég
5. 10. „	össze, s... verseket, s	Párisban
5. 10. „	kiadócégnak	össze s... verseket s
5. 13. „	beszél, s énnekem	kiadó cégnek
5. 14. „	érte.	beszél s én nekem
5. 14. „	háború lesz... nyomán, s	értte.
5. 16. „	efféléből	háboru lesz... nyomán s
5. 17. „	tudni, megfigyelni	eféléből
5. 19. „	lenni, és	tudni megfigyelni
5. 20. „	meghurcoltak, s	lenni és
5. 4—5. „	számú	meghurcoltak s
Aláírás:	él, s... meghamisítóival, s	számú
	Ady Endre	él s... meghamisítóival s
		Ady Endre.

A forradalmár Petőfi című könyv: A forradalmár Petőfi, Petőfi Sándor válogatott forradalmi költeményei. Összeállította és elüljáró írással ellátta Ady Endre. Deutsch Zsigmond és Társa kiadása. Budapest, V. Dorottya-utca 9. szám 1910. Vö. a Piros és fekete c. 1910. márc. 1-1 cikk jegyzeteivel. (294. l.) — *Esztenődök óta folyik Magyarországon... egy csúnya komédia Petőfi nevével Petőfi ellen:* Itt elsősorban a Petőfi Társaság színvonalatlan munkájára, konzervatív szellemére céloz Ady. — *Rossz könyvek, lelketlen ünnepek, lelkes üzletek omlanak és ömlenek:* Az 1908-ban indult Petőfi Könyvtár joggal keltette fel a jóízű emberek ellenszenvét. Első három

kötete: Kéry Gyula: Friss nyomon; Baróti Lajos: Petőfi-adomák; Váradi Antal: Regényes rajzok Petőfi életéből — már címük után ítélve sem sok jót ígért. Erre utalt Hatvany kritikája is a Nyugat 1909. aug 16-i számában, melyben többek közt ezt írta: „Ilyenek a Petőfi-búvárok művei. Milyen lesz az a huszonnyolc füzet, melyet a prospektus vészjelez! Regényes rajzok Petőfi életéből, Petőfi-regék, Petőfi születésének és eltűnésének irodalma s pláne Petőfi életregénye, stb. Ennyi felesleges könyv, mikor még Petőfinek jó kiadása, jó életrajza, jó méltatása nincs! Az Endrődi—Ferencki gyűjtemény sűríti a ködöt Petőfi körül. Itt az idő, hogy valaki elfújja.” A Petőfi-Könyvtár újabb köteteiről pedig l. a jegyzetben közölt PH cikk — Petőfi álkultusz — adatait. — *Népellenes urak, apáca-telepítő mágnásasszonyok, cifra reverendás papok s nagyurak galád szolgálói jönnek elénk* — Petőfivel: a Petőfi ház arisztokrata védnökséggel működött, és napirenden voltak a Petőfi ünnepségek a legkülönbözőbb ürügyeken. A haladóbb sajtó gyakran adott hangot efölötti felháborodásának. Itt most csak a Hétből idézünk egy részletet: „...aristokraták bérelnek bárkákat, hogy ott legyenek péntek este a városligeti tavon, amely az ő dicsőségének fényében fog csillogni. Hatvan év nagy idő és ezalatt elfelejthették a korbácsoló sorokat:

Dicsőséges nagy urak! hát hogy vagyot?

Viszket-e úgy egy kicsit a nyakatok?

Ma mindenki egyenlő a Petőfi-kultuszban, még azok is, akik szemhunyorítás nélkül szavazták meg a cselédtörvény szégyenparagrafusait.” (A Hét 1907. jún. 9.) L. még Jegyzetek a napról III. A Petőfi-ház c. 1907. okt. 18-i cikkét (AEÖPM IX. 30.) — *és mindenekfölött a rossz írók, a tehetőségtelenség:* a PH 1909. karácsonyi számában jelent meg Szabolcska Advent c. verse, melyben Petőfi mögé bújva Adyt támadja. Ennek a versnek is része lehetett abban, hogy Adynak egyszerre aktuálissá vált a forradalmár Petőfi bemutatása. A vers első, és az Adyt átlátszó célzással támadó negyedik és ötödik strófáját itt adjuk:

Az új költőt, az új Petőfit
 Úgy várom én, mint senki más.
 Parányiságom érzetébe'
 Hódolva borulnék élébe:
 „Hozsánna néked, messiás”!

Oh nem tudom, ráismerek majd,
 Bár nem cégesen dalol...
 Nem nagymagáról harsonázik,
 S akik előtte jártak már itt:
 A prófétákról áldva szól.

Mert szent, szelíd apostol lesz ő,
 Nem mellverő komédiás,
 Nem kell nagy szókkal bizonygatni,
 Dalai fogják tudtul adni,
 Hogy ő a régvárt Messiás.

Plakátokon, üzleti körlevelekben, hírlapi hirdetésekben meghurcoltak: mint az alább közlendő Élet-cikkből kiderül, a „rikító piros betűkkel nyomott plakátokon” ez állt: „Ady—Petőfi! Ady Endre új könyve a forradalmár Petőfiről. (Petőfi Sándor forradalmi verseivel)”. — *s méltatlanul odadobtak martalékkal szép számú ellenségeim s számár trgyeim bunkós pennái elé:* a támadások az Alkotmány ápr. 28-i számában By [Bertothy Ilona] alábbi cikkével kezdődtek:

Ady Endre — Petőfiről

Nem szívesen veszünk tollhegyre olyan embereket, akiknek neve, mint az éretlen gyümölcs, csak azért kerül forgalomba, mert új. Még kevésbé szívesen tesszük ezt ez alkalommal, amikor Ady Endréről vagyunk kénytelenek megemlékezni, hogy Petőfi nevében köszönjük meg hiábavaló, szinte toladó fáradtságát. Ennek a Párizsban tökéletlenkedő hazánkfianak eszébe jutott, hogy *négy oldalas* kommentár kíséretében százkilencvenhét oldalas kötetben kiadja Petőfi forradalmi verseit. Nem azért hangsúlyozzuk, hogy a kommentár négy oldalas, mintha kevesellnők. Mentse Isten! Hiszen ha élt költő, akit nem kell kommentálni, akit mindenki megértett, megért és meg fog érteni, akinek szólt és szólni fog, akit csak az ért félre, aki kommentálja, akinek nem szól, úgy Petőfi az. Hanem azért hangsúlyozzuk, hogy megadjuk a magyarázatát annak, miért kerülnek Petőfi forradalmi versei három koronába, amikor ugyanazokat a verseket ha nem is Deutsch Zsigmond kiadásában, harminc—negyven fillérért is meg lehet szerezni. És hogy megadjuk a magyarázatát Ady Endre a kötet borítékán ríktóan kipirosító, nagy betűkkel kirajzolt nevének, amely különben könnyen félreértésre adhatna alkalmat. A kommentár, a három korona és a ríktó név matematikai következetességgel folynak egymásból: ez a szubjektivitást nem ösmerő matematika pedig megkívánja, hogy mihelyst a kommentár fölösleges, a vele megbontthatatlan kapcsolatban lévő három korona és ríktó név is az legyen.

A kommentárnak, mint Ady elnevezi, előljáró írásnak azonban nem az a legnagyobb baja, hogy fölösleges. Ennek az az egy érdekessége még megvolna, hogy magán Petőfin mutatja meg, ami Petőfinek sohasem sikerült, hogyan kell pénzt szerezni. Sokkal nagyobb baj, hogy ez a kommentár infámisan rossz. Ezt könnyű megállapítani, négy oldal az egész, ennyi időt rászánhatunk, hogy azt lássuk, milyen nem volt a forradalmár Petőfi. Abban azonban nem vagyunk bizonyosak, vajon a szerző nem akarja vagy nem tudja megérteni Petőfit. Minthogy a kommentárt megköszönni vállalkoztunk Petőfi helyett, vagyunk olyan udvariasak, hogy az utóbbit fogadjuk el. Ebben a megállapításban megerősít Adynak az a drasztikus félreértése, amidőn Petőfi „nemzetiségének” megtagadását érzi ki e sorokból. „Hagyjátok el ezt a piros—fehér—zöld színt, Lejárt az ideje. Más szín illeti most a magyar nemzetet: Piros és fekete!” Holott mindenki, aki nem kommentálja, hanem megéri a forradalmár Petőfit, megéri, hogy a piros—fehér—zöld és a fekete—piros színek szembeállítását itt a boldog, dicső Magyarországnak gyászbaborulását, vérbefúlását jelenti. A szerzőnek ez az internacionalisztikus felfogása mutatja, hogy nem *tudhatja* megérteni Petőfit. Meg van-e elégedve Ady ezzel a kritikával, vagy sem, nem kutatom. Annyi bizonyos, hogy mindig hálával kell megemlékeznie arról, hogy mi és nem maga Petőfi köszönte meg a kommentárt.

Két napra rá Szilágyi Géza (Aegrotus) Az Újság ápr. 30-i számában inkább a kiadót támadja az alábbi cikkben:

A forradalmár Petőfi

A budapesti hirdetőoszlopokon az orfeumi szépségestékről, az ebzáratról és a „nappal szék, éjjel ágy” áldásairól szeliden szóló híradások közül néhány nap óta pirosan kirikolt egy irodalmi jellegű hirdetés. Azt újságolja tele szájjal, hogy Ady Endre hóna alá vette Petőfi Sándort és mint forradalmárt mutatja be — három korona belépődíjért — a nagy érdemű közönségnek. Könyvtárusi nyelven beszélve: Ady Endre összeállította és „előljáró írással” ellátta Petőfi Sándor válogatott forradalmi költeményeit. A könyv ára három korona.

Falragaszokon kellett könyvnek érdemes kissé belenézni a gyomrába. Mi van ebben a kötetben Petőfi Sándorból és mi Ady Endréről? Petőfiből mindenesetre több került beléje, mint Adyból. A legújabb magyar lírának egyik legjellegzetesebb képviselője beírta azzal, hogy négy oldalas előjáró írással járuljon hozzá a kötet tartalmához. Aki igazán nagyra-becsüli Adynak száz színben csillogó tehetségét, annak mélyégesen elszomorodva kell megállapítania, hogy a költő erős tollából még alig került ki ványadtabb írás ennél a nagyhangú, de semmitmondó bevezetésnél. Rámutatni arra, hogy Petőfi a többi között a politikai és szociális forradalomnak is volt a költője, helyes, de talán mégis fölösleges dolog. Petőfinek sokrétű jelentőségét azonban e forradalmárság egyetlen szerepére korlátozni és ennek a jól ismert forradalmárságnak szinte az első igazi fölfedezőjéül kérkedni, ahogy Ady Endre érthetetlen büszkélkedéssel teszi, — az a maga helytelen és fölösleges voltában komikus is. Ez az előjáró írás nem éri meg sem a három koronát, sem a hirdetőoszlopokon való kiáltást.

De talán Petőfi versei teszik megokolttá a szokatlan könyvárusi reklám hűhóját? Ady Endre Petőfi költeményei közül vagy hetvenet válogatott össze. Majdnem valamennyien igazán forradalmiak, de az is kétségtelen, hogy Ady pompásan ügyeskedett abban, hogy Petőfinek egész sereg legkevésbé szerencsés versét is halomba gereblyézzé. A mintaszerű szövegkiadások mai korában ez az Ady nevével jegyzett kiadás elijesztő kiadói például szolgálhat. Az értelemzavaró és ritmus-öldöső sajtóhibák valósággal kongresszust rendeztek ebben a kötetben. Megcsonkított, egészen kifelejtett szavak, kihagyott sorok epésen vádolják a kötet összeállítójának gondatlanságát, és egyúttal csodálkozva kérdik, hogy amikor az egész Petőfi jóval olcsóbban megszerezhető, hogy verhető föl hetven rosszul nyomtatott és hibákkal megnyomorított vers ára három koronára?

Az Ady név mostanában sokak szemében pompás cégér. De a silány áru szegényt hoz a legjobb cégére is. A magyar irodalomnak nem tesz szolgálatot, aki az ilyen termékeit sippal-dobbal, még hirdető-oszlopról való kiabáló kínálással is, közel akarja vinni a közönség vásárló kedvéhez. Aki megveszi az Ady válogatta Petőfit, mind a két költővel pórul jár: Adytól rosszul megírott prózát, Petőfitől rosszul összeválogatott verseket kap.

Ady Endrének a minap valaki rosszakarója szemére vetette a sikereit, megirigyelte tőle hangos hírét és a bizonyára ennek nyomába hulló anyagi eredményeket. Ady gyilkos keserűséggel odavetett válaszában azt is enlegette, hogy ellenségei nem is sejtik, milyen szegényes az ő felhánytorgatott jómódja. Mi bizony most meglátjuk ennek a sokaktól irigyelt dicsőségnek egész sanyarúságát. Milyen siralmas dolog, hogy egy Ady Endre — bizonyára nem fejedelmi honoráriumért — ilyen művekkel kénytelen kompromittálni büszke csengésű nevét, milyen nyomorúságos irodalmi viszonyokról vádaskodik az, hogy Ady Endre is kénytelen egy a közönség félrevezetésére és rászedésére sompolygó vállalkozás öntudatlan eszközévé válni. Rosszmájú felebarátaim, ne irigyeljétek a leghíresebb magyar költőket sem. Inkább irigykedjétek az élélnes könyvkiadókra!

A támadásokra váratlan oldalról érkezik a védelem. Nem kétséges ugyanis, ha a szövegben erre nem is esik utalás, hogy a PH máj. 3-án megjelent alábbi cikke indirekt védelem Szilágyi Géza támadásával szemben. A PH ugyan konzervatív színezetű lap, Légrády Károly lapja, de a vezércikkíró Gellért Oszkár mellett olyan munkatársai is vannak, mint Szini Gyula, Nagy Endre, Gábor Andor és Kabos Ede. Hogy az alább közölt névtelen cikket ki írta, azt nem tudtuk megállapítani. Az is elképzelhető,

hogy nem Ady iránti baráti szivességből íródott, hanem a Deutsch Zsigmond könyvkiadó cég megbízásából. Erre vall az, hogy Ady nevét nem is említi, viszont a Petőfi Könyvtár *kiadóit* is keményen bírálja.

Petőfi-álku'tusz

Borzasztó, hogy nálunk milyen könnyedén mernek nagy, világ-köze-pébe állított neveket kis üzleti nyereségéért a legkomolyabban kompromittálni. Mondhatni iparszerűen űzik ezt a jövedelmi ágat szép hazánkban. Például így: Néhány úr, akiknek neve az irodalom lichthofjaiban ismeretes főleg, konzorciummá egyesül és máról-holnapra kibérlik maguknak valamelyik nagy szellem nevét, tegnapelőtt Victor Hugoét, tegnap Shakespeareét, ma pedig Petőfiét, és megkezdik „kultusz” címén a nagy nevek kamatoskamatoztatását és ezzel párhuzamosan, persze kompromittálását is. Csinálnak matinékat, soirékat, felolvasásokat, kiadnak szörnyen lapos könyveket, örült reklámot csinálnak, és az ember egyszerre csak azt veszi észre, hogy Petőfi neve mellett a Kéry Gyulák, Ferenczi Zoltánok, és egyéb Gyulák, Zoltánok, meg mi egyebek nevecskéi is rögtön föl villannak agyában, ha a Petőfi nevet hallja. A reklám, hogy Kéry Gyula és társai mindennütt ott vannak, ahol Petőfiről szó van, szüli ezt a kellemetlen pszichológiai fogalom-kényszer-társítást. Lassan úgy járunk ezekkel az urakkal, hogy nem lesz egyetlen írónk, művésziünk, férfiünk, akinek nagy neve mellett ne kellene megjegyeznünk az ez idő szerinti bérlők neveit is. Csak végig kell nézni a mi irodalmi, politikai és társadalmi életünkön, hogy a mondottak igazságáról meggyőződünk.

Most azonban ne legyen egyébéről szó, mint az ez idő szerint igen vérbő Petőfi-álkultuszról.

A tengeri-kigyó módjára végnélküli Petőfi-matinékról eleget hallotunk. Tudjuk, hogy a tavaszi, nyári, őszi, téli idénybeli Petőfi-matinék úgy váltakoznak vasárnapról-vasárnapra, mint az éjjelek és nappalok. Ne adj Isten, hogy véletlenül szüneteljenek a túlbuzogtatott matiné urak és hölgyek. És ezután, ha, sajnos, már nem lehet ezen változtatni, még mindig kérdés marad: olyan nagyon öregbit-e Petőfi nagyságát, ha X. Y. asszony elszavalja a nagy költő *Távolból* című költeményét hétről-hétre, vagy ha ugyanazon a dobogón Péter Pál állítólagos író felolvassa kétségbevonhatóan magvas tanulmányát az első héten ezzel a címmel: „Petőfi születésének és eltűnésének irodalma”, a másik héten „Szabadság, szerelem” címmel és így tovább. Minden héten változó címmel, változatlanul nivótlan tartalommal.

A Petőfi név kompromittálásának ezzel a módjával már leszámoltunk. De ennek a Petőfit kibérelő konzorciumnak nem ez a szavalgatás a fő bűne. Jóval nagyobb ennél, hogy *Petőfi-könyvtár* címen egy könyvsorozatot indított meg, amely „a Petőfi-kultusz ápolása” jellegével dolgozik.

Kétségtelenül szép feladat, ha ugyan Petőfit még egyáltalában közelebb lehet vinni a mi szívünkhöz, lelkünkhöz; akiknek Petőfi a hősiünk, művésziünk, prófétánk. Petőfit népszerűsíteni akarni, hála az égnek, annyit, mint a sást repülni tanítani akarni. Céltalan, fölösleges akarás.

Föltéve azonban, hogy helye van egy ilyen akciónak, nézzük, miféle könyvek azok, amikkel április hónapban kívánják népszerűsíteni Petőfit. (Mert tudni kell, hogy minden hónapban jelenik meg két kötet a kultusz erősítésére a Petőfi-Könyvtárból.) Az egyik most megjelent kötet címe ez: *Petőfiről és mestereiről*. Írta *Kacziány Géza*.

Ebben a könyvben mindenekelőtt talál az olvasó egy bombasztikus frazeológiával megírt, harminckét oldalra terjedő Petőfi-életrajzot, amely ritkított ciceró betűkkel (zárjelek közt legyen mondva: Petőfit még nem

erte az a megtiszteltetés, hogy költeményeit az impozáns ciceróval szedték volna), tehát szokatlan tépazarlással van szedve, mintegy azt mutatva ezzel, hogy a könyv szerzőjének még harminckét rendszeren kiszedett oldalra terjedő mondanivalója sincsen Petőfiről, akiről bármelyik diákgyerek többet ki tud vágni, ha sor kerülne rá.

A Petőfi-életrajz után kapjuk ugyanebben a könyvben Hégésippe Moreau és Béranger francia költők arcképeit, életrajzait és magyarra fordított költeményeit.

Így lesz a könyv majd kétszáz oldalnyi terjedelmű és így lehet értük három koronát bezsebelni naiv magánosoktól, iskoláktól, könyvtáraktól stb., akik az ilyesmit már csupán kegyeletből a nagy Petőfi iránt is meg szokták vásárolni.

A második áprilisi könyvnek ez a címe: *Petőfi a magyar költők lantján. Endrődi Sándor és Baros Gyula irták*: — áll a megtévesztésre szánt külső fedelén a könyvnek. „Versek Petőfiről, összegyűjtötték Endrődi Sándor és Baros Gyula”, hangzik a könyv belső címlapján. Látható ebből is, hogy nem egészen jóízű emberek lehetnek a kiadók, ha így képesek a közönség megtévesztésére ravaszkodni.

Ehhez a könyvhöz háromoldalas kis bevezetés szolgál, amely idegesítő dadogással azt mondja el, hogy ebben a könyvben a Petőfi személyével és költészetével foglalkozó magyar költemények gyűjteményét adják, melyeknek „egybeállításánál két szempont volt az irányadó. Egyfelől a történelmi, hogy minél hatásosabban szemléltessük a Petőfi-kultusz állandóságát, másfelől a *széptani*, hogy mégis a *legjavát* adjuk annak, amit a költészet verses formában ebben az irányban termelt.” (...)

Viszont ugyanez a lap, a PH máj. 26-i számában már Adynak címzett támadást közöl A forradalmár Petőfi címmel. A cikkből álljon itt részlet:

„(...) Ady Endre neve ékeskedik a címlapon, új Ady-könyv gyanánt hirdetik uton-útfélen és így tovább. Nem véletlenül Petőfi költeményeihez hasonlító Ady-versekről van itt szó — nem egyszerűen arról, hogy Ady összeválogatott egy csomó Petőfi verset, előszót írt hozzájuk, amelyben magához méri Petőfit és úgy találja, hogy maga is van akkora, mint a nagy forradalmár költő és kiadatta ezeket a verseket egy kötetben a maga neve és nimbusza alatt. Éppen csak szerényen, alig észrevehetően jegyezve meg apró betűkkel a maga szélesen kinyomatott neve alatt, hogy itt voltaképpen Petőfi költemények olcsóbban is megszerezhető kötetét veszi meg a vásárló 3 koronáért. Vagyis más szóval Ady Endre úgy véli, hogy nagyon megér 3 koronát az a négy oldal bevezetés, amihez ő még Petőfi verseket is ad ráadásul.

Mondani sem kell, hogy ez a könyv megtévesztésre készült nagyképű címlapjával, reklámjával egyetemben. Szomorú dolog ez nagyon. Magyar specialitás ez; olyan jellemzően az, hogy nálunk az idegen tollakkal ékeskedő írók, profeszorok, tudósok hazájában, már igazán meg sem tudnánk az ilyesmin botránycokozni. Mekkora éhség lehet itt, ha a balkanizmus, a szegény nélküli izléstelenség még azokat se feszélyezi manipulációjukban, akik idehaza a nyugati kultúra zászlóbontóinak játszották ki magukat.

Egy magyar poéta, a francia kultúra szerelmese, íme, ilyen izléstelen „becsapáshoz” adta oda nevét. Milyen éhség lehet nálunk, a modern poéták berkeiben! Mert ilyenre csak nagyon éhes poéta képes.”

A Magyar Nemzet máj. 4-i számában nyíltan és politikai céllal Adyt támadja:

A forradalmár Petőfi

Ismeretes az a törekvés, amely Petőfi költészetét a nemzetközi szociáldemokrácia pártcéljaira kívánja értékesíteni, s Petőfit úgy mutatja be, mintha a történelmi materializmus tanainak üttörője, hírnöke lett volna. Ezt a célt szolgálta a minap a szocialista párt kiadásában megjelent esztétikai könyv, most meg ugyane propaganda érdekében jelent meg Petőfi költeményeinek egy válogatott gyűjteménye „A forradalmár Petőfi” címen. A könyv egybeállítója, Ady Endre, az országszerte híres poéta, aki Petőfi műveiből azokat gyűjtötte csokorba, amelyekből lehetőleg Petőfi forradalmár volta, az uralkodó osztályok elleni haragja s a magyar nemzet, sőt a nemzeti eszme elleni állásfoglalása emelkedik ki. Ezért kapta a könyv e mottót: „Hagyjátok el ezt a piros—fehér—zöld színt, lejárt az ideje. . .” stb.

Petőfi költészete köztulajdon és semmi sem tiltja azt, hogy bárki a maga felfogása szerint való gyűjteményt állítson össze és bocsásson könyvpiacra e művekből. Erre tehát mindenkinek joga van. Csak azt akarjuk megjegyezni, hogy legalábbis ugyanilyen joggal más meg olyan gyűjteményt állíthatna egybe, amelyből Petőfinek a materializmussal szemben álló eszményies felfogása és lángoló hazafisága emelkednék ki. S még sok más szempontból lehetne Petőfi verseit egybegyűjteni, — bemutatnának a költőt, mint a tiszta családi élet dicsőítőjét, mint a szerelem dalnokát, mint a természet festőjét, vagy a magyar népelet zsáner-képeinek rajzolóját. Mindegyik külön-külön egyoldalú képet nyújtana Petőfiről, mert *ő teljes ember* volt, akit nem lehet egyik vagy másik irányzatba beskatulyázni. A magyar nemzeti szabadságért épp úgy lángolt lelke, mint a világszabadságért, — nem is látott a kettő közt ellentétet s midőn *a magyar nemzet ügyéért halt meg*, egyben az emberiség ügyének vértanúja is lett. Akik Petőfit akár jobbra, akár balra mai pártcélok szolgálatában használják, csonka, töredékes mását nyújtják az ő költészetének, s eltérnek nemcsak az igazságtól, hanem a költő célzataitól is.

Petőfi maga rendezte sajtó alá műveit, maga tudta legjobban mit akar, s a világszabadságról és a hazafiságról írott verseit szépen egymás mellé helyezve adta ki. S véleményünk szerint, aki Petőfi műveit sajtó alá rendezi, tisztelje is a költő célzatait.

Szerencsére Petőfi összes költeményei közkézen forognak országszerte, s így mindenki tisztában van első forgatásra a célzatos egybeállítás fogatkozásaival.

A gyűjteményhez Ady Endre előszót írt, de — hiába — lírikus versíró lévén, prózájában nem Petőfit, hanem csak önmagát festi. Szinte úgy állítja be Petőfit, mintha az csak Ady Endre régebbi kiadása lett volna. Azt mondja például, hogy Petőfi, ha nem esett volna el, Párizsba került volna.

Ez az utólagos jóslat nagyon is szubjektív ízü és Ady Endre párizsi hajlandóságait egy csöppet sem igazolja. Ady beteges szertelenségére jellemző az előszónak az az éretlen és hányaveti mondása is: „Petőfi gyermekesen nacionalista verseit mellőztem”. Aki utódja kívánna lenni Petőfinek, annak a költőt megbecsülnie és megértenie kellene. Ady semmi esetre sem nézhet le sajnálkozó fölénnyel Petőfi egyéniségének legjellegzetesebb vonására. Különben is furcsa, hogy Ady, aki a szabad szellem harcosa kíván lenni, abba a pedánsul iskolás hibába esik, hogy Petőfi egyéniségének legfényesebb vonásait ignorálja, és a költőt egy szűk pártfelfogás skatulyájába illeszti. Csak azt túri meg Petőfiben, amiben — Adyra vél ismerni. De kérjük Adyt, ne tévessze össze Petőfit Adyval.

Petőfi forradalmi költészetét is behatóbban méltathatta volna Ady, ahelyett, hogy bombasztikus jelzőkkel szidja ez „operett-országot”, melynek maga is költője. Azt hisszük, hogy e könyv, amely merőben pártkiadvány,

nem gyarapítja Ady babérjait. Hisz e műben neve csak eszközül szolgált a szocialista irodalmat terjesztő kiadócégnak, amely az ő divatos nevével kívánja a könyvet kelendővé tenni. S hozzátehetjük, hogy a cég ezt nagyon is izléstelenül cselekszi, midőn „Ady és Petőfi” címen nagy betűs plakátokon hirdeti — Petőfi verseit. Mégis csak nagyfokú bátorság kell ahhoz, egy könyvet, amely *Petőfi* verseit tartalmazza, s melyhez csak gyenge prózai „bemutató” sorokat írt Ady, ily módon mintegy Ady és Petőfi közös munkájára gyanánt mutatni be. Ugyancsak bátorság kellett a kiadóktól, három koronára szabni néhány Petőfi-vers árát, holott Petőfi összes versei egy koronáért kaphatók.

A Hét több ízben is támad. Először a máj. 1-i számban Cholnoky Viktor („Ópétzy János, akarom mondani ch. v.” szignóval):

Egy tehetséges magyar költő felfedeztetése

Ez a hét igazi örömet hozott a magyar literatúra és különösen a költészet minden valódi barátjának. Hazánk egén új csillag fedeztetett fel, amely, ha nem is ígér egyelőre még talán túlfénylő ragyogást, kétségtelen már most is sokat ígér, különösen a népies, sőt néhol tán pórias, de legfőként a forradalmi költészet terén. Úgy láttatik általunk, hogy itt valóban jeleseket alkotott és hogy felfedeztetett e kiténősége a számunkra is, azt kiváló érdemekben megöszült műbírálonknak, kiérdemesült egyik legjelesb hazai poétánknak, Ady Endrének köszönhetjük. Az ifjút, akit e jelesünk most a saját nagy tekintélyének aegis-palástja alatt vezet be a magyar Olympus elisiumi mezeire, Petőfi Sándornak hívják és bizvást elmondhatjuk róla, hogy ilyen felvezettetés után nemsokára literatúránk kiváló becsű tagjai közé fog helyeztetni. Kiváló izlésű műbírálonk ezúttal mint forradalmárköltőt mutatja be Petőfit, bár jelzi róla, hogy a szerelmi líra pengetésében sem tehetségtelen. A költeményekhez írt mélyjáratú előszavában fényesen ragyogó dialektikával mutatja ki, hogy Petőfi Sándor forradalmi lelkű ifjú, és költészete különösen a nép felszabadítása és a királyok felakasztása körül forog és ott jelentkezik elsősorban mint revolutzionárius termék. Sajna, e fiatal tehetség jövőjéhez aligha sok reményt fűzhetünk ma már, mert maga a kiváló felfedező, Ady Endre úgy ír róla, bizonyára tészás-szerűen, elüljáró írásában: „Ha gazemberek és ostobák bele nem kergetik a háborúba, ahol elveszett, *bizonyosan Párizsba kerül*, konspirál III. Napóleon ellen, gyönyörű dolgokat ír s talán a Commune alatt éri a halál.” E baljóslatú ígék azt sejtették velünk, hogy az ifjan felfedezett költőt *maris* valami testi baleset érte, még pedig tetteles hazafias működése *közb*, holott jobb lett volna, ha nem hétköznapi tehetségét nem honunk *számára* hozza áldozatul, hanem a frantzia Commune-nek szánja, avagy a *keres* Napóleon-ivadéknak a megrontására törekszik vala feláldozni. De *mindegy*: e kezünk között fekvő jeles mű a költő nem eléggé sajnálható ifjonti és bizonyára elsezeskedett holta mellett is vigasztalódást hozza nekünk. Mert amíg oly finom érzékű és élesen látó jeles litterátoraink lesznek, mint Ady Endre, addig nintsen okunk szomorkodni azon, hogy az ifjú Petőfi olly sajnálatos komolysággal vette a saját költészetét, oktalan hazaszeretetét és revolutzionárius érzelmeit, hogy meg is halt értük. A könyvnyomtató sajtógépet most elhagyott eme könyvben nem is ő a fontos, hanem Ady Endre s amíg ő megmarad nekünk, addig még nintsen elveszve Magyarország, sőt, hogy a testvéremzet olly szép szavaival fejezzük be: „jesty vengyer nye zgjenyela” Ad multos annos. (Ópétzy János, akarom mondani ch. v.)

A Hét máj. 29-i számában ismét névtelen glossza! jelent meg, mely

Ady-nak egy feltehetően szóbeli nyilatkozatára reflektál, mert írásbeli nyilatkozatot a lapokban nem találtunk.

„A megsértett Petőfi. Ady Endre mégis meggondolta a dolgot és átengedte a dicsőséget Petőfinek azokért a versekért, melyeket az irodalomtörténet tanúsága szerint tényleg Petőfi írt. Azonban kissé mostohábban bánik el a könyv kiadójával. Az ellen pört indít, mert visszaélt Ady nevével. Ezt a nevet ugyanis a kiadó meg nem engedett módon használta ki arra, hogy vele — Petőfi verseinek reklámot csináljon. Így mondja ezt Ady Endre egy önérzetes pillanat rohamában. Ugy-e, különösen hangzik, hogy Petőfi Sándor rászorul az Ady nevére, de még különösebben cseng, hogy Ady ezt komolyan mondja. S még ő irigyli más íróktól a magukba vetett hitet. A legkülönösebb azonban az egész reklám-afférben, hogy a pört Ady Endre indította meg. Mi ugyanis abban a hitben élünk, hogy itt a megsértett fél nem Ady Endre, hanem — Petőfi Sándor.”

Végül még egy szerkesztői üzenetben tér vissza a témára A Hét jún. 19-i számában: „Quo vadis. Ne vegye komolyan Petőfi protektorának a védekezését. Az az úr szótlanul tűrte volna a Petőfin esett sérelmet, ha nem akadnak, akik megbotránkoznak rajta. Saját magától nem jutott volna eszébe, hogy kireparálja a botrányos sérelmet. Sőt, úgy látszik, hogy tudatában sem volt tettének mindaddig, amíg néhány ostorütéssel tudatra nem ébresztették. Ez az egyetlen enyhítő körülmény hozható fel mellette. Minden egyéb próbálkozása mulatságos, akármilyen bűnbánó hangon mondja el.”

Az Élet c. kat. lap 1910. máj. 8-i számában Matador álnév alatt a következő „kritika” jelent meg: Ady—Petőfi. Az üzleti élelmesség fogásaihoz már rég idő óta hozzászoktunk. Nem is igen lep meg bennünket ezen a téren semmi, de mégis csak szóvá kell tennünk az ízléstelen reklámnak és kiadói élelmességnek azt a különös díszpéldányát, amely ezen a héten toladott szemünk elé. Egy budapesti könyvkiadó cég összeszedte Petőfi-nek azokat a verseit, amelyeket „forradalmiaknak” szoktak nevezni, kinyomatta őket külön kötetben, íratott hozzá 4 (négy) oldalas előszót Ady Endrével és hirdeti ezt a kiadványát a következő szövegű riktó piros betűkkel nyomott plakátokon: „Ady—Petőfi! Ady Endre új könyve a forradalmár Petőfiről. (Petőfi Sándor forradalmi verseivel.)” Méltóztassanak jól megérteni a dolgot. Legnagyobb betűkkel nyomtatva: Ady—Petőfi! Valamivel kisebb betűkből: Ady új könyve — és egész kicsivel, csak úgy mellékesen, zárjelbe odatéve: (Petőfi forradalmi verseivel). Ady Endrének ebből a legújabb könyvéből — még egyszer ismételjük — négy (!) oldalt írt Ady, egy négy oldalas, nagyon gyöngé kis előszót arról, hogy ez a forradalmi Petőfi az „igazi” Petőfi, hogy ő a „mienk, forradalmároké” és hogy e jelen gyűjteményből kihagyandónak vélte azokat a nem őszinte „hazafias” verseit, amelyekből mások akarják összeállítani az igazi — pardon! — a meghamisított — Petőfi képét. Elmondja Ady mindez négy hosszú oldalon. Azután következik jó százegynéhány oldalon Petőfi Sándor. És azt ne méltóztassanak hinni valahogy, hogy a versek kommentálva vannak, hogy a végén talán valami tanulmány... nem semmi több, csak az első négy oldal. Ez az Ady Endre új könyve Petőfiről! És mindez miért? Azért a hallatlan kultúrbotrányért, hogy ennek az ízetlen Ady-kihasználásnak a segítségével 3 koronát kapjon a merész kiadó egy pár Petőfi-versért ma, amikor egyetlen koronáért megkaphatjuk Petőfi összes költeményeit, köztük a „forradalmiakat” is. Több mondanivalónk nincsen. Az írói önérzetről és kiadói tisztességről szóló fejezeteket mindenki elmondhatja saját magának könnyen.

A *Vagyunk* című, ekkoriban indult rövidéletű folyóirat máj. 16-i számában (.) jelzéssel a következőket írja:

A forradalmár Petőfi

Soha nem vettem előítéllettel könyvet a kezembe, de ezt a túlereklámirozott Petőfi-kiadást kíváncsian forgattam, azaz csak az első négy oldalát, az *Ady* írta előljáró írást. Kíváncsiságom csak az fokozta, hogy milyen tendenciával vette *Ady* éppen Petőfi forradalmi költeményeit vizsgálata tárgyául, amikor köztudomású, hogy a forradalom hevében, a pillanat-szülte költemények a legnyersebbek, a legkevésbé sikerültek! Mit akart hát tulajdonképpen ezzel az új kiadással? A mi émylytően csinált Petőfi kultuszunkba akart egy kis újságot, frissiséget vinni? Vagy valóban van mondanivalója Petőfiről? Talált új nézőpontokat, ahonnan másnak fogjuk őt elképzelni? Nem! Ez a kis bevezető szó inkább erőszakos foglalásnak látszik, mint komoly szándékú mélytartalmú és irodalmi becsű véleménynek. E foglalás egyúttal új babért von Petőfi homloka köré, mert — mutatóul sokaknak elérne — Petőfi a lírának minden elskatulyázható zsánerében tudott olyan egyéni sajátosságú munkát kifejtteni, amellyel mindenkihez közel férközött. Ő a szerelmeseke lágý szavú, édes csengésű költője, ő a magyar nép faragatlan, de józan eszű, nyílt fejű, egyenes jellemű poétája, hazafias költeményeiért a legodaadóbb, a leghűségesebb magyart látták benne, a szocialisták a nemzetköziségük lánglelkű magyar apostolatát tisztelik nevében, a forradalmárok a maguk emberének mondják. Igen, igen, hiszen mindenkinek van egy kis igaza, de mindenki hamis képet kap Petőfiről, ha csak a maga szempontjából vizsgálja munkásságát, minden más irányú működését jelentéktelen kicsiségnek deklarál (!). Aki a gúnynak olyan hangján tudja leszólni a Petőfi ismertetőket, akik a költő szerelmi lírájával foglalkoznak, és őt a szerelem költőjének vallják, az legalább, ha bosszankodással is, de ismerje el magáról, hogy ő is ilyen hibába esett, amikor Petőfiinek, a forradalmárnak a képét akarta megrajzolni, mert a Petőfi képéhez legfeljebb csak színt kevert, de magát a képet el nem készítette, ehhez nem elég szép verseket írni, hanem még sok más minden is kell hozzá — amivel az előljáró írást író és egyébként nagy, széles tehetségű *Ady* — hiába, de nem rendelkezik.

Az igaz, hogy a két csodagyermeket: Magyarországot és Petőfit egymás karjába hajtotta az idők akkori merész férfiasága, csakhogy ez általános minden nép forradalmában és mindenkivel így van. Petőfi a forradalmár csak annyiban különbözött a többi sok és névtelen forradalmártól, mint amennyire különbözött Petőfi a szerelmi költő más szerelmes versíróktól, mint amennyire különbözött az ő hazafias költészete más hazafias költők munkájától, mint amennyire az ő népdala különb volt minden másnak népdalától.

Ha még ma is élne, inkább valószínű, hogy sok hevenyében írott költeményét kijavítaná, megsemmisítené, bizonyára tiltakoznék, hogy őt ezekkel a költeményekkel akarják ismertté tenni, hogy őt csak ilyen világitásban mutassák be.

Az üzleti spekuláción kívül alig volt egyéb célja a könyv megjelenésének.

Mj: Ai (278.)

27. „*A la manière de...*” Ny 1910. jún. 16. 856—857. l. — Figyelő — *Ady* Endre

1910 tavaszán jelent meg Párizsban Paul Reboux (1877—1963) és Charles Muller (1877—1914) francia írók 1908-ban indított irodalmi paró-

diagyűjteményének második sorozata. A gyűjtemény, amely az első sorozattal együtt, egy kötetben került forgalomba, Octave Mirbeau-ról, Henri de Régnier-ről, Tolsztojról, Lamartine-ről, Madame de Noailles-ről, Baude-laire-ről, Marcelle Tinayre-ről, Mistralról, Pierre Lotiról, Gypről, Jean Jaurèsről, Dickensről, Edmund de Goncourt-ról, Zoláról és Alphonse Daudet-ről közölt paródiákat. A kötetet Ady feltehetőleg Párizsban olvasta még, vagy Párizsból hozta magával, ahol 1909 decemberétől 1910 május közepéig tartózkodott.

A la manière de...: stílusában, módján. — *Magyarországon. én rajtam próbálták ki legsűrűbben...* A korabeli magyar vicclapok nagy számban közöltek, zömmel izléstelen, rossz Ady-paródiákat. A Borsszem Jankó pl. 1909 végén és 1910 első felében, január és április közt egész sorozatot jelentetett meg Ady verseire írt paródiákból. (Az előbbiekre l. a Poéta és publikum c. cikk jegyzeteit. 252. l.) L. ezzel kapcsolatban még a Távól a csatától. I. Az értelmetlen versek c. 1915. jún. 27-i cikket és jegyzeteit az AEÖPM megjelenése alatt levő XI. kötetében. — *Gyp*: álnév, eredeti neve: Sibylle de Riqueti de Mirabeau (1848—1932): francia regényíró. A francia szalonokról szóló szellemes, könnyed stílusú regényei közül számos jelent meg magyarul is. — *Bourget, Paul* (1852—1935): francia regényíró, költő és esztéta. A századfordulótól a konzervatív francia írók vezére. Nagy visszhangot kiváltott regényeinek jelentős része megjelent magyarul is. Neve egyébként, Ohnet-hoz és France-hoz hasonlóan, a szóban forgó gyűjteménynek sem első, sem második sorozatában nem szerepel. — *Ohnet, Georges* (1848—1918): A századvégen világszerte, így Magyarországon is ismert hatásvadászó francia regény- és színműíró. — *Mirbeau-Octave* (1848—1917): Naturalista francia regény- és színműíró. Műveit erős társadalombírálat jellemzi. — *Noailles grófnő*: l. a Párizsi jegyzetek. A nők c. BN 1904. dec. 20-i cikket és jegyzeteit (AEÖPM V. 170., ill. 365.). — *gourmet*: ingyenc. — *Rosny*: Boëx, Joseph-Henri (Rosny aine) (1856—1940) és Boëx, Justin (Rosny jeune) (1859—1948) belga születésű francia regényíró testvérpár közös írói álneve. Regényeik közül több magyar fordításban is megjelent.

Mj: Ai (286.)

28. *Az Imperiale sivatása*. PN 1910. jún. 24. 6. l. — Napihírek. — Ady Endre

[*] Eredetiben: hozzám tartozó

Négy vagy öt évvel ezelőtt a bölc Ignotusszal találkoztam Párizsban: A szóban forgó találkozásra a cikk további részeiből kivehetően (l. a köv. jegyzetet) Ady második párizsi tartózkodása alkalmával, 1906 júniusa és szeptembere között kerülhetett sor. — *Akkoriban a Szajna túlsó partjáról, Párizs Budájáról jártam át naponként az igazi Párizsba, a Kozmopolisba:* Ady második párizsi útja első hónapjaiban, 1906. júniusa és szeptembere között lakott a Szajna „túlsó”, azaz balpartján. Szállása a Quartier Latinben, Párizs diáknegyedében levő Hôtel des Balcons-ban (3 Rue Casimir-Delavigne) volt, ahonnan naponta járt át a Szajna másik oldalára, a Rue de Levis 92. alatt lakó Lédáékhoz. — *Imperiale-on jártam rendszerint...* Ady utazásairól Bölöni is megemlékezik: Ébéd után Ady „A Place-Saint-Michelen felült egy Gare Saint-Lazare-os omnibuszra, és a dőcögő bárkán lassan átvándorolt a Szajna túlsó partjára. Ha kedve volt a párizsi utcákba benézegetni, felült az omnibusz tetejére, az imperiálra. A Saint-Lazare pályaudvarnál leszállt, és gyalogosan tette meg a rövid utat a Rue de Levisig.” (L. Bölöni, 1966. 99.) Vö. még a Levél Párizsból c. 1904. febr.

24-i cikkel (AEÖPM V 7.). — „*Sic transit*”: *Sic transit gloria mundi*: Így múlik el a világ dicsősége. A pápák koronázási szertartásában előforduló, állítólag Kempis Tamástól származó mondás. — *tramway*: villamos. — *deleandrum*: eltörendő, kiirtandó. — *Saint-Martin csatorna*: Párizson keresztül folyó csatorna, mely Párizs La Villette nevű kerületét (XIX. ker.) köti össze a Szajnával. — *Berry hercegnő*: Berry Caroline Ferdinand Louise (1798—1870), I. Ferenc nápolyi király leánya. 1816-ban Berry herceggel kötött házassága folytán Franciaország azonos nevű tartományának hercegnője lett. — *Sok-sok száz kilométerről temetem én is az Imperiale-t*: Cikke írásakor Ady, nem sokkal korábban térve haza Párizsból, Budapesten tartózkodott.

29. *Verlaine és Carrière*. VU 1910. jún. 26. 548—549. l. — Ady Endre.

Cikkét Ady Schöpflin Aladár felkérésére írta. Schöpflin 1910 áprilisában az alábbi levelet küldte a Párizsban tartózkodó Adyhoz:

1910. IV/16.

Kedves Barátom,

Paul Verlaine-nek Carrière által festett arcképét akarjuk valamelyik legközelebbi számunkban közölni, abból az alkalomból, hogy egy hír szerint megvették a Luxembourg múzeum számára. Azt szeretném, ha te írnál hozzá cikket; akár Verlaine-ről, akár Carrière-ről, akár mind a kettőről, fő az, hogy szép, érdekes és népszerű legyen. A cikk persze sürgősen kellene.

Kérlek, értesíts, ha nem írhatod meg. (De hát miért ne írhatná meg?) Ha megírod, akkor a cikk legyen a válaszod.

Azt hallom, készülődöl már hazafelé?

Szeretettel üdvözöl igaz híved

Schöpflin Aladár

(Schöpflin levelét l. MTA Kézirattára. K 8/85.)

Ady válasza Schöpflin levelére, azaz jelen cikke, meglehetősen sokat váratott magára. A cikk viszonylag késői megjelenése arra vall, hogy azt Ady csak Párizsból való hazatérése (l. erre az „A la manière de...” c. 1910. jún. 16-i cikk jegyzeteit. 325. l.) után, esetleg csak Schöpflin ismételt kérésére írta meg. A cikk Verlaine-ről szóló része rövidebb megfogalmazásban megtalálható Ady egy három évvel korábbi, Verlaine posztumusz művét ismertető írásában is. (L. Halott költő kritikája. VU 1907. nov. 10. AEÖPM IX. 48. l.) Érdekes a két cikk párhuzama olyan szempontból is, hogy ez utóbbiban Ady korábbi cikke jóslatának („...szegény Lelian szobrot fog kapni nemsokára.”), ha nem is szözszerinti, de lényegi beteljesedéséről is beszámolhatott: „...íme feledvék a gyalázatok... Carrière a hivatalos örökkévalóság biztos szállását is megszerezte az üldözött, szállástalan költőnek.”

Carrière, Eugène (1849—1906): francia festő és grafikus. Témáinak legtöbbje az anyasághoz és a családhoz kapcsolódik. E mellett főleg arcképei jelentősek. Legismertebb művei: *Maternité* (a budapesti Szépművészeti Múzeum tulajdonában), *La famille*, *Le Christ*, arcképei közül a *Daudet-t*, *Rodint* s főleg a *Verlaine-t* ábrázoló. Az utóbbit 1891-ben festette meg. — *Dolent, Jean* (1835—1909): francia irodalomtörténész. — *Swedenborg, Emmanuel* (1688—1772): svéd természettudós és teozófus. Teozófiai rendszerét 1745-ben megjelent *Égi titok* c. nyolc kötetes munkájában foglalta össze. — „*A sajnált, az utált múlt...* — *írja egyik biográfusa*: Feltehetőleg Edmond Lepelletier-ről van szó, akinek Paul Verlaine, *sa vie, son œuvre* c., Párizsban 1907-ben megjelent munkáját Ady Halott költő kritikája c.

előbb említett cikke írásakor is felhasználta. — *Lelian*: Pauvre Lelian. Verlaine nevének a költőtől származó anagramja. — *atelier*: műterem. — „*De Profundis*”: De profundis clamavi ad te, Domine: A mélységből kiáltok hozzád, ó Uram! Az ismert temetkezési ének kezdősora. — *a német—francia háború idején játszott szerepe*: Nem tudni, hogy Ady közelebből mire gondol. Verlaine ugyanis semmiféle említésre méltó szerepet nem játszott a német—francia háború idején. A háború elején hazafias lelkesedésből ugyan önként jelentkezett katonának, be is vonult, de a hadseregnél tapasztalt nagyfokú szervezetlenség hamar kiábrándította, úgyhogy amikor rövid katonáskodás után betegsége miatt felmentik a további szolgálat alól, nem minden megkönnyebülés nélkül vált meg a nemzeti gárdától, s ment vissza városházi hivatalába. (L. Lepelletier említett művének 101—103. lapját.) — *akinek még az sem adatik meg, hogy egyetlen gyermekét, fiát életében lássa*: Adynak ez az adata téves. Verlaine a hetvenes—nyolcvanas években több alkalommal is fölkereste volt feleségét és fiát. Egy ilyen látogatás emlékét őrzi Verlaine *Et j'ai revu l'enfant unique* (És viszontláttam az egyetlen gyermeket) c. szonettje (1881) is.

Mj: TP (11.); VT (261.); Vál. (303.); Ai (287.)

30. *Le château de la Belle-au-bois-dormant*. Ny 1910. júl 16. 1005—1006. 1. — Figyelő. — Ady Endre

[*] Eredetiben: Bourget-é kezdődött.

Le château de la Belle-au-bois-dormant: Csipkerózsika kastélya. — *Loti, Pierre* (Viaud, Julien 1850—1923): népszerű francia regényíró. Élete nagyobb felét hazájától távol élte le. Mint tengerész, hajóskapitány bejárta Európa és Ázsia nagy részét. Regényeinek cselekménye is többnyire távoli földrészekben, egzotikus környezetben játszódik le. Szóban forgó műve 1910-ben jelent meg Párizsban. A könyv bizonyára még itt került Ady kezébe. (L. az „A la manière de...” c., 1910. jún. 16-i cikk jegyzeteit. (325. l.) — „*Toi, vois-tu, tu as surgi là...*”: „Látod, itt születted, mint egy dobozból kiugrott ördög. Több generáció, mely szabályos nyugalomba fulladt, egyszerre csak eszeveszetten kezdett el lélegzeni a te tudóddal... Mindezért te fizetsz, Loti, és ez nem a te hibád.” — *Bourget, Paul*: L. a fentebb említett cikk jegyzeteit. — *Brunetière, Ferdinand* (1848—1906): Szélsőségesen reakciós francia irodalomtörténész és kritikus. Élesen támadta a felvilágosodás kori s a későbbi haladó francia irodalmat. Tudomány és vallás c. művében a tudomány „csődjét” hirdette.

Mj: Ai (307.)

31. *Ki lesz a Mikszáth?* Ny 1910. júl. 16. 1013—1014. 1. — Figyelő. — Ady Endre

1910. máj. 28-án halt meg Mikszáth Kálmán. Ady cikkének megszületése ezzel függ össze. A cikk egy évvel később A mikszáthi állás címmel kisebb szövegváltozatokkal megjelent a Budapesti Újságírók Egyesülete Almanachja (= BUEA) 1911. évi kötetében (131—132. l.) is. A szóban forgó szövegváltozatok a következők:

		<i>Nyugat</i> :	<i>BUEA</i> :
1. bek.	4. sor:	mert, Pál apostol szerint,	mert Pál apostol szerint,
1.	8.	„gentilhomme”-ot	„gentilhomme”-t
2.	3.	Tinódi Sebőt lássa. Aki	Tinódi Sebőt lássa, aki
2.	5.	halaistennek	hála istennek

		<i>Nyugat:</i>	<i>BUEA:</i>
3. bek.	3. sor:	avval dobta	azzal dobta
3.	4.	ma se hinnék	ma sem hinnék
3.	8.	progresszív urak — akik	progresszív úr — aki
3.	9.	megállapították	megállapította
3.	16.	mintha mi se	mintha mi sem
3.	24.	a lekomáztatáshoz	a lekomázáshoz
3.	26.	Akadhatni akadhatna	Akadhatni akadhatna
		különb Mikszáth is	különb Mikszáthnál
		Mikszáthnál	

Noha a cikkek a BUEA-ban megjelent szövege, mint a fentiekből látható, viszonylag sok ponton tér el a Nyugat szövegétől, kötetünkben mégis az utóbbit követtük. A kétféle szöveg közti eltérések ugyanis nem szolgáltatnak elegendő okot arra, hogy feltételezzük, a szöveg későbbi módosulása Ady javításának eredményeként jött létre. Sőt, az eltérések közül nem egy, s elsősorban a tartalmi jellegűek, inkább arra intenek, hogy a BUEA-ban tapasztalható szövegmódosulás háttérében szerkesztő beavatkozást lássunk. Egyaránt erre vall pl. a 27., a 43., ill. a 44–45. sorok szövegeltérése, melyek közül kétségtelenül a Nyugatban olvasható változatok jellemzőbbek Ady stílusára. (A utóbbi példával kapcsolatban vö. Ady ilyen fordulatait: „Hartlebennél különb Hartleben is élt már nálunk hartlebeni sorsot”, l. A magyar Pimodán c. Ny 1908. jan. 1.—febr. 16-i cikk II. részét, AEÖPM IX. 158. l.; vagy „... olyan Adyt százat kaphat a Hét, aki nem Ady”, l. Ady 1907. nov. elején Kiss Józsefhez írt levelét, AEVL 175.) Ugyanígy Ady stílusára jellemző a 23., ill. a 35. sorok szövegeltéréseinek Nyugat-beli variánsa is, a *sem* tagadószó *se*-vel való helyettesítése — ez Ady publicisztikájában meglehetősen gyakori eset —, valamint a 4. és a 12. soroknak az a szövegtagolása, amellyel a Nyugat szövegében találkozunk. Nem valószínű, hogy a felsorolt szöveg helyek bármelyikének javítása Ady kezétől származna. Ezzel szemben Adytól származónak vagy legalábbis Ady által jóváhagyottnak kell tekintenünk a cikkek a BUEA-ban szereplő új címét. Nehezen képzelhető el ugyanis, hogy az új cím, ha esetleg az almanach szerkesztőjének, Zubolynak, azaz Bányai Elemérnek az ötlete volt is, Ady véleményének meghallgatása, ill. előzetes beleegyezése nélkül került volna a cikk élére.

A cikkek a BUEA-ban történt újraközlésével kapcsolatban meg kell említeni még, hogy az almanach szerkesztője a cikket egy olyan polémiahoz kapcsolta, amely kereken fél évvel a cikk megjelenése után, Herczeg Ferenc 1911. jan. 6-án az Akadémia nagytermében elhangzott Petőfi társasági megnyitó beszéde nyomán indult. Beszédjében Herczeg Ferenc két kérdéssel foglalkozott. Egyrészt azzal a jelenséggel, hogy irodalmunk nélkülözi egy kiemelkedő írói egyéniség jelenlétét, aki munkásságával vezére lehetne s irányt szabhatna az irodalmi fejlődésnek, másrészt a „lírai kritika”, azaz az impresszionista jellegű műbírálat eluralkodásával. A beszéd kapcsán támadt polémia során, melyben egyebek mellett hangot adott véleményének Ignótus, Schöpflin Aladár, Szász Zoltán, Alexander Bernát, Kabos Ede stb., több írás foglalkozott az irodalmi vezérség kérdésével is. Mint ezekből az írásokból kitűnik, az irodalmi vezérség problémája Mikszáth halálával összefüggésben merült fel, s lényegében Mikszáth irodalmi szerepének betöltése körül forgott. Ady cikke így, ha kronológiailag nem is, tartalmánál fogva logikusan illeszkedett az ezzel foglalkozó megnyilatkozások sorába. Kétségtelenül ez a magyarázata annak, hogy amikor Zuboly a BUEA 1911. évi kötetében újra közölte Herczeg beszédét s a nyomában

támadt polémia legérdekesebb darabjait (l. BUEA 129—142.), felvette ezek közé Ady korábban keletkezett cikkét is.

aki püspökséget kíván, jó dolgot kíván: l. Pál apostol Timótheushoz írt első levele 3. részének 1. pontját. — *gentilhomme*: nemes ember. — *Dankó Pista* (1858—1903): magyarnóta szerző. — *Fráter Lóránt* (1872—1930): magyarnóta szerző. — *Szent Kleofás, micsoda gyülevészhad*: A hasonlat némileg emlékeztet Petőfi Vándorélet c. versének kezdősoraira.

Mj: VT (188.); Isz (270.); Ai (308.)

32. *Reinitz: Ady-dalok*. Renaissance 1910. júl. 25. 555—556. l. — Kritika. — Ady Endre

Ady cikke azoknak az írásoknak az egyike, amelyeket a Renaissance júl. 25-i száma ankét formájában közölt Reinitz Ady-dalairól. Az alkalmat az ankét megrendezéséhez Reinitz Ady-dalai első füzetének (Ady-dalok. Első sorozat. Húsz dal. Bp. 1910.) megjelenése adta, de hozzájárulhatott az ankét gondolatának megszületéséhez az is, hogy Reinitz dalait jelentős közönségsikerük és népszerűségük ellenére a hivatásos zenekritika elutasítással fogadta. Az ankét keretében Ady mellett még Ignotus, Kabos Ede, Kern Aurél, Nagy Endre, Schöpflin Aladár és Vészi József mondta el véleményét Reinitz dalairól. A megjelent írások mindegyike hódolat volt Reinitz muzsikája előtt, s együtt mintegy kiállást is jelentettek Reinitz mellett a hivatalos zenekritika ítéletével szemben. Az egyes cikkek más-más oldalról közelítve elemezték Reinitz dalait. Ignotus szerint a Reinitz-dalokban az Ady-versek értelmének muzsikája szólal meg, Kabos Ede a dalok s Ady verseinek szoros egységét s a dalok újszerűségét hangsúlyozta, azt, hogy „nem hasonlítanak a lajstromozott dalok egyetlen fajtájához sem” Kern Aurél arra mutatott rá, hogy Reinitz Ady költészetét „egy egységesebb, realisabb, napfényesebb, földibb világba” transzponálja. Nagy Endre Reinitz muzsikájának elemi hatásáról írt. Schöpflin Aladár a „nótáknak a szöveggel való összesimulását”, egy testté válását elemezte s azt, hogy Reinitz Ady verseinek rejtett értelmét ragadta meg és tudatosította. Vészi József pedig arra figyelmeztetett, hogy Reinitz dalainak ugyanúgy meg kell küzdeniük a konzervatív ízlés ellenállásával, mint ahogy meg kellett küzdenie ezzel Ady költészetének is.

A Renaissance ankétja idején Reinitz Béla (1878—1943), aki 1907-től a Népszava zenei rovatát vezette, már közel három éve komponálta dalait Ady verseire. Kezdetben idegen költők műveire irogatott dallamot, majd a modern magyar líra kibontakozásakor ennek muzsikúsává szegődött. Ady költészetének hívévé és rajongójává 1907-ben, a Vér és arany kötet megjelenése után vált. Ekkortól gyors egymásutánban alkotta meg Ady-dalait, melyeket zajos siker mellett Nagy Endre kabaréjában mutattak be. Reinitz dalai nyomán a Nagy Endre kabaré rövid idő alatt valóságos Ady—Reinitz divat színhelyévé vált. A dalok nem sokkal később már országsszerte is megszólaltak, s egycsapásra híressé tették Reinitz addig ismeretlen nevét.

Valószínűleg Reinitz Ady-dalforrásának megindulásával függött össze Ady és Reinitz személyes barátságának kialakulása is. Létrejöttében Révész Bélának vagy Zubolynak (Bányai Elemér) lehetett közvetítő szerepe, akiknek társaságában Reinitz gyakran időzött Adyval az Andrássy úti Három Holló vendéglőben.

Ady és Reinitz barátsága 1909 őszéig volt zavartalan. A törést kapcsolatukban Ady nov. 27-i, első nyilvános budapesti bemutatkozó estje (l. erre a Poéta és publikum c. cikk jegyzeteit. 252. l.) hozta, amelyen Ady Reinitz mellőzésével verseinek egy akkor feltűnt másik zeneszerzőjével, Beretvás

Hugóval lépett fel. Az Ady-irodalomban elterjedt vélemény, hogy az Ady—Beretvás est után Reinitz mellőzése miatt megbántva szakított Adyval, s barátságuk később sem állott helyre. (L. Ady L. 136., Révész B.: Ady trilógiája. Bp. 1935. 45., Bölöni, 1966. 308. és 475—476., Dénes Zs.: Élet helyett órák . . . Bp. 1967. 264. és 304., Ady Lajosné: Az ismeretlen Ady. Bp. é. n. 133.) Bölöni teljes határozottsággal azt is állítja, hogy szakítása után Reinitz többé már nem találkozott Adyval. Néhány idevágó Ady-dokumentum azonban nemcsak Bölöni állításának mond ellent, hanem az Ady-irodalom vonatkozó feljegyzéseinek pontosságát általában is megkérdőjelezi. Bölöni emlékezését Ady egy 1910. aug. 12-én kelt, a Tátrából Schöppflin Aladárnak küldött üdvözlő lapja (l. AEVL 329.) önmagában is cáfolja. A lapból, melyen ott szerepel Reinitz saját kézzel írt üdvözlete is, bizonyos, hogy Reinitz ekkor találkozott Adyval. A közösen írt lap azonban nemcsak a találkozást bizonyítja, hanem a Reinitz és Ady közti barátság tartós megszakadását is kétségessé teszi. Hasonló tanulsággal szolgál a Szilágyságnak egy hírcikke is, amely Ady és Reinitz tátrai lapjának kétféle azonos napon jelent meg, s egy Zilahon tartandó Ady—Reinitz-est tervéről számol be. A Szilágyság cikkét dokumentum jellege miatt teljes terjedelmében közöljük:

Ady—Reinitz-est Zilahon. Érdekes és élvezetes est részeseivé akarja tenni városunk közönségét lapunk kiváló munkatársa, Ady Endre és az ő országos híru, konzzenziális megenésítője, dr. Reinitz Béla. Szeptember hónap ugyanis lerándulnak Zilahra, amikor is egy hangverseny keretében Ady Endre új verseiből olvas fel néhányat, Reinitz Béla pedig a megenésített Ady-dalok közül énekel el saját zongorakiséréte mellett pár kiváló darabot. Ady Endrének ez az első alkalma, hogy személyes megjelenéssel mutakozzék az ő szűkebb hazájának irodalomkedvelő közönsége előtt. Az ősszel Pesten, a Royal nagytermében zsúfolt közönség előtt tartott irodalmi soiréja s Debrecen, Nagyvárad, Arad, Temesvár felolvasó estéinek sorát már a múlt évben azzal akarta Ady befejezni, hogy Zilahon is felolvasó estét tartson. Rajta kívül eső okok azonban meggátolták akkor Adyt ebben a tervében, s közben külföldön tartózkodott fél évig. Most megvalósíthatja ezt a tervét, mellyel kapcsolatban az is a célja, hogy az ősi kollégium iránt érzett hálájának némiképpen kifejezést adjon. Ezért az irodalmi est összes jövedelmét a Wesseléni Kollégium céljaira ajánlotta fel. Hisszük, hogy városunk és vármegyénk irodalombarát közönsége Ady Endre és Reinitz Béla önzetlen vállalkozását honorálni fogja, részesevé téve ezáltal magát is egy minden tekintetben érdekes és élvezetes irodalmi estnek. (Szilágyság 1910. aug. 11. 4.)

A Szilágyság cikkén túl idekivánczik s ugyancsak Ady és Reinitz későbbi kapcsolatára utal egy Adynak szóló levél részlete is, amelyet Hollós József írt Adynak 1910 őszén:

Szeged, 1910. nov. 5.

Igen tisztelt Barátom Uram!

nagyon köszönöm kedves levelét, s igazán végtelenül sajnáljuk, hogy nem üdvözölhetjük Önt körünkben, különösen távolmaradásának oka miatt. Reméljük azonban, hogy valamennyiünk előtt becses egészsége teljesen helyre fog állani, s ha nem is pár hónap múlva, de a jövő ősszel mégis csak lerándul hozzánk. . .

Mindazonáltal az Ady matinét meg fogjuk tartani és pedig olyképpen, hogy felkértem Reinitz urat szíves közreműködésre a mellékelt levélben (címét u. i. nem tudom, s így Önt kérem meg a levél szíves továbbítására), rajta kívül Nyárai Antal helybeli színművész fog Ady verseket szavalni,

s Domokos László Ady forradalmi költészete címmel tart fölolvast. Ha Reinitz úrnak nem lesz ellene kifogása, úgy a matinét nov. 20. (vasárnap) d. e. tartjuk meg. (l. OSZK Kézirattára).

A levélben említett matiné sorsáról közelebbit nem tudunk. Megtartásáról a szegedi lapok nov. 20. körül nem tudósítanak. Figyelembe véve azonban a Szilágyság hírcikkét, nem tarthatjuk kizártnak, hogy Szeged vonatkozásában eredetileg a zilahihoz hasonló est terve szerepelt a programban.

A fenti dokumentumok, amelyek mellé odasorolhatjuk Ady egy Reinitznek küldött versét (A veszélyek Istene. l. A magunk szerelme c. 1913-ban megjelent kötetben) s nem utolsósorban a jelen cikket is — ezt Földessy Gyulával ellentétben (l. Vál. 437.) nemcsak engesztelő gesztusként, de a visszaállott barátság jeleként is értelmezhetjük —, bár nem bizonyítják perdöntően Ady és Reinitz barátságának megújulását, arra mindenképpen figyelmeztetnek, hogy a kérdést az eddiginél árnyaltabban, körültekintőbben ítéljük meg. Valószínűnek látszik, hogy Reinitz szakítása után Ady és Reinitz közt, ha a barátság talán nem is állt vissza korábbi formájában, az érintkezés, a kapcsolat felújult. A későbbi Ady-dalok keletkezéséhez, melyek még hosszú éveken át születtek Reinitz zongoráján, ez is hozzájárulhatott.

Béranger, Jean-Pierre de (1780—1857): francia költő. — *Richepin, Jean* (1849—1926): francia költő.

Mj: VT (185.); Vál. (287.); Ai. (310.); Pp (348.)

33. *Lucien* (Binet-Valmer regénye). Ny 1910. aug. 1. 1086—1088. l. — Figyelő. — Ady Andre

Binet-Valmer, Jean-Gustave (1875—1940): svájci származású francia regényíró. Műveiben előszeretettel ábrázolja az egyéni szenvedélyeket. Hőseit gyakran helyezi tragikus milióbe. Lucien c. regénye 1910-ben jelent meg Párizsban P. Ollendorff kiadásában. — *egy Lucienne-lelkű Lucienről*: egy nő lelkű Lucienről. Lucienne a Lucien férfinév nőiesített változata. — *Bülitisz*: Állítólagos görög költő és kurtizán az i. e. VI. században. Nevét Pierre Louÿstól nyerte, aki 1894-ben franciául egy kötetet adott ki prózai „fordításban” a neki tulajdonított érzéki szonettekől. Szapphóval való szerelmének legendája ennek nyomán terjedt el. — *Leszbosz*: görög sziget az Égei-tengerben Kisázsia partjai közelében, Szapphó egykori hazája. — „*l'acte est toujours immonde* . . . A szerelmi aktus mindig tisztátalan, s a nő alacsony lelke még tisztátalanabbá teszi azt. — *mint megölték a nagy Wilde-ot*: 1895-ben Wilde-ot írói sikerei csúcspontján egy barátja iránti természetellenes szerelme miatt perbe fogták, s két évi börtönre ítélték. Az eset után az angol közönség elpártolt tőle, ő maga Párizsba költözött, ahol anyagilag s erkölcsileg összetörve élte le utolsó éveit. — „*mais le plus brave d'entre nous est épouvanté de lui-même*” A legderékabbak köztünk önmaguktól rémülnek meg. — *Eekhoud, Georges*: l. a Georges Eekhoud c. 1908 novemberében írt cikket és jegyzeteit (AEÖPM IX. 282., ill. 564.). — *infernális*: pokoli. — *Les Météques*: Binet-Valmer második regénye (Párizs, 1907. P. Ollendorff). — *Maître*: mester. — *météque*: idegen — „*n'est d'aucune utilité pour une femme*”: Nem jelenthet hasznót egy nő számára. — *momentané*: állhatatlan. — *Willy* (Henri Gauthier-Villars 1859—1930): francia író. Sikamlós regényeivel és karcolataival vált ismertté. — *Bernstein, Henry* (1876—1953): francia drámaíró. Művei a XX. sz. elején Párizsban és Európa-szerte zajos sikereket arattak.

Mj: VT (264.)

34. *Petőfi nem alkuszik*. Renaissance 1910. jún. 10. — aug. 25. Ady
Endre

- [*] Eredetiben: amik a tegnap este
- [*1.] Eredetiben: egy-egy
- [*2.] Eredetiben: hittem
- [*2a.] Eredetiben: határban
- [*3.] Eredetiben: Shakespeare-ban
- [*4.] Eredetiben: Toldiakról
- [*5.] Eredetiben: legwerbőczyesebb
- [*6.] Eredetiben: Mindenkor

A tanulmányt a Renaissance folytatásokban közölte az alábbiak szerint:

- 1. rész: jún. 10. 246—251.
- 2. jún. 25. 337—340.
- 3. júl. 10. 428—431.
- 4. júl. 25. 509—512.
- 5. 1—12. bek.: aug. 10. 622—624.
- 6. 13—15. bek. — 6. rész: aug. 25. 745—749.

A Renaissance-ban való megjelenést követően Ady tanulmányát közreadta Vallomások és tanulmányok c., először 1911-ben, majd változatlan szöveggel, de új borítólapal 1918-ban napvilágott látott kötetében is. (L. a kötet 67—101. lapján.) A Renaissance-beli és a kötetbeli szöveg között bizonyos eltérések tapasztalhatók. Tekintettel arra, hogy ezek az eltérések minden valószínűség szerint magától Adytól származnak, kötetünkben a Vallomások és tanulmányok szövegét követjük. Kivételt ez alól csupán az e-zés ö-zés tekintetében teszünk. Ady fennmaradt kéziratai ugyanis egyértelműen bizonyítják, hogy Ady mindenkor a zártabb formát használta. Éppen ezért szövegünkben a Renaissance szövegének megfelelően következetesen visszaállítottuk az ö-ző változatot. A Renaissance és a Vallomások és tanulmányok szövege közti eltéréseket az alábbiakban közöljük:

	<i>Vallomások és tanulmányok :</i>	<i>Renaissance :</i>
75. l. 1. sor:	Uram-Istenem	Uram-Isten
75. l. 14.	ez neki ne fájjon	ez ne neki fájjon
76. l. 1.	felsőleges	fölséges
76. l. 4.	fellángoljon	föllángoljon
76. l. 6.	felülni	föülülni
76. l. 37.	fel	föl
76. l. 38.	amik a tegnap este a falusi	amik a tegnap esti falusi
76. l. 39.	fel	föl
76. l. 43.	Uram isten	Uram-Isten
77. l. 4. „	kitalálás: szeretném	kitalálás; szeretném
77. l. 15-16. „	teljesíthetetlenül Petőfi Sándor, akiből	teljesíthetetlenül Petőfi Sándor. Petőfi Sándor, akiből
77. l. 27.	felsőgesen	fölségesen
77. l. 41.	így lehetett s lehet kápráznia	így, lehetett kápráznia
78. l. 6.	össze-vissza	összevissza
78. l. 8-9.	felvilágosító	fölvilágosító
78. l. 12.	feldorgató... sem	fölforgató... nem
78. l. 14.	mai junkerek	mai magyar junkerek
78. l. 19-20. „	egy-egy társadalom	egy társadalom

	<i>Vallomások és tanulmányok:</i>	<i>Renaissance:</i>
78. l. 22. sor:	legfontosabb — itt.	legfontosabb.
78. l. 25-26.	földrajzilag is és különben is	földrajzilag különben is
78. l. 32.	nagypapokkal	nagy-papokkal
78. l. 33.	lekicsinyelt ifjú	lekicsinyelt, ifjú
79. l. 5.	isten.	isten
79. l. 23.	fel	föl
79. l. 25.	bántja, azt . . . babonát bántja	bántja azt . . . babonát, bántja
79. l. 31-32	muszájszelídekhez	muszáj-szelídekhez
79. l. 34.	inkább, a	inkább a
79. l. 37.	történelemhamisításnak	történelem-hamisításnak
79. l. 41.	jött	jön
79. l. 43.	Jókai-elvű	Jókai elvű
80. l. 6.	ez a jósága	az ő jósága
80. l. 15.	önző és rossz is legyen	önző és rossz legyen.
80. l. 16.	ugyanakkor.	
	korára megkrisztusodhatott	korára igenis megkrisztu- sodhatott
80. l. 25.	úr, aki	úr. Aki
80. l. 28-29.	me glássa: olyan nak, amilyen	me glássa: amilyen
80. l. 33-35.	kellemetlen (személyes, még életben élő ismerősei mond- ták, erősítették) de hívő	kellemetlen, hívő
80. l. 40-41.	tökéletesen tökéleteseket, végez hessen	tökéleteseket, végez hessen
81. l. 1.	Azt hittem	Az a hitem
81. l. 3.	gyenge	gyöng e
81. l. 18.	síserahad	sísera-had
81. l. 19.	ő fogja magát s inkább	ő — inkább
81. l. 25-26.	drága Magyarország	drágalátos Magyarország
81. l. 26-27.	Császár, minden irodalmi himpellér, hogy	Császár, hogy
81. l. 29.	felderített	földerített
81. l. 32.	exszínész	ex-színész
81. l. 38-39.	Saint-Juste-nak egy	Saint-Lutte egy
81. l. 41-42.	lenni. De a rossz [Új bekezdés!]	lenni. De a rossz
82. l. 3.	leglesújtóbb	legsújtóbb
82. l. 8-9.	Shakespeare-ban ismét istenét	Shakespeare-ban istenét
82. l. 12-13.	volt''	volt''
	Gömörvám megye	Gömörvám megye
82. l. 13-14.	kicsit nemességével	kicsit kétséges nemességével
82. l. 22.	szorgos „Hírlapi méh''	jó „Hírlapi méh''
82. l. 39.	<i>közül</i>	<i>közül</i>
82. l. 42.	Rákosi-fajta	Rákosi fajta
83. l. 1-2.	Kerényinek —,	Kerényinek —
83. l. 7.	felhasználta	fölhasználta
83. l. 12.	angolruhásabb	angol ruhásabb
83. l. 29.	<i>csak</i>	<i>csak</i>
83. l. 31.	fűzfa . . . „a találko- zások'' —	fűzfa . . . „a talál- koztok'', —
83. l. 34.	fajzat, hamisan magyarok. Rokonságunk	fajzat. Rokonságunk

		<i>Vallomások és tanulmányok:</i>	<i>Renaissance:</i>
83. l.	37–38. sor:	politikától kaptunk és kapunk	politikától kapunk
83. l.	39.	és halált, mindent.	és halált.
83. l.	41.	<i>igazi</i>	igazi
84. l.	5.	cseléd-lányok	cseléd-lányok
84. l.	5–6.	meg Petőfi Sándort?	meg Petőfit.
84. l.	8.	ma	máma
84. l.	9.	hamarabb nem józan, mint	hamarabb, mint
84. l.	12–13.	felvilágosítandó	fölvilágosítandó
84. l.	18.	cselédlyányok katonaság	cseléd-lyányok katonaság, szerelmi
84. l.	25.	hölgy, mert ... esze volt és több udvarlója.	hölgy, — mert esze volt.
84. l.	34.	férfiútörzsnek	férfiú-törzsnek
84. l.	39–40.	képes.	képes.
		Igen	*
			Igen
85. l.	2.	népszerűség: gyalázat	népszerűség gyalázat
85. l.	10.	felocsúdott	elocsúdott
85. l.	12.	senkinek, férfiúi	senkinek férfiúi
85. l.	17–18.	magának — úgy-e bizony? — a fajtája	magának a fajtája
85. l.	25–26.	Júliát. Hát	Júliát. Hát [Új bekezdés!]
85. l.	36.	szolgatempó	szolga-tempó
86. l.	2.	beszélni?	beszélni.
86. l.	6–7.	láttassék.	láttassék.
		Júlia	Júlia
86. l.	8.	azzal	avval
86. l.	12.	meghalt, ma	meghalt ma
86. l.	13.	lányát	lányát
86. l.	19–20.	lányát.	lányát.
		Borzasztóan	Júliáról volna, sőt lesz sok írnivalóm, de halasz- szuk a következő, az ezutáni sorokra. Ez a félművelt, zavaros, érzéki hisztériás hölgy nagy érdemet szerzett már avval is, hogy Petőfit a halálba küldte.
86. l.	25–26.	Petőfit dicsősége palástjába kapaszkodva megalázták és meggyalázták őt.	Borzasztóan Petőfit megalázták és meggyalázták.
86. l.	29–30.	volt; Júliának	volt, Júliának
86. l.	38–39.	legény-életben	legény-életben
87. l.	1.	szép polgári	szép, polgári
87. l.	3.	ez a bús paradoxon	ez a: bús paradoxszon
87. l.	7.	művészember	művész-ember
87. l.	12.	fel	föl
87. l.	13.	sorsprobléma	sors-probléma
87. l.	14.	csend	csönd

87. l. 17–18. sor:	<i>Vallomások és tanulmányok:</i> talentuma, a testiséghez tudniillik.	<i>Renaissance:</i> talentuma.
87. l. 21.	elviszi városi	elviszi, városi
87. l. 24.	kurizáltasson	kurizáltathasson
87. l. 30.	amerre	a merre
87. l. 33–34.	eljött. Nagyon	eljött. Nagyon
87. l. 35.	lányrabló	lányrabló
87. l. 39.	fel	föl
88. l. 5.	aki, ime	aki ime
88. l. 27.	felizgatott	fölizgatott
88. l. 39.	fel	föl
89. l. 12.	övszalaggal	öv-szalaggal
89. l. 23.	ő maga	önmaga
89. l. 27–28.	hisz, — persze — mint	hisz, mint
89. l. 31.	republikának	respublikának
89. l. 35.	látom miképp	látom, miképp
90. l. 20.	máról-holnapra	máról holnapra
90. l. 28.	Batthyány	Batthyányi
90. l. 31.	ijedelemből	ijjedelemből
90. l. 38.	nagy, komoly	nagy komoly
90. l. 41–42.	megalkudni. Csak szláv	megalkudni. Csak szláv
90. l. 43.	internacionalizmusát	internacionálizmusát
91. l. 16.	internacionalizmus	internacionálizmus
91. l. 17.	népek:	<i>népek:</i>
91. l. 30.	járjon: de Werbőczy	járjon: Werbőczy
91. l. 31.	nemzete akkor elbánt	nemzete elbánt
91. l. 32–33.	vele ravasz, hódolást színelő formában ma is	vele ma is
91. l. 36.	Kelet	kelet
91. l. 37.	felér	fölér
91. l. 39.	volt. Petőfi	volt: Petőfi
92. l. 4.	dühét s félek	dühét, bosszúságát s félek
92. l. 5.	volna el a fokozást	volna a fokozást
92. l. 8–9.	között. * És apa	között. És apa
92. l. 12.	halottai	halottjai
92. l. 15.	Vörösmarthy	Vörösmarthy
92. l. 16.	Batthyányék	Batthyányiék
92. l. 21.	alkotás	alkotása
92. l. 22.	ezt . . . bajos volna	ezt . . . bajos lett volna
92. l. 23.	vonat-terveibe	vonat-terveiben
92. l. 28.	ez	ez
92. l. 30.	ez . . . nekünk, értünk, éppen értünk	ez . . . nekünk, éppen nekünk, értünk, éppen értünk
92. l. 31–32.	érkezett? Csoda volt	érkezett? Csoda volt

		<i>Vallomások és tanulmányok:</i>	<i>Renaissance:</i>
93. l.	7.	sor: gyengék	gyöngék
93. l.	22.	Mindennek	mindennek
93. l.	24.	hozzánk-érkezése	hozzánk érkezése
93. l.	28.	se jut	sem jut
93. l.	32–33.	fejlődnie. És írta	fejlődnie. És írta
93. l.	41.	van. Bemhez	van; Bemhez
94. l.	9–10.	felfordult	fölfordult
94. l.	19.	Petőfi. Jobb	Petőfi. Jobb [Új bekezdés!]
94. l.	21.	mezgavarodott. Annyi	mezgavarodott. Annyi [Új bekezdés!]
94. l.	25.	önmagát. És	önmagát. Es [Új bekezdés!]
94. l.	30.	halni	hálnia
94. l.	37.	Mindenkor	Mindenki

A tanulmány keletkezése szorosan kapcsolódik Petőfi forradalmi verseinek Ady által történt összeválogatásához és kiadásához (L. a Piros és fekete c. 1910. márc. 1-i cikket és jegyzeteit. 34., ill. 294. l.), illetve a konzervatív sajtónak e kiadással s főleg Adynak a kiadás elé írt bevezetőjével kapcsolatos támadásaihoz. (Ez utóbbira l. A forradalmár Petőfi c. 1910. jún. 1-i cikket és jegyzeteit. 61., ill. 314. l.) A tanulmány — ha a konzervatív lapok cikkeivel való nyílt poémiát mellőzte is — válasz kívánt lenni e támadásokra, amelyeknek alig titkoltan egyik legfőbb céljuk Petőfi Ady által kihangsúlyozott társadalmi forradalmiságának kisebbitése, a konzervativizmus által formált idilli, kilúgozott és kultuszszerűen propagált Petőfiképvédelme volt. Ady e megszelídített, Petőfit lényegétől megfosztó Petőfi-képpel szemben kívánta felidézni és szembeállítani a valódi Petőfit, az eleven embert s a kérlelhetetlen forradalmárt. Hogy a tanulmány megírása valóban az említett tényezőkkel, mindenekelőtt pedig a konzervatív lapok támadásaival függött össze, bizonyítja egyebek mellett az is, hogy a tanulmány első folytatása alig egy hónappal az Ady-féle Petőfi kötet körüli sajtóhadjárat lezajlása után jelent meg. Ennek ellenére meg kell említeni, hogy a tanulmány keletkezését illetően ismerünk egy másfajta magyarázatot is, amely a tanulmány megszületését A forradalmár Petőfi c. válogatás kiadójával hozza összefüggésbe. Ez a magyarázat Bölöni nyomán maradt ránk, akinek Adyról szóló könyve Halottak élén c. fejezetében arról olvashatunk, hogy miután Adynak A forradalmár Petőfi c. kötet elé írt bevezetője a könyvkiadó Deutsch Zs. és Társa bosszúságára alig arasznyi volt, Ady főleg az ő, Bölöni és Révész Béla rábeszélésére, mintegy elégtételül a kiadó számára bevezetője „kibovítására írta meg Petőfi nem alkuszik cikksorozatát a Renaissance számára.” (L. Bölöni. 1966. 432.) Bölöni visszaemlékezésének azonban ellentmond Ady tanulmányának szövege is, amelynek első Renaissance-beli folytatása végén maga Ady jelöli meg a szándékot, amely tanulmánya írása közben vezérelte: Petőfinek „mostanában barátjai akadtak: megpróbáljuk megvédeni a silány barátok ellen” — írja Ady, s ez az adott körülmények közt aligha érthető másra, mint a konzervatív lapok említett cikkeire. Mindez persze nem zárja ki, hogy Bölöninek, ill. Révésznek valóban ösztönző szerepe volt a tanulmány megszületése körül — s e tekintetben hitelesnek fogadhatjuk el Bölöni visszaemlékezését —, Bölöni és Révész ösztönzésének indítéka azonban nyilvánvalóan nem A forradalmár

Petőfi c. kötet kiadójának történő elégtételadás volt — hisz a kiadó elégtétel helyett inkább ellenérzéssel fogadta a tanulmány megjelenését (l. a Piros és fekete c. fentebb említett cikk jegyzeteit) —, hanem minden bizonytalansággal annak felismerése, hogy a Petőfit elperlő konzervatív sajtó és tábor részére adandó méltó felelet csakis egy olyan nagyobb lélegzetű írás lehet, amely Petőfi forradalmi lényét, demokratikus átalakulásért küzdő, nem alkuvó egyéniségét mutatja föl.

Tanulmánya kezeltetését vizsgálva a fentiekben túl szólni kell még a közlő Renaissance szerepéről. Az Adyval foglalkozó irodalom több helyen is kiemeli annak jelentőségét, hogy tanulmányát Ady nem a Nyugatnak, hanem a Renaissance-nak adta le. A tanulmány közlőhelyének ez a megválasztása szorosan függött össze az akkor indult Renaissance programjának a Nyugattal szemben a politikai, társadalmi kérdésekre figyelő, azokat tudatosan előtérbe helyező törekvéseivel. Zsigány Árpád, a Renaissance szerkesztője, folyóiratának ezt a politikai-társadalmi szempontú programját többek között épp Ady nevével, Ady harcos, politikusi cikkeinek közlésével kívánta megvalósítani. Tanúsítja ezt az a levél, amelyet Zsigány Árpád nem sokkal a Renaissance első számának megjelenése előtt írt Ady-nak azzal a céllal, hogy megnyerje munkatársul folyóírata számára. Zsigány Árpád szóban fogó levelének szövege a következő:

10. május 4.

Kedves Uram,
régóta ismeretséget juttok föl, amelyre Ön talán már nem is emlékszik: — nyolc [!] évvel ezelőtt együtt dolgoztunk a „Magyar Közélet”-be. De nem ezen a réven fordulok Önhöz, hanem Révész Béla barátom biztatására: — jövök pedig mindjárt avval a kéréssel, hogy olvassa el a mellékelt fölhívást, és aztán kövesse Révész Béla példáját, és álljon Ön is a mi lobogónk mellé, amelyen már ott van — egyebek között — a Méray-Horváth Károly meg a Jászi Oszkár neve is.

Ne lepje meg ez a hirtelen megrohanás, minden előzetes bevezetés nélkül. Nemcsak az irányunk és a törekvéseink azonossága bátorít föl engem erre a kérésre, hanem legkivált az is, hogy a „Renaissance”-ban olyan aránát kínálhatok föl Önnek, aminőt a „Nyugat” — legalább ez idő szerint — nem nyújthat. Én ugyanis politikát is csinálók a folyóiratomban: s mivel az Ön tehetsége ebben az irányban is új szempontok szerint vág utat és hint világosságot a sötét bourgeois-koponyákba, úgy vélem, hogy az Ön eszméinek most talán lappangó politikai tőkáját ebben a folyóiratban adhatná le.

Nehogy pedig félreértsen: — sietek hozzátenni, hogy amikor az Ön politikai és társadalmi tanulmányaira gondolok, ez nem azt jelenti, mintha én nem oly igaz szívvel — sőt talán még nagyobb vágygal! — gondolnék az Ön költői munkásságára. Dehogy; hanem mivel nem tudom az Ön viszonyát a „Nyugat”-hoz, s mivel nekem fölötte fájna, ha Ön — ezen esetleges leköötöttségéből kifolyólag — megtagadná tőlem szíves támogatását: úgy véltem, hogy ha egyelőre és bevezetéképpen olyat kérek Öntől, amivel a „Nyugat”-nak úgyse tartozhatik, később, ha a mi összetartozásunk és barátságunk szorosabb lesz, bizonyára olyat is fogok kapni, amit eddig csak a „Nyugat”-nak adott. Sőt talán — ne vegye zokon ezt a kijelentést, amely csak az őszinte tisztelet és vágy megnyilatkozása — később az is meglehet, hogy Ön egészen a miénk lesz és fölemeli a „Renaissance”-ot oda, ahol én már gondolatban látni vélem, éppen az Ön remélt támogatásának a segítségével.

Az első számunk május 10-én jelenik meg; ezt elküldöm Önnek: — de már most arra kérem, hogy a második számra tisztelesen meg valami írásával. Május 15-én ha föladjá, még jókor kapom: — s ezen nagyon óhajtott szíves-

ségért fogadja előre is kiváló nagyrabecsülésem és őszinte köszönetem kifejezését, amellyel vagyok

igaz tisztelője
Zigány Árpád.

(Zigány Árpád levelét l. MTA Kézirattára. K 9/21.)

Ez a levél az adott időpontban kétszeresen is jelentős volt Ady számára. Egyrészt a Nyugaton határozottabban politikai karakterű s így Adyhoz közelebb álló, harcoss fórumot kínált Adynak, másrészt pedig a konzervatív sajtó említett Ady-ellenes kampánya közepette segítette megérlelni Adyban az elhatározást, hogy Petőfiről formált képét egy hosszabb tanulmány keretében fogalmazza meg. Kétségtelen ugyanis, hogy azoknak a gondolatoknak a kifejtésére, amelyek ekkor Adyban Petőfiről éltek, a Nyugat nem kínálkozott a legalkalmasabb fórumnak. A Nyugat, ha vállalta is Adynak a konzervatív támadásokra direkt módon válaszoló cikkét, A forradalmár Petőfit, a Petőfi forradalmi arcképét részleteiben megrajzoló tanulmányt már aligha fogadta volna egyértelmű lelkesedéssel. S tanulmányára gondolva ez növelhette meg Ady előtt Zigány fenti levelének jelentőségét. Ha túlzás lenne is állítani, hogy e levél nélkül nem született volna meg Ady tanulmánya, bizonyosra vehető, hogy a Zigány Árpád által kínált, kevesebb korlátot szabó publikációs lehetőség nem kevésbé járult hozzá ahhoz, hogy belekezdett a tanulmány megírásába.

Az Ady-levelezés ránkmaradt darabjaiból tudjuk, hogy a különböző inspiráló tényezők nyomán Adyban május végére érett meg az elhatározás, hogy válaszul az ellene intézett támadásokra megírja Petőfiről szóló tanulmányát. Ady elhatározásáról Zigány Árpád egy következő, máj. 28-án kelt Adyhoz írt levele tudósít, amelyből kitűnik az is, hogy Ady — nyilvánvalóan Zigány előző levelében tett ajánlata következményeként — elhatározása megszületésével egyidőben döntött tanulmánya közlésének helyéről is. Zigány szóban forgó levele mindezen túl azért érdekes a tanulmány keletkezéstörténete szempontjából, mert kétséget kizáróan tanúskodik arról a szándékról, amely Adyt tanulmánya írása közben vezérelte. Zigány levelének szövegét az alábbiakban közöljük:

10 május 28.

Kedves Uram,

Örömmel hallok Révész Bélától, hogy Ön szíves lesz a „Renaissance” legközelebbi számában megkezdeni tanulmányát Petőfiről, hogy illő módon elnémi azokat, akik legutolsó kötete miatt kikezdték. Kétszeresen örülök, hogy ezt a tanulmányt én adhatom le; először azért, mert szörnyen szeretem a verekedést — de, csak ha provokálnak — s másodszer azért, mert úgy érzem, hogy Ön a „Renaissance”-ba való. Azt hiszem, itt fogja Ön megtalálni, illetőleg kivívni azt a helyet kultúránkban, amely már régóta az Öné lenne, ha itt — „igazi” kultúra lenne.

En csak arra kérem, hogy ne késsék el a cikkel; és pedig nem csak a „Renaissance”, hanem az Ön érdekében is. Hígyje el, felelni kell a támadásokra, mert utóbb még azt gondolják a szájasok, hogy — nekik van igazuk s Ön megszaladt. Hát ez nem megy. Néhány irodalmi vadorzót le kell puskázni és pedig hamar. Ha megkaphatom a cikket szerdára-csütörtökre, nagyon megköszönöm; azért is, mert szeretnék korrektúrát adni belőle. Igaz szeretettel köszönti,

őszinte tisztelője
Zigány Árpád.

A füzet (2. szám) postán megy.
(Zigány Árpád levelét l. OSzK Kézirattár.)

Zigány Árpád e második levele ha nem is tanulmánya írása, de bizonyára már az arra való előkészület közben találta Adyt. Magára a tanulmány írásának a megkezdésére a Zigány levele vételét közvetlenül követő napokban — figyelembe véve az első folytatás megjelenését —, legkésőbb a Zigány által említett szerdán-csütörtökön, azaz jún. 1-én, ill. 2-án kerülhetett sor. Tanulmányából azonban Ady ekkor minden bizonnyal csak a Renaissance jún. 10-i számában közölt első részt írta meg. Ady levelezéséből tudjuk ugyanis, hogy a tanulmány nem egyszerre, hanem — valószínűleg a Renaissance egyes folytatásainak megfelelően — részletekben készült el. A részletekben történt írást az Ady-levelezés három ránkmaradt darabja is bizonyítja. Elsőként Zigány Árpád júl. 18-án kelt Adyhoz írt levele (l. OSzK Kézirattár.), majd Ady 1910. júl. 30-i Bölöninek küldött levele (l. AEVL 324.), végül Bölöninek az utóbbi levélre aug. 2-án írt válasza (l. MTA Kézirattára. K 6/16.). Az első levélben Zigány Árpád arról értesíti Adyt, hogy elküldött a Petőfi-cikkért, ami alatt a tanulmány júl. 25-i folytatását kell értenünk, a másodikban Ady arra kéri Bölönit, mondja meg Zigánynak, hogy pontos lesz, de Petőfi-folytatást ígérhet csak, míg Bölöni válaszlevele Ady kérésének teljesítéséről számol be s arról, hogy Zigány várja a Petőfi-írást, ami, hasonlóan Ady leveléhez, kétségtelenül a tanulmány aug. 10-én megjelent folytatására vonatkozott. A tanulmány egyes folytatásait Ady akkori tartózkodási helyei szerint részben Budapesten, részben Érmindszenten, részben pedig a Tátrában, Újtátrafüreden, ill. Csorbatón írta. Budapesten készült el a tanulmány első két folytatása. A harmadikat Ady feltehetően Érmindszentről küldte el, ahol Ady öccse esküvőjére utazva jún. 27-től júl. elejéig—közepéig tartózkodott. A júl. 25-i folytatás megírásának helye ismét Budapest lehetett, míg az utolsó két folytatás közül az aug. 10-ít Újtátrafüreden (innen kelt Ady fentebb említett júl. 30-i levele is), az aug. 25-ít pedig Csorbatón, esetleg — miként a harmadik folytatást — ugyancsak Érmindszenten írta, ahová júl. második felében megkezdett s aug. 17—18. körül befejezett tátrai nyaralása után utazott.

A tanulmány folytatásainak említett, különböző helyeken történt megírása, túl azon, hogy a tanulmány megírására vonatkozó szándék megszületését mindössze néhány nap választotta el az első folytatás megfogalmazásától, egyben arra is utal, hogy tanulmányát Ady különösebb felkészülés és előtanulmányok nélkül, úgyszólván minimális forrásanyagra támaszkodva írta meg. Kende Ferenc említi A forradalmár Petőfi c. antológia előszavának keletkezésével kapcsolatban, hogy az előző megírásához Ady Ferenczi Zoltán 1896-ban megjelent háromkötetes Petőfi-életrajzát, továbbá Acsády Ignác és Grünwald Béla könyvét (A magyar jobbágyság története. Bp. 1906., ill. A régi Magyarország, 1711—1825. Bp. 1888.) kérte (l. a Piros és fekete c. fentebb említett cikk jegyzeteit). Valószínű, hogy tanulmánya írása közben is elsősorban e munkákat használta. Mint az a tárgyi jellegű részekből kitűnik, a Petőfivel kapcsolatos adatokat szinte kivétel nélkül Ferenczi Zoltán művéből merítette. Ezt alább a tárgyi jegyzetek közt néhány alkalommal bizonyos adatok forrásának megjelölésével is jelezzük. Acsády Ignác és Grünwald Béla könyvei pedig a tanulmány kortörténeti vonatkozásaihoz szolgálhattak segédeszköül. A forrásanyagnak ezt a korlátozott felhasználását elsősorban az magyarázza, hogy mindaz, amit Ady Petőfiről s Petőfi kapcsán elmondani akart, nem ekkor, hanem már évekkor előbb fogalmazódott meg Adyban. Az utóbbit A forradalmár Petőfi

c. említett, 1910. márc. 1-i cikkének egyik bekezdésében maga Ady tanúsítja, de jelzik ezt azok a korábbi írások is, amelyekben Ady, ha olykor csak egy mondat erejéig, felemeli tiltakozó szavát a Petőfit kisajátítani törekvő, Petőfi forradalmár lényét meghamisító Petőfi-kultusz ellen. (L. La Barre — Dózsa György. BN 1906. nov. 13. AEÖPM VIII. 117., Jegyzetek a napról. III. A Petőfi-ház. BN 1907. okt. 18. AEÖPM IX. 29., Poéta és publikum. HSz 1910. jan.—febr., 1. 20.) Ezt az évek óta megfogalmazott s éppen ezért a behatóbb stúdiumokat feleslegessé tevő mondanivalót fejezte ki Ady Petőfi forradalmi verseinek antológiájával s annak előszavával is, s más formában csupán ennek megismétlését kapjuk a tanulmány sokoldalúan megrajzolt Petőfi-képében.

Kétségtelen — s erre néhány szóval feltétlenül utalnunk kell —, hogy az a Petőfi-kép, amelyet Ady tanulmánya állít elénk, erősen szubjektív rajza Petőfi egyéniségének, s az Ady által eszményinek tartott költőtípus legfontosabb jellemzőinek hangsúlyozása mellett nem kevésbé fogható fel Ady önnön énjéről adott vallomásaként. Egy-két párhuzamra, ill. Petőfi — Ady megfelelésre alább a tárgyi jegyzetek közt hívjuk fel a figyelmet. Kiegészíthetjük ezt még azzal, hogy nem mentes a szubjektivitástól a Júliáról adott jellemzés, ill. Júliának és Petőfi kapcsolatának beállítása sem, amelyben ugyancsak könnyen felfedezhetők Léda jellemének, illetőleg Léda és Ady kapcsolatának bizonyos jegyei. Mindezek ellenére a tanulmány, ha némi szándékolt egyoldalúsággal Petőfi egyéniségének és költészetének főleg a konvenciókon túllépő, radikális, forradalmi vonásaira helyezte is a hangsúlyt, a legfontosabb alapkérdésekben máig elfogadhatóan helyesen, a maga korában pedig mindenképpen a leghitelesebben mutatta be Petőfit. E hitelességből csupán keveset vonnak le a tanulmány közvetlenebbül szubjektív elemei, annál is inkább, mivel ezek az elemek nemegyszer pusztán a Petőfi és Ady egyéniségében ténylegesen kimutatható hasonlóságok vagy azonosságok kifejezői. (A tanulmány Ady — Petőfi megfeleléseivel, ill. Adyt tükröző szubjektív vonásaival részletesen foglalkozik Földessy Gyula: Ady minden titkai. Bp. 1962. Magvető Kk. 316—320.)

A tanulmány megjelenése nem váltott ki közvetlen kritikai visszhangot, ennek ellenére nem maradt hatástalan az egykorú irodalmi gondolkozásra. Hatását s hatásának mértékét is jelzi Babits nem sokkal később, a Nyugat 1910. nov. 16-i számában napvilágot látott Petőfi és Arany c. tanulmánya, amely Petőfit egyszerűen „tökéletes nyárspolgár”-rá minősítette, akitől idegen a forradalom és a forradalmiság, s vele szemben a modern magyar irodalom elődjeként és példaképeként Aranyt jelölte meg. Ismeretes, hogy Babits tanulmányát, noha az két akkor megjelent irodalomtörténeti munka kapcsán íródott, nem kis mértékben Ady tanulmánya inspirálta, s hogy Babits a maga írását nem utolsósorban épp az Ady tanulmányával való polémiának szánta.

Babits közvetve reagáló cikkén kívül Ady tanulmányával kapcsolatban ismerünk még egy érdekes polémiát, amely mintegy két és fél évvel Ady tanulmányának megjelenése után az Irodalomtörténet, illetve a Budapesti Szemle hasábjain Horváth János és Angyal Dávid között zajlott le. A polémiát Ady szempontjából az teszi külön is érdekessé, hogy benne nem csak a Petőfi nem alkuszik c. tanulmányról esik szó, hanem a Piros és fekete és az A forradalmár Petőfi c. cikkekről is. A polémiára Angyal Dávidnak a Budapesti Szemle 1913. évi januári számában megjelent, a Greguss-jutalom odaítéléséhez alapul szolgáló jelentése adott okot. A jelentésről, amelynek feladata az elmúlt hat év kritikai és irodalomtörténeti munkáinak számbavétele és értékelése volt, Horváth János rg. szignóval bírálatot jelentetett meg az Irodalomtörténet 1913. márciusi számában (184—188. l.).

Bírálatában Horváth János Angyal Dávid jelentésének elvi szempontjait és a jelentés által tárgyalt munkák listáját elemezve több kifogást emel, s ennek során néhány olyan munkát is érint, amelyet Angyal Dávid mellőzött jelentésében. Schöpflin és Babits írásai mellett ez utóbbiak közt esik szó Ady tanulmányáról is, melyről Horváth János a következőket írja:

„Érthetőbbnek látszik, hogy Ady Endre Petőfi-tanulmányáról hallgat a jelentés, noha költészetéről, az egyik méltatottal vitatkozva, megmondja a maga véleményét. Ady természetesen távol áll mindattól, mit közönségesen kritikának szoktunk nevezni: sem a megelőző filológiai alapvetést, sem aprólékos mérlegelést nem várhatni tőle, mindamellet van abban a Petőfi-tanulmányban igazi szerencsés intuíció s minden szabálytalansága ellenére is annyi eredetiség, mellyel szokatlan elevenséget visz bele a tárgyalt évkör kritikai képének színeibe.”

Horváth János bírálatára Angyal Dávid a Budapesti Szemle következő havi, áprilisi számában válaszolt (136—144. l.). Válaszában, melyben részletesen reflektált Horváth János különböző megjegyzéseire, Ady tanulmányát illetően az alábbiakat olvashatjuk:

Bírálnok Ady Endre Petőfi-tanulmányát is figyelmünkbe ajánlja. „Ady ugyan távol áll mindattól, mit közönségesen kritikának szoktunk nevezni” — írja rg —, „mindamellet van abban a Petőfi-tanulmányban igazi szerencsés intuíció s minden szabálytalanság ellenére is annyi eredetiség, mellyel szokatlan elevenséget visz bele a tárgyalt évkör kritikai képének színeibe.” Ezen az ítéleten igazán csodálkozunk. Ady az ő pipacszinű prózájában, a Forradalmi Petőfi című antológia előszavában a következőket fejtegeti: Petőfi a minden rendű forradalmak poétája. Az éhes családok stb. kezén levő Magyarország egy-két zsoldos tanárfeje hajlandó őt ledegradálni olyan rímforradalmár-félévé, aki a szerelem dalnoká volt főképpen. Ha ma élne, biztosan Hervé volna az ő Lamartine-ja és Béranger-je, s különben is méltán lehet ő prófétája mindazoknak, akik bilincseket viselnek. És itt uralkodói, gazdasági, hagyományi s mindenféle bilincset értünk, sőt — akár tetszik, akár nem — *nemzetiségét* is. Hiszen Petőfi írta: „Hagyjátok el ezt a piros—fehér—zöld színt, lejárt az ideje; más szín illeti most a magyar nemzetet: piros és fekete” Úgy válogatta össze Petőfi Sándor forradalmi verseit, hogy megtessék a fölséges ember aktualitása s rokonsága azokkal, akik ma Magyarországon (bárhogy fáj az ijesztő szó) forradalmat csinálnak. Az ő szuggerált, érthetően szuggerált, forradalmi, de mégis ma már gyermekesen nacionalista verseit mellőzte. Ha gazemberek és ostobák bele nem kergetik a háborúba, ahol elveszett, Petőfit talán a Kommun alatt éri a halál. Ez Ady tanulmányának gondolatmenete. Kétség-telenül igen eredeti felfogás nyilatkozik benne. A nemzetiség bilincsből felszabadító Petőfit különösen a Fekete—piros dalban látja, mely telítve van nemzeti érzéssel s mély hazafias aggodalommal. (Hol lesz az új Mohács? ahol megint lemegy Majd a haza napja, S harminc[!] évig, vagy talán soha többé Arcát nem mutatja!...) Valóban szerencsés intuíció van e tanulmányban, mert bizonyára intuíciónak nevezzük az elfogultságot, mely csak azt látja, amit látni akar, és mely nem bírja felfogni, hogy Petőfi lelkében az európai forradalmak eszmekörét a legszenvedélyesebb nemzeti érzés hatotta át. E tanulmánynak elevensége nem is olyan szokatlan, mint a szerző hiszi. A párizsi bulvárlapok stílusa szerencsésen meghonosult már a budapesti napilapokban, és vagy innen, vagy az eredeti forrásból átmert Ady tanulmányába is. És vajon mi értelme van annak, hogy a Népszava frazeológiáját tanulmány képében ajánljuk figyelmébe az Irodalomtörténet olvasóinak?

Horváth János az Irodalomtörténet májusi számában (305—315. l.) terjedelmes viszontválaszban felelt Angyal Dávidnak. A személyes éltől sem mentes válasz Adyval kapcsolatos részében Horváth János egyrészt visszautasítja azt, hogy Ady nézeteit valaki az ő nézeteivel azonosítsa, másrészt felhívja Angyal Dávid figyelmét arra, hogy az Irodalomtörténet márciusi füzetében közölt bírálatában Ady tanulmányát említve nem A forradalmár Petőfi c. antológia előszavára gondolt, hanem Ady Petőfi nem alkuszik c. írására. Horváth János viszontválaszának szóban forgó része a következőképpen hangzik:

Angyal Dávid válaszában... van... egy részlet, mely az én szövegemre látszik támaszkodni, s e látszat alapján ítéletemnek olyan értelmet tulajdonít, amely ellen ezennel sietek tiltakozni. Ady Endréről van szó. Bírálatomban róla ezt írtam: (Horváth János itt szóról szóra idézi bírálatának fentebb közölt passzusát.)

Angyal Dávid válaszában az a része — írja folytatólag Horváth János —, mely ez állítással foglalkozik, így kezdődik: „De hátra van még a java.” Nos, nálam is most jön a java. Idézetemben egy Petőfi-tanulmányról esik szó. Angyal Dávid azt hiszi, hogy e tanulmány azonos azzal a summa-summárum 4 (négy) oldalra terjedő előszóval, mely Ady Endre Forradalmár Petőfi c. kiadványa előtt olvasható. Kap a hallatlanul kedvező alkalmon, s ilyeneket idézget fejemre a mondott előszóból: „Az éhes csalók stb. kezén levő Magyarország egy-két zsoldos tanárfeje”; — „úgy válogattam össze P. S. forradalmi verseit, hogy megtegyék... rokonsága azokkal, akik ma Magyarországon (bárhogy fáj az ijesztő szó) forradalmat csinálnak” (a többes szám 1. személy ragját Angyal Dávid húzta alá; holott az eredeti szövegben a forradalmat van dűlt betűvel nyomva; engem akar tán beleértetni? s mit szól az olvasó ez ártatlan nyomdatechnikához?); — „ha gazemberek és ostobák bele nem kergetik a háborúba” (t. i. Petőfit). S ez idézetek után így nyájkodik velem: „Kétségtelenül igen eredeti felfogás nyilatkozik benne” — „valóban szerencsés intuíció van e tanulmányban” — „E tanulmánynak eleveisége nem is olyan szokatlan, mint a szerző (már mint én) hiszi. A párizsi bulvárlapok stílusa szerencsésen meghonosult már a budapesti napilapokban, és vagy innen, vagy az eredeti forrásból átment Ady tanulmányába is. És vajon mi értelme van annak, hogy a Népszava frazeológiáját tanulmány képében ajánljuk figyelmébe az Irodalomtörténet olvasóinak?” Nem tudom, hová teszi válaszában ezt a fejezetét Angyal Dávid, nem tudom, mit fog csinálni vele, ha ezennel értesül róla, hogy én nem ezt az előszót, ezt a 4 lapnyi, forradalmi szólamokkal telerakott írásművet neveztem tanulmánynak. Ez előszó jelentéktelen terjedelme s egész hangja, modora figyelmeztethette volna vádolómat, hogy talán mégsem arról lehet szó az én bírálatomban. Sőt a bírálói lelkiismeretesség kötelezte volna, hogy szétnézzen egy kissé Ady művei között, mielőtt a többes szám első személyének ragját aláhúzza. Én azon a helyen nem értettem, s nem is érthettem mást, mint Adynak azt a Petőfi nem alkuszik c. írásművét, mely a Nyugat Könyvtár 29—30. számában, egy Vallomások és tanulmányok c. füzetben van kiadva, s a 67. laptól a 101. lapig terjed. Erről Angyal Dávidnak, ki az 1906—1911. évkör kritikái irodalmának számbavételével volt megbízva, tudomással kellett volna bírnia. Hogy jelentésében is foglalkozzék vele, arra nem kötelezhető; de hogy tudomással bírjon róla, arra igenis. Ezen a ponton tehát az én radikális forradalmárgom bizonyítékául csak Angyal Dávid tájékoztatására fedezhető fel. Nézze meg Angyal Dávid azt a cikket, melyet nem én, hanem maga a kiadvány nevez „tanulmány”-nak; találni fog benne igen sok olyat, ami nem fog tetszeni neki, s ami nekem sem tetszik; de előre is kérem, óvakodjék

azokat az én nézteimmel azonosítani, csak azért, mert azt állítottam, hogy *van* benne szerencsés intuíció és eredetiség.

Horváth János viszontválaszára Angyal Dávid a Budapesti Szemle júniusi számában (454—470. l.) újabb cikkben válaszolt, amely egyben a polémia lezárását is jelentette. A cikk Ady írásaihoz kapcsolódó részét az alábbiakban adjuk:

Horváth az rg cikkben Ady Endre Petőfi-tanulmányát is felemlítette, és bár Ady kritikai módszerét nem helyeselte, mindamellett igazi szerencsés intuíciót vett észre benne s minden szabálytalansága ellenére is annyi eredetiséget, mellyel szokatlan elevenséget vitt bele a tárgyalt évkör kritikai képének színeibe. Én e főlemlítésen és dicséreten megütköztem. Nem „kaptam a hallatlanul kedvező alkalmon”, mint Horváth írja, hanem kénytelen-kelletlen idéztem a Forradalmi Petőfi c. kiadvány előszavából a jellemző helyeket, hogy az olvasó is meg tudja ítélni, miről van szó. Most azonban kitűnt, hogy Horváth nem arra az előszóra gondolt, hanem a Petőfi nem alkuszik c. tanulmányra.

„Ez előszó jelentéktelen terjedelme s egész hangja, modora figyelmeztethette volna vádolómat” — így szól Horváth —, „hogy talán mégsem arról lehet szó az én bírálatomban.” Mivel az 1906—1911. évkör kritikai irodalmának számbavételével voltam megbízva, tudomást kellett volna szereznem a Petőfi nem alkuszik c. tanulmányról. „Ezen a ponton tehát az én radikális forradalmárságom bizonyítékául csak Angyal Dávid tájékozatlansága fedezhető fel” — így végzi Horváth méltatlankodó vádbeszédét, melyet e sokat jelentő kérdéssel kezdett meg: „Nem tudom, hová teszi válaszának ezt a fejezetét Angyal Dávid, nem tudom, mit fog csinálni vele, ha ezennel értesül róla, hogy én nem azt az előszót... neveztem tanulmányának.”

Ez a felfedezés nem zavart ki nyugalomból. Ha kitérő választ akarnék adni, mások példájára hivatkozhatnám az ilyfajta tévedések mentéséül... De nem akarok... kitérni e szemrehányás elől. Adynak két Petőfi-cikke közül az előszó az, melyet centrálisnak, felfogása lényegét magában foglalónak nevezhetünk. Ezt ismertem, és tudom, hogy nem én vagyok az egyedüli magyar olvasó, ki rögtön ez előszóra gondol, ha minden magyarázat nélkül egyszerűen Ady Petőfi-tanulmányát említik előtte. És ez igen természetes. Mert Ady ez előszóban azt mondja, hogy Petőfi az internacionális forradalom költője, s csak az éhes családok kezén levő Magyarország egy-két zsoldos tanárfeje hajlandó őt ledegradálni olyan rímforradalmárfélévé, aki a szerelem dalnoka volt főképpen. Mármost ismervén Ady e felfogását, nem érdeklődtem más hasonló tárgyú dolgozatai iránt, mikor a jelentést írtam, mert úgyis tudtam, hogy azokat — ha volnának is — figyelembe nem vehetem. Az rg cikkben a tanulmány szó már felkeltette figyelmemet, de mivel kiváló irodalomtörténeti búvárok is azt felelték kérdésemre, hogy Adynak nincs más Petőfi-tanulmánya, még egyszer átnéztem az Előszót, s úgy láttam, hogy kár tovább kutatnom, Ady más szempontból úgysem tárgyalhatja Petőfi költészetét, mert bizonyára nem fogja ledegradálni magát egy zsoldos tanárfej színvonalára.

Mikor azután Horváth János szeretetreméltó nyájassággal figyelmeztetett a Petőfi nem alkuszik című állítólagos tanulmányra, meglepetve láttam, hogy ezt már első megjelenésekor olvastam, és a Herczegre vonatkozó „srófos eszű, kis képzeletű sváb” féle kacagató izetlenségem még aznap emlegettem mások előtt, de az egész tanulmány olyan félhomályban hagyja Petőfi egyéniségét, hogy elfelejtkeztem a srófos eszű ötletnek egy Petőfi-tanulmánnyal való kapcsolatáról. De ha már válaszom megírása

előtt olvasom is újra, kénytelen lettem volna mégis megjegyezni, hogy csodálkozom Horváthnak szavain az rg cikkben. Intuíción lehetetlen felfedezni e „titkok fellegrábt ostromolni akaró” elmefuttatásban. Az az Előszó irodalmilag véve szebb, mert legalább egy ferde gondolatot némi erővel és emlékezetünkbe. De amikor Ady Petőfi gyermeklelkét, valláosságát, némi életét, arisztokratizmusát, szláv szenvedélyességét kívánja elemezni, néha Bródy Sándorra emlékeztet, néha másokra is, de nem eredeti, és bár vannak sikerült fordulatai, képet nem bír alkotni. Azonban a mi vitánkra nézve nem ez a fődolog, hanem az, hogy Ady e tanulmányában is fitogtatja radikális forradalmi hajlamát. Beszél Petőfi internacionalizmusáról, Kossuthot elítéli, mert csak harmadrészét csinálta meg annak, amit a régi társadalom felforgatása végett meg kellett volna csinálnia. Kossuth azonban kedves barátságban kívánt maradni a Habsburgokkal, a kortárs Csák Mátékkal s a cifraruhás nagypapokkal, azért vagyunk mi most oly elátkozott nemzet. Petőfi a forradalomé. Nem szabadság kell nekünk, romantikus, szilaj, puszta szabadság, de az a szabadság, amelyet Petőfi csak sejtett. Útni, vágni, fiatalságot teremteni ez öregségével dicsekvő országban. Eessünk túl rajta, mert túl kell esnünk rajta, s nem igen akad érv a kíméletre... szeretném azokat lenyakaztatni, akiknek már a nagyapjaik ugyanakkor (1844-ben) ötlovas batáron jártak. S ez még kegyetlenség se volna. Miért ne lakolhatna testileg súlyosan például egy olyan valaki ma, aki valamelyik régi őseivel árultatta el Rákóczi?... Mindezeket szóról szóra idéztem a Petőfi-tanulmány különböző lapjairól — nem abban a sorrendben, ahogy Ady írta, de ez nem határoz. Gondolatait híven ismertettem. És most bátran kérdezhetném, nem kívánják-e tárgyi okok, hogy e tanulmányt ne válasszuk el a Forradalmi Petőfi Előszavától? De ha egészen különválasztjuk is tőle, nem kell-e még akkor is csodálkoznom azon, hogy Horváth, mint rg., csupán a tanulmány módszere ellen tett észrevételt? És hozzá még „igazi szerencsés intuíciónjáról” is szolt, amit nagyon bajos úgy érteni, hogy a tartalomnak legalább egy része bele ne lenne foglalva a dicséretbe. Mindebből világos, hogy a Petőfi-tanulmány figyelembe vétele válaszom erre vonatkozó részét lényegében nem változtatta volna meg.

Horváth János és Angyal Dávid polémiáján kívül Ady tanulmányának értékelését, ill. fogadtatását illetően ide kívánczok még Ady levelezésének egyik darabja, amely Horváth János és Angyal Dávid ismertett polémiájával csaknem egy időben keletkezett. A levelet (l. MTA Kézirattára, K 5/150.) egy Aduval ekkortájt sűrű levelezésbe kezdő Torontál megyei diáklány, Baróti Mariska, Baróti Lajos irodalomtörténész, Petőfi-kutató lánya írta 1913. szept. 30-án Adynak, s ebben többek között kitér Ady tanulmányára is. A levél idevágó sorait azért sem érdektelen idézni, mert némileg sejtetik Riedl Frigyesnek Ady tanulmányáról kialakított véleményét is:

... egy ízben — írja levelében Baróti Mariska — a papa jóbarátja, Riedl Frigyes megküldte nekünk Endre Bácsi Petőfi-tanulmányát „érdek-kuriózum”-képpen. Rögtön elolvastam, és amint olvastam, mindig meg-tévedtem. Azt hittem, hogy valami csoda történt. Hogy én irtam ezeket a szavakat Petőfiről és Szendrey Júliáról, és hogy ezek az én gondolataim. Hát hogy lehet két embernek egy és ugyanazon gondolata? És akármennyit ír a papa, és akármilyen ideális színben látja Petőfit, én mindig ilyen reális módon láttam őt, és különösen Szendrey Júliára magamban én is úgy haragudtam, ha még nem jobban, mint Ön, Endre Bácsi. Csakhogy nem mertem volna nyíltan kimondani, nehogy a papa rám fogja, hogy bolond

vagyok. De mikor ezt elolvastam, akkor szint vallottam én is. És nagyon, de nagyon örültem, hogy mégis van egy ember, aki úgy gondolkozik, mint én.

Barabás Miklós (1810—1898): festő. Jelentőset elsősorban a portré-műfajban alkotott. Kora számos kiemelkedő művészenek, közéleti alakjának (Széchenyi, Kossuth, Bem, Liszt stb.) képét festette meg. Petőfiről az 1845—1848-as évekből több képe is ismeretes. — *ez a gyűlölködő, okvetlenkedő, nyugtalan, rossz fiú szeretett eddig leghatalmasabban szeretni Magyarországon...* Vö. ezzel a szeretet motívumának előfordulásait Ady más ekkortájt keletkezett írásaiban. (L. pl. a *Portus Herculis Monoeci* c. 1909. nov. 1.—1910. jan. 16-i cikk VII. részét kötetünk 16. lapján és az 1909. decemberében Szeretném, ha szeretnének címmel összeállított verses-kötetet.) — *Simon, a remete*: az ún. oszlopos szentek egyike, aki élete nagy részét egy oszlop tetején állva töltötte, hogy így szolgálja isten dicsőségét. — *a történelemtanároké volna Mészáros Lázár, ha Petőfi[t] meg nem korholja egy hiányzó nyakravalóért*: l. erre a Piros és fekete (Előjáró írás) c. 1910. márc. 1-i cikk jegyzeteit. 294. l.) — *Jókai is csak akkor szeretett bele, amikor már nem volt az útjában*: 1848 augusztusában, amikor Petőfi, szerkesztőtársa, Jókai határozott ellenkezése dacára is kiadta az Életképekben Vörösmarty ellen írt versét (Vörösmartyhoz. Életképek 1848. aug. 27.), a vers közzététele miatt Jókai és Petőfi végzetesen összevesztek, s megszakítottak egymással mindenfajta érintkezést. Ezt követően — nyolc hónappal később — már csak egyetlen alkalommal találkoztak, s noha ekkor már újra szót váltottak egymással, korábbi meleg barátságuk nem állott helyre többé. Jókai csak Petőfi halála után, az ötvenes évektől irt visszamélekezéseiben (l. Életemből c. gyűjteményét) szolt ismét az egykori barátság hangján Petőfiről. — *Hiador*: valódi nevén Jámbor Pál (1821—1897). Az almanachlira művelőinek egyik erősen közepes tehetségű tagja, akit a 40-es években Petőfi ellenében igyekeztek kijátszani. — *Ma hallotta, hogy Lajos Fülöpöt elkergették*: utalás Petőfinek a februári párizsi forradalom kitérőse hírére írt Kemény szél fúj c. versére s Petőfi naplója 1848. márc. 17-i részének idevágó helyére. — *ma törött el a veszprémi rossz utakon a bérelt parasztszekér tengelye*: Ferenczi Zoltán említi Petőfi-életrajzában (III. 193.), hogy Petőfi a forradalom kitérését megelőző napokban Veszprém megyében utazott. A forrásokban azonban tengelytörésről nincs szó. Hasonló eset Misztótfaluban történt Petőfivel (l. Úti levelek Kerényi Frigyeshez. XVII. levél). Ady tán ezt az esetet helyezi tévedésből Veszprémbe. — *Ma jutott eszébe, hogy ő ódákat ír gyönyörűséges mágnás hölgyekről*: utalás Petőfi Batthyányi és Károlyi grófnék c. 1844 novemberében írt versére. *Széchenyi István is szidta a vasutat*: Nem sikerült kideríteni, hogy Ady Széchenyi milyen megnyilatkozására utal. — *Côte-d'Azur-Rapide*: a századelőn Párizs és Nizza között közlekedő, fényűzően berendezett gyorsvonat, akkoriban a világ egyik leggyorsabb vasúti járata. Ady többször utazott rajta. (L. erre az Európa leggyorsabb vonata c. BH 1904. nov. 25-i cikket és jegyzeteit. AEÖPM V. 151., ill. 354.) — *Petőfi, aki Debrecenből Pestnek indul rongyosan, éhesen és gyalog*: 1844 februárjában, hogy addig irt verseinek kiadót szerezzen. — *aki valamelyik régi ősevel árutartata el Rákóczit*: célzás a nagykárolyi Károlyi-családra s Károlyi Sándorra, aki 1711-ben Rákóczi hozzájárulása nélkül megkötötte a szatmári békét, s másnap Majténynál a kuruc csapatokkal letétette a fegyvert. — *Cassius, Gaius Longinus* (i. e. ? — i. e. 42): a Julius Caesar önkényuralma ellen szervezett köztársaságpárti összeesküvés egyik vezetője. Neve később a köztársaságért küzdők szimbólumává vált. — *Döblingben halott vagy Turinban élő isten*: utalás Széchenyire, ill. Kossuthra. — *Spitzbergák*: a ma Svalbard néven

ismert, Norvégiához tartozó szigetcsoport az Északi-Jeges-tengeren. — *a kapitalista civilizáció nem a non plus ultra*: Adyban ez a felismerés lényegében már első párizsi útja (1904. febr.—1905. jan.) során megfogalmazódott. A kifejtett kapitalizmus, a polgári demokrácia eredményei mellett Ady már akkor észrevette a kapitalista társadalom árnyoldalait is, melyek később mindinkább tudatosultak benne, s írásaiban is nem egyszer kaptak hangot. Adynak a kapitalizmussal, a polgári demokráciával kapcsolatos véleményéről a jelen kitételen túl beszédesen árulkodik Két meggyőződésű emberek c. 1911. aug. 1-i cikke is. (137. l.) — *non plus ultra*: netovább. — *József császár küldhette a fővilágosító röpíratokat: senki sem olvasott...* l. erre még az Éljen a vármegye c. BN 1907. dec. 18-i (AEÖPM IX. 95. l.), [A Holnap. Ady Endre előadása] c. NN 1908. szept. 29-i (uo. 266. l.) és az Egy probléma: kettő c. Ny 1913. aug. 16-i cikket. (Az utóbbit l. az AEÖPM megjelenés alatt levő XI. kötetében.) — *a forradalmár Kossuth, a magyar konzul, annyira nem volt fölforgató, mint XVI. Lajos sem volt az...*: Adynak Kossuthról való, itt s tanulmánya további részeiben megnyilatkozó negatív véleménye kizárólag erre az írására korlátozódik. Egyébként Ady mindenkor elismeréssel nyilatkozott Kossuthról. Hogy e tanulmányában Kossuth alakját másképp ítéli meg, az elsősorban az azal magyarázható, hogy ebben Ady Kossuth szereplését a következetes és radikális forradalmár Petőfi elveivel, ill. mindenkori politikai állásfoglalásaival állítja szembe. E felől nézve Kossuth következetlenségei, politikai tévedései valóban kirívóbban tűnnek elő. Mindezen túl Kossuth ellen hangolhatta Adyt az is, hogy Kossuth 1846 végén nem kívánva Petőfivel egy lapban szerepelni, visszakérte az Életképektől egyik írásának nem sokkal korábban leadott kéziratát, továbbá nem kevésbé Kossuth mindvégig táplált ismeretes ellenszenve Petőfi irányába. A kortársaknak Petőfihez való emberi viszonyulása egyébként tanulmányának megfogalmazása során nem csak ez egy esetben kapott szerepet Adynál. Ugyanez magyarázza pl., hogy a tanulmány további részeiben Ady Deákot, aki közismerten lelkes híve volt Petőfinek, egyértelműen pozitív beállításban említi. — *XVI. Lajos (1754—1793)*: 1774-től 1792-ig Franciaország királya. Pazarló udvartartása nem kevésbé járult hozzá a francia feudalizmus válságának elmélyüléséhez, ill. az 1789-es francia forradalom kitöréséhez. A forradalom elől 1791 júniusában megpróbált elmenekülni, de elfogták, s visszavitték Párizsba. 1792 augusztusában megfosztották trónjától, majd 1793 januárjában kivégezték. — *Burg*: a bécsi császári palota. — *aranygyapjas-rend*: Ausztria, ill. Spanyolország Jó Fülöp, burgundi herceg által 1429-ben alapított legmagasabb állami rendjele, melyet csak fejedelmi zemelyek és a legmagasabb főnemesség tagjai nyerhettek el. — *nincs is e ... világnak, életnek különb, istenibb produktuma, mint a gyermek...*: Ady érdeklődését és meleg vonzódását a gyermek iránt e tanulmányon kívül több visszaemlékezés és számos Ady-írás tanúsítja. Ady „Imádtá a kisgyerekeket, csodával határos türelemmel és szenvedéllyel babusgatta őket” — írta pl. erről Wlassics Tibor (l. Ady-Múzeum. II. 163.), s hasonló módon emlékezik vissza Ady életének két másik tanúja, H. Ady Irén és Dr. Csighy Sándor is. (L. EmlAE I. 55., ill. 214.) A gyermek iránti vonzalmat Adynál részben Adynak a Léda-szerelem kezdete óta élő, kielégítetlen gyermek utáni vágya magyarázza (l. A mi gyermekünk c. BN 1905. ápr. 23-i és az A fiam bölcsőjénél c. Ny 1911. aug. 16-i verseket), de érdekelte Adyt a gyermek társadalmi helyzete és sorsa is. A gyermekkel kapcsolatban l. még az A gyermekért c. BH 1904. júl. 27-i (AEÖPM V. 90.), A szerelmes gyermekek c. BN 1904. aug. 23-i (AEÖPM V. 108.), a Jegyzetek a napról. I. Gyermekek napja c. BN 1906. máj. 26-i (AEÖPM VII. 246.), A gyermek,

a gyermek c. BN 1907. dec. 8-i (AEÖPM IX. 83.) és a Lipótmezei vigasztaló séta c. V 1913. dec. 25-i (l. az AEÖPM megjelenés alatt levő XI. kötetben) cikkeket; a Rudi a telefontól c. BN 1905. febr. 12-i (AEÖN 245.) és az Abd-el-Kader c. BN 1906. dec. 23-i (AEÖN 592.) novellát, valamint az A gyermekség elégiája c. Ny 1913. aug. 16-i és az A szemek utódjai c. PN 1913. dec. 25-i verseket. — *A szívárvány után futkosó gyermeknek sokkal nagyobb igaza volt, mint Arany Jánosnak*: utalás Arany A gyermek és szívárvány c. versére. — *Aranyt elégikus versre hangolta az, hogy az Akadémiában nem kap úri, sokszobás lakást*: l. Arany Ártatlan dac c. 1865. dec. 11-i versét, melyet Arany abból az alkalomból írt, hogy az Akadémia új épületének elkészülte után a titkári lakást nem neki engedték át, hanem idegennek adták ki bérbé. — *Amikor Vörösmartyt... bántja*: l. erre a Piros és fekete (Előjáró írás) c. fentebb említett cikk jegyzeteit.

*

pszeudológusok: hazudozók. — *Tompa Mihály úr, aki... kiállt a vihar-Petőfi ellen*: Petőfi és Tompa barátsága 1846 nyaratól fokozatosan romlott, míg nem 1848 tavaszán a két költő végleg szakított egymással. A szakításban nagy szerepe volt Petőfi és Tompa egyaránt érzékeny természetének s a jórészt ebből fakadó félreértéseknek, de kettőjük viszonya megromlásának alapja végső soron az volt, hogy Tompa 1846 második felétől nem követte Petőfinek azt az elképzelését, hogy a Tízek Társaságának tagjai, mindenekelőtt pedig Arany és Tompa tagadják meg a Tízek Társaságával szemben méltatlanul eljáró Pesti Divatlapba való írást, s ehelyett műveiket az Életképekben jelentessék meg. Az elhidegülésnek ez annál is inkább lehetett alapja, mert Petőfi az Életképek körül nem egyszerűen a Pesti Divatlap ellenében kívánta a fiatal írókat tömöríteni, hanem ezen túl annak érdekében, hogy a lapot a népies hangvételű új irodalom orgánumává tegye. — a „*Felhők*”: Petőfi 1846-ban megjelent, pesszimisztikus hangú, 66 rövid költeményt tartalmazó versciklusa. — *A Petőfi-utánpötlők Petőfi szidia előszőr*: Vö. ezzel Ady fellépését utánzóival szemben. (L. A Duk-duk-affér c. Új Idők 1908. nov. 15-i és az A Duk-duk-afférhez c. FM 1908. nov. 26-i cikkeket és jegyzeteiket. AEÖPM IX. 278. és 522., ill. 281. és 561. l. valamint az [Irodalompolitika. Ady Endre nyilatkozata] c. 1911. dec. 30-i cikket és jegyzeteit kötetünk 171., ill. 456. lapján. — *Honderű*: elsősorban a főnemesség számára kiadott, 1843—1848 között megjelent szélsőségesen konzervatív folyóirat. A Petőfi elleni támadások kezdeményezője és legfőbb fóruma. — „*En is gyűlöltem, volt okom rá...*”: idézet Petőfi Világgyűlölet c. 1846 áprilisában írt verséből. — *Kunoss Endre* (1811—1844): konzervatív szellemű, közepes tehetségű költő, író és hírlapíró. Verseit kezdetben az almanachlira stílusában írta, később engedett a népdalírás divatjának. — *Sujánszky Antal* (1815—1906): költő, és író, katolikus főpap. — *Császár Ferenc* (1807—1858): költő, kritikus és szerkesztő. Az almanachlira követője volt. Cikkeiben élesen támadta a népies irányzatot és Petőfi költészetét. — *sóvár irigységgel emlékeztetett Berzsenyire*: aki 27 éves korától haláláig niklai birtokán békésen gazdálkodva családjának s az irodalomnak élt. — *Horváth Lazi*: Petrichevich Horváth Lázár (1807—1851): író, újságíró, a Honderű megalapítója és szerkesztője, a haladó irodalmi mozgalmak s a Petőfi elleni támadások fő szervezője. Lapjával s írásaival egyaránt az arisztokrácia igényeinek kiszolgálására törekedett. — *Petőfi... „kincse, legdrágább olvasmánya: Saint-Just-nek egy könyve: Saint-Just Esprit de la révolution et de la constitution de France* (A francia forradalom és alkotmány szelleme) c. könyvről van szó, melynek címlapjára Petőfi maga jegyezte rá: „Petőfi Sándor kincse. 1848.” — *Egész vigasztalan,*

néhéz és szomorú magyarsággal udvarlok Petőfi emlékének azért, mert nem tudott csupán versíró lenni: Vö. ezzel a Poéta és publikum c. 1910. jan.—febr.-i cikket. 20. 1.). — *Pulszky dicsérete* : Pulszky Ferenc (1814—1897), politikus, publicista névtelenül közreadott Lyrai költészet c. Petőfiről írt cikke a Szépirodalmi Szemle 1847. máj. 2-i és máj. 9-i számában. — *Akik mindent tudnak, megtanulnak, ami nekik kell, s akik okvetlenül megjelik azokat az olvasmányokat, melyekre szükségük van:* Vö. ezzel a Könyvek és jóslások c. Ny 1914. jan. 1-i cikket és jegyzeteit. (L. az AEÖPM megjelenés alatt levő XI. kötetében.) — *Goethének „gyémánt volt a feje, de a szíve béka-só . . .* : 1. Petőfi: Úti levelek Kerényi Frigyeshez. IX. levél. — *Gömör vármegye táblabírája* : 1845 tavaszán felvidéki útja során Rimaszombatban ottani barátai Petőfit Gömör megye tiszteletbeli táblabírájává választották. — *az egy időben még egy kicsit nemességével is kérkedő Petőfi* : 1. erre a fentebb már említett Piros és fekete c. cikk jegyzeteit. — *„Anyagilag is segítettem” — írja . . . Szemere Miklós* : 1. Szemere Miklós Pajor Istvánhoz 1866. nov. 30-án írt levelét. A levelet először az ItK 1891. évfolyama közölte (328. 1.), de Ady idézetét bizonyára nem innen, hanem Ferenczy Zoltán Petőfi életrajzából vette. (L. II. köt. 112.) — *Szemere Miklós* (1802—1881): költő. Kezdetben Petőfi lelkes híve és barátja, 1845 tavaszán azonban egy ártatlan tréfa miatt megharagudott Petőfire, s ettől kezdve Petőfi egyik legfőbb ellenfelévé vált, aki gúnyversek és cikkek sorában támadta a költőt. — *Hazucha Ferenc* (1815—1851): írói nevén Kelmenfy László. Költő és író, a Honderű munkatársa, aki a lap „Hírlapi méh” rovatában s e rovaton kívül is állandóan támadta Petőfit és költészetét. — *hogy a Garayakról és Toldyakról illedelemből ne is szóljunk* : Garay mint a Regélő szerkesztője 1843-ban méltatlanul járt el a verseit közlésre felajánló Petőfivel szemben, s emiatt a költő éveken át nehezelt rá. Toldy Ferenc szintén azok közé tartozott, akik Petőfi nagyságát, irodalmi jelentőségét nem ismerték fel. — *én — mint majdnem négyszáz esztendőös kalvinista* : 1. erre Ady Az én kalvinistaságom c. Ny 1916. márc. 16-i cikkét. (L. az AEÖPM megjelenés alatt levő XI. kötetében.) — *Meg tudta érezni a zsidóság hivatottságát a kialakulandó új magyar iársadalomban* : Vö ezzel a Goga Octavian vádjai c. Ny 1913. máj. 16-i cikket és jegyzeteit. (L. az AEÖPM megjelenés alatt levő XI. kötetében.) — *„Megnézem a tengert . . .”* 1. Úti levelek Kerényi Frigyeshez, VI. levél. — *Kerényi Frigyes* (1822—1852): Petőfi költőbarátja. Petőfivel 1844-ben ismerkedett meg, s mindvégig meleg barátságot tartott fenn vele. Az Úti leveleken kívül Petőfi hozzá írta Kerényi Frigyeshez c. 1844. jún. 25-i versét is. — *én . . . a demokráciát, mai formájában, nem tartom túlságosan gyönyörűnek* : 1. erre még a Hirtelen, rövid szentenciák. (Ama kellemetlen probléma) c. 1911. máj. 1-i és a Disputa c. 1912. febr. 1-i cikket. (128., ill. 177. 1.) — *Nem szabadság kell nekünk, romantikus, szilaj, pusztai szabadság, de az a szabadság, melyet Petőfi csak sejtett. Útni, vágni, fiatalságot teremteni ez öregségével dicsékvő országban* : A gondolatot nem sokkal korábban Ady versben is megfogalmazza: „Petőfi szavánál van szükség jobb szóra: Mindent meglátóra, mindent felrugóra . . .” (A márciusi Naphoz. Népszava 1910. márc. 27.) — *„az én kardom nem fűzfa . . .”, „a lobogómmal még találkozok”*: idézet Petőfi Egy szó Tarczy Lajos úrhoz c., a Pesti Divatlap 1845. máj. 8-i számában megjelent cikkéből.

*

Rokonságunk közelebbi Spártával, mint Athénnal: Spártát itt Ady a politika, a politikálás, Athént pedig a művészet hazájaként érti. A kitételrel kapcsolatban l. még A magyar Pimodán c. Ny 1908. jan. 1.—febr. 16-i cikk VIII. részét. (AEÖPM IX. 169.) — *nemi kielégítetlenségem nem kicsi*

mértékben szédítette a színpad felé: Petőfiben az aszódi tanulóévek (1835—1838) alatt ébredt fel erősebb vonzalom a színészet iránt, majd selmechányai diákoskodása (1838 ősze—1839 eleje) után, 1839 és 1844 között többször is beállt színésznek. 1839 első felében a Nemzeti Színháznál statiszta, 1841-ben három hónapig egy dunántúli vándorszínész-társulat tagja, 1842 második felében Székesfehérváron és Kecskeméten, végül 1843 őszén Debrecenben és Biharban színészkedett. — *Megkérdeztem egy mai, nagyon férfias hiváló írónőt:* Nem sikerült kideríteni, hogy Ady közelebről kire gondol. — *Kornélia:* Prielle Kornélia (1826—1906) színésznő; 1841-től húsz éven át különböző vidéki társulatok, 1861-től haláláig a Nemzeti Színház tagja. 1846 novemberében, nem sokkal a Szendrey Júliával való megismerkedés után Petőfi, olyan hírt kapva, hogy Júlia nem viszonozza szerelmét, Debrecenben megkérte a kezét. — *szatiszfakció:* elégtétel. — *a politika vezette el Petőfit.* *a feleségéhez is:* 1846 augusztusában Petőfi Obernyik Károly társaságában azzal a szándékkal utazott el Pestről, hogy szatmári költőbarátainak, Riskó Ignácnak (1812—1890) és Pap Endrének (1817—1851) a meglátogatása után Kolozsváron részt vesz a szept. 9-ére kitűzött erdélyi országgyűlésen. Ekkori útja során, a szept. 8-i nagykárolyi megyebálon ismerte meg Petőfi Szendrey Júliát. — *a két haza:* Magyarország és Erdély. — *Jámbor Pál:* l. fentebb Híador alatt. — *Etelka:* Csapó Etelka (1829—1845), Vachott Sándor sógornője. Petőfi 1844 második felében Vachottéknál ismerkedett meg vele s lobbant szerelemre iránta. A lány hirtelen halála miatt érzett fájdalom ihlette Petőfi Cipruslombok Etelke sírjáról c. 34 versből álló versciklusát. — *Gyulai Pál is meg tudta látni, hogy.* *Petőfi felocsúdott, ha egy úri lánnyal beszélt:* Nem sikerült kideríteni, hogy Ady Gyulai Pál melyik írására vagy milyen más forrásra utal. — *Björnson, Björnson-tjerne* (1832—1910): norvég politikus, drámaíró és elbeszélő. 1907-ben Európa-szerte nagy hatást keltve támadta a magyarországi nemzetiségek elnyomását, majd ugyancsak 1907-ben Apponyi Albert kultuszminisztert. L. ezzel kapcsolatban a Jegyzetek a napról. I. Björnson — orosz bérenc? c. BN 1907. szept. 19-i és A mi viszonyaink c. BN 1907. szept. 8-i cikket és jegyzeteit. (AEÖPM VIII. 345. és 386., ill. 574. és 592.) — *Egy Károlyi grófot ünnepelet akkor a nemes vármegye* . : Károlyi Lajost, aki a szept. 6-i nagykárolyi helyettes főispáni beiktatón a kortesvezér szerepét töltötte be. Az ünneplésével kapcsolatos esetet Telegdi Lászlónak a Koszorú 1884. szept. 28-i számában megjelent visszaemlékezéséből ismerjük. A visszaemlékezés vonatkozó részét Petőfi életrajzában leközölte Ferenczi Zoltán is. (L. III. köt. 6—7.) Az eset leírását Ady kétségtelenül innen vette át. — *prefektus:* előjáró. — *Petőfi dicsősége palástjába kapaszkodva megalázták* . l. erre még A forradalmár Petőfi c. 1910. jún. 1-i cikket. (61. l.)

*

Uray Endre: vagyonos Szatmár megyei földbirtokos és alszolgabíró, Szendrey Júlia egyik kérője, akit Júlia apja szívesen látott volna vőként. — *George Sand* (1804—1876): eredeti nevén Lucile-Aurore Dupin, francia író, aki a női egyenjogúság hangsúlyozására törekedve férfi nevet vett fel, nadrágban járt, szivarozott stb. Szendrey Júlia magatartásában több tekintetben őt utánozta. — *az „istenadta phantasia”:* Szendrey Júlia Petőfire célzó kifejezése Térey Marinak 1847. jan. 12-én írt levelében. (L. Ferenczi Zoltán: Petőfi életrajza. III. 65.) — *Mikor Petőfivel összeeszedül, Amerikába készül* . Szendrey Júlia apja arra az esetre, ha lánya lemond Petőfiről, kilátásba helyezte, hogy teljesíti Júlia régi vágyát, s hozzájárul egy nagyobb külföldi utazáshoz, akár Amerikába is. Amikor Júlia 1846 decemberében rossz híreket hall Petőfi állhatatosságáról, csalódottan elhatározza, hogy lemond

a költőről, majd márciusban Lauka Józseftől francia órákat kezdett venni, készülve a tervezett külföldi útra. Ekkorról írja barátnőjének, Térey Marinak küldött 1847. márc. 6-i levelében: „Erővel meg akarom most minden áron e nyelvet tanulni, hogy ha Amerikába Párizson keresztül megyünk, legalább én is kurizáltathassak magamnak a francia gavalléroktól.” (Júlia levelét idézi Ferenczi Z. Petőfi életrajza III. 65.) — „*Isten veled, te szép családi élet!*”: idézet Petőfi Karácsonykor c. 1846 decemberében írt verséből. — *Gyulai Pál csakugyan vőnekvalóbb valaki volt később Petőfinél*: Gyulai 1858-ban megsejgült vette Szendrey Júlia húgát, Szendrey Máriát. — *Júlia már Koltón azt érezte, hogy a regénynek vége*: Idevágóan Ferenczi Zoltán idéz egy részletet Szendrey Júlia naplójának 1847. okt. 3-i részéből. (L. Ferenczi Z.: Petőfi életrajza. III. 177.) A kitétel megfogalmazásához Adynak bizonyára ez szolgáltatta az alapot. — *pesti szerény életük kezdetén*: a költői mézeshetek (1847. szept. 8.—okt. 20.) után Petőfiék Pestre jöttek, s nov. 5-től a Dohány utcában Jókaival közösen béreltek lakást. — *Petőfi ... vizsgáztató verseket ír a már vizsgáztalásra szoruló Júliának*: Ady nyilván ezt is Ferenczi nyomán írja, aki Petőfi életrajzában (I. III. köt. 177.) a Mosolyogj rám! c. 1847. decemberéből való versről mondja, hogy azt Petőfi neje vizsgáztalására írta. — *írat az asszonyáról, archépet közölte*: Petőfi 1847. okt. 11-én Koltórá elküldte az Életképek számára felesége naplóját, mely okt. 30-án Jókai előszavával meg is jelent ott. Majd dec. 5-én az Életképek Ábránd címmel újabb részletet közöl Júlia naplójából, melyet a Der Ungar c. lap dec. 16-i és 17-i száma a szerzőt dicséző szerkesztői jegyzet kíséretében adott ki németül. De Júliáról a lapok már ezt megelőzően is írtak. Az Életképek 1847. júl. 11-i számában pl. azt olvashatjuk, hogy Szendrey Júliában nemsokára „oly csillagát fogjuk látni a szépirodalomnak, mely még a Petőfi nevére is fényt vetend.” Később, nov. 28-i számában aztán az Életképek azt igéri olvasóinak, hogy a következő év első felében közölni fogja Júlia képét is. — *Most igaztalanul támad meg s hálátlanul egy igaz barátot, holnap könnyelmű barátságot köt a Júlia kedvéért*: Nem tudni pontosan, Ady mire céloz itt. Az igaztalanul s hálátlanul megtámadott barátira való utalás leginkább Vörösmartyra vonatkozhat (l. fentebb). Vörösmarty azonban inkább pártfogója, mintsem barátja volt Petőfinek. Gondolhatunk még Jókaira, akit Petőfi az Életképek 1848. szept. 10-i számában meglehetősen éles hangon támadott meg (Első és utolsó fölszólalásom egy igen piszkos ügyben) ama nyilatkozata miatt, melyben Jókai egyetnemértését fejezte ki Petőfi Vörösmarty ellen írt versének közlését illetően (l. Életképek 1848. szept. 3.), de épp Ady tanulmányának Jókaival kapcsolatos kitételei alapján erősen kérdéses, vajon Ady igaztalanak tartotta-e Petőfinek e támadását. Hasonlóan nehéz egyértelműen megfejteni, mit ért Ady azon, hogy Petőfi könnyelmű barátságot kötött Júlia kedvéért. Petőfi ilyen barátságkötéseiről ugyanis nem tudunk. Talán a Garayval történt kibékülésről van szó. Petőfi ezt valóban Júlia kedvéért tette meg, aki Garay feleségével régtől fogva jó barátságot tartott fenn. — *Petőfi magához veszi gyámolításra szorult szüleit*: 1848 tavaszán. — *Blanc, Louis (1811—1882)*: francia politikus és történetíró. *Histoire de dix ans (Tíz év története)* c. ötkötetes műve (1841—1844), mely az 1830-as évek forradalmi mozgalmainak és reformtörekvéseinek összefoglalása, Petőfi gyakran forgatott olvasmánya volt. — „*Az utókor mondhatja rólam, hogy rossz poéta voltam*”: idézet Petőfi naplójának 1848. ápr. 15-i részéből. — „*A monarchia emberei nem hiszik vagy gátolni akarják a világszellem fejlődését*... idézet Petőfi naplójának előbb említett részéből. — *ehhez a Petőfihez írta 1844 októberében üdvözlő versét jó Sújánszky Antal*: A szóban forgó vers Petőfihez címmel a Honderű 1844. okt. 19-i számában jelent meg. — *Kuthy Lajos (1813—1864)*: regény- és drámaíró. Az 1850-es évek elejéig a legdiva-

tosabb írók egyike. 1848-ban a miniszterelnökségi iroda igazgatója, 1849-ben miniszteri osztálytanácsos. 1848. márc. 16-án Pozsonyból levelet írt Petőfinek, melyben felszólítja, hogy költői tehetségét a béke és a nyugalom melletti agitáció szolgálatába állítsa. — *Bátran és kérlelhetetlenül kimondott meggyőződésednek inkább leszek mártírja.* : Idézet Petőfi Válasz Vörösmartynak c. a Kossuth Hírlapja 1848. szept. 8-i számában megjelent cikkéből. — *Nem érti, hogy az emberek félnek egy kis vérontástól, holott vérontás nélkül nincs átalakulás:* utalás Petőfi naplójának (Lapok Petőfi Vándor naplójából) 1848. ápr. 1-i bejegyzésére: „... ti vérontás nélkül akartok átalakulni? Isten segítsen, hanem semmi sem lesz belőle. A földnek, hogy termékeny és virító legyen, nemcsak esőre, hanem koronként vérre is van szüksége...” — *Azt hiszi, hogy a „békés Lafayette-[e]k az okai a forradalom meghökölésének* : l. erre ugyancsak Petőfi naplójának 1848. ápr. 1-i részét. — *Lafayette, Marie-Jean-Paul (1757—1834):* francia politikus, a francia forradalom kitörése után a nemzetőrség parancsnoka, a forradalom radikalizálódásával azonban nem értett egyet, s fegyveresen is szembeszállt a harcoló tömegekkel. — *1848. március 18-ig:* a közteherviselés bevezetésének valamint az úrbéri és a papi tized eltörlésének megszavazásáig. — *mikor a Batthyány-kormányt kinevezték:* 1848. ápr. 7-én. — *mikor a bécsi udvar az úri forradalom gyümölcseit visszamarkolta:* Ady 1848 nyarának végére, a fegyveres harc megindulását (szept. 29.) közvetlenül megelőző hetekre utal. Radetzky olaszországi győzelmeit (júl. második—aug. első fele) és a bécsi népmegmozdulások elfojtását (aug. vége) követően az udvar rövid idő alatt átlátta nehéz helyzetét, s ettől kezdve minden eszközzel arra törekedett, hogy megsemmisítse a magyarországi forradalom eredményeit. E célt szolgálta Jellasics és a nemzetiségek lázadásának alig titkolt s ekkor egyre fokozottabbá váló támogatása valamint a különböző követelések formájában a magyar kormányra gyakorolt mind nagyobb nyomás. A Béccsel addig egyezkedni próbált, minden radikálisabb lépéstől tartózkodó magyar kormány és a liberális nemesség ez utóbbiak hatására felismerte, hogy a márciusi vívmányokat csak határozott fellépés mentheti meg, s a további egyezkedés helyett gyors ütemben látott hozzá a forradalmat fenyegető veszélyek elhárításához, mindenekelőtt a fegyveres ellenállás megszervezéséhez. Ugyanakkor, ezzel párhuzamosan, ismét cselekvési lehetőséget biztosított a forradalomnak a Batthyány-minisztérium kinevezése után háttérbe szorított radikális elemei, egyebek mellett a radikális ifjúság számára. Petőfi is, miután népszerűsége a Batthyány-kormány tehetetlenségét keményen bíráló cikkei, kijelentései miatt átmenetileg erősen megcsappant, ekkor válik ismét a nemzet ünnepelt költőjévé, akinek most már szívesen veszik tetteire buzdító verseit, csatadalait. — *mégsem bánhat el úgy velem, mint Heinével Németország:* Ady arra utal, hogy míg Petőfit, ha életművét meghamisítva is, a hivatalos Magyarország magáénak vallotta, műveit felvette az iskolai oktatás anyagába, kultuszát messzemenően támogatta, addig a vilmosi s a császárság előtti Németország Heinét mindvégig elutasította, s nemcsak hogy kultuszát nem ápolta, hanem írásai közül is csak legfeljebb szerelmes verseit s a Loreleyt tűrte meg az iskolákban.

halottai voltak: szülei. 1849 májusában tifuszban előbb apja, majd röviddel rá kolerában anyja is meghalt. — *A színészetet megölték benne Vörösmarty és az irodalom:* Amikor 1844-ben Vörösmarty közbenjárására a Nemzeti Kör támogatást nyújtott addig írt verseinek kiadásához (Versek. 1844.), Petőfi felhagyott a színészetrel, s júl. 1-től segédszerkesztői álláshoz jutva a Pesti Divatlapnál, életét teljes egészében az irodalomnak szentelte. —

ahogy a Zoltán fiú világra jött: 1848. dec. 15-én. — *szenes vízzel oszlattott megigézés: javasasszonyok gyógymódja.* (Isz 389.) — *Engem Petőfi tanított meg arra, hogy nincs viláosság . . .* Az ezzel a mondattal kezdődő s a következő bekezdés tulajdonképpen Ady akkori lírája jellemző motívumának, a dolgok titokká válásának, a titkok-titkának a prózai megfogalmazása. L. A Minden-titkok versei c. 1910-ben megjelent kötetének egyes ciklusait s különösen a kötet Hiszek hitetlenül Istenben c. nyitőversét. — *írta a Zoltán életrajzát:* 1849. júl. 5. és 18. között. Az életrajz Zoltán fiam életrajza hét hónapos koráig címmel maradt ránk. — *A „komiszságok”* A szót Ady valószínűleg Petőfi Mezőberényből 1849. júl. 11-én Aranyhoz írt leveléből idézi. A kormánynak az ellenséggel vivandó eldöntő csata vállalása előtt való kitérése kapcsán írja levelében Petőfi: „Én ezen komiszságra teljes erőm és tehetségem szerint dühbe jövén . . .” — *szindarab írásába kezdett:* 1849 júliusában Caraffáról és az eperjesi vértörvényszékről. A műből csak egy töredék készült el s maradt ránk. — *a tökéletes boldogságot igérgeti magának, ha elfelejti, hogy hazája is van:* utalás Petőfi Mezőberényből Aranyak írt előbb idézett levelére: „ . . . amely percekben végleg felejttem, hogy hazám is van, tökéletesen boldog vagyok” — olvashatjuk Petőfi levelében. — *Bemhez írott levelében megátkozza az egyenruhát:* Petőfinek Bemhez 1849. jún. 20-án írt leveléről van szó. Petőfinek a levelet megelőzően komoly összetűzése voltak a legfelsőbb hadvezetéssel, ami miatt Petőfi lemondott rangjáról, s a hadseregéből is kilépett. Levelében ezért átkozza meg az egyenruhát. — *a Szemere miniszterelnökhöz írott levél:* A szóban forgó levelet Petőfi Pesten, 1849 júniusának első felében írta Szemere Bertalannak, azt kérve benne, hogy egyik buzdító verséből (A honvéd) a honvédség közti szétosztásra 50 ezer példányt rendeljen. E kérés mellett Petőfi szót ejtett anyagi helyzetéről is, de önérzetesen utasította vissza, hogy versét a miniszterelnök csak a rajta való anyagi segítség kedvéért rendelje meg. — *Mezőberény:* Amikor 1849 nyarának elején a kormány újra menekülni kényszerült Pestről, Petőfi júl. 3-án szintén távozva a fővárosból, családját átmenetileg itt, Orlay Petrich Soma szüleinél helyezte el, de rövid két hét múlva, júl. 18-án Petőfiék tovább indultak Erdélybe. — *Petőfi . . . habozott: Damjanichhoz meneküljön-e vagy az ő Bem apójához:* Damjanich ekkor Aradon állomásozott, s Petőfi az egyre közeledő ellenség előtt Mezőberényből előbb valóban ide kívánt menni családjával, az indulás reggelén, júl. 18-án azonban váratlanul megjelent nála Egressy Gábor, s az ő rábeszélésére, némi habozás után, Petőfi Erdélynek vette útját, és júl. 25-én Bemhez csatlakozott.

Mj: J (250.); VT (103.); F (134.); Vál. (306.); P (5.); Isz (107.); Ái (290.); Pp (326.); KF (245.)

35. *Shaw Bernát: „The doctor's dilemma”* A Magyar Színház bemutatója. Ny 1910. okt. 1. 1393—1394. 1. — Figyelő. — Ady Endre

Shaw darabját Hevesi Sándor fordításában és Márkus László rendezésében 1910. szept. 24-én mutatta be a Magyar Színház. (L. Koch Lajos: A budapesti Magyar Színház műsora. Bp. 1960. Színháztörténeti füzetek. 24. sz. 31.) A színházba ekkor már ritkán járó Adynál (l. erre „Az utolsó nap” c. Ny 1913. okt. 1-i és a Könyvek és jóslások c. Ny 1914. jan. 1-i cikket az AEÖPM megjelenés alatt levő XI. kötetében) némileg feltűnőnek tarthatjuk, hogy Shaw darabjának előadására Ady nemcsak hogy elment, de a darabról bírálatot is írt. Az esetet minden bizonnyal Ady Shaw művészte iránti nagyrabecsülése magyarázza, ami nem csupán a jelen írásból csendül ki, hanem Adynak Az ördög cimborája 1906. márc. 28-i vígszínházi bemutatójáról a Budapesti Napló másnapi számába írt kritikájából is. (L. AEÖPM

VII. 175.) Ez utóbbi alkalom valószínűleg Ady első találkozása volt Shaw színpadi művészetével, s most tán korábbi, már-már rajongó véleménye kontrollálására is gondolhatott Ady, amikor elment a Magyar Színház új Shaw-darabjának előadására. (Az előadásról a Nyugatban Adyval egy számban, Ady cikke után, bírálatot írt Karinthy is.)

Lunatikos: holdköros, alvajáró. — *jettatura*: szemmel való megigézés, szemmelverés. — *Sebestyén*: Sebestyén Géza (1878—1936). 1909-től öt éven át a Magyar Színház tagja, később vidéki és pesti színházak igazgatója. Shaw darabjának Sir Ralph Bloomfield Bonnington szerepét játszotta.

Mj: VT (404.); Vál. (328.)

36. *Jóslások és javallások*. PN 1910. okt. 9. 33—34. l. — Ady Endre

I. *A Heywood cég büne*

[*] Eredetiben: nem

A Heywood cég. . . jeles firma, melyet a napokban súlyosan megsántított a puritán angol törvénykönyv hajítófája: 1910-ből három Heywood nevű angol könyvkiadó cégről van tudomásunk (l. The English Catalogue of Books. 1910.). Ezek közül kettő manchesteri (Heywood Abel et Son és Heywood John LTD.), egy pedig londoni vállalat (Heywood et Co. LTD) volt. Több egykorú magyar napilap szóhajóhető számainak átnézése után sem sikerült megállapítani, hogy az Ady által említett eset a három közül melyik céget sújtotta. Az átnézett magyar lapok nem adtak hírt Heywood cég elleni eljárásról. Valószínű tehát, hogy Ady hírforrása valamely Budapesten is megtalálható külföldi lap volt. Amennyiben közvetlen olvasmányélményről van szó, leginkább a *Mercur de France* vagy a *l'Humanité*, ezek 1910. évfolyama azonban budapesti tudományos könyvtáraink egyikében sem található meg, s így nem sikerült megállapítani, hogy cikkéhez Ady az inspirációt honnan merítette. A cikkben érintett téma, a pornográfia kérdése egyébként már korábban is foglalkoztatta Adyt: l. erre A *bordeaux-i szent gyülekezet* c., 1905. márc. 24-i, a jelen írással gondolatilag is rokon (AEÖPM VI. 99.), valamint a Szajna mellől. IV. Offenstádték és társaik c. 1910. márc. 6-i cikket (38. l.). Hogy a problémának 1910-ben Ady újabb cikket szentelt, abban a Heywood céggel kapcsolatos eseten túl része lehetett annak is, hogy 1910 tavaszán a pornográfia kérdése nemzetközileg is a figyelem előterébe került. 1910 tavaszán ugyanis Franciaország kezdeményezésére Európa számos országának küldöttei a pornográfiával összefüggő problémák megtárgyalására értekezletre gyűltek össze Párizsban, melynek eredményeként máj. 4-én tizenöt állam, köztük Magyarország is, szerződést írt alá a pornográfia elterjedésének megakadályozására. A szerződés mását Székely Ferenc igazságügyminiszter 1911 januárjának közepén terjesztette a képviselőház elé. — *én, szegény ex-újságíró*: Cikke írásakor Ady már nem dolgozott szerkesztőségben. Míután 1908 második felében megvált a Budapesti Naplótól, belső munkatársként többé nem vállalt újságírói munkát. — *Oh, én emlékszem a magyar, kivonatos, buta és igazán erkölcstelen Zola-fordításokra, hiszen ifjúkorom olvasmányai valának*: Feltehetően a zilahi diákoskodás idején (1892—1896), Ady ismertén lázas olvasókedve éveiben. (L. erre Ady L. 34—35.) Zola addig írt regényeinek legtöbbje, a *Germinal*, a *Mouret abbé vetke*, a *Nana*, a *Párizs gomyra*, a *Lourdes*, a *Thérèse Raquin*, a *Rougon család szerencséje* stb. akkora már megjelent magyarul is. Nem sikerült megállapítani, hogy ezek közül melyik jelent meg rövidített, „kivonatos” kiadásban is.

II. Franciaország Afrikába készül

[*] Eredetiben: még

A századvégre nagyjából befejeződött az afrikai francia gyarmatbirodalom kialakulása. Afrika jelentős részei, a Nyugat-Szudántól Szenegálig, Algériától az Aranypartig, Észak-Nigériáig húzódó területek, valamint Madagaszkár ekkorra már francia fennhatóság alá vagy francia függőségbe kerültek. A hódítások nyomán a századvégen, de különösen a XX. sz. elején mind nagyobb mérvűvé vált a francia telepesek átköltözése a gyarmatokra, elsősorban Afrika északi területeire, Marokkóba, Algériába, Tuniszba, ahol nagy létszámú francia kolóniák alakultak ki. Ugyanakkor, ezzel párhuzamosan, tőkekivitele révén Franciaországot szoros érdekeltségek fűzték a török birodalomhoz is, ahol nemcsak a francia tőke, de a francia szellemi hatás is jelentős befolyást gyakorolt. Ady cikke az említett jelenségeket kommentálja, nyilván valamilyen ezekkel összefüggő, de jelentéktelenebb, ma már aligha kideríthető napi esemény kapcsán.

Sedan óta majdnem Marokkó miatt kellett először komoly, halálos tűzbe ugrania Franciaországnak: Sedan a porosz—francia háború idején a III. Napóleon vezette francia seregek megsemmisítő vereségének (1870. szept. 1.) a színhelye. A háborút követően Franciaország először Marokkó kérdésében került ismét komoly konfliktusba Németországgal, 1905 március—júniusában, amikor egy európai háború kirobbanására csak Franciaország felkészületlensége miatt nem került sor. — *Gambetta, Léon Michel* (1838—1882): köztársaságpárti francia politikus. A sedáni vereség után ő indítványozta III. Napóleon letételét s a köztársaság kikiáltását. 1870—71-ben belügyminiszter, 1879-től a képviselőház elnöke, majd 1881-től miniszterelnök. — *Gambetta óta Franciaországnak a déli fele küldi a szereplő emberek erős nyolcvan százalékát*: I. erre még a Jegyzetek a Szajna mellől. I., „A hivatásos politikusok” c. 1910. márc. 6-i és az Utak és családások. (Észak helyett megint Délre) c. 1911. júl. 23-i cikket. (37., ill. 132. l.) — *Egyiptom kényszerű feladása*: 1882-ben, amikor az Egyiptomért versengő két nagyhatalom, Franciaország és Anglia közül Anglia megszállta az országot, s azt tényleges gyarmatává tette. — *hejf: l. a „Négy fal között”* (Kosztolányi Dezső verseskötönyve) c. BN 1907. jún. 1-i cikk jegyzeteit. (AEÖPM VIII. 524.) — *Párizsban. ének fogadta az első kolerajárványt: „le voilà, le voilà, l’cholera”*: 1831—32-ben, amikor a kolera először pusztított Európában. A francia idézet: Itt van, itt van a kolera. — *a terror alatt*: az 1793—94. évi jakobinus diktatúra idején. — *Amikor az elmúlt tavaszon a Szajna előlöttte Párizs jó részét*: I. erre a Párizs szörnyű napjaiból c. 1910. febr. 4-i, a Párizsi levelek. I. A Szajna közbelép. II. Itt van a Kronprinz. III. A Loubet adománya c. 1910. febr. 6-i, a Jegyzetek a Szajna mellől. I. Éhség és kedvtelenség. III. Hol marad Magyarország? c. 1910. febr. 18-i cikkeket és jegyzeteiket. (27., 28., 30., ill. 290., 291., 293. l.) — *Amikor a nagy, választó harc folyt az Egyházzal*: 1904 májusa és 1905 júliusa között. Az ekkor elfogadott törvényeket Clémenceau 1906 decemberében három új törvényjavaslattal egészítette ki, amelyekkel teljessé vált Franciaországban az állam és az egyház különválasztása. Az ezzel kapcsolatos politikai és társadalmi harcokkal Ady több cikkében is foglalkozott: I. pl. „A bas la calotte” BN 1904. júl. 19. (AEÖPM V. 62.), Dictatus papae. BN 1906. aug. 18. (AEÖPM VIII. 60.), A verekedő Egyház. BN 1907. febr. 7. (AEÖPM VIII. 164.) stb. — *Franciaország nem dőzta föl protektorátusát a török birodalom keresztenyei, illetve katolikusai fölött*: Franciaország a XVI. századtól védnökséget gyakorolt a török birodalomban élő franciák, majd később általában az ott lakó keresztények fölött. Ezt

a funkcióját a francia állam az egyház és az állam szétválasztása után is megtartotta, egész 1914-ig, amikor az erre vonatkozó szerződéseket Törökország egyoldalúan felmondta. — *Az újtörökök*: más néven ifjútörökök; a századvégen indult, erősen nacionalista jellegű, a török birodalom alkotmányos, polgári állammá való átalakítását célzó reformmozgalom tagjai. Törekvéseikhez elsősorban értelmiségiek, katonatisztek és kishivatalnokok csatlakoztak. Külföldön, főleg Franciaországban számos politikai folyóiratot (Mesveret, La Jeune Turquie stb.) adtak ki. Pártjuk 1908-ban forradalmi úton kikényszerítette az alkotmányt, megszerezte a kormány feletti ellenőrzést, majd 1909-ben a szultánt elűzve hatalomra került. Ezt követően azonban mozgalmuk mindinkább elvesztette haladó jellegét, s burzsoá, nacionalista vonásai domborodtak ki.

A cikkekre Ady négy évvel később érdekesen utal vissza *Levelek Madame Préterite-höz* c. 1914. nov. 16-i cikkében. (L. az AEÖPM megjelenés alatt levő XI. kötetében.)

37. „*A költői nyelv és Csokonai*” Ny 1910. okt. 16. 1474—1475. l. — Fjvelő. — Ady Endre

[*] Eredetileg: okvetetlenül

Kézirata: Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 8 oldalszámozott fólió, 170 × 210 mm. Aláírás nélkül. Az első fólió élén, a cím fölött Ady írásával: II. A fóliók alján középpüzt autográf oldalszámzás 5-től 12-ig. (L. ezzel kapcsolatban kötetünk jegyzetbevezetőjének 225. lapját.) A fóliók jobb alsó sarkában idegen kéz számozása 1-től 8-ig. A PIM tulajdonában.

Közlésünk a Nyugat szövegét követi. Ez a szöveg — a formai, helyesírási eltéréseken túl — két szó tekintetében is különbözik a kézirat szövegétől. Mivel nincs okunk feltételezni, hogy a kézirat szövegének módosítása idegen kéztől eredt volna, Adyhoz közelebb állónak mindenképp a Nyugatban olvasható szöveget kell tekintenünk. Eltérések a Nyugat és a kézirat szövege között:

		<i>Nyugat</i> :	<i>Kézirat</i> :
1. bek:	4. sor:	meg a híres	meg e híres
1.	6.	új	uj
1.	7.	Úgy	Ugy
1.	11—12.	legsúlyosabb mártírságú	legsulyosabb mártírságu
1.	15—16.	„Vig borzadozással . Szépségek	„Vig borzadozással Szépségek
1.	19.	narancsokat	narancsokat.
3.	2.	lélekben”, ez . . új	lélekben”, — ez . uj
3.	5—6.	bátorsága, mint	bátorsága mint
3.	11.	védik még	védik meg
3.	13.	nyelvgazdagító	nyelv-gazdagító
3.	14.	nyelvgazdagítás	nyelv-gazdagítás
3.	16.	új . új	uj . uj
4.	2.	okvetetlenül	okvetlenül
4.	4.	Úgy	Ugy
4.	7.	fiú	fiu
4.	8.	csak úgy	csakugy
5.	1.	„A farsang búcsúszavai” [Új bekezdéssel !]	„A farsang bucsuszavai” [Új bekezdés nélkül !]
5.	4.	úznak	ujnak
5.	7.	úr	ur
5.	10.	új	uj
5.	12—13.	Maday úr szerint is	Maday szerint is

5. bek.	14. sor:	kultúrember	kultúrember
6.	5.	vásári komédiás	vásári, komédiás
6.	9.	úgy	ugy
7.	11.	S mért	S miért

Törlések, javítások a kéziratban:

A kézirat fólióit Ady előbb 1-től 8-ig számozta meg. Ezt az eredeti oldalszámozást Ady többször elvétette, s törlésekkel javította. Végül törölte az eredeti számozást, s 5-től 12-ig számozta meg a kéziratfóliákat. Egyéb törlések, javítások:

1. bek.	2—3. sor:	kulacsát (A szó után beszúrva: <i>urasan</i>)
1.	4.	kulacsok (A szó után beszúrva: <i>legkedvesebb</i>)
1.	6.	érdemlő (A szó után beszúrva: <i>uj</i>)
1.	7.	Ugy gondolom (A kiemelt szövegrész után beszúrva: <i>s némi jussal</i>)
1.	11.	szólván az (A kiemelt szövegrész után beszúrva: <i>apróbb</i>)
1.	11.	legvidámabb (A szó után valószínűleg egy gondolatjel törölve)
1.	13.	voltaire-ien (A szó <i>r</i> -je helyén olvashatatlan törlés, fölé írva: <i>r</i> ; a képző és a név egybeírva, a kötőjel a képző és a szó közé beszúrva)
1.	19.	szedtem (A <i>d</i> helyén törlés; fölé írva: <i>d</i>)
2.	3.	volna (A szó után beszúrva: <i>piciny emberekkel</i> .)
2.	4.	Csokonai (A név az első szótag után elválasztva, majd beszúrva: <i>konai nincs, akiről írni lehessen?</i>)
2.	4.	lehessen? (A szó után folytatólag írva a következő bekezdés szövege. Az új bekezdés \lrcorner -jellel jelölve)
3.	2.	bátor, (A vessző után beszúrva: <i>uj</i>)
3.	5.	volt még (A kiemelt szövegrész után egy szó olvashatatlanul törölve, a törlés elé beszúrva: <i>csupán</i>)
3.	6.	Gyulának s (A kiemelt szövegrész után beszúrva: <i>így</i>)
3.	6—7.	filozemita (A szó után egy szó olvashatatlanul törölve)
3.	11.	meg (A szó után beszúrva: <i>ma is</i>)
3.	14.	Vitéz (A név után beszúrva: <i>Mihály</i>)
3.	20.	jegyzeteiben is. (A kiemelt szövegrész utáni bekezdés szövege folyamatosan írva; az új bekezdés \lrcorner -jellel jelölve)
4.	4.	szerző" (Az idézőjel után apró törlés)
4.	5.	falusias, (A vessző után beszúrva: <i>jámbor</i>)
4.	6.	tilinkózzon (A szó után beszúrva: <i>a fiu</i>)
4.	8.	Élet (Az <i>É</i> eredetileg kis betűvel írva, majd nagyra javítva)
5.	1.	farsang (A második <i>a</i> után egy betűnyi olvashatatlan törlés, fölé írva: <i>ng</i>)
5.	5.	néhány (A szó után beszúrva: <i>még</i>)
5.	6.	önmagamat (A szó első tagja — <i>ön</i> — beszúrva)
5.	8.	hirdettük (A szó után beszúrva: <i>már</i>)
5.	8.	hogy (A szó után beszúrva: <i>mi</i>)
5.	10.	Petőfinél (Eredetileg: <i>Petőfitől</i> , ebből a rag <i>tő</i> -je erősen törölve, fölé írva: <i>né</i>)
5.	10.	Madáchnál (Eredetileg: <i>Madáchtól</i> , ebből a rag <i>tó</i> -ja erősen törölve, fölé írva: <i>ná</i>)
5.	10.	Vajdánál (Eredetileg: <i>Vajdától</i> , ebből a rag <i>tó</i> -ja erősen törölve, fölé írva: <i>ná</i>)

6. bek. 5. sor: bódében (A rag eredetileg: *en*, ebből az *e* törölve, fölé írva: *a*)
6. 5. De (A szó előtt apró erős törlés)
6. 7. egyetlen (Eredetileg: *egy*, ez után beszúrva: *ellen*)
6. 8. a csalogány (A névelő és a név között a sor fölött törölve: *bábajos*)
6. 8. csalogány (A szó után beszúrva: *bábajos*)
6. 9. csalogány (Az *á* helyén egy *o* betű törölve, fölé írva: *á*)
6. 9. annyit, (A vessző után beszúrva: *s úgy*)
7. 1. „El (Az idézőjel előtt az új bekezdés \lrcorner -jellel jelölve)
7. 4. illő (A szó után két szó olvashatatlanul törölve)
7. 5. Csokonai, (A név és a vessző közt egy második vessző törölve)
7. 5. senkire s (Az *s* után egy betű olvashatatlanul törölve)
7. 5–6. válaszoljon (A szó után beszúrva: *ime*)
7. 6. saját (A szó után beszúrva: *maga*)

A kéziratban a következő maitól eltérő helyesírási sajátosságokkal találkozunk:

			<i>Kéziratban:</i>
1. bek.	6. sor:	új	uj
1.	7.	Úgy	Ugy
1.	8–9.	önmagáért, s nemigen	önmagáért s nem igen
1.	10.	Vörösmartyt	Vörösmarthyt
1.	11–12.	legsúlyosabb mártírságú	legsúlyosabb mártírságu
2.	3.	Dóczy	Dóczy
3.	2.	lélekben" — ez új	lélekben", — ez új
3.	4.	Csokonai" — csak	Csokonai", — csak
3.	5.	Dóczy	Dóczy
3.	6.	Gyulának, s	Gyulának s
3.	7.	konklúzióra	konkluzióra
3.	7–8.	Dóczy . . . magyarul, s	Dóczy . magyarul s
3.	9.	Dóczynál	Dóczynál
3.	10.	Dóczy . Dóczy	Dóczy . Dóczy
3.	12.	szegényt, s	szegényt s
3.	13–14.	nyelvgazdagító volt, s nyelvgazdagítás	nyelv-gazdagító volt s. nyelv-gazdagítás
3.	16.	új . új	uj . uj
3.	17.	főlkarolni, s	főlkarolni s
3.	17–18.	gyúrni	gyurni
3.	19.	ne csak	necsak
4.	4.	szerző" — ezt	szerző", — ezt
4.	4.	Úgy	Ugy
4.	6–7.	figyelmét, s . fiú	figyelmét s fiu
4.	7.	vétkezik, s . Dóczy	vétkezik s . Dóczy
4.	8.	csak úgy	csakugy
5.	1–2.	búcsúszavai" . . ez, s	búcsuszavai" . . ez s
5.	2.	keresztül" — jegyzi	keresztül", — jegyzi
5.	4.	újnak	ujnak
5.	5.	csapongását."	csapongását"
5.	5–6.	van néhány még a kis fü- zetben, s	van, néhány még, a kis füzetben s
5.	7.	úr	ur
5.	10.	új	uj

5. bek.	13. sor:	trubadúr	trubadur
5.	14.	kultúrember	kulturember
6.	1.	Vitéz, s	Vitéz s
6.	5.	komédiásbódében	komédiás bódében
6.	6—7.	szólván —, ha ma- dárzenekara	szólván — ha . madár-zenekara
6.	8—9.	változik, s	változik s
6.	9—10.	annyt s úgy, mint	annyt, s úgy mint
7.	3.	drámájának."	drámájának"
7.	4.	arkádiai ortodoxaihoz	arkádiai . orthodoxok- szaihoz
7.	5.	senkire, s	senkire s

„Víg borzadózással jártam el . . . A versidézet Csokonai Az ember, a a poézis első tárgya c. költeményének második és harmadik versszaka. A verset Ady némi pontatlansággal idézi. A pontatlanul idézett szövegrészek helyesen:

1. sor: borzadással
3. maradványit; s
4. felett
5. Kertjébe . . . narancsokat !
6. franc láttam; az

— *Dóczi Lajos* (1845—1919): konzervatív költő, drámaíró, műfordító és publicista. Rákosi Jenő köréhez tartozott. — *Maday Gyula* (1881—1937): konzervatív költő és író. 1907 és 1911 között Budapesten gimnáziumi tanár. Mint költő a debreceni Bokréta csoportosuláshoz (Baja Mihály, Gyökössy Endre, Oláh Gábor) tartozott. A költői nyelv és Csokonai c. tanulmánya önálló füzetként Budapesten jelent meg 1910-ben. — *Dóczi Lajosnak volt még csupán egykoron annyi bátorsága* . . . Dóczi Lajos 1871 októberében, Csokonai debreceni szobrának leleplezése alkalmából írt Csokonairól tanulmányt. A tanulmány 1902-ben a Magyar könyvtárban jelent meg. — *a kunterebesi kálvinista Dóczi*: Maday Gyula. A „kunterebesi” valószínűleg Maday nemesi előneve volt. — *a nyelvgyazdagítás helyes reguláit Vitéz Mihály szabta meg legjobban*: Csokonai nyelvújító, nyelvgyazdagító szerepéről hasonlóképpen ír Ady Csokonai Vitéz Mihály c. 1905. máj. 21-i cikkében (AEÖPM VI. 169.) is. L. még a Van-e magyar nyelv? c. 1910. nov. 16-i és a Disputa c. 1912. febr. 1-i cikkeket. (103., ill. 177. l.) — *Csokonait olvassa ne csak verseiben, de nyelvtudományi jegyzeteiben is*: Csokonai nyelvtudományi jegyzetei, amikre Ady utal: Előbeszéd az A Tavasz s némely apróbb darabok Kleistből c. ciklushoz (l. Csokonai Vitéz Mihály összes művei. Bp. é. n. Franklin-Társulat. 1037.); Dorottyá, 68. és 79. sz. jegyzet (uo. 952., ill. 959.); Anacreoni dalok, 6. sz. jegyzet (l. uo. 157.); A magyar nyelv feléledése (l. Csokonai Mihály minden munkái. Kiadta D. Schedel Ferenc. Pest, 1844. Nemzeti Könyvtár. 910. h.); Csokonai levele gr. Széchényi Ferenchez 1802. szept. 16-án (l. uo. 873. h.); l. még Csokonai Marosvásárhelyi gondolatok c. versét. — *gyönyörű ajánlással küldte el hozzám füzetét* . . . *Maday Gyula*: Kézsel írt dedikációról van szó. A füzetben nyomtatott ajánlás nem található. — *Piszt minden táncpaloták*: A verset Ady az előző költeményhez hasonlóan szintén pontatlanul idézi. A helyes szöveg:

1. és 5. sor: Pszt! minden táncpaloták!
4. sor: meg, hahoták!

Pontatlanul írja Ady a vers címét is, mely helyesen: A fársáng bucsuzó szavai. — *A fülemile énekét énekl meg Vitéz*: l. Csokonai A Háfiz sírhalma c. versét. — „akasszanak föl” — *Ignotusszal szólván*: Az Ady által idézett

kitétel Ignotusnak Adyról a Vér és arany c. kötet megjelenése alkalmából írt cikkéből való. (Ady Endre. Magyar Hírlap 1908. jan. 14. 1—2. L. még Ignotus válogatott írásai. Bp. 1969. Szépirodalmi Kk. 316—320.) „Akasszanak fel, ha értem — olvashatjuk Ignotus cikkében az A fekete zongora c. verssel kapcsolatban. — De akasszanak fel, ha hat-hét irodalomban, melyet nyelvtudással megközelíthetni: sok vers akad ilyen egész értelmű, ilyen mellet és elmét betöltően teljes kicsengésű.” — *Tyrtaeus*: ógörög elégiaköltő az i. e. VII. századból. A hagyomány szerint a hős halált dicsőítő harci dalai jelentősen járultak hozzá a spártaiak győzelméhez a messzéniek elleni második háború (i. e. 685—668) idején. — *árkádiái pör*: A Csokonai sírfelirata körül Kazinczy és a debreceni írók, főleg Fazekas Mihály és Kis Imre között 1806—07-ben folyt ingerült hangú, személyeskedő vita. A debreceniek hevesen támadták a Kazinczy által javasolt sírfeliratot: „Et in Arcadia ego”, „Árkádiában éltem én is”, mert Árkádiát csak mint a jó számárlegelők hazáját ismerték. — *Adjátok nekem állatok* Idézet Csokonai A lélek halhatatlansága (Halotti versek) c. költeményének IV. fejezetéből. Az idézett versrészlet sorait a különböző Csokonai-kiadások másképpen tagolják. A soroknak az az elrendezése, amellyel a cikkben találkozunk, nyilván Adytól származik. A versrészletet Ady egyéb tekintetben is apróbb eltérésekkel idézi. A sortagolásbeli s az egyéb eltérések szemléltetésére alább közöljük az idézetet a Csokonai-kiadásokban található formája szerint. A sortagoláson túli eltéréseket kurzívával jelöljük:

Adjátok nekem, állatok,
Csendes, tompa, hideg véretek. Miért,
Mért gondolkozom én ? s miért
Képződök, habozok, rettegek, érezek ?

Mj: VT (189.); Vál. (330.); Ai (311.)

38. „A szörnyűséges harcz” Kézirat. Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 3 oldalszámozott fólió, 170 × 210 mm. Aláírás: Ady Endre. Az első fólió élén, a cím fölött Ady írásával: III. A fóliók alján középpüzt autográf oldalszámzás 13-tól 15-ig. (L. ezzel kapcsolatban kötetünk jegyzetbevezetőjének 225. lapját.) A fóliók jobb alsó sarkában idegen kéz számozása 9-től 11-ig. A PIM tulajdonában.

Megjelent: Ny 1910. okt. 16. 1476. l. — Figyelő. — Ady Endre
Közlésünk a kéziratot követi, de az egységesség kedvéért ezt is mai helyesírással adjuk. Eltérések a kézirat és a Nyugat szövege között:

	<i>Kézirat:</i>	<i>Nyugat:</i>
	Cím: „A szörnyűséges harcz.”	A szörnyűséges harc
1. sor:	harcz”	harc”
5.	csufol	csúfol
6.	ur	úr
13.	uri	úri
14.	ugy	úgy
21.	rangu jásszok	rangú jasszok
22.	csufolt	csúfolt

Törlések, javítások a kéziratban:

A kéziratfóliókat Ady előbb 1-től 3-ig számozta, majd e számozást törölve 13, 14 és 15-ös sorszámmal látta el. További törlések, javítások:

6. sor: Mihály (A név után beszúrva: ur)
20. ál-dzsentri (A d beszúrva)
30. szabad, (A vessző után beszúrva: aminek bizony)

A kéziratához hépest a következő maitól eltérő helyestrási sajátosságokat javítottuk:

	Cím: harczz''	<i>Kéziratban:</i>
2. sor:	könyv, s	harcz.''
5.	csúfol	könyv s
6—7.	úr . . . megtalálnom, s	csufol
13.	szakáll, az úri	ur . . . megtalálnom s
14.	fogtunk, s úgy	szakál, az uri
15.	semmit, s	fogtunk s úgy
17—18.	verseskönyv	semmit s
19.	Magyarországon, és	verses könyv
20.	áldszentrik	Magyarországon és
21.	rangú jasszok	ál-dszentrik
22.	csúfolt	rangu jásszok
26.	verseskönyvet	csufolt
29.	Hála istennek	verses könyvet
		Hálaistennek

Halasy Imre (1877—1936 után): kiskunhalasi családból származó költő, ipari szakoktatási tanár. Valódi neve Nagyschawniczai Hoffer Imre volt. Középiszkoláit részben Szegeden, Versecen és Nagyszébenben, részben Franciaországban végezte. 1899-ben Budapesten építész-mérnöki oklevelet szerzett. Tanárként Budapesten, Temesváron és Szegeden működött. Az *A szörnyűséges harczz c.* művén kívül még két verseskötete jelent meg. (Szonetek. Temesvár, 1905. és Ifjúság. uo. 1908.). Ezen túlmenően — *Halasy Imre* álnéven — számos szakcikket publikált. (L. Nagy Szeder István: Kiskun-Halasz város egyházainak, iskoláinak és közművelődésének története. III. Kiskun-Halasz, 1936. 95.) Az *A szörnyűséges harczz c.* könyve, mely *Ady* cikkének megírásához az alkalmat adta, Budapesten jelent meg 1910-ben. A könyv *Ady* s a Nyugat nemzedék fellépését és a konzervatív irodalom táborával megvívott harcát, szűkebben a Holnap körül kirobbant irodalmi háborúskodást szatirizálja. A komikus-szatirikus eposzok mintájára megírt mű főhőse ennek megfelelően — Don Merész néven — *Ady* Endre. Mellette nem nehéz felismerni a Holnap s a Nyugat néhány más alakját sem: Miklós Jutkát (a szépséges Jutka), Emőd Tamást (Tamás vezér), Babits Mihályt (Bitska), Dutka Ákost (Csutka) és Hatvány Lajost (báró Monori László). A két tábor harcában *Halasy Imre* látszólag semleges álláspontot foglal el, s művével kimondottan is a két tábor összebékítését kívánta szolgálni, a szemben álló felekről rajzolt képe alapján azonban nem kétséges, hogy rokonszenve a konzervatív csoporthoz állítja közel. Ez utóbbiak bemutatásánál ugyanis még a komikum eszközeivel is alig él, míg *Ady* s köre ábrázolásánál a szatírán túl nem egyszer lépi át az ízléstelenség, sőt a drasztikum határát is.

Változott ez országban a politika: 1910 januárjában megbukott az 1906 óta uralmon levő koalíciós kormány (Wekerle-kormány), s helyette a Tisza István vezette Nemzeti Munkapárt került hatalomra (Khuen-Héderváry-, majd Lukács-kormány). — *A koalíciós, üdvös csömör idején kis kávéházi hitelnőkök megélhettek Ady-paródiákból:* l. az „A la manière de . . .” c. 1910. jún. 16-i cikk jegyzetét (325. l.). — *Gringoire (Gringore), Pierre* (1475 kör. — 1538 v. 1539): francia költő, több misztérium, moralitás és bohózat írója. Idealizált alakja Viktor Hugo A párizsi Notre Dame c. regényének a főhőse.

Mj: VT (236.)

[*] Eredetiben: jön

Kézirata: Autográf, ceruzával irt fogalmazvány, 7 oldalszámozott fólió, 170×210 mm. Aláírás: Ady Endre. Az első fólió bal felső sarkában a cím előtt Ady kezeirásával a rovatcím: Figyelő. Az utolsó fólió hátlapján idegen kéztől ceruzával: Ady-tanulmány. A PIM tulajdonában.

Közlésünk a Nyugatban megjelent szöveget követi. E szöveg két mondattal bővebb a kéziraténál, s egy-két ponton ezen túl is eltér attól. Tekintve, hogy a cikk nyomdába adása és megjelenése idején Ady Pesten tartózkodott, a bővítések és változtatások feltétlenül Adytól származnak. Ezt igazolja a kéziratban nem szereplő mondatok jellegzetesen adys hangja is. Eltérések a Nyugat és a kézirat szövege között:

	<i>Nyugat:</i>	<i>Kézirat:</i>
1. bek. 1. sor:	úgy	úgy
1. 2.	hozzá, de de [!] ez	hozzá, de ez
1. 9.	lévő	levő
2. 3.	„ fattyú	fattyú
3. 6.	kívül — akár Vörösmarthyt, sőt Aranyt bámuljuk, — csinos	kívül Vörösmarthytól Aranyig csak művészkedés, csinos
4. 1.	„ húzni	huzni
4. 2.	búja	buja
4. 4.	„ sorsa, azok	sorsa azok
5. 2.	jön	jött
5. 6—8.	nyelv. Még tán ilyen sincs, mert ezt az ilyen nyelvet is minden ember átdolgozza a maga számára, ha beszél vagy pláne ír. Majdnem bünt	nyelv. Majdnem bünt
5. 12.	dús	dus
5. 14.	úri	uri
6. 2.	Károlyi	Károli
6. 6.	„ megcsúfolódni	megcsufolódni
7. 2.	új	uj
7. 3—4.	tenni. Mint legendák alvó daliái alusznak a legigazabb, legszebb magyar szavak.	tenni.
8. 3—4.	gyönyörű s külön	gyönyörű s halott

Törlések, javítások a kéziratban:

1. bek. 1. sor:	hogy A (szó után beszúrva: <i>van</i>)
2. 1.	akadémuskodás (Az <i>o</i> helyén a szóban eredetileg <i>u</i> ; ez áthúzva, fölé írva: <i>o</i> ; az <i>á</i> helyén eredetileg <i>o</i> ; ez áthúzva, fölé írva: <i>á</i>)
3. 5.	No (Az <i>o</i> fölött valószínűleg egy vessző erősen törölve)
4. 2.	szép nyelv (A kiemelt szövegrész után egy vessző törölve)
4. 4.	kezébe és (A kiemelt szövegrész után két-három betűnyi olvashatatlan törlés.)
5. 13.	szomszédságoktól (Az <i>s</i> helyén eredetileg <i>o</i> ; ez áthúzva, fölé írva: <i>s</i>)
6. 5.	védője (Az <i>é</i> fölött apró törlés)
7. 1.	késő (Az <i>é</i> és az <i>s</i> között egy rosszul elhelyezett vessző törölve)
8. 1.	Trattner (A név előtt egy vessző törölve)

A kéziratban a következő maitól eltérő helyesírási sajátosságokkal találkozunk:

		<i>Kéziratban:</i>	
1. bek.	1. sor:	Budapest, s úgy	Budapest s ugy
1.	2.	bizonyos, s	bizonyos s
1.	„ 4—5. „	ki-kinek	kikinek
1.	10.	kiírtják, s tolvajnyelv	kiírtják s tolvaj-nyelv
2.	„ 1—2. „	dolgot, s	dolgot s
2.	3.	fattyú	fattyu
3.	4.	fogalmak, s	fogalmak s
4.	3.	jobbágyot, és semmi, s	jobbágyot és semmi s
4.	7.	él, s	él s
5.	2.	parasztot, s	parasztot s
5.	4.	álmagyar	ál-magyar
5.	5.	csigerszerű	csiger-szerű
5.	10.	államreformokkal	állam-reformokkal
5.	12.	dús	dus
5.	14.	úri	uri
6.	2.	Károlyi	Károli
6.	3.	újonnan	ujjonnan
6.	6.	megcsúfolódn	megcsufolódni
7.	2.	új. kultúrás	uj. kulturás
8.	2.	szógyűjtemény	szó-gyűjtemény
8.	4.	szophoklészi	szofokleszi

Az Adyról szóló életrajzi irodalom többszörösen is feljegyezte Ady intenzív s már igen korán kezdődő érdeklődését a magyar nyelv problémái iránt. Ez az érdeklődés lényegében a zilahi diákévekkel (1892—1896) kezdődik, s Ady haláláig mindvégig eleven marad. Kialakulásában jelentős szerepük lehetett azoknak az olvasmányélményeknek, amelyekre Ady Zilahon tett szert, ahol nem csak a magyar s a külföldi szépirodalom alkotásait olvasta nagy számban, hanem kezébe kerültek a Magyar Nyelvőr füzetei is. Ismeretes, hogy e folyóiratnak Ady, miként a később induló Magyar Nyelvnek is, rendszeres olvasója volt. S hogy a nyelv jelenségein problémázgató olvasója, bizonyítják a sűrűszéljegyzetek, amiket e folyóiratok margójára írt. (L. Bóka László: Ady Endre pályakezdése. Bp. 1955. 48.)

Az Ady nyelvészeti érdeklődésére vonatkozó adatokból nem nehéz megállapítani, hogy Adyt a nyelvnek elsősorban lexikális része érdekelte: a régi magyar szavak, a tájszavak s a magyar szókinccs rétegződése. Nem kétséges, hogy ebben szintén fiatalkori élmények játszottak közre. Petri Mór, Ady zilahi magyartanára nyomán tudjuk, hogy Ady már ötödikes gimnazista korában részt vett tájszavak gyűjtésében, sőt, hogy osztályának legszorgalmasabb, legkiválóbb gyűjtője volt. (L. EMIAE I. 318.) Tudjuk azt is, hogy írásbeli magyar érettségije egyik tételeként is későbbi érdeklődéséhez közelálló nyelvészeti témát választott. (L. uo. 522.) De a lexikális kérdések irányába ösztönözhatték Adyt a diákkori élményeken túl a korabeli magyar nyelvtudománynak a magyar szókinccs feltárására, felgyűjtésére irányuló törekvései is. E törekvések első komoly eredményei épp Ady zilahi diákoskodása éveiben összegeződtek olyan jelentős munkákban, mint a háromkötetes Magyar nyelvtörténeti szótár (1890—1893) és a kétkötetes Magyar tájszótár (1893). A szóban forgó törekvések továbbélését jelzi többek között a néhány évvel később megjelent A magyar nyelv-újítás szótára (1902—1908) s az Akadémia félbenmaradt kezdeményezése a századvégen: a Czuczor-Fogarasi-féle értelmező szótár új kiadása is.

E munkálatok s művek és a körülöttük lezajlott viták (pl. a nyelvtörténeti szótár esetében) jelentős visszhangot váltottak ki, s nemcsak a szakkörök, de a széles olvasórétegek figyelmét is felkeltették. Különösen áll ez a Magyar tájszótárra, amelynek megjelenését követően országsszerte igen intenzíven indult meg, hozzáférők s laikusok körében egyaránt, a tájszavak további gyűjtése és publikálása. A Magyar Nyelvőr és a Magyar Nyelv kötetei még az 1910-es években is nagy számban közöltek tájszó-publikációkat; s bizonyos, hogy e közlemények, mint az akkori magyar nyelvtudományi tendenciái általában, nem maradtak hatástalanok Ady nyelvészeti érdeklődésének alakulására.

Természetesen a nyelvészeti érdeklődés Adynál elsősorban költői nyelve kiforrására hatott termékenyítően. De ebből az érdeklődésből nőttek ki Ady nyelvészeti megjegyzései, a magyar nyelv kérdéseivel foglalkozó cikkei is. E cikkek sorában, éppen mert benne Adynak a magyar nyelvfejlődésről, a magyar szókincs alakulásáról alkotott véleménye a legátfogóbban s a legtömörebben fogalmazódik meg, talán a legfontosabb helyet a jelen írás foglalja el. Keletkezéséhez bizonyára a véletlen adta az indítékot; mint azt cikkében maga Ady elárulja, „Trattner és Károlyi egy 1839-es füzete és egy gyönyörű magyar szógyűjtemény”, mely valahol Ady kezébe került. Azt, hogy Ady e két inspiráló forrása pontosan mi volt, hosszabb utánjárással sem sikerült tisztázni. A szógyűjteményt illetően gondolhatunk valamely Magyar Nyelvőr-beli, esetleg Magyar Nyelv-beli tájszó-publikációra is, mivel azok a szavak, amelyeket e szógyűjteményből Ady két héttel később megjelent s a jelen írás gondolatát folytató-kiegészítő cikkében (Szavak a patvarban. 1910. dec. 1. l. 106.) példaként kiírt, zömmel tájszavaknak, mégpedig dunántúli tájszavaknak bizonyulnak. Trattner és Károlyi füzete pedig valamilyen önállóan megjelent nyelvészeti, lexikológiai munka lehetett, mivel az az évre szóló Trattner és Károlyi féle naptár semmiféle nyelvészeti vagy a cikk keletkezésével összefüggésbe hozható közleményt nem tartalmaz.

A cikkben kifejtett problémára az előbb említett íráson kívül Ady valamivel több, mint egy évvel később újra visszatér *Disputa* c. 1912. febr. 1-én megjelent cikkében (l. 177. l.), majd alapgondolatát megismétli *Korrobóri* c. 1917-ben keletkezett írásában. (L. az AEÖPM megjelenés alatt levő XI. kötetében). Adynak a magyar nyelv iránti érdeklődésére l. még a *Magyar beszéd* c. BN 1906. máj. 29-i cikket. (AEÖPM VII. 287.)

L. még a *Szavak a patvarban* c. fentebb említett cikk jegyzeteit. (367. l.) *Csokonai véletlenül tudott, de rajta kívül . . . csinos játék volt minden költői nyelvészkedés*: l. erre „A költői nyelv és Csokonai” c. 1910. okt. 16-i cikket és jegyzeteit. (100., ill. 356. l.) — *nobile officium*: tiszteletbeli állás, úri foglalkozás. — *azután jött a zsidó*: A kiemelt szövegrész állítmányát a cikk kéziratának figyelembe vételével javítottuk múlt idejűre. A múlt idejű állítmány mindenképp jobban illik a mondatba, melyben a szövegrész megelőzően is múlt időben álló állítmányok szerepelnek. A javítást indokolja az is, hogy a jelen idejű állítmány valószínűleg szedési hiba folytán került a szövegbe. Ady kettőzött t-it ugyanis gyakran — miként a jelen estben is — csupán a kettőzött t fölött meghúzott vonal különböztette meg az n-ektől. Így a szedő, a kettős t fölötti vonalra nem figyelve, érthetően szedett a szövegbe *jön-t* az Ady által írt *jött* helyett. — *Trattner és Károlyi*: Trattner Mátyás (1745—1828): pesti nyomdász és Károlyi István (1794—1863): ügyvéd, Trattner Mátyás veje, 1827-től haláláig a Trattner-nyomda vezetője.

Mj: VT (236.); Vál. (333.); Ai (313.), Pp (350.)

40. *A tanárok dolga.* Kézirat. Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 3 oldalszámozott fólió, az 1. és a 3. fólió 170×210 mm, a 2. fólió 150×230 mm. Alkírás: Ady Endre. Az 1. fólió bal felső sarkában a cím előtt Ady írásával: Figyelő. Az OSzK tulajdonában.

Megjelent: Ny 1910. nov. 16. 1663. l. — Figyelő. — Ady Endre

Közlésünk a kéziratot követi, de az egységesség kedvéért ezt is mai helyesírással adjuk. Eltérések a kézirat és a Nyugat szövege között:

	<i>Kézirat:</i>	<i>Nyugat:</i>
1. bek. 2. sor:	ember:	ember;
1.	buval	búval
3.	gaz az Közép	gaz, az Közép-

Törlések, javítások a kéziratban:

1. bek. 2. sor:	látja (A szó után beszúrva: <i>meg</i>)
1.	3. mi (Eredetileg: <i>ami</i> ; ebből az <i>a</i> erősen törölve, s az egész erős $\bar{\text{I}}$ -jellel elválasztva a szó elé valószínűleg utólag írt <i>a</i> -tól) nálunk (Az <i>l</i> helyén egy <i>l</i> erősen törölve; fölé írva: <i>l</i>)
1.	4. teremteni. (A szó és a pont között apró törlés)
1.	5. található (Eredetileg: <i>talál</i> ; beszúrva: <i>hat</i>)
2.	1. mondja (A szó elé beszúrva: <i>nem bánom</i> .)
2.	2. legjobban (A szó a 2. fólió utolsó szava. A fólió alján levő lapszám eredetileg 3; ez erős vonással 2-re javítva)
2.	7.
3.	5. ember. (A pont fölött apró törlés)

A kézirathoz képest a következő maitól eltérő helyesírási sajátosságokat javítottuk:

	<i>Kéziratban:</i>
1. bek. 3. sor:	ember s
1.	7. búval
2.	2. Ady-versek), a
2.	4. Ausztria, és . . pénz, és
2.	„ 4—5. „ Magyarország, és
2.	7. nebulók, s
3.	3. rúgni . . kultúrát
3.	„ 4—5. „ gaz, az Közép- marad, s
3.	5. mégiscsak

Cikkét Ady a magyar középiskolai tanárok 1910. nov. 7-én a Nemzeti Múzeum nagytermében tartott második országos kongresszusa alkalmából írta. A kongresszus összehívása egyik fontos eseménye volt annak az általános forrongásnak, amely 1910-ben egyrészt a tanárság súlyos szociális helyzete, másrészt az iskolákban mind nagyobb teret nyerő féktelen klerikalizmus miatt a tanárság s általában a magyar pedagógustársadalom körében megindult, és amilyen következő években is tovább gyűrűzött. A közvetlen okot a kongresszus összehívására az a felsőbb helyekről származó hír adta, hogy a tanárság szolgálati idejét harmincra harmincötre, a heti kötelező óraszámot pedig tizennyolcra húszra kívánják emelni. Ehhez társult egy régi sérelem, a tanári státuskérdés sokszor ígért, de mindaddig bevaltatlanul hagyott rendezése. A kongresszus mindkét kérdésben radikális álláspontot foglalt el. Mindenekelőtt határozottan tiltakozott a szolgálati idő és a heti kötelező óraszám felemelése ellen, a státuskérdésben pedig követelte, hogy a tanárságot a tervezett és ígért három, esetleg több év helyett azonnal sorolják be a VII., VIII. és IX. fizetési kategóriába. A kongresszus követeléseire Zichy János (1868—1944) vallás- és közoktatásügyi

miniszter semmitmondó nyilatkozattal felelt, s ekkor Szabó Dezső, aki már a kongresszus előkészítése idején is a legradikálisabb feliratban vázolta a tanárság helyzetét, határozati javaslatot terjesztett elő, amelyet a kongresszus elfogadott, egyhangúlag kimondva, hogy „a középiskolai tanárság a kulturális passzivitás terére lép, s a hazai és külföldi sajtóban ügye mellett a legelszántabb propagandát indítja meg”, ha követeléseit nem teljesítik.

A tanárság s rajtuk kívül a tanítószög megmozdulásait Ady ekkor s a következő években is élénk figyelemmel kísérte: l. még a tanítók decemberi tiltakozó gyűlésére írt A magyar tanítókhöz c., a Világ 1910. dec. 17-i számában megjelent versét és Disputa c. 1911. nov. 16-i cikkét. (156. l.)

amerikkázás: a munka ütemének szándékos lassítása, szabotálás. Mint a munkásosztály gazdasági harcának egyik formáját a századelőn gyakran alkalmazták.

41. *Előszó*. Ady Endre: Így is történhetik. Novellák. Bp. 1910. A Nyugat kiadása. 5—6. l. — Ady Endre

Ady novelláskötete 1910. nov. 20. körül jelent meg. Az első adattal a kötetről Emőd Tamás egy nov. 20. után írt, Adyhoz szóló levelében (MTA Kézirattára K 6/87.) találkozunk, amelynek végén Emőd lelkendezve írja Adynak: „Csókollak édes Bandi bátyám — (új novellás könyved nagyszerű), rázd le magadról a bajokat, csak azért is. . .” stb. A kötetet nov. 26-án Diósiékhoz írt levelében (AEVL, 346.) Ady is említi: „Az én új novellás könyvem most jelent meg. . .”, s dec. 4-én már napvilágot látott a kötet első bírálata is. (L. Pesti Hírlap 1910. dec. 4. 289. sz. 34. — Irodalom.) A bírálatok közül a konzervatív szemléletű írárok mindegyike részletesen kitért a kötet előszavára is. Az előszót, amely novelláiról tett önvallomás jellegében Ady 1907. jún. elején korábbi novelláskötete (Sápadt emberek és történetek, 1908.) kapcsán Radó Antalhoz írt levelének (AEVL, 163.) önvallomások részével rokon, az említett bírálatok gúnyos kommentárokkal fogadták, s alkalmul használták az Ady elleni támadásra. A sort az A Hét névtelen cikkírója nyitotta meg, aki a novellákra nem is tért ki, csak az előszóval foglalkozott:

„A spanyolt és Ady Endrét úgy szeretjük, ha büszke és önérzetes. Ezek a kvalitások teljes szépségükben és szeretetreméltóságukban nyilvánulnak meg abban az előszóban, melyet az illusztris szerző írt *Így is történhetik* című könyvéhez. Íme, az előszó:

[A Hét itt teljes terjedelmében közli az előszót,
majd a következőket fűzi hozzá:]

Ugyebár büszkeségnek és önérzetnek nagyon is elég, ha az ember egy huszonötösoros előszóban ötször citálja önmagát. Igen, úgy szeretjük Adyt, ha büszke és önérzetes, és Ady ezzel az előszavával rá is szolgált arra, hogy megszeressük. Jó is volt ezt az előszót a könyv elé biggyeszteni. Mert aki nem szereti meg őt a büszkesége és önérzete miatt, a *prózája* miatt bajosan fogja őt megszerethetni.”

(A Hét 1910. dec. 4. 49. sz. 781. — Toll és tör.)

Hasonló hangnemben fűzött megjegyzéseket az előszóhoz a kötetről közölt ismertetésében Tisza István folyóirata, a Magyar Figyelő is:

„Az hiszük, hogy Ady még leglelkesebb hívei szemében sem használt az Ady-kultusznak, midőn kiadta *Így is történhetik* című novellagyűjteményét. Előszavában az író ily szavakkal eresztí útjára kötetét: » . . . egy kis hetvenkés is bántott: megmutatni, hogy ilyeneket is tudok, ha akarok«. Hiszen igaz, hogy ilyeneket is tud, de az is igaz, hogy dolgozik a fővárosi napilapok tárcarovatába egy tucat szürke ember, aki épp úgy tudja az ilyeneket, nem is szólva arról, hogy Ady közvetlen irodalmi kör-

nyezetében van egy-két elbeszélő, akinek művészete elérhetetlen magasságban kóvályog Ady feje fölött ” (Ady Endre mint prózaíró. Magyar Figyelő 1911. febr. 1. 316.)

A Magyar Figyelő cikke névtelenül jelent meg, de összevetve azt az Új Idők bírálatával (l. alább), valószínűnek látszik, hogy a két írásnak ugyanaz a szerzője, Balla Ignác (1883— ?) költő, újság-, regény- és novellaíró, 1911-ben az Új Idők segédszerkesztője, aki a lapokban Gereblye álnéven közölt cikkeket. Az Új Idők cikke az előszóval s a novellákkal kapcsolatban is mintha csak a Magyar Figyelő kritikáját folytatná:

Ady előszava a „legmulatságosabb része a kötetnek. De konstatálnunk kell, hogy Ady nem annak szánta, és azért kétszeresen is mulatságos, mert az önkéntelen humornak kedves dokumentuma. Úgy ír magáról ebben a kis előszóban, mintha egy harmadik személyről volna szó, és ezt a harmadik személyt — szerényen, csak a harmadik személyt, és nem saját magát — az imádásig bálványozza. »Egy kis hetvenkedés is bántott — írja, miután előbb és utóbb vagy tizenkétszer leírta az Ady-nevet —, megmutatni, hogy ilyeneket is tudok, ha akarok. « Hát igen: ilyeneket tud, csak hogy éppen az a baj, hogy csak ilyeneket tud, és nem tud novellát írni. Kusza, laza és zavaros történetek ” stb. (Gereblye: Regények, novellák. Új Idők 1911. márc. 5. 10. sz. 253—255.)

Feltűnő, hogy Szombati Szabó István (1887—1934), költő, aki pedig cikkében magát Ady hívének vallja, szintén szembehelyezkedik Ady előszavával, s csaknem az előbbi bírálatok módján ír róla. Annál is inkább feltűnő ez, mert a lap, a Gonda József szerkesztette A Jövendő (l. A két Párizs c. 1910. márc. 15-i cikket és jegyzeteit. 39., ill. 279. l.), amelyben Szombati Szabó kritikája megjelent, feltétlen híve volt Adynak s Ady irodalmi törekvéseinek. Az előszóról Szombati Szabó a következőket írja:

„ . . . Ady rosszul hetvenkedik egy kicsit az előszavában evvel a könyvével. Kultuszt csinál a maga nevével, s mosolyogtató oláhgáborssággal veri a mellét, hogy ez a könyv „félténivalóan Ady-könyv” és nagyon az övé! És hogy megmutatja: ő ilyeneket is tud, ha akar. Bizony kár volt ezt cselekednie, mert a maga-kidobolás hangos dübölése néha kerget is. Nemcsak gyűjt. És ez a hang, a feketeosztós dob ütemtelen, ritmustalan berregése egy kicsit vágja az ember fülét. Vajon komoly torna készül itt, vagy csak vásári komédiára csöngeti az embereket?” (Szombati Szabó István: Így is történhetik. A Jövendő 1911. jan. 15. 22.)

azt érzem, hogy ezúttal más formájú versekkel állok azok elé, akik olvasnak, szeretnek . . . : Novelláiról hasonló meghatározást adott Ady néhány hónappal később A szultán vacsorája c. 1911. febr. 12-én megjelent novellája bevezetőjében is: „Bocsánatot . . . instálok, hogy egy újabb novella-poémás kísérletem (Kiemelés tőlem. L. J.) elé késett prólogust írok ” (L. AEÖN 1155.)

Mj: AEÖgyN (62.); AEN I. (35.); AEÖN (1287.)

42. Szavak a patvarban. Ny 1910. dec. 1. 1752—1753. l. — Figyelő — Ady Endre

[*] Eredetiben: tudunk

A cikk genezisére l. a Van-e magyar nyelv? c. 1910. nov. 16-i cikket és jegyzeteit. (103., ill. 362. l.)

Cikkét Ady levelezésének tanúsága szerint — miut írásai esetében annyiszor — közvetlenül lapzártá előtt, november utolsó napjaiban írta, ill. küldte el a Nyugat szerkesztőségének. Érdmindszentről Osvátnak küldött. Érszentkirályon 1910. nov. 26-án, szombaton feladott levelének tanúsága

szerint nov. 26-án Ady még csupán gondolataiban foglalkozott a cikk megírásával. „Hétfőre egy figyelőt küldök legalább” — írta Ady szóban forgó levelében (l. PIM Fenyő-hagyaték. A. 208/32.), de a beígért „figyelőt” még hétfőre sem kapták meg a Nyugat szerkesztői. A cikket Ady minden bizonytalanság nélkül csak ezen a napon fogalmazta meg, s így az végül is csak kedden, azaz 29-én jutott el Budapestre. (L. az utóbbira Ady Osváthoz írt újabb, cikével együtt nov. 28-án feladott s 29-én kézbesített levelét uo. Fenyő-hagyaték. A. 208/33.)

Ady jelen s. nov. 16-i cikkére felfigyelt a nyelvészeti irodalom is. A két cikkről Vélemény a nyelvújításról címen Turóczi József részletes ismertetést írt a Magyar Nyelvőr 1911. márc. 15-i füzetében. (127—128. l.) A cikkek tárgyi részéhez Turóczi nem fűz kommentárt, csupán annyit jegyez meg, hogy Ady álláspontja a nyelvújítás kérdésében „konzervatív”, amin azt érti, hogy új szavak alkotása helyett Ady a régi és népi szavak felelevenítését tartja fontosnak.

Ady cikke szempontjából figyelemre méltó az a megjegyzés is, amit a Nyelvőr szerkesztősége fűzött lábjegyzetben Turóczi ismertetéséhez:

„Érdekes — írja a lábjegyzet —, Ady Endre véleménye mennyire találgozik Szarvas Gáboréval (Nyr. 11:1). Csakhogy Szarvas nem hitte, hogy »ma már nem lehet mindent előlről kezdeni«, szerinte lehet, csak akarni kell. L. a »pótolhatatlanokról« való vitáját Nyr. 18:49. — A szerk.” (Szarvas Gábor szóban forgó cikke: Értsük meg egymást. Nyr. 1882. jan. 15. 1—6.)

A Magyar Nyelvőr reagálásán túl valószínűleg Ady két nyelvészeti cikkével hozható összefüggésbe az alábbi Adyhoz írt levél keletkezése is. A levelet a cikkek utóhatásának érdekes dokumentumaként közöljük:

Nagyságos Uram!

Birtokában vagyok egy 1460-ban [!] írt könyvnek, melyben csodálatos hangzású magyar szavakat lehet olvasni. S tudva azt, hogy Ön érdeklődik a már elfelejtett magyar szavak iránt, ezért:

hajlandó vagyok Önnek ezt a könyvet átengedni, természetesen díjtalanul, egyedül abban reménykedve, hogy a magyar irodalomnak talán — nagyon keveset, de — mégis — használtam.

Válaszát várva maradok

tisztelettel:

Farkas Aladár

Budapest, VII. „Budapest 7” számú postahivatal. Poste Restante: (Hernád utca és Tököli utca sarok).

(A levél eredetije: MTA Kézirattára K 6/89. A kézbesítő postabélyegző kelte: Páris, 1911. febr. 27.)

zalámbol: cél nélkül jár-ke, kószál. — *ákics*: tüske, tövis. — *csatinázás*: lármázás, zajongás. — *élemülés*: korosodás. — *herregni*: morogni, pörölni, civakodni. — *beledáborolni*: belemelegedni.

Mj: VT (237.); Vál. (335.); Ai (314.)

43. *Molnár Ferenc szlnpada*. Kézirat. Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 9 oldalszámozott fólió, 170 × 210 mm. Az aláírás a kéziratból kivágva. Az első fólió bal felső sarkában Osvát írásával szerkesztői bejegyzés: *petitv*. Figy. Ez alatt egy másik szerkesztői bejegyzés olvashatatlanul törölve. Magántulajdonban.

Megjelent: Ny 1910. dec. 16. 1909—1910. l. — Figyelő. — Ady Endre A kézirat és a Nyugat szövege között — a helyesírási sajátosságokat nem számítva — csupán egy ponton találunk szövegszerű eltérést. Az utolsó

bekezdés 12. sorában olvasható *is*, helyén a Nyugatban kötőjel áll. Noha a cikk megjelenését megelőző időben Ady itthon — Erdmindszenten — tartózkodott, s így elvben elképzelhető, hogy a szöveg módosítása tőle származik, mégis valószínűbbnek látszik, hogy a szövegmódosulás a cikk nyomdai szedőjének rossz olvasatából ered. A kérdéses *is* szócskát ugyanis Ady oly mértékben húzta el egy vízszintes vonallá, hogy az felületesbb ránézéssel inkább gondolatjelnek, mint *is*-nek olvasható. Figyelembe véve e körülményeket, közlésünkben a kézirat szövegét követjük, de az egységeskedvéért ezt is mai helyesírással adjuk. Eltérések a kézirat és a Nyugat szövege között:

<i>Kézirat:</i>		<i>Nyugat:</i>
1. bek. 11. sor:	egynyolcvanad	egy nyolcvanad
2. 1.	útszéli	útszéli
2. 6.	Bernsteinnek	Bernsteinnek
2. 8.	minkmagunk	mink magunk
3. 4.	is), minden	is) minden
3. 7.	„ se-ide-se-oda	se-ide — se-oda
3. 11.	husz . . . ő: Ő, művész.	husz . . . ő: Ő művész.
4. 2.	szimpatikus	szimpátikus
4. 10.	költő, mint	költő mint
5. 2.	bátornál, az	bátornál az
5. 5.	savanyu	savanyú
5. 7.	nyomorúságtalan . . . uj	nyomorúságtalan . . . új
6. „ 13.	Ferenczel is, a színpad	Ferenczel — a színpad
6. „ 13—14. „	Szerencsének . . . kötél-táncz	szerencsének . . . kötél-tánc
6. 17.	író-talentum [A kötőjel a sorvégen!]	írótalentum
6. „ 18.	Ferencznek	Ferencnek

Törlések, javítások a kéziratban:

2. bek. 1. sor:	útszéli, (A vessző után törölve: <i>fran-</i> ; a törlés fölé beszúrva: <i>fran-</i>)
2. 3.	brutális (Az <i>á</i> fölött egy második ékezet törölve)
3. 1.	világ-nézés (Az <i>á</i> beszúrva)
3. 2.	sem (Az <i>m</i> vízszintesen hosszan elnyújtott utolsó szárának vége erősen törölve)
3. 3.	ismernie (A szó után egy betűnyi olvashatatlan törlés)
3. 6.	megterhelt (Az <i>l</i> beszúrva)
3. 8.	lelke (A szó végén két-három betű — valószínűleg: <i>nek</i> — erősen törölve)
3. 11.	novellája, (A vessző után három-négy betűnyi olvashatatlan törlés)
5. 8.	és minden (A kiemelt szövegrész után törölve: <i>föl</i>)
6. 6.	utolsó (A szó után egy vessző törölve)
6. 9.	íróművészei (A szó után beszúrva: <i>is</i>)
6. 9.	is csak (A kiemelt szövegrész után egy betű olvashatatlanul törölve)
6. 14.	„ Niagara (Az első <i>a</i> beszúrva)
6. 19.	„ kíváncsisította (A kettős <i>t</i> két szára megnyújtással javítva)

A kéziratához képest a következő maitól eltérő helyesírási sajátosságokat javítottuk:

		<i>Kéziratban:</i>
	Cím:	Ferencz
1. bek. 2. sor:	Ferenc színpada, s	Ferencz színpada s

			<i>Kéziratban:</i>
I. bek.	3. sor:	Ferenc	Ferencz
I.	4.	Ferencének	Ferenczének
I.	5.	„ lettem, s	lettem s
I.	8—9.	benne, s	benne s
I.	10.	rosszindulatú	rossz indulatu
I.	11.	„ Ferencnek	Ferencznek
2.	1.	útszéli	utszéli
2.	5.	Bataille-nak	Bataillenak
2.	6.	Ferencet	Ferenczet
2.	8.	mink magunk	minkmagunk
3.	1—2.	kultúra . Ferencet	kultura . Ferenczet
3.	4.	is) minden	is), minden
3.	6.	muszáj	muszájj
3.	9.	Ferenc	Ferencz
3.	11.	húsz	husz
4.	1.	Ferenc	Ferencz
4.	3.	Ferenc	Ferencz
4.	6.	póru járna	pórujárna
4.	6.	rosszmájúságot	rossz-májúságot
4.	7.	Ferenc	Ferencz
4.	„ 10—11. „	különb . . Ferenc	külömb . . Ferencz
5.	2.	Ferencnél	Ferencznél
5.	4.	veszettül, s	veszettül s
5.	5.	savanyú . . kétségbe vonja	savanyú . . kétségbevonja
5.	7.	nyomorúságtalan új	nyomorúságtalan új
5.	10.	együtt [t]artani, a	együttartani a
5.	11.	Ferenc	Ferencz
6.	7.	mániákus	maniákus
6.	8.	Ferenc színpada, s	Ferencz színpada s
6.	8—9.	Ferenc . . különb kultúrák	Ferencz . . különb kulturák
6.	9.	sikerre vágyó	sikerre-vágyó
6.	10.	vagy-vaggyal	vagy-vagy-gyal
6.	„ 10—11. „	maradtak, vagy	maradtak vagy
6.	13. „	Ferenczel	Ferencczel
6.	14. „	fia, s . kötél-tánc	fia s . kötél-táncz
6.	„ 15—16. „	tovább, s	tovább s
6.	17. „	írótalentum	író-talentum [A kötőjel a sorvégen !]
6.	18. „	Ferencnek	Ferencznek

1910. nov. 19-én mutatta be a Vigszínház Falus Elek rendezésében, Varsányi Irén és Csortos Gyula főszereplésével Molnár Ferenc új vígjátékát, A testőrt. A bemutató szinte példátlan sikert aratott mind a közönség, mind pedig a kritikusok körében. A hatás érzékeltetésére elég egyetlen bírálatot idézni: „Molnár Ferenc vígjátékának sikeréről nem kell beszámolnom, az egész város visszhangzik tőle. A testőr szerzője korlátlanul uralkodik a budapesti közönségen, amely őt egészen kivételes módon szereti, mint a színpadon eddig senkit. Ez nem nyilvánul csupán csak tapsban és telt házban; ez az a szeretet, amellyel a közönség magamagát szere-i. Ebben a szeretetben van magamegértés, művészi élvezet és tehetségimádás. Csudák történnek. A Vigszínház közönsége teljesen elfelejti, hogy mit keres ő és szokott kapni a Vigszínházban, és magamagának örül. Többé-kevésbé világosan érzi, hogy gazdagabban hagyja el a színházat, és hogy nem csap-

ták be. Nagy hatás a hatás keresése nélkül. Az igazi művészet illet tud eszközölni; az ember magamagával is rendbe jő" — írta pl. Alexander Bernát a Vasárnapi Újság nov. 27-i számában megjelent bírálata élén, a közönség s a sajtó reagálását egyaránt jellemezve.

A darab bemutatóján Ady nem volt jelen. 1910 őszét nov. 17-től dec. végéig megszakítás nélkül Érdmindszenten töltötte. A bemutató sikeréről azonban, elsősorban annak sajtóvisszhangja alapján, pontosan tájékozódott. A siker élénken foglalkoztatta Adyt, s ez érlelte meg benne cikke megírásának gondolatát.

A cikk terve valószínűleg már közvetlenül a bemutatót követő napokban felmerült Adyban. Nov. 23-án kelt levele írásakor arra kérve Ady Lajost, jelentse be a Nyugatnál, hogy „egy-két figyelő menni fog holnap-holnapután” (AEVL, 345.), Szavak a patvarban c. dec. 1-i cikke mellett minden bizonnyal a jelen írásra is gondolt. Alátámasztja ezt a feltevést, hogy Ady leveleiben pár nappal később már konkrét formában esik szó a cikkről. Osvát Ernőnek küldött, nov. 26-án Érszentkirályon feladott levelében írja Ady: „szeretnék Molnár Ferencről írni . . . a dec. 16-iki számra. Nagyon mást írnék, mint eddig írtak, de nagyon elismerőt sok kitüntető gáncsolással. Üzend meg (írni, ezt nem merem kérni) van-e ez ellen kifogásod.” (l. PIM Fenyő-hagyaték. A. 208/32.) S ugyanebben az időben egy Hatvany Lajoshoz intézett levélben a következő mondatot olvashatjuk: „Mit szólsz Molnárhoz, írni fogok holnap róla a Nyugatnak, ha tudok, s ha Osvát kiadja.” (l. Hatvany L.: Ady a kortársak között. Génius. 149.) A cikk azonban annak ellenére, hogy megírása nov. végén már határozottan foglalkoztatta Adyt, csak dec. közepe felé, mint versei esetében is annyiszor, valószínűleg csak a Nyugat dec. 16-i számának lezárása előtt egy-két nappal készülhetett el. Dec. 5-én Ady Lajoshoz írt levelében Ady újra említi: „A Nyugatnak írok . . .” (l. MTA Kézirattára K 5/62.), s ez feltehetően szintén a jelen cikkre vonatkozhatott, mivel a Nyugat soron következő száma verset nem hozott Adytól. Ugyanígy a jelen cikkre kell értenünk az Ady Lajoshoz szóló dec. 11-i levél (l. uo. K 5/63.) utolsó mondatát is: „A Nyugat kézírata hétfőn expressz megy”, amely már pontosan határolja körül a cikk megírásának dátumát. Mivel az Ady levelében említett hétfő dec. 12-re esett, s ennél később feladva a cikk már nehezen érkeztethetett volna meg időben, megírására dec. 11-én vagy 12-én kerülhetett sor.

engem, az avas színházzenészöt: l. erre a Shaw Bernát: „The doctor's dilemma” c. 1910. okt. 1-i cikk jegyzeteit. (353. l.) — *kezd érdekelni általdában Molnár Ferenc révén és által a színpad*: Ady színpad iránti érdeklődésére, színműírási terveire l. a [Nyilatkozat írói terveiről] c. 1910. dec. 25-i cikk és jegyzeteit. (III., ill. 373. l.) — *Molnár Ferencnek nem is régen majdnem bábész rabja lettem*: Ady szavai valószínűleg 1907-re vonatkoznak, s Molnár Ferenc Az ördög c. színművével kapcsolatosak. A szindarabot 1907. ápr. 10-én mutatta be a Vígszínház, szövegét pedig pár nappal később Bölöni rövid levél kíséretében kiküldte Párizsba feleségének, Itókának, kérve, mutassa azt meg a szintén Párizsban tartózkodó Adynak. (Bölöni levele a PIM tulajdonában.) Ady nyomban elolvashatta a darabot, s feltehetőleg lelkes, elismerő levélben köszöntötte Molnárt. Ady levelét ugyan nem ismerjük, de tartalmára következtethetünk Molnár Ferenc alábbi válaszából:

[Budapest, 1907. ápr. 18.]
csütörtök

Kedves barátom,
mindenek között — és ezt mindazzal az őszinteséggel mondom, amire képes vagyok — a te néhány sorod volt számomra a legnagyobb öröm és megtisz-

teltetés. Dicsőség nekem a te szereteted, aki köztünk legtöbbet szenvedté) a mi közös fiatalságunkért. Engedd meg, hogy elfogódott szívvel köszönjem meg neked ezt a váratlan és meleg üzenetet.

Szeretettel üdvözöl

tisztelőd és barátod

Molnár Ferenc

(Molnár levelét I. MTA Kézirattára. K 8/8.)

— *Bataille, Henry* (1872—1922): francia költő és drámaíró. Kitűnő színpadtechnikával megírt színművei a századelőn Európa-szerte nagy sikert arattak. Darabjainak fő témája a szerelem, az érzelmek szabadsága, a polgári házasság és házasságtörés. Legtöbb művét nálunk is bemutatták. — *Bernstein*: l. a Lucien (Binet-Valmer regénye) c. 1910. aug. 1-i cikk jegyzeteit. (332. l.) — *D'Annunzio, Gabriele* (1863—1938): nagyhatású olasz költő, regény- és drámaíró. Erős érzékiségtől fűtött műveiben a természetes ösztönök szabadságát, az élet örömeinek zabolátlan élvezetét hirdette. — *Forel, August* (1848—1931): svájci elme- és idegyógyász, az alkoholelles mozgalom egyik korabeli világhírű vezetője. Az alkoholizmusra, a szexuális neurozísra és a prostitúcióra vonatkozó tanulmányaiban a társadalmi élet fontos morális kérdéseit boncolgatta. 1908-ban és 1910-ben Budapesten is több előadást tartott. — *Barrès, Maurice* (1862—1923): francia regényíró. Az individualizmus szélsőséges hirdetője. Műveit erős sovinizmus hatja át.

Mj: VT (191.); Ai (315.)

44. *A robbanó ország*. V 1910. dec. 25. 1—2. l. — Vezércikk — Ady Endre

A cikk Ady első írása a márc. 30-án indult polgári radikális Világban. Dec. 17-én megjelent ugyan már Adynak egy verse a lapban (A magyar tanítókhöz), a Világ és Ady kapcsolatának kezdetét mégis e cikktől számlíthatjuk. (L. erre részletesen kötetünk jegyzetelőszavát.)

A cikk Ady több versével mutat gondolati rokonságot: l. A tavalyi cselédekhez (Ny 1909. dec. 1.), Történelmi lecke fiúknak (Népszava 1911. dec. 24.), Rohanunk a forradalomba (V 1912. jún. 9.), Barangolás az országban (Népszava 1912. okt. 3.).

— *a mai liberális angol premier*: Asquith, Herbert Henry (1852—1928): 1908-tól 1916-ig liberális párti angol miniszterelnök. — *a török pusztítás majdnem pihenő volt Magyarország szolganépe számára*: A jelen cikkre való utalással ugyanezt a gondolatot variálja Ady A szultán vacsorája c., másfél hónappal később megjelent novellájához írt bevezetőjében is. (L. AEÖN 1155.) — *Ez az ország nem volt forradalmi ország*: A gondolat megtalálható Ady egy évvel korábban írt Poéta és publikum c. írásában is (l. 20. l.). — *A geszti parasztház kíváncsi tudni*: Utalás Tisza Istvánra s a Tisza-családra. A család ősi fészke a Bihar megyei Geszten volt.

Mj: J (76.); F (44.); FL (40.); Vál. (336.); Isz (318.); Na (204.); Pp (352.)

45. *Vallomás*. Nagyvárad 1910. dec. 25. II. sz. Melléklet 7. l. — Ady Endre

1910 karácsonyán ünnepelte a Nagyvárad c. nagyváradai politikai napilap fennállásának negyvenedik évfordulóját. A jubileumra a lap szerkesztői 112 oldalas ünnepi számot adtak ki, melynek II. Mellékletét írók, újságírók, politikusok s közéleti emberek által a jubileum aklalmából a lapnak küldött üdvözetekből, üzenetekből, a lappal kapcsolatos személyes emlékezősekből

állították össze. Ezek sorában foglal helyet Ady írása is, amely azonban korai dátumával (az egyéb datált cikkek alatt mindenütt december áll) s a lap helyett a városhoz szóló vallomásával többé-kevésbé elüt a többi cikk jellegétől.

még megíratlan . . . regényem . . . régi városa: Ady regénytervére l. a [Nyilatkozat írói terveiről] c. 1910. dec. 25-i cikket és jegyzeteit. (III., ill. 373. l.)

46. [Nyilatkozat írói terveiről]. FM 1910. dec. 25. 40. l. — Ady Endre

1910 karácsonyára a Független Magyarország alkotói terveikkel kapcsolatban kétszáz magyar művész nyilatkozatát gyűjtötte össze. Ez alkalomból írodott Ady nyilatkozata is. A nyilatkozatokat rövid bevezetővel „A kulcslyuk előtt. Mi készül a magyar művészetben? Kétszáz interjú.” c. alatt a lap dec. 25-i száma (39—50. l.) közölte. A körkérdésre az írók, költők közül százhuszan válaszoltak; Adyn kívül többek között Babits Mihály, Barta Lajos, Benedek Elek, Bíró Lajos, Bölöni György, Dutka Ákos, Gábor Andor, Gellért Oszkár, Heltai Jenő, Juhász Gyula, Kabos Ede, Kaffka Margit, Karinthy Frigyes, Kiss József, Kosztolányi Dezső, Krúdy Gyula, Nagy Endre, Osvát Ernő, Révész Béla, Szép Ernő, Tömörkény István, az egyéb művészek sorából pl. Kodály Zoltán. A válaszok, Adyét kivéve, személyes interjú keretében hangzottak el. Ady írásos válaszát nyilván az magyarázza, hogy Ady az interjúk készítése idején távol élt Budapeستől.

Ady nyilatkozatát „A vér városa. — Ady Endre drámát ír — ” címmel átvette s teljes terjedelmében közölte a Nagyváradai Napló 1911. jan. 3-i száma. (4. l.) A nyilatkozathoz a Nagyváradai Napló az alábbi bevezetőt fűzte:

Ady Endre megkezdte már a Nyugat hasábjain annak a regénynek a megírását, amelyben Nagyváradral foglalkozik, amelyben egy vidéki város első életének rajzát adván, Nagyváradot veszi mintául. A regényből azonban csak az első részlet jelent meg, s így mindenki azt hitte, hogy folytatása nem is lesz. Ady Endre most egy levélben bejelenti, hogy a regény már készen van — fejben, és nemsokára le is fogja írni. Ezenkívül Ady Endre rendkívül érdekes ígérettel kecsegteti a magyar közönséget: Drámát akar írni. Bizonyos, hogy ez a színdarab lesz a magyar színpadi élet egyik leg-szenzációsabb eseménye.

Kétségtelen — bár ezt a lap nem közli —, hogy a Nagyváradai Napló Ady nyilatkozatát a Független Magyarországból vette át. A két lap szövege mégsem egyezik teljesen. Mivel az eltérések, három vessző elmaradását nem számítva, részben tartalmi jellegűek, elképzelhető, hogy esetleg tudatos szövegmódosítás történt. A két szöveg közti eltérések a következők:

	<i>Független Magyarország:</i>	<i>Nagyváradai Napló:</i>
8—9. sor:	„Vér és Arany”-nak harmadik kiadását, a harmadik ezret.	„Vér és arany”-nak hetedik kiadását, a hetedik ezret.
23.	terv volna bőségesen	terv van bőségesen
25.	Kairóban, ha — élek.	Kairóban — ha élek.

Tisztelt Szerkesztő Uram: A Független Magyarország felelős szerkesztője Ady nyilatkozata idején dr. Rónay Béla volt. — *Hetek óta a szülőfalumban próbálgatok egy kis egészségre . . . szert tenni:* l. a Molnár Ferenc színpada c. 1910. dec. 16-i cikk jegyzeteit. (368. l.) — *karácsonykor a „Nyugat” kiadásában két új könyvem jelent meg:* az A minden titkok versei

c. verses- és az Így is történhetik c. novellás kötet. Az utóbbi ugyan már nov. vége felé megjelent (l. az Előszó c. 1910. októberről keltezett írás jegyzeteit: 366. l.), de a kötetet a lapok a karácsonyi könyvpiac szenzációjaként harangozták be. (L. pl. Jövendő 1910. dec. 1. 210.) — *majdnem minden könyvemből új kiadást kellett rendeznem*: 1910-ben jelent meg a Szeretném ha szeretnének c. kötet (1909) második és a Vér és arany c. kötet (1907) második és harmadik kiadása. Az utóbbi harmadik kiadása azonban nem a harmadik, hanem az ötödik ezer volt. — *Egyik délutáni budapesti lap haragos kritikusa*

A Budapesten délután megjelent egykorú lapok (A Nap, Az Est, Magyarország) szóba jöhető számainak átnézése ellenére sem sikerült tisztázni, Ady kire s milyen cikkekre utal. — *egy gyűjteményes, verses Ady-füzet*: Gyűjtemény Ady Endre verseiből Bp. é. n. [1910.] A Nyugat kiadása. 110 l. — *egy regényt trok. Ezt már régen megígértém (a címe: „A vér városa”)*: Tervbe vett regényéhez Ady a Nyugat 1910. máj. 1-i számában A vér városa címmel egy kísérletül szánt, de lényegében önálló novellává kikerekedő írást tett közzé. (l. AEON 1096. l.) A novellához Ady a következő lábjegyzetet fűzte: „Ez az írás próbája egy készülő, furcsa regénynek, s harcos, katonai szavakkal szólnán: részlete egy tereptanulmánynak. Voltaképpen csak oda akar mutatni, ahova készül, s be akar jelenteni egy hosszabb írást a Nyugat részére. Előre elárulom, hogy a regény furcsa lesz, s nem is éppen regény (ha megírom, és ha kiadják), de nem is egészen új. Am különösen magyar, bátor lesz, ha lesz, s bár száz történet történik benne, nem ezek lesznek a fontosak. Egy városodó város, egy jeles, különös, magyar város lesz a regény hőse s e város kamaszságának tíz esztendeje.” A szóban forgó regénynek ez volt az első nyilvános említése. A témával azonban Ady ekkor már több hónapja foglalkozott.

A regény megírásának gondolata még az év első napjaiban Fenyő Miksa egyik levele nyomán született meg Adyban. A Nyugat akkoriban közölte folytatásokban Móricz Sárarany c. regényét, s Fenyő Miksa Móricz művének befejezése után Adytól szeretett volna regényt közölni. Éppen ezért 1910. jan. 4-én írt levelében Fenyő a következő sorokat intézte Adyhoz: „Bandikám gondolkozz a következő dolgon. Móricz regénye júniusban befejeződik, én akkor tőled szeretnék regényt. Olyan terjedelműt, mely az év végéig futná, tehát körülbelül 100 Nyugat oldal. (Ezt csak tájékozással, téged semmi irányban sem köt.) Mi ezt a regényt külön fizetnők, mégpedig vagy úgy, hogy amennyiben a részvénytársaság megalakul, felemeltetem a havi ízetésedet 400 koronára. Ha nem lesz eredménye a financ-akciónak, akkor kapod tovább a 300 koronát és a regényért külön oldalanként 5 kor. (tehát havonként átlag 100 koronát), s a regény befejezése után is azon leszek, hogy ezt a 100 korona pluszt állandósítsuk. Gondolkozz ezen Bandikám és közöld végleges elhatározásodat. Persze a regényt csak úgy kezdhetsz meg, ha legkevesebb a fele elkészülne májusra.” (L. MTA Kézirattára. K 6/97.)

A választ Fenyő leveleire nem ismerjük, de az Ady-levelezés ránk maradt más darabjaiból tudjuk, hogy az akkor Párizsban tartózkodó Ady pozitív értelmű feleletet küldött Fenyőnek. A válaszadást megkönnyítette számára, hogy a regényírás mint gondolat nem volt új a költő előtt. Ady Lajos említi könyvében, hogy hasonló gondolat nem váradi éveit alatt is többször foglalkoztatta Adyt. (L. Ady L., 89.) S tudjuk azt is — maga Ady vall erről a BN 1905. márc. 30-i számában megjelent Tíz forint völégénye c. novellájában (l. AEON 257.) —, hogy a Váradon megfogant szándék később is kísértett Adyban, sőt, hogy korábban elgondolt regénye, melynek Léda s Ady lett volna a hőse, éppúgy megérett Adyban a leírásig („hiszen ez a regény készen is van már, csak éppen leíratlan” — írja Ady említett

novellájában), mint az, amely 1910 elejétől foglalkoztatta. Fenyő ajánlatának elfogadásakor mindezen túl vonzotta Adyt az epikus műfajjal elérhető szélesebb körű publikum is s nem utolsósorban a regénnyel járó nagyobb anyagi haszon.

Fenyő január eleji levelét követően Adyt kétségtelenül komolyan foglalkoztatta újonnan elgondolt regényének terve. Fentebb említett novelláján és jegyzetén túl tanúsítja ezt, hogy 1910 elejétől közel három éven keresztül a regény vissza-visszatérő témája lesz Ady levelezésének, s Ady cikkeiben a jelen íráson kívül is nemegyszer olvashatunk róla. (L. a Vallomás c. nov. 9-ről keltezett 1910. dec. 25-i, A regény romlása c. 1911. nov. 12-i, a Biró és Pekár c. 1912. febr. 20-i és az Önéletrajz c. 1913. szept.-i, Az Érdekes Újság Dekameronjának azévi kötetében megjelent cikket a 111., 155. és 182. lapokon, ill. az AEÖPM megjelenés alatt levő XI. kötetében.) A levelezésből az is kitűnik, hogy a Nyugat körében nem kis várakozással tekintettek a regény elé, s e részről, elsősorban Fenyő Miksa és Hatvany Lajos, éveken át kitartóan biztatták Adyt regénye megírására. A különböző adatokból tudjuk, hogy Ady a Nyugatban közölt „előtanulmány” után is többször fogott bele regénye írásába, a regény azonban végül is nem készült el. Ady magánéletének ekkori viharos, a hosszabb lélegzetű alkotáshoz kevésbé alkalmas évei (a Lédával 1910 tavaszától csaknem a szakításig romló viszony, majd a szakítás és az ezt követő élet- és szerelemhabzsoló időszak) mellett közrejátszottak ebben alkati tényezők is, melyek inkább rövidebb terjedelmű művek alkotására predesztinálták Adyt. Mégis, a regény elmaradásának végső oka nem az előbbieken keresendő, hanem, mint azt 1913 májusában Hatvanyhoz írt levelében (l. AEVL 419.) maga Ady megvallja, a legbensőbb művészi meggyőződés és hit hiányában, amely a regényt kikényszerítette volna Adyból. — A *Színpad*dal *őhajtok egy kis leszámolást csinálni*. Regénytervével párhuzamosan a tizes évek elején, egész a világháború kitöréséig, lényegében ugyanazon indítékoktól vezérelve, Adyt állandóan foglalkoztatta a színműírás témája. A műfajjal való próbálkozás gondolata, miként a regény esetében is, szintén a váradi évekre nyúlik vissza. 1902-ben itt bemutatott egyfelvonásosa (A műhelyben. l. AEN II. 339.) után Ady már a következő évben újabb színpadi művel kísérletezik. (L. erre az Ujházi Ede c. NN 1903. jan. 13-i cikk jegyzeteit. AEÖPM IV. 295.) Majd néhány évi szünetet követően 1909 nyarán, a Janovics Jenővel (l. a Szelíd, új jegyzetek. IV. Szegény Janovics Jenő c. 1912. máj. 7-i cikket és jegyzeteit. 189., ill. 522. l.) való közelebbi megismerkedése kapcsán fordul érdeklődése ismét a színpad felé. (l. erre Bölöni, 1966. 280. és Ady 1909. okt. 4-i levelét Lédához. AEVL 294.) Ekkortól 1914 derekáig több mű témája is megfordul Ady fejében. 1909-ben Janovics Jenő színházának s a Vígsházának egyszerre ígér darabot. (l. Bölöni, 1966. i. h. és Révész B.: Ady trilógiája. Bp. 1935. 279.) E két helyről előleget is vett fel. 1911-ben Párizsból Hatvanyval egy egyfelvonásosról levelez (l. Hatvany levelét Adyhoz 1911. jan. 28. utánról és Ady febr. elején küldött válaszát. Hatvany: Ady. Bp. 1959. I. 224. és AEVL 354.), majd 1912-ben a Révész Béla és Bárdos Artúr által létrehozott rövid életű Új Színpad részére Dózsa Györgyről kíván drámát írni. Egy évvel később, 1913 nyarán a Nagyváradi Napló egy kis hírcikkében arról tudósít, hogy Ady Endre operettet ír (l. NN 1913. aug. 23. 6.), s még ugyanez év őszen a Pesti Színpad jelenti be, hogy Ady Balázs Bélával és Bartók Bélával együtt egy Tündér Ilonáról szóló mesedrámban dolgozik. (L. Pesti Színpad 1913. nov. 16. 3—4.) Ez utóbbival kapcsolatban ismerjük azt a szerződést is, amelyet Ady és Balázs Béla 1913. okt. 16-án kötött meg a műre Marton Sándor színpadi kiadóval. (L. Kristóf Károly: Ady Endre színdarabja. V 1948. aug. 26. 4.) Végül 1914 nyarán Isac Emilnek ajánlja fel

Ady, hogy darabot ír, ezúttal román színpadra. (L. Ady levélváltását Isac Emillel 1914. jún. 15 körül. AEVL 472—473.) E színdarabtervekről, hasonlóan Ady regénytervéhez, szintén többször esik szó Ady ekkori cikkeiben. (L. még a börzéről c. 1911. jan. 1-i és a fentiekben már említett Önéletrajz c. 1913. szept.-i cikket. Az előbbit l. 115.), a különböző tervek megvalósításában azonban Ady csak egy töredékig jutott el. E töredék, mely végső formájában a Dózsa-féle parasztlázadásról tervezett mű lett volna, Urak fölperzselt várban (Egy készülő színdarabból) címmel először a Világ 1914. jan. 6-i számában jelent meg, majd febr. 1-én a Tolnai Világlapja is leköszölte. Választ keresve Ady különböző színműterveinek meg nem valósulására, lényegében ugyanazokat az okokat sorolhatjuk fel, amelyeket már Ady regénye kapcsán is említettünk. Hatványhoz 1913 májusában írt levelében (l. fentebb) Ady nemcsak regény-, hanem színműterveire vonatkoztatva is kérdi: „jót teszek-e, ha hit és hivatás nélkül teszek valamit még akkor is, ha piac és pálma helyeselné?” S ez a levél kétségtelenül nem csupán 1913 májusára érvényesen ad pontos diagnózist, hanem a későbbi időkre szólóan is.

47. *Strófák „Buda halálá”-ról.* Ny 1911. jan. 1. 32—34. l. — Ady Endre

A cikk Ady legfontosabb megnyilatkozása Arany Jánosról. Jelentőségét nemcsak az adja, hogy benne Ady elszórt megjegyzések után részletes és átfogó véleményt mond Aranyról, hanem méginkább az, hogy — ha bizonyos (nem lényegtelen) fenntartásokat továbbvive is — fordulatot jelez Ady Arany-értékelésében. A cikket megelőzően ugyanis Ady véleménye Aranyról, a zilahi diákevek (1892-1896) lelkes Arany-olvasását (l. erre EmlAE I. 398., 402., 414—415.) nem számítva, egyértelműen elutasító volt. „És ha ezerszer kiátkoznak, én mégsem tartom másnak Aranyt, mint a kádenciázó magyar falusi nótárius fejlett típusának” — írta pl. 1906-ban. (L. Ignotus könyve. BN 1906. jan. 25. AEÖPM VII. 105.) De nem csak írásban, szóban, mindennapi baráti beszélgetések közben is hasonlóan nyilatkozott Aranyról. „Ady Aranyban . . . a kádenciázó nótáriust látta . . . A megbékélt, sorsába belenyugvó, ne mondjuk, megalkuvó magyart . . . aki teljes ellentéte Petőfinek” — jegyezte föl erről Bölöni. (L. Bölöni György: Magyarság — emberség. Bp. 1959. Magvető Kk. 148.) Arany „kitartó és meg nem alkuvó lebecsülésé”-re emlékszik vissza Fenyő Miksa is: „Szalontai jegyző», ezzel intézte el, néha direkt mulatva elképedésünkön.” (L. Fenyő M.: Följgyezések a „Nyugat” folyóiratról és környékéről. Pátria Kk. 1960. 77.) A „megtérést” Aranyhoz, legalábbis részben, amit a jelen cikk dokumentál, a Buda halála újraolvasása váltotta ki Adyban. (Korábbi Arany-ellenszenvének gyökereire l. EmlAE I. 415.) Ennek ellenére Ady később sem vált Arany rajongójává. Maga írja erről: „Arany nagy bűnbánó megtérésem óta se lett gyakran óhajtott olvasnivalómmá.” (L. a [Vallomás olvasmányairól] c. 1918-ban írt, először a Kőhalmi Béla által szerkesztett Könyvek könyve c. kötetben napvilágot látott cikket az AEÖPM megjelenés alatt levő XI. kötetben.)

A cikk megírása, mint erre egyik jegyzetében Földessy Gyula is rámutatott (l. Vál. 441.), minden valószínűség szerint szorosan összefüggött Babits Petőfi és Arany c., nem sokkal korábban írt tanulmányának megjelenésével. (L. Ny 1910. nov. 16. 1577—1590. l.) A Petőfi forradalmiságát tagadó, Petőfit nyárspolgárrá nyilvánító s Aranyt Petőfivel szemben alaptalanul kiemelő, közvetve pedig Ady felé is vágó tanulmány élénk vitákat váltott ki a Nyugat szerkesztőségén belül is. E vitákban minden bizonnyal Ady is részt vett, s feltehetően egyik ilyen vita alkalmával bírták rá — Arany-cikke közvetlen előzményeként —, hogy a „Buda halálát újra olvassa el.” (L. Fenyő M.: i. h.)

Hogy Ady cikke megírására Babits tanulmányával, ill. az ekörül vitákkal összefüggésben került sor, mutatja az is, hogy Adyban, a fennmaradt adatok szerint, közvetlenül a Babits tanulmánya megjelenését követő napokban született meg a cikk megírásának gondolata. Nov. 21-én Ady, aki két-három nappal korábban utazott haza Pestről Érmindszentre, két levélben is azt kéri, küldjék el számára a Buda halála Pesten felejtett füzetét. „Telefonálj azonnal Bertusnak, hogy nem maradt-e nála a Buda halálának Magyar Könyvtár-kiadása. Ha igen, akkor Bertus küldje (különben írok neki is) két másik füzettel egyetemben. Ha nem maradt ott, akkor vásárolj meg számomra, s expressz küldd vagy küldesd” — írta Ady Lajosnak (l. AEVL, 345.), s ugyanakkor Brüll Bertának: „Édes Bertuskám, azt a két füzetet (a Szerénáét és a vittenbergit) küldd címemre *expressz* azonnal. Írnom kell róluk. Ugyancsak ezekkel küldd el a „Buda Halála” füzetet, ha netán nálad felejtettem volna.” (L. uo. 343.)

Arany elbeszélő költeményét Ady nov. 23-án kapta meg. „Bertus elküldte a Buda halálát s még két nála maradt könyvem” — írta Ady 23-án kelt levelében Ady Lajosnak. (L. uo. 345.) S ezt követően nyomban hozzá is látott a mű elolvasásához. Három nappal később, nov. 26-án feladott, Osváthoz intézett levelében pedig már az újraolvasás hatásáról számol be, s egyben jelzi azt is, hogy benyomásai alapján cikket kíván írni a Nyugatra: „kérlek vedd tudomásul, hogy a *Buda halála* nem tudott megváltoztatni, csak bizonyos beismerésekre s kicsi korrigálásokra birt. Nagyon szívesen írok azonban a dec. 16-iki számba egy cikket, de ez a cikk nem lesz Canossa, talán érdekes lesz mégis” — olvashatjuk a szóban forgó levélben. (L. PIM Fenyő-hagyaték A. 208/32.) Ezek a sorok lényegében már körvonalazták Ady cikkének fő gondolatait, a cikk megírását azonban Ady ekkori betegsége még jó ideig késleltette. A cikk dec. közepe előtt semmiképp sem készült el. Erre vall Fenyő Miksa dec. 17-én kelt Adyhoz írt levele (l. MTA Kézirattára. K 6/103.), melyben Fenyő a cikk iránt érdeklődik. (L. a levél végén Fenyő kérdését: „Az Arany-tanulmány?”) S Ady, minden bizonnyal Arany-cikkére is gondolva, még dec. 20-án is csak terveiről írt a Nyugat kiadóhivatalához intézett levelében: „Az új Nyugat-számba írni fogok valamit, bár beteg vagyok, s undorodom önmagamtól.” (L. AEVL, 349.) Valószínű, hogy a cikket Ady ez esetben is csak közvetlenül lapzártá előtt írta meg, s juttatta el a Nyugat szerkesztőségébe.

A cikkel kapcsolatban Ady Arany-értékelésének módosulására érdekes idézni Fenyő Miksa feljegyzését, mely szerint a Buda halála újraolvasása után Ady röviden csak annyit mondott: „azért költő ez a szalontai jegyző”. (L. Fenyő M.: i. h.) A feljegyzés, éppen mert harmonizál Ady cikkével, hitelesnek látszik.

késő a madárnak . nőnek az árnyak: Idézet a Buda halála XII. énekének 1. versszakából. — *szatiszfakció: elégtétel.* — „*kezőben acélja: csak acél tudnillik*”: Idézet a Buda halála XII. énekének 71. versszakából. — „*Isten veled jobb részem aranyálma*”: Idézet a Bolond Istók II. énekének 17. versszakából. — *A „ballada Shakespeare-je”*: Gyulai Pál nevezte így Arany híressé vált Kisfaludy társasági emlékbeszédében. (L. Gyulai P.: Emlékbeszédek. I. köt. Bp. 1914. 265.) — *eo ipso: magától értetődően.* — „*tudta a fene*”: Egy Aranyról szóló anekdota szerint Arany megjegyzése egy munkásságát méltató ünnepségen az előadó egyik kitételére: „a költő nagyon jól tudta. . .” — „*szent a manók éje: fű, fa, virág, csill*”: Idézet a Buda halála V. énekének utolsó versszakából. — „*Dicsérnek előtte: neki már ez is seb*”: Idézet a Buda halála III. énekének 22. versszakából. — *horáciusi lugas:* a társadalmi kérdéseknek, a közügyeknek hátat for-

dító, szemlélődő élet szimbóluma. — *precieuse-ök*: mesterkéltén választékos-
ságra törekvők. — *Herczeg Ferenc „turáni dtok”-ja*: Herczeg Ferenc elméle-
te, mely szerint a magyarság minden baja a testvérharcra, a belső viszályok-
ra vezethető vissza. — „*Fényben az ősz ember ágyam előtt áll* .”: Idé-
zet a Buda halála IX. énekének 12. versszakából. — „*Úr az egész földön,
ha ez egy hibáján*”: Idézet a Buda halála VIII. énekének 83. versszakából.
— „*Új dalok, új dolgok tolmácsai jönnek* .”: Idézet a Buda halála XII.
énekének 2. versszakából. — *elfajtabása*: A szó jelentésére l. a Szavak a
patvarban c. 1910. dec. 1-i cikket. (106. l.) — „*Ez csak az én tettem*”: Idé-
zet a Buda halála XII. énekének utolsó előtti versszakából.

Mj: VT (193.); Vál. (338.); Isz (271.); Ai (321.)

48. [*A börzéről*]. V 1911. jan. 1. 21. l. — Közgazdaság. — Ady Endre

A Világ közgazdasági rovatának vezetője az újév alkalmából körkérdest
intézett az írókhoz, kérve, írják meg véleményüket a börzéről. A körkér-
dés szövegét nem ismerjük, de a rovat vezetőjének a válaszokhoz írt beve-
zetőjéből s magukból a válaszokból is kiténik, hogy többek között a börze
és az irodalom kapcsolatáról is megkérdezték az írók véleményét. A kör-
kérdés rejtett célja ugyanis éppen az volt, hogy az írók figyelmét felhívja
a börzére, amely — mint az említett bevezető írta — az utóbbi években
megszűnt misztérium lenni, s a mindennapi élet eleven részévé vált. E
figyelemfelkeltő, a börzét mint írói témát is sugallni kívánó szándékon
túl hozzájárult az ötlethez egy aktuális mozzanat is. Nevezetesen az, hogy
a magyar értékpiacon nem sokkal korábban nyerte el Béccsel szemben az
önállóságot. Mint erről a Világ rovatvezetője a válaszok bevezetőjében
írta: „A mi börzénk — szabatosabban a mi értékpiaconk — minden le-
igázottak kiolthatatlan vágyával a szabadság iránt, éppen most verkedte
ki az ő önállóságát. Most ő az, amely nem ismeri el a négyszázézetendős
leigázó Bécs fönnhatóságát, gyámságát. Lázadozik és éppen egynéhány
hét előtt már meg is ütközött vele. Ezúttal nem bírta legyűrni a labanc
a kurucot.”

A börzével kapcsolatos körkérdésre érkezett válaszokat a Világ „Írók
a börzéről — Tizennégy nyilatkozat —” címmel a lap jan. 1-i számában
adta közre. (21—22. l.) Adyn kívül még Biró Lajos, Bródy Sándor, Cholnoky
Viktor, Gábor Andor, Ignótus, Kaffka Margit, Kóbor Tamás, Lengyel
Menyhért, Móricz Zsigmond, Nagy Endre, Szász Zoltán, Szini Gyula és
Szomorú Dezső küldte el válaszáat. A válaszok közül az ankét jellemzésére
ideiktatunk néhány érdekesebb darabot:

— A napokban azt hallottam, hogy bizonyos papirosokról a börzén
azt mondják, hogy fantázia van bennük. El voltam ragadtatva ettől a
kifejezéstől, mert én azt hittem, hogy a börzén nem tudják azt — saját
ügyeiről nem ítélkezvén teljesen elfogulatlanul az ember —, hogy a pénz
művészetéhez is az kell legelső sorban, ami az írás művészetéhez: bátran
kombináló, merész fantázia. Csak más kiegészítő tehetségekre van szükség
itt és másokra ott. Ezért nem igaz az, hogy minden íróban egy börzeember
veszett el és minden börzeemberben egy író. Az elsőt megcáfolják a Beau-
marchais-k és a Balzacok szerencsétlen spekulációi, a második afféle anti-
szemita kötekedés. Azonban ha egyrészt a budapesti börzén teremnek meg
gyors és gyilkos ötletességgel a legjobb viccek, másrészt nem tudok elkép-
zelní írókat, aki vágyódva, csodálkozva és egy kissé irigykedve ne nézné
— messziről — a pénz művészetét, és ne érezne kedvet rá, hogy a börzén
próbálja ki a maga fantáziáját. Különösen amióta a budapesti börze élete
úgy megelevenedett és azt a különös, huszáros vonást megkapta, amelynek

a jelentkezését valóban katonai műszóval is jelölik meg a börze harctéri tudósításai. (Száguldozásnak hitták az efféle műveleteket a kuruc időkben.)

Magyarország nagy átalakulása különben is két helyen mutatkozik meg most a legérdekesebben: a lírában és a börzén, akármilyen furcsán hangzik egymás mellett ez a kettő. Mind a kettőben a nagy gazdasági átalakulás jeleit találja meg az, aki látni tud.

Biró Lajos

— Ha komolyan veszem a Világ témáját és kérdését, akkor a feleletem, amely szabatos, olyan rövid: az, hogy a börze intellektualitásbeli és idegbeli hatásával hat, mint minden művészetre, az irodalomra is, amennyiben, mint általában az ipari, a kereskedelmi s a pénzgazdasági munka: eszközzel, tudásukkal s idegeikkel dolgozó emberek személyében élveznek számára. S nevel, közönségben és művészekben is, újfajta embereket, akik, miután másképp éreznek és gondolkoznak, mint a régiek, másfajta művészetet is teremtenek. Ez persze általában áll a kapitalizmus és a művészet kölcsönhatására; a börzének valami külön hatását nem látom.

Ignotus

— Az idők jele, hogy ezt a kérdést: „A magyar irodalom és a börze” mosolygás nélkül fel lehet vetni. Eddig ugyanis a magyar irodalomban valami megmagyarázhatatlan szemérmesség, idegeskedés, sőt bizonyos fokig lenézés uralkodott mindazzal szemben, ami üzlet. Minden író éteri lény gyanánt akart feltűnni, akinek nincsen kapcsolata a csalárd étellel s a „rút anyagi dolgokkal” Ma már bevalljuk, hogy ezek az anyagi dolgok nem is olyan rútak, sőt ellenkezőleg, merőben összefüggnek a művészi produkciókkal. Hogy Pesten most olyan kitűnő színházi szezon van, hogy mernek próbálkozni egészen érdekes művészi dolgokkal, hogy az új költszet gyökeret tudott verni, annak alighanem az az oka, hogy ebben az évben kitűnő termés volt, s a börzén az irányzat „szilárd”

Különös érdeklődéssel nézem tehát a börzét, nagyon szeretném, ha ez a szilárd irányzat legalább az én premieremig kitartana.

Lengyel Menyhért

— A Világ tőzsdekérdését nagyon okos dolognak tartom. Már az maga elég, ha az írókat ez a kérdés egy kis körültekintésre készíti. Hát még ha azt a nagy és széles tömeget indítaná gondolkodásra és figyelemre, amely a tőzsdei manővereknek öntudatlan ágyútölteléke. A magyar termelőosztályok, azt hiszem, a kereskedővilág kivételével, bámulatos tudatlanságban élnek a tőzsde egyszerű fogalmával szemben is. Nagyon kis eleme az a magyar gazda- és iparososztálynak, amelynek fogalma van arról, hogy irányítja a tőzsde a nagy nemzetvagyonnak a közgazdasági tevékenységbe való bevonását s ebben az egyes értékeknek elhelyezkedését.

A tőzsde ismeretében egészen kiskorúak az olyan vagyonbirtokosok is, akik a magyar viszonyokhoz képest jelentékeny erők kezelői. Hát még a többiek!

Az irodalmon is meglátszik ez a nevetséges gyermekkor a tőzsdével, azaz, hogy az egész közgazdasági étellel szemben. A magyar irodalom alapján ítélve, a magyar közönség egészen jogosan hiszi, hogy a tőzsde, az valami szabadalmazott szerencsejáték, s a tőzsdepalota azért épülhetett olyan szépre, mert hiszen az úri kaszinóknak is a bakkból van a legtöbb bevételük, pedig ott a rulett titkon perog! . Míg a tőzsde! Az egy nagy rulettasztal, ahol vagyonokat lehet nyerni s veszteni.

Móricz Zsigmond

— A művészet, főleg pedig a szépirodalom, jórészt nem egyéb, mint hőskultusz, amely azoknak a fizikai vagy szellemi kiválóságoknak szól, amelyek egy bizonyos társadalmi fejlődési fokon az emberi magasabbrendűség tipikus képviselői. Oly korokban és állapotok között tehát, amikor a háború, a fegyverrel való értékszerzés az egyetlen vagy legfontosabb foglalkozási ág, a költő a csaták hőseit, a fegyvert forgató izomdíszpéldányt ünnepli az emberi faj csúcsaként: Sőt, mivel egy uralkodó osztály ideológiája még sokáig azután, hogy az az osztály elvesztette a teljes uralmat, a hatalmi egyedáruságot, uralkodik vagy legalábbis vezet a közfelfogásban, a költők oly korszakokban is, amikor már más termelési vagy vagyonosodási módok is, mint a háborúviselés, virulnak, ünneplik a csaták hőseit. Támogatja ezt a társadalomtudományi okot az a lélektani ok, hogy az izmaival, külső testi mivoltával viaskodó hős az emberi erőnek és hatalmasságnak sokkal konkrétabb, tehát könnyebben felfogható, tehát az emberek nagyobb tömegét megmozgató képviselője, mint például az erkölcsi nemesedésnek hőse, a szent vagy pláne a megismerés sárkányölője, a nagy gondolkodók és tudósok. Bármily sok ok szóljon azonban a csaták hőse mellett, a társadalmi fejlődés mégis ellenállhatatlanul hat a művészekre és írókra, úgy, hogy bizonyos időben ezek az emberi kiválóságnak más formáit is kezdik észrevenni, mint amilyenek az Achillesek vagy Toldi Miklósok, s más arénát is felfedeznek, mint amilyenek a csataterék vagy bajvivő porondok. Ily új hős és ilyen új aréna a pénzember és a börze. A fejlett kapitalizmus nemcsak szükségessé teszi a gazdasági értékek és igyekezetek e jelképes csataterét, de egyenesen ide tereli a legelszántabb energiáját s lelegevenebb észjárású embereket, tehát az idegrendszer és a szellem kiválasztott daliáit. S tényleg, aki csak futólag is megszemléli és megfigyeli a börzén és a börze körül nyüzsgő emberanyagot, az, hacsak nem a vakságig elfogult vagy maradi, okvetlen észreveszi, hogy ez egy magas szellemi katonamértékkel mért emberiség, az akaratnak és a számitó-képességnek valóságos gránátos hada. A dolgok eme állapota mellett mi sem természetesebb, mint az, hogy úgy a börze, mint millió, amiként a börzeember, mint regény-, novella-, vagy drámahős a haladó szellemű szépirodalomban, tehát a maradinak igazán nem nevezhető új magyar szépirodalomban is kedvelt jelenségek. Emberi sorsok és küzdelmek vagy egyének és széles rétegek emelkedése és bukása dől el az „ich geb” és „ich nehm” honában. Társadalmaink ormán, mint egy függő kertben, a királyi paloták, parlamentek, katedrálék, művészeti csarnokok sorában ott áll a börze épülete is. Az „emberi komédiának” ez is egyik elsőrangú színpada. A magyar irodalom természetes és üdvös fejlődését jelenti tehát, hogy a Vörösmarty történelmi, délibábokban úszó bajnokai, Arany János magyar alföldi vagy ázsiai pusztai levegőt lehelő eposzdaliái, Jókai regényesen idealista mágnásai és nemes fiai s Mikszáth talpraesetten reális, vidéki, földszagú kismesei után megjelenik benne a budapesti pénzvilág finoman vibráló idegzetű s szimatteli elméjű szerencse-csinálója: a börze-ember.

Szász Zoltán

egy idő óta, majdnem máig, a Színpad volt a legnyugtalanítóbb témám és gondolatom: I. erre a [Nyilatkozat írói terveiről] c. 1910. dec. 25-i cikkem és jegyzeteit. (III., ill. 373. l.) — Párizsban valami öt-hat esztendő előtt a börzén szerettem volna megkísérteni s megfogni a szerencsét: Az esetnek, amire Ady utal, sem a pontos idejét, sem a részleteit nem ismerjük.

Ady nyilatkozata, alaphangját, a börze fogalmának misztikus-szimbolikus megközelítését tekintve Ady pénz-verseivel rokonítható. A börzével

kapcsolatban l. még Ady Strófák a tőzsdéről és vidékéről. c., a NN 1903. ápr. 30-i számában megjelent cikkét. (AEÖPM IV. 79.)

49. *Ez nem rehabilitáció.* PF 1911. jan. 2. 3—4. 1. — Ady Endre

Cikkét Ady a Pesti Futár szerkesztőjének, Nadas Sándornak (1883—1942) a felkérésére írta. 1910. dec. 26-án Nadas a következő levelet küldte Adynak:

Kedves Bandi,

A Pesti Futárban Habár-számot akarok adni. Hallom, hogy Habár-mellettek vagy. Nagyon örülnék, ha ebben az ügyben a magyar állapotokról, bírák, ügyészek, hírlapírók és panamákról cikket vagy levelet írnál a Pesti Futárnak. Hétfőn, vagy kedden légy kegyes feladni a kéziratot.

Ölel

Nadas Sándor

József körút 20.

(Nadas levelét l. MTA Kézirattára. K 8/53.)

Az ügy, amelynek Nadas lapja következő heti számát szánta, Habár Mihály sajtópöre volt. Habár Mihály (1874—1958) újságíró, a Friss Újság akkori szerkesztője, 1909 őszén „A Wekerle—Kossuth kormány panamáí” címen röpiratot adott ki, amelyben jórészt a vezető lapok, a Pesti Napló, Az Újság, a Budapesti Hírlap, A Nap, a Népszava stb. korábbi közleményeire támaszkodva leplezte le az akkor már bukófélben levő koalíciós kormány különböző panama ügyleteit. A röpirat megjelenése után december végén előbb Wekerle Sándor miniszterelnök, majd Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter, Darányi Ignác földművelésügyi miniszter és Andrassy Gyula belügyminiszter, végül Kossuth Ferenc kereskedelmi miniszter és Szterényi József államtitkár rágalmazás címén külön-külön sajtópört indítottak Habár Mihály ellen. A hármast sajtópört több, mint egy éven keresztül élénken foglalkoztatta a közvéleményt. A vádlók érdekében dolgozó s Habár védekezését csaknem lehetetlenné tevő bíróság 1910 novemberében a Wekerle, decemberben a Kossuth—Szterényi-féle per kapcsán Habárt bűnösnek mondta ki, s összesen hét és fél havi börtönre ítélte. Habár elítélése után a sajtó egy része arról írt, hogy a bíróság ítéletével rehabilitálta a röpiratban megvádolt politikusokat. A sajtó másik része, melyhez véleményével Ady is csatlakozott, szembehelyezkedett e nézetekkel. Ilyen előzmények után került sor a harmadik per tárgyalására. A tárgyalás időpontját a bíróság 1911. január közepére tűzte ki. Nadas Sándor, akinek lapja kezdettől fogva számos cikkben állt ki Habár mellett, ez utóbbi időpont előtt kívánta a Pesti Futár Habár-számát kiadni. A jan. 2-án megjelent számban, amelynek élén Ady cikke áll, megszólalt maga Habár Mihály is, továbbá Gál Jenő, Habár védőügyvédje és Vázsonyi Vilmos, akit Nadas Adyhoz hasonlóan, szintén levelében kért fel nyilatkozattételre. A Pesti Futár Habár-száma mintegy előzetes tiltakozás kívánt lenni a bíróság várható ítéletével szemben. A jan. 16-i tárgyalás végül is Habár bocsánatkérő nyilatkozata után a vád elejtésével végződött.

Ady Habár melletti kiállításával kapcsolatban érdekes megemlíteni még, hogy Nadas Sándoron kívül három nappal később Szilágyi Sándor újságíró, ill. Habár védőügyvédje, Gál Jenő is egy Habár érdekében indítandó akcióban való részvételre szólította fel Adyt. A ránk maradt idevágó dokumentumokat, Szilágyi Sándor és Gál Jenő dec. 29-én Adyhoz írt s együtt elküldött leveleit (eredetijüket l. OSzK Kézirattára. Ady-hagyaték) alább közöljük:

I.

Kedves Bandi

Ma este véletlenül a Habár-ügyben felmerült perfidiákról diskuráltunk Szilágyi Oszkárval a Club-kávéházban. Ugyanekkor fölkelt a szomszéd asztaltól Dr. Gál Jenő ügyvéd úr, Habár Mihály védője. Én kértem őt, hogy írjon neked, hogy szóalj föl ezen ügyben te is. Ha te fölszólalsz, sok olyan ember is megmozdul, aki miránk mint szürke emberekre kevesebbet hallgatna. Mi — sokan — aláírásunkkal fognak csatlakozni Hozzád. Különben nem is szükséges, hogy többet írjak, te magadtól is undorodol Kossuthéktól. Zervusz [!] Sándor

2.

Igen tisztelt Mester

Mélyen tisztelt Uram

A mellékelt pár sor a magyarázata, hogy Önhöz fordulok Habár Mihály ártatlanul meghurcolt újságírónak az Ön egyik rajongó hívének érdekében. Az ország korhadt közéletének s romlott értelmiségünk alacsony felfogásainak áldozata ez a férfiú, akinek nemcsak személyeért, de az egyéniségében jelentkező tisztító eszméért érdemes síkra szállani. Az Ön avatott tolla, messzehangzó szava tisztelt Mester talán le fogja gyűrni a gyáva előítéletek falanxát és sokan leszünk, kik a tisztá munka becsülteért harcba megyünk az Ön szellemi vezérlete alatt. Kegyeskedjék velem közölni esetleges hajlandóságát s hogy hol és mikor tehetem személyesen tiszteletemet.

Igaz nagyrabecsüléssel kész szolgálja

Gál Jenő

Nem tudunk arról, hogy a Szilágyi Sándor, ill. Gál Jenő által tervezett akcióból lett volna valami. Az akció elmaradása minden bizonnyal a Pesti Futár néhány nappal később megjelent Habár-számával függött össze.

Ide Magyarország keletére . . . Ady 1910 őszét, szeptembertől december végéig Erdindszenten töltötte. — *Nagyváradon voltam fiatal lapszerkesztő:* Ady nagyváradai újságíróskodása idején (1900. jan.—1903. okt.) a Nagyváradai Naplónak volt előbb társszerkesztője (1902. jan. 1-től), majd 1903. jan. 10. és okt. 13. között felelős szerkesztője. Cikkében azonban korábbi időre, 1901 tavaszára utal, amikor a hetente megjelenő Nagyváradai Friss Újságnak látta el ideiglenesen a szerkesztői feladatait. — *Írtam egyszer egy kis cikket:* A cikk Egy kis séta címmel a Nagyváradai Friss Újság 1901. ápr. 22-i számában jelent meg. (L. AEÖPM I. 491.) — *Akkoriban néhány bátor, antiklerikális, szabad tollú újságíró került össze Nagyváradon:* A legjelentősebbek, akik az Egy kis séta írása idején Ady mellett Nagyváradon dolgoztak: Fehér Dezső, Biró Lajos, Lengyel Géza, Szűts Dezső és Várady Zsigmond, a neves nagyváradai ügyvéd, radikális publicista. — *Tizenhat vagy tizenhét kanonok külön-külön adott felhatalmazást a káptalan ügyészének, hogy indítson pert ellenem:* A nagyváradai káptalan tagjai — mint az a klerikális szellemű Tiszántúl 1901. ápr. 23-i számának egy kis cikkéből kiderül — már Ady cikke megjelenésekor elhatározták, hogy a cikket közlő „lapocskát . . . bűnvádi úton fogják tisztességre és igazmondásra tanítani.” A feljelentést, amelyet a káptalan minden egyes tagja, így többek között Belopotoczky Kálmán tábori püspök, Wolafka Nándor debreceni plébános és makariai városi püspök, Fraknói Vilmos püspök, történész, külön írt alá, a káptalan képviselőjében 1901. júl. 19-én nyújtotta be az ügyésznek Frankó Endre ügyvéd. A megindított sajtópör csaknem két évig húzódott el. Az 1901. dec. 18-án Nagy Ferenc kir. törvényszéki elnök

elnöklete és Csulyok Béla kir. törvényszéki bíró valamint Máthé György kir. törvényszéki albíró bíraskodása mellett sorra került főtárgyaláson Adyt háromnapos fogházra és mellékbüntetéséként tíz korona pénzbüntetésre ítélték. A tárgyaláson a vádat Nagy Géza királyi ügyész, a védelmet Dési Géza radikális szellemű ügyvéd képviselte. A törvényszéki ítélet ellen Ady és védőügyvédje felebezést nyújtott be, az ügy így átkerült a nagyváradi királyi ítélőtábla elé. Ez utóbbi helyen az 1902. máj. 27-i tárgyaláson helybenhagyták a törvényszéki ítéletet. Az ítélőtábla döntése ellen Dési Géza semmisségi panasszal élt, amit a tábla elfogadott, majd továbbított a Kúriához. A Kúria 1903. márc. 5-én a semmisségi panaszt elutasította, s Ady 1903. jún. 5-én a nagyváradi fogházban megkezdte büntetése letöltését. (Ady sajtóperére részletesen l. Hegedűs Nándor: Ady Endre nagyváradi napjai. Bp. 1957. Akadémiai Kiadó. 133—134., 144—149., 159—167., 173—175., 213—216., 224—225., 308—309., 330—332.) Sajtóperével s elítélésével Ady több írásában foglalkozik: Reflexiók egy följelentéshez. NN 1901. júl. 21. (AEÖPM II. 121.), A nagyváradi káptalan tisztessége. NN 1901. dec. 19. (AEÖPM II. 321.), Az ingyenélés. NN 1902. máj. 29. (AEÖPM III. 84.), A börtön filozófiája. NN 1903. jún. 9. (AEÖPM IV. 106.). — *Elütötték előlem az esküdtszéket, tanúkat, szakértőket meghívattatni nem engedtek*: Ady perének során nem merült fel, hogy a pert esküdtszéknek kellene tárgyalnia. Ennek nem lett volna jogi alapja, s ilyen kívánság a védelem részéről sem merült fel. Adyt tehát nem „ütötték el” az esküdtszékktől. Nincs adat arra sem, hogy a bíróság meghíúsította volna tanúk, szakértők kihallgatását, hiszen a védelem ilyenek megidézését nem kérte. A cikk fenti kitételei tehát Ady emlékeztetének rovására írhatók. — *Hervé*: l. A Szajna mellől. III. Hervé bűne c. BN 1906. júl. 22-i cikket és jegyzeteit. (AEÖPM VIII. 33., ill. 408.)

Ady cikkét teljes terjedelmében közli Hegedűs Nándor: i. m. 173—174.

50. *Az Asszony ellen*. V 1911. jan. 6. 1—2. 1. — Vezércikk — Ady Endre

Institut de France: a francia tudományos akadémia. — *Összeültek az osztályok öreg gyermekei . . s kimondták szótöbbséggel, hogy a Nő . . . nem méltó arra, hogy akadémikus . . . legyen*: Az esettel kapcsolatban Ady cikkének keletkezésével egy napon a következő rövid hír jelent meg a magyar sajtóban: „(A francia akadémia és a nők) Párizsból jelentik: Az Institut de France ma teljes ülést tartott, amelyen elhatározták, hogy a nők nem választhatók az intézet tagjai közé. E határozat Curie asszony jelöltsége ellen irányul.” (L. BH 1911. jan. 5. 13. — Irodalom és Művészet.) Cikke megírásához Adynak ez a híradás szolgáltatta az inspirációt. A francia akadémia határozata valóban Curie asszony jelölése, ill. megválasztása ellen irányult. A határozat meghozatalakor a francia akadémikusok körében már hosszabb ideje élénk viták folytak a nők, ill. Curie asszony megválaszthatósága körül, melyek átterjedtek a szélesebb nyilvánosságra, elsősorban a francia sajtóra is. A január elején hozott határozatot azonban, valószínűleg nem kevéssé a közvélemény nyomásának hatására, később minden bizonnyal megváltoztatták, mert a hónap végén megejtett választáson Curie asszony mégis egyike volt az akadémiai tagságra jelölt tudósoknak, sőt, miként az a választás eredményeként kiderült, végül mindössze egyetlen szavazat választotta el attól, hogy elfoglalhassa az akadémikus székét. (L. az utóbbira a Budapesti Hírlap részletes párizsi beszámolóját: O. K. [Osvát Kálmán]: A francia akadémia tagválasztása. BH 1911. jan. 29. 34.) — *Mostanában Londonban . . . körkérdéseket csináltak némely fürge lapok*: Hasonló körkérdést készített ebben az időben a Világ is: l. Nők a választójogról c. alatt nyolc magyar nő nyilatkozatát. (V 1911.

jan. 1. 34—36.) — *az utolsó francia Lajosok idejében*: a XVIII. sz. végén és a XIX. sz. első felében. — *Madame Curie-nek néhai férje*: Madame Curie (1867—1934) lengyel származású francia fizikus és kémikus. A rádióaktivással kapcsolatos kutatásaiért 1903-ban férjével, Pierre Curie-vel (1859—1906) és Henri Becquerellel együtt fizikai Nobel-díjat kapott. — *Noailles grófné*: I. az „A la manière de . . .” c. 1910. jún. 16-i cikk jegyzeteit. (325. l.) — *Séverine* (1855—1929): baloldali szellemű francia író és publicista. Valódi neve Rémy Caroline volt. — *nem kell verekedniök, mint angol nővéreiknek*: 1905-ben a nők választójogáért küzdő angol nőmozgalom (szüfrazsett mozgalom) tagjai korábban benyújtott petíciójuk semmibevevése után tüntető menetben kívántak a parlament elé vonulni, hogy átadják követeléseiket tartalmazó kérvényüket. A rendőrség azonban még mielőtt a tüntetés elérte volna a parlamentet, brutális módon rátámadt a menetre, ütlegelte, földre tiporta a résztvevőket, s közülük mintegy hatszázat letartóztatott. A letartóztatottakat később közönséges bűnösökként ítélték el s vetették börtönbe. Az eset jelentős felháborodást váltott ki szerte az akkori civilizált világban.

A nőkérdéssel kapcsolatban I. még Ady A varrólányok c. NN 1903. ápr. 1-i (AEÖPM IV. 60.), a Madame Kaufmann pöre c. BN 1905. jan. 18-i (AEÖPM VI. 22.), az A Szajna mellől. II. Olymp de Gouges c. BN 1906. júl. 5-i (AEÖPM VIII. 17.), a Párizs, az Asszony-város c. PN 1909. jún. 18-i (AEÖPM IX. 347.) és a Jegyzetek a Szajna mellől. III. Dupont úr kérdése c. 1910. ápr. 24-i cikket (47. l.).

A francia nők akadémiai tagságának kérdésével Ady már két évvel korábban is foglalkozott egyik írásában: I. a Jönnek az asszonyok c. PN 1909. febr. 25-icikket. (AEÖPM IX. 310.)

51. *Ficánkol a parlament.* V 1911. jan. 19. I — 2. l. — Vezércikk — Ady Endre

A cikk hátterében a képviselőház jan. 18-i ülésének eseményei állnak. Az ülésen az Osztrák—Magyar Bank 1910 végén lejárt szabadalmának megújítása, ill. az önálló magyar jegybank felállítása körül folyt a vita. A kérdés jan. 11-én került a képviselőház elé, ahol az ügy tárgyalása során a jan. 18-i ülésen botrányos jelenetekre került sor. Nem elképzelhetetlen, hogy az esetnek Ady, aki ekkor Pesten tartózkodott, személyes tanúja volt, s így az inspirációt cikkéhez közvetlen élményeiből merítette. A cikk megírására alkalmat adó eseményekről Ady cikkével való összefüggéseik érzékeltetésére közöljük a V tudósítását a képviselőház szóban forgó üléséről:

Vihar a Házban
— A türelmetlen kormánypárt —

Budapest, január 18.

A csöndes bankvitát ma váratlanul megzavarta a kormánypártnak az a része, amely már kezdettől fogva indokolatlan türelmetlenséggel kísérte az ellenzék mostani akcióját. Háromnegyed kettőre járt az idő, amikor gróf Somsich Tihamér befejezte fölszólalását, és ekkor Mádi-Kovách János Justh-pártira került volna a sor.

Mínthogy interpellációs nap volt, két óraker amúgy is félbeszakadt volna a Ház ülése, ezért az ellenzék és maga Kovách János arra kérte a többséget, hogy holnap mondhassa el beszédét. Berzeviczy Albert elnök hajlandó lett volna megadni az engedelmet, de a kormánypárt egy része ellenszegült. Az elnök erre elrendelte, hogy föllállással szavazzanak, de eközben Justh János a határozatképesség megállapítását kérte.

Ekkor már viharos volt a hangulat, és a nagy zajra a terembe siettek a folyosókon tartózkodó munkapárti honatyák. Berzeviczy Albert a zaj

lecsillapultával kijelentette, hogy Justh János kérelme indokolatlan és *újból elrendelte* a szavazást. A második szavazásnál már azok a kormánypárti képviselők is részt vettek, akik csak utóbb jöttek a terembe, ami miatt újból kitört a vihar. Ivánka Imre és gróf Batthyány Pál sértő szavakat kiáltottak a jobboldal felé, és Justh Gyula is részt vett a hangos méltatlankodásban. A kormánypárt sem ült nyugodtan a helyén, és onnan is a legválogatottabb kifejezések röpöködtek a túlóldalra. Dániel Gábor fölugrott a helyéről, és öklével fenyegette a Justh-pártot, ahonnan erre Sümegi Vilmos előkapta a zsebkendőjét és Dániel felé integetett. Pál Alfréd ekkor így kiáltott Sümegi felé:

— Olyan piszkos ez a zsebkendő, mint a gazdája!

Erre azután teljes lett a fölfordulás. A Justh-párt tombolt, vihar zúgott végig az egész Házon, miközben az ellenzék folyton így kiáltozott:

— *Ezt még megtoroljuk!*

A zűrzavar alatt Justh János aláírásokat gyűjtött *zárt ülésre*, és mielőtt Mádi-Kovách beszédbe foghatott volna, az ívet átadta az elnöknek, aki elrendelte a karzat kiürítését.

Amíg a közönség kifelé indult, újabb affér támadt Hieronymi Károly kereskedelmi miniszter és a néppárti Zboray Miklós között. Zboray az általános fölfordulás közepette, amikor az egész ülésterem ideges és izgatott volt, odament Hieronymi miniszterhez, és arra kérte, hogy — több község vásártartási jogát vonják össze. A miniszter — hír szerint tréfásan — elutasította kérelmével, mire a néppárti fiskális így kiáltott:

— *Paraszt, paraszt!*

Zboray Miklós nemhiába volt ügyvédsegéd — Polonyi Géza irodájában. Persze, hogy mind Pál Alfréd, mind Zboray Miklós afférjának folytatása lesz. (V 1911. jan. 19. 3.)

A mágnás leköpi a dzsentrit, a dzsentri leköpi a polgárt, a polgár a parasztot s a paraszt a kutyát: I. erre még a Goga Octavian vádjai c. 1913. máj. 16-i cikket az AEÖPM megjelenés alatt levő XI. kötetében. — *Auvergne:* hegyes vidék Franciaország középső részén. Lakóit erős és erőszakos, nyers emberekként tartották számon. — *Egy kuruckodó a magyar republikát csinálja:* Ady Nagy Györgyre céloz, aki ez időben lépett fel köztársasági eszméivel s alapította meg Habsburg-ellenes köztársasági pártját. (L. a Szelid, új jegyzetek. I. A magyar Provence c. 1912. jan. 20-i cikk jegyzeteit. 503. l.) — *Adalbert, a híves, kőbor, pénzes cigányvajda:* Quek Adalbert, aki harmincöt tagú cigánykaravánjával 1911. jan. 14-én érkezett Trieszten keresztül Budapestre, s ott eladó épületek után érdeklődött. A szokatlan jelenségre felfigyelt a rendőrség is, de a cigányok letartóztatásuk után hitelesen igazolták, hogy mintegy 200 ezer korona értékű pénzüket Európa nagyvárosaiban becsületes úton, művészi ötvösmunkák készítésével keresték. A karavánról s annak budapesti epizódjáról a Világ jan. 16-i száma (12. l.) terjedelmes cikkben számolt be.

A magyar parlamentről hasonlóan ír Ady A sajtó és a parlament c. NN 1902. okt. 10-i (I. AEÖPM III. 150.) valamint Szelid, új jegyzetek c. 1912. ápr. 17-i és máj. 16-i cikkeinek III., ill. I. részében. (L. 184., ill. 194. l.)

Mj: J (79.)

52. *Városos Magyarország.* V 1911. febr. 7. 4—5. l. — Ady Endre

epidémia: járvány, ragály. — *Am most jön valami komolyabb dolog:* a népszámlálás: A népszámlálás, amit Ady említ, 1910. dec. 31-én zajlott

le. Részletes eredményeit 1912 végétől tette közzé a Központi Statisztikai Hivatal (I. A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi Népszámlálása. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 42—44. köt. 1912-1914.), de várható, főleg népesedési, városiasodási adataival már 1911 elején gyakran foglalkozott a sajtó. — *Egy francia író bizarr elképzelése* . . . Nem sikerült kideríteni, hogy Ady kire céloz. — *Debrecen telekkönyveiben román pénzüintézetek súlyos bejegyzései*: A századelőn a román bankok kedvezőbb hitelfeltételeit felhasználva román földbirtokosok jelentős mennyiségben vásároltak földet Debrecen környékén. A jelenségről csaknem azonos szavakkal ír Ady A magyar városok c. 1902. aug. 1-én megjelent cikkében. (L. AEÖPM III. 119.) — *Aradon Tisza István számára egy fogadtatást díszesen rendezhetnek naiv körök*: Ady valószínűleg 1910 tavaszára céloz, amikor Tisza a jún. 1-én sorra került választásokkal kapcsolatban az aradi Munkapárt jelöltjeként többször járt Aradon. — *Marat, Jean-Paul* (1743—1793): a francia forradalom egyik legradikálisabb vezéralakja. Következtesen fellépett a forradalom megalkuvó elemeivel, a girondistákkal szemben. Jelentős része volt a jakubinus diktatúra megteremtésében. — *Briand, Aristide* (1862—1932): francia államférfi, 1909 júliusától 1911 februárjáig miniszterelnök. Kezdetben a francia szocialista párt tagja, majd kizárása után, 1906-tól különböző polgári csoportosulásokhoz csatlakozott. Ettől kezdve erőlyesen fellépett a munkásmozgalom ellen. — *Guesde, Jules* (1845—1922): francia szocialista politikus, nagyhatású szónok és publicista. Egyik alapítója volt a francia Munkáspártnak, s vezető szerepet töltött be a II. Internacionáléban. A 70-es évek végétől a marxizmus híve és propogátora, a század elején azonban revizionista, kispolgári nézetek jelentek meg gondolkodásában. A világháború idején szocialisoviniszta. — *Jaurès, Jean* (1859—1914): a francia és a nemzetközi szocialista mozgalom egyik vezetője, a Francia Szocialista Párt és a l'Humanité megalapítója. Kiváló szónok és publicista. Szenvedélyesen lépett fel a reakciós erők, a gyarmatosítás, később a militarizmus ellen. Antimilitarista eszméiért a világháború elején megölték. Bátor kiállásáért halálakor Ady Emlékezés nagy halottra című versében ünnepelte. — *A nemzetiségekkel való nagy békülékenység*: 1910 júliusa és szeptembere között Tisza István Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök hozzájárulásával részben belpolitikai, de főleg külpolitikai céloktól vezérelve tárgyalásokat folytatott a Román Nemzeti Párt vezetőivel a magyarországi román nemzetiségekkel való kiegyezés érdekében. A tárgyalások az álláspontok összeegyeztethetlensége miatt szeptemberben eredmény nélkül megszakadtak. — . . . már a legkultúrátlanabb, pópás, nemzetiségi tömegekkel akarnak az ő fejlődésükre . . . történi: Ady a magyar kormányok gyakran alkalmazott választási fogására utal, arra ti., hogy a kormányok a választások előtt a politikailag elmaradott nemzetiségi tömegek megvesztegetésére alapítva a várhatóan a kormánypártra szavozó nemzetiségi területeken növelték, az ellenzéki területeken pedig csökkentették a választókerületek számát.

A magyar városok fejlődése, az ország demokratizálódásában, kulturálódásában játszott szerepük nagyváradi újságíró kora óta foglalkoztatta Adyt. A problémát számos cikkében érinti: I. A hétről. (NN 1902. márc. 2. AEÖPM III. 9.); Ha a város utazik (NN 1902. ápr. 13. uo. 43.); A kultúra ígéretei — A magyar városok — (NN 1902. júl. 25. uo. 114.); A nemzeti főváros — Herosztrateszi munka? — (NN 1902. júl. 29. uo. 117.); A magyar városok — A zsíros város — (NN 1902. aug. 1. uo. 119.); Várad és Debrecen — Válasz egy apológiára — (NN 1902. aug. 13. uo. 124.); Városépítő népek (1906. máj. 4. AEÖPM VII. 223.); Mágusok és püspökök uradalma. (BN 1908. márc. 26. VT 257.); A regény romlása. (1911.

nov. 12. l. 155.); Ünneprontás (1911. nov. 30. l. 162.). Nem véletlen, hogy Ady ez időben tervezett regénye (I. a [Nyilatkozat írói terveiről] c. 1910. dec. 25-i cikket és jegyzeteit. III., ill. 373. l.) is az egyik magyar város, Nagyvárad fejlődéséről, polgárosodásáról szólt volna.

Mj: J (123.); Isz (209.); Na (206.)

53. *A nagykövet úr.* V 1911. febr. 26. 3—4. l. — Ady Endre

[*] Eredetiben: küldöttek

[**] Eredetiben: privilégiumokról

gróf Széchen: Széchen Miklós gróf (1857–1926). 1901-től 1911 elejéig az Osztrák—Magyar Monarchia vatikáni nagykövete és meghatalmazott minisztere. 1910 őszén, amikor Rudolf Khevenhüller—Metsch gróf (1844—1910), a monarchia addigi párizsi nagykövetének halála miatt a párizsi követség élére új személyt kellett kinevezni, a monarchia vezetői őt s Karl Emil Fürstenberget jelölték a párizsi követi posztra. Kettejük nevét a monarchia jelezte a francia kormánynak azzal a céllal, hogy kipuhatolja, ez utóbbi kit látna szívesebben Párizsban a monarchia képviselőjében. A francia válasz meglehetősen egyértelműen szólt Széchen mellett. Indoklásában a francia kormány azzal érvelt, hogy az osztrák származású diplomaták alig titkoltan ellenszenveznek a francia demokráciával, s tüntetően tartanak kapcsolatot a royalista érzelmű francia arisztokráciával. Széchen Miklós személyében a francia kormány egy másfajta magatartásra érzett bizonyos garanciát. Bécsben végül is figyelembe vették Párizs kívánságát, s 1911 elején Széchent bízták meg a párizsi nagykövetség vezetésével. (A francia kormány véleményének ezt megelőző kipuhatolásáról s a francia kormány álláspontjáról a magyar sajtó is beszámolt. L. Az új párizsi nagykövet. A kinevezés kulisszatitkai. Az Est 1910. dec. 10. 6.) Párizsi tiszt-ségét Széchen a világháború kitöréséig töltötte be. — *kvirindli:* olasz államhatalmi; a római Quirinal halmon 1574-ben épült pápai palota után, amely 1870-től az olasz király lakhelyéül szolgált. — *Faubourg-St.-Germain:* Párizs előkelő arisztokrata negyede. — *Franciaország külügyminisztere:* Pichon, Stephen (1857—1933). 1906-tól 1911. febr. 25-ig viselte a külügyminiszteri tárcát. Mint Ady cikkéből kiténik, álláspontja Széchent illetően eltérő lehetett a francia kormány egészétől. — *Bertie, Francis Leveson* (1844—1919): 1903-tól Anglia római, 1904-től 1918-ig párizsi nagykövete. — *VII. Edward:* (1841—1910): 1901-től 1910-ig Nagy-Britannia és Írország királya. Jelentős szerepe volt az angol—francia antant létrehozásában. — *A Vatikán nunciust úgy dobták ki Párizsból, mint egy nevelletlen, betolakodott vendéget:* L. erre az „Ite missa est”. II. A pápa és a börze c. BN 1906. dec. 19-i cikket és jegyzeteit (AEÓPM VIII. 134., ill. 465. l.). — *Maria Antoinette* (1755—1793): Mária Terézia és I. Ferenc német-római császár lánya, XVI. Lajos francia király felesége. A francia forradalmi törvényszék ítélete alapján ellenforradalmi szerepe miatt kivégezték.

Mj: Pn (305.)

54. *A Jóhai embere.* Kézirat. Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 6 oldalszámozott fólió, 170×210 mm. Aláírás: Ady Endre. A cím fölött Ady írásával: Figyelő. Ettől jobbra idegen kéztől ceruzával: petit v. Az OSzK tulajdonában.

Megjelent: Ny 1911. ápr. 16. 792—793. l. — Figyelő. — Ady Endre

Közlésünk a kéziratot követi, az egységesség kedvéért azonban ezt is mai helyesírással adjuk. Eltérések a kézirat és a Nyugat szövege között:

		<i>Kézirat:</i>	<i>Nyugat:</i>
1. bek.	11—12. sor:	úgy . a ki	úgy . aki
2.	11.	új	új
3.	3.	új . állítják hogy hiu hajlott koru	új . . . állítják, hogy hiú . hajlottkorú
3.	6.	szavu	szavú
3.	11.	Jókai-fantáziának	Jókai-fantáziának
4.	4—5.	új és új . ifjúsága	új és új . . ifjúsága
4.	8.	Újból	Újból

Törlések, javítások a kéziratban:

1. bek.	2. sor:	Apponyi (A név után beszúrva: <i>Albert</i>)
1.	3.	Albert is, (A vessző után beszúrva: <i>sőt különösen</i>)
1.	5.	utánzókat (Az <i>ó</i> helyén eredetileg <i>a</i> ; ez áthúzva, fölé írva: <i>ó</i>)
1.	7.	Argonautes (Az <i>o</i> helyén eredetileg <i>e</i> ; ez törölve, fölé írva: <i>o</i>)
1.	10.	lemásolóját (Az első <i>á</i> után 2—3 betűnyi olvashatatlan törlés; beszúrva: <i>so</i>)
2.	4—5.	szép élet (A kiemelt szövegrész után beszúrva: <i>ez az élet</i>)
3.	2.	váratlan, (A vessző után beszúrva: <i>meglepő</i> .)
3.	10.	kurta-nemes, (A vessző után beszúrva: <i>kálmvista</i>)
4.	2.	csinálta (A szó után előbb egy betű olvashatatlannul, majd ettől jobbra egy <i>u</i> törölve. A két törlés közé beszúrva: <i>s</i>)
4.	4.	Jókai (A <i>J</i> felső része erősebb vonásokkal utána javítva)

A kézirathoz képest a következő maitól eltérő helyesírási sajátosságokat javítottuk:

		<i>Cím:</i>	<i>Kéziratban:</i>
1. bek.	11—12. sor:	embere	embere.
1.	12.	úgy . . aki	úgy . . . a ki
1.	13.	különb	külömb
1.	13.	regényhős	regény-hős
2.	2.	szabad, s	szabad s
2.	11.	új	új
2.	12—13.	élte, s . . különben	élte s . . különben
3.	1.	magát, és	magát és
3.	3.	új . . állítják, hogy hiú . korú	új . . állítják hogy hiú . koru
3.	6.	szavú	szavu
3.	7.	ideakupec	idea-kupec
3.	8.	életstilizáló	élet-stilizáló
3.	9.	önmagát, s	önmagát s
3.	10.	kurta nemes	kurta-nemes
3.	11.	Jókai-fantáziának	Jókai-fantáziának
3.	12.	Apponyiakat, s	Apponyiakat s
4.	4.	à la . . sokáig —, fog	à lá . . sokáig — fog
4.	4—5.	új és új . ifjúsága	új és új . ifjúsága
4.	8.	Újból	Újból

1911 elején a budapesti egyetem jogi karán a kar régi kívánsága szerint sor került a közjog és közigazgatási tanszék mellett a magyar köz-

jog párhuzamos tanszékének megszervezésére. Az újonnan létesült tanszék élére a kar gróf Apponyi Albertet (1846—1933), a Függetlenségi Párt neves politikusát, a magyar közjog kitűnő ismerőjét kívánta meghívni. Apponyi meghívása mellett a kar márc. 29-i ülésén döntött, s az ekkor született határozatot az egyetemi tanács fel is terjesztette miniszteri jóváhagyásra. Kiszivárgott hírek azonban már ekkor sejtették, hogy Bécs nem nézné jó szemmel az ellenzéki Apponyi egyetemi tanárságát, s meghívása esetén nem adná meg a kinevezéshez szükséges királyi megerősítést. A kiszivárgott hírek alaposnak bizonyultak. Az ügy így hosszan elhúzódó bonyodalmat váltott ki, amivel a sajtó, sőt a képviselőház is többször foglalkozott. A Világ pl. két alkalommal is, márc. 30-án és dec. 28-án, terjedelmes cikkben tárgyalta a kérdést. Ady cikke nyilván a márc. 29-i kari ülés után és alkalmából íródott. Ekkor értesülhetett, talán épp a Világ márc. 30-i cikkéből, a Párizsból akkor hazatért Ady az ügy részleteiről.

Apponyi kinevezése kérdésében végül is Bécs álláspontja érvényesült. A Közoktatásügyi Minisztérium az udvar reagálásra való tekintettel visszautasította Apponyi meghívását, majd 1912 májusában hozzájárult ahhoz, hogy a kar Nagy Ernő kolozsvári tanárt hívja meg. Ez utóbbit 1912 augusztusában nevezték ki az új tanszék vezetőjévé.

„*Le vent est fort, la marée haute* . . . : „Erős a szél, dagály van, hagyjuk el a partot. Legyünk az új Argonauták, kik eszmékkel kereskednek.” Nem sikerült kideríteni, hogy az Ady által idézett szöveg milyen műből való. — *Kalksburg*: falu Hietzing alsó-ausztriai kerületben, Bécs közelében, híres jezsuita nevelőintézettel. Apponyi az intézetben végezte alsó és középfokú iskoláit. — „*commerce d’Idéal*” az eszmékkel való kereskedés. — *Származása, élete, ifjúsága, kezdése* . . . A Habsburg-párti s a Habsburgokat készségesen kiszolgáló nagybirtokos családból származó Apponyi változatos politikai pályát futott be. 1872-ben mint Deák-párti képviselő lépett fel a magyar közéletben, majd a Sennyei-féle konzervatív alakulathoz csatlakozott. 1878-tól a fúzió miatt a kormánypartból kilépett s ellenzékbe vonult politikusok, később valamennyi ellenzéki párt vezére. 1899-ben odahagyva az ellenzékét, tagja lett a kormányzó Szabadelvű Pártnak, de 1903 végén ismét az ellenzékhez csatlakozott. 1904 végén belépett az Ellenzéki Pártok Szövetségébe, s még ugyanazon évben a Függetlenségi Pártba, melynek a világháború végéig egyik vezére lett. 1906 áprilisától 1910 januárjáig a koalíciós kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere, s mint ilyen, nevéhez fűződik a nemzetiségek fokozott elnyomására irányuló iskolatörvény keresztülvitele. Politikai szereplését, különösen minisztersége idején, cikkeiben Ady számos alkalommal élesen támadta. Ez utóbihoz képest mindenképp feltűnő a jelen cikk Apponyival kapcsolatos szelíd, megértő, csaknem szeretetteljes hangja, amit csak részben s kisebb részben magyaráz az, hogy ezúttal maga Apponyi is áldozatává vált Bécs mindenfajta ellenzékiességgel, társadalmi haladással szemben fellépő reakciós politikájának. A cikk hangváltásának magyarázatát ugyanis minden bizonnyal nem annyira ebben a körülményben kell keresnünk, hanem inkább abban, hogy Ady időközben, 1909 tavaszán, ill. nyarán, személyesen is kapcsolatba került Apponyival. Okot erre az akkor már öt éve végzett Ady Lajos tanári kinevezésének elhúzódnása adott, amit Ady családja s maga Ady is annak tulajdonított, hogy a hivatalos kultúrpolitika képviselői így kívánják megbosszulni Ady radikális politikai elveit. Ady, hogy öccse helyzetén segítsen, 1909 elején levelet írt Apponyinak, kérve egyrészt, hogy az általa képviselt elvek miatt családjá tagjai ne kerüljenek hátrányos helyzetbe, másrészt közbenjárását öccse kinevezésében. Ady levelére Apponyi — Ady mindkét kérésének teljesítését ígérve — máj.

1-én sajátkezűleg válaszolt Adynak (l. AEVI, 257.), majd a soron következő tanév kezdetére kienveztetette Ady Lajost az egyik pesti állami gimnáziumba. Apponyi gesztusát Ady élszóban kívánta megköszönni, ezért, valószínűleg nem sokkal az új tanév beindulása előtt, felkereste hivatalában Apponyit, aki — mint Ady Lajos írja — „hosszan elbeszélgetett vele irodalmi kérdésekről” (L. Ady L., 131.) Hogy ez a beszélgetés s nem kevésbé Apponyi személye mély benyomást gyakorolt a költőre, jelzi Adynak az a beszélgetést követően Apponyira tett, ugyancsak Ady Lajos által feljegyzett kijelentése, hogy „Egy nyugat-magyarországi katolikus magánban, még ha Kalksburgban nevelték is, tizszer annyi a kulturáltság és megértés, mint egy frissen gyártott kálvinista grófban. . .” (L. uo.). Aligha kétséges, hogy az Apponyival való személyes találkozáskor támadt benyomás tartós hatása volt Adyban, s hogy ennek nyomán ismét felidéződött Adynak az a más vonatkozásban már nem egyszer táplált illúziója, mely az elválasztó osztályhatárok s mélyreható elvi ellentétek dacára is, mintegy ezek felett, elképzelhetőnek vélte az emberi kapcsolatok megvalósulását. (L. erre Király István: Ady Endre. Bp. 1970. Magvető K. I. 658—659.) Bizonyosra vehető, hogy ez az Apponyival kapcsolatban is kísérő illúzió volt elsődlegesen az, amely másfél évvel később cikke írásakor meghatározója lett a cikken végigvonuló visszafogott, tárgyias hangnemnek. — „*qui font commerce d’Idéal*”: kik eszmével kereskednek. A cikk Jókaira s a Jókai-hősök továbbélésére vonatkozó részeire l. még Ady két és fél évvel korábban írt, a BN 1908. okt. 8-i számában megjelent Jókai-emberek c. cikkét. (AEÖPM IX. 273. l.)

Mj: J (41.)

55. *Három arisztokrata buhás.* (Porto-Riche, Bataille, Bernstein). Kézirat. Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 7 oldalszámozott fólió 170 × 210 mm. Aláírás: Ady Endre. A cím fölött Ady kézírásával a rovatcím: Figyelő. Ez előtt Osvát Ernő ceruzairásával: petitv. A PIM tulajdonában. Megjelent: Ny 1911. ápr. 16. 796—797. l. — Figyelő. — Ady Endre Közlésünk a kéziratot követi, az egységesség kedvéért azonban ezt is mai helyesírással adjuk. Eltérések a kézirat és a Nyugat szövege között:

	<i>Kézirat:</i>	<i>Nyugat:</i>
1. bek. 1. sor:	revue-knél	revueknél
1. 8.	ujat	újat
1. 10.	Urísten	Úrísten
2. 5.	fáradt, rossz	fáradt rossz
3. 3.	uj	új
3. 5.	uj	új
4. 1.	d’Amour”	d’Amour,”
4. 5.	szomorúságában	szomorúságában
5. 4.	ügy	ügy
5. 6.	könnyes se . . ujakat,	könnyes, se . újakat
5. 8.	„ fiuk	fiúk

Törlések, javítások a kéziratban:

		Alcím: (Porto (A második o után egy r törölve)
1. bek. 6. sor:	álló. (A szó után a kéziratban új bekezdés, de Z-jellel jelölve, hogy a folytatás ugyanazon bekezdésbe szedendő)	
1. 10.	maga (Eredetileg: még; ez törölve, fölé írva: maga)	
2. 2.	olvashatta (A szó után valószínűleg egy vessző törölve)	
2. 3.	finom (A szó után törölve: M)	

2. bek. 9. sor: hogy (A szó után törölve: *a*; utána írva: *a*)
 3. 2. esküsznek (A szó után beszúrva: *annyian*)
 4. 3. senkifi (A szó előtt egy rövidebb szó részben olvashatatlanul törölve. A szó vége: *fi*)
 4. 4. magában (A 4. fólió utolsó szava. A fólió alján az oldalszám előtt erős olvashatatlan törlés)
 4. 5. emberi és (A kiemelt szövegrész után beszúrva: *maró*)
 4. 7. e (Eredetileg: *emberiség*, majd az *i* erősen törölve)
 5. 1. e (Eredetileg: *ez*, majd a *z* törölve)
 5. 1. mondtam e (A kiemelt szövegrész után beszúrva: *külömben*)
 5. 6. ujakat, (A vessző fölött apró olvashatatlan törlés)
 5. 13. meggyőződésesebb, (A vessző után beszúrva: *szenvedőbb*)

A kéziratához képest a következő maitól eltérő helyesírási sajátosságokat javítottuk:

	Főcím: bukás	Kéziratban:
1. bek. 1. sor:	Párizs . revüknél	bukás. Páris . . revue-knél
1. 7.	szóról szóra	szóról-szóra
1. 8.	újat	ujat
1. 10.	Úristen	Uristen
2. 2.	olvashatta, s	olvashatta s
2. 7.	végzetdrámát	végzet-dramát
2. 10.	Sardou-knál	Sardouknál
3. 3.	új	uj
3. 5.	új	uj
4. 4.	illúzióját	illuzióját
4. 5.	szomorúságában	szomorúságában
4. 6.	benne, s	benne s
5. 1.	külömben	külömben
5. 3.	ijesztő	ijesztő
5. 4.	úgy bohózatíró	ugy . . bohózat-író
5. 6.	könnyes, se . ujakat	könnyes se ujakat
5. 8.	gyűjtanak . fiúk	gyujtának . . fiuk
5. 10.	elértük, s . legalábbis	elértük s . . legalább is

Cikkét Ady valószínűleg Párizsból küldte haza, ahol jan. 24-től márc' végéig tartózkodott.

Porto-Riche, Georges de (1849—1930): francia költő és drámaíró. Színműveinek kizárólagos témája a szerelem, a férfi és a nő kapcsolatának problémái. *Le vieil homme* (Az öregember) c. színművét 1911 elején mutatták be Párizsban. — *Bataille*: 1. a Molnár Ferenc színpada c. 1910. dec. 16-i cikk jegyzeteit. (368. l.) — *Bernstein*: 1. a Lucien (Binet-Valmer regénye) c. 1910. aug. 1-i cikk jegyzeteit. (332. l.) — *Porto-Riche* „*Le Vieil Homme*”-járól Szini Gyula írt áradozva: Szini Gyula cikke Porto-Riche címmel a Nyugat 1911. márc. 1-i számában (417—423. l.) jelent meg. — *Sardou, Victorien* (1831—1908): Európa-szerte nagy sikereket aratott francia drámaíró. Sikereiben döntő szerepe volt bravúros drámatechnikai tudásának. Kezdetben főleg könnyed vígjátékokat írt, amelyekben a társadalmi szatírárt ügyesen olvasztotta össze a szerelmi drámával. Később inkább tragédiái és társadalmi drámái keltettek feltűnést. — *Bernstein afférvját most Budapest ellenőrizheti: ez a darab megbukik* . . . : A darab, amelyről Ady beszámol, Bernstein *Après moi* (Utánam) c. színműve, amelyet Párizsban a Comédie Française mutatott be. A mű előadásai alatt antiszemita és nacionalista

elemek a színházban és a színház körül heves tüntetéseket szerveztek a zsidó származású és katonaszökevény Bernstein ellen. Az utcai tüntetők a tricolor alatt vonultak fel, a hadsereget és Franciaországot éltették, s „Le a katonaszökevényekkel!” jelszavakat kiáltottak. A darabot végül is a febr. 28-i előadás után a tüntetések miatt le kellett vonni a műsorról. Bernstein művét ápr. 8-án mutatta be a Vigszínház. — *dezentor*: katonaszökevény. — „L'Enfant d'Amour” A szerelem gyermeke. Bataille darabját 1911. febr. 27-én mutatták be a párizsi Porte-Saint-Martin színházban.

Mj: VT (266.); Ai (323.)

56. *Hirtelen, rövid szentenciák.* Ny 1911. máj. 1. 900–901. l. — Figyelő.
— Ady Endre

(*Sok jó rokkant ember*)

morituri-nép: halálba menő nép. — *annyi bizonyos, hogy hamarosan másképp lesz itt minden-minden*: Az új eljövételének, a változásnak e hite Ady több ez idő tájt irt verséből is kicsendül: 1. Az új Kisértet (1910. dec. 25.), Történelmi lecke fiúknak (1911. dec. 24.), Csaba új népe (1911. dec. 24.) — *Zrinyi Péter* (1621–1671): A Wesselényi Ferenc-féle Habsburg-ellenes nemesi összeesküvés egyik vezetője. 1670 tavaszán hosszas habozás után az országot mindinkább megszálló császári hatalommal szemben felkelést robbantott ki, de a felkelés leverésére érkező császári seregek közlekedtére ellenállás helyett Bécsbe sietett kegyelemért. 1671 áprilisában Bécs-űjhelyen kivégezték.

(*Ama kellemetlen probléma*)

A demokrácia igazán nem hozott boldogságot soha és sehol: A demokráciáról hasonló gondolatot fogalmaz meg Ady Petőfi nem alkuszik c. 1910. jún. 10.–aug. 25-i tanulmányában (75. l.) és Disputa c. 1912. febr. 1-i cikkében. (177. l.)

(*Az akaratlan forradalmárok*)

Bródy Sándor lapja: A Jövendő c. irodalmi hetilap. 1903. és 1906. között jelent meg. Adynak több írását közölte. — *Regnum Marianum*: Mária országa. A katolikus vallás egyeduralmát célzó állameszme, amelyet az ellenreformáció idején a jezsuiták dolgoztak ki. Alapelve szerint Magyarországot I. István Szűz Máriának ajánlotta fel, aki ezáltal az országot védnöke s egyben tulajdonképpen uralkodója is. — *approbált*: jóváhagyott. — *a lelkeink fölött örökös miniszter mostanában mindig olyan . . .*: Ady cikke írása idején Zichy János (1868–1944), a katolikus társadalmi mozgalmak egyik vezető személyisége, az Országos Katolikus Szövetségnek és több más katolikus egyesületnek elnöke volt a vallás- és közoktatásügyi miniszter. Tárcaját korábban, 1906–1910 között Apponyi Albert (l. A Jókai embere c. 1911. ápr. 16-i cikk jegyzeteit) töltötte be. — *dominikánus szuverénüllyel*: A 13. sz. elején a nyugat-európai eretnekek visszatérítésére alakult dominikánus rend vezető szerepet játszott az inkvizícióban. — *furcsa, kereszties élet készülődik most nálunk*: Az 1910-es évek elején különösen megélenkült a magyarországi katolicizmus tevékenysége. A különböző katolikus társadalmi szervezetekben, a legényegyletekben, a patronázs-egyesületekben, a Katolikus Népszövetségben, de különösen a Mária-kongregáció szervezeteiben féltelen klerikalizmus dúlt, mely helyet követelt magának a közéletben, s mindinkább áthatotta az iskolák szellemét is. (L. a Disputa c. 1911. nov. 16-i és az Új, szelíd jegyzetek. Az Apponyi orációja c. 1911. nov. 17-i cikk jegyzeteit. 424., ill. 426. l.) A „harcias katolicizmus” jelző,

melyet cikkében Ady is használ, a klerikalizmus lázas térhódítási tevékenységének jellemzésére gyakran használt kifejezés volt az ekkori újságírói gyakorlatban.

Mj: III. r. FL (83.)

57. *Előszó.* 1911 tavaszán [ápr. vége—máj. 10. között]. Ady Endre: Vallomások és tanulmányok. (Bp.), 1911. (Nyugat könyvtár. 29—30. sz.) Nyugat Irodalmi és Nyomdai Rt. 3. l. A kötet más borítéklappal újra megjelent: Bp., 1918. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. — Ady Endre

Ady még 1910 végén egyezett meg a Nyugat könyvtár szerkesztőivel, Fenyő Miksával és Hatvany Lajossal, hogy tanulmányaiból összeválogat egy füzetre valót a Nyugat kiadóvállalat akkor megindult füzetsorozata számára. Az év utolsó másfél hónapját azonban Ady jórészt betegen Érmindszenten töltötte, s így a füzet összeállítása mindegyre késett. Ezért írja Fenyő dec. 17-én kelt levelében: „Adykám! A tanulmánykötetre szükségem volna. Ha karácsony után feljössz, nemde elkészited?” (Fenyő levelét l. MTA Kézirattára. K 6/103.) Három nappal később, 20-án, a kiadóhivatalhoz írt levelében Ady válaszul megígéri, hogy a füzetet karácsony után Pesten majd összeállítja. (L. AEVL 349.) S erre dec. 27. és jan. 22. közt, míg Ady Pesten időzött, valószínűleg sor is került. A sorozat tanulmányfüzetei előtt szokásos rövid bevezetővel azonban Ady, aki 22-én Párizsba utazott, adós maradt. 1911. febr. 19-én Fenyő levelet írt Adynak Párizsba, megemlítve, hogy „A Nyugat könyvtárbeli füzet elé még megírhatod a bevezetést.” (L. MTA Kézirattára. K 6/104.) De erre Ady csak hazatérése (márc. vége) után kerített sort, minden bizonnyal az ápr. vége és máj. 10. közti napokban, amikor újabb s utolsó párizsi útja előtt Budapesten tartózkodott.

Ady kötetével kapcsolatban meg kell említeni még, hogy a kötetet Fenyő Miksa 1911. máj. 20-án Hatvanyhoz írt levelében Szubjektív értekezések címen említi. (L. Levelek Hatvany Lajoshoz. Bp. 1967. Szépirodalmi K. 124.) Szembetűnő a kötetnek ez a megjelölése azért is, mert levele írásakor Fenyőnek legalább tíz napja kezében lehetett már Ady előszava, melyben a kötetről végleges címen esik szó. Nem tudjuk, hogy a Szubjektív értekezések cím honnan ered. Mivel ez a cím egyáltalán nem jellemző Adyra, elképzelhető, hogy a Nyugat füzetsorozatát szerkesztő Fenyő Miksától származik, nem zárhatjuk ki azonban azt sem, hogy korábban Ady adta ezt a címet kötetének, s azt csak előszava írásakor változtatta meg.

Kötetébe egyébként Ady a következő írásokat vette fel:

Ismeretlen Korvin-kódex margójára

A magyar Pimodán

Portus Herculis Monoeci

Petőfi nem alkuszik

A vékony kis kötet mellett a korabeli kritika úgyszólván észrevétlenül ment el. Mindössze egyetlen írást ismerünk, mely reagált Ady tanulmányaira. A szóban forgó írás Fenyő Miksa tolla alól került ki, s a Nyugat 1911. okt. 16-i számában (675—677. l.) látott napvilágot. Szövegét alább teljes terjedelmében közöljük:

Ady Endre

„Boldogok, akik mindent megmagyaráznak, mert eszükbe sem jut, hogy megérteni teljesen semmit se lehet . . .”

(Ady Endre: Vallomások és tanulmányok)

1.

A Nyugat Könyvtár sorozatos kiadásában szenzációs írása jelent meg Ady Endrének. Szándékosan használok ezt a semmitmondásig elkoptatott jelzőt: „szenzációs”; sohasem fogom elfelejteni a szivelszorító döbbenetet, mely a „Vallomások és tanulmányok” olvasásakor erőt vett rajtam. Ahogy így együtt láttam a tanulmányokat — melyek közül a leginkább tanulmány „Petőfi nem alkuszik” talán leginkább vallomás —, valahogy kiteljesültek, megnövekedtek jelentőségükben, életet átfogóvá váltak, és sok-sok írás, amelyeket eddig megrázónak gondoltam — sorok és sorsok —, e pillanatban szépirodalomnak tűntek fel előttem Ady vallomásaihoz képest.

Abból a nyolc esztendőből, mely Ady Endre első méltó feltűnést kelteztet versének: „Harc a nagyúrral” megjelenté óta elmúlt, az irodalomtörténetirő sok érdekes eseményt fog feljegyezhetni. Megjötté körülményeit, iskolák keletkezését, bátorságok felszabadulását, meghódolásokat és közönységeket, hadikészülődéseket s talán valami dermesztő elcsöndesedést is, melynek jégburka alól még a schopenhaueri temperamentumok is oly nehezen törtek föl. Ami mindezek mögött volt, amiről az események éretten leváltak, egynemű titkot abból a gyönyörű fejlődési processusból, mely az Új versek szilaj, ellenállhatlan lírizmusától a „Minden titkok versei”-nek elmélyült, szinte esztétikán-túli költészetéig visz, a nagy pillanatokról, melyek ellentéteket egybesimítanak, vágyakról és szenvedélyekről, melyek hömpölygése teszi egyszerűvé költeményeinek ritmusát, küld vallomásokat és meglátásokat azoknak, kik az ilyesmit szeretik. „De a harctér: Harctér, és az élet: Élet” . . . Erről a harctérről, a Grünwald Bélák és Péterfy Jenők Világosáról írja e könyvében haditudósításait Ady Endre.

2.

Sokféle küzdés nyoma látszik ezeken az írásokon, néhol távolodó küzdéseké, amelyek már tragikus gesztussá halkultak. Aki ez írásokat írta, sohasem azt mondja el, amin mártúl van, sohasem „végez” műveiben élete valamely eseményével: számára nincsenek is elmúlt dolgok, hanem egész élete minden pillanatban és minden művében jelenvaló. Innen az a nagyfeszültségű, ellenállhatatlan vitalitás műveiben, innen az a különösen ebben a tanulmányfüzetében szembeötlő örök rettegés, hogy csak művésznek, csak költőnek tudhatná valaki. Az emberisége az, melyet érvényesíteni akar. Azt, hogy szeretett, azt, hogy vágyódott — „több szeretetre, több igazságra, több szépségre, több boldogságra”, hogy kemény fejével egy-két rést tört betűnélküli szittya falakon, hogy igazságtalanságokat követett el, hogy állandóan inzultálta az életet, és előkényszerítette ráleső rejtekéből: mindez több, glóriásabb neki, mint a legszebb költeménye. A „Szeretném magam megmutatni” leküzdhetetlen vágya diktálta ezeket a minden őszinteségük mellett szépítő, minden gőgjük mellett meghatóan kérlelő sorokat. Az ő jóságának elismertetésére való törekvés, hogy lássák: íme az ő költészetét besugározza egy hibákkal és szenvedésekkel teljes, de egészen élt élet, hogy megsíratni tudja mindazokat, kik nem születtek a magunk hazájában: teszi szimpatikussá, hangjukban nemessé, októberi fényűvé ezeket az írásokat. „Ez is fátum: olyan embernek születni, aki másoknak egyengeti az útját harminc éven belül és mindenütt, a leendőknak is. De ennél a fátumnál jobban fáj, hogy véres fejemet és szívemet senki se látja, most se látja. Amikor, abban az időben, melyben ezek történtek, egy kis enyhülést s barátokat akartam az alkoholon kívül, bolondokat vagy igazán fantasztákat kellett társaimul kikeresnem” „Én vártam, hogy valaki segítségemre fog sietni, végre sem maga az ügy, sem a halál nem egy emberé, de hiába vártam, úgy buktam el, hogy egy-két passzív samaritánuson kívül

még észre se vett senki. Ellenben arról gerezdesen rakottan szólott a beszéd, hogy Tas Péter korcsmázik, Tas Péter hisztériás, ami igaz. Hogy Tas Péter gonosz, harapó, szájára veszi az ő társait, s rosszat mond mindenkiről. Honnan jusson észbe Budapestten valakinek, hogy vannak nemes, érzéseikben túlonúl becsületes emberek is, szokatlanok Budapestten? Nem a heraldika által nemesek, de ezer hibájuk, fájalmuk, pompájuk és emberiségük által."

3.

Őszintesége különössé és nemessé teszi ezt a könyvet. Jól esik meghallgatni, és jól esik hinni benne. Rousseau őszintesége — bár a Vallomások nagyon kedves könyvem — plebejus őszinteség; néha kényelmetlenül érzi magát közeliben az ember, nem a merészsége, hanem tisztátlansága miatt. Valahogy túlságosan érzi, hogy ő most őszinte, nagyra van vele; Ady őszintesége előkelőbb, mert keresetlenebb, a minden elmondás bátorsága neki nem szenzáció. Hogy amit szerelmekről, pénzről, alkoholoról, nyugtalan futkosásokról keletről-nyugatig, játékról és betegségekről ír: egy sokféle érvényesülni törekvő gazdag egyéniség erupcióját, melyeket víziós erővel jeleníteni, egybefogni tud, s hogy mindennek az elmondásával új hidakat verhet a szívekhez (Adyról szólva Nietzsche szavát, „patkányfogó melodiák”, használatom legszívesebben): ez a fontos nála, és ezt szolgálja őszintesége. Így fordul a La Rochefoucauld mondása, hogy „erényeink csak elrejtett bűnök”, nála az ellenkezőjébe. A bűneim csak elrejtett erények: mondja egy magányos ember, aki nehezen bírja a magányosság gleccser levegőjét.

De nem szabad ilyen egyszerű attributumokba szorítani ezeket az írásokat. Sokkal több van bennök, mintsem hogy „őszinteség”, „magát megmutatni vágyás”, „emberiség” kifejezések hálójával megfoghatók röpiülő gondolatait. Egyik részlete a zseni voltaire-i gonoszságából ad példát; egy másik részlet a nagyszerű harcost állítja elénk, akinek a perza mondás, „igazság és kítűnő nyíl” van írva pajzsára; ismét más helyen egy „majdnem érdemes ember elkukucsálásainál” jóval többet, mély bölcsességeket ad írásaiban. Egészben ragyogó érdekességűek, végtelenül szellemesek, kérdéseikkel belénkkapaszkodók, fajsúlyuknál fogva a lelkünk mélyére szállók e vallomások; a Petőfi nem alkuszik című tanulmánya minden alanyisága mellett Babits Petőfi-tanulmányával együtt körülbelül egyedül képviseli a Petőfi-irodalmunkat.

4.

Stílusáról — ezekben a tanulmányokban — csak a legnagyobb elragadtatással írhatunk. Vannak oldalak, amelyeknek szépségei Ady legszébb költeményeire emlékeztetnek. Oly nehezen tudok lemondani arról, hogy ne idézzek néhány helyet a Pimodánból (melynek stílusa tökéletesen kihozza azt a boroshajnali hangulatot, melyben Tas Endre fáradtan szembe-könyököl önmagával) vagy a megírás szempontjából talán legtökéletesebb Portus Herculis Monoeciből. Azt a belső feszültséget, mely elgondolásait étellel teljessé teszi, érzéseinek és gondolatainak sokféleségét, gyönyörűen adja vissza stílusának tempója. Majd izgatott, ditirambikus futású mondatok, majd az ősznek százféle színében fénylő halk periódusok, majd acélos veretű kijelentések .simulnak egybe sajtáságos, nemes zamatú, magyar prózává.

Ady köyve nagy nyeresége irodalmunknak.

Fenyő Miksa

Mj: VT (75.)

[*] Eredetiben: első a legelső üzlet.

Tisza-ös volt a tarisznnyás ember . ő nyerte meg a koldus Tisza-család hosszú és gyanús birtokpörét: Földessy Gyula írja, hogy a Tisza-család tradíciói szerint a család egy XVIII. századi öse bő elemozsítás tairisznnyával császári audienciára ment Bécsbe, ahol türelmes-makacs várakozás után sikerült is bejutnia a császárhoz s kedvező döntést nyerni egy birtokperében, megvetve ezzel a család későbbi meggazdagodásának az alapját. (L. Vál. 441.) A Földessy Gyula által említett családi tradíció történetileg kétség-telenül Tisza László (megh. 1772 körül) személyéhez kapcsolódik, aki 1752-től mintegy tizenöt éven át pereskedett a család idegen kézre jutott birtokaiért, melyeket a hosszú pör megnyerésével 1767-ben sikerült is visszaszereznie. (L. erre Márki Sándor: Arad vármegye és Arad szabad királyi város története. Arad, 1892—1895. II. 223. és 652—654.) — *Mintha Jókai is írt volna róla:* A tarisznnyás ember történetének leírását Jókainál nem találtuk. — *pör helyett lápot szarít:* Földessy Gyula említi, hogy egy időben elterjedt a hír, hogy a Tisza-család az Ecsedi láp egy részének kiszáritásával újabb birtokrészhez jutott. (L. Vál. 441.) — „néha szinte szeretnék a gróf Andrássy Gyula helyében lenni, hogy emberi, intellektuális kiválóságon kívül még históriai és magyar úri alapon is lenézhessek gróf Tisza Istvánra” A Tiszák nem tartoztak a nagymultú arisztokrata családok közé. Tisza István grófi címét apja öccsétől, Tisza Lajostól örökölte, aki azt a szegedi árvíz (1879) utáni kormánybiztossága elismerésül kapta. — *Andrássy Gyula:* l. Ady A hétről c. NN 1902. máj. 11-i cikkét és jegyzeteit. (AEÖPM III. 74., ill. 326.) — *prokurista:* cégvezető.—*Caesar Augustus* (i. e. 63—i. sz. 14): Julius Caesar örökbefogadott unokaöccse. Julius Caesar halála után (i. e. 44.) ellenfeleit (Brutust és Cassiust, majd Lepidust és Antoniust) sorra legyözte a római birodalom egyeduralgódójává lett. 31-től haláláig római császár. — *szabad . . lapot csinálni:* Ady a Magyar Figyelő c. 1911 januárjában megindított folyóiratra céloz, amelynek szerkesztőbizottsági elnöke s szellemi irányítója Tisza István volt. — *Baltazár Dezső* (1871—1936): református püspök, jogász. Teológiai tanulmányainak befejezése után egy ideig Tisza Lajos nevelője, 1900-tól lelkész. 1907-ben az általa szervezett Országos Református Lelkész Egyesület elnöke lett, s ugyanekkortól a szekularizáció megvalósításának egyik sürgetője. 1911-ben a tiszántúli református egyházkerület püspökévé választották. — *már nem lovagol a lóversenyeken:* Tisza István közismerten kiváló lovagló volt, aki hosszú éveken át állandó versenyzőként szerepelt a nagyváradi lóversenyeken. (L. erre Ady Tisza István és a bihari dzsentri c. NN 1901. okt. 24-i cikkét. AEÖPM II. 258. és Margita élni akar c. verses ergénye Mikor Margita visszajött c. részének 9. versszakát.) — *Megszóltat a múltkor . . s ez a megszólalása iratta most ezt a his írást:* Tisza István 1911. jún. 27-én a képviselőház pénzügyi bizottságának ülésén hosszabb beszédben foglalkozott a véderőreform kérdésével. Ady feltehetőleg Tiszának erre a beszédére utal, mivel más szóba jöhöt megnyilatkozása Tiszának ebben az időben nem volt. — *amíg nem ő a hivatalos úr:* Ady cikke írásakor Tisza nem töltött be kormányfunkciót. — *Zsilinszky-fiúk egy gróf Tisza ellen aligha kerülhetnek ebben az országban:* l. a Szeliú, új jegyzetek. III. Szegény Áchim András c. 1911. nov. 24-i cikkét és jegyzeteit. (160., ill. 430. l.) — *A Tisza-család külföldre utaztatta el ifjú férfitagjait Kossuthnak és Petőfiének idején:* A szabadságharc bukása után Tisza Lajos fiait, Tisza Kálmánt, Tisza Lajost

és Tisza Lászlót politikai és gazdasági tanulmányok végzésére a berlini egyetemre küldte.

Mj: Vál. (342.)

59. *Utak és csalódások.* V 1911. júl. 23. 6—7. l. — Ady Endre

1911 tavaszán Ady Léda társaságában hosszabb utazást tett Olaszországban. Máj. 10-én indult el Budapestről, ahonnan előbb Párizsba, majd rövid párizsi tartózkodás után 15-én Monte-Carlóba utazott. Monte-Carlóban találkozott Lédával, aki már korábban megérkezett oda, s öt nap múlva, jelentős rulett-veszteségek után máj. 20-án együtt keltek útra Olaszország felé. Ventimiglián, Genován át érkeztek meg Pisába, s onnan valószínűleg 23-án mentek tovább Firenzébe, Firenzéből pedig jún. 4-én Rómába. Róma a közös út utolsó állomása volt, jún. 22-én Léda Párizsba, Ady pedig Budapestre tért vissza. Ady cikke s az azonos című aug. 6-i cikk (139. l.) ennek az útnak az élményeiből született. L. még az Apró véres balladák. I. Nem nézett reám és A gyilkos Sabaseff c. 1911. aug. 27-én, ill. dec. 24-én megjelent novellákat (AEÖN 1172., ill. 1208.), melyek közül az első a Firenze és Róma, a második a Budapest és Párizs közti út egy-egy epizódját írja le.

Fölgagasztom az én szemhéjaimat, s ellattatom az én ledér igazságaimat: A szöveg hely minden bizonnyal a Zsoltárok könyve 77. rész 5. versszakának szabad parafrázisa. — *hatodikszor (vagy hetedikszer?) járom ezt az utat.* . . . *Budapesttől Párizs felé:* A szóban forgó utazás Ady hetedik párizsi útja volt. — *Bois:* Bois de Boulogne, Párizs híres ligete a Szajna jobb partján. Ady és Léda kedvelt kirándulóhelye volt. — *szebb volt nála a másik három:* Ady valószínűleg első három párizsi útjára gondol: I. 1904. febr.—1905. jan., 2. 1906. jún.—1907. jún., 3. 1908. máj.—szept. — *nekem azért kellett annyiszor . . . megkérvesnem Párizst, hogy el tudjam veszíteni:* Az ígézetét veszített Párizs Adynál már e cikket megelőzően is hangot kap: I. a Megint Párizs felé c. 1909. febr. 16-i és a Párizs menekül előlem c. 1910. jan. végéről való verset. — *A párizsinak s az északi franciának nem megy a fejébe, hogy szereplő fórum-embereknek . . . kétharmad részét . . . a Dél adja:* Ugyanerről I. a Jöslások és javallások. II. Franciaország Afrikába készül c. 1910. okt. 9-i cikket. (97. l.) — *Északra vágyom, s megint Délre tartok:* Ady eredetileg, még Budapestről való elutazása előtt úgy tervezte, hogy közvetlenül Párizs helyett előbb Berlinbe megy az ott tartózkodó Hatvany Lajos meglátogatására, s majd onnan folytatja útját Párizsba, ill. a francia Délen át Olaszországba. Máj. 9-én kelt, Hatvanyhoz írt levelében a következőket olvashatjuk erről: „Megint sokáig feküdtem, mégis holnap utazom. Először Berlin felé akartam menni, de fáradt s béna vagyok kitérésekhez . . .

Holnap megyek vadul, házárdul, betegen a világnak. Berlin helyett Párizsba, Párizsban egy napot töltök, onnan le Olaszország felé.” (AEVL 372—373.) — *S kanyarogtunk a tenger körül Génúdn át Pisába:* Útjának valószínűleg ez a szakasza inspirálta Ady Áldásadás a vonaton c., a Vasárnapi Újság 1911. szept. 10-i számában megjelent versét. — *jubiláris esztendő, vasárnapot tartó Itália:* Ady utazása évében ünnepelték Olaszországban az egységes olasz állam létrejöttének ötvenedik évfordulóját. — *Pisa, Firenze s Róma maradtak volt ki . . . az én régebbi olasz útjaimból:* Szóban forgó útját megelőzően Ady három ízben járt Olaszországban: 1903 tavaszán néhány hétre Velencében, 1906. szept. eleje és okt. közepe közt Nápolyban és Velencében, 1908 szeptemberében Nápolyban, Milánóban és Velencében. — *Oh, nagyszerű s legtemetőbb temető ott Pisában:* A XIV. sz. elején létesített Camposanto temetőről van szó. — *Pisát elhagyta a tenger:*

A középkorban a Pisán keresztül folyó Arno folyó torkolata jóval szélesebb és mélyebb volt, s a várost közvetlenül összekötötte a tengerrel. Pisa XI. századtól kezdődő virágzásának és hatalmának ez volt az egyik alapja.

Mj: J (214.); Pn (306.); Vál. (344.)

60. [Magyar írók szervezkedése] V 1911. júl. 30. II. I. — Ady Endre

A Világ 1911. júl. 16-i számában, összefüggésben azzal, hogy a magyar kormány nem sokkal korábban utasította el a nemzetközi szerzői jogokat szabályozó berni egyezményhez való csatlakozást, ankétot indított egy általános írói védőegyesület létrehozása érdekében. Az öt héten keresztül, júl. 16-tól aug. 20-ig folyó ankétot Mohácsi Jenő vezette. Ő írta a vitaindító s az ankét tanulságait összegező cikket, s kommentálta esetenként a különböző hozzászólások nyomán kirajzolódó véleményeket. Az ankét keretében húsz író nyilatkozott. E nyilatkozatok sorában jelent meg Ady cikke is.

Az ankét vitaindító írását, a legérdekesebb hozzászólásokat s a záró cikket az alábbiakban közöljük:

Magyar írók szervezkedése

A modern magyar irodalom már nemcsak relative értékes, színes, gazdag. Új mondanivalói vannak, melyek a külföldet is érdeklik, ötletes, fordulatos, rutinos, megvan benne a román irodalmak sok értéke. A modern magyar irodalom a külföldön is kezd kapóssá lenni, nagy piaci ára lehetne, mert keresleti cikk. De a magyar író munkájából másnak van haszna: a kiadónak és főképpen a külföldi kiadóknak, akik megtorlás nélkül el tulajdoníthatják a magyar író művét. A magyar kiadók pedig, reciprocitásnak, talán, hogy megbosszulják a magyar írón esett sérelmet, ellopják a külföldi irodalmi műveket. Ebből megint csak a magyar kiadónak van haszna: a magyar írónak nem, legfeljebb az, hogy megmaradnak a könyvei. Mert a magyar író a világ legélhetősebb teremténye. Van olyan tehetség, mint bármely nemzet írója, de elfecsérli az erejét az újságok redakcióiban. Tárcaikat ír, sovány honoráriumot szed föl értük, aztán nem törődik velük, nyugodtan túri, hogy a vidéki orgánumok szépen leközlök a munkáját, ötször-tízszer. Eljén meg az a szegény vidéki kiadó, gondolja, de nem gondolja meg, hogy az a sok kicsi vidéki lap többnyire nyomdatulajdonosoknak parazita vállalkozása. Büszke rá, hogy most már a külföldi lapok is kezdik a tárcaikat leadni, rossz fordításban. Persze, megint nem lát honoráriumot.

A magyar írók eddigi nemtörődömsége egyenesen fölháborító. Hogyha a szabóm kabátot készítet, és azt ellopja valaki, menthetetlenül becsukják érte. Az írói munka, amelybe beleönti az ember a tehetségét, a tudását, a lelkét: bitang jószág, minden külföldi és belföldi tolvaj prédája. Jó, jó, mondották eddig, fillérekről van csak szó, meg koronákról, hagyjuk szegényeket, kár még a fáradságért is. De egynéhány év óta megváltozott a helyzet: száz forintok, ezer forintok, sok tízezer forintok vesznek el, magyar adófizető állampolgárok megkárosodnak, mert senki sem védi meg őket a leggaládabb rablók ellen.

Most, amikor már volna remény arra, hogy a magyar író megéljen a munkáiból, most tűnik ki, hogy a magyar író mennyire védtelen. A magyar szerzői jog, mely a múlt század nyolcvanas éveiből való, annak idején kitűnő volt, ma már fogyatékos, elavult. Amennyire gyámoltalan a mi külügyi képvisletünk, amikor magyar állampolgárok külföldi érdekeiről van szó, annyira bűnös az a rosszakarat, mellyel meggátolni akarják a magyar szellemi munka materiális érdekeinek védelmét.

Minden valamirevaló ország elfogadta a berni egyezményt, mely a szellemi tulajdon internacionális védelmét biztosítja. Ausztria is, Magyarország azonban nem. És ezzel bebizonyította, és mindaddig, amíg ebbe az egyezménybe be nem lép, azt bizonyítja, hogy barbár ország. Mert csakis barbár országokban nem védik a szellemi tulajdont. Molnár Ferenc és Lengyel Menyhért, ők ketten, legalább egy fél milliót vesztek Amerikán, Oroszországon (ennek a kormánya leghevesebben ellenzi a külföldi szellemi tulajdon védelmét). Németország önként fizet, pedig sok módja volna annak, hogy ki lehessen játszani a konvenciót, mely különben is csak színpadi művekre vonatkozik.

Eddig nagyon kevés történt a mostani szégyenletes állapotok megváltoztatására. A „Színpadi Szerzők Egyesülete” deputációban járt a miniszternél, de csak a szakérdekeiért emelt szót, pedig ez sérelme az egész magyar irodalomnak. Herczeg Ferenc egynéhány hét előtt interpellált a képviselőházban, nem nagyon erélyesen, de ő az egyetlen ember a mi törvényhozásunkban, aki fölszólal a magyar társadalom egyik legintelligensebb osztálya érdekében.

A magyar íróknak szervezkedni kell, ahogy szervezkedni tudtak a legkülönbözőbb szakmák emberei. A magyar íróknak oly jogi védelemre van szükségük mely minden anyagi és szellemi érdekük érvényesítésére elégséges, mely nem azért jár nekik, mert újságírók, hanem csakis azért, mert írók. Szervezkedni kell tisztára az önvédelem alapján és világért sem irányok meg csoportok szerint. Alakítani kell egy egyesületet (Németországban legalább öt van ilyen), melynek tagja lehet és legyen mindenki, akinek írásai nyomtatásban szoktak megjelenni. Mellékes, hogy elismert író-e, vagy csak kezdő.

Egyöntetűen kellene eljárni a vidéki lapok ellen, melyek nyugodtan eltulajdonítják az írásokat, a novellákat, a cikkeket. Fővárosi lapokból ollóznak, de nem adatokat, hanem megformált írásokat. Ezzel kárt okoznak annak, akinek szellemi termékeiről van szó, mert senkinek sem lehet érdekében, hogy írásai a „Kutyabagos és Vidéké”-ben jelenjenek meg. A vidéki könyvnyomdatulajonosok, akik egyúttal lapkiadók és igen gyakran szerkesztők, azzal nyúzzák a nyomorúságosan honorált munkatársaikat, hogy „itt a fővárosi lap, ebből átveszem a legkiválóbb írók tárcáit, a legügyesebb zszurnaliszták cikkeit”. Az ilyen jelentéktelen elorzásoknak is véget kell vetni, már a jogi elv kedvéért is. Minden utánnyomásért pörölni kell: egyébként nem nagyon kiváló szerzői jogunk ebben a tekintetben tökéletesen megvédi az írókat.

Bécsi és németországi lapokban újabb időben gyakran látunk magyar, rövid novellákat. Ezeknek egy részéért, biztosan tudjuk, az írók sohasem láttak pénzt. A fordítók talán igen. Most, amikor a külföld figyelme a magyar irodalom felé kezd fordulni, gondoskodni kellene ebben a tekintetben is jogi védelemről.

Hathatós segítséget kellene nyújtani a külföldi íróknak, hogy Magyarországon igazukat keressék és találják. Ez a magyar irodalom egy igen fontos érdeke, de talán magyar nemzeti érdek is. Hihetetlen, hogy Magyarországon micsoda szemérmetlen balkánkodással tulajdonítják el a külföldi írók műveit. Még akkor is, hogyha azokat meg is védik a gyalázatosan hiányos irodalmi konvencióink. Hiányos az ellenőrzés. Hanns Heinz Ewersnek, aki nagyon ismert német író, tavaly megjelent „Der Zauberlehrling” című különös regénye. Egyik budapesti esti lap rögtön lekötölte az egészét, persze, rossz fordításban, rövid folytatásokban, amelyek tökéletesen tönkretették ennek a nagyszabású műnek arányait. Ewers be akarta pörölni a iapot: a pesti ügyvédje azt válaszolta, hogy nem lehet semmit sem tenni,

mert a német kiadó elfelejtette a címlapra nyomatni: „Nachdruck verboten”. Nem tudom, hogy ilyesmin múlik-e nálunk a német művek védelme, de hogyha így van ez, akkor meg kell változtatni ezt a szegyenletes konvenciót. Ewers, aki Berlinben nagyon népszerű író, egyik írói egyesület lapjába cikket írt az ő esetéről. Rámutatott arra, hogy Molnár, Bródy, Lengyel sokezer márkát keresnek Németországban, a magyar banditák pedig nyugodtan lopják a német írói műveket. Személyes diszkusszióknak volt emiatt a cikk miatt, bebizonyítottam neki, hogy minden nemzetközi konvenció kölcsönös, hogy megvédi nálunk a német színpadi műveket, viszont, hogy bizonyára Németországban sem védik meg jobban a magyar könyvet. De a cikk meg volt írva, sokat ártott nekünk, és nem tehetek róla: Ewersnek igaza volt.

Az új egyesületnek nagyon sokat kellene tenni, mert éppen az írás védelmére történik nálunk a legkevesebb. Szívesen látna tagjai sorában minden író, tehát újságíró is, hogyha igényt tart írásai írói jogi védelmére.

Még egyszer: az egyesület nem akar irodalmi társulat lenni — hanem — nem kell a szótól megijedni — az írók szakszervezete. Lenne havonként vagy kéthavonként, egy pár oldalon megjelenő hivatalos lapja, amelyben csakis szakszerű cikkek és szakkérdések jelelnének meg.

Mohácsi Jenő

Biró Lajos:

A meglöpött ember mértéktelen, de tehetetlen dühével szólhatok csak erről a kérdésről. Mindig úgy érzem, minthogyha sivatagban élnék, az adómat kiszedik a zsebemből, de értem nem tesznek semmit, és nyugodtan túrik, hogy mások is kiraboljanak. Mostanában a „Newyorker Staatszeitung” lopja egyik regényemet: nagy, hatalmas, gazdag lap, nem tehetek ellene semmit, nézmem kell ökölbesorult kézzel. Igazán nem tudom, hogy mire valók a miniszterek; semmire sem valók, mert még az ellen sem tudnak tenni, hogy kirabolják a magyar adófizető polgárokat.

Állítólag két év múlva összeül Pesten a kiadók konferenciája, és azon a magyar kiadók, mondják, keresztül akarják vinni, hogy lépünk be mi is a berni egyezménybe. Kérem, én ebben nem hiszek, én nem hiszem, hogy a magyar kiadók, akik a szabad lopás álláspontján vannak, meglöpják a külföldet, és ezért kegyesen megengedik, hogy a magyar író tulajdonát ellopja a külföld, hogy ezek a magyar kiadók tulajdon védelmének szószólói legyenek: Hiába hencsegnak a magyar kiadók az előkelőségükkel; tisztességes csak az a magyar kiadó cég, amelyik csatlakozni akar a berni konvencióhoz.

Az egyetlen ember, aki eddig tenni akart valamit, Herczeg Ferenc; interpellált a képviselőházban, igaz, hogy elég enyhén, de legalább föl szólalt: a miniszter semmitmondó választ adott.

Őszinte örömmel csatlakoznék minden mozgalomhoz, amelynek célja: az író anyagi érdekeinek védelme; és föltétlenül azt hiszem, hogy egy írói (nem irodalmi) egyesületbe be kell engedni mindenkit, aki azt mondja: író vagyok, és meg akarom védeni a jogaimat. Minél többen leszünk, annál jobb.

Bródy Sándor:

A vidéket talán ne bántsuk. De a védőegyletet meg kell csinálni, nagyon okos, helyes dolog megcsinálni. Meg kell csinálni a külföldi konvenciókat, véget kell vetni annak a lehetetlen állapotnak, hogy azt tehetik külföldön a magyar író munkájával, amit akarnak.

Hatvany Lajos:

A védőegylet megalakítása rendkívül kívánatos. Németországban, ahol az írónak amúgy is több alkalmja van a munkája értékesítésére, elég tekintélyes összeget fizetnek az utánnomásokért. Honorárium jár például minden versért, melyet antológiában leközölnek. Figyelemmel kísérem az írói szakorgánumokat; nekem is jár egy, amelynek minden sorából látom, hogy Németországban kitűnően védik az írói tulajdont.

Kabos Ede:

Nekem az a véleményem, hogy egy ilyen kicsiny országban — nem geográfiailag és a lakosság száma szerint értem —, ahol a kultúra iránt még oly kevés a fogékony ember, elsősorban az lenne a legfontosabb, hogy komoly olvasóközönseget teremtsünk. Szerintem nem védeni, hanem mennél inkább terjeszteni kellene az irodalmat — a komoly irodalmat. Ennek az írói védőegyletnek, amennyire a célt ismerem, az egyes írók helyett kellene elintézni az ügyeket. Vagyis, ez is csak közbenjáró szerv lenne a törvényes eljáráshoz. Őszintén szólva, nem sok hasznot remélek ettől a mozgalmtól.

Lengyel Menyhért:

A magyar író a következő „súlyal” indul a nemzetközi nagy irodalmi versenyben:

Különösnek tartják, hogy egyáltalán ír — mert hála egy sovíniszta csoport garázdálkodásának s betyáros ordítózásának — a külföldön szerencsésen felszívódott a közvéleménybe az a tudat, hogy itt még mindig nyereg alatt puhítjuk a húst — ha mégis kijut a magyar író, okvetlenül legalább háromszor jobbat kell produkálnia, mint más nemzetbelinek, s ha ezzel a hallatlan erőfeszítéssel sikert arat, akkor a sikere erkölcsi részét tönkreteszi az, hogy neki fizetik vissza mindazt az ízléstelen politikai heccet, amit itt évtizedekig véghezvittek; a sikere anyagi részét pedig részben megöli az a hallatlan nemtörődömség, amivel a magyar állam a magyar író léteirdekeit kezelte. *A magyar írók külföldi jövedelmének háromnegyed részétől megfosztja a magyar állam*, mely nem gondoskodott az írói jog megvédéséről Amerika, Skandinávia, Hollandia s Oroszországgal szemben. Ez államok közül maga Amerika kétszer annyit jelent írói honoráriumokban, mint egész Európa együttvéve. Hogy miért zárják el készakarva a magyar honpolgárok egy jelentős jövedelmi forrását, azt csak a jó isten tudná megmondani.

Ennélfogva minden olyan mozgalmat, amely meg akarja védeni a magyar írók léteirdekeit, hálával kell üdvözölni. Nemcsak a jelen, hanem a jövő, az utánunk következők kedvéért, az egész magyar irodalom jóvoltáért, az egész nemzet becsületéért.

Mohácsi Jenő:

A magyar írók védőegyesületét meg kell csinálni. Neves íróink — akik ankétunk alkalmával hozzászólnak ehhez a kérdéshez — majdnem kivétel nélkül ezen a véleményen vannak. Nagyon sok keserűség forrhat a magyar írókban: az igazán temperamentumos nyilatkozatok, amelyekkel fölkeresnek bennünket, ezt bizonyítják. Mindenki tisztában van azzal, hogy ez egyszer, bár a megszokott frázisokkal: az író hivatásával és kultúrmissziójával hozakodtunk elő. Hát persze, hogy az írónak van missziója; de éppen ezért megilleti a rendezett egzisztencia; csakúgy, mint bármelyik más foglalkozású polgárembert, hogyha nem jobban. Magyarországon (és más országban) azonban az író is, életében legalább, csak akkor becsülik meg, hogyha van miből élnie. Hát éppen csak az író legyen olyan élheterlen, hogy nyugodtan tűrje, hogyan fosztják meg mások munkája gyümöl-

csétől, hogyan gazdagodnak meg belőle mások. Tessék csak elolvasni Kenedi Géza mai érdekes írásának — amelyre még vissza fogunk térni, amikor összegezésre kerül a sor — utolsó mondatait. Kenedi komoly jogászember, a magyar szerzői jog egyetlen kapacitása.

Az akciónak az a része, amely a vidéki lapok bitorlásai ellen irányul, nagyon fontos, mert az elvi kérdéseket illeti. Az én novellámat, az én cikke-met le ne adja senki, hogyha nem akarom. Az egyiknek talán nincsen szükség-e az utánnomás honoráriumára, a másiknak talán igen: de az eltulajdonítók ellen okvetlenül el kell járni, irgalmatlanul és esetről-esetre, nem szabad megelegedni az amúgy is kicsi összegű kártérítéssel, hanem követelni kell a megbüntetésüket.

A vidék megrendszabályozása elvégre érdekében van a budapesti lapkiadóknak is, akik nagy anyagi és szellemi tőkével tartják fenn a lapjukat, és tisztességes honoráriumot fizetnek a tárcaíróknak. A vidéki olvasóközönség, hogyha már újságban keresi az olvasnivalóját, hadd legyen kénytelen a fővárosi lapot olvasni, hogyha tisztességes irodalmi olvasmányra vágyik. Éppen a nagy lapvállalkozóknak kellene arra ügyelniök, hogy íróik értéke ne devalválódjék a vidéki utánnomásokkal.

A másodközlések kérdésében nagyon hibásak az íróink is, akik például tucatszámra adják el az egyszer megjelent novelláikat egy nagyon gazdag, fővárosi képes hetilapvállalatnak, amely tiszteresét is tudná fizetni annak, amit fizetni szokott. Minden számában hét-nyolc novellát hoz, tényleg a legnépszerűbb íróinktól: de nem hinném, hogy ez a tömegkimérés hasznára volna a silányul lekenyerezett írónak vagy az olvasóközönségének, mert ennek úgyis mindegy, hogy kitől olvas. Vagy: tudunk egy hirdetési vállalatot; ez centralizálni akarja a vidéki lapok hirdetési ügyeit, fojtogató szerződésekkel nyomorítja az amúgy is élhetetlen mucsai laposcskákat, hanem szépirodalmat, azt ráadásul ad az ügyfeleinek.

Ezeknek az apró játékoknak, melyek igazán csak az írók nemtörődömsége miatt lehetségesek, véget kell vetni. Ezért tartjuk nagyon jelentősnek Ormos Ede tervét, melyet a „Budapesti Újságírók Egyesülete” választmánya elfogadott. Ormos alábbi nyilatkozata az ügynökség szervezetét ismerteti. Úgy halljuk, hogy már szét is küldték az érdekelt íróknak az aláírási íveket. Ormos Ede szervezeténél csak az a kár, hogy leg-hatalmasabb újságíró-egyesületünkre támaszkodik, és ezzel megint csak alkalmat ad arra, hogy az írói érdekek összelegyedjenek az újságírói érdekekkel. Viszont az is igaz, hogy megvalósítani ezt a tervet, a dolgok jelen stádiumában, csak egy hatalmas, már meglévő szervezet keretén belül lehet. Ez a vállalat később ki is válhat az újságíró-egyesületből és egyik pillére lehet az írók általános védőegyesületének.

Berczik Árpád:

Arra mondjak véleményyt, hogy a magyar irodalmi termék ne legyen külföldön Csáky szalmája?

Meg arra, hogy a magyar irodalmat és írói terméket anyagilag is megbecsüljék odakünn, és a magyar író az őt megillető jutalékában a külföldről is részesüljön?

Hogy kívánom-e mindezt? Ugyan melyik magyar író ne kívánná? Mi, a „Magyar Színpadi Szerzők Egyesülete”, ebben az irányban eljártunk már régebben a kormánynál. Európában megvagyunk valahogy. Német-, Francia-, Olaszországgal és Angliával szerződések biztosítanak minket is — őket is; a végrehajtás, a foganatosítás aztán a kölcsönös becsülettudástól és tisztességtől függ. Ők csenhetnek tőlünk, mi lophatunk tőlük — a kellő ellenőrzés hiányában. — Hogy ez meg ne történjék, épp úgy a mi érde-

künk, mint az övék. Csak Amerikával nem voltunk rendben, és magyar íróink (Molnár, Lengyel stb.), zeneszerzőink bizony súlyosan megérezték a szerződés hiányát. A magyar kormány a szinpadi szerzők egyesületének kérelmére eljárt Washingtonban, és kiderült, hogy a jenki szerzőről nincs akadály. Remélhetőleg így csakhamar elintéződnék az ügy — ha ugyan az obstrukció minden egyébnek nyakát nem szegné. Amiben a magyar szinpadi szerzők majd részesülni fognak, miért ne részesüljön ugyanabban a jutalomban (anyagiban, erkölcsiben) a tengerentúli is minden magyar író? A megpendített eszme ellen kifogást nem tehet senki; a megvalósítás mikéntjét másokra bízom, akik illetékesebbek és gyakorlatibbak.

Herczeg Ferenc:

Nagyon szükségesnek tartom az írók tömörülését mindenféle visszaélés ellen, és teljes örömmel csatlakozom minden ilyen irányú mozgalomhoz. Be kell szüntetni a vidéki kiadók garázdálkodásait. Nemcsak a kárt valló szerzők anyagi érdeke miatt, hanem morális okokból: az írói munka megbecsülése érdekében. Figyelmükbe ajánlom egyáltalában a magyar szerzői jog hiányát. Most, amikor van már egy-két nemzetközi sikerünk, nagyon sokan halásznak a zavarosban, fordítók is.

Még egyszer mondom: minden mozgalomban, mely az írói érdekek megvédésére megmutatja az utat, nagyon szívesen részt veszek.

Ignolus:

A magyar írói védőegyesületnek, természet szerint, minden érzéssel és óhajtasommal mellette vagyok. Úgy is mint újságírónak, úgy is mint írónak némi múltam is van e téren — mindkét foglalkozásnak szerettem volna, meg is próbáltam megalakítani az ő magyarországi szakszervezetét, egészen a munkások, teszem a szedők példájára, sőt, ha lehetett volna, összefüggésben az övékkel. Nem lehetett — de ez nem azt jelenti, hogy mindörökké lehetetlen —, sőt ami áthághatatlanságok akkor a dolgot lehetlenné tették, egyben közelebb is vitték a megvehetőséghez, mert megmutatták, honnan kell nekikerülni. Ma már, úgy hiszem, nemcsak íróknak, de közönségnek sem kell magyarázni, mennyire egyetlen kezessége az író művészete teljességének s becsületességének a pénzbeli ellátottság s függetlenség, s mily idealista az író, mikor küzd a garasért is, és hagyja, ami az övé. Nagykorú és önértzes társadalom nem lehet tolvaja és élősdije senkinek, az íróknak sem — s becsületébe és érdekébe vág, hogy segítse az írókat a szervezkedésben.

Kenedi Géza:

A magyar irodalmi szerzők védelmére szolgáló szövetség már régen szükséges. A szinpadi szerzők, akik legjobban rászorultak, már évek előtt meg is csinálták a magukét, mégpedig szép eredménnyel. Két év előtt a magyar képzőművészek is megcsinálták a maguk szövetségét, de ezt nem bírták életbe léptetni, aminek a fő oka, úgy tudom, az volt, hogy kiadók túlon túl elhatalmasodtak fölöttük, s legnagyobb részben nem bírták kibontakozni azoknak az üzleti túlhatalma alól. Ez egyébiránt jóformán az írókra is illeni fog, mivel legtöbbje művének — fájdalom — nemcsak kiadói jogát, hanem szerzői jogát is átruházta kiadójára (sokan még későbbben megrandó műveikét is), aminek a szövetség szervezésekor az a hátránya lesz, hogy a kiadók hozzájárulása nélkül azt eredményesen megcsinálni alig lehet vagy csak nagy erőfeszítéssel. Egy ilyen szövetségnek a feladata ugyanis nemcsak az, hogy a külföldi bitorlások ellen védje a magyar szerzőt, hanem az is, sőt éppen ezt tartom leglényegesebbnek, hogy a szerző műve kiadásánál testületi védelemben részesüljön. Eltekintve ugyanis a csekély számú

fordításoktól s a belföldön előforduló bitorlásoktól: az írók különösen attól kellene megvédeni, hogy kiadója rajta erőt vegyen. Ez pedig bizonyos üzleti beavatkozás nélkül nem megy. Ugyanilyen az érdekük a művészeknek is. Mindent összefoglalva, én csak egy olyan közös, *írói és művészi* védelmi szövetséget tartanék hatásosnak és fáradságra érdemesnek, mely minden irányban védelmébe fogadná e szellemi munkát, vagyis a szerző jogát. Szűkebbkörű szervezetnek sok haszna azért nem lenne, mivel a magyar irodalmi művek idegen nyelvre fordítása ritkán esik meg, s az életben levő törvény ez ellen igen kevés védelmet bír adni.

A szövetséget tehát nagyon komoly anyagi érdekekre kell alapítani, és szociális becsű szervezetet kell neki adni. Sőt tőkealapot is kell hozzá szerezni. Máskülönbén alig fog hasznára lenni az íróknak s mondjuk: a művészeknek is. Az mindenesetre égbekiáltó valami, hogy a kiadók csaknem mind meg tudnak gazdagodni, amíg a szellemi munkás másodrangú lény gyanánt tengődik.

Kóbor Tamás:

Bajos erről véleményt mondani, mely álláspontnak is megfeleljen. Szó sincs róla, az ellenkezője szorult megokolásra: mért éppen a magyar író joga legyen védtelen, a tulajdona mindeneké, a jövedelme semmi. Ám a gyakorlatban úgy áll a dolog, hogy a magyar író sem jár jobban, mint a francia vagy az orosz: mihelyt a munkája megszűnik szabad préda lenni, hát nem nyúlnak hozzá, vagy a közlésnek kijátsszák a jogát. A fizető Európa nem vásárol magyart, s akkor a magyar bohém azt mondja: Jó lesz a reklám is. S attól tartok, a jogaink védelme nem szerez nekünk védelmet, csak megfoszt a reklámtól.

Ormos Ede:

A szerzői jogvédelem oly hiányos és tökéletlen a mai törvények szerint, hogy csakis a *szervezők szervezkedése* útján lehet sikeresen megküzdeni az iparszerűleg űzött szerzői jogbitorlással. Ezért adtam be indítványt a Budapesti Újságírók Egyesületéhez, amelynek választmánya elhatározta, hogy kebelében a szerzői jog védelmére intézményt létesít. Mert a helyzet ma az, hogy a vidéki lapok rendszeresen, minden díj nélkül közlik az írói műveket, amelyeknek szerzői csak igen ritkán lépnek föl a bitorlás ellen, mert a csekély összegért, amit a bíróság kártérítésül megítél, az valóban nem is érdemes, sőt sokszor többbe kerül a pörköltség, mint a megnyert összeg. És ha néha-néha akár 100 koronát is fizet egy kiadó, sokkal többet megtakarít, hogy állandóan *potyán* közli s legjobb nevű írók műveit is. Az alakulóban levő intézmény állandóan ellenőrizni fogja a lapokat, s a szerzők minden megterhelése nélkül üldözi a bitorlást, és behajtja a szerzői díjakat. Másrészt mérsékelt díj ellenében átengedi a lapoknak a kötetlékébe tartozó írók műveit.

Azzal a véleménnyel szemben, hogy a vidéki lapok nem bírják ki a főként szépirodalmi átvett cikkeik díjazását, azt mondhatjuk, hogy *sem ez, sem más nem lehet jogcím arra, hogy a szellemi munka termékeit bármely üzleti vállalat ingyen használhassa.* Egyébként is a legtöbb vidéki lap — köztük egészen silányak is — *haszonnal* működik. Az olyan egészen gyöngye újság pedig, amely csak *potyán* cikkekből tud élni, jobb, ha nem is él. Az ilyen sem a sajtónak nem válik díszére, sem a közérdeknek hasznára.

Az új vállalatnak talán sikerül megszüntetni azt, hogy megszorult írók műveinek értékesítési jogát élelmes üzletemberek fölháborítóan potom áron szerezzék meg. Ha a sajtó és az irodalom közszükséglet, akkor túrhetetlen, hogy ezeknek szellemi munkásai, írók és újságírók bárkinek ingyen vagy megszegyenítően olcsón dolgozzanak. Az új vállalat természetesen

csak úgy érheti el célját, ha az érdekeltek lehetőleg kivétel nélkül belépnek; de a cél hasznossága oly világos, hogy ezt bizton remélhetjük.

Révész Béla:

Kell-e a védőegyesület? Igen, és még sok minden, ami szerves odatarozással e kérdés mögött van. De erről, a társalgás céljából (mert ennyit ér a mi nyilatkozásunk), ne kérdezzetek meg bennünket. Komor elszigeteltségben, dacosan, élni próbál a magyar író, de válságos a hangulata, ha a sorsát megnézi. Szegénység, nyomorék-siker, amiben ezen a földön része van, és az esze megkáprázik a fájdalomtól, ha az érlelő hullámmást maga körül érzi, ahogy más boldogabb nációk arravaló művészei minden nemzet ráfigyelő érdeklődésével dolgoznak vagy dolgozhatnak. A magyar író idehaza is bitang jószág, és agyonbunkózzák a fajta-büszkeségét, éppen azok, akikre ennek az országnak magyarsági dolgai vannak rábízva. Persze, tenni kellene valamit, de előzőbb kezdéssel, mindenekelőtt azoknak az uraknak eltakarításával, akik ma a bástyákon a magyar kultúrát csinálják. Csakis ilyen földrengés árán kerülhetnének az új talajra.

Vérsi József:

A Hanns Heinz Ewers-eset, melyet vasárnapi cikkükben szóvátettek, megmond mindent. A védőegyletet meg kell csinálni. Most, amikor a szervezkedés jegyében történik minden termelés, szervezkedni kell a szellemi produkciónak is. Elég szűgyen, hogy a művészek, minden társadalom elitje, nem mutatták meg az utat a tömörülésre. Az írók nem ismerték fel eddig a saját értéküket; pedig már Carlyle mondja, hogyha az írók egyszer saját erejük tudatára fognak ébredni, akkor a világ leghatalmasabb cohorsa lesz belőlük. És nem a szappan használata az a mérték, mellyel meg lehet határozni egy ország kultúráját, hanem: hogy micsoda védelemben részesíti a szellemi munkásait.

Gonda József:

Magyar írók és művészek szervezkedése végett ankétet tart a Világ szerkesztősége, s az ankétben részt vevők közül számosan ütik a vidéket és a vidéki írókat. Tűnjék is fel a fogadatlan prókátor képében, egy és más szempontok megvilágítása céljából, mint tizenötéves vidéki újságíró s mint egy vidéki irodalmi és művészeti lap szerkesztője, bátor vagyok a Világ ankétján helyet kérni.

Az ankét íróinak, illetve a vélemények egyik jelentős hányada nyilatkozatának az éle: a vidéki sajtó ellen irányul. Hogy a vidéket meg kell rendszabályozni, mert tárcákat, cikkeket ollózat fővárosi lapokból „meghallgatás, engedelem” nélkül, hogy a vidék nem fizet honoráriumot a másodközlésekért, hogy a vidéki sajtó „jogtalanul eltulajdonít, kalózkodik.”

Míndez az állítás: kicsinyeskedés. Mert ha csak ily okokból kellene szervezkedniök a magyar íróknak, akkor, szerintem, kár volna minden lépésért. Nem ismeri ma már a szervezett, komoly, intelligens vidéki sajtót az, aki ilyet állít. A vidéki nagyobb lapok szerkesztőségei, vezércikk- és tárcarovatai nincsenek az ollóra oly nagyon rászorulva. Tessék, kérem, megnézni az aradi, szegedi, temesvári, nagyváradi stb. sajtót, majd minden szerkesztőségben intelligens tollú, országos nevű írók is dolgoznak és éppen a lap irodalmi rovataiban, és akiknek intellektualitása, képessége, neve, ötlete és gazdag vénájú tolla bőven ellátja a lap irodalmi rovatait, s nem szorulnak arra, hogy hirtelen sudárba szökött fővárosi titánoknak a leközléstől annyira féltett furcsaságaiért „kalózkodjanak” Ma, kérem, a vidéki sajtó — az intelligensebbet értem — nem lop, vagy legalábbis nem lop

többet és inkább, mint a fővárosi lapok, amelyeknek például túlnyomó része, még nem is olyan régen, a közönség egyik legkedvesebb szórakoztatóját: a regényt, igen gyakran engedelem nélkül vette át, leginkább orosz, francia és német kiválóságoknak országunkban jogvédelemben nem részese-
sül műveiből.

Hogy azután néhány elkényszeredett vidéki lapocska, vasárnapi vagy egyéb ünnepi számaihoz, jeles, ismert nevű íróktól átvesz egy-egy tárcát, van ebben valami? Hiszen ez csak reklám az írónak. Reklám, mert az író nevét megismerik legalább ott is, a vidéken, ahol bizony még igen fogyatékos az irodalmi és művészeti kultúra. És ha néhány jó tárcát elsőrendű írók tollából átvág az a vidéki lap, hát nem sokkal jobban teszi, mintha a helyi joggyakornoki, postatiszti, néptanítói és varrónői kar „ihletett” pillanatainak szomorú erőlködéseit vagy fontoskodó egyesületi titkárok és tanárok innen-onnan összefércelt kultúrcevegeéseit tálalják elő?

Hiszen a szellemi mű tulajdonképpen első, de végső célja is: a gondolatközlés; a tudás, a művészi szép, a műveltség terjesztése. Hát húsz koronánál — mert ennél többet aligha fizethet egy kis vidéki lap egy másodközlésért — nem többet ér még annak az írónak is, ha a nevét, gondolatait terjesztik? Ezért szükségtelen a szervezkedés, s akik azt mégis iniciálják, azok alighanem csak ifjú, pihésszájú művészverebecskék még csak a fővárosi Olümpion, kik így akarnak maguknak nevet és reklámot szerezni, hogy őket az — olvasók ellen védelmezzék meg. Az volna már igazán a kalózkodás, ha a szerény, kicsi, de mégiscsak a kultúra szolgálatában álló vidéki lapocska méhéből, a szerzői jog védelméről szóló törvény révén, néhány koronát fakasztana egy-egy pesti fiskális.

A vidéki visszaélések szempontjából tehát nincs sok jelentősége a szervezkedésnek; ellenben az országos és nemzetközi védelemre való szervezkedés ügye fölött már kívánatosabb az eszmecsere.

Partikuláris védőegysületeknek ismét nem volna sok értelmük, mert az legfeljebb azt eredményezné, hogy egy csomó olyan egyén jusson jövedelemhez, akilegfeljebb csak szagolni szokott az írókhoz és művészekhez, s ki majd erre fogja s akarja alapítani az egzisztenciáját.

Ehhez országos jelentőségű dolgok kellene, s ezt országos szempontból kellene beállítani, amire viszont frappánsan jegyzi meg Révész Béla: hogy a magyar író idehaza is bitang jószág, kit agyonbunkóznak éppen azok, akikre ennek az országnak a magyarsági dolgai vannak bízva. Persze lehetne itt is tenni valamit, de mindenekelőtt azoknak az uraknak az eltakarításával, akik ma a bástyákon a magyar kultúrát csinálják. Csakis ilyen földrengés által kerülhetnének új talajra.

Hát ki ellen kell az író és az írói értékek megvédése érdekében szervezkedni? Hiszen elsőrendű, igen jónevű íróemberek követték el, birtokomban lévő pozitív adatok szerint a következőket: Szerkesztőségekből kiköptt és kimaradt fővárosi „írók” szövetkeztek, hogy a vidéken elsőrendű fővárosi írókkal és művészekkel nagy kultürestélyeket rendeznek, hogy végre a jó vidék is hozzáférhessen a patent fővárosi kultúrához. A terv jól volt kieszelve. Az író szemét kidugják néhány kisebb bankóval, a közönség, a jó vidék pénzét besöprik az író és művész nevével és presztizsével, s a hasznot bezebeli az élelmes „írotársaság”. És ez a szövetség: restellem megnevezni, hogy tényleg mily előkelő nevű fővárosi írókat és művészeket vitt lépésre, s nyert rajtuk ropogós, kékhasú bankókat. Hát bizony az ilyen kultürtársaságok ellen nem ártana egy védői intézményt állítani fel.

Am menjünk csak tovább.

Az országos tekintetekből való védekezés céljaira szolgál Magyarországon az 1848: XVI. t. c., mely határozottan megállapítja, hogy a szerző

vagy jogutódjának kizárólagos joga van valamely az irodalom és művészet körébe eső szellemi terméke felett. Ez a törvény védelemben részesíti az írói műveket, a zenei műveket, a képzőművészet alkotásait, a térképeket, ábrázolatokat, sőt még a — fényképeket is. Ez a szerzői jog, mely vagyonjogi természetéből folyólag többszörözés, közzététel és forgalombahozás céljából átruházható. És ez az úgynevezett kiadói üzlet.

A törvény részletezése e helyen nem lehet a céloom. A szerző jogait világosan, rendszeresen és nagyon intenzíven tételei intézmény: Az 1889: XVI. t. c. írja körül, szinte felesleges bőséggel. Itt sincs tehát valami különösebb védői testületek létesítésének értelme, s ami védelemre szorulna, legfeljebb az az általános írói élıhetetlenség, mely a törvény minden világos rendelkezésével szemben is kiszolgáltatja, odadobja magát rongyos éhbéért a kiadó kapzsi vállalkozásának, élelmességének. Az író és művész könynyelműen, meggondolás nélkül eladja testét-lelkét a felkínálkozó aprópénzért, amelyből azután a kiadó tőkéket kovácsol össze. A törvény körülírja a jogait, de nem élhet vele, mert neki pénz kell, éspedig azonnal. A művész nem várhat, neki azonnal kell, a kiadó ráér; az leköti a művész testét-lelkét, holtáig való jussát a kiadónak, s miután, ha módját ejtetheti, a magyar író és művész úgy él, mint valaha egy francia pair, hamarosan eladósodik, s mindenféle üzleteket kénytelen elfogadni a mégiscsak pénz adó kiadótól.

Ebben az állapotban már a védőegyesületek sem segíthetnének; ezzel úgy hivalognak, hogy bohémia, és hiába panaszkodik a magyar író- és művészkórus, ma már eléggé tisztességesen honorálják az igazi művészetet; sok írónk, pláne színműírónk keres regényeivel, darabjaival 50—60 000 koronát évente, de többet is. Persze, hogy a magyar írói tantíemek nem haladják meg a francia és német színmű- és regényírók honoráriumait, a millió és millió frankokat, ezen ugyan ne csodálkozzunk, és ezért még szövetkezetet se alkossunk, mert azok a nagy tantíemek egy-egy hatalmas kulturális és gazdasági, etikai és társadalmi szempontokból egyaránt fejlett nagy nemzetek meghajlása a szellem mindennekfölöttvalósága előtt. A mi, most még csak bontakozó művészeti kultúránk milliós honoráriumokra majd akkor reflektálhat, ha nemcsak az írók és művészek egyéni súlya és művészi intelligenciája, de a nemzet, a még nagyon lemaradt nemzet, egyetemes művészi kutúrnívója is európai lesz.

Mi ellen kell tehát a védői szervezet? A magyar író műveinek a fordítás ellen való védelmére? Köztudomás szerint a magyar irodalmi művek, legalább a legújabb ideig, a külföldön nemigen voltak kelendők. Egész a legújabb időkig magyar regényt, írást idegen nyelvre nemigen fordítottak, és így a magyar írónak a kölföldi elkalózkodástól nemigen kellett védekezni. É tekintetben szinte kedvező volt, hogy hiányzott jórészben a külföldi államokkal való jogi rendezettség, mert ily körülmények között a magyar fordítók, magyar lapok, bizony még az előkelőbb napilapok is, ugyancsak mélyen beleszántogattak minden felelősség nélkül az idegen író szerzői jogkörébe, és derűre-borúra adták ki folytatásos tárcákképpen a védtelen orosz, angol, spanyol stb. irodalmi műveket. Különben a külfölddel való jogállásunkat egyes államokkal szemben becikkelyezett nemzetközi szerződések állapították meg. Így szerződéses viszonyban állottunk Ausztriával, Francia- és Olaszországgal az 1891: III. t. c., Angliával az 1894: IV. t. c., a német birodalommal pedig az 1901: IV. t. c. alapján. Nem sok eredménnyel azonban, mert a magyar irodalom elenyészően csekély külföldi szerepe a törvényes lépések igénybevételét alig provokálta, a külföld pedig a magyar fordítások jogellenességére nem reflektált, a legnagyobb valószínűséggel arról tudomást sem vevén.

Változott azonban igen lényegeset a helyzet a magyar irodalom és művészet újkorai hatalmas megújulásával, a modern irodalom magyar renaissance-jával, a nyugati kultúrának a magyar megelevenedésével. Egyszerűen hihetetlen mérvű az a térfoglalás, melyet magyar írók és művészek az utóbbi években, különösen a színműirodalom, festészet és szobrászat terén érnek el a külföldön, s minthogy ezen a vonalon tényleg súlyos visszaélések történtek, és különösen még csak ezután történhetnek a külfölddel szemben védtelen magyar művekkel, ha védői egyesület szervezéséről akarunk beszélni, úgy ez a tér volna az. Az alkotásaink oda volnának bázírozandók, hogy irodalmi és művészeti tekintetben a mi országunk is bekapcsoltassék abba a nemzetközi szervezetbe, amely az irodalmi és művészeti alkotások általános nemzetközi oltalma tárgyában rendelkezik, s minden kutúrműnek védelmet biztosít.

Egyre és egyre nagyobb szükség volna erre, kiváltképp a színpadi védettséünk szempontjából. Példa volt már rá, hogy egyik igen jeles színműírónk legpompásabb művét, szinte minden írói tantiem nélkül, elbitortolta egy amerikai társulat, s míg az angol igazgató százszor meg százszor adta a darabot, s söpörte be „Az ördög” után a teli kasszát, Molnár Ferencnek minden, a tantiemekre vonatkozó akciója, a nemzetközi jogvédelem hiányában eredménytelen maradt.

A magyar írók szervezkedésének tehát kifejezetten a külföldi jogvédelem biztosításának megszerzésére kell irányulni. Mármost e tekintetben első volna a kutúrállamok között még az 1886-ik évben kötött úgynevezett berni egyezmény aláírása. A szellemi tulajdonok nemzetközi védelmére szolgáló emez egyezményt Magyarország, sajnos, még nem írta alá; de minden olyan államnak, mely az egyezményt még nem írta alá, szabadságában áll hozzájárulási nyilatkozatával a szövetség tagjai közé lépni. Az egyezmény alapelve az, hogy a szerződött országok szerzői az egyesületet alkotó államok mindegyikében ugyanazokat a jogokat élvezik, mint amínöket az egyes államok mindenkori törvényei a belföldi szerzőknek biztosítanak.

Rohamosan fejlődő kulturális viszonyaink involválják, hogy Magyarország a többi jog- és kultúrállamok mintájára mihamarabb belépjen a szövetségbe.

Amikor azonban a szerzők védelmét célzó országos szövetkezés ily célból létesül, ily akcióba kezd, azt hiszem, ez csak az első lépés volna. Mert ezután következne most a magyar írók és magyar művészek a külföldön való beállítására. Ez volna már a szervezetnek a magasabbrendű, az ideális célja. Meg volna az internacionális jogvédelem, és zsenialitása frissességével, erős intellektualitásával, színes, erős, merész beállításaiával, öntudatos, mesteri formakészségével, kiváltképp annyira fejlődő színpadi készségével, ott teremne a magyar író és művész, épp az ily irányban öntudatosan és tervszerűen működő magyar írói szervezet révén a külföldön, ahol azután kitartással, küzdelemmel és tehetséggel elfoglalhatná a majdan értéke után ott őt megillető nemzetközi pozíciót.

Ha ily irányban szervezkedik a magyar író- és művészvilág, ha így akar súlyt adni a benne rejlő érték- és erőkapitalisoknak, ha az egyesülésben rejlő legyőzhetetlen erők felismerésével, egymás szellemi értékeinek rendszeres és legszélesebb körű internacionális propagálása útján igyekszik gazdaggá, ismertté, becsültté tenni a magyar írók és művészt, akkor azt a szövetkezetet, annak tervezőit és vezetőit minden magyar író-, művész- és kultúrember, lelke teljes rajongásával üdvözölheti, és megalakításához sikert kíván.

De vigyázni tessék. Verebekre ne lövöldözzünk, és ne a vidéki lapok

tolvajságaitól védjük meg a magyar írókat, de szövetkezzünk azért, hogy a magyar kultúrának *tere* legyen, itt is, a külföldön is.

Cholnoky Viktor:

Az írói jog védelme egyike a legmegoldhatatlanabb kérdéseknek. A motívum rövid: azért, mert az író legfőbb joga a sajtószabadság. Amivel szemben azután szinte csak mikroszkopikus fontosságú jelenségnek látom azt, hogy néha ellopják egyikünknek-másikunknak a dikicse alól a bőrt. Mindig jobb, ha egy vidéki lapban vagy akárhol is másodkézen az Apolló lenyúzott bőrét látom, mint az, hogyha a vicinális Marsyások nyúzzák meg önnönmagukat. Kétségtelenül dühbe jön az ember többszörösen is, amikor hol itt, hol meg amott botlik bele a saját nevébe, olyan helyeken, ahová nem szánta őket, és ahonnan bizonyos a rosszhiszeműség, de ez a mérgelődés, úgy látszik, szintén hozzátartozik a kívülről olyan ideálisnak gondolt írói mesterséghez. De ezzel a visszaéléssel szemben alighanem jobb, ha az ember a fejkakarásnak az ősi vigasztaló módszeréhez nyúl, mint hogyha esetleg valami jogvédelem árán kárt tesz a sajtószabadságban. A jogvédelemre való tömörülés pedig veszedelmesen a céhrendszer szagát hordaná magán, ami, hogy a sajtószabadság veszedelmét jelentené, ha ezúttal belülről kifelé is, azt aligha kell magyaráznom.

Móricz Zsigmond:

Hogy az írók szervezkedéséről a nyilvánosság előtt ankétezznek, ez annak a bizonyossága, hogy az ügy még nem érett meg egészen. De a szervezetet meg kell csinálni, akár a szociális szakszervezetek módjára is. Három év előtt Ignotusszal, Osváttal már meg akartuk alapítani: már alapszabálytervezetet is akartak csinálni: de, azt hiszem, könnyebb dolog tízezer kőművest egyesülésre bírni, mint száz író. Viszont hogyha meglesz az egyesülés, akkor szívesen csatlakozik minden magyar író. Még azok is, akik most szóval és írásban ellenzik a szervezkedést. Én meg tudom érteni, hogy egyes írók, talán tekintettel a vidéki olvasóközönségre, nem szívesen beszélnek az írószó anyagi érdekeiről. Mert vidéken az író még mindig látnok, még mindig nektárból és ambróziából él, ez pedig ingyen van. A vidék elfordítja a fejét, hogyha arról van szó, hogy becézett íróinak kenyeret is kell adni.

A vidéki sajtó is (bár hiszen ez nem is a kérdés legfontosabb oldala) nagyon szívesen fogja látni a tisztességes egyezkedést. Attól nem kell félni, hogy a vidéki lapok ezentúl helyi szerzőkkel fogják megírtni a tárcáikat: a vidéki szintársulatok nem tudnának boldogulni a fővárosi írók darabjai nélkül, a lapok is rászorulnak a fővárosi irodalmi produkcióra.

Nagy örömmel látnám, hogyha a szervezkedés sikerülne.

Az anketét zárócikké:

Öt vasárnapon át közöltük java íróink egy részének nyilatkozatait, melyekben állást foglalnak az általános írói egyesület eszméjéhez. Napülságunk térvizsgonyainál fogva csak egy töredékét szolgáltathattuk meg azoknak, akiknek szavuk van egy ilyen fontos mozgalom megindításánál. Nyilatkozott: Ady Endre, Berczik Árpád, Biró Lajos, Bródy Sándor, Cholnoky Viktor, Erdős Renée, Hatvany Lajos, Herczeg Ferenc, Ignotus, Kabos Ede, Kaffka Margit, Kenedi Géza, Kóbor Tamás, Lengyel Menyhért, Móricz Zsigmond, Ormos Ede, Révész Béla, Ruttkay György, Szilágyi Géza, Vészi József. Ezek közül Ady Endre, Cholnoky Viktor és Kabos Ede ellenzik az egyesületet. A többi tizenhét nyilatkozat, néha fenntartással, égető fontosnak tartja az új szervezet megalakítását.

Az írók kasztjában nehéz közvéleményt teremteni. Legnehezebb akkor, mikor az írók legfontosabb érdekeiről van szó. Mikor fölvetettük a védő-

egyesület eszméjét (nem mi vetettük föl először: Ignotus és mások már régen dolgoznak egy írói szakszervezet megalakításán), tisztában voltunk azzal, hogy ennek a fontos tervnek lesznek ellenzői is. Nemcsak olyanok, akik az egyesület egyes cselekvési irányait tartják fölöslegesnek, hanem akik egyáltalában fölöslegesnek, sőt károsnak hiszik azt, hogy az író megvédje a saját bőrét. Vannak, akik még mindig csodálkoznak azon, hogy az írói munkáért anyagi elismerés is jár. Az írói művek megteremtése arisztokratikus, egyéni, főséges, megfizethetetlen művészet, de hogyha már érezzük, hogy az íróművészt kifizetni, kellőképpen honorálni nem lehet, legalább ne engedjük át másoknak, egészen idegeneknek azt a keveset, amivel a mai társadalom az írókat kárpótolni akarná.

Csakis kórosan atavisztikus gondolkodással lehet arra az álláspontra helyezkedni, hogy maradjon minden, ahogy van, mert így is jó. Régi memoárokból tudjuk, hogy az írónak a középkori udvaroknál olyasféle volt a szerepe, mint az udvari bolondnak. Azért volt, hogy szórakoztasson. Az író nem fizették: az író megjutalmazták. Udvaronc volt az író, és akkor boldognak, hálásnak kellett lenni azért, amit koncul dobtak eléje; vagy pedig gazdag, független nagyúr vagy pap volt az író, és méltatlankodva utasította vissza azt az inszinuációt, hogy művéért materiális javakban legyen része. A nagyúri íróban a nagyurat becsülték és irigyelték, aki még az ilyen szórakozásra is ráért, az udvaronc íróban a káprázatos technikát bámulták.

A magyar író is, akinek van annyi talentuma és hívatottsága, mint a világ bármely nemzete írójának, csak akkor részesül közmegebecsülésben, hogyha nem abból él, hogy író. Miniszteri hivatalnok vagy újságíró, vagy tanár: de nem író. Ez nálunk, azt mondják, nem foglalkozás. És mivel az író (bár lelkiileg nem) az írósgót csak mellékfoglalkozásként űzi, urali gesztussal lemond egy csomó igényéről, másoknak engedi át a lelke gyöngyeit, és ezzel megakadályozza azt, hogy jövődő önértetes, írósgágra büszke és írói voltának közmegebecsülést szerző társadalmi osztályá fejlődjék.

Az általános írói védőegyesületnek (melynek talán jó volna a szakszervezet formáját adni) egy lesz a célja: megszerezni az írónak azt, ami az övé. Tudakosabban: foglalkozni fog az irodalompolitika mindazon ágaival, melyek az írók osztályának, mint ilyennek, gazdasági és erkölcsi érdekeire vonatkoznak. Egyrészt rá kell bírni a törvényhozást, hogy hozzon egy újabb, javított szerzőjogi törvényt (melynek természetesen a képzőművészek is nagy hasznát fogják látni), hogy csatlakozzék Magyarország a berni konvencióhoz, vagy pedig létesítsen Ausztria példájára egyes külföldi államokkal különálló konvenciókat. Másrészt védekezni kell a kiadók és lapkiadók ellen (ebben a tekintetben hasznos figyelmeztetéssel szolgált Kenedi Géza nyilatkozata), aztán a vidéki utányomások ellen, és egyáltalában arra kell hatni, hogy kényelemszeretéből vagy perlekedési félelem miatt ne vesszen kárba még a legapróbb érdek sem, mert ettől szenved a nagyobb is. Az új egyesületnek lehet német mintára egy bécsi hivatalos lapja, amely számontartja majd az összes fölmerülő részletkérdéseket, figyelmeztetni fog hanyag lapokra, rossz honoráriumokra. Irodalmi hírdései is lehetnének.

Egyáltalában csak utána kell lapozni azt a nagy anyagot, melyet a mi ankétunk szolgáltatott. Szóvá tettünk majdnem minden ügyet, mely az új egyesület föladatai közt helyet foglalhat. Azt hiszem, hogy ha a magyar írónak az a csapata, melynek nyilatkozatait közöltük, összefog, akkor az egyesület megalakult. Mert hiszen ankétunk, hozzászólásnak igazán csak ez a „ceterum censeo” volt az egyetlen motívuma: az általános írói védőegyesületet meg kell alakítani.

Mohácsi Jenő

A Világ ankétjának utóhangjaként az ankét lezárását követően még két cikk jelent meg a Világban. Az egyik Magyar írók a világpiacon címmel az 1911. dec. 19-i számban (8—9. l.), képet adva a magyar írói művek külföldi elterjedtségéről, a másik A szerzői jog védelme — A múlt esztendő tanulságai — címmel az 1912. febr. 10-i számban (13—14. l.) főleg szerzői-jogi pereket ismertetve. A célul kitűzött általános írói védőegyesület azonban ekkor nem sikerült létrehozni.

Az ankéttal kapcsolatban meg kell említeni még, hogy a Világ kezdeményezése egy írói védőegyesület megteremtése érdekében nem volt előzmények nélkül való. Annak megemlítésén túl, hogy a különböző lapokban már az ankétot megelőzően is nem egy cikk hívta fel a figyelmet a magyar írók szerzői jogi helyzetére, és sürgette az írók anyagi érdekeinek védelmét (l. pl. Írók és zeneszerzők jogvédelme. Az Újság 1910. júl. 12. 15. 1.), itt csupán arra a kísérletre kívánunk utalni, amelyre Ambrus Zoltán vezéreltetével s a modern magyar írók részvételével 1908 őszén került sor, s amelynek célja a Világ ankétjához hasonlóan egy írói egyesülés keretén belül a szerzői jogvédelem biztosítása volt. (L. ez utóbbira részletesen A dukduk affér c. Új Idők 1908. nov. 15-i cikk jegyzeteit. AEÖPM IX. 522.)

mint a Nyugat irodalmi részvénytársaság igazgatósági tagja, egy kicsit magam is kiadó vagyok: A Nyugat Irodalmi Részvénytársaság elsősorban a Nyugat, de e mellett könyvek kiadására is 1910. aug. 18-án alakult meg. A részvénytársaság igazgatóságának Ady valószínűleg 1911. jún. 1-től, az akkor létrejött második igazgatónács megalakulásától (l. ezzel kapcsolatban az Irodalompolitika c. 1911. dec. 30-i cikk jegyzeteit. 437. l.) volt tagja, mivel az első igazgatótanács névsorában (l. PF 1912. márc 25. 8. l.) Ady neve még nem szerepel. — *Tatárjárás:* Kálmán Imre operettje.

Ady cikkére l. még a [Levél a Világ szerkesztőjéhez — Válasz Biró Lajos támadására —] c. 1911. aug. 6-i cikket és jegyzeteit. (140., ill. 415. l.)

Mj: Ai (326.)

61. *La fanciulla del West.* Ny 1911. aug. 1. 247. l. — Figyelő. — Ady Endre

Kézírata: Autográf, ceruzával irt fogalmazvány, 3 oldalszámozott fólió, 170 × 210 mm. Aláírása: Ady Endre. Az első fólión a cím fölött Ady írásával a rovatcím: Figyelő, ettől jobbra idegen kéztől: petit v., a bal felső sarokban ugyanazon kéztől: (l), a fólió jobb alsó sarkában valószínűleg Ady írásával: 15. Falu Tamás tulajdonában. Fotómásolatát l. a PIM gyűjteményében.

Közlésünk a Nyugat szövegét követi. Ez a szöveg ugyan csak egyetlen szóval bővebb a kézirat szövegénél, a szó beiktatása a szövegbe azonban minden bizonnyal Adytól származik. Eltérések a Nyugat és a kézirat szövege között:

	<i>Nyugat:</i>	<i>Kézirat:</i>
1. bek. 1. sor:	számu boldog	számu, boldog
1. 3.	új és új. Új új új új	uj és uj . Új uj uj
1. 4.	új új... új új új	uj .uj . . .uj uj uj
1. „ 5—6. „	új legújabb	uj legujabb
1. „ 6—7. „	új... óh szörnyűség	uj... oh, szörnyűség
2. 1.	csúfolódás	csufolodás
2. 3.	még fújva	meg . fujva
2. „ 4—5. „	újtól újítástól	ujtól... ujítástól
3. 1.	útalom	utalom

		<i>Nyugat:</i>				<i>Kézirat:</i>
3. bek.	5. sor:	igaz, t. i. a				igaz, a
3.	9.	még ha				még ha
3.	10.	premierén				premierén
3.	11.	Ferencbe				Ferenczbe

Törölések, javítások a kéziratban:

1. bek.	3. sor:	futurizmus új (A kiemelt szövegrész után beszúrva: és új)
3.	9.	soha, (A szó és a vessző között valószínűleg egy gondolatjel törölve)
3.	12.	Mascagni (Az <i>i</i> helyén eredetileg <i>y</i> , ez törölve, fölé írva: <i>i</i>)

A kéziratban a következő maitól eltérő helyesírási sajátosságokkal találkozunk:

						<i>Kéziratban:</i>
1. bek.	1. sor:	számu				számu
1.	2.	Milánóból				Milanóból
1.	3.	új és új . Új . új . új				uj és uj . Uj uj uj
1.	4.	új . új . új . új új matematika				uj uj . uj uj matematika
1.	5.	új matematikát				uj matematikát
1.	6.	legújabb				legujabb
1.	„6–7.„	új akarnak, s				uj akarnak s
1.	9.	se, s				se s
2.	1.	csúfolódás				csufolódás
2.	3.	fújva				fujva
2.	„4–5.„	újtól, az újítástól				ujtól, az ujitástól
3.	1.	azért, s				azért s
3.	3.	programosak				programmosak
3.	6.	impreszárióik				impresárióik
3.	„7–8.„	kakofóniát kakofónia				kakofoniát kakofonia
3.	9.	még ha				még ha
3.	11.	Ferencbe				Ferenczbe

La fanciulla del West: A Nyugat leánya. Puccini 1910-ben elkészült operájának a címe. — *Milánóból meg szoktak szerencsétlenni évek óta már a futurizmus új és új manifestumaival*: Milánó az olasz futurizmus egyik legfontosabb központja volt. Az olasz futurista kiáltványok közül számos itt jelent meg. — *legújabb főrmédvényükben új muzsikát akarnak*: 1911-ben két futurista zenei manifestum jelent meg. Az egyik jan. 11-én (Manifesto dei musicisti futuristi), a másik márc. 29-én (La Musica futurista. Manifesto tecnico). Mindkettőt Francesco Balilla Pratella futurista zeneszerző fogalmazta meg. Ady feltehetőleg ezek egyikére utal. *D'Annunzio*: 1. a Molnár Ferenc színpada c. 1910. dec. 16-i cikk jegyzeteit. (368. l.) — *Ott voltam az első kontinentális premierén Rómában*: A Nyugat leányát, amelynek 1910. dec. 10-én a New York-i Metropolitanban volt az ősbemutatója, Európában először a római Teatro Costanzi tűzte műsorára. A bemutató jún. 12-én, néhány nappal Ady Rómába érkezése (l. az Utak és csalódások c. 1911. júl. 23-i cikk jegyzeteit. 397 l.) után volt. Az előadásnak Ady részéről történt megtekintését visszaemlékezésében Ady római kalauzolója, Elek Artúr is említi: „Meghallgatta a Teatro Costanziban Verdi Falstaffjának és Puccini akkor még vadonatúj Fanciulla del Westjének előadását. Elégedetlen volt mind a két operával. Puccinié ellen hevesen ki is kelt, az volt róla a nézete, hogy silány hatásvadászó csinálmány.” (L. Ny 1919. 256.)

Mj: VT (267.); Ai (324.)

Kézirata: Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 4 oldalszámozott fólió, 170 × 210 mm. Aláírás: Ady Endre. A cím fölött Ady írásával a rovatcím: Figyelő. Ettől jobbra idegen kéztől ceruzával: petit v. A fólió jobb felső sarkában ugyanazon kéztől: (8). A PIM tulajdonában.

Közlésünk a Nyugat szövegét követi. Ez a szöveg csupán egyetlen szóban tér el a kézirattól. Tekintve azonban, hogy ez a szó („mondással”) stílusisan változtatja meg a szöveg adott helyét, fel kell tennünk, hogy a változtatás Adytól származik. Ezt a feltevést erősíti az is, hogy a „mondattal” helyébe írt „mondással” szó stílusisan jellegzetesen Adyra vall. Eltérések a Nyugat és a kézirat szövege között:

	<i>Nyugat:</i>	<i>Kézirat:</i>
1. bek. 3. sor:	ifjútörök	ifjútörök
1. 10.	azonban	azomban
1. 12.	együttkellenek	együtt-kellenek [!]
2. 3.	hazugságú mártír politi- tikusainak	hazugságu mártír-politi- kusainak
2. 4.	túl-elegen, csúfolják	tul-elegen, csufolják
2. 10.	szűrő mondással	szuró mondattal
2. 11.	új	uj
2. 12.	demokráciát ordítjuk	demokráciát, ordítjuk
2. 14.	nálunk, előbbjáró	nálunk előbbjáró
3. 6.	széthúzó	széthuzó
3. 10.	számú	számu

Törlések, javítások a kéziratban:

2. bek. 8. sor:	példánya, (A vessző után egy második vessző törölve)
2. 19.	ideálunk, (A szó és a vessző között egy vessző törölve)
2. 24.	sok (A szó után beszúrva: <i>ezer</i>)
2. 27.	multtal, (A vessző után egy második vessző törölve)
2. 27.	természettudományt, (A vessző után egy második vessző törölve)
2. 28.	pozitívumot (Eredetileg: <i>pozitív</i> , majd beszúrva: <i>umot</i>)
3. 1.	volnának (A szó után egy vessző törölve)
3. 10.	kevés (A szó után beszúrva: <i>számu</i>)

A kéziratban a következő maitól eltérő helyesírási sajátosságokkal találkozunk:

		<i>Kéziratban:</i>
1. bek. 2—3. sor:	meggyőződés, s... ifjútörök	meggyőződés s. ifju- török
1. 6.	tehetségük, s	tehetségük s
1. 9.	nonszensz az anarchista gondolatfaló	nonsens az anarkista gondolat-faló
1. 10.	anarchista azonban	anarkista azonban
1. 12.	együtt kellenek	együtt-kellenek [!]
2. 3.	álhazugságú mártírpoliti- kusainak	ál hazugságu ... már- tír-politikusainak
2. 4.	túl-elegen, csúfolják	tul-elegen, csufolják
2. 5.	ágálni, s	ágálni s
2. 10.	szűrő	szuró
2. 11.	új	uj

2. bek.	14. sor:	kultúrtársadalmak	<i>Kéziratban:</i> kultúrtársadalmak
2.	16—17.	államnyelven	állam-nyelven
2.	17—18.	hiszekegyünk, s	hiszekegyünk s
2.	22.	mindenütt, s	mindenütt s
2.	26.	lehetséges, s	lehetséges s
2.	27.	múlttal	múlttal
3.	5.	beszélgetnek, s	beszélgetnek s
3.	6.	széthúzó	széthúzó
3.	7.	dzsentri-Alfonzok	gentry-Alfonzok
3.	10.	számu bolondházban, s	számu bolondházban s
3.	11—12.	körül, s	körül s

íjjútörők: I. a Jólások és javallások. II. Franciaország Afrikába készül c. 1910. okt. 9-i cikk jegyzeteit. (355. l.) — *Strindberg, August* (1849—1912): svéd naturalista regény- és drámaíró. Munkássága során a századvég úgyszólván valamennyi szellemi áramlatát végigjárta. A 80-as évek közepén Franciaországban, majd Svájcban a szocializmus eszméihez került közel, de később elfordult a társadalmi gondolattól, s Nietzsche elveivel rokon filozófiai nézetek hirdetőjévé vált. A 90-es évek elején műveiben egy ideig a miszticizmus, a vallási érzés vált uralkodóvá. Élete végén ismét a szocializmus eszméihez közeledett. Munkássága Európa-szerte nagy hatást váltott ki. — *Tolsztoj tragikomédiája:* A 80-as évek elejétől Tolsztoj szélsőségesen idealista, misztikus nézetek hirdetőjévé vált. A társadalmi bajok megoldását egyedül a belső erkölcsi tökéletesedésben, a krisztusi szeretet megvalósításában látta. Mély válságából kiutat keresve 83 éves korában elutazott birtokáról, hogy elmeneküljön környezete nyomasztó világa elől, de útközben súlyosan megbetegedett s meghalt. — *Bergson, Henri* (1859—1941): nagy hatású francia idealista filozófus, az intuitívizmus hirdetője. Elvei nagy hatással voltak az irodalomra is. — *mi is azt hisszük, hogy a műveltség . . . csak a klasszikusokon és a klasszikusokkal lehetséges . . .*: I. erre még a Disputa c. 1911. szept. 15-i cikk (146. l.) ötödik részét, a Disputa c. 1911. okt. 1-i cikk (150. l.) első részét és a Távolság a csatatérről. I. Esztéta és poéta c. 1915. szept.-i cikket. (Az utóbbit I. az AEÖPM megjelenés alatt levő XI. kötetében.)

Mj: J (237.); VT (60.); Vp (303.); Na (209.); Ai (325.)

63. *Utak és családások.* V 1911. aug. 6. 7. l. — Ady Endre

A cikk előzményére I. az azonos című júl. 23-i cikk jegyzeteit. (397. l.) „Nem érzem — szóltam . . . Rómában élő . . . barátomhoz, aki kalauzolt: Ady római barátja: Elek Artúr. Ady római napjairól való visszaemlékezését Ady Rómában cikkel I. Ny 1919. 254—258. — *egyszer Rómára nézve, egy magas utas dombról:* A domb, amelyről szó van, a Pincio, Róma második legmagasabb dombja, ahonnan gyönyörű kilátás nyílik a városra. A hely a századelőn kicsi s gyalogos korzójával Róma sajátos színpontja volt. Római napjai alatt Ady kedvelt helyévé vált. Az innen elébe táruló kép ihlette cikke utolsó passzusán túl Nyárdélután hold Rómában c., a Ny 1911. júl. 1-i számában megjelent versét is.

A cikk Firenze és a régi szemek c. első része szorosan kapcsolódik az Ady költészete egészén végigvonuló szemmotívumhoz. (A kettő kapcsolata részletesen I. Varga József: Ady olasz érdeklődése c. tanulmányának idevágó részét. ItK 1970. 627—628.)

Mj: J (217.); Pn (309.); Vál. (348.)

64. [Levél a Világ szerkesztőjéhez. — Válasz Bíró Lajos támadására —].
V 1911. aug. 6. 15. l. — Ady Endre

[*] Eredetiben: még

A Világ vasárnapi számában elmondtam a magam véleményét a magyar írók szervezkedésének problémájáról: l. a [Magyar írók szervezkedése] c. 1911. júl. 30-i cikket és jegyzeteit. (135., ill. 398. l.) — *Ma kapok egy levelet és a levél mellé egy választ*. A szóban forgó, Bíró Lajos által írt levél nem maradt ránk; a Világnak szánt válasz a Világ aug. 6-i számában Ady cikke után jelent meg. Szövegét itt adjuk:

Igen tisztelt szerkesztő úr,
a Világ vasárnapi számából megdöbbenve értesültem róla, hogy Ady Endre úgy el van foglalva Magyarország társadalmi megváltásával, hogy igazán egy lépést sem tehet többé írói jövedelmek érdekében. Kimondhatatlan szerencse, hogy most egy éve, a nagy költőnek mégis akadt némi szabad ideje, mert különben nevezetes Royal-beli koncertjét sem tarthatta volna meg, és mert most különben még elhinnők, hogy a magyar író valóban köteles „birtokos Berzsényiek gögjét fitogtatni”

Azon a nevezetes és különös koncerten azonban — egyik szólószáma gyanánt — a változatosság kedvéért prózában ismételte meg azt, amit versben már annyiszor elmondott: milyen fontos szükséglet a költő számára is az aprópénz. „Mi Urunk a Pénz” után honnan egyszerre „a Berzsényiek gögje”?

Az izgató pszichológiai probléma ne nyugtalanítson senkit. Az látnivaló, hogy fejedelmi gesztussal a költő most a *mások* pénzéről mondott le; aggódó híveit azonban — mint a költő lelki életének régi ismerője — megnyugtathatom: — mihelyt az *ő pénzéről* lesz szó (ha a lírai költsézet valami csuda következtében exportcikké válnék például), rögtön visszanyeri a régi hangját, és a hangja, mint a sebzett tigris bömbölése, úgy tölti be majd a magyar ugart.

Tisztelettel [a] szerkesztő úr

alázatos szolgálója

Bíró Lajos

Ady Royal-beli koncertjére, amit Bíró Lajos említ, l. a Poéta és publikum c. 1910. jan.—febr.-i cikk jegyzeteit. (252. l.) — *Bíró Lajos, hosszú-hosszú éveken keresztül testvérem, hívem és barátom*: Bíró Lajossal Ady 1900 tavaszán a nagyváradi Szabadság c. lapnál ismerkedett meg, s kötött bensőséges barátságot. A Szabadságnál több, mint egy éven át voltak kollégák, majd később, 1905—1907-ben a Budapesti Napló szerkesztőségében dolgoztak együtt. Barátságuk, a szerzői jogvédő szervezkedéssel kapcsolatos nézeteltéréseiket leszámítva, mindvégig zavartalan volt. (Vö. a Bíró és Pekár c. 1912. febr. 20-i cikkel. 182. l.)

Mj: Ai (327.)

65. *Levelek Szent Alajoshoz*. V 1911. aug. 13. 11. l. — Hírek. Ady Endre

1888 szeptembere és 1892 júniusa között Ady a nagykarolyi piarista gimnáziumban végezte a gimnázium első négy osztályát. Cikkét ekkori emlékeiből írta.

Szent Alajos (1568—1501): A Gonzaga olasz fejedelmi családból származott. Gyermekkorától askzétikus életet élt, majd 1587-ben belépett a jezsuita rendbe. 1726-ban avatták szentté. Később a tanulóifjúság védőszentjeként tisztelték. — *a franciák szent királya*: IX. Lajos (1226—1270).

— *minorita-páter*: a Szent Ferenc-rend azon ágának szerzetese, mely a ferencrendi szegénységi elvet enyhébben értelmezve ingatlan birtok haszonélvezetét és bizonyos más jövedelmet megenged. A rend a XVII. századtól Magyarországon és Erdélyben egyaránt nagy befolyással bírt. Tagjai a századelőn főleg lelkipásztorkodással és tanítással foglalkoztak. — *keleti keresztények*: görög-katolikusok. — *Egy júniusban, amikor is a mi szentünk névnapja van*: Alajos napja jún. 21. — *én szeretném, ha édesanya nem sétálna estként a számtantár úrral*. . . , *mert csúfolnak, és ez fáj nekem*: Vö. ezt Ady A Nyápic mamája c. BN 1907. nov. 17-i novellájával. (L. AEÖN 785.)

66. *Kálvin hívói térdepelnek*. V 1911. szept. 3. 3. l. — Ady Endre

szuperintendens: főfelügyelő. A magyar protestáns egyházak püspökeinek a címe. — *Tisza Kálmán ezt az elpápisztósodást keményen támogatta*: A Tisza Kálmán miniszterelnöksége idején, 1885-ben végrehajtott főrendiházi reform során főrendiházi tagsági jogot nyertek a protestáns egyházak püspökei, illetve főtisztviselői. — *a kálvinisták mai elfeketedésének, pápisztósodásának*. . . *Tisza István lesz az okozója*: A tizedes évek elején Tisza egyik törekvése volt, hogy megnyerje politikája számára a protestáns egyházak támogatását is. L. erre még A protestáns tévedés c. 1913. jan. 1-i cikket és jegyzeteit az AEÖPM megjelenés alatt levő IX. kötetében. — *Mert nem lehetett, mint Poroszországban, protestáns ultramontanizmust csinálni*: L. erre még A hétről c. NN 1902. jún. 22-i és a Weingart c. NN 1902. aug. 28-i cikket. (AEÖPM III. 95., 130.) *Ultramontanizmus*: egyházi reakció. — *beléndek*: undorító szagú, mérgező hatású, bódulást, gutaütést okozó magvakat termő növény. — *Kálvin-szövetség*: 1908-ban létrehozott egyházi társulás. Fő célja az egyház szociális kérdéseinek a megoldása és a vallásosság terjesztése volt. — *A Kálvin-szövetség a szilágyszolnoki egyházmegyében például a napokban majdnem elhatározta*. . . *hogy a kálvinista hívő térdepelve imádkozzék*: 1911. aug. 14-én a szilágyszolnoki református egyházmegye papsága Zilahon a vármegyeháza nagytermében népes értekezletet tartott, melyen az egyház társadalmi tevékenységét vitatták meg. (L. Lelkészi értekezlet címmel a Szilágyság 1911. aug. 17-i számának tudósítását. 3. l.) Itt eshetett szó a hívek térdepelésének kérdéséről is, s így minden bizonnyal ez az értekezlet inspirálta Ady cikkét. Figyelembe véve az értekezlet időpontját, valószínűnek látszik, hogy cikkét Ady több nappal annak megjelenése előtt írta, mégpedig Érminszenten, ahol levelezése tanúsága szerint júl. elejétől szept. második feléig tartózkodott. — *katolikus iskolába jártam*: Ady 1886 és 1892 között járt Érminszenten, ill. a nagykárolyi gimnáziumban katolikus iskolába. — *Zoványi Jenő* (1865—1958): református lelkész, egyháztörténész. 1901-től Sárospatakon teológiai tanár. 1910-ben szabadelvű teológiai nézetei és Kálvinról szóló kritikája miatt elmozdították állásából. 1912-ben fölmentették az ellene emelt vádak alól (l. Az Úristen nevében c. 1912. máj. 1-i cikk jegyzeteit. 519. l.), s visszatérhetett a tanári pályára. — *konfesszió*: hitvallás.

Mj: J (67.); FL (102.)

67. *Disputa*. Ny 1911. szept. 15. 500—501. l. — Ady Endre

[*] Eredetiben: tanítókat

A Nyugat 1911. szept. 15-i számában Disputa címmel napi aktualitását, de subjektívebb hangvételű írások részére új rovatot kezdett. A rovat megteremtése Hatvany Lajos elgondolása volt, aki szept. elején, a rovat előkészítésének napjaiban levélben kérte fel Adyt, hogy küldjön cikket a rovat számára:

„Azt a Röpentyű-rovatot megnyitom a következő számban. Már a cikk kész — persze difficultálják, mint mellékelt levélből láthatod, de én nem tágitok. Nem írnál te is egy bevezetést? Ha ilyet nem írsz, nem írnál néhány alkalmi maximát, epigrammaszerűt, széljegyzet-ügyet? Minél több, annál jobb. Biztosan várom s barátságod jelét látnám benne. Küldd, mint rendesen, a Nyugatnak, de az új rovatnak szánva. Tudsz nevet e rovat számára? Én „Bagatel”-t írtam (tudom, hogy rossz!) fölibe. Fenyő „Hétköznapi”-at proponálj. Te biztos találsz eclatánsan találót.” (L. Hatvany L.: Ady. Bp. 1959. Szépirodalmi Kk. I. 232.)

Ady cikke e felszólítás nyomán íródott. Hatvany levelének idézett része nemcsak azért érdekes, mert Ady cikkének előzményeit világítja meg, hanem azért is, mert az utolsó sorok alapján feltehetjük, hogy a Nyugat új rovatának címe Ady ötlete nyomán született meg.

Jean Paul (1763—1825): Valódi nevén Richter, Johann Paul Friedrich. A XVIII. sz. egyik leghíresebb német regényírója. Műveit eredeti humor, fölközött természetrajongás, romantikus ironia jellemzi. Hatása számos XIX. századi írónál (Keller, Freytag stb.) mutatható ki. Az Ady által idézett mondat lelhelyét Jean Paul műveiben nem sikerült megtalálnunk. — *Furcsán, véletlenül, majdnem egyazon időben halt meg két huszonkilec éves író: Homonnai Albert (1882—1911) és Pap Mariska (1882—1911).* — *A férfiúnak első kötetéről... én írtam volt először: 1. az Egy verseskötetről c. 1901. jan. 19-i cikket. (AEÖPM I. 426.) — Az asszonyról... azt írta egyszer egy kiváló írónkollégánk, asszony, hogy nagyszerű és kimeríthetetlen...: Ady Kaffka Margit kritikájára utal: 1. Papp Mariska. Rög. Elbeszélések címmel Ny 1908. márc. 1. 290. — mióta az első... nagy dicséretet kaptam: Ady nyilván az 1905. decemberében megjelent Új versek c. kötetének kritikái visszhangjára utal. A kötetről megjelent huszonnégy bírálat közül nem egy (pl. a Juhász Gyuláé, Bíró Lajosé, Nagy Mihályé stb.) tekinthető „nagy dicséret”-nek. (L. ezzel kapcsolatban Bessenyei György Ady fogadtatása c. tanulmányát. It. 1962. 3—4. sz. 369—381.) — *Moréas, Jean* (1856—1910): görög származású francia költő és regényíró. A szimbolista költészet egyik úttörője volt. — *rossz a görög—latin iskolánk...: 1. erre még a Két meggyőződésű emberek c. 1911. aug. 1-i és a Disputa c. 1911. okt. 1-i cikket. (137., ill. 150. l.) — Strindberg: 1. a Két meggyőződésű emberek c. 1911. aug. 1-i cikk jegyzeteit. (413. l.) Nem sikerült kiderítenünk, hogy „népállam-álmát” Strindberg melyik munkájában írja le. — *Valójában pedig csírájában kellene megfojtani minden demokráciát, ha elérhető és elérendő csúcsa csak a svájci demokrácia lehetne...: Svájcra s a svájci demokráciáról hasonlóan ír Ady Levelek a hazátlanságból c., a Pesti Futár 1913. jún. 19-i számában megjelent cikkében. (L. az AEÖPM megjelenés alatt levő XI. kötetében.) — *Firenzében, a Boboli-kertben láttam egy tritont...: Ady azév tavaszán, olaszországi útja során járt Firenzében. L. erre az Utak és csalódások c. 1911. júl. 23-i és aug. 6-i cikket és jegyzeteit. (132. és 139., ill. 397. és 414. l.) — *Bobolihert: Firenze 1550-ben létesített híres parkja, közepén amfiteátrummal. — triton: Tritont, a félig ember, félig hal alakú görög tengeri istent ábrázoló szobor. — *Brüsszel híres kútja: a brüsszeli Rue de l'Étuve és a Rue du Chêne sarkán álló úgynevezett Manneken-Pis, Jérôme Duquesnoy 1619-ben készült alkotása, mely a városnak mintegy jelképes figurájává vált.******

Mj: II—V. r. Ai (328.)

68. *Az őszi München.* Kézirat. Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 5 (négy oldalszámozott, az ötödik oldalszámzatlan) fólió, 150 × 235 mm. Aláírás nélkül. A PIM tulajdonában.

Közlésünkben a cikk szövegét az egységesség kedvéért szintén mai helyesírással adjuk. A kéziratához képest a következő maitól eltérő helyesírási sajátosságokat javítottuk:

			<i>Kéziratban:</i>
1. bek. 1. sor:	ősz, s		ősz s
1.	3.	csúnya, Párizs szomorú	csunya. Páris szomoru
1.	4.	bús	bus
2.	„5—6.,,	újra és újra	ujra és ujra
3.	„2—3.,,	guillotine-jei... villamoskocsik	guillottinejei... villamos kocsik
3.	5.	raja, és... mégiscsak	raja és... mégis csak
4.	1.	utca-ajakával	ucca-ajakával
4.	2.	híveitől, és	híveitől és
5.	2.	túlságosan	tulságosan
6.	2.	estélyruhában... van, s	estély-ruhában... van s
6.	5.	ember, s új	ember s. új
6.	7.	új	uj
8.	2.	kedveli, s	kedveli s
8.	5.	játék-stílusú	játék-stílusu
9.	3.	kabaré	cabaret
9.	4.	máris... színpadféle	már is... színpad-féle
9.	5.	kabarék	cabaret-k
10.	2.	új	uj
10.	3.	virágokat, s... megsúgja	virágokat s... megsugja
10.	4.	van, és	van és

A fentiekén kívül a szövegen még a következő változtatást tettük:

1. bek. 2—3. sor:	tud. Az őszi... csúnya, Párizs	<i>Kéziratban:</i> tud, az őszi... csunya. Páris
-------------------	-----------------------------------	--

Törlések, javítások a kéziratban:

3. bek. 2. sor: stílusosan kék (A kiemelt szövegrész után egy szó olvashatatlanul törölve; föléje beszúrva: *guillottinejei*)
5. 3. egymást, de (A kiemelt szövegrész után egy szó olvashatatlanul törölve; föléje beszúrva: *talán*)
8. 5. komédia. (Az eredetiben a szó után a szöveg folytatása folyamatosan, új bekezdés nélkül írva; az új bekezdést Ady újbekezdés-jellel jelölte.)

1911 szeptemberének második felében Ady mintegy két hetet töltött Lédával a München melletti Prienben, ahol Léda augusztus végétől gyógykezeltette magát. Prienből szeptember 24-e körül Léda társaságában átrándult Münchenbe (l. AEVL 381.), s kb. két-három napot időzött ott. (L. Révész B.: Ady Endre összes levelei Lédához és a nagy regény teljes története. Bp. 1942. 202.) A cikket, amelyet Ady valószínűleg a Világnak szánt (l. AEVL 380.), Ady ekkori élményei inspirálták. Tekintve, hogy a cikk kéziratán szerkesztői bejelölést nem találni, bizonyosra vehetjük, hogy írását Ady valamilyen okból nem adta le közlésre.

Már látjuk Münchent október legelején: Október elején (okt. 10—12-én) Ady 1905-ben járt Münchenben, amikor a magyarországi látogatásáról Párizsba visszautazó Lédát kísérte el a bajor fővárosig. L. erről Úti sóhaj-tások c. BN 1905. okt. 15-i cikkét. (AEÖPM VII. 22.) — *ma már rosszak hozzánk, csatangoló, világvjáró emberekhez a nagy város-stációk: nem állandók, nem hűségeselek:* l. erre még az Utak és csalódások c. 1911. júl. 23-i cikk

(132. l.) második részét. — *a hercegi család*: Luitpold herceg, II. Lajos (l. alább) nagybátyjának családja. A cikk írásának idején Bajorország kormányzó családja. II. Lajos halála után ugyanis Bajorországban kormányzóság alakult, melynek élére Luitpold herceg került. — *Lajos király*: II. Lajos bajor király (uralk. 1864—1886). Az állam ügyeivel keveset törődött. Fényűző paloták, kastélyok építésére hatalmas összegeket költött. Pazarló szenvedélye élete végén mindinkább elhatalmasodott, amiben közrejátszott régóta lappangó s halála előtt kitörő elmebetegsége is. — *kedvtelen kísérlet egy bukott Hauptmann-darabbal*: A müncheni Künstlertheater 1911-ben Reinhardt rendezésében játszotta Hauptmann Hanneles Himmelfahrt c. drámáját. Ady feltehetően erre az előadásra céloz. — *Reinhardt agyonrendezett*. . . *Offenbach-előadása*: Offenbach Szép Heléna c. művének előadásáról van szó, amelyet Reinhardt rendezésében 1911. júl. 3-án mutatott be a müncheni Künstlertheater. Az előadást müncheni tartózkodása során Ady is megnézte. Részletesebb beszámolóját róla l. Disputa c. 1911. okt. 1-i cikkében. (150. l.)

Ady ekkori müncheni élményeire l. még Szelid, új jegyzetek. I. A magyar kino-literatúra c. 1912. febr. 2-i cikkét (179. l.) A prieni—müncheni napok egy más epizódjára l. A Károlyiak birodalmában c. 1911. nov. 5-i cikket. (153. l.) Ugyanezen napok ihlették Ady Dorfer Egon házassága c. 1911. okt. 1-i novelláját is. (L. AEÖN 1183.)

Münchennel kapcsolatban l. még Ady Párizsig c. BN 1906. jún. 26-i cikkét (AEÖPM VIII. 7.) és A kék álom c. BN 1906. jan. 14-i novelláját. (AEÖN 419.)

69. *Disputa*. Kézirat. Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 6 oldal-számozott fólió, 155 × 225 mm. Aláírás: Ady Endre. Címlet Ady a kéziratban tulajdonképpen nem írt, cím helyett a szöveg fölött Ady írásával a következő megjegyzés áll: Zu Disputa. Ettől balra idegen kéztől ceruzával: petit v. Figyelő. A PIM tulajdonában.

Megjelent: Ny 1911. okt. 1. 599—600. l. — *Disputa*. — Ady Endre Közlésünk a kéziratot követi, az egységesség kedvéért azonban ezt is mai helyesírással adjuk. Eltérések a kézirat és a Nyugat szövege között;

		<i>Kézirat:</i>	<i>Nyugat:</i>
1. bek.	8. sor:	uj	új
2.	7.	uj... uj	új... új
2.	8.	illatu... No	illatú... No,
2.	10.	számu	számú
3.	6.	uj	új
3.	6—7.	kultura-képesség	kultúra-képesség
3.	8.	antidemokrata	anti-demokrata
3.	12.	Földet	földet
4.	1.	dus	dús
4.	10.	bosszuállása	bosszuállása
5.	2.	sulyát... uj	súlyát... új
5.	6.	guny	gúny
5.	7.	objektív	objectív
5.	11.	uj,	új

Törölések, javítások a kéziratban:

1. bek. 11. sor: ejtse (A t után egy betű olvashatatlanul törölve, fölé írva: s)
2. 1. sor: Münchenben (Az első n helyén egy félig m-nek sikerült n törölve, fölé írva: n)

2. bek. 8. sor: bizony (A szó után beszúrva: *már is*)
 2. 8. rothadt (A szó után beszúrva: *illatu*)
 2. 12. ma (A szó végén egy betű olvashatatlanul törölve)
 2. 12. még (A szó után beszúrva: *egy*)
 4. 2. nagyszerű (Eredetileg: *nagy*; majd beszúrva: *szerű*)
 4. 6. ime (A szó után egy betű olvashatatlanul törölve)
 4. 8. ember-ész (Eredetileg: *emberész*, majd a kötőjel beszúrva)
 5. 2. bírják (A szó után beszúrva: *főlemelni*)
 5. 5. Itt (A szó után egy szó olvashatatlanul törölve, föléje beszúrva: *lázás, dühös*)
 5. 11. talentumunkból (A szó után egy vessző törölve)

A kéziratához képest a következő mailól eltérő helyestrési sajátosságokat javítottuk:

			<i>Kéziratban:</i>
1. bek.	7. sor;	márványbányákból	márvány-bányákból
1.	8.	kezdett, s... új	kezdett s... uj
1.	10.	mester, s	mester s
2.	2.	Szép Helénát, s	„Szép Heléná”-t s
2.	3.	Offenbachot, s	Offenbachot s
2.	4.	napóleoni	napoleoni
2.	5.	magáét, s	magáét s
2.	7.	Szofoklész... új... új	Szofoklész... uj... uj
2.	8.	máris... illatú... No,	már is... illatu... No
2.	9.	ógermán	ó-germán
2.	10.	számú	számu
2.	11.	azonban	azomban
2.	12.	paródiája, s	parodiája s
3.	2.	lesz	lessz
3.	6.	új... múlva	uj... mulva
3.	6—7.	kultúra-képesség	kultura-képesség
3.	7.	akkumulátorai... lesz	akkumulátorai... lessz
		kisenyvedtek, s	kisenyvedtek s
3.	8.	magyarféltő	magyar-féltő
3.	9.	csúnya	csunya
3.	10.	pestistől, s	pestistől s
3.	13.	marad, s	marad s
4.	1—2.	dús... vándorapostolo- lokát	dus... vándor-apostolokat
4.	3.	Mégiscsak	Mégis csak
4.	6.	vándorapostolok útján	vándor-apostolok utján
4.	7.	vándorapostolok... dúslakodó	vándor-apostolok... duslakodó
4.	8.	emberész	ember-ész
4.	9.	Valóban... szocializmus	Valóban... szociálizmus
4.	10.	bosszúállása	bosszuállása
5.	2.	súlyát... új	sulyát... uj
5.	6.	gúny... cikázzék	guny... cikázzék
5.	10.	legjobban, s	legjobban s
5.	11.	új	uj

Sallustius, Caius S. Crispus (kb. i. e. 86—35): római történetíró. — *illenek, hogy már csak ez az egyetlen példa is gondolkodóba ejtse a mi bösz anti-antikainkat:* l. erre még a Két meggyőződésű emberek c. 1911. aug. 1-i

cikket és jegyzeteit. (137., ill. 413. l.) — *megnéztem én is Münchenben Max Reinhardt Offenbach átdozását*: 1. Az őszi München c. 1911. szept. végi cikket és jegyzeteit. (148., ill. 417. l.) — *epidémia: járvány, ragály.* — *ez új rovatban*: A Nyugat Disputa c. rovatáról van szó, amely a folyóirat szept. 15-i számával indult. (L. erre a Disputa c. 1911. szept. 15-i cikk jegyzeteit. 416. l.)

70. *Jelkyek és Csomaiak.* Kézirat. Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 6 oldalszámozott fólió, 150 × 235 mm. Aláírás: Ady Endre. A cím fölött az 1. fólió bal felső sarkában Ady írásával: Cikk; a cím fölött jobb oldalon egy Osvát Ernőtől származó ceruzával írt mondat olvashatatlanul törölve. Bal oldalon a cím és a szöveg között ugyancsak Osváttól ceruzával: Garmond v. Sürgős! Az utolsó fólió hátlapján Osvát Ernőtől: Levonatát még ma délután a szerkesztőségbe tessék küldeni! Várom Osvát Ernő. A PIM tulajdonában.

Megjelent: Ny 1911. okt. 16. 641—642. l. — Ady Endre

Közlésünk a kéziratot követi, az egységesség kedvéért azonban ezt is mai helyesírással adjuk. Eltérések a kézirat és a Nyugat szövege között:

		<i>Kézirat:</i>	<i>Nyugat:</i>
1. bek.	5. sor:	újsütetű	újsütetű
2.	1.	Csokonai-rugó	Csokonai-rugó
2.	2.	talán nem	talán, nem
2.	3.	országokban	országokba
4.	1.	uj	új
5.	2.	uj	új
5.	6.	ugyis	úgyis
7.	2.	leírni —, rakodó	leírni, — rakodó
9.	1.	utjában	útjában
10.	2.	uj	új
11.	1.	ifjúsági	ifjúsági
12.	1.	sorsu	sorsú
13.	1.	csufolok	csúfolok
14.	2.	ugyis	úgyis
14.	3.	uj	új

Törlések, javítások a kéziratban:

1. bek.	4. sor:	keresztül (A szó után beszúrva: <i>is</i>)
3.	1.	bolond (A szó után két szó olvashatatlanul törölve, a törlés elé beszúrva: <i>el-széthóborlására</i>)
3.	2.	ez (A szó után beszúrva: <i>a látvány</i>)
3.	3.	rémüljünk (Az első <i>ü</i> helyén eredetileg <i>e</i> ; ez törölve, fölé írva: <i>ü</i>)
3.	7.	erre (A szó után egy hosszabb szó olvashatatlanul törölve; a törlés elé beszúrva: <i>a töméntelen</i>)
4.	3.	olyan (A szó után beszúrva: <i>kóbor</i>)
4.	4.	senki (A szó után egy betűnyi olvashatatlan törlés)
5.	1.	Földet s (A kiemelt szövegrész után egy betűnyi olvashatatlan törlés)
5.	3.	Ez (A szó után beszúrva: <i>pedig</i>)
5.	4.	valaminek (A szó végén eredetileg más betű; ez olvashatatlanul törölve; beszúrva: <i>k</i> ; a szó után egy felesleges második vessző törölve)
7.	2.	banális (A szó után beszúrva: <i>s talán nem is igaz</i>)

8. bek. 7. sor: kicsiben (Az *e* fölött valószínűleg egy vessző olvashatatlanul törölve)
8. 7. pöttyet (Az első *t* helyén eredetileg *o*; ez törölve, majd a szó folytatása a *t*-vel kezdve részben a törlés fölé írva)
10. 1. France-ra (A kötőjel anévvel egybeírt rag elé beszúrva)
10. 1. várnunk (A második *n* helyén eredetileg *m*; ez törölve, föléje írva: *n*)
13. 1. senkit (A szó után beszúrva: *semmit*)
13. 2. Zerkovitz-zenét (Az *o* és a *v* között egy elkezdett betű — valószínűleg: *k* — szára törölve)
13. 3. külföldön (A szó után egy szó olvashatatlanul törölve, a törlés fölé beszúrva: *zengő*)
13. 3. százan (Az *d* és a *z* között a *z* túl hosszúra sikerült felső szárának egy része törölve)
14. 2. Csomák (A név után egy szó olvashatatlanul törölve; a törlés fölé beszúrva: *sorsa*)

A kéziratához képest a következő maitól eltérő helyesírási sajátosságokat javítottuk:

			<i>Kéziratban:</i>
1. bek.	5. sor:	újsütetű	újsütetű
2.	1.	Csokonai-rúgó Debrecen	Csokonai-rugó Debrecen
2.	3.	országokba	országokban [!]
2.	4—5.	Debrecen... kevésbé	Debrecen... kevésbé
3.	2.	lehetett, s	lehetett s
4.	1.	új	uj
4.	2.	sakálorditástól	sakál-orditástól
5.	2.	új	uj
5.	6.	ügyis	ugyis
6.	3.	héja... még egyszer	héjja... még egyszer
6.	4.	együtt érzi a catalaunumi	együttérzi a kataliumi
6.	4.	königrätzi	königrätzi
6.	5.	kulturától	kulturától
6.	6.	fiókkulturákat	fiók-kulturákat
7.	1.	ország — oly	ország, — oly
7.	3.	ideaáramnak, s	idea-áramnak s
9.	1.	útjában	utjában
9.	1—2.	róla, és	róla és
9.	3.	Párizst	Párist
9.	4.	olvastunk, és	olvastunk és
10.	2.	új	uj
11.	1.	ifjúsági	ifjusági
12.	1.	sorsú... kezdi kezdeni	sorsu... kezdi, kezdeni
13.	1.	csúfolok	csufolok
14.	2.	ügyis	ugyis
14.	2—3.	őket, s... új... sikereit —	őket s... uj... sikereit, —

ortotipikus: igazán tipikus. — *krudélis:* kegyetlen, kíméletlen. — *Jelky András* (1730—1783): világgjáró utazó. 1754-ben mint szabólegény kelt vándorútra. Németországon, Hollandián, Észak-Afrikán át kalandos körülmények között eljutott Délkelet-Ázsiába, ahol újabb kalandok sorát élte át. 1758-ban Batáviában telepedett le. 1770-ben holland követ Japánban. 1777-ben tért vissza Európába, ahol előbb Bécsben, majd Budán

telepedett le. — *catalaunumi, várnai, kőnigrázi, boszniai csaták*: az elsőre 451-ben a hunok és a rómaiak, a másodikra 1444-ben Hunyadi és a törökök, a harmadikra 1866-ban a poroszok és osztrákok közt került sor. A boszniai csaták alatt Ady valószínűleg az 1877—78. évi orosz—török háború eseményeit érti. — *Zerkovitz Béla* (1881—1948): operett- és slágerszerző. — *Kőrösi Csoma Sándor* (1784—1842): nyelvész, a tibeti nyelvtudomány megalapítója. 1819-ben Törökországon, Iránon, Afganisztánon és Indián át az „ázsiai magyarok” maradékainak felkutatására indult, de csak Nyugat-Tibetig jutott el. Itt, majd Indiában összesen tizennégy évet töltött elkészítve az első tibeti nyelvtant és tibeti—angol szótárt. 1842-ben eredeti célját követve újra elindult Nagy-Tibet felé, de útközben maláriában meghalt.

Mj: J (21.)

71. *A Károlyiak birodalmában.* (Faluzó ember jegyzetei). PN 1911. nov. 5. 9. l. — Ady Endre

[*] Eredetiben: irnivalóm,

a nemes Közép-Szolnok és Krasznából forrasztott Szilágy: Szilágy megye 1876-ban Kraszna és Közép-Szolnok megyék valamint Kővár vidékének egyesítéséből alakult ki. — *Sylvánia*: Nem tudjuk, Ady pontosabban mit ért a megjelölés alatt. A Sylvánia nevet és fogalmat ugyanis a történet-tudomány és a történeti földrajz nem ismeri. A név Adynál egy évvel később Transszylvániától megkülönböztetve egy másik cikkben is előfordul (l. S há Erdélyt elveszik? 1912. nov.—dec., 206. l.), s ott leginkább a Partium egy része, a Szilágyosság érthető alatta. — *itt én megint sokat vagyok mostanában*: Ady azévben a nyár nagy részét, júl. elejétől szept. második feléig s az ősz első felét, kb. okt. 10-től nov. elejéig Érmindszenten töltötte. Utóbbi hazautazására bajorországi útját (l. Az őszi München c. 1911. szept. végén irt cikket és jegyzeteit. 108., ill. 417. l.) követően került sor, s útközben Ady betegen megállt Nagykárolyban, ahol egy éjszakát töltött, s másnap a Károlyi-birtokon keresztül kocsin tette meg az utat hazáig. (L. AEVL, 382.) Feltehető, hogy cikke megírásában otthoni élményei mellett ez utóbbinak is része volt. — *Karvaly és Kaplony-ösök*: a Karvaly-ösök alatt Ady a Károlyiakat érti a címerükben szereplő karvaly madár után; a Kaplony-ösök alatt pedig annak a nemzetségnek a tagjait, amely a honfoglalástól Nagykároly s a tőle északkeletre levő Kaplony környékét birtokolta. E nemzetségből vált ki a XV sz. elején a Károlyi-nemzetség. — *Nagykároly az ő nagy részében Károlyiak-telepítette... svábjaiával*: a Károlyiak sváb telepítéséről Ady Az Eszter Balogja c. nem sokkal korábban megjelent (V 1911. júl. 30.) novellájában is ír. (L. AEÖN 1167.) — *elvesztette régi, hasznos népét*: A kitétel arra vall, hogy Adyban, ha kis mértékben is, hosszan továbbéltek a nacionalista előítélet bizonyos elemei. Alapvető magatartását azonban, mint azt számos írás bizonyítja, nem ez, hanem internacionalizmusa határozta meg. — *Károlyi-Kártevő Sándor*: Így nevezi Ady cikkeiben (l. pl. Közelednek. NN 1901. jún. 27. AEÖPM II. 76.) a szatmári békét megkötő Károlyi Sándort (1668—1743). — *Hát én láttam egy ugyanilyen... birtokot a bajor Prien mellett, egy-két órányira Münchentől*: l. Az őszi München c. fentebb említett cikk jegyzeteit. Ady egy korábbi, hasonló élményére l. Apró, véres balladák c. 1911. aug. 27-i novellája (AEÖN 1173.) II. részét. — *XIV. Lajos példája*: XIV. Lajos francia király (1643—1715) uralkodása első felében bel- és külpolitikailag egyaránt stabil állammá tette Franciaországot. Kifűnő szakminiszterek megválasztásával rendbe hozta az ország gazdasági életét, fellendítette az ipart és a kereskedelmet, hatalmas épít-

kezéseket kezdett, mintaszerű hadsereget szervezett. Intézkedései következtében Franciaország Anglia mellett Európa legvirágzóbb államává vált.

A Károlyi-birtokra vonatkozóan l. még Ady Közelednek (l. fentebb) és Jegyzetek a napról. IV. A szívtelen cselédek (BN 1906. ápr. 4. AEÖPM VII. 186.) c. cikkeit és a Nyomorék Tar Pista (BN 1906. jan. 20. AEÖN 423.), Az Óhidyak igazsága (Népszava 1906. aug. 26. uo. 533.), Jóba, a kötőrő (BN 1906. nov. 4. uo. 563.) és a Vérhalom és Barbarossa (BN 1907. ápr. 14. uo. 660.) c. novelláit.

Mj: J (III.)

72. *A regény romlása.* PN 1911. nov. 12. II. l. — Ady Endre

Van nekem egy regényem: l. a [Nyilatkozat írói terveiről] c. 1910. dec. 25-i cikket és jegyzeteit. (III., ill. 373. l.) — *Ott voltam:* Ady 1900. január 2-től 1903 októberéig élt Nagyváradon. — *Lebunkózott, mocsárba fulladt, majdnem néhai bihari familiák hatalmasan visszaérkeztek oda, ahol valamikor uralkodtak:* l. erre a Bihar és Sáros c. 1912. szept. 18-i cikk I. részét. (201. l.) — *Sardou:* l. a Három arisztokrata bukás c. 1911. ápr. 16-i cikk jegyzeteit. (390. l.) — *Lengyel Menyhért* (1880—): 1907-ben tűnt fel a nagy fejedelem c. drámájával. Ettől kezdve az első világháború végéig társadalomkritikai darabok sorával jelentős sikert aratott magyar s külföldi színpadokon egyaránt. Későbbi darabjai tartalmilag elsőkélyesednek, s főleg csak a színpadi hatás elérését szolgálják. — *Hevesi Sándor* (1873—1939): rendező, színiigazgató, drámaíró, a század első évtizedeinek legjelentősebb magyar színházi szakembere. Legfőbb érdeme, hogy a századelő magyar színjátszásába sikerült átültetnie a korabeli modern európai dráma- és színházkultúra eredményeit. — *Politikában... Andrássy Gyulát... szeretem legjobban:* Andrássy Gyulára l. Ady A hétről c. NN 1902. máj. 11-i cikkét és ennek jegyzeteit. (AEÖPM III. 74., ill. 326.) Ady szavai semmiképp sem jelentik azt, hogy Ady maradéktalanul azonosult volna Andrássy politikájával. Szimpátiája jelen esetben bizonyos Andrássyval kapcsolatos illúziókon túl elsősorban csak a Tisza Istvánnal szemben álló politikusnak szól.

Mj: VT (61.); Isz (276.); Ai (330.); Pp (355.)

73. *Disputa.* 1—3. rész. Kézirat. Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 4 (ebből három oldalszámozott, egy oldalszámozatlan) fólió, az 1—3. fólió: 170 × 210 mm., a 3. fólió: 150 × 235 mm. Aláírás: Ady Endre. Az 1. fólió élén a cím fölött Ady írásával: Zu Disputa. A fólió bal felső sarkában szerkesztői bejegyzés: petit v. A PIM tulajdonában.

A befejező három résszel együtt megjelent: Ny 1911. nov. 16. 870. l. — Disputa. — Ady Endre

[*] Eredetiben: ezen

Közlésünk az 1—3. rész tekintetében a kéziratot követi, de az egységesség kedvéért ezt is mai helyesírással adjuk. Eltérések a kézirat és a Nyugat szövege között:

	<i>Kézirat:</i>	<i>Nyugat:</i>
I. bek. 4. sor:	fajúak	fajúak
I. 6.	tanum	tanúm
I. 8.	éppen	épen
I. 10.	civilizációju	civilizációjú
I. 11.	ügy	úgy
I. 17.	kikötve bizonyos	kikötve, bizonyos
I. 18.	főljánlom	felajánlom
I. 20.	külömb	különb

2. bek. 1. sor:	eszembejut	eszembe jut
2. 3.	uj-hitre	új hitre
2. 8.	uj — protestantizmust	új — protestántizmust
2. „ 9—10. „	százezret és —	százezret — és
	mindakettő	mind a kettő
3. 1.	protekciósak	protekciósok
3. 1—2.	„fogjanak	„Fogjanak
3. 8.	tul	túl

Törölések, javítások a kéziratban:

1. bek. 2. sor:	színjátékán (A második á helyén eredetileg e; ez törölve, föléje beszúrva: á)
1. „ 3.	meglátni (A szó után egy gondolatjel törölve)
1. „ 18—19. „	főljánlom a (Az a után beszúrva: magyar)
3. 2.	meg, (A szó és a vessző közé beszúrva: , de azonnal)
3. 8.	kenyéren (A szó előtt egy vessző törölve)

A kéziratához képest a következő maitól eltérő helyesírási sajátosságokat javítottuk:

1. bek. 4. sor:	patkányfogó	<i>Kéziratban:</i> patkány-fogó
	kölyökkutyája ...fajúak, és	kölyök-kutyája ...fajuak és
1. 6.	tanúm	tanum
1. 7.	sohasem	sohase
1. 9.	patkányfogóka	patkány-fogóka
1. 10.	civilizációjú	civilizációju
1. 11.	úgy	ugy
1. 12.	kultúráképesség	kulturaképesség
1. 15.	elsősorban	első sorban
1. 20.	különb	külömb
2. 1.	olvasok, s eszembe jut	olvasok s eszembejut
2. 3.	új hitre...	uj-hitre...
	protestantizmus	protestántizmus
2. 5.	reformkatholicizmus	reform-katholicizmus
2. 8.	protestantizmus... új	protestántizmus... új
2. 9.	hiján... iszlám...	hijján... izlám...
	százezret, és	százezret és
2. 10.	mind a kettő	mindakettő
3. 6.	válniuk, a	válniuk a
3. 7.	erkölcsöseknak, s	erkölcsöseknak s
3. 8.	túl	tul

A cikk első három részét Ady eredetileg a Nyugat nov. 1-i száma részére írta, s okt. 29-én a következő sorok kíséretében küldte el a Nyugat szerkesztőségének: „Négy napig ismét fekdütem s ezért késtem a disputákkal, mert remélem, hogy a versek idejükben ott voltak. Most késve, de — remélem — nem elkésve küldök egy-két disputát.” (L. Ady Érszentkirályon 1911. okt. 29-én feladott, a Nyugat szerkesztőségéhez írt levelét. PIM Fenyő-hagyaték. A. 208/35.) Ady kézírata azonban, mint azt Fenyő Miksa okt. 31-én kelt, Ady előbbi soraira írt válaszleveléből tudjuk, késve, az 1-i Nyugat-szám nyomdai összeállítása után érkezett Pestre, így azt a következő számra kellett hagyni. „A versek idején jöttek, a Disputa nem; az tehát marad a jövő számra” — írta Fenyő. (Fenyő levelét l. MTA Kéziratára. K 6/106. Vö. még: Osvát Ernő okt. 29-i levelét Adyhoz. AEVL, 383.) Jóllehet Fenyő leveléből nem derül ki, hogy a levél idézett mondata a

cikknek csupán az első három részére vonatkozik, ez utóbbit azonban bizonyossá teszi e részek fennmaradt kézírata. A kézirat végén ugyanis ott olvasható Ady névaláírása, ami arra vall, hogy Ady a harmadik részzel lezártnak tekintette jegyzetsorozatát. Ismerve Ady gyakorlatát, nem valószínű, hogy Ady egyszer már lezárt írását annak elkészülte után, különösen lapzártá előtt, ne adta volna mindjárt postára. Okt. 31-én a Nyugat szerkesztőségébe tehát nyilvánvalóan csak a cikk első három része érkezett meg. A később irt befejező részeket pedig a Nyugat szerkesztői olvaszthatták egybe egyetlen jegyzetsorozattá a korábban elküldött három részzel.

Mostandban megint Érdmindszenten spekulálok: 1. A Károlyiak birodalmában c. 1911. nov. 5-i cikk jegyzeteit. (423. l.) — *Protestáns emlékünnepekről olvasók:* A reformáció napja (okt. 31.) alkalmából rendezett szokásos évi emlékünnepegekről van szó. — *Szép: a magyar tanárok, a nem protekciósak, ordítják:* 1911. okt. 21-én az Országos Középiskolai Tanáregyesület rendkívüli választmányi ülést tartott. Az ülés a tanárság általános sérelmeit vitatta meg, s éles hangú nyilatkozatokban foglalt állást a miniszterium Középiskolai ügyosztályának vezetője, Barkóczy Sándor (1857—1925) ellen, aki a középiskolákban dühöngő felekezetieskedő szellemet, gátlástalan protekciózást honosított meg, kíméletlen hajsztát rendezett az ellenzéki tanárok ellen stb. Ady jegyzete minden bizonnyal ehhez az eseményhez kapcsolódik. A középiskolai tanársággal kapcsolatban l. még a tanárok dolga c. 1910. nov. 16-i cikket. (105. l.) — *Liszt-ünnepek:* 1911. okt. 21—25. közt zajlottak az országban a Liszt Ferenc születése századik évfordulójára rendezett ünnepek. Az ünnepség eseményeiről a lapok részletes tudósításokban számoltak be. — *Kecskeméten mégis kicsoda különös erőhomboltak:* 1911. júl. 8—9-ének éjjelén erős földrengés rázza meg az országot, melynek epicentruma a Duna-Tisza közén, Kecskemét táján volt. A földrengés Kecskemét jelentős részét romokba döntötte.

Mj: V—VI. r. Ai (329.)

74. *Új, szelíd jegyzetek.* V 1911. nov. 17. 8. l. — Hírek — Ady Endre

Az Apponyi orációja

Apponyi: 1. A Jókai embere c. 1911. ápr. 16-i cikk jegyzeteit. (387. l.) — *A pápista nagygyűlés . . . s Apponyi pompás és veszedelmes orációja:* 1911. nov. 12—14-én tartották meg a Vigadó termeiben a magyar katolikusok XI. nagygyűlését. A háromnapos nagygyűlés, amelyen valamennyi katolikus társadalmi szervezet képviseltette magát, valósággal tüntető seregszemléje volt a „harcias katolicizmusnak” (L. a Hirtelen, rövid szentenciák. Az akaratlan forradalmárok c. 1911. máj. 1-i cikk jegyzeteit. 392. l.) A nagygyűlés nov. 13-i ülésén Apponyi Albert tartott beszédet, melyben egyetlen kérdéssel, a katolicizmus ellen emelt felekezetieskedés vádjával foglalkozott. A kérdésnek az adott külön is aktualitást, hogy alig három héttel korábban az Országos Középiskolai Tanáregyesület rendkívüli választmányi ülésén a tanárság sérelmei közt első helyen épp az iskolákban érvényesülő nagyfokú felekezetieskedés szerepelt. (L. a Disputa c. 1911. nov. 16-i cikk jegyzeteit. 424. l.) Apponyi szavai így kimondatlanul is a tanáregyesületi ülésen elhangzottakra kívántak válaszolni.

Beszédében Apponyi mindenekelőtt a felekezetieskedés vádját igyekezett visszautasítani. Mint mondotta: ha bizonyos visszaélések előfordulnak is, „a magyar katolicizmustól a felekezetieskedés szelleme mindig távol állott”, s a maga részéről nem lát egyetlen olyan jelenséget sem, amely a katolicizmus elleni vádak alapjául szolgálhatna. Majd arra utalva, hogy a

katolicizmus támadói a nemzet egységére, az alapvető nemzeti létérdekekre hivatkozva követelik a vallás száműzését a társadalmi tevékenységből s különösen az iskolákból, arról beszélt, hogy a nemzeti létet s az ennek alapjául szolgáló nemzeti egységet nem a vallásosság, hanem a szabadgondolkodás veszélyezteti. „Amikor a nemzeti ügy veszélyben volt — mondotta —, amikor alkotmányunk erősségeit döngették, nem a hívők köréből akadtak az alkotmány- és nemzetellenes hatalmi törekvések támogatói, hanem a szabadkőműves páholyok egy részéből, azok sorából, akik a felekezetenlkülséget, a vallástalanságot hirdetik. A hívők egytől egyig ott voltak a nemzeti ügy védői közt. A tapasztalás azt is mutatja, hogy a nemzet fogalmát megtagadó nemzetköziség tanait, a nemzeti függetlenség és a nemzeti egység sarkalatos tételeivel szemben a közömbösséget nem azok a lapok, folyóiratok és egyesületek terjesztik, melyek a hit bázisán működnek, tehát ellenfeleink szerint felekezetieskednek, hanem igenis az úgynevezett szabadgondolkodóknak és felekezetenlkülségnek hivatalos szócsövei.” A nemzeti egység alapja, bizonygatta a továbbiakban Apponyi, csakis a vallási alapú nevelés lehet. „Ahol az egyházi tekintély megsemmisül, ott annak helyébe más nem léphet, mint a korlátlan szubjektívizmus, tehát többféleség helyébe mindenféleség, a történelmileg kipróbált, ellenőrizhető, felelősségi tudattal vezetett csoportosulások helyébe kiszámíthatatlan, felelőtlen, az egyéni szeszély szerint hullámozó erkölcsi futóhomok.” Végül beszéde zárótételeként leszögezte: „Ne áltassuk magunkat, veszélyek vannak, de nem ott, ahol azt némelek a felekezetség tág értelmű jelszava által félrevezetve keresik, hanem ott, ahol e jelszó alatt az egyház elleni küzdelmet hirdetik.” (Apponyi beszédének teljes szövegét l. BH 1911. nov. 14. 7.) — *séjour*: időzés, tartózkodás. — *Gizellistván*: célzás Gizella bajor hercegnőre (985 k. — 1065), II. Henrik bajor király lányára, I. István feleségére. Nevének István nevével való összevonásával Ady nyilván azt kívánja kifejezni, hogy István messzeemenően érvényt engedett a Gizellával együtt Magyarországra érkezett katolikus papságnak, ill. a katolicizmus szellemének. — *Caraffa, Antonio* (1646—1693): kegyetlenkedéseiről hírhedt császári hadvezér. 1686-tól a felsőmagyarországi, 1688 tavaszától az erdélyi császári hadak parancsnoka. Nevéhez fűződik Erdély meghódoltatása s az I. Lipót iránti hűségnyilatkozat kiterőszakolása. — *Baltazár Dezső*: l. A tarisznyás ember c. 1911. júl. 16-i cikk jegyzeteit. (396. l.)

Jeszenák báróné igaza

[*] Eredetiben: jómódot

Jeszenák bárónét eltiltették: Ady hírforrását nem sikerült kideríteni. — *Szilágyi Dezső* (1840—1901): jogász, politikus. 1871-től országgyűlési képviselő, 1874-től egyetemi tanár, 1889—1895 között igazságügyminiszter. Jelentős szerepe volt az egyházpolitikai törvényjavaslatok, az állami házassági törvény s számos más igazságügyi reform előkészítésében és keresztülvételében.

A Zápolya esete

[*] Eredetiben: revoltálni

Zápolya János (1487—1540): erdélyi vajda (1511) és magyar király (1526—1540). Az erdélyi hadakkal való késlekedésével döntően járult hozzá a mohácsi csatavesztéshez. — *Hazai Samu miniszter úr úgy véli, hogy Mohácsnál minden elvesztett*: Ady Hazai Samu (1851—1942) honvédelmi miniszter (1910 januárjától 1917 februárjáig) 1911. nov. 15-i képviselőházi beszédére utal. A véderőjavaslat (l. erre a Szélid, új jegyzetek. IV. Bécs — a főváros c. 1912. febr. 8-i cikk jegyzeteit. 513. l.) tárgyában elmondott

másfél órás nagy beszédében Hazai Samu a közjogi ellenzéknek a tisztá perszonáluniót, ennek kapcsán pedig az önálló magyar hadsereg létrehozását követelő s a közös hadsereg mindennemű fejlesztését meggátolni kívánó katonai programját bírálta. Ennek során a közös hadsereg mellett érvelve többek között történelmi visszapillantást tett annak igazolására, hogy miként az adott jelenben, a történelmi múltban is csak Magyarország és Ausztria katonai összefogása menthette meg Magyarország állami létét. Tételét bizonygatva mindenekelőtt a régi hűbéres hadszervezetet ismertette. Ez a szoldos rendszer alapján álló szervezet — mondta Hazai — Mohácsnál megbukott. A mohácsi bukás alapokát Hazai a pártoskodásban és a labilis királyválasztó intézményben jelölte meg. Mohács után Hazai szerint a török uralmat már nem lehetett elkerülni, de szerencse volt, hogy a török nem tudta az egész országot elfoglalni és birodalmához csatolni. Miként az egykorú történetírók is vallották, a törökkel szemben a magyarság egyedül nem tudott volna boldogulni. Csupán Habsburg Ferdinánd királlyá választásának — melyben az a felismerés öltött testet, hogy az országot csak két korona birtokosa mentheti meg — tulajdonítható — fejtegette tovább Hazai —, hogy nem vált valóra Velence követének kijelentése, miszerint „Magyarország holttetem”. A Habsburg-ház jogára alatt sikerült a magyarságnak — vállalva a német és más hadakkal — felszámolnia a török uralmat. A Habsburg-ház nélkül viszont aligha szabadulhatott volna fel az ország a hódoltság alól. — Hazai beszédét — mely Ady glosszája megírásának inspirálója volt — nov. 16-i számaikban részletesen ismertették és kommentálták a különböző lapok. Érdekes azonban, hogy a beszédnek az előbbieken összefoglalt történelmi visszapillantására mindössze két lap, a Magyar Hírlap és a Pesti Napló tért ki. Ady a beszéd vonatkozó részét minden bizonnyal az utóbbiból ismerte meg. — *revolválni*: visszaállítani, visszafogadni.

75. *A zilahi internátus.* Az Est 1911. nov. 18. 5. l. — Hírek. — Ady Endre

Ady cikkének előzménye Az Est három nappal korábbi számában a lap zilahi levelezőjének tollából megjelent néhány soros tudósítás arról, hogy a zilahi gimnázium bentlakó növendékei az ehetetlen koszt miatt éhségstrájkot kezdtek. (L. Diákok éhségstrájkja. Az Est 1911. nov. 15. 4. — Hírek.) A minden bizonnyal rosszindulatú híradásra két nappal később Kincs Gyula (1859—1915) táviratban küldött cáfolatot: „Diákok éhségstrájkja” címen Az Est olyan közleményt hozott, melynek valószínűségében a közlemény maga is kételkedik. Diákjaim csak nem olyan esztelelenek, hogy ne egyenek, inkább ennének pecsenyét akkor is, mikor puliszka van soron. Csakhogy a konviktusunk, bár a kerületi vizsgálóbizottság szerint elsőrangú a maga nemében, szegény ahhoz, hogy lukulluszi lakomákat adjon 240 koronáért egész éven át. Ennyi az évi legmagasabb díj, a diákok egy része ennél olcsóbban, néhány egészen ingyen élvezi az internátust. A zilahi tudósító meggyőződhetik róla, hogy egyetlen diák sem sztrájkol.” (A zilahi diákok sztrájkja. uo. nov. 17. 5. — Hírek.) Kincs Gyula táviratát követően jelent meg Ady cikke.

Az Est zilahi levelezőjének tudósításával való polémia Ady cikke után tovább folytatódott a Szilágyságnak a tudósítás megjelenését követő számában. A lap egyik budapesti munkatársa -ce. jeggyel „Hetven krajcár, vagy: Zilahi levelezőnk jelenti” címmel írt éles hangú cikket Az Est levelezője ellen. (L. Szilágyság 1911. nov. 23. 2—3.) A cikkhez kapcsolódó szerkesztői megjegyzésben a Szilágyság szerkesztői (ekkor Somogyi Endre és

Both István) szintén kommentálják Az Est híret, egyben ismertetik Az Estben megjelent cáfolatokat is. Ady cikkét teljes terjedelmében közlik, a cikkről azt írva, hogy az „amellett, hogy apológiája az igazságnak, egyszerűsége a tanítvány hálájának nevelő iskolája iránt való klasszikus bizonygatótelevéle is.”

Igen tisztelt Szerkesztő úr: Az Est szerkesztője ekkor Miklós Andor (1880—1933) volt. — *Zilah város Wesselényi Kollégiuma volt az én alma materem:* Ady ötödikes gimnazista korától, 1892 őszétől az érettségi letételeig, 1896-ig volt a zilahi kollégium tanulója. Az itt töltött évek jelentőségét Ady több írásában vallja meg: I. Wesselényi. NN 1902. szept. 17. (AEÖPM III. 141.), Itthon vagyok. Szilágy 1903. nov. 26. (AEÖPM IV. 182.), A „Szilágy” büne. Szilágy 1908. máj. 14. (AEÖPM IX. 217. l.), Önéletrajz. Ny 1909. jún. 1. (uo. 343. l.), Önéletrajz. Az Érdekes Újság Dekameronja. 1913., Életrajzom. PF 1913. dec. 25., Az Ifjúság kora. V 1914. febr. 5. (Az utóbbi három cikket I. az AEÖPM megjelenés alatt levő XI. kötetében.) L. még A visszahozott zászló c. versét. — *részben volt tanáraim, de egy-két kivétellel nagyon megbecsült jóbarátaim:* 1911-ben Ady volt tanárai közül Benkő Gábor, Both István, Kerekes András, Kerekes Ernő és Kincs Gyula tanított még Zilahon. Közülük Both Istvánnal, Kerekes Ernővel és Kincs Gyulával, rajtuk kívül pedig Bécsér Jánossal, Nagy Sándorral, Dobai Sándorral, Főris Miklóssal, Kovács Kálmánnal és Rák Károllyal Ady mindig meleg barátságot tartott fenn. — *a zilahi internátus páratlanul modern:* Az addig szegényes zilahi kollégium Kincs Gyula igazgatása alatt (1897—1915) vált az ország egyik legjobban felszerelt iskolájává. Az egyházkerületi kollégiumvizsgáló bizottság a zilahi kollégiumban 1910. ápr. 16—23. között tett látogatásáról készített jelentésében erről többek között a következőket olvashatjuk: „Az újonnan létesített internátusi meleg fürdő, házi kórház, vízvezeték olyan modern alkotások, amilyenekkel nem sok tanintézet dicsekedhetik. E mellett a szép díszterem s az internátusi felügyelő modern lakása sok tekintetben mintául szolgálhatnak.” (L. Szilágyság 1910. nov. 10.) Az előbbiekhöz társult 1911 nyarán a fizikai szertárnak új, modern felszereléssel való ellátása s ugyancsak 1911-ben a szemléltető oktatás céljaira, az országban elsőként, a filmvetítés bevezetése stb. — *Láttam, sőt tanulmányoztam az én régi és csodálatosan megfiatalodott iskolámat:* Ady az 1910-es évek közepéig volt tanárai s ottani barátai meglátogatására minden évben rendszeresen ellátogatott Zilagra. 1911-ben olasz útját (I. az Utak és családások c. 1911. júl. 23-i cikk jegyzeteit. 397. l.) követően Ady Lajos és felesége társaságában beutazva a Szilágyságot (L. Ady L., 147. és Ady Lajosné: Az ismeretlen Ady. Bp. é. n. 191—193.) augusztus elején járt Ady néhány napra Zilahon. A zilahi kollégium fejlődésének Ady tehát valóban személyes tanúja volt.

Ady nem e cikkében kel először a zilahi kollégium ellen intézett rágal-makkal szemben a kollégium védelmére. 1906 augusztusában szinte ugyan-ezekkel az érvekkel védi egykori iskoláját: I. Egy kis katonásdi c. BN 1906. aug. 14-i cikkét és jegyzeteit. (AEÖPM VIII. 54. és 417.)

76. *Szelíd, új jegyzetek.* V 1911. nov. 24. 6. l. — Ady Endre

(*Mikes és [az] ingatörvény*)

a lezajlott miskolci szép nap: Ady arra a látványos külsőségek között lefolyt népességre utal, amelyet a Kisfaludy Társaság 1911. nov. 19-én rendezett meg Miskolcon Lévy József születésének nyolcvanhatodik és Kisfaludy társasági tagságának ötvenedik évfordulója alkalmából. Az ünnepségre a Kisfaludy Társaság tagjai Beöthy Zsolt elnök vezetésével nov. 19-én

reggel utaztak le Miskolcra (többek között Ábrányi Emil, Alexander Bernát, Angyal Dávid, Dóczy Lajos, Ferenczi Zoltán, Jakab Ödön, Kozma Andor, Négyesy László, Pekár Gyula, Rákosi Jenő, Riedl Frigyes, Sebestyén Gyula, Sebők Zsigmond, Vargha Gyula, Voinovich Géza), ahol a vendégeket nagy tömeg s fellobogózott város fogadta. Maga az ünnepség a Korona Szálló-báltermében zajlott le, melynek keretében a Kisfaludy Társaság részéről Beöthy Zsolt, majd az ünnepséget követő lakomán Rákosi Jenő mondott ünnepi beszédet. Az egész napos ünnepségről a konzervatív lapok nov. 21-i számaikban terjedelmes tudósításokban számoltak be. — *Barkóczy*: I. a Disputa c. 1911. nov. 16-i cikk jegyzeteit. (424. l.)

(*Kolozsvár református püspöke*)

Mailáth Gusztáv Károly (1864—1940): 1897-től Gyulafehérvár székhellyel Erdély katolikus püspöke. — *Kenessey Béla* (1858—1918): 1908-tól az erdélyi református egyházkerület püspöke. — *szuperintendens*: I. a Kálvin hívői térdepelnek c. 1911. szept. 3-i cikk jegyzeteit. (416. l.) — *a magyar hírlapok... hanyagul siklottak el a főtiszteletű úr Bánffy-búcsúztató... beszéde fölött*: 1911. máj. 26-án Bánffy Dezső politikus, volt miniszterelnök temetésén a Kálvin téri templomban Kenessey Béla mondott gyászbeszédet. A gyászbeszéd felett a lapok valóban „elsiklottak”: csupán említést tettek róla, de nem ismertették. A beszéd tartalmát, amely más formában sem maradt ránk, éppen ezért nem ismerjük. — *a fajtájukból püspök is lett Debrecenben*: Baltazár Dezső. I. A tarisznyás ember c. 1911. júl. 16-i cikk jegyzeteit. (396. l.)

A cikkel kapcsolatban I. még Ady Kálvin hívői térdepelnek c. fentebb említett irását (144. l.) mely gondolatilag közeli rokonságot mutat a jelen cikkel.

(*Szegény Áchim András*)

Áchim András (1871—1911): parasztpolitikus, a Békéscsaba környéki parasztság és agrárproletariátus mozgalmainak vezetője, országgyűlési képviselő. Először 1905-ben, majd 1906 tavaszán az általa szervezett Magyarországi Független Szocialista Párt programjával választják képviselővé. Ez utóbbi mandátumától a parasztság körében végzett látítás címén megfosztják, s bűnvádi eljárást indítanak ellene. Ez időben ismerkedik meg Adyval, akivel mindvégig szoros kapcsolatot tart fenn. 1911. máj. 14-én politikai és személyi ellentétek miatt a Zsilinszky-fivérek, Endre és Gábor megölik. A gyilkossággal kapcsolatos első perre 1911. jún. 19—24. között Gyulán került sor, s ezen a gyulai esküdtszék, nyilvánvalóan tendenciózus ítélettel, felmentette a Zsilinszky-fiúkat. A gyulai ítéletet azonban a kúria 1911. nov. 7-én megsemmisítette, s új tárgyalást rendelt el, melynek levezetésével a budapesti esküdtbírószágot bízta meg. Az új perre való készülődés alatt, nov. 22-én a lapokban terjedelmes tudósítások jelentek meg egy Tauser Mór nevű székesfehérvári rokkant munkás vallomásáról, mely szerint Áchim 1910 decemberében felbérelte Tausert, hogy ölje meg a Zsilinszky-fiúk apját. Valószínűnek látszik, hogy Ady jegyzete megírásához ez utóbbi adta a közvetlen indítékot.

77. *Ünnepnyitás*. — A Nyugat matinéja körül — V 1911. nov. 30. 7. l. — Ady Endre

1911. nov. 26-án a Nyugat Móricz Zsigmond tiszteletére matinét rendezett a Vígszínházban. A matiné első számaként a betegsége miatt távol maradni kényszerült Ady Endre Levél-féle Móricz Zsigmondhoz c. verses

levelét olvasta fel Csontos Gyula, majd Móricz Hét krajcár c. novellája után a matiné fő számaként Móricz erre az alkalomra írt Aranyos öregek c. vígjátékát adták elő a színház művészei Blaha Lujza főszereplésével. Végül Móricz Zsigmond olvasta fel A Sasfiók c. írását, melyben a magyar dráma problémáit fejtegette. A matiné alatt a közönség egy része felfigyelt arra, hogy a matiné szereplői kizárólag keresztény vallásúak, s köztük egyetlen zsidó sem található. A matiné után ennek nyomán olyan hírek terjedtek el a városban, hogy a modern magyar irodalmat egy keresztény klikk kívánja kisajátítani. E faji-felekezeti elfogultságtól diktált rágalmak adták az alkalmat Ady cikke megírására. A cikket a Világ a következő bevezetővel adta közre:

Budapest, november 29.

Vasárnap délelőtt a Nyugat című folyóirat matinét tartott a Vigszínházban. A matinének irodalmi jelentősége volt. Senki mást nem kereshetett benne. A Nyugat a mi érdekekkel áthálózott magyar életünkben korszakot alkotott azzal, hogy a művészi értéket magáért becsülte meg, s az irodalom nevében osztott igazságot akkor, amidőn a többi lapok zászlók és politikai elvek köré csoportosították a híveiket. A vasárnapi matinén azonban voltak többen, akik észrevették, hogy a szereplők csupa — keresztények. A véletlen úgy hozta magával, hogy Móricz Zsigmond darabját játszották, Hegedüs, Szerémy, Vendrey, Cs. Alszeghy Irma szerepelt, és Ady Endre versét Csontos Gyula olvasta föl. Hogy ez így történt, annak csak örülni lehet. Örülni, hogy ezekben a betegesen érzékeny időkben mindez nem vette észre a Vigszínház, mely a Lipótvárosban van, és nem vette észre a Nyugat sem, amelyet igazán rosszhiszeműség antiszemizmussal vagy filozemizmussal megvádolni. Azt sem vesszük észre, ha máskor véletlenül csupa zsidó szerepel. Néhány néző azonban az észleletét, amelyet a nézőtérén tett, haza is vitte. Onnan pedig huszonnegy óra belül egyre szélesebb gyűrűkben elterjedt a pletyka, hogy egy „keresztény klikk” sajátítja ki a modern irodalmat.

Kisstilűnek és nevetségességnek tartjuk a vádat. De nem tartjuk oly jelentéktelennek, hogy szó nélkül napirendre térjünk fölötte. Az, hogy valaki egy íróban, egy színészben keresztényt vagy zsidót lát, nem jelentéktelen dolog, de annak a felekezeti korlátoltságtól inficiált világnézetnek a kifolyása, amely ellen a Világ politikájában, irodalomban mindenkor küzdeni fog. Ebben az értelemben foglal állást Ady Endre is, aki egy levéllel kereste föl a szerkesztőségünket. Az ünnepnaptók ellen ír. Azok ellen, akik az ő vakondok-szempontjaikat akarják érvényesíteni az irodalomban. Örömmel adjuk közre a cikket. Hallják meg az igazságot tőle, aki ódát írt a „Bélyeges sereghez”, és verssel, cikkel, becsületos újságírói tollal szolgálta a forradalmat.

Omge: Országos Magyar Gazdasági Egyesület, a magyar földbirtokosok 1835-ben alakult érdekképviseleti szerve. — *Országos Kaszinó*: A magyar középosztály és polgári politikusok 1883-ban alapított társasköre. — *pañics*: vályog. — *sine qua non*: elengedhetetlenül. — *Polcny Géza* (1848—1920): ügyvéd, politikus. 1881-től függetlenségi párti képviselő. A párt jobbszárnyához tartozott. 1906—1907-ben a koalíciós kormányban igazságügyminiszter. Jelentős szerepe volt az egyházpolitikai törvényjavaslatok körüli vitákban. — *Szmrecsányi György* (1876—1932): A Függetlenségi Párt jobboldalához tartozó országgyűlési képviselő. — *Budapestről már minden illetékes és nem illetékes ember elmondta a véleményét*: A cikk Budapestre vonatkozó gondolataira I. a Városos Magyarország c. 1911. febr. 7-i cikket és jegyzeteit. (121., ill. 385. l.) — *Degenfeld József* (1847—19): 1883—1891 közt Hajdú megye és Debrecen főispánja, 1896-tól a tiszántúli református egyházkerület főgondnoka. — *Ferenczy Gyula* (1861—1931): református lelkész, 1896-

tól a Debreceni Kollégium tanára s a Kollégium könyvtárának igazgatója. Baloldali magatartásáért később nyugdíjazták. — *Baltazár*: 1. A tarisznyás ember c. 1911. júl. 16-i cikk jegyzeteit. — *Kincs Gyula*: 1. A zilahi internátus c. 1911. nov. 18-i cikket és jegyzeteit. — *Justh Gyula* (1850—1917): függetlenségi párti politikus. 1884-től képviselő, 1891-től a Függetlenségi Párt alelnöke, 1893-tól elnöke. A polgári demokratikus reformok s a nemzetiségi jogok egyik legfőbb sürgetője. 1909-től a polgári radikálisokkal és a szociáldemokratákkal szövetszervező fellepett az általános választójog érdekében. A tízes évek elején a Tisza István parlamenti politikája ellen fellépő képviselők vezére. — *Gyula* (10—11. sz.): A 10. sz. második felében a Maros mentén Erdélybe települő törzs vezére. A pogányság s a törzsszerkezet érdekében 1902-ben felkelést szervezett I. István ellen.

A cikkekre l. még a *Szelíd, új jegyzetek* (Gyónás a Világnak) c. 1911. dec. 3-i cikket és jegyzeteit. (164., ill. 432. l.)

Mj: Vp (305.); Na (211.); Ai (331.)

78. *Szelíd, új jegyzetek*. V 1911. dec. 3. 9. l. — Ady Endre

I. (*Gyónás a Világnak*)

A cikk előzményére l. az Ünneprontás c. 1911. nov. 30-i cikket és jegyzeteit. (162., ill. 430. l.) Ady e cikkét az Alkotmány alkalmul használta, hogy másnap, dec. 1-én egy névtelenül megjelent, szélsőségesen antiszemita hangú cikkben kirohanást intézzen a zsidóság ellen, melyben a zsidóságon túl durván megtámadta Adyt is. Az Alkotmány e támadása iratta Ady cikkét. Az Alkotmány cikkét az alábbiakban közöljük:

Budapest, november 30.

A keresztény Nyugat

A Világ mai számában egy furcsa, nagyon furcsa hír és egy még sokkal furcsább levél jelent meg. A levelet Ady Endre írta, a hírt pedig állítólag budapesti irodalmi körökben, helyesebben irodalmi kávéházakban kolportálták néhány nap óta, egészen pontosan vasárnap óta, amikor a Nyugat Móricz Zsigmond matinéját tartotta, amiről annak idején beszámoltunk. A matinének ugyanis különös visszhangja támadt az irodalom berkeiben. Történt pedig, hogy ennek a matinének a szereplői — Móricz Zsigmond, Hegedüs, Szerémy, Vendrey, Csontos, Cs. Alszeghy Irma és — last not least — Ady Endre, valamennyien keresztények voltak, zsidó nem akadt közöttük egyetlen egy sem, még drága pénzért sem. Ez pedig nagyon felbosszantotta a Vígyszínház publikumát, amelyik, ha már megváltja a maga jegyét, zsidókat akar kapni, nem pedig csak irodalmat, s amelyik ilyenképpen becsapottnak érezte magát, ami annál fájdalmasabb volt, mert a Nyugatról lévén szó, ez a publikum meg volt győződve arról, hogy ez alkalommal is, mint annyi más-
kor, nem annyira a magyar irodalom, mint inkább a szemita faj előretörésében lesz alkalmunk gyönyörködni. Nos! ez a gyönyörűség meglepetésszerűleg elmaradt, s ennek kapcsán megindult az indignáló szóbeszéd arról a titkos maffiáról, amelynek állítólag a Nyugat gárdájának keresztény írói a tagjai, s amelynek az a rettenetes célja, hogy a Nyugaton keresztül a klerikalizmust s a keresztény előretörést pártolja, s ezzel paralel lehetőleg letörje és lehetetlenné tegye a zsidó ambíciókat.

Egyszóval a Nyugat fejéhez vágják az antiszemitizmus vádját. Ez ellen a vád ellen akart valószínűleg tiltakozni a Világ tegnapi számában Ady Endre. Azért mondjuk, hogy valószínűleg, mert abból a zavaros szókupacból, amely a Világ állítása szerint Ady Endre levele, a legjobb akarattal nem tudtunk kihámozni egyetlen értelmes mondatot sem, és az mindössze

azt értette meg velünk, de ezt aztán egészen világosan, hogy miért nem tudja Ady Endre, vajon keresztény-e vagy pogány, zsidó vagy micsoda. Ennek a fölismerése tényleg valamivel tisztább, lehetőleg józan gondolkodást igényel. De ebben a dologban azonban nem ez a fontos, ez a legkevésbé sem fontos. Ady Endre írhat olyan értelmetlen dolgokat, amilyeneket akar, jobban mondva, amilyeneket tud, mindaz nem fogja elburkolni és megsemmisíteni azt a tényt, hogy itt a Nyugat körül csoportosuló érdekszférának egy furcsa felsülésétől van szó. Ezek az urak egészen egyszerűen törököt fogtak akkor, amikor megindították ezt a folyóiratot, amely nagy garral hirdette az új irodalmat, a művészi forradalmat és más egyéb dolgokat, amelyekkel az alapítók maguk sem voltak egészen tisztában. De nekik nem is volt szükségük arra, hogy ezeket a fogalmakat tisztázzák, mert ők ezekkel szemben nagyon is jól látták a saját rejtett céljukat: a magyar irodalom elzsidósítását. Az új irány, a moderniség [!] csak jelszó volt, amelynek csillogó köntöse alatt rövidnadrágos zsidógyerekeket akartak becsempészni az irodalom sáncaiba és nagy írókká, nagy művészekké kiképzni, olyan niemandokat, akik sem nem nagyok, sem nem írók, sem nem művészek, hanem egészen szimplán: zsidók. Ezeknek a poussirozását kellett, hogy szolgálja a Nyugat, a modernség, az irodalom, a külföldieskedés, a sok divatos smonca s más, az a néhány díszkeresztény is, aki részben jó, részben rosszsziszemben, tévedésből vagy pénzért, cégérnek adta magát cégéres spekulánsok faji aspirációinak. Most következik azonban a fölsülés.

A keresztény írók, akik ilyenképpen az izraelita hadsereg bajnokai közé állottak, tehetségesek voltak, éppen olyan tehetségesek, mint amilyen tehetségtelenek a zsidóság apró protezsái, s így csakhamar ők kerültek a vezéri polcra. Most tényleg az a helyzet, hogy mindenki, aki a Nyugatnál irodalmi tehetség dolgában számba jön, keresztény, a zsidógyerekek pedig megmaradtak olyan melléknek, mint amilyenek kezdetül fogva voltak. A manőver tehát egészen visszafelé sült el, a Nyugat megint a felszínre hozott egy csomó keresztény talentumot, a zsidó nagyok ellenben nincsenek sehol. Ezért a sírás-rívás, a fogak csikorgatása, a klerikalizmussal való vádaskodás és még Ady Endre szánalmas és nyilván egzisztenciális okokból eredő tiltakozása is. Pedig ez a sok húhó igazán nem használhat a vesztett ügynek. Sem a Nyugat, sem a zsidók, sem Ady Endre nem fognak változtatni azon a kétségbevonhatatlan tényen, hogy a keresztény magyar fajban erős intelligencia és kultúrképes irodalmi tehetség található, a zsidóban pedig minden lehetőség az üzletre vagy pedig egymás lepiszkolására szorítkozik. Ez így van, és nem is lesz másképp; a faj szupremáciája állandó és leküzdhetetlen. S éppen azért: a házalás terén talán előtérbe juthat a zsidóság, de irodalomban és művészetben soha. Teljesen felesleges tehát és meddő, hogy eldobva a füttyülőt a lant után kapkodják, és nem elégedve meg a pénzzel, még a babért is akarja. A babér a kereszténységé maradt és marad. Az erkölcsi siker a mienk, elégedjenek meg a Nyugat siránkozóival az anyagival.

Confiteor: gyónon, megvallom. A katolikusok bűnvalló imádságának kezdőszava. — *Ezt az utált-tisztelt Budapestet éppen akkor kellett megvédeniük vagyogó, vitéz embereknek sötét agyak rágalmai ellen: . . .* Ady tán Ignotusnak a Nyugat 1911. dec. 1-i számába írt jegyzetére utal (l. Disputa. 958.), melyben Ignotus a Budapesti Hírlapnak a Móricz-matinéről közölt tudósítása egyik antiszemita élű kitételét támadja. Ennek során írja Ignotus: „Ez a nem éppen demokrata kör az (ti. a zsidóság), mely Magyarországon fenntartja a demokráciát, a nem hivatalos tudományt s a politikai radikalizmus szervezetét. Ez a kör az, mely a vidéki írók számára egy világvárosnyi fővárost teremtett, s változatlanul ugyanazon embereket, ugyanazon nevei-

vel ott áll a listáján minden jótékonyági vállalkozásnak és minden nemzeti prédának.”

II. (Szendrey Júlia — telefonon)

A cikk megjelenése előtti napokban a lapok több alkalommal írtak a budapesti telefon-reform előkészítéséről s az ezzel kapcsolatban kidolgozott törvényjavaslatról. A cikk megírásához feltehetőleg ez is hozzájárult.

Erről nekem volt, van, lesz írott, mondott, gondolt, határozott s nem tegnapi véleményem: Ady ilyen vonatkozású megnyilatkozásáról nincs tudomásunk.

III. (Justh Zsigmond regénye)

[*] Eredetiben: tizenhét

Justh Zsigának olvastam el. egy regénykáját: Valószínűleg Justh Fuimus c. 1895-ben megjelent regényéről van szó.

A cikkkel kapcsolatban I. még Az ő életük c. BN 1905. jan. 14-i cikket. (AEÖPM VI. 14.)

Mj: I. r. Vp (307.); Ai (332.); III. r. Ai (333.)

79. *Szelíd, új jegyzetek.* V 1911. dec. 10. 7. l. — Diósadi.

I. (A Pénz-Danték kora)

Carnegie, Andrew (1835—1919): amerikai nagytőkés. Az 1870-es években az USA acéliparának nagy részét tartotta kezében. Üzemeit 1901-ben eladta, s hatalmas vagyona egy részéből jelentős jótékonyági és tudományos alapítványokat létesített.

A cikkre I. még Az ő életük c. BN 1905. jan. 14-i cikket (AEÖPM VI. 14.) és a Chiméropolis c. BN 1905. máj. 18-i cikket és jegyzeteit. (AEÖPM VI. 161., ill. 308.)

II. (A geszti Napóleon)

A geszti Napóleon a minap nagyon leszólta . . . a korzikai Napóleont: Ady Tisza István *Nemzet és társadalom* c., a *Magyar Figyelő* 1911. nov. 16-i számában (281—293. l.) megjelent tanulmányára utal. A tanulmány, amely a nemzeti érzés és az osztályérdekek társadalmi szerepével foglalkozik, az európai népek nemzeti érzésének kibontakozása szempontjából Napóleonnal kapcsolatban megállapítja: Napóleon világtörténelmi rendeltetése, az emberiség sorsára gyakorolt hatása elsősorban az európai népek nemzeti érzésének felkeltésében rejlik. Majd a továbbiakban a következőket írja:

Sajátos példa ez arra, „hogy a legnagyobb, a legerősebb ember is milyen öntudatlan eszköz az emberiséget irányító magasabb hatalom kezében. Nem ismerünk erősebb egyéniséget Napóleonnál. Nem is emberi, démoni erő rejlett benne, amely milliókat tudott magával ragadni, engedelmes eszközévé tenni és saját céljaira kizsákmányolni. Hatása nem is maradt el. Korszakot alkot, új alapokat vet az emberiség fejlődésének, de nem abban az irányban, amelyben ő akarta volna. Az ő birodalma kérész életet élt. Amiért ő küzdött a maga lángeszének, a maga vas energiájának, a maga szenvedélyes lelkének egész emberfeletti hatalmával, az még életében dőlt össze. Túlélte alkotásait. Maga sirathatta meg bukásukat. Azzal a hittel halt meg, hogy hiába élt.

Pedig dehogyan élt hiába! Mély hatást gyakorolt az emberiség történelmére, mély és áldásos hatást egy más, nagyobb hatalom akarata és céljai szerint, aki az emberiség javára, az emberiség szabadságának, békés fejlődésének előmozdítására használta fel az ő démoni egyéniségének egész romboló erejét.

Franciaországban Napóleon uralma a polgárság békés uralmának alapjait rakta le. Szükség volt az ő katonai uralmára, amely végleg elseperje a régi társadalmi rend utolsó maradványait, hogy a rémuralom elleni reakció ne az ancien regimet állítsa helyre, hanem a jogegyenlőség társadalmi rendjén épüljön fel, s a forradalom maradandó jótéteményeit biztosítsa az utókor számára.

Világuralmi törekvése pedig, az a rettenetes erő kifejtés, amellyel Napóleon a győztes francia seregeket rázúdította az emberiségre, nem a francia állam hatalmát növelte. Ellenkezőleg, a francia hegemonia sírját ásta meg. Ez keltette életre a többi nemzetek nemzeti öntudatát, büszkeségét, hazafiságát. Ez tette azok függetlenség utáni vágyát önfeláldozó nagy tettekre hajtó tettekre kész érzelmmé, ez adott olyan lökést az öntudatra ébredt nemzeti érzésnek, amely alig két emberöltő alatt átalakította Európát." — *Komádi*: Geszthez, a Tisza család birtokának központjához és Nagyváradhoz közel eső község. — *Ő is napóleoni szerepet tölt be szegény Magyarországon*: Tisza szerepét hasonlóképp láttatja Ady fél évvel később írt *Rohanunk a forradalomba* c. versében (V 1912. jún. 9.), ill. Szélid, új jegyzetek. IV. (Bolond, nem bolond?) c. 1912. jún. 16-i cikkében. (I. 197. l.) — *Ahogy a tanítókat... a szabadságmozgalmak vitéz harcosává avatta...*: A nemzeti munkapárt 1911. dec. 7-én tartott értekezletén, amelyen a párt a vallás- és közoktatásügyi tárca költségvetését tárgyalta, Tisza hosszabb beszédet tartott, s ebben többek között kitért a magyar tanítók fizetés-rendezésének kérdésére s a magyar tanítók ezzel kapcsolatos mozgalmára. „Mi sem áll távolabb tőlem — mondotta ezzel összefüggésben Tisza —, mint hogy bizonyos cinikus közönnyel nyilatkozzam a tanítói karnak arról a törekvéséről, hogy a saját anyagi viszonyain lehetőleg javítani iparkodjék. De, ha akár a tanítói karnak kvalifikációját, tehát azt az időbeli és pénzbeli befektetést veszem, amelyet a tanítói oklevél megszerzésére hoznak, és összehasonlítom más foglalkozási ágak kvalifikációjával, akár azt nézem, hogy melyik foglalkozási ágnak javultak olyan örvendetes mértékben egy emberöltő alatt az összes anyagi viszonyai, mint a tanítóinak, akár a tanítói fizetést a maga mai állapotában hasonlítom más, magasabb kvalifikációjú hivatalnokok fizetéséhez, hogy mást ne említsek, a lelkeszi fizetésekhez, azt kell találnom, hogy ha értem és méltánylom is, és amennyire az állam pénzügyi ereje megengedi, szíves-örömmel honorálom is a tanítói karnak ilyen javításra irányuló működését, mégis azt kell mondanom, hogy vannak ma foglalkozási ágak, vannak ma társadalmi osztályok, amelyeknek ilyen irányú törekvéseit még sokkal sürgősebbnek és mellőzhetőlenebbnek találom, mint a tanítóékat. Ha ma becukjuk a kultusz-minisztériumot, és az összes személyi járandóságait a tanítók között osztjuk ki, akkor 59 korona jut minden tanítónak.”

Tisza szavai az ország haladó közvéleményében s mindenekelőtt a tanítók körében hatalmas felháborodást váltottak ki. A különböző lapok beszédjéért cikkek sorában élesen támadták Tiszát. A magyar tanítók másnap, dec. 8-án tartott országos nagygyűlésén pedig mintegy háromezer tanító zajos abcugolással, „Pfüj Tisza” kiáltásokkal tiltakozott a beszéd idézett része ellen. Az úgy egész a képviselőházig gyűrűzött tovább, ahol a dec. 9-i ülésen a tanítók ügyében interpelláló Huszár Károly megemlítette, hogy Tiszának a tanítóságot lekicsinylő felszólalása valósággal olaj volt a tűzre.

III. (*Papír Sándor szerencséje*)

Papír Sándor (1878—1911): színész, az Újpesti Népszínház megalapítója és igazgatója. Különböző operettek népszerű főszereplője volt. Az

újpesti színházat 1911 őszén alapította, s röviddel ezután, dec. 9-én halt meg.

80. *Szélid, új jegyzetek.* V 1911. dec. 24. 5—6. l. — Diószadi.

I. (*A Széchenyi-bál merénylete*)

Széchenyi-bál: Az országos Széchenyi Szövetség által a magyar arisztokrácia számára a budapesti Vigadó termeiben évenként megrendezett farsangi bála, melyen az uralkodó család rendszeresen megjelenő tagjain túl képviseltette magát a hazai arisztokrácia színe-java. A soron következő bála tervezett zenés életképpel kapcsolatban Ady hírforrását nem sikerült megtalálnunk.

A cikkre l. még a *Szélid, új jegyzetek* c. 1912. jan. 20-i cikk IV. részét és ennek jegyzeteit. (173., ill. 506. l.)

II. (*A Kenediek taktikája*)

[*] Eredetiben: egyiküket-másokat.

Kenedi Géza (1853—1935): ügyvéd, publicista, kormánypárti országgyűlési képviselő. 1881—1902 között a Pesti Hírlap szerkesztője, majd Az Újság főmunkatársa. Számos cikkében élesen támadta Adyt és lírai törekvéseit. — *Kenedi Gézának nem teszük az irodalom és művészet szabadsága... s még a parlamentben is... effélékről beszél:* A képviselőház 1911. dec. 16-i ülésén a vallás- és közoktatásügyi tárca következő évi költségvetésének általános vitáján elhangzott beszédében Kenedi többek között kitért az irodalom és művészet szabadságának kérdésére is. „Én nagyon jól tudom — mondotta ezzel összefüggésben —, hogy irodalmi kérdésekbe az államnak közvetlen beavatkozási joga nincs, nem is volna helyes, hogy legyen; de mikor az irodalmi művek teljesen szabadon teremnek, úgy mint teszem az ágon a vadrózsa, senki sem törődik vele, akkor lehet arról szólni, hogy amint a nemzeti kultúra más ágaival, ezzel is jobban kellene törődnie a kormánynak és a törvényhozásnak is. Különösen törődnie kellene ebben a korban, amikor az irodalomban különböző irányok birkóznak egymással, és amikor egészen destruktív irányok is kezdenek szabadon kibontakozni, az irodalomnak egyik része pedig határozottan kezdi elveszíteni — s ebben a dráma sem tesz kivételt — a nemzeti karaktert, és egy internacionális, pusztán csak gyönyörködtető sablon felé fejlődik. Ezek a jelenségek azt mutatják, hogy az irodalommal igenis jobban kell törődnie az országnak, mert hiszen az ő irodalmáról van szó, és mert különben elvesz nemzeti karaktere... Én nem akarom, hogy beleavatkozzék a kormány s különösen a vallás- és közoktatásügyi kormány az irodalmi élet irányításába, de azt gondolom, hogy ezekben a kérdésekben az országban senki sem lehet megelégedve a mostani mértékkel, és mindenki többet óhajt.” Konkrét példákra térve mindenekelőtt a drámaírás és a színjátszás problémáiról szólt. E tekintetben különösen azt kifogásolta, hogy a Nemzeti Színház is kísérleti helyévé vált a különböző drámaírói próbálkozásoknak. Majd a továbbiakban hosszan foglalkozott a pornográf irodalmi és művészeti termékek elterjedésének veszélyével s az ez ellen hozandó intézkedések szükségességével. Végül a következőket mondta:

„... Lehetnek olyanok is, akik mindezekkel nem értenek egyet, akik azt mondják, hogy az állam ne avatkozzék a művészeti és irodalmi szabadság dolgába... hagyja azt... rá egészen az irodalomra és a művészetre, amely maga dolgát jobban megcsinálja. És talán elegendő a szabad kritika arra, hogy itt is féke legyen a túlságos szabadságnak, ámbar hiszen a magyarországi kritika most nagyon kevés, és talán túlságosan is szabad... Itt azonban... nem a kormánynak, az államnak és az országnak az irodalom vagy művészet kérdéseibe való beavatkozásáról van szó, hanem egészen

ellenkezőleg arról, hogy a kormányzat még jobban a szabad irodalmi mozgalmak befolyása alá kerüljön, és így ez a szabad irodalmi és művészeti szellem és tevékenység sokkal nagyobb részt vegyen ennek a nagy, fontos igazgatási ágának irányzásában és ellenőrzésében is." — *Most ezek helyett előállnak... azok, akik a két generáció között bújtak meg alacsony képességeikkel*: l. erre Ady Gyulai Pál c. FM 1909. nov. 10-i cikkét. (AEÖPM IX. 364.) — *Még az öreg Gyulainak mondtam...*: Hatvany Lajos szerint Ady és Gyulai a Franklin-Társulatnál találkozott egyszer, amikor mindketten korrigáltak. (L. Ai 413.) Ady kijelentése ekkor hangzhatott el. Gyulaival való találkozását Ady Gyulai Pál c. cikkében (l. az előző jegyzetet) is említi.

III. (Tóth Béla mondása)

Tóth Béla (1857—1907): nagyhatású konzervatív publicista és író. Cikkei, tárcái s egyéb írásai főleg a Pesti Hírlapban jelentek meg, 1899-től haláláig írt Esti levelei korának legnépszerűbb olvasmányai közé tartoztak. Cikkeiben gyakran támadta Adyt és a modern irodalmat. Legmaradandóbb alkotása a magyar anekdotakincs hatkötetes gyűjteménye. — *A Világ kedves, kitűnő főszerkesztője*: Ady cikke írása idején Bálint Lajos. — *akit nekem... halála előtt néhány héttel kellett egy sokáig késett... cikkemben megfenyítenem*: l. Ady Válasz Tóth Bélának c. 1907. márc. 2-i cikkét. AEÖPM VIII. 179.)

Mj: I. r. Vp (308.); II—III. r. Ai (333., ill. 334.)

81. *Irodalompolitika*. V 1911. dec. 30. 9. l. — Ady Endre

[*] Eredetiben: el

1911. dec. 30-i számában a *Világ Irodalompolitika* címmel ankétot kezdett, amelynek célja a Nyugat körül azévből kiobbant válság megoldásának elősegítése és a folyóirattal kapcsolatos nézeteltérések tisztázása volt. Az ankét megrendezéséhez a közvetlen okot Hatvany Lajosnak a Nyugat 1911. aug. 1-i számában (169—176. l.) megjelent, alább közlésre kerülő *Irodalompolitika* c. cikke adta, amely látszólag csupán a Nyugat köré tömörült írók műveinek a közönség felé való adminisztrálásának, a Nyugattal diadalra jutott modern magyar irodalom széles körű közönség-sikere előmozdításának, illetve az ennek szolgálatában álló irodalompolitika megteremtésének problémáival foglalkozott, valójában azonban a Nyugat szerkesztési alapelveit vette bírálat alá. A cikk elsősorban a Nyugat felelős szerkesztője, Osvát Ernő ellen irányult, és a nyilvánosság előtt való első kifejeződése volt annak a hosszabb idő óta tartó, de mindaddig belső ügyként megőrzött ellentétnek, amely a Nyugat kiadója, Hatvany Lajos és Osvát Ernő között támadt. A Nyugat kiadója és szerkesztője közti ellentét alapvetően a Nyugat szerkesztését illető két elvi kérdésben gyökeredett. Hatvany Lajos, aki a Nyugat íróinak és műveiknek éveken át leglelkesebb propagátora volt, a Nyugatot mindenekelőtt a folyóiratot létrehozó s a magyar irodalom forradalmi megújulását kibontakoztató írók fórumának tekintette. Eppen ezért, különösen 1910-től kezdve, fokozódó elégedetlenséggel és aggodalommal figyelte, hogy Osvát újabb s újabb tehetségek felfedezésének reményében egyre tágabb teret nyit a folyóirat hasábjain a kezdő írók előtt, megbontva ezzel a folyóirat egységes, a modern irodalom vezető íróitól korábban kölcsönzött jellegét. De Osvát tehetségfelfedező törekvéseitől Hatvany nemcsak a Nyugatot jellegét féltette, a kezdő írók gyakori szerepeltetésében egyben a Nyugatot megteremtő írók s az általuk megvívott, akkor már befejezettnek tekintett irodalmi forradalom lejáratását látta. „Aki folyton forrong, az lejáratja a forradalmat. A megmerevülés néha

fejlődés jele, a hosszúra megnyúlt »Sturm und Drang« visszamaradása! Az a színgazgató, aki mindig csak kezdők darabjait adja, tönkre teszi színházát, és nem használ vele sem a művészetnek, sem a kezdőknek, akiket pártolni vélt” — írta erről említett Irodalompolitika c. cikkében, félérthetetlenül utalva Osvát gyakorlatára. A Hatvany—Osvát ellentét másik sarkpontja az esztétikai szempontoknak a Nyugat szerkesztésében Osvát részéről történő egyoldalú és kizárólagos érvényesítése volt. Hatvany ugyanis a Nyugatot nem egyszerűen csak a Nyugatot létrehozó írók folyóiratának kívánta tudni, hanem ugyanakkor a magyar progresszió orgánumának is. Mint a Világ ankétja keretében megjelent s alább ugyancsak közlésre kerülő cikkében írta: „A Nyugat irodalma... egy fáradt és elmaradt ország kifelé vágó, befelé sajtó magára eszméléséből nőtt ki. A Nyugat folyóiratban együtt jelennek meg azok a férfiak, akik akár tudományos, akár politikai, akár közgazdasági téren azoknak a tendenciáknak tényleges képviselői, melyeknek az irodalom csupán előre érző sejtése vagy formába foglalója lehet... A Nyugat irodalma az ország minden termő és teremtő erejével kapcsolatos, minden, ami tehetség (nem véletlenül, hanem szükség-szerűen) a mi táborunkban van. A Nyugat könnyen válhatnék a progresszivitás szemléjévé, ha kizárólagos esztétaságából engedne valamit. Kevesebb irodalom, több élet!”

Az említett két alapvető tényezőtől túl az ellentétet Hatvany és Osvát között fokozta néhány más, kisebb jelentőségű s részben személyes természetű mozzanat is. Ilyenként jelölhető meg az, hogy Osvát mint szerkesztő gyakran húzódozva fogadta, nem egyszer pedig éppen visszautasította Hatvany írásait, annak ellenére, hogy Hatvany akkor már a legjelentősebb német folyóiratok (Neue Rundschau, Zukunft stb.) elismert esszéírója volt. Hasonlóképpen élte Hatvany és Osvát ellentétét az is, hogy Osvát a Nyugatban Hatvany ismételt ajánlatára sem volt hajlandó közölni Bródy, illetve Gárdonyi írásait, továbbá, hogy Osvát következetesen visszautasította Hatvany olyan ötleteit, mint a Nyugatnak a hagyományokba való beleágyazottságát, a magyar irodalmi múlttal való szellemi kapcsolatát dokumentálni hivatott Csokonai-számának vagy az érvényben levő iskolai tankönyvek haladó szempontú bírálatát elvégző ún. tankönyvszámának a kiadását.

A felsorolt alapvető s kevésbé jelentős tényezők sorában a Hatvany—Osvát ellentétben legnagyobb súlya a fiatal írók szerepeltetése körüli nézeteltérésnek volt. Hatvany ezzel kapcsolatos felfogása tulajdonképpen a Nyugat 1909. jún. 1-i Ady-számában megjelent Indulás c. cikkéig (újra-közölve l. Hatvany L.: Ady [Bp.] 1959. I. 71—84.) nyúlik vissza. A magyar irodalmi megújulást hozó írók melletti agitálás, ez írók műveinek sikere érdekében kifejtendő irodalmi és szerkesztői politika szükségességét Hatvany ebben az írásában hirdette először. A szóban forgó agitációs, irodalompolitikai munkában a legfontosabb szerepet Hatvany a Nyugatnak szánta, érthető hát, ha az 1909 derekán megfogalmazott s a későbbiek során mind határozottabb meggyőződéssé vált gondolatok Osvát más koncepciót követő szerkesztése miatt nem sokkal első megfogalmazásuk után a Hatvany és Osvát közti ellentét forrásává váltak. Ez az ellentét az érintett egyéb tényezőktől is befolyásolva lényegében annak arányában erősödött, amilyen mértékben fokozódott a Nyugat hasábjain a kezdő írók s költők térnyerése.

A fiatal írók munkáinak elszaporodását a Nyugatban s Osvát ennek hátterében álló szerkesztői törekvéseit a Nyugat táborán belül nemcsak Hatvany figyelte ellenszenvvel. Bizonyos fenntartással kísérte ezt Ignótus is, Osvát tehetségfelfedező kísérletezgetése azonban kettejükön kívül első-sorban Adyból váltott ki ellenérzést. Ady egyik Hatvanyhoz írt levelében

már 1908 novemberében panaszolta, hogy „A Nyugat is már ötödikes gimnazistákat engedett magához” (l. AEVL, 224.), s a kérdést a későbbiek során is nem egyszer tette szóvá Hatvany előtt. Ezen túlmenően Hatvanyt nem kevésbé éppen Ady biztatta, hogy a Nyugat szerkesztésével kapcsolatos problémákat tárja Osvát elé. Ez utóbbit azonban Hatvany a felgyülemlett okok s a biztatás ellenére is jó ideig halasztotta, s végül csak 1911 legelején kerített sort rá.

A Nyugat szerkesztésében érvényesülő elvek körüli problémák nyílt felvetéséhez az elhatározó indítékok Hatvany számára két, végső soron kevésbé jelentős mozzanat szolgáltatta. Ezek közül az egyik Kaffka Margit-hoz kapcsolódik, aki 1911 első heteiben hívta fel Hatvany figyelmét azokra a Hatvanyt bántóan említő ítéletekre, amelyek Osvát körében Hatvanyról elterjedtek. De e Hatvany személyét érintő negatív ítéleteknél nagyobb szerepet kapott az, hogy Osvát nem fogadta el közlésre Erdős Renée Carducci-fordításait, s visszautasította Hajó Sándor Fiúk és lányok c. akkorigban irt s bemutatás előtt álló színműve egyik részletének a Nyugatban való megjelentetését. Hatvany különösen az utóbbi kiadásához ragaszkodott, s amikor ehhez Osvát semmiképp sem járult hozzá, elhatározta, hogy szóvá teszi Osvát előtt a Nyugat szerkesztését illető valamennyi kifogását. Fenntartásai bejelentésének szándékát Hatvany előbb Ignotusnak jelezte, majd amikor Ignotus mint főszerkesztő hozzájárult a szerkesztés kérdésének felvetéséhez, Hatvany röviddel rá tudomására hozta Osvátnak szerkesztői gyakorlatával szemben régóta érelt ellenvetéseit. Hatvanynak ez a fellépése, nem kevésbé a részéről s Osvát részéről egyaránt előtérbe kerülő érzelmi-indulati elemek következtében, úgy szólván egy csapásra bolygatta fel a Nyugat ügyében legközvetlenebbül érdekelt írók körét, s alig néhány napon belül a Nyugat első nagy válságához vezetett, amelynek ára csaknem a folyóirat léte lett. A Nyugat Hatvany Osvát elleni fellépése nyomán kibontakozó s közel másfél évig elhúzódó válságának részleteit, elsősorban a Nyugat vezető íróinak levelezése valamint különböző visszaemlékezések alapján, meglehetősen pontossággal követhetjük végig. E válság eseményeinek a Világ dec. 30-i ankétja csupán egyetlen, bár kétségtelenül egyik legjelentősebb mozzanata volt, amely a szembenálló felek közti nézeteltérések tisztázása, az álláspontok kölcsönös közeledése helyett, mint azt alább látni fogjuk, inkább a Nyugat válságának elmélyüléséhez vezetett.

A Nyugat válságát kiváltó nyílt konfliktus Hatvany és Osvát között 1911. jan. 25—26. körül kezdődött. Hatvany ekkor közölte Osváttal a Nyugat szerkesztésére vonatkozó kifogásait s ezzel együtt azokat a szempontokat, amelyeknek érvényesítését a Nyugat szerkesztése során feltétlenül szükségesnek tartotta. Osvát, mindenekelőtt mert a kiadó beleavatkozását a szerkesztő dolgába teljességgel illetéktelennek érezte, a szerkesztői munkáját érintő bírálatot s Hatvanynak a szerkesztésben érvényesíteni kívánt szempontjait egyaránt mereven visszautasította. S még inkább visszautasította Hatvanynak azt a törekvését, amellyel Hatvany Ignotus és a maga számára beleszólást kívánt biztosítani a Nyugat szerkesztésének munkájába. A szerkesztésbe történő beleszólás egyértelműen Osvát addig élvezett jogkörének korlátozását jelentette volna, s ebbe Osvát semmi áron sem volt hajlandó beleegyezni. Sőt, mivel felelős szerkesztői tisztségét Osvát kezdettől fogva csupán szóbeli megegyezés alapján gyakorolta, pozíciójának veszélyeztetését látva felszólította Hatvanyt az addigi jogállapotnak a jövőre érvényes szerződészerű elismerésére. Jogköre szerződéses rögzítésétől Osvát a Nyugatnál való további munkáját tette függővé, de Hatvany ennek ellenére is megtagadta Osvát kívánságának teljesítését. Az Osvát-féle szerkesztői koncepció további érvényesülése

helyett Hatvany inkább vállalta Osvát esetleges távozását, s e lehetőségre számítva azt tervezte, hogy Osvát kiválásának esetén helyére lektort fogad, a szerkesztés érdemi részét pedig Ignotusszal együtt maga veszi át. Minderről Hatvany közvetlenül a felsorolt események után írt levelében a következőképp számolt be Adynak:

„Osváttal végzetesen összeveszttem. Elmondtam neki, hogy a lap vértelen — hogy őt kitűnő lectornak, anyagmegválogatónak, tehetségek fölhasználójának tartom, de rossz anyagfelosztónak. Nagy munkával és zajjal sikerült ró névnek hitelt, becsületet szereznünk — ezt a tőkét nem szabad folytonos zöldségek közzétételével, kockára tenni. A halált nem lehet becsapni — mi is meghalunk. Én az érzelmeszedést választom — ő, mint örök éretlen fog természetellenes halállal halni, de végül mégiscsak meghal. Ő az improductivitás önzetlenségét — én a productió önzését látom tiszta irodalomnak.

A dolog vége az lett, hogy ő követelte tőlem a *döntő* szó jogát. Én ezt *nem* adom neki. Az ő meddőségének a lapon keresztül való néma megszólalását károsnak tartom...

Ha ő elmegy, lectort fogadok és szerkesztem Ignotussal a lapot. Nem journalistikusan, nem cynikusan — de nem is Don Quichotte-osan, a tegnapi vívmányt ma kockára tevőn.” (L. Hatvany L.: Ady. [Bp.] 1959. I. 225.)

A Nyugat körüli eseményekről egy a Hatvanyénál részletesebb s valamivel később kelt levélben Schöpflin Aladár is beszámolt Adynak. Ez a levél azonban nemcsak a fentiekben vázolt eseményekről tudósít, hanem azok további alakulásáról is:

„Az utóbbi időben, úgy látszik, gyakori egyenlenségek voltak Hatvany és Osvát között. Ezeknek okait és természetét nem tudom. Szombaton, február 6-ikán Osvát találkozózt kért tőlem s ekkor elmondta, hogy mintegy két héttel ezelőtt Hatvany azzal a követeléssel lépett fel vele szemben, hogy engedjen neki disponáló befolyást a Nyugat szerkesztésébe, vagyis hogy változzék meg az eddigi állapot, Osvát ne szerkessze s állítsa össze a lapot teljesen függetlenül, a maga belátása szerint, hanem Ignotus és Hatvany döntő beleszólásával. Osvát nem akart semmi áron beleegyezni eddigi hatáskörének redukálásába s a maga helyzetének biztosítására szerződésszerű írást követelt Hatvanytól, amelynek lényege — emlékezetből, de azt hiszem, híven citálom — „Osvát az eddigi állapot fenn tartásával, függetlenül szerkeszti a Nyugatot” Hatvany ennek aláírását hosszas tárgyalások után megtagadta, mire Osvát szombaton este kijelentette, hogy akkor ő lemond a szerkesztésről, amit Hatvany „sajnálattal bár” — kézmozdulattal tudomásul vett; Ignotus szerepe nem világos előttem; ő is részt vett a tárgyalásokban, s úgy látszik, ő Hatvany álláspontját tartja helyesnek, végeredményben oda hat, de Osvátot elejteni sincs szíve. Fenyő föltétlenül szolidárisnak jelentette ki magát Osváttal. Ennyiben állott az ügy szombat éjjel.

Vasárnap este Móricz Zsigánál voltam, és éppen erről az ügyről beszélgettünk. Móricz azonnal, amint megtudta a dolgot, kijelentette, hogy ő csak addig tartja fenn a viszonyt a Nyugattal, amíg Osvát szerkeszti. Ekkor küldöncök jöttek s hívtak engem és Zsigát egy a Palermóban tartandó értekezletre. Nagy sereg ember volt ott, körülbelül mindenki, aki a Nyugat munkatársai közül számít valamit s persze néhány olyan is, aki nem számít semmit. Mind azzal az elhatározással jött, hogy *causa communis* csinál Osváttal. Közben Ignotus és az öccse ettől a gyülekezettől függetlenül

fölkeresték Hatvanyt a Fészek-Klubban s kapacitálták, hogy azt a bizonyos írást írja alá. Odament Biró Lajos is, ugyanilyen célból. Végre Hatvany, nyilván szíve ellenére, aláírta, s aláírását Ignótus elhozta a Palermóba, ahol észrevehetően megdöbbenve látta a nagyszámú gyülekezetet. Osvát a jogait biztosító írást tudomásul vette s a dolog elintéztetnek látszott, bár én már akkor sejtettem, hogy azok a szubjektív természetű keserőségek, melyek a tárgyalások folyamán benne és Hatvanyban megszülemlettek, nincsenek elintézve.

Ez másnap már kiderült. Hatvany már hétfőn kijelentette Osvát előtt, hogy ilyen előzmények után ő lehetetlennek tartja az együtt-dolgozást kettőjük között, vagy keressen vevőt Osvát a vállalatra, vagy valami mást kell kigondolni. Osvátnak, mikor ezt tegnap elmondta nekem, azt ajánlottam, hogy tartson ki a helyén, ameddig lehet, legyen tőle telhetőleg konciliáns és ne engedje az ügyet személyi ellentétek miatt veszendőbe menni. Ő ezt meg is fogadta.

Most tehát a dolog úgy áll, hogy a két ember közti egyenetlenség bármely pillanatban lobbót vehet és tekintve, hogy az írók, a Nyugat munkatársai túnyomó része s köztük éppen a legsúlyosabbak Osváthoz hozzákötötték magukat, megégetheti az egész vállalatot s vele az egész irodalmi ügyet, amely a Nyugat értelmét megadta." (L. AEVL 357—359.)

Az Osvát nevére szóló „szerződéses írást”, amit levelében Schöpflin említ, Hatvany másfél évre írta alá (l. Fenyő Miksa 1911. febr. 19-i és Révész Béla márc. 1-i levelét Adyhoz. MTA Kézirattára. K 6/104., ill. AEVL 365—366.). De mint az Schöpflin leveléből is kitűnik, ez az írás a Nyugat körül támadt bonyodalmakat — amiknek súlyos válságjellege a Nyugat táborában a Palermó Kávéház-beli íróösszejövetel alkalmával vált széleskörűen nyilvánvalóvá — nem oldotta meg. A válság tovább gyűrűzött, s változatlanul feszültégen tartotta a légmentes Nyugat táján.

Elsősorban Schöpflin idézett s Fenyő Miksa fentebb megjelölt febr. 19-i leveléből tudjuk, hogy a Hatvany—Osvát ellentét kipattanásával keletkezett válság úgyszólván kivétel nélkül állásfoglalásra készítette a Nyugat íróit. Állást foglaltak azonban a válságban olyanok is, akik ugyan nem tartoztak szorosan véve a Nyugathoz, de a progresszív táborában küzdve nem nézhették közömbösen a Nyugathoz lejátszó eseményeket. Miként azt Schöpflin és Fenyő Miksa szóban forgó levelei tanúsítják, a Nyugat íróinak döntő többsége szembehelyezkedve Hatvanyval Osvát pártjára állott. A Schöpflin levelében említett s részben név szerint is megnevezett írókon kívül — ha felfogása később némileg módosult is — Osvát pártjára állott még Schöpflin Aladár, a Nyugathoz nem tartozó írók közül pedig Révész Béla. (Az utóbbira l. Adyhoz írt márc. 1-i levelét.) Kétségtelen, hogy ebben az Osvát melletti kiállásban indítékként nem kizárólag elvi megfontolások szerepeltek. Osvát neve ekkor már oly mértékben összeforrt a Nyugattal, a folyóirat kivívott rangját és jelentőségét a legtöbb olyan anyira elsősorban Osvát személyes érdemének tekintették, hogy a különböző írók közül nem kevesen egyszerűen méltánytalanságnak érezték Osvát hatáskörének korlátozását s méginkább esetleges mellőzését a folyóirat szerkesztésében. Mindezen túl pedig közrejátszóttak az Osvát melletti felsorakozásban bizonyos szubjektív tényezők is, amelyek mindenekelőtt Osvátnak a Nyugat íróihoz fűződő, a Hatvanyénál jóval intenzívebb személyes kapcsolataiból eredtek. Hogy e tényezők szerepe nem volt csupán másodlagos, az Schöpflin és Fenyő említett leveleiből egyaránt kiolvasható. Ebből a szempontból különösen Fenyő magatartása jellemző, aki levelében nyíltan bevallja, hogy a Nyugat-válság kapcsán megindult csoportosulás-

ban Osváttal tartott volna akkor is, ha a vitatott kérdésekben nem Osvátnak adott volna igazat.

Noha a Nyugat körüli válságban az írók többsége Osváthoz csatlakozott, a maga álláspontjával Hatvany korántsem maradt egyedül. Az ő felfogásával azonosította magát, mint az fentebb, a Schöpflintől idézett levélrészletből is kitűnik, Ignotus. Hatvany mellé állt továbbá a Nyugat két olyan tekintélyes írója mint Kaffka Margit és Szomory Dezső s a Nyugat körén kívül első írók sorából Böllöni György és Bródy Sándor. És végül Hatvany nézeteivel vállalt közösséget a Nyugat minden tekintetben legfontosabb egyénisége, Ady Endre is.

Ady a Nyugat válságának kirobbanásakor az eseményektől távol, Párizsban tartózkodott. A válságról s annak részleteiről így csak különböző hozzá írt levelekből értesült. Mivel e levelek kimerítő tájékoztatást nyújtottak, nem volt nehéz fölmérni az otthon történtek komolyságát. Ady, a neki beszámoló Schöpflinnél is határozottabban, az első pillanatra tudta, hogy a válságban nem egyszerűen két ember összeütközéséről van szó, hanem hogy benne a Nyugat s vele együtt a modern magyar irodalom sorsa forog kockán. Éppen ezért, noha az elviakat illetően Hatvanyval értett is egyet, de látva mindkét fél álláspontjának gyenge pontjait is, a Nyugatban testet öltő közös ügy érdekében elsősorban a felszabadult indulatok csillapítására s a szemben álló nézetek közti kompromisszumra törekedett. Ez a törekvés hatja át mindjárt a Nyugat-válság kapcsán Párizsból Hatvanyhoz intézett első levelét, amelynek vonatkozó részében a következőket írja:

„Tudod nagyon jól, hogy hol tréfásan, hol komolyan én bírálgtam legsurembebb s legkegyetlenebbül Osvátot. De, lásd — minden szavadat aláírva —, Osvát igazán szinte-szinte Keresztelő Jánosa a mi ügyünknek s ne legyünk Saloméék. Ha a napilapok s egyéb lapok egy jól kitervezett botrányt rendeznek a Nyugat ellen, félek, hogy elvesztett az ügy. Ne felejtse, hogy a mi nemes magyar publikumunk izlésében és hajlamában nem vagyunk annyira se bealpozva, mint egy új mozi. Azután éppen Ady és Hatvany, akik legjobban utálnak s iszonyú jó alkalom volna egy leszámoló hallalra Osvát „mártírsága” Osvátnak bizonyára lesz esze s nem fogja mérgesíteni a dologot, de te se mérgesítsd. Előkelően, amit tudsz, kapcsold ki személyes rosszérzéseidet, s honoráld engedékenységgel, amit én biztosra veszek: az Osvát engedékenységét. Lektorral nem oldható meg a dolog s szerkesztőnek ma még sincs jobb Osvátnál. Ne hidd, hogy a magam bőrét féltem, amit irtam, meg van írva, én irtam, s egyebekben ma már egy szegényház vagy kórház sem olyan rettenetes perspektíva, mint még tegnap volt. De a becsület, kultúrás magyar irodalom — ma is tudom vallani, még — nagy ügy, szép ügy, bús ügy, érdemes érte még mártírizálódni is. Szóval, légy e válságban aki vagy: úr, az ügyet magánál jobban féltő, előkelő és okos.” (L. AEVL 335.)

De Ady Párizsból nemcsak Hatvanyt inti mérsékletre s biztatja engedékenységre, az ügyben tanúsítandó okos magatartásra, ugyanezt kívánja elérni a másik félnél is. Jól szemlélteti ezt Schöpflin fentebb idézett levelére küldött válasza, melyben az alábbiakat olvashatjuk:

„A Nyugat ügye... fontos ügy, nagyon helyesen, jól érzed: a szabad, kultúrás, művészi irodalom (talán hagyjuk el már a harci „modern” jelzőt). Osvát nagyszerű ember, nemes, finom, érdemes, aki hitt, dolgozott, prédikált már előttünk. Osvátot félreállítani, mint egy akármilyen szerkesztőt,

nem lehet s Hatvany különb lelkű ember, mintsem ilyenre képes legyen. De vannak bizalmas, komoly „de”-im Osvát ellen: egyik nagy erénye a tehetségek fölmutatása és fölszabeditása hibájává vált a túlzással. Ne érts félre: én nem vagyok türelmetlen arrivé, sohse leszek Kiss József, imádok minden új talentumot. Talán holnap már a napi kenyérem sem tudom megszerezni, béna leszek, de nem önmagamért beszélek mégse. Másokért beszélek, amikor azt mondom, hogy már közgazdasági okból is szüneteltetni kell ezt a mániakus, s a mi kis közüségünket megbolondító zsenietyártást. Osvát adott igen, karaktert a Nyugatnak, de Osvát se csálhatatlan, s a szempontjai élesek, de kevesek. Nem tudnék nála jobb szerkesztőt, de irodalmi pápának nem vállalom s az ügy, közös szent ügyünk érdekében kötelessége egy csöppet tranzigálni. Ha gögje lesz úrrá, akkor azt öli meg, amire az életét tette föl, és érdemes lesz-e? Véleményem, tanácsom: Osvát hallgasson meg egy-két nagyon fölférő instrukciót a szerkesztésnél s ne rugdossa Hatvanyt csak azért, mert Hatvany milliomos. Ha a napilapok szájára kerülünk, meghalunk: Magyarországon minden csak utánzás, divat, hamar halandó.” (L. AEVL, 360—361.)

Aligha kétséges, hogy e Schöpflinnek írt sorokkal Adynak taktikai céljai voltak. Ismerve a Schöpflin és Osvát között levő bizalmas kapcsolatot, Ady arra számíthatott, hogy leveléről, az abban foglalt érvekről és tanácsokról Schöpflin Osvátnak is beszámol, s így nemcsak Schöpflint, de Osvátot is sikerül befolyásolnia. S ha ez utóbbi Schöpflinnek Ady leveléről való hallgatása miatt nem is következett be, Ady annyit mindenképp elért, hogy Schöpflin, differenciáltabb álláspontra helyezkedve, engedett abból az Osvát iránti, minden tekintetben feltétlen szolidaritásból, amiről Adyhoz írt, a Nyugat-válságról beszámoló levelének az előbbieken nem idézett részeiben tett tanúságot. (L. Adyhoz írt 1911. febr. 19-i levelét. AEVL 372—373.)

A Nyugat válságában egymással szembe került két nézet közti ellentét s a szembenálló felek részéről felgyülemlett indulatok tompítására nem csak Ady tett kísérletet. Hasonló megfontolásból ugyanerre törekedett Ignotus is, aki élıszóban s levelek sorában elsősorban Hatvanyt igekezett mérsékletre, józan magatartásra bírni. Ady és Ignotus egymástól független törekvését azonban csak részben kísérte siker. Mérséklő-csillapító magatartásukkal elejét tudták ugyan venni Hatvany és Osvát további összeütközéseinek, de a köztük levő feszültségen s így a Nyugat válságán alig sikerült valamit is enyhíteni. Osvát makacsul kitartott eredeti pozíciója mellett, Hatvany pedig változatlanul ragaszkodott a Palermó-beli írőösszejövetel másnapján tett bejelentéséhez, melyben felszólította a Nyugat szerkesztőt a folyóirat s a vállalat egészének eladására. Az álláspontoknak ez a megmerevülése a továbbiakban aztán természetyszerűen vezetett a Nyugat válságának tartóssá válásához.

Maga a válság Hatvanynak a Nyugat eladására vonatkozó bejelentése után két szalon bonyolódott tovább. Egyfelől Hatvany kívánságának megfelelően konkrét intézkedések történtek a Nyugat eladása érdekében, másfelől Hatvany a kezdetüket vett eladási akciók ellenére sem mondott le arról, hogy a Nyugat szerkesztésének alapelveiben az általa megkívánt változásokat keresztül vigye.

A Nyugat eladására tett első lépésekre még februárban került sor, s e lépéseknek rövidesen meg is lett az eredményük. Febr. 28-án kelt levelében Ignotus már egy „komoly üzleti kilátásról” számol be Hatvanynak (l. Levelek Hatvany Lajoshoz. Bp. 1967. 112.), alig valamivel később, március első felében pedig érdemi formában megkezdődtek az üzleti tárgyalások. Part-

nerül Magyar Mór, a Révai kiadó üzletvezetője jelentkezett, aki a Nyugat üzleti könyveinek átvizsgálása után rentábilisnak találta a vállalkozást, s hajlandónak mutatkozott a Nyugat részvényei jelentős részének átvételére. Az 1910 nyarától részvénytársasági alapon működő Nyugat-vállalkozás 110, egyenként ezer korona értékű részvényeinek nagyobb hányada, 65 részvény, Hatvany, illetve a Hatvany-család tulajdonában volt. A fennmaradó 45 ezer koronás részvény, zömmel 5 ezer koronás részletekben, kerekén tíz tulajdonos közt (Ifj. Chorin Ferenc, Weiss Manfréd, Károlyi Imre, Lánczy Leó stb.) oszlott meg, ezek azonban jórészt csak a Nyugat támogatására, nem pedig üzleti szándékkal fektették pénzüket a vállalkozásba, s így gyakorlatilag nem is törődtek annak ügyeivel. A Nyugat anyagi kérdéseiben Hatvany számára éppen ez a körülmény biztosította nem csak a döntő szót, hanem a szuverén intézkedés lehetőségét is.

Magyar Mór — Hatvany Lajos visszaemlékezése szerint (l. ItK 1953. 329. és Hatvany L.: Ady. [Bp.] 1959. I. 530.) — 62 ezer koronát fektetett a Nyugatba. Egylőre nem ismeretes, hogy ezért az összegért Magyar milyen részvényeket vásárolt meg. Semmi esetre sem a Hatvany-féle részvények zömét. Hatvany ugyanis, mint a Világ ankétja keretében közölt s már említett cikkében írta, a Nyugat szerkesztőinek hosszas alkudozása eredményeként a Nyugatot végül is csak „felerészben” adta el. Magyar tehát részvényeinek bizonyos, s nem is jelentéktelen hányadát más részvényesektől, esetleg a Nyugat R. T. alapításakor kibocsátott, de fennmaradt 90 részvényből vásárolta fel, Hatvany pedig anyagilag továbbra is jelentősen érdekelt maradt a Nyugatnál. Jóllehet ezt az érdekeltséget elsősorban a Nyugat szerkesztői kívánták, anyagi befolyása tekintélyes részének megmaradása lehetőségét teremtett Hatvany számára, hogy a Nyugat eladási ügyletei során a Nyugat-válság alapjául szolgáló kérdések tekintetében befolyását a maga elképzeléseinek érvényesítésére használja fel.

E lehetőségre Hatvanyt a Nyugat eladásának kilátásait jelző febr. 28-i s két nappal később, márc. 2-án kelt levelében tulajdonképpen Ignotus figyelmezteti. A Hatvanytól kikényszerített, Osvátot addigi helyzetében megerősítő nyilatkozat után változatlanul érvényben maradt Osvát-féle szerkesztői gyakorlatba való beavatkozást vagy e szerkesztés ellen akcióit sürgető Hatvanyt Ignotus többek között éppen azzal próbálja e lépések feleslegességéről meggyőzni, hogy hivatkozik a Nyugatnál küszöbön álló „organikus átalakulások”-ra, amelyek mintegy maguktól érlelik meg azt, amit Hatvany más módon kívánna elérni. Érvül ezzel kapcsolatban előbb csak annyit ír, hogy a szervezeti átalakulás alkalmával természetessé és magától értetődővé válik Hatvanynak a Nyugat „társ-főszerkesztőségébe” való bevonulása, majd két nappal később ennél világosabban adja tudtára Hatvanynak, hogy a Nyugatnál sorra kerülő szervezeti, tulajdoni változások, „legálisan és jog és szükség szerint vetik föl mint *intézményi megállapítandókat*, azokat a kérdéseket, amiknek most való tisztázása vagy eldöntése *személyes hatalmaskodás* színét mutatná”. (L. Levelek Hatvany Lajoshoz. Bp. 1967. 114.) Ignotusnak ez a két kitétele, de különösen a márc. 2-i levél sorai nem kevesebbet jelentettek, mint azt, hogy a Nyugatnál esedékes tulajdoni változások egyfelől alkalmat teremtenek Osvát kizárólagos felelős szerkesztői jogkörének megszüntetésére, a szerkesztés felelősségének kollektívá tételére s mindennek szerződéses rögzítésére, s másfelől, hogy az előbbieket automatikusan helyeznék hatályon kívül a Palermó-beli íróösszejövetelkor adott, Hatvany kezét másfél évre meglátó nyilatkozat érvényét. Hogy Ignotus leveleinek e nyilvánvaló sugallatait a maga szempontjából Hatvany nem mulasztotta el figyelembe venni, arra következtethetünk abból, hogy a Nyugat eladása kapcsán valóban sor került Osvát hatáskör-

rének bizonyos mértékű korlátozására. Ezt Hatvany annál is inkább elérhette, mert Magyar Mór, aligha függetlenül Hatvanytól s némileg Ignotustól is befolyásolva, a Nyugat kiadásában való anyagi részvétele esetére ugyancsak azt kívánta, hogy Hatvany szerkesztési koncepciója, elvi befolyása a Nyugat szerkesztésében biztosítva legyen. (L. Ignotus Hatvanyhoz írt 1911. márc. 20-i levelét. Levelek Hatvany Lajoshoz. Bp. 1967. 121.) Mindez azt eredményezte, hogy a Nyugat pusztán üzletinek indult eladási tárgyalásai végül is túllépték az üzleti kérdések körét, s a Nyugat szerkesztési problémáira is kiterjeszkedtek.

A Magyar Mórral március első felében megindult tárgyalások viszonylag hamar vezettek megegyezéshez. Április végére gyakorlatilag megszületett a megállapodás a Nyugatot illető anyagi s a folyóirat szerkesztését érintő legfontosabb elvi kérdésekben. Az ekkor létrejött egyezség azonban csak jún. 1-én, a Nyugat közgyűlésén lépett életbe. Magyar Mór — igazgatói minőségben — ekkor vált hivatalosan a Nyugat R. T. tagjává, s ekkorról kelt az a szerződés is, amely — feloldva Hatvanyt az Osvátnak adott február eleji garanciák alól — 1915. jún. 30-ig szólóan meghatározta a Nyugat felelős szerkesztőjének és szerkesztőinek jogkörét. (A szerződés egyik, Fenyő Miksa részére kiállított példányát közölve l. Farkas Lujza: A Nyugat és a századeleji irodalomforduló. Bp. 1935. 49.) A szerződés értelmében Osvát továbbra is megmaradt a Nyugat felelős szerkesztőjének, de addigi kizárólagos joga helyett a szerződés a szerkesztők részére az alábbi jogokat biztosította:

„1. A szerkesztőtársak betekinhetnek a felelős szerkesztő által az egyes számokba kiválasztott kéziratok anyagába, és részt vehetnek az elkészítendő szám közleményeinek sorrendmegállapításában.

2. Amennyiben olyan író, akinek még egy közleménye sem jelnet meg a Nyugatban, két folytatást tehető terjedelmet meghaladó dolgozatot ajánl fel a folyóiratnak — annak közléséről a felelős és szerkesztőtársak közösen határoznak.

3. A felelős szerkesztővel való megbeszélés alapján, a társszerkesztők is elfogadhatnak a Nyugat számára közleményeket, de ez esetben a folyóirat jól felfogott érdekében figyelemmel lesznek arra, hogy a felelős szerkesztőt működésében ne zavarják; természetes, hogy a felelős szerkesztő által más visszautasított kéziratot a szerkesztőtársak nem fogadhatnak el közlésre.”

Ezeken a szerkesztőkre vonatkozó jogokon kívül a szerződés előírta még, hogy amennyiben „Osvát Ernő megszűnik a lap felelős szerkesztője lenni, Ignotus köteles átvenni a lap tényleges szerkesztését azzal a joggal, hogy ha szükségét látja, maximálisan 2000 korona évi fizetéssel maga választotta segédszerkesztőt alkalmazzon.”

A június 1-i szerződésnek mindhárom idézett pontja érvényessé vált Hatvanyra is, aki a márciusi—áprilisi tárgyalások alapján a Nyugat szerkesztésében szerkesztői jogot kapott. A szerződés maga s Hatvany szerkesztői jogköre egyaránt azt bizonyítja, hogy a tárgyalások során Hatvanynak, legalábbis jogilag, sikerült Osvátot némi engedményekre s kompromisszumra kényszerítenie. Ez a kompromisszum azonban önmagában korántsem biztosította, s Hatvanynak a szerkesztésbe való aktív bekapcsolódása esetén sem biztosíthatta volna a Nyugat szerkesztési elveinek és gyakorlatának lényeges módosulását. Ezzel függ össze, hogy Hatvany a szerződésben való előzetes, lényegében április végére konkretizálódó megegyezés (Vö. Hatvany 1911. máj. 2-án Adyhoz írt levelével. L. Hatvany L.: Ady. [Bp.] 1959. I. 230.), illetve a szerződés tényleges megkötése után sem adta fel azt a korábbiól való szándékát, hogy a maga felfogásának

érvényesítése érdekében a Nyugat szerkesztésének kérdéseit a nyilvánosság elé vigye.

Hatvanyrak ez a szándéka még február elején, ugyanazokban a napokban fogamzott meg, amikor a Nyugat eladására vonatkozó elhatározását bejelentette. Szándékát nem sokkal később jelezte is Ignotusnak, de Ignotus jó érzékkel rögtön átlátta e szándékban rejlő veszélyeket. Tudta, hogy egy a Nyugat szerkesztését bíráló vagy különvéleményt bejelentő cikk megjelentése nem csak a Nyugat válságát mélyítené el, hanem ezen túlmenően kitérő alkalmat szolgáltatna arra, hogy a konzervatív lapok — élükön a Nyugat ellenében létrehozott, azév januárjában indított Magyar Figyelővel — leszámoló hadjáratot kezdjenek a Nyugat s a modern magyar irodalom ellen. Miként Ady, Ignotus is világosan felismerte, hogy egy ilyen, a Nyugat táborának belső ellentéteit célbavevő és kitergető hadjárat könnyen végződhetne e tábor sorainak felbomlásával. Éppen ezért az első perctől tudatosan törekedett arra, hogy Hatvanyt elterítse szándékától, s kifelé megőrizze a Nyugat köré tömörült írók egységének látszatát. „A Figyelő-ék szeme rajtunk csügg... — s e szemek tekintete alatt nekünk össze kell fogjunk. Együtt kell állanunk, s nem szabad egy hangnak vagy ténynek sem hifélé azt mutatnia, hogy valami bajunk lehet egymással” — magyarázta Hatvanyrak újra s újra (l. 1911. febr. 28-i, már említett levelét Hatvanyhoz). S ugyanakkor megpróbálta megértetni azt is, hogy egy olyan cikk megjelentése, amilyenre Hatvany gondolt, túl azon, hogy kifelé nem volna más, mint „főlöszleges föltárása a világ előtt annak, hogy nincs meg a kívánatos harmónia a »modern«-ek táborában”, befelé csupán üzenet lenne „a Palermó kávéháznak”, vagyis újra felkavarná mindazt, aminek — mint Ignotus írta — „egyelőre nem szabad semmi áron felkavartatnia”. (L. Ignotus Hatvanyhoz írt febr. 28-i s fentebb idézett márc. 2-i levelét.)

Ignotusnak ezt a részben Hatvanyval való személyes találkozásai alkalmával, részben pedig leveleiben megnyilatkozó törekvését, hogy Hatvanyt lemondásra bírja tervbe vett cikke megírásáról, csak átmenetileg kísérte siker. Mindenképp javára írandó azonban Ignotusnak, hogy Hatvany cikke megírását és közreadását épp a legválságosabb, a január végi—február eleji krízist követő s a Nyugatnál végbement tulajdonjogi változások alatti időkben s mindaddig sikerült megakadályoznia, amíg egy átmenetileg eseménytelen időszakról is támogatva — főleg a szerkesztőség-től távolabb állók körében — a Nyugat körüli válság apályának, a válság elmúltának látszata nem keletkezett. De ekkortól már kevésnek bizonyult Ignotus szava. Hatvany, aki mindaddig, ha kényszeredetten is, láthatólag meghajolt Ignotus érvei előtt, most alkalmasnak érezte az időt, hogy élve kivívott szerkesztői jogával kiadói tapasztalatai összegzésének ürügén s némileg elégtételül önmaga számára Irodalompolitika címen terjedelmes cikk keretében tárja a Nyugat olvasói elé azokat az elveket, amelyeket a folyóirat szerkesztésében követendőnek vélt. Erről Hatvany annál is inkább nem mondott le, mivel szerkesztői jogának elnyerését követően Osváttal való kapcsolatában az ellentétek oldódása helyett a konfliktusok sűrűsödése következett be, odáig menően, hogy az év őszétől Hatvany újból szakításra szánta el magát, a Nyugat válságának ismételt elmélyülését idézve föl. (L. Ignotus és Fenyő Miksa 1911. decemberében Hatvanyhoz írt leveleit. Levelek Hatvany Lajoshoz. Bp. 1967. 130—135. sz. levelek.) Irodalompolitika c. cikkének megírása a Nyugat-válság ez újból kiéleződéséből is előrevetített valamit. A Nyugat aug. 1-i számában megjelentetett s e jegyzet elején már érintett cikk szövegét alább teljes terjedelmében közöljük:

Irodalompolitika

Két évig, épp abban a válságos időben voltam a Nyugat kiadója, amíg a magyar irófiataláságnak *ügye* volt. Ügye tudvalevőleg annak az írónak van, akinek nincsen talentumához mért közönsége.

Ily helyzetben volt két év előtt a Nyugat írónak egy része — még az ismertebbek s elismertebbek is. A mai magyar irodalom érdekességéről és izgalmas újságáról csak az írók tudtak s azok se mind. S ezzel szemben úgy éreztem, s érezték, akik a Nyugat kiadására felkértek, hogy nem elég az írókat fölfedezni s létezésük híret néhány amatőr felé szállingóztatni — hanem szerezni kell gyorsan, az új irodalomhoz méltó, lehetőleg nagy közönséget. Mert csak a publikum visszhangos érdeklődése mentheti meg az új írói nemzedéket a magyar tehetségek krónikussá vált elkedvetlenedésétől. Ezért nem volt a Nyugat új kiadója abban a kellemes helyzetben, hogy várjon amíg a közönség hozzázokik új írók törekvéseihez, hanem valami úton módon siettetnie kellett a népszerűsítési processzust!

Hogyan? Nem kell rá kitérnem. Ami két év alatt történt, az nem történt titokban. Sőt! a kiadó működésének épp a lehető legnagyobb látható és hallható nyilvánosság volt a kimondott célja. Természetes, hogy mindenfelé felhangzottak a vádak. Egyfelől: hogy a Nyugat kegyetlen és léha zajjal veri a nagydobot — másfelől: hogy ez a zenebona sérti a finomul vájt esztéta fülét és főleg céltalan.

S e zaj közben, tán épp e zaj segítségével, megtörtént, ami Magyarországon még talán sohasé történt meg: „halál utáni dicsőségre hivatottak” két rövid év alatt tekintélyes közönségre tettek szert.

Ez az örvedetes fejlemény, mely az én felfogásomnak adott igazat, egyszersmind véget vetett kiadói működésemmek. Megvallom, hogy engem leginkább az irodalmi *hangváltás* érdekelt s az a félszázad óta először jelentős írói nemzedék, melyhez e felszabadító hangváltás ténye fűződött. Ez írók művészi, sőt egzisztenciális jogai ellen tiltakozott annak idején a magyar publikum szokatlan eréllyel. Ez az ellentét sok év múlva, bizonyára elsimult volna magától is — de a közlés szabad lehetőségétől megfosztott írókat épp a fejlődés kritikus éveiben veszélyeztette az ellenszegülő közhangulat. Erre a hangulatra kellett hatni — ezért *volt* szükség az erőszakos beavatkozásra.

Volt — ma már nincs. Ma már nem fenyegeti az író a közönség közönyének gyilkos veszedelme. A ma fellépők, bár ki-ki a maga hangján szól, nem keltenek többé általános megütközést, és minden küzdelem nélkül találnak, viszonyainkhoz képest, igen nagy közönségre. A legfiatalabb nemzedék, hála a közvetlenül előttük járóknak, nem kénytelen ötven év előtti formákon keresztül maga felé tapogatni, hanem *önmagához* és a publikumhoz közel született.

Ami most folyik, az nem művészi — ahogy az újságok mondták — „forradalom” (ilyenszerű mozgalomnak nemigen hiszem, hogy húsz-harminc évig helye volna) — hanem az adott lőkés természetszerű tovább lengése. Ma már nincs az íráságnak közös ügye, ki-ki a maga ügyét intézi. A publikumban pedig „la vérité est en marche”, nem szorul terjesztőkre, mert semmi se fogja megállíthatni. Bizvást vehették át a Nyugat kiadói részét kitérő üzleti szakemberek. Magyarországon, legalább egyelőre még, ez a dolog természetes rendje. Számomra pedig csak az marad hátra, hogy amint induláskor kitűztem kiadói programom körvonalait (a Nyugat Ady-számában „Indulás” című cikkben) — most, anyai tapasztalat után, mintegy végső beszámolásul egybefoglaljam, egész általánosan és anélkül, hogy rég elhangzott vádakra felelnék, író- és közönségpszichológiai tapasztalataimtól is megtámogatva azokat az elveket, melyeket

eddig mint a Nyugat kiadója követtem s ezután is, mint a Nyugat egyik szerkesztője, a magam szerény hatáskörében követni fogok.

*

Irodalompolitika. Úgy hangzik, mintha a világ két végétét, mintha Bismarck nevét gyúrnám össze Goethe nevével. Csúnya szó — valóságos szószörnyeteg.

De ez a monstrum meg ne ijesszen senkit, a fogalom friss és új, és a mai életből elevenül elő.

Irodalompolitika, nem a politikusnak kívülről való beavatkozása az irodalomba — ez az, aminek még sohse volt eredménye —, hanem az írónak, kritikusnak s általában az irodalom megértőjének vagy értékesítőjének (a lapszerkesztőnek és könyvkiadónak!) az a természetes vágya, hogy ne bizza az irodalom sorsát a könyvből lassan kiható erőkre, de a könyveken kívül is, tudatos és tervszerű beavatkozással irányítsa és siettesse a maga izlése felé a közízlést. Nemcsak az irodalomnak — a festészetnek, a zenének s általában a művészet minden ágának vannak politikusai. Ma már bizvást beszélhetni művészetpolitikáról, melynek gyakorlatát sokan nagy virtuozitással űzik, melynek elméletéről azonban valami megmagyarázhatatlan álszeméremből, nemigen esett szó.

Az irodalompolitika a XIX. század szülötte, s az arisztokrata-művészetnek a demokráciával, a tömeggel való szembekerüléséből származott. Az ókori és renaissance művész munkája a legválasztékosabb publikum számára készült, s így a művész politikája se lehetett egyéb, mint a mecénásokhoz, fejedelmekhez való egyszerű alkalmazkodás. Még Goethe is csak félig fordul a közönség felé — félig a weimari udvar magánköltője. A modern művész majdnem egy századon át ijedten nézi a tömeget, és gőgjével csak rosszul leplezi tehetetlenségét.

Pedig a közönséggel banni kell tudni, nem ugyan a művészi munkán esett engedménnyel, hanem épp ellenkezőleg, a tiszta, engedmény nélküli munka produkciója céljából, melyet minden eszköz felhasználásával el kell fogadtatni, és ha nem megy másképp, rá kell kényszeríteni a közönségre.

Egy kritikus a múltkor Pucciniról szólóban megvető sajnálkozását fejezte ki azon művészek fölött, kiket a közönség rajongva követ, s kik művészi munkájukon főleg azért dolgoznak, hogy e rajongást szítsák és annak lefölözzék erkölcsi és anyagi hasznát.

En úgy érzem, hogy ennek a kritikus kollégámnak megvető sajnálkozása rendkívül igazságtalan. Természetes, hogy nem Puccinit védem, hanem igenis a művészi tetszvágyat, illetve a művészi hódító törekvést, sőt azt a diadalmas önzést is, mellyel maga számára minden földi jókat követel.

Rettenetes, hogy a mai művészek mennyit összevissza hazudnak a művészi alkotásról. A művész, úgy mondják, csak önmaga számára dolgozik — a közönséget megveti — munka közben nem is gondol rá stb., stb. Az ókor ezt az álszemérmét nem ismerte. A régi írók és a renaissance művészei azt is bevallják, hogy rendelésre dolgoztak. De ezek a régi, őszinte atelier-valloások úgy elhangzottak, hogy ma már nyílt fejű kritikusokat is látni, akik hisznek az *önmaga számára dolgozó* művész életre képtelen fantomjában.

Pedig a művészt megszólalásra leginkább az bírja, hogy a maga gondolatát vagy elképzelését kitűnőnek, fontosnak, jelentősnek s ennél fogva közlendőnek véli. Ezért él minden művészetben folyton eleven vággyal a közönség meghódításának gyönyörű vágya.

Azok a művészek, akik nem akadnak közönségre, száz eset közül kilencvenben olyan specialisták, kikben csak egy szűk kör beavatottjai láttak nagyságot. Az igazán nagyok, a legnagyobbak, akármit mond a finnyáskodó

esztéta, mégis nagyon népszerűek voltak: Goethe és Balzac, Petőfi és Arany rögtön megtalálták a közönséggel való egészséges kontaktust.

Természetes, hogy vannak kivételek — szerencsétlen lángelmék, akik sohasem érvényesülhettek. Nemzedékről-nemzedékre szálló művészettörténeti babona azt tartja, hogy „megelőzték korukat”. Művészietlen művész volna, aki olyat akar kifejezni, ami tapasztalata körén kívül esik. Az igazi művészek megelégedtek avval, hogy a maguk korát fejezzék ki. A közönségnek önmaga mögött maradása, egy-egy régebbi művész formáihoz való ragaszkodása kelti azt az optikai csalódást, mintha a művész meghaladta volna saját idejét. A közönség e restsége azonban leküzdhető — minden nemzedékkel el lehet fogadtatni a maga művészi kifejezőit, föltéve, hogy a művész művészetpolitikai ügyességgel lát hozzá. A haláluk után méltányolt zsenik balsorsa rendszeren ügyetlenségüknek és erélytelenségüknek tulajdonítható. S ha akad is egy-egy erélyes, munkája érdekében mindent elkövető nagy művész, aki mégsem érvényesülhetett, evvel még nem dől meg a tételelem. Hiszen a legnagyobb népszerűsége és rögtöni megértésre termett munka, a Carmen is bukhatott. Annyi bizonyos, hogy nem volt még olyan művész, aki a félreismertetését rémesen meg ne sínylette volna. A sikertől vagy balsikertől függetlenül, pusztán a műben való teljes kielégültség hatását csak a rég halott művész élete teheti. Az utókorra büszkén fellebbezők, Stendhal, Nietzsche, Manet stb. — amíg éltek, bizony szerencsétlen, helyüket sehol sem lelő emberek voltak, akik gyerekesen, azaz művésziellen örültek a legkisebb elismerő szónak. Milyen szomorú látvány a beteg Manet, aki halála előtt egy évvel kis érmet jár ki maga számára, s azt még meg is köszöni a giccsestő zsúritagoknak. Nietzsche pedig, aki megtiltotta, hogy könyveit ismertetés céljából szerteküldjék, izgatottan, bizalmatlanul, felhorrzsoló lélekkel lesi a róla szóló kritikákat.

Amily szájalmasak a megnyomorított hiúság játékai, oly szép a nyílt homlokú, egészségesen kifejezett és erélyesen cselekvő önrzet. A tehetség és az érvényesülési ügyesség nem zárják ki egymást. Az élnetelenség gögjét csak az esztéta-meddők kiáltották ki művésziességnek. Mintha nem volnának élnetetlen kontárok is?! A művész önmagáért küzdő hadjárátában, sőt önmaga fölkinálásában is, több artistikumot, mert több életet látok, mint az elefántcsonttoronyba (mely rendszeren csak papírvár) zárkózó elkülönülésben.

Balzac, a mai művész első típusa, tanít rá, hogy a modern művészek jogában áll érvényesülési harcát oly eréllyel megharcolni, mint a politikusnak vagy üzletembernek. Minél kevesebb engedményre hajlandó, annál keményebb harcot kell állnia. Ily küzdelmek időnként csoportokba egyesítik a művészeteket — valóságos érdekkörök, pártok alakulnak ki. Amit ma a magyar irodalom aranykorának hívunk, az a 40-es években Vahot Imre lapja körüli frók zajos klikkjének tűnt, mely különösen a lehangosabb és legkihívóbb fiatalembernek, ama Petőfi nevének, verseit kívánta mások elibe tolni. Egy-egy új művészi iskola kifelé mindig úgy hat, mint fiatal emberek kölcsönös siker- és hír-viszontbiztosító társasága vagy mint egy kiadó spekulációja. S tényleg, bizonyos oldalról tekintve az is! Az eszmék érintkezésének ez az összeverődés, ez a klikk, a szükségszerű testi, emberi formája. Világos, hogy egy-egy ily körön belül nem virul csupa egyetértés. Van huzavona, versengés, szétválás. Mindez megtévesztheti a kortársat a művész értékére vonatkozó[la]jg. A megalkuvó művész értékes, korrekt úriembernek, a meg nem alkuvó, értéktelen, társadalmon kívüli lénynek látszik.

(A Magyar Figyelő szerkesztőségének és egyéb úri kluboknak szempontja szerint Sudermann „finomabb” úr, mint Wedeking, László Fülöp,

mint a „Nyolcak” közül akárki és Herczeg Ferenc, mint . . . mondjuk maga Petőfi, akinek modorát, módját, akarását, sőt nyers tehetségét se bírta volna ki, ha elevenül ráront, a kezelhető irodalmi epigonok simaságához szokott Tisza István.)

Pedig nincs szebb és szentebb, mint a műve szüzi épségeért küzdő művész. Mindegy, akármit tesz, akár taszít, akár vonz — akár támad, akár véd — csak jót tehet. Az ő ravaszsága, erőszaka, igazságtalansága is produktív, s végeredményében áldásos hatású. Amint gyönyörű egocentrizmusában maga körül forgatja a világot, tulajdonképpen az ellene lázadó társadalmat védi, mely benne akadtt művészi, teljes kifejezőjére. A művésznek ez a tudata önmagáról és a társadalomnak ellene való szegülése csak szítja a művész örök hatni-vágyát. Szóval, akárhogy forgassuk is, a művészi munkának mindenképpen az a lényege, hogy hasson. Addig nem is művészi munka, amíg nem a közönségé, amíg az asztalfiókból ki nem került, s másokra ható szuggesztív volta be nem bizonyosodott. Ez a hatás a művészsiség próbaköve. Ezért kell a művésznek a hallgató, a néző, az olvasó. A közönség a művész lételeme — jobban szorul rá, mint a publikum a művészre. A demokráciától visszariadt művész száz éves fennhéjázó l'art pour l'art kérdései után végre megérdemli a mai nagykorú közönség, hogy ezt a kulisszatitkot elárulják neki.

Mit jelent Wagner vagy Zola lázas önérvényesítő munkája? Sem a művészi elégtétel boldogsága, sem az életbiztonság, sem a fokozott termékenység nem szolgálnak ennyi önző, kiméletlen munka kellő igazolásául. És mit jelent Nietzsche vagy Manet, a nagy nemérvényesültek folytonos kínja? Mi szenved bennük? Csak a bántott hiúság? Vajon nem-e több is, más is — az egész földült művészi organizmus.

Úgy látszik, hogy akinek életéből a siker kiesett, annak élete is mintha megcsonkult volna. Az érvényesülés annyira hozzátartozik a művészi pálya egészségéhez, hogy okvetlenül vannak a művész személyén kívüli kapcsolatok is, melyek összetartják az érvényesülési törekvést és az alkotói vágyat.

A művész, aki el akarja magával tölteni a világ köztudatát, azt teszi, amit a lány, aki szerelemben fonnyasztja teste üdeségét. Az alkotó erő, mely a műben él, a mű sikerében kilobog, érvényesülésében felszívódik. Minél általánosabb a siker, annál gyorsabban váltja ki az ellenhatást. A teremtmény ösztön itt is rokon a haláléval, és itt is, mint mindenütt, aki szül, egyszerűen önmagát pusztítja el, s így minden létezés a halál felé siető minden élet nagy törvényének hódol. Aki ennek az ösztönnek ellenáll, vagy akiből a farizeus-nevelés úgy kipusztította, hogy nem tud magán segíteni, annak nemcsak művészi élete romlik el, hanem hatásában is van valami beteges, romlasztó, bomlasztó. A nem érvényesült talentum a világ művészi köztudatát valami titokzatos ingerrel tölti el. Mikor ez az inger tűrhetetlenné válik, akkor egyszerre csak megjelenik a felfedező, legtöbbszörre zsurnaliszta, néha műtörténész, műkereskedő vagy könyvkiadó, világba kiált egy nevet, mely hatóerejét vesztvén, rendszeren nem egyéb, csak név már (Rákosi Jenő, aki Komjáthy, Meier-Graefe, aki Maréest hirdeti). Az ilyen művész, aki csak művészi kötelességének tett eleget, s művészetpolitikai kötelességét emberi gyöngeségek miatt elmulasztotta, súlyosan vétkezik a saját tehetsége ellen, melynek termékenyítő hatását töröli ki a művészet történetéből. Egy megtört élet és megfeszült munka, melynek minden eredménye pár kései műbarát-nak csemegéül szolgálni — van-e ennél szomorúbb sors?

Ha a mellőzött művész, ugyan halála után, de még hatóereje épségében kerül a nyilvánosság elé, akkor is csúnya dolog Nietzsche-Försternéket és Vollard-okat látni, ha beleülnek Nietzschek és Cézanne-ok örökébe.

S ki tudja, hogy a balsiker hány elkedvetlenedésnek oka — hány munkát fojt el a művészben (Szinyei Merse)? Mert a mellőzés nem edzi a lelket, és nem válik a művészi munkásság előnyére, mint a közhelybiográfusok írják. Sőt épp ellenkezőleg — valósággal kiforgatják az embert, s éppenséggel azt a kétszeresen emberi embert, akinek művész a neve, a maga eredeti mivoltából. Még oly tiszta lélek is, mint Hauptmann, nehezen tartja a bukások közt lelke egyensúlyát. Akit a siker amerikai ízű kihasználása rontott meg (Munkácsy, Reinhardt) — az mégiscsak a sikernek köszönheti, hogy annyit-amennyit megmentett magából. Sikertelenül jóval előbb és jóval teljesebben adta volna el önmagát. Mert a művészi öneladásra született fűрге alkalmazkodót, a közönség-mulattató Lehárokat, Ohnet-kat, Herczeg Ferencet, László Fülöpöket egy-egy balsiker csak ügyesebb alkalmazkodásra tanítja.

A Werther példátlan ifjúkori sikere kihatott Goethe egész pályájára — ha csak tíz évvel válik híressé, nem őrizhette volna meg oly forrón a hivatástudatát, s evvel aláomlott volna a goethei élet büszke íve.

Flaubert két grandiózus nyárspolgára, Bouvard és Pecuchet kívánna a tudományért vértanúhalált. S valóban a mellőztetés nyomorát gyönyörrel tűrő művész elképzelése csak nyárspolgári agyban születhetett meg. Ez a képzelet ugyanis egyszerre két lehetőséget ad a filiszternek: a művészet nagy élehetleneinek küzdelmén kényelmesen kielégítheti a reggeli kávéhoz való ideálszükségletét (a nyárspolgár a legnagyobb ideálfogyasztó!), és ugyanakkor jogcímet talál a szellemi munka kényelmetlen méltánylásának és pártolásának megtagadására. (Pl. Tisza István, aki kedélyes Petőfi-életrajzírók elanekdotizált biográfiáiból vett hamis felfogással szokta igazolni, sőt dicsfénnnyel övezni a szellemi munkás lényé és a szellemi munka értéke iránt való teljes érzéketlenségét.)

Azonban nem a filiszter a legveszélyesebb ellenség. Őnála is rosszabb a dilettáns, a zavaros fejű lelkesedő, a meddőség holdkóros prófétája, aki a maga képtelen önzetlenségét önfeláldozásnak hiszi, s megbotránkozik a művésznek jót és rosszat, múltat és jövőt, mindent, ami útjában áll, félrelőző előretörésén.

Szerencsére vannak már modern művészek, kiket sem a nyárspolgár, sem a dilettáns meg nem félemlít, akik tudják és vallják, hogy a siker élett, termékenyít, boldogít, s akik a művészetükért való fölösleges mártírium mellőzésével, művük lelkes és lelkiismeretes kidolgozása után, a műhöz méltó mise en scène-hez látnak. Renan mondta, hogy az önfeláldozás csak akkor kezd el hatni, ha a mártír szenvedéseinek hirdetője akad. Még a Megváltó is rászorult szent Pálra, az első zszurnalisztára.

Előtünk egy új s főleg korszerű művésztypus fejlődik; a művész, aki ugyan nem az újságnak, de az újsággal, a sajtó egész hatalmával dolgozik. Balzac és Richard Wagner voltak az ősök — az ő nyomukon jártak és járnak, kezükben a sajtó azóta tizszeresen megnagyobbodott hatalmával: Zola, D'Annunzio, Richard Strauss, Max Liebermann, Sarah Bernhardt, Duse, Rodin, Shaw, Wilde, Kipling, Jensen, Gorkij, sőt maga Tolsztoj is, aki ugyancsak ki tudta használni a művész személye körüli szenzációkra éhes világ kíváncsiságának szolgáját: a zszurnalisztát. A művész és újságró e szövetkezése oly hasznos és természetes fejlemény, hogy nem szabad többé a reklám után járó művészet frázisával elintézni. A rapszodoszok ideje óta mindig volt egy közvetítő a művész és publikum közt. Ki alkalmasabb erre, mint a zszurnaliszta? Külföldön, különösen Németországban ma már a könyvkiadást és műkereskedést sem oly egyszerű könyv- és műtárgyszató-csok úzik, mint valahol, jobb ha nem mondom hol, hanem művészi hajlamú emberek, a műízlés nyugtalan és ravasz vállalkozói, a lélek Kaliforniáinak

merész, fantáziás és jó szímatú aranyásói. Félig kalmárok, félig apostolok; semmit se tesznek ingyen, de semmit lelkesedés nélkül; van kitűnő kritikájuk, de épp annyi alkalmazkodó képességük; ők érzik meg először a maguk korának „művészi forradalmát”, s a közönség pszichéjének szemmel tartásával óvatosan egyengetik annak útját. Csak így lehet, hogy bár anyagi haszonra dolgoznak, az ő nyereségük egyszersmind a kultúra nyeresége.

Természetes, hogy a művészeti vállalkozó elzárkózik a legkitűnőbb művésztől is, ha nem neki való művészi „árut” (nem kell félni a szótól) produkál. És ezt jól teszi! Mert csak így kapnak a könyvkiadó[k], szerkesztő[k], képkereskedő[k], egyéni szint, eredetiséget, sőt oly művészsíiséget, mint a körülhatárolt egyéniségű művészcsoporth, melynek ügyeit intézik. És csakis így fejlődhetik, amire szükség van: * az elavulók és újonnan fölkerülők, sőt az egymás mellett halandók állandó versenye. A feudálisízü mecénáskodás vagy a minden szépért-jóért való esztéta-meddő lelkesedés épp a versengés forrását szárítja ki, melyből a mai művészet táplálkozik. Aki folyton forrong, az lejárhatja a forradalmat. A megmerevülés néha fejlődés jele, a hosszúra megnyúlt „Sturm und Drang” visszamaradása. Az a színigazgató, aki mindig csak kezdők darabjait adja, tönkreteszi színházát, és nem használ vele sem a művészetnek, sem a kezdőknek, akiket pártolni vélt. A „homo novus”, ha bizom benne, visszhangosan kell felléptetni — a sok új név egymást öli. A faiskola kertésze, akinek csemetéit minduntalan átültetik, azt hiheti, hogy becsapta a halált. De ez a jó kertész téved, s mivelhogy meghalni muszáj, erre mindenek közt az érlelmeszesedés a legtermészetesebb mód s amellet a legtekintélyesebb és a legőszintébb is.

Ha produktív ember ezt a szót használja: jövő — természetes, hogy a saját jövőjére gondol. A természet zegzúgos útjait nyílegyenesen áthasító megértésnek nincs helye a fejlődésben. Ezért éli a művész a jelent, az áldott, jó meleg májt, melynek napja melegen süt, s nem néz se jobbra, se balra. Pártolni nem lehet a jövőt (eljön az magától is) — épp oly kevésbé, mint a múltat (mely sohse múlik el). A jövőbe leső esztéta és a múltba merült történésh hiába erőlködnek — mégiscsak a művész intenzívvül átélt jelenében, mely pillanatonként múlt ellen rugaszkodásnak vagy jövő ellen feszülésnek látszik — folytatódik a múlt, és fogamzik meg a jövő.

Ugyancsak a jelenben dolgozik, egyszerű érdekeit szolgálva, a művészeti vállalkozó is. A törekvések e párhuzamossága szorosabban fűzi a művészt menedzseréhez, mint egykor a mecénáshoz. Ez nem a rendelő és kiszolgáló kínos viszonya többé — hanem valóságos érdekközösség. A francia impresszionizmus elképzelhetetlen Durand Ruel — a német szecesszió Cassierer és a Freie Bühne mozgalom S. Fischer és Brahm nélkül.

Úgy érzem, hogy ez az újságrói és vállalkozói félművészkör, melyben még az ügyetlen művészpölitikus tehetségének is gyorsan akad maga helyett hirdetője, felére csökkenti a nemérvényesülők számát. Természetes, hogy a siker *tiszta* hasznát maguk számára kivívó művészek mindig szaporodnak a verseny sarkalló kényszerében. Remélhető, hogy a postum dicsőség nemsokára oly ritka lesz, mint a fekete himlő, mióta az oltást kitalálták.

Most csak az hiányzik, hogy a köztudat, mely az élet megértőjétől, a művésztől még mindig hisztériás életidegenséget, alkotó erejű és szenvedélyű emberektől a terméketlenek aggszúzi szemérmét követeli, hogy ez a csira-

*Tudom, hogy kivált ezen és ideszolgáló felfogásaimmal meglehetősen magamban álltam és állok a Nyugat szerkesztőségében. De meggyőződés, hogy bárkinek legyen igaza, a jóhiszeműen elmondott és követett különvélemény inkább megerősíti, mint gyöngíti az együttműködést.

fojtó közfelfogás is megváltozzék, s a közönség a műve tisztaságáért küzdő művész művészpoltikai ügyességét tisztelni és méltányolni tanulja. Örülni kell, hogy a hivatott nem áll többé fegyvertelenül a stréberekkel szemben. Attól pedig nem kell félni, hogy a hivatottságot a stréberektől zentúl semmi se fogja megkülönböztetni. Mily különbség van Zola és Tolsztoj művészi önérvényesítése, Rostand, Reinhardt, Puccini vásári zaja s éppenséggel a száznál is több „csak-ügyes-Pálok” apróhirdetéseit közt! A hivatott művész még művészetpolitikai fogásaiba is beleviszi egyéniségét — eredetisége ezen a téren is megkülönbözteti őt mindenki mástól. A hír, melyet a művész maga elé küld, olyan mint a diadalmenetben rohanó futárok, kik az arannyal vert hintók előtt nagy hangon kiáltják, ki-ki a maga fejedelmének címeit, rangját és győzelmes csatáit.

Hatvany cikke, noha mondanivalójának lényege alig észrevehetően húzódott meg a sorok között, a Nyugathoz közel állók körében csak kevesekben hagyott kétséget Hatvany valódi szándékait illetően. Mindazok, akik ismerői voltak a Nyugaton belül régtől fogva feszülő ellentéteknek, s végigkövethették a Nyugat körül az év legelejétől lejátszódó eseményeket, könnyen felismerhették a cikknek azokat a helyeit, amelyek a Nyugat szerkesztésében érvényesülő gyakorlatra utalva félreismerhetlenül vették bírálat alá Osvát szerkesztői elveit. Hogy ennek ellenére a cikk mégsem válhatott ürügyévé egy konzervatív részről jövő Nyugat-ellenes akciónak, amitől a cikk megjelenését megelőző időkben Ignotus tartott, az elsősorban a cikk legfontosabb gondolatainak erősen burkolt, a kívülről számára kevésbé kiolvasható megfogalmazásával függött össze. A cikk ilyen formában történt közrebocsátásában minden bizonnyal jelentős része volt Ignotusnak. S ha ezzel sikerült is elejét vennie a konzervatív körök támadásának, a Nyugaton kívül álló s az eseményekbe inkább beavatott progresszív tábor reagálását ez nem akadályozhatta meg.

A progresszív oldalról bekövetkező reagálás Hatvany cikkére nem a Világ ankétjával kezdődött. A Hatvany által fészegetett kérdésekről jóval a Világ ankétja előtt, még szeptember során, Cserna Andor az évben indított Aurora c. harcos irodalmi és társadalmi folyóirata is rendezett egy a Világénál jóval szélesebb körű ankétot. Az Aurora ankétját minden valószínűség szerint Bölöni György kezdeményezte (vö. Bölöni, 1966. 349.), aki ekkor a folyóirat egyik szerkesztője volt. Rajta kívül — aug. végén, illetve szept. elején Hatvanyhoz írt leveleiből ítélve — Kaffka Margit lehetett az ankét egyik fő szervezője. (Kaffka leveleit l. ItK 1954. 3. sz. 349—350.) Az ankét anyaga az Aurora egyik szept. 10-e utáni számában látott napvilágot. Mivel azonban az Aurora aug. 19-ét követő számai hazai könyvtárainkban nem találhatók meg, az ankétra beérkezett hozzászólásokat mind ez ideig nem ismerjük. Ennek ellenére magáról az ankétről, mindenekelőtt az ankéttal kapcsolatban fennmaradt levelezésből, elég sokat tudunk. E levelezésnek az ankét szempontjából legfontosabb darabja az az ankéton való részvételre felszólító levél, amelyet aug. 29-i dátummal az Aurora felelős szerkesztője, Cserna Andor írt az akkor Érdmindszenten tartózkodó Adynak. Cserna Andor szóban forgó levelének szövege a következő:

Budapest, 1911. augusztus 29.

Igen tisztelt Uram!

az Aurora egyik legközelebbi számában széles arányú ankétot szeretnénk nyilvánosságra hozni, amelyben való szíves részvételre van szerencsém ezennel tisztelettel felkérni.

Az ankét alapja és indító oka Hatvany Lajosnak a Nyugat augusztus 1-i számában megjelent „Irodalompolitika” című cikke, amely csodálatos-

képen a magyar sajtóban visszhangra nem talált, holott — véleményem szerint — minden magyar írónak megvan erről a kérdésről a maga alapos egyéni véleménye, amely éppen Hatvany őszinte cikke után a nagy nyilvánosság elé kívánkozik. Az ankétára szánt írásban nemcsak a Hatvanyval való pro vagy contra vitatkozásra gondolok, hanem szeretném, ha mindazok, akiket részvételre felszólítok, a magyar irodalompolitikáról és általában ezzel a kérdéssel kapcsolatban minden egyéb dologról való egyéni véleményüket megírják. A kifejtendő főbb szempontok ezek volnának: mennyiben van, vagy nincs igaz a Hatvanynak, helyes-e a most általában uralkodó irodalompolitika, hol van a szerkesztő, kiadó és író művészeti és üzleti szempontjának határa, szükséges-e egyáltalán, hogy a kiadó vagy szerkesztő író és az író egyúttal üzletember is legyen, stb.

Az ankétán a következők fognak még részt venni: Bálint Aladár, Bán Ferenc, Biró Lajos, Bölöni György, Bródy Sándor, Erdős Renée, Füst Milán, Kabos Ede, Kaffka Margit, Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső, Kósa Miklós, Lengyel Menyhért, Miklós Jenő, Móricz Zsigmond, Nagy Lajos, Nagy Zoltán, Peterdi István, Pogány József, Relle Pál, Schöpflin Aladár, Szász Zoltán, Szini Gyula, Szilágyi Géza, Tóth Árpád, Vészi Margit.

Engedje meg igen tisztelt Uram, hogy biztosra vehessem, hogy az Ön értékes és érdekes véleménye sem fog az ankétben hiányozni és hogy annak sikerét jóakaratóval elő fogja mozdítani. Ha netán Hatvany kérdéses cikke nem volna birtokában, kívánatra készséggel fogom azt megküldeni.

Amidőn kérésemet ismételtén szíves jóindulatú figyelmébe ajánlom és az Aurorának szánt sorok beküldését szeptember hó 10-re kérem: maradtam, előre is őszinte és hálás köszönetemet nyilvánítva, igaz nagyrabecsülésem kifejezése mellett

kiváló tisztelettel:

Cserna Andor

(Cserna levelét közölve l. ItK 1954. 3. sz. 347—348.)

Mint Cserna leveléből látható, az Aurora ankétján — valószínűleg részben Kaffka Margit szervezése folytán — nem egy nyugatos író is sikerült megszólaltatni. Az Aurora kérdéses számának hiányában nem tudjuk pontosan, hogy ezek sorában szerepelt-e Ady is. De Hatvany egyik szeptember elején Adyhoz írt leveléből (l. alább) tudjuk, hogy szeptember első napjaiban a Nyugat szerkesztősége birtokában volt Ady egy olyan írásának, melyben Ady Hatvany cikkéről nyilatkozott. Noha kézenfekvőnek tűnik a feltételezés, hogy Adynak ez az írása Cserna levelének felszólítására készült, Hatvany levele alapján elképzelhető az is, hogy Ady Cserna felszólításától függetlenül fűzött megjegyzéseket Hatvany cikkéhez vagy az abban érintett gondolatokhoz. A két lehetőség közül több valószínűsége mindenképp az előbbinek van, ennek ellenére Ady szereplését az Aurora ankétján Hatvany időközben felmerülő másirányú elképzelései miatt erősen kérdésesnek kell tartanunk.

Hatvany, jóllehet a kérdéshez a legközvetlenebb érdekelte, meglehetősen hűvösen fogadta az Aurora kezdeményezését. A lapok és folyóiratok sokaságában gyökeret még alig vert, kis példányszámban megjelenő s csak szűk körben ismert Aurorát Hatvany nem érezte alkalmas fórumnak arra, hogy a cikkében felvetett problémákat eredménnyel, az irodalmi közvéleményt hatásosan befolyásoló módon vitassa meg. Figyelmét ezért csupán az ankét ötlete ragadta meg, de az ankét megvalósulását az Aurora helyett más hasábkönte szerette volna látni. Megfelelő fórumnak ehhez Hatvany a Világot érezte, s nyomban, még az Aurora által szervezett ankét anyagának megjelenése előtt elhatározta, hogy egy Világban rendezendő ankét érdekében megteszi a szükséges lépéseket. Az ankét időpontjaként az év hátralé-

vő részének legreprezentatívabb napját, a karácsonyt jelölte meg, tervének a Világ szerkesztőségével való elfogadtatásához pedig Ady segítségét kívánta igénybe venni. S hogy ugyanakkor Hatvanyt már a Világban szervezendő ankét anyaga is foglalkoztatta, mutatja, hogy Adynak a Nyugat szerkesztőségében levő cikkét a Világ-beli ankét részére szándékozott visszatartani. Ez utóbbitól Hatvany csak akkor állt volna el, ha az Aurora ankétjának érdekessé válásával célszerűnek látszott volna Ady cikkét az Aurora rendelkezésére bocsátani. Minderről Hatvany fentebb említett, szeptember elején Adyhoz írt s a Világ ankétján megvitatandó kérdéseket is kijelölő levelében a következőket olvashatjuk:

Drága Bandim!

B. Földvára nem jöttél. Sajnálom. Tegnapig azt hittem, hogy cikkemről se nyilatkoztál — tegnap óta tudom, hogy megtetted. Ezt köszönöm neked. Igaz, hogy a cikket nem láttam. Az Aurora ankétezik e kérdésben — de az Aurora nem fórum. Kérlek téged, hogy karácsonykor add be a Világnak, én is megteszem majd a magamét, hogy a karácsonyi ankétek idején a Nyugat egzisztenciális kérdéseit adja fel kérdésekül. Nem mint Osvát és Hatvany ügyét — hiszen a mi személyünk mellékes a dologban. Arról van szó:

Szabad-e a jó írást így megbecsülni, illetve ér-e még valamit a jó írás, ha minden taknyos tudja már?

Lehet-e több írói generációt egy nagy meddőségben egyesíteni?

Kell-e a talentumnak ügyes propagátor? — alkalmas feltáralási, publicumot feléjeédesgetési mód?

Ha ilyeszerű — persze nem ily szövegezésű — közhívást kapunk — te leadod, némi változtatással, mai cikkedet. Én is írok. Addig tegyük el az ügyet.

Még egy. Ha az Aurora dolga valami non putarem folytán érdekessé válnék (a jelek nem arra vallanak), odaadnám *nekik* a te cikkedet. Kérd vissza a Nyugattól és küldd nekem. (l. Hatvany L.: Ady. [Bp.] 1959. I. 231—232.)

A rendelkezésünkre álló forrásanyag kevés ahhoz, hogy eldöntsük, Ady Hatvany által említett cikke végül is eljutott-e az ankétező Aurora szerkesztőinek kezéhez. Valószínűbbnek inkább az látszik, hogy Hatvany-nak a Világ-beli ankétot szorgalmazó levelére Ady visszatartotta vagy visszatartatta cikkét, s az Aurora ankétjától is távol maradt. Némileg erre vall az, hogy Ady minden jel szerint meglehetősen aktív szerepet játszott a Világ ankétjának megvalósítása körül, amit bizonyára kevésbé vállalt volna nevének az Aurorában történt exponálása esetén.

Böloni Adyról szóló könyvének a Nyugat-válsággal foglalkozó részéből tudjuk, hogy a Világ ankétjának szervezésében kivette részét Böloni is. (L. Böloni, 1966. 349.) De Böloni szerepe ezúttal aligha lehetett a kezdeményező, mint az Aurora ankétja esetében. A kezdeményezést Hatvany mindenekelőtt Adytól várta, akit erre nemcsak idézett szeptember eleji levelében kért fel s biztatott, hanem a későbbiek során is. Sőt, mint Hatvany egyik Adyhoz intézett október végi leveléből kitűnik, Hatvany a Világ ankétjával kapcsolatban kibocsátandó körkérdeés megfogalmazására is Adyt igyekezett megnyerni. „Ne feledd, kérlek, hogy a Világ karácsonyi száma a Nyugatra vonatkozó enquétet rendezzen. Eszközöld ki, ha tudod. A kérdéseket magad vesd föl” — írta szöveg magad levelében. (L. Hatvany L.: Ady. [Bp.] 1959. I. 235.) Nincs okunk feltételezni, hogy Ady nem járt el mindenben Hatvany kívánságai szerint. Hogy a Világ ankétjára sor került, ebben döntő része lehetett. Emellett szól az is, hogy az ankét előkészítése szem-

pontjából különösen fontos, az ankét egész jellegét erősen meghatározó körkérdés Hatvany váarakozásának megfelelően valóban Ady tolla alól került ki. Kötetünk cikke a körkérdés szövegével azonos.

Ady körkérdését a Világ még karácsony előtt bocsátotta ki. (L. Ignotus Hatvanyhoz írt 1911. dec. 24-i levelét. Levelek Hatvany Lajoshoz. Bp. 1967. 143.) Nem tudjuk, hogy a karácsonyra tervezett ankét anyaga végül mért maradt ki a Világ ünnepi számából, de ennek feltehetően csupán technikai okai voltak. Az ankét hozzászólásainak első részét Irodalompolitika — A győzelmes forradalom aktái — cím alatt a Világ dec. 30-i száma közölte. E hozzászólások élén jelent meg Ady körkérdése. Az ankétet s Ady körkérdését a Világ szerkesztősége a következő sorokkal vezette be:

Előttünk régóta ismeretes az a forrongás, amely a modern magyar irodalomban írók, szerkesztők és kiadók között egyre erősebb hullámokat vert. Hogy a kérdést, amelynek megvilágítása fontos irodalmi érdek, teljesen tisztázzuk, azokhoz fordultunk, akikre ez elsősorban tartozik. Megkérdeztük Ady Endrét, Bíró Lajost, Hatvany Lajost, Ignotust, Kabos Edét, Móricz Zsigmondot és Révész Bélát, mint legvérbelibb vezéreibereit a mai modern irodalomnak, mi a véleményük erről a kérdésről, amelyről legelőbb Hatvany Lajos nyilatkozott a Nyugatban megírt és általános feltűnést keltett Irodalompolitika című cikkében. A mi kérdésünk Ady Endre szövegében ez volt:

Magára az ankétra s a Nyugattal kapcsolatos válság további alakulására l. az [Irodalompolitika. Ady Endre nyilatkozata] c., a jelen írással azonos napon megjelent cikket és jegyzeteit. (171., ill. 456. l.)

melléállni az igazi művésziróhoz, s hozzájuttatni őt legalábbis egy kis percentjéhez annak, ami halála után úgysis kijár, késelten, neki: l. erre még a Poéta és publikum c. HSZ 1910. jan.—febr.-i cikket. (20. l.)

Mj: Ai (334.); KF (283.)

82. [Irodalompolitika. Ady Endre nyilatkozata.] V 1911. dec. 30. 9. l.

A cikk előzményeire l. az ugyanazon napon megjelent Irodalompolitika c. cikket és jegyzeteit. (170., ill. 437. l.)

A jelen írás Adynak a Világ Irodalompolitika c. ankétjára küldött válaszaként jelent meg. A beérkezett válaszokat a Világ szerkesztősége a válaszolók neve szerinti betűrendben közölte. Kivételt csupán Hatvany Lajos hozzászólásával tett, amelyet terjedelme miatt egy nappal később, a lap dec. 31-i számában adott közre. Ady cikke közvetlenül az általa fogalmazott körkérdés után, a többi hozzászólás élén látott napvilágot. Az utóbbiak közül alább először a dec. 30-án megjelent hozzászólásokat közöljük. Ezek szövege a Világ sorrendjének megfelelően a következő:

1. Irodalompolitikára természetesen szükség van. A legzenialisabb íróművészt is adminisztrálni kell; meg kell védeni továbbá szerzői jogait stb., stb. . . amint az a Világ hasábjain hónapokkal ezelőtt elmondódott.

2. Nekem valóban nagy öröm, hogy Ady Endre sürgeti ezt az irodalompolitikát. Nagyon értem, hogy az a győzelmes forradalom, amelynek ő a vezére, nem akarja kockáztatni eddig elért eredményeit egy zagyva, céltalan, botorkáló, talán soha ki nem alakuló, de hangosan fortyogó új forradalom kedvéért. A győzelmes forradalmak a múlt ellen és a jövő ellen egyformán be szoktak rendezkedni. Jól teszik.

3. Ebből csak az következik — de az következik belőle — hogy a Nyugat állapotjék meg, higgadjon le, vigyázzon az eddigi eredményeire,

és ne experimentáljon tovább, mert az experimentálás eddigi győzelmeinek — vagyis vezető embereinek — a rovására megy. Az irodalompolitikát itt okos üzleti politikának hívják.

4. Nem következik azonban mindebből, hogy a feljődés akárkinél is megálljon. Csak hadd jöjjenek a fiatalok, és mutassák meg, mit tudnak — a Nyugat ellen is. „Mindig a fiataloknak van igazuk” — írtam a Nyugat Ady-számába szánt cikkemben. Most sem szólhatok mást, bár látom és érzem, hogy a tegnapi forradalmárokból a legteljesebb jóhiszeműséggel lesznek a holnapi konzervatívok. Minden forradalomnak az a sorsa, hogy magát higgye az utolsó jogos forradalomnak. Csinálják meg tehát a fiatalok — ha tudják — az ő új forradalmukat. Tíz-tizenöt év múlva majd ők tiltakoznak az ellen, hogy zavaros és éretlen bugyborékolások az ő eredményeiket, hogy egy utánzott forradalom az ő eredeti forradalmukat kompromitálja.

Biró Lajos

Elfogadom a Hatvany szellemes szavát. Irodalompolitika igenis kell, vagyis kell propaganda — s nem légies, hanem élelmes — annak javára, amit jónak állapítottak meg. E propagandának sikert csak egy szerezhet, mert ellenállhatatlanságot csak egy adhat: az igazság. A legfogatosabb irodalompolitika az elfogulatlan kritika, mely kivétel nélkül s magát elméletektől meg nem köttetve helytáll minden jóért, és elutasít minden rosszat. Ez a legegyszerűbb s egyben egyetlen módja a kontárság alultartásának is. Ha van valami törvénye az időknek: az az irodalomban éppúgy a kérlelhetetlen kritika útján érvényesül, mint a természet törvényei a kérlelhetetlen kiválasztás útján. Ha nagyszerű áradások után csakugyan apadásos idők következnek, akkor az igazságos kritika visszaszorítja a tehetségtelenek tolakodását. Ha azonban olyanok kerülnek a kritika elé, kiket igazsággal nem szoríthat vissza, akkor viszont nyilvánvaló, hogy az idők nem hanyatlóak, hanem folyamatosak. Mint minden politika, az irodalompolitika is csak úgy csinálhat történelmet, ha nem diktálni akar neki, hanem alkalmazkodni hozzá. Legyen bába, de nem lehet angyalcsináló.

Ignotus

Hatvany Lajos cikkét szeretem, ahogyan megírta, talán még jobban, ahogyan elgondolta.

Két gondolatot ragadok ki belőle, nem azért, hogy kifogásoljam, hanem azért, hogy a szordinós formából kiépitsem azt az eredeti gondolatot, mely a Hatvany Lajos okos és talán először nem elég bátor koponyájában megszülethetett. Emlékszem a szordinós formára, amelyben megírta, és elképezem szűz alakját, amelyben elgondolta.

Az egyik gondolat: az irodalompolitika. Én úgy képzelem, hogy Hatvany Lajos ezzel a szóval tüntető programot akart adni a máig divatos irodalompolitika ellenében, mely irodalom-üzlet volt. Mert kétségtelenül Hatvany is tudja, hogy írók és irodalom körül eddig is csináltak politikát. De csinálták élelmes könyvkiadók és élelmes újságok. Nem akarok neveket említeni, de minden író tudni fogja, hogy egy-egy felbukkanó tehetségre, kivált, ha egy könyve, színdarabja vagy tárcája megtalálta az utat nagyobb tömegekhez, nyomban rávetette magát valamelyik kiadó, színház vagy újság. Ebben a szövetkezésben nem az író és nem az irodalom volt a fontos, hanem az üzlet. Ha a nagyobb tömegek hívek maradtak az illető írőhöz, az üzleti adminisztrátorok nem ártották magukat az író munkájába, de ha nem váltak be üzleti reménysegeik, akkor a kiadók, színházak és újságok átvették a múzsa szerepét, és ők akarták az író inspirálni, hogy mit, milyenformát írjon és alkosson. Az adminisztráltsággal prostituált írók

egész sorozatát látom magam előtt. Megrontott eddig, amit irodalompolitika címén műveltek, még tartalmas, komoly tehetségeket is. Szép indulások rokkantak meg, és a magyar író sorsára illet: desinit in pisces formosa mulier. Azokról a tömeghatásra dolgozó mesteremberekről, akiket a kiadók, színházak és újságok állandóan favorizáltak, nem is beszélék. Velük nem nyert, nem vesztett az irodalom. De a jobbaknak is meg kellett rokkanniuk az irodalompolitika illetéktelen irányítói miatt. Ezt az irányítást akarja Hatvany az illetékes irodalmi kezekbe visszaragadni. Így értem én az ő irodalompolitikai programját. Az írók nemes szolidaritását, mely éppen azt az írókat fedezi a közönség előtt, aki semmit sem áldoz fel a közönségért, és akinek a szolidáris irodalom azért követeli az anyagi függetlenségét, hogy ő irányíthassa a közönség ízlését és nem a közönség az övét. Szeretem azért az ifjú irodalom matinéjait, vidéki felolvasásait, egymás szerető főemeléseit, állandó és nyilvánosságot kereső együttesét. Ha ez reklám: legalább az íróknak szól. Ha ez üzlet: legalább az írók függetlenségét segíti. S ha ez irodalompolitika: legalább nem irodalom-üzlet, és nem prostituálja sem az írókat, sem a közönséget. Persze azért bizonyosra veszem, hogy a kiadók mégis jobb üzletemberek, jobb reklámozók, és ennél fogva, mihelyt észreveszik a szelek új irányát, megint csak szövetkezni fognak ezzel az irodalommal is, mert kihasználható. De ez az új szövetkezés mégiscsak egészségesebb lesz, és tisztább lesz benne a kiadó hatásköre is, az író beleszólása is. Legyen tehát irodalompolitika és nem irodalom-üzlet.

A másik gondolat: a forradalmi akták lezárása. Azt gondolom, Hatvany Lajosnak ebben is igaza van. A modernség forradalma sikerült, és emberi számítás szerint harminc esztendőn belül aligha lesz újabb forradalom az irodalomban. Hogy pontosan harminc esztendőig tart-e majd a pihenő, azt nyilván maga Hatvany se gondolja. De ez nem is fontos. Ha váratlanul, törvényszerűség ellenére is jönne valami erős legény, és jönni akarna már tíz esztendő vagy esetleg már öt esztendő múlva: akkor jönni is fog, akár lezártuk az elintézt forradalmat, akár nyitva hagytuk az ismeretlen eljövendő számára. Mert az erős legény megint maga fogja megcsinálni a maga forradalmát, s remélhetőleg kicsi lesz neki az a kapu, melyet a mindenáron-forradalmárok számításból nyitva hagynának számára. Ne törjük tehát mi a fejünket az eljövendő új forradalmárokért. De igenis meg kell oltalmazni a most diadalmas forradalom eredményeit. Hatvanynak van erre is egy nagyon szerencsés szava. Azt mondja, hogy ami új forrongás most még jelentkezhetik, az legföllebb kései kilengése a nagy rázkódásnak, és nem külön jelenség. És kétségtelen, hogy mint a képzőművészeti és zenei téren könnyebben törhette útját a modernség, mert akkor már győzött a modernség az irodalomban, úgy a kis részletforradalmacsok az irodalomban is nesztelenül, halkán sikerülhetnek, mikor a nagy és megváltó forradalom már eldőlt. Ezekért a pótforradalmakért kár volna állandósítani s ezzel kompromittálni a forradalmi állapotot. Emlékszem, hogy Gerhard Hauptmann forradalmi megjelenése világra hozta a Freie Bühne-t. Gerhard Hauptmann volt a zászló, az újság volt a tábor és a csatatér. De mikor Hauptmann győzött, a Freie Bühne megszűnt. Mi értelme lett volna maradásának? Hauptmann bevitt a közönségbe, a nagy színházakba, a nagy irodalmi tribünökre. Tehát elvégezte misszióját, és megszűnt a Freie Bühne. Nem akarom ezzel azt mondani, hogy szűnjék meg a Nyugat is, mert Ady Endre, Móricz Zsigmond, Babits Mihály számára nyitva immár minden magyar tribün. De legalábbis meg kell változania a Nyugatnak, mert változtak az okok, melyek szülték. Legyen a Nyugat tribünje azoknak, akiknek forradalmi fellépését segítette, de ne állítsa homályba a saját törekvéseit és a saját diadalát azzal, hogy egy győzelmes forradalmat befejezetlennek

tüntet fel. Amit a Nyugat körül csoportosult írók akartak, azt lényegben elérték. Vetettek: engedjék őket aratni, és arasson velük a Nyugat is. Ez távrolról sem jelenti azt, hogy tehát álljon meg a világ, és álljon meg az irodalom élete. A fiatalogot elnyomni: ez ostobaság is, hiábavalóság is volna. De hol van az megírva, hogy a Nyugat volt az utolsó újság, melynek publicitást lehetett teremteni? Új emberek csináljanak maguknak új tribünt, de Noé bárkáját csinálni komoly revűből nem szabad. Mindennek helyet kell kapnia, ami szép, ami új, ami életrevaló. De nem mindennek egy bárkában. Ha a Nyugat teremtett valamit: őrizze azt. Ha terem egyéb is, aminthogy mindig fog teremni: új terméshez új csűrök valók. Hogy ezen a ponton, még mindig híven Hatvany elgondolt gondolatához, egybekapcsoljam a két kérdést: az is irodalompolitika, hogy az egyik író ne üssük agyon a másikkal. Mindnek van jussa élni, verekedni, ölelkezni és gyarapodni, de akármilyen kicsi Magyarország, elférünk még egymás mellett is, nem kell az embereket egymás fejére ültetni.

Az az érzésem, hogy így teljes a Hatvany Lajos gondolata. S ezért szeretem. Ahogyan elgondolta, még jobban, mint ahogy megírta.

Kabos Ede

Tisztelt szerkesztő uram! Nagyon okosnak és a mi irodalmi viszonyaink közt még mindig nagyon megtárgyalni valónak tartom a fölvetett kérdést. Én azonban annyira le vagyok foglalva írással, hogy nincs időm s erőm elmélkedésre. Nem hiszem, hogy termékeny gondolattal tudnám tovább vinni a vitát. A Hatvany Lajos cikkét annak idején olvastam, s elejétől végig igazat adtam neki. Azt is hiszem, hogy az írás értékelésének az a, talán nem irodalompolitikai, hanem nemzetgazdaságtani felfogása s gyakorlati érvényesítése nálunk is örvendetesen fejlődik. Maradok igaz tisztelettel híve

Móricz Szigmond

Majdnem utálatos kérdés. Megint csak ott tartunk, hogy vélemények fősorakoztatásával verekednünk kell ostoba és hitelezhető emberek ellen, és rá kell kiáltani a közönségre, az író mégsem a földi javak fölött lebegő holdsugártáncos, az a slemilség, mely oly sokszor összefügg az írói természettel, nem a szerénység jellegzetessége, de keserves gyöngesség, és veszedelmesen árt az írónak, irodalomnak egyaránt. Egy okos, becsületes, energikus irodalompolitikának az lenne az igazi hivatása, hogy a magukban, izlésükkel, féltékenységükkel, üzleti tudatlanságukkal tehetetlen írók körül a védő, harcoló őrség szerepét vállalná és végezné. Milyen is legyen az az irodalompolitika? Itt azután megint csüggedten gondolkoznék el az ember. Az olvasóközönség megszervezése? A nagy magyar olvasóközönség megszervezése? A magyar szegénység lokalizálása, hogy úzótt emberek a mi oktató furcsaságainkkal is bibelődni ráérjenek? A magyar bírálat megteremtése, a magyar sajtó ilyen megreformálása, hogy az összevissza — sunyi érdekeket szolgáló — ezt emelő, mást elhagyó és megölő bírálati mód megszűnjék? E kérdőjelet után fölrajzolhatnám ide a többi, *súlyosabb, vádolóbb, a magunk dolgait is leleplező* kérdőjelet, és végül is igazza lenne a közönségnek, az író: alomszövő. Megvallom, én szégyellem magam, mikor ilyen nyilatkozatot-kérő ügyekről van szó. Valami olyasmit érzek, mintha az éhes embert gyöngéden föl szólítanák, na! ereszd el most az eszedet, és gondold el a lakomat, amit végigennél?

Révész Béla

Mint az e hozzászólásokból látható, az ankéten részt vevő írók közül senki sem helyezkedett szembe azokkal a nézetekkel, amelyeket Hatvany az ankét tulajdonképpeni alapjául szolgáló Nyugat-cikkében fejtett ki,

s amelyek a Nyugat-válság kapcsán e cikktől függetlenül is széles körben váltak ismertekké. Az ankét hozzászólásait Hatvany — noha az ankét közvetve általa történt létrehívása mögött magától értetődően húzódtott meg e szándék — mégsem könyvelhette el egyértelműen a maga felfogásának igazolásaként. A hozzászólók közül ugyanis Adyn kívül csupán Bíró Lajos és Kabos Ede állt ki nyíltan Hatvany mellett. Móricz Zsigmond, ha formálisan igazat adott is Hatvanynak, az érdemi kérdéseket illetően lényegében kitért a válaszadás elől. S hasonlóképp értékelhető Révész Béla hozzászólása is. Ignotus kényszerűen megírt (l. erre Hatvanyhoz intézett 1911. dec. 24-i levelét. Levelek Hatvany Lajoshoz. Bp. 1967. 143.), erősen felelőssé nyilatkozatában pedig nem nehéz észrevenni, hogy Hatvany alap gondolatának elfogadásával párhuzamosan Ignotus nem kis mértékben épp Osvát felé tesz engedményt. Mindez egyben megkérdőjelezi az ankét hozzászólásai fölé írt alcím jogosságát is, hisz nem számítva Hatvany alább következő írását, e nyilatkozatok közül legfeljebb három tekinthető a „győzelmes forradalom aktájának”

Az ankét fenti hozzászólásai azzal, hogy a Nyugat hosszú hónapok óta vajdúdo belső ügyét Hatvany burkoltan fogalmazó korábbi cikkével ellentétben nyíltan tárták a közvélemény elé, írói s olvasói körökben élenk visszhangot váltottak ki. Az ankét legfontosabb eseményét azonban nem ezek a nyilatkozatok, hanem Hatvany egy nappal később, a Világ dec. 31-i számában (11—12. l.) megjelentetett, Ady Endréhez szóló nyílt levél formájában megírt hozzászólása jelentette. Hatvany „Irodalompolitika. A Nyugat szerepe” cím alatt napvilágot látott hozzászólásának szövege a következő:

Drága barátom, Ady Endre!

Lelkesnek mondasz és optimistának. Nem vagyok nagyon lelkes és éppen nem optimista. Annyi az egész, hogy a te verseid még a magamfajta szkeptikusból és fejcsováló kételkedőből is lelkesedést és azt a biztos, optimista hitet váltják ki, hogy ez az ország, melynek oly hatalmas művészi kifejezője vagy, benned előbb-utóbb biztosan magára ismer. Ha a Nyugat körül való, majdnem kétéves, ma már lezárt működésének némi kis része van benne, hogy inkább *előbb*, mint *utóbb* — akkor nem agítottam hiába. Mert nekem csak agitációs részem volt (nem is akartam mást) a Nyugat írói mozgalmában. Semmivel se szolgáltam rá, hogy a Nyugat megalapítójának mondj. Te tudod legjobban, hogy a Nyugat megalapítói: Ignotus, Osvát Ernő (főleg Osvát Ernő) és Fenyő Miksa, a három szerkesztő, akik évekig dolgoztak néhány száz példányban megjelenő folyóiratukon, törhetetlen eréllyel és lemondással s oly időkben, amikor a *ma* diadalmas úgy még reménytelennek látszott. Ők zavartak ki engem is görög és latin múltba merült kényelmes érdeklődésemből, s hajszoitak bele az izgalmas magyar jelenbe. Ezért szegődtem a három szerkesztő mellé oly szívesen, oly bizalmas barátsággal és örömmel kiadónak.

Szép és eredményes két esztendő telt el velük. Nem voltam olyan türelmes, mint Osvát Ernő, aki a jó ügy igazolását a szoboremelő és utcanévadó utókortól várta, s addig megelégedett az irodalmi kávéházak magán-szaklapjának szerkesztésével. Úgy éreztem, hogy derék kollégám félszeg álszemérmét és ártalmas álidealizmusát félretvetve, kötelességünk a közön-séggel, de főleg az írókkal szemben, kiknek erkölcsi és anyagi egzisztenciája forgott veszélyben, minél hangosabban kipattantani azt a titkot, hogy az epigonizmus ötven sovány éve után van ismét keringő vér a magyar vers és próza már-már kiaszó erében. Nekiláttam a munkának, s finoman és finomtalanul, zajjal-sippal-dobbal, felolvasásokkal, polémiákkal, otthon ébren tartott, külföldön felébresztett érdeklődéssel s last not least tőkével

(megemlítem — nem szégyen). Mert hiába — mi túrás-tagadás —, a jó árut is kínálni kell. Főleg nálunk, ahol a közönség elszokott az olvasástól. Méltán — nem izgatta, amit az élettől visszamaradt magyar írók írtak. A Nyugat agitációja csak figyelmeztetés volt, hogy magyar irodalom és magyar élet megint összeforrtak. Csak ennyit kellett, és szemmel láttam, ahogy napról-napra szaporodnak a Nyugat abouensei, s a Nyugat könyvei megérdemelt elismeréshez jutnak. Jó mulatság, férfimunka volt.

Hogy miért csak *volt*? Erre is megfelelőek.

Otto Brahm, a mai Lessing Theater igazgatója, valamikor [a] Hauptmann és Ibsen körül csoportosult Freie Bühne-mozgalom lelke, mondotta nekem: „Csak másfél évig szerkesztettem a Freie Bühnét. Amíg emberekről, egzisztenciákról volt szó. Nem lehet mindig zseniket fölfedezni. Hauptmann és Ibsen pedig másfél évi kampány után érvényesültek.”

Brahm esete nagyon hasonlít az enyémhez.

Erre te azt monod, hogy a magyar irodalom új nagyjai még nem fonhatják össze karjukat az Underwood írógép Napóleonjának biztos győzelmi érzetében. Nem hódítottuk meg a világot. Még az országot se — úgy, mint illenék. A küzdelemre folyton szükség van.

Am a küzdelemre nemcsak hit, hanem kedv is kell. Hitem ép. Hol a kedvem? Lássuk csak, mi történt.

A Nyugat-mozgalomnak szellemi vezetője, az egyetlen produktív erejű szerkesztő, Ignótus, a szerkesztés munkájában nem vett részt. A magyar irodalmat megújító mozgalom Osvát Ernő és Fenyő Miksa b. barátaim ízlésén át, az egyiknek jóhiszemű és lelkes meddőségén s a másiknak sokat megértő, finom dilettantizmusán keresztül szűrődött bele a Nyugatba. Amíg körülöttük állt a Nyugatot megalapító írócsoport (kiket épp az ő felfedezői buzgalmuk terelt össze), addig volt a folyóiratnak valami impozáns, eleven egyöntetűsége. Mihelyt azonban az írók köre tágult, kezdett az írók helyett az anyagválogató szerkesztők, nem gondolatba vagy elvbé, hanem csak szép jelzőkbe szerelmes, jó stílussal, új és új modoroknak gyakran „felülő” esztétaegyenísége kiütközni a Nyugaton. Osvát némasága valósággal megszólalt. Ez a megható, kedves és föltétlenül becsületes írói becsússzal telt s képtelenségében bizonyára kegyetlenül szenvedő ember — bűn volna róla egy rossz szót is mondani, ha szabadjára eresztett impotenciája nem volna az irodalomnak akkora kárára — olyan, mint a meddő asszony, kiről Arany énekl: *Egynek nem adatván, Anyja levél soknak*. Nem szül — hanem örökbe fogad. A Nyugat minden számában be akarja magának bizonyítani, hogy ő igenis lélegzik, él és hat, s mivelhogy ezt közvetlenül, mint író nem tudja, megpróbálja közvetve, mint író-felfedező. Egyre-másra, derűre-borúra fedezett föl: regényíró, költőt, kritikust, novellistát. Ez az ő *élet-hazugsága*, mint Ibsen atyánk mondja. Az vesse rá az első követ, aki nem szorul ilyen hazugságra. Igaz, hogy a mi hazugságaink, amikkel életünket végigáltatjuk, magánügyek — Osvát hazugsága közügy, illetve közveszedelem. Amennyi irodalmat ő ránk zúdított, annyija nincs Franciaországnak, nemhogy a mi árva hazánknak. Adtál, szerkesztő uram, irodalmat, nincs köszönet benne.

A mai Nyugat mégis folyton az *irodalom* látszatát kelti. Miért? Te, kedves Adym és a körülötted levők, illetve veled együtt indultak, nevezzük csak Babitsot, Móriczot, hosszú utat jártak be, amíg végül magukra találtak. Első önállótan kísérleteitekhez csak az irodalomtörténetnek lesz köze. A Nyugatban, mint nagyrészt huszonhét—harminc évesek, frissen megért génusztok teljében mindjárt magatok legjavát adtátok. Az idők változtak. A Nyugat két lelkes szerkesztője utat nyitott a tizenkilenc—húszéves szárnypróbálgatóknak. S a mai kezdés más, mint a tettek volt. Ki indul

ma még oly nevetséges naivul, mint te, vagy Móricz? Ki tapogatózik? Ki ügyetlenkedik? Kinek *van* mondanivalója, és ki nem tudja megírni? Biztos, hogy a húszévesek közt akad ilyen is. De hol van? Ott, ahol *te* voltál kezdő korodban: valami vidéki lap szerkesztőségében. A Nyugatban idő előtt felszabadított félelmesen ügyes jelző-megválogatók, stílus-hazárdörök, modor-szemfényvesztők, műnaiv versdadogók vagy Ady-utánzók, koránérrett, fanyar zsurnaliszta-polihisztorok s művészietlen téma-merészségekkel kérkedő s azokat formába önteni képtelen novellisták írnak. Nem mondom, hogy *csak* ők. De a Nyugat karakterét ma már nem ti, nem is a kezdők jobbjai, hanem a folyóiratra szabadult (mint *te* mondd) mezei hadak adják. A publikum csak a riktó szint veszi észre, ami kétségtelenül a szerkesztés hibája.

A Nyugat így is, mai formájában is, érdekes, irodalmi kuriózum. S ha a Magyar Figyelőre gondolok, el kell ismernem, hogy a legjobb magyar nyomtatvány. Sajnos, nem Singer—Tiszáké revüjével hasonlítom össze, hanem azzal az eszmei — praktice nagyon is megvalósítható — képpel, melyet a Nyugatról szereplésemkor magamnak megalkottam.

Úgy képzeltem a dolgot — s azt hiszem, hogy veled egyet gondolunk —:

A Nyugat irodalma, mint minden magyar írói generáció, egy fáradt és elmaradt ország kifelé vágyó, befelé sajtó magára eszméléséből nőtt ki. A Nyugat folyóiratban együtt jelennek meg azok a férfiak, akik akár tudományos, akár politikai, akár közgazdasági téren azoknak a tendenciáknak tényleges képviselői, melyeknek az irodalom csupán előre érző sejtése vagy formába foglalója lehet. Tisza konzervatív irányban megpróbálta egyesíteni az erőket. A Magyar Figyelő kietlen szívásága arra mutat, hogy új magyar konzervativizmus még nem fejlődött, s a régi már kiélte magát. A Nyugat irodalma az ország minden termő és teremtő erejével kapcsolatos, minden, ami tehetség (nem véletlenül, hanem szükségszerűen) a mi táborunkban van. A Nyugat könnyen válhatnék a progresszivitás szemléjévé, ha kizárólagos esztétaságából engedne valamit. Kevesebb irodalom, több élet!

Versed hatóerejét megtöri a mellette elsüvített kezdő vers — Móricz tekintélyét süllyeszti, ha regényét egy kezdő tökéletlen kísérletével párhuzamosan közli. (Még ha ígéretnek jelent is valamit, olvasmánynak nem való, s a közönséget a folyóirat lekicsinylésére vezeti. Ezek azok a dolgok, amelyekre a holdlakók számára szerkesztő kitéző Osvát nem gondol.)

A te versednek, Móricz regényének, Ignotus kritikájának valóságos fundamentuma és erőssége lett volna a cselekvő élet emberei által szállított és körületek feltornyosult életanyag. Az irodalom csak e tornyok faláról pattant visszhang. Te így fogtad fél hivatásodat — az új irodalom (minden irodalom) hivatását.

A Nyugat irodalma, legalább amint a folyóirat mutatja, nem így fejlett. (Az utókor majd rátalál a folyóiratban kifejezésre nem jutott titkos kapcsolatokra.) A publikum, melynek érdeklődése felétek fordul, gyorsan elfordulva, közönnnyel nézi a dolgok folyását — a kávéházi esztéta pedig örül — ismét megkapja irodalmi magánszaklapját, ahol kedvire [!] kísérmen-tálhat.

Ignotus is, te is aggódva néztük a kísérletező játékait. Végül bejelenttem Ignotusnak, hogy szová teszem a dolgot — meg is kaptam az ő főszerkesztői jóváhagyását.

Mi joga van a kiadónak a szerkesztő dolgába beleszólni? — volt Osvát Ernő válasza. Ez az irodalmi vélemény szabadság veszélyeztetése — tette hozzá ügyes dialektikával. Hiába mondtam, ami különben szent

meggyőződés, hogy én éppen őt, Osvát Ernőt, tartom a legjobb kézirat-olvasónak, szóval szerkesztőnek, s a szerkesztésnek csak azt a részét óhajtanám a publikum igényei iránt érzékenyebb Ignótus kezében látni, mely azt Osvát kiválasztotta anyag java részét a publikum elé viszi. Hiába mondtam ezt is, azt is, ennek is, annak is, jobbról-balról csak egy választ kaptam: „Önök igaza van, teljesen igaza — de Osvát Ernő képes otthagyni állását, élete munkáját — az irodalmi függetlenség eszméjéért szívesen éléhezik. Lássá be, hogy ez gyönyörű idealizmus.” Belátom én, belátom, de ha ez az idealizmus az ügy ellen fordul, melyet szolgálni kívánok, mégse látom be. Viszont beláttam, hogy rettenetes hátrányban vagyok, ahányszor szerkesztőtársaimmal *nem* egyező véleményem lesz. Bizonyos, nem épp kellemetlen külső körülmények folytán, sohse fogok eszmémért éléhezhetni. No, sebj, ne érjen nagyobb baj kiáltással s egy kis másnapra szánt meglepetéssel tarsolyomban aláírtam, amit velem aláírtattak. Valami vérszerződést, melyben kijelentettem, hogy egy évig nem szólok bele a Nyugat ügyeibe.

Ez este történt. Reggel aztán óvatosan kinyitottam tarsolyomat, kihúztam a meglepetést, s kijelentettem Fenyő barátomnak, hogy eladom a Nyugatot. Égszakadás, földindulás. Hosszas alkudozások következtek. A Nyugatot csak felerészben adtam el, a kiadást kitérő üzletember vállalta — a magam számára szerkesztői jogot kértem. Osvát kollégámmal még arra vonatkozólag is megegyeztünk, hogyha olyan cikket találnék elhelyezni, melyért ő, mint felelős nem felel, csak épp a felelős szerkesztői állásától válik meg, s mint lektor és szerkesztő továbbra is a Nyugaté marad. Ami februárban az irodalmi függetlenség veszélyeztetése volt, júniusban már nem látszott annak. (Aki leleményes, megsejti az okát.)

Szóval ma már semmi sem állja útját, hogy a Nyugattal oly értelemben foglalkozzam, mint azt te és számos kollégáim kívánják, s mint azt, legalább elméletben, óhajtanódnak tartom. Hitem az ügy igazában, mint már mondtam, még romlatlan. Nem érkeztem, nem is fogok elérkezni életem Farkas-Pál-fordulójához. A Nyugat olvasója, munkatársa maradok — csak épp dolgozni nem fogok érte. A fönt írtak után nem kell magamat mentetgetnem, hogy agítáló kedvem végleg odaveszett.

Ha ennyi ok neked mégsem volna elég, szolgálhatok mással is.

Az ember (különösen, ha az az ember én vagyok) látszólag a közértdolgozik, tulajdonképpen egoista. Mint ez év júniusában [!], abban a cikkemben, mely körül a vita forog, már egyszer megírtam, engem főleg az *irodalmi hangváltás* érdekelt. Az a tény, amint egy nemzedék ötven év után először találta meg a maga hangját. Ennek a hangváltásnak magamban éreztem felszabadító és boldogító voltát. Ez birt mozgásra. Belőlem az első friss meglepetés ittas öröme kiáltott. Hogy ez a kiáltás nem hangzott el a pusztában, s hogy a Nyugat írói némi hasznát vették — boldoggá tesz. De a Brahm-féle másfél év elmúlt, s én nem kiabálhatok örökké. A Nyugat szerkesztése pedig minden időm, minden erőm feláldozását jelentené. Erre sincs kedvem. Más céljaim vannak. Különben is, ami a Nyugat körüli nyugtalanságomból üzletileg értékesíthető volt, azt ma már nélkülük is tudják. Felolvasás, színelőadás, hirdetés, mindaz, ami más számára reklám a jó ügyről, az idő szerint Magyarországon a legjobbról lévén szó, kultúrlekiismeret sugallta kötelesség, megtörténik amúgy is. Hogy ez ügyes manipulációk haszna legkevésbé azoké, akik leginkább rászolgáltak — azt tudom, látom, s ma már — kirukkolok a szóval — *nem bánom*. Bika rugaszkodik, kötél szakad vala. Vádold barátom azokat, akik a bikát rugaszkodásra bírták.

Írtam pedig mindezt azon a jó öreg berlini íróasztalon, amelyet két

évvél ezelőtt elhagytam, s hova most, számos emberi tapasztalatok után, visszatérek zavartalanul dolgozni, csak a magam hasznára vagy — vesztére.
Sok szeretettel ölel

Berlin, 1911. karácsony.

Hatvany Lajosod.

Hatvanynak ez a cikke úgyszólván a szenzáció erejével hatott. A cikk több szempontból is kitűnt az ankét egyéb hozzászólásai közül. Mindenekelőtt azzal, hogy az utóbbiak egy részétől eltérően a Nyugat szerkesztési elveit bírálva név szerint támadta a Nyugat szerkesztőit, Osvát Ernőt és Fenyő Miksát. Kiemelte továbbá a cikket az ankét egészéből, hogy a Nyugat szerkesztési elveinek bírálata mellett a nyilvánosság elé tárta e szerkesztési elvek körüli belső harcok részleteit, végül pedig az, hogy nyíltan támadva a Nyugat szerkesztőit, sorai nem maradtak mentesek a személyes indulat elemeitől.

Nem szorul magyarázatra, hogy Hatvany cikke, noha Osvát mellett Fenyő Miksát is célba vette, elsősorban Osvát ellen irányult. Leginkább őt érintették a cikk személyes élű kitételei is. Érthető hát, ha Osvátot, aki a Nyugat válsága során a folyóirat érdekében mindaddig kerülte a nyílt polemikát, a Nyugattal kapcsolatban ellene szegzett eléadok, de még inkább Hatvany cikkének személyét érintő bántó kitételei arra készítették, hogy Hatvany nyilvánosan megejtett támadására ugyancsak a nyilvánosság előtt válaszoljon. Válaszát azonban Osvát a legkevésbé sem szánta a Hatvanyval való elvi vitának. Elvek s érvek felsorakoztatása helyett válaszában Osvát egyértelműen az indulatoknak nyitott kaput, Hatvany helyenként bántó cikkét leplezetlen sértéssel viszonzva. Szóban forgó, mindössze néhány soros s a Világ szerkesztőjéhez intézett levél formájában megírt válaszát Osvát jan. 1-én fogalmazta meg, de a nagyobb publicitás kedvéért csak egy nappal később adta le közlésre (l. alább Kosztolányi 1912. jan. elején Hatvanyhoz írt levelét). A Világ jan. 3-i számában (9. l.) „Irodalompolitika — Osvát Ernő nyilatkozata —” címmel megjelent válasz szövege a következő volt:

Tisztelt szerkesztő úr! A Világ „irodalompolitikai” ankétján az általam nemrég megleckéztetett Hatvany Lajos — úgy látszik, abban a hitben, hogy ez ankétet az ő fájdalomainak tiszteletére rendezték — Ady Endréhez intézett hosszú, kesergő nyílt levelében legtöbbit annak az indokolásával vesződik, hogy sok más ok között, mint és miért vált éppen az én magatartásom közvetlen és fő okává annak a végzetes elhatározásnak, hogy az irodalompolitikáról mégiscsak lemondjon. Ehhez nem volna szavam: Ady Endre, az összes irodalompolitikusok, az egész magyar irodalom előtt vállalom a felelősséget azért, hogy Hatvany Lajost, amikor az én dologomba akart beleavatkozni — illetéktelenségének tudatára ébresztettem és megfékeztem — igenis: akárha az „életem munkája” irányában rákényszerített respektus segítségével: *megfékeztem*; úgy van, én vettem el a kedvét az „irodalompolitikától”. Az egyetlen, amire e hosszú és engem még mindenki másnál is kevésbé érdeklő panaszlevélben felelni kívánok, egy ráfógás: az a ráfógás, mintha én azóta — ama lecke óta — álláspontomat vele vagy irodalompolitikájával szemben bármiben is megváltoztattam volna; mintha én azóta — bizonyos el nem mondható, de „sejthető” okból — a magam szerkesztői függetlenségének értelmezésében engedtem volna abból az ideális szigorból... Ez nem gondolkodáshiba, ez nem is íráshiba többé, ez: hazugság, ez: rágalom!

A Nyugatot én — irodalmi oldaláról — közintézménynek tekintem,

és amíg — ebben — én vagyok érte felelős: semmiféle tisztátalan irodalom-politikának nem lesz benne helye. A Nyugat senkinek sem és még „harminc évre” sem nyújt védelmet az összehasonlítás veszedelmei ellen.

Budapest, 1912. január 2.

Tisztelettel
Osvát Ernő
a Nyugat felelős szerkesztője

Osvát és Hatvany nyilvános összecsapása természetszerűen még inkább a Világ ankétjára s a Nyugat problémáira terelte az irodalmi kérdések iránt fogékony közvélemény érdeklődését. Hogy ez az érdeklődés, beleértve a különböző lapokat is, milyen intenzíven nyilatkozott meg, azt mindennél jobban érzékelteti az akkor a Világ szerkesztőségében dolgozó Kosztolányi 1912 első napjaiban Hatvanyhoz írt, Osvát jan. 3-i válaszcikke közreadásának körülményeiről is beszámoló levele, melyben az előbbiekre nézve a következőket olvashatjuk:

Kedves doktor úr,

a három cikket, közöttük Osvát Ernő nyilatkozatát itt küldöm. Osvát a cikkét csak egy nap elmúltával bocsátotta rendelkezésünkre, mert az ünnep utáni vékony számban nem akarta közzétenni.

Íme, a rendőri hír: Az irodalmi vita mindenütt (minden kávéházban) *nagy feltűnést kelt*. Arról vitatkoznak az emberek, kinek van igaza? Osvát nyilatkozatát túlságosan keménynek találják. Tegnap egy könyvomat az a hirt publikálta, hogy a cikke miatt szakadás történt a modernek között, egy új revű van alakulóban, melynek szerkesztője Bródy Sándor lesz. Ez meg is jelent néhány napilapban. Mi a hírt nem vettük át.

Ennyi újságot tudok mondani a dolog komoly részére vonatkozólag. Mi természetesen várjuk doktor úr nyilatkozatát, és *mindenben rendelkezésére állunk*.

Még valamit. Karinthy barátom tegnap írt egy modern „népballadát” *Az Hatvany Lajos árulatasáról*. Kéziratban olvastam. A *Borsszem Jankó*-ban jelenik meg. Annak idején ezt is elküldöm.

A *Budapester Presse* eddig még nem foglalkozott az afférral. Vészi — úgy látszik — fél állást foglalni. Ezt vettem ki a szavából. (Kosztolányi levelét l. Levelek Hatvany Lajoshoz. Bp. 1967. 145.)

Miként az Kosztolányi leveléből kitűnik, a Világ szerkesztősége a Nyugat ügyében készséggel engedett volna teret a további polémiának, s arra számított, hogy Osvát ingerült hangú nyilatkozatára Hatvany ellen-nyilatkozatban reagál majd. Osvát nyilatkozatát azonban Hatvany oly mértékben érezte sértőnek, hogy mellőzve minden további polémiát, a kettejük közt támadt konfliktus elintézésére párbajra hívta ki Osvátot. (Vö. Hatvany L.: *Ady*. Bp. 1959. I. 530.) A párbajra jan. 6-án Budapesten, a Fodor-féle vívóteremben került sor, s abban Hatvany részéről Bródy Sándor és Mester Sándor, Osvát részéről pedig — miután Móricz előbb vállalta, majd meggondolva a dolgot visszalépett — Ambrus Zoltán és Stankovics Szilárd szerepeltek segédeként. (L. *ItK* 1953. 330.) A karddal megvívott párbajban Osvát és Hatvany egyaránt sebet kapott (l. Clair Vilmos: *Magyar párbajok*. II. Bp. 1930. 200.), de ez a „lovagias” erőössze-mérés természetesen nem oldott meg semmit. Sőt, a Nyugat ügyében éppen-hogy súlyosbította a helyzetet. A párbajjal ugyanis Hatvany gyakorlatilag kivált a Nyugattól, s ez a lépés a Nyugat szellemi irányítása körüli válság további fokozásán túl Hatvany jelentős anyagi érdekeltsége folytán kiterjesztette a válságot a Nyugat megjelentetésére létrehozott részvénytársas-

ságra is. Az utóbbi tekintetében a problémákat csak bonyolította Magyar Mór néhány nappal később bekövetkezett öngyilkossága, amihez a végső indítékot épp Hatvany és Osvát párbaja, illetve Hatvanynak a Nyugattal történt szakítása adta. Magyar Mór, aki akkor már súlyos idegban szenvedett, Hatvany szakítása után úgy látta, hogy a rentábilisnak indult kiadói vállalkozás Hatvany nélkül csődbe jut, s mivel hiába kérlelte Hatvanyt, hogy béküljön ki Osváttal, idegileg teljesen összeroppanva, jan. 13-án fölbélte magát.

A Nyugat sorsa az eseményeknek ezen a pontján vált ismét kérdésessé. Hatvany párbaját, illetőleg Magyar Mór öngyilkosságát követően a Nyugat Részvénytársaság, ha formálisan nem is, gyakorlatilag széthullott, s ezzel a Nyugat s a Nyugat Könyvkiadó megfelelő anyagi alap nélkül maradt. A részvénytársaság felbomlása következtében a Nyugat Könyvkiadó rövidesen megszüntette működését, s hasonlóan ehhez a megszűnés fenyegette a folyóiratot is.

Ebben a kritikus helyzetben a Nyugat megmentésére, illetve annak érdekében, hogy a modern magyar irodalom ne maradjon vezető orgánium nélkül, többféle kísérlet is történt. E kísérletek részben Hatvanyhoz, részben a Nyugat szerkesztőihez kapcsolódtak. Hatvany egy ideig, Nyugatrészvényeinek birtokában kétfajta megoldással is próbálkozott. Ezek egyike a Nyugat formailag változatlan fennmaradásával számolt, melyhez Hatvany továbbra is biztosította volna a szükséges anyagi alapot. Az utóbbi feltételeként azonban Hatvany azt kívánta, hogy a Nyugat tekintélyesebb írói irjanak alá egy nyilatkozatot, hogy nem dolgoznak tovább az addigi szerkesztők által irányított Nyugatba, majd új vezetés mellett a folyóirat alakuljon át a főmunkatársak fórumává. Erre vonatkozó elképzeléseit Hatvany egyik Schöpflinhez írt ekkori levelében a következőképp fogalmazta meg: „... a Nyugat egynémely tekintélyesebb írói jelentsek ki, hogy Ignotus, Fenyő *lejárató* lapjába nem írnak. Aztán csináljuk meg a főmunkatársak republikáját, szürke lektorral, felettünk lebegő kiadóval (Ranschburg—Pap Dávid) — s írók és kiadó közti controversia esetén ön és én mint *Deák Ferencék*. Én nem tehetek egy lépést se — rögtön orkán háramlik rám. Ha van néhány író, aki saját ügye mellett még a Nyugat közügyét is látja: ám mozogjanak. Verjék az aranyhidat — s én szívesen visszasétálok s leszek ismét az a sok mindenféle használható író-, társ- és *cassadalmi* ágens, aki voltam. Ha Nyugat-ügy nincs többé, hát akkor csak járassák le a masinát két derék... barátaink [Ignotus és Fenyő Miksa]”. (L. ItK 1953. 329.) Hogy e Schöpflinhez szóló sorokban vázolt elképzeléshez támogatókat szerezzen, Hatvany hasonló tartalmú levelet küldött Kaffka Margitnak is, aki nagy lelkesedéssel fogadta Hatvany terveit, s nyomban egyik mozdatójává szegődött a terv megvalósításának. De Kaffka Margit eközben egyben-másban módosítani is szeretne volna Hatvany törekvéseit. Hatvany — Schöpflinhez szóló előbbi soraiból láthatóan — a főmunkatársak Nyugatját az addigi szerkesztők teljes mellőzésével a maga és Schöpflin szellemi irányításával képzelte el, ezzel szemben Kaffka csak Osvát menesztésére gondolt, s Schöpflinnek kevésbé befolyásos szerepet szánva Hatvany mellett szerkesztőtársakul megtartotta volna Ignotust és Fenyő Miksát. Ám Kaffka Margit jól látta Hatvany terve realizálásának épp a Nyugat vezető munkatársai felemás magatartásából adódó nehézségeit is. Minderről, egyik Fenyővel folytatott idevágó megbeszéléséről s a különböző írók állásfoglalásáról is beszámolván, máj. 2-án megfogalmazott levelében Kaffka így ír Hatvanynak:

„Elofvastam a levelét, és megértettem a megértendőket. Nézze — itt mindjárt bármit aláíráthattam volna — mondjuk, négy-öt húszévéssel; akiből az én — e télen ugyancsak megfogyatkozott ifjú baráti gárdám áll. De Turcsányiak, Nagy Lajosok, Újhelyiek stb. ugye, majd csak tíz év múlva lesznek abban az életkorban, hogy nevük számot tegyen stb. Mit jelentenének ők *maguk*, ugye — komikumot. Pedig *ettől* mindennél jobban óvakodnunk kell.

Kik hát a többiek. Biróval, Móriczcal lássa, mire lehet így menni; az utóbbinak a leveléből sokat és nemigen rokonszenves dolgokat értettem ki. Schöpflin számba vehető, kitűnő és elfogulatlan ember (utálja a zöldrendszert és újonc-regimet). De a Nyugat-tal szemben is nehéz a helyzete, mert hivatalnok a Franklinnak. Babits magában se nem merne, se nem akarna, Adyval én nem érintkezem. Magyarán — gyáva és összekötözött banda ez így, szegények. Magát alig ismerik — de főleg, nem *tudják* a dolgokat, hamisan vagy sehogy sincsenek tájékozva, s óvakodnának a zavarosban kitenni magukat. Visszahúzódnak, várnak.

Most hallgasson ide. Tegnap, vasárnap délután betért hozzám Fenyő, megmutatni, hogy megszépült az utazásban. Félóráig egyedül voltunk — én kezdtem pedzeni vele a dolgokat. Ő — nem tudom, jóhiszeműen-e, de azt hiszem — azon a hiten van, hogy Maga árthat ugyan a Nyugat-nak mindaddig, míg Magánál vannak a részvények; nem csak most, de mindig — de *most* (május 2-ig) nem *végzetesen*, nem bukásra vagy továbbélésre határozón. Három évig pedig, míg a szerződések lejárnak — úgymond —, sok minden történhet. Ő azonban — ezt éppenséggel nem titkolja — szeretné, ha Maga visszabékülne és visszatérne. Mindenesetre öröm volna ez sok embernek.

Akkor én lassacskán beadogattam a Maga feltételeit. Az az impreszióm, hogy nagyon jól meg lehetne csinálni és — közörmre. Röviden — körülbelül a következőképp. Osvát *menne* bizonyos anyagi kielégítéssel, a szerződésre tekintettel. Ebben alkudni lehet — végre a Nyugat mindenféle dőlő sorsa mindenhogy kerülne Magának annyiba. Menne, menne! — Maga jönne a helyére *felelős* szerkesztőnek, a másik kettő úgy maradna. „Ignotusnak beleszólást — én így sem igen szólok soha bele” — így Fenyő. Osvátot külszínre tekintettel meg kellene említeni néhányadmagával a főmunkatársak közt. Ezzel szemben *nagyon meleg* bizalomszavazást és kérést lehetne az összes írókkal aláírtni.

És akkor maga itt volna, itt volna — és teljes hatalommal. Az írók felszabadulva a kétség és bizonytalanság nyomásától, egész készséggel lennének mellette. Így is sok a rokonszeny lappangón — bár Maga, tisztelt uram, még az ujját se mozgatta meg érte. Ignotusnak úgysem volt eddig sem sok befolyása — Maga ismeri ezt a kedves, okos — gyenge, tusakodó, aggályoskodó embert. Mindenki boldog lenne, hogy végre harmónia van, és három hét alatt felednék Osvátot, ha az „éhező család” érzékeny szólama sem zavarná őket ebben. És Maga megpróbálhatná, mit lehet csinálni a maga egészséges, praktikus rendszerével — amiben tudja, hogy mennyire egyetértője vagyok. — Napilapban vagy szc val való hangulatcsinálások ellen *kikötésben*, előre lehetne védekezni, ezt meg is mondtam. Fenyő romantikázott kicsit, hogy „hátha formailag kibékülnének a látszat kedvéért!” — azt mondtam, ez sohasem történhetne meg —, és le is tett erről.

Nézze, Laci — én nem tudom, hogy most, ebben fedik-e egymást a személyes hajlandóságaink (mert minden ügy személyes, ugye) — de én a magam számára jobb és ideálisabb szerkesztőséget nem kívánhatnék, mint ez: Maga, Fenyő, Ignotus. Elsősorban Maga, akivel őszintén és érdek nélkül rokonszenvezem; — és nagyon szeretem az olyan jóhiszeműséget, amelyről

használat előtt kicsit radiózni kell a cinizmust-mázt, mert ami belül van, nincs mindenki számára. Én nem tudnék magának nem a legnagyobb szimpátiával írni *erről* a lehető alakulásról. Nem tudom, akarja-e maga valakinek skalpját vagy kadáverét — én nem; csak nagy, minél nagyobb távolságát minden dologtól, amiben én benne vagyok s ahol feszélyezhet. Mondja, akar Maga megint újságcikket, Pesti Futár-t, marakodást, párbajt, s egyéb ilyes izléstelenséget? Ha rajtam múlna, küldeném békével — csak minél messzibbre.

Maga itt, ha benn van a szerkesztői állásban, s egy kicsit belefeküszik, azt tehet szegény fejünkkel, amit akar. Ha Móriczot jobb szerződések kecségtetik, hát elmegy — bár esetleg visszacsalható. Magának minden eszköze megvan az ilyen dologhoz. És én igen nagyon szeretném. De *maga* és nem *más*; így nyilvánul a közvélemény is *hifejezetten* a fiatalok közt is; bár Birót személyében kedvelik. De hivatalosan és név szerint *Maga* legyen! (Nem gondolt Maga Schöpflinre mint kéziratolvasóra? Ezt csak úgy e percben gondoltam ki.)" (L. Lévelek Hatvany Lajoshoz. Bp. 1967. 147—148.)

A Nyugatnak Hatvany és Kaffka idézett leveleiben körvonalazott belső átalakítási tervén túl a modern magyar irodalom összefogására alkalmas folyóirat biztosítására másik megoldásként felmerült Hatvanyban egy új lap indításának gondolata is. Ez a megoldási mód a Nyugat átszervezését célzó szándéknál valószínűleg korábban, közvetlenül az Osváttal megvívott párbaj előtt merült fel Hatvanyban. Mint Kosztolányi fentebb közölt leveléből kitűnik, az új lapra vonatkozóan a sajtó egy részében már január első napjaiban napvilágot láttak bizonyos híresztelések. Az Alkotmány egyik jan. 3-i cikkében (l. alább) pl. csaknem szószertint találkoznunk azzal, amit Kosztolányi levelében idevágóan olvashatunk. (Hírforrásaként az Alkotmány a Politikai Híradót jelöli meg, ami minden bizonnyal azonos a Kosztolányi által említett könyvomatossal. Ez utóbbit sajnos nem sikerült fellelünk.) A Hatvany—Osvát párbaj után pedig a Borsszem Jankó jan. 14-i száma publikált egy gúnyverset (l. ugyancsak alább) a megindításra kerülő új revüről. Az új folyóirat alapításának ötlete feltehetőleg a későbbiek során is foglalkoztatta Hatvanyt, az ötlet megvalósításának azonban ugyanúgy a Nyugat vezető íróinak megnyerése volt a feltétele, mint a Nyugat átszervezésének. Hatvany jól tudta, hogy az új folyóirat csak ezen írók intenzív támogatásával válhat életképesé, s mivel e támogatás biztosítása az említett írók nagyobb részének passzivitása folytán érezhető nehézségekbe ütközött, az új folyóirat létrehívása érdekében konkrét lépésekre lényegében sohasem került sor. (A mondottakra l. ItK 1954. 350. l. 18. sz. jegyzet.)

Egy új folyóirat létrehozása a Nyugat hosszasan elhúzódnó válságának újabb mélypontján gondolatként magától értetődően csak Hatvanyban fogamzott meg. A Nyugat szerkesztői kiutat keresve a Hatvany—Osvát párbajjal kialakult helyzetből, minden más lehetőség mellőzésével egységesen s egyértelműen arra törekedtek, hogy elejét vegyék a folyóirat kényszerű megszűnésének. A szóban forgó törekvés sikere érdekében első-sorban Ignotus, mellette pedig Fenő Miksa hónapokon keresztül próbálkozott azzal, hogy Hatvanyt visszabékítse a Nyugathoz. E visszabékítési kísérletről Fenő Miksa vonatkozásában egyéb források mellett számot ad Kaffka Margit fentebb közölt Hatvanyhoz intézett levele is. Kaffka levele szerint Fenő Miksa még arra is gondolt, hogy Hatvany a Nyugatra való tekintettel a látszat kedvéért formailag esetleg kibékül majd Osváttal. De Hatvany és Osvát között még a formális kibékülésnek sem voltak meg a reális esélyei. A Nyugat szerkesztői ezért kezdettől fogva más, Hatvanyval kapcsolatban pozitív eredményt inkább ígérő megoldást helyeztek előtérbe.

Ez utóbbinak megfelelően Osvát feladta volna felelős szerkesztői állását, majd pedig felelős szerkesztőként Ignótus, szerkesztőként pedig Fenyő Miksa és Hatvany irányította volna a Nyugatot. (L. Hatvany Schöpflinhez írt fentebb idézett levelét.) Hatvany azonban, aki az év elején nem csak Osváttal szakította meg kapcsolatát, hanem Ignótusra és Fenyő Miksára is megneheztelt, még ilyen feltételekkel sem volt rábírható arra, hogy együttműködjön a Nyugat szerkesztőivel.

Hatvany kibékíthetlensége Ignótusék előtt május végére vált nyilvánvalóvá. Ez a körülmény arra készítette a Nyugat szerkesztőit, hogy a Nyugat fennmaradásához szükséges feltételeket Hatvanytól függetlenül teremtsék meg. Az ezzel kapcsolatos feladatot nagymértékben megnehezítette, hogy a tőkével rendelkezőknek az az egyébként sem tág köre, amely a Nyugat ügyében kész volt némi anyagi áldozat vállalására, a Nyugat Részvénytársaság felbomlása nyomán méginkább leszűkült. De Ignótus és Fenyő Miksa, akik a magyar nagypolgárság és tőkésék felé egyaránt rendelkeztek bizonyos kapcsolatokkal, a nehézségek ellenére is kísérletet tettek arra, hogy a Nyugat számára megfelelő támogatást találjanak. Próbálkozásukat azonban minimális eredmény sem kísérte. A kilátástalannak tűnő helyzetben a Nyugat már-már veszendő sorsát végül is Ignótus mentette meg, aki számot vetve a Nyugat megszűnésének a magyar irodalomra kiható valamennyi következményével, jún. elején elhatározta, hogy saját erejének teljes ráfordításával és kockáztatásával átveszi a Nyugatot. Ignótus e lépését kétségtelenül a kényszerűség diktálta. Ez utóbbit kellően tanúsítja Ignótus egyik Adyhoz írt ekkori levele, melyben elhatározására vonatkozóan Ignótus többek között a következőket írja: „... mind e percig azt reméltem, hogy Laczi mégis talál és ajánl módot, melyben komolyan és becsülettel együtt dolgozhatnánk vele és alatta, kinek a Nyugattól való hiányzását nemcsak fájdalommal nézném, de szinte a lap s a munkánk erkölcsi fogyatkozásának érzem. A reménnyel azonban, úgy látszik, le kell számolnom s ennek folytán, úgy látom, azzal is, hogy a sokban tőlem, sokban számomra s igen tekintélyes összegben az én kedvemért jegyzett s minden összeköttetésem kimerítésével összeszerzett pénzen összealakult Nyugat rt.-n belül alakuljon valamely kombináció, melyben némi biztonsággal és kilátással dolgozhasam (akár magam véve át a szerkesztést) a Nyugaton s a Nyugatért. Ilyenformán, ha nem akarom végképp elvetni írói pályám minden eredményét, nem marad számomra egyéb választás, mint hogy, a tett pozíciókhoz képest, a Nyugat folyóiratot átvegyem.” (L. Levelek Hatvany Lajoshoz. Bp. 1967. 640.)

Ignótusnak a Nyugat átvételére vonatkozó elhatározása a Nyugat fennmaradása körüli közel fél éves bizonytalanság végére tett pontot. A Nyugat pénzügyi kérdéseinek áthidalása mégsem jelentette a folyóirat valamennyi belső problémájának felszámolását. Továbbra is rendezetlen maradt ugyanis a Nyugat szerkesztésének ügye. Jóllehet Hatvanynak a Nyugattól történt kiválásával a Nyugat kebelén belül megszűntek az előbbihez kapcsolódó összeütközések és viták, a Nyugat szerkesztésének addig érvényesült gyakorlatát ennek ellenére sem lehetett érintetlenül hagyni. Hogy a folyóirat szerkesztése tekintetében szembe kellett nézni bizonyos mérvű változtatás szükségével, az elsősorban Ady személyével függött össze.

Ady, mint az eddigiek során láttuk, Hatvany és Osvát vitájában mindvégig következetesen Hatvany mellett foglalt állást, s legfeljebb taktikai megfontolásból próbálta rávenni Hatvanyt némi engedményre. Nem nehéz észrevenni az eddigiekből azt sem, hogy míg a Hatvany és Osvát közti összeütközések kezdetén, a Nyugat válságának a Nyugat Részvénytársaság-

nál bekövetkezett tulajdonjogi változásokkal (Magyar Mór bekapcsolódása) záródó első szakaszában Ady inkább csak közvetítésre törekedett a szemben álló nézetek között, a válság második szakaszában mindinkább kiállt Hatvany pártján, mígmen a Világ ankétján szembehelyezkedve a Nyugat szerkesztőségében követett gyakorlattal, nyilvánosan is kifejezte egyetértését Hatvany felfogásával. Adynak ezt az állásfoglalását semmiképp sem lehetett figyelmen kívül hagyni a Nyugatnak Ignotus részéről történő átvételekor. Számolni kellett ugyanis azzal, hogy a Nyugat olyan átvétele, amely megkerüli a szerkesztéssel kapcsolatos problémákat, s a szerkesztésben változatlanul érvényt enged a Világ ankétján s az ankét előtt vitatott tendenciáknak, szembeállítja Adyt nem csak a Nyugat szerkesztőségével, hanem a folyóirat egészével is, ez pedig könnyen vezethetett volna szakításra Ady és a Nyugat között. Ignotus és Fenyő Miksa még jóval a Nyugat átvételére vonatkozó elhatározás megszületése előtt egy időben gondoltak ugyan arra, hogy vállalják a Nyugatot esetleg Ady nélkül is (l. Hatvany fentebb idézett Schöpflinhez szóló levelét), a későbbiek során azonban ez a lehetőség többé már nem merült fel. Hisz nyilvánvaló volt, hogy Ady kiválása nemcsak irodalmilag jelentett volna súlyos veszteséget a Nyugat számára, hanem az előfizetők várható megcsappanása miatt üzletileg is. A Nyugat szerkesztői sem az egyik, sem a másik kockázatot nem kívánták vállalni. Éppen ezért még a Nyugat átvételét megelőzően tárgyalásokat kezdeményeztek Adyval, arra törekedve, hogy megegyezést találjanak a Nyugat szerkesztésével összefüggő legfontosabb elvi kérdésekben.

A tárgyalások megkezdése előtti napokat Ady, május végi rövid zilahi látogatását (l. a [Bevezető Zilahon felolvasott verseihez] c. 1912. máj. 29-i cikk jegyzetét. 543. l.) leszámítva, szüleinél, Erdmindszenten töltötte. A Nyugat szerkesztői távirati úton innen hívták Adyt Pestre, s Ady megérkezését követően, jún. 2-án vagy 3-án nyomban el is kezdődtek a tárgyalások: Ady, ill. Kaffka egy-egy leveléből tudjuk, hogy e tárgyalások folyamán kemény összeütközésekre került sor Ady és a Nyugat szerkesztői között: A tárgyalásoknak különösen az első napjait jellemezték az éles ellentétek. A viták középpontjában ekkor még nem annyira a Nyugat szerkesztésének problémái állottak, mint inkább a folyóirat átvételének kérdése. Ignotusék igyekeztek meggyőzni Adyt az átvétel szükségességéről, Ady azonban mereven ellenezte a Nyugat szerkesztőinek szándékát. Az első napok tárgyalásairól s ezek közvetlen előzményeiről Ady jún. 4—5-én így számolt be Hatvanyinak:

„Két napja sincs, hogy Pesten vagyok: téboly. Otthon érkeztek a hívó táviratok Fenyőtől. Nem jöhöttem, de minek siettem volna? Tudtam, hogy velem is nélkülem fognak dönteni. Döntöttek: átveszik a Nyugat-ot, viszik az általunk könnyedén, de jól megjósolt csúfságos bukás felé. Holnap majd többet, pozitívabbakat írhatok neked. Eddig röviden ez történt. Fenyőnek, Osvátnak könyörtelen, tömör móddal elmondtam, szemükbe vágva minden elmondandót. Most azután halasztást kértek az átvételre pár napot. Ignotus került . . . Követeléseimre holnap beszélgetni fogunk. Pap Dáviddal tárgyaltam. Kért, tegyek meg mindent e siserahad elűzésére. (Képzeld, Osvát az ő szopós bizalmasai előtt azt hirdeti, hogy engem anyagi érdekek vezetnek ellenük.)” (L. AEVL 389.)

A tárgyalásokról hasonló módon számolt be Hatvanyinak Kaffka Margit is. De Kaffka leveléből kitűnik az is, hogy Ady ellenkezése a Nyugat átvétele kapcsán is elsősorban Osváttal függött össze, s hogy a Nyugat szerkesztői ezért a megegyezés elősegítése érdekében kilátásba helyezték

Osvátnak a szerkesztésről való lemondását s azt, hogy Ady betekintést nyer a szerkesztés munkájába: „... a távozása után azok ott nekigyürköztek, hogy megdolgozzák Adyt — írta Kaffka. Ez a pompás nőstény eleinte rázta a sörényét, hisztériáskodott, dühöngött, a legszemszedettebb gorombaságokat mondogatva oda. „Némán tűrni — ez volt ott a jelszó —, míg prima-donnánk kiprűszköli magát. Mert ha *most* bajt csinál, nyilatkozik, röpiratoz, baj lehet belőle! Csak addig tartsuk csendben, míg Ignotus beszél bizonyos pénzes barátaival!” Ismeri az alamizsnakerő templomi csengős perselyt? Nos, némán és sápadtan hallgatták végig a Bandi gorombaságait; — néha könnyeztek; — néha felálltak és elmentek — de másnap újra könnyek közt fogadkoztak; úgy lesz, ahogy akarod, minden megváltozik, O. *nem* szerkeszt, nem, nem; te elolvashatsz minden kéziratot — stb. stb.” (L. Levelek Hatvany Lajoshoz. Bp. 1967. 150.)

A tárgyalások első napjaiban a Nyugat szerkesztői Osváttal, ill. a Nyugat szerkesztésével kapcsolatos ajánlatuk ellenére sem tudták megegyezésre bírni Adyt. Ady ekkor még úgy vélte, hogy az egyezkedés helyett a harcot kell vállalni a Nyugat szerkesztőinek ellenében. Ezért írta Hatvanynak előbb idézett levelének végén: „haza kell jönnöd. Én minden erőmet fölajánlom, de nemcsak ezt. Gyilkos harchoz gyilkoló embereket. Az ügyünk szép: érdemes makulátlan leventéknek lennünk.” Ady harcos lendülete azonban nem tartott sokáig. Néhány napon belül kénytelen volt belátni, hogy az eredményes harcnak nincsenek meg a reális feltételei. Adyt végül is ez kényszerítette arra, hogy a Nyugat ügyében a harc helyett maga is a megegyezés útját válassza.

A megegyezésre Ady és a Nyugat szerkesztői között — Ady Hatvanyhoz intézett aznapi táviratának tanúsága szerint (L. Levelek Hatvany Lajoshoz. Bp. 1967. 150.) — jún. 7-én került sor. A megegyezés alapjául a Nyugat szerkesztőinek Osváttal s a Nyugat szerkesztésével kapcsolatban Adynak tett fentebb említett ajánlata szolgált. Ennek megfelelően Osvát — legalábbis formálisan — lemondott a Nyugatnál betöltött felelős szerkesztői tisztségéről, s helyette Ignotus és Fenyő Miksa mellé Ady került harmadikként a Nyugat szerkesztőségébe. Ezt követően júl. 1-i hatállyal Ignotus átvette a Nyugatot. Az átvételről s a Nyugat kebelén belül végbemént változásokról a júl. 1-i szám programcikkében Ignotus a következőképpen számolt be a folyóirat olvasóinak:

A Nyugat ezen számával s most kezdődő kötetével, a Nyugat Irodalmi és Nyomdai Részvénytársasággal való barátságos egyezkedés után, e folyóirat az én tulajdonomba megy át, és, mivel Osvát Ernő barátunk egyéb munkássággal egybeült van lekötve, átveszem a szemle szerkesztését s az azzal járó felelősséget is. Részben fájdalommal kellene ezt jelentenem, ha egyúttal még kettőt nem jelenthetnék. Azt, hogy, most már főmunkatársaink díszes sorából, Osvátnak tanácsára, ítéletére, érdeklődésére, ügyünkért való minden szerető fáradságára ezentúl is számíthatunk. S hogy Fenyő Miksa barátunk megmaradván továbbra is szerkesztőnek, vele együtt Ady Endre lesz társunk szerkesztői munkánkban, aminek jelentőségét ezeken a hasábonkon, a Nyugat közönsége előtt, nem kell külön aláhúznom. Főmunkatársakul törődnek a Nyugat dolgaival: Ambrus Zoltán, Babits Mihály, Halász Imre, Móricz Zsigmond, Osvát Ernő, Schöpflin Aladár. A Nyugat eddigi munkatársai s majd mind, kik valaha is írtak bele, barátsággal ajánlják fel továbbra is munkájukat, köztük nagynevű társaink, kik eddig csak elvétve írtak, de most többször kívánnak bennünket felkeresni. Mind-valamennyien: írók, főmunkatársak, szerkesztők: szolidárisak vagyunk az írói szabadság tiszteletében, de egyebekben ki-ki követi saját meggyőződését. A Nyugat minden közleményéért írója felel — én, mondom, a szerkesztésért felelek.

Jóllehet a fenti sorok a Nyugattal kapcsolatban jelentős belső változásokról adtak számot — s ez Osvát nevének a főmunkatársak, Ady nevének pedig a szerkesztők neve közti feltüntetésével kifejezésre jutott a Nyugat címlapján is —, e változások a szerkesztés feladatainak ellátása tekintetében ténylegesen alig jelentettek módosulást a korábbiakhoz képest. Ady kezdetben olykor beleszólt ugyan a Nyugat szerkesztésébe, de a szerkesztés érdemi részét Fenyő Miksa mellett továbbra is Osvát végezte. (L. erre Kaffka Hatványhoz írt utóbb idézett levelét.) Ez a tény valójában a Nyugat szerkesztői ellenében egyedül maradt Ady vereségét jelentette, amit Ady, mivel nem akarta kockára tenni a Nyugat által biztosított megélhetését s vállalni a napilaphoz szegődés lélekölő terheit, beletörődéssel végül is kénytelen volt tudomásul venni. Adynak ezt a kialakult helyzettel szembeni tehetetlen beletörődését jól érzékelteti Ady 1912 nyarán Hatványhoz írt alábbi levele, amely egyben rávilágít a Nyugat szerkesztőivel történt megegyezés indítékaira is:

Kedves, jó Lacim,
nem is akartam már ezt a levelet Neked megírni. De így nagyon elkésve, lemondva is éget. Röviden megírom: tudod, hogy mi történt. Valóban akkor hirtelen kellett volna cselekednünk. Nem tettük, s én itt maradtam számukra komikus handabandázónak — egyedül. Mert jobbat, büszkébbet, okosabbat nem tehettem. Örülöm kellett, hogy vakmerőségemért megkegyelmeznék. S most hát úgy vagyok, ahogy vagyok a Nyugat-tal, rosszabbul még nem voltam, de vállaltam.

Ebben a levélben nem is írok másról és többit. Visszavonultál — kikaptál, én ittmaradtam s — kikaptam. Neked egyelőre könnyebb.

Ölel igazi szeretettel Ady
(Ady levelét l. AEVL 390.)

Adynak ez a levele mintegy a Nyugat másfél évet átölelő válságához kapcsolódó események utórezdüléseként íródott. Ady ekkori helyzetét jellemzi, hogy a levélre Hatványtól nem érkezett válasz. Hatvány ugyanis, mint a levélhez fűzött későbbi jegyzetében (l. AEVL 593.) írja, érzékenységeben Ady megegyezését a Nyugattal elpartolásnak érezte, s csaknem háromnegyed éven át, 1913 koratavaszáig került Adyval mindenfajta érintkezést. Ady így a Nyugat tényleges szerkesztőivel szemben még inkább magára maradt, ami Osváték pozíciójának végleges megszilárdulását jelentette, s ugyanakkor biztosíték volt arra is, hogy a Nyugat szerkesztésének kérdései jó ideig érintetlenül maradnak.

Miként arra a fentiek során részben utaltunk már, a Nyugat körüli ellentéteknek a Világ anketján történt nyilvánosságra kerülése, az anketon vitatott kérdések s az anketállal, illetve a Nyugattal kapcsolatos további események az egykorú sajtóban élénk visszhangot váltottak ki. A különböző lapok és folyóiratok magától értetődően pártállásuknak, szellemi arculatuknak megfelelően eltérő módon kommentálták a Nyugat kapcsán felmerült elvi problémákat s az ezekkel összefüggő személyi természetű összecsapásokat. Az anketállal s a Nyugat ügyével foglalkozó írások kórusában, nem véletlenül, a konzervatív megnyilatkozások hangja volt a legerősebb. A Nyugattal szemben álló konzervatív erők nem mulasztották el az alkalmat, hogy a Nyugaton belüli meghasonlást felhasználják a modern magyar irodalom elleni intenzív támadásra. Nem kétséges, hogy a konzervatív részről jövő támadások elsődleges célja az volt, hogy a modern magyar irodalom táboraának amúgy is megbomlott sorait tovább bomlasszák. Szembetűnő vonásuk volt e támadásoknak, hogy azok elsősorban Hatvány

Lajost és Ady Endrét vették célba, s ha a Nyugat szerkesztőinek személyét nem kímélték is meg, láthatóan főleg az előbbiekkal kívántak leszámolni. A konzervatív támadások mellett a Világ ankétját kísérő sajtóvisszhangnak jóval szerényebb részét képezték a progresszív fogantatású reagálások, amit leginkább az magyaráz, hogy a progresszív oldalon álló írók és publicisták felismerve egy nagyobb arányú polémianak a modern magyar irodalom alkotói közti egységre kiható veszélyeit, Hatvany és Osvát vitájában egyik-két esettől eltekintve tartózkodtak állásfoglalásuk nyilvános kifejtésétől. Az említett konzervatív és progresszív indítékú megnyilatkozásokon túl a Világ ankétja nyomán támadt sajtóvisszhang sajátos színtöltjét jelentették azok a cikkek, amelyek a Világ ankétja által közvetlenül érintett fiatal írói generáció tagjainak az ankétra való reagálását fejezték ki. E cikkek mindegyike a fiatal írók érvényesülési lehetőségének védelmében íródott, s nemcsak egy határozott érvényesülési igényről ad számot, hanem arról az erős hatásról is, amelyet a Világ ankétja a fiatal írókra gyakorolt.

A Nyugat körül kirobbant válsághoz, ill. a Világ ankétjához kapcsolódó sajtóreagálások sorát egyik cikkével a klerikális, szélsőségesen nacionalista és antiszemita Alkotmány nyitotta meg. A lap jan. 3-i számában (9. — Napi-hírek) napvilágot látott cikk a Politikai Híradónak a Nyugattal szemben létrehívandó új folyóiratra vonatkozó híradásából kiindulva, jöllehet az objektivitás látszatát keltve, észrevehető kárörvendéssel ismerteti az új folyóirat tervének megfogalmazódásához vezető eseményeket. Az Alkotmány szövegében a következő:

(*Szakadás a modern írók között*) Ezzel a címmel a Pol.[itikai] Híradóban egy rövid hír jelent meg, amelynek lényeges tartalma az, hogy a „modern írók tekintélyes része” szakít a Révai-testvérek tulajdonába átment Nyugattal, és egy új szépirodalmi folyóiratot indít, melynek állítólagos szerkesztője Brody Sándor lesz. A szakítást a híradás Ady Endrének egy fővárosi napilapban megjelent nyilatkozatával indokolja, melynek következtében Ady Endre ellentétbe került eddigi híveivel. Ennek a szakadásnak igen érdekes és jellemző előzményei vannak, melyeket egészen ridegen és szárazon ismertetünk az alábbiakban, anélkül, hogy a bennük szereplő írók irodalmi értékére vonatkozó kritikánkat ez alkalommal nyilvánosságra hoznók.

A Nyugat iránya és működése mindenki előtt ismeretes. A folyóirat körül annak megindítása óta a magyar írók egy tekintélyes része csoportosult, akik közül teljesen elegendő Ady Endre, Móricz Zsigmond, Babits Mihály, Ignóus neveire utalni. Ezek az írók és főleg ezek csinálták meg a Nyugat nevével kapcsolatos irodalmi „forradalmat”, amelynek — ismét tekintve annak értékétől — mindenesetre megvolt az a sajnálatos eredménye, hogy a modernség jelszava alatt hangot adott a budapesti kávéházi zsenik kiskorú törekvéseinek.

A Nyugat az utóbbi esztendőkből az előbb említett írók alkotásai mellett derűre-borúra közölte az — Hatvany Lajos szavaival élve — „idő előtt felszabadított félelmesen ügyes jelzőmegválogatók, stíluszahárdörök, modor-szemfényvesztők, múnaiv versdadogók vagy Ady-utánzók korán érett, fanyar zsmnaliszta-polihisztorok s művészietlen téma-merészségekkel kérkedő s azokat formába önteni képtelen novellisták” vérszegény, sőt szemtelen alkotásait, s így lassankint teljesen leszállította a saját hitelét.

Ennek a politikának főleg a folyóirat egyik szerkesztője, Osvát Ernő volt az oka, aki a mindenáron való zsenivadászat lázában nem volt birtokában annak a kritikának, amely pedig egy felelős szerkesztő legelső tulajdonsága kell hogy legyen. Ezt a jelenséget s a nyomában bekövetkező

elerőtlenedést látva Hatvany Lajos, a lap kiadótulajdonosa, szakított a saját újságjával, és eladta azt a Révai-testvéreknek. A szakítás okát körülbelül az itt leírt körvonalak között egy Ady Endréhez intézett nyílt levélben a nyilvánosság elé is hozta.

Erre a levélre következett egy fővárosi napilap körinterjúja, amelynek kérdései főleg arra vonatkoztak, vajon joguk van-e a modern magyar íróknak működésük anyagi ellenértékét biztosítani a maguk számára, továbbá, vajon van-e értelme és célja a Nyugat zsenitenyészítő működésének. A válaszok között Ady Endre nyilatkozata volt a legnevezetesebb, amely cézári göggel ugyan, de a saját követőinek értékét helyesen jellemezve kijelentette, hogy nem vállal közösséget azokkal, akik utána indultak, és értéktelennek bélyegezte az utána következő fiatal titánok dadogását. Ez az a sérelem, amely fiatal niemand személyek seregét az új lapalapításra bírta, s amely fiatal lapnak remélhetőleg nem Bródy Sándor lesz a szerkesztője, még abban az esetben sem, ha a kiadásra alkalmas balek akad. (A cikk tárgyi vonatkozásaival kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy az az állítás, miszerint a Nyugat a körülötte kirobbant válság során a Révai-testvérek tulajdonába ment volna át, mint az a fentiekből is következik, nélkülöz minden alapot.)

Az Alkotmány fenti cikke jól jellemzi, hogy a konzervatív tábor milyen gyorsan ismerte fel a Nyugat-válságban a modern magyar irodalom ellen indítható támadás lehetőségét. Ugyanennyire jellemzőnek tarthatjuk azt is, hogy a konzervatív tábor legelső reakciója után mindössze egy nappal a Világban közreadott cikkével másodikként épp azon fiatal írók egyiké reflektált a Világ ankétjára, akiknek az érdekeit közvetlenül veszélyeztették a Nyugat körüli viták során elhangzott érvelések. A cikket az akkor még csupán huszonegy esztendőes Feleky Géza írta, aki bár a Pesti Napló munkatársi gárdájához tartozott, a Nyugatban 1909 óta publikált számos cikke alapján okkal érezhette úgy, hogy a Nyugat tekintetében a Világ ankétja az ő további szereplése elé is gátat kíván vetni. Az ankéthoz fűzött fejtegetéseit ennek ellenére higgadt hangvétel jellemzi. Feleky az ellentétek kiélezése helyett inkább közvetíteni próbált a Világ ankétján megszólalt idősebb írók s a fiatalabb írói generáció törekvései között. Feleky é szándéktól áthatott cikkét „Irodalompolitika — A Nyugat és a fiatalok —” címmel a Világ jan. 4-i száma (6. l.) közölte. A cikk szövegét az alábbiakban adjuk:

A Nyugat köré csoportosult íróársaság különböző törekvésű és különböző eredetiségű tagjait a támadás lendülete egységbe forrasztotta. Az egység felbomlott, amikor megjöttek az első sikerek, és a támadóknak már védeni valójuk is akadt. Ma talán csak egy pontra nézve ért egyet a Nyugat régi gárdájának többsége, és a Világ ankétja részben éppen erre a pontra nézve szólaltatta meg őket. A kérdés, egészen nyers és egészen őszinte fogalmazásban úgy hangzanék: azoké legyen-e vajon a Nyugat, akik ott voltak a kised születésénél, vagy pedig beinvitáljon-e továbbra is a folyóirat mindenkit, aki odavaló? Ady, Kabos, Hatvany mintha csak összebeszéltek volna, nem azt felelték, hogy a fiataloknak nincsen igazuk, hanem megállapították, egyikük apodiktikusan, a másik kettő érvekkel, hogy nekik, a beérkezetteknek, igazuk van.

Adyval nem szabad és nem lehet polemizálni. Tüneteményes erejű és tüneteményesen gazdag tehetségének csak egyetlen fogyatékosága van: a humor nem adatott meg neki, és ezért nem tudja elviselni, hogy nem csupa óriás jár-kei körülötte. Tehát vagy nagyobbaknak látja valóságos méreteiknél egyes íróársait, vagy pedig felülről egészen kicsinyekké lapítja azokat, akik

közül némelyik talán csak hozzá viszonyítottan nem nagy. Hatvanyval és Kabossal azonban lehet vitatkozni, mert ők csak azt bizonyítják be, hogy szempontjaik teljesen igazolják állásfoglalásukat, de ők azonban nem igazolják szempontjaik csalhatatlanságát. Az irodalompolitika igazat ad nekik. Csak az a kérdés, hogy nem éppen az irodalompolitika ellen indult-e harcba annak idején a Nyugat?

Néhány nagy író a Nyugatban revelálódott, és ez adott létjogosultságot a Nyugatnak, és tette súlyossá szavát. Nagy írók fele energiája és fele munkaereje emésztődött fel, míg a dolgok idáig fejlődtek, és most a fáradt harcosok maguk akarják élvezni a nem éppen dús gyümölcsöket, mondaná ironikusan a mindent megértő, és nem találna kifogásolnivalót. De ha Ady, Móricz, Hatvany és a többiek nem tiltakoznak az ilyen feltevések ellen, akkor én próbálom megvédeni őket. Három év óta látom némelyiküket közelről, némelyiküket messzebről, és biztos meggyőződésem, hogy mind, egyenkint és összesen, jobbak, mint amilyeneknek most mutatják magukat. Kabos hiába ajánlja a létért való küzdelmet a fiataloknak: senki sem veheti le róla, hogy Ady, Biró és mások keserversébb küzdelmek árán érvényesülhettek volna csak, ha ő nem támogatja és portálja első kísérleteiket. Ady-ékkal sincsen másképp: csak teoretikusan szigorú tanár urak. Pillanatnyi elkedvetlenedések, jogos hangulatok mondatják velük, és nem ők mondják, hogy azok, akik utánuk jöttek, ne élvezzék az ő küzdelmeiknek eredményeit, ne foghassanak rögtön energiájuk és munkakedvük teljességével dolgukhoz, mert őket megakadályozta ebben szomorú és nagy sorsuk. Hatvany merészen felállítja azt a tételt, hogy mostanáig a harmincévesek a tehetségesek; és védő- és dacsözövségre szólítja fel a harmincéveseket, nem gondolva arra, hogy régen is szövöztek már harmincéves tehetségek, és hogy ilyen egykor harmincévesek szövözése tette szükségessé a Nyugatharcok eljövételét. Ellene szólnak azok a negyven- és ötvenévesek, akiknek puha volt az öklük, és nem tudtak érvényesülni a ma hatvan- és hetvenévesekkel szemben. Ady, Móricz, Babits lettek most egyszerre, hatvan év óta nem volt ilyen termés, nincsen nekik hódolóbb tisztelőjük nálam, de éppen hódoló tisztelem hiteti el velem, hogy nem akarják monopolizálni a közönségnek azt az érdeklődését, amelyet ők ébresztettek fel, és amely nem lenne ma nélkülük. Hatvany irodalompolitikát akar szervezni érdekeik megvédésére, de saját érdekeinek védelmére csinál irodalompolitikát a Kisfaludy Társaság is. A hivatalos Nyugat törekvése is irodalompolitika, ha más is, mint a most ajánlott: szóhoz akar juttatni mindenkit, aki hivatott, vagy aki reményeket hoz.

A fiatalok, a még nem készek, sűrűn rajozzák körül ma a Nyugatot, rontják a Nyugat hitelét, és látszólag, bár csak látszólag, rontják a Nyugat-alapítók hitelét is: de maguk erősödnek általa, és ambíciózusabban nőnek a nagyok árnyékában. Talán egészségesebb volna és a Nyugat-alapítóknak mindenestre kellemesebb, ha a fiatalok, a meg nem értek, mint Kabos óhajtaná, saját csúrrjúkbe hordanák termésüket, maguk építenék tribün maguknak. A fiatalok többet, szabadabban dolgozhatnának, fiatalabbak lehetnének, elkövethetnék azokat a csacsiságokat, amelyekből okulni lehet. Csakhogy, ha nem is a sokat említett harminc-negyven esztendőre, de legalább egy évtizednyi időre a Nyugaté a terrénnum, minden értelemben, a most feltűnő új írók nem állandósítják a forradalmat, hanem csupán polifonabbá teszik, egy új egyéniség új hangsúlyával gazdagítják azt az irodalmat, amelyet a Nyugat győzelemhez juttatott. Ma minden újszerű csak a Nyugat lerakodóhelye volna, és volt is, nem új pártállás, márpedig csak az új pártállás új lelkesedései és nem a kielégítetlen ambíciók, a Nyugatban való tökéletlen érvényesülések hatnak nevelően a fiatal írókra.

A fiatal írók kissé kompromittálják a beérkezetteket, a beérkezettek kissé félszeggé teszik a fiatalok helyzetét a Nyugaton: nem lehet rossz néven venni, hogy ezeknek fájnak bizonyos mellőzések, amazok pedig fáj-laljak jogos érzékenységük kínéletlen érintéseit. Kölcsönös jóakarát azonban többet segíthet az ügyön, mint az ellentétek kiélesítése. Elismerem, hogy a fiatalok tapintatlanok voltak néha és pretenciózusok, lehet, hogy nem pirul-tak el eléggé, amikor Ady Endre mellé tévedt egy költeményük vagy Móricz mellé a regényük, de Adynak és Móricznak igazán van miből megbö-csátaniok.

Feleky Géza

Feleky e mértéktartó s észrevehetően a Nyugat belső ellentéteit is egyengetni igyekvő cikke a Világ ankétját kísérő sajtóvisszhangnak jó ideig az egyetlen tárgyilagosságra törekvő megnyilatkozása volt. A cikket követő napokban ugyanis sorra jelentek meg az olyan írások, amelyeket a Nyugattal s íróival szembeni leplezetlen ellenséges szándék diktált. Feleky cikke után elsőnek ismét az Alkotmány szólalt meg, amely jan. 6-i számá-ban (6. l.) két párbajesetet ismertetve név nélkül az alábbi, tárgyi szem-pontból egyébként ugyancsak téves közléseket tartalmazó megjegyzést fűzte Hatvany és Osvát párbajához:

A neveltség ö, a párbaj nem öl

Budapest, január 5.

Ha igaz az a régi axióma, hogy a neveltség ö, akkor a párbajellenes küz-delemben nevezetes szerep jut azoknak az okoknak, melyek folytat Magyar-országon az emberek párbajt vívni. Két afférről van szó. Az egyik abból az irodalmi összetűzésből fakadt, melyet néhány nap előtt lapunk hasábjain ismertettünk. Báró Hatvany-Deutsch Lajos hosszabb nyilatkozatban megtámadta Osvát Ernőt, a Nyugat felelős szerkesztőjét. Osvát röviden válaszolt Hatvany vádjaira, azoknak irodalmi részére nem reflektált, de egy személyes vonatkozását rágalmazásnak minősítette. Erre báró Hatvany Lajos nagy haraggal Berlinből Budapestre érkezett, és provokálta Osvát Ernőt. Nem mint irodalmi férfiú tette ezt, mert Hatvany, ha az irodalom büvész-mester-köpenyegében jelenik meg, modern, fölvilágosult, nyugati ember, aki a párbaj középkori intézményét megveti. De tette mint báró, mint „arisztokrata”, aki tartozik tisztelni az ősök hagyományait, s miután a középkorban büntető törvényszékek híján párbajjal intézték el a legkisebb sértéseket is, párbajozni akart ő is. Még szerencse, hogy küzdelemre nem került sor, s így báró Hatvany-Deutsch Lajos halványkék vére nem festette meg a színtelen magyar ugart. A segédek kibékítették a két bős ellenfelet, Magyarország nyugodt irodalmi fejlődése tehát továbbra is biztosítva van.

Az Alkotmányon túl elsősorban A Hét és a Borsszem Jankó adott nyilvánosságot a Nyugat-ügy kapcsán konzervatív részről megszülető kom-mentároknak. A két lap közül A Hét jan. 7-i számában két cikkben is reflektált a Világ ankétjára. Az egyik cikk cím és aláírás nélkül a lap Toll és Tör c. rovatában (6. l.) kapott helyet, s mindenekelőtt Hatvany Lajos ellen irányult, rajta kívül azonban éles gúnnal illette Osvát Ernő és Fenyő Miksa személyét is. A szóban forgó cikket az alábbiakban közöljük:

Hatvany Lajos hét [!] évvel ezelőtt életet adott a Nyugatnak, s apasága hetedik esztendejében azt látja, hogy kár volt a csemetét meg nem fojtani, még mielőtt szegényt hozott a szülők tisztas nevére. Így beszél, így gon-

dolgozik Hatvany Lajos abban a hosszú levélben, melyet karácsony estéjén írt Ady Endre címére. Kissé különös, hogy Hatvany Lajos Ady Endre kebelére borulva sirja el élete legnagyobb bánatát, mert hiszen köztudomású, hogy Ady Endre két év előtt a „Duk-Duk” affér című cikkében nem mutatkozott annak a megértő és türelmes kebelnek, amelyet puhára áztathatnának Hatvany Lajos könnyei. De hát senkitől s így Hatvany Lajostól se követelheti az emberiség, hogy egyszerre lássa be minden tévedését. Egyelőre elég szép tőle, hogy nyíltan bevallja, hogy félreösmerte Osvát Ernő és Fenyő Miksa irodalmi képességeit. Osvát Ernőt az impotens írók mintaképének mondja, Fenyő Miksáról pedig csak annyi a megjegyezni valója, hogy nem közönséges dilettáns. És Hatvany Lajosnak hét esztendőre volt szüksége, hogy kritikai látóképeségével ezt felösmerje! Mi már évek előtt tudtuk ezt, pedig nem állottunk oly közel ezekhez az írókhoz, mint Hatvany Lajos. Azt kell tehát hinnünk, hogy nemcsak a magos, de a nagyon kicsi tornyok is jobban láthatók messziről. Ezt nemcsak a két író-szerkesztővel, de a Nyugattal is fényesen bebizonyítja Hatvany Lajos. Mert Hatvanyynak nemcsak a két jóbaráttól, hanem a Nyugattól is el kellett előbb távolodni, hogy tisztán lássa azt a kárt, melyet a lap a magyar irodalomnak és magyar jóízűségnek okoz. Másfél évvel kellett megnagyobbítani a distanciát, hogy Hatvany felösmerje a Nyugat hibáit és bűneit. Másfél évig kellett remetéskednie Berlinben, hogy kultúrmissziójába vetett hitét kikezdje a saját lelkiismerete. Gondolkodási időnek ez elég hosszú, de mi meg tudjuk érteni, ha az emberek soká készülődnek ahhoz, hogy lebecsméreljék múltjuknak egy olyan fejezetét, amelyre a legbüszkébbek voltak valamikor. Hatvanyban becsüljük a kíméletlenséget, mellyel saját múltját és legsajátabb alkotását kritizálja, de ugyanakkor őszintén irigyeljük a siker miatt, melyet fellépése máris hozott neki. Mert az események csak ritkán igazolnak valakit oly hamar, mint amily hamar Osvát Ernő igazolta Hatvany Lajost. Osvát egy harmincsoros nyilatkozattal felel Hatvanyynak, s ez a harminc sor megdőböntő bizonyítványa annak a sokoldalú impotenciának, melyet Hatvany Lajos részabáditott valamikor az irodalomra. Fenyő Miksa okosabb, és hallgat. Miután Alfréd Kerr még sohasem nyilatkozott Hatvany Lajos ellen, a Kerr-imitátornak semmi sem áll rendelkezésére, amit mintául használhatna fel nyilatkozatához. Inkább hallgat tehát, és türelemmel vár egy Hatvany-Kerr afférra.

Míg a fenti írás Hatvany Lajost, A Hét említett másik cikke Ady Endrét helyezte gúnyolódásai középpontjába. A Saison rovatban (12. l.) megjelent cikket Maître Jacques álnéven Bródy Miksa írta. Szövege a következő:

Levél egy másik költő barátomhoz

— jan. 4.

Kedves barátom, Zsiga,

amióta a magyar olvasóközönség szívébe zárta a mi művészetünket, illik, hogy egymásnak nyílt levélben panaszoljuk el a keserűségeket. Had vérezen a magyar olvasóközönség veséje; tudja meg, hogy mi él bennünk, mi fáj nekünk, mik a mi örömeink, mik a mi bánataink, milyen a mi szegény nyomorúságos életünk napkeltétől napnyugtáig, napnyugtától napkeltéig és viszont.

Egyre többen jönnek az igaz magyarok Kelet csalános ugarából a Dél és Nyugat pálmái közé, sáros csizmájukat végigtörölik a kultúra gyengéd szőnyegein, és hallatják érdes és részeg hangjukat — új hangok ezek, új magyar hangok, kisbetűs hangok, nagybetűs hangok, színesek, színtelenek . . . csupa tehetség, csupa nagy és igaz magyarok és viszont . . .

De!

Én jöttem tíz év előtt. Új magyar voltam. Te is jöttél. Új és nagy magyar voltál. Ketten voltunk igaz, új magyarok. Te felfedeztél engem; én felfedeztelek téged és viszont. Előttem volt a nagy magyar semmi. Utánam jöttél te és aztán egy nagy magyar semmi. Az igazi részeket mi voltunk. Le sieur Villon óta nem voltak olyan részek, mint mi vagyunk. Verlaine is részeg volt, de mi bablevest is ettünk hozzá, magyarzamatú, fokhagymás bablevest. Te és én. Én és te!

Na már most! Leibniz kiszámította, hogy üstökös csillag csak egyszer van minden esztendőben. Ki volt Leibniz? Egy új magyar volt, és ivott pálinkát, és kiszámította, hogy utánam negyven évig nem jön üstökös csillag.

Tíz év előtt túntem fel; van tehát még harminc évem hátra, hogy egyedül bolyongjak a magyar ugaron. Az ellen nincs semmi kifogásom, ha te is bolyongsz, mert hiszen egyivásúak vagyunk. Egy serlegből ittuk a vért és a vérbajt. De mint már Cartesius mondta, aki szintén új magyar volt, és Petőfit lenézte, negyven évig csak egy ember születik a zseni méhéből. Cirklivel mérte ki pontosan és a logika determinált alapgondolataival.

Hogy jön tehát ahhoz egy harmadik ember, hogy új csillagokat fedezzen fel, akik bár Kelet csalános ugaraiból egészséges gerjedelmeket és a többi! . . .

Nekem ez fáj! Neked is?

Azt kérdem magamban, mi köze mindehhez az új magyar olvasóközönségnek? Erre azonban nem felelek. Erre felelj te! Mert remélem, hogy levelemre habozás nélkül, illetve fogsz felelni levél alakjában.

Ezúttal még csak néhány szavam van a közönséghez!

Tegnap például elrontottam a gyomromat. Mit szólsz ehhez, kedves barátom? Légy szíves nyílt leveledben erre is kiterjeszkedni. Írd meg, hogy mennyire lehetetlen és égbekiáltó helyzet az, hogy mialatt a legnagyobb magyar szódabikarbónával enyhíti gyomrának sósavas tüzet, jönnek új magyarok, és jobb verseket mernek írni, mint én. Hiszen ez teljesen ellenkezik a híres La Fontaine nevű részeg magyar tudományos felfogásával, amely szerint negyven éven innen nem születik új talentum.

Átkozott legyen az az anya, mely mégis odaadja magát annak az erkölcstelen és minden józansággal ellenkező, tisztességtelen versennyel határos szokásnak, hogy méhében hordja és megszüli azt az üstökös, melynek voltaképpen negyven éven belül nem szabadna megszületni.

De hát ilyenek az anyák! Szülnek, magzatokat hoznak a világra, akiket aztán felfedeznek, és írnak szép verseket. Ezek az oktalan anyák nem tudják, hogy már Gall[i]enus, a részeg új magyar, hatkötetes műben tiltakozott ez ellen az abuzus ellen.

Kedves barátom! Neked több befolyásod van a mi szép közönségünkre. Kiváló dialektikáddal megmagyarázhatnád nekik, hogy tartózkodjanak minden paráználkodástól, maradjanak hajadonok, ne fogyaszsanak olyan ételeket és italokat, amelyek vérüket lázas gerjedelmekre satöbbi. A magyar anyák ne hozzanak több gyermeket a világra, nehogy a híres elv és tudományos felfogás a negyven esztendőről mégis valahogy csorbát szenvedjen.

A napokban rossz rostélyost ettem a vendéglőben.

Kedves barátom, írd ezt meg nyílt levélben, hogy a közönség tudomást nyerjen költője viszontagságairól. Írd meg ennek kapcsán azt is, hogy azokat a gyermekeket, akikben erő és tehetség mutatkozik, dobják le a Taigetos hegyéről.

Mert csak Én vagyok és te . . .

Mert csak Te vagyok és én . . .

Előttem úr, mögöttem úr!

Az anyákat meg kellene fojtani, mielőtt anyákká válhatnak. Sőt már a nagyanyákat meg kellene fojtani, nehogy új tehetségek jöjjenek negyven éven belül.

Majd negyven év múlva lehet csevegni.

És ird meg nyílt levélben, hogy mostanában gőzfürdőben masszírozatom magam.

Maitre Jacques

A Hét ez utóbbi s előbb közölt cikkének megjelenésével egy időben, ugyancsak jan. 7-én reagált először a Világ ankétjára a Borsszem Jankó is. Lipcsey Ádám élclapja csatlakozva A Hét által megütött hangnemhez, A Héten is túltéve, nem kevesebb, mint három írásban érintette a Világ ankétját. A jan. 7-i számnak az ankéthoz kapcsolódó első írása az a Hatvany árulatasáról szóló „ballada” volt, amelyről Karinthy szerzeményeként fentebb idézett levelében Kosztolányi tett említést. A „balladát” a Borsszem Jankó a szerző megjelölése nélkül közölte, miként az ankét nyomán született másik két írást is. A szóban forgó, a Borsszem Jankó jan. 7-i számának 4., 6. és 10. lapján megjelent írásokat alább lapbeli megjelenésük sorrendjében adjuk:

I.

Ballada
az Hatvany Lajos árulatasáról
(1912)

Modernek, modernek, haj' szegény modernok,
Be megsötétedett ti fényes napotok.

Konzerv' már Hatvany, sok vitéz hadnagy
Átkozva síratják konzervatívságát,
Verje meg az isten álhatatlanságát!

Kemény Babits Mihály, serény Füst Milánnal
Ama Feleky Géza, híres Pitiánnal.

Esküsznek Newyorkban egymásnak versére,
Erős esküvéssel Hatvany-vesére.

S nyárnak hévségében, ősz sűrű ködében
Vesézik Hatvanyt nagy kegyetlen télben.

Főpoéta kétszáz krónig mellbevágja —
Népkonyhába küldi őtet vacsorára.

Hős Peterdi véle és a pesti mozik
Száz Zoltán éjjel is gyakran vitatkozik.

Móricz Zsiga pedig paraszti ruhába
Egy pár nyugatossal csak betör házába:

„Hej Hatvany Lajos, a nagy esztetizálásból
Kelj föl immár: érted eljöttünk Newyorkból.”

„Vérünk árulója: ki a szimbolista?!
Szomory Dezső-e, vagy T. István Pista?!”

Esztetizálhat már! mert úgy mellbevágják,
El is viszik mán neki össz-dohányát.

Ady-szék bírái ott egybegyülenek,
Van mit hallani a pécécek fülének.

„Írjátok modernnek — rosszakat meg jókat
Vérveres plajbásszal a nagy intervjúkat:

„Halhatatlanságba ne jöhessen ő be,
Írjon eztán cikket Magyar Figyelőbe.”

„Botoljon a kőbe, akadjon az ágba,
Írjon eztán verset az Ország—Világba.”

„Ne tudja lenyelni soroksári zsemlét,
Lássa el humorral Budapesti Szemlét!”

„Mossa el emlékét Duna, Tisza, Rába,
Írjon cikket a tavaly megszűnt Aurorába.”

Nagy fekete cikkek környül szálldosának
S ott környül kerengvén ekként károgának:

„Kár, kár, kár, kár vala Hatvany Lajosnak,
Nagy esztétikusnak, lenni árulónak.

De nem kár revüjét, vérét eladónak
Veséjét kivájni Fekete Miklósnak.”

Ezt szörzék Newyorkban, ezerhétszáztizben,
A szegény modernnek bent vannak a vízben.

2.

Játsszunk irodalmat!

— Egy nyugati gyermekszobából —

Lajoska. — Játsszunk most irodalmat! Az egy szép, szép, szép dolog,
mert ahogy multkor, amikor... (Belebonyolódik a saját mondatába, és
hasra esik. Bög.)

Ignotuska. — Te máris úgy sírsz, mint egy kiadó! Legyél hát te a
kiadó, úgyis kiadsz mindent. Én majd főszerkesztek. (Leül, és nem csinál
semmit.)

Ernöke. — Én szerkeszteni akarok! Adi azt a lapot!

Endrécseke. — Adi? Ez vagyok én. (Beleül a lapba. A lap elkezd
füstölni.)

Ernöcske. — Ezt a füstöt én beszerkesztem. És beszerkesztem a többi
füstöt is, amelyik bolondra száll. Gyere ide Lajcsi!

Lajoska. — Nem kell a füst! Csípi az én kulturált nyugati szememet.
(Megint bög és kiad.)

Ernöke. (Nyakon veri) Ne avatkozz az én dolgomba! Neked nem
szabad szerkeszteni, máskülönben nem játszom!

Ignotuska. — Ne veszekedjete, gyerekek! Majd én kibékitlek. (Nem
csinál semmit, de azt legalább illedelmesen csinálja.)

Ernöke. — Kérem, én még nem játszottam! Én is kisfiú vagyok,
játszani akarok, csingilingi! (Megrúgja Lajoskát.)

Lajoska (bögve) — Én így nem játszom. Ez nem gílt! Én ki akarok
menni! Én ki akarok menni!

Ernöke. — Mehetsz isten hírvél; hiszen senki sem tartóztat, hát
mért bögsz?

Lajoska. — Éppen azért!

Irodalompolitika

— Füst Milán verses levele Té Cé Jenő Józsihoz —

(Mester, ki öles lábakkal kuporogsz fent háztetőkön,)
 Mint hajnali álmokkal játszó méla parasztok,
 Nem mindennapos (pórlkek), képzeletim szüleményi csupán,
 Mester, mit szólsz, mit, (mit), mit.
 Értem ezen kérdés alatt báró Mecénás Lajos levelét, —
 ??? melynek vihara szívem rekeszébe bemarjult.
 — — — !!! — — ...; Mert... — — Én!!! — — Hát!
 Nem Marconi-féle bús telegramm-jel ez.
 Hanem lelkemnek lilán lebegő lucskos lendülete.
 !!! Apám! Mester, kit sóhajtok reszkető inakkal,
 Mikor fene fantáziám szilaj paripája horkan
 S én éjféλι órán ifjonti kezekkel fékezem azt, —
 — — — Nem érzed-é, hogy itt bizonyos veszedelem van,
 Mely dacára minden szorgalmunknak,
 Nyugát szabad prairie-jein dübörögve rohan le.
 Oh mester, nyújtsd ki balkezed,
 Hadd szoritom meg résztvevően...
 ; ; ; : Most pedig (menjünk) s nyújtsunk át
 Egy hatkötetes sírverset Osváth [!] Ernőnek.

A Borsszem Jankó, illetve A Hét ismertetett reagálásai után egy nappal jan. 8-i számának egyik cikkével Nádas Sándor népszerű bulvárlapja, a Pesti Futár folytatta a Világ ankétjához kapcsolódó íráskorát. Nádas lapjának Lázár Miklós által írt cikke részben az A Hét Toll és Tör-beli cikkével rokon. Ehhez kapcsolja Hatvanyval szemben elfoglalt álláspontja, de míg amannak sorai Hatvany mellett egyformán irányulnak Osvát és Fenyő Miksa ellen, a Pesti Futár cikke az ankéton vitatott kérdések tekintetében védelmébe veszi a Nyugát szerkesztőit. A Pesti Futár cikkének szövege a következő:

Ő és a Nyugat

Báró Hatvany Lajos a Világ vasárnapi számában hírül adta barátainak, ismerőseinek és hozzátartozóinak, hogy elhagyja e várost, elhagyja a Nyugatot, elhagyja az irodalmat, és visszavonul Berlinbe íróasztalához. Kár ezért a lelkes, sovány fiatalemberért! Hét-nyolc éve tűnt fel Budapesten. Alázatosan, valami perverz szenvedéllyel bukott az irodalomra. Mint a Katzburg-fíú, ő sem akarta folytatni uraatyja tiszteletreméltó mesterségét. Bölcsésznek iratkozott be az egyetemre, aztán Berlinbe ment. Amikor visszatért, a Volga és a Loire között nem volt titkaszáma Európának. Hauptmann Gerhard nélküle ki nem ment az utcára, Kerr Alfréd pedig vele üzent dr. Fenyő Miksának. Ő fogta le Otto Julius Bierbaum szemét. Cassirernek, a híres könyvkiadónak szívesen látott vendége volt, sőt egyszer Maximilian Hardent egy színház előtt gyufával kínálta meg. Külsőleg is megváltozott Ludwig. Előnyére. A legnagyobb magyar írók nem maradtak adósai egy-egy hasonlattal. Akiknek utóbb modell állott, hol egy karvalyhoz, hol egy ifjú rómaihoz hasonlították jellegzetes arcélét. Mi, anélkül, hogy kivételes tehetségű kollégáinkkal disputába bocsátkoznánk, báró Hatvany Lajost legszívesebben egy igen kitűnő kolportőrnek képzeljük el, erre öröklött ösztönök is predesztinálják, egy pompás utazónak, aki

irodalommal, könyvekkel és írakkal házal. Ezért sajnáljuk, hogy Hatvany visszatért Berlinbe az íróasztalához. Talán még meggondolja? Ma e metierben dolgozni nem szégyen, akárhány báró, aktív és passzív országgyűlési képviselő, volt katonatiszt dolgozik könyvekkel.

Írónak a nemes báró nem üti meg a mértéket. Nem haragszunk azokra a tehetségtelen írókra, akik a mesterségből élnek. De Hatvany Lajos passzióból tehetségtelen. A pózait szubabonálta, az affektációja másodkézből való. Az ítélete előítélet. Irodalmi vitái éretlen csínyek, mint amikor éjjel a diákok végighúznak botjaikkal a redőnyökön és elfutnak. A rajongása is kellemetlen, szinte kompromittáló. Gyulai Pál már aggastyán volt, mégis félt tőle. Reszketek, hátha valamely kedves írómat, aki vele valamely üzleti összeköttetésben állott, véletlen baleset éri, ez a vakmerő mágnás képes könyvet írni róla. Ich und Goethe. Ady Endrét sikerült lejáratnia, már Móricz Zsigmondot is kikezdte. Ez a schönggeist alapján mégis a brilliáns Deutschok közül való, promt üzletember, de nincs érzéke az irodalmi tisztesség iránt. Ezt nem lehet könyvből megtanulni. Bum! Bum! Kiss József kismiska Ady Endréhez! Bum! Bum! Mikszáthnál tíz collal nagyobb író Móricz! Bum! Bum! — Így csak árpacukorra kapni vevőket, irodalomra soha. Amilyen okos fiú, a kiábrándulásait és csalódásait hamar kiheveri. Hiszen van benne stílus. A fiatal Dirsztay báró a nők, a fiatal Rotschild báró a bolhák, a fiatal Herzog báró a sport, a fiatal Bamberger báró a lovak, ő, a fiatal Hatvany báró, az írók barátja akart lenni. És az is marad.

A Nyugat című revüt tudvalevőleg Osvát Ernő alapította. Ez az izlésében, meggyőződésében megingathatatlan szerkesztő a modern magyar irodalom fanatikusa. Osvát szent ember, akinek elfehéredik az ajka a gyönyörűségtől, ha egy jó sort, egy emberi mondatot olvas. A Nyugat már a harmadik kísérlete volt. Először a Magyar Géniusszal próbálkozott, aztán a Figyelőt szerkesztette. Közben megöszült, és egész életét az irodalomra szórta, amíg végre a Nyugat kezdett megragadni. De pénz kellett. Így jött Hatvany Lajos a modern irodalomba. Egy ideig tisztességtudóan viselkedett. Boldog volt, ha Ignotus észrevette, ha Krúdy Gyula visszaköszönt neki, és ha Szomory Dezső rámosolygott, akkor éjjel angyalokkal álmodott. A nemesen egyszerű bölcs és becsületes Osvát Ernőnek néhány irodalomtörténeti sikere volt. Ő forszírozta Cholnoky Viktort, ő fedezte fel Jób Dánielt, Szini Gyulát, Kéri Pált, Kemény Simont, Gellért Oszkárt, Szép Ernőt, később ő ásta ki Móricz Zsigmondot, akit egy magyar újság sem akart kiadni, Babits Mihályt, Tóth Árpádot, Feleky Gézát. Az ő magenetikus hatása váltotta ki drága ajándéku Krúdy Gyula reneszánszát.

E fanatikus, lázasan kereső szerkesztő természetesen sokszor tévedett. Egész sereg jelentéktelen, minden talentum nélkül való, dadogó, hebegő, süket és néma író terheli a lelkiismeretét. De ez nem fontos. Az írástudatlanok, a nachempfindlerok maguktól hullanak el, és ami megmarad, ami értékes, az végül tisztán neki köszönhető.

Az Osvát és Fenyő Miksa érdeme. Legnagyobb tévedésük mégis báró Hatvany volt. Ludwig von Hatvany pénzt adott a vállalathoz, és e révén irodalompolitikai képviselőnek választotta magát. Ami Farkas Pál a politikában, az volt e rettenhetetlen fiatal milliomas az irodalomban. Kezdett a Nyugat szerkesztésébe avatkozni. Protezsált és intrikált. A finom és ártatlan Ignotust egyszerűen terrorizálta, Fenyő Miksát, aki nagyon kiváló és jóhiszemű ember, elkedvetlenítette, mesterséges palotaforradalmat inszenált, de Osvát Ernőt megtört minden konok próbálkozása. A Nyugat egyik napról a másikra egy kitűnő üzletember, Magyar Mór kezébe került, aki ugyanolyan értelmes, olvasott, világlátott úr, mint a báró, de nincsenek irodalmi ambíciói. Ezért rendelte meg Hatvany a Világban Ady körkép-

dését. Ezért válaszolt rá. Ezért utazott vissza Berlinbe az íróasztalához. És most mit fog csinálni? Csak egyet tehet: Ady Endréről részvénytársaságot alapít. A koncessziót Ady harminc évre maga adta meg, kijelentvén, hogy harminc esztendőn belül a Természet, istentől támogatva sem szülhet világra nagyobb poétát. Ahogy Adyt ismerjük, ő bizonyára nem fog ráfizetni erre az üzletre.

Lázár Miklós

Lázár Miklós cikkét követően jan. 14-i számában (31—32. l.) az A Hét foglalkozott ismét a Világ ankétjával. A lap újabb s az előzőeknél jóval terjedelmesebb cikke azonban csak kisebb részében érintette a Világ ankétját, nagyobb hányadában a Nyugatot tette mérlegre. Feltűnő, hogy a Nyugat irányát, az abban testet öltő tényleges irodalompolitikát s a folyóirat eredményeit számba véve A Hét cikke ítéletében milyen közel kerül a Nyugattal szemben a „kevesebb irodalom, több élet” programját szegző Hatvany Lajoshoz. A Hét cikkét az alábbiakban közöljük:

Irodalompolitika

— A Világ szerkesztőjének papirkosarából —

Kedves Szerkesztő úr, engedje meg, hogy valaki — mindegy, hogy ki, akárki, véletlenül én: együgyű polgár — meghívó nélkül és anélkül hogy az álláspontjának híveket akarna toborozni, részt vehessen a Világ irodalompolitikai ankétján. A személyazonosságom? ... Itt van egy csomó előfizetési felhívás; ezt még tegnap kaptam Kultsártól Bécsből, ezt Pompéry küldte, ezt Vahot, ez a Hölgyfutaré, a Honderúé, itt a régi Kakas Mártoné, a Vasárnapi Lapoké, a Nemzeté, emitt a Religióé, a Hentesek Lapjáé, a Nyugaté, ez a Jogtudományi Közönyé, az Ifjúmunkásé; nahát: a lánglelkű honleány, a honom szebblelkű asszonyai, a mívelt magyar közönséghez, a nyájas olvasó, a főtisztelendő testvér, az elvtárs, az igen tisztelt kartárs úr, a modern olvasó — ez mind én vagyok. Úgy van: az egyéniségem kissé imaginárius; én vagyok az olvasó. Vidéky Apollónia, Kovács János és kereszttesi Kóhn Dávid. Alálassan instállom, szabad-e beleszólni az író urak dolgába — és disszertálni ekképp:

*

Irodalompolitika. Abban az istenítéletté sötétült polémiában, ami a Világ irodalompolitikai ankétjának a kereszttüzebe került, egy motívum se volt abból, amit irodalompolitikának hívnak. Az irodalompolitika: kultúrpolitika... den Sinn für Vollkommenheit, Verfeinerung und Raffinement zu wecken, oder wieder zu erwecken suchen. Ami Hatvany Lajost és Osvát Ernőt szembeállította, az egész duellum: az — kérem — lappolitika volt; adminisztratív probléma. A Nyugat két álláspontja összemérkőzött... Kell-e, lehet-e, szabad-e, illik-e egy napilapnak az egész magyar literatúrát egy folyóiraatra lokalizálni s egy folyóirat sommás pörét irodalmi monstre-pörré dagasztani? Kérdem: Füst Milán-e a magyar irodalom és Peterdi István és Bán Ferenc és Boross László, és a magyar irodalompolitika problémái izoláltak-e attól az egész irodalomtól, amely azon a folyóiraton kívül áll? Valóban a Nyugat lett az egyenlítője a magyar literatúra glóbusának, és Kiss, Kóbor, Herczeg, Gárdonyi, Bródy, Molnár, Cholnoky csak szélességi és hosszúsági fokok a Józsi Jenő és Várady Istvánok délkörei közt? Itt örült zűrzavar van, világfelfogások tabula rasaja készül, és forrongás és kialakulatlanság dül mindenütt... és akkor jön Ön, és mint a jelen Carlyle-ja, aki azt, ami most, ma, a szeme láttára történik,

az irodalomtörténet gukkerén nézi, és túl minden kételkedésen, viaskodáson és tépelődésen, kijelenti: ez irodalom — az nem az. Tyúk-om-bukom jaj be szép, farkas-barkas jaj be rút. És most beszéljünk másról!

Rosszul megy nekünk...

Az emberek egyre-másra cserélik a pártjukat, a lapjukat, a lábzsurnáljukat; az emberek érzik, hogy a mindennapi útjuk beletorkollik a világtörténelem árjaiba, és riadtan és nyugtalanul horkannak hátra, mint a barmok az égiháború előtt. Jelszavak és ideálok keringenek, újak és olyanok, amelyekkel nem a sajtó villamoskemencéje fűtötte a közéletet... Csoportok alakulnak, érdekeltségek szövődnek, amelyek közé az egyes ember is bekelelődik; szinte máról-holnapra új viszonylatok támadnak, amelyek közt mindenki megtalálja a maga hadállását; a bankár szemben áll a birtokossal, a proletár a gyárossal, a zsidó a katolikussal, és lassankint mindenki úgy jár, mint Fabrice, a Stendhal hőse: észre se veszi, és a világtörténelem legnagyobb eseményének a skijába került. A *proklamáltnan* modern irodalom lapjában azonban, amelyek tulajdonképp hadi tudósító gyanánt kellene szolgálni, mindennek nyoma sincs. Én — te — ő — modern olvasók — érezzük, hogy a népszövetség gyűrűje már a torkunkat fojtogatja; hogy az iskolai kongregáció az ellenségemmé uszítja a fiamat; hogy a pótadóm elviselhetetlen, a vackom megfizethetetlen, só a kenyerem, epe a borom, és az egész életem cudarabb, mint egy kutyaé... és akkor ideadják nekem Füst Milán mérföldes sorait az afrikai zebráról, a nagy fejedelemről és Karinthy Frigyesről. És hozzák a többieket... jönnek mind, a gémlábú sasok, csodamének, húszéves titánok és negyvenéves nyeglék — az egész, önmagában határolt líra, két milliméterre ásott lélektavak, az Ady Endre és a német decadence képével a szó-iszapos tükrükben. Ez: irodalompolitika... És a regény... húsz év óta nem írtak jó regényt Magyarországon — húsz év: közben agrárzundulás volt az Alföldön, és egy történelmi osztály udvarán megperdült a dob... és nagy dolgok estek itt is, ott is, itt egy világraszóló vasúti sztrájk, ott egy mondaine kultúrharc... és Jancsics-rét, szocializmus, Áchim András, Lipótváros, zab-ring, festők, képek, sok, szép, Prohászka Ottokár és Krausz Simi, lakbérzsora, feminizmus és Wekerle Sándor, minden, minden, minden. És — a toborzók után — vártam a regényt, amibe mindez áttranzponálódik, a Balzacot, a magyart, a pestit, és jött a nagy romancier... és a regény: *Szerádtól—szombatig*. Annak a regénye, hogy hogy csábít el egy suhanc egy cselédleányt; és a *vie profonde* és a lelki mélységek képviselésében: viganó-riszálások, cselédszoba-titkok... csacsiságok. Ez: irodalompolitika... Kritikát is kaptam: ma Füst Milán írta meg Karinthyról, hogy ő a legnagyobb, holnap Karinthy revansot adott: csak ön után, uram. Molnár Ferenc barátságos vállveregetést kapott — „kétségtelen, hogy van benne valami kis alantas humor” — Herczeg Ferencet: őt sorban intézte el — Várady István. Ez: irodalompolitika.

*

Ejh, nem programirodalomról van szó. Nem Csizmadia Sándorra gondolok és Farkas Antalra — megjegyzem: Csizmadia Sándor mérföldekkel jár közelebb a költőideálhoz, mint a szóöldök — csak egy kis kapcsolatra, kontaktusra, akármilyenre, a közt, amit olvasok és a saját külső és belső világom közt. Mi kis ország vagyunk — és polgárságnak, osztálynak: gyenge — mi nem engedhetjük meg magunknak azt a fényűzést, hogy író, sajtó és publikum külön guszttussal, külön igényekkel, külön nívóval és külön mondanivalóval izoláltan, széjjelkalapáltan, ellenségesen éljenek.

Valamikor abban merült ki a magyar irodalompolitika: „fiaim, csak énekeljetek” — mindegy, hogy mit, hogy hogy, miért és milyen instrumentum mellett. De akkor az író — no, írjuk le — a nemzet csalóánya volt, az egyetemes publikumé, akit minden osztály akkreditált. Ma — az osztálytudatok kialakulásával — az író belehelyezkedett már az egyes osztályokba, a furcsa ember-, ízlés- és ideálkeveredés, ami hatvan év alatt végbement nálunk, oszlóban van. Itt, ezen a ponton kellett volna egy progresszív irodalompolitikának rést verni. A félelmetes ütemeken komplikált, megdrágult, megnehezedett élet millió és millió új hangot, árnyalatot, témát, problémát termelt ki, és a Nyugat irodalmában egy jajszót, egy sóhajt, egy sikoltást, egy felordítást nem hallottak meg: az emberek üzték tovább parfümös, virágos, preszióz játékaikat... és fogalmuk sem volt arról, hogy vulkánok tövén szednek virágokat. Én — olvasó — romok közt járok, és senki sincs, aki megmutatná a helyet, ami nekem az új idők közt kijelöltetett volna; látom, érzem, hogy minden lépéssel, amit a külső világom húsz év alatt előre tett, kijjebb lódtam magamból, hogy minden lépés a véremből, a velőmből, az idegeimből szedi az üzemi költséget... és a literatúrában, amit adtak, mindennek csak ott van nyoma, hogy egy pár jelző új ötvözetet kapott, más technika szerint keverik a szó-színeket. Engem becsaptak: azt mondták, Nyugat felé repülünk, új csúcsok és nagy tavak felett, Nyugat felé kormányozzák a gusztusomat, a gondolkodásomat, a pillantásomat. Ez: — a Nyugat ugyan kissé rugalmas fogalom, és mindenesetre revizóra szorul, végre is: Dehmel mellett ott van Hugo Salus — ez: irodalompolitika lett volna. Ehelyett azonban felültettek egy kis vicinálisra, és mindig ugyanazok közt a kis falvak közt mentünk, ugyanazokkal az emberekkel, akiknek a málháit — ürmérték szerint mérték. Szó sincs róla: a lokomotívvezető idealista volt és önzetlen, de Brutus is derék és becsületes férfiú volt. És idealista volt Robespierre is — az erényállamot akarta megteremteni, de belezuhant az ideálok és megcsinálhatóságok véres kontrasztjába, és rémuralmat csinált. Legendre hentessel és Simon cipésszel nem lehetett az institúciók bronzába önteni az erényállam vízióját. És az irodalompolitikáét sem. Ez a Nyugat mérlege: passzív. És a passzívát én fizetem,

az Ön híve:

Az olvasó.

A levél hitelül: *Lengyel Ernő*

A Héthez hasonlóan a Borsszem Jankó jan. 14-i száma is visszatért még egyszer — ha nem is konkrétan a Világ ankétjára, de az ankéttal, illetve a Nyugat ügyével összefüggő további eseményekre. A lap egyik gúnyversében (l. a szóban forgó szám 10. lapján) ekkor adott hírt Hatvanynak egy új folyóirat indítására vonatkozó tervéről. A gúnyvers szövege a következő:

Új revü

Megindul kétem egy revü
Eddig nem tom, milyen nevű.
Modern lesz, annyi bizonyos,
A Nyugat-tól is iszonyos.
Írhat beléje ifjú, gyermek,
Csak legyenek finom modernek,
Akik szelíden megbocsátják
A milljomosság szörnyű átkát.
Ne okvetetlenkedjenek,
Vagyis ne hatvankodjanak,

S ne is hálátlankodjanak.
 Kerek, friss lészen ez a szemle,
 Sőt ropogós is, mint a zsemle.
 Egy gazdag ifjú adja ki,
 (Ki, annyi szent, már valaki)
 S kinek szörnyű nagy áldozattal
 — Tökével s kamatos kamattal —
 A szerkesztésre sikerült
 Megnyerni (s oh, mibe került!)
 Egy ragyogót, egy nagynevűt,
 Ki majd csinálja a revüt,
 Egy fényeset, fölényeset,
 Írásra, másra kényeset,
 Egy szóval — eh, mondjuk ki most! —
 Egy bárót és milliomost.
 Ő szerkeszt s adja ki — hahó! —
 S kiadja még az olvasó.

Az A Hét, ill. a Borsszem Jankó utóbb közölt írásaival egy napon jelent meg a korabeli politikai baloldalnak a Nyugat körüli vitára való első reagálása. Az utóbbi Fényes Samu tollából az általa szerkesztett Úttörő c., marxista eszmeiségű, a Szociáldemokrata Párthoz közelálló hetilap jan. 14-i számában (13—14. l.) látott napvilágot. Fényes Samu cikkét, amely egyik jelzője volt a téma kapcsán a szociáldemokrácia körében kialakult véleményeknek, alább közöljük:

A Nyugat dolgához

Végigjártam a Nyugat háborújának a teljes lezajlását, és jónak látom, hogy egynehány szóval én is hozzájáruljak e mondvacsinált furcsa háborúhoz. A viláért se akarok beleavatkozni a csetepatéba, engem ez a dolog más szempontból érdekel.

Az bizonyos, hogy ezek az urak jól értenek az önreklámozás dolgához. Aki megnézi a Nyugat almanachját, az láthatja, hogy kölcsönösen panegirikumokat zengedeznek egymásnak. Megható és okos dolog. Megható, hogy annyi jót tudnak egymásról mondani, amennyit más nem tud felőlük, és okos dolog, mert a mi olvasóközönségünk mindig elhiszi azt, amit igen sokszor és állhatatosan emlegetnek előtte. Az a legújabb furcsa háború is rafinált módja volt az önreklámnak. Ez pedig igen okos dolog. Ezek az emberek — a Hatvany-párt éppúgy, mint az Osvát-párt — bizonyára magasabb árfolyamot érnek el, ha a jegyzés nem az igazi értékük, hanem annak az értéknek alapján történik, amelyre ők maguk becsülik magukat.

Ezt azért se kritizálom, mert semmi közöm hozzá. Csinálja meg mindenki a maga kis üzletkáját úgy, ahogy neki tetszik. Ők a magukéhoz bizonyára jobban értenek, mint én a magaméhoz. A Nyugat voltaképp az Ady értékesítésére szolgálatos részvénytársaság, ahol Adynak csak a törzs-részvények jutottak, az elsőbbségeket elszededette más. Ehhez is csak annyi a hozzászólásom, hogy Adyt nem kellett sem felfedezni, sem értékesíteni. Ady a legnagyobb eleven poétánk, de az volt mikor még a Nyugat az idők méhében szunnyadott. A részvénytársaságnak tehát nem annyira vagy sehogy se lehetett Ady érvényesítése a célja, hanem inkább az, hogy igen apró író mesteremberek és ágensek províziót szerezzenek mellette, ha ez a provízió esetleg nem is volt egyéb egy helikoni koszorúnál.

Ady van olyan értékes legény, hogy azt is irodalmi célnak tekintem, ha neki érvényesülési teret szereznek, de a Nyugat a nagy Adyt nem segí-

tette nőni, csak eltorzulni. A Nyugat Ady fogyatkozásait kultiválta, hogy e fogyatékok árnyékában meglássuk azokat az aprókat, kiken különben meg se akad a szemünk. Poétát nem szabad a rossz versei nyomán megítélni. Rosszat mindenki tud írni. A poeta mértékét az a nagy, az a legnagyobb szabja meg, amit alkotott, és ezt a nagyot nem csökkentti, és mellette sok fogyatékosat is csinált. Ady van olyan ember, hogy el lehet mondani felőle, hogy sok rosszat is megírt. De a Nyugatról nem lehet ugyanezt mondani. Az olyan rossz, hogy Adyból is csak a fogyatékokat gyűjtötte.

Úgy látom, a Világban nyilatkozók mintha a „fiatalok” ellen fordulnának, legalább az Osvát-pártiak ilyesmit sejtenek. Nem tudom, hogy mérik a fiatalságot. Ha anyakönyvi kivonattal mérik, úgy igazuk lehet. Hatványnak se szürkül még a tarkója, de a többiek mégis fiatalabbak lehetnek egynehány esztendővel, sőt lehet közöttük olyan fiatal is, akik [1] a gyámtörvény értelmében semmi más iparra nem szerezhetnek jogosítványt, csak az írásra. De én nem anyakönyvvvel mérem az író fiatalságát, hanem egyébbel. A jövőendővel. A jövőendő dolgában pedig higgyék el, a Nyugat gárdája — Ady kivételével — épp olyan vén, mint Rákosi Jenő, Kenedi Quintus, csakhogy ők a múltjukat csak ezután futják meg, de azért az, amit ők ezután megfutnak, épp olyan múlt, mint amit Herczeg Ferenc s társai megfutottak.

Vén ez a fiatal sereg.

A fiatalság a progresszió, a forradalom.

De a Nyugat nem csinál, s nem csinált soha forradalmat, legfeljebb Singer és Wolfner ellen.

Itt egy megvénhedt világ körülünk, korhadt minden oszlopa, redves minden sarokköve. Az üresfejűség, a nyegleség, a léhaság trónuson ül, és a kapaszkodók, a ma aprópénzesei hajbókfigurákat csapnak körülte, pókhálóval tisztálkodnak, és rozsdával kendőzik magokat. Ez üresfejűek hamis bálványok körül járnak a kergefejű kállai kettőst. Sbirreik pedig szerte járnak, s szíjat hasítanak mindenkiből, aki a nyájall együtt nem akar bégetni, s a Szamárhoz, Nietzsche nagy Szamarához nem akarja a himnuszt zengeni. És ez a megvénhedt világ telve megszentelt bűnökkel, mohlepte embertelenséggel, fiatalra festett fogatlan állkapcákkal.

És ott künn egy öntudatlanul áhítatos tömeg, mely várja a megváltó sóvárgást, de nem tud rá szert tenni, mert még nem tudja, hogy milyen sóvárgásra áhítozik. Szent ez a magamagát nem értő sóvárgás, mert szinte olthatatlan szomjúság a benső oka. Újat akar intézményekben, pózokban, színekben; új erkölcsi horizontokat, új művészi perspektívákat, új politikai pilléreket. Éhes nemcsak a vámdrágította kenyérre, hanem az ígére is, mely új világot nyit neki születendő hite számára.

Új hitet keres, de még nincs, amiben higgyen. De a lelke már előkészítve az új hit templomának, mert inog benne minden régi bálvány, és hitetlen benne a régi bálvány minden régi papja.

Íme ez a progresszió, ez a vajúdó és születése percétől félő, e percut mégis áhító forradalom. És aki ennek a névtelen embriónak nevet és irányt ad — az az a fiatalság, melynek megváltó cselekvése szükséges.

És ezt a szent, sejtelmes lopva sóvárgást a Nyugat még Turánál is pocsekábbá tette. A párizsi katakombák bűzével akarja a tavaszt mimelni, az augusztusi Róma perverzítéseival akarja beereszteni a régi, kopott bálványképeket és üzleti ügyességgel palástolni a hiányzó szárnyakat.

Mi köze ehhez a progresszióhoz, az Újnak, mely születésre vár? Mi köze a Nyugatnak a forradalomhoz? A rokkantaknak az ifjúsághoz, az idült fiataloknak a megújulás tavaszához?

Semmi.

Ady forradalom volt — részben. De nem volt elég fiatal hozzá soha. De benne a vén emberek megrázó tragikumát érezzük, abbéli tragikumát, hogy vén korában jut a fiatalság értékelésére. De a Nyugat zabált a vénségben, és ez a vén gárda annál keservesebb, mert jóformán minden tagjának a matrikulája nagyon fiatal. A kiskorú vének.

Ez az, amit mondani akartam. Ezt meg kellett mondani a progresszió hiveinek. Mert a Népszava, mely egy időben valósággal a progresszió harcosa gyanánt ünnepelte, s a Huszadik Század valósággal szuggerálták a progresszió kicsi táborának, hogy a Nyugat is az ő törekvéseinek a harci orgánuma. Azt hiszem, mind a kettő röstelli talán már kissé nagyon is, hogy felült ennek az iránynak, melynek csak az üzleti taktikája némileg új.

Most a Világ üt nekik dobót. Az igaz, hogy a Világ is van olyan progresszív, mint a Nyugat.

Kellenek-e a forradalomhoz új formák? Talán. Ha kellenek, majd meg is találja, ha meglesz majd, ha itt lesz majd a ma még csak vajúdo forradalom. A bennevaló csinálja a maga új formáit, de a forma sohase csinálja a bennevalót.

De még csak a formái se újak a Nyugatnak. A magyar nadrágból nem lesz még pantalló, ha le is tépjük róla a vitézkötést.

Fényes.

Fényes Samu cikkével körülbelül egy időből való a hódmezővásárhelyi A Jövendő c. folyóirat reagálása, amely a Nyugat körüli eseményeket ugyancsak progresszív oldalról érinti. Az A Jövendő azonban elsősorban nem a Világ ankétjához, ill. a Nyugat ügyéhez fűz megjegyzéseket, hanem Hatvany és Osvát párbajához. Az A Jövendő 1912. januári számában (3—5. l.) megjelent cikk szövege a következő:

Irodalmi párba

Írta: Satyr

Hogy a tisztos antik korban, midőn a sisakingós Hektort leteríti vala a gyorslábú Achill, a lovagi korban, midőn harci zivatarokban élő daliák sohasem fürdő, szurtos és férges hölgyeikért véruket onták vagy akár az illatos, puha rokokóleventék idején, kik pengéjük lobogó könnyűvérűséggel ránták ki hüvelyükből akár a bálványozott nőre röpitett egyetlen etiké-ellenes tekintetért is vagy, akár az újabb korban, hol üres társadalmi pojá-cák, becsületkalózok, dzsentriskedő vizesnyolcasok mindenkor készek egy kis bőrhámrepedéssel botrányt tussolni, képzelt tisztességet reparálni, állovagiasságot megszerezni: szokásosak voltak és szokásosak még most is a páros viaskodások, a párbajok, s négy kifogástalan gentleman aláírja a becsület befoltozásáról szóló tanúsítványt: ezt értem, méltányolom, és le is vonom belőle magannak a konzekvenciákat.

De hogy modern, kultúremberek kiálljanak egymással, egy kifejezetten kultúrkérdésből eredő nézeteltérés miatt páros viadalra, azzal az előre megfontolt szándékkal, hogy egymás ábrázatát összeszabdaldják, testi épségében megcsonkítsák, nyomorekká tegyék, ezt, megvallom, sem Hatvany Lajos báró úrról, sem Osvát Ernő szerkesztő úrról nem voltam képes fel-
télélezni.

Mert vagy hisznek a nevezett urak a párbajnak a becsületbeli ügyekben való döntő jellegében, vagy nem hisznek. Ők magokat kultúrembereknek, jól magyarul entellektüeleknek tartják. Hogy valóban azok is legyenek, ahhoz a legelső feltétel az, hogy nézeteik, intencióik, bölcséletük tekintetében, felül álljanak a tömegmorálon, s ostoba, középkori, hülye társadalmi sablonok nevetséges nyúgai előtt fejet ne hajtsanak. Mert amint kisber-

zencei és alsólendvai Lendvai Tihamér közigazgatási gyakornokhoz hasonlóan szablyát húznak, s kiállanak az első vérre vagy a harcképtelenségig — becsület foltozásért, a szó radikális értelmében minden kultúrember előtt eljátszották ahhoz való jussukat, hogy őket — entellektüeleknek tartásák.

Hát hiszen jó, „társadalmi parancs, lovagi kötelesség, úri kényszer” stb., még az efféle frázisok honorálását is el tudom valahogy képzelni, ha például engem provokál valami bőrvizketegségben szenvedő aszfaltstrici vagy lovagiassági korezmében dühöngő másodkönyvelő; isten neki, hát ha éppen szabni akar rajtam, *kiállok* neki, úgy egyszerűen, minden lovagiassági terminológia elhagyásával: kiállok. Ennyit teszek, ha tetszik neki vagy nem. De érzem, tudom, állítom, hogy nem képzelek oly körülményt, oly helyzetet az életben, nem festhetek magam elé oly sérelmet, amelyet nem tudnék elintézni vagy törvényes keretek között vagy az ejtett sérelemnek megfelelő, hasonló visszaverés révén. Mondom azonban, még ezen az expediensen is felettébb gondolkoznék azon a bizonyos 48 óra alatt, mert valami pazar élvezetet találnék abban, hogy egy teljesen ököljogon alapuló, minden józan ész, logikát, emberiességet, egyenlőséget megcsúfoló rendszer pózoló hőseinek a szemük közé kacagjak.

Kötelessége volna ez minden intelligens embernek, s attól a rettenetes kaszinói kigolyózástól, okos, belátó, komoly, a maga értékére adó egyénnek nem volna szabad hátborsóznia. Hát, hogy azok elé a csokoládékkal töltött pisztolyok elé vagy a kötéstől fülig bandázsolva a kardok elé oda áll valaki, van ebben valami *erkölcsi* tartalom, bátorság, férfiasság, erő? Nevetséges, hülye komédia, mely semmit sem mond, semmit sem hoz helyre, de mint a nyers, durva erőszak és ököljog egyik eszköze, csak arra való, hogy az öldöklésben, kegyetlenségekben, korlátolt elfogultságokban bővelkedő középkort és intézményeit felelevenítse.

Hát igenis, Hatvany báró úrtól és Osvát szerkesztő úrtól nem azt várta a komoly és lélekben intelligens társadalom, hogy felkarcolják egymás bőrét, de hogy azt a különben irodalmi viszonyainkat nagyon komolyan jellemző polémiát érvekkel, tényekkel felderítve — befejezzék. Mert a polémia befejezetlenül maradt, s amit a „rágalom” szó elhangzásáig az egész felfújt polémiából kiolvashattunk, az csak az volt, hogy a nagyon is magas dűrban skálázó pénzeszsák kiadót egy különben szimpatikus entellektüel — kidobta a szerkesztőségéből.

Ezt a tényt teljes lehetetlenség volt a Fodor-féle vívóteremben elintézni, mert ez természeténél fogva — közügy. Ez a kérdés az egész mai nemzedék irodalmát érdekelte, s e kérdés felett pompásan lehetett volna nemcsak Hatvany és Osvát uraknak vitatkozni, de általában hozzászólhatott volna a kultúrember. És most egyetlen ostoba kardvágással, mely kiserkesztette a vért Hatvany és Osvát urak epidermiszéből, az ügy lekerült a napirendről.

De hány meg meg hány ily szorosan a nyilvánosság elé tartozó közügyet sikkasztanak el egy-egy lovagiasnak minősített kardcsapással. E tekintetben a lovagias manőver valóságos mentőzubbonya a száz- és százféle etikai és kriminális cselekedeteknek. Közeli országban történt, leplezték egy előkelő panamistát. Házak tehermentesítésében utazott, befolyását nyilvánvaló anyagi előnyökért használva fel. A panamista ordít és rágalmaz. Az ellenfele egyszer, kétszer, háromszor fenntartja vádjait, s a panamista addig ordít, míg a szegény, minden oldalról fojtogatott ellenfél — lovagias afférba ugrott, s rehabilitálta a panamistát. Közönséges büntetkaró. Ha nem volna, az emberek kétszer is meggondolnák, míg könnyelműen vádaskodnának. Ennek az örve, köpenye alatt azonban becsületes, lovag a gazember, tisztakezű a sikkasztó, ünnepelt pénzfejedelem a magát

eladó, közvetítésekben utazó, kétes intézményeket gründoló stréber, mert egyszerűen provokál, s a buta társadalmi kényszer egyszerűen elnémitja az ellenfelet.

Hát mire való az igazi gentleman: igazi, komoly tudása, egyénisége, meggyőződése? Miért engedi magát valaki a közre is tartozó ügyekben terrorizálni? Hiszen épp ezen eltussolt bűnök, ezek a kardélel intézett erkölcsi és közéleti botlások azok a mélységes fekélyek, melyek megfertőzik a társadalom vérét, s melynek kioperálásával kellene kezdeni a közélet etikai felfrissítését. A lovagiasságnak elég van téve, s az üresfejű, bizonytalan jövedelemforrásokból élő desperado: világfi, úr, társadalmi vezér, jó parti és jól szituált közgazdasági tevékenykedő.

Ahol valaha leginkább dívott a párbaj, a grand[e] natione, a francia nemzet nemesi korában, a XVI. és XVII. századok során, a párbaj oka mindig oly dolog volt, amely nyilvánosság elé nem tartozott. Rendesen: asszony. Cherche[z] la femme. A megsértett férji becsület, a megrágalmazott asszonyi hírnév, a család, a hitves, a nővér stb., de közügyekből casus bellit kerekíteni s azt, minden súlyával és fontosságával egy felhámkarcolás jelentéktelenségébe fojtani, a legnagyobb fokú intellektuális gyávaság, s nemcsak hogy nem lovagias, de valósággal lovagiatlan cselekedet.

A megindult irodalompolitikai vita csattanóját tehát mintha nem is modern eszmékért harcoló íróintellektuelek, de üzletspekulánsok és reklámfigurák cselekedték volna meg.

1

A fenti két progresszív részről jövő megnyilatkozás után, jan. 16-án jelent meg az a kommentár, amelyet a korabeli konzervativizmus vezető folyóirata, a Magyar Figyelő fűzött a Világ ankétjához. Herczeg Ferenc és Tisza István revüje kommentárjában egyrészt arra törekedett, hogy gúny tárgyává tegye a Világ ankétját, másrészt pedig arra, hogy, szemben a Világ ankétjával, kétségbe vonja a Nyugat s mindenekelőtt az Ady által képviselt irodalom forradalom jellegét. A Magyar Figyelő Kemény Simon tollából származó s a jan. 16-i szám 190—193. lapján napvilágot látott kommentárjának szövegét itt adjuk:

Irodalompolitika

Az elmúlt napok, közvetlen a szeretet ünnepét követők, nagyobbfajta irodalmi dulakodástól voltak hangosak. Egy szerkesztő és egy kiadó hempergette egymást a földön, s míg alapjában ezt a viaskodást egy régebbi (s a kiadóra kellemetlenül elintézett) szerződésaffér szülte, sikerült a kulisszákat hirtelen úgy állítani, hogy távolról a kereskedelmi eredetű verekedés irodalmi harcnak látszott. A dolognak a nyilvánosság előtt lejátszott része ott kezdődött, hogy báró Hatvány Lajos lapjában cikket írt az irodalompolitikáról. Valami olyan hangos és tevékeny szervezetet sürgetett, amelyik mindenfajta reklámmal hívja fel a figyelmet az íróira, s állandó színes reflektorfényben tartja őket. Az volna hivatása ennek az irodalompolitikának, hogy míg egyrészt kenyeret adna íróinak kezébe, másrészt megmentené az országot attól a szegénytől, hogy nehezebben felismerhető s könnyebben félreismerhető új íróit csak haláluk után harminc évvel fedezze föl, s lássa el arannyal és babérral. Sőt az volna a hivatása, hogy a gyászos fizikai tényt harminc évvel megelőzve ismerje el az ország magyjait, s hatvan évre előlegezzon a halhatatlanságnak.

A szóra, melyet Hatvány a pusztába kiáltott, nem jött válasz. Úgy látszik, az igazi írók megköszönték az önzetlen prókátort, s nem kértek belőle. Senkiben nem volt annyi keserűség, irigység és hiúság, hogy kiugrott volna. Ez az eredmény nem tetszett Hatványnak. Legjobb barátjai egyi-

kével, Ady Endrével elhatározta tehát, hogy ankétot rendeznek az irodalompolitika kérdésének megvitatására. A kérdést Ady Endre szövegezte meg így:

„Van-e szüksége és jussa talán a legzseniálisabb íróművésznek, hogy okos propagandával hozzá, műveihez siettségük a lassú publikumot, s viszont az irodalom olyan hitványság, hogy az okos irodalompolitika fölösleges, avagy olyan isteni és égies, hogy igazi művésznek nem illik, sőt nem szabad halála előtt győznie? És egyáltalában szabad-e, szükséges-e irodalompolitikát csinálni, más szóval: mellé állni az igaz művészirohoz, s hozzájutatni őt legalábbis egy kis percentjéhez annak, ami halála után úgyis kijár, késetten, neki, amit kontár ügyeskedők s forradalmaskodó másolók minden mai napon, hetyke életükben elérnek?”

Saját kérdésére elsőnek Ady válaszolt, és persze hogy kellett neki, „a legzseniálisabb íróművész”-nek, az így értelmezett irodalompolitika. Válaszoltak még a kérdésre Biró Lajos, Kabos Ede, Ignotus, Móricz Zsigmond és Révész Béla: mint „a mai irodalom legvérbelibb vezéremberei”. De követte őket „a mai irodalom legvérbelibb vezéremberei” közül még egy: Hatvany Lajos, aki az általa megrendelt kérdésre egy igen hosszút és igen különösét válaszolt. Olyan hangon, amelyre húsz millió sem, csak a rossz modor ad jogot, előadja, hogy ő az az irodalompolitikus, aki föl-rázta tunyaságából az országot, és pénzt, fáradságot nem kímélve, dicsőséget szerzett Adynak, Babitsnak és Móriczknak, e három forradalmárnak. Ezeknek az irodalmi forradalmát adminisztrálta az ő irodalompolitikája, és most, mikor a forradalom sikerült, a politikus visszavonul pihenni Berlinbe azzal a tudattal, hogy történelmi munkát végzett, s ha Ady és társai mihamar, életükben, szobrot kapnak, azokon neki is helye lesz, mint főmél-lékalaknak.

Mielőtt azonban végképp itthagya bennünket Hatvany, szörnyen le-csepüli lapjának szerkesztőit, Osvát Ernőt és Fenyő Miksát, elnevezvén az egyiket jóhiszemű meddőnek, a másikat sokat megértő dilettánsnak. Súlyos kritikát mond a továbbiakban a lapról, amely zöld kezdők, ravasz utánzók és irodalmi svindlerok csárdája lett (megjegyzendő, ebben sok igaza van), s legvégül az ország előtt a két szerkesztőt teszi felelőssé azért, hogy neki újra emigrálnia kellett. Ezekre a dolgokra másnap méltó hangon válaszol Osvát, s midőn néhány tiszteletlen szóval elmondja, hogy Hatvany azért ugrál, mert ő „megleckéztette” és „megfékezte”, végül mondanivalóját oda sűriti, hogy az, amit Hatvany róla írt, „hazugság” és „rágalom” (Ebből, mint tudjuk, párbaj is lett, amely alkalmat adott Hatvanynak arra, hogy irodalompolitikájáért és az adminisztrációja alatt működő irodalmi forradalomért ne csak pénzt és idejét, hanem vérét is áldozhassa.)

Adyék az ankétjukra érkezett válaszokat „a győzelmes forradalom aktái”-nak nevezték. Most nézzünk szemébe ennek a „forradalom”-nak, és vizsgáljuk először a főforradalmárt, Ady Endrét. Melyek azok a gondolatok — politikai, erkölcsi, vallási és irodalmi szempontból —, amelyek őt forradalmárrá teszik? Szidja a hazát, mert őt nem méltányolja. De a körkódást még akkor sem hagyja abba, mikor már olyan népszerű, hogy kabarékban éneklik verseit. Szocialista verseket ír, radikális szociológiai gondolatokat szed rimbe: könyvének egyik ciklusa istentagadó, a másik az arany, a pénz, a gazdagság előtt jár hisztériás táncot, hogy legközelebbi könyvében a leg-tökéletesebben s legmélyebb hittel és áhítattal imitálja a református zsol-tárok hangját. Legtökéletesebb dolgai ezek és kurucdal-utánzatai, de mindez miként megevezhető forradalomnak a XX. században? Szavai között, amelyeket részint maga csinál, részint népdalgyűjteményekből, kuruc versekből, régi nagy költőkből, sárga írásokból szerez, sok meglepően szépet találunk. Formái változatosak, korrektek, hasonlatai szuggesztívek, tájképei három,

négy ríktó nagy foltból állnak, és igen festőiek, víziói hisztériás, beteg látományok.

Ezek a dolgok furcsák, érdekesek, sőt értékesek; de együttvéve az egész mégse forradalom. Az igaz, hogy Ady forradalmi agitátor, fáradhatatlan temperamentum, érveiben majdnem kifogyhatatlan, de nem forradalmi eszméknek, hanem saját magának agitátora, aki addig szidta, rúgta, átkozta hazáját, addig forgatta véres szemeit, addig csikorgatta fogát, míg végre győzött, és most, bármily rosszul esik is neki, igen népszerű és kelendő. Hogy épp ily mértékben becsült és megértett-e, az más kérdés, éppen úgy mint az, hogy agitátornak különb-e vagy művésznek? Noha az utóbbi ellen igen erősen érvel az a vad düh, amivel főleg a vidéki költők utánozni kezdték. Ez azt jelenti, hogy Adynál a manír igen fontos, mert könnyű utánozni, sőt vannak utánezatai, amelyek néha jobbakk, mint az eredeti.

Móricz Zsigmond kiváló író, de tőle is távol áll minden forradalmi szándék és gondolat, mert az, hogy írásaiban szokatlan nagy szerepe van az erotikának, még nem revolúció. És itt van a Hatvany harmadik forradalmára, a káprázatosan művelt Babits Mihály. Róla el lehet mondani, hogy furcsa, hogy zsonglőr, hogy kuplézó, hogy minden verséhez egy-egy idegen könyvet olvasott el, még azt is inkább elbírja, hogy konzervatív, mint azt, hogy forradalmár. Akár egy bombás, véres, kegyetlen öldöklő fúriát gondolunk forradalom alatt, amely embereket zabál, palotákat rombol, törvényeket éget, királyokat kerget, akár pedig úgy értjük a forradalmat, amint az Balzac megjelenésével támadt az irodalomban, Nietzsche fellépésével a filozófiában, Ibsen eljövételével a színműirodalomban vagy Bismarckkal a politikában: mindenképpen látni kell, hogy Hatvany forradalmái nem forradalmok, és irodalmuk nem irodalmi forradalom.

Hatvany irodalompolitikája végső eredményében három említett írójának igen ügyes adminisztrációjában merült ki. Ez a három karrier azonban semmit sem veszített volna, ha Hatvany támogatása elmarad is. Az egész forradalom csak Hatvanynak használt, aki e nélkül ma is csendben munkálkodó jelentéktelen tudós lenne, könyvek molya és német revük egzotikus vendége. A tulajdonképpeni, az igazi magyar irodalomnak azonban semmi tartozása nincs Hatvanyval szemben, igaz, hogy köze sincs hozzá.

Kemény Simon

A Magyar Figyelő kommentárját követően ismét két progresszív részről megjelent reagálás foglalkozott a Világ anketjával, ill. a Nyugat ügyével. A két reagálás közül az egyik Pogány Józseftől ered, s jan. 19-én a Társadalomtudományi Társaság rendezvényén előadás formájában hangzott el. Az előadásnak különösen azok a részei érdemelnek figyelmet, amelyek a Nyugaton belüli tagozódásra s az olvasóközönségnek a Nyugatról kialakult ítéletére vonatkoznak. Szembetűnő, hogy ez utóbbi tekintetében Pogány József felfogása mennyire közel áll azokhoz a fejtegetésekhez, amelyeket a Nyugattal kapcsolatban A Hét jan. 14-i cikkében olvashattunk. Pogány előadása nem maradt ránk. Lényegét a Világ másnapi, „Vita a Nyugatról — Irodalmi tüntetések —” c. beszámolójából (1. jan. 20-i száma, 14. l.) ismerjük, melynek szövegét az alábbiakban közöljük:

Budapest, január 19.

A Harkányi Kör meghívására a Társadalomtudományi Társaság helységeit zsúfolásig megtöltő nagy közönség előtt ma este Pogány József író „A modern magyar irodalom és a Nyugat” címmel előadást tartott. Bevezetőjében ismertette a Világ hasábjain lefolytatott tollharcot, majd kritikai boncolásának kiindulásául azt a ma dívó fölfogást vette, amely Osvát Ernőt,

a Nyugat szerkesztőjét tenné az irodalmi háborúság okozójává. Hasonlatul felhozta Anatole France utópisztikus társadalmát, amely[b]en az egész honvédelmet mindenféle villamos központi billentyűk segítségével egy kis cvikkeres emberke dirigálja. Osvát a magyar irodalom ezen „kis cvikkerese” Majd kronológikus képét festette a magyar irodalmi forradalmaknak: a negyvenes évek, Petőfi, Arany, Jókai; a nyolcvanas évek naturalista forradalmát markáns, rövid jellemzéssel; végül rátért a Ma forradalmára, ez tíz évvel ezelőttől datálódik, és most már a Nyugat forradalma helyett Ady Endréék forradalmának nevezhető. Kezdetében ez az irodalmi mozgalom az alsóbb osztályok gyökereivel tartott nexust, lassan azonban retrográd módon haladva — a konzervativizmus bélyegét sütötte magára. Előadása során erős szavakkal bírálta a Nyugat eszes íróit; a számos tehetségtelent pedig ezzel az anekdotával perszifflálta:

XV. Lajos udvarában, a király és D'Esparbes asszony között a következő párbeszéd folyt le:

Őn már valamennyi alattvalómmal szeretkezett?! Choiseul herceget is bírta! — csipkedte a király.

— Oh, ő hatalmas! — felelte D'Esparbes.

— És Richelieu!?

— Oh, ő szellemes!

— És Monville!?

— Oh, néki szép lába van!

— De ördögbe is! És Aumort herceg, akinek semmi tulajdonsága nincsen?!

— Oh, sire, ő hűséges alattvalója felségednek!

Ilyenfajta kvalitású a Nyugat sok tehetségtelente, mert

— hűsz méter[es] sorai vannak!

— mert szépek a jelzői!

— hű utánzója Ady Endrének! stb! . . .

A Nyugat tehát ma két pártra szakadt; bal- és jobbszárnyra, progresszívra és reakcionáriusokra. Végül a „felfedezettek”-re, a „zöldek”-re, akik egymásnak, de nem a közönségnek írnak. Így a közönség elfordult a Nyugattól, mert a közönség csalódott a Nyugatban. Mint egy Maupassant-novella hőse, aki egy vidéki városban a prefektusné szalonjába akar jutni, azt hiszi, hogy ott van, pedig más szalonba került.

Pogány József felolvasása után több ismeretlen fiatalember (egy hölgy is közben) állott föl a Nyugat védelmére, hogy beszéljenek. A közönség köréből pedig sokan jelentkeztek szólásra, hogy azonosítsák magukat Pogány fejtegetéseivel. A közönség tüntető tapsolása végül elnyomta a megkritizált fiatalok védelmére zajongó ismeretlenek lármáját.

(Pogány előadásának a Nyugatra vonatkozó főbb gondolatai megtalálhatók Pogány Harcok emberei c., Budapesten 1911-ben megjelent kötetének előszavában.)

Pogány József előadása mellett a Huszadik Század reagált második-ként progresszív oldalról a Világ ankétjára. A Huszadik Század reagálása a szerző megjelölése nélkül a folyóirat februári számában (252—256. l.) jelent meg, s főleg a Nyugaton belüli harc tágabb társadalmi eredőit kívánta jelezni. Emellett több szempontból is bírálta Osvátot és Hatvanyt, de az utóbbit egyúttal védelmébe is vette azok törekvésével szemben, akik a Világ ankétjának ürügyén megkísérelték Hatvany nevét egyszerűen kiiktatni a magyar irodalom ügye iránt érdeklődők tudatából. A Huszadik Század reagálásának szövegét a következőkben adjuk:

Harc a Nyugat körül

A nagyközönség is kiérezte, hogy az Osvát Ernő és Hatvany Lajos harca nem pusztán két író magánügye, nem pusztán irodalomtörténeti pikantéria, hanem ennek a kavargó, útkereső, magában és eszményeiben nem bízó, ázsiaiilag lomha, amerikaiasan szélhámos és zsidósan irritábilis magyar társadalom lelki válságának egyik szimptomája. Ezért kísérte még a legtágabb újságolvasó közönség is valóságos izgalommal a két kritikus harcát. Vagyis az ügy meritumának az értékelésében a nagy tömeg tisztában látott, mint az a finom esztéta, ki a Nyugat körül jelentkező, neki ellenszenves áramlatokban egyszerűen író-társa bűnét vagy capriceát látta. Ez a tévedése ragadta őt bántó személyeskedésre, mely sehogysem illett ahhoz az úttörő munkához, melyet Hatvany is, Osvát is végeztek a Nyugat körül.

Kevesebb irodalom és több élet! adta ki Hatvany a harcos jelszót, de sem a múltban, sem a jelenben soha meg nem magyarázta, hogy miként érti, miként alkalmazza. Ez nagy hiba volt. Aki egy irányt az élettől való elszakadás vádjával illet, kávéházi kultúráról panaszkodik, annak kötelessége lett volna nemcsak most, a meghasonlás percében, de egész esztétikai munkásságában lehetőleg pontosan meghatározni azt a választóvonalat, mely az életről sarjadjó irodalmat az életet affektáló irodalomtól megkülönbözteti. Kevesebb személyeskedés és elvi harc a feudális gavallérkodástól kölcsönzött fegyverek helyett (mily szomorú, hogy a legprogresszívebb polgári magyar irodalom két úttörő írója oly könnyen behódolt a kaszinói ficsúrok moráljának!) sokkal hasznosabb lett volna, és inkább tisztázta volna az eszméket. És az a felizgatott közvélemény is ezt várta, nem pedig az első vért Fodornál.

Mert valójában minden gondolkodó magyar embert nyugtalanítanak azok a kérdések, melyek Hatvanyt személyeskedésre és Osvátot a becsületbeli afférok terére ragadták. Mindenki érzi, hogy az irodalom, a jó ízlés, az erkölcsi komolyság és a szociális élettartalom érdekei vannak itt kockán, s nem szabad engedni, hogy Ady Endre és társainak diadalmas forradalma egy jelzõt kergetõ elekticizmusban lapuljon el. És hogy mennyire országos dologról van itt szó s mily kevésé az Osvát Ernő egyéni hajlandóságairól (az ő szelekciója legfeljebb aláhúzó olykor egy-egy nüanszt, egy-egy hangot), azt valósággal frappáns világitásba helyezte egy általam nem ismert szegedi íróembernek, Szalay Jánosnak a cikke a Dél-Magyarország egyik utolsó számában, mely olykor szinte megdöbbenően formulázza meg a mai magyar irodalom kóros állapotának okait és tüneteit.

Vidéki író-társunk szeme oly éles és a kávéházak dohányfüstjétől meg nem romlott, hogy az ügy érdekében valónak tartom itt kiválogatni néhány megállapítást:

Most pedig, amikor szegedi levegőjű színjátékot adtak a szegedi színházban, úgy érezzük, a magyar vidék irodalma nevében is kell idézni az irodalom problémáját. Mert — valljuk be szomorú tollal — ez a hamisított tejjel folyó Kánaán az irodalom szempontjából is olyan, mint egy angol-kóros gyermek. A feje túlságosan fejlett, a teste és a tagjai betegesen gyöngék. Budapest az irodalom szempontjából is aggasztóan olyan, mintha nem ennek az országnak a fővárosa volna. S a vidék irodalma meg olyan, hogy abból nem táplálkozik a vidék se, az országgal meg pláne nem támadhat konfliktusa.

*

A szegedi irodalom a legtipikusabb vidéki s magyar irodalom. Ha ezt ismerjük, megismertük az ország vidéki városaiét. Mert másutt is ezeknek a küzdelmeknek, letöréseknek, kicsinyességeknek, lendületeknek és szívóságnak a kísérteti játszanak temetőt

A szegedi irodalom klasszikus példája annak, miért olyan magyarosan közönséges még ma is a mi irodalmunk. Szeged irodalmi élete és termelése csak azt mutatja, milyennek nem szabad lennie.

Nincs semmi irány. Semmi újdonság. Semmi szociális vagy művészi alap, amire legalább valamit építeni is lehetne. Semmi lendület. Semmi alaposág. Semmi kapcsolódás a nyugati, régi klasszikusokkal avagy a modern, de már ma is klasszikus erejűekkel. És úgy félnek a huszadik század igazi s a világon végig hullámozó levegőjétől, mintha az kolerával fertőzött volna legalább. És őszinteség sincs. Kritika sincs.

Nincs irány — nem is lehet. Új alapot nem keresnek itt az íróemberek. Minek? Így is jó, így is boldogulnak, így is országos nevének kritikát: becsületeset, őszintét és olyat, hogy a kritika hangja magasabb és súlyosabb legyen az ő szavuknál, szóval ilyen kritikát nem igen kapnak. Legföljebb smoncát. Szánalomból, erőtlenségből és pajtáskodásból kipattant smoncákat. Dicsérő, sallangos jelszövegeket. Jó magyarosan.

Nincs alap — nem is találhatnak. Mert évtizedek múltán kiderült, hogy az az alap, melyre volt szegedi írók — például Mikszáth, Gárdonyi és Tömörkény — szinte a klasszikus erő nagyszerűségét faragták, még ez se lett elég. Miért keressenek akkor ők — általában a mai szegedi írók — új alapot? Mikor így egyedül és külön kellene megvívniok minden harcot. Minek? A régi hagyományos alap bevált, úgy, ahogy. Magyarosan. Mi kell egyéb?!

Nincs forradalom. Sőt. Csak ettől félnek igazán. Mert akkor ez volna a mottó: — Legyen harc s ne béke. És akkor tudás köllene. Vakmerőség. Alaposág. Kitartás. Elmélyedés. Szociális érzék.

Igen. Főként szociális érzék. Ennek a mágnesi ereje, mely kiválasztaná az értéket. És igazán érthetetlen: a szegedi írókban általában hiányzott a szociális érzék. Hiányzik ma is. Talán hagyománnyá vált babonáság, tudatlanság vagy ki tudja, mi? — de szociális szempontból a legnépiesebb és legszegedibb írók se látták meg a szegedi magyart. Még olyan kimagasló íróknak, mint Mikszáth Kálmán se így látta. Tehát: a maiak se így érzik. Se Szegeden, se Debrecenben, se túl a Dunán, se Erdélyben. Sehol. Holott például a szegedi magyarnak is minden lélegzése szociális életküzdelem már. És külföldi klasszikus írók bebizonyították, hogy szociális vajúdást találtak minden mögött, amikor alakjaikat tetemre hívták — régi irodalmi irányok teteméhez. Csak gondoljunk az angol, a német, az orosz diadalmas irodalomra. Csak boncoljuk ezeket. Meglátjuk, mi tette őket olyan klasszikus erővel teljessé. Megérezzük, mi hiányzik ma is a magyar írókból, amikor nemcsak szépírók, de hangsúlyozottan magyar írók akarnak lenni.

*

A magyar vidéki irodalom általában olyan, akár egy vénülő, meddő asszony. Kendőzés, múltnak élő, szenvedélytelen, kicsinyes az élete. És meddő! S mindenütt egyforma, mintha valami átkozott nedv itta volna át az egész magyar irodalmi limonádét. Különös, hogy kicsinyesség és féltékenység se taszítja el egymástól az úgynevezett helybeli írókat. Sőt. Összekapcsolja őket. Minden szellemi rokonság nélkül alakulnak meg az irodalmi klikkek, nemcsak egyes városokban, de városokon át; át az országon. S a klikkek, ha nem is dacoló, de védő szövetséget alkotnak. Húzzák, taszítják egymást. Ki a fórumra. S ha elhítetik egymással, hogy ők nemcsak közönséges zsenik, de országos nevű írók is, akkor nyilvánosságra lépnek a kedves irodalmi tetők. Megszólalnak az irodalmi társaságok. A város intelligenciájához szólnak, mint a közönség kedvelt írói. Felolvasnak. Novellákat. A legrosszabbakat Európában. Verseket. Mert Magyarországon mindenik tud: ha nem is verset hallgatni, de költeményt írni.

Demoralizáló, amit a vidéki városok irodalmi társaságai művelnek. A legtöbb társaság jobban tenné, ha megszűnne. Akkor legalább őszintébb, harcosabb volna az irodalmi megnyilatkozás, s akkor nem személyek, de elvek kapcsolódnának láncszemekké, hódító szellemé.

Mert ma az irodalmi társaságok soha nem képviselnek semmi szellemet. Nem tömörítenek semmi elveket. Pajtáskodás, undorral teljes tömjénezés, feltűnési létra az egész. És — ez a költői igazságszolgáltatás — a vidéki társaságok annyira egyformák, hogy külön gáncsolni egyiket se illik. Csak nézzük a szegedi Dugonics Társaságot, a temesvári Arany János Társaságot, az aradi Kőlcsey-, a debreceni Csokonai-kört s a nagyváradi Szigligeti Társaságot. A legtöbbször értéktelen tárcanovellák felolvasásában, igénytelen lírai versek elszavalásában, humorkákban és tudománytalan „tudományos” című unalmakban merül ki a társaságok élete. Na meg az irodalmi alamizsnadíjak osztogatásában. Összegyűjtött tárcák könyvkiadási segélyben. Mindenkinék rendes taggá választásában, aki csak az irodalom ellen valami merényletet követett el. A merésszavú fiatalokat, az őszinte küzdőket, a külön elveket és külön meggyőződést vallókat mellőzik. Mindent letarolnak, nehogy ezek is szóhoz jussanak. Ez okozza, hogy egy-egy mérész, lelkes író a magyar vidéken rendszeren letörik. Vagy Budapestre menekül. De a vidéken soha nem bontakozik ki teljesen. A vidéken nem fejlődhetik eléggé. A vidéken mintha óriási kriptába zárt nyoszörgő volna.

*

A Budapestre való menekülés föltárja azt a perspektívát, mely mögött annyi szomorúság, annyi magyar tünet, annyi meddőség kísért.

A lelkes és mérész író, akit a vidéki irodalmi szokások nem bírtak közön-séggé törni, csak megszöktetni — hát az ilyen író Budapesten lassankint elveszti a régi talajt. A magyar vidéki talajt. A földet s a föld szellemét. Melyből reális megfigyelései megnyilatkoznának. Melyből impressziókat, misztériumokat, szociális nyavalyákat, humort vagy tragikumot fölszívott. A fővárosban új szellemre, új életalapra, új emberekre, új levegőre bukkan. Minden új a számára — új lesz tehát ő is. Muszáj. Mert különben a levegőben lóg, ha nem is két pad, de két világ között. A magyar vidék és a Nyugattal (nemcsak a folyóirattal . . .) vajúdó Budapest között. Óriási út ez! Leg-könnyebben a megalkuvás, a becsületes és magyaros leszűrődés útjára vezet.

És a gyorsproduktumra. Azért nem fejlődhetik ma az országban klasszikus író. Mert: aki a fővárosban van, körülötte több író található, mint olvasót. Leírhatatlan a túlekedés. Leszáll az írásuk pénzbeli (kiadói) értéke. Így az nyer, aki legkönnyebb témát legközönségesebben (a szó kitűnő értelmében) ír, mégpedig gyorsan, tehát felületesen. Így megél — márpedig ma az íróknál is ez a fő.

*

Nincs forradalom. Nincs humanitás. Nincs szociális cél. Nincs egyé forrás a magyar szellemmel. De nincs összetartás a külföldiekkel se. Véletlenül és muszájból történik és íródik a legtöbb írás, melyeket általában szívesebben, könnyebben befogadnak, mint a nem ilyen sorokat. Az a nagyszerű szellem, mely a forradalom, a rombolás és építés jegyében indult meg a Holnaposok ajkán s a Nyugat kezében, nem bírt győzelemet aratni. Mert az igazi szellemet letörte a fővárosi felületesség s a vidéki szellemtelen-ség, a vezérek tömör írását lerontotta, gúnyba vesztette a követők seregé-nek giccse. Akikből hiányzik mindaz, amit egyetlen súlyos szóval intuíció-nak nevezhetünk; hiányzik az elmélyedés, a tudás, a hipnotikus erő. Szóval minden, ami csak művészi és szent.

Aztán a magyar vidék parlagon hever ebben a tekintetben is. Ma is. Általános hatást nem váltott ki az országban a legújabb, de mára már kihűlt irodalmi tűz. A vidéken csak annyi történt, hogy még a legértékesebb íróvénák is föleszméltek arra, milyen úttalan utak nyíltak előttük, láthaták, mi a több: irodalom a magyarságért vagy: irodalom a művészetért. S az országban sokan fölujjongtak, mert hívők lettek, amikor a magyarság miatt is többre értékelik már azt az irodalmat, mely nem a magyarságért, hanem a művészetért játszik a magyar szók isteni skáláin. Amely tehát klasszikus értéket kíván. Kíván arisztokrata romantikát vagy szociális verizmust — hipnotikus csengést vagy misztikus világot —, de mindig kíván elmélyedést, őszinteséget és egyéniséget. Nem pedig magyar smoncákat, bevett hagyományokat, jól szervezett irodalmi klikkeket és társaságokat.

*

Ha egy-egy finomabb lelkű ember már Szegeden is ily heves és nemes szavakat talál irodalmi viszonyaink bajairól, az legjobban bizonyítja, hogy íróink személyes ügyeitől távol álló, *elvi és általános problémával* állunk itt szemben, melyről tudományos alapon és az irodalmi sérelmeken felülemelkedve kell vitatkozní.

Ehelyett néhány ifjú óriás, a Nyugat ügyének fogadatlan prókátora-ként úgy vélte az ügyet legjobban elintézni, hogy egyszerűen pár hasábon agyonbunkózta Hatvanyt, régi jó balkán tempó szerint, mely a kritikának csak két fajtát ismeri: a pajtási égigmagasztalást vagy a zsványos lebecskázást. Persze most már Hatvanyt egyszerűen lefarkaspálozzák, aki tehetség-telen stréber, pénzével grasszáló zsúrirodalmár. Hogy a hivatalos tudomány díszes és kényelmes jászolai helyett a harcot választotta; hogy éveken át verekedett Adyért; hogy sok pénzt és még több energiát áldozott a Nyugat-ért; hogy komoly és értékes munkákat írt, melyeket a napi sajtótól Ostwaldig mindenki méltányolt; hogy apostoli buzgalommal egyengette a magyar irodalom útját a németeknél; hogy soha nem pózolt, nem szavalt, nem udvarolt . . . ez egyszerre nem jelent semmit, és a kávéházi törzsasztalok Brutusai skrupulus nélkül tennék el láb alól a kellemetlenkedő kritikust, aki szigorúbb szelektciót sürget.

Dacára ennek a sok kellemetlenségnek, fájó ízléstelenségnek, magyaros tökéletlenségnek, mi alapján örülünk a Hatvany—Osvát vitának, mert végeredményben az eszmék tisztázásához fog vezetni, s javára lehet irodalmi életünknek és a Nyugat szép és még sokat ígérő pályájának.

A Világ ankétja által kiváltott sajtóvisszhangot két olyan írás zárta le, amely, miként Feleky Géza cikke, szintén a fiatal írók nevében, a fiatal írók érvényesülési lehetőségének védelmében emelt szót. Feleky higgadt hangú cikkével szemben azonban az utóbbi megnyilatkozásokat az ingerült tiltakozás jellemezte minden olyan szándékkal szemben, amely bármilyen formában is korlátozni kívánta a fiatal írók térnyerését. Az akkor tizennyolc esztendő Szenes Béla tollából a Kultúra c. havonta kétszer megjelenő irodalmi, művészeti és kritikai folyóiratban napvilágot látott cikkek elsősorban Adyt támadták s olyan modorban, amely leginkább a szélsőségesen konzervatív lapok dühödt Ady-ellenes kirohanásainak volt a sajátja. A két cikk közül az elsőt a Kultúra 1912. febr. 10-i száma (164—165. hasáb) közölte. Szövege a következő:

Két cikk

Forradalmat és jövőt jelent a Kultúra. „Harcos fiatalságunkat vetjük a harcba, s erős a hitünk, hogy diadalra visszük a lobogónkat.”

Hangay Sándornak ezek a küzdelmet bejelentő szavai késztetnek arra,

hogy két más embernek írta cikknek egybevetésével a mai helyzetet jellemezzem, és hogy a Kultúra küzdelmének jogosultságára rámutassak.

Két cikk. Mind a kettőt ugyanaz a valaki írta. Ugyanaz, csakhogy — különböző időben. Az egyiket akkor, midőn fiatal, harcos, vidéki író volt. Elégedetlen önmagával és elégedetlen a létező irodalmi állapotokkal. Azt hirdette, hogy a vidéknek függetlenül kell magát a főváros szürke, tehetségtelen rimkovácsaitól. A másik cikket ugyanaz a valaki írta, csakhogy tíz esztendővel később. Tíz esztendő alatt ifjabból nem lesznek vén emberek, de ennyi idő elég ahhoz, hogy reménytelennek látszó küzdelmek diadalt arassanak, hogy borzashajú kétségbeesett, pénztelen ifjú-óriások szép rendező hajviselőkhöz, nagy sikerekhez és bőséges honoráriumokhoz jussanak. Nincs hát azon semmi csodálni való, hogy a második cikk nem egészen ugyanazt mondja, amit az első.

De jöjjenek az idézőjelek! Az idézőjelek közti szavak mindennél igazabban beszélnek és ékebben jellemeznek.

Az első cikk 1901. április 17-én íródott. A bennünket érdeklő rész így szól:

„Kiss József megcsinálta volt a maga lapját. Azt hirdette, hogy az irodalmi klikkek ellen küzd. A fiatal, viharos, erős tehetségeket akarja megmenteni. Így is kezdte a lap. De már a múlt nyáron itt Nagyváradon joggal hánytuk a szemére, hogy a lapjával új klikket csinált. Nevelt egy gárdát, mely küzd mindenki ellen. Gárdát, mely azért szívesen adja meg magát. Mely mindent megbocsát magának, és mindent felró másnak. Gárdát, mely csodálatos hittel hirdeti, hogy övé a tehetség, jelen, jövő, ítéletmondás, ország, hatalom, dicsőség.”

E cikknek akkor még fiatal írója igen jól látta, hogy Kiss Józsefnek az irodalmi klikkek ellen vezetett hadjárata egy új klikk megalakulására vezetett.

E cikk írója, tíz évvel később, egy győzedelmes forradalom után, egy hasonló irodalmi csoportnak kimagasló tagja. Második cikkében — amelyet ez időben (pontosan: 1911. dec. 30-án) írt — már egész másképpen vélekedik a cél felé törtető ifjakról és a beérkezettekről.

Ez a második cikk egy alkalmi, vitacikk.

Mindnyájan tudunk a Nyugat kebelében dúló áldatlan harcokról, és habár Osvát és Hatvány báró ezt a tisztára irodalmi ügyet „a lovagiasság szabályai szerint” talán elintéztettek tekintik, mi semmi esetre se tekintethetjük annak.

Nem veszem sorra az elhangzott nyilatkozatokat, pedig sok érdekes dolgot mutatnak meg nekünk. Csak egy nyilatkozatra akarok rámutatni. A mi írónk nyilatkozatára.

E cikkben a már nem fiatal, de azért aggastyánnak még mindig nem nevezhető író a fiatalokat „boltos-segédek”-nek és „masamód-kisasszonyok”-nak nevezi; akik az ő „törő, rettenetes küzdelmükből utánzóan olcsó hasznont iparkodódnak húzni” Ezeket a fiatalokat, ezeket a „jó fogú és jó gyomrú ifjakat”, ezt a „mezei had”-at arra inti, „hogy legyenek illő türelemmel”, mert már „természettudományos alapon se lehetséges, hogy jobb, igazabb magyar lírikus jöhessen harminc-negyven évig” nálnál, mert az „idő törvényt és rendet tart még az irodalomban is”.

Igen! az idő érzeteti hatalmát az irodalomban is.

Tanúja ennek az öreg Berzsenyi, aki magányában búsan látta, hogy az írók már Kazinczra esküsznek; Kazinczy, aki élte végén már nem a mindenható irodalmi vezér, akinek útjáról letértek a fiatalok: Kisfaludy, Vörösmarty, Bajza; ugyanazok, akiknek hagyományaiba hatalmas erővel törtek be Petőfi, Tompa és Arany

De minek soroljam fel a sor tagjait, hisz ez egy szabályosan ismétlődő sor, melyet az algebraiban úgy jelölnek, hogy az első néhány tagot felírják, aztán azt mondják: és így tovább, és így tovább, s a végére még odairják a sornak két utolsó tagját.

Az utolsó előtti tag: Kiss József. Az ő irodalmi klikkjét keményen kegyetlenül megzavarta egy valaki.

Ugyanaz a valaki most azt hirdeti, hogy harminc éven belül nem jöhet más valaki, aki másképpen látja a szerelmet, az életet, a halált (vagy ha úgy tetszik, a Szerelmet, Életet, a Halált), mint ahogy azt ő látta.

Bizony, az „Idő törvényt és rendet tart az irodalomban”, és *Ady Endre*, ha fájó szívvel is, látni fogja — valószínűleg harminc éven belül még — a mellette elszárguló és eléje vágó fiatalokat vagy ahogy ő nevezi őket, a „boltossegédek” és „masamódkisasszonyokat”

Szenes Béla

A Kultúra második cikke hónapokkal a fenti írás után, az október 25-i számban (1261—1263. hasáb) jelent meg. A cikk e késői megjelenése jól mutatja, hogy a Világ ankétja milyen tartósan foglalkoztatta nemcsak a legfiatalabb írói generáció képviselőit, hanem a magyar irodalmi közvéleményt általában is. A cikk szövegét az alábbiakban közöljük:

Mit hozunk mi?!

A napokban hosszasan beszélgettem egy úgynevezett irodalmi vezéremberünkkel. Beszélgettünk mindenről, irodalmi pletykákról és komoly dolgokról, gyenge emberek megrokkanásáról, ügyes-erősek beérkezéséről, öregekről, fiatalokról.

Öregekről és a jó erőben beérkezettekről ő beszélt, finom megértéssel, elmés szatírával, amikor azonban a fiatalokra, az egész új generációra fordult a szó, kérdő-kíváncsian tekintett felém.

És ekkor odaterítettem eléje, a kávéházi asztalra, a mi sokszínű, pompás, csodásan fellángoló vágyainkat, a mi világmeghódító terveinket.

Figyelmesen hallgatta beszédem, láttam, hogy meg is hatotta, mert elmúlt harcos napokra figyelmeztette az én lelkes hevülésem, de aztán összeráncolt homlokkal, szavait keményen megnyomva így szólt: Mit hoznak magukkal?!

A kérdés nem jött váratlanul. Százszor meg százszor felvettem már magam előtt, százszor meg százszor tűnődtem el már azon, hogy mit hoztak mások, és mit hozhatunk mi.

Ady Endre és a „holnapos-nyugatosok” irtóhadjáratot kezdtek minden irodalmi klikk ellen, és azt hirdették, hogy bárkinek, legyen az ifjú vagy vén, joga van írni, feltéve, ha tehetséges. Hadjáratuk diadallal végződött, de fölösleges bizonyítanom, hogy e diadal csak személyes értékű, csak annak a néhány írónak használ, míg az elveket, melyekért sikra szállottak, most már mint elavult eszméket, lomtárba hajították.

Tavaly érdekes „irodalompolitikai” vita volt.

Hatvany Lajos báró és Ady Endre azt vitatták, hogy harminc–negyven éven belül nincs helye semmi új irodalmi törekvésnek.

Bíró Lajos látta meg leg-éles-világosabban a megváltozott helyzetet. Megállapítja, hogy a Nyugat elérte a célját. „Nem következik mindebből, hogy a fejlődés akárkinél is megálljon. Csak hadd jöjjenek a fiatalok... Mindig a fiataloknak van igazuk...”

Osvát Ernő harminc éven belül is helyet akart adni a fiataloknak, de az ő törekvéseit többé-kevésbé visszaszorították.

Általában azt tanácsolták a fiataloknak, hogy keressenek új hajlékot, de voltak, mint említettem olyanok is, akik csekély harmincéves hallgatóra szólítottak fel bennünket.

Ha nem hoznánk semmit, ha nem volna köztünk egy tehetséges ember sem, még akkor is fel kellene vennünk a harcot ezekkel az ál-Messiasokkal. Ha nem csinálnánk egyebet, csak néha a körmére koppintanánk ezeknek a harminc évre szabadalmazott és hivatalból felülmúlhatatlan zseniknek, akkor is volna jogcíme a mi harcos készülődéseinknek.

De kérдем, olyan magas fokra emelték az urak irodalmunkat, hogy további fejlődés már lehetetlen volna? Hát nem jöhetnek emberek, akiknek tehetségük és mondanivalójuk is van?

Új, színes, bátor és ezer szépségű dolgokat hozunk magunkkal.

És érdekes, hogy Herczeg Ferenc, Ignótyus, Molnár Ferenc, Bíró Lajos, Móricz Zsigmond nem is kapálóznak a fiatalok ellen, mert ők tudják, hogy még a hegy derekáiig sem vertek utat, hogy még igen messze vannak a tetőtől.

Mások már a tetőn érzik magukat. Úgy látszik, hogy alacsony hegyeket választottak megmászásra.

És ha mi most első előretöréseinknél szervezett ellenféllel találkoznunk szembe, nem tesz semmit, egy okkal több, hogy mi is tömörüljünk.

És jaj ő nekik, ha kiszorítják, vagy nem fogadják be körükbe a fiatalokat.

Mert a „fiataloknak mindig igazuk van”

És mi fiatalok vagyunk.

Szenes Béla

nem elég a harc csak az impotensek, a számlító epigonok . . . ellen. Már-már harcolnunk kell istenigazában azok ellen a boltossegédek és masamód-kisasszonyok ellen is, akik a mi törő, rettenetes küzdelmünkől utánozón olcsó hasznat íparkodnak húzni: E sorokat s a cikk hasonló kitételeit írva Ady kétségtelenül elsősorban saját utánczóira gondolt, akik az Új versek megjelenését követően egyre nagyobb számban jelentkeztek a lapokban adys hangulatú, Ady költészetének tartalmi és formai elemeit reprodukáló verseikkel. Az ellenük való harc 1907 elejétől a világháború kitöréséig gyakran visszatérő témája Ady cikkeinek és verseinek. L. ezzel kapcsolatban elsősorban A duk-duk affér c., az Új Idők 1908. nov. 15-i és A duk-duk afférhez c., a FM 1908. nov. 26-i számában megjelent cikkeket és a hozzájuk kapcsolódó jegyzeteket (AEÖPM IX. 278. és 281., ill. 522. és 561.) továbbá a „Négy fal között” c. BN 1907. jún. 1-i (AEÖPM VIII. 229.), a Magyar Pimodán c. Ny 1908. jan. 1.—febr. 16-i (AEÖPM IX. 157.), A föld meg a város c. Ny 1908. júl. 1-i (uo. 235.), a Levelek Madame Prétérite-höz c. Ny 1913. febr. 1-i és a Hajh, mennyi költő c. Ny 1914. jún. 1-i (az utóbbi kettőt l. az AEÖPM megjelenés alatt levő XI. kötetében) cikket valamint az Akinek dajkája vagyok c. BN 1907. febr. 3-i, a Zendülés váram alján c. Ny 1910. febr. 16-i, a Türelmetlen, jó barátaimhoz c. FM 1910. dec. 25-i, a Seregesen senkik jönnek c. Ny 1911. márc. 16-i és a Bosszus, halk virágének c. Ny 1911. máj. 1-i verset. — Egyszer, valamikor, kedves, úri körben, irodalomrói vitázó társaságban azt mondtam: természettudományos alapon se lehetséges, hogy jobb, igazabb magyar lírikus jöhessen harminc-negyven évig nálamnál: Nem tudjuk, hogy Ady szóban forgó kijelentése mikor hangzott el, tudjuk azonban, hogy önnön költői jelentőségét íróársai, barátai körében nem egyszer hangsúlyozta. „Szeretem benne . . . azt a bámulatos tudatosságot, amellyel a saját, nagy költővoltát ismeri” — írta idevágóan naplójában Vészi Margit (l. Irodalmi múzeum. I. Emlékezések. Bp. 1967. 85.), s ugyanő jegyezte fel Ady követ-

kező szavait is, melyek Ambrus Zoltán és Molnár Ferenc társaságában hangzottak el: „Csokonai, Petőfi és én. Negyven éve nem volt sehol a világon olyan költő, mint én.” (L. uo. Ez utóbbira l. részletesen Ambrus Zoltán A legendák és a tények c., a Ny 1932. évfolyamában megjelent visszaemlékezését. A vonatkozó részt idézve l. AEÖPM VIII. 539—540. A magyar nemesség c. BN 1907. júl. 10-i cikk jegyzeteiben.) S cikkeiből, leveleiből is nem egy helyet idézhetünk, mely a jelen cikk kiemelt mondatával konkródál: „Ez is fátum: olyan embernek születni, aki másoknak egyengeti az útját harminc éven belül és mindenütt, a leendőeknek is” — írta pl. saját magára vonatkoztatva A magyar Pimodán c. fentebb már említett írása IX. részében s Hatványhoz intézett 1913. ápr. végi levelében: „... még mindig félelmesen, bolondul, gyászosan nagy lírikus vagyok s ebben a levélben *erről* csak egy régi mondatomat variálom. Magyarországnak, a magyarságnak, ennyire exponens valakije nem volt még, mint én. . . .” (L. Hatvány L.: Ady. [Bp.], 1959. Szépirodalmi Kk. I. köt. 248.). Nem kétséges tehát, hogy ha kiemelt szavainak komolyságát Ady cikkében enyhítette is, költői nagyságát tudatosan vallotta itt is.

A cikkre l. még A poeta élete c. Ny 1914. máj. 1-i cikket az AEÖPM megjelenés alatt levő XI. kötetében.

Mj: Ai (336.); KF (285.)

83. [*Semper Idem.* Gonda József könyve]. A Jövendő [Hódmezővásárhely] 1912. jan., 14. l. — Ady Endre

A cikk A Jövendőben „Ady Endre: a Semper Idemről” cím alatt jelent meg. Jóllehet a cikket Ady A Jövendő számára írta, az először mégsem A Jövendőben, hanem még itteni közlése előtt „Ady Endre: Gonda József Semper Idemjéről” címmel a Szeged és Vidéke 1912. jan. 20-i számában (3. l.) látott napvilágot. A Szeged és Vidéke a cikket a következő bevezető sorok kíséretében adta közre:

A Jövendő, Gonda József dr. irodalmi és művészeti lapja legközelebb megjelenő januári számának egyik fölöttébb érdekes cikke a nagynevű költőóriás, Ady Endre kritikája, melyet Gonda József Semper Idem című szenzációs szociológiai könyvéről írt.

Minden más lapot megelőzően közöljük Ady Endre gyönyörű sorait.

Feltűnő, hogy a cikkeknek a Szeged és Vidékében megjelent szövege több ponton eltér A Jövendő szövegétől. A szövegeltérések eredetét illetően semmiféle adat nem áll rendelkezésünkre, de az eltérések jellegéből ítélve valószínűnek látszik, hogy a szövegváltoztatások — bizonyára a cikkeknek a Szeged és Vidékében történt megjelenése utáni napokból — Adytól származnak. Az eltérések A Jövendő, illetve a Szeged és Vidéke szövege közt a következők:

	<i>A Jövendő:</i>	<i>Szeged és Vidéke:</i>
1. bek.	3. sor: vele Gondát,	vele Gonda Józsefet,
1.	4—5. ilyen feljegyzésekkel	ilyen följegyzésekkel
1.	5—6. lehetetlen, már csak azért is az, mert Gonda József	lehetetlen, mert és már csak azért is, mivel Gonda József
1.	7. legtípikusabban új, magyar publikum.	legtípikusabb magyar publikum.
2.	6—7. hozzáterelnek. Szeretem [Új bekezdéssel]	hozzáterelnek Szeretem. [Új bek. nélkül]

		<i>A Jövendő:</i>	<i>Szeged és Vidéke:</i>
3. bek.	3. sor:	is van — valakink.	is van valakink.
3.	4—5.	dolog — persze Ignotus rögtön meglátta — hogy ilyen Gonda terem ma már a leghihetlenebb pusztán.	dolog. Persze Ignotus rögtön meglátta, hogy ilyen Gonda teremhet ma már, a leghihetlenebb pusztán is.
4.	1—3.	bátrat, magyarat s esetleg egészen újat is fog a fejünkhöz vágni, és mi szívesen tartjuk a fejünket.	bátrat, igazat és magyarat s esetleg egészen újat is fog még a fejünkhöz vágni, és mi szívesen tartjuk oda neki a fejünket.
5.	1—2. „	Isten — akiben ilyen egyszerűen talán Gonda se hisz, de aki van valahogy — nekünk sok ilyen nagyszerű, magyar	Isten, akiben ilyen röviden és egyszerűen talán még Gonda József sem hisz, de aki mégis van valahol és valahogy, nekünk sok ilyen nagyszerű magyar

A jelzett szövegeltéréseken túl a cikknek a Szeged és Vidékében megjelent szövege alatt még a következő, Adytól származó dátum áll: Budapest, 1912. január hava.

Semper Idem: mindig ugyanaz. — *Gonda József*: személyére és *A Jövendő* c. folyóiratára l. A két Párizs — Ady Endre az „A Jövendőhöz” — c. 1910. márc. 15-i cikk jegyzeteit. (297 l.) *Semper Idem* c., társadalombölcseleti, filozófiai, irodalmi, szociológiai stb. írásait tartalmazó könyve (Békéscsaba, 1912. Tevan. 212 l. Az előszót írta: Ignotus) jelentős kritikái visszhangot váltott ki. — *Párizsi lármáimban, bajaimban... könnyezően megdőbentett, mikor értesültem, hogy Hódmezővásárhelyen is van — valakink*: A *Jövendő* első két számának megjelenése után Ady Párizsból meleg hangú levélben üdvözölte Gondát (l. A két Párizs c. előbb említett cikk jegyzeteit). Ezt követte két hét múlva A két Párizs c. cikk, amely a szóban forgó levélhez hasonlóan ugyancsak Ady Gonda melletti lelkes kiállítását fejezte ki. — *Ignotus rögtön meglátta — hogy ilyen Gonda terem ma már a leghihetlenebb pusztán*: Ady Ignotusnak a *Semper Idem* elé írt előszavára utal. „Megható és különös, s a lélekből mindenféle képzeteket felkavaró — írta az előszóban Ignotus —, hogy Hódmezővásárhelyt ilyen könyvet írnak, s ilyen könyv jelenik meg. Épp azzal megható, s épp azzal különös, hogy ma már tulajdonképpen természetes és magától értetődő. De hogy a tegnaphoz képest, mely szinte betű szerint még csak tegnap volt, ma az ilyesmi természetes és magától értetődő lehessen: *teremtőm, mennyi munka kellett ehhez s e munkához mennyi hit!* Minden értéknél, amit Gonda József az irodalomban valaha jelenthet, nagyobb érték ő maga, mint *jelentőség*.”

Ady cikkét a *Semper Idem* kritikai visszhangjának ismertetése során 1912. márc.-i számában újra leközölte *A Jövendő* (l. 79—80.). A cikk hasonló összefüggésben megjelent: *Magyar Köztársaság [Hódmezővásárhely]* 1912. febr. 14. 35—36. valamint további, de bizonyosan nem Adytól való szövegeltérésekkel a *Kritikák Gonda József dr. Semper Idem című irodalmi, politikai, művészeti és társadalombölcseleti esszairól*. Előszóval ellátta és egybegyűjtötte Endre Béla c., Szegeden 1912-ben megjelent kiadvány 4. oldalán.

Mj: VT (195.)

I. (*A magyar Provence*)

A cikk keletkezése minden bizonnyal a sajtóperrel függ össze, amelyet a szegedi ügyészség 1911 végén és 1912 elején folytatott Nagy György (1879—1923), székely származású ügyvéd, radikális politikus ellen. Nagy György miután az 1910 júniusában megtartott választásokon kibukatták a képviselőségből, Hódmezővásárhelyen ügyvédi irodát nyitott, s 1911. okt. 14-én ugyanott Magyar Köztársaság címmel folyóiratot indított, amely céljaul a Habsburgok magyarországi trónfosztását s a köztársasági államforma megvalósítását tűzte ki. A folyóirat megindulása Habsburg-ellenes törekvései miatt bizonyos kényelmetlenséget jelentett a kormány számára, ezért Székely Ferenc igazságügyminiszter már az első szám megjelenésekor tervbe vette, hogy állandó zaklatásokkal, a folyóirat elleni mesterséges perekkel igyekszik lehetetlenné tenni a folyóirat megjelenését. Ennek megfelelően a szegedi ügyészség Székely Ferenc sugalmazására „az alkotmányos államforma nyomtatás útján elkövetett megtámadásának” címén mindjárt az első szám ellen sajtópert indított. Ürügyül a folyóirat Nagy György által írt Kossuth Lajos országa c. programcikke szolgált, amely nemcsak a Habsburg-ellenes érvek sorát vonultatta fel, hanem számos demokratikus követelést is tartalmazott, mint pl. az iskolák államosítása, a hitbizományok eltörlése, a progresszív adózás bevezetése, az általános, titkos és egyenlő választójog stb. Az okt. 30-án kiadott vádindítvány azonban a vártnál nagyobb ellenhatást és felháborodást váltott ki az ország demokratikus közvéleményében, s ez arra kényszerítette Székely Ferencet, hogy tagadja részességét a Nagy György ellen kezdeményezett perben. Maga a per azonban tovább folyt. Az ügyészség vádindítványa alapján megkezdődött a vizsgálat, amely 1912 januárjában fejeződött be. A vádhatóság jan. 24-én nyújtotta be vádiratát, s ezt országszerte újabb nagyarányú felzúdulás fogadta. Az ország csaknem minden részéből demokratikus csoportok jelentették, hogy részt kívánnak venni a Szegedre kitzúzott főtárgyaláson. A demokratikus közvélemény nyomásának s a demokratikus elemeknek a szegedi tárgyaláson való tömeges, tüntető megjelenésének jelentős része volt abban, hogy négy héttel később, febr. 19-én a főtárgyaláson az ügyészség felmentette Nagy Györgyöt a vád alól.

Ady cikke a Nagy György melletti kiállás egyik dokumentuma. Megírását Ady politikai meggyőződésén túl magyarazza az a kapcsolat is, amely a Magyar Köztársaság megindításával összefüggésben 1911 nyarának végén és őszén Ady és Nagy György között kialakult. Nagy György még a Magyar Köztársaság megindításának előkészítése során, 1911 nyarán levélben kereste fel Adyt, igyekezve munkatársul megnyerni őt folyóirata számára. A köztársasági eszme melletti fellépést Ady ekkor ugyan elhárította magától (l. erre többek között az Egy bűnös vers. „Rohanunk a forradalomba” c., a Világ 1913. aug. 23-i számában megjelent cikket az AEÖPM megjelenés alatt levő XI. kötetében), de Nagy György 1911. aug. 28-án Adyhoz írt újabb leveléből (l. OSzK Kézirattára) arra következtethetünk, hogy Ady ugyanakkor nem zárkózott el egyéb tárgyú, polgári radikális törekvéseknek (szekularizáció, a hitbizományok állami kisajátítása stb.) hangot adó cikkek írása elől. Nagy György örömmel fogadta az ajánlatot, s ettől kezdve több Adyhoz írt levelében kéri Adyt kézirat küldésére. Noha ez utóbbira nem került sor, Ady és Nagy György kapcsolata az ősz során mindinkább elmélyült. Hozzájárulhatott ehhez személyes megismerkedésük is okt. végén — nov. első felében, amire ugyancsak a levelezésből következtethetünk (l. Ady fentebb említett cikkét is), és a Magyar Köztársaság

első számának megjelenése. Mindkét esemény közelebb vitte Adyt Nagy György törekvéseihez. A Magyar Köztársaság első számát korábbi fenn tartásaival ellentétben Ady már lelkes levélben üdvözölte, vállalva egyben Nagy György mellett a küzdőtárs szerepét is. Ady levele nem maradt ránk, de lényegét megőrizte az a szerkesztői üzenet, amit folyóirata következő számában küldött Nagy György válaszul Ady levelére. A szóban forgó szerkesztői üzenet szövege a következő:

Ady Endrének. Ünnepet szereztem neked leveleddel. Szívembe zárom minden ígését. Onnan olvasom, amit neked írtál: „Gyönyörűségem telik a Te bátorságodban. Bátor vagy, s tarts ki, légy magyar, kulturás és székely. Ha ezer cinikusság ér is: *ma már Veled vagyok!*”

Mikor republikánus lap szerkesztését határoztam el, tudtam, hogy merész dologra vállalkozom. De számoltam minden következménnyel. Néha kísért ugyan a Te versed bús próféciaja:

„Ki magyar tájon nagy sorsra vágyik,
Rokkanva ér el az éjszakáig!”

De csak egy pillanattig tart a csüggedésbe szédülésem, s újra erős, töretetlen hittel hiszem a republika diadalát. Lepéznelt agyarak hiába csattogtatnak reám átkot, a köztársasági eszme „*mégis győztes, mégis új és magyar!*” (I. Magyar Köztársaság 1911. nov. 14. 2. sz. 33—34.) (Ady leveléről Nagy György egy másik, Marosvásárhelyre küldött szerkesztői üzenetben is említést tesz. Ebben ugyancsak idézi Ady levelét, a fentihez képest azonban több-kevesebb szövegtérítéssel. Az idézett rész itt a következőképpen hangzik: „Lelkem szüksége, óhajtása s a mai megkergült, elvtelen és tudatlan magyar lélek üzeneti velem, hogy Te ember vagy a talpadon. Tarts ki, én is segítelek. Ha ezer cinikusság ér is: *ma már Veled vagyok!*” l. uo. 1911. dec. 14. 3. sz. 56.)

Ady Nagy Györggyel való szövetségvállalását a közölt szerkesztői üzenet mellett dokumentálja Nagy György nov. 23-án Adyhoz írt s ugyancsak Ady üdvözlő soraira válaszoló levele (I. OSzK Kézirattára) is. „Küzdök a diadal reményében! Erős segítség nekem a Te hatalmas támogatásod” — olvashatjuk többek között Nagy György levelében. Ady üdvözlő levelének vételétől Nagy György igyekezett még szorosabbra fűzni Adyval a kapcsolatot. A Magyar Köztársaságban, ha nem is közölhetett cikket Adytól, minden alkalmat megragadott arra, hogy Adyval való szövetségét, Ady eszméivel való rokonságát kinyilvánítsa. Bizonyos, hogy Ady cikke a Nagy György melletti kiálláson túl válasz volt erre is.

Ady cikkére Nagy György a Magyar Köztársaság 1912. febr. 14-i számában (52. l.) a következő szerkesztői üzenettel reagált:

Ady Endrének. Köszönöm a Világban rólam, az én republikánus küzdelmemről „A magyar Provence” cím alatt írt cikkedet. Jól esett, de nem lepett meg, mert Tőled, a magyar költőtől elvártam. A költőnek kötelessége szeretni a nemzeti függetlenség munkásait. Te írtad:

„Testvéremül fogadom,
Ki tiszta ember és magyar!”

s ezzel testvérevé lettél minden magyar republikánusnak.

Cikkedben szeretettel fegyverzetten állasz ügyem védelmére. „Szokása — írod — a mai magyar hírlapírásnak [...] Nagy György itt idézi Ady cikkét annak végéig: *maholnap igaza lehet.*” Peremben a főtárgyalás 19-én jesz. Várlak!

Ady és Nagy György kapcsolatára l. még az Egy bűnös vers. „Rohanunk a forradalomba” c. említett cikket és jegyzeteit valamint Bónis

György: Nagy György és az 1914 előtti magyar köztársasági mozgalom. Bp. 1962. Akadémiai K. 50—51. és Péter László: Nagy György és a „Magyar Köztársaság”. Ady és Vásárhely. II. Viharsarok 1953. nov. 26. sz.

Hódmezővásárhely a magyar Provence... honnan sűrűen zúg a hír: Hódmezővásárhely a századvégén s a századelőn a forradalmi agrármozgalmak s a polgári radikális törekvéseknek egyik jelentős központja volt. Az utóbbinak Nagy György köztársasági mozgalmán kívül jelzője volt Gonda József A Jövendő c. folyóirata is. (l. erre a [Semper Idem. Gonda József könyve] c. 1912. jan.-i cikk jegyzeteit. 501. l.) — *Provence:* népi mozgalmairól híres tartomány Dél-Franciaországban a Rhône, a Tengeri-Alpok és a Földközi tenger között. — *mistrál:* viharos, hideg északi szél Dél-Franciaországban. — *Arles:* város Provence-ban a Rhône torkolatánál. — *Elek Pál* (1856—1914): 1890-től a Magyar Kereskedelmi Rt., későbbi nevén Magyar Bank és Kereskedelmi Rt. vezérigazgatója, majd alelnöke. 1911 legvégén megvált a Magyar Bank alelnökségétől, nem sokkal később pedig a vezérigazgatói állástól is. Távozásakor olyan hírek kerültek nyilvánosságra, hogy 1910-ben bizonyos ellenszolgáltatások fejében igen nagy összegeket bocsátott a Khuen-Héderváry-kormány rendelkezésére az azévi választások agitációs költségeinek finanszírozására. A hír nyilvánosságra kerülése után az ellenzéki és a liberális sajtóban a leleplező cikkek sora jelent meg. Az ügy a képviselőházban is nagy vihart kavart. Az Elek Pál elleni támadások és leleplezések ellensúlyozására a Munkapárt és mindenekelőtt Tisza István magyarosítói akciót indított Elek Pál rehabilitálása érdekében. Ennek eredményeként egy e célból összehívott választott bíróság rehabilitálta Elek Pált.

II. (Antal Gábor elkészett)

Antal Gábor... elment a minap, hogy hittársainak örömét közölje a lutheránusok... egyik ünnepén: 1912. jan. 17-én került sor a bányai evangélikus egyházkerület új világi vezetőjének, Zsigmondy Jenő udvari tanácsosnak a megüresedett egyházkerületi felügyelői tisztségbe való beiktatására. A beiktatás a Deák téri evangélikus templom dísztermében ünnepélyes formában rendkívüli egyházkerületi közgyűlés keretében történt, melyen részt vettek az összes evangélikus és református egyházi főhatóságok képviselői. A magyarországi református egyház egyetemes konventjét és az öt református egyházkerületet többek között Antal Gábor (1843—1914), a dunántúli református egyházkerület püspöke képviselte, aki az ünnepségen egyháza nevében üdvözlő beszédet mondott. — *Szépeket mondott Antal Gábor* Antal Gábor beszédét a különböző lapok mindösszenéhány mondatban ismertették, kiemelve egyebek mellett a protestantizmus és a magyarság kapcsolatának hangsúlyozását. A beszédnek a protestantizmus jövőjére vonatkozó részéről a tudósítások nem számolnak be. Valószínű, hogy erről Ady élőszó útján értesült, de feltehető az is, hogy Ady, aki ekkor Budapesten tartózkodott, maga is részt vett az ünnepségen, s így közvetlen élmény alapján írta meg jegyzetét.

III. (Az irodalmi Máramaros)

Máramaros Egan-fiaira... némely... hamarjött kazárokra fogták rá...: a kárpát-ukrajnai zsidókra. 1897-ben a Széll-kormány a Schönborn-uradalom kezdeményezésére gazdasági korlátozó akciót indított ellenuk, melynek vezetésével Egan Ede (1851—1901) földbirtokost, mezőgazdasági írórt bízta meg. Az akció tulajdonképpeni célja az volt, hogy az antiszemitizmus felszításával s a kisparaszti gazdaságok bizonyos mérvű megsegítésével próbál-

ják levezetni a kárpát-ukrajnai lakosság elégedetlenségét, s ugyanakkor gátat vessenek a magyarányú kivándorlásnak és elszegényedésnek. (Az akcióra I. Ady Eganizmus s a székelység c. NN 1901. júl. 14-i cikkét és jegyzeteit. AEÖPM II. 109., ill. 440.) — *Amikor még Tisza István a „közgazdasági tevékenység” hitében... élt: 1901-ben a képviselőház agrárius elemei magyarányú akciót kezdtek a parlamentben az ún. képviselői összeférhetlenségi törvény elfogadása érdekében. A törvény — elfogadása esetén — megtiltotta volna, hogy képviselő lehessen az, aki „közgazdasági tevékenységet” folytat. A törvénnyel az agráriusok a Tisza-féle merkantil csoportot szeretnék volna kiszorítani a Házból. Tisza, aki ekkor több kereskedelmi és ipari vállalatnak igazgatósági tagja s a Magyar Ipar és Kereskedelmi Bank elnöke volt, nyíltan kiállt a „közgazdasági tevékenység” jogossága mellett, s határozottan az összeférhetlenségi javaslat ellen foglalt állást. — *védő-
törvény: A háborúra való felkészülés jegyében 1911 nyarán benyújtott törvényjavaslat, mely néhány más intézkedés mellett elsősorban az újonctélszám 150 ezer fővel történő felemelését célozta. A törvényt egyéves heves parlamenti harc (vö. Szelíd, új jegyzetek. IV. Bécs — a főváros c. 1912. febr. 8-i cikk jegyzeteivel. 513 l.) után 1912. jún. 4-én a hatalmon levő munkapárt s mindenekelőtt Tisza erőszakkal fogadtatta el a képviselőházzal. — *Tiszák... át-áthívják saját külön folyóiratukhoz, néhanapján, egy-egy máramarosi tanút is: A Huszadik Század s a Nyugat ellenében létrehozott, Tisza István és Herczeg Ferenc által szerkesztett Magyar Figyelő egyik törekvése volt, hogy alkalmanként helyet adva egy-egy modern író művének is, megkísérelje leválasztani ezeket az írókat az említett folyóiratok, elsősorban a Nyugat táboráról. Ennek megfelelően kaptak olykor teret a Magyar Figyelőben a konzervatív írók mellett pl. Móricz, Babits, Kosztolányi, Csáth Géza, Dutka Ákos, Somlyó Zoltán, Lányi Sarolta stb. művei is. (A kérdésre részletesebben l. Király István: A konzervativizmus harca a haladó irodalom ellen 1908—1912 között. ItK 1968. 35—36.) 1912. jan. 16-i számában a Magyar Figyelő Malthus szelleme címmel az ellenzéki szellemű, zsidó származású Palágyi Menyhértől közölt egy cikket. Ady cikke megírásához valószínűleg ez adta a közvetlen indítékot.***

IV. *Megint a Széchenyi-bál*)

A cikkel kapcsolatban l. a Szelíd, új jegyzetek. I. A Széchenyi-bál merénylete c. 1911. dec. 24-i cikket és jegyzeteit. (168., ill. 436. l.) *A Széchenyi-bálról azt se tudom, megvolt-e vagy se: Az azévi Széchenyi-bált biedermeier külsőségekben s ennek megfelelő öltözékekben febr. 3-án rendezték meg.*

V. *(A Simor öröksége)*

1911 végén tíz évi szünet után ismét kiújultak azok a támadások, amelyeket még az 1890-es évek elején kezdtek az esztergomi kanonokok és Csernoch János, a primási iroda akkori igazgatója, Vaszary Kolos (1832—1915) hercegprimás, esztergomi érsek ellen. A támadások megindítására a 90-es években az adott okot, hogy Vaszary Kolos, korábban pannonhalmi főapát, 1891-ben, érsekké történt kinevezésekor Pannonhalmáról magával vitte Esztergomba két rendtársát, s primási tevékenységében elsősorban ezekre támaszkodott, háttérbe szorítva a primási ügyekbe addig csaknem teljhatalommal beleszóló esztergomi kanonokokat és Csernoch Jánost. A Vaszary elleni támadások különösen 1893, Csernoch Jánosnak a primási iroda éléről történt távozása után váltak élessé, amikor katolikus lapokban megjelent cikksorozatok Vaszary Kolost nyíltan egyháza árulójának nevezték. A támadások célja a 90-es években csupán az esztergomi

kanonokok és Csernoch János Vaszary Kolos előtt élvezett szerepének visszaszerzése volt. Az 1911-ben felújított s 1912 elején is tovább folytatott támadások már többre törekedtek. A primás magas korára hivatkozva nyíltan követelték, hogy a primás mellé utódlási joggal nevezzenek ki ügyvivőt, erre alkalmas személyként Csernoch Jánost nevezve meg, aki 1911-ben nyerte el a kalocsai érseki széket, s akinek e tisztségben döntő szerepe volt a Vaszary elleni akciók újratekintésében. A támadó szerepet 1911 végén —1912 elején nem katolikus lap, hanem a Budapesti Hírlap vállalta magára. Csernochék szerepük leplezésére törekedve, ebben izgattak Vaszary ellen. A támadásokra azonban, Csernoch János ellen foglalva állást, megszólaltak a liberális lapok is, figyelmeztetve, hogy Csernoch primássága a Kollonich-rendszer nyílt visszatérését jelentené. A polémiaival Ady reagálásán túl a Világ is több cikkben foglalkozott. A kérdés végül is Vaszary Kolos 1912 végén történt lemondásával és nyugdíjba vonulásával dőlt el. Utódja Csernoch János lett.

Simor János (1813—1891): bíboros, 1867-től hercegprimás, esztergomi érsek, az esztergomi érseki könyvtár, képtár és múzeum megalapítója. — *Kollonich-rendszer*: a demokratizmust elnyomó s Bécs politikáját kiszolgáló rendszer Kollonich Lipót (1631—1707) püspök, majd kalocsai, ill. esztergomi érsek, az erőszakos ellenreformáció egyik fő szorgalmazójának, a Magyarországot az osztrák birodalomba beolvasztó törekvések buzgó támogatójának a neve után.

Mj: IV. r. Vp (310.)

85. *A serleges Magyarország*. V 1912. jan. 24. 7—8. l. — Ady Endre

[*] Eredetiben: mivoltából

1912. jan. 23-án számoltak be a lapok a Terézvárosi Kaszinónak jan. 22-én este a Royal Szálló emeleti dísztermében megtartott évenként szokásos Deák-bankettjéről. Az az évi banketten a Deákot idéző beszédet Deák arc képe alatt állva a Kaszinó Deák-serlegével a kezében Tisza István tartotta meg. Ady cikke megírásához az indítékot Tiszának ez a serlegemelgetéssel kísért beszéde adta, de a cikk keletkezéséhez hozzájárulhatott egy közelgő hasonló, ugyancsak évenként megrendezett esemény tudata is. Ez utóbbira két héttel később, febr. 5-én, a Nemzeti Kaszinó az évi Széchenyi Bankettjén került sor, ahol Berzeviczy Albert azonos külsőségek közt, a Nemzeti Kaszinó Széchenyi-serlegét tartva kezében Széchenyiről emlékezett meg.

Kecskeméthy Aurél (1827—1877): A szabadságharc utáni idők neves konzervatív publicistája. Az abszolutizmus idején Bécs politikáját támogatta, de rokonszenvezett az ellenállással is. 1860-ban Széchenyivel való szoros kapcsolatai miatt átmenetileg kegyvesztett lett, később újra a kormányt támogató lapok szerkesztője. Nevét különösen a közélet nevezetes szereplőiről 1866-tól Kákay Aranyos néven írt humorisztikus karcolatai tették ismertté. Munkásságát tehetség, éles megfigyelőképesség, de kétkulacsosság s bizonyos cinizmus jellemezte. — *Baczur Gázi*: Kulcsár Ernő ellenzéki szellemű hírlapíró, az 1884-ben indított Nemzeti Hírlap c. politikai és vegyes tartalmú képes lap szerkesztőjének az álneve, egyben a Nemzeti Hírlap szatirikus rajzos politikai figurája. — *Feszty Árpád, ha már föltámadt*: Feszty Árpád (1856—1914) a századvég s a századelő egyik legnépszerűbb festője. Népszerűségét elsősorban a millenniumra elkészített, többek közreműködésével festett Magyarok bejövetele c. monumentális körképének köszönhetette. A század első éveiben súlyos anyagi gondok közé került, ennek következtében hosszú évekre fel kellett hagynia a művészi munkával. Csak 1910 után nyíltot alkalma, hogy egy évet ismét a művé-

szetnek szenteljen. Ez idő alatt számos új képet festett, melyeket 1912-ben a Nemzeti Szalonban állított ki. A kiállítás, amely Fesztynek a művészeti életbe való visszatérését jelentette, jan. 17-én nyílt meg, s jelentős közönségsikert aratott. — *Szemere Miklós* (1856—1919): szélsőségesen nacionalista politikus, országgyűlési képviselő. A századforduló jellegzetes közéleti alakja. Különösen politikai és társadalmi röpiratai révén vált ismertté. — *Vázsonyi Vilmos* (1868—1926): ügyvéd, liberális polgári politikus, országgyűlési képviselő. Kezdetben polgári demokratikus törekvésekért szállt sikra, később mindinkább jobbra tolódtott. Fellépésekor Ady cikkeiben lelkesen támogatta, de nem sokkal azután már kritikusan fordult szembe vele. (L. a Vázsonyi Vilmos Nagyváradon c. NN 1902. ápr. 12-i cikket és jegyzeteit. AEÖPM III. 41., ill. 304.) — *Áchim*: I. a Szelíd, új jegyzetek. III. Szegény Áchim András c. 1911. nov. 24-i cikk jegyzeteit. (430. l.) — *a Ferenc József-intézet most kicsapott mágnás diákjai*: 1911-ben a Ferenc Józsefről elnevezett budai arisztokrata nevelőintézetben báró Lipthay Béla elcsábította az intézet fűtőjének tizenhét éves lányát, majd rövid idő után átjátszotta a lányt gróf Bethlen Oszkárnak s később még négy társának. Miután a lány teherbe esett, sikertelen öngyilkosságot követett el. Gyereke megszületése után a bíróság a mágnásokat felmentette a bűnvád alól. A lány ezután a Dunába ugrott s meghalt. A botrányos történet ekkor került napvilágra. Nem sokkal később, 1912 januárjában a kultuszminisztérium intézkedésére és a sajtó nyomására a mágnásfiúkat eltávolították az intézetből. (L. Mágnás-idill címmel a V cikkeit 1912. jan. 12., 17. és 21-én.) — *Prohászka*: Prohászka Ottokár. I. a Jegyzetek a napról. I. Csak urak számára c. BN 1906. márc. 31-i cikk jegyzeteit. AEÖPM VII. 434.)

Mj: J (82.); Na (213.)

86. *Disputa*. Kézirat. Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 9 oldal-számozott fólió, 170 × 210 mm. Aláírás: Ady Endre. A PIM tulajdonában. Megjelent: Ny 1912. febr. 1. 294—296. l. — *Disputa*. — Ady Endre Közlésünk a kéziratot követi, az egységesség kedvéért azonban ezt is mai helyesírással adjuk. Eltérések a kézirat és a Nyugat szövege között:

		<i>Kézirat</i> :	<i>Nyugat</i> :
1. bek.	1. sor:	ifju	ifjú
1.	4.	ez	az
1.	18.	fantaziák . . ugyszólván	fantáziák . . úgyszólván
1.	25.	Vörösmarthynál	Vörösmartynál
1.	26.	ifju	ifjú
3.	2.	szólván már	szólván, már
3.	7.	uj	új
3.	9.	általaban	általában
3.	11.	multja	múltja
3.	14.	Vörösmarthynk	Vörösmartynk
3.	16.	nyulnak	nyúlnak
3.	18.	tulságos	túlásagos
3.	20—21.	rajta soha . . ugynevezett	rajta, soha . . úgynevezett
3.	22.	husz	húsz
3.	24.	uj-magyar	új-magyar
3.	26.	háboru	háború
3.	32.	vasut	vasút

Törlések, javítások a kéziratban:

1. bek.	13. sor:	illetve (A szó után egy vessző törölve)
1.	20.	gyűjtésnek (Az <i>s</i> után egy rosszul sikerült <i>n</i> törölve, majd utána írva: <i>nek</i>)
1.	21.	el is hitványodtak (Eredetileg: <i>elhitványodtak</i> , majd az igekötő és az ige \bar{I} -jellel szétválasztva és fölé írva: <i>is</i>)
1.	23.	Jókainak (A név után egy betűnyi olvashatatlan törlés)
1.	29.	művészet (A szó után egy szó olvashatatlanul törölve)
1,	29—30.	kap is (Az <i>is</i> után beszúrva: <i>mindig</i>)
1.	31.	is (A szó után egy szó olvashatatlanul törölve, föléje beszúrva: <i>kíván</i>)
2.	1.	Zichy (A név után egy betűnyi olvashatatlan törlés)
2.	2.	ember, (A vessző után egy betűnyi olvashatatlan törlés)
3.	3.	irtam (A szó után beszúrva: <i>egyszer erről.</i>)
3.	8.	marsaillesi (A második <i>a</i> törölve, föléje írva — valószínűleg: <i>e</i> ; majd ez utóbbi is törölve s fölé írva: <i>a</i>)
3.	14.	Csokonaink (A név először kis <i>cs</i> -vel írva, majd ebből a <i>c</i> <i>C</i> -re javítva)
3.	18.	utálva (A <i>v</i> előbb törölve, majd fölé írva: <i>v</i>)
3.	27.	fejlődési (A szó után egy betűnyi olvashatatlan törlés)
3.	29.	enyém (Az <i>e</i> helyén eredetileg: <i>a</i> ; ez törölve, fölé írva: <i>e</i>)
3.	30.	Magyarország (A név először kis <i>m</i> -mel írva, majd ez átjavítva <i>M</i> -re)
3.	32.	Pestre (A második <i>e</i> fölött apró, olvashatatlan törlés)
3.	32,	vidék (A szó után beszúrva: <i>akkor majd</i>)

A kézirathoz képest a következő mailól eltérő helyesírási sajátosságokat javítottuk:

1. bek.	1. sor:	Oh... ifjú	<i>Kéziratban:</i> Oh... ifju
1.	2.	prezervatív	preszervatív
1.	4.	különb	külömb
1.	6—7.	életalkonyatának	élet-alkonyatának
1.	11.	pénz, s	pénz s
1.	13.	szoborcsináló	szobor-csináló
1.	14.	szoborkésleltető	szobor-késleltető
1.	15.	regényvilágának	regény-világának
1.	18.	fantáziák . úgyszólván	fantáziák . . ugyszólván
1.	19.	ott voltak, ott voltunk	ott-voltak, ott-voltunk
1.	25.	Vörösmartynál	Vörösmarthynál
1.	26.	ifjú	ifju
1.	27.	sokasodni, s	sokasodni s
2.	4.	kártyája, s... aduttot	kártyája s... adutot
2.	8.	kértek, s	kértek s
2.	11.	mindent, s	mindent s
3.	2.	apasnyelvéről	apas-nyelvéről
3.	4.	rém-sváb-kazár-tót-jász — ördög	rém-sváb-kazár-tót-jász, — ördög
3.	7.	új	uj
3.	8.	párizsi . . marseille-i	párisi . marsaillesi
3.	9.	általában . regionális	általában . regionális
3	11.	múltja	múltja
3.	12.	Gyöngyösink	Gyöngyössynk
3.	14.	Vörösmartynk	Vörösmarthynk

			<i>Kéziratban:</i>	
3. bek.	16. sor:	nyúlnak . székesfőváros	nyúlnak	székes-főváros
3.	18—19.	nyelv-vegyesüzleteket, a túlságos . . örködőket, megmondhatom	nyelv-vegyes-üzleteket, a túlságos . . örködőket megmondhatom	
3.	20—21.	ügynevezett	ügynevezett	
3.	22.	két-tíz-húsz-száz	két-tíz-husz-száz	
3.	24.	új-magyar	uj-magyar	
3.	26.	háború késleltetheti, s	háboru késleltetheti s	
3.	31.	Nyugatnál	Nyugat-nál	
3.	32.	vasút megy, s	vasut megy s	

1911 decemberétől az ország közvéleményét hosszú időn keresztül tartották lázban a budapesti Jókai-szobor fölállítása körüli események. A szoborállítás gondolata már évekkorábban, közvetlenül Jókai halála (1904. máj. 5.) után, 1905 februárjában született meg. A szobor létrehozására akkor megindított országos mozgalom élére mint a Jókai-szobor- és síremlékbizottság elnöke Berzeviczy Albert (1853—1936) vallás- és közoktatásügyi miniszter állott. A szobor és síremlék ügyében kezdeményezett első országos gyűlés azonban csak nagyon szerény eredményeket hozott. Az akció hamarosan ellanyhult, s később csaknem feledésbe merült. A kérdés csak 1910 után került ismét előtérbe. Az újból szorgalmazott mozgalom és gyűjtés során 1911 végére végül is összegyűlt az a minimális összeg, amely a szobor fölállításához kellett. A szobor- és síremlékbizottság ekkor a szobor megvalósítása érdekében konkrét intézkedésekbe kezdett. A bizottság Berzeviczy Albert elnökletével először dec. 7-én ült össze, s egyrészt a szobor elhelyezésének, másrészt az alkotóművész kiválasztásának kérdését vitatta meg. Az utóbbi tekintetében a bizottság clyan határozatot hozott, hogy a nyilvános pályázat mellőzésével csupán négy, e célból kizemelt szobrászművész (Gács Viktor, Maróti Géza, Stróbl Alajos és Tóth István) számára ír ki szűkebb pályázatot. A bizottság e döntése, amely szöges ellentétben állott a közvélemény várakozásával, nagyfokú elégedetlenséget váltott ki mindezekelőtt a képzőművészek és a sajtó körében. A lapok cikkek sorában bírálták a szűkebb pályázatról szóló határozatot, a Képzőművészek Egyesülete pedig hivatalos formában is felkérte a szoborbizottságot a nyilvános pályázat megrendezésére. Mivel időközben a pályázatra felszólított négy művész Stróbl javaslatára lemondta a jogtalannak érzett szűkebb pályázatban való részvételt, a szoborbizottság jan. 22-én újra összeült, hogy megtárgyalja a kialakult helyzetet, s új döntést hozzon. Az újabb határozat, amely mindenféle pályázat mellőzésével egyetlen művész, mégpedig Stróbl Alajos megbízása mellett döntött, az előzőnél is hevesebb tiltakozást váltott ki. A közvélemény azonban most már nem csak a szoborbizottságot marasztalta el, hanem Stróbl Alajost is bírálni látszta. Stróbl ugyanis elfogadta a bizottság megbízását, s ezzel olyan látszatot kellett, hogy korábban csupán azért javasolta három társának a visszalépést, hogy eltávolítsa maga mellől versenytársait. Az ügy a szoborbizottság második határozata után szinte országos kérdéssé nőtt. Berzeviczy nyilatkozatok sorában próbálta védeni a bizottság álláspontját, de fölényeskedő s némileg cinikus hangú nyilatkozatai csak fokozták a felzúdulást. A művészek, s nem csak a képzőművészek, szervezkedni kezdtek a szoborbizottság ellen. Jan. 26-án a Képzőművészek Egyesületének kezdeményezésére tiltakozó gyűlést rendeztek, s többek között egy memorandum kiadása mellett döntöttek. A művészek s a közvélemény tiltakozása azonban gyakorlatilag nem vezetett

eredményre. Stróbl még az év júniusában bemutatta szoborterveit, amelyeket a bizottság a megtekintés után jan. 19-én tartott ülésén elfogadott.

A Jókai-szobor körüli eseményeket Ady bizonyára élénk figyelemmel kísérte. Ezt nemcsak jelen cikke tanúsítja, hanem ismert Jókai-szimpatájián túl mindenekelőtt az, hogy még a Jókai-szobor gondolatának fölmerülése idején cikkeiben az elsők egyikeként emelte fel szavát a szobor felállítása érdekében (L. Jókai szobra c. BN 1905. febr. 26-i cikkét és jegyzeteit. AEÖPM VI. 72., ill. 372.)

prezervatív: gátló, megakadályozó. — *életalkonyatának ismert szennzációja*: Jókai 1899-ben kötött második házassága a fiatal és zsidó származású Nagy Bellával. A házasság országos vihart kavart föl, s a közvélemény nagyobb része, nem kevéssé antiszemita indulatoktól fűtve, Jókai és fiatal felesége ellen fordult. A botránykeverőkkel szemben Ady Nászutatók c., a Debrecen 1899. szept. 16-i, Jókai házasságkötése napján megjelent számában napvilágot látott versében s később két cikkében is (A poétakirály és felesége. NN 1901. nov. 7. és A hétről. NN 1901. nov. 10. l. AEÖPM II. 272., ill. 274.) Jókai védelmére kelt. — *a szoborra illetlenül kevés a pénz*: az országos gyűjtés során hét év alatt mindössze százezer korona gyűlt össze, jóval kisebb összeg, mint a századvég s a századelő hasonló gyűjtéseinek bármelyikén. — *az a nevezetes nemzeti ajándék*: Ady bizonyára Jókai műveinek 1894-ben, Jókai ötvenéves írói jubileuma alkalmából kezdeményezett, 1894 és 1898 között megjelentetett száz kötetes ún. nemzeti kiadására gondolt. A Révai-cég által indított és megszervezett vállalkozást, mely anyagilag is jelentős hasznot hozott Jókainak, a nemzet ajándékának s Jókai előtti hódolatának szánták. — *miniszterelnöki atyafi-utódság*: célzás Széll Kálmán (1845—1915) volt miniszterelnökre, aki Vörösmarty lányát, Vörösmarty Ilonát vette feleségül. Miniszterelnöksége alatt (1899—1903) kezdeményezték Vörösmarty szobrának felállítását.

Ady jegyzete megírására Barkóczy Sándornak, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium középiskolai ügyosztálya vezetőjének a leváltása, ill. áthelyezése adta az alkalmat. A leváltásra döntően az Országos Középiskolai Tanáregyesület 1911. okt. 21-én tartott választmányi ülésének Barkóczy-ellenes demonstrációja következtében került sor. (L. erre s Barkóczyra a Disputa c. 1911. nov. 16-i cikk jegyzeteit. 424. l.) A tanárság megmozdulása után nyilvánvalóvá vált, hogy Barkóczy nem tartható meg tovább a középiskolai ügyosztály élén. Zichy János (1868—1944) vallás- és közoktatásügyi miniszter azonban olyan formát keresett Barkóczy menesztésére, amely némileg elfedi, hogy a menesztést az alulról jövő nyomás kényszerítette ki. Ezért Barkóczyval kapcsolatban előbb kikérte Tisza István véleményét, s miután Tisza a munkapártban elmarasztalólag nyilatkozott Barkóczyról, Zichy Tisza intenciói szerint előbb megvárta, míg némileg csillapul a sajtó Barkóczy-ellenes támadása, majd 1912. jan. 27-én kelt minisztériumi köriratában közölte Barkóczyval leváltását, ill. más osztályra történt áthelyezését. Barkóczy áthelyezésével csaknem egyidőben, jan. 22-én került sor Molnár Viktornak (1859—1918), a minisztérium liberális szellemű s a Zichy által képviselt klerikális vezetéssel szemben álló államtitkárnak, az Uránia tudományos színház és folyóirat megalapítójának a lemondására is. Molnár Viktor, aki 1882 óta volt a minisztérium munkatársa, s így annak legrégebbi tisztviselőjének számított, a minisztériumon belül egyre inkább háttérbe szorult. Előbb mellőzték a politikai államtitkárság betöltésénél, majd fokozatosan minimálisra szűkítették hatáskörét,

végül kisebb-nagyobb szekatúrákkal tették lehetetlenné helyzetét. Lemondása s nyugalomba vonulása kényszerűen s jobb megoldás hiányában történt. Barkóczy áthelyezése s Molnár Viktor lemondása közt tehát Ady joggal látott összefüggést.

eszembe jut, hogy már szoltam és írtam egyszer erről: l. a Van-e magyar nyelv? c. 1910. nov. 16-i cikket és jegyzeteit. (103., ill. 362. l.) — Mistral, Frédéric (1830—1914): Nobel-díjas provençal költő. A provençal népköltészetből és legendákból merítő verseiben és elbeszélő költeményeiben a délfancia nép életét, szokásait, a délfancia tájak szépségeit éneкли meg. Fő műve a provençal nyelven írt s egyidőben franciául is megjelentett tizenkét énekből álló Mireio c. eposza. — a demokráciát. talán csak egy európai háború késleltetheti, s ez a demokrácia bizonyos. En magam csak fejlődési stádiónak szeretem ezt a nagy demokráciát: l. Ady hasonló gondolatát a Pétőfi nem alkuszik c. 1910. jún. 10.—aug. 25-i tanulmányában és a Hirtelen, rövid szentenciák c. 1911. máj. 1-i cikkében. 75., ill. 128. l.)

Mj: III. r. J (132.); VT (238.); I. és III. r. Ai (341.); III. r. Pp (357.)

87. *Szelid, új jegyzetek. V 1912. febr. 2. 9—10. l. — Ady Endre*

I. (*A magyar kinó-literatúra*)

Münchenben a múlt év szeptemberében... l. Az őszi München c. 1911. szept. végéről való cikk jegyzeteit. (417. l.) — alig érek haza, már olvasok egy vetítés-dráma tervet... Kóbor Tamás írta: Kóbor Tamás (1867—1942) művét több szóba jöhető lap., ill. folyóirat számításba vehető számainak átnézése ellenére nem sikerült megtalálnunk.

A mozi s a moziirodalom már korábban is foglalkoztatta Adyt: l. ezzel kapcsolatban a Csirkefogás a mozi számára c. BN 1907. szept. 14-i és a Színház és mozi c. BN 1908. márc. 7-i cikkét. (AEÖPM VIII. 387., ill. AEÖPM IX. 186.)

II. (*Pesti emberek jóssága*)

III. (*Szegény, beteg főherceg*)

1912 jan. végén a lapok részletes tudósításokban számoltak be József főherceg (1872—1963) vakbélgyulladásáról. A betegség jan. 25-én lépett fel, s azonnali operációt kívánt. A főherceg állapota napokig válságos volt, s csak jan. 30-án állott be a javulás. Ady jegyzete ehhez az eseményhez kapcsolódik.

Kaphatnánk hízeltgöbbszű magyaroskodó főherceget: József főherceg magyar nevelésben részesült, s később előszeretettel hangoztatta magyarságát. Magyar körökben igyekezett népszerű lenni, amiért a hivatalos hírverés gyakran csak mint „József atyánk” emlegette.

IV. (*Most ünnep volna*)

1911 végén X. Pius leiratot intézett a katolikus államok püspökeihez, felszólítva őket, hogy állapítsák meg a katolikus ünnepek új rendjét. A rendelet, amelynek nálunk a nov. 9—10-i püspöki konferencia tett eleget, a kötelező egyházi ünnepek számának csökkentését célozta. Így többek között törölték az ünnepek sorából febr. 2-át, Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepét is. A pápai rendelet végrehajtása azonban több országban, pl. Bosznia-Hercegovinában a hívők s a munkanapok számának növelése miatt mindenképp a munkások részéről heves ellenzést váltott ki. Ezért

s más okokból is a katolikus országok viszonylatában nem alakult ki teljesen egységes ünnepi rend. Bizonyos ünnepeket, mint febr. 2-át is, egyes országokban megünnepeltek, másokban nem. Cikkében Ady e jelenséget kommentálja.

88. *Szelid, új jegyzetek.* V 1912. febr. 8. 7—8. 1. — Ady Endre

I. (*A Kárpátok fölfedezése*)

egy francia geológus fölfedezte nekünk . vizügyileg a Kárpátokat: Ady feltehetően François Suplice Beudant (1787—1852) hírneves francia geológusra gondol, aki 1818-ban beutazva hazánkat is, utazásairól *Voyage minéralogique et géologique en Hongrie pendant l'année 1818.* (Párizs, 1822.) címmel alapvető munkát írt, amely a századelőig az egyetlen összefoglaló geológiai munka volt hazánkról. — *a nagy magyar Alföld tudományos fölfedezése is . idegené volt:* Nem sikerült kideríteni, hogy Ady kire gondol. — *most olvashatjuk, hogy Párizsban egy . . . tudós megállapította az etruszk—magyar rokonságot:* Nem sokkal Ady cikkének megjelenése előtt hangzott el Párizsban Jules Martha (1853-19) francia nyelvész, a párizsi Faculté des Lettres tanárának külföldön s nálunk egyaránt nagy feltűnést keltett előadása, melyben legújabb fölfedezését, az etruszk—magyar., ill. finnugor népek rokonságát ismertette. Az előadásról a magyar lapok is beszámoltak, s később is többször visszatértek rá. Kutatásai eredményét Martha később *La langue étrusque* c. 1913-ban megjelent vaskos könyvében foglalta össze. Minden tudományosságot nélkülöző állításait azonban már a korabeli nyelvészet sem fogadta el; tételeit rövid időn belül megcáfolták és elvetették.

II. (*Demokrácia csinálhat hírbiztonságot*)

tessék visszagondolni az utóbbi hetek gyalázatos, pikáns . . . pletykáira: Nem sikerült megállapítani, hogy Ady mire utal, de elképzelhető, hogy a Nyugat válságával (l. erre az Irodalompolitika c. 1911. dec. 30-i cikk jegyzeteit. 437. l.) kapcsolatos különböző híresztelésekre kell gondolnunk.

III. (*Budapesti pénz — Arkádiában*)

Arkádia: Ókori görög tartomány a Peloponnészosz belső hegyei közt. Az irodalomban többek között mint a művészetek hona szerepel. Ady is ebben az értelemben említi. — *penetráns:* átható, mindent betöltő kábító bűz. — *egy-két friss, emlékezetes affér:* Ady nyilván Hatvany Lajos és Osvát Ernő 1912. jan. 6-i párbajára (l. erre az [Irodalompolitika. Ady Endre nyilatkozata] c. 1911. dec. 30-i cikk jegyzeteit. 456. l.) céloz.

IV. (*Bécs — a főváros*)

Most megint politikai bőrvünkön is érezzük, hogy a fővárosunk — Bécs: Ady Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök 1912. febr. 5-én megkezdett bécsi tárgyalásaira utal. Khuen-Héderváry 1912. febr. első napjaiban kísérletet tett arra, hogy bizonyos követelések kielégítésével rábírja az ellenzéki pártokat az 1911 közepén benyújtott s többek között az újonclétszám 150 ezer fővel történő emelését célzó véderőreform ellen csaknem háromnegyed éven át folytatott obstrukciójuk felfüggesztésére. A miniszterelnök előbb két napon át megbeszéléseket folytatott az ellenzéki pártok vezető politikusaival, majd feltételeik kipuhatolása után febr. 3-án éjjel Bécsbe utazott, hogy elsősorban a Kossuth Ferenc-féle Függetlenségi Párt tulajdonképpen jelentéktelen, csupán néhány ún. nemzeti követelmény (magyar katonaság magyar jelvénye, a katonai perrendtartás egyes kérdései stb.)

kielégítését célzó követelésének teljesítéséről a királlyal tárgyaljon. A király azonban a febr. 5-i kihallgatáson Khuen-Héderváryt a magyar ügyekben valójában nem illetékes osztrák kormányhoz utasította. Khuen így a magyar ellenzéknek adandó engedmények tárgyában megalázó módon kénytelen volt előbb Stürgkh osztrák miniszterelnökkel, majd az osztrák kormány más tagjaival tárgyalni, amit a magyar lapok általában sérelemként, a magyar államiság elleni inzultusként értékelték. „A magyar politika sorsát megint egyszer Bécsben intézik” — írta pl. az esettel kapcsolatban febr. 6-i vezércikke első mondatában a Pesti Napló, s a tárgyalásokról szóló aznapi tudósításában: „... megint inzultus érte a magyar államiságot: a magyar miniszterelnöknek a magyar politikai helyzet szándéka iránt megindított akciója dolgában az osztrák kormánnyal kell tárgyalnia” stb.

89. *Biró és Pekár*. V 1912. febr. 20. 10. l. — Ady Endre

[*] Eredetiben: szeretett és melyet gróf Tisza István sohase szeretett és nincs.

Biró Lajos és Pekár Gyula plágium-ügyével kapcsolatban közöljük a Nagyváradai Napló 1912. febr. 18-i számának tudósítását.

Plágiumaffér Biró Lajos darabja körül

Nemrég mutatták be nagy sikerrel Budapesten Biró Lajos Rablólovag c. darabját. És a bemutató után néhány nappal azt a nevetséges vádat suttogták Biró Lajosról, hogy a dráma témáját plagizálta. A vádat Pekár Gyula író emelte ellene, mondván, hogy a témát az ő — mármint a Pekár Gyula — A Szerechenek összeesküvése című novellájából merítette.

A plágiumhírről Biró Lajos legelőször Jászai Mari útján értesült, és — természetesen — a szóbeszédén jót mosolygott. Lépéseket sem tett a vád megcáfolása érdekében, mert hiszen csaknem köztudomású volt írókörökben, hogy a Rablólovag egy olyan esetet dolgozott fel, amelyet évekkkel ezelőtt a nagyváradai pletyka termelt.

A Rablólovag tudvalevőleg arról szól, hogy egy öreg gróf mesalliance-át [nem egyenlő rangúak között kötött házasság] a gróf fia egy vállalkozó szellemű, biztos és hódító fellépésű fiatalember útján akarja meghiúsítani úgy, hogy az ifjú a szegény leányt kompromittálja. Biró Lajos, amikor a vádat hallotta, kijelentette, hogy ez a téma azonos egy régi nagyváradai mendemondával, s valóban sejtelme sincs róla, hogy Pekár Gyulának hasonló tárgyú novellája van. A Sárga liliom témáját is nagyváradai impressziók után alkotta meg.

— Pekár Gyula novelláit — mondotta Biró Lajos egy újságírónak — nem olvasom; nem érek rá, a Szerechenek összeesküvéséről pedig egyáltalában tudomásom sincs. A Rablólovag sikere után Nagyváradon szélteben beszéltek, hogy milyen ismeretes témát dolgoztam fel. Azt az esetet, amiről itt szó van, egy nagyváradai botránylap egyszer meg is írta. Minek vennék én Pekár Gyulától témát, amikor sokkal jobbat produkál az élet?

Pekár Gyula viszont kijelentette egy újságíró előtt, hogy Biró Lajost nagyra becsüli, ellene animozitás [rosszindulat] nem vezet, Birót személyesen nem ismeri, mégis a kérdést tisztázandónak tartja.

Tegnapelőtt Pekár megbízásából Szemere György és dr. Császár Elemér megjelentek Biró Lajosnál, s kérték, egyezzen bele abba, hogy a plágium-dolgot egy zsüri előtt tisztázzák.

Biró Lajosnak nem volt oka kitérni a kérelem elől. A zsüribe a maga részéről Beöthy Lászlót és Kóbor Tamást delegálta. Pekár Gyula Szemere Györgyöt és Császár Elemért nevezte meg. Elnök: Herczeg Ferenc.

A zsüri tegnap — szombaton — este ült össze, és a kérdés felett hosszan tanácskoztott. Mindkét félt meghallgatták, majd Biró Lajos tanúi adták elő, hogy a Rablólovag témája tényleg nem egyéb egy ismeretes kőszá nagyváradi mendemonda feldolgozásánál.

A zsüri hosszas tanácskozás után megdöntötte a plágium vádját, s ítéletéről a következő hivatalos jelentést adta ki:

A zsüri megállapította, hogy Biró Lajos Rablólovag című színdarabja és Pekár A Szerechenek összeesküvése novellája közötti tartalmi hasonlatosság elég okot adott Pekár Gyulának arra, hogy felvesse a kérdést: nem-e (!) az ő novellájából készült a darab.

Ezzel szemben Biró Lajos tanúkkal igazolta, hogy a kérdéses tárca megjelenése előtt több évvel tudomása volt egy megtörtént esetről, amely úgy Pekár novellájának, mint Biró Lajos darabjának meséjével azonos.

A két mű között genetikus kapcsolatot nem látván: a zsüri feleslegesnek tartja a három téma közötti hasonlóságok és eltérések vizsgálatát, s annak a meggyőződésének ad kifejezést, hogy mindkét író teljesen jóhiszeműen járt el.

Nagyvárad . . . melyet gróf Tisza István sohase szeretett: A századelőn közhiedelem volt, hogy Tisza nem szereti Nagyváradot. A város iránti ellenszenvét elsősorban apjának, Tisza Kálmánnak 1901. okt. 3-i nagyváradi képviselőválasztási bukásával hozták összefüggésbe. Apja bukása miatt — úgy vélték — különösen a nagyváradi dzsentri rétegre haragudott Tisza, melyről állítólag kijelentette, hogy az a dzsentri, mely Tisza Kálmánt nem tudta megválasztani, elvesztette létjogosultságát. (L. Hegedüs Nándor: Ady Endre nagyváradi napjai. Bp. 1957. 116—117. Tisza állítólagos kijelentésére l. még Ady Tisza István és a bihari dzsentri c. NN 1901. okt. 24-i cikkét. AEÖPM II. 258.) — *kinema-sketch:* a film őskorából való műfaj, amelyben élő szereplők és vetített képek váltakoztak (Ai 417.). A műfajjal az Ady cikke írása körül napokban sokat foglalkoztak a lapok, mivel a budapesti rendőrfőkapitány a magánszínházak igazgatóinak memoranduma alapján febr. 17-én kelt rendeletével betiltotta a kinema-sketchek rendezését. Valószínű, hogy Ady hasonlata az utóbbiak hatására került a cikkbe. — *Beteg voltam és vagyok:* 1912. febr. 9—10-e tájától Ady hosszabb időn keresztül a Városmajor Szanatóriumában gyógykezelte magát. L. még a Szelid, új jegyzetek. I. (Goga Octavian rabsága) c. 1912. ápr. 17-i cikket. (184. l.) — *Tisza István. Széchenyi-szerepet vállalt:* 1912. febr. 9-én Tisza István Utazás Arany János körül címmel felolvasást tartott a Műbarátok Körében, melyben főleg Arany nyelvéről és a lírikus Aranyról érkezett. Cikkében Ady erre az esetre utal. Tisza felolvasása egyik mozzanata volt annak a szerepnek, amit Tisza 1910 után vállalt: felismerve a modern irodalom és művészet egyre szélesebb társadalmi hatását, személyes fellépésével kívánt gátat vetni a modern művészet által képviselt eszmék elterjedésének. Ezzel függött össze, hogy Tisza, aki korábban ügyszólván egyáltalán nem érdeklődött a művészetek iránt, 1910 után egyik centrális feladatának tekintette a művészeti kérdésekkel való foglalkozást. Ettől kezdve „Kiállításokra járt, irodalmi társaságokban tartott beszédeket, Arany Jánosról, Gyulai Pálról elmélkedett, folyóirat-szerkesztésben vállalt szerepet. minden hét csütörtökjén írókkal s művészekkel vacsorázott együtt az Országos Kaszinó pincetermében. . . s feltűnő aktivitást fejtett ki a kultuszárca parlamentí költségvetési vitáiban is.” (Király I.: A konzervatívizmus harca a haladó irodalom ellen 1908—1912. között. ItK 1968. 28.) Ady cikkének Tisza irodalmi fellépésére vonatkozó kitételével kapcsolatban érdekes idézni A Jövendő c. folyóirat egyik cikkének Ady szava-

it aláhúzó passzusát: „Ady Endre nevezte névvel a Tisza István esztétikáskodását, amit a Műbarátok Körében elkövetett ez a nagyúri gögtől tébolyult, irodalmi és művészeti lígetekbe is beszabadult, önmagát fel-fújt nulla: Széchenyi akar lenni. ” (A Jövendő 1912. febr. 49.) — *Biró Lajos ellen, akivel s a kiülő Nagy Endrével ugyanegy nagyváradi szerkesztőségben robotoltunk egyszerre*: a nagyváradi Szabadság c. lap szerkesztőségében, ahol Ady 1900. jan. 3-tól 1901. máj. 19-ig dolgozott. Biró Lajos néhány hónappal Ady után került a laphoz, Nagy Endre pedig nem sokkal Biró érkezése után kivált a szerkesztőségből, s Budapesten vállalt újságírói munkát. — *Az esetről írást adtam: tíz-tizenegy év előtt ketten s egyszerre hallottuk annak a mesének a meséjét, melyből Biró . . . színdarabot csinált*: A szóban forgó írást Ady, aki betegsége miatt nem jelenhetett meg Biró Lajos plágium-ügyének tárgyalásán, tanúvallomásként nyújtotta be az ügy kapcsán létrehozott zsűrihez. Az eset egyébként, melynek nagyváradi eredetét Ady a zsűri előtt írásával igazolta, Halász Lajoshoz fűződik, aki nagyváradi újságíró korában a nagyváradi Rimanóczy-család megbízásából kétezer forintért vállalta, hogy a tátrafüredi Rimanóczy-villában kompromittálja Rimanóczy Kálmán akkoriban megnősült idős, vagyonos nagyváradi építész fiatal, de szegény sorból származó feleségét annak érdekében, hogy ezzel felkeltse az idős férj gyanúját ifjú felesége iránt, s az asszonnyal való szakításra bírja. (L. Hegedüs N.: i. m. 116.)

Mj: VT (240.); Ai (342.)

90. Szellő, új jegyzetek. V 1912. ápr. 17. 6. l. — Ady Endre

I. (Goga Octavian rabsága)

Mikor Goga Octaviant . . . Szeged úri börtönében traktálta a . . . magyar vendégszeretet, üdvözetet küldtem Szegedre: Goga Octavian (1881—1938), költő és politikus, akit a Tára Noastrába a magyarországi románság nemzetiségi és társadalmi elnyomatásáról írt cikkeiért nemzetiségi izgatás címén egyhavi börtönbüntetésre ítélték, 1912. febr. 21-én kezdte meg büntetése letöltését Szegeden. Ady Gogának küldött üdvözlőlevele nem maradt ránk. Az üdvözlőlevél tartalmáról csak Goga egy későbbi, a 8 Órai Újság 1924. dec. 12-i számában megjelent (l. még Infrätiera 1924. dec. 11.) nyilatkozatából ismerjük. (Közölve l. A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből. Bp. 1962. 584—585.) Eszerint „A levél éles hangú kritikát mondott a hatalmon levő politikai uralom fölött, elítélve annak erőszakosságait és türelmetlenségeit.” Ezen túl pedig a levélben Ady „baráti jóbort nyújtott” Gogának, „a politikai csendháborítónak” A levélben megütött „testvéri hang” mélyen megindította Gogát, aki válaszolt Ady levelére. Ennek szövege a következő:

Szeged, 1912. márc. 13.

Igen tisztelt barátom!

Megindítottak kedves sorai. Magányomban, hol [!] a hivatalos Magyarország küldött, és övéim egy része fájó közönnyel kísért, nemes barátságának jelei nagyon kellemesen érintettek. Mihelyt szerét tehetem, eljövök Budapestre, hogy kezét szoríthassam.

Üdvözlő

Goga Octavian

(Goga levelét l. AEVL 388.)

Ady és Goga levélváltása s Ady minden valószínűség szerint némileg Goga levelétől is inspirált cikke kiindulópontja lett a két költő nem sokkal később kialakult meleg barátságának. (L. erre a Goga Octavian vádjai c.

1913. máj. 16-i cikket és jegyzeteit az AEÖPM megjelenés alatt levő XI. kötetében.) — *egy szanatóriumból küldtem*: l. a Biró és Pekár c. 1912. febr. 20-i cikk jegyzeteit. (514. l.) — *Szeged börtönét csak úrkodó ifjúságom úrfikorából, párbajért ismerem*: Párbajért Ady 1902 júliusában töltött öt napot a szegedi börtönben. Az esetre részletesen l. A kultúra ígéretei. A magyar városok c. NN 1902. júl. 25-i cikk jegyzeteit. (AEÖPM III. 355.) — *volt részem egy kevés dutyiban betűheccért* . . . l. az Ez nem rehabilitáció c. 1911. jan. 2-i cikket és jegyzeteit. (116., ill. 381. l.)

Ady cikkét román fordításban 1912. ápr. 15-i (a görögkeleti időszámítás szerint!) számában leköszölte Goga folyóirata, a Luceafărul is (l. 310. l.). A cikkhez a Luceafărul a következő megjegyzést fűzte:

Aceste sunt cuvintele lui Ady Endre, cel mai distins poet maghiar din generația tânără, publicate dăunăzi într'un număr din marele ziar Világ din capitală.

Le-am reprodus aici fără nici un comentariu, lăsând ca cetitorii să deslușească din umbra lor furtuna de pasiuni cari agită în zilele noastre un sufler ales din tabăra potrivnică nouă.

Câte s'ar putea spune aici . . .

(Ezek Ady Endrének, a fiatal generáció legkiválóbb magyar költőjének az elmúlt napokban a fővárosi Világ c. neves lap egyik számában publikált szavai.)

Ady szavait minden kommentár nélkül közöljük, rábízva az olvasóra, hogy a szavak mögött felismerje a szenvedélyeknek azt a viharát, amely napjainkban a velünk ellenséges tábor egyik kiemelkedő tagjának lelkét megülük.)

Mi mindent mondhatna itten . . .)

II. (*Beöthy Pálék hisznek*)

[*] Eredetiben: hinnék

Beöthy Pál: l. A naiv ember c. NN 1901. aug. 25-i és a Szocialisták Bihar vármegyében c. NN 1903. febr. 18-i cikk jegyzeteit. (AEÖPM II. 447., ill. uo. IV. 310.) — *nazarénus*: Itt: száználmas. A szó Szatmár vidékén él ilyen értelemben. —

III. (*Návay elnök figyelmébe*)

Návay Lajos (1870—1919): politikus, 1905-től előbb alkotmánypárti, később munkapárti programmal országgyűlési képviselő. 1906 májusától 1911 őszéig a képviselőház alelnöke, majd elnöke. Ez utóbbi tisztségéről való kényszerű lemondása 1912 áprilisának elején, a húsvéti parlamenti szünet (ápr. 3—12.) idején került szóba. A parlamenti szünet utáni első ülésre Návay a véderőreform-javaslat tárgyalását tűzte napirendre, ami ellen az ellenzéki pártok már háromnegyed éves obstrukciót folytattak. (L. erre a Széld, új jegyzetek. IV. Bécs — a főváros c. 1912. febr. 8-i cikk jegyzeteit. 513. l.) A soronkövetkező témára való tekintettel a különböző pártok a húsvéti szünet alatt élénk taktikai megbeszéléseket folytattak. Az ellenzéki pártok a további obstrukcióra készültek fel, ugyanakkor a Munkapárt és a kormány elhatározta, hogy minden áron, erőszak alkalmazásával és a házszabályok mellőzésével is gátat vet az obstrukció folytatásának. A kormány és a Munkapárt az utóbbinak megfelelően dolgozta ki az ellenzékkel szemben alkalmazandó taktikáját, amelyben első helyen szerepelt az a terv, hogy amennyiben Návay nem vállalná a házszabályok mellőzését és azoknak a módszereknek az alkalmazását, amelyeket a kormány a házelnök részére ki fog jelölni, úgy a Munkapárt Tisza Istvánt ülteti a

parlament elnöki székébe, aki a legerőszakosabb módszerek érvényesítését is vállalta.

A korabeli parlamentelvi kapcsolatban I. még a Menjünk vissza Ázsiába c. NN 1902. jan. 31-i (AEÖPM II. 373.), A sajtó és a parlament c. NN 1902. okt. 10-i (AEÖPM III. 150.), a Ficánkol a parlament c. 1911. jan. 19-i és a Szelid, új jegyzetek. I. Bouchayer úrék parlamentje c. 1912. máj. 16-i cikkeket. (Az utóbbiakat I. 119., ill. 194. l.)

Mj: I. r. J (296.); Isz (212.); Vp (314.); Na (216.); Pp (359.)

91. *Szelid, új jegyzetek.* V 1912. ápr. 21. 5–6. l. — Ady Endre

I. (*A Carpathia meséi*)

A cikk megírásához az alkalmat a történelem addigi legnagyobb tengeri katasztrófája, a White Star Line angol—belga hajótársaság akkor épült óriáshajójának, a Titanicnak az elsüllyedése adta. A hajó, amely a maga korában a világ legnagyobb személyszállító gőzöse volt, s első útjára indult Southamptonból New York felé, 1912. ápr. 14-én éjjel az Új Fundland-i partok közelében összeütközött egy úszó jégheggyel, és rövid négyórás küszködés után ápr. 15-én hajnalban elsüllyedt. Több mint 2300 utasából 1635-en a tengerbe fulladtak, s mindössze 705 embernek sikerült megmenekülnie. A katasztrófát túlélte utasokat az Adria Tengerhajózási Társaság Fiume és New York közt közlekedő, a Titanic segítségére siető Carpathia nevű kivándorló-gőzöse vette fel s szállította el New Yorkba. A Titanic utasai zömmel angolok és nyugat-európaiak voltak. Magyar utasa a hajónak mindössze néhány volt

Sobri-saruk: betyár saruk. Sobri Jóska (igazi nevén Pap József) (? —1837), a magyar betyárvilág egyik leghíresebb alakja után.

II. (*Schemua a vasutakon*)

A Világ 1912. ápr. 20-i számában Az ideai hadgyakorlat színhelye címmel a következő hírcikk jelent meg:

Az ideai hadgyakorlatok Krassó-Szörényben fognak lejátszódni. Makóról jelentik: Semua (!) Balázs, a vezérkar főnöke, tegnap késő délután több vezérkari tiszttel Makón járt az arad—csanádi vasutak állomásának harcászati szempontból való vizsgálása végett. A vezérkari főnök kijelentése szerint az ideai nagygyakorlatokat Krassó-Szörény és Temes megyékben tartják, és augusztus 12-én, 13-án és 14-én Makó környékén végzik be. Az ütközeteket, az eddigi megállapodás szerint, Ferenc Ferdinánd trónörökös fogja vezetni. E három napon az aradi—csanádi vonaton csupán a személyszállítást bonyolítják le, egyébként pedig a vasút teljesen a hadsereg rendelkezésére fog állani. A döntő ütközet helye [a] Szeged, Makó, Mezőhegyes és Hódmezővásárhely közt elnyúló terület. A trónörökös valószínűleg Mezőhegyesen rendeztetni be főhadiszállását. A vezérkari főnök és a hadvezetőség Makón nyerne elszállásolást. (L. i. h. 10.)

Schemua, Blasius (1856—1920): császári és kir. gyalogsági tábornok. A vezérkar főnökévé 1911. dec. 2-án nevezték ki a távozó Franz Conrad von Hötzendorf helyébe, de egy évvel később, 1912. dec. 9-én tisztségét újra Hötzendorf vette át. Ettől kezdve 1915-ig, nyugalomba vonulásáig, különböző hadtestek parancsnoka. — *A vasutak nem a föld idegei, s nem is arra valók, hogy a magyar kiskirályok nyíll pályás útjukról visszarendeljék:* A mondat első fele Petőfi Vasúton c. versére céloz (Ady célzása szövegszerűen nem egészen pontos, mivel Petőfi a föld ereinek s nem idegeinek nevezte a vasutakat), második fele pedig Tisza Istvánra, aki 1911. jún. 20-án vissza-

rendelt Nagyszalontára egy általa lekéselt és már a nyílt pályán haladó vonatot. L. az esettel kapcsolatban Móricz maró gúnnyal megírt cikkét: Thukydidés beszédei. I. Gróf Tisza István beszéde. Ny 1911. júl. 1. 52—54. — *Baross Gábor* (1848—1892): a dualizmus korának egyik legkiemelkedőbb gazdaságpolitikusa, 1886 végétől 1889 közepéig közmunka- és közlekedésügyi-, majd haláláig kereskedelemügyi miniszter. Nevéhez fűződik a magyar vasutaknak a századvégen történt nagyarányú fejlesztése s a magyar mezőgazdaság, kereskedelem és ipar érdekeinek való közvetlen alárendelése.

A cikkel kapcsolatban I. Ady A mezőhegyesi háború c., a Népszava 1912. szept. 8-i számában megjelent versét, melyhez az inspirációt a nyár végén megtartott hadgyakorlatok adták.

III. (*A választójog-ellenes Arisztophanész*)

1912. ápr. 19-én vigjátékciklusa első darabjaként a Nemzeti Színház Hevesi Sándor rendezésében Arisztophanész A felhők c. vigjátékát mutatta be. A darab, amely a hagyományokkal, a bevett erkölcsi normákkal szemben radikálisan fellépő, materialisztikus eszméket valló szofisták kigúnyolása, Ady korában némileg aktuális értelmet kapott. Úgy tűnt, a bemutató nem egyszerűen Arisztophanész első magyarországi színrevitele, hanem egyben, akarva vagy akaratlanul, támadás is a demokráciáért küzdő magyar progresszió ellen. A darab bemutatója előtt Rákosi Jenő mondott terjedelmes prológust (gyorsírói lejegyzés alapján készült kivonatát l. BH 1912. ápr. 20. 2—4.), s ebben alig féreérthető módon utalt A felhők-beli szofisták és a századeleji demokratikus törekvések párhuzamára, nem mulasztva el a népuralomhoz vezetett szofizmus veszélyeinek esetelését. Rákosiéhoz hasonló értelmezést adott a darabnak a Budapesti Hírlapnak a bemutatóról közölt kritikája is (l. uo. 13—14.), de visszacsengett ez az értelmezés a konzervatív lapok bírázataiból általában is. Ady jegyzete Arisztophanész darabjának e konzervatív szellemű interpretálásával száll szembe.

a harmincmillió magyarország hírdetői: Rákosi Jenő és politikai, irodalmi elvbarátai. — *Láttam a „Felhők”-nek egy bátor, szabados párizsi előadását*: A szóban forgó előadást Ady 1907-ben látta: l. A Grand-Guignol (Párizsi levél) c. VU 1907. ápr. 7-én megjelent cikkét. (AEÖPM VIII. 203.)

IV. (*Magyar színészek Bécsben*)

1912. ápr. 19-én hírül adták a lapok, hogy a bécsi színészek budapesti szereplésének viszonzásaként 1912 júniusában a Magyar Színház művészei nyolc estére terjedő vendégszereplésre Bécsbe utaznak, ahol a Josefstädter Theaterben lépnek fel. A nyolc estéből öt estére a színház magyar darab előadását vette tervebe. Ady jegyzete ehhez a hírhez kapcsolódik.

Ha a magyar színműlőrök bús hadát Bécsnek büszke vára gyengülés nélkül bírta ki . . . : A századelőn a bécsi színházak nem egy magyar szerző (Molnár Ferenc stb.) darabját is játszották. — *annamiták*: a mai Vietnam területén elterült egykori Annami Királyság, Tonking és Kokinkina lakói.

92. *Az Űristen nevében*. V 1912. máj. 1. 9. l. — Ady Endre

[*] Eredetiben: Május

egy majdnem bölcs fogadalmam: Nem sikerült kideríteni, hogy Ady milyen fogadalmára utal. — *fellah*: arab, főleg egyiptomi szántóvető, paraszt. — *szinte pontosan ugyanazon napokban értekeztek a magyar katolikus püspökök, a kálvinista konventi urak s vegyes protestánsok*: Ady a magyarországi latin és görög szertartású katolikus püspökök konferenciájára, a magyarországi református egyház konventjének azévi tavaszi ülésére és az 1913-

ra tervezett evangélikus zsinat előkészítő nagybizottságának újabb értekezletére utal. Az elsőt 1912. ápr. 25—26-án, a másodikat ápr. 24—27-én, a harmadikat pedig ápr. 22-én tartották. Mindhárom egyházi ülésen elsősorban gazdasági és szervezeti kérdéseket tárgyaltak. — *A katolikus püspöki kar*. — *az ünnepeket nem akarja kevésbéteni s a káplánokat és harangozókat az Országos Munkáspénztárba beletartani*: A katolikus püspökök konferenciájának második napi ülésén szóba került az ünnepek számának korlátozását elrendelő pápai dekrétum ügye (l. erre a Szélid, új jegyzetek. IV Most ünnep volna c. 1912. febr. 2-i cikk jegyzeteit. 512. l.) is. A konferenciáról ezzel kapcsolatban olyan hírek szivárogtak ki, hogy Magyarországon az ünnepek valószínűleg változatlanul megmaradnak. Ugyancsak a második napi ülésen tárgyalta a magyar püspöki kar a Munkásbiztosító Pénztár követelését, hogy az egyháziakat, a harangozókat, a hitközségi alkalmazottakat, sőt a segédlelkészeket is biztosítsák a pénztárnál. A püspöki konferencia indokolatlannak tartotta ezt a követelést, és elhatározta, hogy az ügyben felterjesztést küld a kormányhoz. — *A kálvinisták konventje*. — *meg van győződve, hogy ötszáz koronás nyugdíjból még a papözvegyek sem élhetnek meg*: A református egyházak konventje az ápr. 25-i ülésen határozatot hozott, hogy a lelkészözvegyek évjáradékának felemeléséről még a folyó ülés alatt intézkedik. A kérdéssel ápr. 26-án foglalkozott a magyarországi protestáns egyházak közös ügyeinek tárgyalására kiküldött állandó bizottság is. A bizottság felterjesztést intézett a kormányhoz, melyben tarthatatlannak nevezte, hogy a lelkészözvegyek csak évi 500 korona, a teljes árvák 150, a félárvak pedig csak 100 korona évjáradékot kapnak. — *a kálvinisták kijelentik, hogy most már ők fogják a vallás és tudomány nagy kérdését megoldani*: A kálvinista konvent ápr. 26-i ülésén a tervbe vett debreceni protestáns egyetemmel kapcsolatos vitán az egyik felszólaló kijelentette: a klerikalizmus a hitet állítja a tudománnyal szembe, a materializmus a tudományt a hit ellen fordítja, egyedül a protestantizmus hivatott arra, hogy a tudományt és a hitet együtt képviselje. — *A Kálvinnal leszámoló Zoványit ... fölmentik*: A református konventi rendes bíróság 1912. ápr. 25-én tárgyalta Zoványi Jenő perújítási kérvényét, amelyet az ellene lefolytatott fegyelmi ügyben adott be. A bíróság hosszas tanácskozás után hatályon kívül helyezte korábbi ítéletét, és felmentette Zoványit az ellene emelt vád alól. Zoványi Jenőre s az ügy előzményeire l. a Kálvin hívői térdepelnek c. 1911. szept. 3-i cikk jegyzeteit. (416. l.) — *Prohászka*: Prohászka Ottokár. l. a Jegyzetek a napról. I. Csak urak számára c. BN 1906. márc. 31-i cikk jegyzeteit. (AEÖPM VII. 434.) — *katolikus autonómia*: A század elején katolikus körök több ízben tettek kísérletet arra, hogy a két protestáns egyházhoz (lutheránus és kálvinista) hasonlóan a katolikus egyháznak is megszerezze az autonómiát, vagyis azt a jogot, hogy saját ügyeiben minden más hatóságtól függetlenül intézkedhessen, azaz saját maga hozhassa meg törvényeit, gyakorolhassa a kormányzás és bíraskodás jogát, továbbá, hogy önmaga választhassa meg előljáróit, tisztségviselőit. — *párbér* az a lelkesi járandóság, amelyet minden házaspár (néhol az özvegyek is) tartozik a papnak évenként terményben vagy készpénzben fizetni. — *domesztika*: A református egyház 1881. évi debreceni zsinatán országos egyházi közalap vagy országos domesztika néven létrehozott pénztár a saját erejükből megélni nem tudó egyházközségek támogatására, az ún. szórványok ellátásának fedezésére és a lelkesi nyugdíjintézet működtetésére. — *szekularizáció*: az egyházi javak kisajátítása. — *a legkatolikusabb Zichyek*: A hagyományosan katolikus Zichy-család Ady korában élő tagjai a korabeli katolikus-klерikalís mozgalmak legaktívabb képviselői voltak. Egyikük, Zichy Gyula, 1905-től a pécsi püspöki tisztséget töltötte be; Zichy Nándor az 1890—1894 kö-

zött lezajlott egyházpolitikai küzdelmek főrendiházi ellenzékének vezére, majd a katolikus néppárt egyik megszervezője s a szélsőségesen klerikális Alkotmány c. napilap megalapítója, Zichy János pedig, aki az Országos Katolikus Szövetség elnöke is volt, 1910 és 1913 között vallás- és közoktatásügyi miniszterként az iskolákban igyekezett a katolicizmus szellemének minél nagyobb teret biztosítani.

Ady cikke két nappal később másodközlésként megjelent a Debrecen hasábjain is. (L. Debrecen 1912. máj. 3. 4—5.)

93. *Szelíd, új jegyzetek.* V 1912. máj. 7. 6. l. — Ady Endre

I. (*Mi számít Magyarországon?*)

A cikk talán Hentaller Lajos (1852—1912), a Kossuth eszméi mellett mindvégig következetesen kiálló függetlenségi párti politikus és történész máj. 3-án bekövetkezett halála alkalmából íródott. Hentallerről a lapok mindössze háromnegyed hasábos, lényegében azonos szövegű sablontudósításokban emlékeztek meg.

II. (*A Bonnot-k igazsága*)

Bonnot: Bonnot, Jules Joseph (1876—1912), egy párizsi anarchista csoport hírhedt vezére. A csoport 1912 tavaszán merényleteivel heteken át tartotta rettegésben Párizst. Ápr. 24-én egy házkutatás alkalmával Bonnot lelőtte Jouin párizsi rendőrfőnök helyettést és Colmar rendőrfelügyelőt, majd elmenekült. Kézrekerítésére a párizsi rendőrség nagyszabású akciót indított. Ápr. 28-án a katonasággal is megerősített rendőrség bekerítette az egyik anarchista tanyán meghúzódó s egyik társával heves tüzeléssel védekező Bonnot-t, akit többórás harc után végül csak a ház felrobbantásával sikerült elfogni. A számos sebből vérző Bonnot azonban alig egy-két órával később, kórházba szállítása után meghalt. Csoportja merényleteivel s az elene folytatott hajszával a lapok Európa-terjedelmes tudósításokban foglalkoztak. A francia rendőrség hosszú időn keresztül való tehetetlensége és erélytelensége miatt a magyar lapok közül nem egy éles szavakkal ítélte el Franciaországot, a francia társadalom szemére vetve, hogy önmagát s egész Európát fenyegető veszedelmet tűr meg kebelén belül. — *Szent Lajos*: IX. Lajos francia király (1226—1270). 1295-ben avatták szentté. Legifjabb fiától, Róbert clermont-i gróftól származott a Bourbon-család. — *a korzikai rabló*: Ady nyilván I. Napóleonra utal, aki Ajaccióban, Korzika szigetén született.

Az anarchista mozgalmakra Ady még első párizsi útja során figyelt föl: I. az anarchisták gyülekezetében c. PN 1904. jún. 9-i cikket és jegyzeteit (AEÖPM V. 58., ill. 320.) valamint a Michel Lujza c. BH 1904. szept. 23-i és A vörös szűz — Emlékezés Michel Lujzára — c. BN 1905. jan. 11-i cikkeket. (AEÖPM V. 125., ill. AEÖPM VI. 7.) — A Bonnot-ügyre l. még a Ne tessék bántani c. 1913. márc. körül keletkezett cikket. (L. az AEÖPM megjelenés alatt levő XI. kötetében.)

III. (*A Kohn-episzópusok sorsa*)

Kohn-episzópusok: Jegyzete írásakor Ady minden bizonnyal egyetemes értelemben gondolt olyan püspökökre, akik eredetileg zsidó vallásúak voltak, s csak később tértek át a keresztény hitre. A jegyzet írása körüli időben ugyanis a magyarországi püspökök közül csupán Fraknói Vilmos (1843—1924) történész, nagyváradi kanonok, arbei címzetes püspök származott zsidó családból. Külföldön azonban a századelő éveiben több hasonló példa is akadt. Ilyen volt pl. Kohn Theodor (1845—1915) olmtüzi

hercegérek stb. — *adeptus*: valamely vallás, tan, szekta stb. titkaiba bevett személy. — *Fejér Lipót* (1880—1959): világhírű matematikus. Adyval minden valószínűség szerint 1909 nyarán Kolozsvárott, Ady ottani gyógykezelése idején Lukács Hugó, Ady kezelőorvosa és barátja révén ismerkedett meg s kötött mindvégig tartó meleg barátságot. Ady kolozsvári kúrája idején Lukács Hugó és Somló Bódog társaságában sokat volt együtt Adyval. Valószínű, hogy a cikkben említett beszélgetésre is ekkor került sor. — *stemil*: szerencsétlen, boldogulni nem tudó ember.

IV. (*Szegény Janovics Jenő*)

1912. máj. 2-ától egy hétig Budapesten, a Magyar Színházban vendégszerepelt a kolozsvári Nemzeti Színház társulata. A társulat nevezetessé vált magyar drámatörténeti ciklusának darabjait mutatta be Sztáray Mihály *Az igaz papsagnac* tiköre c. drámájával, ill. a névtelen pálos baráttól való *Omnia vincit Amor* c. vígjátékával kezdve s a Bánk bánnal végezve. A társulat vendégszereplését mérsékelt érdeklődés kísérte, s inkább csak az irodalomhoz közel állók szűk rétegéből s néhány lelkes irodalombaráttól gyűlt össze az előadásokat látogató kisszámú közönség.

Janovics Jenő (1872—1945): A kolozsvári Nemzeti Színház rendezője, majd 1905-től igazgatója. Vezetése alatt a kolozsvári színház az ország második színházává fejlődött. A kolozsvári drámatörténeti sorozat az ő kezdeményezése s rendezői munkája nyomán jött létre. Adyval valószínűleg 1909, Ady kolozsvári gyógykezelése (l. az előző jegyzetet) óta személyes kapcsolatban állott. 1912 tavaszán a kolozsvári színház az ő vezetésével érkezett Budapestre. Az előadásokat az első estén a magyar dráma történetét áttekintő előadásával Janovics Jenő vezette be. — *egy pár évtizedig nem lehet kultúr-Magyarországot csinálni, csináljunk hát Budapest-országot*: Ady a magyar városiasodásra figyelve (l. a Városos Magyarország c. 1911. febr. 7-i cikk jegyzeteit. 385. l.) különösen Budapest fejlődését kísérte nagy érdeklődéssel. A hirtelen nagygya nőtt fővárossal nagyváradi újságíróskodásától kezdve több cikkében foglalkozott: l. A hétről. c. NN 1902. márc. 2-i (AEÖPM III. 9.), A kultúra ígéretei — A magyar városok — c. NN 1902. júl. 25-i (uo. 114.), a Városos Magyarország c. fentebb említett és a Szeliid, új jegyzetek. IV. (Budapest nagyvárosi tandíja) c. 1912. máj. 16-i (121., ill. 194. l.) cikkeket.

94. [*Az írói becsület. Válasz a Huszadik Század körkérdésére*] HSz 1912. máj., 601. l. — Ady Endre

1912 tavaszán a Huszadik Század Az írói becsület címmel ankétot rendezett annak tisztázására, hogy a politikai tisztességgel összeegyeztethető-e, ha valaki a publicisztikában pusztán pénzszerzési célból elveivel ellenkező eszmék hirdetésére vállalkozik. A kérdésfelvetés lényegében az újságírók tevékenységének s az újságírói gyakorlat egészének megítélésére vonatkozott. A problémát az a visszás helyzet vetette fel, melybe a kapitalizálódott sajtó viszonyai között az újságíró került, akinek a század utolsó évtizedétől, de különösen a XX. sz. elejétől, valamely lap kötelékébe lépve egyre kevesebb esélye s lehetősége maradt arra, hogy írásaiban saját elveit és meggyőződését kövesse. A döntően üzleti vállalkozásá vált sajtó keretein belül az újságíró mindennekelőtt olyan szellemben kényszerült írni, amely megfelelt a lapot fenntartó kiadó érdekeinek. S mivel az üzleti szempontot mellőző, tisztán elvi alapon álló lap kevés volt, az újságírói munkából megélni akaró számára gyakorlatilag legtöbbször lehetetlenné vagy legalábbis luxussá vált a meggyőződéséhez való ragasz-

kodás. A lapok fenntartói nem elvekhez ragaszkodó munkatársakat kerestek, hanem olyanokat, akik mindenkor képesek voltak az adott témákat meghatározott szellemenben ügyesen és hatásosan megírni. Ilyen körülmények közt nemcsak a kor átlag vagy másodrangú újságírói, hanem legkiválóbb publicistái is (pl. Ignótus, Biró Lajos, Móricz Zsigmond, Ambrus Zoltán stb.) az esetek többségében olyan lapoknak voltak munkatársai, melyeknek politikai felfogásával, eszmei irányával sokszor homlokegyenest ellenkező nézeteket vallottak. S mindemellett nem számított ritka esetnek az sem, hogy egy újságíró egy időben több, teljesen különböző vagy éppen egymással szembenálló politikai eszméket hirdető lapnak dolgozott. Ez a gyakorlat annyira általános és köztudott volt, hogy a kor morális felfogása meg sem ütközött rajta, s az elítélése helyett inkább természetes jelenségként fogadta. Mégis, az újságírói kétkulacsosság egy-egy kirívóbb esetének lelepleződése, nyilvánosságra kerülése nem egyszer váltott ki megbotránkozást s szolgált alkalmul az újságíró elleni személyes támadásra, ami legalábbis jelzője volt annak, hogy a kor a kényszerű körülmények tudomásul vétele ellenére sem érezte teljesen elintézettnek a probléma morális részét. S éppen ez kölcsönzött érdekességet a Huszadik Század ankétjának, melynek keretében a századelő ismert nevű publicistái közül több, mint húszan fejtették ki véleményüket az újságírói morál, az újságíróval szemben támasztható elvi következetesség kérdésében.

Az ankét megrendezéséhez az indítékot két napi esemény, a Pesti Napló munkatársainak év eleji sztrájkja és Farkasházy Zsigmond volt ellenzéki szellemű országgyűlési képviselő és publicista egy nappal később történt leleplezése adta. A Pesti Napló sztrájkjára febr. 1-én este került sor, s két napig tartott. A lap munkatársai többszöri eredménytelenül végződött béremelési követelés után egymással szolidaritást vállalva január végén memorandumot juttattak el Surányi József főszerkesztő és laptulajdonoshoz, melyben a drágaságra való tekintettel követelték bérük 20%-os felemelését. Miután Surányi ismét megtagadta a béremelési követelés teljesítését, a Pesti Napló munkatársai sztrájkba léptek, s egységesen kivonultak a szerkesztőségből. A sztrájkhoz csak Farkasházy Zsigmond nem csatlakozott, aki a sztrájk idejére vállalta a lap összeállítását s cikkeinek írását. A sztrájk ennek ellenére a szerkesztőségből kivonult munkatársak győzelmével végződött; a budapesti újságírók ugyanis egyöntetűen kiálltak a sztrájkolók mellett, a szerkesztőségek és hírközlő szervek megtagadtak minden támogatást a Pesti Naplótól, a Budapesti Újságírók Egyesülete pedig nagyszabású gyűlés keretében hozott határozatot, hogy kizár mindenkit tagjai sorából, aki sztrájktrő lesz, ugyanakkor szolidaritásvállalásra szólította fel a nyomdászokat is. Ez utóbbi végül is engedményekre kényszerítette Surányit, aki újabb egyezkedés eredményeként hozzájárult munkatársai bérének 15%-os emeléséhez. A sztrájk után a Budapesti Újságírók Egyesülete választmányához indítvány érkezett, mely javasolta, hogy a budapesti újságírók gyűlésének határozata értelmében a sztrájk idején tanúsított magatartása miatt zárják ki az egyesületből Farkasházy Zsigmondot. Farkasházyt a választmány ugyan végül felmentette, de a Pesti Napló sztrájk alatti szerkesztése Farkasházy számára mégsem maradt következmények nélkül. Közvetlenül a sztrájk lezajlása után, febr. 4-én ugyanis Fényes László, mintegy a budapesti újságírók nevében, megtorlásul a sajtó nyilvánossága elé tárta Farkasházyt saját pártja ellen folytatott publicisztikai tevékenységét. A Farakasházyt leleplező cikk a kétarcú vezércikkirő címmel Az Est hasábjain jelent meg. A cikk szövege a következő:

Az események egymásból fejlődnek ki. Egy huszonhat tagú sztrájk-csapat győzött ma éjszaka, mindegy, hogy újságírók voltak, munkás és lelkes emberek, és győzelmüket a biztos és nyugodt becsületesség, amellyel egymásban megbíztak, vívta ki.

A huszonhat ember ellen — közöltük — egy ember rúgott gólt csupán: dr. Farkasházy Zsigmond. Ha a meggyőződése visz valakit olyan táborba, amely nem népszerű, csak tiszteletet érdemel. De ha olyan pillanatban, mikor valakinek nem a saját egyéni értéke ad súlyt, hanem az az erkölcsi szolidaritás, amely nélkül nincsen emberi együttélés, s amely belőle hiányzik, akkor kutatom: ki ez az ember, mi ez az ember?

Dr. Farkasházy Zsigmond ügyvéd, volt országgyűlési képviselő és újságíró. Mint országgyűlési képviselő és újságíró a függetlenségi és 48-as Justh-pártnak belső tagja, a vezérnek, Justh Gyulának pártbeli megbízottja.

Hetenként, nem tudom hányszor, a Pesti Naplónak írta szenvedelmes függetlenségi és negyvennyolcas Justh-párti cikkeket.

És most kezembe veszek egy másik újságot: a Friss Újságot, a kormány szubvencionált népújságját. Kezembe veszem az újságot, és látom, hogy milyen ügyes kis kormánypárti vezércikkekben küzd ez a Friss Újság az ellenzék és különösen a függetlenségi és 48-as Justh-párt ellen.

1912. évi január 26-án, most éppen a napokban, a Friss Újság vezércikke írja:

Mikor lókötésről van szó, ugyebár a betyár a szakértő? Nos, Rakovszky István hivatásos obstruktor ugyancsak ráolvasta a maga véleményét a parlamenti frradalom mai hőseinek fejére.

Azt kérdezte a Justh-párttól, vajon akkor is obstruálna, ha az ellenzék túlnyomó része, a Kossuth-párt, néppárt és a pártonkívüli ellenzék megegyeznék a kormánnyal a véderő dolgában? Ennél a kérdésnél talá-lóbban semmi sem jellemezheti a helyzet fonákságát. Mert ezzel mutatott rá Rakovszky arra a tényre, mely nemskóra bekövetkezhetik, hogy a véderőt többé nem is az ellenzék, hanem annak csak egy kis töredéke ostromolná. Joggal vetette fel tehát a problémát, hogy egy ilyen kis töredéknek is joga lenne a maga akaratát ráerőszakolni a többségre?

1911. október 8-án a kormánypárti munkásújság vezércikke a következő kis körmönfont alternatívát állítja Justh Gyula elé:

A kormány bécsi félhivatalosa útján egyenesen felszólítja az ellenzék-et, hogy szüntesse be az obstrukciót a választói reform érdekében. A kormány ezzel a felszólítással egyenesen eléje megy az ellenzéknek azon az úton, melyet az obstrukció maga elé szabott. Nem azt hirdették-e Justhek mindig, hogy ők az általános választói jogért obstruálnak?

Nos, most azt kívánja a kormány, hogy szereljének le az általános választói jogért. *Bűn volna, ha az ellenzék nem követné a kormányt a maga kijelölté úton. Ezzel nemcsak arról tenne beismerő vallomást, hogy nem a választói jogért, de önmű érdekekért küzd, hanem egyúttal veszélyeztetné azt a nagy országmegváltó reformot, melyet a nemzet minden rétegében pártkülönbség nélkül oly hűn óhajtanak.*

Ha az ellenzék az egyenes felhívással szemben most is kibúvót keres, akkor leleplezi magát, és beismeri, hogy nemcsak nem barátja, de egyenesen kerékkötője a választói jognak.

1911. szeptember 26-án „Az ország hangulata” című cikkben azt írja a Friss Újság vezércikkirója:

Azt mondják az obstrukciós vitézek, hogy a törvényhatóságok obstrukció-ellenes határozataiban nem nyilatkozik meg az ország közhangulata, mert azok zárt testületek, főispáni rendeletre dolgoznak, és végül is

kevés szavazattal hozzák határozataikat. Bezzeg más a függetlenségi polgárság véleménye, ime, a népgyűlések — *így meg úgy*

A kis vezércikkecske ezután elmondja, hogy Marosvásárhelyen, a híres és kuruc Maros-Torda székhelyén is elítélték a küzdeni akaró ellenzék magatartását, s amikor az odavaló függetlenségi párt elnöke ellengyűlést akart összehívni, még csak meg sem jelent senki a kurucok közül, annyira nem helyeslik a függetlenségi és 48-as párt politikáját. A kis cikkecske így fejezi be a szentenciát:

Az emberek egyszerűen nem törődnek a handabandájukkal, hanem járnak a dolguk után, ami okosabb a politikánál. Ha pedig mégis törődnek, akkor úgy törődnek, mint már annyi törvényhatóságban s most legújabbban Csanádban, mely — Justh Gyula ellenére — szintén elítélte az obstrukciót.

Ki ez az ember, aki ezeket írja?

Dr. Farkasházy Zsigmond, a függetlenségi és 48-as Justh-pártnak nemcsak tagja, hanem a vezetőségnek belső bizalmas embere. Délután kormány-párti a Friss Újságban, este Justh-párti a Pesti Naplónak.

A kézirat rendelkezésre áll. Csak véletlenség, hogy az újságírósztrájk nyomán jöttem reá a kétlaki életre.

Farkasházy doktor úr, volt kedves kollégám: ilyet nem szabad cselekedni.

Fényes László

Fényes László cikkének megjelenése után két nappal, febr. 6-án Farkasházy Zsigmond a Magyarország hasábjain válaszcikket jelentetett meg az ellene irányított támadásra. Farkasházy válaszának szövege a következő:

Válasz egy támadásra

Fényes László úr támadást intézett ellenem amiatt, hogy a Friss Újság című újságban cikkeket írtam. E támadással szemben szükségesnek tartom megállapítani, hogy mikor a lap, melynek tizenöt éve, újszólván keletkezése óta munkatársa vagyok, irányt változtatott, felkerestem a függetlenségi párt elnökét, Justh Gyulát és alelnökét, Batthyány Tivadar grótot, és kérdést intéztem hozzájuk, vajon tovább is dolgozhatnak-e a lapba, miután annak politikai iránya, bizonyára nem az én akaratom és kedvem szerint, megváltozott.

Bár felajánlottam a függetlenségi párt elnökének, hogy készséggel meghozom azt a jelentékeny anyagi áldozatot, hogy a laptól megváljak, mindkettőn beleegyezésüket adták, hogy régi helyemen tovább dolgozhassam. Ezzel elesik az a gyanúsítás, mintha titokban cselekedve, elveimet elárultam és a párhűség kötelmeivel összeütközésbe jutottam volna. Justh Gyula és Batthyány Tivadar gróf előadásom helyességét igazolni fogják. Hogy minő tartalmú cikkeket fogok írni, arról a pártelnökséggel természetesen nem beszéltem, de azon meggyőződésben voltam és vagyok ma is, hogy abban a sajnálatos helyzetben, melybe az újságíró jut, mikor a kiadó a lap irányával együtt az újságíró tollának irányát is meg tudja változtatni, még mindig szolgálatot tehettem, és tényleg tettem is a pártnak és az elveknek, melyeket meggyőződésből követek.

Az ellenem felhozott, önkényesen kikapott közlemény-szemelvényekből minden tárgyilagosan ítélő meggyőződhetik arról, hogy pártom elvei ellen sohasem írtam, sőt a kiadóval szemben egyenesen kikötöttem, és ő nekem koncedálta, hogy ezt tenni köteles nem leszek, és a vállalat külön díjazott egy újságíró kifejezetten avégből, hogy azon cikkeket, melyeket én megírni nem akarok — és ez számtalanszor előfordult — megírja.

Oly cikkeket, melyek az obstrukció túlhajtását kifogásolják, igenis írtam, de ez taktikai és nem elvi kérdés, és köztudomás szerint vannak éles

ellenzéki politikusok, akik az obstrukció kérdésében a határokat eltérően vonják meg.

Az engem támadó cikkíró úr legjobban tudhatja azt is, hogy amit az újságíró neve nélkül, utasításra, úgyszólván mechanikai munka gyanánt végez, az nem az ő véleményét fejezi ki, azért nem ő felelős, hanem az, aki a lapot szignálja vagy kiadja.

Vannak, akik tudják, hogy elveimért és meggyőződéseimért egész életemen át szívesen és sokat áldoztam. Ezek előtt az igaztalan támadásnak súlya bizonyára nem lesz.

Budapest, 1912. február 4.

Farkasházy Zsigmond dr.

Noha válaszcikkében Farkasházy lényegében tisztázta magát a pártja ellen irányuló titkos publicisztikai tevékenység vádjával szemben, a közvélemény mégsem tért napirendre a kérdés felett. A nyilvánosságra került újságírói s politikai kétkulacosság felbolygatta s hosszabb ideig izgalomban tartotta az újságírók s az olvasók táborát, s eközben az eset megítélését illetően egymással merőben ellentétes állásfoglalások alakultak ki. Végső soron az állásfoglalásoknak ez a különbözősége volt az, ami a Huszadik Század szerkesztőségét arra indította, hogy az eltérő véleményeknek s e vélemények mögötti érveknek egy ankét keretében történő szembesítésével kísérletet tegyen a kérdésben egy minden irányban megnyugtató álláspont kialakítására. A kérdést feszegető ankét megrendezését azonban a Huszadik Század szándékosan nem a Farkasházy körüli események kipattanását közvetlenül követő hetekre időzítette. A folyóirat szerkesztői a tárgyilagosabb állásfoglalások érdekében meg kívánták várni a kedélyek lecsillapulását, ezért az ankétban való részvételre felszólító körlevelet csak április első napjaiban bocsátották ki. A körlevél szövege a következő volt:

Budapest, 1912. április hó 3.

Igen tisztelt Uram!

A Pesti Napló sztrájkjából és a Farkasházy-ügyből kifolyólag egy olyan probléma merült fel, melyre visszatérni — a kedélyek lecsendesülése után — bizonyos fontossággal bír, úgy a politika, mint a publicisztika szempontjából.

Az említett események izgalmai között a sajtó és a közvélemény egy része hevesen megtámadott egy politikust, aki névtelenül politikai meggyőződéssel ellentétes vezércikkeket írt egy a pártját állandóan támadó kormánypárti lapban, nyilván azért, hogy pénzt szerezzen.

Ezzel szemben a közvélemény egy másik része — inkább társadalmilag, mint a nyilvánosság előtt — védelembe vette az említett hírlapírót, így okoskodva: a hírlapíró morálja miért legyen fejlettebb és szigorúbb, mint a küzdő proletariátusé? Ha a munkás eladhatja a kapitalistának, az ő munkaadójának, munkarejét oly célból, hogy mindennapi kenyérért megszerezze, miért ne tehetné ugyanazt a szellemi munkás is? Mi több, a testi munkás nem egyszer a közösség érdekeire ártalmas iparágak szolgálatában áll (fegyvergyár, alkoholtermelés stb.). Miért ne tehetné ugyanazt a szellemi munkás is, hisz népelleses vezércikkeit például szervezett socialista munkások fogják kiszedni, szállítani, kolportálni stb. És miért ne lehetne valaki lelkes és meggyőződéses harcosa valamely politikai iránynak — úgy, miként a szervezett munkás is —, ha kenyérkeresetből szellemi munkarejét egy más politikai iránynak is rendelkezésre bocsátja. Sőt nem kell az analógiákat kizárólag a testi munka táborában keresni. Miért hiszi a közvélemény, hogy a bíró, a tisztviselő és egyéb hivatalnok becsületes politikai meggyőződéssel bírhat, jóllehet munkarejét éppúgy kiszol-

gáltatja a mindenkori kormány akaratának, mint a zszurnaliszta annak a lapkiadónak, akinek fizetését húzza .

Bármiként gondolkozunk is ezen érvekről, melyeket különben néhány tisztességes ember élő példája is támogatni látszik, az nyilvánvaló, hogy egy komoly erkölcsi problémával állunk itt szemben, melyet *elvi alapon* kell eldönteni. Épp ezért a magyar közélet erkölcsi megvilágítása érdekében valónak tartjuk, mikor e tárgyban Önhöz és a magyar közélet és publicisztikának több más oszlopos tagjához a következő kérdéseket intézzük:

1. *Összeférhetőnek tartja-e a politikai tisztességgel, hogy valaki elveivel ellenkező eszméket hirdessen, bár névtelenül, a publicisztikában oly célból, hogy pénzt szerezzen?*

2. *Lehet-e a testi munkára vonatkozó erkölcsi szabályokat minden módosítás nélkül a szellemi munkára is alkalmazni?*

Abban a reményben, hogy szíves válaszával hozzá fog járulni az ingadozó közvélemény felvilágosításához, fáradozásait előre is megköszönve stb. (L. HSz 1912. máj., 600—601.)

A Huszadik Század körlevelére válaszul Adyn kívül a következők küldték el hozzászólásaikat a felvetett kérdésekre: Biró Lajos, Fényes László, Gerő Ödön, Gonda József, Göröcsöni Dénes, Halász Imre, Ignotus, Jászai Samu, Kóbor Tamás, Lengyel Géza, Mikes Lajos, Nagy Endre, Ormos Éde, Pogány József, Radó Sámuel, Rónai Zoltán, Szende Pál, Turi Béla, Weltner Jakab és Zigány Zoltán. A válaszok egy része a Huszadik Század májusi, másik részük pedig a folyóirat júniusi számában jelent meg. A felvetett kérdéseket illetően a válaszokból végül is nem szűrődött le egy egységes, a kor számára általánosan elfogadható erkölcsi norma felé mutató álláspont. Az ankét így inkább csak összegezte azokat a nézeteket és állásfoglalásokat, amelyek már a Pesti Napló sztrájkját s a Farkasházy-ügy kipattanását követően is felszínre kerültek. E nézetek az ankét keretén belül egymás mellé kerülve együttesen átfogó kérdő adják a sajtóval, az újságírói, publicisztikai tevékenységgel kapcsolatban vallott különböző korabeli felfogásoknak. A korra s a fentiekben már jelzett sajtóviszonyokra jellemző, hogy e felfogások közt épp a leglényegesebb kérdés, az újságírói elvhűség tekintetében alakult ki a legnagyobb ellentét. Jóllehet az ankétra beérkezett válaszoknak csaknem a fele foglal állást amellett, hogy az újságíró hivatását gyakorolva minden körülmények közt ragaszkodni köteles meggyőződéséhez, közel ugyanennyi azoknak a válaszoknak a száma, melyek ennek az ellenkezőjét képviselik. S ha ehhez hozzávesszük még, hogy néhány válasz az újságírói elvhűséget bizonyos körülmények fennforgása esetén szintén nem tartja kötelező érvényűnek, a mérleg inkább az utóbbi álláspont javára billen. Az elvhűség alól meghatározott esetekre felmentést adó válaszok leggyakrabban a kapitalizálódott sajtóviszonyokat, az újságírókra e viszonyok közt nehezedő egzisztenciális kényszert említik fel. Ilyen kényszer esetén e válaszok szerint nem kívánható meg, hogy az újságíró ragaszkodjon elveihez. De találkozzunk olyan válasszal is, amely az egzisztenciális körülményeket mellőzve a kérdést tisztán formai szempontból itéli meg, s az elvhűséget csupán a névvel jelzett írásokra tartja kötelezőnek, a névtelenül írt cikkekre azonban nem. Végül néhány válasz Adyhoz hasonlóan különbséget tesz napi feladatokat ellátó átlagújságíró s ennél magasabb célt maga elé tűző, a politikai, társadalmi közgondolkodás irányítására vállalkozó publicista között. Az előbbire nézve az elvhűséget e válaszok nem tartják kötelezőnek, az utóbbira igen. A testi és szellemi munka morális megítélése tekintetében a válaszok nagyjából ugyanazt a megosztást mutatják, mint az újságírói elvhűség kérdésében. Többségben azok

a válaszok vannak, amelyek a szellemi munkának a testitől eltérő morális megítélése mellett érvelnek. Számszerűen közel áll ezekhez a válaszoknak az a csoportja, amely a testi, illetve a szellemi munka morális megítélésében nem tesz különbséget, míg a válaszok egy kisebb része a szellemi munkán belül differenciálva külön választja egyfelől a szellemi munka manuális, fizikai jellegű részét, másfelől az olyan szellemi munkát, amely főleg csak bizonyos másodlagos értékű szellemi képességek (megfogalmazás, stilizálás) gyakorlására korlátozódik, s nem kívánja meg a munkát végző személyiségtől az általa végzett munka termékével (cikk stb.) való eszmei, világnézeti azonosulást. A válaszok e harmadik csoportja a szellemi munka említett részét, illetve válfaját morális szempontból a testi munkával azonos módon elbírálnak tevékenységként jelöli meg, a magasabb igényű szellemi munka esetében viszont szintén a megkülönböztető morális minősítés mellett foglal állást. Tekintve, hogy a különböző válaszokból a válaszoknak nemcsak a végső ítélete érdekes s a kor gondolkodására jellemző, hanem legalább ilyen mértékben a válaszokban megfogalmazott ítéletek alátámasztására szolgáló érvelés is, az egyes válaszokat alább megjelenésük sorrendjében részletesen is ismertetjük:

Biró Lajos: A körlevélre válaszolva *Biró Lajos* különbséget tesz újságíró és publicista között. Az előbbi számára rendszerint közönbös lapjának politikai iránya, az utóbbinak nem. *Biró* szerint a publicista ritkán érthet egyet lapjának minden állásfoglalásával, de becsületbeli kérdéssé a lapban való szereplése csak bizonyos világnézeti határokon túl válik. E határokat *Biró Lajos* néhány példával szemlélteti: radikális szocialista írhatja cikkeit liberális lapba, klerikális újságíró konzervatív újságba, ellenben uszító lapban a szocialista vagy szocialistában a klerikális publicista írása az újságírói becsület megsértése nélkül aligha képzelhető el. E világnézeti határok betartása — írja *Biró* — „kis munkapiacú országokban a legnagyobb luxus, amelyet újságíró megengedhet magának”, s ilyen helyeken az újságírói becsület nem is válhat túl érzékennyé, a sajtó fejlődése viszont éppen ezt az érzékenységet hozza majd meg. A körlevél második kérdésére *Biró Lajos* válasza első soraival felel. Eszerint: „Ateista kőműves becsülettel építhet templomot, és antimilitarista építész becsülettel építhet kaszárnyát, de pap, aki a templomban misét és szentbeszédet mond, nem becsületes ember, ha ateista, és becsülettel nem maradhat az antimilitarista vezérkari tiszt.”

Fényes László: A körlevél kérdéseire adott válaszában *Fényes László* határozottan elkülöníti a testi és a szellemi munkát, s ezek közül a testi munkát minden változatában erkölcsösnek tartja. Erkölctelenné a testi munka *Fényes László* szerint csak az esetenként hozzákapcsolódó káros szellemi munka révén válhat. Példa erre a sztrájktiltó munkája, aki pozitív testi munkájával egyúttal negatív szellemi munkát végez. A testi munkával kapcsolatban tehát csak bizonyos körülmények közt vehetők fel erkölcsi kérdések, a szellemi munkának ellenben elválaszthatatlan alkotórészt képezik a különböző erkölcsi elvek. A szellemi munka erkölcsi megítélésénél azonban *Fényes László* különbséget tesz adminisztratív és alkotó szellemi munka között. Az adminisztratív szellemi munkát *Fényes* lényegében ugyanúgy bírálja el, mint a testi munkát. Az alkotó szellemi munkánál ellenben döntőnek tekinti a munka során megnyilatkozó erkölcsi elveket. A publicisztikára térve *Fényes László* azt írja, hogy e munkánál a munka értékét „a gondolkodás meggyőződése adja” Az újság s a sajtótermékek esetében az olvasó általában az újságíró, ill. az író véleményére, gondolataira kíváncsi, sohasem a kiadóéra. Éppen ezért a kiadónak etikailag nincs jogalapja arra, hogy újságírókat pusztán stilsztákként alkalmazzon, csupán ahhoz van

joga, hogy lapjának irányával azonos felfogást valló publicistákat szerződtesse. S ha a kiadónak nincs joga saját gondolatait másokkal megírtni, „még kevésbé lehet megengedni — írja Fényes László —, hogy az újságíró a saját meggyőződése ellen való szellemi munkát végezzen”. Nem lehet mentség e tekintetben sem a névtelenség, sem az, hogy valaki meggyőződése ellenére csupán megélhetése biztosítására ír. A megélhetés biztosítása Fényes László szerint „lehet mellékterméke az elvekért való munkának, de semmi esetre sem lehet célja. Ha tehát valaki a saját elvei hirdetéséből nem tud megélni, akkor *nincs kötelezve ugyan a saját elvei hirdetésére, de arra már kötelezve van, hogy az ellenkező elvekből ne igyekezzen megélni.*”

Gerő Ödön: Válaszában Gerő Ödön mindenekelőtt kétségbe vonja, hogy az adott társadalomnak, amely a politikai életben éppenséggel nem érvényesíti a politikai tisztesség elvét, joga lenne a politikai tisztességet morálkövetelményként számonkérni a politikában tevékenykedő munkásaitól. A publicisztikára korlátozva a kérdést Gerő úgy véli, hogy amennyiben a publicista nem más, mint „a politikai mesterkedést, a politikai üzlet üzemet kiszolgáló munkás, úgy a társadalom nem követelheti tőle az üzemben teljesen fölösleges politikai tisztességet”, amely csak zavaró okvetetlenkedés volna. Más a helyzet az olyan publicisztika esetében — írja Gerő —, amely nem az újságokhoz kötődik, s amely magasabb célokat tűz maga elé: az ember és a társadalom, a társadalom és a kor összefüggéseinek a kutatását, a társadalmi fejlődés állomásainak és irányainak a kijelölését. Ennek a publicisztikának a politikai tisztesség nem társadalmi parancs, hanem belülről jövő követelménye, s minden igaz publicistának az ilyen publicisztika művelése a vágya. Ugyanakkor Gerő rámutat arra is, hogy a kapitalizálódott sajtóviszonyok között e publicisztika szolgáltatának mennyire korlátozottak a lehetőségei. Éppen ezért ott, ahol a sajtó a tőke üzeme, ahol a tőke kisajátíthatja a sajtószabadságot s azt üzletileg értékesítheti, s ahol „a közvéleményt tőkésék, vélemény-nagykereskedők és újsággyárosok pénzért produkálják: legalábbis következetlenség az újságüzem bémunkásaitól azt kívánni, hogy ne azt készítsék, aminek a készítésére a gyárba fogadták őket, hanem meggyőződést produkáljanak saját maguk használatára.”

Görcsöni Dénes: A körlevél első kérdésére válaszolva mondanivalójának lényegét Görcsöni a következő mondatban foglalta össze: „Az a politikus vagy publicista, aki pénzért elveivel ellenkező irány szolgálatába áll, a maga pillanatnyi hasznáért gátolni segíti azon irány érvényesülését, mely elvei szerint a nagy közösség s ebben a maga előmenetelét is szolgálja, és ezáltal rövidlátó kapzsiságában maga alatt is vágván a fát, tette nemcsak a szellemi munkánál nélkülözhetetlen egyenesség, őszinteség, tisztesség, hanem még a legridegebb számítás szempontjából is föltétlenül elítélendő.” A második kérdést illetően Görcsöni Dénes mindenekelőtt szükségesnek tartja a szellemi munka különböző fajtáinak különválasztását. „Az olyan természetű szellemi munka ugyanis — írja —, mely a szellemi munkás világnézetére, erkölcsi, vallási elveire való tekintet nélkül tisztán a megrendelő kívánsága szerint folyik, semmiben sem különbözik a testi munkától, s természetes, hogy erre nézve a testi munkát szabályozó erkölcsi elvek is utolsó betűjükig alkalmazhatók. Itt a szellemi munkásnak pusztán csak stilizálási ügyessége szerepel, ez pedig semmivel sem magasabb rendű készség a cipőfelsőrész-készítőnek vagy a kőfaragónak gyakoroltságánál.” Ettől a szellemi munkától azonban — írja a továbbiakban Görcsöni — élesen el kell választani azt a másíkfajta szellemi tevékenységet, „amelynél a díjazásnál fontosabb tényező a munkás világnézete, elve, meggyőződése . . . Ennél a szellemi munkánál a testi munkára vonatkozó szabályok csak addig

érvényesülhetnek, míg érvényesülésük nem gátolja vagy csorbítja a szolgált világnézet előmenetelét.”

Halász Imre: Halász Imre mindkét felvetett kérdésre tagadó választ adott. Állásfoglalásának részletesebb kifejtése során azonban az első kérdés kapcsán figyelmeztet arra a nehézségre, amellyel szembe kell nézni akkor, ha különbséget akarunk tenni az elvek, a meggyőződés változása s az elvtagadás között. Mivel az előbbi a körülmények, a viszonyok változása miatt természetes jelenség, „a gyakorlati politikában a kellően megokolt nézetváltoztatás nemcsak hogy nem *eo ipso* bűn, de egyenesen kötelesség is lehet”, viszont az — írja —, aki meggyőződését „pénzért” (vagy más anyagi előnyért) eladja, az egy furfangos csaló”. Az ilyenféle elvtagadás kívül áll a tisztességes publicisztika körén, s ebben a névtelenség nem enyhíthő, sőt inkább súlyosbító körülmény. A második kérdésre adott válaszát indokolva Halász Imre azt írja, hogy a testi munkára vonatkozó erkölcsi szabályokat azért nem lehet alkalmazni a szellemi munkára, mert e kétféle munkának más és más az eredménye. A testi munka eredményének rendszerint megvan a piaci ára, s ez az eredmény mennyiségileg arányos a ráfordított idő- és erőmennyiséggel, vagyis a testi munkánál — ellentétben a szellemi munkával — megbízható értékmérők állnak rendelkezésünkre. Ezek az értékmérők a szellemi, különösen az egészen magasrendű szellemi munka (irodalom, művészet, tudományos produkció) régióiban teljesen felmondják a szolgálatot. S bár a szellemi munkáért is jár honorárium, ez a honorárium, anyagi ellenszolgáltatás a szellemi munka legmagasabb régióiban távolról sem fejezi ki a szellemi munka produktumának értékét. A létrehozott érték a szellemi tevékenység középrétegeiben ugyan közelebb kerül az anyagi ellenszolgáltatás mértékéhez, mégis téves azt hinni, hogy ez az ellenszolgáltatás a szellemi tevékenység legtöbb eseténél megnyilatkozó elvekért vagy különösen ez elvek megtagadásáért adott jutalom. Egnémely kevésbé világos fejben éppen ekörül támadtak helytelen és zavaros nézetek, s ez tette indokolttá — véli Halász Imre — a Huszadik Század körkérdésének megfogalmazását is.

Ignotus: Az első kérdést illetően Ignotus elveti azt a nézetet, mely szerint „az újságírónak úgynevezett jellemnek kell lennie, a meggyőződés s a hite szerint való igazság fanatikusának, akinek tollát egy hazug szónak nem szabad elhagynia, mármint olyan tételnek vagy állításnak nem, mely legmélyebb érzése szerint nem a legtisztább igazság”. Részletesebben fejte ki álláspontját Ignotus hivatkozik egyrészt a gyakorlatra, arra a körülményre, hogy az újságírók, hasonlóan a politikusokhoz, részben valamely vezéregyéniség vagy párt szolgálatában állanak, e vezéregyéniség, ill. párt által képviselt eszméket propagálják, de úgy, hogy emellett számos részletkérdésben szükségszerűen más felfogást vallanak, mint aminek esetleg írásaikban adnak hangot, mégis a végső cél érdekében alávetik magukat vezérük vagy pártjuk akaratának, anélkül, hogy ez a legkisebb mértékben is jellemükbe vágó cselekvéssé válna. Másrészt Ignotus azzal érvel, hogy morális szempontból gyakorlatilag nincs különbség a meggyőződésével szemben álló államaparátust szolgáló hivatalnok és a névtelenül saját elveivel ellenkező politikai cikkeket megfogalmazó újságíró munkája között. E felfogást azonban Ignotus csak a névtelenül végzett újságírói munkára tartja érvényesnek, s már jellemet érintő kérdésnek érzi, ha az újságíró ugyanezt a munkát nevének vagy jelének feltüntetésével végzi. A körlevél második kérdésére adott válaszában Ignotus azt írja, hogy a testi munkára vonatkozó erkölcsi szabályokat ugyan „nem lehet minden módosítás nélkül a szellemi munkára alkalmazni, de bizonyos fokig kell”. A publicisztikát illetően a határt Ignotus, mint előbb, e kérdésnél is ott

vonja meg, „ahol valamely vélemény egy írónak az egyénisége s különösen a neve bélyegével jelenik meg az emberek előtt” Ilyen esetben a szellemi munkára semmiképp sem alkalmazhatók a testi munkára vonatkozó szabályok, de ott, ahol a szellemi munka csupán megadott elveknek, gondolatoknak publicisztikai formába öntésére korlátozódik, ott tehát, ahol a szellemi munka döntően csak bizonyos készségek (fogalmazás stb.) alkalmazásában merül ki, a szellemi munka erkölcsileg ugyanúgy ítéltető meg, mint a testi munka.

Jászai Samu: Jászai úgy véli, hogy a felvetett kérdésekben nem lehet egységes álláspontot kialakítani, mivel e kérdésekben mindenki politikai meggyőződése szerint foglal állást. A maga részéről az első kérdést illetően azt vallja, hogy „erkölcstelen dolog, ha valaki meggyőződése ellen ír, vagy munkatársává szegődik olyan lapnak, amely az ő politikai meggyőződésével ellenkezik”, a második kérdésben pedig azokhoz csatlakozik, akik tagadják, hogy a testi munka szabályai a szellemi munkára is alkalmazhatók. Ez utóbbi kérdésben elfoglalt álláspontját Jászai azzal indokolja, hogy míg a testi munkás öntudatlanul végzi jó vagy rossz munkáját, a szellemi munkás tudatosan teszi ezt, s ehhez társul még az az érv, hogy a testi munkánál nem lehet megállapítani, hogy társadalmilag melyik munka hasznos s melyik káros, hiszen ugyanaz a munka (pl. fegyvergyártás) bizonyos körülmények közt lehet káros, de más esetekben, mint pl. forradalmak idején, hasznos is.

Kóbor Tamás: Válaszában Kóbor Tamás lényegében csak az első kérdést érinti. Fejtegetéseinek alaptételében azonban, mely szerint a szellemi és a testi munka közötti analógia tarthatatlan, tulajdonképpen a második kérdésre is válaszol. A kétféle munka közti analógia tarthatatlanságát indokolva Kóbor Tamás arra hivatkozik, hogy a testi munka bármelyike elvégezhető a meggyőződéstől függetlenül is, viszont a szellemi munka, ha a meggyőződéssel ellenkezik, károsan hat vissza a szellemi munkát végző egyéniségre. Ebből következők — írja Kóbor Tamás —, hogy a meggyőződéssel ellenkező elvek szolgálata pusztán önfenntartás céljából erkölcstelen. De ugyanezt Kóbor Tamás nem tartja összeférhetetlennek a politikai tisztességgel, mivel a politika terén az erkölcsi fogalmaknak más értelmet kell tulajdonítani, mint általában. A politikában ugyanis az elvek nem egyéniek, hanem a párt egésze által határozódnak meg, s a párthoz csatlakozótól épp az elvhűség követeli meg az egyéni meggyőződés háttérbe szorítását. A politikustól naponta megkivánják, hogy az ellenkezőjét igazolja annak, ami a saját meggyőződése, a politikai hírlapíró pedig „kötelességszerűen mindig a meghozott határozat mellett száll síkra”. Szűkebben, csak a szerkesztőségek munkatársainak helyzetét vizsgálva Kóbor Tamás azt írja, hogy a „szerkesztőségben szinte ki van zárva, hogy az író a maga meggyőződését képviselje minden részletben”. A szerkesztőségben a politikát egyetlen agyvelő gondolja ki, a többi csupán fogalmaz. Ez a tény „az egyénileg átlátott igazsághoz” való ragaszkodás helyett épp a mobilitást követeli meg, s ezt teszi erényé. „Mást írni, mint igaznak vallani: megfér a politikai tisztességgel, mert politikai kvalifikáció” — írja Kóbor Tamás. S erkölcsileg nem más a helyzet akkor sem, ha meggyőződésétől eltérően valaki pusztán pénzszerezés céljából ír. Végül pedig ami a körkérdésre alkalmas adó konkrét esetet illeti, azt, hogy függetlenségi író hatvanhetes lapot szolgált ki, ebben Kóbor Tamás már csak azért sem lát erkölcsileg kivetni valót, mert e „két irányú olyan kicsinyességekben keresi a maga eget-földet jelentő különbségeit, hogy [az] meggyőződésbeli momentumokat nem is érinthet”.

Lengyel Géza: A politikai tisztességgel Lengyel Géza nem tartja össze-

egyeztethetőnek, „hogy valaki elveivel ellenkező eszméket hirdessen, akár névtelenül, a publicisztikában”. A közvélemény előtt szereplő politikus — írja Lengyel Géza — politikai tevékenységével „együttal határt is szabott hírlapírói működésének”. A körlevél második kérdésére válaszolva Lengyel Géza azt írja, hogy a „testi munkára vonatkozó erkölcsi szabályokat minden módosítás nélkül szellemi, hírlapírói munkára alkalmazni nem lehet”, de mint az első kérdés esetében, részletesebb magyarázatot e kérdésnél sem fűz válaszához.

Mikes Lajos: Az első kérdésre adott válaszában Mikes Lajos külön bírálja el a politikus és külön a hivatásos hírlapíró szereplését. A politikus számára megengedhetetlennek tartja, hogy „névtelenül — akár pénzért is — meggyőződésével ellenkező politikai cikket” írjon, mivel bujkálása előbb-utóbb kiderül, s ez mint politikust egyrészt megbélyegzi, másrészt lehetetlenné teszi. A hivatásos hírlapíró politikai és egyéb meggyőződése viszont — írja Mikes Lajos — „magánügy, mihelyt a hírlapíró műhelymunkáját végzi. A napisajtó egyre nagyobb mértékben kapitalizálódik, ennek folytán a hírlapíró egyre jobban bérmunkássá válik”, s minél inkább válik bérmunkássá a hivatásos hírlapíró, „annál kevésbé zavarhatja össze egyéni meggyőződését munkaadójának az érdekeivel” — írja állásfoglalása magyarázataként Mikes, s ehhez hozzáteszi még, hogy „a hivatásos hírlapíróra nézve az egyéni meggyőződés és a munkaadó állásfoglalása közötti összeütközés nemcsak tisztességi kérdés, hanem kenyérkérdés is”, éppen úgy, mint ahogy a tőkés és a munkás viszonya általában is ilyen kérdés. Ez a kérdés, a tisztesség és a kenyér kapcsolatáé, egyik alapproblémája a kapitalizmus korának, „s ennek a problémának a megoldása teljes egészében vonatkozik a hivatásos hírlapíróra is”. A körlevél második kérdését illetően Mikes Lajos azt írja, hogy „a munka erkölce csak egységes lehet”, s nincs lényegbevágó különbség testi és szellemi munka között, csak a testi és a szellemi erő kifejtés aránya más a két munkában, de ez nem von maga után erkölcsi különbséget.

Nagy Endre: A kapitalizálódott sajtóviszonyok között, amikor az újság üzleti vállalkozás, s csakis ez üzlet érdekeinek támogatására szolgál, az első kérdésben tisztességesnek Nagy Endre kizárólag azt tartja, ha az újságíró újságjában elveivel ellenkező eszméket hirdet. Valamely újságíró egyéni meggyőződésének és lapja irányának egybeesése pusztán a véletlen műve, amely a naiv olvasóközönségben tovább táplálja ama téves hitet, hogy az újság egy eszmének önzetlen orgánuma. Az olyan leleplezést, hogy egy publicista meggyőződése ellen írt, Nagy Endre szerint csak ez a naivitás fogadhatja kiábrándulással. Bár tagadhatatlan — írja a továbbiakban —, hogy „a társadalom sokkal zordabban ítéli meg például azt a politikust, aki hazug (meggyőződésével ellenkező) eszméket hirdet, mint a szeszgyári munkást, de ez csak a társadalom tévedése”. Egyéni meggyőződését — írja Nagy Endre — csak az hirdetheti, aki képes lemondani azokról az egzisztenciális előnyökről, amelyeket munkaereje áruba bocsátásával munkája bérére szerezhet meg magának. A körlevél második kérdésében Nagy Endre ugyanazt az álláspontot foglalja el, amit válaszában Mikes Lajos is képviselt. Vagyis mivel — mint írja — a testi és a szellemi munka között semmi különbséget se lehet fölfedezni, a testi munkára vonatkozó erkölcsi szabályok minden módosítás nélkül alkalmazhatók a szellemi munkára is.

Ormos Ede: Ormos Ede a körlevél mindkét kérdésére tagadó választ adott. Válaszában hangoztatja, hogy az erkölcsi törvényeket nem szabad mereven alkalmazni, ha a létfenntartás kényszeríti ki velük szemben az összeütközést. A létfenntartás szüksége ad felmentést az újságíróknak is,

ha meggyőződésével szemben álló cikket ír. De ugyanez a felmentés már nem illeti meg Ormos Ede szerint az újságírói tevékenységet is folytató politikust. A politikus kétszínűsége — írja — nem egyeztethető össze semmiféle tisztességgel, különösen ha ezt a létfenntartás kényszere sem indokolja. A szellemi munkát Ormos Ede külön választja a testi munkától, mivel — miként írja — „a szellemi munkába . . . az ember a maga egyéniségéből, világnézetéből ad valamit, míg a fizikai munkánál erről nincs szó”. Éppen ezért „más megítélés alá tartozik az író, aki saját felfogása szerint hazug gondolatokat bocsát egy szerinte káros cél szolgálatába, mint az a testi munkás, aki nem válogatja meg munkáltatóját s a célt, amelynek szolgálatára munkaerejét eladja”. A testi munkánál az erkölcs csak kivételes esetekben parancsolja a szerszámok letételét, „a szellemi munkást ez az erkölcs állandóan kell hogy fegyelmezze”.

Pogány József: Válaszában Pogány József kizárólag az újságírói munka morális kérdéseivel foglalkozik. Bevezetésül rámutat arra, hogy a meggyőződésért pénzért eladó újságíró problémája minden esetben a radikális gondolkodású, az adott társadalmi rendet tagadó, elveiben azon túljutott újságíró reakciós laphoz kényszerülését takarja és sohasem az ellenkező esetet. Ilyen módon azonban „nemcsak az újságírásban, de egész sor más foglalkozásban is konfliktusba kerül a pénzzel megfizetett munka és a meggyőződés”. Ez a helyzet — írja Pogány József — valójában a „meggyőződések tömegmártíriuma”, „amelynek megoldását nem hozhatja meg más, csak a konfliktusnak a megszűnése, a társadalmi életnek és a szociális meggyőződésnek újból való találkozása”. A kérdés megítélésénél pedig csakis ez a szociológiai szempont lehet jogos, „semmi esetre sem a morális ítélezés szempontja, mely a meggyőződések tömegmártíriumát az egzisztenciák tömegmártíriumával akarná megszüntetni”. Az újságíró-munka kérdésében — hangsúlyozza Pogány József — nem egyének cselekedeteiről van szó, hanem egy társadalmi réteg törvényszerű sorsáról. E réteget csak az ítélteti el morális ítékezéssel, „aki erkölcstelennek szítja a prostitúált, és nem tudja, hogy az emberrétegek (nem az egyes egyének) sorsa nem egyéni véletlenektől, de a társadalmi élet törvényszerűségeitől függ”. A felvetett problémának egyébként — írja a továbbiakban Pogány József — „bizonyos fokig sajátosan magyar íze is van”, mivel az szoros összefügg a radikális és szocialista sajtó magyarországi fejletlenségével. A nyugati államokban, ahol kifejlett osztály- és párttagozódások vannak, aránylag ritkán fordul elő, hogy az újságírónak meggyőződése ellen kell írnia. A magyar viszonyokkal függ össze továbbá — írja Pogány József — a kérdés felmerülésének időpontja is, amiben, mélyebbre nézve, nem annyira az újságíró-sztrájk és a Farkasházy-affér, mint inkább a magyar társadalom és az újságírás megváltozott helyzete volt a döntő. Egykor a lapokat politikusok és írók írták, az újságok politikai és irodalmi pártok exponensei voltak, s az újságírás szinte művészi munkának számított, amelynek a hírszerzés és feldolgozás helyett elsősorban vélemények kifejtése és nézetek hirdetése volt a fő tartalma. A viszonyok változásával a nagy lapok kapitalista vállalkozók kezébe kerültek, „akik pénzért vagy befolyásért bocsátják őket rendelkezésre politikai pártoknak és irodalmi klikkeknek.” E lapok munkatársait nem politikai és irodalmi nézetek, hanem pusztán a bér köti az újsághoz. Az újságírói munka morális megítélése azonban — emeli ki Pogány József — nem tudta követni ezt a változást, s a régi, a politikus- és író-újságíróra érvényes ítéleteket akarja alkalmazni az új bér munkás, sztrájkot és mozgalmat csináló újságíróra is.

Radó Sámuel: Az első kérdésre válaszolva Radó Sámuel azt írja, hogy az, aki mást ír, mint amit meggyőződése sugall, egyrészt szerencsétlen,

másrészt, mivel olyant hirdet, amiben nem hisz, hazug ember. Ez a hazugság egyszersmind bűn a saját egyénisége ellen is, hiszen az írónak erőszakot kell elkövetnie azon. E tett erkölcsi megítélése teljes egészében attól függ, hogy azt milyen mértékben lehet az íróra, s milyen mértékben a tettet kikényszerítő társadalomra hátrítani. Erkölcsileg teljesen felmenthető azok az írók, nevezetesen hírlapírók — írja Radó Sámuel —, „akiknek írása főleg technikai ügyességen alapul, melyekhez az elveknél alig van némi közük”. Enyhítő körülmény továbbá, mely az írói meggyőződés áruba bocsátását menti, az életfenntartás szükségese. Végül létezik a hírlapíróknak egy olyan típusa, mely nem rendelkezik határozott elvekkel, amely tehát áldozatok nélkül vállal el ilyen vagy olyan publicisztikai munkát. „A hírlapírás mesterségének nagy szüksége van az ilyen másodrendű, könnyűreptű portyázó hadra” — írja Radó —, de ennek ellenére sem lehet lemondani arról, „hogy a hírlapírásra a legmagasabb etikai elv legyen mértékadó. Ott, ahol az nem alkalmazható a szürke tintakulira, ott az újsággal, mint morális egyéniséggel vagy a vezető főemberrel szemben kell a felelősséget érvényesíteni!” A második kérdésben Radó Sámuel álláspontja az, hogy a testi munkára a szellemi munka esetében érvényes erkölcsi szabályokat csak olyan mértékben lehet alkalmazni, amilyen mértékben kifejeződik abban a munkát végző egyénisége, szellemi és morális lényege.

Rónai Zoltán: Rónai Zoltán válaszában abból indul ki, hogy jól lehet a meggyőződés ellen való írás hazugság, s mint ilyen erkölcstelen, mégis ezzel az általános ítélettel nehéz eligazodni a társadalmi élet útvesztőjében. Ha ugyanis az írás csak a meggyőződésnek lehet a kifejezője, újságírás aligha képzelhető el, mivel a sajtó kollektív munka, melyben az „újságíróknak alá kell magát rendelnie valamely vállalat, társadalmi csoport vagy politikai párt érdekeinek”. Ez az alávetés nem erkölcstelen, ha az újságíró követője a lapját fenntartó társadalmi csoport vagy párt elveinek, s részletkérdésekben eltérő nézeteinek hangoztatásáról egy magasabb szempont érdekében mond le. De nem menthető az az eset — írja Rónai Zoltán —, amikor valaki „olyan társadalmi cél érdekében ír meggyőződése ellenére, melyet nem vall magáénak, sőt amelyet határozottan kárhoztat.” Rónai Zoltán elismeri s megérti, hogy a kapitalizálódott sajtóviszonyok között az újságíró kiszolgáltatott helyzetbe került, de ez a megértés véleménye szerint nem lehet akadálya az elvtagadás elítélésének. A meggyőződés megtagadásának különböző eseteinél a morális elítélés mértéke azonban különböző lehet attól függően, hogy tollát valaki egzisztenciális kényszer alatt bocsátja áruba vagy e nélkül, névvel teszi ezt vagy név nélkül. Válasza további részeiben Rónai Zoltán kifejti egyrészt, hogy nincs lényeges különbség „a meggyőződése ellen író hírlapíró és a meggyőződése ellen cselekvő vagy író közhivatalnok közt”, másrészt pedig, hogy a meggyőződésnek megfelelő cselekvés kérdésében nem alkalmazható más mérték a szellemi és más a testi munka terén. A kapitalizmus érdekében író szocialista zsurnaliszta és a meggyőződése ellen vádoló ügyész, ill. az antialkoholista pálinkafőző és az alkoholtöklének író antialkoholista újságíró egyformán elítélendő alakok.

Szende Pál: A felvetett probléma súlypontját Szende Pál a körkérdés második kérdésében érzi, válaszában ezért részletesebben erre tér ki. Az első kérdést illetően álláspontja az, hogy a politikai tisztességgel nem fér össze, „hogy valaki a publicisztikában elveivel ellenkező eszméket — bár névtelenül — hirdessen, akár díjazásért, akár ingyen. A publicista bizonyos eszmékért és intézményekért harcol, és értük való kitartásra buzdítja olvasóit. Nevetséges és képtelen álláspont, hogy éppen ő tehesse

ellenkezőjét mindannak, amit olvasóközönségétől szigorúan megkövetel'' E szigorúbb álláspont hangsúlyozására — írja Szende Pál — különösen Magyarországon van szükség, ahol „oly laza felfogás fejlődött ki, mely hovatovább teljes demoralizáláshoz vezet'' A második kérdésre adott válaszában Szende Pál mindenekelőtt emlékeztet arra, hogy „a munkásság és a modern progresszív polgári mozgalmak körül bizonyos erkölcsi szabályok fejlődtek ki, melyek a mozgalom részeseinek magatartását szigorúan megszabják'' Ezek az erkölcsi szabályok Szende Pál véleménye szerint érvényesek lényegében a szellemi munkára, szűkebb értelemben az újságírói munkára is. Álláspontját Szende Pál néhány hamis, az újságíró munkáerejének, képességeinek elvtelen áruba bocsátását mentető ellenérv cáfolatával védi. Ilyen ellenérv a szociáldemokrácia elitgárdájához tartozó nyomdászok példája, akik osztályöntudatuk ellenére munkásellenes lapok vezércikkeit szedik ki vagy a fegyvergyárak munkásaié, akik a munkásság ellen fordított fegyvereket gyártják, továbbá a munkásság általában, mely nem tagadja meg a fegyveres szolgálat kötelezettségét, noha a fegyveres erőt gyakran alkalmazzák a munkásság sztrájkjai ellen. Szende Pál e példák egyikét sem tartja elfogadhatónak és jogosnak. Az első példával kapcsolatban azt írja, hogy „a szervezett nyomdászszágnak még nincs oly ereje, hogy lehetetlenné tegye a népellenes lapok megjelenését'', a második példa kapcsán pedig azt, hogy „a munkásmozgalom egyik legfőbb célja az osztályöntudat felébresztése. A fegyvergyártás és a hadsereg csak a fizikai kényszer és fékmentes eszközeit szolgáltatja, de egyik sem célozza vagy eredményezi a munkásság félrevezetését. A morális kényszer intenzitását — írja Szende Pál — az akadályok ereje szabja meg. Nem lehet oly magatartást erkölcsi szabványként előírni, melynek teljesítése még leküzdhetetlen akadályokba ütközik''. Az újságírókkal szemben azért is alkalmazhatók a szigorúbb elvek, mert e rétegnek nem kell oly nehézségekkel szembenéznie, amelyek megfelelő szervezkedéssel nem lennének leküzdhetők. Végül kitér Szende Pál az értelmiség egy-két egyéb rétegével kapcsolatban gyakran emlegetett példára. Ilyen példát szolgáltat egyebek mellett pl. a tanárság, mely népellenes eszmék oktatásától sem zárkózik el. Szende Pál véleménye szerint a tanárságtól nem várható el, hogy mellözze a kötelezően előírt tantervet, de igenis megkövetelhető, hogy a nyilvánosság előtt vallási türelmességet hirdető tanár titokban ne szítson gyűlöletet felekezetek között. Ugyanennek analógiájára követeli meg Szende Pál, hogy a publicista, aki pl. az általános választójog hívének vallja magát, ne írjon cikket névtelenül az általános választójog ellen stb.

Turi Béla: Az első kérdésben Turi Béla is a szigorúbb álláspont híve: a politikai tisztességgel nem tartja összeférhetőnek, „hogy valaki elveivel ellenkező eszméket hirdessen — bár névtelenül — pénzszerzés céljából.'' Elismeri azonban, hogy „az ezen területen felmerülő minden eset'' nem bírálható el egyformán. A testi és szellemi munka vonatkozásában véleménye szerint nem alkalmazhatók ugyanazok az erkölcsi szabályok, nem azért, mert kétféle morál létezik, hanem a kétfajta munka természetének lényeges különbsége miatt: „A szellemi munka terméke nem egyszerűen fogyasztási cikk az életben, hanem irányító erő, valósággal új öntényező a fejlődés nagy organizmusában'', mit eszerint kell értékelni.

Weltner Jakab: A körlevél első kérdését illetően Weltner Jakab megengedhetőnek tartja, hogy valaki a publicisztikában elveivel ellenkező eszméket hirdessen, de csak akkor, ha megélhetésének ez egyedül lehetséges eszköze. Ilyen esetben azonban a publicista nem lehet tagja annak a pártnak, amely ellen írni kényszerül. A testi munkára vonatkozó erkölcsi szabályokat nem tartja minden módosítás nélkül a szellemi munkára

is alkalmazhatónak, mivel a testi munkás, ellentétben a szellemi munkással, gazdasági helyzetéből következően mindig kényszer hatása alatt cselekszik.

Zigány Zoltán: Zigány Zoltán először a körlevél második kérdésére válaszol, amellel foglalta állást, hogy „a testi munkára vonatkozó erkölcsi szabályokat igenis minden módosítás nélkül lehet, sőt kell alkalmazni a szellemi munkára is”. Álláspontja igazolásául pedig azt írja, hogy „a testi és a szellemi munka között sem fiziológiai, sem gazdasági tekintetből nem lehet különbséget tenni”. Fiziológiailag a kétféle munka Zigány Zoltán állítása szerint a kísérleti pszichológia által bizonyítottan teljesen azonos, gazdaságilag pedig mindkettő egyformán áru a tőkés gazdasági rendben. A körlevél első kérdésre térve ezután, Zigány Zoltán arról ír, hogy az irodalmi és politikai álorcáskodást nem tartja tisztességesnek, mivel ez szubjektíve mindig tudatos hazugság, objektíve pedig csalás. A politikai álorcás — írja Zigány Zoltán — nem vehető egy kalap alá a bíróval, a tisztviselővel, a tanítóval és az öntudatos munkással. Ez utóbbiak törvények, tantervek stb. szerint kénytelenek elvégezni munkájukat, ha annak bizonyos részeivel nem is értenek egyet. Erkölcsstelenség e téren csak akkor történik, ha a bíró, a tanító hivatásbeli működése helytelennek tartott elemei mellett fejt ki propagandát. A bíró, a tanító, a munkás meghódol a determinált helyzet előtt, de nem magasztalják azt, az álorcás politikus, ill. publicista ellenben ezt teszi. Ez utóbbi éppen ezért Zigány Zoltán szerint nem a szocialista bíróhoz, a szabadgondolkodó tanítóhoz és az antimilitarista fegyvergyári munkáshoz hasonló, hanem a szatócsához. „Mindketten tudják hogy megcsalják vevőiket: az egyik tejnek mondott vízzel, a másik igaznak mondott hazugsággal. Ami egészen egyre megy, mert a testi és a szellemi munka között nincsen különbség.”

Gonda József: Gonda József hozzászólása a körkérdések megválaszolására kijelölt időpont után érkezett a Huszadik Század szerkesztőségéhez. Szövege ezért az ankét anyagának végére került. Válaszában Gonda József Zigány Zoltánhoz hasonlóan a testi és a szellemi munka fiziológiai azonosságát vallja. Álláspontja morális vonatkozásait ugyan nem fejti ki, de cikke soraiból nyilvánvaló, hogy a testi s a szellemi munkára ugyanazon erkölcsi normákat tartja érvényesnek. Az újságírói elhűségeit illetően a publicista és a lapkiadó üzleti kapcsolatából indul ki. E kapcsolatban az újságíró munkaerejét, szellemi képességeit valamely lappal rendelkező párt, politikus stb. azért vásárolja meg, hogy azt érdekei szolgálatába állítsa. Éppen ezért — írja Gonda József — „a kiadó, a lapvezér, pláne a lapja aláíratlan cikkeiben, kizárólag az újság, illetőleg a saját politikai álláspontjának szolgálatát követeli”, a publicista pedig „alkalmazkodni köteles a mindenkori vezető érdekköreikhez, tendenciáihoz”. Az újságíró feladatát tehát Gonda József elsősorban megadott elvek, nézetek publicisztikus formába öntésében látja. Ebből következően az újságíróról egyéni meggyőződést Gonda József nemcsak hogy nem vár el, hanem azt munkája szempontjából egyenesen hátrányosnak tartja. Az újságírói meggyőződés hiánya — fejtegeti Gonda József — a 48-as és 67-es politika küzdeleiben már csak azért sem róható fel, mert e politika maga is távol áll minden meggyőződéstől és következetességtől. S ugyanezért nem avatható becsületbeli kérdéssé a meggyőződés ellen való vétés sem. Írói, publicistai becsületről — írja Gonda József — akkor lehetne beszélni, ha a politikában egy progresszív, demokratikus irány foglalná el a közjogi nacionalizmus helyét, s egyénileg is súlyos publicisták ütköznének meg az évszázados reakcióval. Farkasházy esete azonban lehet alkalom egy kis megrovásra, de az írói becsület kérdése az ügyvel semmiképp sem kapcsolható össze.

A Huszadik Század ankétjának fentebb ismertetett hozzászólásain kívül a kibocsátott körlevél kapcsán még egy választ ismerünk. Írója *Szász Zoltán* volt. Ez a válasz azonban nem a Huszadik Század hasábjain, hanem annak érdekében, hogy az ankétnak nagyobb publicitást biztosítson, a Huszadik Század-beli hozzászólásokat megelőzve a *Világ* ápr. 28-i számában jelent meg. Válaszában Szász Zoltán abból indul ki, hogy az újságírói képességek, mint szellemi értékek éppúgy azújságírói értékek, mint a testi munka, a női nemi odaadás stb. Mivel gazdasági törvények hatalma uralkodik e téren is, az írói képességek eladását természetesen kell tartani. A jelenség mégsem nevezhető eszményinek, s nem hagyható, figyelmen kívül egy-egy újságíró erkölcsi rangjának megítélésénél sem. A polgári tisztességgel, erkölcsi feddhetetlenséggel azonban mindenképp összeegyeztethető. Külön kérdést jelent Szász Zoltán szerint a kiemelkedő publicisták szerepe, „akik az emberiség érzelmi, értelmi vagy cselekvés-irányításbeli előfutárjai”. Ezekkel szemben magasabb erkölcsi követelmények alkalmazandók. A testi és szellemi munka erkölcsi megítélése tekintetében Szász Zoltán célravezetőbbnek tartja a meggyőződés-ellenes publicisztikai tevékenységnek a testi munka helyett a prostitúcióval történő összevetését. Miként a prostitúció — írja Szász Zoltán —, a publicista elvtagadása is a belső meggyőződés ellen elkövetett kényszer, mit az egyéniség egésze szenved meg. A meggyőződés szerint való írás minden publicista álma, de ezt a magasabb eszményt az adott viszonyok közt csak kevesen valósíthatják meg. Éppen ezért — fejezi be választát Szász Zoltán — méltánylandók azok a publicisták is, „akik az írói tisztességnek csak szerényebb polgári formájáig tudják magukat felküzdni”

Szász Zoltán válaszan kívül a *Világ* az ankét gondolatainak szélesebb körű megismertetése céljából a Huszadik Század májusi számának megjelenése alkalmából máj. 12-én még egyszer teret nyitott hasábjain az ankét anyagának. A *Világ* ezúttal leköszölte a Huszadik Század körkérdését is, s a beérkezett válaszokból teljes szöveggel vagy szemelvényes formában azokat, amelyek a Huszadik Század májusi számában jelentek meg. (Ady, Biró Lajos, Fényes László, Gerő Ödön, Göröcsöni Dénes, Halász Imre, Ignó, Jászi Samu és Kóbor Tamás) Ady választát a *Világ* teljes terjedelmében közölte.

konceptus: felfogás.

Mj: VT (241.); Ai (346.)

95. *Jászi Oszkár könyve*. (A nemzeti államok kialakulása és a nemzeti-ségi kérdés). Ny 1912. máj. 16. 835—837. l. — Ady Endre

Kézirata: Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 10 fólió, 170 × 210 mm. Aláírás: Ady Endre. A PIM tulajdonában. Az első fólió jobb felső sarkában Osvát Ernő kézírásával a következő szerkesztői utasítás olvasható: Garmond, Kétszer! vissza Nagyon sürgős!! Levonat ma délben küldendő a Városmajor Szanatóriumba!! O. E.

A cikknek fennmaradt egyik korrektúrapéldánya is Ady sajátkezü javításaival. A korrektúra: 3 fólió, 310 × 230 mm. A PIM tulajdonában. A korrektúra fólióin alul a végleges oldalszámokra és az ívszámra vonatkozó ceruzával írt szerkesztői javítások, ill. bejegyzések: 001., 002., 003. helyett 835., 836., 837. oldalak, ill. 56. iv.

Közlésünk, tekintve, hogy Ady a korrektúrában a kéziratához képest, ha minimális mértékben is, de változtatott az eredeti szövegen, a korrektúra Ady javításainak és módosításainak megfelelő szövegét követi. Ez a szöveg betűről betűre megegyezik a Nyugat szövegével. Eltérések a korrektúra, ill. a Nyugat és a kézirat szövege között:

	<i>Korrektúra, ill. Nyugat:</i>	<i>Kézirat:</i>
I. bek.	1. sor: három gyönyörű	három, gyönyörű
I.	7. úri	uri
I.	13. újrakeresztelő	ujrakeresztelő
2.	3. véreskezű	véres-kezű
2.	6. pszichénél	pszichénél
2.	8. együtt-szenvedője. S ez a nagyszívű	együtt-szenvedője. S ez a nagy szívű
2.	9. együtt-szenvedő	együtt-szenvedő
2.	11. evangéliumszerűvé	evangélium-szerű vé
2.	12. evangélistává	evangélistává
2.	13. lélekhódító	lélek-hódító
3.	5. sötétben vaktában	sötétben, vaktában
3.	8—9. végig látott	végig nem látott
3.	10. elébe menő Ó, én	elébemenő. Óh, én
3.	11. sor[s]szerűen	sorsszerűen
3.	12. valakim se élt	valakim se volt
3.	18. a többi házárdul	a többi, házárdul
4.	2. egyre inkább	egyre-inkább
4.	3. kellették magukat	kellették neki magukat
4.	4. agitátornál, és	agitátornál és
4.	4—5. krisztusosság	krisztusiasság
4.	16. kártevő Sándorok	Kártevő Sándorok
5.	22. eseménynyel	esemény-nyel [sorvégi elválasztás!]
6.	1. nagyérvés	nagy-érvés [sorvégi elválasztás!]
6.	4. szerencsejátéka	szerencse-játéka
6.	5. az új una	az új una
6.	8—9. továbbszálló, továbbküzdő	tovább-szálló, továbbküzdő

Törlések javítások a korrektúrában:

3. bek.	1. sor: kulturás (Eredetileg: <i>kulturát</i> . Javítás: a 2. <i>t</i> helyett <i>s</i>)
3.	8—9. előre végig látott (Eredetileg: <i>előre végig nem látott</i> . Javítás: a <i>nem</i> erősen törölve és kiiktatva.)
3.	10. elébe menő (Eredetileg: <i>elébemenő</i> . Javítás: a szó két tagja közt szétválasztó jel)
3.	11—12. idősebb konskolárisom (Eredetileg: <i>idősebb kortársam</i> . Javítás: <i>kortársam</i> kiiktatva, helyette: <i>konskolárisom</i> .)
3.	12—13. élt, mint az ő (Eredetileg: <i>volt, mint az ő</i> . Javítás: a <i>volt</i> erősen törölve s helyette: <i>élt</i>)
5.	3. ellenség-rengetegek (Eredetileg: <i>ellenség rengetegek</i> . Javítás: a két szó kötőjellel összekapcsolva)
5.	22. eszmerajok (Eredetileg: <i>eszmerajzok</i> . Javítás: a <i>z</i> kiiktatva)

Törlések, javítások a kéziratban:

I. bek.	1. sor: lusztrumocska óta, (A vessző után beszúrva: <i>itt Magyarországon</i> .)
I.	13. újrakeresztelő (Eredetileg: <i>ujjakeresztelő</i> . A szóból a 3. és 4. betű törölve, beszúrva: <i>ra</i>)
I.	15. a nagy, (A vessző után beszúrva: <i>örök-uj</i>)
I.	18. Sphynx (A <i>h</i> beszúrva. A szó végén három betű — valószínűleg: <i>nek</i> — erősen törölve)

Törölések, javítások a kéziratban:

2. bek.	2. sor:	igazolója, ő, (A vessző után egy betűnyi olvashatatlan törlés. A törlés után beszúrva: <i>aki</i>)
2.	3.	cibálója, ő: (A kettőspont után egy betűnyi olvashatatlan törlés)
2.	3.	művész. (A pont után két szó erősen törölve. Az első olvashatatlan, a második: <i>pedig</i>)
2.	3.	Géniusza (A szó után beszúrva: <i>némileg</i>)
2.	5.	utakat vernek (A második szó után beszúrva: <i>neki</i>)
3.	1.	kulturás és célos (A második szó utolsó betűje után egy betűnyi erős törlés)
3.	8.	soha ennyire (A második szó után beszúrva: <i>s előre</i>)
3.	14.	zápultam (A szó első betűje először törölve, majd a törlés helyére kaligrafikusabb írással beszúrva: <i>z</i> . A második betű vonala többször erősen meghúzva, határozottabbá téve)
3.	14.	nem hazudtam le (Az utolsó szó után egy szó, valószínűleg: <i>magamat</i> , erősen törölve, fölé írva: <i>életemet</i>)
3.	16.	ő hívott (A szövegrész után egy vessző törölve)
3.	18.	a többi (A szó után két betű, valószínűleg: <i>ut</i> , erősen törölve)
4.	4—5.	kissé a krisztusiasság (A második szó második <i>i</i> -je helyén eredetileg <i>o</i> . Ez törölve, fölé írva: <i>i</i>)
4.	10—11.	sok kábulásu (A második szó harmadik betűje után két betűnyi olvashatatlan törlés. Föléje beszúrva: <i>u</i>)
4.	12.	S uj (A szövegrész után két betűnyi olvashatatlan törlés)
4.	14—15.	A Wesselényiek módján nem (Az utolsó szó után beszúrva: <i>volí</i>)
4.	16.	faja ellen (A szövegrész után egy betűnyi olvashatatlan törlés)
4.	17.	tudást, példát (A szövegrész után egy betű és egy szó olvashatatlanul törölve)
5.	2—3.	harcdöntő viadalra (A második szó után egy gondolatjel törölve)
5.	3.	nemzetiségi (A szóvégi <i>i</i> után egy betűnyi olvashatatlan törlés)
5.	21—22.	könyvek, támadt (A szövegrész után egy szó olvashatatlan törlés. A törlés kiolvasható eleje: <i>esz</i>)
6.	1.	beszélgettünk valakivel (A második szó negyedik betűje után olvashatatlan törlés. Fölé írva: <i>kivel</i>)
6.	4.	szerencse-játéka a (A szövegrész után beszúrva: <i>gazdag</i>)
6.	10.	ahol és miben (A második szó után beszúrva: <i>a</i>)

A korrektúrához képest a következő maitól eltérő helyesírási sajátosságokat javítottuk:

Alcím:	kérdés)	Korrektúra:
1. bek.	1. sor: lustrumocska	lusztrumocska
1.	3. gyaláztak, s	gyaláztak s
1.	5. ősdíságú	ősdíságu
1.	6—7. útonálló patriótáinak	utonálló . patriótáinak
1.	8. ime	ime
1.	10. ime	ime

1. bek.	16. sor:	tudatosságú	<i>Korrektúra:</i> tudatosságu
1.	18.	Szfinx	Sphynx
2.	4.	érkezővén, hadseregüket	érkezővén hadseregüket
2.	5.	utakat	utakat
2.	6.	napóleoni	napoleoni
2.	10.	bízó	bízó
2.	11.	evangéliumszerűvé	evangéliumszerűvé
2.	12.	írását, s	írását s
2.	12.	evangélistává	evangélistává
3.	1.	kulturás	kulturás
3.	5.	istenkisértő sötétben, vaktában	istenkisértő sötétben vaktában
3.	6.	harci útjai	harci-utjai
3.	7.	csöndesednek, s	csöndesednek s
3.	8.	harci út	harci-ut
3.	9.	fanatikusságú	fanatikusságu
3.	12.	egy időben	egyidőben
3.	15.	egészen, s. . eliziumi	egészen s. . elizeumi
3.	16.	hívott	hívott
3.	17.	útjai	utjai
3.	19.	intellektuelek útjai	intellektuelek utjai
3.	20.	úttalan útnélküli- ségéről	uttalan . utnélküli- ségéről
4.	1.	evangéliumszerűvé teszi, s	evangélium-szerűvé teszi s
4.	4.	agitátornál és	agitátornál, és
4.	7.	népü . kínú . . uru . . bűnű, inséges	népü . kínu . . uru uru . .
4.	10.	inségű	bűnű, inséges
4.	11.	kábulású	inségű
4.	11.	rongyú . . zsolozs- májú	kábulású rongyu . zsolozsmájú
4.	12.	kultúrvariációk	kultur-variációk
4.	14.	kevesellte	keveselte
4.	15—16.	magyarban, s	magyarban s
4.	16.	kurucátok	kuruc-átok
4.	18.	át- és átvett, át- és átdolgozott, s el-	át és átvett, át és átdolgozott s . . . el
4.	18.	vajúdni	vajudni
5.	5.	archimédesi megta- lálta, s	archimédesi megta- lálta s
5.	8.	magyarölése	magyar-ölése
5.	14.	karjaiba, s	karjaiba s
5.	18.	kultúrország . . . élhet, s	kultur-ország . . . élhet s
6.	1—2.	nagy érzés kezét szoríta- ni	nagyérzés kezét-szorítani
6.	3.	volt ez, s	volt ez s
6.	5.	máris	már is
6.	6.	Magyarországnak, s	Magyarországnak s

A kéziratban a következő maitól eltérő helyesírási sajátosságokkal találkozunk:

Alcím:		kérdés)		Kéziratban:	
1. bek.	1. sor:	lustrumocska		lusztrumocska	
1.	3.	gyaláztak, s		gyaláztak s	
1.	4.	kongású		kongásu	
1.	5.	ósdíságú		ósdíságu	
1.	6—7.	útonálló	patriotáinak	utonálló	patriótáinak
1.	7.	úri		uri	
1.	13.	újrakeresztelő		ujrakeresztelő	
1.	15.	örök-új		örök-uj	
1.	16.	tudatosságú		tudatosságu	
1.	18.	Szfinx		Sphynx	
2.	4.	úttalanul		úttalanul	
2.	6.	napóleoni pszichénél		napoleoni pszikhénél	
2.	8.	nagyszívű		nagy szívű	
2.	9.	együttl-szenvedő		együttl-szenvedő	
2.	11.	evangéliumszerűvé		evangélium-szerűvé	
2.	12.	írását, s... különben		írását s... különben	
2.	13.	lélekhódító		lélek-hódító	
3.	1.	kulturás		kulturás	
3.	3.	szomorú		szomorú	
3.	6.	harci útjai		harci-utjai	
3.	7.	csöndesednek, s		csöndesednek s	
3.	8.	harci út		harci-ut	
3.	9.	fanatikusságú		fanatikusságu	
3.	10.	elébe menő		elébemenő	
3.	12.	egy időben		egyidőben	
3.	15.	egészen, s. elíziumi		egészen s. elizeumi	
3.	17.	útjai, úgy		utjai, úgy	
3.	19.	entellektüelek útjai		intellectuelek utjai	
3.	20.	úttalan		úttalan	
3.	20.	útnélküliségéről		utnélküliségéről	
4.	1.	evangéliumszerűvé az teszi, s		evangélium-szerűvé az teszi s	
4.	2.	egyre inkább . bújt		egyre-inkább	bujt
4.	7.	kinü . . urú		kinu . uru	
4.	9.	szomorú		szomorú	
4.	10.	útmutatásra		utmutatásra	
4.	11.	kábulású		kábulásu	
4.	11—12.	rongyú . zsolozs-májú . kultúr-variációk		rongyu . zsolozs-májú . kultur-variációk	
4.	12—13.	új új új... úgy		uj uj uj... úgy	
4.	14.	kevesellte		keveselte	
4.	15—16.	magyarban, s		magyarban s	
4.	16.	kurucátok		kuruc-átok	
4.	17—18.	át- és át- és átdolgozott, s el- . va-júdni		át és . át és átdolgozott s . el va-judni	
4.	19.	új		uj	
5.	1.	legújabb		legujabb	

			<i>Kéziratban:</i>	
5. bek.	5. sor:	archimédesi	archimédesi	megta-
		lálta, s	lálta s	
5.	8.	magyarölése	magyar-ölése	
5.	10.	zúg	zug	
5.	14.	karjaiba, s	karjaiba s	
5.	18.	kultúrország... élhet, s	kultur-ország... élhet s	
6.	1.	nagy érzés	nagy-ézés [sorvégi el-	választás!]
6.	2.	kezet szorítani	kezet-szorítani	
6.	3.	volt ez, s	volt ez s	
6.	4.	szerencsejátéka	szerencse-játéka	
6.	5.	máris új	már is új	
6.	6.	Magyarországnak, s	Magyarországnak s	
6.	8-9.	továbbszálló, továbbküzdő	tovább-szálló, tovább-küz-	dő

lustrum: ötéves időszak. — *pár évvel idősebb konskolárisom is volt*: Ady Jászival 1888—1892 között Nagykárolyban, a piaristák gimnáziumában járt egy iskolába. Jászi négy osztállyal járt Ady fölött, s 1892-ben, Ady Zilahra kerülésének évében érettségizett. — *kártevő Sándor*: I. A Károlyiak birodalmában c. 1911. nov. 5-i cikk jegyzeteit. (423. l.) — *una eademque nobilitas*: egy és oszthatatlan nemesség. — *S ha van valamit érd.* az én kicsiny munkámban s életemben...: Cikke utolsó mondatához hasonlóan vallott Ady Jásziról nem sokkal később, a Nyugatban 1912. júl. 1. és dec. 1. között megjelent Margita élni akar c. verses regénye hetedik részében is. S némileg e vallomássort folytatta a Ki látott engem kötet Sípja régi babonának c. ciklusának ajánlása is: Jászi Oszkárnak, akivel annyira egyformán s együtt szenvedjük és sírjuk a mai magyar siratnivalókat.

Mj: J (230.); VT (197.); F (32.); Vp (311.); Na (216.); Ai (344.)

96. *Szelid, új jegyzetek*. V 1912. máj. 16. 7. l. — Ady Endre

I. (*Bouchayer úrék parlamentje*)

Bouchayer úr, az én párizsi borbélyom. . . tavaly egyszer magából kikelve tartott elem egy újságlapot: Az eset valószínűleg 1911 elején történt, jan. vége és márc. vége közt, amikor Ady utoljára töltött hosszabb időt Párizsban. Az év során, máj. közepén, olaszországi útjára indulva ugyan eljutott még egyszer a francia fővárosba (l. az Utak és csalódások c. 1911. júl. 23-i cikk jegyzeteit (397. l.), de mindössze két napot időzött ott, ezért a cikkben említett élményt inkább a korábbi dátumhoz kapcsolhatjuk. — *ez az úr küldje Franciaország hős csapatait Marokkóba*: 1907-től Franciaország marokkói érdekeltségének biztosítására s a marokkói belső viszályok, felkelések megfékezésére állandó csapatokat tartott Marokkóban, melyeknek létszáma a különböző konfliktusok, lázadások következtében állandóan emelkedett.

A magyar parlamenttel kapcsolatban l. még a Ficánkol a parlament c. 1911. jan. 19-i és a Szelid, új jegyzetek. III. Návay elnök figyelmébe c. 1912. ápr. 17-i cikkét. (119., ill. 184. l.)

II. Ady jegyzeteinek második részeként nem prózai írás, hanem A visszajáró májusok c. vers jelent meg.

III. (Szegény Kaas Ivor)

Ady cikkének megírása előtt három nappal, máj. 12-én közölte a hivatalos lap, hogy a király Kaas Ivor (1842—1910), a dualista Magyarország egyik legismertebb publicistája fiainak, báró dr. Kaas Albert tiszteletbeli szolgabírónak, báró Kaas Andor és Ede honvédhuszárhadnagyoknak a dán eredetű báróság mellé a magyar bárói méltóságot adományozta. Fiai számára a méltóság elnyerése Kaas Ivornak valóban egyik legdéldegeltebb vágya volt. A magyar báróság megszerzésének gondolata még 1907-ben merült fel. A kabinetirodához akkor benyújtott kérvényének továbbítását azonban a koalíciós kormány Kaasnak a kormánnyal való szembefordulása miatt meggátolta. A koalíciós kormányt felváltó Khuen-Héderváry-kabinet ugyan felküldte Kaas kérvényét Bécsbe, de Kaas ellenzéki szellemű írásai miatt az ügyet Bécsben szándékosan félretették, Kaas éveken át táplált reményét életében bevádatlanul hagyva. A bárói cím megadásáról máj. 14-i számában a Pesti Napló is megemlékezett. (L. A Kaas bárók. 9—10. l.) A névtelenül megjelent cikk hangvételével, hangulatával, sőt egy-egy mondatával Ady cikkével mutat rokonságot. Könnyen meglehet, hogy cikkéhez Ady épp a Pesti Napló írásából merített ihletet.

IV. (Budapest nagyvárosi tandíja)

Ady Budapesttel kapcsolatos írásaira I. a Szelíd, új jegyzetek. IV. (Szegény Janovics Jenő) c. 1912. máj. 7-i cikket és jegyzetait. (198., ill. 522. l.)

97. [Bevezető Zilahon felolvasott verseihez]. Kézirat. Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 7 oldalszámozott fólió. 180×223 mm. Aláírás nélkül. Az első fólió bal oldalán keresztben nagy betűkkel Ady írásával: Ivánnak Bandi. A hetedik fólió hátlapján idegen kéz írásával: 1912 V/29 Ady Endre verseit bevezető felolvasása az „Orsz. Ref. Tanáregyesületi” hangversenyen. A kézirat egy időben az Ernst-gyűjtemény anyagában volt. Ennek elárverezésekor, a negyvenes évek elején az OSzK vásárolta meg. (L. It 1947. 96.) Jelenleg az OSzK tulajdonában.

Közlésünkben Ady szövegét az egészségesség kedvéért szintén mai helyesírással adjuk. A kéziratához képest a következő maitól eltérő helyesírási sajátságokat javítottuk:

1. sor: tele	vagyok	<i>Kéziratban:</i>	televagyok
2.	fél órával		félórával
4.	úgy		ugy
5—6.	azért is, mert		azért is mert
7—8.	emlékezni, és . . . élni, és . . .		emlékezni és . . . élni és . . .
	visszajönni, és		visszajönni és
9.	mint ahogy ugye . . . affélet		mintahogy ugye-e . . . afélet
11.	mint ahogy		mintahogy
13.	volt, s hite		volt s hite
14.	termett, hogy . . . hiúság		termett hogy . . . hiúság
15.	szomorú . . . új és új		szomorú . . . új és új
17.	kínoz, s fölkeresek		kínoz s fölkeresek
18—19.	alapítottak, s melyek		alapítottak s melyek
20.	mire való		mirevaló
22.	élek, s hogy		élek s hogy
23.	legyen hitem, és		legyen, hitem és
31.	S úgy		S ugy
32.	fiai, s nem		fiai s nem

			<i>Kéziratban:</i>	
33.	valláserkölcs	parkjába.	vallás-erkölcs	park-
			jában. [!]	
34.	vezérember		vezér-ember	
36.	csúfos... úri		csufos... uri	
38.	többet, s legyen		többet s legyen	
39—40.	ugye . mondani, s		ugy-e . mondani s	
42.	életnek, s az		életnek s az	
44.	őket, s		őket s	

Törlések, javítások a kéziratban:

5. sor: azért (A szó után beszúrva: *is*)
7. Zilahon (A szó után beszúrva: *élni*)
12. eszembe jut (Eredetileg: *eszembejut*, majd $\bar{\text{I}}$ -jellel a két szó szétválasztva)
24. valakit (A szó utolsó előtti betűje helyén eredetileg *o* vagy *a*. Erős vonással ráírva: *i*)
27. misszionárius-csapat (Az utolsó előtti betű fölött egy vessző törölve.)
30. forradalom (A szó eredetileg három *r*-rel írva; a harmadik *r* erősen törölve. Továbbá: a második *a* helyén — a betű valójában nincs kiírva, helyét csupán a *d* szárának erős elhúzása jelzi — törlés; a törlés fölött $\bar{\text{C}}$ vonal.)
31. ugy (A szó után valószínűleg egy *g* betű erősen törölve)
36. fia (A szó után beszúrva: *uri*)
36—37. neveléségen (A második *e* helyén eredetileg *o*, ez erős vonással *e*-re javítva. A betű fölött egy kb. két betűhely hosszúságú vonal törölve)
37. az (Az *a* és a *z* felső szára erős vonallal összehúzza)

Ady írása, mint a fentebb idézett, az írás kéziratának utolsó fólióján olvasható feljegyzésből is kitűnik, 1912. máj. 29-én bevezetőként hangzott el Zilahon az Országos Református Tanáregyesület tiszteletére rendezett hangversenyen, Adynak a hangverseny keretében felolvasott versei előtt. Megfogalmazására a szöveg tanúsága szerint ugyanaznap, közvetlenül a hangverseny előtt került sor. Az Ady felolvasására alkalmat adó hangverseny tulajdonképpen vegyes jellegű művészt volt, amelyet a Wesselényi Kollégium tanársága a Református Tanáregyesület azévi, máj. 29-én és 30-án Zilahon tartott közgyűlése alkalmából a kollégium dísztermében rendezett meg. A rendezőknek, egyben a tanáregyesületi közgyűlés vendéglátóinak a célja az összesereglett tanárságnak nyújtandó maradandó élmény megteremtésén túl az volt, hogy az esten bemutassanak néhányat a kollégium ismert névre szert tett neveltjei közül. (L. A kollégium hangversenye c., az előkészületekről beszámoló cikket a Szilágyság 1912. máj. 3-i számában.) A művészten való szereplésre ennek jegyében kapott meghívót Balázs Árpád (1874—1941), a századelő híres magyarnóta szerzője, Antal Iván (1877—1932) költő, Balázs Árpád szövegírója, Zilahi Gyula (1859—1938), debreceni színigazgató, Papp Viktor (1881—1954), kiváló zeneesztéta, hegedűművész, Ady egyik közeli barátja és Ady Endre. Ady meghívásáról a Szilágyság említett cikke a következőket írja: „A volt tanítványok között... ott lesz Ady Endre. Egy egészen új költészeti irány megalapítója, vezére és fejedelme. Az újítók, főleg a szellemi fejlődésben, mindig kihívták maguk ellen a régi felfogás egész elkeseredettségét, legellenségesebb támadásait, míg a kor a — megértésükig nem mívelődött... Ady Endrében van kit támadni, és van kit bántani.”

Ady a zilahi felolvasást megeőző hetekben február közepétől, majd a zilahi utat követően az év őszéig a Városmajor Szanatóriumában volt. Zilahra Kincs Gyula (l. A zilahi internátus c. 1911. nov. 18-i cikket és jegyzeteit. 160., ill. 428. l.) meghívására (l. Ady-Múzeum. I. 40. és EmlAE I. 372.) innen utazott le. Leutazásának dátuma egybeesett a tanáregyesületi közgyűlés hivatalos küldöttei utazásának napjával (l. Vajthó László visszaemlékezését. Diárium 1946. okt.—dec. 20—21.), Ady ennek megfelelően máj. 28-án érkezett Zilahra.

A Református Tanáregyesület közgyűlése Dóczi Imre megnyitó szavával 29-én délelőtt 10 órakor kezdődött. A közgyűlés tiszteletére adott művész estre 9 órától került sor. Ady felolvasását a műsor (l. Szilágyság 1912. máj. 31.) a szünet utáni második, sorrendben az est hatodik műsorszámaként jelzi.

A felolvasást Ady részéről némi vonakodás előzte meg. Ady zilahi tanárbarátja, Nagy Sándor és Rák Károly, a Wesseléni Kollégium zene-tanára, a művészt egyik szereplője, visszaemlékezésében (l. Ady-Múzeum. I. 39—40., ill. EmlAE I. 372—373.) egyaránt megemlékeznek erről. Eszerint Ady közvetlenül a művészt előtt elhatározta, hogy az előzetes megbeszélés s a nyilvános beharangozás ellenére mégsem lép fel, s ehhez makacsul kötötte magát. Kifogásul emlegette, hogy nem méltatták arra, hogy kocsit küldjenek érte szállására. Végül csak azon érvre, hogy Borbély Lili, a debreceni színháznak az esten szintén szereplő operettprimadonnája, akit Ady debreceni jogászokdája idejéből ismert, már várja s Kincs Gyula határozott kérésére sikerült rávenni felolvasása megtartására. Bizonyos azonban, hogy az általa felhozott kifogás jórészt csak ürügy kívánt lenni a felolvasás elől való kitérésre. Vonakodásának valódi oka minden bizonnyal Adynak a nyilvános szerepléssel szemben érzett s ez időben még erősebbé vált averziója volt. Ady ellenérzését Zilahon csak fokozhatta az a tudat, hogy a Wesseléni Kollégium tanárait kivéve, költészetét, irodalmi szereplését a Szilágyság s maga Zilah is értetlenül, sőt ellenségesen fogadta. (L. az Ady Endre válasza c. Szilágyság 1906. febr. 8-i cikket és jegyzeteit. AEÖPM VII. 122., ill. 390., valamint Papp Viktor: Zilahi ember nótája. Szilágyság 1910. nov. 24.) Egészében nem szimpatizált az Adyval s Ady nyomán kibontakozott modern költéssel az a tanárság sem, amely akkor Zilahon értekezett, s amelynek a művészt műsorát elsősorban szánták. Kiderült ez Dóczi Imre délelőtti megnyitó szavaiból is, melyek során többek között az ifjúság akaratgyengeségéről szólva nem mulasztotta el, hogy a modern líra felé is tegyen egy oldalvágást, az előbbihez a modern költészet „dekadens hangulatában” keresve az okokat, a modern lírával szemben pedig ugyanakkor ideálként félreérthetetlenül utalva Arany művészetére és a klasszikus latin költészet alkotásaira. (L. Szilágyság 1912. máj. 31.) Adyt, aki feltehetően tanúja volt Dóczi szavainak, ez csak figyelmeztethette a költészetével szembeni idegenkedésre, ami a művészt közönsége részéről is várható rá. Vonakodását az esten való szerepléstől mindez sokban motíválhatta.

A művészt a közönség nagyobb részének ízlése ellenére mégis inkább Ady sikerét hozta. Az ünneplés Adyt azonban elsősorban volt iskolája részéről érte. Mint arról a Szilágyság 1912. máj. 31-i számának az estről szóló s a részletes műsört is közlő tudósítása beszámol, az esten Adynak a tanulóifjúság hatalmas babérkoszorút adott át, szalagján „A vén diáknak — az ifjú zilahi diákok” felírással. A koszorúátadás kezdeményezőiben feltétlenül a Wesseléni Kollégium tanárait kell látnunk. A közönség zöme Ady felolvasását sokkal vegyesebb érzésekkel fogadta. Nagy Sándor előbb említett visszaemlékezése ugyan arról számol be, hogy Ady felolvasását erős, zúgó taps kísérte, de Seprődi Jánosnak a művészestről szóló kritiká-

jából (I. Szilágyság 1912. máj. 31.) némileg másra következtethetünk. Ady szerepléséről, felolvasott művei fogadtatásáról Seprődi a következőket írja: „Ami a költészeti részt illeti, igen érdekes volt az Antal Iván régi és Ady Endre új stílusának tanulságos ellentéte.

Hogy melyik értékesebb? Kétségtelen és minden vitán felül álló, hogy az Adyé. De hogy melyik volt művészibb hatású, sajnos, arról nem nyehettünk tiszta képet a közönség köréből, s a magunk érzése is igen ellenmondóan nyilatkozott.”

Ady felolvasásáról, bár szűkebben csak a versei előtt mondott bevezetőről és annak hatásáról hasonlóan ír könyvében Ady Lajos is: Ady „előjáróban... vitatta[!] a maga irodalompolitikai és politikai elveinek helyességét és magyar-voltát, s ennek során éles támadást intézett — Tisza István ellen. A felolvasásnak ez a passzusa igen vegyes hatást kellett...” (Ady L. 159.).

Ady zilahi felolvasásával kapcsolatban szólni kell még a felolvasást követő nap egy Ady szempontjából fontos s a felolvasáshoz szorosan kapcsolódó eseményéről. A tanáregyesületi közgyűlés vendégei tiszteletére máj. 30-án a Wesselényi Kollégium ünnepi ebédet adott. A kollégium udvarán tartott ebédén, miként a város előző napi hasonló ebédjén, részt vett Ady is. A kollégiumi ebédén a figyelem többszörösen is Ady személyére és költészetére terelődött. Először a hivatalos pohárköszöntők során, amikor Ady volt zilahi német tanára, Kerekes Ernő méltatta meleg szavakkal Ady költészetét és köszönte meg Ady szereplését az előző napi művésztelen. Pohárköszöntőjében Kerekes Ernő előbb Zilah és a Szilágyság történelmének pozitív emlékeit idézve a Szilágyságból indult s az országos hírnévig jutott költőket, írókat, közéleti férfiakat vette számba, majd Adyra térve a következőket mondotta: „A legutóbbi évtizedben egy rendkívül nagy tehetségű lírikus tüneményes térfoglalása vonta magára a közfigyelmet. Már régóta eltávozott körünkől, neve már betöltötte az egész országot, de mi azért még most is a magunkénak valljuk, mert a mi Érmellékünkön ringatták bölcsőjét, a mi ősi kollégiumunkban töltötte legszebb ifjú éveit, közöttünk nevelkedett, a mi kedves tanítványunk volt ő, s mihozánk téreget ő most is vissza időnként, ha meg-megtépi lelkét a sors vihara, hogy Anteusként az ő szülőföldjével való érintkezésből merítsen új élet- és munkakedvet, új alkotásokhoz új inspirációt.

Feleslegesnek tartom, hogy a mi Ady Endrénk költészetével bővebben foglalkozzam. Mindnyájan elismerjük fényes tehetségét, mindnyájan tudjuk, hogy minden ízében mennyire eredeti, nagy költő ő, aki új ösvényt törve a modern líra birodalmában, egy új költői iskolának lett ünnepelt vezérévé. De nemcsak büszkéek vagyunk Ady Endrére, hanem hálát is érezünk iránta azért a rendkívüli nagy szeretetért, amellyel felújítgatja a szilágysági kedves emlékeket, amellyel oly gyakran s oly meghatóan éneklí meg a Meszes-alji kis várost, az ősz Terbetét, régi tanárait, tanuló-társait s szülőföldjének, az Érmelléknek varázsos, sejtelmes hangulatait. Hálát érezünk iránta, mert midőn elragadó költeményeivel ércbetűkkel beírja nevét irodalmunk történetébe, ugyanakkor a Szilágyságra is fényt és dicsőséget sugároz. Az ő dicsősége egyúttal a mi dicsőségünk is.

S végül köszönetünket kell nyilvánítanunk tegnapi szerepléséért, hogy oly készségesen engedve meghívásunknak, emelte a tegnapi hangverseny jelentőségét, magas színvonalát, s hogy nagy tehetségének új megnyilatkozásaival annyi gyönyörűséget szerzett mindnyájunknak. Kívánjuk, hogy szeretetünk és elismerésünk melegsége s szülőföldjének termékenyítő levegője újabb és újabb maradandó alkotásokra inspirálják az egész nemzet dicsőségére. Űritem poharamat az ő halhatatlanságára. Éljen Ady Endre!”

(Kerekes Ernő pohárköszöntőjének teljes szövegét l. EmlAE I. 368—370.)

A zömmel konzervatív beállítottságú hallgatóság előtt Kerekes Ernő Ady költészete mellett bátran kiálló pohárköszöntője mindenképpen mérésrégnék számított. Mutatta ezt az a hatás, amit a pohárköszöntő szavai kiváltottak. Míg lényegében ugyanaz a közönség Ady felolvasását előző este csak fanyalgással fogadta, Ady s költészetének nyílt védelmét most ellenszenves morajjal kísérte. Visszaemlékezésében Kerekes Ernő erről a következőképpen számol be:

„Amikor Ady nevét említettem, méltatlankodó zúgás támadt. Az ünnep közönsége szinte megbotránkozott azon, hogy valaki Ady költői nagyságát meri méltatni. Később lecsillapult a méltatlankodás méhkas-zúgása, de beszédem után sokan szemrehányást tettek miatta. Ady nyilván észrevette az ellene támadt hangulatot, mert a pohárköszöntő után hozzám jött, s különös melegséggel megölelt, megcsókolt, mintha megköszönte volna, hogy merek kivétel lenni, melléje állni, és nem osztom a tömeg fel-fogását.” (L. EmlAE I. 370—371.)

Az Ady körül a kollégiumi ebéden keletkezett hangulat Kerekes Ernő köszöntője után nem sokkal Gulyás Istvánnak, a debreceni főgimnázium tanárának szavai nyomán hullámzott tovább. (Gulyás Istvánnal kapcsolatban l. Ady: A párbajozó tanár c. 1901. nov. 29-i cikkét. AEÖPM II. 302.) Gulyás a nem hivatalos tósztok során szólott Adyhoz. Pohárköszöntőjét és Ady arra adott válaszát a Szilágyság máj. 31-i számának tudósítása részletesen ismerteti:

„Gulyás István dr. ...fölte tartalmaz és ékes szavaival egyenesen Ady személyéhez fordult, és nyílt őszinteséggel intézett hozzá pár kérdést, amelyek elsősorban magával az Ady költészetével és azután az adyizmussal függenek össze. Nem helyesli egészen az Ady irányát, de mindenesetre roppant érdekes jelenségnek és igen nagy érdemnek tekintti azt, hogy a magyar irodalomnak kihalt, szónéklüli berkeiben csak az Ady által megindított irányzat óta csendült fel újra az életet jelentő láрма. Provokálása, melyre Ady válaszát akár itt, akár másutt várja, abban a kérdésben csúcsozott ki, hogy az a kímélet nélküli őszinteség, az a költői bátorság miért burkolódzik olyan szavakba, amelyet a legutolsó kapástól fölfelé mindenki meg — nem ért. Éppen ezért magyaros, megható őszinteséggel kéri Adyt, hogy erkölcsi bátorságával, igazi költői intuícióval párosult erejével, egyesítse azt a sem a Petőfi, sem az Arany által el nem koptatott nyelvet és stílust, amelynek legősből és legtisztább forrása mindig a nép talaja volt. Ha enged e kérésnek Ady, akkor egész Magyarország és az egész tanárság az ő lobogója alá fog szegődni.”

Hogy Gulyás István szavai Adyból milyen hatást váltottak ki, arról Gazda Endrének, Ady zilahi iskolatársának visszaemlékezéseiből értesülünk. Gulyás szavait Ady „Nagyon idegesen hallgatta — írja Gazda. Kezei reszkettek. Falféhr lett. A felindulástól féltve, lopva tekintettem reá. Azt gondoltam, válaszában gondolatszikkái formálódnak benne. A felszólalást hatalmas tetsző zaj követte. Úgy tetszett, mintha hirtelen egy irodalmi népitétel született volna meg, pillanatok alatt. Aztán egyszerre minden várakozás feléje irányult. A felindult, sárgás-fehér arcú Ady felé.” (L. EmlAE I. 561.) Ady reagálásáról kéziratossal visszaemlékezésében hasonlóan ír Papp Viktor is. (L. PIM gyűjteménye, idézve: EmlAE I. 381.)

Gulyás szavaira Ady — mint a Szilágyság említett tudósítása írja — „azonnal, de röviden válaszolt. A fölszólítás komoly voltát egészen átérezte, annyira átérezte, hogy az érdemleges választ más helyen ígérte megadni. Magyarságához — úgymond — szó sem férhet. Hazát sem tudna árulni, mert nem tud németül. Stílusa, költészete az ő élete, az ő becsülete; de

magyarsága, az ő apostolsága: hivatása. Tudja, hogy nem túlságosan szeretik őt, de rajta lesz, hogy a középiskolai tanárok, akiknek oly kiváló szónoka szólott hozzá, megszeressék.”

Válasza után Ady, Papp Viktor fentebb említett visszaemlékezése szerint, „Feldúltan és kimerülten leült, a nagy tapsot nem köszönte meg”, hanem Papp Viktort magához vonva félhangosan csak annyit mondott: „— Tiszta a kopóit ide is utánam küldte.”

Gulyás István pohárköszöntőjét és Ady választát az Ady-irodalom lényegében azonos módon több helyen ismerteti. L. Ady L. 159—160., Ady-Múzeum. I. 40—41., Papp Viktor: i. m., némi eltéréssel EmlAE I. 560—561.

Arra, hogy Ady Gulyás István szavaira, mint felszólalása elején ígérte, máshol is válaszolt volna, nincs adatunk. Rögtönzött válasza azonban kellő hatást gyakorolhatott. Erre nem csak a szavait követő nagy tapsból következtethetünk, hanem Ady egy néhány nappal későbbi, jún. 4—5-én Hatvány Lajoshoz írt leveléből is, melyben szilágysági útjával kapcsolatban, ha némi túlzással is, azt írja Ady, hogy a „vármegye s az ország vastagnyakú tanársága” is behódolt már neki. (L. AEVL 389.)

Gulyás István felszólalásán kívül a kollégiumi ebéddel kapcsolatban még egy burkoltan Ady ellen irányuló megnyilatkozásról tudunk. Visszaemlékezésében Vajthó László jegyezte fel: „Hantz Jenő — írja Vajthó László —, aki a humorról és Arany János humoráról ma sem avult disszertációt írt... tréfásan hozta szóba, hogy mivel új költészetünk kifejezőmódja gyakran *tudatalatti*, s megeshetik, hogy ez a tünet az érettségi feleletekben is érezhető lesz, legyenek rá tekintettel a tanárok, s ne készütlenségek vegyék. Ady fanyarul elmosolyodott, s hitetlen a szomszédnőjével kezdett beszélni.” (L. Diárium 1946. okt.—dec. 22.)

Zilahi felolvasását követően Ady egy-két napos érmdinszenti tartózkodás után, előbb idézett, Hatványhoz írt leveléből következtethetően jún. 2-án este vagy 3-án reggel érkezhetett vissza Budapestre.

Ivánnak Bandi: Iván a fentiekben már említett Antal Iván, aki Ady zilahi baráti köréhez tartozott. A művészetet követő éjjelt Ady vele, Papp Viktorral, Balázs Árpáddal és ennek feleségével vidám mulatozás közt töltötte el. (L. EmlAE I. 588—589.) Valószínű, hogy a kéziratot Ady ekkor ajánlotta s adta Antal Ivánnak. — *valaha Zilahon élni és Zilagra visszajönni*: I: A zilahi internátus c. fentebb említett cikk jegyzeteit. (428. l.) — *rám jött a társulók vágya*: A kitétel egyrészt Ady közösség, másrészt élettárs utáni vágyát fejezi ki. Az élettárs-keresés gondolatának ekkori felmerüléséről Bölöni is megemlékezik. A Lédával való szakítás után érzelmileg felszabadult Ady szerelmi tobzódását érintve írja Bölöni: „A házasság gondolata... e női labirintusokon keresztül is fel-felcsillan, és amint női karokból női karokba ölelésre jár, az isteni házárda bizza, hátha a keresett házastársat sodorja felé.” (Bölöni, 1966. 362—363.) Az idő múlásával a házasság ekkor érlelődő gondolata felerősödik Agyban. Maga írja két évvel később, 1914 áprilisának végén Hatványnak: „A legmulatságosabb, hogy folytonosan a házasság gondolata zaklat, izgat. Tudom, analizálom, s jó előre siratom, de éppen ezért alighanem megcsinálom. Ne fogadd megdöbbenve, ha majd valami örült házasság történetéről foglak tudatni.” (L. AEVL 461.) — *fölkeresek egyleteket, társaságokat, melyeket nevemben s nevemmel alapítottak*: Ady valószínűleg a Nyugat által kezdeményezett felolvasó utakra céloz, melyek során 1909 őszétől Ady is számos alkalommal lépett — vidéken (Kaposvár, Miskolc, Nagyvárad stb.) s Pesten egyaránt — közönség elé. Az Ady nevét zászlajukra tűző egyletekre és társaságokra I. A duk-duk affér c. Új Idők 1908. nov. 15-i cikk jegyzeteinek Az Ady-divat c. részét (AEÖPM IX. 531.)—

akít annyi hivatalos tósztt méltatott érdemén alul máma: A kálvinista tanárságot méltató hivatalos tószttok, amikre Ady utal, Zilah városának a tanáregyesületi közgyűlés résztvevői részére adott aznapi ebédén hangzottak el. (Ismertetésüket l. a Szilágyság 1912. máj. 31-i számában.) — *van ám olyan kálvinista vezérember is, akinek a hite s dühe az, hogy mindenki a helyén maradjon*: Célzás Tisza Istvánra, aki a házszabályrevízió erőszakos keresztülvitele során épp azokban a napokban féktelen terrorintézkedéseket léptetett életbe a parlamentben. — *Egy-két rövid vers, itt írtam, ma írtam*: Ady A visszahozott zászló és Kérdés kék szemekhez c. verseit olvasta fel. Mindkét költemény a Nyugat jún. 1-i számában jelent meg először. Az első vers zilahi keletkezését Ady a költemény Nyugat-beli publikálása alatt is jelezte. Ady verseit jún. 7-i számának élén a Szilágyság is leköszölte, lapalji jegyzetben említve meg, hogy a költemények a zilahi művészesten hangzottak el.

98. *Szelid, új jegyzetek*. V 1912. jún. 16. 9. I. — Ady Endre

I. (*Neves senkik kihullása*)

Ady glosszájának háttérében, miként a III-as és IV-es sorszámmal jelölt glosszák háttérében is, a megelőző napok magyar belpolitikai eseményei állnak: a máj. 22-én házelnökké megválasztott Tisza István féktelen parlamenti terrorja, az ellenzéki képviselőknek a képviselőházból karhatalommal történt erőszakos eltávolítása, a véderőjavaslat (l. erre a Szelid, új jegyzetek. IV. Bécs—a főváros c. 1912. febr. 8-i cikk jegyzeteit. 513. l.) és a házszabályrevízió törvénytelen megszavaztatása (jún. 4-én, ill. 11-én), az ezekhez kapcsolódó botránys parlamentari jelenetek stb. A magyar fórumot ezekre az eseményekre gondolva nevezhette Ady nagyszerű bábszínpadnak. E színpad szereplői, a „pufók nimbuszú bábok”, a „neves senkik” alatt pedig kétségtelenül Tisza Istvánt és politikájának támogatóit kell értenünk, mindazokat, akiket az idő, a fejlődés s az érlelődő forradalmi hangulat elsöpréssel, az életből való kihullással fenyegett. A rostan-kihullás motívumára l. Az Idő rostájában c. V 1913. dec. 28-i verset.

II. A jegyzetsorozat második részének Ady Ének aratás előtt c. verse jelent meg.

III. (*Tanács hiú embereknek*)

A glossza háttérére l. a fentebb mondottakat.

IV. (*Bolond, nem bolond?*)

A glossza a fent említett eseményekhez kapcsolódik. A cím az események főszereplőjére, Tisza Istvánra kérdez. A bolond jelzőt Ady az ellenzéki képviselők által a parlamentből való kihurcoltatásuk során Tiszára szórt szitkokból veszi. Tisza terrorintézkedései azonban nem csak az ellenzék részéről váltottak ki mérhetetlen felháborodást, hanem a Tisza vezette Munkapártban is sok kétséget támasztottak intézkedései jogosságát illetően. Egyesek aggódva latolgatták az események esetleges következményeit, több képviselő pedig nem vállalva a történeteket, kilépett a Munkapártból.

Én például bolondnak tartom, de imponálóan szuggeráló és szerepes bolondnak: l. ezzel kapcsolatban a Szelid, új jegyzetek. II. (A geszti Napóleon) c. 1911. dec. 10-i cikket és jegyzeteit. (166., ill. 434. l.) — *s ha elmondhattam egyszer már versben...*: Ady Rohanunk a forradalomba c., a Világ 1912. jún. 9-i számában megjelent verséről van szó. — *Kovács Gyula* (1875—19 ?) politikus, 1910-től 1912. őszéig 48-as kisgazdapárti programmal ország-

gyűlési képviselő. 1912. jún. 7-én a képviselőházi ülésen az ellenzéki képviselők erőszakos eltávolítása után háromszor rálőtt Tisza Istvánra, majd önmaga ellen fordította fegyverét. Tisza sértetlen maradt, Kovács Gyulát életveszélyes állapotban szállították el.

99. *Nagy Endre fóruma.* Ny 1912. aug. 1. 230. l. — Figyelő. — Ady Endre

Modern Színház: Nagy Endre 1908-ban alapított és 1913-ig vezetett kabarészínháza az egykori Andrássy úton, a mai Népköztársaság u. 69. sz. házban, amely az irodalmi színvonalú magyar kabaré megteremtésén túl többek között első sikerre vivője volt Reinitz Ady-dalainak (Reinitzre s az Ady-dalokra l. a Reinitz: Ady-dalok c. 1910. júl. 25-i cikket és jegyzeteit. 71., ill. 330. l.), jelentősen járulva hozzá ezzel Ady elismertetéséhez is. A színház Nagy Endre vezetésével nagyhatású társadalomkritikai fórummá vált. Erre utal Ady egy évvel később keletkezett ajánlása A ló kérdez c. verse élén (l. A magunk szerelme c. 1913-ban megjelent kötetben): Nagy Endrének: a magyar Parlamentnek. 1912-ben a színház jún. 1-én zárta kapuit, s aug. 25-ig szüneteltette műsorát.

Mj: VT (199.); Ai (347.)

100. *Mihály gróf elvtársai.* Ny 1912. aug. 1. 231. l. — Disputa. — Ady Endre

Kézirata: Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 2 fólió, 170 × 210 mm. Aláírás: Ady Endre. Az 1. fólió bal felső sarkában Ady írásával s erősen törölve: Figyelő. A cím alatt ugyancsak Ady írásával és erősen törölve: Mihály gróf elvtársai. A 2. fólió hátlapján idegen kéz írásával: Érmindszentre. A PIM tulajdonában.

Közlésünk, tekintve, hogy a Nyugat szövege több, mint egy teljes mondattal bővebb a kéziraténál, a Nyugat szövegét követi. Eltérések a Nyugat és a kézirat szövege között:

		<i>Nyugat:</i>	<i>Kézirat:</i>
1. bek.	1. sor:	Néhány szó arról, azaz...	Ez a mondat s a következő mondat első szava (Tehát) a kéziratból hiányzik.
1.	2.	nagybirtokú	nagybirtoku
1.	3.	Mihály gróf	(Mihály gróf [A zárójel cíkjében Ady nem zárta be!])
1.	3.	gyorsvonattal	gyors-vonattal
1.	6.	úri	uri
3.	4.	bújt	bujt
3.	5.	csapott föl — s	csapott föl, — s
		másképpen is, — csak	másképpen is —, csak
3.	6.	hosszú... művelt úrfiút	hosszu... művelt urfiút

Törlések, javítások a kéziratban:

1. bek. 3. sor: ugyanazon (A szó után beszúrva: gyors-)
 1. 6. holnap (A szó után beszúrva: óh)
 3. 2. arisztokrata (A szó harmadik betűje eredetileg: a; ez törölve, fölé írva: i)
 3. 4. barátaim (A szó után beszúrva: gögősségbe bujt)
 3. 4. félenkségét (A szó után egy hosszabb szó olvashatatlanul törölve)
 3. 6. látunk, (A vessző után beszúrva: aki most velünk harcol)

A kéziratban a következő maitól eltérő helyesírási sajátosságokkal találkoztunk:

			<i>Kéziratban:</i>
1. bek.	2. sor:	nagybirtokú	nagybirtoku
1.	3.	gyorsvonattal	gyors-vonattal
1.	4—5.	entellektüel	intellectuel
1.	6.	úri	uri
2.	1—2.	jönni — szólt a temperamentu[mo]sabb	jönni, — szólt a temperamentusabb [!]
3.	2.	helyzet, s	helyzet s
3.	3.	semmi se	semmise
3.	4.	revolúciós bújt	revolúciós bújt
3.	5.	föl — s	föl, — s
3.	6.	hosszú... úrfiút	hosszu... urfiut
3.	7.	Fene messze	Fene-messze

Mihály gróf: Kétségtelenül Károlyi Mihályról van szó. — Mihály gróf ugyanazon gyorsvonattal és programmal utazott...: A szóban forgó utazás minden valószínűség szerint a Függetlenségi Párt nagyváradi és Bihar megyei szervezete által 1912. júl. 7-én a Tisza parlamenti terrorja (I. a Széld, új jegyzetek. IV. Bolond, nem bolond? c. 1912. jún. 16-i és az A magyar Macedónia c. 1912. szept. 22-i cikkek jegyzeteit. 549., ill. 559. l.) elleni tiltakozásul rendezett s több, mint tízezer ember részvételével lezajlott nagyváradi népgyűléshez kapcsolódik. A népgyűlés vezérszónoka Károlyi Mihály volt, aki ebben az időben a szövöttezett ellenzéki pártok Tisza- és Lukács-ellenes akcióiban az ellenzék soraiban az egyik legaktívabb szerepet játszott. A szövöttezett ellenzéki pártok képviselőiben Károlyn kívül még gróf Eszterházy Mihály, Holló Lajos és Nadányi Gyula érkezett Nagyváradra. A népgyűlésen Károlyi mellett beszédet tartott Holló Lajos, Mezőssy Béla, Kunfi Zsigmond, Nadányi Gyula és Szende Pál. Károlyi és az ellenzéki pártok képviselői júl. 6-án este érkeztek Nagyváradra. Ady ugyanakkor indult Budapestről hosszabb körútra Debrecenbe, a Szilágyságba, Erdélybe stb. Az Aradi Közlöny 1912. aug. 24-i számában megjelent nyílt levelében erről a következőket olvashatjuk: „Aradon jártam pár hét előtt, mint egy hosszabb látogató körutam stációján. Szilágyságban, Erdélyben, Debrecenben kerestem föl egy pár kedves emberemet. Egy szívesen tett és fogadott ígéret kötelességemmé tette, hogy Aradra is ellátogassak.” Hogy Ady és Károlyi utazása valóban egybeeshetett, valószínűsíti az is, hogy Ady júl. 14-én már Érmindszentről küldött levelet Somló Bódognak. (L. AEVL 390. Az Érmindszentről történt feladásra l. a feladó postabélyegzőt az eredeti levél borítékján. L. OSzK Kézirattára.) A fentiek mellett szól még, hogy Ady cikke megjelenéséig Károlyi más utazásáról nem tudósítanak a lapok.

101. *Bejelentés és rövid elmélkedés a magyar polgárságról.* Népszava 1912. szept. 8. 7. l. — Ady Endre

[*] Eredetiben: A gyöngé és a töredékes

A cikk Ady egyik legfontosabb politikai megnyilatkozása. Megírása szorosán összefügg azokkal a jelenségekkel, amelyek 1911 tavaszától, de különösen 1912 ismert belpolitikai eseményei, a május 22-én házelnökké választott Tisza István parlamenti terrorja, a tömegmegmozdulásokkal szembeni féktelen brutalitások stb. idején a magyar szabadkőművességet és polgári radikalizmust maga mögött felsorakoztató Világ politikai állásfoglalását és irányát jellemezték. A Világ ezekben a hónapokban éli fenn-

állításának legopportunosabb, politikailag legfelemásabb korszakát. A lap élén a megalkuvásokra hajló, a különböző érdekeket figyelembe vevő, pártokon felüli politikát hirdető Bálint Lajos ügyvéd áll, aki óvatosan ügyel arra, hogy a Világ tulajdonképpeni olvasóin, a szabadkőműves és radikális rétegeken túl, a lap modora ne sértse túlzottan a konzervatívabb vagy a nyárspolgár olvasó érzékenységét sem. Jóllehet a Világ számos tekintetben (antiklerikalizmus, szekularizáció, állami oktatás stb.) bátor hangú cikkeivel ekkor is kiemelkedik a polgári orgánumok sorából, mégis a legfontosabb politikai kérdésekre adott válaszával, a sűrűsödő politikai eseményekre való reagálásával komoly kétséget támasztott felvett irányának egészével szemben. A felemáság, a megalkuvásra irányuló hajlandóság mindenekelőtt a háború előtti évek legégetőbbnek érzett kérdésében, az általános, egyenlő és titkos választójog kivívásáért folytatott küzdelemben ütközött ki. Míg e tekintetben a parlamenti ellenzék is mindinkább balra tolódott, a Világ a kormány felé tett gesztusokat, s a választójog rendezését naiv módon részben felülről, a kormány s az uralkodó Munkapárt részéről várta. A lap ekkori irányára mi sem jellemzőbb, mint az, hogy ugyanakkor, amikor Tisza kivezényelt rendőrsztagaival a parlamentben s a parlamenten kívül a törvénytelen ségek s erőszakoskodások sorát produkálja, a Világ az erőszak s a terror elvetéséről cikkezik, erőszak és terror alatt azonban nem annyira Tisza akcióit, mint inkább a Justh Gyula vezette ellenzék akkor már hónapok óta folytatott obstrukcióját érti. Az erőszaknak tartott obstrukció helyett a Világ az „eszmék harcát”, a „nemes kapacitálást”, az „érvekkel meggyőzést” szorgalmazza (l. a lap 1912. szept. 19-i vezércikkét), s míg a lap többszörösen kifejezi bizalmatlanságát a Justh Gyula-féle Függetlenségi Párt akkor részben már a szociáldemokraták irányában is szövetségest kereső politikusaival szemben, bizonyos kódos választójogi ígéreteiért „radikális államférfiúnak” nevezi Khuen-Héderváry Károly volt munkapárti miniszterelnököt.

A Bálint Lajos vezette, a következetes radikalizmust feladó Világ megalkuvó tendenciái miatt hamarosan a támadások középpontjába kerül. Ez utóbbiak elsősorban a Szociáldemokrata Párt és a Népszava részéről érik a lapot, de szövege teszi a Világ politikai vonalát egy-két más baloldali fórum is. E támadásokból, a Világ körüli vitákból alább közöljük a Szabadgondolat 1912. okt. 10-i számának cikkét (l. a szám 343—344. lapján), amely, tekintve, hogy Ady cikkével közel egy időben keletkezett, nemcsak a fentieket támasztja alá, hanem Ady írása keletkezésének az előbbiekkal való összefüggését is aláhúzza:

A Világ

megindulásakor egy tekintélyes és súlyos közvélemény lélegzett fel, és várt tőle következetes és kérlelhetetlen propagandát. Ez a közvélemény a klerikális és feudális hatalmi erők ellenére szökkent fel, s e két retrográd tényezővel szembeállította a Világot, mint a progresszív tudományos meggyőződések egyetlen napi népszerűsítőjét. A szekularizáció, az általános választójog, a nagybirtokellenes agitáció és az uzsoratólke ostroma minden modern kultúrérdek hangoztatásával együtt: ime ezt hirdette a Világ, s ebben a várakozásban azonosította magát vele jóformán az egész magyar radikalizmus. Az ellentáborban ijedtséggel és félelemmel várták, a szabadkőművességgel való kapcsolata pedig — a mindenki által tudott erkölcsi és anyagi támogatása a szabadkőművességnek — a közömbösökben már előre tiszteletet ébresztett. Minden feltétel megvolt, hogy mihamar nagyszúlyú és tekintélyes orgánummá legyen, az akkor erősen aktuálisra fordult választójogi küzdelem zászlóvivője. De a barátok reményeiből és várakozásából nem

valósult meg semmi. Az ellenségek félelmét hamarosan megnyugvás váltotta fel, és az előlegezett tisztelet lenézéssé vált. A Világ sohasem tudott egy nivóra emelkedni azokkal a célokkal, amelyeket leszögezett. A kezdetben talán még érthető határozatlanságot és tévovázást sohasem váltotta fel lendületes akció, a kitűzött célok mellett való határozott és energikus kitartás. Ahelyett, hogy kihasználta volna abban való óriási erkölcsi erejét, hogy nem volt üzleti vállalkozás, és nem azért csinálódott, hogy tulajdonosának anyagi érdekeit kiszolgálja — a tiszta elvi álláspontok meg nem alkuvó hirdetésével módjában lett volna lelkes, áldozatkész tömegeket gyűjteni maga köré —, úgy viselkedett, mintha száz tulajdonosa lett volna, százfelé mosolygott, százfelé hajlott, mindig az arany középutat kereste, és langyos radikalizmusával minden szimpátiát eljátszott.

Néhány kiváló elvtársunk legalább eleinte érvényesíteni tudta a maga szavát és írását a radikális világnézet érdekében, de az a politikai taktika, amelyet a lap mai felelős szerkesztője néhány felénk, bár jóhiszemű utazórésztényes és egy pár harcias kávészüffrazsett befolyása révén a saját tengelye körül való örök körforgással űzött, minden progresszív és meggyőződéses férfit a Világ cirkulusain kívül helyezett. Hiszen lehetséges, hogy a hozzáfűzött várakozások nem voltak egészen indokoltak: a szabadkőművesség nem egységes volta, az intézményesen biztosított sokféle beleszólás szervi hibái voltak az alkotásnak, de bizonyos, hogy ezt a fordított karriert, ezt a gyors és inkább komikus, mint tragikus lecsúszást a szerencsétlen szerkesztőválasztás okozta; az hogy olyan szerkesztő került a lap élére, akiben a teljes politikai analfabétaság az újságíráshoz való teljes hozzá nem értéssel találkozott.

A főszerkesztő úr, aki mindig mindenkivel minden áron békét akart; aki együtt ankétezett Khuen-Héderváryval, és a fenébe küldte a szocialistákat; aki félszemmél mindig a sajtóiroda, a másikkal pedig a résztvényesek apró érdekei felé kacsintott; aki a májusi tüntetésekor a kirakatokat sajnálta, most pedig a csendőrtisztek javadalmazását akarja emeltetni, aki az egész választójogos forradalmi akciót sarokba állította a vándoripartörvény vagy a bosnyák vasutak mögé; aki az újság belső valutáját tönkretette, s azt a pár lelkes és energikus újságírót, akik a lapot legalább zsumnalisztikailag emelni igyekeznek, szinte kompromittálja a kartársak, elvbarátok és a közönség előtt — ez a zsidó-klerikális kispolgári amatőrpolitikus olyan mélyre sülyesztette a szabadkőművesség meg nem keresztelt béréjét, hogy valóban szerencsének kell tartanunk, hogy önmagán kívül alig ránthathat immár magával valakit. A főszerkesztő úr pártokon felül akart maradni az utolsó évek nagy harcaiban; ez a törekvése annyira sikerült neki, hogy azt hisszük, rövidesen egyedül fogja nemcsak teleírni a lapját, hanem olvasni is... Mi pedig, amily készséggel állottunk a Világ mellett, ameddig szíves kötelességünk volt, éppoly kénytelen kötelességünknek tartjuk most a szakításunkat bejelenteni.

A Világ felhígított radikalizmusa, a lap szerkesztőjének jobbra és balra egyaránt kacsintgató politikája nemcsak a Szociáldemokrata Párt oldalán és a lapon kívül álló baloldali körökben, hanem a lapon belül is állandó viták témája. E viták eredményeként a szerkesztőség legradikálisabb munkatársai sorra otthagyják a lapot. Még 1911 októberében kivált Jászi Oszkár, tettének indítékait s a Világgal kapcsolatos fenntartásait látványos módon a Népszavában hozva nyilvánosságra. (L. a Népszava 1911. okt. 11., 12. és 13-i számát.) Jászihoz hasonlóan szakította meg kapcsolatát a Világgal Gerő Ödön, Goda Géza, Pogány József stb. Ady „bejelentése”, beállása a Népszava munkatársai közé, ennek a sornak a

folytatása. Bizonyos, hogy Ady lépéséhez, cikke konklúzióinak megfogalmazásához hozzájárult a magyar polgárságra általában is jellemző behódolás a feudális uralkodó osztályok előtt, s ezt 1912 forradalmi hangulatú hónapjaiban még inkább szembetűnővé tette a proletariátus elszánt felépése a Tisza-féle uralom ellen, mégis, a döntő érvet Ady számára kétségtelenül a Világ szolgáltatta. Alátámasztja ezt az is, hogy jelen cikkét követően, egy karácsonyi nyilatkozatot (l. a [Nyilatkozat a pályakezdésről] c. 1912. dec. 25-i cikket. 213. l.) nem számítva, 1913 áprilisáig, mindaddig, amíg Bálint Lajos neve és szellemi irányítása fémjelzi a lapot, Adynak a Világban semmiféle írása sem jelent meg.

Adynak a Népszavához történt beállását az Ady-irodalom nem jegyzi fel. Életének erről az epizódjáról éppen ezért csak annyit tudunk, amennyit arról Ady cikke elárul. Az epizód az Ady életére visszaemlékező kortársak tudatában azért is mosódhatott el könnyen, mert Ady írásait, verseit, novelláit s cikkeit egyaránt, ekkor már évek óta rendszeresen közölte a Népszava. Az eset azonban a maga korában feltűnést kelthetett. Erről árulkodik a Szabadgondolat egyik jegyzete, melyet kommentárul fűzött Ady lépéséhez. A szóban forgó jegyzet a Szabadgondolat ugyanazon, okt. 10-i számában jelent meg (l. 350. l.), mint a lap fentebb közölt, a Világgal kapcsolatos írása. A jegyzet szövege a következő:

Ady Endre

beállott a Népszava munkatársai közé. Az eset nem erről az oldaláról nevezetes, mert Ady írásai szerint régtől fogva oda tartozott. Fontosabb benne az a ritka jelenség, hogy egy megbecsült, híre jutott magyar író belső okokból nem tud elhelyezkedni a polgári lapoknál. A forradalmi költő újságírói minőségében sem tagadta meg magát, s olyan időkben, amikor a névtelen, reakciós cikkek radikális szerzői kényelmesen húzódnak meg a polgári lapoknál, ő elég bátor ahhoz, hogy írásait a reakciós sajtótól megvonja. Jól esik, hogy amikor író társai az agitációs kötelességet petyhüdtőségük leplezéséül túltengő esztétizálásra váltják át, akkor ő, ki a harcban eddig is elől járt, az igazi írói feladatról cselekvéssel ad példát. Ez Ady Endre új tettének a jelentősége, melyet sok melegséggel regisztrálunk.

Fejldésünknek pedig biztató jele, hogy a szervezett proletárság lapja magához tudja hívni már azokat, akik másképp talán elhallgatnának, és becsületes igazottságukkal kénytelenek volnának a tétlen szemlélődés napjait élni.

Ady és a Népszava kapcsolata, legalábbis abban az értelemben, ahogy azt Ady cikke bejelenti, nem volt hosszú életű. A jelen cikket mindössze két írás követi. (L. a Bihar és Sáros c. 1912. szept. 18-i és A magyar Macedónia c. 1912. szept. 22-i cikket. 201., ill. 203. l.) A folytatás semmi esetre sem elvi okokból maradt el, hisz legforradalmibb verseit az év során s azután is Ady változatlanul a Népszavában közli. A cikkek elmaradását inkább egyéb körülmények magyarázhatják, mindenekelőtt Ady egészségi állapota, az év vége felé egyre válságosabbra forduló idegbaja, mely a következő év koratavasától majd a mária-grüni gyógykezeltetést (L. erre a Levelek a hazátlanságból c. Pesti Tükör 1913. jún. 19-i cikket és jegyzeteit az AEÖPM megjelenés alatt levő XI. kötetében.) teszi szükségessé, s amely miatt alkotókedve ekkor s a következő hónapokban oeuvre-je egyéb területeit tekintve is erősen megcsappan.

Adynak a proletariátus és a szociáldemokrácia melletti hitvallására l. még a Csák Máté földjén (Népszava 1907. máj. 9.), A Hadak útja (1907—1908 körül, először Az Illés szekerén c. 1908-ban megjelent kötetben), a Küldöm a frigyládát (Népszava 1909. febr. 7.), A Jövendő fehérei (Nép-

szava 1909. ápr. 11.) c. verseket és a Kiké legyen Budapest? — A jövő zenéje az utcán — (BN 1907. szept. 26. AEÖPM VIII. 353.), A Néppárt jó dolga (BN 1907. nov. 28. AEÖPM IX. 68.), A legbúsabb párt (BN 1907. dec. 15. AEÖPM IX. 92.), A voks ellen (Népszava 1908. júl. 26. AEÖPM IX. 244.), Harc és gyűlölet. (Válasz a „B. H.”-nak) (V 1913. dec. 30. I. az AEÖPM megjelenés alatt levő XI. kötetében) és a Gyűlölet és harc. Levél a szerkesztőhöz (Népszava 1913. dec. 30. uo.) c. cikkeket. — A magyar polgárságról mondottakra I. még a Nostra res agitur (NN 1903. febr. 1. AEÖPM IV. 25.), a Vadházasság a Vigadóban (BN 1905. jan. 17. AEÖPM VI. 18.), a Mágnsók és püspökök uradalma (BN 1908. márc. 26. AEÖPM IX. 195.), a Jegyzetek a Szajna mellől. II. Le Dieu est l'ennemie (Szocializmus 1908. júl. 9. AEÖPM IX. 239.), a Hadd jöjjön a sajtórábság (Szabadgondolat 1913. dec. 1. az AEÖPM megjelenés alatt levő XI. kötetében) és a Korrobori (1917. I. uo.) c. cikkeket.

Claudius, Publius Pulcher (i. e. ?—i. e. 52): Eredeti nevén Claudius. Római népribun. Egyik, Ciceróval folytatott pere során bosszúból egy plebejussal adoptáltatta magát. A Claudius név helyett ekkor vette fel a Clodius nevet. — *Eötvös József írta: „A születési arisztokráciánál . . .”* Az idézet Eötvös Gondolatok c. munkájából való. (L. Bárány Eötvös József összes munkái XIX. köt. Bp. 1903. Révai kiad. 194.) Eötvös gondolatait Ady feloldva idézi A pesti arisztokraták c. 1912. dec. 23-i cikkében (l. 211. I.) is.

102. *Számaddás csöndes könyvekről.* Ny 1912. szept. 16. 470. l. — Figyelő. — Ady Endre

A cikk csupán egyike ama számos írásnak, melyben Ady fiatal, ill. kezdő írók munkáiról ad számot. E cikkek megszületése szorosan összefügg azzal az ismert érdeklődéssel, amellyel Ady úgyszólván pályája egészén át, de különösen az 1910-es években induló költők, írók műveit kísérte. „Ifjú írók, költők zsenéji iránt érdeklődött leginkább — írja ezzel kapcsolatban Révész Béla. Később halomszámra küldték hozzá bátorítást váró fiatalok a meg nem jelent kézírataikat, és Ady nagy türelemmel, kíváncsisággal olvasta azokat, s rögtön kész volt az elismerésével, ha a jelentkezők megérdemelték, de épp olyan gyorsan és feltétlenül közölte velük az elutasítást is, ha talmi portékákkal közeledtek. Könyvbírálatot is szívesebben a fiatalokról írt, és hevülettel glosszálna az ismeretlenek termékeit, ha arra valók voltak.” (Révész: Ady trilógiája. 64—65.) Ady szóban forgó érdeklődése megnyilatkozásaként I. még a Versek c. 1906. jan. 14-i (AEÖPM VII. 96.), a Fiatal költők versei c. Ny 1913. máj. 1-i, az Egy ifjú író c. Ny 1913. dec. 1-i, a Hajh, mennyi költő c. Ny 1914. jún. 1-i, az A clematisos udvar. (Tabéry Géza könyve) c. Ny 1914. jún. 16-i, a De versek íródnak c. Ny 1914. dec. 1-i és a Lepedát Milivoj versei. (Bánatprocesszió 1913—1917) c. Ny 1918. febr. 16-i cikket. (Az utóbb felsorolt cikkeket I. az AEÖPM megjelenés alatt levő XI. kötetében.)

Vidovich Ernő (18 ?—19 ?): költő, regényíró és novellista. Életéről nem sikerült közelebbit megtudnunk. Kisvárdán kiadott Hűség c. regénye előtt két novelláskötete jelent meg Debrecenben 1905-ben és 1907-ben. Későbbi kötetei közül egy Szolnokon (1927), a többi a 30-as és a 40-es években Székesfehérváron látott napvilágot, ahol — egyik munkájából következtethetően — valószínűleg ügyvédi gyakorlatot folytatott. — *Zsoltán Zoltán* (1880—1951): költő. 1903-ban a budapesti egyetemen tanári oklevelet szerzett, majd külföldön, főleg Párizsban képezte magát. Hazatérése után tanári állást vállalt, s különböző erdélyi és magyarországi lapokban közölt verseket és irodalmi tanulmányokat. Egyik királyellenes versének

nyilvános elszavalásáért börtönbüntetést szenvedett. Irodalmi munkásságában a modern magyar irodalom s Ady követőjeként lépett fel. A figyelmet először Ady jelen kritikája terelte feléje. Adyhoz és Csinszkához később meleg barátság fűzte. — *emlékeztem engem egy hozzám nagyon közelálló valaki első kötetére*: Ady saját, Nagyváradon 1899-ben megjelent Versek c. első kötetére utal, melyből valóban „alig-alig lehet ksilabizálni későbbi poétaságát” — *Zsögönnek ismerem újabb verseit hozzám küldött leveleiből*: Zsögön először 1912. jan. 8-án írt levelet Adynak. Bizonyára a kettejük közt ekkor megindult levelezéssel függ össze, hogy cikkében Ady megemlékezett Zsögön kötetéről. A levelezés s Ady kritikája lehetett az alapja Zsögön és Ady későbbi barátságának is. Zsögön és Ady levelezése nem maradt ránk, csupán Zsögön első Adyhoz írt levele. Mivel ez részben a jelen cikk keletkezéséhez nyújt adalékot, másrészt többek között Ady korabeli irodalmi tekintélyének is egyik jellemző dokumentuma, szövegét teljes egészében közöljük:

Mélyentisztelt Uram!

Az a mély tisztelt, amely Uraságod irodalmi működésének állandó megfigyelése révén bennem megérlelődött Uraságod iránt — arra bátorít, hogy az alábbi ügyben Uraságodnak, mint korszakalkotó modern költői irodalmunk vezérének szíves véleményét kérjem.

Nagyon jól tudom én azt, hogy Uraságod nagy elfoglaltsága miatt nem sokat törődhet az én kicsinyes bajaimmal. Éppen azért bátor vagyok előrebozsátani, hogy szíves fáradságáért bármily anyagi áldozatra kész vagyok. Egyszermind azt is megjegyzem, hogy ezen ügy tisztázásával azon irodalmi irányzatnak akarok itt a perifériákon szolgálatot tenni, melynek Uraságod megindítója volt s jelenleg diadalmas vezére, s amelynek én, ismeretlen, — Uraságodat, mint vezéremet tisztelve és bámulva — kevés tehetséggel talán, de lelkes közkatonája vagyok.

Idemellékelttem egy kis verset. Kegyeskedjék azt elolvasni, egypár szóban erről a mellékelt levélpapíron véleményt mondani, s azt hozzám juttatni, és én kötelezem magamat, hogy ezért Uraságodnak a kivánt honoráriumot hálás köszönettel fogom megküldeni. Ezt azelőtt is szívesen megteszem, mielőtt a versre vonatkozó ítéletet megkapnám, csak engem erről értesíteni kegyeskedjék.

Jelen kéresem szokatlannak és furcsának fog feltűnni Uraságod előtt; mindazonáltal kegyeskedjék meghallgatni és lehetőleg teljesíteni. Ezen bírálatra azért volna szükségem, mert a mellékelt versről — felolvasása után — egy, a társadalomban tekintélyesnek látszó úr, aki még a középkorban képzeli a világot, és mint szellemi zsarnok akarja tekintélyét érvényesíteni — támadást intézve ellenem — széles körben azt hangoztatta, hogy „*túlmodern*”, és úgy ez, mint a más modern, *mesterkélt* versek nem az egészséges gondolkodású, *jóízlésű magyar közönségnek való*k. Miután én 15 év óta — jelenleg mint irodalmi tanár — foglalkozom — ha szerényen is — az irodalommal, és pesti tanulmányaim végzésekor (1901—02—03. évben) már az Ország Világban több, a Hétben egy és azóta is más lapokban néhány és ezideig egy kötetre való versem megjelent, és azokat a közönség mindig tetszéssel fogadta — nem tartom elég illetékesnek ezen említett urat arra, hogy versem felett ilyen kritikát gyakoroljon.

Érzem, hogy mellékelt versem minden sora szívből fakadt, és nem érintheti az kellemetlenül egy művelt, jóízlésű ember lelkét. Formája éppen nem mondható „*túlmodern*”-nek, mert hiszen a rímtelen 4-es trocheus sorokat már Tompa „A jávorfáról” c. szép regéjében alkalmazza. Gondolatcsoportosítása, előadása, hangja — igaz, hogy új, és semmi esetre

sem vall az Arany, vagy Tompa, hanem igenis az Ady követőjére. Bocsánat, én úgy érzem, ha gyarlón is, de némileg megközelíti ez a hang az Ady-iránynak természetes és eredeti hangját.

Édes úram, szíveskedjék tehát ezt a verset átolvasni és megítélni. Ha tévedtem volna, szíveskedjék azt is tudomásomra hozni: én azt is örömet fogadom Uraságodtól, mint a modern költői irányzat legelső mesterétől. És ha nem volnék ezen irányzat művelésére hivatott, szívesen leteszem a tollat; de én azért mindig tiszteltem, bámulom és védem azt az irányt, amelyet a felületesek mesterkéltnek és idegennek mondanak. Ha megfelelőnek találná Uraságod ezen versemet, arra nézve ugyan a legszebb bírálat és nekem a legfinnyesebb elégtétel az lenne, ha szíveskednék a Nyugat legközelebbi számába besegíteni; de ezt nem kívánom: nem szeretnék toladónak látszani.

Szíves válaszát kérve maradtam

Mélyen tisztelt Uramnak

Csiksomlyó, 1912. január 8.

nagyrabecsülő híve

Zsögön Zoltán

tképzői tanár.

NB. A *Nyugatot* a mai postával a magam címére is megrendeltem. (A levél eredetijét l. OSzK Kézirattára.)

Szudy Elemér (1880—19 ?): író és publicista. Előbb a Magyarországnál dolgozott, majd az első világháború előtt az Arad és Vidéke felelős szerkesztője. 1919 után a miniszterelnökségi sajtóosztály munkatársa, 1928-tól vezetője. Adyval aradi éveitől személyes ismeretségben állott. — *Fleynér János*: Személyéről semmi közelebbit nem sikerült megtudni.

Mj: VT (199.)

103. *Bihar és Sáros*. Népszava 1912. szept. 18. 9. l. — Ady Endre

I. (*Bihar*)

A cikk háttérében minden bizonnyal nem valamely konkrét eseményt kell látnunk, hanem inkább egy folyamatot, melynek eredményeként a tízes évek legelején Nagyvárad társadalmi életén belül a korábban megszerzett vezető szerep fokozatosan kicsúszott a váradai polgárság kezéből, s azt ismét a megyei arisztokrácia és dzsentrí réteg ragadta magához. A folyamat, a nagyváradai polgárság és a megyei nemesség hatalmi harca 1910—12 táján erősen foglalkoztatta Adyt. Ebből a témából nőtt ki ekkoriban megfogant s éveken át dédelgetett regényterve (l. erre a [Nyilatkozat írói terveiről] c. 1910. dec. 25-i cikket és jegyzeteit. III., ill. 373. l.) is, a regény azonban még a megelőző folyamatnak, a polgárság feltörekvésének és hatalomba-jutásának lett volna a rajza. (L. A Vár városa címmel a Nyugat 1910. máj. 1-i számában közölt regényvázlatot s Ady-nak a regénnyel kapcsolatos, az előbb említett jegyzetben felsorolt nyilatkozatait.) A nemesség újbóli felülkerekedéséről Ady nem a jelen, hanem egy évvel korábbi, A regény romlása c. 1911. nov. 12-i cikkében (155. l.) ír először. A jelen cikk tulajdonképpen nem más, mint ez utóbbi vonatkozó részének részletesebb kifejtése. A nagyváradai polgárság és a megyei nemesség küzdelmét Ady később még egyszer említi: l. a Fehér Dezső jubileuma c. 1914. márc. 1-i cikket az AEÖPM megjelenés alatt levő XI. kötetében.

Ordíts kapu, kiáltás város: E szavakat Ady Esaiás könyvéből kölcsönzi: l. a könyv 14. fejezetének 31. versszakát Károlyi Gáspár fordításába.

A kitételt l. még Ady E nagy tivornyán c. Ny 1917 aug. 16-i versében. — *Vázsonyi Vilmos* (1868—1926): demokratikus eszmékkel fellépett, később egyre inkább jobbra tolódott polgári politikus és publicista. Politikai pályájára s Ady ezzel kapcsolatos állásfoglalásaira l. a Vázsonyi Vilmos Nagyváradon c. NN 1902. ápr. 12-i cikket és jegyzeteit. (AEÖPM III. 41., ill. 304.) A nagyváradai polgárság Vázsonyi melletti kiállítására l. az azonos című NN 1902. ápr. 15-i cikket és jegyzeteit. (uo. 48., ill. 306.) — *ha Jeruzsálemmel el lehetett banni*: Ady bizonyára Jeruzsálemnek a rómaiak által i. e. 63-ban történt meghódítására, majd a város i. u. 70-ben való lerombolására céloz, mely egész az I. világháború utáni időkig a zsidóság jeruzsálemi uralmának a végét jelentette. — *A bihari urak, akiknek sztvós tartósságát zsidó, sváb, szerb, oláh, katona-német és örmény vérbeömlések magyarázzák*: Kissé burkoltan s csak Nagyvárad vonatkozásában ugyanerre céloz Ady A Vér városa c. fentebb említett írása elején is. — „*coki város, amikor a vármegye mulat*”: A bihari nemesség szinte szállóige-szerű jelmondatát Ady több írásában említi: l. Éljen a vármegye. BN 1907. dec. 18. (AEÖPM IX. 95.), A Vér városa, Fehér Dezső jubileuma. (L. fentebb.) — *Szent László városa*: I., Szent László 1080-ban püspökséget alapított, majd székesegyházat építtetett a városban. Halála (1095) után holttestét ez utóbbiban temették el. A városban különösen László szentté avatása (1192) után élénk s századokon át, egész a legújabb korig táplált Szent László-kultusz alakult ki. — *függetlenség nagy vágyában Tisza Kálmánt megbuktatta*: az 1901 októberében tartott választásokon. L. a Tisza Kálmán megbukott c. NN 1901. okt. 4-i cikket. (AEÖPM II. 227.) L. még a Gróf Tisza István akarja c. NN 1903. febr. 20-i cikk jegyzetét. (uo. IV. 310.) — *Biharban . . . ahova a londoni Rothschild házasodott*: Charles Rothschild. Felesége, Wertheimstein Rozália, Nagyváradról származott. Házasságukkal kapcsolatban l. Ady Jegyzetek a napról. I. Válnak-e Rothschildék? c. BN 1907. szept. 22-i cikket és jegyzeteit. (AEÖPM VIII. 349., ill. 578.) L. még a Tisza István és a bihari gentry c. NN 1901. okt. 24-i cikk jegyzeteit. (AEÖPM II. 453.) — *apostata*: hitehagyott, esküszegő. — *erupció*: változás, kitörés. — *Beöthy Pál, akinek a főszołgabíróvá váłasztásával csak súlyengedménnyel volt valaha lehetséges*: Beöthy Pálra l. A naiv ember. NN 1901. aug. 25-i, ill. a Szocialisták Bihar vármegyében c. NN 1903. febr. 18-i cikk jegyzeteit. (AEÖPM II. 447., ill. uo. IV. 310.) Beöthy főszołgabíróvá váłasztásával kapcsolatban nincsenek adataink. — *Vendée*: történelmi vidék Franciaország nyugati részén, az Atlanti-óceán partján. A nagy francia forradalom idején az ellenforradalmi, királypárti felkelések legfőbb fészke.

II. (Sáros)

1912 tavaszán „a festőművészet terén szerzett kiváló érdemei elismeréséül” a király Szinyei Merse Pált a Szent István-rend kiskeresztjével tüntette ki. Közvetlenül a kitüntetés hírének nyilvánosságra kerülése (1912. máj. 5. A Budapesti Közlöny ekkor hozta a kitüntetésről szóló, ápr. 22-én kelt legfelsőbb kézirat szövegét) után Sáros megye határozatot hozott, hogy elismertetése alkalmából fényes ünnepséget rendez Szinyei Merse tiszteletére. A látványos külsőségek közt megrendezett ünnepségre aug. 26-án, rendkívüli megyei díszgyűlés keretében az eperjesi megyeházán került sor. Az ünnepi beszédet Berzeviczky Albert (1853—1936) volt vallás- és közoktatásügyi miniszter, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke és Eperjes városi tanácsosa tartotta, majd Szinyei Merse Ligeti Miklós által alkotott szobrának leleplezése és egyéb beszédek után a vármegye jegyzőkönyvében örökítették meg Szinyei Merse érdemeit.

Az eperjesi ünnepségről a helyi lapokon kívül másnapi számában terjedelmes cikkben beszámolt a Pesti Napló is. (L. (L. G.) [Lengyel Géza]: A vármegye ünnepel — Szinyei Merse Pál és a sárosiak — PN 1912. aug. 27. 7—8.) Ady cikkének minden bizonnyal ez volt a forrása. Erre vall mindenekelőtt a két írás gondolatmenetének, a sárosi ünnepség megítélésének szinte azonos jellege, továbbá az, hogy az egyéb lapok az ünnepségről csak egészen rövid, a legfontosabb mozzanatokat rögzítő híradásokat közöltek.

Gascogne: történelmi tartomány Délnyugat-Franciaországban. Lakosai vállalkozó szelleműkről s túlzott dícsékvésűkről váltak ismertté. Magyar Gascogne Ady idejében Sáros közismert csúfneve. Az elnevezést Ady egyik év elején írt novellájában is használja. (L. Az apák jutalma. V 1912. jan. 28. AEÖN 1218.) — *a sajtóban is eldicsekedtek*: A Szinyei-ünnepség s annak előkészületei kapcsán valóban sok szó esett, nemcsak a helyi, hanem az országos sajtóban is Sárosról. „Sárossal foglalkozni utóbbi időben határozottan divattá vált. Szinyei Pál ecsetje kis megyénk felé fordította az ország figyelmét” — olvashatjuk erről a Vasárnapi Újság azévi szept. 8-i számában. (L. Dobay István: Régi sárosi kastélyok . . . VU 1912. szept. 8. 725.) — *amíg a mai magyar vármegyét össze nem törjük, alig értünk el valamit . . .*: A vármegyék, a feudalizmus konzerváló bástyái elleni küzdelem végigvonul Ady egész irodalmi, publicisztikai munkásságán. Versein (1. pl. Fölszállott a páva. BN 1907. márc. 10.) túl cikkek sorában emeli fel szavát az országon belüli kis köztársaságok, minden társadalmi, kulturális haladás kerékkötői ellen. E cikkekből itt mint legpregnánssabbra csak az Éljen a vármegye címűre (BN 1907. dec. 18. AEÖPMI XI. 95.) utalunk.

104. *A magyar Macedónia*. Népszava 1912. szept. 22. 9. l. — Ady Endre

[*] Eredetiben: cári

A cikk Tisza István házelnök és Lukács László miniszterelnök újabb parlamenti terrorintézkedéseire s az azt követő utcai eseményekre reagál. 1912. szept. 17-én délelőtt több, mint háromhavi szünet után újra összeült a képviselőház, amelynek legfontosabb feladata a Bécsbe küldendő delegáció tagjainak megválasztása lett volna. A képviselőházi ülések megnyitására az egymással szemben álló parlamenti erők minegyike, egyfelől a Tisza vezette Munkapárt, másfelől a szövetségelt ellenzék, gondosan felkészült. Az ellenzéki pártok Tisza júniusi terrorakciói (l. erre a Széld, új jegyzetek c. 1912. jún. 16-i cikk jegyzeteit. 549. l.) után elhatározták, hogy a parlamentben mindaddig megakadályozzák a normális tárgyalásokat, míg a törvénytelen ségek sorát elkövető Tisza István és Lukács László a helyükön maradnak. Ugyanakkor Tiszáék, számolva az ellenzéki pártok várható magatartásával s az esetleges tömegmegmozdulásokkal, a parlament megnyitásának napjára nagyszámú katonaságot és csendőrséget vezényeltek a fővárosba, magában a képviselőházban pedig az ülésterem alatti részekben népes rendőrosztásokat helyeztek készenlétbe. Az ellenzéki pártok a fenyegető előjelek ellenére is kitartottak eredeti elhatározásuk mellett. Délelőtt tíz óraker a képviselőház megnyitására az ülésterembe érkező Tiszát, majd Lukács Lászlót példátlan méretű tüntetéssel, füttykoncerttel s a szitkok özönével fogadták. Tisza többszörösen megkísérelte a rend helyreállítását, de minden próbálkozása eredménytelen maradt. Az ellenzék több órán át, délután négyig lankadatlan heveséggel tüntetett Tiszáék ellen. Tisza ekkor, júniusi eljárásaihoz hasonlóan, újra az ülésterembe vezényelte a készenlétbe helyezett rendőrosztásokat. Az ellenzék azonban ez még inkább feltűzelte. A képviselők, élükön Károlyi Mihállyal, az ülésterem közepére vonultak, s tömör falat alkotva ke-

ményen ellenálltak a kihurcolásukra törekvő s a képviselői mentelmi jogot lábbal tipró rendőregységeknek. Az ellenzék a rendőrségnek, amely újabb s újabb erősítéseket kapott, végül is csak mintegy négyórás küzdelem árán sikerült az ülésteremből eltávolítania. Az események a másnapi ülésen megismétlődtek, annyi különbséggel, hogy az ellenzék ekkor a rendőrség felvonultatásakor ellenállás nélkül, egységesen kivonult a képviselőházból. Tiszáéknak az ellenzékkel szemben megismételt terrorja lázba hozta az országot. A Szociáldemokrata Párt még az első napi események után éjjel elhatározta, hogy másnapra nagy tüntetést szervez az általános választójog mellett s a Tisza-féle parlamenti terror ellen. A határozat nyomán másnap este megmozdult Budapest munkássága. Az események már az egyetemi hallgatók délelőtti tüntetésén előrevetítették árnyékukat. Este máj. 23-át idéző helyzet alakult ki a fővárosban. A Rákóczi út, a Körút és környéke újra csatatérre változott. Féktelenül tombolt a rendőri brutalitás, amelynek nagyszámú sebesült áldozata volt.

Tisza akcióira s a szept. 18-i rendőri brutalitásokra cikkén kívül Ady még *Hogy ma vagyunk c.*, a *Népszava* 1912. szept. 19-i számában megjelent versével válaszolt.

Macedóniára gondolnak Bécsben az udvari bolond, hódítóvágyúak: Macedónia Ady cikke írásának idején a török birodalom által leigázott terület volt. A XIX. sz. során azonban sorra lángoltak fel a nemzeti felszabadító mozgalmak. A század utolsó harmadától, de különösen a XX. sz. első évtizedében a nemzeti mozgalmakra mind nagyobb befolyást gyakoroltak a környező államok, Bulgária, Szerbia, Görögország, másfelől a balkáni érdekszférák megszerzéséért versengő nagyhatalmak, elsősorban Oroszország és a Monarchia. Az Ady cikke körüli hetekben a Macedóniát övező államok nyílt fegyveres leszámolásra készültek Törökországgal. Ugyanakkor a Monarchia is teljes ütemben készülődött az eseményekbe való politikai és katonai beavatkozásra. Az utóbbival kapcsolatban l. még Ady A mezőhegyesi háború, a *Népszava* 1912. szept. 8-i és Mi kacagunk utoljára, a *Népszava* 1912. szept. 15-i számában megjelent verseit. — Macedóniaként említi Ady Magyarországot Hatvány Lajos problémája (*Nem a színdarbjáé*) c. Ny 1913. dec. 16-i cikkében is. (L. az AEÖPM megjelenés alatt levő XI. kötetében.) — *a fejünk fölött cinkoskezet fogtak a cézári örület s a brigantis mindenrekapathóság:* A háborúra készülődő bécsi kormánykörök és a Tisza—Lukács-csoport szövetségéről van szó. Az előbbieket, ha nem fogadták is örömmel a magyar parlamentben történeteket, egyetértettek Tiszáék eljárásával. 1912. ápr. 22-én a király az obstruáló ellenzékkel szemben tehetetlen Khuen-Héderváry (l. a Szeliéd, új jegyzetek. IV Béc — a főváros c. 1912. febr. 8-i cikk jegyzeteit. 513. l.) helyébe épp az obstrukció letörésének s a véderőjavaslat keresztülhajszolásának reményében nevezte ki miniszterelnökké a keményebb módszerektől sem húzódozó Lukács Lászlót. — *cézári örület:* A szókapcsolat első tagjának „cári”-ból való javítását két megfontolás is diktálta. Egyrészt az, hogy Ady gondolatának nincs semmiféle orosz vonatkozása, amire a kitétel utalhatna, másrészt, hogy a „cári” jelző éppen ezért némiképp zavarólag hat a szövegben, mivel abban a hatalmat gyakorló magyar köröknek nem a cárizmussal, hanem Béccsel kötött szövetségéről van szó. Ennek alapján okkal tehetjük föl, hogy a cikk szóban forgó helyén szövegromlással állunk szemben. Hogy Ady a „cári” szó helyett eredetileg „cézári”-t írhatott, valószínűsíthető pár nappal korábban megjelent *Dal a Hazugság-házról c.*, a Tisza által diktált júniusi parlamenti terror kapcsán írt verse (l. *Népszava* 1912. szept. 17. Dicsőítő ének parlamentünkhöz címmel), melyben hasonló összefüggésben ugyancsak a „cézári” jelzővel találkozunk: *Hol az Élet ellen összefog*

[Cézári gőgös s magyar úri dőre, ... (Vö. még a Szelíd, új jegyzetek. II. A geszti Napoleon c. 1911. dec. 10-i cikkel. 166. l.) — *serenissimus*: fenséges. Fejedelmi személyek címzése. — *ma már volt, egykori házi gyilkosaink is megértéssel szegődnek hozzánk*: Ady egyrészt azokra a munkapárti képviselőkre és politikusokra utal, akik, nem vállalva Tisza módszereit, kiléptek a Munkapártból, és az ellenzék oldalára álltak (l. a Szelíd, új jegyzetek. IV. Bolond, nem bolond? c. 1912. jún. 16-i cikk jegyzeteit. 549. l.), másrészt az ellenzék balszárnyának a Szociáldemokrata Párt és a polgári radikális mozgalom felé való bizonyos közeledésére.

105. [A Nagyváradai Napló jubileumára. Levél Fehér Dezsőhöz]. NN 1912. okt. 3. 3. l. — Ady Endre

1912. végén ünnepelte a Nagyváradai Napló fennállásának tizenöt éves jubileumát. A jubileum alkalmából a lap munkatársai és szerkesztői Fehér Dezső irányításával a Nagyváradai Napló jubiláris albuma címmel díszes albumot adtak ki. Az album az 1913. jan. 1-i szám mellékleteként jelent meg, s a Nagyváradai Napló múltjának szentelt részében megszólalt a lap számos egykori munkatársa (Ady'n kívül Juhász Gyula, Nagy Endre, Nagy Mihály, Várady Zsigmond stb.) felidézve a laphoz fűződő emlékeit. E cikkek, emlékezesek sorában jelent meg Ady írása. A Nagyváradai Napló albumából közönyvtárainkban egyetlen példány sem maradt fenn. Ady cikkét a Nagyváradai Napló 1912. okt. 3-i számának A mi jubileumunk c., a jubileum előkészületeiről, a jubileumi album terveiről beszámoló cikke őrizte meg. A cikk megemlíti, hogy a laphoz egymásután érkeznek a jubileumra szóló írások, Ady cikkét a következő szavakkal vezeti be: „...nem tagadhatjuk meg magunktól, hogy előljáróban le ne közöljük azt a gyönyörű levelet, amit Ady Endre, a nagy poéta, e lap egykori felelős szerkesztője, Nagyvárad szellemi forradalmának lángeszű megindítója küldött hozzánk. A Nagyváradai Naplónak Ady Endre örök időn át tündöklő büszkesége marad, és így abszolút érték mielőttünk az a lelkesedés, az az extázis, amelyben ő a mi tizenöt esztendő munkánkat üdvözli.” Majd a cikk közlése után még a következő mondatot fűzi Ady leveléhez: „Ady Endre levele legyen a jubileum bejelentése. Maga a jubileum pedig legyen méltó ezekhez a klasszikus sorokhoz.”

a Nagyváradai Napló volt életemnek s energiámnak tetője, a szép fel. szerkesztés ideje, mikor az ember könnyen kaphatta és viselte a fogházulás napjait: l. erre az Ez nem rehabilitáció c. 1911. jan. 2-án megjelent cikket és jegyzeteit. (116., ill. 381. l.) — *mint újságtalan újságtíró*: l. a Jóslások és javallások. I. A Heywood cég bűne c. 1910. okt. 9-i cikk jegyzeteit. (354. l.)

106. „A magunk útján” (Révész Béla énekei s glosszái). Kézirat. Autógráf, ceruzával írt fogalmazvány, 6 oldalszámozott fólió, 170 × 210 mm. Alírás: Ady Endre. Az első fólió bal felső sarkában idegen kéztől: kiadatlan kézirat; a jobb felső sarokban ugyancsak idegen kéztől áthúzva: III. évf. első felében? Az OSzK tulajdonában.

Megjelent: Ny 1912. okt. 16. 598. l. — Ady Endre

Közlésünk a kéziratot követi, de az egységesség kedvéért ezt is mai helyesírással adjuk. Eltérések a kézirat és a Nyugat szövege között:

	<i>Kézirat</i> :	<i>Nyugat</i> :
I. bek.	1. sor: tárna-utakon	tárna-útakon
I.	3. háborut	háborút
I.	4. hadak-utja	hadak-útja

	<i>Kézirat:</i>	<i>Nyugat:</i>
1. bek. 5. sor:	fiastyuk... Minden	fiastyúk... „Minden
1. „7—8.	megérik...” — és	megérik...” — és
2. 1.	dokumentum	dokúmentúm
2. „1—2.	hiánytalanul	hiánytalanúl
2. 4.	ugynevezett	úgynevezett
2. 7.	ugy	úgy
2. 9.	pompájú	pompájú
3. 3.	utra	útra
3. 5.	szó...”, — de gunyos	szó... , de gúnyos
4. 4.	szép-példát	szép példát
4. 6.	író-társaim	író-társaim
5. 2.	legpoetaságosabb	legpoetaságosabb
5. 6.	útján”	útján”
5. 8.	írású	írású

Törlések, javítások a kéziratban:

	Cím: Az „A után egy félig irt nagy <i>M</i> erősen törölve
2. bek. 3. sor:	orr-fintorítva, (A vessző után egy <i>s</i> törölve, eléje beszúrva: <i>de</i>)
2. 4.	pour (A szó után egy-két betűnyi olvashatatlan törlés)
2. 5.	írt (A szó után beszúrva: <i>önkéntes nemessége</i>)
2. 9.	könyvet, (Eredetileg: <i>könyv</i> ; majd a szó elé beszúrva: <i>vet</i>)
3. 1.	De (Az új bekezdés a szó előtt erősen meghúzott hosszabb vonással hangsúlyozva)
3. 4.	szemű, (A vessző után valószínűleg egy <i>ó</i> erősen törölve)
4. 3.	zsbárus (A szó előtt erősen törölve: <i>ír</i>)
5. „3—4.	jönnek, (A vessző után egy betűnyi olvashatatlan törlés)
5. 6.	„A (Az <i>A</i> helyén eredetileg: <i>a</i> ; ez nagybetűre javítva)
5. 10.	jár-kél az (A kiemelt szövegrész után erősen törölve: <i>milliók</i>)

A kéziratához képest a következő maitól eltérő helyesírási sajátosságokat javítottuk:

	Cím: útján	<i>Kéziratban:</i>
1. bek. 1. sor:	tárnautakon	tárna-utakon
1. „2—3.	pusztítottak” — így	pusztítottak”, — így
1. 3.	beszélt, és háborút	beszélt és háborút
1. 4.	kell” — a... Göncölszekér,	kell”, — a... göncölszekér,
	a Hadak útja	a hadak-utja
1. 5.	Fiastyúk... „Minden	fiastyúk... Minden
1. 6.	van, és	van és
1. „7—8.	megérik...” — és	megérik...”, — és
1. 9.	legújabb... új	legujabb... új
2. 3.	orr-fintorítva	orr-fintorítva
2. 4.	ugynevezett	ugynevezett
2. 7.	dalai, s... úgy	dalai s... úgy
2. 9.	pompájú	pompájú
3. 3.	útra . . . szavát, s	utra . . . szavát s
3. 5.	szó...” — de gúnyos	szó...”, — de gunyos
3. 6.	jólizzasztott	jól-izzasztott
4. 1.	van, s	van s
4. 2.	hozzáseregelték	hozzá-seregelték
4. 4.	szép példát	szép-példát
4. 6.	író-társaim	író-társaim
4. 8.	juss-érzését.	juss-érzését

			<i>Kéziratban:</i>
5.	2.	legpoétáságosabb... írásokat, s	legpoétáságosabb... írásokat s
5.	3.	művészvérű	művész-vérű
5.	4.	vannak, s	vannak s
5.	6.	útján	útján
5.	7.	feléje, s	feléje s
5.	8.	írású... már, és	írású... már és
5.	10—11.,	gyűjtogatóan... szívében, s	gyűjtogatóan... szívében s

Révész Béla szóban forgó kötete 1912-ben jelent meg a Népszava kiadásában (Világosság ny.).

Bíró Mihály (1886—1948): festő, grafikus, szobrász. 1910-ben hazatérve külföldi tanulmányútjairól szoros kapcsolatba került a munkásmozgalommal és a Szociáldemokrata Párttal. Ekkortól elsősorban politikai plakátokat és más politikai témájú grafikai műveket alkotott. Munkásságával megteremtője és maig legjobb művelője volt a magyar politikai plakátművészetnek. Legismertebb műve a kalapácsos munkást ábrázoló Népszava-plakát (1911). — *évek előtt, barátságunk legtalálkozóból idején...*: Ady bizonyára az 1905 eleje, Révésszel való megismerkedése és az 1907 közti időkre gondol. 1905 elejétől Ady a Budapesti Napló munkatársaként egy épületben dolgozott az akkor a Friss Újságnál levő Révésszel, s a szerkesztőségi munka után úgyszólván naponta eljártak a Három Holló vendéglőbe. Később, Ady második párizsi útja idején (1906. jún.—1907. jún.), amikor Révész is Párizsba ment, hosszú hónapokat töltöttek együtt a francia fővárosban. Találkozásaik ezekben az időkben voltak a leggyakoribbak, noha később is sűrűn voltak együtt.

Mj: VT (200.); Ai (347.)

107. *S ha Erdélyt elveszik?* HSz 1912. nov.—dec. 737—738. l. — Ady Endre

Erdély kérdése az erdélyi románság nemzeti mozgalmi s részben elszakadási törekvései kapcsán az 1910-es évek elején állandó témája volt a magyar társadalmi életnek és publicisztikai irodalomnak. Ady cikkének keletkezése e ténnyel függ össze. Nem sikerült azonban tisztázni, hogy a cikk megírásához az előbbin túl mi adta Adynak a közvetlen indítékot.

Brennus-kardok: hatalmi kardok. Brennus gall vezér után, aki i. e. 390-ben az Allia folyónál megverte a rómaiakat, majd seregével bevonult Rómába, s a város nagy részét elpusztítva csak súlyos arany váltságdíj ellenében távozott onnan. Az arany lemérésekor „Vae victis” (Jaj a legyőzötteknek!) felkiáltással kardját is a mérleg serpenyőjére dobta, s követelte, hogy a rómaiak a kard súlyának megfelelő arannyal tetézzék a váltságdíjat. — *Partium*: az erdélyi fejedelemséghez csatolt tiszántúli terület, mely a János Zsigmond és a Habsburgok között 1571-ben kötött speyeri szerződés szerint Máramaros, Közép-Szolnok, Kraszna és Bihar megyéket, továbbá Zarand, Arad és Temes megyéknek a török által meg nem szállt területeit foglalta magába. 1732-ben Közép-Szolnok és Kraszna megyék kivételével visszacsatolták Magyarországhoz. Az elnevezést később elsősorban a tiszántúli területek megjelölésére használták. — *Sylvánia*: l. erre az A Károlyiak birodalmában (Faluzó ember jegyzetei) c. 1911. nov. 5-i cikk jegyzeteit. (423. l.) — *Hiszen én nektek adom Erdélyt...*: E mondatot három évvel később, az Ady—Rákosi vita (l. erre a Távol a csatatérrel. IV. Levél Móricz Zsigmondhoz c. V 1915. okt. 17-i cikk jegyzeteit az AEÖPM megjelenés alatt

levő XI. kötetében.) idején az Adyval való leszámolásra törekvő konzervatív tábor szintén ürügyül használta az Ady elleni támadásra. A klerikális, szélsőségesen sovíniszta és antiszemita szellemű Magyar Kultúra 1915. dec. 5-i számában (494—495. l. — Napló) Burján Károly bk szignóval az alábbi sorokat fűzte Ady szavaihoz:

Ady Endre, a Jászi Oszkárék és Veigelsberg Hugóék (Ignotus) külön kedvenc magyarja, vagy három évvel ezelőtt, tehát akkor, mikor szabadkőmivesék vigan darabolták a magyar hazát, a Huszadik Században a következő vallomást tette, melyet egyik romániai barátjához intézett: „Hiszen én nektek adom Erdélyt, ha kell, Aradig és Máramaroszigetig is, a magam külön hazáscskáját szintén, de nem hal-e majd ebbe Románia, akit én szeretlek, s akinek én önzetlenül s már régen álmodom a legfényesebb jövődöt?” (HSz 1912. nov.—dec.) Ugye szép? Egy született magyar ember a renegátság romlott mindenrekészségével. Ő nem hazáját sajnálta Erdély esetleges elvesztése miatt, dehog, az ő feje ilyesmitől nem fáj, hanem az „önzetlenül szeretett” Romániát féltette, amelynek (s nem: akinek) fényes jövőjét álmodja. A magyar embert sokkal inkább indulatba hozza a hitvány hazaáruló beszéd, semhogy elemeire bontva, higgadtan tudná tárgyalni. Ezt a nemzeti hovatarozandóságáról így meglepődő, kergető gyászvitét akarják a Fenyő Miksák a magyar lélek hű tolmácsának megtenni? A Fenyő Miksák konjunktúrás magyarságát tán fődí ez a herosztrateszi adyzmus, de az egészséges magyar lélek sohasem fogja elaludni Erdélyt Romániának, nem bizony, még sok ezer Nyugat-részvényért sem. — *a magam külön hazáscskáját*: Szilágy megyét vagy szűkebben Érmindszentet. — *mint egy sipuluszi református papnak*: célzás a művei jelentős részét Sipulusz álnéven megjelentető Rákosi Viktor Elnémúlt harangok c. regényének főhősré, Simándy Pál református papra. — *Alig nyolc évvel ezelőtt... gyóntam már le valamit ebből*: l. az Ismeretlen Korvin-kódex margójára c. cikknek a Figyelő 1905. ápr.-i számában Panaszzkodás és hit címen megjelent második részét. (AEÖPM VII. 18.) Erdély kulturális és történelmi szerepére l. még az [A Holnap. Ady Endre előadása] c. NN 1908. szept. 29-i cikket. (AEÖPM IX. 266.) — *Erdély... románjai például bibliafordítást magyar fejedelmek által kaptak*: Az erdélyi fejedelmek a reformációnak az erdélyi román-ságra való kiterjesztése érdekében erőteljesen szorgalmazták a Bibliának s egyéb vallási könyveknek román nyelvre történő lefordítását. Ennek eredményeként jelent meg többek között a Biblia első román fordítása is: 1582-ben az Ószövetség (Szászvárosi Ószövetség), 1648-ban pedig az Újszövetség (Gyulafehérvári Újszövetség). Ez utóbbi az erdélyi fejedelmek általt fenntartott gyulafehérvári nyomdából került ki. — *a háború*: Ady az 1912 októberében kitört ún. első Balkán-háborúra, a Balkán-szövetségbe tömörült államok (Szerbia, Bulgária, Görögország és Montenegró) Törökország ellen indított felszabadító harcára utal, melynek világméretű konfliktussá való kiszélesedésétől Európa-szerte tartottak. A Balkánon lejátszódó események már előrevetítették a közelgő világháború árnyékát, s ezt jelezte a nagyhatalmak, köztük a monarchia intenzív katonai felkészülése is, amivel párhuzamosan több kísérlet történt a demokratikus jogok korlátozására, az ellenzék erőszakos letörésére.

A cikk internacionalista vallomásával kapcsolatban l. még a Magyar és román (Levél Goga Octavianhoz) c. V 1914. jan. 25-i, a Levél helyett Gogának. Üzenet román barátomnak c. V 1915. jan. 24-i, a Távól a csatától. IV. A magyar nyelv c. V 1915. nov. 7-i, a [Kolozsvári kritikusról. Levél a szerkesztőhöz] c. Újság [Kolozsvár] 1916. jan. 20-i, Az én kálvinistaságom c. Ny 1916. márc. 16-i és a Daudet és Kiss c. Ny 1918. febr. 16-i cikket. A románbarát megnyilatkozásokra l. a Goga Octavian vádjai c.

Ny 1913. máj. 16-i valamint a Magyar és román (Levél Goga Octavianhoz), a Levél helyett Gogának. Üzenet román barátomnak és a [Kolozsvári kritikusaírók. Levél a szerkesztőhöz] c. előbb említett cikkeket. (A felsorolt cikkeket l. az AEÖPM megjelenés alatt levő XI. kötetében.)

A cikk egészére l. még a Távolság c. I. Lenn Erdély földjén c. V 1915. júl. 25-i és Az oláh mumus c. V 1915. aug. 16-i cikket. (A cikkeket l. az AEÖPM megjelenés alatt levő XI. kötetében.)

Mj: J (305.)

108. *Az új Gárdonyi.* Ny 1912. dec. 16. 970. l. — Figyelő. — Ady Endre

olvastam s hallottam, hogy új könyve jelent meg: Gárdonyi Messze van odáig c. a Singer és Wolfner cég kiadásában megjelent novelláskötetéről van szó. A kötet Bp. 1913. impresszummal 1912. november végén látott napvilágot. — *Egerben nevével neveztek el a minap lakóházának utcáját:* Eger város képviselőtestülete dec. 7-én tartott közgyűlésén Kánitz Gyula javaslatára egyhangú határozatot hozott, hogy a Takács utcát Gárdonyi Géza utcának nevezzék el. A határozatról több országos lap is beszámolt. (L. pl. A Hét 1912. dec. 15. sz.) — *én Gárdonyit valami kilenc-tíz évvel ezelőtt láttam egyetlenegyszer:* Ady és Gárdonyi említett találkozására nincs közelebbi adatunk. A cikkben említett társaság alapján legvalószínűbbnek látszik, hogy a találkozásra 1903. lelegején került sor. A Nemzeti Színház ekkor, jan. 9-én mutatta be Gárdonyi Annuska c. színművét, s lehet, hogy Bródy, aki ugyanez időben indította meg Gárdonyival A Jövendő c. lapját, s a Nemzeti Színház két neves színésze, meg a többiek épp a bemutatót ünnepelték együtt Gárdonyival. Ady már jan. 23-án reagál egyik cikkében Gárdonyi új művére (A história városa. L. alább), s a reagálás inkább személyes élményt sejtet, mint sajtótudósítások, kritikák alapján alkotott ítéletet. — *egykor ... úgy néztem le rá, ahogyan ezután is kötelessége lesz minden fiatal valakinek a ... „beérkezett” pályatársat néznie:* Ady Gárdonyiról alkotott korábbi véleményére l. a Zéta c. BN 1905. dec. 18-i cikket és jegyzeteit. (AEÖPM VII. 73., ill. 356. Vö. még: A história városa. NN 1903. jan. 23. uo. IV. 21. és Annuska — Gárdonyi Géza darabja — NN 1903. ápr. 22. uo. 225.) Ítéletének nyilvános revideálására Gárdonyi új könyve minden bizonnyal csak az alkalmat szolgáltatta Adynak. Gárdonyi-értékelésének megváltozására valószínűleg már több évvel korábban, 1907 elején, Ady második párizsi tartózkodása idején sor került. Erre mutat Révész Béla egyik feljegyzése, aki a szóban forgó időre vonatkozóan Ady olvasásmódjával és olvasmányaival kapcsolatban a következőket írja: „Olvasómódjának érdekes tulajdonsága volt..., hogy szereplő vagy öregedő magyar írókat revideált az önmaga számára. Épp abban az időben, amikor künn voltam, Gárdonyi könyveit olvastam Ady: idáig nem-igen szerette Gárdonyit, évek óta abba is hagyta az olvasását, Párizsban rá gondolt az „ellenőrző” kedvére, és jóideig Gárdonyi könyveivel foglalkozott. Teljesen megváltozott Gárdonyiról az ítélete, nagyon becsülte a munkásságát, és erről az új hitéről cikket is írt a Nyugatba.” (Révész B.: Ady trilógiája. Bp. 1935. Nova Irodalmi Intézet. 65.)

Mj: VT (201.); Vál. (351.); Ai (348.)

109. *Petz Margit kiállítása.* Ny 1912. dec. 16. 975. l. — Figyelő. — Ady Endre

Petz Margit (18 ?—19 ?): festő és grafikus. Győrben született. Tanulmányait Münchenben végezte, majd Párizsba és Belgiumba ment tanul-

mányútra. Később német lapok, a Die Woche és a Westermanns Monatshefte állandó grafikusa volt. Hazatérése után 1912 decemberében Bp. V. Falk Miksa u. 18. sz. alatti műtermében rendezett gyűjteményes kiállítást, melyen hat év alatt alkotott munkáit, közel kétszáz festményt, grafikát stb. mutatott be. A kiállítás dec. 1-től dec. 31-ig volt nyitva, s a közönség és a kritika körében egyaránt nagy sikert aratott. A kritika egy része az egyéni látást, a magyar művészetben megszokott és sablonná merevedett ábrázolással szemben az új törekvéseket üdvözölte Petz Margitban. — *Lenbach, Franz von* (1836—1904): német arckép- és zsánerfestő. Hírnevét elsősorban kora kiemelkedő egyéniségeiről (Bismarck, I. és II. Vilmos, Ferenc József stb.) festett, hatásosan elkészített portréinek köszönhetette.

Mj: VT (271.)

110. *A kis strhantolók.* Ny 1912. dec. 16. 976. l. — Disputa. — Ady Endre

Nem sikerült pontosan tisztázni, hogy Ady írása mihez kapcsolódik. Az Ai jegyzete szerint „A cikket Ady valószínűleg az Irodalomtörténet c. lap körül csoportosuló irodalomtörténészek ellen írta, akik az élő íróktól minden elismerést megtagadtak, és folyton halottakat állítottak eléjük mintaképül” (Ai 418.) A jegyzet feltevése azonban az Irodalomtörténet szóba jöhető számai alapján nem támasztható alá egyértelműen. Figyelembe véve ugyanis az Ady által megütött ingerült hangot, úgy tűnik, hogy cikkét Ady valamilyen, a modern irodalom ellen intézett konkrét támadás kapcsán írta. Ilyen jellegű írás azonban az Irodalomtörténet 1912. évfolyamában nem jelent meg. De — a számitásba vehető időből — nem találtunk ilyent a legfontosabb korabeli konzervatív beállítottságú folyóiratokban, napilapokban sem. Mindössze egyetlen olyan írást, illetve polémiát említhetünk itt meg, amelyről — figyelembe véve az Ady-levelezésnek Ady cikkével kapcsolatos értesítéseit is — feltehetjük, hogy esetleg közvetlen inspirálója lehetett Ady cikke megírásának.

A szóban forgó írás Horváth Jánosnak az Irodalomtörténet 1912. szept.—okt.-i számában megjelent bírálata Agárdi László: A modernek és az iskola c. könyvéről. (It 1912. 404—407.) A bírálatban Horváth János Agárdi könyvének alapkérdése kapcsán — milyen álláspontot foglaljon el az iskola a mai irodalommal szemben? — mindenekeelőtt megállapítja: „A legegyszerűbb felelet bizonyára az volna, hogy semilyet se. Várjon egy pár évig a mai irodalom, míg megéri annyira, s míg a kritikai közvélemény megállapodik felőle oly egyöntetűséggel, hogy eredményei közlése nem veszélyezteti az iskola pártatlanságát, melyet minden körülmények közt meg kell óvni.” Majd a következő bekezdésben szemére veti Agárdinak, hogy „ő is túlságosan enged annak a türelmetlenségnek, mely korunk minden mozgalmát jellemzi; mely, ha egy lépést tett előre, az egész területet, minden tulajdonjogával, történeti fejlődésével, intézményeivel egyetemben azonnal birtokába akarná venni. Nos hát — állapítja meg Horváth — az iskola nem lehet egy fejlődésben, indulóban levő harcias irány előcsatára, egy oly irányé, mely az iskolában közkincsül őrzött műveltségi szerzemény legutóbbi értékeivel szemben támadó félként, reakciós erővel lép fel. Majd ha már nem lesz fegyver a kezében, hanem kétségbevonhatatlan eredmények aratásával áll előttünk, ha az eddigi műveltségi kincsek nem ostromlója, hanem csak gyarapítójaként fog feltűnni: akkor lesz helye az iskolában.”

Az addigi „műveltségi kincs”, a klasszikusnak elfogadott irodalom helyének féltése tulajdonképpen az, ami Horváth Jánost bírálatában

vezérli. Ez érződik ki akkor is, amikor Agárdinak a modern irodalomról adott jellemzését kifogásolja. Főleg a modern irodalom értékeinek a túlbecsülését rója fel Agárdinak. Pl. Adyval kapcsolatban, hogy ő, Agárdi szerint, „Petőfi mellett a legösszetettebb egyéniség irodalmunkban”. Vagy hogy Babitsra Agárdi — mint Horváth írja — „oly túlzó dicséreteket halmoz, mit e kiváló művész bizonyára maga sem fogadna el; többek közt pl.: »a szabad versben írt versei a magyar nyelv eddig legmagasabb fokra való jutását hirdetik.«” Vagy: „Kafka Margitról szólva [Agárdi] megint elveti a súlykot: Keménynél finomabbnak s művészeibben mélynek tartja!”

Horváth János, aki a konzervatív beállítottságú kritikusok és irodalomtörténészek közt, részben épp Adyval való személyes barátsága folytán is, legmesszebbre jutott el a modern irodalom megértésében, a modern irodalmat ugyan fentebb idézett kitételei ellenére sem kívánja kategorikusan kirekeszteni az iskolából, helyét azonban, ha egyáltalán kell helyet biztosítani számára, a lehető legszűkebbre szeretné korlátozni. Ezért támadja Agárdinak azt a javaslatát, hogy a modern irodalom tárgyalására a rendes tanítási órákon való alkalmoszerű, futólagos érintésen túl elsősorban az önképző körökben kerüljön sor. Ez utóbbi ugyanis azt eredményezné — mondja Horváth —, hogy „míg az irodalom régi, igazi nagyjaival a »rendes oktatás« keretén belül alig foglalkoznának a tanrend korlátai miatt egy-két óra hosszát, addig a mai irodalom az önképzőkör segítségével egész éven át napirenden volna” Hogy ez ne forduljon elő, Horváth János Agárdival szemben éppen amellettszáll síkra, hogy a modern irodalom, ha ezt be kívánják vinni az iskolába, a tanterv szerinti oktatásban kapjon teret, „olyan arányban, amilyen megilleti”. Nem szabad engedni — írja Horváth —, hogy a modern irodalom az önképzőkör révén aránytalanul elhatárolmasodjék a történeti anyag rovására. Márpedig az önképzőkörben való tárgyalása ezt eredményezné, s ez a megoldás azoknak volna inyére, „kik vak hívei a modernségnek, mert hisz ők a mát igenis a múlt rovására szeretnék érvényesíteni az iskolában is”.

Horváth Jánosnak e megjegyzései, a modern irodalom oktatásával kapcsolatos, a klasszikusnak elfogadott irodalmat némileg sértődötten-féltékenyen védő, a modern irodalmat pedig ugyanakkor jelentőségében nemcsak kisebbiteni, hanem — legalábbis az iskola vonatkozásában — visszaszorítani is igyekvő nézetei könnyen válhattak ki ellenkezést Adyban.

Ha feltesszük, hogy Ady cikke valóban Horváth János bírálatával összefüggésben íródott, némileg problémát jelent az a körülmény, hogy Ady cikke csak a Nyugat dec. 16-i számában, tehát Horváth írása után meglehetősen sokára jelent meg, ami Ady hasonló természetű cikkeinél mindenképp szokatlan jelenség. Figyelembe kell venni azonban, hogy a modern irodalom oktatásának kérdése az Irodalomtörténet hasábjain Horváth bírálatával nem került le a napirendről. Agárdi László ugyanis az Irodalomtörténet következő havi, novemberi számában válaszolt Horváth János írására (Megjegyzések Horváth János bírálatára. It 1912. 506—507.), s néhány rövid pontba foglalt megjegyzéssel visszautasította a könyvével szemben emelt kifogásokat. Elképzelhető, hogy Horváth bírálatáról Ady csak Agárdi válaszában megjelenésekor értesült, s hogy Horváth cikkét csak ekkor, utólag olvasta el, s ez könnyen érthetővé teszi a maga reagálásának viszonylag késői megírását, annál is inkább, mert az Irodalomtörténet novemberi számának megjelenése könnyen csúszhatott át december elejére. Vagyis az összefüggés feltételezését Horváth János bírálatára s Ady cikkének keletkezése között tartalmi s kronológiai tényezők egyaránt legalábbis megengedik.

Horváth János nézeteit illetően azonban — s éppen Ady cikkének

alapgondolata szempontjából — meg kell említeni, hogy ismertetett bírálatában kifejtett álláspontja ellenére Horváth János nemcsak hogy nem zárkózott el a modern irodalom megértése elől, hanem maga is ellenezte azt a fajta irodalompolitikát és kritikai szellemet, amely a modern irodalom ellenében a klasszikussá vált vagy régebbi irodalmat, annak eredményeit használta fel fegyverül. Épp az Irodalomtörténet 1912. évfolyamában írta Horváth Komjáthy Jenőről kivált tanulmányában (It 1912. jan., 9—22.) Sikabonyi Antal vitákat kiváltó Komjáthy-könyve (Komjáthy Jenő. Irodalmi tanulmány. Bp. 1909. Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Újságvállalata) s annak kritikai fogadtatása kapcsán: „Már Sikabonyi elég feltűnően állítgatja szembe Komjáthy költészetét mai irodalmunkkal. Ami azonban önála még csak ártatlan célzás, az már alaphangja, szinte célzata Rákosi Jenő tárcacikkének, melyben Sikabonyi könyvét ismertetve a maga megszébbre hordó orgánumával járul hozzá a költő terjesztéséhez. Jóformán »csak azt a rémes ellentét kívánja kiemelni, ami Komjáthy között van, aki homályban hal meg és a modern költő között, aki koncertet rendez munkáiból«; egy oly »titáni szellem«, mint Komjáthy Jenő, ismeretlen maradhatott: »Ady Endre íme nem maradt ismeretlen«. Sok szó fér mai irodalmunkhoz. De Komjáthy önérzetét semmi sem sérthetné mélyebben, mintha ütőlabdának használjuk fel a ma irodalmi pártharcaiban, félszegül ostorozva a mában azt, minek hiánya a múltban állítólag »áldozatokat« kívánt.” (i. h. 11.)

E kitétel kétségtelenül ellentmond némileg a fentebbi hipotézisnek, hiszen Ady, aki olvasója volt az Irodalomtörténetnek, ismerhette Horváth János idézett sorait, az azokban megfogalmazott álláspontot, amely épp Horváth Jánossal szemben tette indokolatlanná Ady cikkének vádjait. Mégis, Ady írásának megjelenése után olyan vélemény terjedt el irodalmi körökben, s ez indokolja, hogy Ady cikkének inspiráló forrását keresve Horváth János irányában kutassunk, hogy cikkét Ady Horváth János ellen írta. Az utóbbiról magának Horváth Jánosnak egy leveléből értesülünk, melyet Horváth csaknem egy fél évvel Ady cikkének megjelenése után, 1913. máj. 19-én írt Adyhoz. A levél idevágó részének szövege a következő:

Kedves Öregem!

Napról-napra halasztgatom az írást. Meglehetősen elszoktam a veled való beszélgetéstől, mióta a kis sírhantolókat állítólag rólam írtad. Addig se nagyon leveleztem ugyan, de legalább úgy magamban sokat gondolkoztam rólad. Azóta azonban félreálltam előled még gondolatban is; mint akin méltatlanság esett olyan részről, ahonnan a legkevésbé várta. Nem neheztettem én egy cseppet sem; csak mogorván és szótlanul beljebb szorítottam egy lyukkal a szíjait, mert úgy éreztem, hogy megint „fogytam” egyet. Mennél tovább megy az ember e siralom völgyében, annál inkább úgy veszi észre, hogy hovatovább egyedül marad. Én az ilyeneken már el sem szomorodom, csak konstatalom az esetet. Akkor azt kellett konstatalnom, hogy jóhiszeműségemet kétségbe vonod, s meggyanúsítasz isten tudja miféle oldalvást pislogatással — Akadémia, Kisfaludy-Társaság stb. felé. Annyira nem illet rám amit ott írtál, hogy ha ez a vén szamar Sándorka el nem árulja, eszem ágába sem jut, hogy nekem lehessen mérve.

Nem nézek én, Kedves Öregem, se jobbra, se balra, még tán előre sem; legfeljebb csak a lábom alá, a régi öregek bölcs figyelmeztetése szerint. S ha te ezt el nem hiszed rólam, akkor nem Tisza Istvánhoz, hanem Angyal Dávidhoz vagy hasonlatos. Mert Rusticus annak idején nem gyanúsított meg, csak csudálkozott; Dávid azonban csudálkozik és gyanúsít. (L. AEVL 416—417.)

Hogy Ady valamilyen formában válaszolt-e Horváth János levelére, cáfolta-e vagy sem a cikkével kapcsolatban elterjedt véleményt, nem tudjuk. Horváth Jánosnak szóló válaszlevél nem maradt fenn, csupán egy pár nappal későbbi, máj. 26-án öccséhez, Ady Lajoshoz írt levelében (l. MTA Kézirattára. K. 5/93.) említi Ady: „Horváth Jánostól is kaptam hosszabb levelet: neked és Pintérnek igazatok van.” E mondat utalása azonban ma már aligha fejthető meg.

Jóllehet Horváth János idézett levele önmagában nem igazolja a fentebb ismertetett bírálat s Ady cikke közt az összefüggést, s nem dönti el Ady írásának keletkezéstörténeti kérdését sem, annyi azonban bizonyos, hogy a cikk keletkezéstörténetének vizsgálatánál Horváth János személye nem hagyható figyelmen kívül. Némileg erre látszik utalni az a tény is, hogy Ady cikke után Ady és Horváth János között megszakadt a kapcsolat. Horváth János idézett levelének folytatásában ugyan igyekszik visszaállítani a korábbi barátságot Adyval, e barátság azonban többé nem állt helyre. Sőt, Ady, mint ezt egyik egy évvel később, Pintér Jenőhöz írt levele (L. AEVL, 468.) elárulja, Horváth Jánossal szemben a rosszhiszeműség vádjának nyílt kimondásától sem tartózkodott, ami egymástól való eltávolodásuknak mindennél beszédesebb kifejezése.

Szemere Miklós: l. a Versek c. BN 1906. jan. 14-i cikk jegyzeteit. (AEÖPM VII. 373.) — *lehralberti „mintaképpen”*: Lehr Albert (1844—1924) nyelvész példájához hasonlóan, aki a magyar népnyelv és költői nyelv szorgalmas kutatásával, nagy számban írt Arany-kommentárjaival az egyszerű vidéki gimnáziumi tanár szintjéről a tudományos akadémiai tagságig küzdötte fel magát.

Mj: VT (62.); Ai (349.)

III. *A pesti arisztokraták*. PF 1912. dec. 23. 6—7. l. — Ady Endre

[*] Eredetiben: tudjuk

A Pesti Futár, amely elsődleges céljaul a közélet visszásságainak, a panamaügyeknek s a társadalmi élet „kuliszaitkainak” a leleplezését tekintette, 1912 karácsonyán, mint a karácsonyi szám bevezetője írja, „a lelkes támadások zordon hangját” félretéve, néhány kitűnő írónak adott helyet, hogy mondja el véleményét Budapestről. A megszólalt írók (Ady kivül Ambrus Zoltán, Bródy Sándor, Heltai Jenő, Jób Dániel, Ignatus, Lázár Miklós, Molnár Ferenc, Móricz Zsigmond, Nádas Sándor, Salgó Ernő és Szomory Dezső) Adyhoz hasonlóan a főváros életének egy-egy jelenségét tűzték tollhegyre s kommentálták, a Pesti Futár jellegének megfelelően, legtöbbször szatirikus-kritikus hangnemben. Ady cikke megírását, a cikk második mondatából következtethetően, valószínűleg Nádas Sándornak, a Pesti Futár szerkesztőjének levélbeli, esetleg szóbeli felkérése előzte meg.

Una eademque nobilitas: l. a Jászi Oszkár könyve c. 1912. máj. 16-i cikk jegyzeteit. (537. l.) — *Gótha almanachja kedvéért rohannak*...: Ady a vagyonos zsidóság nemességszerző törekvéseire utal, amely a zsidóságnak az arisztokrácia soraiba való bejutását célozta. Gotha almanachja a gothai Justus Perthes cég által 1764-től kiadott, az uralkodóházak és főrangú családok adatait ismertető családtörténeti évkönyv. Az évkönyvben való szereplés egyben a magas rangú arisztokrata származás elismerését is jelentette. — *infernalis*: pokoli, ördögi. — *haitii helyzet*: Haiti a XIX. sz. második felében és a XX. sz. elején állandó belső források és hatalmi harcok színhelye volt. Ady talán erre a jelenségre gondol. — *Linné, Karl von* (1707—1778): svéd természettudós. 1735-ben megjelent Systema Naturae c. művében rendszerezte az addig ismert összes növényt és állatot. Rendsze-

rezésének egységei: osztály, rend, nem, faj és változat. — *mágnás-Elzák*: Mágnás Elza, valódi nevén Turcsányi Elza (1880—1914), a Fővárosi Orfeum híres díszje, országszerte ismert dúsgazdag kokott. Tizenöt éves korában cselédlánnyként került a fővárosba, huszonöt évesen a legismertebb demimonde, mulatóhelyek irigyelt szépsége, arisztokraták, pénzemberek kitarítottja, akit részben az utóbbiért, részben hamar összegyűlő jelentős vagyonáért az éjszakai életben csak Mágnás Elzaként tartottak számon. 1914. jan. 9-én házvezetőnője s ennek szeretője budai lakásán meggyilkolták. Halálát az egykorú lapok napokon át óriási szenzációként tárgyalták. — *győzhetően Alfonzok*: az Alfonz a századelőn a nők által kitarított férfi, a selyemfiú neve. — *Haverdák*: Haverda Mária és társai. 1909 elején a züllött életű Haverda Mária szeretőjével, Jánossy Aladárral és unokatestvérével, Vojtha Antallal közösen elhatározták, hogy megölik Haverda Mária Szabadkán lakó édesanyját, özv. Haverda Boldizsárnét, hogy ezáltal Haverda Mária minél előbb hozzájusson a rá váró jelentős családi örökséghez. A gyilkosságot 1909. ápr. 19-én Jánossy Aladár hajtotta végre, de a rendőrség a gyilkosok nyomára akadt. Bűnügyüket először a szabadkai, majd a szegedi esküdtbíróóság tárgyalta. Az utóbbi azonban meglepetésre felmentő ítéletet hozott. Az ítélet nagy felháborodást váltott ki a sajtó és a közvélemény részéről, amit a bűnösök tárgyalás utáni cinikus, kihívó magatartása még csak fokozott. Az ügy folytatása már Budapesten játszódott le. 1910 júniusában a Kúria megsemmisítette a szegedi ítéletet, s az új tárgyalás lebonyolításával a budapesti esküdtbíróóságot bízta meg. Ez az okt. 6. és 11. közt lefolytatott tárgyalás alapján a vádlottakat több évi szabadságvesztésre ítélte. — *Eötvös József gondolatai között tessék heresgélmi...*: Az Eötvöstől vett gondolatot Ady eredetiben idézi Bejelentés és rövid elmélkedés a magyar polgárságról c. 1912. szept. 8-i cikkében (l. 199. l.). A gondolat forráshelyére l. a szept. 8-i cikk jegyzeteit (551. l.)

A cikkel kapcsolatban l. még a Kiké legyen Budapest? — A jövő zenéje az utcán — c. BN 1907. szept. 26-i cikklet (AEÖPM VIII. 353.) és a Gálás vasárnapi nép c. Ny 1910. szept. 16-i verset.

112. [*Nyilatkozat a pályakezdeésről*]. V 1912. dec. 25. 37. l. — Ady Endre

1912 karácsonyára a Világ két munkatársa, Szenes Béla és Medgyes László indulásukra, pályakezdeésükre vonatkozóan interjúsorozatot készített huszonegy magyar művésszel. Ady nyilatkozata ennek keretében született. A nyilatkozatok „Mai írók és művészek tegnapija. Interjúk.” címmel és rövid bevezetővel a Világ karácsonyszámának 37—42. oldalán jelentek meg. A bevezető szerint a művészeknek a következő kérdéseket tették fel: „Milyen reményekkel és vágyakkal eltelve alkotta első műveit? Milyen külső körülmények segítették elő érvényesülését? Hogyan értékeli első munkáit most?” A feltett kérdésekre Adyn kívül még Babits Mihály, Benczúr Gyula, Bíró Lajos, Bródy Sándor, Ferenczy Károly, Heltai Jenő, Herczeg Ferenc, Ignótyus, Kernstok Károly, Kisfaludy Stróbl Zsigmond, Lengyel Menyhért, Móricz Zsigmond, Pór Bertalan, Rákosi Jenő, Rákosi Viktor, Róna József, Rippl-Rónai József, Szederkényi Anna, Szini Gyula és Szinyei Merse Pál válaszolt.

A válaszok nagy részéről egyértelműen megállapítható, hogy élőlőszóban adott interjúk. Lengyel Menyhért és Rákosi Viktor írásban nyilatkozott. Három nyilatkozat esetében, ezek közé tartozik Ady is, nem dönthető el biztosan, hogy írásban vagy élőlőszóban adott válaszok voltak-e. A nyilatkozatok külső formáját tekintve a valószínűség inkább az utóbbi mellett szól, mivel az írásos válaszoknál vagy levélformával találkozunk (Lengyel

Menyhért), vagy a szerkesztők jelölik, hogy írásban küldött nyilatkozatról van szó (Rákosi Viktor). Ady nyilatkozata azonban stílusosan oly mértékben vall Adyra, hogy szövegét, még ha azt előszó után jegyezték is le, hitelesnek tekinthetjük.

A kérdésekre adott egyéb válaszokból Ady-vonatkozásaik miatt három nyilatkozatot közlünk:

Babits Mihály:

Azt hiszem, mindig tudtam, hogy író leszek. Elég korán kezdtem verselni, de csak néhányan, egyetemi kollégáim, így Juhász Gyula és Kosztolányi Dezső tudtak verseimről. Mikor a nagyváradai Holnapos-társaság kötetet akart kiadni, Juhász írt nekem, hogy küldjek néhány verset. Én küldtem is, és ők a beküldött versekből azokat válogatták ki, amelyek az ő fölfogásuknak és irányuknak legjobban megfeleltek. Ezekben a kiválogatott versekben volt valami riktó, ami ugyan jól esett az akkori nagy szürkeségben, de az, hogy épp csak ezeket a verseket adták le, ez engem olyan színben tüntetett fel, amilyenben nem akartam feltűnni, és olyan hirtelen feltűnést keltett, amely nekem kellemetlen volt.

Sokan, a felületesen látók és gyorsan itélők Ady-utánzónak tartottak, holott az akkor megjelent verseim az Ady-verseknél régebbiek voltak.

A Holnap-kötetet a kritika meglehetősen [!] rosszul fogadta, így a Nyugat is lerántotta. A Nyugat kritikája alá [!] Osvát Ernő néhány nagy feltűnést keltő sorban engem a többiek közül kivett és megdicsért.

Ezek után rövidesen érintkezésbe léptem a Nyugattal, és nonsokára elértem már annyit, hogy nem tévesztettek össze sem Adyval — akit nagy poétának tartok —, sem az Ady-utánzókkal.

Ma már, bátran elmondhatom, meglehetősen sikerem van, sőt újabban — ahonnan legkevésbé vártam — konzervatív részről is elismeréssel fogadják munkásságom.

Biró Lajos:

Talán tizenhat éves lehettem, és úgy képzeltem, hogy újságírónak lenni igen nagy és szent dolog, egy kicsit olyan, mint zseninek lenni. És ekkor megismerkedtem egy emberrel, akit igen nagy számárnak hittem. És kisült róla, hogy újságíró. Valami obskúrus, kis lapba írt. Elolvastam a dolgait, és úgy gondoltam, hogy én ezeknél sokkal jobb dolgokat tudnék írni. Azonnal leültem, és írtam egy novellát. Elküldtem annak a lapnak, de nem közölte. Ez volt az első csalódásom írói pályámon . . . De már a következő évben a Magyar Figaró és az Üstökös munkatársa voltam.

Kéry Gyula ajánlatára a nagyváradai Szabadság leszerződtetett. Később szerkesztője lettem ennek a lapnak. Itt Váradon adtam ki — persze, saját költségemen — első kötetemet, a „Bálványrombolók”-at. Régi, Heves megyéből hozott témákat dolgoztam fel benne. Ezek közt a novellák közt nem egyet ma is jónak tartok, akkor mégsem vették észre őket. Ez igen elkeserített . . .

Ady Endre és Nagy Endre is ebben az időben voltak lenni Váradon. A nagyváradai hivatalos körök, a Szigligeti Társaság, melynek akkor Rádl Ödön volt az elnöke, nem jó szemmel nézte működésünket. Ebben az időben írtam első szindarabomat. Fehér Dezső ideája volt, hogy hárman, Ady Endre, Dénes Sándor és én írjunk egy-egy egyfelvonásost. Egy éjszaka alatt megírtam. A címére már nem emlékszem, a témája elég érdekes. Egy tönkrement család leánya, hogy tovább is gondtalanul élhessenek, eladja magát egy kériónak. A leányba beleszeret egy fiatalember, és feleségül akarja venni.

A fiatalembernek egy barátja tud a leány viharos múltjáról és jelenéről, és míg egyrészt rábírja a leányt arra, hogy még egyszer és utoljára jelenjék meg a kerítőnő házában, másrészt erre a találkára elviszi a leányba szerelmes barátját. A kerítőnő házában szembekerülnek: vőlegény és menyasszony, és egy hatalmas drámai jelenettel befejeződik a darab. Úgy emlékszem, elég nagy sikere volt.

Életem legválságosabb korszaka akkor következett be, amikor a katonaságtól kiszabadultam. Sehogy sem tudtam helyemet megtalálni. Öngyilkossági gondolatok foglalkoztattak. És ekkor elküldtem két novellámat Vészi Józsefnek. Az egyiket leköszölte, a másikat, melynek igen erotikus volt [a] tárgya, visszaküldte. De egy igen szíves levelet és pénzt is küldött. Attól kezdve egyre gyakrabban jelentek meg a Budapesti Naplóban a novelláim, talán a hetedik már vasárnapi számban.

A második kötetemet a „Harminc novellá”-t egyszerűen agyonhallgatták. Végképp le akartam mondani a szépirodalomról. Berlinbe akartam menni, és német lapok tudósítója akartam lenni. De aztán kiadtam a „Huszzonegy novellá”-t, ennek a kötetnek nagy sikere volt, és azóta: vagyok.

Ignotus:

Nem tudom, hogy más írók, hogy vannak vele, de én nagyon kevésbé emlékszem a múltamra. Az én emlékezetemben igen rendszertelenül maradnak meg a dolgok. Egy-egy kép, hangulat, esemény magmarad, a többi pedig eltűnik, úgy leperog rólam. Az a másik ember, aki voltam, az nagyon idegen előttem. Mai voltomat felvéve, mintegy elvettem a régit, a tegnapi.

Az apám jönevű újságíró volt, és engem mindenütt szívesen fogadtak volna, ha újságíró akartam volna lenni. Írtam ugyan verset, novellát, sőt még az iskolai dolgozataimban is bizonyos eredetiségre, zseniáliskodásra törekedtem, de nem akartam író lenni. A Fővárosi Lapokban, majd a Hét-ben jelentek meg első dolgaim. Mikor Kiss Józsefnek elküldtem verseimet, nem akartam családi nevemet használni, mert ő jól ismerte apámat. Ekkor választottam ezt a szürke és semmitmondó álnevet: *Ignotus*. A Hét-nél igen szívesen fogadtak, bizonyos újságíró-készséget találtak cikke[i]mben, és így rövidesen állandó munkatársa lettem a lapnak.

Első munkám a „Slemil keservei”. Az a bizonyos slemil, aki elügyetlenkedti az életet, a szerelmet, az, kissé stilizáltan, én voltam. Ezt a munkámat sem írócéllal írtam. Szerelmes voltam, egy nőnek írtam.

Hogy hogyan kerültem össze a Nyugat mai gazdájával? Talán külföldi munkákon való irodalmi neveltetésem, talán valami más volt az oka, de volt bennem bizonyos fogékonyság fiatal emberek és új dolgok iránt. Zavartan, ügyetlenül viselkedő, rosszul öltözködő, még ki nem forrott tehetséges emberek munkáit szeretettel kísértem figyelemmel. Így lettem például figyelmes Osvát Ernőre, Ady Endrére. Az utóbbinak tehetségére, újfajta verselésére a Hétben hívtam fel először a magyar közönség figyelmét. Lapot is csináltam, igaz, hogy csak rövid ideig élt, a Szerdát. Aztán megcsináltuk a Nyugatot . . .

Atyámon kívül legtöbbit Pikler Gyulának köszönhetek. Egy alapvizsgán találkoztam vele először. Vizsga után beszélgetni kezdett velem, s azt mondta, hogy nem készültem jól el a vizsgára, de látja, hogy foglalkozom a dolgokkal és érdeklődöm. Azóta jó ismerősök vagyunk. Öneki köszönhetem, hogy nem nézem az életet felületesen, hogy tudományosságra törekszem . .

Különösebb küzdelmeim nem voltak, nagyobb akadályokat nem gördítettek utamba, hogy nagyobb munkát nem alkottam, ennek egyes-egyedül én vagyok az oka.

Ignotus nyilatkozatával kapcsolatban érdekes idézni Ignotus három nappal később, dec. 28-án feladott, Adyhoz szóló levelét, melyben nyilatkozatának Adyra vonatkozó részét korigálja:

Péntek.

Bandikám, a Világban valami számár karácsonyi interjum jelent meg, amit ha olvastál: remélem, felteszed, hogy nem *ezt* mondtam, s nem *így*. Mindazonáltal sietek ezt magam is megmondani neked, mielőtt (ez esetben: méltán) undorodnál tőlem. Igen szeretnék látni. Ölel szeretettel

Ignotus.

(Ignotus levelét l. MTA Kézirattára. K 7/85.)

Mj: VT (21.)

KÉPEK

1. A monte-carlói kaszinó előtti sétány
(A Portus Hercules Monoeci c. 2. sz. cikkhez)

ROYAL-TEREM.

Szombaton, 1909. november 27-én esti 8 órakor

ADY ENDRE EST.

:: IRODALMI FELOLVASÁS ÉS HANGVERSENY ::

KÖRNYEY BÉLA BERETVÁS HUGÓ

A M. K. OPERA MAGÁNÉNEKESE :: :: ZENESZERZŐ :: ::

ADY ENDRE

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL.

M Ű S O R :

1. Író és hallgatóság, poéta és publikum.

Conférence, tartja *Ady Endre.*

2. Akik mindig elkésnek.

A fekele zongora.

Nem jön senki.

Tüzes seb vagyok.

Irta *Ady Endre.*

Zenétjét szerző *Beretvás Hugó*

Előadja *Környey Béla* és

Beretvás Hugó.

3. Új és régibb versek

Irta és előadja *Ady Endre.*

4. Az én két asszonyom.

Az ágyam hívogat

Jó Csönd-herceg előtt.

A Zozó levele.

A halál automobilján.

Irta *Ady Endre.*

Zenétjét szerző *Beretvás Hugó*

Előadja *Környey Béla* és

Beretvás Hugó.

A „Bösendorfer“-féle hangverseny-zongorát CHMEL és FIA cég szállította.

JEGYEK ÁRA: 10, 6, 4 és 2 korona.

Rendező: MÉRY BÉLA zeneműkereskedése, Andrásy-út 12.

PANNONIA-UTORDA, BUDAPEST.

2. A Royalban rendezett Ady-est műsora
(A Poéta és publikum c. 3. sz. cikkhez)

Duk-Duk Bandi a zongorán.

Alattvalóim, nimandok! Én egy ószfűrt, haldokló dalcarnok vagyok, egy kitéges versmedence, egy halhatatlan lyrai óceán, amiből nem lehet csak úgy máról-holnapra mindent kiszivattyúzni. Akármilyen bődületes kínjaim vannak, naponta csak kicsurog a könyökömből, esetleg a hónom aljából hatvan-hetven költemény. Ne higyjétek, hogy ez termékenység. Én egy meddő férfi vagyok, rideg, kietlen; az én nemes költészetfám csak percenként érlel gyümölcsöket. Adolphe, adjon egy pohár abszintot abból a tavalyi borovicskából, hadd permetezzen pogány párisi Egyéniségem.

Nocturne Es-dur.

A tudóm hőrómpól,	Mögöttem hazug had
A vérem csőrömpől,	Ady-kéjtől zughat,
A szívem dörömből.	Ady-verstől pukkan,
Bánatból, örömből	Rám bankárlány bukhat:
Kívettém a részem.	Fütyülök én mindre,
— Evvé, hajhó! —	— Evvé, hajhó! —
Kibujok egészen	Hógépre, földszintre,
Ős-úki bőrömből.	Van cipőmön lyuk hat.

Most pedig elnémulunk.

Csókolj szájon szép hugom: Eszte,
Némits el és hordd szét a hirt,
Hogy bátyád, a hangos szavú,
Dalait dacczal befejezte.

Bús vétók és vig vallomások,
Nótás nyögések, mély sebek,
Miattatok zengő kutat
Lelkemben már többé nem ások.

Most már minden, mindenki éljen,
Éljenek az ékes szavak,
De Ady Endre nem beszél,
De Ady Endre ne beszéljen.

Román cz.

Párisba jött egy legény,
— Tillárom, csuhaj! —
Csóktífuszos volt szegény
(Tillárom, buhaj.)

Párisban volt egy leány,
— Trallala, kukú —
Gyehennás vérórczeán
(Trallala, tyutyú.)

Párisban mámortoron
— Hé hopp, hoppla hopp —
Fölszívia egymást két rokon
(Éhkopp, koppla kop.)

Úgy találta egy idegen
— Brrr! Brrr! Halhó! —
Mint foltot perzsa szőnyegen.
(Ady új, Ady jó.)

Mit bámultok azzal a ronda, kifejezéstelen pofatokkal? Mit néz maga úgy rám, Svarcz, mint aki kocsikenőcsöt nyelt. Térdre, rongyos csőselek! Legyetek oda a kéjmámorgönyörűdvtől, hogy együtt szivhatjátok velem azt a levegőt, amit lyrámmal megfertőzők. Így ni, és most még egy abszintot Adolphe, gabonával spriccelve.

3. A Borsszem Jankó Ady-paródiái
(A Poéta és publikum c. 3. sz. cikkhez)

4. André Gide
(F. Valloton rajza)
(Az Isten az irodalomban c. 4. sz. cikkhez)

nal en Suisse. — Livres rares et pots rares. — L'Art à Monte-Carlo. — Erratum. — Publications du *Mercur de France*. — Le Sottisier universel.

Une lettre de M. Endre Ady.

Paris, le 16 janvier 1910.

Monsieur le Directeur,

Permettez-moi de rectifier une véritable injustice littéraire commise dans le *Mercur* du 16 décembre dernier. J'allais dire qu'une revue libre, cultivée, renseignée comme la vôtre, aurait dû être la dernière à commettre une telle injustice, mais je ne le dirai pas, car M. de Gérando en est seul responsable.

Dans sa dernière lettre hongroise, M. de Gérando baboune d'une manière intolérable le jeune mouvement littéraire hongrois, auquel il associe mon nom.

Ce n'est point parce qu'il me cite d'une manière élogieuse que je puis laisser passer ses inexactitudes.

A quelles investigations M. de Gérando a-t-il obéi ? c'est ce que je ne chercherai pas ici. Je tiens simplement à rétablir la vérité objective, indiscutable, de notre mouvement :

La revue *Nyugat* (Occident) est la première revue littéraire et critique de la jeune Hongrie. Son but est de séparer nettement la littérature de la politique et de la « politiciaille » qui chez nous ont eu trop de tendance à se confondre pour le plus grand malheur de la Poésie et des Lettres. Si on les avait laissés faire, les politiciens auraient dénaturé tout mouvement d'art.

Quant à la personnalité de M. de Gérando, à qui je ne veux pas chercher une vaine querelle, ce n'est un secret pour personne que son opinion est toujours le reflet de la *Budapesti Hirlap*.

Je veux continuer à croire que cette feuille pèche par ignorance simplement en nous représentant comme soumis à l'influence germanique alors que nous cherchons à favoriser l'épanouissement et l'affirmation de tous les talents libres, vrais et individuels, fussent-ils les plus disparates.

Nous germanophiles ! Nous le sommes si peu que je vis à Paris, et que pour ainsi dire j'ai publié en Hongrie les premières traductions de Baudelaire, Verlaine, etc.

Et M. de Haivany, qu'accuse également M. de Gérando dans sa lettre hongroise ? Comme homme, il est généreux, comme écrivain, plein de talent, et sa pièce *la Vierge*, quoi qu'elle soit au point de vue technique théâtral imparfaite, est pleine de courage, de force et de beauté.

C'est ainsi que les vérités de M. de Gérando se présentent.

Veillez croire, monsieur le Directeur et cher confrère, etc.

ENDRE ADY.

§

A propos de « Stendhal et ses livres » (*Mercur*, 16-XII-1909.) — Dans l'intéressant article de M. Ad. Paupe : *Stendhal et ses livres*, il est dit, p. 656, que « Stendhal sollicitait de ses amis la critique de ses œuvres, qu'il recevait de très bonne grâce, enchanté qu'elle s'exerçât sans aucun ménagement ». Et, comme preuve de son assertion, l'auteur reproduit la réponse du baron de Marest et un jugement, qu'il attribue à Lin-

6. A Párizsi árvíz 1910-ben
(A Párizs szörnyű napjaiból c. 7. stb. sz. cikkhez)

A FORRADALMÁR PETŐFI

PETŐFI SÁNDOR
VÁLOGATOTT
FORRADALMI
KÖLTEMÉNYEI

ÖSSZEÁLLÍTOTTA ÉS
ELŐJÁRÓ ÍRÁSSAL
ELLÁTTA

ADY ENDRE

DT

BUDAPEST
1910

7. A forradalmár Petőfi c. kötet címlapja (A piros és fekete c. 11. sz. és A forradalmár Petőfi c. 26. sz. cikkhez)

hözium-kerítés előtt s bevárta az asszonyt, a ki aggodalmasan kérdezte:

— Mi az, Dudás? Elvesztetted a nyomot? Úgy-e? Menjünk vissza.

A kutya befúrta orrát a bokorba s fájdalmas nyoszörgések között átnyomult a kerítésen. Az asszony egy pillanatra habozott.

— Lássuk, — szölt elszántan, — hova vezet? Most már tudnom kell, ki csal meg: a kutya, vagy az uram. Biztosan a Dudás.

Széjjelnyomta a sűrű ágakat s belépett a kertbe. A kukoricza selyme kezeit simogatta lágyan, mintha kérlelte volna:

— Ne menj tovább.

A paszuly indája átfogta bokáit.

— Álljatok meg, kis lábak, rossz helyen jártok, ne vigyétek gazdátokat veszedelembé.

A rózsák útját állták s széttéppéssel fenyegették könnyű ruháját s intették:

— Fordulj vissza, hűvös az éjszaka, megfázik a lelked, véres lesz a szived a fájdalom tüskéitől.

A fák ágai belekapaszkodtak hajába s a levelek homlokát verdesték:

— Hunyd be szemeidet, s menj vissza, ne láss, ne hallj, mert könnyes lesz a szemed s a kétségbeesés sügja füledbe szomorú notáit.

S a szellő csöndesen simogatta feszülő halántékát.

— Szegény asszony! Minek jöttél ide.

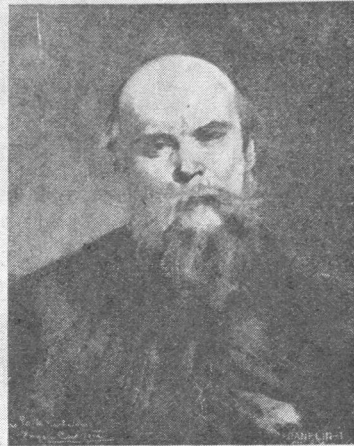
Feje zúgott, szíve sebesen vert, arca forró lett. Hiába állott eleje a bazsarózsa, tövisét hiába akasztotta ruhájába a törperözsza, hiába húzták a felfutók, indák, ment vakon előre, egy ablakhoz, a melynek fénye halványan szűrődött be a sötét éjszakába s benézett.

Dudás már az udvaron volt s az ajtót kaparta vihogva. Az ajtó kinyílt s Dudás berohant a szobába, mint a fagyasztó éjszakai fergeteg. Rávetette magát gazdjára és csaholva, diadalmasan üdvözölte, mintha mondta volna a divánon ülő leánynak:

— Látod, ilyen kutya vagyok én! Feltalálom a gazdámat, ha nálad is van! En előlem nem bujhat el. Nekem van a legjobb orrom.

Ilyesfelét csaholhatott örömeiben Dudás, a kit váratlan meglepetés ért. A mint bevezette üdvözlését s lecsillapodva, ragyogó sárga szemét gazdjára függesztette, várva az elismerést, hogy gazdját fellelte, ez irtózatos dühében megragadta a nyakán levő szíjat s botját előkapva, verni kezdte Dudást. A kutya első pillanatban némán tűrte az ütéseket, majd szökölni, vonítani kezdett oly rémesen, hogy kihallatszott a szobából fájdalmas hangja. A leány megrémülve kérte a tisztartót:

— Az istenért, hiszen mindenki idején erre a zajra. Hagyja abba, ereszsze ki!

PAUL VERLAINE ARCZKÉPE; CARRIÈRE FESTMÉNYE.

kis cipő utolsó bemélyedésében vonaglott valami féreg. Felemelte fejét s kérdezve nézett a patak hábaiba.

Az éjszaka sötéten hallgatott s a patak vídámán csvegett. Dudás sose tanulta a habok nyelvét, de megértette, hogy most mindennek vége s ez volt az utolsó hőstette.

VERLAINE ÉS CARRIÈRE.

Korának legkeresztényebb festője, Eugène Carrière, megfestette kortársának, a legkeresztényebb poétának, Paul Verlaine-nak az arczképét. Ez a híres Verlain-kép Jean Dolent tulajdona lett és maradt sokáig, de most megvásárolta a Luxembourg-múzeum számára a francia állam. Carrière, a mikor Verlaine képmását megcsinálta, már glóriát festhetett esetjével a Verlaine-re dobott sárból a beteg költő Krisztus-feje köré. És most, ime, felelnek a gyalázatok s Carrière a hivatalos örökkévalóság biztos szállását is megszerezte az üldözött, szállástalan nagy költőnek.

Csak kortársak voltak ök, Carrière és Verlaine, nem barátok s nem testvérek a művészetben, nem egymást egyformán látni tudó valakik.

Carrière minden volt, a mi gyarló, mai ember egyszerre lehet: filozófus, költő, mu-

8. Carrière Verlaine-képe és Ady cikke a Vasárnapi Újságban

9. Reinitz Béla
(A Reinitz: Ady-dalok c. 32. sz. cikkhez)

9
RENAISSANCE

POLITIKAI-TÁRSADALMI-MŰVÉSZETI
ÉSKÖZGAZDASÁGI FOLYÓIRAT
I. ÉVF. 3. SZÁM -4

BUDAPEST

ÁRAJKOR

1910 · VI · 10

10. A Renaissance címlapja
(A Petőfi nem alkuszik c. 34. sz. cikkhez)

(18)

F. igyals 1887

Két meggyőződésű emberek

Franciaországban látjuk ma már az embereket leginkább, hogy a parlament-töps-
de ágenseinek általán nyílt volna a meg-
győződés s az utolsó meggyőződéses politikus
egy figuráról volt, aki nemrégiben meg-
örült. Hlennél a meggyőződés olyan emberek-
hez, ha már politikáinak, mint Anatole France
Shaw, Strindberg s még páran, de ejet-
nek viszont nincs hozzá lehetőség s Folyos
tragédiájának példájától fogva. Szóval
fejlettebb intellektusúval keresendő talen-
tuma a politikai meggyőződésnek, vol-
teheppen nonsens az anarkista bombavétel
s a gondolatfalo puritánus kivételével. Az
anarkista azonban kilep a gondolatból,
a gondolatot miniatúra nem tud cse-
lekedni, pedig erős, igaz, szép poli-
tikához gondolat, fog a tett egyint-
rellenél.

Végülénél jussa a siralmas,
hogy éppen Magyarországon kellen leg-
nyomatósabban meggyőződés az életben

- 1 -

12. A Két meggyőződésű emberek c. cikk kéziratának első oldala
(Eredetije a PIM tulajdonában)

A JÖVENDŐ

Politikai, irodalmi, művészeti és kritikai szemle

szerkeszti:
dr. GONDA JÓZSEF

M. N. MŰVELŐDÉSI TÁRSASÁG
Hírlapkönyvtár
Küvödáknapja

TARTALOM:

1912, 1. szám

1. Az A Jövendő III-ik évfolyama. — 2. Kulturkarikaturák. Irta: Szatyr. — 3. Semper Idem. Kritika. Irta: dr. Domokos László. — 4. Ejjel a műteremben. Vers. Simonka Gy. től. — 5. Kaecsh Pongrác kritikát ír. Irta: dr. Gonda József. — 6. Párisi jegyzetek: Az öreg Sára. Irta: Simonka György. — 7. Ady Endre a Semper Idemről. — 8. Vers. Radványiné Ruttkay Emmától. — 9. Szeged és a Semper Idem. — 10. Vers. Gaál Bélától. — 11. Molnár Ferenc. Irta: Csécsy Imre. — 12. Vers. Radványiné Ruttkay Emmától. — 13. Szemle: Impressziók a Múcsarnokban. Irta: Mathé Miklós. — 14. Színház: Néppera. — Quo vadis? — Sumurun. — Blahane. — Hétköznapok a Nemzetiben. — A kis kávéház. — Varsanyi Irén. — 15. Zene: A nagy trió. Irta: Rudas Zoltán. — 16. Irodalom: Bolondok. — Nil: Lélek stációk. — A Művészet és Jövő. — 17. Művészet: Polirozott művészet. — Rezonanciák. Kálman Józseftől. — Jubiláris tárlat a Múcsarnokban. Irta: Duras. — 18. Szerkesztői üzenetek.

Az A Jövendő ára: Egy évre 6 kor. Félévre 3 kor. Egyes szám 30 fill. Kiadóhivatal: Hódmezővásárhely, Petőfi-u. 5.

13. A hódmezővásárhelyi A Jövendő címlapja (A két Párizs c. 13. sz. és a Semper Idem c. 83. sz. cikkhez)

14. Gonda József, A Jövendő szerkesztője
és a Semper Idem írója

**TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
KÖNYVTÁR
ÚJ SZOROZAT
A HUSZADIK SZÁZAD SZERKESZTÉSÉBEN**

JÁSZI OSZKÁR

**A NEMZETI ÁLLAMOK
KIALAKULÁSA ÉS A
NEMZETISÉGI KÉRDÉS**

**19. 12.
GRILLKÁROLY KÖNYVKIADÓ
VÁLLALATA / BUDAPEST**

Ára 9 korona

15. Jászi Oszkár könyvének címlapja
(A Jászi Oszkár könyve c. 95. sz. cikkhez)

(Kézirat!)

Garnoné Prina
Nemzet-szerető!
Körmöczi-úti
Pudlakó
Vasvárosi Szoci-
ális 11

Jászi Oszkár könyve.

(A nemzet illanól kihalni
léta és a nemzetiség kitér.)

Tegnap óta vagy alig három, de
 gyönyörű his létezésük óta, ~~Magyarország~~
 valamit, amit nében, járólban ka-
 lára gyáláztat s ami még sohasem
 volt. Magyar szabadságnak hívdát ezt
 a legyaláztat valamit, melyet bita kon-
 gánú, gonosz hangot onditottal le ka-
 jing, fűfűs, gyentetlen ösdíságú lobó-
 górol. Betűl a betűtlenség korából,
 hazafias jelző az itonállo ragadozás
 pártistáinak falánk száján, levegő a
 kinköves barlangokban, mi itentelenség,
 De, ime, a kavas, katalmas, biro és kiz-
 tító Idő ki tudta mosni sok járólóval
 együtt a Rákoszi-járólót is, amelyen
 vidámsággal olvashatóan vidül: pro
 patria et libertate. De, ime, hazafog-
 tozást is szabadságot elleni kapminél
 végre s Jászi Oszkár lelket, ki lelkelnek
 magyarsága sentkével öze nem ka-

- 10 -

16. A Jászi Oszkár könyve c. cikk kéziratának első oldala
(Eredetije a PIM tulajdonában)

MUTATÓK

NÉVMUTATÓ

A dőlt számok a jegyzetekre utalnak

- Ábrányi Emil 430
 Áchim András 132, 162, 176, 396,
 430, 484, 508
 Acsády Ignác 294, 295, 340
 Ady Irén, H. 347
 Ady Lajos 216, 221, 225, 226, 331,
 354, 371, 374, 377, 389, 390, 429,
 546, 548, 569
 Ady Lajosné 331, 429
 Ágai Adolf (Tömb Szilárd) 23
 Agárdi László 566, 567
 Ágoston Péter 230
 Alajos, Szent 141–144, 415
 Albert, I., monacói herceg 251
 Alexander Bernát 329, 371, 430
 Allemane, Jean 53–55, 310
 Álmos fejedelem 158
 Alszeghy Irma, Cs. 431, 432
 Ambrus Zoltán 411, 465, 471, 501,
 523, 569
 Andrassy Gyula gróf, ifj. 131, 156,
 234, 381, 396, 424
 Angyal Dávid 341–345, 430, 568
 Antal, Szent 246, 251
 Antal Gábor 174, 505
 Antal Iván 543, 544, 546, 548
 Antonius, Marcus 309, 396
 Apollinaire, Guillaume 290, 306
 Apponyi Albert 125, 126, 158, 350,
 381, 388–390, 392, 426, 427
 Arany János 79, 80, 100, 102, 104,
 109, 112–115, 186, 296, 341, 348,
 353, 362, 376, 377, 380, 449, 461,
 493, 498, 515, 545, 547, 548, 557,
 569
 Arany László 296
 Arisztophanész 186, 187, 519
 Árpád fejedelem 131, 189
 Asquith, Herbert Henry 372
 Attila 131, 189
 Augustus császár 131, 396
 Aumort (?) herceg 493
 Babits Mihály 314, 341, 342, 361,
 373, 377, 395, 458, 461, 467, 471,
 473, 475, 479, 482, 491, 492, 506,
 567, 570, 571
 Baczur Gazsi I. Kulcsár Ernő
 Bailby, Léon 307
 Baja Mihály 359
 Bajcsy-Zsilinszky Endre 132, 396,
 430
 Bajor Gizi 298
 Bajza József 498
 Balassi Bálint 102, 104, 178
 Balázs Árpád 544, 548
 Balázs Béla (Bauer Herbert) 230,
 297, 375
 Bálint Aladár 454
 Bálint Dezső 226
 Bálint Lajos ügyvéd 219, 221–224,
 437, 552, 554
 Balla Ignác 367
 Baltazar Dezső 132, 158, 163, 396,
 427, 430, 432
 Balzac, Honoré de 25, 278, 378, 449,
 451, 484, 492
 Bamberger (?) báró, ifj. 482
 Bán Ferenc 454, 483
 Bánffy Dezső 161, 430
 Bányai Elemér (Zuboly) 224, 230,
 329, 330
 Barabás Béla 298
 Barabás Miklós 75, 346
 Baránszky Gyula 238–244, 254
 Bárdos Artúr 375
 Barkóczy Sándor 160, 161, 178, 426,
 430, 511, 512
 Baros Gyula 321
 Baross Gábor 186, 519
 Baróti Lajos 317, 345
 Baróti Mariska 345
 Baróti Szabó Dávid 178
 Barrès, Maurice 108, 372
 Barta Lajos 373

- Bartók Béla 252, 255, 375
 Bataille, Henry 42, 108, 127, 300, 370, 372, 390–392
 Batthyány Lajos gróf 90, 92, 336, 352
 Batthyány Pál gróf 385
 Batthyány Tivadar gróf 525
 Batthyányi Lajosné (Zichy Antónia) grófnő 346
 Batu kán 146
 Baudelaire, Charles 26, 62, 279, 326
 Baudry (?) 65
 Bauer Herbert I. Balázs Béla
 Beaumarchais, Pierre-Augustin Caron 378
 Becquerel, Henri 384
 Bécsér János 429
 Belopotoczky Kálmán 382
 Bem József 36, 76, 91, 93, 94, 296, 337, 346, 353
 Benczúr Gyula 570
 Benedek Elek 373
 Benedek János 7, 230, 234, 239
 Benkő Gábor 429
 Beöthy László 514
 Beöthy Pál 184, 185, 202, 517, 558
 Beöthy Zsolt 429, 430
 Béranger, Jean-Pierre de 35, 72, 76, 81, 295, 321, 332, 342
 Berczik Árpád 402, 409
 Beretvás Hugó 253–255, 257–267, 330, 331
 Beretvás Hugóné 252–254
 Bergson, Henri 138, 414
 Bernhardt, Sarah 306, 451
 Bernstein, Henry 42, 75, 108, 127, 299, 300, 332, 369, 372, 390–392
 Berry, Caroline Ferdinand Louise hercegnő 65, 327
 Berry, Charles Ferdinand herceg 327
 Bertal, Marcel 291
 Bertie, Francis Leveson sir 124, 387
 Bertothy Ilona 317
 Berzeviczy Albert 177, 203, 384, 507, 510, 558
 Berzsenyi Dániel 81, 135, 178, 348, 415, 498
 Bessenyei György 297, 417
 Bethlen Oszkár gróf 508
 Beudant, François Suplice 513
 Bierbaum, Otto Julius 481
 Bilitisz 72, 332
 Binet-Valmer, Jean-Gustave 72, 73, 75, 332, 372, 391
 Biró Lajos 140, 141, 182–184, 224, 227, 230, 373, 375, 378, 379, 382, 400, 409, 411, 415, 417, 441, 454, 456, 457, 467, 468, 475, 491, 499, 500, 514–516, 523, 527, 528, 537, 570, 571
 Biró Mihály 206, 563
 Bismarck, Otto herceg 122, 448, 492, 566
 Bitume, Marie du 299
 Björnson, Björnstjerne 85, 350
 Blaha Lujza 162, 431
 Blanc, Louis 89, 351
 Blériot, Louis 23, 255
 Boëx, Joseph-Henri (Rosny ainé) 63, 326
 Boëx, Justin (Rosny jeune) 63, 326
 Boitte, Arthur 278
 Bóka László 296, 363
 Boncza Berta (Csinszka) 556
 Bónis György 504
 Bonnot, Jules Joseph 189, 521
 Borbély Lili 545
 Boross László 483
 Both István 429
 Bouchayer (?) 518, 542
 Bourette, Marcelle 308
 Bourget, Paul 63, 69, 326, 328
 Böcklin, Arnold 9, 251
 Bölöni György 216, 220–222, 224–226, 252, 289, 290, 293, 326, 331, 337, 340, 371, 373, 375, 376, 442, 453–455, 548
 Bölöni Györgyné (Itóka) 371
 Brahm, Otto 452, 461, 463
 Brennus, gall vezér 206, 563
 Bresztovszky Ernő 260
 Briand, Aristide 122, 386
 Brieux, Eugène 25, 56, 278, 311
 Bródy Miksa (Maitre Jaques) 271, 477, 479
 Bródy Sándor 37, 129, 209, 296, 345, 378, 392, 400, 409, 438, 442, 454, 465, 473, 474, 483, 569, 570
 Brunetière, Ferdinand 328
 Brutus, Marcus Julius 396, 485, 497
 Brüll Adél I. Diósi Ödönné Brüll Adél (Léda)
 Brüll Berta 219, 226, 377
 Burján Károly 564
 Burns, Robert 70
 Byron, George Gordon Lord 81, 83, 91

- Calvin Jean I. Kálvin János
 Caraffa, Antonio 158, 353, 427
 Carducci, Giosue 439
 Carlyle, Thomas 405, 483
 Carnegie, Andrew 166, 434
 Carrière, Eugène 66–68, 327
 Cartesius, Renatus (Descartes, René) 478
 Cassierer, Paul 452
 Cassius, Gaius Longinus 77, 346, 396
 Cato, Marcus Portius 56
 Cézanne, Paul 289, 450
 Chasteau, Marcelle I. Tinayre, Marcelle
 Choiseul herceg 493
 Cholnoky Viktor 323, 378, 409, 482, 483
 Chorin Ferenc 444
 Cicero, Marcus Tullius 555
 Clair Vilmos 465
 Clemenceau, Georges 355
 Clodel, Léon 278
 Clodius, Publius Pulcher 199, 555
 Colmar (?) 521
 Coppée, François 295
 Coquelin, Benoit Constant 44, 305, 306
 Coriolanus 252
 Curie, Marie 118, 119, 383, 384
 Curie, Pierre 384
 Czigány Dezső 230
 Czuczor Gergely 161, 363

 Csák Máté 78, 345, 554
 Csapó Etelka 85, 350
 Császár Elemér 514
 Császár Ferenc 81, 334, 348
 Csáth Géza 255, 262, 263, 506
 Csengery Antal 296
 Cserna Andor 453, 454
 Csernoch János 506, 507
 Csighy Sándor 347
 Csinszka I. Boncza Berta
 Csizmadia Sándor 484
 Csokonai Vitéz Mihály 100–102, 104, 151, 178, 225, 356–360, 364, 421, 422, 438, 501, 509
 Csortos Gyula 162, 370, 431, 432
 Csulyok Béla 383

 Damjanich János 94, 353
 Dániel Arnold 230
 Dániel Gábor 385

 Dankó Pista 70, 330
 D'Annunzio, Gabriele 55, 108, 137, 304, 310, 372, 412, 451
 Dante, Alighieri 76 81, 166
 Darányi Ignác 381
 Daudet, Alphonse 69, 326, 327, 564
 Daudet, Léon 293
 Deák Ferenc 79, 83, 176, 229, 347, 466, 507
 Debussy, Claude 70, 263
 Degenfeld Schonburg József gróf 163, 431
 Dehmel, Richard 485
 Dekker, Eduard Douwes I. Multatuli
 Demény János 252
 Demouray (?) 291
 Dénes Sándor 571
 Dénes Zsófia 331
 Déri Imre 256
 Descartes, René I. Cartesius Renatus
 Deschamps (?) 49, 308
 Dési Géza 117, 383
 D'Esparbes (?) Mme 493
 Deutsch Zsigmond 294, 315, 316, 318, 320, 337
 Dickens, Charles 76, 209, 326
 Diósi Ödön (Dodó) 222, 251, 254, 326, 366
 Diósi Ödönne Brüll Adél (Léda) 219, 222–224, 230, 268, 290, 293, 326, 341, 347, 366, 375, 397, 418 548
 Dirsztay (?) báró, ifj. 482
 Dobai Sándor 429
 Dobay István 559
 Dóczy Imre 545
 Dóczy Lajos 101, 358, 359, 430
 Dóczy Jenő 216
 Dodó I. Diósi Ödön
 Doktor Sándor 230
 Dolent, Jean 66, 327
 Domokos László 332
 Donnay, Maurice 56, 311
 Doyle, Conan 278
 Dózsa György 162, 176, 341, 375, 376
 Duèz (?) 41, 298, 299
 Dumas, Alexander, id. 79
 Dumont-Wilden, Louis 274
 Dupin, Lucile-Aurora I. Sand, George
 Dupont, Pierre 48, 49, 295, 307, 384
 Duquesnoy, Jérôme 417
 Durand, Marguerite 48, 49, 307, 308
 Duse, Eleonora 451
 Dutka Ákos 297, 361, 373, 506

- Edward, VII. 55, 57, 124, 310, 311, 387
- Eekhoud, Georges 73, 332
- Egan Ede 174, 505
- Egressy Gábor 353
- Eitel Frigyes 291
- Elek Artúr 285, 412, 414
- Elek Pál 174, 505
- Emőd Tamás 273, 361, 366
- Endre Béla 502
- Endrődi Sándor 296, 317, 321
- Eötvös József 36, 108, 199, 212, 296, 555, 570
- Eötvös Károly 7, 234, 239, 243, 244
- Erdős Renée 409, 439, 454
- Erényi Nándor 223, 224
- Ernest Charles, Jean 274
- Esze Tamás 256, 262–264
- Eszterházy Miklós gróf 551
- Ewers, Hanns Heinz 399, 400, 405
- Eymery, Margueritte l. Rachilde
- Faber Oszkár 230
- Fallières, Armand 29, 51, 293
- Falu Tamás 411
- Falus Elek 370
- Farkas Aladár 226, 227, 368
- Farkas Antal 484
- Farkas Lujza 445
- Farkas Ödön 255, 262
- Farkas Pál 462, 482
- Farkasházy Zsigmond 523–527, 533, 536
- Fazekas Mihály 360
- Fehér Dezső 204, 382, 557, 561, 571
- Fehér Jenő 235
- Fejér Lipót 190, 522
- Feleky Géza 474, 476, 479, 482, 497
- Fényes László 523, 525, 527–529, 537
- Fényes Samu 486, 488
- Fenyő Miksa 217, 225, 226, 234, 250, 300, 302, 368, 371, 374–377, 393, 395, 417, 425, 440, 441, 445, 446, 460, 461, 463, 464, 466–472, 476, 477, 481, 482, 491, 564
- Ferdinánd, I. (Habsburg Ferdinánd) 62, 428
- Ferdinánd, V. 295
- Ferenc, I. 387
- Ferenc, I., nápolyi király 327
- Ferenc József, I. 241, 508, 566
- Ferenczi Zoltán 294, 295, 317, 320, 340, 346, 349, 351, 430
- Ferenczy Gyula 163, 431
- Ferenczy Károly 570
- Festetich Géza gróf 234
- Feszty Árpád 175, 507, 508
- Fichte, Johann Gottlieb 294
- Fischer József 290
- Fischer, Samuel 452
- Flammarion, Camille 251, 252, 278
- Flaubert, Gustave 451
- Fleyner János 200, 201, 557
- Fodor Gyula 254, 255
- Fodor Károly 489, 494
- Foerster-Nietzsche, Elisabeth 450
- Fogarasi János 363
- Forbáth Imre 261
- Forel, August 108, 372
- Fóris Miklós 429
- Fouillée, Alfred 276
- Földessy Gyula 216, 332, 341, 376, 396
- Fraknói Vilmos 382, 521
- France, Anatole 32, 43, 63, 69, 137, 153, 290, 294, 302, 304, 326, 422
- Frankó Endre 382
- Franyó Zoltán 230, 273
- Fráter György (Martinuzzi György) 176
- Fráter Loránd 70, 330
- Freytag, Gustav 417
- Frigyes Ágoston, III. 252
- Fülöp orléans-i herceg 292
- Füredi Mór 238, 240, 241
- Fürstenberg, Karl Emil 387
- Füst Milán 454, 479, 481, 483, 484
- Gábor Andor 226, 319, 373, 378
- Gács Viktor 510
- Gajári Ödön 295
- Gál Jenő 381, 382
- Gál József 262
- Galilei, Galileo 118
- Gallienus, Publius Licinius 478
- Gallio (?) 302
- Gambetta, Léon Michel 99, 355
- Garay János 82, 349, 351
- Gárdonyi Géza 209, 438, 483, 495, 565
- Gárdos Alfréd 235
- Garnier, Charles 251
- Gaubert, Ernest 307
- Gauthier-Villars, Henri l. Willy
- Gazda Endre 547
- Gelléri Mór 238, 240–243
- Gellért Oszkár 286, 319, 373, 482

- Gérando, Felix de 26, 274, 279, 283–285, 287–290
 Gergely, XIII., pápa 252
 Gerő Odön 220–224, 230, 527, 529, 537, 553
 Géza fejedelem 158
 Gide, André 24, 273–278
 Gizella királyné 427
 Gobineau, Joseph-Arthur de 53, 310
 Goda Géza 224, 230, 553
 Goethe, Wolfgang 52, 70, 81, 108, 139, 140, 294, 309, 348, 448, 449, 451, 482
 Goga, Octavian 184, 349, 385, 515–517, 564, 565
 Goldmark Károly 260
 Goncourt, Edmond de 326
 Gonda József 173, 224, 297, 367, 404, 501, 502, 505, 527, 536
 Gorkij, Maxim 451
 Góth Ernő 257
 Gourmont, Remy de 289
 Gönczi Jenő 253
 Göröcsöni Dénes 311, 527, 529, 537
 Graf, Arturo 285
 Gringoire (Gringore), Pierre 103, 361
 Grünwald Béla 294, 295, 340, 394
 Guesde, Jules 123, 386
 Guitry, Lucien 306
 Gulyás István 547, 548
 Gyp (Riqueti de Mirabeau, S. G. M.–A.) 63, 326
- Gyergyai Albert 273
 Gyökössy Endre 359
 Gyöngyösi István 178, 509
 György, V., angol király 56, 57, 311
 György, görög király 55, 310
 Gyula, ifj., törzsfő 163, 432
 Gyulai Pál 85, 87, 169, 351, 377, 437, 482, 515
- Habár Mihály 116, 117, 381, 382
 Habert (?) 10, 251
 Habsburg Ferdinánd I. Ferdinánd, I. Hafiz, Semsz Eddin Mohamed 359
 Hajó Sándor 439
 Halasy Imre (Nagyschawniczai Hof-fasy Imre) 103, 361
 Halász Imre 471, 527, 530, 537
 Halász Lajos 516
 Hangay Sándor 497
 Hannibal 76
 Hantz Jenő 548
- Harden, Maximilian 481
 Hartleben, Otto Erich 329
 Hatvany Lajos 26, 150, 170–172, 217–219, 226, 230, 251, 279, 280, 282–284, 286–288, 317, 361, 371, 375, 376, 393, 397, 401, 409, 417, 437–446, 453–460, 463–477, 479–483, 485–494, 497–499, 501, 513, 548, 560
 Hauptmann, Gerhart 108, 149, 419, 451, 458, 461, 481
 Haverda Boldizsárné, özv. 570
 Haverda Mária 212, 267, 570
 Haynau, Julius báró 241
 Hazai Samu 159, 427, 428
 Hazucha Ferenc (Kelmenfy László) 82, 349
 Hegedüs Gyula 431, 432
 Hegedüs Nándor 233, 234, 238, 239, 383, 516
 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 294
 Heine, Heinrich 34, 72, 81, 91, 149, 295, 352
 Heltai Jenő 373, 569, 570
 Henrik, II. bajor király 426
 Hentaller Lajos 521
 Hentzi, Heinrich 241
 Herczeg Ferenc 76, 113, 114, 131, 132, 137, 165, 169, 176, 217, 329, 344, 378, 399, 400, 403, 409, 450, 451, 483, 484, 487, 490, 500, 514, 570
 Herostrates 386
 Hervé, Gustave 35, 56, 117, 295, 342, 383
 Herzog (?) báró, ifj. 482
 Hevesi Sándor 156, 353, 424, 519
 Heywood (?) 97, 98, 354
 Hiador I. Jámbor Pál
 Hieronymi Károly 385
 Holló Lajos 551
 Hollós József 331
 Homérosz 76, 93, 146, 166, 186
 Homonnai Albert 417
 Honti Rezső 230
 Horváth János 341–345, 566–569
 Hölderlin, Friedrich 294
 Hötendorf, Franz Conrad 518
 Hugo, Victor 20, 21, 36, 44, 81, 254, 296, 305, 306, 320, 361
 Hunyadi János 423
 Huszár Károly 435
- Ibsen, Henrik 34, 39, 92, 108, 281, 283, 295, 461, 492

- Ignotus (Veigelsberg Hugó) 64, 65,
 102, 108, 156, 234, 239, 280, 282,
 283, 297, 300, 326, 329, 330, 359,
 360, 376, 378, 379, 403, 409, 410,
 433, 439–446, 453, 456, 457,
 460–463, 466–471, 473, 480,
 482, 491, 500, 502, 523, 527, 530,
 537, 564, 569, 570, 572, 573
 Ignotus Pál 278
 Isac, Emil 375
 István, I. (Szent) 109, 158, 392, 427,
 432
 Itóka I. Bölöni Györgyné
 Ivánka Imre 385

 Jaczkó Pál 312
 Jakab Ödön 430
 Jámbor Pál (Hiador) 76, 85, 346,
 350
 János, Keresztelő 442
 János Zsigmond erdélyi fejedelem
 563
 Jánosy Aladár 570
 Janovics Jenő 190, 375, 522, 543
 Jászai Mari 514
 Jászai Samu 527, 531, 537
 Jászi Oszkár 191–194, 220, 224,
 225, 230, 231, 234, 297, 338, 537,
 542, 553, 564, 569
 Jaurès, Jean 57, 59, 123, 311, 326,
 386
 Jean Paul (Richter, Johann Paul
 Friedrich) 146, 417
 Jeanne d'Arc 56, 311
 Jelky András 150, 152, 153, 421, 422
 Jellasics, Josip 352
 Jensen, Alfred 451
 Jeszenák (?) bárónő 159, 427
 Jeszenszky Sándor 222
 Jó Fülöp burgundi herceg 347
 Jób Dániel 226, 482, 569
 Jókai Mór 51, 75, 76, 79, 80, 90, 125,
 126, 130, 131, 177, 200, 201, 243,
 295, 334, 346, 351, 380, 387, 388,
 390, 392, 396, 426, 493, 509–511
 Jouin (?) 521
 József, II. 78, 347
 József főherceg 512
 Juhász Gyula 373, 416, 561, 571
 Julius Caesar 346, 396
 Justh Gyula 163, 385, 432, 524, 525,
 552
 Justh János 384, 385
 Justh Zsigmond 165, 434

 Kaas Albert 543
 Kaas Andor 543
 Kaas Ede 543
 Kaas Ivor 194, 195, 543
 Kabos Ede 42, 43, 217, 225, 226,
 300–302, 319, 329, 330, 373, 401,
 409, 454, 456, 459, 460, 474, 475,
 491
 Kacziány Géza 320
 Kaffka Margit 59, 60, 312–314, 373,
 378, 409, 417, 439, 442, 453, 454,
 466, 468, 470–472, 567
 Kálmán magyar király 158
 Kálmán Imre 411
 Kálnoky László 309
 Kálvin János (Calvin, Jean) 144,
 145, 188, 416, 430, 520
 Kánitz Gyula 565
 Kant, Immanuel 294
 Karinthy Frigyes 354, 373, 454, 465,
 479, 484
 Károly, montecarlói fejedelem 10, 18
 Károlyi Gaspár 104, 362, 363, 557
 Károlyi Györgyné (Zichy Karolina)
 grófnő 346
 Károlyi Imre gróf 444
 Károlyi István 105, 364
 Károlyi Lajos gróf 85, 350
 Károlyi Mihály gróf 198, 199, 550,
 551, 559
 Károlyi Sándor gróf (1668–1743)
 154, 346, 423, 542
 Károlyi Sándor gróf (1831–1906)
 312
 Kaszás Rudolf 141–143
 Katz Etelka 165
 Katzburg (?), ifj. 481
 Kaufmann (?) Mme 384
 Kazinczy Ferenc 101, 104, 106, 360,
 498
 Kazinczy Gábor 295
 Kecskeméthy Aurél 175, 507
 Keller, Gottfried 417
 Kelmenfy László I. Hazucha Ferenc
 Kemény Miksa 294, 295
 Kemény Simon 482, 490, 492
 Kemény Zsigmond 63, 567
 Kempis Tamás 327
 Kende Ferenc 294, 295, 340
 Kenedi Géza 169, 402, 403, 409, 410,
 436, 487
 Kenessey Béla 161, 430
 Kerekes András 429
 Kerekes Ernő 429, 546, 547

- Kerényi Frigyes 83, 334, 346, 349
 Kéri Pál 482
 Kern Aurél 330
 Kernstok Károly 156, 230, 570
 Kerr Alfred 476, 481
 Kéry Gyula 317, 320, 571
 Khevenhüller-Metsch, Rudolf gróf 387
 Khuen-Héderváry Károly 386, 513, 514, 552, 553, 560
 Kincses Gyula 160, 163, 196, 428, 429, 432, 545
 Kipling, Rudyard 44, 303, 451
 Király István 390, 506, 515
 Kis Imre 360
 Kisfaludy Károly 497
 Kisfaludy Stróbl Zsigmond 570
 Kiss Jenő Sándor 235
 Kiss József 22, 72, 329, 373, 443, 482, 483, 498, 499, 572
 Kiss Menyhért 564
 Klapka György, 35, 296
 Kleist, Heinrich 359
 Kleopátra 309
 Kóbor Tamás 179, 378, 404, 409, 512, 514, 527, 531, 537
 Koch Lajos 353
 Kodály Zoltán 373
 Kohn Theodor 521
 Kollonich Lipót 175, 507
 Komjáthy Jenő 450, 568
 Koppány, nemzetségtő 176
 Kósa Miklós 454
 Kossuth Ferenc 235, 239, 381, 382, 513
 Kossuth Lajos 35, 61, 78, 79, 83, 91, 108, 132, 296, 345–347, 396, 503, 521
 Kosztolányi Dezső 295, 297, 309, 355, 373, 454, 464, 465, 468, 479, 506, 571
 Kovács Gyula 197, 549, 550
 Kovács Kálmán 429
 Kovalovszky Miklós 216, 254
 Kozma Andor 430
 Kőhalmi Béla 376
 Kölcsey Ferenc 101
 Környey Béla 253, 254, 256–265
 Körösi Csoma Sándor 151, 153, 421–423
 Krausz Simon 484
 Kristóf Károly 375
 Krúdy Gyula 373, 482
 Kulcsár Ernő (Baczur Gazsi) 175, 507
 Kultsár István 483
 Kun Árpád 312
 Kunfi Zsigmond 224, 230, 551
 Kunoss Endre 81, 348
 Kuthy Lajos 90, 351
 La Barre (Lefebvre, Jean-François) 341
 Lafayette, Marie-Jean-Paul 90, 352
 La Fontaine, Jean de 44, 303, 478
 Lajos, II. bajor király 149, 419
 Lajos, IX. (Szent) francia király 189, 415, 521
 Lajos, XIII. francia király 251
 Lajos, XIV. francia király 155, 194, 423
 Lajos, XV. francia király 493
 Lajos, XVI. francia király 78, 347, 387
 Lajos Fülöp 76, 346
 Lamartine, Alphonse de 35, 70, 89, 127, 295, 296, 326, 342
 Lampérth Géza 235, 239
 Lánchy Leó 444
 Láng József 217
 Lányi Sarolta 506
 La Rochefoucauld, François, duc de 395
 László, I. (Szent) 202, 558
 László Fülöp 449, 451
 Lauka József 351
 Lázár István 235
 Lázár Miklós 481, 483, 569
 Léda I. Diósi Odónné Brüll Adél
 Lefebvre, Jean-François I. La Barre
 Légrády Imre 266
 Légrády Károly 319
 Lehár Ferenc 451
 Lehr Albert 569
 Leibniz, Gottfried Wilhelm 478
 Lelian I. Verlaïne, Paul
 Lemonnier, Camille 278
 Lenbach, Franz von 210, 566
 Lengyel Ernő 485,
 Lengyel Géza 227, 382, 527, 531, 532, 559
 Lengyel Imre 116
 Lengyel Menyhért 24, 156, 273, 279, 378, 379, 399–401, 403, 409, 424, 454, 570
 Lepedát Milivoj 555
 Lepelletier, Edmond 328
 Lepidus, Marcus Aemilius 396

- Lessing, Gotthold Ephraim 22, 294
 Lesznai Anna 290
 Lévy József 160, 161, 429
 Liabeuf (?) 50, 51, 308
 Liebermann, Max 451
 Ligeti Miklós 558
 Linné, Karl von 212, 569
 Lipcsey Ádám 479
 Lipót, I. 427
 Lipót (Leopold), II. belga király 55, 310
 Liphthay Béla 508
 Liszt Ferenc 157, 158, 346, 426
 Loti, Pierre (Viaud, Julien) 68, 69, 326, 328
 Loubet, Emile 29, 292, 293, 296, 355
 Louÿs, Pierre 332
 Loyola Ignác 39, 297
 Luitpold, bajor herceg 419
 Lujza, toscanai hercegnő 252
 Lukács evangélista 273
 Lukács Hugó 522
 Lukács László 361, 551, 559, 560

 Madách Imre 102, 357
 Madarász József 243
 Maday Gyula 101, 102, 356, 359
 Mádi-Kovács János 384, 385
 Madzsar József 230
 Málnás Elza (Turcsányi Elza) 212, 570
 Magyar Mór 444, 445, 466, 470, 482
 Mailáth Gusztáv Károly 161, 162, 430
 Maître Jacques I. Bródy Miksa
 Mallarmé, Stéphane 289
 Malthus, Thomas Robert 506
 Manet, Edouard 449, 450
 Manojlovics, Todor 273
 Marat, Jean-Paul 122, 386
 Marchand, Jean-Baptiste 252
 Marczali Henrik 56, 311
 Marées, Hans von 450
 Maria Antoinette 125, 387
 Mária Terézia 387
 Mariay Ödön 288
 Márki Sándor 396
 Márkus Emilia 209, 311
 Márkus József 234
 Márkus László 353
 Márkus Miksa 234, 239
 Maróti Géza 510
 Martha, Jules 513

 Martinovics Ignác 128
 Martinuzzi György I. Fráter György
 Marton Sándor 375
 Marx, Karl 36, 166, 186
 Mascagni, Pietro 137, 412
 Máté evangélista 300
 Máthé György 383
 Mattis (?) 293
 Maupassant, Guy de 49, 308, 493
 Maurras, Charles 306
 Medgyes László 570
 Meier-Graefe, Julius 450
 Méray-Horváth Károly 338
 Mercier, Auguste 293
 Mérode, Cléo de 310
 Méry (?) 254
 Mester Sándor 465
 Mészáros Lázár 35, 76, 296, 346
 Mezei Ernő 239
 Mezőssy Béla 551
 Michel Lujza 521
 Michelangelo, Bounaroti 166
 Mikes Kelemen 178, 429
 Mikes Lajos 234, 527, 532
 Miklós, Andor 429
 Miklós Jenő 454
 Miklós Jutka 361
 Mikszáth Kálmán 51–53, 70, 71, 108, 307, 309, 310, 328, 329, 380, 482, 495
 Mirbeau, Octave 63, 326
 Mistral, Frédéric 178, 326, 512
 Mohácsi Jenő 398, 400, 401, 410
 Molnár Ferenc 96, 107–109, 226, 368–372, 391, 399, 400, 403, 408, 412, 483, 484, 500, 501, 519, 569
 Molnár Viktor 178, 511, 512
 Monville (?) Mme 493
 Moréas, Jean (Papadiamantopoulos) 46, 47, 147, 306, 307, 309, 417
 Moreau, Hégésippe 321
 Morice, Charles 289
 Móricz Zsigmond 158, 164, 280, 282, 297, 309, 374, 378, 379, 409, 430–433, 440, 454, 456, 458–462, 465, 467, 468, 471, 473, 475–477, 479, 482, 491, 492, 500, 506, 519, 523, 563, 569, 570
 Muller, Charles 62, 63, 325
 Multatuli (Dekker, Eduard Douwes) 38, 297
 Munkácsy Mihály 451
 Musset, Alfred de 25, 278

- Nadányi Gyula 551
 Nádas Sándor 380, 381, 481, 569
 Nagy Bella 511
 Nagy Endre 60, 183, 198, 319, 330, 373, 378, 516, 527, 532, 550, 561, 571
 Nagy Ernő 389
 Nagy Ferenc 382
 Nagy Géza 383
 Nagy György 173, 174, 385, 503–505
 Nagy Lajos 454, 467
 Nagy Mihály 417, 561
 Nagy Sándor 429, 545
 Nagy Sándor makedon király 1.
 Sándor, Nagy, makedon király
 Nagy Zoltán 454
 Nagyschawniczai Hoffer Imre 1.
 Halasy Imre
 Nagy Szeder István 361
 Napóleon, I. 12, 76, 78, 167, 251, 434, 435, 521
 Napóleon, III. 36, 53, 251, 323, 355
 Návay Lajos 185, 517
 Négyesy László 430
 Németh Andor 262
 Nerval, Gérard de 278
 Nicodemi, Dario 298
 Nietzsche, Friedrich 45, 57, 59, 117, 275, 276, 311, 395, 413, 449, 450, 487, 492
 Noailles, Anne de 63, 119, 326, 384
 Nóti József 227
- Nyári Antal 331
- Obernyik Károly 350
 Offenbach, Jaques 149, 150, 419–421
 Offenstadt (?) 38, 39, 297, 354
 Ohnet, Georges 63, 326, 451
 Oláh Gábor 359
 Ollendorf, P. 72, 332
 Orlay Petrich Soma 353
 Ormos Ede 402, 404, 409, 527, 532, 533
 Osvát Ernő 217, 218, 230, 232, 250, 284, 299, 300, 302, 312, 314, 367, 368, 371, 373, 377, 409, 421, 425, 437–446, 453, 455, 460, 461–473, 476, 477, 480–483, 486–489, 491–494, 497–499, 513, 537, 571, 572
 Osvát Kálmán 383
 Osszián 76
- Pajor István 349
 Pál apostol 328, 330, 451
 Pál Alfréd 385
 Palágyi Menyhért 506
 Pap Dávid 466, 470
 Pap Endre 85, 350
 Pap József 1. Sobri Jóska
 Pap Mariska 235, 417
 Papadiamantopoulos 1. Moréas, Jean
 Papír Sándor 167, 435
 Papp Viktor 545, 548
 Papp-Szász Tamás 312
 Parseval, August von 309
 Pázmány Péter 178
 Pekár Gyula 182–184, 375, 415, 430, 514, 515
 Perthes, Johann Georg Justus 569
 Péter László 505
 Peterdi István 454, 479, 483
 Péterfy Jenő 394
 Pető Sándor 238–240, 242, 243, 244
 Petőfi Sándor 22, 34–36, 43, 61, 62, 71, 75–94, 100, 132, 165, 169, 176, 216, 225, 239, 254, 294–296, 314–325, 330, 333, 335–353, 357, 376, 392, 393, 395, 396, 449–451, 478, 493, 498, 501, 512, 518, 547, 567
 Petőfi Zoltán 92, 93, 353
 Petri Mór 312, 363
 Petrichevich Horváth Lázár 81, 348
 Petz Margit 210, 565, 566
 Pfeiffer Ernő 297
 Pheidiasz 166
 Pichon, Stephen 387
 Pikler Gyula 56, 311, 572
 Pintér Jenő 569
 Pius, X. 512
 Platthy György 240, 241
 Pogány József 224, 454, 492, 493, 527, 533, 553
 Poincaré, Raymond 288
 Polónyi Géza 163, 385, 431
 Pompéry János 483
 Pór Bertalan 570
 Porto-Riche, Georges de 127, 390, 391
 Porzsolt Kálmán 265
 Pratella, Francesco Balilla 412
 Prielle Kornélia 84, 350
 Prohászka Ottokár 176, 188, 484, 508, 520
 Puccini, Giacomo 137, 412, 448, 453
 Pulszky Ferenc 82, 296, 349
 Purjesz Lajos 224

- Quek Adalbert 120, 385
 Rachilde (Eymery, Margueritte) 289
 Rác Gyula 230
 Radetzky, Joseph 352
 Rádl Ödön 571
 Radnóti Miklós 314
 Radó Aladár 255, 262
 Radó Antal 366
 Radó Sámuel 527, 533, 534
 Raffaello Santi 139
 Rák Károly 429, 545
 Rákóczi Ferenc 77, 128, 154, 155, 345, 346
 Rákosi Jenő 82, 163, 169, 226, 273, 334, 358, 430, 450, 487, 519, 563, 568, 570
 Rákosi Viktor 564, 570
 Rakovszky István 524
 Ranschburg Viktor 466
 Reboux, Paul 62, 63, 325
 Régnier, Henry de 25, 278, 326
 Reiner Ferenc 258
 Reinhardt, Max 149, 150, 419, 421, 451, 453
 Réinitz Béla 71, 72, 230, 253–257, 260–262, 267, 330–332, 550
 Relle Pál 454
 Rémy Guebhard, Caroline i. Sévérine
 Renan, Ernest 451
 Révai Sámuel 511
 Révész Béla 205, 206, 220, 222, 223 293, 331, 337–339, 373, 375, 405, 406, 409, 418, 441, 456, 459, 460, 491, 555, 561, 563, 565
 Reviczky Gyula 23
 Richelieu, Armand-Jean du Plessis de 493
 Richepin, Jean 56, 72, 311, 332
 Richter, Johann Paul Friedrich i. Jean Paul
 Riedl Frigyes 345, 430
 Rimanóczy Kálmán 516
 Rimbaud, Jean-Arthur 67
 Rippl-Rónai József 570
 Riqueti de Mirabeau, Sibylle Gabrielle Marie-Antoinette i. Gyp
 Riskó Ignác 85, 350
 Róbert, clermont-i gróf 521
 Robespierre, Maximilien de 485
 Rochefort, Victor-Henri marquis de 37, 38, 41, 54, 292, 296, 297, 299, 310
 Roda-Roda, Alexander 22, 254, 258 259, 263, 266, 273
 Rodin, Auguste 290, 327, 451
 Rolla Margit 254
 Róna József 570
 Rónai Zoltán 527, 534
 Rónay Béla 373
 Roosevelt, Theodore 48, 55, 307, 310
 Rosenfeld, Morris 22, 254, 258, 259, 263, 273
 Rosny aine i. Boëx, Joseph-Henri
 Rosny jeune i. Boëx, Justin
 Rostand, Edmond 31, 42–45, 302–306, 453
 Rothschild, Charles báró 202, 558
 Rotschild (?) báró, ifj. 482
 Roubille, Auguste Jean-Baptiste 306
 Rousseau, Jean-Jacques 69, 81, 189 395
 Rózsa Sándor 189
 Rózsavölgyi Gyula 240–242
 Ruel, Durand 452
 Ruttkay György 409
 Saint-Just, Antoine 81, 334, 348
 Salgó Ernő 569
 Sallustius, Caius S. Crispus 150, 420
 Salus, Hugo 485
 Sand, George (Dupin, Lucile-Aurore) 86, 89, 350
 Sándor, Nagy, makedon király (Nagy Sándor) 100
 Sándor Ernőné 225
 Sándor Jenő 297
 Sarbó Artúr 184
 Sardou, Victorien 40, 127, 156, 298, 391
 Schedel Ferenc i. Toldy Ferenc
 Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph 294
 Schemua, Blasius 186, 518
 Schiller, Friedrich 294
 Schönborn Frigyes 505
 Schöpflin Aladár 225, 231, 233–235, 327, 329, 330, 342, 440–443, 454, 466–471
 Sebestyén Géza 96, 354
 Sebestyén Gyula 430
 Sebestyén Károly 263
 Sebők Zsigmond 430
 Seprődi János 545, 546
 Sévérine (Rémy Guebhard, Caroline) 119, 384

- Shakespeare, William 40, 45, 76, 77,
 82, 83, 104, 113, 156, 166, 264,
 298, 305, 309, 320 333, 334, 377
 Shaw, Bernard 95, 96, 108, 137, 353,
 354, 371, 451
 Shelley, Percy Bysshe 81, 83
 Sikabonyi Antal 568
 Simon, remete 346
 Simone, Pauline Benda 293
 Simonyi Zsigmond 230
 Simor János 175, 506, 507
 Singer Artúr 233, 234, 288, 311, 462,
 487, 565
 Sobri Jóska (Pap József) 518
 Somló Bódog 230, 522, 551
 Somlyó Zoltán 506
 Somogyi Béla 230
 Somogyi Endre 237, 428
 Somsich Tihamér 384
 Stankovics Szilárd 465
 Stendhal, Henri Beyle 449, 484
 Stephenson, George 268
 Sternberg (?) 266, 270
 Strauss, Richard 70, 263, 451
 Strindberg, August 137, 148, 414,
 417
 Stróbl Alajos 177, 510, 511
 Stürgkh, Karl gróf 514
 Sudermann, Hermann 449
 Sue, Eugène 278
 Sujánszky Antal 81, 90, 348, 351
 Sully Prudhomme, Armand 285
 Surányi József 219, 523
 Sümegi Vilmos 385
 Swedenborg, Emmanuel 66, 327

 Szabó Dezső 366
 Szabolcska Mihály 23, 285, 286, 317
 Szalay János 494
 Szapolyai János I. Zápolya János
 Szapphó 72, 212, 332
 Szarvas Gábor 368
 Szász Károly (1829–1905) 309
 Szász Zoltán 230, 285, 329, 378, 380,
 454, 479, 537
 Széchen Miklós gróf 123, 125, 387
 Széchenyi Ferenc gróf 359
 Széchenyi István gróf 76, 113, 176,
 183, 345, 346, 507, 515
 Szederkényi Anna 570
 Székely Ferenc 354, 503
 Széll Kálmán 511
 Szemere Bertalan 93, 353
 Szemere György 514

 Szemere Miklós (1802–1881) 82, 349
 Szemere Miklós (1856–1919) 175,
 176, 210, 312, 508, 569
 Szende Pál 224, 230, 527, 534, 535,
 551
 Szendrey Ignác 86, 87
 Szendrey Júlia 85–89, 92–94, 165,
 335, 341, 345, 350, 351, 434
 Szendrey Mária 351
 Szenes Béla 497, 499, 500, 570
 Szép Ernő 201, 373, 482
 Szerémy Zoltán 431, 432
 Szilágyi Dezső 159, 427
 Szilágyi Géza 295, 318, 319, 409, 454
 Szilágyi Oszkár 382
 Szilágyi Sándor 381, 382, 568
 Szini Gyula 127, 230, 319, 378, 391,
 454, 482, 570
 Szinyei Merse Pál 203, 451, 558, 559,
 570
 Szirmecsnányi György 163, 431
 Szokoly Tamás 41, 298
 Szombati Szabó István 367
 Szomor Dezső 378, 442, 478, 482,
 569
 Szophoklész 76, 150, 166, 420
 Sztáray Mihály 522
 Sztérenyi József 381
 Szudy Elemér 200, 201, 557
 Szüts Dezső 221, 223, 382

 Tabéry Géza 555
 Tacitus, Publius Cornelius 76
 Tailhède, Raymond de la 306
 Táncsics Mihály 61, 128, 167
 Tarczy Lajos 349
 Tausser Mór 430
 Telegdi László 350
 Térey Mária 351
 Tersánszky Józsi Jenő 314, 481, 483
 Thalamas, François Amadé 56, 311
 Thukydidesz 519
 Timótheus 330
 Tinayre, Marcelle (Chasteau, Mar-
 celle) 326
 Tinódi Sebestyén 70, 328
 Tisza István 53, 83, 122, 125, 130–
 132, 145, 156, 167, 174, 176, 178,
 179, 182–184, 186, 188, 198, 200,
 201, 204, 210, 223, 227, 361, 366,
 372, 386, 396, 416, 424, 432, 434,
 435, 450, 451, 462, 490, 505–507,
 511, 514–516, 517–519, 546,
 548–552, 554, 558–561, 568

- Tisza Kálmán 83, 145, 202, 396, 416,
 515, 558
 Tisza Lajos (1798–1856) 396
 Tisza Lajos (1832–1898) 396
 Tisza László (megh. 1772 körül)
 130–132, 396
 Tisza László (1829–1902) 397
 Tiziano, Vecellio 139
 Toldi Miklós 380
 Toldy Ferenc (Schedel Ferenc) 82,
 333, 349, 359
 Tolnai Simon 266
 Tolsztoj, Leo 25, 108, 137, 278, 326,
 414, 451, 453
 Tompa Mihály 80, 92, 348, 498, 556
 557
 Tormay Cécile 235, 239
 Tóth Árpád 453, 482
 Tóth Béla 169, 170, 265, 437
 Tóth István 510
 Tömb Szilárd I. Ágai Adolf
 Tömörkény István 373, 495
 Trattner Mátvás 105, 362, 364
 Turcsányi Elek 467
 Turcsányi Elza I. Mágnás Elza
 Turi Béla 527, 535
 Turóczy-Trostler József 368
 Tyrtaeus 102, 360
- Ujházi Ede 209, 375
 Ujhelyi Nándor 467
 Uray Endre 86, 87, 350
- Vachott Sándor 350
 Vahot Imre 449, 483
 Vajda János 43, 102, 302, 357
 Vajthó László 545, 548
 Vallette, Alfred 284, 289
 Vandamme, Elise 299
 Van Gogh, Vincent 289
 Várady Antal 317
 Várady István 483, 484
 Várady Zsigmond 382, 561
 Varga Jenő 230
 Varga József 414
 Vargha Gyula 430
 Varsányi Irén 370
 Vaszary Kolos 175, 506, 507
 Vaszilievsics János 234, 235
 Vázsonyi Vilmos 176, 201, 202, 243,
 381, 508, 558
 Vécsey Károly 296
 Veigelsberg Hugó I. Ignotus
- Velazques, Diego Rodriguez de Silva
 y V. 73
 Vendrey Ferenc 431, 432
 Vér Mátvás (Wertheimer Manó) 235
 Verdi, Giuseppe 137
 Verlaine, Paul (Lelian) 26, 46, 47,
 66–68, 147, 279, 289, 307, 309,
 327, 328, 478
 Verne, Jules 51
 Vészi József 223, 253, 330, 405, 409,
 465, 572
 Vészi Margit 454, 500
 Veturia 252
 Vezér Erzsébet 217, 225
 Viaud, Julien I. Loti, Pierre
 Vidovich Ernő 200, 555
 Vikár Béla 230
 Villon, François 478
 Vilmos, I. császár 566
 Vilmos, II. császár 29, 566
 Voinovich Géza 430
 Vollard, Ambroise 450
 Voltaire, François Marie Arouet de
 33, 175
 Vörösmarty Ilona 511
 Vörösmarty Mihály 35, 79, 92, 100,
 104, 177, 178, 296, 336, 346, 348,
 351, 352, 358, 362, 380, 498, 508,
 509, 511
- Wagner, Richard 68, 137, 260, 450,
 451
 Wedekind, Frank 449
 Weingart, Hermann 416
 Weiss Manfréd 444
 Wekerle Sándor 381, 484
 Weltner Jakab 527; 535
 Werbőczy István 91, 130, 131, 159,
 208, 336
 Wertheimer Manó I. Vér Mátvás
 Wertheimstein Rozália 558
 Wesselényi Ferenc 392
 Wesselényi Miklós 429
 Wilde, Oscar 72, 73, 106, 147, 332,
 451
 Willy (Gautier-Villars, Henri) 75, 332
 Willy, Colette 304
 Wilson, Woodrow Thomas 307
 Wlassics Tibor 347
 Wodianer Artúr 234, 239
 Wolafka Nándor 116, 382
 Wolfner József 233–235, 239, 487,
 565

Yartin József 221, 223

Zápolya János (Szapolyai János)
159, 160, 427

Zboray Miklós 385

Zerkovitz Béla 153, 422, 423

Zichy Gyula gróf 520

Zichy János gróf 178, 365, 392, 509,
511, 521

Zichy Nándor gróf 520

Zigány Árpád 224, 225, 338–340

Zigány Zoltán 223, 230, 527, 536

Zilahí Gyula 544

Zola, Émile 63, 98, 326, 354, 450,
451, 453

Zoványi Jenő 145, 188, 416, 520

Zrínyi Miklós 176, 178

Zrínyi Péter 128, 392

Zuboly I. Bányai Elemér

Zsigmondy Jenő 505

Zsilinszky Endre, ifj. I. Bajcsy-
Zsilinszky Endre

Zsilinszky Endre, id. 430

Zsilinszky Gábor 132, 396, 430

Zsoldos László 235

Zsögön Zoltán 200, 201, 555–557

BETŰRENDES TARTALOMMUTATÓ

A dőlt számok a jegyzetekre utalnak

(Zárójelben a cikk sorszáma)

A Bonnot-k igazsága (93. II.)	189	521	A magyar Provence (84. I.)	173	503
[A börzéről] (48.)	115	378	A nagy csömör (14. II.)	40	298
A bűn reklámja (14. IV.)	41	299	A nagykövet úr (53.)	123	387
A Carpathia meséi (91. I.)	185	518	[A Nagyváradi Napló jubileumára] (105.)	204	561
A Chantecler csodája (9. II.)	31	293	Antal Gábor — elkésett (84. II.)	174	505
A forradalmár Petőfi (26.)	61	314	A paraszt Nietzschek (24.)	57	311
A geszti Napóleon (79. II.)	167	434	A pesti arisztokraták (111.)	211	569
„A házi idegen” (14. I.)	40	298	A Pénz-Danték kora (79. I.)	166	434
A Heywood-cég bűne (36. I.)	97	354	A regény romlása (72.)	155	424
„A hivatásos politikusok” (12. I.)	37	296	A Riviéra felé (8. V.)	30	—
Ahol lehet lopni (14. III.)	41	298	A robbanó ország (44.)	109	372
A Jókai embere (54.)	125	387	A serleges Magyarország (85.)	175	507
A Károlyiak birodalmában (71.)	153	423	A Simor öröksége (84. V.)	175	506
A Kárpátok fölfedezése (88. I.)	180	513	A Skating rink (20. I.)	49	309
A Kenediek taktikája (80. II.)	169	436	A Szajna közbelépése (8. [I.]	28	291
A képzelt Parseval (20. III.)	51	309	A szenzáció Párizsban (9. IV.)	32	294
A két Párizs (13.)	39	297	A Széchenyi-bál merénylete (80. I.)	168	436
A kis sírhantolók (110.)	210	566	„A szörnyűséges harc.” (38.)	103	360
A Kohn-episztopuszok sorsa (93. III.)	190	521	A tanárok dolga (40.)	105	365
„A költői nyelv és Csokonai” (37.)	100	356	A tarisznyás ember (58.)	130	396
„A la manière de...” (27.)	62	325	A Thalamas mandátuma (23. II.)	56	311
A legíróbb író (21.)	51	309	A választójog-ellenes Arisztóphanész (91. III.)	186	519
A Liabeuf önérzete (20. II.)	50	309	Az akaratlan forradalmárok (56. [III.]	129	392
A Loubet adománya (8. [III.]	29	292	Az Apponyi orációja (74. [I.]	158	426
Ama kellemetlen probléma (56. [II.]	129	392	Az Asszony ellen (50.)	117	383
„A magunk útján” (106.)	205	561	A Zápolya esete (74. [III.]	159	427
A magyar kino-literatúra (87. I.)	179	512	Az irodalmi Máramaros (84. III.)	174	505
A magyar Macedónia (104.)	203	559			

Az irodalom divatja (10.)	32	294	tanulmányok c. kötet- hez] (57.)	130	393
Az írói becsület (94.)	190	522	Észak helyett megint Délre(59. [III].)	133	397
A zilahi internátus (75.)	160	428	Ez nem rehabilitáció (49.)	116	381
Az Imperiale siratása (28.)	64	326	Éhség és kedvetlenség (9. I.)	30	293
Az Isten az irodalomban (4.)	24	273	Fallières elnök lemond? (8. [IV].)	29	293
Az őszi München (68.)	148	417	Ficánkol a parlament (51.)	119	384
Az új Gárdonyi (108.)	209	565	Firenze és a régi szemek (63. [I].)	139	414
Az Űristen nevében (92.)	187	519	Franciaország Afrikába készül (36. II.)	98	355
Bejelentés és rövid elmél- kedés a magyar polgár- ságról (101.)	199	551	Franciaország kis patrón- nája (19. IV.)	49	308
Beöthy Pálék hisznek (90. II.)	184	517	Goga Octavian rabsága (90. I.)	184	516
[Bevezető Zilahon felol- vasott verseihez] (97.)	195	543	Gyónás a Világnak (78. I.)	164	432
Bécs — a főváros (88. IV.)	182	513	György, a részeges (23. IV.)	56	311
Bihar (103. I.)	201	557	Három arisztokrata bukás (55.)	127	390
Bihar és Sáros (103.)	201	557	Hirtelen, rövid szenten- ciák (56.)	128	392
Biró és Pekár (89.)	182	514	Hol marad Magyarország? (9. III.)	31	294
Bolond, nem bolond? (98. IV.)	197	549	Irodalom hírlapformában (5.)	25	278
Bouchayer úrék parla- mentje (96. I.)	194	542	Irodalompolitika (81.)	170	437
Brieux, az akadémikus (23. III.)	56	311	[Irodalompolitika. Ady Endre nyilatkozata] (82.)	171	456
Budapest és Párizs között (59. [I].)	132	397	Itt van a Kronprinz (8. [II].)	29	291
Budapesti pénz — Árká- diában (88. III.)	181	513	Jászi Oszkár könyve (95.)	191	537
Budapest nagyvárosi tan- díja (96. IV.)	195	543	Jegyzetek a Szajna mellől (9.)	30	293
Csendes válságok (25.)	59	312	Jegyzetek a Szajna mellől (12.)	37	296
Demokrácia csinálhat hír- biztonságot (88. II.)	181	513	Jegyzetek a Szajna mellől (14.)	40	298
De Rochefort haragszik (12. II.)	37	296	Jegyzetek a Szajna mellől (19.)	47	307
Disputa (67.)	146	416	Jegyzetek a Szajna mellől (20.)	49	309
Disputa (69.)	150	419	Jegyzetek a Szajna mellől (23.)	55	310
Disputa (73.)	156	424			
Disputa (86.)	177	508			
Dupont úr kérdése (19. III.)	48	307			
Egy híres bukott kép- viselő (22.)	53	310			
Egy szomorú Mi-Carème (12. III.)	38	297			
Előszó [Az Így is történ- hetik c. kötethez] (41.)	106	366			
Előszó [A Vallomások és					

Jelkyek és Csomaiak (70.)	151	421	[Nyilatkozat a pályakez- désről] (112.)	213	570
Jeszenák báróné igaza (74. [II].)	159	427	[Nyilatkozat írói terveiről] (46.)	111	373
Jóslások és javallások (36.)	97	354	Offenstadték és társaik (12. IV.)	38	297
Justh Zsigmond regénye (78. III.)	165	434	Papadiamantopulos kis poétái (18.)	46	306
Kabos Ede könyve (16.)	42	300	Papir Sándor szerencséje (79. III.)	167	435
Kálvin hívői térdepelnek (66.)	144	416	Párizs és a régi Párizs (59. [II].)	133	397
Két meggyőződésű embe- rek (62.)	137	413	Párizs szörnyű napjaiból (7.)	27	290
Kiké lesz Párizs? (23. I.)	55	310	Párizsi levelek (8.)	28	291
Ki lesz a Mikszáth? (31.)	70	328	Pesti emberek jósága (87. II.)	179	512
Kolozsvár református püspöke (76. [II].)	161	430	Petőfi nem alkuszik (34.)	75	333
La fanciulla del West (61.)	136	411	Petz Margit kiállítása (109.)	210	565
La vierge folle (15.)	42	299	Piros és fekete (11.)	34	294
Le château de la Belle-au- bois-dormant (30.)	68	328	Pisa, Firenze és más csa- lódások (59. [IV].)	134	397
Levelek Szent Alajoshoz (65.)	141	415	Poéta és publikum (3.)	20	252
[Levél a Világ szerkesztő- jéhez] (64.)	140	415	Portus Herculis Monoeci (2.)	8	244
Lucien (33.)	72	332	Reinitz: Ady-dalok (32.)	71	330
[Magyar írók szervezke- dése] (60.)	135	398	Róma és az első csodálko- zások (63. [III].)	140	414
Magyar színészek Bécsben (91. IV.)	187	519	Roosevelt és Párizs (19. II.)	48	307
Megint a Széchenyi-bál (84. IV.)	174	506	Sáros (103. II.)	203	558
Mihály gróf elvtársai (100.)	198	550	Schemua a vasutakon (91. II.)	186	518
Mikes és [az] ingatör- vény (76. I.)	160	429	Semper Idem (83.)	173	501
Mi számít Magyarorszá- gon? (93. I.)	189	521	S ha Erdélyt elveszik? (107.)	206	563
Molnár Ferenc színpada (43.)	107	368	Shaw Bernat: „The doc- tor's dilemma” (35.)	95	353
Most ünnep volna (87. IV.)	180	512	Sok jó rokkant ember (56. [I].)	128	392
Nagy eltökélések Róma előtt (63. [II].)	139	414	Sokallják az éhbért (1.)	7	232
Nagy Endre fóruma (99.)	198	550	Strófák „Buda Halálá”- ról (47.)	112	376
Návay elnök figyelmébe (90. III.)	185	517	Strófák Chanteclerről (17.)	43	302
Neves senkik kihullása (98. I.)	197	549	Szavak a patvarban (42.)	106	367
Nizza város balesete (19. I.)	47	307	Számadás csöndes köny- vekről (102.)	200	555
			Szegény Áchim András (76. [III].)	162	430

Szegény, beteg főherceg (87. III.)	180	512	Tanács hiú embereknek (98. III.)	197	549
Szegény Janovics Jenő (93. IV.)	190	522	Tóth Béla mondása (80. III.)	169	437
Szegény Kaas Ivor (96. III.)	194	543	Új, szelid jegyzetek (74.)	158	426
Szelid, új jegyzetek (76.)	160	429	Une lettre de M. Endre Ady (6.)	26	278
Szelid, új jegyzetek (78.)	164	432	Utak és csalódások (59.)	132	397
Szelid, új jegyzetek (79.)	166	434	Utak és csalódások (63.)	139	414
Szelid, új jegyzetek (80.)	168	436	Únneprontás (77.)	162	430
Szelid, új jegyzetek (84.)	173	503	Vallomás (45.)	111	372
Szelid, új jegyzetek (87.)	179	512	Van-e magyar nyelv? (39.)	103	362
Szelid, új jegyzetek (88.)	180	513	Városos Magyarország (52.)	121	385
Szelid, új jegyzetek (90.)	184	516	Verlaine és Carrière (29.)	66	327
Szelid, új jegyzetek (91.)	185	518			
Szelid, új jegyzetek (93.)	189	521			
Szelid, új jegyzetek (96.)	194	542			
Szelid, új jegyzetek (98.)	197	549			
Szendrey Júlia – telefo- non (78. II.)...	165	434			

TARTALOM

A dőlt számok a jegyzetekre utalnak

<p>1. Sokallják az éhbért... 7 232</p> <p>2. Portus Herculis Monoeci 8 244</p> <p>3. Poéta és publikum... 20 252</p> <p>4. Az Isten az irodalomban 24 273</p> <p>5. Irodalom hírlapformában 25 278</p> <p>6. Une lettre de M. Endre Ady 26 278</p> <p>7. Párizs szörnyű napjából 27 290</p> <p>8. Párizsi levelek 28 291</p> <p style="padding-left: 20px;">A Szajna közbelépése 28 291</p> <p style="padding-left: 20px;">Itt van a Kronprinz... 29 291</p> <p style="padding-left: 20px;">A Loubet adománya Fallières elnök lemond? 29 293</p> <p style="padding-left: 20px;">A Riviera felé..... 30 —</p> <p>9. Jegyzetek a Szajna mellől 30 293</p> <p style="padding-left: 20px;">I. Éhség és kedvetlenség 30 293</p> <p style="padding-left: 20px;">II. A Chantecler csodája 31 293</p> <p style="padding-left: 20px;">III. Hol marad Magyarország? 31 294</p> <p style="padding-left: 20px;">IV. A szenzáció Párizsban 32 294</p> <p>10. Az irodalom divatja.. 32 294</p> <p>11. Piros és fekete..... 34 294</p> <p>12. Jegyzetek A Szajna mellől 37 296</p> <p style="padding-left: 20px;">I. „A hivatásos politikusok” 37 296</p> <p style="padding-left: 20px;">II. De Rochefort haragszik 37 296</p> <p style="padding-left: 20px;">III. Egy szomorú Mi-Carême 38 297</p> <p style="padding-left: 20px;">IV. Offenstadték és társaik 38 297</p> <p>13. A két Párizs 39 297</p>	<p>14. Jegyzetek a Szajna mellől..... 40 298</p> <p style="padding-left: 20px;">I. „A házi idegen” 40 298</p> <p style="padding-left: 20px;">II. A nagy csömör.. 40 298</p> <p style="padding-left: 20px;">III. Ahol lehet lopni 41 298</p> <p style="padding-left: 20px;">IV. A bűn reklámja 41 299</p> <p>15. La vierge folle..... 42 299</p> <p>16. Kabos Éde könyve... 42 300</p> <p>17. Strófák a Chanteclerről 43 302</p> <p>18. Papadiamantopulos kis poétái..... 46 306</p> <p>19. Jegyzetek a Szajna mellől 47 307</p> <p style="padding-left: 20px;">I. Nizza város balcsesete 47 307</p> <p style="padding-left: 20px;">II. Roosevelt és Párizs 48 307</p> <p style="padding-left: 20px;">III. Dupont úr kérése 48 307</p> <p style="padding-left: 20px;">IV. Franciaország kis patrónája 49 308</p> <p>20. Jegyzetek a Szajna mellől..... 49 309</p> <p style="padding-left: 20px;">I. A Skating rink.. 49 309</p> <p style="padding-left: 20px;">II. A Liabeuf önérzete 50 309</p> <p style="padding-left: 20px;">III. A képzelt Parseval 51 309</p> <p>21. A legiróbb író..... 51 309</p> <p>22. Egy híres bukott képviselő 53 310</p> <p>23. Jegyzetek a Szajna mellől..... 55 310</p> <p style="padding-left: 20px;">I. Kiké lesz Párizs? 55 310</p> <p style="padding-left: 20px;">II. A Thalamas mandátuma 56 311</p> <p style="padding-left: 20px;">III. Brieux, az akadémikus 56 311</p> <p style="padding-left: 20px;">IV. György, a részeges 56 311</p> <p>24. A paraszt Nietzschek 57 311</p>
--	--

25. Csendes válságok	59	312	sok és tanulmányok	
26. A forradalmár Petőfi	61	314	c. kötethez]	130 393
27. „A la manière de . . .”	62	325	58. A tarisznyás ember .	130 396
28. Az Imperiale siratása	64	326	59. Utak és csalódások .	132 397
29. Verlaine és Carrière . .	66	327	(Budapest és Párizs	
30. Le château de la Belle-			között)	132 397
au-bois-dormant	68	328	(Párizs és a régi Pá-	
31. Ki lesz a Mikszáth? . .	70	328	rizs)	133 397
32. Reinitz: Ady-dalok . . .	71	330	(Észak helyett me-	
33. Lucien	72	332	gint Délre)	133 397
34. Petőfi nem alkuszik . .	75	333	(Pisa, Firenze s más	
35. Shaw Bernat: „The			csalódások)	134 397
doctor's dilemma”	95	353	60. [Magyar írók szerve-	
36. Jósások és javallások	97	354	kedése]	135 398
I. A Heywood-cég			61. La fanciulla del West	136 411
bűne	97	354	62. Két meggyőződésű	
II. Franciaország			emberek	137 413
Afrikába készül	98	355	63. Utak és csalódások	139 414
37. „A költői nyelv és			(Firenze és a régi sze-	
Csokonai”	100	356	mek)	139 414
38. „A szörnyűséges			(Nagy eltökélések Ró-	
harcz”	103	360	ma előtt)	139 414
39. Van-e magyar nyelv?	103	362	(Róma és az első cso-	
40. A tanárok dolga	105	365	dálkozások)	140 414
41. Előszó [Az Így is törté-			64. [Levél a Világ szer-	
nethetik c. kötethez]	106	366	kesztőjéhez]	140 415
42. Szavak a patvarban	106	367	65. Levelek Szent Alajos-	
43. Molnár Ferenc szín-			hoz	141 415
pada	107	368	66. Kálvin hívői térde-	
44. A robbanó ország	109	372	pelnek	144 416
45. Vallomás	111	372	67. Disputa	146 416
46. [Nyilatkozat írói ter-			68. Az ősi München	148 417
veiről]	111	373	69. Disputa	150 419
47. Strófák „Buda halá-			70. Jelkyék és Csomaiak	151 421
lá”-ról	112	376	71. A Károlyiak birodal-	
48. [A börzéről]	115	378	mában	153 423
49. Ez nem rehabilitáció	116	381	72. A regény romlása	155 424
50. Az Asszony ellen . . .	117	383	73. Disputa	156 424
51. Ficánkol a parlament	119	384	74. Új, szelíd jegyze-	
52. Városos Magyaror-			tek	158 426
szág	121	385	Az Apponyi orációja	158 426
53. A nagykövet úr	123	387	Jeszenák báróné iga-	
54. A Jókai embere	125	387	za	159 427
55. Három arisztokrata			A Zápolya esete	159 427
bukás	127	390	75. A zilahi internátus . .	160 428
56. Hirtelen, rövid szen-			76. Szelíd, új jegyzetek .	160 429
tenciák	128	392	I. (Mikes és [az]	
(Sok jó rokkant em-			ingatörvény)	160 429
ber)	128	392	[II]. (Kolozsvár re-	
(Ama kellemetlen			formátus püs-	
probléma)	129	392	pöke)	161 430
(Az akaratlan forra-			[III]. (Szegény	
dalmárok)	129	392	Áchim András)	162 430
57. Előszó [A Vallomá-			77. Ünneprontás	162 430

78. Szelíd, új jegyzetek .	164	432	nálhat hirtbizton-		
I. (Gyónás a Vi-			ságot)	181	513
lágnak)	164	432	III. (Budapesti pénz		
II. (Szendrey Júlia			— Árkádiában) .	181	513
— telefonon) . .	165	434	IV. (Bécs — a fővá-		
III. (Justh Zsigmond			ros)	182	513
regénye)	165	434	89. Biró és Pekár	182	514
79. Szelíd, új jegyzetek .	166	434	90. Szelíd, új jegyzetek .	184	516
I. (A Pénz-Danték			I. (Goga Octavian		
kora)	166	434	rabsága)	184	516
II. (A geszti Napó-			II. (Beóthy Pálék		
leon)	167	434	hisznek)	184	517
III. (Papír Sándor			III. (Návay elnök fi-		
szerencséje)	167	435	gyelmébe)	185	517
80. Szelíd, új jegyzetek .	168	436	91. Szelíd, új jegyzetek .	185	518
I. (A Széchenyi-bál			I. (A Carpathia me-		
merénylete)	168	436	séi)	185	518
II. (A Kenediek tak-			II. (Schemua a vas-		
tikája)	169	436	utakon)	186	518
III. (Tóth Béla mon-			III. (A választójog-		
dása)	169	437	ellenes Ariszto-		
81. Irodalompolitika	170	437	phanész)	186	519
82. [Irodalompolitika.			IV. (Magyar színé-		
Ady Endre nyilatko-			szek Bécsben) . .	187	519
zata]	171	456	92. Az Űristen nevében	187	519
83. Semper Idem	173	501	93. Szelíd, új jegyzetek .	189	521
84. Szelíd, új jegyzetek	173	503	I. (Mi számít Ma-		
I. (A magyar Pro-			gyarországon?)	189	521
vence)	173	503	II. (A Bonnot-k		
II. (Antal Gábor —			igassága)	189	521
elkésett)	174	505	III. (A Kohn-episz-		
III. (Az irodalmi Má-			kópuszok sorsa)	190	521
ramaros)	174	505	IV. (Szegény Jano-		
IV. (Megint a Szé-			vics Jenő)	190	522
chenyi-bál)	174	506	94. [Az írói becsület] . .	190	522
V. (A Símor örök-			95. Jászi Oszkár könyve	191	537
séje)	175	506	96. Szelíd, új jegyzetek .	194	542
85. A serleges Magyar-			I. (Bouchayer úrék		
ország	175	507	parlamentje) . . .	194	542
86. Disputa	177	508	III. (Szegény Kaas		
87. Szelíd, új jegyzetek .	179	512	Ivor)	194	543
I. (A magyar kinó-			IV. (Budapest nagy-		
literatúra)	179	512	városi tandíja)	195	543
II. (Pesti emberek			97. [Bevezető Zilahon		
jósága)	179	512	felolvasott verseihez]	195	543
III. (Szegény, beteg			98. Szelíd, új jegyzetek .	197	549
főherceg)	180	512	I. (Neves senkik ki-		
IV. (Most ünnep vol-			hullása)	197	549
na)	180	512	III. (Tanács hiú em-		
88. Szelíd, új jegyzetek .	180	513	bereknek)	197	549
I. (A Kárpátok föl-			IV. (Bolond, nem bo-		
fedezése)	180	513	lond?)	197	549
II. (Demokrácia csi-			99. Nagy Endre fóruma .	198	550

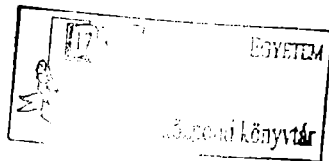
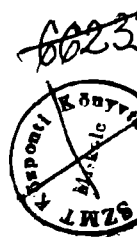
100. Mihály gróf elvtársai	198	550	105. [A Nagyváradi Nap- ló jubileumára]	204	56r
101. Bejelentés és rövid elmélkedés a magyar polgárságról	199	55r	106. „A magunk útján”	205	56r
102. Számadás csöndes könyvekről	200	555	107. S ha Erdélyt elve- szik?	206	563
103. Bihar és Sáros	201	557	108. Az új Gárdonyi	209	565
I. (Bihar)	201	557	109. Petz Margit kiállítása	210	565
II. (Sáros)	203	558	110. A kis sírhantolók . .	210	566
104. A magyar Macedónia	203	559	111. A pesti arisztokraták	211	569
			112. [Nyilatkozat a pá- lyakezdekről]	213	570

JEGYZETEK

Rövidítések	216	A cikkek, tanulmányok jegyzetei	232
Előszó a jegyzetekhez	217		

MUTATÓK

Névmutató	579	Tartalom	596
Betűrendes tartalommu- tató	592		

**A kiadásért felelős
Az Akadémiai Kiadó igazgatója**

**A szerkesztésért felelős:
Pataki Vera**

**Műszaki szerkesztő:
Gábor Péter**

**Terjedelem:
37,5+1 (A/5) ív
Ak 6 k 7376**

**73.73131 Akadémiai Nyomda Budapest
Felelős vezető: Bernát György**

Ára: 56, — Ft